

ΚΛΗΜΕΝΤΟΣ
ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΩΣ

ΑΠΑΝΤΑ ΤΑ ΕΡΓΑ

4

ΣΤΡΩΜΑΤΕΙΣ
ΛΟΓΟΙ Ε' - Η'
ΤΙΣ Ο ΣΩΖΟΜΕΝΟΣ
ΠΛΟΥΣΙΟΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ
ΚΕΙΜΕΝΟ - ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ - ΣΧΟΛΙΑ
ΑΠΟ ΤΟΝ
ΙΓΝΑΤΙΟ ΣΑΚΑΛΗ
ΦΙΛΟΛΟΓΟ

ΕΠΟΠΤΗΣ - ΕΠΙΜΕΛΗΤΗΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ
ΕΛΕΥΘ. Γ. ΜΕΡΕΤΑΚΗΣ, π. ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ

Ε Π Ε

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΥ ΜΕΡΕΤΑΚΗ
«ΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΟΝ»
ΠΑΤΕΡΙΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΙΣ «ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ο ΠΑΛΛΑΜΑΣ»
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ
1996

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	Σελίς
ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ	7-8
ΚΕΙΜΕΝΟ – ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ	10-589
Α'. ΣΤΡΩΜΑΤΕΙΣ	10-527
1. ΣΤΡΩΜΑΤΕΥΣ Ε'	10-159
2. ΣΤΡΩΜΑΤΕΥΣ ΣΤ'	160-335
3. ΣΤΡΩΜΑΤΕΥΣ Ζ'	336-483
4. ΣΤΡΩΜΑΤΕΥΣ Η'	484-527
Β'. ΛΟΓΟΣ, ΤΙΣ Ο ΣΩΖΟΜΕΝΟΣ ΠΛΟΥΣΙΟΣ	528-589
ΕΥΡΕΤΗΡΙΑ	591-608
1. Εύρετήριο χωρίων τῆς Γραφῆς.	591-598
2. Εύρετήριο ὀνομάτων καὶ πραγμάτων.	599-608

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στόν παρόντα τόμο συνεχίζεται και ολοκληρώνεται ή έκδοση του σπουδαιότερου έργου του Κλήμεντος του Ἀλεξανδρέως *Στρωματεῖς*, με την έκδοση τῶν Λόγων Ε΄ - Η΄, καθὼς και του ἄλλου σημαντικοῦ έργου αὐτοῦ *Τίς ὁ σωζόμενος πλούσιος*. Ὑπολείπονται δύο ἀκόμη σωζόμενα ἔργα του *Ἐκλογαί ἐκ τῶν Προφητικῶν* καὶ *Ἐπιτομαί ἐκ τῶν Θεοδότου*, τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦν ἀπλές συλλογές ὑλικοῦ, χωρὶς ἐπαρκή ἐπεξεργασία. Ἴσως μελλοντικά νὰ ἐκδοθοῦν και αὐτά, ὥστε νὰ ὑπάρχει πλήρες τὸ ἔργο του.

Α΄. Στρωματεῖς. Περὶ αὐτῶν ἔχουν λεχθεῖ ἀρκετὰ στὴν εἰσαγωγή του προηγουμένου τόμου, στὸν ὁποῖο ἔχουν δημοσιευθεῖ οἱ τέσσερις Λόγοι αὐτῶν. Ἐδῶ ἀπλῶς θὰ σημειώσομε με λίγες γραμμὲς τὸ περιεχόμενο του κάθε Λόγου.

Λόγος Ε΄. Τὰ κύρια θέματα πού ἀναπτύσσονται στὸ Λόγο αὐτὸ εἶναι ἡ πίστη, τὴν ὁποία χαρακτηρίζει ὡς τὰ αὐτὰ τῆς ψυχῆς, κεφ. Α΄, καὶ ἡ ἐλπίδα, κεφ. Β΄. Ἡ πίστη καὶ ἡ ἐλπίδα γίνονται κατανοητὲς μόνο με τὸ νοῦ. Στὴ συνέχεια τονίζεται, ὅτι γενικὰ τὰ θεῖα παραδίδονται καλυμμένα ἀπὸ τοὺς ἱεροὺς συγγραφεῖς, ἀλλὰ και ἀπὸ τοὺς ἐθνικοὺς, παρουσιάζει τίς σύμβολα του Πυθαγόρα και τῶν Αἰγυπτίων, ἐξηγεῖ τὸ μυστικὸ νόημα τῆς ἰουδαϊκῆς σκηνῆς, καὶ ἐξηγεῖ τοὺς λόγους γιὰ τοὺς ὁποίους ἡ ἀλήθεια παραδιδόμενη καλυπτόταν με σύμβολα. Στὴν ἀληθινὴ γνώση του Θεοῦ, πού εἶναι θεῖο δῶρο, φθάνει κανεὶς ἀφοῦ ἀποσπασθεῖ ἀπὸ τὰ ὑλικά πράγματα. Τέλος ἀποδεικνύει, ὅτι οἱ Ἕλληνες δανείστηκαν ὅλες σχεδὸν τίς φιλοσοφικὲς ἀπόψεις τους ἀπὸ τοὺς Ἑβραίους.

Λόγος ΣΤ΄. Στὸ Λόγο αὐτὸ παρουσιάζει τὸν ἀληθινὸ γνωστικὸ μέσα ἀπὸ τὴ ζωὴ του, πού φυσικὰ δὲν εἶναι ἄλλος ἀπὸ τὸν ἀληθινὸ Χριστιανό. Γίνεται λόγος πάλι γιὰ τὴ λογοκλοπὴ τῶν Ἑλλήνων ἀπὸ τοὺς Ἑβραίους και τοὺς Αἰγυπτίους, και ὅτι γνώση αὐτῶν περὶ του Θεοῦ εἶναι μερικὴ, και ὅτι τὸ Εὐαγγέλιο κηρύχθηκε στὸν ἄδη ὄχι λιγότερο ἀπὸ ὅ,τι στοὺς Ἰουδαίους και ἐθνικοὺς. Ἐξηγεῖ ποῖα εἶναι ἡ ἀληθινὴ σοφία και φιλοσοφία. Τονίζει ὅτι εἶναι ἀτάραχα τὰ συναισθήματα του ἀληθινοῦ γνωστικοῦ, και ὅτι εἶναι ὁ μόνος κατάλληλος γιὰ τὴν τελειότητα. Ἡ θέση πού ἐπιφυλάσσεται στοὺς ἀγωνιστὲς τῆς ἀλήθειας θὰ εἶναι ἀνάλογη με τὴν ἐδῶ ἀξία τους. Ἡ φιλοσοφία δὲν διδάσκει

ήν τέλεια γνώση τοῦ Θεοῦ· ἡ μόνη πηγὴ τῆς σοφίας εἶναι ἡ χριστιανικὴ διδασκαλία, κι αὐτὴ εἶναι ἡ μοναδικὴ τροφή τοῦ γνωστικοῦ.

Λόγος Ζ'. Ὁ ἀληθινὸς γνωστικὸς εἶναι εἰλικρινῆς λάτρης τοῦ Θεοῦ, καὶ κάμνει ἐκεῖνα ποὺ τὸν κάνουν ὅμοιο μὲ τὸν Θεό. Ἡ δεισιδαιμονία τῶν ἐθνικῶν ὀφείλεται στὸ ὅτι φαντάσθηκαν τοὺς θεοὺς ὅμοιους μὲ τὸν ἑαυτὸ τους σωατικὰ καὶ ψυχικά. Ἡ ἀγία ψυχὴ εἶναι ὁ σπουδαιότερος ναὸς τοῦ Θεοῦ καὶ οἱ ιδιόκοπες προσευχὲς καὶ εὐχαριστίες αὐτῆς πρὸς τὸν Θεὸ εἶναι ἡ καλύτερη ἡσυχία. Ὁ γνωστικὸς ἀντιμετωπίζει γενναῖα τὰ δεινὰ, πράττει τὸ καλὸ, ἀσκεῖ ἐγκράτεια καὶ περιφρονεῖ κάθε τι τὸ κοσμικόν. Κλείνει τὸν Λόγο τονίζοντας τὴ διακορὰ τῆς ἀληθινῆς πίστεως ἀπὸ τὶς αἱρέσεις.

Λόγος Η'. Ὁ Λόγος αὐτὸς εἶναι καθαρὰ φιλοσοφικός, ἀσχολούμενος μὲ φιλοσοφικὰ καὶ θεολογικὰ θέματα. Οἱ ἀσχολούμενοι μὲ τὰ θέματα αὐτὰ πρέπει νὰ φροντίζουν οἱ φιλοσοφικοὶ ἔλεγχοι καὶ οἱ ὀρισμοὶ νὰ εἶναι εὐκρινεῖς, ὥστε ν' υποφεύγεται ἡ ἀμφιβολία ποὺ ὑπεισέρχεται πολλὰς φορὲς σ' αὐτούς.

Β'. Τίς ὁ σωζόμενος πλούσιος: Ὁ Λόγος αὐτὸς εἶναι μίαν ἀπὸ τὶς παλαιότερες προσπάθειες ποὺ ἐγίναν προκειμένου νὰ διευκρινισθεῖ τὸ ἀληθὲς ὄσημα τῶν λόγων τοῦ Κυρίου: «Πώλησον ὅσα ἔχεις καὶ καὶ δὸς πτωχοῖς» καὶ *Εὐκοπώτερον διὰ τῆς τρυμαλιᾶς τῆς βελόνης κάμηλος εἰσελεύσεται, ἢ πλούσιος εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ* (Μάρκ. 10, 21, 25). Ἀναλύοντας τὴν ῥῆσιν αὐτὴν ἀλλὰ καὶ ὀλόκληρη τὴν περικοπήν, τονίζει ὅτι ὁ Κύριος δὲν παραγγέλλει ν' υπορρίψουμε τὴν περιουσίαν καὶ τὰ χρήματα, ἀλλὰ νὰ ἐξορίσομε ἀπὸ τὴν ψυχὴν τὴν ἀντιλήψεις γι' αὐτὰ, τὴν συμπάθειαν πρὸς αὐτὰ, τὴν ὑπερβολικὴν ἐπιθυμίαν γι' αὐτὰ, τὴν ἀγωνίαν καὶ τὰ πάθη γι' αὐτὰ, τὶς φροντίδες γι' αὐτὰ τὰ πραγματικὰ ἀγκάθια τοῦ βίου, ποὺ συμπνίγουν τοὺς σπόρους τῆς ζωῆς. Ποιὸ τὸ ὄφελος νὰ ξεφορτωθεῖ κανεὶς τὰ ὑλικά πλούτη, καὶ νὰ ἔχει τὴν ψυχὴν του φορτωμένη ἀπὸ τὰ κάθε εἶδους πάθη; Δὲν εἶναι ἀναγκαῖο λοιπὸν ν' ἀπορρίπτομε τὰ ῥήματα, ποὺ εἶναι ὠφέλιμα καὶ γιὰ μᾶς τοὺς ἴδιους, ὅταν τὰ χρησιμοποιοῦμε πιστὰ, ἀλλὰ καὶ στὸν πλησίον μας προσφέρουν ἀνακούφιση στὴ ζωὴ αὐτὴ. Ἐπειδὴ ὁ πλοῦτος δὲν εἶναι κακός· εἶναι ἓνα ὄργανο ἀπλῶς ἂν τὸ χρησιμοποιήσομε δίκαια, γινόμαστε ὑπηρετὲς τῆς δικαιοσύνης ἂν ἄδικα, γινόμαστε ὑπηρετὲς τῆς ἀδικίας. Ἡ φύσις τοῦ πλούτου εἶναι γιὰ νὰ ὑπηρετεῖ, ὄχι γιὰ νὰ ἐξουσιάζει. Ἄς μὴ κατηγοροῦμε λοιπὸν τὸν πλοῦτον, ἀλλ' ἄς προσπαθοῦμε ν' ἀποβάλωμε τὰ πάθη μέσα ἀπὸ τὴν ψυχὴν μας, γιὰ νὰ μπορούμε νὰ κάνομε καλὴ χρῆσιν καὶ τοῦ ὑλικοῦ πλούτου ποὺ ἐνδεχομένως ἔχομε.

Τὰ κείμενα λαμβάνονται ἀπὸ τὴν Πατρολογία τοῦ Migne, στὰ ὁποῖα ἔχουν γίνει σημαντικὲς βελτιώσεις σὲ πολλὰ σημεῖα καὶ κυρίως στὴ στίξιν, ποὺ εἶναι πραγματικὰ ἄθλια.

ΣΤΡΩΜΑΤΕΙΣ
ΛΟΓΟΙ Ε' - Η'

ΚΛΗΜΕΝΤΟΣ ΤΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΩΣ

ΣΤΡΩΜΑΤΕΩΝ ΤΩΝ ΕΙΣ ΟΚΤΩ

ΛΟΓΟΣ ΠΕΜΠΤΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄

Περὶ πίστεως

Περὶ μὲν τοῦ γνωστικοῦ τοσαῦτα ὡς ἐν ἐπίδρομῃ, χωρῶμεν δὲ ἤδη ἐπὶ τὰ ἐξῆς, καὶ δὴ τὴν πίστιν αὐθις διαθηρέον. Εἰσὶ γὰρ οἱ τὴν μὲν πίστιν ἡμῶν περὶ τοῦ Υἱοῦ, τὴν δὲ γνώσιν περὶ τοῦ Πνεύματος εἶναι διαστέλλοντες. Λέληθε δὲ αὐτούς, ὅτι πιστεῦσαι μὲν 5 ἀληθῶς τῷ Υἱῷ δεῖ, ὅτι τε Υἱός, καὶ ὅτι ἦλθεν, καὶ πῶς, καὶ διὰ τί, καὶ περὶ τοῦ πάθους, γνῶναι δὲ ἀνάγκη, τίς ἐστὶν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ. Ἦδη δὲ οὔτε ἡ γνώσις ἄνευ πίστεως, οὔθ' ἡ πίστις ἄνευ γνώσεως, οὐ μὴν οὐδὲ ὁ Πατὴρ ἄνευ Υἱοῦ: ἅμα γὰρ τῷ Πατρὶ Υἱοῦ Πατὴρ, Υἱὸς δὲ περὶ Πατρὸς ἀληθῆς διδάσκαλος καὶ ἵνα τις πιστεύσῃ τῷ Υἱῷ, 10 γνῶναι δεῖ τὸν Πατέρα, πρὸς ὃν καὶ ὁ Υἱός. Αὐθις τε, ἵνα τὸν Πατέρα προγνῶμεν, πιστεῦσαι δεῖ τῷ Υἱῷ, ὅτι ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱὸς διδάσκει ἐκ πίστεως γὰρ εἰς γνώσιν διὰ Υἱοῦ Πατὴρ. Γνώσις δὲ Υἱοῦ καὶ Πατρὸς ἢ κατὰ τὸν κανόνα τὸν γνωστικόν, τὸν τῷ ὄντι γνωστικόν, ἐπιβολὴ καὶ διάληψις ἐστὶν ἀληθείας διὰ τῆς ἀληθείας. Ἡμεῖς ἄρα ἐ- 15 σμὲν οἱ ἐν τῷ ἀπιστουμένῳ πιστοί, καὶ οἱ ἐν τῷ ἀγνώστῳ γνωστικοί: τουτέστιν ἐν τῷ πᾶσιν ἀγνοουμένῳ καὶ ἀπιστουμένῳ, ὀλίγοις δὲ πιστευομένῳ τε καὶ γινωσκομένῳ, γνωστικοί: γνωστικοὶ δὲ οὐ λόγῳ ἔργα ἀπογραφόμενοι, ἀλλ' αὐτῇ τῇ θεωρίᾳ.

«Μακάριος ὁ λέγων εἰς ὅσα ἀκουόντων»· πίστις δὲ ὅσα ψυχῆς. 20 Καὶ ταύτην αἰνίσσεται τὴν πίστιν ὁ Κύριος, λέγων «Ὁ ἔχων ὅσα ἀκούειν, ἀκουέτω», ἵνα δὴ πιστεύσας συνῆ ἃ λέγει ὡς λέγει. Ἀλλά τι

1. Βλ. Ἰω. 14, 6-7.

2. Σοφ. Σειρ. 25, 9.

2α. Ματθ. 11, 5.

ΚΛΗΜΕΝΤΟΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΩΣ

ΣΤΡΩΜΑΤΕΙΣ

ΒΙΒΛΙΟ ΠΕΜΠΤΟ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄.

Γιὰ τὴν πίστη.

Γιὰ τὸν γνωστικὸ τόσα μόνο ἐπιτροχάδην. Ἐὰς προχωρήσομε τώρα στὰ ἐπόμενα, καὶ μάλιστα ἄς ἐξετάσομε τὴν ἴδια τὴν πίστη. Γιατὶ ὑπάρχουν μερικοὶ ποὺ κάνουν τὴν διάκριση αὐτῶν καὶ λένε, ὅτι ἡ πίστη μας ἀναφέρεται στὸν Υἱό, ἐνῶ ἡ γνώση μας στὸ Πνεῦμα. Τοὺς διαφεύγει αὐτούς, ὅτι πρέπει νὰ πιστέψομε ἀληθινὰ στὸν Υἱό, ὅτι εἶναι Υἱὸς καὶ ὅτι ἦρθε καὶ πῶς καὶ γιατί καὶ ὅτι ἔπαθε, καὶ εἶναι ἀνάγκη νὰ γνωρίσομε, ποιὸς εἶναι ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ. Καὶ φαίνεται πᾶ, οὔτε γνώση ὑπάρχει χωρὶς πίστη οὔτε πίστη χωρὶς γνώση. Καὶ βέβαια οὔτε καὶ ὁ Πατέρας ὑπάρχει χωρὶς τὸν Υἱό. Γιατὶ εὐθύς μὲ τὸ ὅτι εἶναι Πατέρας, εἶναι καὶ Πατέρας Υἱοῦ. Ὁ Υἱὸς εἶναι ἀληθινὸς δάσκαλος γιὰ τὸν Πατέρα. Καὶ γιὰ νὰ πιστέψει κανένας στὸν Υἱό, πρέπει νὰ γνωρίσει τὸν Πατέρα, τοῦ ὁποίου εἶναι καὶ ὁ Υἱός. Καὶ πάλι, γιὰ νὰ προγνωρίσομε τὸν Πατέρα, πρέπει νὰ πιστέψομε στὸν Υἱό, γιατί ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ διδάσκει γι' αὐτόν. Γιατὶ ὁ Πατέρας γνωρίζεται ἀπὸ τὴν πίστη μέσω τοῦ Υἱοῦ. Γνώση πάλι τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πατέρα εἶναι ἡ σύμφωνη μὲ τὸν γνωστικὸ κανόνα, τὸν πραγματικὸ γνωστικὸ κανόνα, ἡ σύλληψη καὶ ἡ κατανόηση τῆς ἀλήθειας μέσω τῆς ἀλήθειας¹. Ἐμεῖς λοιπὸν εἴμαστε οἱ πιστοὶ ὃ αὐτὸ ποὺ δὲν πιστεύεται καὶ γνωστικοὶ μὲ αὐτὸ ποὺ εἶναι ἄγνωστο· δηλαδή γνωστικοὶ μ' αὐτὸ ποὺ ὅλοι ἀγνοοῦν καὶ δὲν πιστεύουν καὶ ποὺ λίγοι τὸ πιστεύουν καὶ τὸ γνωρίζουν. Καὶ γνωστικοὶ ὄχι περιγράφοντας τὰ ἔργα μὲ τὸ λόγο, ἀλλὰ μὲ τὴν ἴδια τὴ θεωρία.

«Εἶναι μακάριος ὁποῖος μιᾶ στ' αὐτιὰ ἐκείνων ποὺ ἀκοῦνε»², καὶ ἡ πίστη εἶναι τὰ αὐτιὰ τῆς ψυχῆς. Αὐτὴ τὴν πίστη ὑπαινίσσεται καὶ ὁ Κύριος λέγοντας, «Ὅποῖος ἔχει αὐτιὰ γιὰ νὰ ἀκοῦνε, ἄς ἀκούει»^{2α},

12 και Ὁμηρος ὁ ποιητῶν πρεσβύτατος, ἐπὶ τοῦ αἰσθάνεσθαι τῷ ἀκού-
 ειν, εἰδικῶς ἀντὶ γενικοῦ χρησάμενος, “μάλιστα δ’ ὅτ’ ἔκλυον αὐτό”,
 γράφει. Τὸ γὰρ ὄλον, ἢ συνωδία καὶ ἢ συμφωνία τῆς ἀμφοῖν πίστε-
 ως, εἰς ἓν πέρας καταγίνεται, τὴν σωτηρίαν. Μάρτυς ἡμῖν νημερτῆς
 5 ὁ Ἀπόστολος, λέγων· «Ἐπιποθῶ γὰρ ἰδεῖν ὑμᾶς, ἵνα τι μεταδῶ
 χάρισμα ὑμῖν πνευματικὸν εἰς τὸ στηριχθῆναι ὑμᾶς. Τοῦτο δὲ ἐστὶ,
 συμπαρακληθῆναι ἐν ὑμῖν διὰ τῆς ἐν ἀλλήλοις πίστεως ὑμῶν τε καὶ
 ἐμοῦ». Καὶ πάλιν ὑποβάς, ἐπάγει· «Δικαιοσύνη δὲ Θεοῦ ἐν αὐτῷ
 ἀποκαλύπτεται ἐκ πίστεως εἰς πίστιν». Φαίνεται οὖν ὁ Ἀπόστολος
 10 διττὴν καταγγέλλων πίστιν μᾶλλον δὲ μίαν, αὐξησιν καὶ τελείωσιν
 ἐπιδεχομένην. Ἡ μὲν γὰρ κοινὴ πίστις καθάπερ θεμέλιος ὑπόκειται
 τοῖς γοῦν θεραπευθῆναι ποθοῦσιν ὁ Κύριος πιστῶς κινουμένοις,
 ἐπέλεγεν· «Ἡ πίστις σου σέσωκέ σε»· ἡ δὲ ἐξαιρέτως ἐπικοδομουμέ-
 νη συντελειοῦται τῷ πιστῷ καὶ συναπαρτίζεται αὐτῇ ἐκ μαθήσεως
 15 περιγυνομένη καὶ τοῦ λόγου τὰς ἐντολὰς ἐπιτελεῖν· ὅποιοι ἦσαν οἱ
 ἀπόστολοι, ἐφ’ ὧν «τὴν πίστιν ὄρη μετατιθέναι, καὶ δένδρα μετα-
 φυτεύειν» δύνασθαι εἴρηται. Ὅθεν, αἰσθόμενοι τοῦ μεγαλείου τῆς
 δυνάμεως, ἠξίουσαν «προστιθέναι αὐτοῖς πίστιν τὴν ὡς κόκκον συνά-
 πεως» ἐπιδάκνουσαν ὠφελίμως τὴν ψυχὴν καὶ ἐν αὐτῇ αὐξουσαν
 20 μεγαλωσί, ὡς ἐπαναπαύεσθαι αὐτῇ τοὺς περὶ τῶν μεταρσίων λό-
 γους. Εἰ γὰρ φύσει τις τὸν Θεὸν ἐπίσταται, ὡς Βασιλείδης οἶεται,
 τὴν νόησιν τὴν ἐξαιρέτον πίστιν ἅμα καὶ βασιλείαν καὶ καλῶν κτί-
 σιν οὐσίας ἀξίαν, τοῦ ποιήσαντος πλησίον ὑπάρχειν αὐτὴν ἐρμη-
 νεύων οὐσίαν, ἀλλ’ οὐκ ἐξουσίαν, καὶ φύσιν καὶ ὑπόστασιν κτίσεως
 25 ἀνυπερθέτου· κάλλος ἀδιόριστον, οὐχὶ δὲ ψυχῆς αὐτεξουσίου, λο-
 γικὴν συγκατάθεσιν λέγει τὴν πίστιν. Παρέλκουσι τοίνυν αἱ ἐντο-
 λαί, αἷ τε κατὰ τὴν Παλαιᾶν, αἷ τε κατὰ τὴν Νέαν Διαθήκην, φύσει
 σωζομένου, ὡς Οὐαλεντίνος βούλεται, τινός, καὶ φύσει πιστοῦ καὶ
 ἐκλεκτοῦ ὄντος, ὡς Βασιλείδης νομίζει· ἦν δ’ ἂν καὶ δίχα τῆς τοῦ
 30 Σωτῆρος παρουσίας χρόνῳ ποτὲ ἀναλάμψαι δύνασθαι τὴν φύσιν.
 Εἰ δὲ ἀναγκαίαν τὴν ἐπιδημίαν τοῦ Κυρίου φήσαιεν, οἴχεται αὐτοῖς
 τὰ τῆς φύσεως ἰδιώματα, μαθήσει καὶ καθάρσει καὶ τῇ τῶν ἔργων

3. Ἰλ. Α', ἠ' Ὀδύσ. Ζ 186.

4. Τοῦ δασκάλου καὶ τοῦ μαθητῆ.

5. Ρωμ. 1,

ὥστε, ἄφοῦ πιστέψει, νὰ κατανοήσῃ αὐτὰ πού λέει πῶς τὰ λέει. Ἄλλὰ καί ὁ Ὅμηρος, ὁ ἀρχαιότερος ἀπὸ τοὺς ποιητές, χρησιμοποιοῦντας τὸ εἰδικὸ ἀκούω στὴ θέση τοῦ γενικοῦ αἰσθάνομαι, γράφει· «κι αὐτοὶ ἄκουσαν μὲ πολὺ μεγάλη προσοχή»³. Γιατὶ τὸ ὅλο, ἡ συμφωνία καὶ ἡ ὁμοφωνία τῆς πίστεως καὶ τῶν δύο⁴, ἐπιδιώκουν ἓνα τέλος, τὴ σωτηρία. Μάρτυρας ἀλάθητος μᾶς εἶναι ὁ Ἀπόστολος πού λέει· «Γιατὶ ἐπιθυμῶ πολὺ νὰ σᾶς δῶ, γιὰ νὰ σᾶς μεταδώσω κάποιο πνευματικὸ χάρισμα γιὰ νὰ στηριχθεῖτε. Κι αὐτὸ σημαίνει νὰ παρηγορηθῶ κι ἐγὼ μαζί σας μὲ τὴν κοινὴ μας πίστη, τὴ δική σας πού εἶναι καὶ δική μου»⁵. Καὶ λίγο πρὶο κάτω προσθέτει· «Γιατὶ σ' αὐτὸ (τὸ Εὐαγγέλιο) ἀποκαλύπτεται ὅτι ὁ Θεὸς δικαιώνει τὸν ἄνθρωπο, ὅταν πιστέψει ὀλοκληρωτικῶς»⁶. Φαίνεται λοιπὸν ὅτι ὁ Ἀπόστολος κηρύσσει διπλὴ πίστη· ἢ καλύτερα μία, πού ἐπιδέχεται αὐξηση καὶ τελειοποίηση. Ἡ κοινὴ δηλαδὴ πίστη εἶναι ὅπως ἡ βάσις· σ' ἐκείνους λοιπὸν πού ποθοῦσαν νὰ θεραπευθοῦν καὶ κινουῦνταν ἀπὸ πίστη ὁ Κύριος πρόσθετε· «Σὲ ἔσωσε ἡ πίστη σου»⁷. Πάνω ἀπ' αὐτὴν ὅμως οἰκοδομεῖται ἡ ἄλλη μὲ τρόπο ἐξαιρετο καὶ ὀλοκληρώνεται μέσα στὸν πιστό, καὶ ἡ ὀποία ἀποτελεῖται ἀπὸ ἐκείνη πού προέρχεται ἀπὸ τὴ μάθηση καὶ ἐπιτελεῖ τὶς ἐντολές τοῦ λόγου. Τέτοιοι ἦταν οἱ ἀπόστολοι, γιὰ τοὺς ὀποίους εἰπώθηκε ὅτι ἡ πίστη τους μποροῦσε νὰ μετακινεῖ ὄρη καὶ νὰ μεταφυτεύει δέντρα⁸. Γι' αὐτὸ, ὅταν ἐνιωσαν τὸ μεγαλεῖο τῆς δύναμης, ζητοῦσαν νὰ τοὺς προστεθεῖ ἡ πίστη, πού ἦταν σὰν ἓνα σπειρὶ σιναπιοῦ⁹, πού δαγκάνει ὀφέλιμα τὴν ψυχὴ καὶ γιγαντώνεται μέσα σ' αὐτὴν, ὥστε ν' ἐπαναπαύονται πάνω σ' αὐτὴν οἱ λόγοι γιὰ τὰ οὐράνια. Ἄν δηλαδὴ κάποιος γνωρίζει φύσει τὸ Θεό, ὀπως φαντάζεται ὁ Βασιλείδης, πού τὸν ἀποκαλεῖ ἐξαιρετὴ νόηση, πίστη μαζί καὶ βασιλεία καὶ δημιουργημᾶ ἄξιο τῆς οὐσίας, ἐξηγῶντας ὅτι αὐτὴ ὑπάρχει κοντὰ σ' αὐτὸν πού τὴ δημιούργησε ὡς οὐσία, ὄχι ὀμως ὡς ἐξουσία καὶ φύσις καὶ ὑπόστασις ἀνυπέρβλητης δημιουργίας· ὀνομάζει κάλλος ἀπροσδιόριστο τὴν πίστη καὶ ὄχι αὐτεξούσιας ψυχῆς λογικὴ συγκατάθεσις. Εἶναι περιττὸς λοιπὸν οἱ ἐντολές, τόσο τῆς Παλαιᾶς ὀσο καὶ τῆς Νέας Διαθήκης, ἄφοῦ καθένας σώζεται ἀπὸ τὴ φύσις του, ὀπως θέλει ὁ Οὐαλεντίνος, καὶ εἶναι φύσει πιστὸς καὶ ἐκλεκτὸς, ὀπως νομίζει ὁ Βασιλείδης. Καὶ θὰ μποροῦσε καὶ χωρὶς τὴν παρουσία τοῦ Κυρίου νὰ ἀναλάμψει ἡ φύσις σὲ κάποιο χρόνο. Κι ἂν ποῦνε, ὅτι εἶναι ἀναγκαῖα ἡ ἔλευσις τοῦ Κυρίου, χάθηκαν γι' αὐτοὺς οἱ φυσικὲς τους ιδιότητες, ἄφοῦ μὲ τὴ μάθησις καὶ τὴν κάθαρσις καὶ μὲ τὴ

εὐποιία, ἀλλ' οὐ φύσει σωζομένης τῆς ἐκλογῆς Ὁ γοῦν Ἀβραάμ, δι' ἀκοῆς πιστεύσας τῇ φωνῇ, τῇ ὑπὸ τὸ δρῦν τὴν ἐν Μαμβροῦ ἐπαγγειλαμένη, «Σοὶ δίδωμι τὴν γῆν ταύτην καὶ τῷ σπέρματί σου», ἦτοι ἐκλεκτός ἦν, ἢ οὐ. Ἀλλ' εἰ μὲν οὐκ ἦν, πῶς εὐθέως ἐπίστευσεν οἶον φυσικῶς· εἰ δὲ ἦν ἐκλεκτός, λέλυται αὐτοῖς ἡ ὑπόθεσις, εὐρισκομένης καὶ πρὸ τῆς τοῦ Κυρίου παρουσίας ἐκλογῆς, καὶ δὴ καὶ σωζομένης «Ἐλογίσθη γὰρ αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην». Ἐὰν γὰρ τις τολμήσας λέγῃ, Μαρκίῳ ἐπόμενος, τὸν Δημιουργὸν σῶζειν τὸν εἰς αὐτὸν πιστεύσαντα καὶ πρὸ τῆς τοῦ Κυρίου παρουσίας, ἐκλογῆς καὶ 10 δὴ καὶ σωζομένης τὴν ἰδίαν αὐτοῦ σωτηρίαν, παρευδοκμηθήσεται αὐτῷ ἢ τοῦ Ἀγαθοῦ δύναμις, ὅψε καὶ μετὰ τὸν ὑπ' αὐτῶν εὐφημούμενον Δημιουργὸν ἐπιβαλλομένη σῶζειν, καὶ αὐτὴ ἦτοι μαθήσει ἢ καὶ μιμήσει τούτου. Ἀλλὰ κἂν οὕτως ἔχων σῶξῃ κατ' αὐτοῦς ὁ Ἀγαθός, οὔτε τοὺς ἰδίους, οὔτε μετὰ τῆς γνώμης τοῦ πεποιηκότος 15 τὴν κτίσιν ἐπιχειρεῖ τὴν σωτηρίαν, βία δὲ ἢ δόλω. Καὶ πῶς ἔτι ἀγαθὸς ὁ οὕτως, καὶ ὕστερος; Εἰ δὲ ὁ τόπος διαφέρει, καὶ ἡ μονὴ τοῦ παντοκράτορος λείπεται ἀπὸ τῆς τοῦ ἀγαθοῦ Θεοῦ μονῆς, ἀλλ' ἢ τοῦ σῶζοντος βούλησις οὐκ ἀπολείπεται τοῦ ἀγαθοῦ, ἢ γε προκατάρξασα

20 Ἀνόητοι ἄρα οἱ ἄπιστοι ἐκ τῶν προδιηνησμένων ἡμῖν δείκνυνται· «Αἶ γὰρ τρίβοι αὐτῶν διεστραμμένοι, καὶ οὐκ ἴσασιν εἰρήνην», φησὶν ὁ προφήτης. «Τὰς δὲ μωρὰς καὶ ἀπαιδεύτους ζητήσεις παραιτεῖσθαι» ὁ θεσπέσιος παρήνεσε Παῦλος, «ὅτι γεννώσι μάχας»· ὅτε Αἰσχύλος κέκραγε·

25 “Τὰ μηδὲν ὠφελοῦντα μὴ πόνει μάτην”.

Τὴν μὲν γὰρ μετὰ πίστεως συνιούσαν ζήτησιν, ἐποικοδομοῦσαν τῷ θεμελίῳ τῆς πίστεως τὴν μεγαλοπρεπῆ τῆς ἀληθείας γνῶσιν, ἀρίστην ἴσμεν. Ἴσμεν δὲ ὡς ἄρα οὔτε τὰ φανερά ζητεῖται, οἶον, εἰ ἡμέρα ἐστίν, ἡμέρας οὔσης, οὔτε τὰ ἄδηλα καὶ οὐδέποτε γενησόμενα 30 φανερά, ὡς τό, εἰ ἄρτιοί εἰσιν οἱ ἀστέρες ἢ περιττοί, ἀλλ' οὐδὲ τὰ ἀντιστρέφοντα· ἀντιστρέφει δὲ ἅ καὶ τοῖς τὸν ἐναντίον χειρίζουσι λόγον, ἐπ' ἴσης ἐστὶν εἰπεῖν, ὡς τό, εἰ ζῶον τὸ κατὰ γαστρός, ἢ οὐ ζῶον. Τέταρτός ἐστι τρόπος, ὅτ' ἂν ἐκ θατέρου τούτων μέρους ἀναν-

10. Γεν. 17, 8.

13. Β' Τιμ. 2, 23.

11. Ρωμ. 4, 3.

14. Ἀπὸ τὸν Προμηθεά ὁ δεμῶτη.

12. Ἦσ. 59, 8.

διάπραξη ἀγαθῶν ἔργων, καὶ ὄχι φύσει διασώζεται ἡ ἐκλογή. Ὁ Ἀβραάμ δηλαδή πού πίστεψε ἀκούοντας τὴ φωνὴ πού κάτω ἀπὸ τὴ βελανιδιὰ τοῦ Μαμβρῆ τοῦ ὑποσχέθηκε, «Σοῦ δίνω αὐτὴ τὴ γῆ, σὲ σένα καὶ στοὺς ἀπογόνους σου»¹⁰ ἢ ἐκλεκτὸς ἦταν ἢ ὄχι. Ἀλλὰ ἂν δὲν ἦταν πῶς πίστεψε ἀμέσως, σὰν σὲ κάτι φυσικό; Ἄν ὅμως ἦταν ἐκλεκτός, τὸ θέμα δὲν ὑπάρχει γι' αὐτοὺς, γιατί βρῖσκεται νὰ ὑπάρχει ἐκλογή καὶ πρὶν ἀπὸ τὴν παρουσία τοῦ Κυρίου καὶ μάλιστα πού ἔχει τὴ δύναμη νὰ σώζει· γιατί λέγει «τοῦ λογαριάστηκε αὐτὸ πρὸς δικαίωσή του»¹¹. Ἄν κάποιος ὅμως τολμήσει, ἀκολουθώντας τὸν Μαρκίωνα, νὰ πεῖ, ὅτι ὁ Δημιουργὸς σώζει ὅποιον πίστεψε σ' αὐτόν, καὶ πρὶν ἀπὸ τὴν παρουσία τοῦ Κυρίου, ἔξασφαλίζοντας μαζί μὲ τὴν ἐκλογή καὶ τὴν ἴδια του τὴ σωτηρία, θὰ ὑπερτερῆσει σ' αὐτόν ἢ δύναμη πού ἔχει τοῦ Ἀγαθοῦ, ἀργότερα καὶ ἔπειτα ἀπὸ τὸν Δημιουργὸ πού αὐτοὶ ἐπαινοῦν, πού ἐπιχειρεῖ κι αὐτὸς νὰ σώζει ἢ μὲ τὴ μάθηση ἢ μὲ τὴ μίμησή του. Ἀλλὰ κι ἂν τέτοιος εἶναι ὁ Ἀγαθὸς καὶ σώζει κατὰ τὴν ἀποψή τους, οὔτε τοὺς δικούς του σώζει, οὔτε μὲ τὴ γνώμη τοῦ Δημιουργοῦ τῆς κτίσης ἐπιχειρεῖ νὰ σώσει, ἀλλὰ μὲ βία καὶ δόλο. Καὶ πῶς εἶναι ἀκόμα ἀγαθὸς αὐτὸς πού ἐνεργεῖ ἔτσι καὶ εἶναι μεταγενέστερος; Ἄν διαφέρει ἡ θέση καὶ ἡ διαμονὴ τοῦ παντοκράτορα ὑστερεῖ ἀπὸ τὴ διαμονὴ τοῦ ἀγαθοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ἡ θέληση ἐκείνου πού σώζει δὲν ὑπολείπεται ἀπὸ τοῦ ἀγαθοῦ, ἢ βούληση πού ἔκανε τὴν ἀρχή.

Ἄπὸ ὅσα εἶπαμε λοιπὸν φαίνονται οἱ ἄπιστοι ἀνόητοι. «Γιατὶ οἱ δροῦμοι τοὺς εἶναι διεστραμμένοι καὶ δὲν γνωρίζουν τὴν εἰρήνη», λέει ὁ προφήτης¹². Καὶ ὁ θεσπέσιος Παῦλος συμβούλεψε· «Ν' ἀποφεύγομε τίς ἀνόητες καὶ ἀστήρικτες συζητήσεις γιατί γεννοῦν διαμάχες»¹³. Ἀλλὰ καὶ ὁ Αἰσχύλος φωνάζει καὶ λέγει·

“Μὴν κοπιᾶξεις μάταια γιὰ ὅσα δὲν ὠφελοῦν”¹⁴.

Γνωρίζομε πῶς εἶναι ἄριστη ἡ συζήτηση πού συμβαδίζει μὲ τὴν πίστη, οἰκοδομώντας πάνω στὸ θεμέλιο τῆς πίστεως τὴ μεγαλόπρεπη γνώση τῆς ἀλήθειας. Καὶ γνωρίζομε βέβαια ὅτι δὲ συζητοῦνται τὰ φανερά, γιὰ παράδειγμα ἂν εἶναι ἡμέρα, ὅταν εἶναι ἡμέρα, οὔτε πάλι τὰ ἄδηλα πού δὲ θὰ γίνουν ποτὲ φανερά, ὅπως ἂν ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀστρῶν εἶναι ἄρτιος ἢ περιττός, οὔτε βέβαια καὶ τὰ ἀντίστροφα· ἀντίστροφα εἶναι ἐκεῖνα, κατὰ τὰ ὁποῖα ἐκεῖνοι πού χειρίζονται τὸν ἀντιθετικὸ συλλογισμὸ μποροῦν νὰ τὰ ποῦν ἐξίσου, ὅπως ἂν αὐτὸ πού εἶναι στὴν κοιλιὰ εἶναι ζωντανὸ ὄν ἢ ὄχι. Τέταρτος τρόπος εἶναι, ὅταν ἀπὸ καθέ-

εὐποιία, ἀλλ' οὐ φύσει σωζομένης τῆς ἐκλογῆς Ὁ γοῦν Ἀβραάμ, δι' ἀκοῆς πιστεύσας τῇ φωνῇ, τῇ ὑπὸ τὸ δρυὸν τὴν ἐν Μαμβροῦν ἐπαγγελιαμένη, «Σοὶ δίδωμι τὴν γῆν ταύτην καὶ τῷ σπέρματί σου», ἦτοι ἐκλεκτός ἦν, ἢ οὐ. Ἀλλ' εἰ μὲν οὐκ ἦν, πῶς εὐθέως ἐπίστευσεν οἶον φυσικῶς; εἰ δὲ ἦν ἐκλεκτός, λέλυται αὐτοῖς ἡ ὑπόθεσις, εὐρισκομένης καὶ πρὸ τῆς τοῦ Κυρίου παρουσίας ἐκλογῆς, καὶ δὴ καὶ σωζομένης «Ἐλογίσθη γὰρ αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην». Ἐὰν γὰρ τις τολμήσας λέγῃ, Μαρκίωνι ἐπόμενος, τὸν Δημιουργὸν σῶζειν τὸν εἰς αὐτὸν πιστεύσαντα καὶ πρὸ τῆς τοῦ Κυρίου παρουσίας, ἐκλογῆς καὶ 10 δὴ καὶ σωζομένης τὴν ἰδίαν αὐτοῦ σωτηρίαν, παρευδοκμηθήσεται αὐτῷ ἢ τοῦ Ἀγαθοῦ δύναμις, ὅψε καὶ μετὰ τὸν ὑπ' αὐτῶν εὐφημούμενον Δημιουργὸν ἐπιβαλλομένη σῶζειν, καὶ αὐτὴ ἦτοι μαθήσει ἢ καὶ μιμήσει τούτου. Ἀλλὰ κἄν οὕτως ἔχων σῶξῃ κατ' αὐτοὺς ὁ Ἀγαθός, οὔτε τοὺς ἰδίους, οὔτε μετὰ τῆς γνώμης τοῦ πεποιηκότος 15 τὴν κτίσιν ἐπιχειρεῖ τὴν σωτηρίαν, βία δὲ ἢ δόλω. Καὶ πῶς ἔτι ἀγαθὸς ὁ οὕτως, καὶ ὕστερος; Εἰ δὲ ὁ τόπος διαφέρει, καὶ ἡ μονὴ τοῦ παντοκράτορος λείπεται ἀπὸ τῆς τοῦ ἀγαθοῦ Θεοῦ μονῆς, ἀλλ' ἢ τοῦ σῶζοντος θούλησις οὐκ ἀπολείπεται τοῦ ἀγαθοῦ, ἢ γε προκατάρξασα.

20 Ἀνόητοι ἄρα οἱ ἄπιστοι ἐκ τῶν προδιηνησμένων ἡμῖν δείκνυνται. «Αἶ γὰρ τρίβοι αὐτῶν διεστραμμένοι, καὶ οὐκ ἴσασι εἰρήνην», φησὶν ὁ προφήτης «Τὰς δὲ μωρὰς καὶ ἀπαιδεύτους ζητήσεις παραιτεῖσθαι» ὁ θεοπέσιος παρήνεσε Παῦλος, «ὅτι γεννῶσι μάχας» ὅτε Αἰσχύλος κέκραγε·

25 “Τὰ μηδὲν ὠφελοῦντα μὴ πόνει μάτην”.

Τὴν μὲν γὰρ μετὰ πίστεως συνιούσαν ζήτησιν, ἐποικοδομοῦσαν τῷ θεμελίῳ τῆς πίστεως τὴν μεγαλοπρεπῆ τῆς ἀληθείας γνῶσιν, ἀρίστην ἴσμεν. Ἴσμεν δὲ ὡς ἄρα οὔτε τὰ φανερά ζητεῖται, οἶον, εἰ ἡμέρα ἐστίν, ἡμέρας οὔσης, οὔτε τὰ ἄδηλα καὶ οὐδέποτε γενησόμενα 30 φανερά, ὡς τό, εἰ ἄρτιοί εἰσιν οἱ ἀστέρες ἢ περιττοί, ἀλλ' οὐδὲ τὰ ἀντιστρέφοντα· ἀντιστρέφει δὲ ἅ καὶ τοῖς τὸν ἐναντίον χειρίζουσι λόγον, ἐπ' ἴσης ἐστὶν εἰπεῖν, ὡς τό, εἰ ζῶον τὸ κατὰ γαστρός, ἢ οὐ ζῶον. Τέταρτός ἐστι τρόπος, ὅτ' ἂν ἐκ θατέρου τούτων μέρους ἀναν-

10. Γεν. 17, 8.

13. Β' Τιμ. 2, 23.

11. Ρωμ. 4, 3.

12. Ἦσ. 59, 8.

14. Ἀπὸ τὸν Προμηθεῖα ὁ δεμῶτη.

διάπραξη ἀγαθῶν ἔργων, καὶ ὄχι φύσει διασώζεται ἡ ἐκλογή. Ὁ Ἀβραάμ δηλαδή πού πίστεψε ἀκούοντας τὴ φωνὴ πού κάτω ἀπὸ τὴ βελανιδιὰ τοῦ Μαιβρῆ τοῦ ὑποσχέθηκε, «Σοῦ δίνω αὐτὴ τὴ γῆ, σὲ σένα καὶ στοὺς ἀπογόνους σου»¹⁰ ἢ ἐκλεκτὸς ἦταν ἢ ὄχι. Ἀλλὰ ἂν δὲν ἦταν πῶς πίστεψε ἀμέσως, σὰν σὲ κάτι φυσικό; Ἄν ὅμως ἦταν ἐκλεκτός, τὸ θέμα δὲν ὑπάρχει γι' αὐτούς, γιατί βρῖσκεται νὰ ὑπάρχει ἐκλογή καὶ πρὶν ἀπὸ τὴν παρουσία τοῦ Κυρίου καὶ μάλιστα πού ἔχει τὴ δύναμη νὰ σώζει· γιατί λέγει «τοῦ λογαριάστηκε αὐτὸ πρὸς δικαίωσή του»¹¹. Ἄν κάποιος ὅμως τολμῆσει, ἀκολουθώντας τὸν Μαρκίωνα, νὰ πεῖ, ὅτι ὁ Δημιουργὸς σώζει ὅποιον πίστεψε σ' αὐτόν, καὶ πρὶν ἀπὸ τὴν παρουσία τοῦ Κυρίου, ἐξασφαλίζοντας μαζί μὲ τὴν ἐκλογή καὶ τὴν ἴδια του τὴ σωτηρία, θὰ ὑπερτερῆσει σ' αὐτόν ἢ δύναμη πού ἔχει τοῦ Ἀγαθοῦ, ἀργότερα καὶ ἔπειτα ἀπὸ τὸν Δημιουργὸ πού αὐτοὶ ἐπαινοῦν, πού ἐπιχειρεῖ κι αὐτὸς νὰ σώζει ἢ μὲ τὴ μάθηση ἢ μὲ τὴ μίμησή του. Ἀλλὰ κι ἂν τέτοιος εἶναι ὁ Ἀγαθὸς καὶ σώζει κατὰ τὴν ἄποψή τους, οὔτε τοὺς δικοὺς του σώζει, οὔτε μὲ τὴ γνώμη τοῦ Δημιουργοῦ τῆς κτίσης ἐπιχειρεῖ νὰ σώσει, ἀλλὰ μὲ βία καὶ δόλο. Καὶ πῶς εἶναι ἀκόμα ἀγαθὸς αὐτὸς πού ἐνεργεῖ ἔτσι καὶ εἶναι μεταγενέστερος; Ἄν διαφέρει ἢ θέση καὶ ἢ διαμονὴ τοῦ παντοκράτορα ὑστερεῖ ἀπὸ τὴ διαμονὴ τοῦ ἀγαθοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ἢ θέληση ἐκείνου πού σώζει δὲν ὑπολείπεται ἀπὸ τοῦ ἀγαθοῦ, ἢ βούληση πού ἔκανε τὴν ἀρχή.

Ἄπὸ ὅσα εἶπαμε λοιπὸν φαίνονται οἱ ἄπιστοι ἀνόητοι. «Γιατὶ οἱ δρόμοι τοὺς εἶναι διεστραμμένοι καὶ δὲν γνωρίζουν τὴν εἰρήνην», λέει ὁ προφήτης¹². Καὶ ὁ θεσπέσιος Παῦλος συμβούλεψε· «Ν' ἀποφεύγομε τίς ἀνόητες καὶ ἀστήρικτες συζητήσεις γιατί γεννοῦν διαμάχες»¹³. Ἀλλὰ καὶ ὁ Αἰσχύλος φωνάζει καὶ λέγει·

“Μὴν κοπιᾶζεις μάταια γιὰ ὅσα δὲν ὠφελοῦν”¹⁴.

Γνωρίζομε πῶς εἶναι ἀριστη ἢ συζήτηση πού συμβαδίζει μὲ τὴν πίστη, οἰκοδομώντας πάνω στὸ θεμέλιο τῆς πίστεως τὴ μεγαλόπρεπη γνώση τῆς ἀλήθειας. Καὶ γνωρίζομε βέβαια ὅτι δὲ συζητοῦνται τὰ φανερά, γιὰ παράδειγμα ἂν εἶναι ἡμέρα, ὅταν εἶναι ἡμέρα, οὔτε πάλι τὰ ἀδηλα πού δὲ θὰ γίνουν ποτὲ φανερά, ὅπως ἂν ὁ ἀριθμὸς τῶν ἄστρον εἶναι ἄρτιος ἢ περιττός, οὔτε βέβαια καὶ τὰ ἀντίστροφα· ἀντίστροφα εἶναι ἐκεῖνα, κατὰ τὰ ὁποῖα ἐκεῖνοι πού χειρίζονται τὸν ἀντιθετικὸ συλλογισμὸ μποροῦν νὰ τὰ ποῦν ἐξίσου, ὅπως ἂν αὐτὸ πού εἶναι στὴν κοιλιά εἶναι ζωντανὸ ὄν ἢ ὄχι. Τέταρτος τρόπος εἶναι, ὅταν ἀπὸ καθέ-

τίρητον καὶ ἄλυτον ἐνθύμημα προτείνηται. Εἰ τοίνυν ἢ τοῦ ζητεῖν αἰτία κατὰ πάντας τοὺς τρόπους ἀναιρεῖται, πίστις ἐμπεδοῦται· προτείνομεν γὰρ αὐτοῖς τὸ ἀναντίρητον ἐκεῖνο, ὃ ὁ Θεός ἐστιν ὁ λέγων, καὶ περὶ ἑνὸς ἐκάστου ὧν ἐπιζητῶ, παριστάς ἐγγράφως. Τίς οὖν οὕτως ἄθεος ὡς ἀπιστεῖν Θεῷ, καὶ τὰς ἀποδείξεις ὡς παρὰ ἀνθρώπων ἀπαιτεῖν τοῦ Θεοῦ; Πάλιν τῶν ζητημάτων ἃ μὲν αἰσθησεως δεῖται, οἷον, ἐὰν ζητῆ τις εἰ τὸ πῦρ θερμὸν ἢ ἡ χιὼν λευκή· τινὰ δὲ νοουθεσίας καὶ ἐπιπλήξεως, ὡς φησιν Ἀριστοτέλης, ὡς τὸ ἐρώτημα ἐκεῖνο, εἰ χρὴ γονεῖς τιμᾶν. Ἔστι δὲ ἃ καὶ κολάσεως ἄξια· ὁποῖόν 10 ἐστι τὸ αἰτεῖν ἀποδείξεις, εἰ Πρόνοια ἔστι. Προνοίας τοίνυν οὔσης, μὴ κατὰ Πρόνοιαν γεγονέναι πᾶσαν τὴν τε προφητείαν καὶ τὴν περὶ τὸν Σωτῆρα οἰκονομίαν ἠγεῖσθαι ἀνόσιον. Καὶ ἴσως οὐδὲ χρὴ τὰ τοιαῦτα πειραῖσθαι ἀποδεικνύναι, φανεραῶς οὔσης τῆς θείας Προνοίας ἐκ τε τῆς ὄψεως τῶν ὀρωμένων πάντων τεχνικῶν καὶ σοφῶν ποιημάτων, καὶ τῶν μὲν τάξει γινομένων, τῶν δὲ τάξει φανερουμένων· ὃ δὲ μεταδούς ἡμῖν τοῦ εἶναί τε καὶ ζῆν μεταδέδωκε καὶ τοῦ λόγου, λογικῶς τε ἅμα καὶ εὖ ζῆν ἐθέλων ἡμᾶς. Ὁ γὰρ τοῦ Πατρὸς τῶν ὄλων Λόγος οὐχ οὕτός ἐστιν ὁ προφορικός, σοφία δὲ καὶ χρηστότης φανερωτάτη τοῦ Θεοῦ, δυνάμις τε αὐτοκρατορῆς καὶ 20 τῷ ὄντι θεία, οὐδὲ τοῖς μὴ ὁμολογοῦσιν ἀκατανόητος, θέλημα παντοκρατορικόν.

Ἐπεὶ δὲ οἱ μὲν ἄπιστοι, οἱ δὲ ἐριστικοί, οὐ πάντες τυγχάνουσι τῆς τελειότητος τοῦ ἀγαθοῦ. Οὔτε γὰρ ἄνευ προαιρέσεως τυχεῖν οἷόν τε, (οὐ μὴν οὐδὲ τὸ πᾶν ἐπὶ τῇ γνώμῃ τῇ ἡμετέρᾳ κεῖται· οἷον τὸ 25 ἀποθησόμενον «χάριτι γὰρ σφζόμεθα»)· οὐκ ἄνευ μέντοι τῶν καλῶν ἔργων, ἀλλὰ δεῖ μὲν πεφυκότας πρὸς τὸ ἀγαθόν, σπουδὴν τινα περιποιήσασθαι πρὸς αὐτό· δεῖ δὲ καὶ τὴν γνώμην ὑγιῆ κεκτηῖσθαι, τὴν ἀμετανόητον πρὸς τὴν θήραν τοῦ καλοῦ, πρὸς ὅπερ μάλιστα τῆς θείας χρήσομεν χάριτος, διδασκαλίας τε ὀρθῆς καὶ εὐπαθείας 30 ἀγνῆς καὶ τῆς τοῦ Πατρὸς πρὸς αὐτὸν ὀλκῆς. Ἐνδεδεμένοι γὰρ τῷ γεώδει σώματι, τῶν μὲν αἰσθητῶν διὰ σώματος ἀντιλαμβανόμεθα, τῶν δὲ νοητῶν δι' αὐτῆς τῆς λογικῆς ἐφαπτόμεθα δυνάμεως. Ἐὰν δὲ τις αἰσθητῶς τὰ πάντα καταλήψασθαι προσδοκῆται, πόρρωθεν

να ἀπὸ τὰ δύο μέρη αὐτῶν προτείνεται κάποιος ἀναντίρρητος καὶ ἄλυτος συλλογισμός. Ἐὰν λοιπὸν ἡ αἰτία τῆς ἀναζήτησης ἀναιρεῖται μὲ ὅλους τοὺς τρόπους, ἢ πίστη ἐμπεδώνεται. Τοὺς προτεινόμε δηλαδὴ ἐκεῖνο τὸ ἀναντίρρητο, ποὺ λέει ὁ Θεός, καὶ γιὰ τὸ καθένα ἀπὸ αὐτὰ ποὺ ζητῶ μᾶς τὸ παραδίδει γραπτὰ. Ποιὸς λοιπὸν εἶναι τόσο ἄπιστος, ὥστε νὰ μὴν πιστεύει στὸν Θεὸ καὶ ν' ἀπαιτεῖ ἀπὸ αὐτὸν ἀποδείξεις ἔτσι ὅπως ζητοῦμε ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους; Καὶ πάλι ἀπὸ τὰ προβλήματα, ἄλλα χρειάζονται αἴσθησις, γιὰ παράδειγμα ἂν ζητεῖ κάποιος ἂν εἶναι ἡ φωτιὰ θερμὴ καὶ τὸ χιόνι λευκὸ, καὶ μερικὰ ἂν θέλουν νοουθεσία καὶ ἐπίπληξις, καθὼς λέει ὁ Ἀριστοτέλης, ὅπως ἐκεῖνο τὸ ἐρώτημα, ἂν πρέπει νὰ τιμᾶμε τοὺς γονεῖς. Ὑπάρχουν καὶ μερικὰ ποὺ εἶναι ἄξια τιμωρίας· τέτοιο εἶναι τὸ νὰ ζητεῖς ἀπόδειξις ἂν ὑπάρχει πρόνοια. Ὅταν λοιπὸν ὑπάρχει πρόνοια, εἶναι ἀσέβεια νὰ νομίζεις ὅτι δὲν ἔγιναν σύμφωνα μὲ τὴν πρόνοια ὅλη ἡ προφητεία καὶ ὅλη ἡ οἰκονομία ἡ σχετικὴ μὲ τὸν Σωτῆρα. Καὶ ἴσως δὲν πρέπει κὰν νὰ προσπαθοῦμε ν' ἐπιδείξομε τὰ πράγματα αὐτά, ἀφοῦ εἶναι φανερὴ ἡ θεία πρόνοια καὶ ἀπὸ τὴν ὄψιν ὅλων τῶν τεχνικῶν καὶ σοφῶν δημιουργημάτων ποὺ βλέπομε, ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἄλλα γίνονται μὲ τάξη καὶ ἄλλα φανερώνονται μὲ τάξη. Κι ἐκεῖνος ποὺ μᾶς μετέδωσε τὸ εἶναι καὶ τὴ ζωὴ, μᾶς μετέδωσε καὶ τὸ λόγο, θέλοντας νὰ ζοῦμε λογικὰ καὶ συγχρόνως καὶ καλὰ. Γιατὶ ὁ Λόγος τοῦ Πατέρα τῶν ὅλων δὲν εἶναι αὐτὸς ὁ προφορικός, ἀλλὰ σοφία καὶ καλοσύνη φανερότατη τοῦ Θεοῦ· καὶ εἶναι ἀκόμα παντοδύναμη δύναμις καὶ πραγματικὰ θεία, ποὺ δὲν εἶναι βέβαια ἀκατανόητη καὶ σ' αὐτοὺς ποὺ δὲν τὴν ὁμολογοῦν, ἀφοῦ εἶναι θέλημα ποὺ κρατεῖ τὰ πάντα.

Ἐπειδὴ ἄλλοι εἶναι ἄπιστοι καὶ ἄλλοι ἐριστικοί, δὲν πετυχαίνουν ὅλοι τὴν τελειότητα τοῦ ἀγαθοῦ. Γιατὶ δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ τὴν πετύχουν χωρὶς τὴν προαίρεσίν τους (οὔτε ἐξάλλου τὸ πᾶν ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴ δική μας γνώμη, πῶς δηλαδὴ θὰ εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα, «γιατὶ σωζόμαστε μὲ τὴ χάρις»¹⁵), οὔτε ὅμως καὶ χωρὶς καλὰ ἔργα, ἀλλὰ πρέπει νὰ εἴμαστε γεννημένοι γιὰ τὸ ἀγαθὸ καὶ νὰ ἐπιδοθοῦμε σ' αὐτὸ μὲ κάποιο ζῆλο. Πρέπει ἐπιπλέον νὰ ἔχομε καὶ ὑγιή γνώμη, τὴν ἀμετάκλητη στήν ἐπιδίωξις τοῦ καλοῦ, γιὰ τὴν ὁποῖα κυρίως ἔχομε ἀνάγκη ἀπὸ τὴ θεία χάρις, τὴ ὀρθὴ διδασκαλία καὶ τὰ ἀγνὰ συναισθήματα καὶ τὴν ἔλξη τοῦ Πατέρα πρὸς αὐτόν. Γιατὶ, ὄντας δεμένοι μὲ τὸ χωματῖνο σῶμα, μὲ τὸ σῶμα ἀντιλαμβανόμαστε τὰ αἰσθητά, καὶ τὰ νοητὰ τὰ προσεγγίζομε μὲ τὴν ἴδια τὴ λογικὴ δύναμη. Ἐὰν ὅμως κάποιος ἐλπίζει, ὅτι θὰ καταλά-

τῆς ἀληθείας πέπτωκε. Πνευματικῶς γοῦν ὁ Ἀπόστολος ἐπὶ τῆς
 γνώσεως τοῦ Θεοῦ γράφει· «Βλέπομεν γὰρ νῦν ὡς δι' ἐσόπτρου· τό-
 τε δὲ πρόσωπον πρὸς πρόσωπον». Ὀλίγοις γὰρ ἢ τῆς ἀληθείας θεὰ
 δέδοται. Λέγει γ' οὖν Πλάτων ἐν τῇ Ἐπινομίδι· "Οὐ φημι δυνατὸν
 5 εἶναι πᾶσιν ἀνθρώποις μακαρίοις τε καὶ εὐδαιμόσι γίνεσθαι, πλὴν
 ὀλίγων. Μέχρι περ ἂν ζῶμαι, τοῦτο διορίζομαι· καλὴ δὲ ἐλπίς τελευ-
 τήσαντι τυχεῖν ἀπάντων". Τὰ ἴσα τούτοις βούλεται τὰ παρὰ Μωϋ-
 σεῖ· «Οὐδεὶς ὄψεται μου τὸ πρόσωπον, καὶ ζήσεται». Δῆλον γάρ,
 μηδένα ποτὲ δύνασθαι παρὰ τὸν τῆς ζωῆς χρόνον τὸν Θεὸν ἕναρ-
 10 γῶς καταλαβέσθαι· «Οἱ καθαροὶ δὲ τῇ καρδίᾳ τὸν Θεὸν ὄψονται»,
 ἐπὶ εἰς τὴν ἐσχάτην ἀφίκονται τελείωσιν. Ἐπεὶ γὰρ ἠσθένει πρὸς
 κατάληψιν τῶν ὄντων ἢ ψυχῆ, θείου διδασκάλου ἐδεήθημεν· Κα-
 ταπέμπεται ὁ Σωτὴρ, τῆς ἀγαθοῦ κτήσεως διδάσκαλός τε καὶ χορη-
 γός, τὸ ἀπόρρητον τῆς μεγάλης προνοίας ἅγιον γνώρισμα· «Ποῦ
 15 τοίνυν γραμματεὺς, ποῦ συζητητὴς τοῦ αἰῶνος τούτου; οὐχὶ ἐμώρα-
 νεν ὁ Θεὸς τὴν σοφίαν τῶν σοφῶν τοῦ κόσμου τούτου;» φησί. Καὶ
 πάλιν· «Ἀπολῶ τὴν σοφίαν τοῦ σοφῶν, καὶ τὴν σύνεσιν τῶν συνε-
 τῶν ἀθετήσω», τῶν δοκησισόφων καὶ ἐριστικῶν τούτων δηλονότι.
 Παγκάλως γοῦν Ἰερεμίας φησί· «Τάδε λέγει Κύριος· Στήτε ἐπὶ ταῖς
 20 ὁδοῖς, καὶ ἐρωτήσατε τρίβους αἰωνίας, ποία ἐστὶν ἡ ὁδὸς ἡ ἀγαθὴ,
 καὶ βαδίσετε ἐν αὐτῇ, καὶ εὐρήσετε ἀγνισμόν ταῖς ψυχαῖς ὑμῶν». Ἐρωτήσατε, φησί, καὶ πύθεσθε παρὰ τῶν εἰδότων ἀφιλονείκως καὶ
 ἀδηρίτως. Μαθόντες δὲ ἄρα τῆς ἀληθείας τὴν ὁδόν, εὐθεῖαν βαδί-
 ζομεν ἀμεταστρεπτεῖ, ἄχρις ἂν περιτύχωμεν τῷ ποθουμένῳ. Εἰ-
 25 κότως ἄρα ὁ μὲν βασιλεὺς Ρωμαίων (Νουμᾶς ὄνομα αὐτῷ), Πυθα-
 γόριος ὢν, πρῶτος ἀνθρώπων ἀπάντων Πίστεως καὶ Εἰρήνης ἱερὸν
 ἰδρύσατο. «Τῷ δὲ Ἀβραάμ πιστεύσαντι, δικαιοσύνη ἐλογίσθη». Ὁὗτος, τὴν μετάρσιον τῶν κατὰ τὸν ἀέρα συμβαινόντων καὶ τὴν με-
 τέωρον τῶν κατὰ τὸν οὐρανὸν κινουμένων φιλοσοφίαν μετιῶν, Ἄ-
 30 βραάμ ἐκαλεῖτο, ὃ μεθερμηνεύεται, «πατὴρ μετέωρος». Ὑστερον δέ,
 ἀναβλέψας εἰς τὸν οὐρανόν, εἶτε τὸν Υἱὸν ἐν τῷ Πνεύματι ἰδὼν, ὡς

16. Α' Κορ. 13, 12.

17. Ἐξ. 33, 20.

18. Ματθ. 5, 8.

19. Α' Κορ. 1, 20.

20. Α' Κορ. 1, 19. Ἦσ. 24, 4.

21. Ἰερ. 6, 16.

22. Ρωμ. 4, 3, 5, 9, 22.

βει τὰ πάντα μὲ τὴν αἴσθησι, ἔπεσε πολὺ μακριὰ ἀπὸ τὴν ἀλήθεια. Γιὰ τὴ γνώση τοῦ Θεοῦ γράφει πνευματικὰ ὁ Ἀπόστολος· «Βλέπομε αὐτὸν τώρα σὰν μέσα σὲ καθρέφτη· τότε ὅμως θὰ τὸν δοῦμε πρόσωπο μὲ πρόσωπο»¹⁶. Γιατὶ ἡ θεὰ τῆς ἀλήθειας ἔχει δοθεῖ σὲ λίγους. Λέγει ἐξάλλου κι ὁ Πλάτων στὴν Ἐπινομίδα· «Δὲ θέλω νὰ πῶ, ὅτι εἶναι δυνατὸ ὅλοι οἱ ἄνθρωποι νὰ εἶναι μακάριοι κι εὐτυχεῖς, ἐκτὸς ἀπὸ λίγους. Ὅσο ζῶ, ἔτσι θὰ βλέπω τὸ πράγμα· ἡ καλή μου ἐλπίδα εἶναι, ὅτι ὅταν πεθάνω θὰ πετύχω τὰ πάντα». Ταυτόσημα μὲ αὐτὰ εἶναι ὅσα λέει ὁ Μωυσῆς· «Δὲν εἶναι δυνατόν νὰ δεῖ κανεὶς τὸ πρόσωπό μου καὶ νὰ ζήσει»¹⁷. Γιατὶ εἶναι φανερό, ὅτι κανένας δὲν μπορεῖ καθ' ὅλη τὴ διάρκεια τῆς ζωῆς του νὰ ἔχει μιὰ ἐπαρκῆ εἰκόνα τοῦ Θεοῦ. «Ὅσοι ἔχουν καθαρὴ καρδιὰ θὰ δοῦν τὸν Θεό»¹⁸, ὅταν φτάσουν στὸν ἔσχατο βαθμὸ τῆς τελείωσης. Ἐπειδὴ ἡ ψυχὴ μας ἦταν ἀδύνατη γιὰ νὰ κατανοήσῃ τὰ ὄντα, χρειαστήκαμε θεῖο δάσκαλο. Ἐρχεται λοιπὸν σταλμένος σ' ἐμᾶς ὁ Σωτήρας, δάσκαλος τῆς ἀπόκτησης τοῦ ἀγαθοῦ καὶ χορηγός, ποὺ εἶναι τὸ ἀπόρρητο ἅγιο γνώρισμα τῆς μεγάλης Πρόνοιας· «ποῦ εἶναι λοιπὸν», λέει, «ὁ γνώστης τῶν Γραφῶν, ποῦ εἶναι ὁ ὑπερασπιστὴς τοῦ αἰῶνα αὐτοῦ; Δὲν ἀπέδειξε ὡς μωρία ὁ Θεὸς τὴ σοφία τοῦ κόσμου αὐτοῦ;»¹⁹. Καὶ ἀλλοῦ· «Θὰ ἀφανίσω τὴ σοφία τῶν σοφῶν καὶ θὰ ἀποδοκιμάσω τὴ σύνεση τῶν συνετῶν»²⁰, δηλαδὴ αὐτῶν τῶν δοκησίσοφων καὶ ἐριστικῶν. Πολὺ ὠραῖα λοιπὸν ὁ Ἱερεμίας λέει· «Αὐτὰ λέει ὁ Κύριος· Σταθεῖτε στοὺς δρόμους καὶ ρωτῆστε γιὰ τοὺς δρόμους τῆς αἰωνιότη-
τας, ποιὸς εἶναι ὁ ἀγαθὸς δρόμος, καὶ βαδίστε πάνω σ' αὐτόν, καὶ θὰ βρεῖτε τὸν ἐξαγνισμὸ τῶν ψυχῶν σας»²¹. Ρωτῆστε λέει καὶ πληροφορηθεῖτε ἀπὸ ἐκείνους ποὺ γνωρίζουν αὐτὸν θετικὰ καὶ ἀναντίρρητα. Κι ἀφοῦ μάθομε τὸ δρόμο τῆς ἀλήθειας, ἅς τὸν βαδίζομε ἴσια, χωρὶς νὰ γυρίζομε πίσω, ὥσπου νὰ ἐπιτύχομε αὐτὸ ποὺ ποθοῦμε. Δικαιολογημένα λοιπὸν ὁ βασιλιάς τῶν Ρωμαίων (τὸ ὄνομά του εἶναι Νουμᾶς), ποὺ ἦταν Πυθαγόρειος, πρῶτος ἀπὸ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους ἴδρυσεν αὐτὸ τῆς Πίστης καὶ τῆς εἰρήνης. «Καὶ στὸν Ἀβραάμ ποὺ πίστεψε, αὐτὸ τοῦ λογαριάστηκε ὡς λόγος ν' ἀναγνωριστῆ δίκαιος»²². Αὐτὸς ἀσκώντας τὴ φιλοσοφία ἐκείνη ποὺ ἀσχολεῖται μὲ τὰ μετάρσια ἐκείνα ποὺ συμβαίνουν στὸν ἀέρα καὶ μὲ ἐκείνα ποὺ κινοῦνται μετέωρα στὸν οὐρανὸ, ὀνομαζόταν Ἀβράμ, ποὺ σημαίνει «πατέρας μετέωρος, ὑψηλός». Ἐπειτα ὅμως, στρέφοντας τὸ βλέμμα στὸν οὐρανὸ, εἶτε ἐπειδὴ εἶδε τὸν Υἱὸ μὲ τὴ χάρη τοῦ Πνεύματος, ὅπως ἐξηγοῦν μερικοί, εἶτε κάποιον

ἔξηγουῦνται τινες, εἴτε ἄγγελον ἔνδοξον, εἴτε καὶ ἄλλως ἐπιγνοῦς Θεὸν κρείττονα τῆς ποιήσεως καὶ πάσης τῆς ἐν αὐτῇ τάξεως, προσλαμβάνει τὸ ἄλφα, τὴν γνῶσιν τοῦ ἑνὸς καὶ μόνου Θεοῦ, καὶ λέγεται Ἀβραάμ, ἀντὶ φυσιολόγου σοφὸς καὶ φιλόθεος γενόμενος. Ἐρ-
5 μνηεύεται μὲν γὰρ «πατὴρ ἐκλεκτὸς ἡχοῦς». ἡχεῖ μὲν γὰρ ὁ γεγ-
νὸς Λόγος, πατὴρ δὲ τούτου ὁ νοῦς, «ἐξειλεγμένος» δὲ ὁ τοῦ σπου-
δαίου νοῦς.

Καί μοι σφόδρα ἐπαινεῖν ἔπεισε τὸν Ἀκραγαντῖνον ποιητὴν
ἐξυμνοῦντα τὴν πίστιν ὧδέ πως

10 “Ω φίλοι, οἶδα μὲν οὖν, ἔτ’ ἀληθείη παρὰ μύθοις,
Οὐς ἐγὼ ἐξερέω· μάλλα δ’ ἀγαλὴ γε τέτυκται
Ἀνδράσι, καὶ δύσζηλος ἐπὶ φρένα, πίστιος ὁρμή”.

Διὰ τοῦτο ὁ Ἀπόστολος παρακαλεῖ, «Ἴνα ἡ πίστις ἡμῶν μὴ ᾗ ἐν
σοφία ἀνθρώπων τῶν πείθειν ἐπαγγελλομένων, «ἀλλ’ ἐν δυνάμει
15 Θεοῦ», τῇ μόνῃ καὶ ἄνευ τῶν ἀποδείξεων διὰ ψιλῆς τῆς πίστεως σώ-
ζειν δυναμένη. “Δοκεόντων γὰρ ὁ δοκιμώτατος γινώσκει φυλάσ-
σειν καὶ μὲν τοι καὶ δίκη καταλήψεται ψευδῶν τέκτονας καὶ μάρτυ-
ρας”, ὁ Ἐφέσιός φησιν. Οἶδε γὰρ καὶ οὗτος, ἐκ τῆς βαρβάρου φιλο-
σοφίας μαθὼν, τὴν διὰ πυρὸς κάθαρσιν τῶν κακῶς βεβιωκότων, ἦν
20 ὕστερον “ἐκπύρωσιν” ἐκάλεσαν οἱ Στωϊκοί· καθ’ ὃν καὶ τὸν ἰδίως
ποιὸν ἀναστήσεσθαι δογματίζουσι, τοῦτ’ ἐκεῖνο, τὴν ἀνάστασιν, πε-
ριέποντες. Ὁ δὲ Πλάτων τὴν γῆν χρόνοις τισὶ διὰ πυρὸς καθαίρε-
σθαι καὶ ὕδατος ὧδέ πῶς φησι “Πολλαὶ κατὰ πολλὰ φθοραὶ γεγό-
νασιν ἀνθρώπων, καὶ ἔσσονται πυρὶ μὲν καὶ ὕδατι μέγιστα, μυρίοις
25 δὲ καὶ ἄλλοις ἕτεραι βραχύτεραι”. Καὶ μετ’ ὀλίγα ἐπιφέρει “Τὸ δ’
ἀληθές ἐστι τῶν περὶ γῆν καὶ κατ’ οὐρανὸν ἰόντων παρὰλλαξις, καὶ
διὰ μακρῶν χρόνων γινομένη τῶν ἐπὶ γῆς πυρὶ πολλῶ φθορά”. Ἐ-
πειτα περὶ τοῦ κατακλυσμοῦ ἐπιλέγει· “Ὅταν δ’ αὖ θεοὶ γῆν ὕδασι
καθαίροντες κατακλύζουσιν, οἱ μὲν ἐν τοῖς ὄρεσι διασώζονται, βου-
30 κόλοι νομεῖς, οἱ δ’ ἐν ταῖς παρ’ ἡμῖν πόλεσιν εἰς τὴν θάλασσαν ὑπὸ
τῶν ποταμῶν φέρονται”.

Παρεστήσαμεν δ’ ἐν τῷ πρώτῳ Στρωματεῖ, κλέπτιας λέγεσθαι
τοὺς τῶν Ἑλλήνων φιλοσόφους, παρὰ Μωϋσέως καὶ τῶν προφητῶν
τὰ κυριώτατα τῶν δογμάτων οὐκ εὐχαρίστως εἰλιφότας. Οἷς δὴ κά-

ἄγγελο μέσα στή δόξα του, εἶτε καί μέ κάποιον ἄλλο τρόπο ἀναγνωρίζοντας Θεοῦ ἀνώτερο ἀπό τή δημιουργία καί ἀπό ὅλη τήν τάξη πού ἐπικρατεῖ σ' αὐτόν, προσλαμβάνει τὸ (δεύτερο) ἄλφα, τή γνώση τοῦ ἑνὸς καί μόνου Θεοῦ, καί λέγεται Ἀβραάμ· ἔγινε δηλαδή ἀπό φυσιοδίφης σοφὸς καί φιλόθεος. Γιατί ἐρμηνεύεται «πατέρας ἐκλεκτὸς ἡχοῦς»· γιατί ἡχεῖ ὁ δυνατὸς Λόγος, Πατέρας του εἶναι ὁ νοῦς, καί ἐκλεκτὸς εἶναι ὁ νοῦς τοῦ σπουδαίου.

Καί μέ ἔπεισε νὰ ἐπαινέσω ἐξαιρετικά τὸν ποιητὴ ἀπὸ τὸν Ἀκράγαντα πού ἔξυμνεῖ τήν πίστη μέ τὸν ἐξῆς τρόπο.

Ἀγαπητοί μου, ξέρω πῶς ἡ ἀλήθεια βρίσκεται στοὺς λόγους πού ἐγὼ θὰ σᾶς πῶ· εἶναι πράγμα πού κάνει τοὺς ἄνδρες νὰ πονοῦν καί δύσκολη ἡ ὁρμὴ τῆς πίστεως νὰ τὴν ἀντέξει ἡ ψυχὴ. Γι' αὐτὸ καί Ἀπόστολος παρακαλεῖ· «Γιατὶ ἡ πίστη σας δὲν πετυχαίνεται μέ τὴ σοφία τῶν ἀνθρώπων πού ὑπόσχονται ὅτι μποροῦν νὰ πείθουν, ἀλλὰ μέ τὴ δύναμη τοῦ Θεοῦ»^{2α}, πού μόνη αὐτὴ μπορεῖ νὰ σώζει χωρὶς τίς ἀποδείξεις, μέ ἀπλὴ μόνον πίστη. “Ἀπὸ τοὺς δόκιμους ὁ δοκιμότετος γνωρίζει νὰ φυλάει τοὺς ἀρχιτέκτονες καί τοὺς μάρτυρες τῶν ψευδῶν θὰ τοὺς συλλάβει ἡ δίκη”, λέει ὁ Ἐφέσιος. Γιατὶ γνωρίζει κι αὐτός, ἔχοντας μάθει ἀπὸ τὴ βαρβαρική φιλοσοφία, τὴν κάθαρση μέ τὴ φωτιὰ ὅσων ἔζησαν μέσα στὴν κακία, τὴν ὁποία ἀργότερα οἱ Στωϊκοὶ τὴν εἶπαν ἐκπύρωση, σύμφωνα μέ τὴν ὁποία δογματίζουν ὅτι θὰ ἀναστηθεῖ αὐτὸς ὁ ὀρισμένος, ἐπικαλύπτοντας ἐκεῖνο ἀκριδῶς μέ τὰ λόγια αὐτά, τὴν ἀνάσταση. Ὁ Πλάτων ἐξάλλου λέει, ὅτι ἡ γῆ στὸν κύκλο ὀρισμένων ἐτῶν καθαιρεται μέ τὴ φωτιὰ καί τὸ νερὸ μέ τὸν ἐξῆς τρόπο· “Σὲ πολλὰ ἔγιναν πολλὲς καταστροφές τῶν ἀνθρώπων καί θὰ γίνουν τεράστιες μέ τὴ φωτιὰ καί τὸ νερὸ, καί σὲ μύριους ἄλλους ἄλλες μικρότερες”. Κι ἔπειτα ἀπὸ λίγα προσθέτει. “Ἡ ἀλήθεια εἶναι, ὅτι ὑπάρχει μὰ παραλλαγὴ ὅσων συμβαίνουν στὴ γῆ καί ὅσων στὸν οὐρανό, πού συμβαίνει στὸ πέρασμα μακρῶν χρόνων στὰ ἐπίγεια πράγματα μέ πολλὴ φωτιὰ”. Ἐπειτα προσθέτει γιὰ τὸν κατακλυσμό· “Ὅταν πάλι οἱ θεοὶ κατακλύζουν τὴ γῆ καθαιροντάς τὴν μέ τὰ νερά, ἄλλοι διασώζονται στὰ βουνά, οἱ βοῖδοβοσκοὶ καί οἱ τσοπάνοι, κι ὅσοι ζοῦν στὶς πόλεις μας παρασύρονται ἀπὸ τοὺς ἀνέμους στὴ θάλασσα”.

Παρουσιάσαμε στὸν πρῶτο Στρωματέα, ὅτι οἱ Ἕλληνες φιλόσοφοι χαρακτηρίζονται κλέφτες, ἐπειδὴ ἔχουν πάρει ἀπὸ τὸν Μωυσῆ καί τοὺς προφήτες ὄχι εὐχαριστώντας τίς κυριότερες ἀπὸ τίς διδασκαλίες τους.

κεινα προσθήσομεν, ὡς οἱ ἄγγελοι ἐκεῖνοι οἱ τὸν ἄνω κληῖρον εἰλη-
 χότες, κατολισθήσαντες εἰς ἡδονάς, ἐξεῖπον τὸ ἀπόρρητα ταῖς
 γυναιξίν, ὅσα τε εἰς γνῶσιν αὐτῶν ἀφῖκτο, κρυπτόντων τῶν ἄλλων
 ἀγγέλων, μᾶλλον δὲ τηρούντων εἰς τὴν τοῦ Κυρίου παρουσίαν. Ἐ-
 5 κείθεν ἢ τῆς Προνοίας διδασκαλία ἐρρῦη καὶ ἢ τῶν μετεώρων ἀπο-
 κάλυψις. Τῆς προφητείας δὲ ἤδη εἰς τοὺς τῶν Ἑλλήνων ποιητὰς
 διαδοθείσης, ἢ δογματικῆ πραγματεία τοῖς φιλοσόφοις πῆ μὲν ἀλη-
 θής, κατὰ στόχον ἐπιβαλλομένοις, πῆ δὲ πεπλανημένη, τὸ ἐπικε-
 κρυμμένον τῆς προφητικῆς ἀλληγορίας μὴ συνιέντων, γέγονεν, ὃ
 10 καὶ παρασημῆνασθαι πρόκειται διὰ βραχέων, ἐπιδραμοῦσι τὰ κατε-
 πείγοντα.

Τὴν πίστιν τοίνυν οὐκ ἀργὴν καὶ μόνην, ἀλλὰ σὺν ζητήσῃ δεῖν
 προφαίνειν φαμέν. Οὐ γὰρ τοῦτο λέγω, μηδ' ὅλως ζητεῖν «Ζήτει
 γὰρ, καὶ εὐρήσεις», λέγει.

15 “..... τὸ δὲ ζητούμενον

Ἄλωτόν ἐκφεύγει δὲ τὰ μελούμενον”.

κατὰ τὸν Σοφοκλέα. Τὰ δ' ὅμοια καὶ Μένανδρος ὁ κωμικὸς λέγει·

“... πάντα τὰ ζητούμενα

Δεῖσθαι μερίμνης φασὶν οἱ σοφώτατοι”.

20 Ἀλλὰ τὸ μὲν διορατικὸν τῆς ψυχῆς ἀποτείνειν πρὸς τὴν εὐρεσιν
 χρή, καὶ τὰ ἐμποδῶν διακαθαίρειν· φιλονεικίαν τε αὖ καὶ φθόνον
 καὶ τὴν ἔριν αὐτήν, τὴν κάκιστα ἐξ ἀνθρώπων ὀλουμένην, ἀπορρί-
 ψαι τέλεον. Παγκάλως γὰρ ὁ Φλιάσιος Τίμων γράφει·

“Φοιτᾶ δὲ βροτολογὸς Ἔρις κενεὸν λελακνῦα,

25 Νείκης ἀνδροφόνου κασιγνήτη καὶ ἔριδος·

Ἡ τᾶλλα περὶ πάντα κυλίνδεται· αὐτὰρ ἔπειτα

Ἐς τε βροτοὺς ἐστήριξε κάρη, καὶ ἐς ἐλπίδα βάλλει”.

Ἐπειτα, ὀλίγον ὑποβάς, ἐπιφέρει·

“Τίς γὰρ τούσδ' ὀλοῆ ἔριδι ξυνέηκε μάχεσθαι;

30 Ἡχοῦς σὺνδρομος ὄχλος ὃ γὰρ σιγῶσι χολωθείς,

Νοῦσον ἐπ' ἀνέρας ὤρσε κακὴν, ὀλέκοντο δὲ πολλοί”,

περὶ ψευδαποφάσκοντος λόγου καὶ κερατίνου, διαλεληθότες τε αὖ

23. Ματθ. 7, 7. Λουκᾶ 11, 9. 24. “Οὐλομένη” εἶναι ἢ μῆνις τοῦ Ἀχιλλέα
 στὸν πρῶτο στίχο τῆς Ἰλιάδας βλ. καὶ τὰ ἐξῆς.

Σ' αὐτὰ θὰ προσθέσομε καὶ ἐκεῖνα· ὅτι οἱ ἄγγελοι ἐκεῖνοι πού τοὺς εἶχε λάχει ὁ οὐράνιος κληρὸς, ὀλισθαίνοντας στὶς ἡδονές, ἀνακοίνωσαν τὰ ἀπόρρητα στὶς γυναῖκες, ὅσα εἶχαν ἔρθει σὲ γνώση τους, ἐνῶ οἱ ἄλλοι ἄγγελοι τὰ ἔκρυβαν ἢ μάλλον τὰ φύλαγαν γιὰ τὸν καιρὸ τῆς παρουσίας τοῦ Κυρίου. Ἀπὸ ἐκεῖ ἀνάβλυσε ἡ διδασκαλία τῆς Πρόνοιας καὶ ἡ ἀποκάλυψη τῶν ὑψηλῶν μυστηρίων, ἐνῶ ἡ προφητεία εἶχε ἤδη διαδοθεῖ στοὺς Ἕλληνες στοχαστές, ἡ δογματικὴ πραγμάτευση περιῆλθε στοὺς φιλοσόφους, ἄλλοῦ ἀληθινῆ πετυχαίνοντας τὸ στόχο της, κι ἄλλου πλανημένη, ἐπειδὴ δὲν καταλάβαιναν ὅσα κρυμμένα ἀλληγοροῦσαν οἱ προφῆτες. Αὐτὸ ἔχομε τώρα νὰ δηλώσομε μὲ λίγα λόγια, περνώντας ἐπιτροχάδην ὅσα ἐπείγουν.

Λέμε λοιπὸν ὅτι τὴν πίστη μας πρέπει νὰ τὴ δείχνομε ὄχι ἀδρανῆ καὶ μὴ, ἀλλὰ μὲ ἀναζήτηση. Δὲ λέγω βέβαια αὐτό, δηλαδὴ νὰ μὴ ἀναζητεῖτε καθόλου. Γιατὶ λέει· «Ζῆτα, καὶ θὰ βρεῖς»²³. Σύμφωνα μὲ τὴ γνώμη τοῦ Σοφοκλῆ

“..... αὐτὸ πού ζητᾶς

τὸ πετυχαίνει· ξεφεύγει ὅμως ὅταν τὸ παραμελεῖς”.

Τὰ ὅμοια λέει καὶ ὁ κωμικὸς Μένανδρος·

“..... ὅλα ὅσα ἀναζητοῦμε

χρειαῖζονται τὴ φροντίδα μας, λένε οἱ σοφότατοι”.

Ἄλλὰ πρέπει νὰ κατευθύνομε τὴ διορατικὴ ἰκανότητα τῆς ψυχῆς πρὸς τὴν εὕρεση καὶ νὰ καθαρίζομε τὰ ἐμπόδια· ν' ἀπορρίψομε τέλεια τὴ φιλονεικία καὶ τὸ φθόνον καὶ τὴν ἴδια τὴν ἔριδα, πού νὰ χαθεῖ²⁴ μὲ ἄθλιο τρόπο ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους. Γι' αὐτὸ πολὺ ὠραῖα γράφει ὁ Τίμων ὁ Φλιάσιος·

“Ἐρχεται ἡ καταστροφή τῶν ἀνθρώπων, ἡ ἔρις φωνασκώντας, ἡ ἀδερφή τῆς φιλονεικίας πού σκοτώνει ἀνθρώπους τῆς διχόνοιας πού φέρνει ἄνω κάτω ὅλα τὰ ἄλλα· ἀλλὰ ἔπειτα στερεώνοντας τὸ κεφάλι τοὺς παραδίνει σὲ κούφιας ἐλπίδες”.

Κι ἔπειτα λίγο πιὸ κάτω προσθέτει:

“Ποιὸς τοὺς ἔβαλε νὰ πιαστοῦν σὲ ὀλέθρια φιλονεικία;

Ἐὸς ὄχλος πού πάει μαζί μὲ τὴν ἠχώ· γιατί αὐτὸς χολωμένος ἀπὸ τοὺς σωπαίνοντες ἔριξε κακὴ ἀρρώστια στοὺς ἀνδρες καὶ χάθηκαν πολλοί”,

μαχόμενοι γιὰ τὸν ψευδῆ ἀρνητικὸ λόγο, καὶ γιὰ τὸν κερατίνην (ψευδῆ συλλογισμό) καὶ γιὰ τὸν λανθάνοντα καὶ τὸν ὑποκριτικὸ καὶ τὸ σωρεῖ-

καὶ κροκοδειλίνου, σωρείτου τε ἔτι καὶ ἐκκεκαλυμμένου, περὶ τε ἀμβολιῶν καὶ σοφισμάτων.

Τὸ δὲ ἄρα ζητεῖν περὶ Θεοῦ, ἂν μὴ εἰς ἔριν, ἀλλὰ εἰς εὐρεσιν τεύνη, σωτηρίον ἐστὶ. Γέγραπται γὰρ ἐν τῷ Δαβίδ· «Φάγονται πένη-
5 τες καὶ ἐμπλησθήσονται, καὶ αἰνέσουσι Κύριον οἱ ἐκζητοῦντες αὐ-
τόν ζήσεται καρδία αὐτῶν εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος». Οἱ γὰρ ζη-
τοῦντες κατὰ τὴν ζήτησιν τὴν ἀληθῆ, αἰνοῦντες Κύριον, ἐμπλησθή-
σονται τῆς δόσεως τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ, τουτέστι τῆς γνώσεως, καὶ
ζήσεται ἡ ψυχὴ αὐτῶν· καρδία γὰρ ἡ ψυχὴ ἀλληγορεῖται, ἡ τὴν ζω-
10 ἦν χορηγήσασα· ὅτι δι' Υἱοῦ ὁ Πατὴρ γνωρίζεται. Οὐδὲ μὴν πᾶσιν
ἀναίδην τοῖς λέγουσί τε καὶ γράφουσιν ἔκδοτα τὰ ὧτα παρέχειν χρῆ-
ἐπεὶ καὶ αἱ κύλικες, πρὸς πολλῶν λαμβανόμεναι τῶν ὧτων, κατα-
ρουπανθεῖσαι, ἀποβάλλουσι μὲν τὰ ὧτα, πρὸς δὲ τούτοις, ἀποπίπτου-
σαι, κατὰ γυννται καὶ αὐταί. Τὸν αὐτὸν γὰρ τρόπον καὶ οἱ ταῖς πολ-
15 λαῖς φλυαρίαις καταρουπάναντες τὴν ἀγνῆν τῆς πίστεως ἀκοήν, τέ-
λος ἤδη ἐκκωφούμενοι πρὸς τὴν ἀλήθειαν, ἀχρεῖοί τε γίνονται καὶ
εἰς γῆν ἀποπίπτουσι. Οὐκ οὖν εὐκῆ τοῖς παιδίοις παρακελευόμεθα,
τῶν ὧτων λαμβανομένοις φιλεῖν τοὺς προσήκοντας· τοῦτο δήπου
αἰνιτιζόμενοι, δι' ἀκοῆς ἐγγίνεσθαι τῆς ἀγάπης τὴν συναίσθησιν· «Α-
20 γάπη δὲ ὁ Θεός», ὁ τοῖς ἀγαπῶσι γνωστός «ὡς πιστὸς ὁ Θεός», ὁ τοῖς
πιστοῖς παραδιδόμενος διὰ τῆς μαθήσεως καὶ χρῆ ἐξοικειοῦσθαι
ἡμᾶς αὐτῷ δι' ἀγάπης τῆς θείας, ἵνα δὴ τὸ ὁμοιον τῷ ὁμοίῳ θεω-
ρῶμεν, κατακούοντες τοῦ λόγου τῆς ἀληθείας ἀδόλως καὶ καθαρῶς,
δίκην τῶν πειθομένων ἡμῖν παιδων. Καὶ τοῦτο ἦν ὃ ἠνίξατο, ὅστις
25 ἄρα ἦν, ἐκεῖνος, ὁ ἐπιγράψας τῇ εἰσόδῳ τοῦ ἐν Ἐπιδαύρῳ νεῶ·

“Αγνὸν χρῆ νηοῖο θυώδεος ἐντὸς ἰόντα ἔμμεναι”.

Ἄγνεῖ δ' ἐστί, φρονεῖν ὅσια. «Κἂν μὴ γένησθε ὡς παιδιά ταῦτα,
οὐκ εἰσελεύσεσθε» φησὶν, «εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν». Ἐνταῦ-
θα γὰρ ὁ νεῶς τοῦ Θεοῦ τρισὶν θεμελίοις, πίστει, ἐλπίδι, ἀγάπῃ, φαί-
30 νεται.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄.

Περὶ ἐλπίδος

Περὶ μὲν οὖν πίστεως, ἱκανὰ μαρτύρια τῶν παρ' Ἑλλήσι γρα-

25. Ψαλμ. 22, 26.

28. Ματθ. 18, 3.

26. Α' Ἰω. 4, 16.

29. Ὁ ἀληθινά, κατὰ τὸν Migne, εὐσεβῆς ἄνθρωπος.

27. Α' Κορ. 1, 9. 10, 13.

τη (σύνθετο συλλογισμό), κι ακόμα και γι' αὐτὸν ποὺ λέγεται ἀποκαλυμμένος, καθὼς και γιὰ ἀμφιβολίες και σοφίσματα.

Ἡ ἀναζήτηση λοιπὸν τοῦ Θεοῦ, ἂν δὲν ὀδηγεῖ στὴν ἔριδα ἀλλὰ στὴν εὕρεση, εἶναι σωτήρια. Γιατὶ γράφει ὁ Δαβίδ· «θὰ φᾶνε οἱ φτωχοὶ και θὰ χορτάσουν και θὰ δοξολογήσουν τὸν Κύριο ὅσοι τὸν ἀναζητοῦν. Ἡ καρδιά τους θὰ ζήσει στὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνα»²⁵. Ὅποιοι ζητοῦν σύμφωνα μὲ τὴν ἀληθινὴ ζήτηση, δοξολογώντας τὸν Κύριο, θὰ χορτάσουν ἀπὸ τὴ δωρεὰ τοῦ Θεοῦ, δηλαδή τὴ γνώση, και ἡ ψυχὴ τους θὰ ζήσει (γιατὶ μὲ τὴν καρδιά ἀλληγορεῖται ἡ ψυχὴ, ποὺ ἔδωσε τὴ ζωὴ)· γιατὶ ὁ Πατέρας γνωρίζεται μὲσω τοῦ Υἱοῦ. Οὔτε πρέπει νὰ προσφέρουμε ἀνοιχτὰ τ' αὐτιὰ μας σὲ ὅλους ὅσοι λένε και γράφουν. Γιατὶ και οἱ κανάτες, καθὼς τὶς πιάνουν πολλοὶ ἀπὸ τὰ αὐτιὰ, καταρुπαίνονται, χάνουν τ' αὐτιὰ τους, κι ἐκτὸς ἀπὸ αὐτὰ πέφτουν και συντριβονται και οἱ ἴδιες. Μὲ τὸν ἴδιο τρόπο κι ὅποιοι καταρύπαναν μὲ τὶς πολλές φλυαρίες τους τὴν ἀγνή ἀκοὴ τῆς πίστεως, καταντώντας στὸ τέλος κουφοὶ γιὰ τὴν ἀλήθεια, γίνονται ἀχρηστοὶ και πέφτουν στὴ γῆ. Δὲν προτρέπομε λοιπὸν χωρὶς λόγο τὰ παιδιά, πιάνοντάς τα ἀπὸ τὰ αὐτιὰ, ν' ἀγαποῦν τοὺς συγγενεῖς τους· μὲ αὐτὸ βέβαια ὑπαινισσόμαστε, ὅτι ἡ προκαταβολὴ τῆς ἀγάπης γίνεται μὲ τὴν ἀκοὴ. Και ὁ Θεὸς εἶναι ἀγάπη²⁶, ὁ Θεὸς ποὺ τὸν γνωρίζουν ὅσοι ἀγαποῦν. Γιατὶ ὁ Θεὸς, ποὺ παραδίδεται στοὺς πιστοὺς μὲ τὴ διδασκαλία, εἶναι πιστός²⁷ και πρέπει νὰ γινόμαστε οἰκεῖοι του μὲ τὴ θεία ἀγάπη, γιὰ νὰ βλέπομε τὸ ὅμοιο μὲ τὸ ὅμοιο, ἀκούοντας ἄδολα και καθαρὰ τὸ λόγο τῆς ἀλήθειας, ὅμοιο μὲ τὰ παιδιά ποὺ πείθονται σ' ἐμᾶς. Και αὐτὸ εἶναι ἐκεῖνο ποὺ ὑπαινίχθηκε ἐκεῖνος, ὅποιος κι ἂν ἦταν, ποὺ ἔβαλε στὴν εἴσοδο τοῦ ναοῦ στὴν Ἐπίδαυρο τὴν ἐπιγραφή.

“Ἄγνός πρέπει νὰ ἔναι ὅποιος μπαίνει στὸ ναὸ τὸν εὐωδιασμένο”. Και ἀγνότητα βέβαια εἶναι τὰ ἅγια φρονήματα. «Κι ἂν δὲν γίνετε σὰν αὐτὰ τὰ παιδιά, δὲ θὰ μπεῖτε, λέει, στὴ βασιλεία τῶν οὐρανῶν»²⁸. Γιατὶ ἐδῶ φαίνεται ὁ ναὸς τοῦ Θεοῦ²⁹, ὁ ἐδραιωμένος πάνω στὰ τρία θεμέλια· τὴν πίστη, τὴν ἐλπίδα, και τὴν ἀγάπη.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β΄.

Γιὰ τὴν ἐλπίδα

Γιὰ τὴν πίστη βέβαια παραθέσαμε ἀρκετὲς μαρτυρίες ἀπὸ τὰ συγ-

φῶν παρατεθείμεθα· ὡς δὲ μὴ ἐπιμήκιστον παρεξίωμεν, καὶ περὶ τῆς ἐλπίδος καὶ τῆς ἀγάπης πλείστα φιλοτιμούμενοι συναγαγεῖν, ἀπό-
 5 χρη μόνα ταῦτα εἰπεῖν, ὡς ἐν τῷ Κρίτωνι ὁ Σωκράτης, πρὸς τοῦ ζῆν
 τὸ εὖ ζῆν καὶ τεθνάναι τιθέμενος, ἐλπίδα τινὰ ἑτέρου βίου μετὰ τὴν
 γενομένην τὴν ψυχὴν λέγων μόνην δύνασθαι τῆς ἀληθινῆς σοφίας
 καὶ κρείττονος τῆς ἀνθρωπίνης δυνάμεως μεταλαβεῖν, ὅταν αὐτὴν ὁ
 ἐνθένδε ἔρως εἰς οὐρανὸν περῶσῃ, διὰ τῆς φιλοσόφου ἀγάπης εἰς
 τὸ τῆς ἐλπίδος τέλος ἀφικομένην», φησὶν ἄλλου βίου αἰδίου ἀρχὴν
 10 λαμβάνειν. Ἐν δὲ τῷ Συμποσίῳ, “Πᾶσι μὲν ἔρωτα φυσικὸν ἐγκε-
 κρᾶσθαι, λέγει, τῆς τοῦ ὁμοίου γενέσεως καὶ τοῖς μὲν ἀνθρώποις
 ἀνθρώπων μόνον, τῷ δὲ σπουδαίῳ τοῦ παραπλησίου. Ἀδύνατον δ’
 ἐστὶ τοῦτο ποιῆσαι τὸν σπουδαῖον, μὴ ἔχοντα τελείους τὰς ἀρετάς,
 καθ’ ἃς παιδεύσει τοὺς προσιόντας νέους”, καὶ, ὡς ἐν Θεαιτήτῳ φη-
 15 σί, “γεννήσει καὶ ἀνθρώπους ἀποτελέσει· κύειν γὰρ τοὺς μὲν κατὰ
 σῶμα, τοὺς δὲ κατὰ ψυχὴν”. Ἐπεὶ καὶ παρὰ τοῖς βαρβάροις φιλοσό-
 φοις τὸ κατηγήσαί τε καὶ φωτίσαι “ἀναγεννησαί” λέγεται· καὶ, «Ἐ-
 γὼ ὑμᾶς ἐγέννησα ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ», ὁ καλὸς που λέγει Ἀπόστο-
 20 λος Ὁ δὲ Ἐμπεδοκλῆς ἐν ταῖς ἀρχαῖς καὶ φιλότητα συγκαταριθμεῖ-

“Ἦν σὺ νόφ δέρκευ, μηδ’ ὄμμασιν ἦσο τεθηπῶς”.

Ἄλλὰ καὶ Παρμενίδης ἐν τῷ αὐτοῦ ποιήματι, περὶ τῆς ἐλπίδος
 αἰνισσόμενος, τὰ τοιαῦτα λέγει·

“Λεῦσσε δ’ ὄμως ἀπεόντα νόφ παρεόντα θεδαίως·

25 Οὐ γὰρ ἀποτιμήξει τὸ ἐὸν τοῦ ἐόντος ἔχεσθαι.

Οὔτε σκινδνάμενον πάντῃ πάντως κατὰ ::όσμον,

Οὔτε συνιστάμενον.....”.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ.

Ἡ πίστις καὶ ἡ ἐλπίς κατανοηταί εἰσι μόνον διὰ τοῦ νοός

30 Ἐπεὶ καὶ ὁ ἐλπίζων, καθάπερ ὁ πιστεύων, τῷ νῷ ὄρα τὰ νοητὰ
 καὶ τὰ μέλλοντα. Εἰ τοίνυν φαμέν τι εἶναι δίκαιον, φαμέν δὲ καὶ κα-
 λόν· ἀλλὰ καὶ ἀλήθειάν τι λέγομεν· οὐδὲν δὲ πώποτε τῶν τοιούτων

γράμματα τῶν Ἑλλήνων. Γιὰ νὰ μὴν ξεφύγομε ὅμως σὲ ἀπέραντο μῆκος, φιλοδοξώντας νὰ συγκεντρώσομε πολλὰ καὶ γιὰ τὴν ἐλπίδα καὶ γιὰ τὴν πίστη, ἀρκοῦν αὐτὰ μονάχα νὰ ποῦμε, ὅτι ὁ Σωκράτης στὸν Κρίτωνα, θέτοντας μπροστὰ ἀπὸ τὴν ἀπλή ζωὴ τὴν ἔντιμη ζωὴ καὶ τὸν ἔντιμο θάνατο, πιστεύει πῶς μετὰ τὴν τελευτὴ του ἔχει κάποια ἐλπίδα ἄλλης ζωῆς. Ἐξάλλου καὶ στὸν Φαῖδρο, λέγοντας, ὅτι ἡ ψυχὴ, ὅταν μείνει μόνη μὲ τὸν ἑαυτὸ της, μπορεῖ ν' ἀποχτήσῃ τὴν ἀληθινὴ σοφία καὶ δύναμη ἀνώτερη ἀπὸ τὴν ἀνθρώπινη, ὅταν τῆς δώσει φτερὰ γιὰ τὸν οὐρανὸ ὃ ἔρωτας πού γεννιέται ἐδῶ, φτάνοντας μὲ τὴ φιλόσοφη ἀγάπη στὸ τέλος τῆς ἐλπίδας, ἐννοεῖ ὅτι ἀρχίζει μὴ ἄλλη αἰώνια ζωὴ. Στὸ Συμπόσιο πάλι λέει, ὅτι “Σ' ὅλους ἔχει ἀναμιχθεῖ φυσικὸς ἔρωτας γιὰ τὴ γένεση τοῦ ὁμοίου· καὶ στοὺς ἀνθρώπους βέβαια γιὰ τὴ γένεση μόνο ἀνθρώπων, γιὰ τὸν σπουδαῖο ὅμως γιὰ τὴ γένεση ἄλλου σπουδαίου. Ἀλλὰ αὐτὸ εἶναι ἀδύνατο νὰ τὸ κάνει ἓνας σπουδαῖος, ἂν δὲν ἔχει τέλειες τὶς ἀρετές, σύμφωνα μὲ τὶς ὁποῖες θὰ μορφώσει τοὺς νέους πού τὸν πλησιάζουν”. Καὶ ὅπως λέει στὸν Θεαίτητο· “Θὰ γεννήσῃ καὶ θὰ διαπλάσῃ ἀνθρώπους· γιὰ τὴν ἄλλοι ἐγκυμονοῦν στὸ σῶμα καὶ ἄλλοι στὴν ψυχὴ”. Ἄλλωστε στοὺς φιλοσόφους τῶν βαρβάρων ἡ διδαχὴ καὶ ὁ φωτισμὸς τοὺς λέγεται “ἀναγέννηση”. Καὶ ὁ καλὸς μας Ἀπόστολος λέει κάπου· «Ἐγὼ σὰς γέννησα σὰν πατέρα στὸ ὄνομα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ»¹. Ἐνῶ ὁ Ἐμπεδοκλῆς συμπεριλαμβάνει στὶς ἀρχές του καὶ τὴ φιλότητα, ἐννοώντας τὴν σὰν μὴ ἀγάπη πού ἐνώνει·

“Ποῦ τὴ βλέπεις μὲ τὸ νοῦ· μὴ φροντίζεις νὰ δεῖς μὲ τὰ μάτια”.

Ἀλλὰ καὶ ὁ Παρμενίδης στὸ ποίημά του, κάνοντας ὑπαινιγμὸ γιὰ τὴν ἐλπίδα, λέει τὰ ἴδια·

Βλέπε ὅμως καὶ τὰ ἀπόντα καὶ τὰ παρόντα σταθερὰ
μὲ τὸ νοῦ· γιὰ τὴν δὲ θ' ἀποκόψει τὸ ὄν νὰ κρατιέται ἀπὸ τὸ ὄν,
οὔτε νὰ σκορπάει ἐδῶ καὶ ἐκεῖ σ' ὅλον τὸν κόσμον
οὔτε νὰ συνενώνεται...”.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ.

Ἡ πίστη καὶ ἡ ἐλπίδα μόνο μὲ τὸ νοῦ μποροῦν νὰ συλληφθοῦν.

Γιὰ τὴν, καὶ ὁποῖος ἐλπίζει, ὅπως ἐκεῖνος πού πιστεύει, βλέπει μὲ τὸ νοῦ τὰ νοητὰ καὶ τὰ μελλοντικά. Ἄν λοιπὸν λέμε κάτι ὅτι εἶναι δίκαιο, λέμε ὅτι εἶναι καλὸ. Λέμε ὅμως κάτι καὶ ἀλήθεια. Καὶ κανένα ἀπὸ

τοῖς ὀφθαλμοῖς εἶδομεν, ἀλλ' ἢ μόνῳ τῷ νῶ. Ὁ δὲ Λόγος τοῦ Θεοῦ,
 «Ἐγώ», φησὶν, «εἰμὴ ἢ ἀλήθεια»· νῶ ἄρα θεωρητὸς ὁ Λόγος. «Τοὺς
 δὲ ἀληθινούς», ἔφη, «φιλοσόφους τίνας λέγεις; Τοὺς τῆς ἀληθείας,
 ἦν δ' ἐγώ, φιλοθεάμονας». Ἐν δὲ τῷ Φαίδρω περὶ ἀληθείας ὡς ιδέ-
 5 ας λέγων ὁ Πλάτων δηλώσει· ἡ δὲ ιδέα ἐννόημα τοῦ Θεοῦ, ὅπερ οἱ
 βάρβαροι Λόγον εἰρήκασιν τοῦ Θεοῦ. Ἔχει δὲ τὰ τῆς λέξεως ὧδε·
 “Τολμητέον γὰρ οὖν τό γε ἀληθὲς εἰπεῖν, ἄλλως τε καὶ περὶ ἀληθεί-
 ας λέγοντα· ἡ γὰρ «ἄχρώματός τε καὶ ἀσχημάτιστος καὶ ἀναφῆς
 οὐσία ὄντως οὐσα ψυχῆς, κυβερνήτη μόνῳ Θεῷ θεατῆ”. Προελθὼν
 10 δὲ ὁ Λόγος, δημιουργίας αἷτιος, ἔπειτα καὶ ἑαυτὸν γεννᾷ, ὅταν «ὁ
 Λόγος σὰρξ γένηται», ἵνα καὶ θεαθῆ. Ὁ τοίνυν δίκαιος ζητήσῃ εὐ-
 ρεσιν ἀγαπητικῆν, εἰς ἣν σπεύδων, εὐτυχεῖ. «Τῷ κρούοντι» γὰρ, φη-
 σὶν, «ἀνοιγήσεται. Αἰτεῖτε, καὶ δοθήσεται ὑμῖν». Οἱ γὰρ «ἄρπάζον-
 τες τὴν βασιλείαν διασταί» οὐ τοῖς ἐριστικοῖς λόγοις, ἐνδεδελεχεία δὲ
 15 ὀρθοῦ δίου, «ἀδιαλείπτους τε εὐχαῖς ἐκδιάζεσθαι» εἴρηνται, τὰς ἐπι-
 τοῖς προτέροις ἁμαρτήμασιν ἀπηλειφότες κηλίδας·

“Τὴν μὲν τοι κακότητα καὶ ἰλαδὸν ἔστιν ἐλέσθαι.

Τῷ δ' αὖ πονοῦντι καὶ Θεὸς συλλαμβάνει”.

Οὐ γὰρ ἐν μέσοισι κεῖται δῶρα δυσμάχητα

20 Μοισᾶν τῷπιτυχόντι φέρειν”.

Ἡ γοῦν τῆς ἀγνοίας ἐπίστασις τὸ πρῶτόν ἐστι μάθημα τῷ κατὰ
 Λόγον βαδίζοντι. Ἀγνοήσας τις, ἐξήτησε, καὶ ζητήσας, εὗρισκει
 τὸν διδάσκαλον· εὐρών τε ἐπίστευσε, καὶ πιστεύσας ἤλπισεν· ἀγα-
 πήσας τε ἐντεῦθεν ἐξομοιοῦται τῷ ἠγαπημένῳ, τοῦτ' εἶναι σπεύδων
 25 ὁ φθάσας ἠγάπησε. Τοιαύτην τινὰ μέθοδον Σωκράτης ὑποδείκνυ-
 σιν Ἀλκιδιάδῃ, ὧδε πυνθανομένῳ· “Οὐκ ἂν οἶε ἄλλως εἰδέναι με
 περὶ τῶν δικαίων; – Ναί, εἴ γε εὖροις. – Ἄλλ' οὐκ ἂν εὐρεῖν με ἠγγῆ; –
 Καὶ μάλα γε, εἰ ζητήσας. – Εἶτα ζητῆσαι οὐκ ἂν οἶε με; – Ἔγωγε,
 εἰ οἴηθείης γε μὴ εἰδέναι”.

30 Ταύτη τοι καὶ αἱ τῶν φρονίμων παρθένων λαμπάδες, αἱ νύκτωρ
 ἀνημμέναι ἐν πολλῷ τῷ τῆς ἀγνοίας σκότει, ἦν νύκτα ἠνίξατο ἡ

1. Ἰω. 14, 6.

2. Ματθ. 7, 8, 7.

3. Ματθ. 11, 12.

αὐτὰ δὲν ἔχομε δεῖ ποτὲ μὲ τὰ μάτια μας, παρὰ μονάχα μὲ τὸ νοῦ. Ὁ Λόγος ὁμῶς τοῦ Θεοῦ λέει, «ἐγὼ εἶμαι ἡ ἀλήθεια»¹. Ἐπομένως ὁ Λόγος βλέπεται μόνο μὲ τὸ νοῦ. “Καὶ ποιοὶ λές”, εἶπε, “ὅτι εἶναι οἱ ἀληθινοὶ φιλόσοφοι;”. “Ἐκεῖνοι ποὺ ἀγαποῦν νὰ θεᾶζονται τὴν ἀλήθεια”, εἶπα ἐγώ. Στὸν Φαῖδρο πάλι μιλώντας ὁ Πλάτων γιὰ τὴν ἀλήθεια θὰ δηλώσει ὅτι εἶναι ἰδέα. Καὶ ἡ ἰδέα εἶναι ἐννόημα, σκέψη τοῦ Θεοῦ, πράγμα ποὺ οἱ βάρβαροι τὸ ὀνόμασαν «Λόγο τοῦ Θεοῦ». Ἡ διατύπωση εἶναι ἡ ἐξῆς: “Πρέπει λοιπὸν νὰ τολμήσομε νὰ ποῦμε τὴν ἀλήθεια, ἀφοῦ ἄλλωστε ὁ λόγος μας εἶναι γιὰ τὴν ἀλήθεια”. Γιατὶ ἡ ἀχρώματη καὶ ἀδιαμόρφωτη καὶ ἀνέγγιχτη πραγματικὰ οὐσία τῆς ψυχῆς, εἶναι θεατὴ μόνο ἀπὸ τὸν κυβερνήτη Θεό. Κι ἀφοῦ προῆλθε ὁ Λόγος (ἀπὸ τὸν Πατέρα), γίνεται αἴτιος τῆς δημιουργίας καὶ γεννᾷ τὸν ἑαυτό του, ὅταν ὁ Λόγος γίνει σὰρκα γιὰ νὰ καταστεῖ δυνατὸ νὰ ἰδῶθεῖ. Ὁ δίκαιος λοιπὸν θὰ ζητήσῃ νὰ βρεῖ κάτι ἀγαπητικόν, στὸ ὁποῖο σπεύδοντας εὐτυχεῖ. Γιατὶ λέει· «Σ’ αὐτὸν ποὺ χτυπᾷ, ἡ πόρτα θ’ ἀνοίξει. Ζητεῖτε, καὶ θὰ σᾶς δοθεῖ»². «Οἱ βιαστές ποὺ ἀρπάζουν τὴ βασιλεία τοῦ Θεοῦ»³, δὲν τὸ κάνουν μὲ τοὺς ἐριστικοὺς λόγους, ἀλλὰ μὲ τὴ συνεχὴ φροντίδα γιὰ ὀρθὸ βίον, καὶ λέγεται ὅτι τὴν ἐκδιάζουν μὲ ἀδιάλειπτες προσευχάς, σβήνοντας τὶς κηλίδες ἀπὸ τὰ προηγούμενα ἁμαρτήματα.

“Σὲ μιὰ στιγμή μπορεῖ κανεὶς νὰ διαλέξῃ τὴν κακία,
Ἄλλὰ σ’ αὐτὸν ποὺ κουράζεται γίνεται βοηθὸς κι ὁ Θεός.
Δὲν κείτονται βέβαια στὴ μέση τὰ δύσκολα δῶρα
τῶν Μουσῶν, γιὰ νὰ τὰ πάρῃ ὁποῖος τὰ ἐπιτύχει”.

Ἡ συνειδητοποίηση λοιπὸν τῆς ἄγνοιας εἶναι τὸ πρῶτο μάθημα γιὰ ἐκεῖνον ποὺ βαδίζει σύμφωνα μὲ τὸ Λόγο. Ἐπειδὴ κάποιος δὲν ξέρε, γι’ αὐτὸ καὶ ζήτησε. Καὶ ζητώντας βρῆκε δάσκαλο· κι ὅταν τὸν βρῆκε πίστεψε, κι ἀφοῦ πίστεψε ἔλπισε. Κι ἀφοῦ ἔπειτα ἀγάπησε, γίνεται ὁμοῖος μὲ τὸν ἀγαπημένο του, σπεύδοντας νὰ γίνῃ αὐτὸ ποὺ προηγουμένως ἀγάπησε. Μιὰ τέτοια μέθοδος ὁ Σωκράτης ὑποδεικνύει στὸν Ἀλκιδιάδη, ποὺ τοῦ ἐπέβαλε τὴν ἐξῆς ἐρώτηση· “Δὲ νομίζεις ὅτι ἔχω διαφορετικὴ ἰδέα γιὰ τὸ δίκαιο; Ναι, ἂν βέβαια τὸ βρεῖς. Μὰ δὲν πιστεύεις ὅτι θὰ τὸ βρῶ; Βέβαια καὶ θὰ τὸ βρεῖς, ἂν ζητήσῃς. Μὰ δηλαδὴ δὲν πιστεύεις πὼς θὰ ζητήσω; Ἀσφαλῶς ἐγὼ πιστεύω πὼς θὰ ζητήσῃς, ἂν πιστέψῃς ὅτι δὲ γνωρίζεις”.

Ἔτσι καὶ οἱ λαμπάδες τῶν φρόνιμων παρθένων, ποὺ ἦταν ἀναμμένες τὴ νύχτα μέσα στὸ πηχτὸ σκοτάδι τῆς ἄγνοιας, ποὺ τὴ θεώρησε ἡ

Γραφή. Φρόνιμοι ψυχαί, καθαραί ὡς παρθένοι, συνειῶσαι σφᾶς αὐτάς ἐν ἀγνοίᾳ καθεστῶσας κοσμικῆ, τὸ φῶς ἀνάπτουσι, καὶ τὸν νοῦν ἐγείρουσι, καὶ φωτίζουνσι τὸ σκότος, καὶ τὴν ἄγνοιαν ἐξελαύνουσι, καὶ ζητοῦσι τὴν ἀλήθειαν, καὶ τοῦ διδασκάλου τὴν ἐπιφάνειαν ἀνα-
5 μένουσι. “Φιλόσοφον μὲν οὖν, ἦν δ’ ἐγώ, πλήθος ἀδύνατον γενέσθαι”. “Πολλοὶ μὲν ναρθηκοφόροι, Βάκχοι δέ τε παῦροι”, κατὰ τὸν Πλάτωνα. «Πολλοὶ γὰρ κλητοί, ὀλίγοι δὲ ἐκλεκτοί» καί, «Οὐκ ἐν πᾶσι», φησὶν ὁ Ἀπόστολος, «ἢ γνώσις». «Προσεύχεσθε δέ, ἵνα ρυσθῶμεν ἀπὸ τῶν ἀτόπων καὶ πονηρῶν ἀνθρώπων· οὐ γὰρ πάν-
10 των ἡ πίστις». Καὶ ἡ Κλεάνθους δὲ τοῦ Στωικοῦ φιλοσόφου ποιητικὴ ᾠδὴ πῶς τὰ ὅμοια γράφει·

“Μὴ πρὸς δόξαν ὄρα, ἐθέλων σοφὸς αἴψα γενέσθαι·

Μηδὲ φοβοῦ πολλῶν ἄκριτον καὶ ἀναιδέα δόξαν.

Οὐ γὰρ πλήθος ἔχει συνετὴν κρίσιν, οὔτε δικαίαν,

15 Οὔτε καλὴν· ὀλίγοις δὲ παρ’ ἀνδράσι τοῦτό κεν εὔροις”.

Γνωμικώτερον δὲ ὁ κωμικὸς ἐν βραχεῖ·

“Αἰσχρὸν δὲ κρίνειν τὰ καλὰ τῶ πολλῶ ψόφῳ”.

Ἀκηκόασι γὰρ, οἶμαι, τῆς καλῆς ἐκείνης λεγούσης ἡμῖν σοφίας· «Εἰς μέσον ἀσυνέτων συντήρησον καιρὸν, εἰς μέσον δὲ διανοουμέ-
20 νων ἐνδελέχιζε». Καὶ πάλιν· «Σοφοὶ κρύψουσιν αἴσθησιν». Ἐνέχυρον γὰρ τῆς ἀληθείας τὴν ἀπόδειξιν ἀπαιτοῦσιν οἱ πολλοί, οὐκ ἀρκούμενοι ψιλῆ τῇ ἐκ πίστεως σωτηρίᾳ.

“Ἀλλὰ κακοῖς μὲν κάρτα πέλει κρατέουσιν ἀπιστεῖν·

Ὡς δὲ παρ’ ἡμετέρης κέλεται πιστώματα Μούσης,

25 Γνωθὶ διατηθέντος ἐνὶ σπλάγχνοισι λόγιο.

“Τοῖς μὲν γὰρ κακοῖς τοῦτο σύνηθες”, φησὶν ὁ Ἐμπεδοκλῆς, “τὸ ἐθέλειν κρατεῖν τῶν ἀληθῶν διὰ τοῦ ἀπιστεῖν”. Ὅτι δὲ ἐστὶ τὰ ἡμέτερα ἔνδοξα καὶ πιστεύεσθαι ἄξια, γινώσκονται Ἕλληνες τοῦ λόγου μᾶλλον ἐξεταζομένου διὰ τῶν ἐπομένων· τῶ γὰρ ὁμοίῳ τὸ ὅμοιον
30 ἐδιδασκόμεθα· ὅτι, «Ἀποκρίθητι», φησὶν ὁ Σαλομών, «τῶ μωρῶ ἐκ τῆς μωρίας αὐτοῦ». Διὸ καὶ τοῖς τὴν σοφίαν αἰτοῦσι τὴν παρ’ αὐτοῖς ὀρεκτέον τὰ οἰκειᾶ, ὡς ἂν ῥᾶστα διὰ τῶν ἰδίων εἰς πίστιν ἀληθείας εἰκότως ἀφίκοιντο. «Τοῖς γὰρ πᾶσι πάντα ἐγενόμην», λέγει,

4. Βάκχοι· δηλαδή ὄσοι φιλοσόφησαν ὀρθά.

6. Α΄ Κορ. 8, 7.

9. Παρμ. 10, 14.

7. Β΄ Θεσσ. 3, 1-2.

10. Παρμ. 26, 5.

5. Ματθ. 20, 16. 22, 14.

8. Σοφ. Σειρ. 27, 12.

11. Α΄ Κορ. 9, 22.

Γραφή ως νύχτα. Φρόνιμες ψυχές, καθαρές σαν τις παρθένες, συνειδητοποιώντας ότι βρίσκονται σε άγνοια, ανάβουν το φῶς, σηκώνουν από τον ύπνο το νοῦ, φωτίζουν το σκοτάδι, διώχνουν τὴν ἀγνοια, ἀναζητοῦν τὴν ἀλήθεια καὶ περιμένουν τὴν ἐμφάνιση τοῦ δασκάλου. Νὰ φιλοσοφήσει λοιπόν, εἶπα ἐγώ, τὸ πλῆθος εἶναι ἀδύνατο. Γιατὶ σύμφωνα μὲ τὸν Πλάτωνα, “οἱ ναρθηκοφόροι εἶναι πολλοί, ἐνῶ οἱ πραγματικοὶ Βάκχοι⁴ εἶναι λίγοι”. Δηλαδή «εἶναι πολλοὶ οἱ καλεσμένοι, ἀλλὰ οἱ ἐκλεκτοὶ λίγοι»⁵. «Καὶ ἡ γνώση», λέει ὁ Ἀπόστολος, «δὲν ὑπάρχει σ’ ὅλους»⁶. «Νὰ προσεύχεστε, γιὰ νὰ σωθοῦμε ἀπὸ τοὺς παράλογους καὶ πονηροὺς ἀνθρώπους· γιατί ἡ πίστη δὲν ὑπάρχει σὲ ὅλους»⁷. Καὶ ὁ Κλεάνθης ὁ Στωϊκὸς στὸ ποίημά του γράφει τὰ ἑξῆς ὅμοια:

“Μὴν ἀποβλέπεις στὴ δόξα ἃν θέλεις νὰ γίνεις γρήγορα σοφός, καὶ νὰ μὴ φοβᾶσαι τὴν ἀκριτὴ καὶ ἀναιδὴ γνώμη τῶν πολλῶν. Τὸ πλῆθος δὲν ἔχει φρόνιμη κρίση οὔτε δίκαιη οὔτε καλὴ· αὐτὸ θὰ τὸ βρεῖς σὲ λίγους ἀνδρες”.

Κι ὁ κωμικὸς ποιητὴς λέει μὲ τὴ βραχυλογία τοῦ ννωμικοῦ:

“Εἶναι ἀσχημὸ νὰ κρίνεις τὰ καλὰ ἀπὸ τὸν πολὺ θόρυβο”.

Ἔχουν ἀκούσει δηλαδή, νομίζω, τὴν καλὴ ἐκείνῃ ρήση τῆς δικῆς μας σοφίας: «Προκειμένου νὰ βρεθεῖς ἀνάμεσα σὲ ἀνόητους περίμενε τὴν κατάλληλη εὐκαιρία· νὰ συχνάζεις ὅμως πάντοτε ἀνάμεσα στοὺς συνेतοὺς στοχαστικούς»⁸. Καὶ ἄλλοῦ λέει: «Οἱ σοφοὶ θὰ κρύψουν τὴ γνώση τους»⁹. Ὡς ἐνέχυρο δηλαδή τῆς ἀλήθειας οἱ πολλοὶ ἀπαιτοῦν τὴν ἀπόδειξη καὶ δὲν ἀρκοῦνται στὴν ἀπλὴ σωτηρία ἀπὸ πίστη.

“Ἀλλὰ στοὺς κακοὺς ποὺ νικοῦν ἡ ἀπιστία εἶναι δύναμη

Κι ὅπως παραγγέλλει ἡ μούσα μας μὲ τὴ μεγάλη πειθῶ μάθε πὼς χωρίζεται ὁ λόγος μέσα στὴν ψυχὴ μας.

“Αὐτὸ εἶναι συνηθισμένο στοὺς κακοὺς”, λέει ὁ Ἐμπεδοκλῆς, “τὸ νὰ θέλουν νὰ νικοῦν ὅσα εἶναι ἀληθινά, μὲ τὸ νὰ πιστεύουν σ’ αὐτά”. Ἄλλ’ ὅτι τὰ δικά μας εἶναι ἐνδοξα καὶ ἀξια νὰ πιστεύονται, θὰ τὸ μάθουν οἱ Ἕλληνες ὅταν ἐξετάσουμε τὴ γνώμη αὐτὴ μὲ ὅσα ἀκολουθοῦν. Γιατὶ τὸ ὅμοιο τὸ διδασκόμαστε μὲ τὸ ὅμοιο. Ὁ Σολομὼν λέει: «Ἀποκρίσου στὸν ἀνόητο σύμφωνα μὲ τὴν ἀνοησία του»¹⁰. Γι’ αὐτὸ καὶ ἐκεῖνοι ποὺ ζητοῦν τὴ σοφία ποὺ ὑπάρχει σ’ αὐτούς, νὰ ἐπιθυμοῦν ἐκεῖνα ποὺ ἔχουν συνηθίσει, ὥστε πολὺ εὐκόλα μὲ τὰ δικά τους νὰ φτάσουν δικαιολογημένα νὰ πιστέψουν τὴν ἀλήθεια. Γιατὶ λέει: «Ἐγὶνα στοὺς πάντες τὰ πάντα, γιὰ νὰ κερδήσω τοὺς πάντες»¹¹. Ἀφοῦ καὶ ἡ βροχὴ τῆς χάρι-

«ἵνα τοὺς πάντας κερδήσω». Ἐπεὶ καὶ τῆς θείας χάριτος ὁ ὑετός ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους καταπέμπεται. «Ἡ Ἰουδαίων μόνων ἐστὶν ὁ Θεός, οὐχὶ καὶ ἐθνῶν; Ναί, καὶ ἐθνῶν εἶπερ εἰς ὁ Θεός», ὁ γενναῖος κέκραγεν Ἀπόστολος

5

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ΄.

Τὰ θεῖα παρεδίδοντο κεκαλυμμένως ὑπὸ τῶν ἱερῶν καὶ ἐθνικῶν συγγραφέων.

Ἄλλ' ἐπεὶ μήτε τῶ ἀγαθῷ δικαίως, μήτε τῇ γνώσει εἰς σωτηρίαν
 10 πιστεύειν ἐθέλουσιν, ἡμεῖς αὐτοὶ τὰ ἐκείνων ἴδια ἠγούμενοι, ὅτι πάντα τοῦ Θεοῦ, καὶ μάλιστα ἐπειδὴ τὰ καλὰ παρ' ἡμῶν ὤρμηται τοῖς Ἕλλησιν, ἐγχειρῶμεν αὐτοῖς, ὡς ἀκούειν πεφύκασι· τὸ γὰρ συνετόν, ἦτοι τὸ δίκαιον, ὁ πολὺς οὗτος ὄχλος οὐκ ἐκ τῆς ἀληθείας, ἀλλ' ἐξ ὧν ἂν ἦσθῃ, δοκιμάζοι. Ἦδοιτο δ' ἂν οὐχ ἑτέροις μᾶλλον, ἢ τοῖς ὁμοίοις
 15 αὐτοῦ· ὅσον γὰρ τυφλὸν ἔτι καὶ κωφόν, οὐ ξύνεσιν ἔχον, οὐδὲ φιλοθεάμονος ψυχῆς ὄψιν ἀθαμβῆ τε καὶ ὀξύδερχῆ, ἣν ὁ Σωτὴρ ἐντίθησι μόνος ὥσπερ ἐν τελεταῖς ἀμύητον ἢ ἐν χορείαις ἄμουσον, οὐπω καθαρὸν οὐδὲ ἄξιον ἀγνῆς ἀληθείας, ἐκμελές δὲ καὶ ἄτακτον καὶ ὑλικὸν ἔτι, ἔξω θείου χοροῦ ἴστασθαι δεῖ. «Πνευματικοῖς τε» γὰρ
 20 «πνευματικὰ συγκρίνομεν»· διὰ τοῦτό τοι τῆς ἐπικρούψεως τὸν τρόπον, θεῖον ὄντα ὡς ἀληθῶς καὶ ἀναγκαιότατον ἡμῖν, διὰ τὸν ἐν τῷ ἀδύτῳ τῆς ἀληθείας ἀποκειμένον, ἱερὸν ἀτεχνῶς λόγον, Αἰγύπτιοι μὲν διὰ τῶν παρ' αὐτοῖς ἀδύτων καλουμένων, Ἑβραῖοι δὲ διὰ τοῦ παραπετάσματος ἠνίξαντο, μόνοις δι' οὗ ἔξῃν ἐπιδαίνειν αὐτῶν τοῖς
 25 ἱερωμένοις, τουτέστι τοῖς ἀνακειμένοις τῷ Θεῷ, τοῖς περιτετημημένοις τὰς τῶν παθῶν ἐπιθυμίας διὰ τὴν πρὸς μόνον τὸ Θεῖον ἀγάπην. «Οὐ καθαρῷ γὰρ καθαρῷ ἐφάπτεσθαι, οὐ θεμιτὸν» εἶναι συνεδόκει καὶ Πλάτωνι. Ἐντεῦθεν αἱ προφητεῖαι, οἳ τε χρησμοὶ λέγονται δι' αἰνιγμάτων, καὶ αἱ τελεταὶ τοῖς ἐντυγχάνουσιν ἀναίδην οὐ δείκνυνται, ἀλλ'
 30 λὰ μετὰ τινῶν καθαρῶν καὶ προρρησέων·

“Ἄ μοῦσα γὰρ οὐ φιλοκερδής πω τότ' ἦν, οὐδ' ἐργάτις·

τος στέλλεται σὲ δίκαιους καὶ ἄδικους¹². Ἡ μήπως ὁ Θεὸς εἶναι μόνο τῶν Ἰουδαίων καὶ ὄχι καὶ τῶν ἄλλων λαῶν; Βέβαια εἶναι καὶ τῶν ἐθνῶν, ἀφοῦ ὁ Θεὸς εἶναι ἕνας»¹³, φωνάζει δυνατὰ ὁ γενναῖος Ἀπόστολος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ΄

Τὰ θεῖα παραδίδονταν κεκαλυμμένα ἀπὸ ἱεροῦς
καὶ ἐθνικοῦς συγγραφεῖς.

Ἐπειδὴ ὁμως δὲν θέλουν νὰ πιστέψουν οὔτε στὸ ἀγαθὸ δίκαια οὔτε στὴ γνώση γιὰ τὴ σωτηρία τους, ἐμεῖς οἱ ἴδιοι θεωρώντας δικὰ μας τὰ δικὰ τους, γιὰτὶ ὅλα εἶναι τοῦ Θεοῦ, καὶ τὸ κυριότερο, ἐπειδὴ τὰ καλὰ πέρασαν στοὺς Ἕλληνες ἀπὸ μᾶς, ἅς πραγματευθοῦμε αὐτὰ τὰ πράγματα ἀνάλογα μὲ τὴν ἰκανότητά τους νὰ τὰ ἀκούσουν. Γιὰτὶ τὴ σύνεση ἢ τὴ δικαιοσύνη, ὁ πολὺς αὐτὸς ὄχλος δὲν τὴ δοκιμάζει μὲ κριτήριο τὴν ἀλήθεια, ἀλλὰ ἀπὸ ἐκεῖνα ποὺ τοῦ προσφέρουν ἡδονή. Καὶ μπορεῖ νὰ εὐχαριστηθεῖ ὄχι μὲ κάποια ἄλλα, ἀλλὰ μάλλον μὲ τὰ ὁμοῖα του. Γιὰτὶ, ὅσο αὐτὸ εἶναι ἀκόμα τυφλὸ καὶ κουφὸ, καὶ δὲν ἔχει σύνεση οὔτε ἀθόλωτο καὶ διαπεραστικὸ βλέμμα ψυχῆς ποὺ χαίρεται νὰ θεάζεται, τὸ ὅποιο μόνο ὁ Σωτὴρας βάζει μέσα μας, καὶ ὅσο εἶναι ἀμήνητο στὰ μυστήρια καὶ στίς συντροφίες ἄμουσο, καὶ ὄχι ἀκόμα καθαρὸ οὔτε ἀξιο τῆς ἀγνῆς ἀλήθειας, ἀλλὰ παρὰφωνο ἀκόμα καὶ ἄτακτο καὶ ὑλικό, πρέπει νὰ στέκεται ἔξω ἀπὸ τὸν θεῖο χορὸ. «Γιὰτὶ τὰ πνευματικὰ τὰ συγκρίνομε μὲ τὰ πνευματικὰ»¹. Γι' αὐτὸν τὸν τρόπο τῆς ἀπόκρυψης, ποὺ εἶναι ἀληθινὰ θεῖος καὶ ἀληθινὰ πᾶρα πολὺ ἀναγκαῖος γιὰ μᾶς, ἐπειδὴ ἀπόκειται: στὸ ἄδυτο τῆς ἀλήθειας, λόγος πραγματικὰ ἱερὸς, οἱ Αἰγύπτιοι τὸν ὑπαινίχθησαν μὲ αὐτὰ ποὺ ἐκεῖνοι ὀνομάζουν ἄδυτα, ἐνῶ οἱ Ἑβραῖοι μὲ τὸ παραπέτασμα, καὶ μόνο στοὺς ἱερωμένους ἦταν ἐπιτρεπτὸ νὰ μπαίνουν σ' αὐτὸν, δηλαδὴ στοὺς ἀφιερωμένους στὸ Θεό, σὲ ὅσους ἔχουν κάνει περιτομὴ στίς ἐπιθυμίες τῶν παθῶν ἐξαιτίας τῆς ἀγάπης τους στὸ θεῖο μονάχα. Καὶ ὁ Πλάτωνας πίστευε, «ὅτι τὸ ἀκάθαρτο δὲν εἶναι θεμιτὸ νὰ ἀγγίζει τὸ καθαρὸ». Ἐξαιτίας αὐτοῦ οἱ προφητεῖες καὶ οἱ χρησμοὶ διατυπώνονται μ' αἰνίγματα καὶ δὲν παρουσιάζονται οἱ μυστηριακὲς τελετὲς σ' ὁποιους τύχει ἔτσι ἀφύλακτα, ἀλλὰ μὲ κάποιους καθαρμούς καὶ προσευχὲς προεξαγγελτικῆς:

“Ἡ μούσα δὲν ἀγαποῦσε τὸ κέρδος τότε ἀκόμα οὔτ' ἦταν μισθωτή,

Οὐδ' ἐπέραντο γλυκεῖαι μελίφθογγοι ποτὶ Τερψιχόρας
'Αργυρωθεῖσαι πρόσωπα μαλθακόφωνοι ἀοιδαί'".

Αὐτίκα οἱ παρ' Αἰγυπτίοις παιδευόμενοι, πρῶτον μὲν πάντων
τὴν Αἰγυπτίων γραμμάτων μέθοδον ἐκμανθύνουσι, τὴν ἐπιστολο-
5 γραφικὴν καλουμένην, δευτέραν δὲ τὴν ἱερατικὴν, ἣ χρῶνται οἱ
ἱερογραμματεῖς, ὑστάτην δὲ καὶ τελευταίαν τὴν ἱερογλυφικὴν, ἧς ἡ
μὲν ἐστὶ διὰ τῶν πρώτων στοιχείων κυριολογικὴ, ἡ δὲ συμβολικὴ.
Τῆς δὲ συμβολικῆς ἡ μὲν κυριολογεῖται κατὰ μίμησιν, ἡ δ' ὥσπερ
τροπικῶς γράφεται, ἡ δὲ ἄντικρυς ἀλληγορεῖται κατὰ τινὰς αἰνι-
10 γμούς. Ἡλιον γοῦν γράψαι βουλόμενοι, κύκλον ποιούσι, σελήνην δὲ
σχῆμα μηνοειδὲς κατὰ τὸ κυριολογούμενον εἶδος Τροπικῶς δὲ κατ'
οἰκειότητα μετὰγοντες καὶ μετατιθέντες, τὰ δ' ἐξαλλάττοντες, τὰ δὲ
πολλαχῶς μετασηματίζοντες χαράττουσι. Τοὺς γοῦν τῶν βασιλέων
ἐπαίνους, θεολογουμένοις μύθοις παραδιδόντες, ἀναγράφουσι διὰ
15 τῶν ἀναγλύφων. Τοῦ δὲ κατὰ τοὺς αἰνιγμοὺς τρίτου εἶδους δεῖγμα
ἔστι τόδε· τὰ μὲν γὰρ τῶν ἄλλων ἄστρον διὰ τὴν πορείαν τὴν λοξὴν
ὄφρων σώμασιν ἀπεικάζον, τὸν δὲ ἥλιον τῷ τοῦ κανθάρου· ἐπειδὴ
κυκλοτερὲς ἐκ τῆς βοείας ὄνθου σχῆμα πλασάμενος, ἀντιπρόσωπος
κυλίνδει. Φασὶ δὲ καὶ ἐξάμηνον μὲν ὑπὸ γῆς, θάτερον δὲ τοῦ ἔτους
20 τμήμα τὸ ζῶον τοῦτο ὑπὲρ γῆς διαιτᾶσθαι, σπερμαίνειν τε εἰς τὴν
σφαῖραν καὶ γεννᾶν καὶ θῆλυν κάνθαρον μὴ γίνεσθαι.

Πάντες οὖν, ὡς ἔπος εἰπεῖν, οἱ θεολογήσαντες, βάρβαροί τε καὶ
Ἕλληνες, τὰς μὲν ἀρχὰς τῶν πραγμάτων ἀπεκρούσαντο, τὴν δὲ ἀλή-
θειαν αἰνίγμασι καὶ συμβόλοις, ἀλληγορίαις τε αὐτῶν καὶ μεταφοραῖς,
25 καὶ τοιούτοις τισὶ τρόποις παραδεδώκασιν, ὅποια καὶ παρ' Ἕλλησι
τὰ μαντεῖα, καὶ ὅ γε Ἀπόλλων ὁ Πύθιος Λοξίας λέγεται. Ναὶ μὴν
καὶ τῶν παρ' Ἕλλησι σοφῶν καλουμένων τὰ ἀποφθέγματα ὀλίγαις
λέξεσι μείζονος πράγματος δήλωσιν ἐμφαίνει, οἷον ἀμέλει τό, "Χρό-
νου φείδου", ἥτοι ἐπεὶ ὁ βίος βραχύς, καὶ οὐ δεῖ τὸν χρόνον τοῦτον
30 εἰς μάτην καταναλῶσαι, ἢ κατ' ἐναντιότητα, φείσασθαι τῶν ἀναλω-
μάτων τῶν ιδιωτικῶν, ἵνα, κἂν πολλὰ ἔτη ζῆσης, φησί, μὴ ἐπιλείπη
σοι τὰ ἐπιτήδεια Ὡσαύτως καὶ τό, "Γινῶθι σαυτόν", πολλὰ ἐνδεί-
κνυται καὶ ὅτι θνητὸς εἶ, καὶ ὅτι ἄνθρωπος ἐγένου· καὶ ἤδη πρὸς
τὰς ἄλλας τοῦ θίου ὑπεροχὰς κατὰ σύγκρισιν, ὅτι οὐδενὸς λόγου

οὔτε πωλοῦνταν οἱ σάν τὸ μέλι γλυκὸφωνες ἀπὸ τὴν Τερψιχόρη ἀσημωμένες στὰ πρόσωπα ἀπαλόφωνες μελωδίες².

Ἐξάλλου ὅσοι μορφώνονται πλησίον τῶν Αἰγυπτίων, πρῶτα μαθαίνουν τὴ γραφὴ ὅλων τῶν αἰγυπτιακῶν γραμμάτων, πού καλεῖται ἐπιστολογραφική, δεύτερη τὴν ἱερατική, τὴν ὁποία χρησιμοποιοῦν οἱ ἱερογραμματεῖς, καὶ τελευταία τελευταία τὴν ἱερογλυφική. Ἀπὸ τίς γραφές αὐτές ἢ μία γίνεται μὲ τὰ πρῶτα στοιχεῖα καὶ εἶναι ἢ κυριολεκτική, ἢ ἄλλη μὲ σύμβολα καὶ εἶναι συμβολική. Ἀπὸ τὴ συμβολική γραφὴ, ὁ ἕνας τρόπος κυριολεκτεῖ κατὰ μίμηση, ἐνῶ ὁ ἄλλος παριστάνεται μεταφορικά. Ἡ τρίτη ἀλληγορεῖται ἀπολύτως σύμφωνα μὲ κάποιους ὑπαινιγμούς. “Ὅταν θέλουν δηλαδή νὰ γράψουν ἥλιος, κάνουν ἕνα κύκλο· ὅταν σελήνη, κάνουν ἕνα μηννοειδές σχῆμα κατὰ τὸν κυριολεκτικὸ τρόπο. Ἐνῶ μεταφορικά, χαράζουν τὰ γράμματα μεταφέροντας καὶ μεταθέτοντάς τα κατ’ ἀντιστοιχία, καὶ ἄλλα παραλλάζοντάς τα. Τοὺς ἐπαίνους τῶν βασιλέων τοὺς παραδίδουν μὲ μύθους μὲ θεολογικὸ περιεχόμενο, καὶ τοὺς ἀναγράφουν μὲ ἀνάγλυφα γράμματα. Τοῦ τρίτου εἴδους, σύμφωνα μὲ τοὺς ὑπαινιγμούς, δίνομε τὸ ἕξις παράδειγμα. Τὰ ἄστρα δηλαδή πού εἶχαν λοξὴ πορεία τὰ παρομοίαζαν μὲ σώματα φιδιῶν, τὸν ἥλιο μὲ σκαθάρι, ἐπειδὴ αὐτό, πλάθοντας μιὰ μπάλλα ἀπὸ τὸ ἀποπάτημα τοῦ βοδιοῦ, τὴ βάζει μπροστά του καὶ τὴν κυλάει. Λένε ἐπίσης ὅτι τὸ ἔντομο αὐτὸ ἕξι μῆνες ζεῖ κάτω ἀπὸ τὴ γῆ καὶ τὸ ἄλλο μισὸ τοῦ ἔτους πάνω στὴ γῆ, καὶ ὅτι ἀφήνει τὰ αὐγά του στὴν μπάλλα καὶ γεννᾶ καὶ θηλυκὸς σκαραβαῖος δὲν ὑπάρχει.

“Ὅλοι λοιπόν, πού λέει ὁ λόγος, ὅσοι θεολόγησαν, βάρβαροι καὶ Ἕλληνες, ἔκρυψαν τίς ἀρχές τῶν πραγμάτων, ἐνῶ παρέδωσαν τὴν ἀλήθεια μὲ αἰνίγματα καὶ σύμβολα καὶ μὲ ἀλληγορίες καὶ μεταφορές καὶ μὲ ἄλλους παρόμοιους τρόπους. “Ὅπως ἔκαναν καὶ τὰ μαντεῖα τῶν Ἑλλήνων, καὶ ὁ πυθικὸς Ἀπόλλων λέγεται Λοξίας. Καὶ τ’ ἀποφθέγματα βέβαια τῶν Ἑλλήνων σοφῶν πού λέμε μὲ λίγες λέξεις δηλώνουν ἕνα μεγαλύτερο πράγμα. Γιὰ παράδειγμα τὸ “Μὴ σπαταλᾷς τὸ χρόνο σου”. Ἐπειδὴ δηλαδή ἡ ζωὴ εἶναι σύντομη καὶ δὲν πρέπει νὰ ξοδέψεις μάταια τὸ χρόνο της. “Ἡ καὶ κατ’ ἀντίθεση, πρέπει νὰ λογαριάζεις τίς ἀτομικὲς δυνάμεις σου, ὥστε, ἀκόμα κι ἂν ζῆσεις πολλὰ χρόνια, λέει, νὰ μὴ σοῦ λείψουν τὰ χρειαζούμενα. “Ὅμοια καὶ τὸ ρητὸ, “Μάθε τὸν ἑαυτό σου”, σημαίνει πολλά· καὶ ὅτι εἶσαι θνητός, καὶ ὅτι ἔγινες ἄνθρωπος. Καὶ πρὸς τίς ἄλλες διακρίσεις τοῦ βίου δὲν εἶσαι καθόλου

ὑπάρχεις, ἔνδοξον λέγων ἢ πλούσιον ἢ τούναντίον, ὅτι, πλούσιος ὢν
καὶ ἔνδοξος, οὐ παρὰ μόνῳ σεμνύνῃ πλεονεκτήματι· καὶ εἰς τί γέγο-
νας γνῶθι, φησί, καὶ τίνος εἰκὼν ὑπάρχεις, τίς τέ σου ἢ οὐσία, καὶ
τίς ἢ δημιουργία, καὶ ἢ πρὸς τὸ Θεῖον οἰκειώσεις τίς, καὶ τὰ τούτοις
5 ὅμοια. Λέγει δὲ καὶ διὰ Ἡσαΐου τοῦ προφήτου τὸ Πνεῦμα· «Δώσω
σοι θησαυροὺς σκοτεινοὺς, ἀποκρύφους»· θησαυροὶ δὲ τοῦ Θεοῦ
καὶ πλοῦτος ἀνεκλιπής, ἢ δυσθήρατός ἐστι σοφία. Ἀλλὰ καὶ οἱ πα-
ρὰ τούτων τῶν προφητῶν τὴν θεολογίαν δεδιδασμένοι ποιηταὶ δι'
ὑπονοίας πολλὰ φιλοσοφοῦσι· τὸν Ὀρφέα λέγω, τὸν Λῖνον, τὸν
10 Μουσαῖον, τὸν Ὀμηρον καὶ Ἡσίοδον καὶ τοὺς ταύτη σοφούς. Πα-
ραπέτασμα δὲ αὐτοῖς πρὸς τοὺς πολλοὺς ἢ ποιητικὴ ψυχαγωγία
ὄνειροί τε καὶ σύμβολα ἀφανέστερα πάντα τοῖς ἀνθρώποις, οὐ
φθόνῳ (οὐ γὰρ θέμις ἐμπαθῆ νοεῖν τὸν Θεόν), ἀλλ' ὅπως, εἰς τὴν
τῶν αἰνιγμάτων ἔννοιαν ἢ ζήτησις παρεισδύουσα, ἐπὶ τὴν εὐρεσιν
15 τῆς ἀληθείας ἀναδράμῃ. Ταύτη τοι Σοφοκλῆς, ὁ τῆς τραγωδίας ποι-
ητής, φησί·

“Καὶ τὸν Θεὸν τοιοῦτον ἐξεπίσταμαι,
Σοφοῖς μὲν αἰνικτῆρα θεσφάτων ἀεὶ,
Σκαιοῖς δὲ φαῦλον, κἄν βραχεῖ διδάσκαλον”·

20 τὸ φαῦλον ἐπὶ τοῦ ἀπλοῦ τάσσω.

Ἐντικρυς γοῦν περὶ πάσης Γραφῆς τῆς καθ' ἡμᾶς ἐν τοῖς
Ψαλμοῖς γέγραπται, ὡς ἐν παραβολῇ εἰρημένης· «Ἀκούσατε, λαός
μου, τὸν νόμου μου, κλίνετε τὸ οὖς ὑμῶν εἰς τὰ ρήματα τοῦ στόμα-
τός μου. Ἀνοίξω ἐν παραβολαῖς τὸ στόμα μου, φθέγξομαι προβλή-
25 ματα ἀπ' ἀρχῆς». Καὶ ὁ γενναῖος Ἀπόστολος ἰὰ ὅμοια ᾧδέ πως λέ-
γει· «Σοφίαν δὲ λαλοῦμεν ἐν τοῖς τελείοις, σοφίαν δὲ οὐ τοῦ αἰῶνος
τούτου, οὐδὲ τῶν ἀρχόντων τοῦ αἰῶνος τούτου, τῶν καταργουμέ-
νων, ἀλλὰ λαλοῦμεν Θεοῦ σοφίαν ἐν μυστηρίῳ τὴν ἀποκεκρυμμέ-
νην, ἣν προώρισεν ὁ Θεὸς πρὸ τῶν αἰώνων εἰς δόξαν ἡμῶν, ἣν οὐ-
30 δεῖς τῶν ἀρχόντων τοῦ αἰῶνος τούτου ἔγνωκεν· εἰ γὰρ ἔγνωσαν,
οὐκ ἂν τὸν Κύριον τῆς δόξης ἐσταύρωσαν». Οἱ φιλόσοφοι δὲ οὐκ
ἐνηνεργήθησαν ἐνυδρῖσαι τὴν παρουσίαν τοῦ Κυρίου· ἀπόκειται
τοῖνυν τὴν οἴησιν τῶν ἐν Ἰουδαίῳ σοφῶν ἐπιρραπίζειν τὸν Ἀπό-

3. Ἡσ. 45, 3.

4. Ψαλμ. 77, 1-2.

5. Α' Κορ. 6, 7-8.

ἀξιόλογος λέγοντας πῶς εἶσαι ἔνδοξος ἢ πλούσιος ἢ τὸ ἀντίθετο· πρέπει ἂν εἶσαι πλούσιος καὶ ἐπιφανής νὰ μὴν καυχιέσαι μόνο γι' αὐτὸ τὸ πλεονέκτημα εἰς βάρος τῶν ἄλλων. Λέει ἀκόμα νὰ μάθεις καὶ γιὰ ποιὸ σκοπὸ ἔχεις γίνεαι καὶ τίνος εἰκόνα εἶσαι, ποιά εἶναι ἡ οὐσία σου, ποιά ἡ δημιουργία σου καὶ ποιά ἡ συγγένειά σου μὲ τὸν Θεὸ καὶ τὰ ὅμοιά τους. Ἐπίσης καὶ τὸ Πνεῦμα λέει μὲ τὸ στόμα τοῦ προφήτη Ἡσαΐα· «Θὰ σοῦ δώσω θησαυροὺς σκοτεινοῦς, ἀπόκρυφους»³. Θησαυροὶ τοῦ Θεοῦ καὶ πλοῦτος ἀνεξάλειπτος εἶναι ἡ σοφία πού δύσκολα ἀποχτᾶται. Ἀλλὰ καὶ οἱ ποιητὲς πού διδάχτηκαν τὴ θεολογία ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς προφήτες, φιλοσοφοῦν πολλὰ μὲ μορφὴ ἀλληγορίας. Ἐννοῶ τὸν Ὀρφέα, τὸν Λίνο, τὸν Μουσαῖο, τὸν Ὀμηρο καὶ τὸν Ἡσίοδο καὶ τοὺς σοφοὺς αὐτοῦ τοῦ εἴδους. Ἐνα προπέτασμά τους πρὸς τοὺς πολλοὺς εἶναι ἡ ψυχαγωγία πού προσφέρουν μὲ τὴν ποίησή τους. Τὰ ὄνειρα καὶ τὰ σύμβολα εἶναι πιὸ σκοτεινὰ γιὰ τοὺς ἀνθρώπους, ὄχι ἀπὸ φθόνον (γιατὶ δὲν εἶναι θεμιτὸ νὰ ἐννοοῦμε ἐμπαθὴ τὸ Θεό), ἀλλὰ ψάχνοντας γιὰ τὸ πῶς, εἰσδύοντας ἢ ἀναζήτηση στὴν ἔννοια τῶν αἰνιγμάτων, θὰ φθάσει στὴν εὕρεση τῆς ἀλήθειας. Ἔτσι ὁ Σοφοκλῆς, ὁ τραγικὸς ποιητής, λέει κάπου·

Καὶ ὁ Θεὸς ξέρω πολὺ καλὰ πῶς εἶναι τέτοιου εἴδους·
στοὺς σοφοὺς θέτει πάντοτε τὶς ἐντολές του μ' αἰνίγματα
ἐνῶ στοὺς κακοὺς εἶναι φαῦλος καὶ δάσκαλος ὀλιγόλογος.

Τὴ λέξη φαῦλος τὴ θέτει ἀντὶ τῆς λέξης ἀπλός.

Τελείως ἀπροκάλυπτα λοιπὸν γιὰ ὅλη τὴ Γραφὴ τὴ δικὴ μας γράφουν οἱ ψαλμοὶ μιλώντας παραβολικά· «Ἀκοῦστε τὸ νόμον μου, ἔσεῖς ὁ λαός μου. Στρέψετε τὴν ἀκοή σας σ' αὐτὰ πού θὰ βγοῦν ἀπὸ τὸ στόμα μου. Θὰ μιλήσω μὲ παραβολές, καὶ θὰ σᾶς πῶ ἐκεῖνα πού σᾶς ἔθεσα ἀπὸ τὴν ἀρχή»⁴. Παρόμοια κάπως λέει καὶ ὁ γενναῖος Ἀπόστολος· «Τὴ σοφία τὴν κηρύττομε στοὺς τέλειους· ἀλλὰ ὄχι τὴ σοφία τοῦ αἰῶνα αὐτοῦ, οὔτε τὴ σοφία τῶν ἀρχόντων τοῦ αἰῶνα αὐτοῦ, πού βαδίζουν πρὸς τὸ τέλος τους, ἀλλὰ τοὺς μιλοῦμε γιὰ τὴ σοφία τοῦ Θεοῦ πού εἶναι μυστικὴ καὶ κρυμμένη, τὴν ὁποία ὁ Θεὸς προόρισε πρὶν ἀπὸ τοὺς αἰῶνες γιὰ τὴ δικὴ μας δόξα καὶ τὴν ὁποία κανένας ἀπὸ τοὺς ἄρχοντες τοῦ κόσμου αὐτοῦ δὲν τὴν γνώρισε. Γιατὶ, ἂν τὴ γνώριζαν, δὲ θὰ κάρφωσαν στὸ σταυρὸ τὸν Κύριο τῆς δόξας»⁵. Οἱ φιλόσοφοι ὅμως δὲν κινήθηκαν μὲ τρόπο ὑβριστικὸ πρὸς τὴν παρουσία τοῦ Κυρίου· ἀπομένει λοιπὸν νὰ καταφέρει χτύπημα ὁ Ἀπόστολος στὴν ἀλαζονεία τῶν

στολον. Διὸ καὶ ἐπιφέρει· «Ἄλλὰ κηρύσσομεν καθὼς γέγραπται», φησὶν, «ἃ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδε, καὶ οὐς οὐ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, ἃ ἠτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν. Ἡμῖν γὰρ ἀπεκάλυψεν ὁ Θεὸς διὰ τοῦ Πνεύματος τὸ γὰρ Πνεῦμα πάντα ἐρευνᾷ, καὶ τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ». Πνευματικὸν γὰρ καὶ γνωστικὸν οἶδε τὸν τοῦ ἁγίου Πνεύματος μαθητὴν, τοῦ ἐκ Θεοῦ χορηγουμένου, ὃ ἔστι νοῦς Χριστοῦ. «Ψυχικὸς δὲ ἄνθρωπος οὐ δέχεται τὰ τοῦ Πνεύματος μωρία γὰρ αὐτῷ ἔστιν». Αὐτίκα ὁ Ἀπόστολος πρὸς ἀντιδιαστολήν γνωστικῆς τελειότητος τὴν κοινὴν πίστιν πῆ 10 μὲν «θεμέλιον» λέγει, πῆ δὲ «γάλα», γράφων τὸν τρόπον τοῦτον· «Ἀδελφοί, οὐκ ἠδυνήθητε λαλῆσαι ὑμῖν ὡς πνευματικοῖς, ἀλλ' ὡς σαρκικοῖς, ὡς νηπίοις ἐν Χριστῷ· γάλα ὑμᾶς ἐπότισα, οὐ βρῶμα οὐπω γὰρ ἐδύνασθε· ἀλλ' οὐδὲ ἔτι νῦν δύνασθε· ἔτι γὰρ σαρκικοὶ ἐστε. Ὅπου γὰρ ἐν ὑμῖν ζῆλος καὶ ἔρις, οὐχὶ σαρκικοὶ ἐστε καὶ κατὰ 15 ἄνθρωπον περιπατεῖτε;». Τὰ αἰρετὰ τοῖς ἁμαρτωλοῖς τῶν ἀνθρώπων· οἱ δὲ τούτων ἀπεσχημένοι τὰ θεῖα φρονουῦσι καὶ βρώματος γνωστικοῦ μεταλαμβάνουσι. «Κατὰ τὴν χάριν», φησὶ, «τὴν δοθεῖσάν μοι, ὡς σοφὸς ἀρχιτέκτων, θεμέλιον τέθεικα· ἄλλος δὲ ἐποικοδομεῖ χρυσίον καὶ ἀργύριον, λίθους τιμίους». Ταῦτα γνωστικὰ ἐπι- 20 κοδομήματα τῆ κρυπιδι τῆς πίστεως τῆς εἰς Ἰησοῦν Χριστόν, «καλάμη δὲ» τὰ τῶν αἰρέσεων ἐπαναθήματα, καὶ «ξύλα» καὶ «χόρτος». «Ὅποῖον δὲ ἑκάστου τὸ ἔργον, τὸ πῦρ δοκιμάσει». Τὴν γνωστικὴν οἰκοδομὴν καὶ τῆ πρὸς Ρωμαίους Ἐπιστολῇ αἰνισσόμενός φησιν· «Ἐπιποθῶ γὰρ ἰδεῖν ὑμᾶς, ἵνα τι μεταδῶ χάρισμα ὑμῖν πνευματικόν, 25 εἰς τὸ στηριχθῆναι ὑμᾶς». Ἀποκεκαλυμμένως δὲ οὐχ οἶόν τε ἦν τὰ τοιαῦτα τῶν χαρισμάτων ἐπιστέλλειν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄.

Τὰ Πυθαγόρεια σύμβολα.

Αὐτίκα τῆς βαρβάρου φιλοσοφίας πάννυ σφόδρα ἐπικεκρυμμένως ἤρτηται τὰ Πυθαγόρεια σύμβολα. Παραρνεῖ γοῦν ὁ Σάμιος, «Χελιδόνα ἐν οἰκίᾳ μὴ ἔχειν», τουτέστι, λάλον καὶ ψίθυρον καὶ πρόγλωσ-

6. Α' Κορ. 2, 9-10.

9. Α' Κορ. 3, 10.

7. Α' Κορ. 2, 14

10. Α' Κορ. 3, 12-13.

8. Α' Κορ. 3, 1, 2-3.

11. Ρωμ. 1, 11.

Ἰουδαίων σοφῶν. Γι' αὐτὸ καὶ προσθέτει. «Ἄλλὰ κηρύττομε», λέγει, «ὅπως ἔχει γραφεῖ, ἐκεῖνα ποὺ μάτια ἀνθρώπου δὲν ἔχουν δεῖ, καὶ αὐτιὰ δὲν ἄκουσαν, καὶ στὴ σκέψη τοῦ ἀνθρώπου δὲν ἀνέβηκαν, ὅσα ἐτοίμασε ὁ Θεὸς γι' αὐτοὺς ποὺ τὸν ἀγαποῦν. Γιατὶ σ' ἐμᾶς τ' ἀποκάλυψε ὁ Θεὸς μὲ τὸ Πνεῦμα, τὸ ὁποῖο Πνεῦμα ἐρευνᾷ τὰ πάντα, ἀκόμα καὶ τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ»⁶. Γιατὶ γνωρίζει ὅτι ὁ μαθητὴς τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ποὺ τοῦ χορηγεῖ ὁ Θεὸς καὶ εἶναι νοῦς Χριστοῦ, εἶναι πνευματικὸς καὶ γνωστικὸς. Ἀντίθετα «ὁ ψυχικὸς ἀνθρώπος δὲ δέχεται τὰ δῶρα τοῦ Πνεύματος· γιατί εἶναι γι' αὐτὸν μωρία»⁷. Ἐπίσης ὁ Ἀπόστολος πρὸς ἀντιδιαστολὴ τῆς γνωστικῆς τελειότητος, ὀνομάζει τὴν κοινὴ πίστη ἄλλοτε θεμέλιο καὶ ἄλλοτε γάλα, γράφοντας ὡς ἑξῆς· «Ἀδελφοί μου, δὲν μπόρεσα νὰ σᾶς μιλῶ ὡς πρὸς πνευματικούς· σᾶς μίλησε ὡς πρὸς σαρκικούς, σὰν νήπια τοῦ Χριστοῦ. Σᾶς πότισα γάλα· δὲ σᾶς ἔδωσα στερεὰ τροφή, γιατί δὲν τὴν ἀντέχατε. Μὰ οὔτε καὶ τώρα τὴν ἀντέχετε, γιατί εἴστε ἀκόμα σαρκικοί. Ὅταν δηλαδὴ ὑπάρχουν ἀνάμεσά σας ζήλιες καὶ ἔριδες, δὲν εἴστε σαρκικοί, δὲν ζεῖτε σύμφωνα μὲ τὸν κόσμος;»⁸. Αὐτὰ εἶναι ἐκλογή τῶν ἁμαρτωλῶν ἀνθρώπων. Ὅσοι ὁμως ἀπέχουν ἀπὸ αὐτά, ἔχουν θεῖα φρονήματα καὶ γεύονται τροφὴ γνωστικοῦ. Γιατὶ λέει, «Σύμφωνα μὲ τὴ χάρη ποὺ μοῦ δόθηκε, ὡς σοφὸς ἀρχιτέκτων, ἔβαλα θεμέλιο καὶ πάνω σ' αὐτὸ ἄλλος χτίζει χρυσάφι καὶ ἄργυρο καὶ πολύτιμες πέτρες». Αὐτὰ εἶναι τὰ γνωστικὰ ἐποικοδομήματα στὸ θεμέλιο τῆς πίστεως στὸν Ἰησοῦ Χριστό, ἐνῶ «καλάμη» εἶναι αὐτὰ ποὺ προσθέτουν στὴν οἰκοδομὴ οἱ αἰρέσεις, καὶ «ξύλα καὶ χόρτο». «Ποιὸ ὁμως εἶναι τὸ ἔργο τοῦ καθενὸς θὰ τὸ δοκιμάσει ἡ φωτιὰ»¹⁰. Τὴ γνωστικὴ οἰκοδομὴ τὴν ὑπαινίσσεται καὶ στὴν ἐπιστολὴ τοῦ πρὸς τοὺς Ρωμαίους ποὺ γράφει· «Ἐπιθυμῶ πολὺ νὰ σᾶς δῶ, γιὰ νὰ σᾶς μεταδώσω κάποιον πνευματικὸ χάρισμα, γιὰ νὰ στηριχθεῖτε»¹¹. Δὲν ἦταν ὁμως δυνατὸ νὰ γράψει σ' ἐπιστολὴ αὐτὰ τὰ χαρίσματα φανερά.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ε'.

Τὰ σύμβολα τοῦ Πυθαγόρα.

Ἐπίσης τὰ σύμβολα τοῦ Πυθαγόρα ἐξαρτῶνται κατὰ πάρα πολὺ μυστικῶ τρόπῳ ἀπὸ τὴν βαρβαρικὴ φιλοσοφία. Συμβουλεύει λοιπὸν ὁ Σάμιος φιλόσοφος· «Νὰ μὴν ἔχομε στὸ σπίτι μας χελιδόνα», δηλαδὴ

σον ἄνθρωπον, μὴ δυνάμενον στέγειν ὧν ἂν μετάσχη, μηδὲ δέχεσθαι. «Χελιδῶν γὰρ καὶ τρυγῶν, ἀγροῦ στρουθία, ἔγνωσαν καιροὺς εἰσόδων αὐτῶν», φησὶν ἡ Γραφή· καὶ οὐ χρὴ ποτε φλυαρία συνοικεῖν. Καὶ μὴν γογγύζουσα ἡ τρυγῶν, μέμψεως καταλαλιᾶν ἀχάρι-
5 στον ἐμφαίνουσα, εἰκότως ἐξοικίζεται, ὡς

“Μὴ μοι τρύζητε παρήμενοι ἄλλοθεν ἄλλος”.

Ἡ χελιδῶν δέ, ἡ τὸν μῦθον αἰνίττεται τὸν Πανδίωνος, ἀφοσιουῖσθαι ἄξιον τὰ ἐπ’ ἐκείνη θρυλούμενα πάθη· ἐξ ὧν τὸν Τηρέα τὰ μὲν παθεῖν, τὰ δὲ καὶ δοῦσαι παρειλήφμεν. Διώκει δὲ ἄρα καὶ τέττιγας
10 τοὺς μουσικούς· ὅθεν ἀπωθεῖσθαι δίκαιος ὁ διώκτης τοῦ λόγου.

“Ναὶ τὰν Ὀλυμπον καταδερχομέναν σκαπτοῦχον Ἥραν,
ἔστι μοι πιστὸν ταμεῖον ἐπὶ γλώσσας”,

ἡ ποιητικὴ φησὶν ὅ τε Αἰσχύλος

“Ἄλλ’ ἔστι κάμοι κλείς ἐπὶ γλώσση φύλαξ”.

15 Πάλιν ὁ Πυθαγόρας· “Τῆς χύτρας ἀρθείσης ἀπὸ τοῦ πυρός, τὸν ἐν τῇ σποδῶ τύπον μὴ ἀπολιπεῖν, ἀλλὰ συγχεῖν προσέτατε, καὶ ταράττειν ἀναστάντας ἐξ εὐνῆς τὰ στρώματα”. Οὐ γὰρ τὸν τύπον ἀφανίζειν μόνον δεῖν ἠνίττετο, ἀλλὰ μηδὲ ὀργῆς ἵχνος ἀπολιπεῖν· ἐπὶ δὲ
20 ἀναξέσασα παύσεται, καθίστασθαι αὐτὴν καὶ πᾶσαν ἀπαλείφειν μνησικακίαν. «Ἡλιος δὲ ὑμῖν τῇ ὀργῇ», φησὶν ἡ Γραφή, «μὴ ἐπιδυέτω». Καὶ ὁ εἰπὼν, «Οὐκ ἐπιθυμήσεις», πᾶσαν ἀφεῖλεν μνησικακίαν· θυμὸς γὰρ εὐρίσκεται ὀρμὴ ἐπιθυμίας ἡμέρου ψυχῆς, κατ’ ἐξοχὴν ἀμύνης ἐφεικὸς ἀλόγως. Τῷ ὁμοίῳ τρόπῳ καὶ ἡ «κοίτη τα-
25 ράσσεσθαι παραινεῖται· ὡς μήτε ὄνειρωγμοῦ τινος, μηδὲ μὴν ὑπνου μεθ’ ἡμέραν, ἀλλὰ μηδὲ τῆς ἐν νυκτὶ ἠδονῆς ἐπιμεμνηῖσθαι ἔτι. Τάχα δὲ καὶ φαντασίαν τὴν ζοφεράν συγχεῖν τῷ τῆς ἀληθείας φωτὶ δεῖν ἠνίσσετο· «Ὀργίξεσθε, καὶ μὴ ἁμαρτάνετε», ὁ Δαβὶδ λέγει· μὴ συγκατατίθεσθαι τῇ φαντασίᾳ, μηδὲ τὸ ἔργον ἐπάγειν κυροῦντα τὴν
30 ὀργὴν χρῆναι διδάσκων. Πάλιν, «Ἐπὶ γῆς μὴ πλεῖν», Πυθαγόριόν ἐστι σύμβολον, δηλοῖ δὲ τὰ τέλη καὶ τὰ ὅμοια τῶν μισθωμάτων, ταραχώδη καὶ ἄστατα ὄντα, παραινέσθαι δεῖν. Διὰ τοῦτό τοι ὁ Λόγος

1. Ἱερ. 8, 7.

2. Ὀμήρου, Ἰλιάδα Α, 311.

3. Ἐφ. 4, 26.

4. Ἐξ. 20, 17.

5. Ψαλμ. 4, 4. Ἐφ. 4, 26.

ἄνθρωπο πού μιλᾶ καὶ ψιθυρίζει καὶ ἔχει ἀκράτητη γλῶσσα, πού δὲν μπορεῖ νὰ σκεπᾶσει οὔτε νὰ κρατήσῃ αὐτὰ πού μαθαίνει. Γιατὶ λέει ἡ Γραφή, «τὸ χελιδόνι καὶ τὸ τρυγόνι, τὰ πουλιὰ τοῦ ἀγροῦ, ξέρουν τοὺς καιροὺς τοῦ γυρισμοῦ τους»¹ καὶ ποτέ δὲν πρέπει νὰ συγκατοικεῖ κανεὶς μὲ τὴ φλυαρία. Καὶ ἀσφαλῶς ἡ τρυγὸνα μὲ τὸ μουρμουρητό της, πού φανερώνει τὴ δυσάρεστη κατάκριση καὶ τὴν καταλαλιά, δικαιολογημένα διώχνεται ἀπὸ τὸ σπίτι. Ὅπως ἐκεῖνο τὸ

“Μὴ μοῦ γκρινιάζετε καθισμένοι ἕνας ἐδῶ κι ἄλλος ἐκεῖ”².

Καὶ τὸ χελιδόνι πού ὑπαινίσσεται τὸ μῦθο τοῦ Πανδίονα, καὶ πού ἀξίζει ν’ ἀποστραφοῦμε τὰ παθήματα πού διαδίδονται γι’ αὐτό, ἀπὸ τὰ ὁποῖα ὁ Τηρέας παραλάβανε πῶς ἄλλα τὰ ἔπαθε κι ἄλλα τὰ προξένησε ὁ ἴδιος. Καταδιώκει ἀκόμα καὶ τοὺς τζιτζικες τοὺς μουσικούς. Γι’ αὐτὸ εἶναι δίκαιο ν’ ἀποκροῦται ὁ διώκτης τοῦ λόγου.

“Ναί, μὰ τὴ βασίλισσα Ἥρα πού ἐπισκοπεῖ τὸν Ὀλυμπο, ὑπάρχει ἀσφαλισμένο ταμεῖο πάνω στὴ γλῶσσα μου”, λένε τὰ ποιήματα. Ἐπίσης καὶ ὁ Αἰσχύλος

“Ἀλλὰ ἔχω κι ἐγὼ πάνω στὴ γλῶσσα μου φυλάκισσα κλειδωνιά”. Ἐπίσης καὶ ὁ Πυθαγόρας πρόσταξε: “Ὅταν σηκώσετε τὴ χύτρα ἀπὸ τὴ φωτιά, μὴν ἀφήσετε τὸ σημάδι της πάνω στὴ στάχτη, ἀλλὰ σβῆστε το· κι ὅταν σηκώνετε ἀπὸ τὸ κρεβάτι, νὰ τινάζετε τὰ στρωσεῖδια”. Καὶ δὲν ἐννοοῦσε βέβαια νὰ σβήνουν μόνο τὸ σημάδι, ἀλλὰ νὰ μὴν ἀφήνουν οὔτε ἶχνος ὀργῆς. Κι ὅταν ὁ θυμὸς παύσῃ νὰ βράζει, νὰ τακτοποιεῖται καὶ νὰ ἐξαφανίζεται κάθε μνησικακία. Καὶ ἡ Γραφή λέγει· «Δύοντας ὁ ἥλιος νὰ μὴ σᾶς ἀφήσῃ ὀργισμένους»³. Καὶ ἐκεῖνος πού εἶπε, «δὲ θὰ ἐπιθυμήσεις»⁴, ἀφαίρεσε κάθε μνησικακία· γιατί ὁ θυμὸς εἶναι ἡ ὠθηση γιὰ ἐπιθυμία σὲ μιὰ ἡρεμὴ ψυχὴ πού ἐπιθυμεῖ ὑπέροτρα μιὰ ἄλογη ἄμυνα. Μὲ ὅμοιο τρόπο συμβουλεύει νὰ τινάζεται καὶ τὸ στρῶμα, ὥστε οὔτε καμμιά ὄνειρωξη νὰ θυμᾶται κανεὶς ἀκόμα, οὔτε τὰ τοῦ ὕπνου κατὰ τὴ διάρκειά της ἡμέρας, ἀλλ’ οὔτε καὶ τὴν ἡδονὴ τῆς νύχτας. Ἴσως ὑπονοοῦσε, ὅτι ἔπρεπε νὰ διαλύεται ἡ ζοφερὴ φαντασία μὲ τὸ φῶς τῆς ἀλήθειας. «Νὰ ὀργίζεσθε», λέει ὁ Δαβίδ, «ἀλλὰ νὰ μὴν ἁμαρτάνετε»⁵. Διδάσκει μὲ αὐτὸ νὰ μὴ συναινοῦμε στὴ φαντασία, οὔτε νὰ ἐπικυρώνουμε τὴν ὀργὴ μὲ τὴν πράξη. Πάλι, τὸ “Νὰ μὴν πλέεις στὴν ξηρὰ”, εἶναι σύμβολο τοῦ Πυθαγόρα καὶ σημαίνει, ὅτι πρέπει νὰ παραιτεῖται κανεὶς ἀπὸ τοὺς φόρους καὶ τὰ παρόμοια μισθώματα, πού εἶναι ὅλο ταραχὴ κι ἀστάθεια. Γι’ αὐτὸ ὁ Λόγος λέει ὅτι «εἶναι

τούς τελώνας λέγει «δυσκόλως σωθήσεσθαι». Πάλιν δ' αὖ, «Δακτύλιον μὴ φορεῖν, μηδὲ εἰκόνας αὐτοῖς ἐγχαράσσειν θεῶν», παρεγγυᾷ ὁ Πυθαγόρας ὡσπερ Μωϋσῆς πρόπαλαι διαρρηδὴν ἐνομοθέτησε, μηδὲν δεῖν γλυπτὸν ἢ χωνευτὸν ἢ πλαστὸν ἢ γραπτὸν ἄγαλμά τε
5 καὶ ἀπεικόνισμα ποιεῖσθαι, ὡς μὴ τοῖς αἰσθητοῖς προσανέχωμεν, ἐπὶ δὲ τὰ νοητὰ μετίωμεν· ἐξευτελίζει γὰρ τὴν τοῦ Θεοῦ σεμνότητα ἢ ἐν ἐτοίμῳ τῆς ὄψεως συνήθεια· καὶ τὴν νοητὴν οὐσίαν δι' ὕλης σεβάζεσθαι, ἀτμάζειν ἐστὶν αὐτὴν δι' αἰσθήσεως. Διὸ καὶ τῶν Αἰγυπτίων ἱερέων οἱ σοφώτατοι τὸ τῆς Ἀθηνᾶς ἕδος ὑπαιθρον ἀφώρι-
10 σαν, ὡς Ἑβραῖοι τὸν νεῶν ἄνευ ἀγάλματος εἰσάμενοι.

Εἰσὶ δὲ οἳ τὸν Θεὸν σέβοντες, οὐρανοῦ μίμημα ποιησάμενοι, περιέχον τὰ ἄστρα, προσκυνοῦσι· ναὶ μὴν λεγούσης τῆς Γραφῆς, «Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν ἡμετέραν». Ἄξιον ἠγοῦμαι καὶ τὴν Εὐρύσου τοῦ Πυθαγορείου παραθέσθαι φω-
15 νήν, οὕτως ἔχουσαν ὡς ἐν τῷ Περὶ τύχας, τὸν Δημιουργὸν φήσας, αὐτῷ χρώμενον παραδείγματι, ποιῆσαι τὸν ἄνθρωπον, ἐπήγαγε· «Τὸ δὲ σκᾶνος τοῖς λοιποῖς ὅμοιον, οἷα γεγονὸς ἐκ τᾶς αὐτᾶς ὕλης, ὑπὸ τεχνίτα δὲ εἰργασμένον λώστω, ὡς ἐτεχνίτευσεν αὐτὸν ἀρχετύπῳ χρώμενος ἐαυτῷ». Καὶ ὅλως ὁ Πυθαγόρας καὶ οἱ ἀπ' αὐτοῦ, σὺν
20 καὶ Πλάτωνι, μάλιστα τῶν ἄλλων φιλοσόφων σφόδρα τῷ νομοθέτῃ ὠμίλησαν, ὡς ἔστιν ἐξ αὐτῶν συμβάλλεσθαι τῶν δογμάτων· καὶ κατὰ τινα μαντείας εὐστοχὸν φήμην, οὐκ ἀθεεὶ συνδρομόντες ἔντισι προφητικαῖς φωναῖς, τὴν ἀλήθειαν κατὰ μέρη καὶ εἶδη διαλαβόντες, προσηγορίαις οὐκ ἀφεγγέσιν, οὐδὲ ἔξωθεν τῆς τῶν πραγμά-
25 των δηλώσεως πορευομέναις ἐτίμησαν, τῆς περὶ τὴν ἀλήθειαν οἰκειότητος ἔμφασιν εἰληφότες. Ὅθεν ἢ μὲν ἑλληνικὴ φιλοσοφία τῇ ἐκ τῆς θρυαλλίδος ἔοικεν λαμπηδόνι, ἢν ἀνάπτουσιν ἄνθρωποι, παρὰ ἡλίου κλέπτοντες ἐντέχνως τὸ φῶς. Κηρυχθέντος δὲ τοῦ Λόγου, πᾶν ἐκεῖνο τὸ ἅγιον ἐξέλαμψε φῶς. Εἶτα κατὰ μὲν τὰς οἰκίας νύκτωρ
30 χρησιμεύει τὸ κλέμμα, ἡμέρας δὲ καταυγάζεται τὸ πῦρ, καὶ πᾶσα ἢ νῦξ ἐκφωτίζεται τῷ τοσοῦτῳ τοῦ νοητοῦ φωτὸς ἡλίῳ.

Αὐτίκα ἐπιτομὴν τῶν περὶ δικαιοσύνης εἰρημένων Μωϋσεῖ, ὁ Πυθαγόρας πεποιήται λέγων, «Ζυγὸν μὴ ὑπερβαίνειν», τουτέστι,

6. Πρβλ. Ματθ. 19, 23.

8. Γεν. 1, 26.

7. Πρβλ. Ἑξ. 20, 4. Λευτ. 26, 1. Δευτ. 14, 15.

9. Δηλαδή τὸν Μωϋσῆ.

δύσκολο νὰ σωθοῦν οἱ τελῶνες»⁶. Καὶ μὲ ἄλλο ἀπόφθεγμα ὁ Πυθαγόρας παραγγέλλει στοὺς ὄπαδούς του “Νὰ φοροῦν δαχτυλίδια, οὔτε νὰ χαράζουν σ’ αὐτὰ εἰκόνες τῶν θεῶν”. “Ὅπως δηλαδὴ ὁ Μωυσῆς πολὺ παλιὰ νομοθέτησε ρητὰ, ὅτι δὲν πρέπει νὰ κατασκευάζεται ἄγαλμα μαρμάρينو ἢ μπρούτζινο ἢ πῆλινο ἢ ζωγραφιστὴ εἰκόνα προσώπου, ὥστε νὰ μὴν προσέχομε στὰ αἰσθητὰ, ἀλλὰ νὰ μεταφερόμαστε στὰ νοητὰ⁷. Γιατὶ ἐξευτελίζει τὸ σεβασμὸ τοῦ θεοῦ ἢ εὐκολὴ συνήθεια νὰ τὸ βλέπει κανεὶς. Καὶ τὸ νὰ γίνεται σεβαστὴ μέσω τῆς ὕλης ἢ νοητῆ οὐσία, εἶναι προσβολὴ τῆς μὲ τὴν αἴσθησι. Γι’ αὐτὸ καὶ οἱ σοφότατοι ἀπὸ τοὺς ἱερεῖς τῶν Αἰγυπτίων καθόρισαν νὰ εἶναι ὑπαίθρια ἢ ἔδρα τῆς Ἀθηνᾶς, ὅπως καὶ οἱ Ἑβραῖοι οἰκοδόμησαν τὸ ναὸ χωρὶς ἄγαλμα.

Μερικοὶ ἐκδηλώνοντας τὴ λατρεία τους στὸν Θεὸ ἔκαναν μὰ ἀπεικόνιση τοῦ οὐρανοῦ μὲ τὰ ἄστρα καὶ τὴν προσκυνοῦν, ἐπειδὴ ἡ δικὴ μας Γραφή λέει· «Ἄς δημιουργήσουμε τὸν ἄνθρωπο, ὥστε νὰ εἶναι εἰκόνα δικὴ μας καὶ ὁμοίωσή μας»⁸. Ἀξίζει νομίζω νὰ παραθέσω τοὺς λόγους καὶ τοῦ Πυθαγόρειου Εὐρύσου ποὺ εἶναι οἱ ἀκόλουθοι. Αὐτὸς στὸ ἔργο του, Περὶ τὸ χάος, λέγοντας ὅτι ὁ Δημιουργὸς δημιούργησε τὸν ἄνθρωπο, χρησιμοποιοῦντας ὡς παράδειγμα τὸν ἑαυτὸ του, πρόσθεσε· “Τὸ σῶμα εἶναι ὅμοιο μὲ τὰ ἄλλα, ἐπειδὴ ἔγινε ἀπὸ τὴν ἴδια ὕλη καὶ τὸ ἔχει ἐπεξεργαστεῖ ἄριστος τεχνίτης, ὁ ὁποῖος τὸ τεχνούργησε χρησιμοποιοῦντας ὑπόδειγμα τὸν ἑαυτὸ του”. Καὶ γενικά ὁ Πυθαγόρας καὶ οἱ μαθητὲς του, μαζί κι ὁ Πλάτωνας, περισσότερο ἀπὸ τοὺς ἄλλους φιλοσόφους, πλησίασαν τὸν νομοθέτη⁹, ὅπως μπορούμε νὰ συμπεράνομε ἀπὸ τὴν ἴδια τὴ διδασκαλία τους· καὶ σύμφωνα μὲ μὰ εὐστοχὴ ρήσι τῆς μαντείας, δὲν συνέπεσαν χωρὶς τὴ βοήθεια τοῦ Θεοῦ μὲ κάποιες προφητεῖες· πραγματευόμενοι τὴν ἀλήθεια κατὰ μέρη καὶ εἶδη τὴν τίμησαν ὄχι μὲ ἀσαφεῖς προσηγορίες, οὔτε μὲ δηλώσεις ἀναφερόμενες σὲ πράγματα ἐξωπραγματικά, ἐπειδὴ τοὺς εἶχε φανερωθεῖ ἡ οἰκειότητά τους μὲ τὴν ἀλήθεια. Γι’ αὐτὸ ἡ ἑλληνικὴ φιλοσοφία μοιάζει μὲ τὴ φλόγα τῆς λαμπάδας, ποὺ ἀνάβουν οἱ ἄνθρωποι, κλέβοντας μὲ τέχνη ἀπὸ τὸν ἥλιο τὸ φῶς του. “Ὅταν ὅμως κηρύχθηκε ὁ Λόγος, ἔλαμψε ὅλο ἐκεῖνο τὸ ἅγιο φῶς. Κι ἀπὸ τότε τὸ κλέμμα χρησιμεύει τὴ νύχτα στὰ σπίτια, ἐνῶ τὴν ἡμέρα καταλάμπει τὸ πῦρ καὶ ὀλόκληρη ἡ νύχτα φωτίζεται ἀπὸ τὸ τόσο πολὺ φῶς τοῦ νοητοῦ ἡλίου.

Ἐπίσης ὁ Πυθαγόρας ἔκανε ἐπιτομὴ ὅσων εἶπε ὁ Μωυσῆς γιὰ τὴ δικαιοσύνη, λέγοντας· “Νὰ μὴν πηγαίνεις πέρα ἀπὸ τὴ ζυγαριά”,

μὴ παρέρχεσθαι τὸ πρὸς τὰς διανομὰς ἴσον, τιμῶντας τὴν δικαιοσύνην,

“...ἢ φίλους αἰεὶ φίλοις

Πόλεις τε πόλεσι, συμμάχους τε συμμάχοις

5 Συνδεῖ τὸ γὰρ ἴσον νόμιμον ἀνθρώποις ἔφω.

Τῷ πλέονι δ' αἰεὶ πολέμιον καθίσταται

Τοῦλασσον, ἐχθρᾶς θ' ἡμέρας κατάρχεται”.

κατὰ τὴν ποιητικὴν χάριν. Διὰ τοῦτο ὁ Κύριος «Ἄρατε τὸν ζυγὸν μου», φησὶν «ὅτι χρηστός ἐστι καὶ ἀδαρής» καὶ τοῖς περὶ πρωτείων
10 φιλονεικοῦσι γνωρίμοις μετὰ ἀπλότητος τὴν ἰσότητα παρεγγυᾷ, λέγων, «ὡς τὰ παιδιά αὐτοῦς γενέσθαι δεῖν». Ὡσαύτως καὶ ὁ Ἀπόστολος, «Μηδένα εἶναι ἐν Χριστῷ δούλον ἢ ἐλεύθερον», γράφει, «ἢ Ἑλληνα ἢ Ἰουδαῖον καινὴ γὰρ ἡ κτίσις ἢ ἐν Χριστῷ», ἀφιλόνηκος καὶ ἀπλεονέκτητος καὶ ἰσότης δικαία· «φθόνος» γὰρ ἔξω θείου χο-
15 ροῦ ἴσταται, καὶ «ζῆλος» καὶ «λύπη», ἧ καὶ οἱ μύσται «καρδίαν ἐσθίειν» ἀπαγορεύουσι μὴ χρῆναί ποτε διδάσκοντες ραθυμίαις καὶ ὀδύναις ἐπὶ τοῖς ἀβουλήτως συμβαίνουσι, δάκνειν καὶ κατεσθίειν τὴν ψυχὴν. Ἄθλιος γοῦν ἐκεῖνος, ὃν φησι καὶ Ὅμηρος πλανώμενον μόνον, “ὃν θυμὸν κατέδειν”. Πάλιν αὖ, δύο «ὁδοὺς» ὑποτιθεμένου
20 τοῦ Εὐαγγελίου καὶ τῶν ἀποστόλων ὁμοίως τοῖς προφήταις ἅπασιν καὶ τὴν μὲν καλούντων «στενὴν καὶ τεθλιμμένην», τὴν κατὰ τὰς ἐντολὰς καὶ ἀπαγορεύσεις περιεσταλμένην, τὴν δὲ ἐναντίαν τὴν εἰς ἀπώλειαν φέρουσαν, «πλατεῖαν καὶ εὐρύχωρον», ἀκώλυτον ἠδοναῖς τε καὶ θυμῷ, καὶ φασκόντων, «Μακάριος ἀνὴρ, ὃς οὐκ ἐπορεύθη ἐν
25 βουλή ἄσεβῶν, καὶ ἐν ὁδῷ ἁμαρτωλῶν οὐκ ἔστη»· ὃ τε τοῦ Κείου Προδίκου ἐπὶ τε τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς κακίας μῦθος πρόεισιν· καὶ Πυθαγόρας οὐκ ὀκνεῖ ἀπαγορεύειν, “Τὰς λεωφόρους ὁδοὺς βαδίζειν”, προστάτων μὴ δεῖν ταῖς τῶν πολλῶν ἔπεσθαι γνώμαις, ἀκρίτοις καὶ ἀνομολογουμέναις οὔσαις Ἀριστόκριτος δ' ἐν τῇ πρώτῃ τῶν πρὸς
30 Ἡρακλεόδωρον ἀντιδοξουμένων μέμνηταί τινος ἐπιστολῆς, οὕτως ἐχούσης “Βασιλεὺς Σκυθῶν Ἀτοίας Βυζαντίων δήμων· Μὴ βλάπτετε προσόδους ἐμάς, ἵνα μὴ ἐμαὶ ἵπποι ὑμέτερον ὕδωρ πίωνσι”. Συμβολικῶς γὰρ ὁ θάρβαρος τὸν μέλλοντα πόλεμον αὐτοῖς ἐπάγε-

10. Εὐριπίδου, Φοίνισσες 540. 11. Ματθ. 11, 29-30. 12. Ματθ. 18, 3. 13. Γαλ. 3, 28. 6, 15. 5, 19, 20, 21. 14. Ἰλιάδα Ζ, 200. 15. Ματθ. 7, 13-14. Λουκᾶ 13, 24. 16. Ψαλμ. 1, 1. 17. Ἕνας ἀπὸ τοὺς τρεῖς σοφιστὲς στὸν Πρωταγόρα τοῦ Πλάτωνα.

δηλαδή, νὰ μὴν ξεπερνᾶς τὸ ἴσο πού εἶναι νὰ διανεμηθεῖ, τιμώντας τὴ δικαιοσύνη,

“..... ἡ ὁποία φίλους μὲ φίλους

καὶ πόλεις μὲ πόλεις, καὶ συμμάχους μὲ συμμάχους
συνενώνει, γιατί ἡ ἰσότητα εἶναι νόμος γιὰ τοὺς ἀνθρώπους.

Στὸ περισσότερο ἐχθρὸς γίνεται πάντοτε

τὸ λιγότερο, κι ἀρχίζει ἡ ἡμέρα τῆς ἐχθρότητας”¹⁰,

ὅπως λέει μὲ χάρη ἡ ποίηση. Γι’ αὐτὸ ὁ Κύριος λέει· «Σηκώσετε τὸ ζυγὸ μου, γιατί εἶναι καλὸς καὶ ἔλαφρός»¹¹. Καὶ στοὺς μαθητὲς του πού φιλονεικοῦν γιὰ πρωτεῖα παραγγέλλει μὲ ἀπλότητα νὰ εἶναι ἴσοι μεταξύ τους, λέγοντάς τους, ὅτι πρέπει νὰ γίνουν σὰν τὰ παιδιὰ¹². τὸ ἴδιο καὶ ὁ Ἀπόστολος γράφει· «Νὰ μὴν ὑπάρχει κανένας, ὅπου βασιλεύει ὁ Χριστός, δοῦλος ἢ ἐλεύθερος, Ἑλληνας ἢ Ἰουδαῖος»¹³. Γιατί εἶναι καινὴ ἡ κτίση στὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ, πού δὲν ἔχει φιλονεικίες καὶ πλεονεξίες, ἀλλ’ ἐπικρατεῖ σ’ αὐτὴν δίκαιη ἰσότητα. Ὁ φθόνος, ἡ ζήλεια, ἡ λύπη στέκονται ἔξω ἀπὸ τὸ θεῖο χορὸ. Ἔτσι κι οἱ μύστες ἀπαγορεύουν νὰ τρῶνε τὴν καρδιά τους οἱ ἀνθρώποι, διδάσκοντας ὅτι δὲν πρέπει νὰ δαγκάνουν καὶ νὰ ξεσκίζουν τὴν ψυχὴ τους μὲ τὶς ραθυμίες καὶ τὶς ὀδύνες πού συμβαίνουν χωρὶς νὰ θέλομε. Εἶναι λοιπὸν ἄθλιος ἐκεῖνος πού λέει καὶ ὁ Ὅμηρος¹⁴, ὅτι “πλανιέται μόνος καὶ κατατρῶει τὴν ψυχὴ του”. Κι ἀπὸ τὴν ἄλλη τὸ Εὐαγγέλιο, ὅμοια καὶ οἱ ἀπόστολοι μαζί μὲ ὅλους τοὺς προφῆτες προβάλλουν δύο ὁδοὺς· καὶ τὴ μία τὴ λένε «στενὴ καὶ θλιμμένη», πού τὴν περιορίζουν οἱ ἐντολὲς καὶ οἱ ἀπαγορεύσεις, ἐνῶ τὴν ἀντίθετη, πού ὀδηγεῖ στὴν ἀπώλεια, τὴ λένε «πλατιά καὶ εὐρύχωρη»¹⁵, καὶ πού δὲν ὑπάρχουν σ’ αὐτὴν ἐμπόδια γιὰ τὶς ἡδονὲς καὶ τὸν θυμὸ. Καὶ λένε ἀκόμα· «Εἶναι μακάριος ὁ ἀνθρώπος πού δὲν πῆγε ποτὲ σὲ σύσκεψη ἀσεβῶν καὶ δὲ στάθηκε στὸ δρόμο τῶν ἁμαρτωλῶν»¹⁶. Εἶναι κι ὁ μῦθος τοῦ Προδίκου τοῦ Κείου¹⁷ γιὰ τὴν ἀρετὴ καὶ τὴν κακία. Ἀλλὰ καὶ ὁ Πυθαγόρας δὲν διστάζει ν’ ἀπαγορεύσει, “Νὰ βαδίζομε στὶς λεωφόρους”· προστάζει μ’ αὐτὸ, ὅτι δὲν πρέπει ν’ ἀκολουθοῦμε τὶς γνώμες τῶν πολλῶν πού εἶναι ἀκριτες καὶ ἀπαράδεκτες. Καὶ ὁ Ἀριστόκριτος στὴν πρώτη ἀπὸ τὶς ἀντιγνωμίες του πρὸς τὴν Ἡρακλεῶδωρο παραθέτει μιὰ ἐπιστολὴ πού περιέχει τὸ ἑξῆς· “Ὁ βασιλιάς τῶν Σκυθῶν Ἀτοίας πρὸς τὸ δῆμο τῶν βυζαντινῶν. Μὴ βλάπτετε τὰ εἰσοδήματά μου, γιὰ νὰ μὴν πιοῦν τὸ νερό σας οἱ φοράδες μου”. Ὁ βάρβαρος δήλωσε συμβολικὰ τὸν πόλεμο πού ἔμελλε νὰ τοὺς

σθαι παρεδήλωσεν. Ὁμοίως καὶ Εὐφορίων ὁ ποιητὴς τὸν Νέστορα παράγει λέγοντα·

“Οἱ δ' οὐπω Σιμόεντος Ἀχαΐδας ἄρσαμεν ἵππους”.

Διὰ τοῦτό τοι καὶ Αἰγύπτιοι πρὸ τῶν ἱερῶν τὰς σφίγγας ἰδρύνονται, ὡς αἰνιγματώδους τοῦ περὶ Θεοῦ λόγου καὶ ἀσαφοῦς ὄντος τάχα δὲ καὶ ὅτι φιλεῖν τε δεῖ καὶ φοβεῖσθαι τὸ Θεῖον ἀγαπᾶν μὲν, ὡς προσήνές καὶ εὐμένές τοῖς ὁσίοις, δεδιέναι δέ, ὡς ἀπαραιτήτως δίκαιον τοῖς ἀνοσίοις. Θηρίου γὰρ ὁμοῦ καὶ ἀνθρώπου ἡ σφίγξ αἰνίσσεται τὴν εἰκόνα.

10

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ.

Τὸ μυστικὸν νόημα τῆς ἰουδαϊκῆς σκηνῆς καὶ τῶν σκευῶν αὐτῆς

Μακρὸν δ' ἂν εἶη πάντα ἐπεξιέναι τὰ προφητικὰ καὶ τὰ νομικά, τὰ δι' αἰνιγμάτων εἰρημένα ἐπιλεγομένους· σχεδὸν γὰρ ἡ πᾶσα ᾧδέ
 15 πως θεσπίζεται Γραφή. Ἀπόχρη δ', οἶμαι, τῶ γε νοῦν κεκτημένῳ εἰς ἔνδειξιν τοῦ προκειμένου ὀλίγα τινὰ ἐκτεθέντα παραδείγματα. Αὐτίκα ὁμολογεῖ τὴν ἐπίκρουσιν ἢ περὶ τὸν νεῶν τὸν παλαιὸν τῶν ἑπτὰ περιβόλων πρὸς τι ἀναφορὰ παρ' Ἑβραίους ἱστορουμένη, ἢ τε κατὰ τὸν ποδήρη διασκευὴ διὰ ποικίλων τῶν πρὸς τὰ φαινόμενα
 20 συμβόλων τὴν ἀπ' οὐρανοῦ μέχρι γῆς αἰνισσομένη συνθήκην· τό τε κάλυμμα καὶ παραπέτασμα ὑακίνθῳ καὶ πορφύρᾳ, κόκκῳ τε καὶ θύσσῳ πεποίκιλτο. Ἠνίττετο δ' ἄρα, ὡς ἡ τῶν στοιχείων φύσις ἐπέχει τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ Θεοῦ· ἐξ ὕδατος μὲν γὰρ ἡ πορφύρα, θύσσοσ δὲ ἐκ γῆς ὑακίνθος τε ὁμοίωται ἀέρι, ζοφώδης ὢν, ὥσπερ ὁ κόκκος τῶ πυρί. Ἀνὰ μέσον δὲ τοῦ καλύμματος καὶ τοῦ παραπετά-
 25 σματος, ἔνθα τοῖς ἱερεῦσιν ἐξῆν εἰσιέναι, θυμιατήριόν τε ἔκειτο, σύμβολον τῆς ἐν μέσῳ τῶ κόσμῳ τῶδε κειμένης γῆς, ἐξ ἧς αἱ ἀναθυμιάσεις Μέσος δὲ καὶ ὁ τόπος ἐκεῖνος τοῦ τε ἐντὸς τοῦ καταπετάσματος, ἔνθα μόνῳ τῶ ἀρχιερεῖ ἐπετέτραπτο ρηταῖς εἰσιέναι ἡμέραις, καὶ τῆς ἔξωθεν περικειμένης αὐλαίας τῆς πᾶσιν ἀνειμένης Ἑ-
 30 βραίοις διὸ μεσαίτατον οὐρανοῦ φασι καὶ γῆς· ἄλλοι δὲ κόσμου τοῦ νοητοῦ καὶ τοῦ αἰσθητοῦ λέγουσιν εἶναι σύμβολον. Τὸ μὲν οὖν κάλυμμα, κώλυμα λαϊκῆς ἀπιστίας, ἐπίπροσθε τῶν πέντε τετάνυστο

1. Βλ. Ἐξ. Κεφ. 25-29. Ἐβρ. 9,7

κηρύξει. "Όμοια και ὁ ποιητὴς Εὐφορίων παρουσιάζει στὴ σκηνὴ τὸν Νέστορα νὰ λέει·

“Δὲν πήραμε ἀκόμα τίς φορᾶδες μας ἀπὸ τὸν Σιμόεντα”.

Γι' αὐτὸ και οἱ Αἰγύπτιοι στήνουν τίς σφίγγες μπροστὰ στοὺς ναοὺς, ἐπειδὴ ὁ λόγος περὶ Θεοῦ εἶναι αἰνιγματικὸς και ἄσαφής· ἴσως και γιατί πρέπει ν' ἀγαπᾶμε τὸν Θεὸ και νὰ τὸν φοβόμαστε· νὰ τὸν ἀγαποῦμε, γιατί εἶναι καλοδεχτικὸς και φιλικὸς στοὺς εὐσεβεῖς· και νὰ τὸν φοβούμε, ἐπειδὴ εἶναι δίκαιος, πού δὲν ἀλλάζει γνώμη γιὰ τοὺς ἀσεβεῖς. Γιατί ἡ Σφίγγα ὑπαινίσσεται τὴν εἰκόνα θηρίου μαζί και ἀνθρώπου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΣΤ.

Τὸ μυστικὸ νόημα τῆς Ἰουδαϊκῆς σκηνῆς και τοῦ ἔξοπλισμοῦ της.

Θὰ πᾶμε σὲ μᾶκρος ἂν ἐκθέσουμε ὅλα ὅσα περιλαμβάνουν οἱ προφήτες και ὁ νόμος, ἐπιλέγοντας ὅσα ἔχουν διατύπωση αἰνιγματική· γιατί ὅλη σχεδὸν ἡ Γραφή εἶναι διατυπωμένη μ' αὐτὸν τὸν τρόπο. Εἶναι νομίζω ἀρκετὸ, γι' αὐτὸν πού ἔχει νοῦ, γιὰ νὰ δείξουμε αὐτὸ πού θέλομε, νὰ ἐκθέσουμε λίγα παραδείγματα. Ἡ σκόπιμη ἀναφορὰ τῶν ἑπτὰ περιδόλων γύρω ἀπὸ τὸν παλαιὸ ναὸ πού ἱστοροῦν οἱ Ἑβραῖοι ὁμολογεῖ τὸν ἐπικρυπτικὸ τρόπο. Καὶ ἡ κατασκευὴ τοῦ ποδῆρους ἐνδύματος μὲ τὰ διάφορα σύμβολα τῶν φαινομένων ὑπαινίσσεται τὴ σύνθεση ἀπὸ τὸν οὐρανὸ ὡς τὴ γῆ¹. Ἐπίσης τὸ κάλυμμα και τὸ παραπέτασμα εἶχε ποικιλθεῖ ἀπὸ ὑάκινθο και πορφύρα κόκκινο και βυσσινί¹. Ἐπομένως ὑπαινισσόταν ὅτι μέσα στὰ στοιχεῖα ἀποκαλύπτεται ὁ Θεὸς· ἡ πορφύρα ἀπὸ τὸ νερό· ἡ βύσσος ἀπὸ τὴ γῆ· ὁ ὑάκινθος μοιάζει μὲ τὸν ἀέρα ἔχοντας ὄψη ζοφώδη, ὅπως και τὸ κόκκινο μὲ τὴ φωτιά. Κι ἀνάμεσα στὸ κάλυμμα και στὸ παραπέτασμα, ὅπου ἐπιτρεπόταν νὰ μποῦν οἱ ἱερεῖς, ὑπῆρχε ἓνα θυματήρι, σύμβολο τῆς γῆς πού βρίσκεται στὸ μέσο τοῦ κόσμου, ἀπ' ὅπου γίνονταν τὰ θυματίσματα. Στὴ μέση ὑπῆρχε και ἐκεῖνος ὁ τόπος μέσα ἀπὸ τὸ καταπέτασμα, ὅπου μόνο στὸν ἀρχιερέα ἐπιτρεπόταν νὰ μπαίνει σὲ ὀρισμένες ἡμέρες¹, και τὴν ἔξωτερικὴ αὐλή, πού τὴν τριγύριζαν ἐλεύθερα ὅλοι οἱ Ἑβραῖοι, πού ἦταν, ὅπως λένε, ἡ μέση τοῦ οὐρανοῦ και τῆς γῆς¹. Ἄλλοι λένε πὼς εἶναι τὸ σύμβολο τοῦ νοητοῦ και τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου. Τὸ κάλυμμα λοιπόν, ἐμπόδιο γιὰ τὸν ἄπιστο λαὸ, ἦταν μπροστὰ ἀπὸ τοὺς πέντε κίονες και

κίωνων, εἶργον τοὺς ἐν τῷ περιδόλῳ. Ταύτη τοι μυστικώτατα «πέντε ἄρτοι» πρὸς τοῦ Σωτῆρος κατακλῶνται καὶ πληθύνουσι τῷ ὄχλῳ τῶν ἀκρωμένων. Πολὺς γὰρ ὁ τοῖς αἰσθητοῖς ὡς μόνοις οὖσι προσανέχων. «Ἄθροι δὴ περισκοπῶν», φησὶν ὁ Πλάτων, «μή τις τῶν ἀμνήτων ἐπακούει. Εἰσὶ δὲ οὗτοι οἱ ἄλλο οὐδὲν οἰόμενοι εἶναι, ἢ οὐ ἂν ἀπρίξ ταῖν χειροῖν λαβέσθαι δύναιντο· πράξεις δὲ καὶ γενέσεις καὶ πᾶν τὸ ἀόρατον οὐκ ἀποδεχόμενοι», ὡς ἐν οὐσίας μέρει· τοιοῦτοι γὰρ οἱ τῇ πεντάδι τῶν αἰσθήσεων προσανέχοντες μόνη. Ἄβατον δὲ ἀκοαῖς καὶ τοῖς ὁμογενέσιν ἢ νόησις τοῦ Θεοῦ. Ἐντεῦθεν «πρόσωπον» εἴρηται «τοῦ Πατρὸς» ὁ Υἱός, αἰσθήσεων πεντάδι σαρκόφορος γενόμενος ὁ Λόγος ὁ τοῦ πατρῶου μηνυτῆς ιδιώματος. «Εἰ δὲ ζῶμεν Πνεύματι, Πνεύματι καὶ στοιχῶμεν». «Διὰ πίστεως περιπατοῦμεν, οὐ διὰ εἰδους», ὁ καλὸς Ἀπόστολος λέγει. Ἐνδον μὲν οὖν τοῦ καλύμματος ἱερατικῆ κέκρυπται διακονία, καὶ τοὺς ἐν αὐτῇ πονουμένους πολὺ τῶν ἔξω εἶργει.

Πάλιν τὸ παραπέτασμα τῆς εἰς τὰ Ἅγια τῶν ἀγίων παρόδου κίονες τέτταρες αὐτόθι, ἀγίας μήνυμα τετράδος διαθηκῶν παλαιῶν. Ἄταρ καὶ τὸ τετράγραμμον ὄνομα τὸ μυστικόν, ὃ περιέκειτο οἷς μόνοις τὸ ἄδυτον βάσιμον ἦν· λέγεται δὲ Ἰαοῦ, ὃ μεθερμηνεύεται «ὁ ὢν καὶ ὁ ἐσόμενος». Καὶ μὴν καὶ καθ' Ἑλληνας Θεὸς τὸ ὄνομα, τετράδα περιέχει γραμμάτων. Εἰς δὲ τὸν νοητὸν κόσμον μόνος ὁ Κύριος ἀρχιερεὺς γενόμενος εἴσεισι διὰ τῶν παθῶν εἰς τὴν τοῦ ἀρρήτου γνῶσιν παρεισδύμενος, ὑπὲρ «πᾶν ὄνομα» ἔξαναχωρῶν, ὃ φωνῇ γνωρίζεται. Ναὶ μὴν ἢ τε λυχνία ἐν τοῖς νοτίοις ἔκειτο τοῦ θυμιατηρίου, δι' ἧς αἱ τῶν ἑπτὰ φωσφόρων κινήσεις δεδήλωνται, νοτίους τὰς περιπολήσεις ποιουμένων. Τρεῖς γὰρ ἑκατέρωθεν τῆς λυχνίας ἐμπεφύκασιν κλάδοι, καὶ ἐπ' αὐτοῖς οἱ λύχνοι· ἐπεὶ καὶ ὁ ἥλιος, ὡσπερ ἢ λυχνία, μέσος τῶν ἄλλων πλανητῶν τεταγμένος, τοῖς τε ὑπὲρ αὐτὸν τοῖς τε ὑφ' αὐτὸν κατὰ τινα θείαν μουσικὴν ἐνδίδωσι τοῦ φωτός· ἔχει δέ τι καὶ ἄλλο αἶνιγμα ἢ λυχνία ἢ χρυσῆ, τοῦ σημείου τοῦ Χριστοῦ, οὐ τῷ σχήματι μόνῳ, ἀλλὰ καὶ τῷ φωτεμβολεῖν «πολυτρόπως καὶ πολυμερῶς» τοὺς εἰς αὐτὸν πιστεύοντας, ἐλπίζο-

2. Ἰω. 6, 9-11.

3. Γαλ. 5, 25.

4. Β' Κορ. 5, 7.

5. Με τὸν Ἀδάμ· τὸν Νῶε, τὸν Ἀβραάμ καὶ τὸν Μωϋσῆ.

6. Φιλ. 2, 9.

περιορίζετοὺς προσκυνητὲς μέσα στὸν περίβολο. Γι' αὐτὸ μὲ τρόπο μυστικώτατο κόβονται ἀπὸ τὸν Σωτῆρα πέντε ψωμιὰ καὶ πληθαίνουν γιὰ τὸ πλῆθος ἐκείνων ποὺ τὸν ἄκουγαν². Γιατὶ εἶναι πολλοὶ αὐτοὶ ποὺ προσέχουν στὰ αἰσθητὰ σὰ νὰ ὑπάρχουν μόνο αὐτά. “Κοίταξε λοιπὸν ὀλόγυρα καὶ προῦσεξε”, λέει ὁ Πλάτων, “μήπως ἀκούει κανένας ἀμύητος”. Κι ἀμύητοι εἶναι ὅσοι νομίζουν ὅτι τίποτε ἄλλο δὲν ὑπάρχει, παρὰ μόνο ὅ,τι μποροῦν νὰ πιάσουν μὲ τὰ χέρια· δὲν ἀποδέχονται ὅμως ὅτι συγκαταλέγονται στὰ ὄντα πράξεις καὶ γενέσεις καὶ κάθετι ποὺ δὲν μποροῦν νὰ δοῦν. Αὐτοὶ εἶναι ἐκεῖνοι ποὺ προσέχουν μόνο στὴν πεντάδα τῶν αἰσθήσεων. Ἡ νόηση τοῦ Θεοῦ δὲν πλησιάζεται μὲ τίς ἀκοές καὶ ὅσα ὄργανα εἶναι τοῦ ἴδιου γένους. Γι' αὐτὸ ὁ Υἱὸς ὀνομάστηκε πρόσωπο τοῦ Πατέρα, καὶ ἔλαβε σάρκα μὲ τίς πέντε αἰσθήσεις ὁ Λόγος, ὁ ἑξαγγελος τοῦ πατρικοῦ ἰδιώματος. «Ἄν μᾶς δίνει ζωὴ τὸ Πνεῦμα, νὰ βαδίζομε σύμφωνα μὲ τὸ Πνεῦμα»³. «Περπατοῦμε σύμφωνα μὲ αὐτὰ ποὺ μᾶς ὑπαγορεύει ἢ πίστη, ὄχι σύμφωνα μὲ ὅ,τι βλέπομε»⁴, λέει ὁ καλὸς Ἀπόστολος². Μέσα στὸ κάλυμμα λοιπὸν κρύβεται ἡ ἱερατικὴ διακονία καὶ χωρίζει πολὺ ἀπὸ τοὺς ἔξω ὅσους κοπιάζουν σ' αὐτήν.

Ἐπανέρχομαι στὸ παραπέτασμα τῆς εἰσόδου στὰ “Ἁγία τῶν ἁγίων. Ἐδῶ ὑπάρχουν τέσσερες κίονες, ποὺ δηλώνουν τὴν τετράδα τῶν παλαιῶν διαθηκῶν⁵. Ἀλλὰ καὶ τὸ ἴδιο τὸ τετραγράμματο μυστικὸ ὄνομα, ποὺ ἦταν μόνο γιὰ ἐκείνους ποὺ μποροῦσαν νὰ μποῦν στὸ ἄδυτο, ποὺ προφέρεται Ἰαοὺ καὶ σημαίνει «αὐτὸς ποὺ ὑπάρχει καὶ ποὺ θὰ ρθει». Ἀλλὰ καὶ στοὺς “Ἕλληνες τὸ ὄνομα Θεὸς περιέχει τέσσερα γράμματα. Φτάνοντας ὅμως στὸ νοητὸ κόσμον ὁ Κύριος, ἀφοῦ ἔγινε ἀρχιερέας, εἰσέρχεται μέσω τῶν παθῶν προχωρώντας στὴ γνώση τοῦ ἀρρήτου, «ξεπερνώντας κάθε ὄνομα»⁶ ποὺ μποροῦμε νὰ καταλάβομε ὅταν εἰπωθεῖ. Ἡ λυχνία βρισκόταν στὴ νότια πλευρὰ τοῦ θυσιαστηρίου, μὲ τὴν ὁποία δηλώνονταν οἱ ἑπτὰ κινήσεις τῶν φωστήρων, ποὺ ἐκτελοῦν τίς τροχιές τους στὰ νότια. Ἀπὸ τίς δύο μεριές τῆς λυχνίας ἔχουν στερεωθεῖ ἀπὸ τρεῖς κλάδοι καὶ ἐπάνω σ' αὐτοὺς βρίσκονται οἱ λύχνοι, γιατί κι ὁ ἥλιος, ὅπως ἡ λυχνία, ταγμένος στὴ μέση τῶν ἄλλων πλανητῶν σύμφωνα μὲ μιὰ θεία ἀρμονία, δίνει τὸ φῶς σὲ ὅσους εἶναι πάνω ἀπὸ αὐτὸν καὶ σὲ ὅσους εἶναι κάτω ἀπὸ αὐτόν. Ὑπαινίσσεται κι ἓνα ἄλλο πράγμα ἢ χρυσὴ λυχνία· εἶναι τὸ σημεῖο τοῦ Χριστοῦ, ποὺ ὄχι μὲ τὸ σχῆμα μόνο, ἀλλὰ καὶ μὲ τὴν πολύτροπη καὶ πολυμερῆ φωτοβο-

ντάς τε καὶ βλέποντας διὰ τῆς τῶν πρωτοκτίστων διακονίας. Φασὶ δ' εἶναι «ἑπτὰ ὀφθαλμοὺς» Κυρίου «τὰ ἑπτὰ πνεύματα», τὰ ἐπαναπανόμενα «τῇ ράβδῳ τῇ ἀνθούσῃ ἐκ τῆς ρίζης Ἰεσσαί». Πρὸς δὲ τοῖς βορείοις τοῦ θυμιατηρίου τράπεζα εἶχε τὴν θέσιν, ἐφ' ἧς ἡ πα-
 5 ράθεσις τῶν ἄρτων, ὅτι τροφιμώτατα τῶν πνευμάτων τὰ βόρεια. Εἶεν δ' ἂν μοναὶ τινες εἰς ἓν σῶμα καὶ σύνοδον μίαν συμπνεουσῶν Ἐκκλησιῶν τὰ τε ἐπὶ τῆς ἁγίας κιβωτοῦ ἱστορούμενα μηνύει τὰ τοῦ νοητοῦ κόσμου, τοῦ ἀποκεκρυμμένου καὶ ἀποκεκλεισμένου τοῖς πολλοῖς. Καὶ μὴν καὶ τὰ χρύσεια ἐκεῖνα ἀγάλματα, ἑξαπτέρουγον
 10 ἑκάτερον αὐτῶν, εἴτε τὰς δύο ἄρκτους, ὡς βούλονταί τινες, ἐμφαίνει, εἴτε, ὅπερ μᾶλλον, τὰ δύο ἡμισφαίρια. Ἐθέλει δὲ τὸ ὄνομα τῶν χερουδίμ δηλοῦν «ἐπίγνωσιν πολλήν». Ἀλλὰ δώδεκα πτέρυγας ἄμφω ἔχει, καὶ διὰ τοῦ ζωδιακοῦ κύκλου, καὶ τοῦ κατ' αὐτὸν φερομένου χρόνου τὸν αἰσθητὸν κόσμον δηλοῖ. Περὶ τούτων οἶμαι καὶ ἡ
 15 τρα-γυδία φυσιολογοῦσα φησὶν

“Ακάμας τε χρόνος περί γ' ἀενάῳ ρεύματι πλήρης φοιτᾷ
 τίκτων αὐτὸς ἑαυτόν, δίδυμοί τ' ἄρκτοι ταῖς ὠκυπλάνοις πτερού-
 γων ριπαῖς τὸν Ἀτλάντειον τηροῦσι πόλον”.

Ἄτλας δέ, ὁ μὴ πάσχων πόλος, δύναται μὲν εἶναι καὶ ἡ ἀπλανῆς
 20 σφαῖρα, θέλιον δὲ ἴσως αἰῶνα ἀκίνητον νοεῖσθαι. Ἄμεινον δ' ἡγοῦμαι τὴν κιβωτόν, ἐκ τοῦ ἑβραϊκοῦ ὀνόματος «θηβωθὰ» καλουμένην, ἄλλο τι σημαίνειν. Ἐρμηνεύεται μὲν «ἐν ἀνθ' ἑνὸς πάντων τόπων». Εἴτ' οὖν ὀγδοᾶς καὶ ὁ νοητὸς κόσμος, εἴτε καὶ ὁ περὶ πάντων περιεκτικὸς, ἀσχημάτιστός τε καὶ ἀόρατος δηλοῦται Θεός, τὰ νῦν
 25 ὑπερκείσθω λέγειν. Πλὴν ἀνάπαυσιν μηνύει τὴν μετὰ τῶν δοξολόγων πνευμάτων, ἃ αἰνίσσεται χερουδίμ· οὐ γὰρ ἂν ποτε, ὁ μηδὲ γλυπτὸν εἶδωλον δημιουργεῖν παραινέσας, αὐτὸς ἀπεικόνιζε τῶν ἁγίων ἄγαλμα, οὐδ' ἔστι τὴν ἀρχὴν ἐπισύνθετόν τι καὶ αἰσθητὸν ζῶον ἐν οὐρανῷ ὧδέ πως ἔχον. Σύμβολον δ' ἔστι λογικῆς μὲν τὸ πρόσωπον
 30 ψυχῆς, πτέρυγες δὲ λειτουργίαι τε καὶ ἐνέργειαι αἱ μετάρσιοι δεξιῶν τε ἄμα καὶ λαιῶν δυνάμεων, ἡ φωνὴ δὲ δόξα εὐχάριστος ἐν ἀκαταπαύστῳ θεωρία.

Ἀπόχρη μέχρι τοῦδε προχωρῆσαι τὴν μυστικὴν ἐρμηνείαν. Τοῦ

7. Τῶν Ἀποστόλων καὶ μαθητῶν τοῦ Χριστοῦ.

9. Ἦσ. 11, 1-2.

10. Πρβλ. Ἐξ. 26, 35.

8. Ἀποκ. 5, 6.

11. Πρβλ. Ἐξ. 25, 18.

λία φωταυγάζει εκείνους που πιστεύουν σ' αυτόν, ἐλπίζουν και βλέπουν χάρη στή διακονία τῶν πρωτόκτιστων⁷. Λένε ὅτι ὑπάρχουν ἑπτὰ μάτια τοῦ Κυρίου⁸, τὰ ἑπτὰ πνεύματα, που ἀναπαύονται πάνω στή ράβδο που ἀνθεῖ ἀπὸ τὴ ρίζα τοῦ Ἰησοῦ⁹. Στὰ βόρεια τοῦ θυσιαστηρίου ἦταν τοποθετημένη τράπεζα, ὅπου γινόταν ἡ παράθεση τῶν ἄρτων¹⁰. Γιατὶ τὰ πρὸς τὰ βόρεια πνεύματα τρέφονταν περισσότερο ἀπὸ τὰ ἄλλα. Δήλωναν κάποιες διαμονές σὲ ἓνα σῶμα και μὰ συνάντηση Ἐκκλησιῶν που ὁμονοοῦν. Τὰ ἱστορούμενα πάνω στὴν ἀγία κιβωτὸ ἐξαγγέλλουν τὸ νοητὸ κόσμο, που εἶναι κρυμμένος και ἀπαγορευμένος γιὰ τοὺς πολλούς. Και βέβαια και ἐκεῖνα τὰ χρυσὰ ἀγάλματα, μὲ ἔξι φτεροῦγες τὸ καθένα ἀπὸ αὐτά¹¹, φανερώνουν εἴτε, ὅπως θέλουν μερικοί, τὶς δύο ἄρκτους, ἢ τὸ πιθανότερο τὰ δύο ἡμισφαίρια. Τὸ ὄνομα τῶν χερουβὶμ θέλει νὰ σημάνει «πολλὴ ἐπίγνωση». Ἀλλὰ και τὰ δύο ἔχουν δώδεκα φτεροῦγες και δηλώνουν τὸν αἰσθητὸ κόσμο μέσω τοῦ ζωδιακοῦ κύκλου και τὴ χρονικὴ περίοδο που αὐτὸς διαγράφει. Αὐτῶν τὴ φύση, νομίζω, ἐξετάζοντας και ἡ τραγωδία, λέει:

“Ὁ ἀκάματος χρόνος διαγράφει πλήρη τροχιά μὲ τὴν ἀέναη ροή του, γεννώντας ὁ ἴδιος τὸν ἑαυτό του. Και οἱ δίδυμες ἄρκτοι μὲ τὰ γοργὰ φτερουγίσματά τους ἐπιτηροῦν τὸν πόλο τοῦ Ἄτλαντα”.

Ἄτλας εἶναι ὁ πόλος που δὲν πάσχει· μπορεί νὰ εἶναι και ἡ ἀπλανὴς σφαίρα· προτιμότερο ἴσως εἶναι νὰ ἐννοήσομε τὸν ἀκίνητο αἰῶνα. Νομίζω μᾶλλον ὅτι ἡ κιβωτός, προερχόμενη ἀπὸ τὴν ἐβραϊκὴ λέξη «θηβωθά», σημαίνει κάτι ἄλλο. Ἡ ἐρμηνεία της εἶναι· «ἓνα στὴ θέση ἑνὸς ἀπὸ ὄλους τοὺς τόπους». Εἴτε λοιπὸν δηλώνεται ὀχτάδα και ὁ νοητὸς κόσμος, εἴτε ὁ Θεὸς που περιέχει τὰ πάντα και παρουσιάζεται δίχως μορφή και ἀόρατος, ὡς ἀναβάλω γιὰ τὴν ὥρα τὴν ἐξέταση. Ὡστόσο δηλώνει ἀνάπαυση μαζί μὲ τὰ δοξολογητικὰ πνεύματα, που ὑπαινίσσονται τὰ χερουβὶμ. Γιατὶ ἐκεῖνος που δὲν προέτρεψε ποτὲ νὰ δημιουργηθεῖ οὔτε ἓνα γλυπτὸ εἶδωλο, δὲ θ' ἀπεικόνιζε ὁ ἴδιος ἓνα ἄγαλμα τῶν ἁγίων. Οὔτε ὑπάρχει κατ' ἀρχὰς ἓνα σύνθετο και αἰσθητὸ ζωντανὸ ὄν στὸν οὐρανό, που νὰ εἶναι τέτοιο. Τὸ πρόσωπο τῆς ψυχῆς εἶναι σύμβολο τῆς λογικῆς· τὰ φτερὰ εἶναι λειτουργίες και ἐνέργειες ὑψηλές δεξιῶν και ἀριστερῶν δυνάμεων, και ἡ φωνὴ εἶναι δόξα τῆς εὐγνώμονης ψυχῆς που εἶναι σὲ ἀκατάπαυστη θεωρία.

Ἄρκεῖ μέχρις ἐδῶ ἡ μυστικὴ ἐρμηνεία που δώσαμε. Τὸ ποδῆρες

δὲ ἀρχιερέως ὁ ποδήρης κόσμου ἐστὶν αἰσθητοῦ σύμβολον· τῶν μὲν ἑπτὰ πλανητῶν οἱ πέντε λίθοι καὶ οἱ δύο ἄνθρακες, διὰ τε τὸν Κρόνον καὶ τὴν Σελήνην· ὁ μὲν γὰρ μεσημβρινὸς καὶ ὑγρὸς καὶ γεώδης καὶ βαρὺς, ἡ δὲ ἀερώδης διὸ Ἄρτεμις πρὸς τινῶν εἴρηται, ἀεροτό-
 5 μος τις οὕσα, ζοφερὸς δὲ ὁ αἶθρ. Συνεργοῦντας δὲ εἰς γένεσιν τῶν τῆδε, τοὺς ἐφεστῶτας τοῖς πλανήταις κατὰ τὴν θείαν πρόνοιαν ἐπὶ τε τοῦ στήθους καὶ τῶν ὤμων εἰκότως ἰδρῦσθαι διαγράφει, δι' ὧν ἡ πρᾶξις ἢ ἐπιγενεσιουργός, ἢ ἡβδομάς ἢ πρώτη, στήθος δ' οἰκητήριον καρδίας τε καὶ ψυχῆς. Εἶεν δ' ἂν καὶ ἄλλως λίθοι ποικίλοι σω-
 10 τηρίας τρόποι, οἱ μὲν ἐν τοῖς ὑπεραναβεδηκόσιν, οἱ δ' ἐν τοῖς ὑποβεδηκόσιν ἰδρυνένοι παντὸς τοῦ σφζομένου σώματος, οἳ τε τριακόσιοι ἑξήκοντα κώδωνες οἱ ἀπηρτημένοι τοῦ ποδήρους χρόνος ἐστὶν ἐνιαύσιος, «ἐνιαυτὸς Κυρίου δεκτός, κηρύσσων» καὶ κατηχῶν τὴν μεγίστην τοῦ Σωτῆρος ἐπιφάνειαν. Ἄλλὰ καὶ ὁ πῖλος ὁ χρυσοῦς, ὁ
 15 ἀνατεταμένος, τὴν ἐξουσίαν μηνύει τὴν βασιλικὴν τοῦ Κυρίου, εἴ γε ἡ «κεφαλὴ τῆς Ἐκκλησίας» ὁ Σωτῆρ. Σημεῖον γοῦν ἡγεμονικωτάτης ἀρχῆς ὁ πῖλος ὁ ὑπὲρ αὐτὴν ἄλλως τε ἀκηκόαμεν, ὡς εἴρηται, «καὶ τοῦ Χριστοῦ κεφαλὴ ὁ Θεός», «καὶ Πατὴρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ».

20 *Ναὶ μὴν τὸ μὲν περιστήθιον ἔκ τε ἐπωμίδος, ἢ ἐστὶν ἔργου σύμβολον, ἔκ τε τοῦ Λογίου· τὸν Λόγον δὲ τοῦτο αἰνίσσεται, ᾧ συνέστηκεν καὶ ἐστὶν οὐρανοῦ εἰκῶν, τοῦ Λόγω γενομένου, τοῦ ὑποκεμένου «τῆ κεφαλῆ τῶν πάντων τῷ Χριστῷ», καὶ κατὰ τὰ αὐτὰ καὶ ὡσαύτως κινουμένων. Οἱ οὖν ἐπὶ τῆς ἐπωμίδος σμαράγδου φωτεινοὶ*
 25 *λίθοι ἥλιον καὶ σελήνην μηνύουσι, τοὺς συνεργοὺς τῆς φύσεως. Χειρὸς δέ, οἶμαι, ὤμος ἀρχή. Οἱ δὲ ἐπὶ τῷ στήθει τέτραχα τεταγμένοι δώδεκα τὸν ζωδιακὸν διαγράφουσι ἡμῖν κύκλον κατὰ τὰς τέσσαρας τοῦ ἔτους τροπὰς. Ἄλλως τε ἔχρην τῆ κεφαλῆ τῆ Κυριακῆ, νόμον μὲν καὶ προφήτας ὑποκεῖσθαι, δι' ὧν οἱ δίκαιοι μηνύονται*
 30 *καθ' ἑκατέρας τὰς Διαθήκας Προφήτας γὰρ ἅμα καὶ δικαίους εἶναι τοὺς ἀποστόλους λέγοντες, εὖ ἂν εἴπομεν, «ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ ἐνεργοῦντος» διὰ πάντων «ἁγίου Πνεύματος» Ὡσπερ δὲ ὁ Κύριος*

12. Πρβλ. Ἐξ. 28, 29 ἔ.

15. Α' Κορ. 11, 3.

13. Ἦσ. 61, 2.

16. Ρωμ. 15, 6.

14. Ἐφ. 5, 23.

17. Α' Κορ. 12, 11.

φόρεμα τοῦ ἀρχιερέα εἶναι σύμβολο τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου. Σύμβολο τῶν ἑπτὰ πλανητῶν οἱ πέντε πέτρες καὶ οἱ δυὸ ἄνθρακες, γιὰ τὸν Κρόνο καὶ τὴ Σελήνη· ὁ πρῶτος νοτινὸς καὶ ὑγρὸς καὶ γεῶδες καὶ βαρὺς, ἐνῶ ἡ ἄλλη ἀερῶδης. Γι' αὐτὸ ἀπὸ μερικὸς ὀνομάστηκε Ἄρτεμις, ἐπειδὴ τὸν ἀέρα (Ἄρ -) τέμνει (τέμ -ις), καὶ ὁ ἀέρας εἶναι μουντὸς. Δηλώνει ὅτι ἔχουν καθίσει εὐλόγα πάνω στὸ στήθος καὶ στοὺς ὤμους, συνεργώντας στὴ γένεση τῶν ἐδῶ ὄντων αὐτὰ πού ἐπιστατοῦν στοὺς πλανῆτες κατὰ τὴ θεία Πρόνοια, μέσω τῶν ὁποίων ἡ πράξη ἡ γενεσιουργὸς εἶναι ἡ πρώτη ἑβδομάδα, ἐνῶ τὸ στήθος εἶναι ἡ κατοικία τῆς καρδιάς καὶ τῆς ψυχῆς. Κι ἄλλιῶς οἱ πέτρες μποροῦν νὰ θεωρηθοῦν ὡς διάφοροι τρόποι σωτηρίας, ἀπὸ τίς ὁποῖες ἄλλες εἶναι βαλμένες σὲ πολὺ ὑψηλὰ μέρη, καὶ ἄλλες στὰ πολὺ χαμηλὰ ὄλου τοῦ στόματος πού σώζεται. Τὰ τριακόσια ἑξήντα κουδουνάκια πού εἶναι κρεμασμένα ἀπὸ τὸ ποδῆρες φόρεμα εἶναι τὸ ἐνιαύσιο διάστημα¹², «ἐνιαυτὸς Κυρίου δεκτός»¹³, πού κηρύσσει καὶ διδάσκει τὴ μέγιστη παρουσία τοῦ Κυρίου. Ἄλλὰ καὶ ὁ χρυσὸς πῖλος, ὁ ὑψωμένος, δηλώνει τὴ βασιλικὴ ἐξουσία τοῦ Κυρίου, ἀφοῦ βέβαια «ἡ κεφαλὴ τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ὁ Σωτήρας»¹⁴. Σημάδι λοιπὸν τῆς βασιλικότατης ἀρχῆς εἶναι ὁ χρυσὸς πῖλος πάνω ἀπὸ αὐτήν. Ἐξάλλου ἔχομε ἀκούσει, ὅπως εἴπαμε, ὅτι καὶ τοῦ Χριστοῦ κεφαλὴ εἶναι ὁ Θεὸς¹⁵ καὶ Πατέρας τοῦ Κυρίου μας Ἰησοῦ Χριστοῦ¹⁶.

Τὸ περιστήθιο συνίσταται ἀπὸ τὸ ἐπωμίδα, πού συμβολίζει τὸ ἔργο, καὶ ἀπὸ τὸ λογίο. Τὸ τελευταῖο ὑπαινίσσεται τὸν Λόγο, ἀπὸ τὸν ὁποῖο ἔχει συσταθεῖ, καὶ εἶναι εἰκόνα τοῦ οὐρανοῦ, πού ἔγινε ἀπὸ τὸ Λόγο καὶ ὑπόκειται στὴν κεφαλὴ τῶν πάντων, τὸν Χριστὸ, σύμφωνα μ' ἐκεῖνα πού κινοῦνται ἴδια καὶ πάντα μὲ τὸν ἴδιο τρόπο. Οἱ πέτρες πού εἶναι πάνω στὴν ἐπωμίδα, σμαράγδια φωτεινά, δηλώνουν τὸν ἥλιο καὶ τὴ σελήνη, πού συνεργάζονται μὲ τὴ φύση. Ὁ ὤμος εἶναι, νομίζω, ἀρχὴ τοῦ χειροῦ. Οἱ δώδεκα πέτρες πού εἶναι τοποθετημένες σὲ τέσσερες σειρὲς στὸ στήθος διαγράφουν τὸν ζωδιακὸ κύκλο κατὰ τίς τέσσερες ἐποχὲς τοῦ ἔτους. Ἄλλωστε ἔπρεπε στὴν κεφαλὴ τοῦ Κυρίου νὰ ὑπόκεινται οἱ νόμοι καὶ οἱ προφῆτες, γιὰτὶ μ' αὐτοὺς σημαίνονται οἱ δίκαιοι καὶ στίς δύο Διαθῆκες. Ἄν ποῦμε ὅτι οἱ ἀπόστολοι εἶναι προφῆτες καὶ δίκαιοι, θὰ τὸ ποῦμε πολὺ σωστά, ἐπειδὴ «σὲ ὄλους ἐνεργεῖ τὸ ἓνα καὶ τὸ αὐτὸ ἅγιο Πνεῦμα»¹⁷. Κι ὅπως ὁ Κύριος εἶναι πάνω ἀπὸ

ὑπεράνω τοῦ κόσμου παντός, μᾶλλον δὲ ἐπέκεινα τοῦ νοητοῦ, οὕτω καὶ τὸ ἐν τῷ πετάλῳ ἔγγραπτον ὄνομα ὑπεράνω πάσης ἀρχῆς καὶ ἐξουσίας εἶναι ἠξίωται· ἔγγραπτον δὲ διὰ τε τὰς ἐντολάς τὰς ἐγγράφους, διὰ τε τὴν αἰσθητὴν παρουσίαν. Ὅνομα δὲ εἶρηται Θεοῦ, 5 ἐπεὶ, ὡς βλέπει τοῦ Πατρὸς τὴν ἀγαθότητα ὁ Υἱός, ἐνεργεῖ ὁ Θεὸς Σωτὴρ, κεκλημένος «ἡ τῶν ὄλων ἀρχή», ἣτις ἀπεικόνισται μὲν ἐκ τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου πρώτη καὶ πρὸ αἰώνων, τετύπωκε δὲ τὰ μεθ' ἑαυτὴν ἅπαντα γενόμενα. Ναὶ μὴν τὸ Λόγιον τὴν προφητείαν τὴν 10 βοῶσαν τῷ Λόγῳ καὶ κηρύσσουσαν, καὶ τὴν κρίσιν τὴν ἐσομένην δηλοῖ· ἐπεὶ ὁ αὐτός ἐστι Λόγος ὁ προφητεύων, κρίνων τε ἅμα καὶ διακρίνων ἕκαστα.

Φασὶ δὲ καὶ τὸ ἔνδυμα τὸ ποδηῆρες τὴν κατὰ σάρκα προφητεύειν οἰκονομίαν, δι' ἣν προσεχέστερον εἰς κόσμον ὤφθη. Ταύτη τοι ἀποδὺς τὸν ἡγιασμένον χιτῶνα ὁ ἀρχιερεὺς (κόσμος δὲ καὶ ἡ ἐν 15 κόσμῳ κτίσις ἡγίασται πρὸς τοῦ καλὰ συγκαταθεμένου τὰ γινόμενα) λούεται, καὶ τὸν ἄλλον ἐνδύεται ἅγιον ἀγίου ὡς εἰπεῖν χιτῶνα, τὸν συνεισιόντα εἰς τὰ ἄδυτα αὐτῶ· ἐμοὶ δοκεῖν ἐμφαίνων τὸν Λευϊτὴν καὶ Γνωστικόν, ὡς ἂν τῶν ἄλλων ἱερέων ἄρχοντα (ὑδατι ἀπολελουμένων ἐκείνων καὶ πίστιν ἐνδεδυμένων μόνην, καὶ τὴν ἰδίαν 20 ἐκδεχομένων μονήν), αὐτὸν διακρίναντα τὰ νοητὰ τῶν αἰσθητῶν, κατ' ἐπανάδασιν τῶν ἄλλων ἱερέων σπεύδοντα ἐπὶ τὴν τοῦ νοητοῦ δίοδον, τῶν τῆδε ἀπολούεσθαι, οὐκ ἔτι ὑδατι, ὡς πρότερον, ἐκαθαίρετο, εἰς Λευϊτικὴν ἐντασσόμενος φυλήν, ἀλλ' ἤδη τῷ γνωστικῷ λόγῳ καθαρὸς μὲν τὴν καρδίαν πᾶσαν, κατορθώσας δ' εὖ μάλα καὶ 25 τὴν πολιτείαν ἐπ' ἄκρων παρὰ τοῦ ἱερέως ἐπὶ μείζον ἀυξήσας, ἀτεχνῶς ἡγνισμένος καὶ λόγῳ καὶ θίῳ ἐπενδυσάμενος τὸ γάνωμα τῆς δόξης, τοῦ πνευματικοῦ ἐκείνου καὶ τελείου ἀνδρὸς τὴν ἀπόρρητον κληρονομίαν ἀπολαθῶν, ἣν «ὄφθαλμὸς οὐκ εἶδεν, καὶ οὐς οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη», υἱὸς καὶ φίλος γε- 30 νόμενος, πρόσωπον ἤδη πρὸς πρόσωπον ἐμπίπλαται τῆς ἀκορέστου θεωρίας. Οὐδὲν δὲ οἷον αὐτοῦ ἐπακουῖσαι τοῦ Λόγου, πλείονα τὸν νοῦν διὰ τῆς Γραφῆς ἐνδιδόντος· λέγει γὰρ ὧδε· «Καὶ ἐκδύσεται τὴν στολὴν τὴν λινῆν, ἣν ἐνδεδύκει εἰσπορευόμενος εἰς τὰ ἅγια, καὶ ἀποθήσει αὐτὴν ἐκεῖ, καὶ λούσεται τὸ σῶμα αὐτοῦ ὑδατι ἐν τόπῳ

ὄλο τὸν κόσμο, καλύτερα πέρα ἀπὸ τὸ νοητὸν κόσμον, ἔτσι καὶ τὸ χαραγμένο σὰ πέταλο ὄνομα ἔχει ἀξιωθεῖ νὰ εἶναι πάνω ἀπὸ κάθε ἀρχὴ καὶ ἐξουσία· χαραγμένο καὶ γιὰ τὶς γραμμένες ἐντολές, καὶ γιὰ τὴν αἰσθητή, ἔνσαρκη παρουσία του. Καὶ ἔχει λεχθεῖ τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ, ἐπειδὴ, καθὼς βλέπει ὁ Υἱὸς τὴν ἀγαθότητα τοῦ Πατέρα, ἔτσι ἐνεργεῖ καὶ ὁ Θεὸς Σωτήρας, ποὺ καλεῖται «ἡ ἀρχὴ τῶν ὄλων». Ἡ ὁποία ἀρχὴ ἀπεικονίστηκε πρώτη καὶ πρὶν ἀπὸ τοὺς αἰῶνες «ἀπὸ τὸν ἀόρατο Θεό»¹⁸ καὶ διαμόρφωσε ὅλα ὅσα ἔγιναν ἔπειτα ἀπὸ αὐτήν. Καὶ τὸ Λόγιο δηλώνει τὴν προφητεία ποὺ φωνάζει μὲ τὸ Λόγο καὶ κηρύσσει καὶ δηλώνει τὴν κρίση ποὺ μέλλει νὰ γίνῃ. Γιατὶ εἶναι ὁ ἴδιος ὁ Λόγος ποὺ προφητεύει, ποὺ κρίνει καὶ μαζὶ διακρίνει τὸ κάθετι.

Λένε ὅτι καὶ τὸ φῶρεμα τὸ ποδῆρες δηλώνει τὴν οἰκονομία τῆς ἔνσαρκης παρουσίας, ποὺ χάρις σ' αὐτήν σύντομα φάνηκε στὸν κόσμον. Ἔτσι ὁ ἀρχιερέας, ἀφοῦ ἀποδυθεῖ τὸν ἀγιασμένο χιτῶνα (καὶ ὁ κόσμος μὲ τὰ κτίσματα τοῦ ἀγιασθήκε ἀπὸ ἐκεῖνον ποὺ ἐνέκρινε ὡς καλὰ ὅσα ἔγιναν), λούζεται καὶ ντύνεται τὸν ἄλλο ἅγιο ἀγίου, ὅπως θὰ μπορούσα νὰ πῶ, χιτῶνα, μαζὶ μὲ τὸν ὁποῖο μπαίνει μέσα στὰ ἄδυτα. Ἐμένα μου φαίνεται, ὅτι δηλώνει τὸν Λευῖτη καὶ τὸν Γνωστικὸν, ὡς ἀρχηγὸν τῶν ἄλλων ἱερέων (ἐπειδὴ ἔχουν λουστῆ καὶ καθαριστῆ μὲ νερὸ καὶ ἔχουν ντυθεῖ τὴν πίστη μόνον καὶ περιμένουν τὴ δικὴν τους θέση), ποὺ ὁ ἴδιος διέκρινε τὰ νοητὰ ἀπὸ τὰ αἰσθητὰ, ὑπερβαίνοντας τοὺς ἄλλους ἱερεῖς καὶ σπεύδοντας στὸ πέρασμα τοῦ νοητοῦ, γιὰ νὰ ἀπολουστῆ ἀπὸ τὰ ἐδῶ ἁμαρτήματα, ὅχι πιά ὅπως πρωτύτερα καθαριζόταν μὲ νερό, ὅταν ἐντασσόταν στὴ φυλὴ τοῦ Λευῖ, ἀλλὰ μὲ καθαρὴν πλέον τώρα ὅλη τὴν καρδιά του μὲ τὸν γνωστικὸν λόγον· καὶ ἀφοῦ τέλος ἐπανόρθωσε πολὺ καλὰ τὴν πολιτεία του ἀυξάνοντας τὴν περισσότερο ἀπὸ τοῦ ἱερέα, ἀγνισμένος τέλεια καὶ στὸ λόγον καὶ στὸ βίον καὶ φορώντας τὴ λάμπη τῆς δόξας, ἀφοῦ κερδίζει τὴν ἀπόρρητη κληρονομία, «ποὺ δὲν τὴν εἶδαν μάτια καὶ δὲν τὴν ἄκουσαν αὐτιά καὶ δὲν ἔφθασε στὴ σκέψη τῶν ἀνθρώπων»¹⁹, γίνεται υἱὸς καὶ φίλος, καὶ γεμίζει πρόσωπον μὲ πρόσωπον²⁰ ἀπὸ τὴν ἀχόρταγη θεωρία. Καὶ τίποτε δὲν εἶναι καλύτερον ἀπὸ τὸ νὰ ἀκούσῃ τὸν ἴδιον τὸ Λόγον, ποὺ μὲ τὴν Γραφὴ δίνει περισσότερο νοῦ. Γιατὶ λέει τὰ ἐξῆς· «Θὰ ξεντυθεῖ τὴν λινὴν στολήν, ποὺ εἶχε φορέσει μπαίνοντας στὰ ἅγια· θὰ τὴν ἀποθέσει ἐκεῖ καὶ θὰ λούσῃ τὸ σῶμα του μὲ νερὸ σὲ ἅγιον τόπον καὶ θὰ φορέσει τὴν στολήν του»²¹. Ἀλλιῶς ὅμως, νο-

ἀγίῳ, καὶ ἐνδύσεται τὴν στολὴν αὐτοῦ». Ἄλλως δ', οἶμαι, ὁ Κύριος ἀποδύεταιί τε καὶ ἐνδύεται, κατιῶν εἰς αἴσθησιν, ἄλλως ὁ δι' αὐτοῦ πιστεύσας ἀποδύεταιί τε καὶ ἐπενδύεται, ὡς καὶ ὁ Ἀπόστολος ἐμήνυσε, τὴν ἡγιασμένην στολὴν. Ἐντεῦθεν κατ' εἰκόνα τοῦ Κυρίου
 5 ἀρχιερεῖς ἀπὸ τῆς ἁγιασθείσης ἡροῦντο φυλῆς οἱ δοκιμώτατοι, καὶ οἱ εἰς βασιλείαν καὶ οἱ εἰς προφητείαν ἐκλεκτοὶ ἐχρίοντο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ΄.

*Καὶ οἱ Αἰγύπτιοι περιέγραφον τὰ ἱερὰ ἀντικείμενα
 διὰ συμβόλων καὶ αἰνιγμάτων*

10 Ὅθεν καὶ Αἰγύπτιοι οὐ τοῖς ἐπιτυχοῦσι τὰ παρὰ σφίσιν ἀνετίθεντο μυστήρια, οὐδὲ μὴ θεβήλοις τὴν τῶν θεῶν εἶδησιν ἐξέφερον, ἀλλ' ἢ μόνοις γε τοῖς μέλλουσιν ἐπὶ βασιλείαν προιέναι καὶ τῶν ἱερέων τοῖς κριθεῖσιν εἶναι δοκιμωτάτοις ἀπὸ τε τῆς τροφῆς καὶ τῆς παιδείας καὶ τοῦ γένους. Ὅμοια γοῦν τοῖς Ἑβραϊκοῖς κατὰ γε τὴν
 15 ἐπίκρουσιν καὶ τὰ τῶν Αἰγυπτίων αἰνίγματα Αἰγυπτίων οἱ μὲν ἐπὶ πλοίου, οἱ δὲ ἐπὶ κροκοδείλου τὸν ἥλιον δεικνύουσι. Σημαίνουσι δέ, ὅτι ὁ ἥλιος, δι' ἀέρος γλυκεροῦ καὶ ὑγροῦ τὴν πορείαν ποιούμενος, γεννᾷ τὸν χρόνον, ὃν αἰνίσσεται ὁ κροκόδειλος, διὰ τινὰ ἄλλην ἱερατικὴν ἱστορίαν. Ναὶ μὴν καὶ ἐν Διοσπόλει τῆς Αἰγύπτου ἐπὶ τοῦ
 20 ἱεροῦ καλουμένου πυλῶνος, διατετύπεται παιδίον μὲν, γενέσεως σύμβολον, φθορᾶς δὲ ὁ γέρων Θεοῦ τε αὐτὸ ἰέραξ, ὡς ὁ ἰχθύς μίσσους, καὶ κατ' ἄλλο πάλιν σημαινόμενον ὁ κροκόδειλος ἀναιδείας. Φαίνεται τοίνυν συντιθέμενον τὸ πᾶν σύμβολον δηλωτικὸν εἶναι τοῦδε· «^ε Ὡ γινόμενοι καὶ ἀπογινόμενοι, Θεὸς μισεῖ ἀναίδειαν». Τά
 25 τε ὦτα καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς οἱ δημιουργοῦντες ἐξ ὕλης τιμίας καθιεροῦσι, τοῖς θεοῖς ἀνατιθέντες εἰς τοὺς νεώς, τοῦτο δήπου αἰνισσόμενοι, ὡς πάντα Θεὸς ὄρα καὶ ἀκούει. Πρὸς τοῖσδε ἀλκῆς μὲν καὶ ρήμης σύμβολον αὐτοῖς ὁ λέων· ὡσπερ ἀμέλει γῆς τε αὐτῆς καὶ γεωργίας καὶ τροφῆς ὁ βοῦς, ἀνδρείας τε καὶ παρρησίας ὁ ἵππος, ἀλ-
 30 κῆς τε αὐτὸ μετὰ συνέσεως ἡ Σφίγξ, τὸ μὲν σῶμα πᾶν λέοντος, τὸ πρόσωπον δὲ ἀνθρώπου ἔχουσα. Ὅμοίως τε τούτοις σύνεσιν καὶ μνή-

μίζω, ὅτι ὁ Κύριος ντύνεται καὶ ξεντύνεται, κατεβαίνοντας στὴν αἴσθησι, καὶ ἀλλιῶς ξεντύνεται καὶ ντύνεται, ὅπως μᾶς εἶπε ὁ Ἀπόστολος²², τὴν ἁγιασμένη στολή. Ἀπὸ αὐτὴ σύμφωνα μὲ τὴν εἰκόνα τοῦ Κυρίου ἐκλέγονταν ἀρχιερεῖς, ἀπὸ τὴ φυλὴ ποῦ εἶχε ἁγιαστεῖ, οἱ πιὸ δοκιμασμένοι καὶ ἔπαιρναν τὸ χρίσμα οἱ ἐκλεκτοὶ γιὰ τὴν βασιλεία καὶ τὴν προφητεία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ζ'.

**Καὶ οἱ Αἰγύπτιοι παρίσταναν τὰ ἱερὰ ἀντικείμενα
μὲ σύμβολα καὶ αἰνίγματα.**

Γι' αὐτὸ καὶ οἱ Αἰγύπτιοι δὲν ἀνέθεταν τὴν τέλεση τῶν μυστηρίων τοὺς σὲ ὅποιους τύχαινε, οὔτε μετέδιδαν τὴ γνώση τῶν θείων σὲ βέβηλους, παρὰ μονάχα σ' ἐκείνους ποῦ ἐπρόκειτο νὰ ἀσκήσουν τὴ βασιλεία καὶ ἐπίσης καὶ στοὺς ἱερεῖς ποῦ κρίθηκαν δοκιμότετοι ἀπὸ τὴν ἀποψη τῆς ἀγωγῆς, τῆς μόρφωσης καὶ τῆς καταγωγῆς. Τὰ αἰνίγματα τῶν Αἰγυπτίων εἶναι ὅμοια μὲ τὰ ἑβραϊκὰ ὡς πρὸς τὴν ἀπόκρυψη. Ἀπὸ τοὺς Αἰγυπτίους ἄλλοι παρουσιάζουν τὸν ἥλιο σ' ἓνα πλοῖο, καὶ ἄλλοι σ' ἓναν κροκόδειλο. Θέλουν νὰ δηλώσουν ἔτσι, ὅτι ὁ ἥλιος, κάνοντας τὴν πορεία του μέσα ἀπὸ μαλακὸ καὶ ὑγρὸ ἀέρα, γεννᾷ τὸ χρόνο ποῦ ὑπαινίσσεται ὁ κροκόδειλος σύμφωνα μὲ μιὰ ἄλλη ἱστορία τῶν ἱερέων. Καὶ στὴ Διόσπολη τῆς Αἰγύπτου στὸν πυλώνα, ποῦ τὸν λένε ἱερό, ἔχει ζωγραφιστεῖ ἓνα παιδί, σύμβολο τῆς γένεσης, κι ἓνας γέρος, σύμβολο τῆς φθορᾶς. Σύμβολο τοῦ Θεοῦ εἶναι τὸ γεράκι, ὅπως τὸ ψάρι εἶναι τοῦ μίσους· καὶ μὲ ἄλλη σημασία πάλι ὁ κροκόδειλος εἶναι σύμβολο τῆς ἀναίδειας. Ὅλη αὐτὴ λοιπὸν ἡ συμβολικὴ σύνθεση φαίνεται ὅτι δηλώνει τὸ παρακάτω. “ὦ ἐσεῖς ποῦ γεννιέστε καὶ πεθαίνετε, ὁ Θεὸς μισεῖ τὴν ἀναίδεια”. Κι αὐτοὶ ποῦ φτιάχνουν τὰ αὐτιά καὶ τὰ μάτια ἀπὸ πολῦτιμο ὑλικό, τὰ ἀγιάζουν ἀφιερώνοντάς τα στοὺς θεοὺς στοὺς ναοὺς, ὑπαινισσόμενοι ἀσφαλῶς μὲ αὐτό, ὅτι ὁ Θεὸς τὰ βλέπει καὶ τ' ἀκούει ὅλα. Ἐκτὸς ἀπὸ αὐτὰ ἔχουν τὸ λιοντάρι σύμβολο τῆς ἀνδρείας καὶ τῆς ρωμαλεότητας, ὅπως βέβαια τῆς ἴδιας τῆς γῆς καὶ τῆς γεωργίας καὶ τῆς τροφῆς τὸ βόδι, τῆς ἀνδρείας καὶ τοῦ θάρρους τὸ ἄλογο, τῆς δύναμης μαζὶ καὶ τῆς σύνεσης σύμβολο εἶναι ἡ Σφίγγα, ποῦ ἔχει σῶμα λιονταριοῦ καὶ πρόσωπο ἀνθρώπου. Ὅμοια μὲ αὐτὰ ὁ ἀνθρω-

μην καὶ κράτος καὶ τέχνην ὁ ἄνθρωπος αἰνισσόμενος, τοῖς ἱεροῖς
 πρὸς αὐτῶν ἐγγλύφεται. Ἦδη δὲ καὶ ταῖς καλουμέναις παρ' αὐτοῖς
 κωμασίαις, τῶν θεῶν χρυσᾶ ἀγάλματα, δύο μὲν κύνας, ἓνα δὲ ἰέρα-
 κα, καὶ ἴβιν μίαν περιφέρουσι καὶ καλοῦσι τὰ τέσσαρα τῶν ἀγαλμά-
 5 των εἶδωλα, τέσσαρα γράμματα· εἰσὶ γοῦν οἱ μὲν κύνες σύμβολα τῶν
 δυεῖν ἡμισφαιρίων, οἷον περιπολούντων καὶ φυλασσόντων· ὁ δὲ
 ἰέραξ ἡλίου· πυρώδης γὰρ καὶ ἀναιρετικός· αὐτίκα τὰς λοιμικᾶς νό-
 σους ἡλίῳ ἀνατιθέασιν· ἡ δὲ ἴβις σελήνης· τὰ μὲν σκιερὰ τῶ μέλανι,
 τὰ δὲ φωτεινὰ τῶ λευκῷ τῶν πτίλων εἰκαζόντων. Εἰσὶ δὲ οἱ τοὺς μὲν
 10 τροπικοὺς πρὸς τῶν κινῶν μηνύεσθαι βούλονται, οἱ δὲ διαφυλάσ-
 σουσι καὶ πυλωροῦσι τὴν ἐπὶ νότον καὶ ἄρκτον πάροδον τοῦ ἡλίου.
 Τὸν δ' ἰσημερινόν, ὑψηλὸν ὄντα καὶ διακεκαυμένον, ὁ ἰέραξ δηλοῖ,
 καθάπερ ἡ ἴβις τὸν λοξόν· ἀριθμοῦ γὰρ ἐπινοίας καὶ μέτρον μάλι-
 στα τῶν ζώων ἡ ἴβις ἀρχὴν παρεσχῆσθαι τοῖς Αἰγυπτίοις δοκεῖ, ὡς
 15 τῶν κύκλων ὁ λοξός

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η΄.

Ὁ συμβολικὸς τρόπος ἐν τοῖς ποιηταῖς καὶ τοῖς φιλοσόφοις

Ἀλλὰ γὰρ οὐ μόνον Αἰγυπτίων οἱ λογικώτατοι, πρὸς δὲ καὶ τῶν
 ἄλλων βαρβάρων, ὅσοι φιλοσοφίας ὠρέχθησαν, τὸ συμβολικὸν εἶ-
 20 δος ἐξήλωσαν. Φασὶ γοῦν καὶ Ἰδανθούραν τῶν Σκυθῶν βασιλέα, ὡς
 ἱστορεῖ Φερεκύδης ὁ Σύριος, Δαρείῳ διαβάντι τὸν Ἰστρον, πόλεμον
 ἀπειλοῦντα, πέμπει σύμβολον ἀντὶ τῶν γραμμάτων, μῦν, βάτραχον,
 ὄρνιθα, οἰστόν, ἄροτρον. Ἀπορίας δὲ οὔσης, οἷα εἰκός, ἐπὶ τούτοις
 Ὁρονοπάγας μὲν ὁ χιλίαρχος ἔλεγε, παραδώσειν αὐτοὺς τὴν ἀρ-
 25 χὴν, τεκμαιρόμενος ἀπὸ μὲν τοῦ μνὸς τὰς οἰκήσεις, ἀπὸ δὲ τοῦ βα-
 τράχου τὰ ὕδατα, τὸν ἀέρα τε ἀπὸ τῆς ὄρνιθος, καὶ ἀπὸ τοῦ οἰστοῦ
 τὰ ὄπλα, ἀπὸ δὲ τοῦ ἀρότρου τὴν χώραν. Εἰφόδρης δὲ ἔμπαλιν ἠρ-
 μήνευσεν ἔφασκε γάρ· “Ἐὰν μὴ ὡς ὄρνιθες ἀναπτῶμεν, ἢ ὡς μῦες
 κατὰ τῆς γῆς, ἢ ὡς οἱ βάτραχοι καθ' ὕδατος δύωμεν, οὐκ ἂν φύγο-
 30 μεν τὰ ἐκείνων βέλη· τῆς γὰρ χώρας οὐκ ἔσμεν κύριοι”. Ἀνάχαρσιν
 τε τὸν Σκύθην φασὶ καὶ αὐτὸν κοιμώμενον κατέχειν τῇ μὲν λαιᾷ τὰ

πος υπαινίσσεται τὴ σύνεση καὶ τὴ μνήμη καὶ τὴ δύναμη καὶ τὴν τέχνη, ὅταν τὸν περιλαμβάνουν στὰ ἱερογλυφικά τους. Καὶ κατὰ τὶς κώμους (διασκεδάσεις) ὅπως αὐτοὶ τὶς λένε, περιφέρουν χρυσὰ ἀγάλματα τῶν θεῶν, δύο σκύλους, ἓνα γεράκι καὶ τὸ νεροπούλι ἴβη. Καὶ τὰ τέσσερα εἶδωλα τὰ καλοῦν τέσσερα γράμματα. Εἶναι λοιπὸν τὰ σκυλιὰ σύμβολα τῶν δυὸ ἡμισφαιρίων, στὰ ὁποῖα περιπολοῦν καὶ τὰ φυλάγουν· τὸ γεράκι εἶναι τοῦ ἥλιου, γιατί ἔχει τὴν ὀρμὴ τῆς φωτιᾶς καὶ σκοτώνει. Τὶς λοιμικὲς ἀρρώστιες τῆς ἀποδίδουν στὸν ἥλιο. Τὸ λιμνοπούλι ἢ ἴβη εἶναι σύμβολο τῆς σελήνης, ἐπειδὴ τὰ σκοῦρα φτερὰ της τὰ παρομοιάζουν μὲ τὸ μαῦρο, ἐνῶ τὰ ἀνοιχτὰ μὲ τὸ λευκό. Μερικοὶ θέλουν τὰ σκυλιὰ νὰ δηλώνουν τοὺς τροπικούς, τὰ ὁποῖα σὰν θυρωροὶ φυλάγουν τὶς πόρτες γιὰ τὴν εἴσοδο τοῦ ἥλιου στὸ νότο καὶ στὸ βορρά. Τὸν ἰσημερινό, πὺ εἶναι ὑψηλὸς καὶ κατακαίεται, τὸν δηλώνει τὸ γεράκι, ὅπως ἡ ἴβη δηλώνει τὸν λοξὸ ζωδιακὸ κύκλο. Φαίνεται ὅτι περισσότερο ἀπὸ τὰ ἄλλα ζῶα ἢ ἴβη ἔδωσε στοὺς Αἰγυπτίους τὴν ἀρχὴ νὰ ἐπινοήσουν τὸν ἀριθμὸ καὶ τὸ μέτρο, ὅπως ἀπὸ τοὺς κύκλους ὁ λοξός.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Η'.

Ὁ συμβολικὸς τρόπος στοὺς ποιητὲς καὶ τοὺς φιλοσόφους.

Δὲ ζήλεψαν ὅμως τὸ συμβολικὸ τρόπο ἔκφρασης μόνο οἱ πρὸ λογικοὶ ἀπὸ τοὺς Αἰγυπτίους καὶ τοὺς ἄλλους βαρβάρους. Γιατὶ λένε, ὅτι καὶ ὁ Ἰδανθούρας, ὁ βασιλιάς τῶν Σκυθῶν, ὡς ἱστορεῖ ὁ Φερεκύδης ὁ Σύρος, ὅταν ὁ Δαρεῖος πέρασε τὸν Ἰστρο καὶ ἀπειλοῦσε μὲ πόλεμο, τοῦ ἔστειλε ἀντὶ γράμμα ἓνα σύμβολο· ἓνα ποντικό, ἓνα βάτραχο, ἓνα πουλί, ἓνα βέλος καὶ ἓνα ἀλέτρι. Κι ἐνῶ ἀποροῦσαν μὲ ὅλα αὐτὰ, ὅπως εἶναι φυσικό, ὁ Ὁροντοπάγας, ὁ χιλίαρχος, ἔλεγε ὅτι οἱ Σκύθες θὰ παραδώσουν τὴν ἀρχή, συμπεραίνοντας ἀπὸ τὸν ποντικό τὶς κατοικίες, ἀπὸ τὸ βάτραχο τὰ νερὰ, ἀπὸ τὸ πουλί τὸν ἀέρα, ἀπὸ τὸ βέλος τὰ ὅπλα καὶ ἀπὸ τὸ ἀλέτρι τὴ γῆ. Ὁ Ξιφόδρης, ἀντίθετα, ἔδωσε διαφορετικὴ ἔρμηνεία. Γιατὶ ἔλεγε· “Ἄν δὲν πετᾶξομε σὰν πουλιή, ἢ δὲ χωθοῦμε σὰν ποντίκια στὴ γῆ, ἢ δὲ βουτήξομε στὰ νερὰ ὅπως οἱ βάτραχοι, δὲν θὰ ξεφύγομε τὰ βέλη τους· γιατί δὲν εἴμαστε κύριοι τῆς χώρας”. Ὁ Ἀνάχαρσις ὁ Σκύθης λένε ὅτι κι αὐτός, ὅταν κοιμόταν, κρατοῦσε μὲ τὸ ἀριστερὸ χέρι τὰ γεννητικὰ του ὄργανα καὶ μὲ τὸ δεξιὸ τὸ στόμα του· μὲ

αἰδοῖα, τῇ δεξιᾷ δὲ τὸ στόμα, αἰνιττόμενον δεῖν μὲν ἀμφοῖν μείζον
δὲ εἶναι γλώττης κρατεῖν ἢ ἡδονῆς

Καὶ τί μοι περὶ τοὺς βαρβάρους ἐνδιατρίβειν, ἐξὸν αὐτοὺς τοὺς
Ἕλληνας σφόδρα τῇ ἐπικρούσει κεκρημένους παραστήσαι; Ἄνδρο-
5 κύδης γοῦν ὁ Πυθαγορικός τὰ Ἐφέσια καλούμενα γράμματα, ἐν
πολλοῖς δὴ πολυθρύλλητα ὄντα, συμβόλων ἔχειν φησὶ τάξιν, σημαί-
νειν δὲ “Ἄσκιον μὲν τὸ σκότος” (μὴ γὰρ ἔχει τοῦτο σκιάν), “φῶς δὲ
Κατάσκιον”, ἐπεὶ καταναγάζει τὴν σκιάν. “Λίξ” τέ ἐστὶν ἡ γῆ κατὰ
ἀρχαίαν ἐπωνυμίαν καὶ “Τετρας” ὁ ἐνιαυτὸς διὰ τὰς ὥρας, “Δα-
10 μναμενεὺς” δὲ ὁ ἥλιος ὁ δαμάζων, τὰ “Αἰσιᾶ” τε ἡ ἀληθῆς φωνή. Ση-
μαίνει δ’ ἄρα τὸ σύμβολον, ὡς κεκόσμηται τὰ θεῖα, οἷον, σκότος πρὸς
φῶς, καὶ ἥλιος πρὸς ἐνιαυτόν, καὶ γῆ πρὸς παντοίαν φύσεως γένε-
σιν. Ἄλλὰ καὶ Διονύσιος ὁ Θραξ ὁ γραμματικὸς ἐν τῷ Περί τῆς ἐμ-
φάσεως τοῦ περὶ τῶν τροχίσκων συμβόλου φησὶ κατὰ λέξιν. “Ε-
15 σήμαινον γοῦν οὐ διὰ λέξεως μόνον, ἀλλὰ καὶ διὰ συμβόλων ἔνιοι
τὰς πράξεις διὰ λέξεως μὲν, ὡς ἔχει τὰ λεγόμενα Δελφικὰ παραγ-
γέλματα, τὸ “Μηδὲν ἄγαν”, καὶ τὸ “Γνωθὶ σαυτόν”, καὶ τὰ τούτοις
ὅμοια, διὰ δὲ συμβόλων, ὡς ὁ τε τροχὸς ὁ στρεφόμενος ἐν τοῖς τῶν
θεῶν τεμένεσιν, εἰλκυσμένος παρὰ Αἰγυπτίων καὶ τὸ τῶν θαλλῶν
20 τῶν διδομένων τοῖς προσκυνουῖσι”. Φησὶ γὰρ Ὀρφεὺς ὁ Θράκιος
“Θαλλῶν δ’ ὅσα βροτοῖσιν ἐπὶ χθονὸς ἔργα μέμηλεν.
Οὐδὲν ἔχει μίαν αἴσαν ἐπὶ φρεσίν, ἀλλὰ κυκλεῖται
Πάντα πέριξ· στήναι δὲ καθ’ ἐν μέρος οὐ θέμις ἐστίν,
Ἄλλ’ ἔχει, ὡς ἤρξατο, δρόμου μέρος ἴσον ἕκαστος”.

Οἱ θαλλοὶ ἦτοι τῆς πρώτης τροφῆς σύμβολον ὑπάρχουσιν, ἢ
ὅπως ἐπιστῶνται οἱ πολλοὶ τοὺς μὲν καρποὺς δι’ ὄλου θάλλειν καὶ
αὔξεσθαι διαμένοντας ἐπιπλεῖστον, σφᾶς δὲ αὐτοὺς ὀλίγον εἰληχέ-
ναι τὸν τῆς ζωῆς χρόνον· τούτου χάριν δίδοσθαι τοὺς θαλλοὺς
βούλονται· ἴσως δὲ καὶ ἵνα ἐπίστωνται, ὅτι ὡς οὗτοι αὐτὸ καίονται,
30 οὕτω καὶ τοὺς εἰς τοῦτον τὸν βίον ταχέως ἐκλιπεῖν, καὶ πυρὸς ἔργον
γενήσεσθαι. Χρησιμώτατον ἄρα τὸ τῆς συμβολικῆς ἐρμηνείας εἶδος
εἰς πολλά, καὶ πρὸς τὴν ὀρθὴν θεολογίαν συνεργοῦν, καὶ πρὸς εὐσέ-
βειαν, καὶ πρὸς ἐπίδειξιν συνέσεως, καὶ βραχυλογίας ἄσκησιν, καὶ
σοφίας ἐνδειξιν. “Σοφοῦ γὰρ τὸ χρῆσθαι τῇ συμβολικῇ φράσει”,
35 δεξιῶς φησιν ὁ γραμματικὸς Δίδυμος, “καὶ τὸ γνωρίσαι τὸ διὰ ταύ-

αὐτὸ ὑπαινισσόταν, ὅτι χρειάζονται βέβαια καὶ τὰ δύο, ἀλλὰ σπουδια-
ότερο εἶναι νὰ κρατᾶς τὴ γλώσσα σου, παρά ν' ἀπέχεις ἀπὸ τὴν ἡδονή.

Ἄλλὰ γιατί νὰ χρονοτριβῶ μὲ τοὺς βαρβάρους, ἄφοῦ μπορῶ νὰ
παρουσιάσω τοὺς Ἕλληνες, ὅτι χρησιμοποίησαν πάρα πολὺ τὴν ἀπό-
κρυψη; Ὁ Πυθαγόρειος λοιπὸν Ἀνδροκίδης λέει, ὅτι τὰ λεγόμενα
Ἐφέσια γράμματα, πού εἶναι πολυθρύλητα στὸν κόσμον, ἔχουν θέση
συμβόλων καὶ σημαίνουν ὅτι τὸ σκότος εἶναι ἄσκιο, γιατί δὲν ἔχει σκιά,
ἐνῶ τὸ φῶς εἶναι κατάσκιο, ἐπειδὴ καταυγάζει τὴ σκιά. Λίξ εἶναι ἡ γῆ
σύμφωνα μὲ μιὰ παλιὰ ὀνομασία, καὶ τετράδα ὁ χρόνος ἐξαιτίας τῶν
τεσσάρων ἐποχῶν. Δαμναμενεὺς εἶναι ὁ ἥλιος πού δαμάζει καὶ τὰ
αἴσια τὰ δηλώνει ἡ ἀληθινὴ φωνή. Ἐπομένως τὸ σύμβολο σημαίνει ὅτι
τὰ θεῖα ἔχουν κατακοσμηθεῖ, ὅπως γιὰ παράδειγμα τὸ σκότος μὲ τὸ
φῶς, ὁ ἥλιος μὲ τὸν ἐνιαυτό, καὶ ἡ γῆ μὲ κάθε λογῆς γένεση. Ἄλλὰ καὶ
ὁ Διονύσιος ὁ Θράκας ὁ γραμματικὸς στὸ ἔργο του, Περὶ ἐμφάσεως
τοῦ περὶ τῶν τροχίσκων συμβόλου, λέει κατὰ λέξη· “Δήλωναν τίς πρά-
ξεις ὄχι μὲ τὴ λέξη μόνο, ἀλλὰ μερικοὶ καὶ μὲ σύμβολα. Μὲ τὴ λέξη,
ὅπως γίνεται μὲ τὰ Δελφικὰ παραγγέλματα τὸ “Μηδὲν ἄγαν” καὶ τὸ
“Γνῶθι σαῦτόν” καὶ τὰ ὅμοια μ' αὐτά. Μὲ σύμβολα, ὅπως εἶναι ὁ τρο-
χὸς πού στρέφεται στοὺς ναοὺς τῶν θεῶν, πού ἔλκει τὴν καταγωγὴ του
ἀπὸ τοὺς Αἰγύπτιους, καὶ οἱ δεμένοι μὲ ταινίες βλαστοὶ πού δίδονταν
στοὺς προσκυνητές. Γιατί λέει ὁ Ὀρφέας ἀπὸ τὴ Θράκη·

“Γιατί εἶναι τῶν βλαστῶν ὅσα οἱ ἄνθρωποι κάμνουν στὴ γῆ,
Δὲν ἔχει κανένα μιά θέση στὸ μυαλὸ του, ἀλλὰ κυκλοφέρουν
ὅλα ὀλόγυρα· δὲν εἶναι θεμιτὸ νὰ σταθοῦν σ' ἓνα μέρος,
ἀλλὰ καθένα ἔχει ἴσο μέρος δρόμου ὅπως ἄρχισαν”.

Οἱ βλαστοὶ ἢ εἶναι σύμβολο τῆς πρώτης τροφῆς, ἢ γιὰ νὰ μάθει ὁ
λαός, ὅτι οἱ καρποὶ θάλλουν ὅλοι καὶ αὐξάνουν κρατώντας πολὺ διά-
στημα, ἐνῶ οἱ ἴδιοι ἔχουν λάχει λίγο χρόνο τῆς ζωῆς τους· γι' αὐτὸ τὸ
λόγο θέλουν νὰ δίνονται οἱ βλαστοί. Ἴσως καὶ γιὰ νὰ μάθουν ὅτι, ὅπως
αὐτοὶ καίγονται, ἔτσι κι ὅσοι βρίσκονται σ' αὐτὴ τὴ ζωὴ θ' ἀφανιστοῦν
γρήγορα καὶ θὰ γίνουν παρανάλωμα τῆς φωτιᾶς. Εἶναι λοιπὸν πολὺ
χρήσιμο σὲ πολλὰ τὸ εἶδος τῆς συμβολικῆς ἐρμηνείας καὶ βοηθάει στὴν
ὀρθὴ θεολογία καὶ τὴν εὐσέβεια, καθὼς καὶ στὴν ἐπίδειξη σύνεσης,
τὴν ἀσκηση στὴ βραχυλογία καὶ τὴν ἀπόδειξη σοφίας. Γιατί ὁ σοφὸς
ξέρει νὰ χρησιμοποιεῖ τὴ συμβολικὴ ἐρμηνεία, λέει εὐστοχα ὁ γραμμα-
τικὸς Δίδυμος, καὶ τὸ νὰ γνωρίσει ὅτι αὐτὴ δηλώνει. Ἐξάλλου καὶ ἡ

της δηλούμενον". Καὶ μὴν ἡ στοιχειωτικὴ τῶν παίδων διδασκαλία τὴν τῶν τεττάρων στοιχείων περιεῖληφεν ἑρμηνείαν· Βέδου μὲν γὰρ τοὺς Φρύγας τὸ ὕδωρ φησὶ καλεῖν, καθὰ καὶ Ὁρφεύς·

"Καὶ Βέδου Νυμφάων καταλείβεται ἀγλαὸν ὕδωρ".

5 Ἄλλὰ καὶ ὁ Θύτης Δίων ὁμοίως φαίνεται γράφων· "Καὶ Βέδου λαβῶν, κατὰ χειρῶν καταχέου, καὶ ἐπὶ τὴν ἱεροσκοπὴν τρέπου". Ἐμπαλιν δὲ ὁ κωμικὸς Φιλύδεος (Φυλλίδιος) βέδου τὸν ἀέρα, βιόδωρον ὄντα, διὰ τούτων γινώσκει·

"Ἐλκειν τὸ Βέδου σωτήριον προσεύχομαι·

10 "Ὅπερ μέγιστόν ἐστιν ὑγιείας μέρος·

Τὸ τὸν ἀεὶ ἔλκειν καθαρὸν, οὐ τεθολωμένον".

Συνομολόγος τῆς τοιαύσδε δόξης καὶ ὁ Κυζικηνὸς Νεάνθης, γράφων τοὺς Μακεδόνων ἱερεῖς ἐν ταῖς κατευχαῖς, βέδου κατακαλεῖν Ἰλεω αὐτοῖς τε καὶ τοῖς τέκνοις, ὅπερ ἑρμηνεύουσιν ἀέρα. Ζὰψ δὲ τὸ

15 πῦρ οἱ μὲν παρὰ τὴν ζέσιν, ἀμαθῶς ἐδέξαντο· καλεῖται δ' οὕτως ἡ θάλασσα, ὡς Εὐφορίων ἐν ταῖς πρὸς Θεωρίδαν ἀντιγραφαῖς

"Ζὰψ δὲ ποτὶ σπιλάδεσσι νεῶν ὀλέτειρα κακύνει".

Διονύσιός τε ὁ Ἰαμβὸς ὁμοίως

"Πόντου μαινομένοιο περιστείνει ἀλυκὴ ζὰψ".

20 Ὁμοίως δὲ Κρατῖνος ὁ νεώτερος κωμικὸς·

"Καρίδας ἡ ζὰψ ἐκφέρει κ' ἰχθύδια".

Καὶ Συμμίας ὁ Ρόδιος

"Αμμάς Ἰγνήτων καὶ Τελχίνων ἔφυ ἡ ἀλυκὴ ζὰψ".

Χθῶν δὲ ἡ γῆ, εἰς μέγεθος κεχυμένη. Καὶ πλήκτρον οἱ μὲν τὸν

25 πόλον, οἱ δὲ τὸν ἀέρα, τὸν πάντα πλήσσοντα καὶ κινουῦντα εἰς φύσιν τε καὶ αὐξῆσιν, τὸν πάντων πληρωτικόν. Οὐκ ἀνέγνωσαν δ' οὗτοι Κλεάνθην τὸν φιλόσοφον, ὃς ἀντικρὺς "πλήκτρον" τὸν ἥλιον καλεῖ· ἐν γὰρ ταῖς ἀνατολαῖς ἐρείδων τὰς αὐγάς, οἷον πλήσσω τὸν κόσμον, εἰς τὴν ἐναρμόνιον πορείαν τὸ φῶς ἄγει· ἐκ δὲ τοῦ ἡλίου

30 σημαίνει καὶ τὰ λοιπὰ ἄστρα. Σφίγξ δὲ οὐχ ἡ τῶν ὄλων σύνδεσις, καὶ ἡ "τοῦ κόσμου" κατὰ τὸν ποιητὴν Ἄρατον "περιφορὰ", ἀλλὰ τάχα μὲν ὁ διήκων πνευματικὸς τόνος καὶ συνέχων τὸν κόσμον εἶη ἄν. Ἄμεινον δὲ ἐκδέχεσθαι τὸν αἰθέρα πάντα συνέχοντα καὶ σφίγγοντα, καθὰ καὶ ὁ Ἐμπεδοκλῆς φησιν·

35 "Εἰ δ' ἄγε τοι λέξω πρῶθ' ἥλιον ἀρχήν,

στοιχειώδης διδασκαλία τῶν παιδιῶν περιέχει τὴν ἑρμηνεία τῶν τεσσάρων στοιχείων. Βέδου, λέει, οἱ Φρύγες καλοῦν τὸ νερό, ὅπως καὶ ὁ Ὀρφείας·

“Καὶ βέδου τῶν Νυμφῶν ἀναβλύζει καθαρὸ νερό”.

Ἄλλὰ καὶ ὁ Θύτης Δίων φαίνεται νὰ γράφει ὁμοίᾳ·

“Κι ἄφοῦ πάρεις Βέδου νὰ τὸ χύσεις στὰ χέρια σου καὶ πηγαινέ στην ἱεροσκοπία”.

Ἐξάλλου ὁ κωμικὸς Φιλύδεος (Φυλλίδιος) θεωρεῖ βέδου τὸν ἀέρα, ποὺ εἶναι δωρητὴς τῆς ζωῆς·

“Προσεύχομαι νὰ τραθήξω τὸ σωτήριο Βέδου ποὺ εἶναι τὸ μέγιστο συστατικὸ τῆς ὑγείας, γιὰ νὰ ἀντλήσω τὸν ἀέρα καθαρὸ, ὄχι θολωμένο”.

Συνομολογεῖ αὐτὴ τὴ γνώμη καὶ ὁ Νεάνθης ἀπὸ τὴν Κύζικο, γράφοντας στίς Εὐχὲς τοὺς ἱερεῖς τῶν Μακεδόνων νὰ ἐπικαλοῦνται τὸ βέδου νὰ εἶναι καλὸ σ' αὐτοὺς καὶ στὰ παιδιὰ τους, τὸ ὁποῖο καὶ ἑρμηνεύουν ἀέρα. Ἄλλοι δέχτηκαν ἀπὸ ἀμάθεια τὴ φωτιὰ ὡς Ζάψ ἀπὸ τὴ ζέση. Ἐτσι ὁμως καλεῖται ἡ θάλασσα, ὅπως γράφει ὁ Εὐφορίων στίς ἀπαντήσεις του πρὸς τὸν Θεωρίδα·

“Συντριβεὶ τοὺς σκοπέλους καὶ καταστρέφει τὰ πλοῖα ἡ Ζάψ”.

Ὁμοίᾳ γράφει καὶ ὁ Διονύσιος ὁ Ἰαμβος·

“Ἡ ἄλμυρὴ Ζάψ μουγκρίζει ὅταν μανιάζει ὁ πόντος”.

Τὸ ἴδιο καὶ ὁ νεότερος κωμικὸς Κρατῖνος·

“Ἡ Ζάψ βγάζει γαρίδες καὶ ψαράκια”.

Καὶ ὁ Σιμμίας ὁ Ρόδιος ἐπίσης·

“Ἀπὸ τοὺς Ἀμασιγνήτες καὶ Τελχίνες βγήκε ἡ ἄλμυρὴ θάλασσα”.

Χθόνα εἶναι ἡ γῆ, ἐκτεταμένη σὲ μέγεθος. Καὶ πληκτρο ἄλλοι τὸν πόλο καλοῦν, ἄλλοι τὸν ἀέρα, ποὺ πλήττει τὰ πάντα καὶ τὰ κινεῖ νὰ γεννηθοῦν καὶ νὰ μεγαλώσουν, καὶ ποὺ γεμίζει τὰ πάντα. Αὐτοὶ δὲ διάβασαν τὸν φιλόσοφο Κλεάνθη, ποὺ ρητὰ καλεῖ πληκτρο τὸν ἥλιο· γιὰτί, στερεώνοντας τὶς ἀκτίνες του στὴν ἀνατολή, χτυπώντας κατὰ κάποιον τρόπο τὸν κόσμον, ὁδηγεῖ τὸ φῶς στὴν ἁρμονικὴ του πορεία. Μὲ τὸν ἥλιο σημαίνει καὶ τὰ λοιπὰ ἄστρα. Σφίγγα δὲν εἶναι ἡ σύνεση τῶν ὄλων καὶ ἡ περιφορὰ τοῦ κόσμου σύμφωνα μὲ τὸν ποιητὴ Ἄρατο, ἀλλ' ἴσως εἶναι ἓνας πνευματικὸς τόνος, ποὺ διέρχεται μέσω τοῦ κόσμου καὶ τὸν συνέχει. Καὶ εἶναι καλύτερο νὰ δεχόμαστε ὅτι ὁ αἰθέρας εἶναι ποὺ συνέχει καὶ περισφίγγει τὰ πάντα, ὅπως λέει καὶ ὁ Ἐμπεδοκλῆς·

“Ἐλα τώρα· πρῶτα θὰ σοῦ πῶ ὅτι ὁ ἥλιος εἶναι ἡ ἀρχή

Ἐξ ὧν δὴ ἐγένοντο τὰ νῦν ἐσορώμενα πάντα·
 Γαῖά τε καὶ πόντος πολυκύμων, ἡδ' ὑγρὸς ἀήρ,
 Τιτάν, ἡδ' αἰθήρ, σφίγγων περὶ κύκλον ἅπαντα”

Ἀπολλόδωρος δ' ὁ Κερκυραῖος τοὺς στίχους τούσδε ὑπὸ Βράγχου
 5 ἀναφωνηθῆναι τοῦ μάντεως λέγει, Μιλήσιους καθαίροντος ἀπὸ
 λοιμοῦ. Ὁ μὲν γὰρ ἐπιρραίνων τὸ πλῆθος δάφνης κλάδοις, προκα-
 τήρχετο τοῦ ὕμνου ὧδέ πως·

“Μέλπετε, ὦ παῖδες, ἐκάεργον καὶ ἐκαέργαν”,

Ἐπέβαλλεν δέ, ὡς εἶπεῖν, ὁ λαός “Βέδν, Ζάψ, Χθών, Πλήκτρον,
 10 Σφίγγξ, Κναξζδίχ, Χθύπτης, Φλεγμός, Δρώψ”. Μέμνηται τῆς ἱστο-
 ρίας καὶ Καλλίμαχος ἐν Ἰάμβοις Κναξζδίχ δὲ κατὰ παραγωγὴν ἢ
 νόσος παρὰ τὸ “κναίειν” καὶ “διαφθείρειν”. θῦσαι τε “τῶ κεραυνῶ
 φλέξει”. Θέσπις μέντοι ὁ τραγικὸς παρὰ τούτων ἄλλο τι σημαίνε-
 σθαί φησιν, ὧδέ πως γράφων·

15 “Ἴδε σοι σπένδω Κναξζδίχ τὸ λευκὸν
 ἀπὸ θηλαμόνων θλίψας κνακῶν·
 ἴδε σοι Χθύπτην τυρὸν μίξας
 ἐρυθρῶ μέλιτι, κατὰ τῶν σῶν, Πᾶν
 δέκερως, τίθεμαι θωμῶν ἀγίων.

20 Ἴδε σοι Βρομίου αἶθοπα φλογμὸν λείδω”.

Αἰνίσσεται, οἶμαι, τὴν ἐκ τῶν τεσσάρων καὶ εἴκοσι στοιχείων ψυχῆς
 γαλακτώδη πρώτην τροφήν· μεθ' ἣν ἤδη πεπηγὸς γάλα θρωμα·
 τελευταῖον δὲ αἶμα ἀμπέλου τοῦ Λόγου, τὸν αἶθοπα “οἶνον”, τὴν
 τελειοῦσαν τῆς ἀγωγῆς εὐφροσύνην διδάσκει. Δρώψ δὲ ὁ Λόγος ὁ
 25 δραστήριος, ὁ ἐκ κατηγήσεως τῆς πρώτης εἰς αὐξήσιν «ἀνδρός, εἰς
 μέτρον ἡλικίας», ἐκφλέγων καὶ ἐκφωτίζων τὸν ἄνθρωπον. Ἀλλὰ
 καὶ τρίτος ὑπογραμμὸς φέρεται παιδικός “μάρπτες, σφίγγξ, κλώψ,
 ζυνχθηδόν”. Σημαίνει δ', οἶμαι, διὰ τῆς τῶν στοιχείων καὶ τοῦ κό-
 σμου διοικήσεως τὴν ὁδὸν ἡμῖν δεῖν ἐπὶ τὴν τῶν τελειοτέρων γίνε-
 30 σθαι γνῶσιν, θία καὶ πόνω περιγυνομένης τῆς αἰωνίου σωτηρίας
 “μάρπαι” μὲν γὰρ τὸ καταλαβεῖν, τὴν δὲ τοῦ κόσμου ἁρμονίαν ἢ
 σφίγγξ, “ζυνχθηδόν” δὲ τὴν χαλεπότητα μηνύει, καὶ “κλώψ” τὴν
 λανθάνουσαν Κυρίου γνῶσιν ἅμα καὶ ἡμέραν δηλοῖ.

Τί δ'; οὐχὶ καὶ Ἐπιγένης ἐν τῷ Περὶ τῆς Ὀρφείως ποιήσεως, τὰ
 35 ἰδιάζοντα παρ' Ὀρφεῖ ἐκτιθέμενος, φησί, “κερκίσι καμπυλόχρωσι”
 τοῖς ἀρότροις μηνύεσθαι; “Στήμοσι” δὲ τοῖς αὐλάξι, “μίτον” δὲ τὸ

1. Ἐφ. 4, 13.

2. Κερκίς = ἡ σαῖτα τοῦ ἀργαλειοῦ καὶ ὁστοῦν τοῦ χεριοῦ.

κι ἀπὸ ποῦ ἔγιναν ὅλα ὅσα τώρα βλέπομε·
 ἢ γῆ κι ὁ πολυκύμαντος πόντος κι ὁ ὑγρὸς ἀέρας,
 κι ὁ Τιτάνας αἰθέρας πὺ περισφίγγει κυκλικὰ τὰ πάντα”.

Ὁ Ἀπολλόδωρος ὁ Κερκυραῖος λέει ὅτι τοὺς στίχους αὐτοὺς τοὺς εἶπε ὁ μάντης Βράγχος, ὅταν ἐξάγνιζε τοὺς κατοίκους τῆς Μιλήτου ἀπὸ τὸ λοιμό. Αὐτός, ραντίζοντας τὸ πλῆθος μὲ κλαδιὰ δάφνης, ἔλεγε ὡς ἀρχὴ τοῦ ὕμνου του ὡς ἑξῆς.

“Ψάλετε, παιδιά, τὸν τοξότη καὶ τὴν τοξότρια”.

Κι ὁ λαὸς ἐπανελάμβανε, ὅπως θὰ λέγαμε, ἔτσι τὸν ψαλμό· “Βέδου, Ζάψ, Χθών, πλήκτρον, Σφίγγα, Κναξζβίχ, Χθύπτῆς, Φλεγμός, Δρώψ”. Τὸ περιστατικὸ τὸ ἀναφέρει καὶ ὁ Καλλίμαχος στοὺς Ἰάμβους. Κναξζβίχ³ εἶναι ἡ νόσος πὺ προέρχεται ἀπὸ τὸ κναίω καὶ τὸ διαφθείρω. Τὸ θύψαι σημαίνει “κάψες μὲ τὸν κεραυνό”. Ὁ Θέσπις ὅμως ὁ τραγικὸς λέει ὅτι αὐτὰ σημαίνουν κάτι ἄλλο, γράφοντας τὰ ἑξῆς·

“Νά πὺ σου καίω σπονδὴ Κναξζβίχ λευκὸ
 παίροντάς το ἀπὸ τροφούς μὲ πολὺ γάλα.
 Κοίτα τὸ Χθύπτῆ ἀναμειγνύοντας τυρὶ
 μὲ ξανθὸ μέλι, ἐπάνω στοὺς δικούς σου, Πάνα
 δικέρατε, στοὺς ἅγιους βωμούς ἀποθέτω·

Κοίτα, τὴ λαμπρὴ φλόγα τοῦ Βρόμιου θεοῦ σου χύνω”.

Ὑπαινίσσεται νομίζω τὴν πρώτη διατροφή μὲ τὸ γάλα τῶν εἴκοσι τέσσερων στοιχείων· ἔπειτα ἀκολουθεῖ ἡ τροφή μὲ πηχτὸ γάλα. Καὶ τελευταῖο διδάσκει τὸ αἷμα τοῦ ἀμπελιοῦ τοῦ Λόγου, τὸ λαμπρὸ κρασί, τὴν εὐφροσύνη τῆς ἀγωγῆς πὺ δίνει τὴν τελειότητα. Δρώψ εἶναι ὁ δραστικὸς λόγος, ὁ ὁποῖος ἀπὸ τὴν πρώτη κατήχηση ὀδηγεῖ στὴν αὐξηση σὲ ἄνδρα, στὸ μέτρο τῆς ἡλικίας¹, φλογίζοντας καὶ φωτίζοντας τὸν ἄνθρωπο. Ἀναφέρεται ὅμως καὶ τρίτη περιγραφή παιδική· “μάρπτες, σφίγξ, κλώψ, ζυνχθηδόν”. Σημαίνει, νομίζω, ὅτι ἡ ὁδὸς πρὸς τὴ γνώση τῶν τελειότερων πρέπει νὰ γίνεται μέσω τῶν στοιχείων καὶ τῆς κυβέρνησης τοῦ κόσμου, γιὰ τὴν αἰώνια σωτηρία κερδίζεται μὲ βία καὶ πόνο. Γιατὶ “μάρπτω” σημαίνει συλλαμβάνω. Ἡ “Σφίγγα” σημαίνει τὴν ἄρμονία τοῦ κόσμου· “ζυνχθηδόν” σημαίνει τὴ δυσκολία, καὶ κλώψ σημαίνει τὴ μυστικὴ γνώση τοῦ Κυρίου μαζί καὶ τὴν ἡμέρα.

Ἄλλὰ τί; Μήπως καὶ ὁ Ἐπιγένης στὸ διβλίο του Περί τῆς Ὁρφέως ποιήσεως, ἐκθέτοντας τὰ ἰδιαίτερα γνωρίσματα τοῦ Ὁρφέα, δὲν λέει, ὅτι “μὲ τίς καμπυλόχρωμες κερκίδες²” δηλώνονται τὰ ἄροτρα; “Μὲ

σπέρμα ἀλληγορεῖσθαι, καὶ “δάκρυα Διὸς” τὸν ὄμβρον δηλοῦν, “μοίρας” τε αὐτὰ μέρη τῆς σελήνης, τριακάδα καὶ πεντεκαιδεκάτην καὶ νουμηνίαν· διὸ καὶ “λευκοστόλους” αὐτὰς καλεῖν τὸν Ὀρφέα, φωτὸς οὐσας μέρη. Πάλιν “ἄνθιον” μὲν τὸ ἔαρ διὰ τὴν φύσιν, 5 “ἀργίδα” δὲ τὴν νύκτα διὰ τὴν ἀνάπαυσιν, καὶ “γοργόνιον” τὴν σελήνην διὰ τὸ ἐν αὐτῇ πρόσωπον, “Ἀφροδίτην” τε τὸν καιρὸν καθ’ ὃν δεῖ σπεῖρειν, λέγεσθαι παρὰ τῷ Θεολόγῳ. Τοιαῦτα καὶ οἱ Πυθαγόρειοι ἠνίσσοντο, Φερσεφόνης μὲν κύνας τοὺς πλανήτας, Κρόνου δὲ δάκρυον τὴν θάλασσαν ἀλληγοροῦντες. Καὶ μυρία ἐπὶ μυρίοις 10 εὗρομεν ἂν ὑπὸ τε φιλοσόφων, ὑπὸ τε ποιητῶν αἰνιγματωδῶς εἰρημένα, ὅπου γε καὶ ὅλα βιβλία ἐπικεκρυμμένην τὴν τοῦ συγγραφέως βούλησιν ἐπιδείκνυνται, ὡς καὶ τὸ Ἡρακλείτου Περί φύσεως, ὃς καὶ δι’ αὐτὸ τοῦτο “Σκοτεινὸς” προσηγόρευται. Ὁμοία τούτῳ τῷ βιβλίῳ καὶ ἡ Φερεκύδους θεολογία τοῦ Συρίου. Εὐφορίων γὰρ ὁ 15 ποιητῆς καὶ τὰ Καλλιμάχου Αἴτια, καὶ ἡ Λυκόφρονος “Ἀλεξάνδρα”, καὶ τὰ τούτοις παραπλήσια, γυμνάσιον εἰς ἐξήγησιν γραμματικῶν ἔγκειται ἅπασιν

Οὐκὸν καὶ τὴν βάρβαρον φιλοσοφίαν, περὶ ἧς ἡμῖν πρόκειται λέγειν, ἐπικεκρυμμένως καὶ διὰ συμβόλων προφητεύειν ἔνεστιν, ὡς 20 ἀποδέδεικται. Τοιαῦτα γοῦν ὁ Μωϋσῆς παραινεῖ· «Τὰ κοινὰ δὴ ταῦτα, οὐ φάγεσθαι χοῖρον, οὔτε ὄξύπτερον, οὔτε ἀετόν, οὔτε κόρακα». Ὁ μὲν γὰρ χοῖρος φιλήδονον καὶ ἀκάθαρτον ἐπιθυμίαν τροφῶν καὶ ἀφροδισίων λίχνον καὶ μεμολυσμένην ἀκολασίαν μηνύει, αἰὲ κνηστιῶσαν, ὑλικὴν τε καὶ ἐν βορβόρῳ κειμένην, εἰς σφαγὴν καὶ 25 ἀπώλειαν πιανομένην. Ἐμπαλιν δὲ ἐπιτρέπει διχηλοῦν καὶ μαρκαῶμενον ἐσθίειν, μηνύων, φησὶν ὁ Βαρνάβας, κολλᾶσθαι δεῖν «μετὰ τῶν φοβουμένων τὸν Κύριον, καὶ μετὰ τῶν μελετῶντων ὁ ἔλαβον διάσταλμα ρήματος ἐν τῇ καρδίᾳ, μετὰ τῶν λαλούντων δικαιοῦματα Κυρίου καὶ τηρούντων, μετὰ τῶν εἰδότων ὅτι ἡ μελέτη ἐστὶν ἔργον 30 εὐφροσύνης καὶ ἀναμαρκαμένων τὸν λόγον Κυρίου». Τί δὲ τό, «διχηλοῦν»; Ὅτι ὁ δίκαιος καὶ ἐν τούτῳ τῷ κόσμῳ περιπατεῖ, καὶ τὸν ἅγιον αἰῶνα ἐκδέχεται. Εἶτα ἐπιφέρει· «Βλέπετε πῶς ἐνομοθέτησεν ὁ Μωϋσῆς καλῶς Ἀλλὰ πόθεν ἐκείνοις ταῦτα νοῆσαι ἢ συνιέναι; Ἡμεῖς δικαίως νοήσαντες τὰς ἐντολὰς λαλοῦμεν, ὡς ἠθέλησε Κύριος 35 διὰ τοῦτο περιέτεμε τὰς ἀκοὰς ἡμῶν καὶ τὰς καρδίας, ἵνα συνιῶμεν ταῦτα». Καὶ μὴν ὅτ’ ἂν λέγη, «Οὐ φάγη τὸν ἀετόν, τὸν ὄξύπτε-

3. Ὁ Ὀρφέας, ἐπειδὴ ἐξηγεῖ τὰ θεῖα.

4. Πρβλ. Λευϊτ. 11, 7, 13. Δευτ. κεφ. 14.

τούς στήμονες” δηλώνονται τὰ αὐλάκια, “μὲ τὸν μίτο” δηλώνεται ἀλληγορικὰ τὸ σπέρμα, “μὲ τὰ δάκρυα τοῦ Δία” δηλώνουν τὴ βροχή, “μὲ τὶς μοῖρες”, οἱ φάσεις τῆς σελήνης, ἡ τριακοστή, ἡ δέκατη πέμπτη, καὶ ἡ πρώτη τοῦ μηνός· γι’ αὐτὸ καὶ τὶς μέρες αὐτὲς ὁ Ὁρφέας τὶς λέει “λευκοφόρες”, ἐπειδὴ εἶναι μέρη τοῦ φωτός. Καὶ πάλι “ἄνθιο” καλεῖ τὴν ἀνοιξη γιὰ τὴν ἀναβλάστηση, “ἀργίδα” τὴ νύχτα, ἐπειδὴ ἀργοῦμε ἀπὸ τὶς δουλειές, “γοργόνιο” τὴ σελήνη γιὰ τὸ πρόσωπο ποὺ βλέπομε σ’ αὐτή, “Ἀφροδίτη” λέγεται ἀπὸ τὸ Θεολόγο³ ὁ καιρὸς ποὺ πρέπει νὰ γίνεται ἡ σπορὰ. Τέτοια ὑπαινίσσονταν καὶ οἱ Πυθαγόρειοι· “Σκυλιὰ τῆς Περσεφόνης” ἔλεγαν τοὺς πλανῆτες, “δάκρυα τοῦ Κρόνου” ἔλεγαν ἀλληγορικὰ τὴ θάλασσα. Χιλιάδες χιλιάδων θὰ βροῦμε νὰ ἔχουν πεῖ αἰνιγματικὰ οἱ φιλόσοφοι καὶ οἱ ποιητές, ὅπως καὶ ὁλόκληρα βιβλία δείχνουν νὰ κρύβει τὴ θέλησή του ὁ συγγραφέας, ὅπως τὸ βιβλίον τοῦ Ἡρόκλειτου Περί φύσεως, τὸ ὁποῖο γι’ αὐτὸ ἀκριβῶς ὀνομάστηκε καὶ “Σκοτεινός”. Ὁμοια μ’ αὐτὸ τὸ βιβλίον εἶναι καὶ ἡ θεολογία τοῦ Φερεκύδη ἀπὸ τὴ Συρία. Ὁ ποιητὴς Εὐφορίων καὶ τὰ Αἷτια τοῦ Καλλίμαχου καὶ ἡ Ἀλεξάνδρα τοῦ Λυκόφρονος καὶ τὰ παραπλήσιά τους ἀποτελοῦν ἄσκησις πρὸς ἐξήγησιν σὲ ὅλους τοὺς γραμματικούς.

Ἐπομένως μπορεῖ καὶ ἡ βαρβαρικὴ φιλοσοφία, γιὰ τὴν ὁποία μιλοῦμε, νὰ ἐκφράζεται, ὅπως δείξαμε, κεκαλυμμένα καὶ μὲ σύμβολα. Τέτοια παραγγέλλει λοιπὸν καὶ ὁ Μωϋσῆς· «Αὐτὰ τὰ κοινὰ, δὲ θὰ φᾶτε χοιρινό, οὔτε γεράκι, οὔτε ἀετό, οὔτε κόρακα»⁴. Γιατὶ ὁ χοῖρος δηλώνει φιλήδονη καὶ ἀκάθαρτη ἐπιθυμία τροφῶν καὶ ἀκολασία ἀφροδισιακῆ, λάγνα καὶ ἀκάθαρτη, φαγοῦρα ἀσταμάτητη, ποὺ βουτάει μέσα στὴν λάσπη καὶ τὸ βοῦρκο, ποὺ παχαίνει γιὰ τὸ μαχαίρι καὶ τὴ σφαγὴ. Ἀντίθετα ἐπιτρέπει νὰ τρώγεται ζῶο δίχηλο καὶ μηρυκαστικόν, δηλώνοντας, λέει ὁ Βαρνάβας, ὅτι πρέπει νὰ συνδεόμαστε μὲ ἐκείνους ποὺ φοβοῦνται τὸν Κύριον καὶ μελετοῦν μέσα στὴν καρδιά τους τὴν ἐντολὴν ποὺ ἔλαβαν μ’ αὐτοὺς ποὺ κηρῦττον καὶ φυλάγουν τὰ δικαιώματα τοῦ Κυρίου, μ’ αὐτοὺς ποὺ γνωρίζουν ὅτι ἡ μελέτη εἶναι ἔργον εὐφροσύνης καὶ ἀναμασοῦν συνέχεια τὸ λόγον τοῦ Κυρίου. Καὶ τὸ δίχηλο τί σημαίνει; Ὅτι ὁ δίκαιος καὶ σ’ αὐτὸ τὸν κόσμον ζεῖ καὶ κινεῖται, καὶ περιμένει τὸν ἅγιον χρόνον τῆς αἰωνιότητος. Ἐπειτα προσθέτει· «Βλέπετε πόσο καλὰ νομοθέτησε ὁ Μωϋσῆς. Ἀλλὰ ἀπὸ ποῦ αὐτοὶ νὰ σκεφτοῦν καὶ νὰ καταλάβουν; Ἐμεῖς ἐννοήσαμε σωστὰ τὶς ἐντολὰς καὶ μιλοῦμε ὅπως θέλησε ὁ Κύριος. Γι’ αὐτὸ ἔκανε περιτομὴν στὴν ἀκοή καὶ

ρον, καὶ τὸν ἰκτῖνον, καὶ τὸν κόρακα». «Οὐ κολληθήσῃ», φησὶν, «οὐδὲ ὁμοιωθήσῃ τοῖς ἀνθρώποις τούτοις, οἳ οὐκ ἴσασι διὰ πόνου καὶ ἰδρωῶτος πορίζειν ἑαυτοῖς τὴν τροφήν, ἀλλ' ἐν ἀρπαγῇ καὶ ἀνομία βιοῦσιν». ἀετὸς μὲν γὰρ ἀρπαγὴν, ὄξύπτερος δὲ ἀδικίαν, καὶ
5 πλεονεξίαν ὁ κόραξ μηνύει· γέγραπται δέ· «Μετὰ ἀνδρὸς ἀθῶου ἀθῶος ἔση, καὶ μετὰ ἐκλεκτοῦ ἐκλεκτὸς ἔση· καὶ μετὰ στρεβλοῦ διαστρέψεις». Κολλᾶσθαι οὖν τοῖς ἀγίοις προσήκει, ὅτι «οἱ κολλώμενοι αὐτοῖς ἀγιασθήσονται.» Ἐντεῦθεν ὁ Θεόγνις γράφει·

“Ἐσθλῶν μὲν γὰρ ἅπ' ἐσθλά μαθήσεται· ἦν δὲ κακοῖσι

10 Συμμιογῆς ἀπολεῖς καὶ τὸν ἑόντα νόον”.

Ὅταν τε αὐτὸ ἐν Ἐρδιῇ λέγῃ· «Ἐνδόξως γὰρ δεδόξασται· ἵππον καὶ ἀναβάτην ἔρριψεν εἰς θάλασσαν», τὸ πολυσκελὲς καὶ κτηνῶδες καὶ ὀρηκτικὸν πάθος, τὴν ἐπιθυμίαν, σὺν καὶ τῷ ἐπιβεβηκότι ἠνιόχῳ, τὰς ἠνίας ταῖς ἡδοναῖς ἐπιδεδωκότι, «ἔρριψεν εἰς θάλασσαν», εἰς τὰς
15 κοσμικὰς ἀταξίας ἀποβαλῶν

Οὕτω καὶ Πλάτων ἐν τῷ Περί ψυχῆς, τὸν τε ἠνιόχον καὶ τὸν ἀποστατήσαντα ἵππον, τὸ ἄλογον μέρος, ὃ δὴ δίχα τέμνεται, εἰς θυμὸν καὶ ἐπιθυμίαν, καταπίπτειν φησὶν. Ἡ καὶ τὸν Φαέθοντα δι' ἀκρασίαν τῶν πάλων ἐκπεσεῖν ὁ μῦθος αἰνίττεται. Καὶ μὴν καὶ ἐπὶ
20 τοῦ Ἰωσήφ, νέον τοῦτον ζηλώσαντες οἱ ἀδελφοί, πλεῖόν τι προορῶμενον κατὰ τὴν γνῶσιν, ἐξέδυσαν τὸ χιτῶνα τὸν ποικίλον· καὶ λαβόντες, ἔρριψαν εἰς λάκκον (ὃ δὲ λάκκος κενός, ὕδωρ οὐκ εἶχε), τὴν ἐκ φιλομαθίας τοῦ σπουδαίου ποικίλην γνῶσιν ἀποσκορακίσαντες, ἢ ψιλῇ τῇ κατὰ νόμον πίστει κεχρημένοι, ἔρριψαν εἰς λάκκον τὸν
25 ὕδατος κενόν, εἰς Αἴγυπτον ἀπεμπολήσαντες, τὴν τοῦ θεοῦ λόγου ἔρημον. Κενὸς δὲ ἐπιστήμης ὁ λάκκος, ἐν ᾧ ριφεῖς, καὶ τὴν γνῶσιν ἀποδυσάμενος, ὅμοιος τοῖς ἀδελφοῖς ἐδόκει γυμνὸς γνώσεως, ὃ δὴ ἀληθῶς σοφός. Κατ' ἄλλο σημαινόμενον, εἴη δ' ἂν ἐπιθυμία τὸ ποικίλον ἔνδυμα, εἰς ἀχανὲς ἀπέχουσα βάραθρον. «Ἐὰν δέ τις ἀνοιξῇ
30 λάκκον ἢ λατομήσῃ», φησὶ, «καὶ μὴ καλύψῃ αὐτόν, ἐμπέσῃ δ' ἐκεῖ μόσχος ἢ ὄνος, ὃ κύριος τοῦ λάκκου ἀποτίσει ἀργύριον, καὶ δώσει τῷ πλησίον· τὸ δὲ τεθνηκὸς αὐτῷ ἔσται». Ἐνταῦθά μοι τὴν προφητεῖαν ἐκείνην ἔπαγε· «Ἐγνωθῶς τὸν κτησάμενον, καὶ ὄνος τὴν

5. Ψαλμ. 17, 25-26.

6. Γραφικό.

7. Ἐξ. 15, 1, 21.

8. Θυμοειδές, συναισθηματικό, ἐπιθυμητικό, βούληση.

9. Φαίδρος 1222.

10. Γεν. 37, 23-24.

11. Ἐξ. 21, 33-34.

στην καρδιά μας, γιὰ νὰ τὰ καταλάβομε αὐτὰ. Καὶ βέβαια ὅταν λέει, «δὲν θὰ φᾶτε ἄετὸ καὶ γεράκι καὶ ἰκτίνο καὶ κόρακα», λέει ὅτι «δὲν θὰ προσκολληθεῖς οὔτε θὰ μοιάσεις μ' αὐτοὺς τοὺς ἀνθρώπους, πού δὲν ξέρουν νὰ προσποριστοῦν τὴν τροφή τους μὲ κόπο καὶ ἰδρώτα, ἀλλὰ ζοῦνε μὲ ἄρπαγὴ καὶ ἀνομία». Γιατὶ ὁ ἄετὸς δηλώνει τὴν ἄρπαγὴ, τὸ γεράκι τὴν ἀδικία, ὁ κόρακας τὴν πλεονεξία. Καὶ ἔχει γραφεῖ· «Μὲ ἀθῶο ἄνθρωπο θὰ γίνεις ἀθῶος, μὲ ἐκλεκτὸ ἐκλεκτός, καὶ μὲ διεστραμμένο θὰ διαστραφεῖς»⁵. Πρέπει λοιπὸν νὰ προσκολλώμαστε στοὺς ἁγίους, γιατί «ὅσοι προσκολλῶνται σ' αὐτοὺς, θὰ ἁγιαστοῦν»⁶. Ὁρμώμενος ἀπὸ αὐτὸ ὁ Θεόγνης γράφει·

“Ἀπὸ καλοὺς καλὰ θὰ μάθεις· ἂν ὅμως κακοὺς
συναναστραφεῖς, θὰ χάσεις καὶ τὴ φρόνηση πού ἔχεις”.

“Ὅταν πάλι στὴν Ὁδὴ λέει· «Μεγάλῃ εἶναι ἡ δόξα του· ἄλογα κι ἀναβάτη τὰ ἔρριξε στὴ θάλασσα»⁷, θέλει νὰ πεῖ ὅτι τὸ πολυσχιδὲς καὶ κτηνῶδες καὶ ὀρητικὸ πάθος, τὴν ἐπιθυμία μὲ τὸν ἀναβάτη ἠνίοχό της, πού παρέδωσε τὰ ἠνία στὶς ἡδονές, τὴν ἔρριξε στὴ θάλασσα ἀποβάλλοντάς τα στὶς ἀταξίες τοῦ κόσμου.

Ἔτσι κι ὁ Πλάτωνας στὸ ἔργο του Περὶ ψυχῆς, καὶ τὸν ἠνίοχο καὶ τὸ ἄλογο πού ἐπαναστάτησε, τὸ ἄλογο μέρος τῆς ψυχῆς, πού τέμνεται σὲ δύο μέρη, στὸ θυμὸ καὶ στὴν ἐπιθυμία⁸, πέφτει, λέει, πρὸς τὰ κάτω⁹. Ὅπως ὁ μῦθος ὑπαινίσσεται ὅτι καὶ ὁ Φαέθων ἔπεσε, ἐπειδὴ δὲν μποροῦσε νὰ συγκρατήσῃ τὰ πουλάρια. Ἄλλὰ καὶ τὸν Ἰωσήφ, ὅταν νέο τὸν ζήλεψαν οἱ ἀδελφοί του προβλέποντας ὅτι θὰ τοὺς ὑπερέβαλλε στὴ γνώση, τοῦ ἔβγαλαν τὸν πολυποίκιλο χιτῶνα καὶ τὸν ἔριξαν στὸ λάκκο¹⁰ (ὁ λάκκος ἦταν ἄδειος, δὲν εἶχε νερὸ), ἀπορρίπτοντας τὴν πλούσια γνώση τοῦ σπουδαίου πού εἶχε ἀποχτήσῃ ἀπὸ τὴ φιλομάθειά του. Ἡ, ἂν πιστέψομε στὸ γράμμα τοῦ νόμου, τὸν ἔριξαν στὸν ἄδειο ἀπὸ νερὸ λάκκο, πουλώνοντας τὸν στὴν Αἴγυπτο, τὴν ἔρημη ἀπὸ τὸν θεῖο λόγο. Ὁ λάκκος ἦταν ἄδειος ἀπὸ γνώση. Ὅταν τὸν ἔριξαν σ' αὐτὸν ξεντυμένος ἀπὸ τὴ γνώση του, φαινόταν ὅμοιος μὲ τοὺς ἀδελφούς του, γυμνὸς ἀπὸ γνώση, ὁ ἀληθινὰ σοφός. Μὲ ἄλλη σημασία τὸ ποικίλο φόρεμα εἶναι ἡ ἐπιθυμία πού ἔπεσε σὲ ἀχανὲς βάραθρο. «Ἄν σκάψῃ κάποιος», λέει, «ἢ σκαλίσει σὲ βράχο καὶ δὲν τὸν σκεπάσει καὶ πέσει μέσα σ' αὐτὸν μοσχάρι ἢ ὄνος, ὁ κάτοχος τοῦ λάκκου θὰ καταβάλλῃ πρόστιμο καὶ θὰ τὸ δώσει στὸ γείτονά του, τὸ νεκρὸ ζῶο ὅμως θὰ εἶναι δικό του»¹¹. Ἐδῶ φέρε μου ἐκείνη τὴν προφητεία· «Γνώρισε τὸ βόδι τὸν

φάτην τοῦ κυρίου αὐτοῦ, Ἰσραὴλ δέ με οὐ συνῆκεν». Ἴνα οὖν μή τις τούτων, ἐμπεσὼν εἰς τὴν ὑπὸ σοῦ διδασκομένην γνῶσιν, ἀκροατῆς γενόμενος τῆς ἀληθείας, παρακούση τε καὶ παραπέση, ἀσφαλῆς, φησί, περὶ τὴν χρῆσιν τοῦ λόγου γίνου καὶ πρὸς μὲν τοὺς ἀλόγως προσιόντας ἀπόκλειε τὴν ζῶσαν ἐν βάθει πηγῆν, ποτὸν δὲ ὄρεγε τοῖς ἀληθείας δεδιψηκόσιν. Ἐπικρουπτόμενος δ' οὖν πρὸς τοὺς οὐχοῖους τε ὄντας παραδέξασθαι τὸ «βάθος τῆς γνώσεως», κατακάλυπτε τὸν λάκκον. Ὁ κύριος οὖν τοῦ λάκκου, ὁ γνωστικός, αὐτὸς ζημιωθήσεται, φησί, τὴν αἰτίαν ὑπέχων τοῦ σκανδαλισθέντος, ἦτοι καταποθέντος τῷ μεγέθει τοῦ λόγου, μικρολόγου ἔτι ὄντος, ἢ μετακινήσας τὸν ἐργάτην ἐπὶ τὴν θεωρίαν, καὶ ἀποστήσας διὰ προφάσεως τῆς αὐτοσχεδίου πίστεως. «Ἀργύριον δὲ δώσει», τῷ παντοκρατορικῷ βουλήματι ὑπέχων λόγον καὶ εὐθύνας.

Οὗτος μὲν οὖν ὁ τύπος «νόμου καὶ προφητῶν, ὁ μέχρις Ἰωάννου» ὁ δὲ, καίτοι φανερώτερον λαλήσας, ὡς ἂν μηκέτι προφητεύων, ἀλλὰ δεικνύων ἤδη παρόντα τὸν ἐξ ἀρχῆς καταγγελλόμενον συμβολικῶς ὁμῶς, «Οὐκ εἰμι», φησὶν, «ἄξιος τὸν ἱμάντα τοῦ ὑποδήματος λύσαι Κυρίου»· μὴ γὰρ ἄξιος εἶναι ὁμολογεῖ τὴν τοσαύτην βαπτίσαι δύναμιν· χρῆναι γὰρ τοὺς καθαροποιουῦντας ἀπολύειν τοῦ σώματος καὶ τῶν τούτου ἁμαρτημάτων τὴν ψυχὴν, ὥσπερ τοῦ δεσμοῦ τὸν πόδα. Τάχα δὲ καὶ τὴν τελευταίαν τοῦ Σωτῆρος εἰς ἡμᾶς ἐνέργειαν, τὴν προσεχῆ λέγω, τὴν διὰ τῆς παρουσίας ἐπικρουπτομένην τῷ τῆς προφητείας αἰνίγματι· ὁ γὰρ διὰ τῆς αὐτοψίας τὸν θεσπιζόμενον δείξας, τὴν εἰς φανερόν πόρρωθεν ὀδεύουσαν μηνύσας ἤκουσαν παρουσίαν, ὄντως ἔλυσεν τὸ πέρασ τῶν λογίων τῆς οἰκονομίας, ἐκκαλύψας τὴν ἔννοιαν τῶν συμβόλων. Καὶ τὰ παρὰ Ρωμαίους, ἐπὶ τῶν διαθηκῶν γινόμενα τάξιν εἴληχε, τὰ διὰ δικαιοσύνην ἐκεῖνα ζυγὰ καὶ ἀσσάρια, καρπισμοί τε καὶ αἱ τῶν ὠτων ἐπιψαύσεις. Τὰ μὲν γὰρ ἵνα δικαίως γίνηται, τὰ δὲ εἰς τὸν τῆς τιμῆς μερισμόν, τὸ δ' ὅπως ὁ παρατυχών, ὡς θάρους τινὸς αὐτῷ ἐπιτιθεμένου, ἐστῶς ἀκούση καὶ τάξιν μεσίτου λάβῃ.

12. Ἦσ. 1,3.

13. Ρωμ. 11,33.

14. Ἐξ. 21,34.

15. Μάρκ. 1,7. Λουκᾶ 3,16. Ἰω. 1,27.

ἰδιοκτήτη του καὶ ὁ ὄνος τῆ φάτνη πού τοῦ ἐτοίμασε τὸ ἀφεντικό του. Ὁ λαὸς ὅμως τῶν Ἰσραηλιτῶν ἔμένα δὲν μὲ κατάλαβε»¹². Γιὰ νὰ μὴν πέσει λοιπὸν κάποιος ἀπὸ αὐτοὺς στὴ γνῶση πού ἐσὺ διδάσκεις, ἀφοῦ δὲν μπόρεσε νὰ συγκρατήσῃ τὴν ἀλήθεια, καὶ παρακούσῃ καὶ παραπέσει, νὰ γίνῃ, λέει, προσεκτικὸς καὶ σταθερὸς στὴ χρῆση τοῦ λόγου. Καὶ σ’ αὐτοὺς βέβαια πού πλησιάζουν χωρὶς σκέψη ν’ ἀποκλείεις τὴ ζωντανὴ σὺν βάθος πηγὴ, νὰ δίνεις ὅμως νὰ πιοῦν σὲ ὅσους δίψασαν τὴν ἀλήθεια. Ἀποκρύπτοντας λοιπὸν σὲ ἐκείνους πού δὲν εἶναι ἱκανοὶ νὰ παραδεχτοῦν «τὸ βάθος τῆς γνῶσης»¹³, νὰ σκεπάζεις τὸ λάκκο. Ὁ ἰδιοκτήτης λοιπὸν τοῦ λάκκου, ὁ γνωστικός, θὰ τιμωρηθεῖ, λέει, ὁ ἴδιος μὲ πρόστιμο, ἐπειδὴ θὰ εἶναι αὐτὸς ἔνοχος γι’ αὐτὸν πού σκανδαλίστηκε, δηλαδή πού καταπλακώθηκε ἀπὸ τὸ μέγεθος τοῦ λόγου, ἐπειδὴ ἀκόμα ἦταν στὴν περίοδο πού μπορούσε νὰ καταλάβῃ τὰ μικρά· ἢ γιὰ τὴν μετακίνησιν τὸν πρακτικὸν στὴ θεωρίαν καὶ τὸν ἀπομάκρυνε μ’ αὐτὴ τὴν εὐκαιρίαν ἀπὸ τὴν ἀπλή ἀνθρώπινη πίστη. Καὶ «θὰ πληρώσῃ πρόστιμο»¹⁴, ὄντας ὑπεύθυνος ν’ ἀπολογηθεῖ στὴν παντοκρατορικὴ θέλησιν καὶ ν’ ἀναλάβῃ τὴν εὐθύνην του.

Αὐτὸς λοιπὸν ἦταν ὁ τύπος καὶ ἡ μορφή τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν μέχρι τὸν Ἰωάννη τὸν Πρόδρομο. Αὐτὸς, ἂν καὶ βέβαια μίλησε πιὸ φανερά, ἐπειδὴ δὲν προφήτεψε πιά, ἀλλ’ ἔδειχνε ἤδη παρόντα ἐκείνον πού ἀπὸ τὴν ἀρχὴν καταγγελλόταν συμβολικῶς, ὡσὸσο λέει· «Δὲν εἶμαι ἄξιός νὰ λύσω τὸ κορδόνι ἀπὸ τὸ ὑπόδημα τοῦ Κυρίου»¹⁵. Ὁμολογεῖ ὅτι δὲν εἶναι ἄξιός νὰ βαφτίσῃ μὰ τέτοια δύναμη. Γιὰ τὴν πρῆξιν αὐτοῦ πού κάνουν τὸν καθαρὸν, νὰ ἐλευθερώνουν τὴν ψυχὴν ἀπὸ τὸ σῶμα καὶ ἀπὸ τὰ ἁμαρτήματά του, ὅπως τὸ πόδι ἀπὸ τὸ δεσμὸν. Καὶ ἴσως καὶ ὡς πρὸς τὴν τελευταίαν ἐνέργειαν τοῦ Σωτήρα σ’ ἐμᾶς, ἐννεῶν τὴν προσευχὴν, πού γιὰ τὸ παρὸν τὴν κρύβει μὲ τὸ αἰνιγματῆς ἢ προφητείας, αὐτὸς πού μὲ τὴν αὐτοψίαν του μᾶς ἔδειξε τὸ θεσπιζόμενον, δηλώνοντας, ὅτι ἔφτασε ἡ παρουσία πού ὄδευε στὴ φανέρωσιν ἀπὸ μακριᾶ, πράγματι ἔδωσε τέλος στὰ λόγια τῆς οἰκονομίας, ἀποκαλύπτοντας τὴν ἐννοίαν τῶν συμβόλων. Καὶ ὅσα γίνονταν στοὺς Ῥωμαίους ἔχουν θέσιν σὲ διαθηκῆς· ἐκεῖνες οἱ ζυγαριῆς καὶ τὰ ἀσσάρια γιὰ δικαιοσύνην, τὸ κάρπισμα τῶν ἀγρῶν καὶ τὸ ἄγγιγμα τῶν αὐτιῶν τὸ ἓνα, γιὰ τὴν ἠθέλησιν ὅλα νὰ γίνονται μὲ δικαιοσύνην, καὶ τὸ ἄλλο, γιὰ τὸν καταμερισμὸν τῆς τιμῆς, καὶ τέλος τρίτον, αὐτὸς πού τυχαίνει νὰ περνᾷ σὰ νὰ τοῦ προσθέτουν φορτίον, νὰ σταθεῖ καὶ ν’ ἀκούσῃ καὶ νὰ πάρῃ θέσιν μεσίτη.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'.

Διατί ἐθεωρήθη καλὸν ἢ διὰ συμβόλων κλοπὴ τῆς ἀληθείας.

Ἄλλ', ὡς ἔοικεν, ἔλαθον ὑπὸ φιλοτιμίας ἀποδεικτικῆς, περαιτέρω τοῦ δέοντος παρεκδᾶς Ἐπιλείψει γάρ με ὁ βίος τὸ πλῆθος τῶν
⁵ συμβολικῶς φιλοσοφούντων παρατιθέμενον. Μνήμης τε οὖν ἔνεκεν καὶ συντομίας, καὶ τοῦ πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἀνατετάσθαι, τοιαῦταί τινες αἱ τῆς βαρβάρου φιλοσοφίας γραφαί. Τῶν γὰρ πολλάκις αὐταῖς πλησιαζόντων καὶ δοκιμασίαν δεδωκότων κατὰ τε τὴν πίστιν κατὰ τε τὸν βίον ἅπαντα, μόνον ἐθέλουσιν ὑπάρχειν τὴν ὄντως οὐ-
¹⁰ σαν φιλοσοφίαν καὶ τὴν ἀληθῆ θεολογίαν. Καὶ μὴν ἐξηγητοῦ τινος καὶ καθηγητοῦ χρεῖαν ἔχειν ἡμᾶς βούλονται· οὕτω γὰρ καὶ σπουδασθήσεσθαι μᾶλλον, καὶ ὠφελήσειν τοὺς ἀξίους αὐτῶν, διελάμβανον, καὶ ἀνεξαπατήτους ἔσεσθαι, παρὰ τῶν εὖ εἰδότην παραλαμβάνον-
¹⁵ τας, ἄλλως τε καὶ πάνθ' ὅσα διὰ τινος παρακαλύμματος ὑποφαίνε-
²⁰ ται, μείζονά τε καὶ σεμνοτέραν δείκνυσι τὴν ἀλήθειαν, καθάπερ τὰ μὲν ὄρια διαφαίνοντα τοῦ ὕδατος, αἱ μορφαὶ δὲ διὰ τῶν παρακαλυμμάτων συνεμφάσεις τινὰς αὐταῖς προσχαριζομένων. Ἐλεγκτικαὶ γὰρ αἱ περιεύγειαὶ πρὸς τῷ καὶ τὰ φανερὰ μονοτρόπως κατανοεῖσθαι. Συνεκδοχᾶς τοίνυν πλείονας ἐξὸν εἶναι λαμβάνειν, ὥσπερ
²⁵ οὖν λαμβάνομεν, ἐκ τῶν μετ' ἐπικρύψεως εἰρημένων, ὧν οὕτως ἐχόντων, σφάλλεται μὲν ὁ ἄπειρος καὶ ἀμαθής, καταλαμβάνει δὲ ὁ γνωστικός. Ἦδη γοῦν οὐδὲ τοῖς τυχοῦσι ἤθελον ἀνέδην ἐκκεῖσθαι πάντα, οὐδὲ κοινοποιεῖσθαι τὰ σοφίας ἀγαθὰ τοῖς μηδ' ὄναρ τὴν ψυχὴν κεκαθαυμένοις (οὐ γὰρ θέμις ὀρέγειν τοῖς ἀπαντῶσι τὰ μετὰ
³⁰ τοσοῦτων ἀγῶνων πορισθέντα, οὐδὲ μὴν δεδήλοις τὰ τοῦ Λόγου μυστήρια διηγεῖσθαι). Φασὶ γοῦν Ἴππαρχον τὸν Πυθαγόρειον, αἰτίαν ἔχοντα γράψασθαι τὰ τοῦ Πυθαγόρου σαφῶς, ἐξελαθῆναι τῆς διατριβῆς καὶ στήλην ἐπ' αὐτῷ γενέσθαι οἷα νεκρῷ. Διὸ καὶ ἐν τῇ βαρβάρῳ φιλοσοφίᾳ νεκροὺς καλοῦσι τοὺς ἐκπεσόντας τῶν δογμάτων καὶ καθυποτάξαντας τὸν νοῦν τοῖς πάθεσι τοῖς ψυχικοῖς. «Τίς γὰρ μετοχὴ δικαιοσύνης καὶ ἀνομίας;» κατὰ τὸν θεῖον Ἀπόστολον, «ἢ τίς κοινωνία φωτὶ πρὸς σκότος; Τίς δὲ συμφώνησις Χριστῷ πρὸς Βελίαν; ἢ τίς μερὶς πιστῷ μετὰ ἀπίστου;». Δίχα γὰρ Ὀλυμπίων

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Θ'.

Γιατί θεωρήθηκε καλό νὰ καλύπτεται ἡ ἀλήθεια μὲ σύμβολα.

Ἄλλὰ, ὅπως φαίνεται, παρασύρθηκα ἀπὸ φιλοτιμία ἀποδεικτικὴ καὶ βγῆκα ἔξω ἀπὸ αὐτὸ πὺν πρέπει. Γιατί δὲν θὰ φτάσει ἡ ζωὴ μου ὀλόκληρη παραθέτοντας τὸ πλῆθος ἐκείνων πὺν φιλοσοφοῦν μὲ σύμβολα. Γιὰ λόγους μνήμης καὶ συντομίας καὶ γιὰ τὴν τάση πρὸς τὴν ἀλήθεια εἶναι τέτοια κάπως τὰ συγγράμματα τῆς βαρβαρικῆς φιλοσοφίας. Γιατί ἀπὸ αὐτοῦς, ὅσοι συχνὰ τὰ μελετοῦν καὶ δοκιμάστηκαν τόσο στὴν πίστη ὅσο καὶ στὴ ζωὴ τους ὀλόκληρη, θέλουν νὰ ὑπάρχει μονάχα ἡ πραγματικὴ φιλοσοφία καὶ ἡ ἀληθινὴ θεολογία. Θέλουν ὅμως ἐμᾶς νὰ μᾶς ἔχουν σὰν ἓνα εἶδος ἐξηγητῆ καὶ δασκάλου. Γιατί ἔτσι πιστεύουν, ὅτι θὰ τὰ σπουδάσουν καλύτερα καὶ δὲν θὰ γελαστοῦν, παραλαμβάνοντάς τα ἀπὸ καλοὺς γνῶστες, καὶ θὰ ὠφελήσουν ὅσους εἶναι ἀξιοὶ γι' αὐτά. Ἐξάλλου καὶ ὅλα ὅσα διαφαίνονται ἀπὸ ἓνα κάλυμμα, δείχνουν μεγαλύτερη καὶ σημαντικότερη τὴν ἀλήθεια. Ὅπως δηλαδὴ οἱ καρποὶ φαίνονται μέσα στὸ νερὸ καὶ οἱ μορφές ἀπὸ τὰ κάλυμματα πὺν προσδίδουν σ' αὐτὲς κάτι ἀπὸ τὴ λάμψη τους. Γιατί οἱ λάμπεις ἀποδεικνύουν ὅτι τὰ φανερὰ κατανοοῦνται μονότροπα. Μποροῦμε λοιπὸν νὰ δεχόμεστε, ὅπως βέβαια καὶ δεχόμεστε, περισσότερες ἐκδοχές, γιὰ ὅσα ἔχουν λεχθεῖ μὲ κρυφὸ τρόπο· κι ἀφοῦ αὐτὰ εἶναι ἔτσι, κάνει λάθος βέβαια ὁ ἄπειρος καὶ ἀμαθής, καταλαβαίνει ὅμως ὁ γνωστικός. Τώρα ὅμως δὲν θὰ ἤθελα νὰ εἶναι σ' ὅποιους νάναι ἀνοιχτὰ ἐκτεθειμένα ὅλα, οὔτε νὰ κοινοποιοῦνται τ' ἀγαθὰ τῆς σοφίας σ' ὅποιους δὲν ἔχουν οὔτε σ' ὄνειρό τους καθαρῖσει τὴν ψυχὴ τους. (γιατί δὲν εἶναι σωστὸ ν' ἀπλώνει κανεὶς στοὺς τυχαίους τὰ κερδισμένα ἔπειτ' ἀπὸ τοσους ἀγῶνες, οὔτε νὰ ἐκθέτει σὲ βέβηλους τὰ μυστήρια τοῦ Λόγου). Λένε λοιπὸν ὅτι ὁ Ὑπάρχος ὁ Πυθαγόρειος, μὲ τὴν κατηγορία ὅτι ἔγραψε τὶς γνῶμες τοῦ Πυθαγόρα μὲ σαφήνεια, ἐκδιώχθη ἀπὸ τὴ σχολὴ καὶ τοῦ στήθηκε μὰ στήλη σὰ νὰ ἦταν νεκρός. Γι' αὐτὸ καὶ στὴ βαρβαρικὴ φιλοσοφία καλοῦν νεκροὺς ἐκείνους πὺν ἐξέπεσαν ἀπὸ τὴ διδασκαλία καὶ ὑπέταξαν τὸ νοῦ τους στὰ ψυχικὰ πάθη. Γιατί σύμφωνα μὲ τὸν θεῖο Ἀπόστολο, «Τί σχέση ἔχουν μεταξύ τους ἡ δικαιοσύνη καὶ ἡ ἀνομία; Ἡ ποιά σχέση ὑπάρχει μεταξύ τοῦ φωτός καὶ τοῦ σκότους; Ἡ ποιά συμφωνία τοῦ Χριστοῦ μὲ τὸν Βελίαρ; Ἡ τί μερίδα κοινὴ ἔχει ὁ πιστὸς μὲ τὸν ἄπιστο;»¹. Εἶναι χωριστὲς οἱ τιμές τῶν

καὶ φθμμένων τιμαί. «Διὸ καὶ ἐξέρχεσθε ἐκ μέσου αὐτῶν καὶ ἀφορίσθητε, λέγει Κύριος, καὶ ἀκαθάρτου μὴ ἄπτεσθε· καὶ γὰρ εἰσδέξομαι ὑμᾶς, καὶ ἔσομαι ὑμῖν εἰς πατέρα, καὶ ὑμεῖς ἔσεσθέ μοι εἰς υἱοὺς καὶ θυγατέρας».

5 Οὐ μόνον ἄρα οἱ Πυθαγόρειοι καὶ Πλάτων τὰ πολλὰ ἐπεκρύπτοντο, ἀλλὰ καὶ οἱ Ἐπικούρειοί φασί τινα καὶ παρ' αὐτοῖς ἀπόρητα εἶναι, καὶ μὴ πᾶσιν ἐπιτρέπουν ἐντυγχάνειν τούτοις τοῖς γραμμασιν. Ἄλλὰ καὶ οἱ Στωϊκοὶ λέγουσι Ζήνωνι τῷ πρώτῳ γεγράφθαι τινά, ἃ μὴ ραδίως ἐπιτρέπουσι τοῖς μαθηταῖς ἀναγινώσκειν, μὴ οὐχὶ
10 πείραν δεδωκότι πρότερον, εἰ γνησίως φιλοσοφοῖεν. Λέγουσι δὲ καὶ οἱ Ἀριστοτέλους τὰ μὲν “ἐσωτερικὰ” εἶναι τῶν συγγραμμάτων αὐτῶν, τὰ δὲ “κοινὰ τε καὶ ἐξωτερικὰ”. Ἄλλὰ καὶ οἱ τὰ μυστήρια θέμενοι, φιλόσοφοι ὄντες, τὰ αὐτῶν δόγματα τοῖς μύθοις κατέχωσαν, ὥστε μὴ εἶναι ἅπασι δῆλα. Εἴθ' οἱ μὲν, ἀνθρωπίνας κατακρύψαντες
15 δόξας, τοὺς ἀμαθεῖς ἐκώλυσαν ἐντυγχάνειν, τὴν δὲ τῶν ὄντως ὄντων ἀγίαν καὶ μακαρίαν θεωρίαν οὐ παντὸς μᾶλλον ἐπικεκρυῖθαι συνέφερον; Πλὴν οὐδὲ τὰ τῆς βαρβάρου φιλοσοφίας, οὐδ' οἱ μῦθοι οἱ Πυθαγόρειοι, ἀλλ' οὐδ' οἱ παρὰ Πλάτωνι ἐν Πολιτείᾳ Πρὸς τοῦ Ἀρμενίου, καὶ ἐν Γοργία Αἰάκου καὶ Ραδαμάνθους, καὶ ἐν Φαίδωνι ὁ
20 τοῦ Ταρτάρου, καὶ ἐν Πρωταγόρα ὁ Προμηθέως καὶ Ἐπιμηθέως, πρὸς τε τούτοις ὁ τοῦ πολέμου τοῦ Ἀτλαντικῶν καὶ τῶν Ἀθηναίων ἐν τῷ Ἀτλαντικῷ, οὐχ ἀπλῶς κατὰ πάντα τὰ ὀνόματα ἀλληγορητέοι, ἀλλ' ὅσα τῆς διανοίας τῆς καθόλου σημαντικά· καὶ δὴ ταῦτα ἐξύροιμεν ἂν διὰ συμβόλων ὑπὸ παρακαλύμματι τῆ ἀλληγορίας μη-
25 νύομενα.

Ναὶ μὴν καὶ ἡ Πυθαγόρου συνουσία καὶ ἡ πρὸς τοὺς ὁμιλητὰς διττὴ κοινωνία, “ἀκουσματικούς” τοὺς πολλοὺς, καὶ τινὰς “μαθηματικούς” ἑτέρους καλοῦσα, τοὺς γνησίους ἀνθαπτομένους τῆς φιλοσοφίας. Ἄλλὰ τὸ μὲν φάσθαι, τὸ δὲ κεκρυμμένον εἶναι πρὸς τοὺς
30 πολλοὺς ἡνίσσετο. Ἴσως δὲ καὶ τὸ διττὸν ἐκεῖνο εἶδος τῶν ἐκ τοῦ Περιπάτου, τὸ ἐν τοῖς λόγοις ἔνδοξόν τε καὶ ἐπιστημονικὸν καλούμενον, οὐκ ἀπήλλακται διαιρεῖν δόξαν ἀπὸ τε εὐκλείας καὶ ἀληθείας.

2. Β' Κορ. 6, 17-18.

3. Δηλαδή ὁ Ζήνων Κιτιεύς.

Ἐπιπέδων θεῶν καὶ τῶν νεκρῶν. Γι' αὐτὸ λέει καὶ ὁ Κύριος: «Βγεῖτε ἀπὸ ἀνάμεσά τους καὶ ξεχωριστεῖτε ἀπὸ αὐτούς. Μὴν ἀγγίζετε ἀκάθαρτο, καὶ ἐγὼ θὰ σᾶς δεχθῶ. Θὰ γίνω πατέρας σας, καὶ ἐσεῖς θὰ γίνετε υἱοὶ καὶ θυγατέρες μου»².

Ἐπομένως δὲν ἦταν οἱ Πυθαγόρειοι μόνο καὶ ὁ Πλάτωνας ποὺ ἔκρυβαν τὰ πολλὰ, ἀλλὰ καὶ οἱ Ἐπικούρειοι λένε πὼς καὶ σ' αὐτούς ὑπάρχουν μερικὰ ἀπόρρητα καὶ δὲν ἐπιτρέπεται σ' ὅλους νὰ διαβάσουν αὐτὰ τὰ συγγράμματα. Ἀλλὰ καὶ οἱ Στωϊκοὶ λένε, ὅτι ὁ Ζήνων ὁ πρῶτος³ ἔχει μερικὰ γραπτὰ, ποὺ δὲν ἐπιτρέπουν εὐκόλα νὰ τὰ διαβάσουν οἱ μαθητές, ἂν δὲν ἔχουν δώσει προηγουμένως ἀποδείξεις, ὅτι μποροῦν νὰ φιλοσοφοῦν γνήσια. Λένε ἐπίσης ὅτι καὶ τοῦ Ἀριστοτέλη ἄλλα συγγράμματα τοῦ εἶναι ἑσωτερικὰ καὶ ἄλλα «κοινὰ καὶ ἔξωτερικὰ». Ἀλλὰ καὶ ἐκεῖνοι ποὺ ἴδρυσαν τὰ μυστήρια, ἐπειδὴ ἦταν φιλόσοφοι, κατέχωσαν τὶς γνώμες τους μέσα σὲ μύθους, ὥστε νὰ μὴν εἶναι σὲ ὅλους φανερές. Καὶ αὐτοὶ βέβαια ἔκρυψαν γνώμες ἀνθρώπων καὶ ἐμπόδισαν νὰ τὶς διαβάσουν οἱ ἀμαθεῖς· δὲ συνέφερε ὅμως περισσότερο ἀπὸ κάθε τι νὰ κρύψουν τὴν ἀγία καὶ μακάρια θεωρία γιὰ τὰ ὄντως ὄντα; Ὡστόσο οὔτε τῆς βαρβαρικῆς φιλοσοφίας οἱ γνώμες, οὔτε οἱ μύθοι τοῦ Πυθαγόρα, ἀλλ' οὔτε καὶ οἱ μύθοι τοῦ Πλάτωνα στὴν Πολιτεία, ὁ μύθος τοῦ Ἡρῶς τοῦ Ἀρμινίου, καὶ στὸν Γοργία γιὰ τὸν Αἰακὸ καὶ τὸ Ραδάμανθυ, καὶ στὸν Φαίδωνα γιὰ τὸν Τάρταρο, καὶ στὸν Πρωταγόρα ὁ μύθος τοῦ Προμηθέα καὶ τοῦ Ἐπιμηθέα· καὶ ἐκτὸς ἀπὸ αὐτούς καὶ ὁ μύθος τοῦ πολέμου μεταξὺ Ἀτλαντίδων καὶ Ἀθηναίων στὸ διάλογό του Ἀτλαντικός, ὅπου δὲν μποροῦν βέβαια ν' ἀλληγορηθοῦν ὅλα λέξη πρὸς λέξη, ἀλλὰ ὅσα εἶναι σημαντικὰ γιὰ τὸ συνολικὸ νόημα. Αὐτὰ μποροῦμε νὰ τὰ βροῦμε νὰ δηλώνονται μὲ σύμβολα μὲ προκάλυμμα τὴν ἀλληγορία.

Καὶ βέβαια καὶ ἡ συναναστροφή τοῦ Πυθαγόρα καὶ ἡ διπλὴ ἐπικοινωνία μὲ τοὺς συντρόφους του χῶριζε σὲ «ἀκουσματικούς» τοὺς πολλοὺς καὶ μερικοὺς ἄλλους σὲ «μαθηματικούς», ὅσους ἀσχολοῦνταν γνήσια μὲ τὴν φιλοσοφία· ἀλλὰ στοὺς πολλοὺς γινόταν ὑπαινιγμὸς γιὰ τὸ ὅτι ἄλλο λεγόταν καὶ ἄλλο κρυβόταν ἀπὸ τοὺς πολλοὺς. Καὶ ἴσως καὶ ἐκεῖνο τὸ διπλὸ εἶδος τῶν περιπατητικῶν ποὺ λεγόταν πιθανολογία καὶ ἐπιστημονικό, δὲν εἶναι ἀπαλλαγμένο ἀπὸ τὸ νὰ διαιρεῖ καὶ νὰ βάζει τὴ γνώμη ἀπὸ τὴν μιά, καὶ τὴν ἀληθινὴ δόξα καὶ ἀλήθεια ἀπὸ τὴν ἄλλη.

“Μηδὲ σὲ γ’ εὐδόξιο διήσεται ἄνθεα τιμῆς,
 Πρὸς θνητῶν ἀνελέσθαι, ἐφ’ ᾧ θ’ ὀσίης πλέον εἶπειν”.

Αἱ γοῦν Ἰάδες μουσαι διαρρήδην λέγουσι, «τοὺς μὲν πολλοὺς
 καὶ δοκησισόφους δήμων ἀοιδοῖσιν ἔπεσθαι, καὶ νόμοισι χρέεσθαι,
 5 εἰδόμενος ὅτι πολλοὶ κακοί, ὀλίγοι δὲ ἀγαθοί· τοὺς ἀρίστους δὲ τὸ
 κλέος μεταδιώκειν αἰρεῦνται γάρ, φησὶν, ἐν ἀντι πάντων οἱ ἀριστοὶ
 κλέος ἀέναον θνητῶν. Οἱ δὲ πολλοὶ κεκόρηνται ὅπως κτήνεα, γασ-
 τρὶ καὶ αἰδοίοις, καὶ τοῖς αἰσχίστοις τῶν ἐν ἡμῖν, μετρήσαντες τὴν
 εὐδαμονίαν». Ὁ τ’ Ἐλεάτης Παρμενίδης ὁ μέγας διττῶν εἰσηγεῖ-
 10 ται διδασκαλίαν ὀδῶν, ὧδέ πως γράφων·

“Ἡ μὲν ἀληθείης εὐπειθέος ἀτρεμὲς ἦτορ,
 Ἡ δὲ βροτῶν δόξαις, ταῖς οὐκ ἔνι πίστις ἀληθῆς”.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ.

Ἡ γνώμη τῶν ἀποστόλων περὶ τῆς ἀποκρύψεως
 15 τῶν μυστηρίων τῆς πίστεως.

Εἰκότως ἄρα ὁ θεσπέσιος Ἀπόστολος, «Κατὰ ἀποκάλυψιν»,
 φησὶν, «ἐγνωρίσθη μοι τὸ μυστήριον» (καθὼς προέγραψα ἐν ὀλίγῳ,
 πρὸς ὃ δύνασθε ἀναγινώσκοντες νοῆσαι τὴν σύνεσίν μου ἐν τῷ
 μυστηρίῳ τοῦ Χριστοῦ) «ὃ ἐτέραις γενεαῖς οὐκ ἐγνωρίσθη τοῖς νί-
 20 οῖς τῶν ἀνθρώπων, ὡς νῦν ἀπεκαλύφθη τοῖς ἁγίοις ἀποστόλοις
 αὐτοῦ καὶ προφήταις». Ἔστι γάρ τις καὶ τελείων μάθησις, περὶ ἧς
 πρὸς τοὺς Κολοσσαεῖς γράφων φησὶν «Οὐ πανόμεθα ὑπὲρ ὑμῶν
 προσευχόμενοι καὶ αἰτούμενοι, ἵνα πληρωθῆτε τὴν ἐπίγνωσιν τοῦ
 θελήματος αὐτοῦ ἐν πάσῃ σοφίᾳ καὶ συνέσει πνευματικῇ, περιπα-
 25 τῆσαι ἀξίως τοῦ Κυρίου εἰς πᾶσαν ἀρέσκειαν παντὶ ἔργῳ ἀγαθῷ
 καρποφοροῦντες καὶ αὐξανόμενοι τῇ ἐπιγνώσει τοῦ Θεοῦ, ἐν πάσῃ
 δυνάμει ἐνδυναμούμενοι, κατὰ τὸ κράτος τῆς δόξης αὐτοῦ». Καὶ
 πάλιν «Κατὰ τὴν οἰκονομίαν τοῦ Θεοῦ τὴν δοθεισάν μοι», φησί,
 «εἰς ὑμᾶς πληρῶσαι τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, τὸ μυστήριον τὸ ἀποκε-
 30 κρυμμένον ἀπὸ τῶν αἰώνων καὶ ἀπὸ τῶν γενεῶν, ὃ νῦν ἐφανερώθη

1. Ἐφ. 3, 4-5.

2. Κολ. 1, 9-11.

“Γιὰ νὰ κερδίσεις τὰ ἄνθη λαμπρῆς τιμῆς ἀπ’ τοὺς ἀνθρώπους
νὰ μὴν παρασυρθεῖς νὰ πείς τίποτε πέρα ἀπ’ τὸ δίκαιο”.

Οἱ μοῦσες λοιπὸν τῆς Ἰωνίας λένε ρητά, “ὁ λαὸς κι ὅσοι δοκησίσο-
φοι ν’ ἀκολουθοῦν τοὺς ποιητὲς καὶ νὰ χρησιμοποιοῦν τοὺς νόμους,
ἀναγνωρίζοντας, ὅτι ὑπάρχουν πολλοὶ κακοὶ καὶ λίγοι καλοὶ· τοὺς ἄρι-
στους τοὺς ἀκολουθεῖ ἡ δόξα. Οἱ προτιμήσεις τῶν ἄριστων εἶναι ἀντί-
θετες μὲ ὄλων, αἰώνια δόξα τῶν θνητῶν. Οἱ πολλοὶ χορταίνουν, ὅπως
τὰ κτήνη, ὡς πρὸς τὴν κοιλιὰ καὶ τὰ γεννητικὰ ὄργανα καὶ μετροῦν
τὴν εὐδαιμονία μὲ τὰ πιὸ αἰσχρὰ πού διαθέτομε. Καὶ ὁ Ἐλεάτης
Παρμενίδης, ὁ μέγας, εἰσηγεῖται τὴ διδασκαλία δύο ὁδῶν, γράφοντας
τὰ ἑξῆς·

“Ἡ μία εἶναι ἡ ἀτρόμητη καρδιὰ τῆς πειστικῆς ἀλήθειας·

ἡ ἄλλη περνᾷ ἀπ’ τὶς γνώμες τῶν ἀνθρώπων, ὅπου ἀληθινὴ πειθὴ
δὲν ὑπάρχει”.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι'.

Ἡ γνώμη τῶν ἀποστόλων γιὰ τὴν ἀπόκρυψη τῶν μυστηρίων τῆς πίστεως.

Εὐλόγα λοιπὸν ὁ θεῖος Ἀπόστολος λέει· «Μὲ ἀποκάλυψη μοῦ
ἔγινε γνωστὸ τὸ μυστήριον (ὅπως ἔγραψα προηγουμένως μὲ λίγα λόγια·
ἀπὸ αὐτὰ μπορεῖτε διαβάζοντάς τα νὰ κατανοήσετε τὴ γνώση μου γιὰ
τὸ μυστήριον τοῦ Χριστοῦ), πού δὲν ἔχει γίνεи γνωστὸ σὲ ἄλλες γενεές
στοὺς ἀνθρώπους, ὅπως ἀποκαλύφθηκε τώρα στοὺς ἁγίους ἀποστό-
λους καὶ τοὺς προφῆτες»¹. Ὑπάρχει καὶ κάποια μάθησις τῶν τέλειων,
γιὰ τὴν ὁποία γράφοντας στοὺς Κολοσσαεῖς λέει· «Δὲν σταματᾶμε νὰ
προσευχόμαστε γιὰ σᾶς καὶ νὰ ζητᾶμε, γιὰ ν’ ἀποχτήσετε πλήρη τὴν
ἐπίγνωσις τοῦ θελήματός του μὲ ὅλη τὴ σοφία πού πρέπει καὶ τὴ σύνε-
σις πού χαρίζει τὸ Πνεῦμα, ὥστε νὰ ζήσετε ὅπως ἀξίζει στὸν Κύριον καὶ
νὰ γίνετε εὐάρεστοι σ’ αὐτὸν μὲ κάθε τρόπο, καρποφορώντας κάθε
ἔργον ἀγαθὸ, ἀποκτώντας ὅλο καὶ μεγαλύτερη ἐπίγνωσις τοῦ Θεοῦ, καὶ
ἀντλώντας κάθε δύναμη ἀπὸ τὴν πολυδόξαστη δύναμή του»². Καὶ
ἄλλοῦ πάλι γράφει· «Σύμφωνα μὲ τὴν οἰκονομία πού ἔκανε γιὰ μένα ὁ
Θεός, νὰ ὀλοκληρώσω δηλαδὴ τὸ ἔργον τοῦ κηρύγματος, πού εἶναι τὸ
μυστήριον ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῶν αἰώνων καὶ τὴν ἀρχὴ τῶν γενεῶν, τὸ
ὁποῖο μυστήριον φανερώθηκε τώρα στοὺς ἁγίους του, σ’ αὐτοὺς πού

τοῖς ἁγίοις αὐτοῦ, οἷς ἠθέλησεν ὁ Θεὸς γνωρίσαι, τί τὸ πλοῦτος τῆς δόξης τοῦ μυστηρίου τούτου ἐν τοῖς ἔθνεσιν». Ὡστε ἄλλα μὲν τὰ μυστήρια τὰ ἀποκεκρυμμένα ἄχρι τῶν ἀποστόλων καὶ ὑπ' αὐτῶν παραδοθέντα ὡς ἀπὸ τοῦ Κυρίου παρειλήφασιν, ἀποκεκρυμμένα δὲ ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ, ἃ νῦν ἐφανερώθη τοῖς ἁγίοις, ἄλλο δὲ τὸ «πλοῦτος τῆς δόξης τοῦ μυστηρίου τοῦ ἐν τοῖς ἔθνεσιν», ὃ ἐστὶν ἡ πίστις καὶ ἡ ἐλπίς ἢ εἰς Χριστόν, ὃν ἀλλαγῇ «θεμέλιον» εἶρηκεν. Καὶ πάλιν, οἷον φιλοτιμούμενος ἐμφῆναι τὴν γνώσιν, ὧδέ πως γράφει «Νουθετοῦντες πάντα ἄνθρωπον ἐν πᾶσι σοφία, ἵνα παραστήσωμεν 10 πάντα ἄνθρωπον τέλειον ἐν Χριστῷ· οὐ «πάντα» ἀπλῶς «ἄνθρωπον»· ἐπεὶ οὐδεὶς ἂν ἦν ἄπιστος οὐδὲ μὴν πάντα τὸν πιστεύοντα «τέλειον ἐν Χριστῷ», ἀλλὰ «πάντα ἄνθρωπον» λέγει, ὡς εἶπεῖν, ὅλον τὸν ἄνθρωπον, οἷον σώματι καὶ ψυχῇ ἠγνισμένον· ἐπεὶ ὅτι «οὐ πάντων ἡ γνώσις», διαρρήδην ἐπιφέρει, «Συμβιδασθέντες ἐν ἀγάπῃ καὶ 15 εἰς πᾶν πλοῦτος τῆς πληροφορίας τῆς συνέσεως, εἰς ἐπίγνωσιν τοῦ μυστηρίου τοῦ Θεοῦ ἐν Χριστῷ, ἐν ᾧ εἰσι πάντες οἱ θησαυροὶ τῆς σοφίας καὶ τῆς γνώσεως ἀπόκρυφοι». «Τῇ προσευχῇ προσκαρτερεῖτε, γρηγοροῦντες ἐν αὐτῇ σὺν εὐχαριστίᾳ· ἡ εὐχαριστία δὲ οὐκ ἐπὶ ψυχῆς μόνον καὶ τῶν πνευματικῶν ἀγαθῶν, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τοῦ 20 σώματος γίνεται καὶ τῶν τοῦ σώματος ἀγαθῶν. Καὶ ἔτι σαφέστερον ἐκκαλύπτει τό, μὴ πάντων εἶναι τὴν γνώσιν, ἐπιλέγων· «Προσευχόμενοι ἅμα καὶ περὶ ἡμῶν, ἵνα ὁ Θεὸς ἀνοίξῃ ἡμῖν θύραν τοῦ λαλήσαι τὸ μυστήριον τοῦ Χριστοῦ, ὃ καὶ δέδεμαι, ἵνα φανερώσω αὐτὸ ὡς δεῖ με λαλήσαι». Ἦν γάρ τινα ἀγράφως παραδιδόμενα. Αὐτὰ 25 τίκα τοῖς Ἑβραίοις· «Καὶ γάρ, ὀφείλοντες εἶναι διδάσκαλοι, διὰ τὸν χρόνον», φησὶν, ὡς ἂν ἐγγηράσαντες τῇ Διαθήκῃ τῇ παλαιᾷ, «πίλιν χρεῖαν ἔχετε τοῦ διδάσκειν ὑμᾶς, τίνα τὰ στοιχεῖα τῆς ἀρχῆς τῶν λογίων τοῦ Θεοῦ, καὶ γεγονάτε χρεῖαν ἔχοντες γάλακτος, καὶ οὐ στερεᾶς τροφῆς. Πᾶς γάρ ὁ μετέχων γάλακτος ἀπειρος λόγου δικαιοσύνης, νήπιος γάρ ἐστι», τὰ πρῶτα μαθήματα πεπιστευμένος. «Τελείων δὲ ἐστὶν ἡ στερεὰ τροφή, τῶν διὰ τὴν ἕξιν τὰ αἰσθητήρια γυμνασμένα ἐχόντων πρὸς διάκρισιν καλοῦ τε καὶ κακοῦ. Διό, ἀφέντες τὸν τῆς ἀρχῆς τοῦ Χριστοῦ λόγον, ἐπὶ τὴν τελειότητα φερώμεθα».

3. Κολ. 1,25-27. 4. Κολ. 1,27. 5. Α' Κορ. 3,10. 6. Κολ. 1,28.
7. Α' Κορ. 8,7. 8. Κολ. 2,2-3. 9. Κολ. 4,2. 10. Κολ. 4,3. 11. Ἑβρ. 5,12-6,1.

θέλησε νὰ γνωρίσει ὁ Θεός, ποιὸς εἶναι ὁ πλοῦτος τῆς δόξας αὐτοῦ τοῦ μυστηρίου μέσα στὰ ἔθνη»³. Ὡστε ἄλλα εἶναι τὰ μυστήρια πού ἔχουν ἀποκρυβεῖ μέχρι τοὺς ἀποστόλους καὶ παραδόθηκαν ἀπὸ αὐτούς, ὅπως τὰ παρέλαβαν ἀπὸ τὸν Κύριο, τὰ ὅποια ἦταν κρυμμένα στὴν Παλαιὰ Διαθήκη καὶ φανερώθηκαν τώρα στοὺς ἀγίους, καὶ ἄλλο εἶναι «ὁ πλοῦτος τῆς δόξας τοῦ μυστηρίου στὰ ἔθνη»⁴, πού εἶναι ἡ πίστη καὶ ἡ ἐλπίδα στὸν Χριστό, τὸν ὅποιο πλοῦτο σὲ ἄλλο σημεῖο τὸν εἶπε «θεμέλιο»⁵. Καὶ πάλι, δείχνοντας φιλοτιμία νὰ φανερώσει τὴ γνώση, γράφει ὡς ἑξῆς: «Νουθετώντας κάθε ἄνθρωπο μὲ ὅλη τὴ σοφία πού μᾶς δίνει ὁ Θεός, γιὰ νὰ βοηθήσομε νὰ γίνεῖ κάθε ἄνθρωπος τέλειος ὅπως τὸν θέλει ὁ Χριστός»⁶. Ὁχι κάθε ἄνθρωπος γενικὰ, γιατί κανένας δὲν ἦταν ἄπιστος, οὔτε καὶ τὸν κάθενα τέλειο πού πιστεύει στὸν Χριστό, ἀλλὰ κάθε ἄνθρωπο λέει, σὰ νὰ λέει, ὀλόκληρο τὸν ἄνθρωπο, ἀγνισμένο στὸ σῶμα καὶ στὴν ψυχὴ. Γιατί, τὸ ὅτι «δὲν εἶναι ἡ γνώση κοινὸ ἀγαθὸ ὅλων»⁷ προσθέτει ρητά: «Προσαρμοσμένοι στὴν ἀγάπη καὶ σ' ὅλο τὸν πλοῦτο τῆς πλήρους σύνεσεως, γιὰ νὰ ἀποκτήσομε ἐπίγνωση τοῦ μυστηρίου τοῦ Θεοῦ στὸ πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ, στὸν ὅποιο βρίσκονται κρυμμένοι ὅλοι οἱ θησαυροὶ τῆς σοφίας καὶ τῆς γνώσης»⁸. «Νὰ ἐπιμένετε καρτερικὰ στὴν προσευχὴ, μένοντας ἄγρυπνοι σ' αὐτὴν μὲ εὐχαριστίες»⁹. Καὶ ἡ εὐχαριστία δὲν γίνεται μόνο γιὰ τὴν ψυχὴ καὶ τὰ πνευματικὰ ἀγαθὰ, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὸ σῶμα καὶ τὰ ἀγαθὰ τοῦ σώματος. Κι ἀποκαλύπτει ἀκόμα περισσότερο τὸ ὅτι «ἡ γνώση δὲν εἶναι κοινὸ ἀγαθὸ ὅλων», προσθέτοντας: «Προσευχόμενοι καὶ γιὰ μᾶς, γιὰ νὰ μᾶς ἀνοίξει ὁ Θεός θύρα, ὥστε νὰ κηρύξομε τὸ μυστήριον τοῦ Χριστοῦ, ἕξαιτίας τοῦ ὁποίου καὶ βρίσκομαι στὴ φυλακὴ γιὰ νὰ τὸ φανερώσω ἔτσι ὅπως πρέπει νὰ τὸ πῶ»¹⁰. Γιατί ἦταν μερικὰ πού παραδίδονταν ἀκατάγραφα. Ἐπίσης καὶ στοὺς Ἑβραίους λέγει: «Ἐνῶ ὀφείλατε νὰ εἴστε δάσκαλοι ἕξαιτίας τοῦ χρόνου, ἀφοῦ γεράσατε στὴν Παλαιὰ Διαθήκη, ἐσεῖς πάλι ἔχετε ἀνάγκη νὰ διδάσκεστε ποιὰ εἶναι τὰ ἀρχικὰ στοιχεῖα τῶν λόγων τοῦ Θεοῦ, καὶ ἤρθατε στὴ θέση ὥστε νὰ χρειάζεστε γάλα καὶ ὄχι στερεὰ τροφή. Γιατί καθένας πού τρέφεται μὲ γάλα εἶναι ἄπειρος ἀπὸ λόγο δικαιοσύνης, ἀφοῦ εἶναι νήπιος», ἔχοντας δεχτεῖ μόνο τὰ πρῶτα μαθήματα. «Γιὰ τοὺς τέλειους προορίζεται ἡ στερεὰ τροφή, οἱ ὅποιοι χάρη στὴν ἕξῃ ἔχουν γυμνασμένα τὰ αἰσθητήρια γιὰ τὴ διάκριση τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ. Γι' αὐτὸ ἄς ἀφήσομε τὸ λόγο στὴν ἀρχὴ τῆς ζωῆς τοῦ Χριστοῦ κι ἄς βαδίσομε πρὸς τὴν τελειότητα»¹¹.

Ἄλλὰ καὶ Βαρνάβας, ὁ καὶ αὐτὸς συγκηρύξας τῷ Ἀποστόλῳ κατὰ τὴν διακονίαν τῶν ἐθνῶν τὸν λόγον, «Ἀπλούστερον», φησὶν, «ὑμῖν γράφω, ἵνα συνήητε». Εἴθ' ὑποβάς, ἤδη σαφέστερον γνωστικῆς παραδόσεως ἵχνος παρατιθέμενος, λέγει· «Τί λέγει ὁ ἄλλος προφήτης Μωϋσῆς αὐτοῖς; Ἴδου τὰδε λέγει Κύριος ὁ Θεός· Εἰσεέλθετε εἰς τὴν γῆν τὴν ἀγαθὴν, ἣν ὤμοσεν Κύριος ὁ Θεός, ὁ Θεός Ἀβραὰμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ, καὶ κατακληρονομήσατε αὐτήν, γῆν ρέουσαν γάλα καὶ μέλι». Τί λέγει ἡ γυνῶσις; μάθετε· «Ἐλπίσατε», φησὶν, «ἐπὶ τὸν ἐν σαρκὶ μέλλοντα φανεροῦσθε ὑμῖν Ἰησοῦν· ἄνθρωπος γὰρ γῆ ἐστὶ πάσχουσα· ἀπὸ προσώπου γὰρ γῆς ἢ πλάσις τοῦ Ἀδάμ ἐγένετο». Τί οὖν λέγει «εἰς τὴν γῆν τὴν ἀγαθὴν, τὴν ρέουσαν γάλα καὶ μέλι»; «Εὐλογητὸς ὁ Κύριος ἡμῶν, ἀδελφοί, ὁ σοφίαν καὶ νοῦν θέμενος ἐν ἡμῖν τῶν κρυφίων αὐτοῦ». Λέγει γὰρ ὁ προφήτης· «Παραβολὴν Κυρίου τίς νοήσει, εἰ μὴ σοφὸς καὶ ἐπιστήμων καὶ ἀγαπῶν τὸν Κύριον αὐτοῦ;» Ἐπεὶ ὀλίγων ἐστὶ ταῦτα χωρῆσαι· οὐ γὰρ φθονῶν, φησὶ, παρήγγειλεν ὁ Κύριος ἐν τινὶ Εὐαγγελίῳ, «Μυστήριον ἐμὸν ἐμοὶ καὶ τοῖς υἱοῖς τοῦ οἴκου μου», ἐν τῷ ἀσφαλεῖ καὶ ἀμερῶν τὴν ἐκλογὴν ποιούμενος, ἵνα τὰ οἰκεῖα, ὧν εἴλετο λαβοῦσα, ἀνωτέρα ζήλου γένηται. Ὁ μὲν γὰρ μὴ ἔχων γινῶσιν ἀγαθοῦ πονηρός ἐστιν, ὅτι «εἷς ἀγαθός», ὁ Πατήρ, τὸ δὲ ἀγνοεῖν τὸν Πατέρα θάνατός ἐστιν, ὡς τὸ γινῶναι, ζωὴ αἰώνιος, κατὰ μετουσίαν τῆς τοῦ ἀφθάρτου δυνάμεως καὶ τὸ μὲν μὴ φθειρεσθαι θεϊότητος μετέχειν ἐστὶ, φθορὰν δὲ ἢ ἀπὸ τῆς τοῦ Θεοῦ γνώσεως ἀπόστασις παρέχει.

Πάλιν ὁ προφήτης· «Καὶ δώσω σοι θησαυροὺς ἀποκρύφους, σκοτεινοὺς, ἀοράτους, ἵνα γινῶσιν ὅτι ἐγὼ Κύριος ὁ Θεός». Τὰ εἰκότα τούτοις καὶ ὁ Δαβὶδ ψάλλει· «Ἴδου γὰρ ἀλήθειαν ἠγάπησας, τὰ ἄδηλα καὶ τὰ κρύφια τῆς σοφίας σου ἐδήλωσάς μοι». «Ἡμέρα γὰρ τῇ ἡμέρα ἐρεῦνεται ρῆμα», τὸ γεγραμμένον ἀντικρυς, καὶ «νύξ νυκτὶ ἀναγγέλλει γινῶσιν», τὴν ἐπικεκρυμμένην μυστικῶς, καὶ «οὐκ εἰσι λόγοι οὐδὲ λαλιαί, ὧν οὐκ ἀκούονται αἱ φωναὶ αὐτῶν», τῷ Θεῷ τῷ φήσαντι, «Ποιήσει τις κρύφα καὶ οὐχὶ ἐπόψομαι αὐτόν;». Διὰ τοῦτο «φωτισμὸς» ἢ μαθητεία κέκληται, ἢ τὰ κεκρυμμένα φανερώσασα, ἀποκαλύψαντος μόνον τοῦ διδασκάλου τὸ πῶμα τῆς κιβω-

12. Ἐξ. 33, 1, 3.

13. Ἦσ. 40, 13. Παρμ. 1, 6.

14. Ματθ. 19, 17.

15. Ἦσ. 45, 3.

16. Ψαλμ. 50, 8.

17. Ψαλμ. 18, 3-4.

18. Ἰερ. 23, 24.

19. Β' Κορ. 4, 4, 6.

Ἄλλὰ κι ὁ Βαρνάβας, πὺ κήρυξε κι αὐτὸς μαζί μὲ τὸν Ἀπόστολο κατὰ τὴ διακονία του πρὸς τὰ ἔθνη τὸ λόγο τοῦ Χριστοῦ λέει· «Σᾶς γράφω μὲ ἄλλα λόγια, γιὰ νὰ καταλάβετε». Ἐπειτα πιὸ κάτω, παραθέτοντας σαφέστερο πλέον δεῖγμα γνωστικῆς παράδοσης, λέει· «Τί λέει σ' αὐτοὺς ὁ ἄλλος προφήτης, ὁ Μωυσῆς; Νά, αὐτὰ λέει ὁ Κύριος ὁ Θεὸς μας. Μπεῖτε στὴ γῆ τὴν ἀγαθὴ, πὺ ὑποσχέθηκε μὲ ὄρκο ὁ Θεός, ὁ Θεὸς τοῦ Ἀβραάμ καὶ τοῦ Ἰσαάκ καὶ τοῦ Ἰακώβ, καὶ κληρονομηστε αὐτὴν, τὴ γῆ ὅπου ρέει μέλι καὶ γάλα¹²». Τί λέει ἡ Γνώση, μάθετέ το. «Στηρίξτε τὴν ἐλπίδα σας στὸν Ἰησοῦ πὺ μέλλει νὰ σᾶς φανερωθεῖ. Ὁ ἄνθρωπος εἶναι γῆ πὺ ὑποφέρει. Ἡ πλάση τοῦ Ἀδάμ ἐγινε ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια τῆς γῆς». Τί λέει «γιὰ τὴ γῆ τὴ ἀγαθὴ ὅπου ρέει μέλι καὶ γάλα»; «Εὐλογημένος ᾶς εἶναι ὁ Κύριός μας, ἀδελφοί, πὺ ἔβαλε μέσα μας σοφία καὶ γνώση ὅσων αὐτὸς κρύβει. Γιατὶ ὁ προφήτης λέει· «Ποιὸς θὰ ἐννοήσει τὴν παραβολὴ τοῦ Κυρίου, ἂν δὲν εἶναι σοφὸς καὶ δὲν γνωρίζει καὶ δὲν ἀγαπᾶ τὸν Κύριό του;»¹³. Λίγοι μποροῦν νὰ τὰ κατανοήσουν αὐτὰ. Δὲν ἔδωσε, λέει, σὲ κάποιον εὐαγγέλιο αὐτὲς τὶς παραγγελίες ὁ Κύριος ἀπὸ φθόνον. Τὸ δικό μου μυστήριον εἶναι γιὰ μένα καὶ γιὰ τὰ παιδιὰ τοῦ σπιτιοῦ μου. Κάνει ἔτσι μὲ ἀσφάλεια καὶ ἀμεριμνησία τὴν ἐκλογὴν, ὥστε, ἀφοῦ λάβει τὰ δικά της ἀπὸ ὅσα διάλεξε, νὰ σταθεῖ ἀνώτερη ἀπὸ τὴ ζήλεια. Γιατὶ, ὅποιος δὲν ἔχει γνώση τοῦ ἀγαθοῦ, εἶναι πονηρὸς, ἐπειδὴ «ὁ ἀγαθὸς εἶναι ἓνας, ὁ Πατέρας»¹⁴. Ἡ ἄγνοια τοῦ Πατέρα εἶναι θάνατος, ὅπως τὸ νὰ τὸν γνωρίζει κανεὶς εἶναι ζωὴ αἰώνια, μὲ τὴ μετουσία τῆς δύναντος ἐκείνου πὺ δὲν δέχεται φθορά. Καὶ ἡ ἔλλειψη βέβαια φθορᾶς εἶναι μετοχὴ τῆς θεότητος, ἐνῶ τὴ φθορὰ τὴν προκαλεῖ ἡ ἀπόσταση ἀπὸ τὴ γνώση τοῦ Θεοῦ.

Καὶ πάλι ὁ προφήτης λέει· «Θὰ σου δώσω θησαυροὺς κρυμμένους, σκοτεινοὺς, ἀόρατους, γιὰ νὰ μάθουν, ὅτι ἐγὼ εἶμαι ὁ Κύριος ὁ Θεός»¹⁵. Παρόμοια μ' αὐτὰ ψάλλει καὶ ὁ Δαβὶδ· «Γιατὶ νά, ἀγάπησες τὴν εὐκρίνεια καὶ τὴν ἀλήθεια τῆς καρδιᾶς μου καὶ μοῦ φανέρωσες τὰ ἀφανέρωτα καὶ τὰ ἀπόκρυφα τῆς σοφίας σου»¹⁶. «Ἡ ἡμέρα λέει λόγο στὴν ἡμέρα» καὶ τὸ ἀντίθετο «καὶ ἡ νύχτα ἀναγγέλλει στὴ νύχτα γνώση πὺ εἶναι κρυμμένη μὲ τρόπο μυστικόν. Καὶ δὲν ὑπάρχουν λόγοι καὶ ὁμιλίες, πὺ δὲν ἀκούγονται οἱ ἤχοι τους»¹⁷ ἀπὸ τὸ Θεὸ πὺ εἶπε· «Θὰ κάνει κάποιος κάτι καὶ δὲν θὰ τὸν δῶ;»¹⁸. Γι' αὐτὸ ἡ μαθητεία ὀνομάστηκε φωτισμός¹⁹, ἐπειδὴ φανέρωσε τὰ κρυμμένα, ἐνῶ ὁ δάσκαλος ἔβγαλε μόνον τὸ πῶμα τῆς κιβωτοῦ. Αὐτὸ, ἀντίθετα μὲ ὅ,τι λένε οἱ ποιητὲς γιὰ

του, ἔμπαλιν ἢ οἱ ποιηταὶ τὸν Δία φασί, τὸν μὲν τῶν ἀγαθῶν πίθον ἐπιλαβεῖν, ἀνοῖξαι δὲ τὸν τῶν φαύλων. «Οἶδα ὅτι, ἐρχόμενος», φησί, «πρὸς ὑμᾶς», ὁ Ἀπόστολος, «ἐν πληρώματι εὐλογίας Χριστοῦ ἐλεύσομαι, τὸ πνευματικὸν χάρισμα καὶ τὴν γνωστικὴν παράδοσιν, ἣν 5 μεταδοῦναι αὐτοῖς παρὼν παροῦσι ποθεῖ (οὐ γὰρ δι' ἐπιστολῆς οἶά τε ἦν ταῦτα μηνύεσθαι), «πλήρωμα Χριστοῦ» καλέσας «κατὰ ἀποκάλυψιν μυστηρίου χρόνοις αἰωνίοις σεσιγημένου, φανερωθέντος δὲ νῦν διὰ τε γραφῶν προφητικῶν, κατ' ἐπιταγὴν τοῦ αἰωνίου Θεοῦ εἰς ὑπακοὴν πίστεως εἰς πάντα τὰ ἔθνη γνωρισθέντος», τουτέστι 10 τοὺς ἐξ ἔθνῶν πιστεύοντας, ὅτι ἔστιν. Ὀλίγοις δὲ ἐκ τούτων καὶ τό, τίνα ταῦτά ἐστι τὰ ἐν μυστηρίῳ δείκνυται.

Εἰκότως τοίνυν καὶ Πλάτων ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς περὶ Θεοῦ διαλαμβάνων, “Φραστέον δὴ σοι”, φησί, “δι' αἰνιγμάτων, ἴν' ἦν τι ἢ δέλτος ἢ πόντου ἢ γῆς ἐν πτυχαῖς πάθῃ, ὁ ἀναγνοὺς μὴ γνῶ». Ὁ γὰρ 15 τῶν ὄλων Θεός, ὁ ὑπὲρ πᾶσαν φωνὴν καὶ πᾶν νόημα καὶ πᾶσαν ἔννοιαν, οὐκ ἂν ποτε γραφῇ παραδοθεῖη, ἄρρητος ὢν δυνάμει τῆ αὐτοῦ· ὅπερ καὶ αὐτὸ δεδήλωκεν Πλάτων λέγων· “Πρὸς ταῦτ' οὐν σκοπῶν εὐλαβοῦ μὴ ποτέ σοι μεταμελήσῃ τῶν νῦν ἀναξίως ἐκπεσόντων”. Μεγίστη δὲ “φυλακὴ τὸ μὴ γράφειν, ἀλλ' ἐκμανθάνειν· οὐ 20 γὰρ ἔστιν, οὐκ ἔστι τὰ γραφέντα μὴ οὐκ ἐκπεσεῖν”. Ἀδελφὰ τούτοις ὁ ἅγιος ἀπόστολος Παῦλος λέγει, τὴν προφητικὴν καὶ τῷ ὄντι ἀρχαίαν σῶζων ἐπίκρουσιν, ἀφ' ἧς τὰ καλὰ τοῖς Ἑλλησιν ἐρρῦη δόγματα· «Σοφίαν δὲ λαλοῦμεν ἐν τοῖς τελείοις· σοφίαν δὲ οὐ τοῦ αἰῶνος τούτου, οὐδὲ τῶν ἀρχόντων τοῦ αἰῶνος τούτου, τῶν καταρ- 25 γουμένων, ἀλλὰ λαλοῦμεν Θεοῦ σοφίαν ἐν μυστηρίῳ τὴν ἀποκεκρυμμένην». Ἐπειτα ὑποβάς τὸ εὐλαβὲς τῆς εἰς τοὺς πολλοὺς τῶν λόγων ἐκφοιτήσεως, ὧδέ πως διδάσκει· «Κἀγώ, ἀδελφοί, οὐκ ἠδυνήθην ὑμῖν λαλῆσαι ὡς πνευματικοῖς, ἀλλ' ὡς σαρκίνοις, ὡς νηπίοις ἐν Χριστῷ· γάλα ὑμᾶς ἐπότισα, οὐ βρωμα· οὐπω γὰρ ἐδύνασθε· ἀλλ' 30 οὐδὲ ἔτι νῦν δύνασθε· ἔτι γὰρ ἐστε σαρκικοί». Εἰ τοίνυν τὸ μὲν γάλα τῶν νηπίων, τὸ βρωμα δὲ τῶν τελείων τροφή πρὸς τοῦ Ἀποστόλου εἴρηται, γάλα μὲν ἢ κατήχησις, οἶονεὶ πρώτη ψυχῆς τροφή νοηθήσε-

20. Ρωμ. 15, 29. 21. Ρωμ. 1, 11. 22. Ρωμ. 16, 25-26. 23. Πρόκειται γὰρ τῆ 2ῃ ἐπιστολῇ του πρὸ τὸν Διονύσιο. 24. Α'. Κορ. 2, 6-7. 25. Α' Κορ. 3, 1-3.

τὸν Δία, ὅτι ἔκλεισε τὸ πιθάρι μὲ τ' ἀγαθὰ, κι ἄνοιξε τὸ πιθάρι τῶν κακῶν. «Ἐέρω», λέει ὁ Ἀπόστολος, «ὅτι ἐρχόμενος σ' ἐσᾶς θὰ ρθῶ μὲ ὅλη τὴν πληρότητα τῆς εὐλογίας τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Χριστοῦ»²⁰, «τὸ πνευματικὸ χάρισμα»²¹ καὶ τὴ γνωστικὴ παράδοση, πού ποθεῖ νὰ τοὺς μεταδώσει ὁ ἴδιος αὐτοπροσώπως (γιατὶ δὲν ἦταν δυνατὸ νὰ μεταδοθοῦν αὐτὰ μ' ἐπιστολή). «Πληρότητα Χριστοῦ» κάλεσε τὴν ἀποκάλυψη τοῦ μυστηρίου πού ἦταν γιὰ χρόνους αἰῶνιους κρυμμένο στὴ σιωπὴ, καὶ φανερώθηκε τώρα καὶ μὲ τὰ γραπτὰ τῶν προφητῶν, σύμφωνα μὲ πρόσταγμα τοῦ αἰώνιου Θεοῦ, πού ἐγινε γνωστὸ σέ ὅλα τὰ ἔθνη, ὥστε νὰ ὑπακούσουν καὶ νὰ πιστέψουν»²², δηλαδή σέ ὅσους ἀπὸ τὰ ἔθνη πιστεύουν ὅτι ὑπάρχει. Σέ λίγους ἀπὸ αὐτοὺς ἀποκαλύπτεται καὶ ποιὸ εἶναι τὸ περιεχόμενο τοῦ μυστηρίου.

Εἶναι εὐλόγο λοιπὸν ὅτι κι ὁ Πλάτων, μιλώντας στὶς ἐπιστολές του²³ γιὰ τὸν Θεὸ λέει: “Πρέπει νὰ σοῦ μιλήσω μ' αἰνίγματα, ὥστε, ἂν τὸ γράμμα μου πάθει κάτι στὴ θάλασσα ἢ στὶς χαράδρες τῆς ξηρᾶς καὶ τὸ διαβάσει κάποιος, νὰ μὴν καταλάβει”. Γιατὶ ὁ Θεὸς τῶν ὅλων, πού εἶναι ἀνώτερος ἀπὸ κάθε φωνὴ καὶ κάθε σκέψη καὶ κάθε ἔννοια, δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ παραδοθεῖ μὲ τὴ γραφή, γιατί μὲ τὴν ἴδια του τὴ δύναμη εἶναι ἄρρητος. Ἀλλὰ κι αὐτὸ βέβαια τὸ ἔχει δηλώσει ὁ Πλάτων λέγοντας: “Αποβλέποντας σ' αὐτόν, πρόσεχε νὰ μὴ μεταμεληθεῖς κάποτε γι' αὐτὰ πού τώρα ξέπεσαν ἀνάξια. Μέγιστη προφύλαξη τὸ νὰ μὴ γράφεις, ἀλλὰ νὰ μαθαίνεις· γιατί δὲν γίνεται, δὲν γίνεται νὰ μὴν ἐκπέσουν ὅσα ἔχουν γραφεῖ”. Παρόμοια μ' αὐτὰ λέει ὁ ἅγιος ἀπόστολος Παῦλος ὑπερασπίζοντας τὴν προφητικὴ καὶ πραγματικὴ ἀρχαία ἀπόκρυψη, ἀπὸ τὴν ὁποία ἀπέρρευσαν τὰ καλὰ δόγματα τῶν Ἑλλήνων «Σοφία κηρῦττομε στοὺς ὄριμους πνευματικά, ἀλλ' ὄχι τὴ σοφία τοῦ αἰῶνα αὐτοῦ, οὔτε τῶν δυνάμεων πού τὸν κυβερνοῦν καὶ πού καταργοῦνται, ἀλλὰ κηρῦττομε τὴ σοφία τοῦ Θεοῦ, πού εἶναι κρυμμένη μέσα στὸ μυστήριον»²⁴. Πιο κάτω διδάσκει τὴν προσοχὴ νὰ μὴ διαρρεύσουν οἱ λόγοι στοὺς πολλοὺς μὲ τὰ ἑξῆς: «Καὶ ἐγὼ, ἀδελφοί μου, δὲν μπόρεσα νὰ σᾶς μιλήσω ὡς πρὸς πνευματικούς, ἀλλὰ ὡς σαρκικούς, ὡς νήπια τοῦ Χριστοῦ, σᾶς πότισα γάλα, δὲν σᾶς ἔδωσα στερεὰ τροφή· γιατί δὲν τὴν ἀντέχετε ἀκόμα, ἀλλὰ καὶ τώρα, δὲν μπορείτε, ἀφοῦ εἴσαστε ἀκόμα σαρκικοί»²⁵. Ἄν λοιπὸν εἰπῶθηκε ἀπὸ τὸν Ἀπόστολο, ὅτι τὸ γάλα εἶναι τροφή γιὰ τὰ νήπια καὶ ἡ στερεὰ τροφή γιὰ τοὺς ὄριμους, ὡς γάλα θὰ νοηθεῖ ἡ κατήχηση, ὡς ἡ πρώτη τροφή τῆς ψυχῆς, ἐνῶ ὡς στερεὰ

ται, βρωμα δὲ ἢ ἐποπτικὴ θεωρία· σάρκες αὐταὶ καὶ αἷμα τοῦ Λόγου, τουτέστι κατάληψις τῆς θείας δυνάμεως καὶ οὐσίας «Γεύσαθε καὶ ἴδετε, ὅτι Χριστὸς ὁ Κύριος», φησὶν. Οὕτω γὰρ ἑαυτοῦ μεταδίδωσι τοῖς πνευματικώτερον τῆς τοιαύτης μεταλαμβάνουσι βρώσεως, ὅτε δὴ «ἡ ψυχὴ» αὐτὴ ἑαυτὴν ἤδη «τρέφει» κατὰ τὸν φιλαλήθη Πλάτωνα· βρωσις γὰρ καὶ πόσις τοῦ θείου Λόγου ἢ γνῶσις ἐστὶ τῆς θείας οὐσίας Διὸ καὶ φησιν ἐν δευτέρῳ Πολιτείας ὁ Πλάτων, “θυσαμένους οὐ χοῖρον, ἀλλὰ τι μέγα καὶ ἄπορον θῦμα”, οὕτω χρῆναι ζητεῖν περὶ Θεοῦ Ὁ δὲ Ἀπόστολος, «Καὶ τὸ Πάσχα ἡμῶν ἐτύθη», γράφει, «Χριστός»· ἄπορον ὡς ἀληθῶς θῦμα, Υἱὸς Θεοῦ ὑπὲρ ἡμῶν ἀγιαζόμενος

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ΄

Ἀναγκαία ἐστὶ ἡ ἀπομάκρυνσις ἀπὸ τὰ ὑλικά πράγματα πρὸς κατάληψιν τῆς ἀληθινῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ.

15 Θυσία δὲ ἢ τῷ Θεῷ δεκτὴ σώματός τε καὶ τῶν τούτου παθῶν ἀμετανόητος χωρισμὸς ἢ ἀληθὴς τῷ ὄντι θεοσέβεια αὕτη. Καὶ μήτι εἰκότως μελέτη θανάτου διὰ τοῦτο εἴρηται τῷ Σωκράτει ἢ φιλοσοφία; ὁ γὰρ μήτε τὴν ὄψιν παρατιθέμενος ἐν τῷ διανοεῖσθαι, μήτε τινὰ τῶν ἄλλων αἰσθήσεων ἐφελκόμενος, ἀλλ’ αὐτῷ καθαρῷ τῷ νῷ
20 τοῖς πράγμασιν ἐντυγχάνων, τὴν ἀληθῆ φιλοσοφίαν μέτεισιν. Τοῦτο ἄρα βούλεται καὶ τῷ Πυθαγόρῃ ἢ τῆς πενταετίας σιωπῆ, ἣν τοῖς γνωρίμοις παρεγγυᾷ, ὡς δὴ ἀποστραφέντες τῶν αἰσθητῶν, ψιλῷ τῷ νῷ τὸ Θεῖον, ἐποπτεύοιεν... παρὰ Μωϋσέως τοιαῦτα φιλοσοφήσαντες οἱ τῶν Ἑλλήνων ἄκροι. Προστάσσει γάρ, «τὰ ὄλο::αὐτῶματα
25 δείραντας, εἰς μέλη διανεῖμαι», ἐπειδὴ γυμνὴν τῆς ὑλικῆς δορᾶς γενομένην τὴν γνωστικὴν ψυχὴν ἄνευ τῆς σωματικῆς φλυαρίας καὶ τῶν παθῶν πάντων, ὅσα περιποιοῦσιν αἱ κεναὶ καὶ ψευδεῖς ὑπολήψεις, ἀποδυσασμένην τὰς σαρκικὰς ἐπιθυμίας, τῷ φωτὶ καθιερωθῆναι ἀνάγκη. Οἱ δὲ πλεῖστοι τῶν ἀνθρώπων, τὸ θνητὸν ἐνδύόμενοι,
30 καθάπερ οἱ κοχλῖαι, καὶ περὶ τὰς αὐτῶν ἀκρασίας, ὥσπερ οἱ ἐχῖνοι, σφαιρηδὸν εἰλούμενοι, περὶ τοῦ μακαρίου καὶ ἀφθάρτου

26. Ψαλμ. 33, 9.

27. Α΄ Κορ. 5, 7.

1. Πλάτ. Φαίδων. 2. Βλ. Στὸ Περὶ περιεργείας τοῦ Πλουτάρχου “Πυθαγόρας ἔταξε τοῖς νέοις πενταετὴ σιωπὴν, ἐχεμυθίαν προσαγορεύσας”. 3. Λευϊτ. 1, 6.

τροφή ἢ ἐποπτική θεωρία· αὐτὲς εἶναι οἱ σάρκες καὶ τὸ αἷμα τοῦ Λόγου, δηλαδή κατανόηση τῆς θείας δύναμης καὶ οὐσίας· γιατί λέει· «Γευθεῖτε καὶ δεῖτε, ὅτι ὁ Χριστὸς εἶναι ὁ Κύριός μας»²⁶. Γιατὶ ἔτσι μεταδίδει ἀπὸ τὸν ἑαυτό του σὲ ἐκείνους ποὺ κοινωνοῦν ἀπὸ αὐτὴ τὴν τροφή, ὅταν ἡ ψυχὴ τρέφει ἢ ἴδια τὸν ἑαυτό της, σύμφωνα μὲ τὸν φίλο τῆς ἀλήθειας Πλάτωνα. Καθόσον τροφή καὶ πόση τοῦ θείου Λόγου εἶναι ἡ γνώση τῆς θείας οὐσίας. Γι' αὐτὸ καὶ λέει ὁ Πλάτων στὸ δεύτερο βιβλίο τῆς Πολιτείας· “Ἀφοῦ θυσιάσομε ὄχι χοῖρο, ἀλλὰ ἓνα μεγάλο καὶ σπάνιο θύμα, ἔτσι πρέπει νὰ συζητήσομε περὶ Θεοῦ”. Καὶ ὁ Ἀπόστολος γράφει· «ὁ πασχαλινὸς ἀμνὸς μας ὁ Χριστὸς θυσιάστηκε γιὰ μᾶς»²⁷, ἀληθινὰ σπάνιο θύμα, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ποὺ σφαγιάζεται καὶ προσφέρεται ἀγιασμένο θύμα γιὰ χάρη μας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΑ΄.

Ἡ ἀπόσπαση ἀπὸ τὰ ὑλικά πράγματα εἶναι ἀπαραίτητη γιὰ νὰ φτάσομε στὴν ἀληθινὴ γνώση τοῦ Θεοῦ.

Ἡ θυσία ποὺ εἶναι δεκτὴ ἀπὸ τὸν Θεὸ εἶναι ὁ ἀμετάκλητος χωρισμὸς ἀπὸ τὸ σῶμα καὶ τὰ πάθη του· αὐτὴ εἶναι ἡ πραγματικὴ καὶ ἀληθινὴ θεοσέβεια. Καὶ μήπως εὐλόγα γι' αὐτὸ εἰπώθηκε ἀπὸ τὸν Σωκράτη ἢ φιλοσοφία «μελέτη θανάτου»¹; Ἐκεῖνος δηλαδή ποὺ οὔτε τὴν ὄραση παραθέτει ὅταν σκέφτεται, οὔτε καμμιά ἄλλη αἴσθησις χρησιμοποιοῦν, ἀλλὰ μὲ τὸν ἴδιο τὸ νοῦ καθαρὸ ἀσχολεῖται μὲ τὰ πράγματα, αὐτὸς ἀσκεῖ τὴν ἀληθινὴν φιλοσοφία. Αὐτὸ τὸ νόημα ἔχει καὶ γιὰ τὸν Πυθαγόρα καὶ ἡ πεντάχρονη σιωπὴ² ποὺ ζητοῦσε ἀπὸ τοὺς μαθητὲς του, ὥστε λοιπόν, ἀφοῦ ἀποστραφοῦν ἀπὸ τὰ αἰσθητά, μὲ μόνο καὶ καθαρὸ τὸ νοῦ νὰ βλέπουν τὸ θεῖο. Καὶ αὐτὰ τὰ φιλοσοφήματα τὰ πῆραν οἱ κορυφαῖοι τῶν Ἑλλήνων ἀπὸ τὸν Μωυσῆ. Γιατὶ προστάζει ὁ Μωυσῆς· “Ἀφοῦ γδάρουν τὰ ζῶα τοῦ ὀλοκαυτώματος, νὰ τὰ χωρίσουν στὰ μέλη τους”³. Ἐπειδὴ, ὅταν ἡ γνωστικὴ ψυχὴ γυμνωθεῖ ἀπὸ τὸ ὑλικὸ δέριμα, χωρὶς τὴν σωματικὴν φλυαρίαν καὶ χωρὶς κανένα ἀπὸ τὰ πάθη, ὅσα δημιουργοῦν οἱ κενὲς καὶ ψεύτικες ἰδέες, εἶναι ἀνάγκη νὰ καθιερωθεῖ στὸ φῶς ἀφοῦ ἀποθέσει τίς σαρκικὰς ἐπιθυμίας. Οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους, ἀφοῦ ντυθοῦν τὸ θνητὸ σῶμα τους, ὅπως οἱ κοχλίες, καὶ κυλώντας σὰν σφαῖρες γύρω στὶς ἀσέλγειές τους, ὅπως οἱ ἀχινοί, δοξάζουν γιὰ τὸν μακάριο καὶ αἰώνιο Θεὸ ὅποια καὶ γιὰ τὸν

Θεοῦ τοιαῦτα οἶα καὶ περὶ αὐτῶν δοξάζουσιν. Λέληθε δ' αὐτούς, κἂν πλησίον ἡμῶν τύχωσιν, ὡς μυρία ὅσα δεδώρηται ἡμῖν ὁ Θεός, ὧν αὐτὸς ἀμέτοχος γένεσιν μὲν ἀγένητος ὧν, τροφήν δὲ ἀνευδεῆς ὧν, καὶ αὐξήσιν ἐν ἰσότητι ὧν, εὐγηρίαν τε καὶ ἀθανασίαν ἀθάνα-
5 τός τε καὶ ἀγήρωσ ὑπάρχων. Διὸ καὶ χεῖρας καὶ πόδας καὶ στόμα καὶ ὀφθαλμούς καὶ εἰσόδους καὶ ἐξόδους καὶ ὄργας καὶ ἀπειλὰς μὴ πάθη Θεοῦ τις ὑπολάβῃ παρὰ Ἑβραίους λέγεσθαι· μηδαμῶς ἀλληγορεῖσθαι δέ τινα ἐκ τούτων τῶν ὀνομάτων ὀσιώτερον, ἃ δὴ καὶ προιόντος τοῦ λόγου κατὰ τὸν οἰκειὸν καιρὸν διασαφήσομεν.

10 “Ἡ πανακὴς πάντων φαρμάκων σοφία”,

Καλλίμαχος ἐν τοῖς Ἐπιγράμμασι γράφει·

“Ἐτερος δὲ ἐξ ἑτέρου σοφὸς τό τε πάλαι τό τε νῦν”,

φησὶ Βακχυλίδης ἐν τοῖς Παιῶσιν·

“Οὐδὲ γὰρ ῥᾶστον ἀρρήτων ἐπέων πύλας ἐξευρεῖν”.

15 Καλῶς ἄρα Ἰσοκράτης ἐν τῷ Παναθηναϊκῷ, “Τίνας οὖν καλῶ πε-
παιδευμένους;” προθείς, ἐπιφέρει· “Πρῶτον μὲν, τοὺς καλῶς χρωμέ-
νους τοῖς πράγμασι τοῖς κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκάστην προσπίπτουσι
καὶ τὴν δόξαν ἐπιτυχῇ τῶν καιρῶν ἔχοντας καὶ δυναμένην ὡς ἐπὶ τὸ
πολὺ στοχάζεσθαι τοῦ συμφέροντος ἔπειτα, τοὺς πρεπόντως καὶ δι-
20 καίως ὁμιλοῦντας ἀεὶ τοῖς πλησιάζουσι καὶ τὰς μὲν τῶν ἄλλων ἀη-
δείας καὶ βαρύτητας εὐκόλως καὶ ραδίως φέροντας, σφᾶς δ' αὐτούς
ὡς δυνατὸν ἐλαφροτάτους καὶ μετριωτάτους τοῖς ξυνοῦσι παρέ-
χοντας· ἔτι δὲ τοὺς τῶν μὲν ἡδονῶν κρατοῦντας, τῶν δὲ συμφορῶν
μὴ λίαν ἠττωμένους, ἀλλ' ἀνδρωδῶς ἐν αὐταῖς ἀναστρεφόμενους
25 καὶ τῆς φύσεως ἀξίως ἧς μετέχοντες τυγχάνομεν. Τέταρτον, ὅπερ
μέγιστόν ἐστι, τοὺς μὴ διαφθειρομένους ὑπὸ τῶν εὐπραγιῶν, μηδ'
ἐξισταμένους αὐτῶν, μηδὲ ὑπερηφάνους γινομένους, ἀλλ' ἐπιμένο-
ντας τῇ τάξει τῶν εὐφρονούντων”. Εἶτα ἐπιφέρει τὸν κολοφῶνα
τοῦ λόγου· “Τοὺς δὲ μὴ μόνον πρὸς ἐν τούτων, ἀλλὰ πρὸς ἅπαντα
30 ταῦτα τὴν ἕξιν τῆς ψυχῆς εὐάρμοστον ἔχοντας, τούτους φημὶ καὶ
φρονίμους εἶναι καὶ τελείους ἄνδρας καὶ πάσας ἔχειν τὰς ἀρετάς”.

Ἵσως πῶς τὸν γνωστικὸν βίον καὶ Ἕλληνες (καίτοι μὴ εἰδότες
ὡς ἐπίστασθαι χρῆ) ἐκθειάζουσι; Τίς δ' ἐστὶν ἡ γνῶσις, οὐδὲ ὄναρ
ἴσασιν. Εἰ τοίνυν λογικὸν ἡμῖν βρῶμα ἡ γνῶσις εἶναι συμπεφώνη-

ἑαυτὸ τους ξεχνοῦν ὅμως, ἀκόμα κι ἂν τύχουν νὰ εἶναι κοντινοὶ μας, πόσα ἄπειρα δῶρα μᾶς ἔδωσε ὁ Θεός, στὰ ὅποια ὁ ἴδιος εἶναι ἀμέτοχος. Μᾶς ἔδωσε τὴ γένεση, ἐνῶ ὁ ἴδιος εἶναι ἀγέννητος· μᾶς ἔδωσε τὴν τροφή, ποὺ αὐτὸς δὲν τὴν ἔχει ἀνάγκη· νὰ μεγαλώνομε, ἐνῶ αὐτὸς εἶναι πάντοτε ἴσος· τὰ καλὰ γηρατειὰ καὶ τὴν ἀθανασία, ἐνῶ αὐτὸς εἶναι ἀθάνατος καὶ ἀγέραςτος. Γι' αὐτὸ νὰ μὴν νομίσει κανεὶς, ὅτι τὰ χέρια καὶ τὰ πόδια καὶ τὸ στόμα καὶ τὰ μάτια καὶ οἱ εἴσοδοι καὶ οἱ ἔξοδοι καὶ ὁ θυμὸς καὶ οἱ ἀπειλές ποὺ λέγονται ἀπὸ τοὺς Ἑβραίους εἶναι πάθη τοῦ Θεοῦ· καθόλου. Σ' αὐτὰ τὰ ὀνόματα πρέπει νὰ δώσομε ἕνα ἄλλο εὐσεβέστερο νόημα, τὰ ὅποια βέβαια κατὰ τὴν προόδο τοῦ λόγου μας θὰ τὰ διασαφήσομε στὴν ὥρα τους.

“Ἡ σοφία, τὸ φάρμακο ὅλων τῶν καιρῶν”,
γράφει ὁ Καλλίμαχος στὰ Ἐπιγράμματα του.

“Ὁ ἕνας γίνεται σοφὸς ἀπὸ τὸν ἄλλο, παλιὰ καὶ τώρα”,
λέει ὁ Βακχυλίδης στοὺς Παιᾶνες.

“Οὔτε εὐκόλο εἶναι νὰ βρεθεῖ ἢ εἴσοδος τῶν ἄρρητων λόγων”.
Καλῶς ἐπομένως ὁ Ἰσοκράτης στὸν Παναθηναϊκὸ του λόγο ρωτᾷ:
“Ποιοὺς λοιπὸν καλῶ πεπαιδευμένους;”. Κι ἀπαντᾷ· “Πρῶτα ὅσους ἀντιμετωπίζουν ὀρθὰ τὰ πράγματα ποὺ συναντοῦν καθημερινὰ κι ἔχουν ἐπιτυχή ἀντίληψη τῶν συγκυριῶν κατὰ τις ὁποῖες μπορεῖ νὰ πετυχαίνει κανεὶς ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστο ὅ,τι εἶναι ὠφέλιμο. Δεύτερο ἐκείνους ποὺ φέρονται πάντα σ' ὅσους τοὺς πλησιάζουν μὲ τιμὴ καὶ δικαιοσύνη, κι ἐνῶ ὑποφέρουν ἄνετα κι εὐκόλα τις ἐνοχλήσεις καὶ τις προσβολές τῶν ἄλλων, οἱ ἴδιοι γίνονται πρὸς ὅσους ἔρχονται σ' ἐπαφὴ μαζί τους πολὺ διακριτικοὶ καὶ μετρημένοι. Τρίτον· ὅσους ἀντιστέκονται στὶς ἡδονές καὶ δὲν καταπλακώνονται ἀπὸ τις συμφορές, ἀλλὰ συμπεριφέρονται σ' αὐτὲς ἀνδρικὰ καὶ ἀντάξια τῆς ἀνθρώπινης φύσης μας. Τέταρτο, ποὺ εἶναι καὶ τὸ μεγαλύτερο· ἐκείνους ποὺ δὲν διαφθείρονται ἀπὸ τις καλοτυχιές οὔτε παίρνουν ἀέρα καὶ γίνονται ὑπερήφανοι, ἀλλὰ παραμένουν στὴν τάξη ἐκείνων ποὺ εἶναι φρόνιμοι”. Καὶ ἔπειτα προσθέτει τὸ ἀποκορύφωμα τοῦ λόγου· “Ἐκείνους ποὺ ἡ ψυχὴ τους εἶναι ἱκανὴ νὰ προσαρμόζεται ὄχι μόνο σὲ ἕνα ἀπὸ αὐτὰ, ἀλλὰ σὲ ὅλα, αὐτοὺς τοὺς λέγω καὶ φρόνιμους καὶ τέλειους ἄνδρες κι ὅτι ἔχουν ὅλες τις ἀρετές”.

Βλέπεις πῶς καὶ οἱ Ἕλληνες ἐκθειάζουν τὸν γνωστικὸ βίον (ἂν καὶ βέβαια δὲν τὸν γνωρίζουν ἔτσι ὅπως πρέπει νὰ τὸν γνωρίζουν); Τί εἶναι ἡ ‘γνώση’ μήτε στ' ὄνειρό τους δὲν τὸ εἶδαν. Ἄν λοιπὸν συμφωνή-

ται, «μακάριοι», τῷ ὄντι κατὰ τὴν Γραφήν, «οἱ πεινῶντες καὶ διψῶντες» τὴν ἀλήθειαν, ὅτι «πλησθήσονται» τροφῆς αἰδίου. Πάνυ θαυμασιῶς ὁ ἐπὶ τῆς σκηνῆς φιλόσοφος Εὐριπίδης τοῖς προειρημένοις ἡμῖν συνῶδος διὰ τούτων εὐρίσκεται, Πατέρα καὶ Υἱὸν ἅμα,
5 οὐκ οἶδ' ὅπως, αἰνισσόμενος

“Σοὶ τῷ πάντων μεδέοντι χοῆν
Πέλανόν τε φέρω, Ζεὺς εἴτ' Ἀΐδης
᾽Ονομαζόμενος στέργεις σὺ δέ μοι
Θυσίαν ἄπυρον παγκαρπίας

10 Δέξαι πλήρη προχυτίαν”.

᾽Ολοκάρπωμα γὰρ ὑπὲρ ἡμῶν καὶ “ἄπυρον θῦμα” ὁ Χριστός. Καὶ ὅτι τὸν Σωτῆρα αὐτὸν οὐκ εἰδὼς λέγει, σαφὲς ποιήσει ἐπάγων·

“Σὺ γὰρ ἔν τε θεοῖς τοῖς οὐρανίδαις
Σκῆπτρον τὸ Διὸς μεταχειρίζεις,
15 Χθονίων τ' Ἀΐδη μετέχεις ἀρχῆς”.

Ἐπειτα ἄντικρυς λέγει·

“Πέμψον μὲν φῶς ψυχὰς ἐνέρων,
Τοῖς βουλομένοις ἄθλους προσμαθεῖν,
Πόθεν ἐβλαστον, τίς ρίζα κακῶν.

20 Τίνα δὴ μακάρων ἐκθυσσόμενους
Εὐρεῖν μόχθων ἀνάπαυλαν”.

Οὐκ ἀπεικότως ἄρα καὶ τῶν μυστηρίων τῶν παρ' Ἑλλησιν ἄρχει μὲν τὰ καθάρσια, καθάπερ καὶ τοῖς βαρβάροις τὸ λουτρόν· μετὰ ταῦτα δ' ἐστὶ τὰ μικρὰ μυστήρια, διδασκαλίας τινὰ ὑπόθεσιν ἔχοντα
25 καὶ προπαρασκευῆς τῶν μελλόντων, τὰ δὲ μεγάλα περὶ τῶν συμπάντων, οὗ μανθάνειν οὐκ ἔτι ὑπολείπεται, ἐποπτεύειν δὲ καὶ περινοεῖν τὴν ἰε φύσιν καὶ τὰ πράγματα. Λάβομεν δ' ἂν τὸν μὲν καθαρτικὸν τρόπον ὁμολογία, τὸν δὲ ἐποπτικὸν ἀναλύσει, ἐπὶ τὴν πρώτην νόησιν προχωροῦντες δι' ἀναλύσεως, ἐκ τῶν ὑποκειμένων αὐτῷ τὴν
30 ἀρχὴν ποιούμενοι, ἀφελόντες μὲν τοῦ σώματος τὰς φυσικὰς ποιότητας, περιελόντες δὲ τὴν εἰς τὸ βάθος διάστασιν, εἶτα τὴν εἰς τὸ πλάτος, καὶ ἐπὶ τούτοις τὴν εἰς τὸ μῆκος. Τὸ γὰρ ὑπολειφθέν ἐστὶ σημεῖον μονάς, ὡς εἰπεῖν, θέσιν ἔχουσα, ἧς, εἰς ἀν περιέλωμεν τὴν θέσιν, νοεῖται μονάς. Εἰ τοίνυν, ἀφελόντες πάντα ὅσα πρόσσεσι τοῖς σώμα-

4. Ματθ. 5, 6. 5. Ἀνάλυση καὶ σύνθεση, δύο μέθοδοι τῆς Λογικῆς. Μὲ τὴν πρώτη μεταβαίνομε ἀπὸ τὸ συγκεκριμένο στὸ γενικὸ ὄν μὲ ἀφαίρεση γνωρισμάτων. Στὴ δεύτερη γίνεται τὸ ἀντίθετο. Σ' αὐτὴ μεγαλώνει τὸ βάθος, ἐνῶ στὴν πρώτη τὸ πλάτος.

σαμε, ὅτι ἡ γνώση εἶναι τροφή λογική, τότε εἶναι, σύμφωνα μὲ τὴ Γραφή, «μακάριοι ἐκεῖνοι ποὺ πεινοῦν καὶ διψοῦν» τὴν ἀλήθεια, γιατί «θὰ χορτάσουν» ἀπὸ τροφή αἰώνια⁴. Πολὺ θαυμαστά ὁ ἀπὸ σκηνῆς φιλόσοφος Εὐριπίδης βρίσκεται νὰ εἶναι σύμφωνος μαζί μας μὲ τὰ παρακάτω, ὑπαινισσόμενος, δὲν ξέρω πῶς, τὸν Πατέρα μαζί καὶ τὸν Υἱό.

“Σ’ ἐσένα τὸν βασιλιὰ τῶν πάντων χοῆ
καὶ πίτα σοῦ φέρνω, Ζεὺς εἶτε Ἄδης
θέλεις νὰ ὀνομάζεσαι. Κι ἐσὺ ἀπὸ μένα
τὴν ἐξαίρετη θυσία ἀπὸ ὅλους τοὺς καρπούς
δέξου τὴν πλήρη, χυμένη μπροστά σου”.

Ἐολοκάρπωμα γιὰ χάρη μας καὶ θύμα σπάνιο εἶναι ὁ Χριστός. Καὶ ὅτι ὁμιλεῖ γιὰ τὸν ἴδιο τὸ Σωτήρα χωρὶς νὰ τὸ ξέρει τὸ ἀποσαφηνίζει προσθέτοντας:

“Γιατὶ ἐσὺ καὶ μέσα στοὺς οὐράνιους θεοὺς
χρησιμοποιώντας τὸ σκῆπτρο τοῦ Δία
καὶ μέσα στοὺς χθόνιους μετέχεις στὴν ἀρχὴ τοῦ Ἄδης”.

Κι ἔπειτα λέει καθαρά:

“Στείλε φῶς στὶς ψυχές τῶν ἀνδρῶν
ποὺ θέλουν νὰ μάθουν γιὰ τοὺς ἀγῶνες,
ἀπὸ ποῦ βλάστησαν, ποιά εἶναι ἡ ρίζα τῶν κακῶν.
Σὲ ποιὸν ἀπ’ τοὺς μακάριους θεοὺς νὰ θυσιάσομε
γιὰ νὰ βροῦμε ἀνάπαυση στοὺς κόπους μας”.

Δὲν εἶναι λοιπὸν παράκαιρο ποὺ καὶ τὰ ἑλληνικὰ μυστήρια ἀρχίζουν μὲ καθαρούς, ὅπως καὶ στοὺς βαρβάρους μὲ τὸ λουτρό. Ἐπειτ’ ἀπὸ αὐτὰ εἶναι τὰ μικρὰ μυστήρια, ποὺ ἔχουν σκοπὸ τους τὴ διδασκαλία καὶ τὴν προετοιμασία γιὰ τὰ μέλλοντα. Γιὰ τὰ μεγάλα μυστήρια, τὰ σχετικὰ μὲ τὸ σύμπαν, δὲν ἀπομένει τίποτε γιὰ μάθηση, ἀλλ’ ἀρκεῖ ἡ ἐποπτεία καὶ ἡ σκέψη γιὰ τὴ φύση καὶ τὰ πράγματα. Τὸν καθαρτικὸ τρόπο θὰ τὸν χρησιμοποιήσομε μὲ τὴν ὁμολογία, ἐνῶ τὸν ἐποπτικὸ μὲ τὴν ἀνάλυση, προχωρώντας μὲ ἀνάλυση⁵ πρὸς τὴν πρώτη σκέψη, κάνοντας ἀρχὴ ἀπὸ τὰ κατώτερα, ἀφαιρώντας ἀπὸ τὸ σῶμα τὶς φυσικὲς ιδιότητες καὶ περιορίζοντας τὴ διάσταση τοῦ βάθους, κι ἔπειτα τὴ διάσταση τοῦ πλάτους καὶ μαζί μ’ αὐτὰ καὶ τὴ διάσταση τοῦ μήκους. Τὸ σημεῖο ποὺ ἀπομένει εἶναι μονάδα, γιὰ νὰ τὸ πῶ ἔτσι, ποὺ ἔχει θέση· ἂν ἀφαιρέσομε τὴ θέση, νοεῖται ὡς ἀπλή μονάδα. Ἄν λοιπὸν, ἀφαιρώντας ὅλα ὅσα προσιδιάζουν στὰ σώματα καὶ στὰ λεγόμενα

καὶ τοῖς λεγομένοις ἄσωμάτοις, ἐπορρίψωμεν ἑαυτοὺς εἰς τὸ μέγεθος τοῦ Χριστοῦ, καὶ κεῖθεν εἰς τὸ ἀχανές ἀγιότητι προϊόμεν, τῇ νοήσει τοῦ παντοκράτορος ἀμῆ γέ πη προσάγοιμεν, οὐχ ὃ ἔστιν, ὃ δὲ μὴ ἔστι γνωρίσαντες· σχῆμα δὲ καὶ κίνησιν ἢ στάσιν ἢ θρόνον ἢ τόπον ἢ δεξιὰ 5 ἢ ἀριστερὰ τοῦ τῶν ὄλων Πατρὸς οὐδ' ὄλως ἐννοητέον, καίτοι καὶ ταῦτα γέγραπται, ἀλλ' ὃ βούλεται δηλοῦν αὐτῶν ἕκαστον, κατὰ τὸν οἰκεῖον ἐπιδειχθήσεται τόπον.

Οὐκ οὖν ἐν τόπῳ τὸ πρῶτον αἴτιον, ἀλλ' ὑπεράνω καὶ τόπου καὶ χρόνου καὶ ὀνόματος καὶ νοήσεως. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Μωϋσῆς φησιν, 10 «Ἐμφάνισόν μοι σαυτόν», ἐνεργέστατα αἰνισσόμενος, μὴ εἶναι διδακτὸν πρὸς ἀνθρώπων, μηδὲ ρητὸν τὸν Θεόν, ἀλλ' ἢ μόνῃ τῇ παρ' αὐτοῦ δυνάμει γνωστόν. Ἡ μὲν γὰρ ζήτησις ἀειδῆς καὶ ἀόρατος, ἡ χάρις δὲ τῆς γνώσεως παρ' αὐτοῦ διὰ τοῦ Υἱοῦ. Σαφέστατα δὲ ὁ Σολομὼν μαρτυρήσει ἡμῖν ὡδέ πως λέγων· «Φρόνησις ἀνθρώπου οὐκ 15 ἔστιν ἐν ἐμοί, Θεὸς δὲ δίδωσί μοι σοφίαν· ἅγια δὲ ἐπίσταμαι». Αὐτίκα τὴν φρόνησιν θείαν ἀλληγορῶν ὁ Μωϋσῆς «ξύλον ζωῆς» ὠνόμασεν, ἐν τῷ παραδείσῳ πεφυτευμένον, ὃς δὴ παράδεισος καὶ κόσμος εἶναι δύναται, ἐν ᾧ πέφυκεν τὰ ἐκ δημιουργίας ἅπαντα. Ἐν τούτῳ καὶ ὁ Λόγος ἦνθησέ τε καὶ ἐκαρποφόρησε «σὰρξ γενόμενος», καὶ «τοὺς 20 γευσασμένους τῆς χρηστότητος» αὐτοῦ ἐξωποιοίησεν· ἐπεὶ μηδὲ ἄνευ τοῦ ξύλου εἰς γνώσιν ἡμῖν ἀφίχται· ἐκρεμάσθη γὰρ ἡ ζωὴ ἡμῶν εἰς πίστιν ἡμῶν. Καὶ ὃ γε Σολομὼν πάλιν φησί· «Δένδρον ἀθανασίας ἔστι τοῖς ἀντεχομένοις αὐτῆς». Διὰ τοῦτο λέγει· «Ἴδου δίδωμι πρὸ προσώπου σου τὴν ζωὴν καὶ τὸν θάνατον, τὸ ἀγαπᾶν Κύριον τὸν Θεόν, καὶ 25 πορεύεσθαι ἐν ταῖς ὁδοῖς αὐτοῦ καὶ τῆς φωνῆς αὐτοῦ ἀκούειν καὶ πιστεύειν τῇ ζωῇ. Ἐὰν δὲ παραβῆτε τὰ δικαιώματα καὶ τὰ κρίματα, ἃ δέδωκα ὑμῖν, ἀπωλεία ἀπολεῖσθε· τοῦτο γὰρ ἡ ζωὴ ἢ μακρότης τῶν ἡμερῶν σου, τὸ ἀγαπᾶν Κύριον τὸν Θεόν σου».

Πάλιν· «Ὁ Ἀβραάμ ἐλθὼν εἰς τὸν τόπον, ὃν εἶπεν αὐτῷ ὁ Θεός, 30 τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ, ἀναβλέψας, ὄρα τὸν τόπον μακρόθεν». Πρώτῃ μὲν γὰρ ἢ δι' ὄψεως τῶν καλῶν ἡμέρα, δευτέρα δὲ ἢ ψυχῆς τῶν ἀρίστων ἐπιθυμία, τῇ τρίτῃ δὲ ὁ νοῦς τὰ πνευματικὰ διορᾷ, διοιχθέντων τῶν τῆς διανοίας ὀμμάτων πρὸς τοῦ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ διαναστάντος διδα-

6. Ἐξ. 33, 13.

7. Παρμ. (Μασ.) 30, 2.

8. Γεν. 2, 9.

9. Παρμ. 3, 18.

10. Δευτ. 30, 15-20.

11. Γεν. 22, 3-4.

12. Ἐφ. 1, 18.

ἀσώματα, ἀναθέσομε τὸν ἑαυτὸ μας στὴ μεγαλοσύνη τοῦ Χριστοῦ, κι ἀπὸ ἐκεῖ προχωρήσομε μὲ τὴν ἀγιότητα στὸ ἀχανές, θὰ φθάσομε κατὰ κάποιον τρόπο στὴν κατανόηση τοῦ Παντοκράτορα· θὰ γνωρίσομε ὄχι τί εἶναι, ἀλλὰ αὐτὸ πὺ δὲν εἶναι. Τὸ σχῆμα ὅμως καὶ τὴν κίνηση ἢ τὴ στάση ἢ τὸ θρόνον ἢ τὸν τρόπο ἢ δεξιὰ ἢ ἀριστερὰ τοῦ Πατέρα τῶν ὄλων καθόλου δὲν πρέπει νὰ τὰ βάλομε στὸ νοῦ μας, ἂν καὶ βέβαια αὐτὰ ἔχουν γραφεῖ. Τί ὅμως θέλει νὰ δηλώσει καθένα ἀπὸ αὐτὰ θὰ δειχτεῖ στὴν οἰκεία θέση.

Δὲν βρίσκεται λοιπὸν σὲ τόπο τὸ πρῶτο αἴτιο, ἀλλ' εἶναι πάνω καὶ ἀπὸ τόπο καὶ χρόνο καὶ ὄνομα καὶ νόηση. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ Μωυσῆς λέει, «Ἐμφάνισέ μου τὸν ἑαυτὸ σου»⁶, δηλώνοντας μ' αὐτὸ μὲ πολλὴ σαφήνεια, ὅτι τὸν Θεὸ δὲν μποροῦν νὰ μᾶς τὸν διδάξουν οὔτε νὰ μᾶς τὸν περιγράψουν οἱ ἄνθρωποι, ἀλλὰ γνωρίζεται μόνο μὲ τὴ δική του δύναμη. Ἡ ἀναζήτηση εἶναι ἄμορφη καὶ ἀόρατη, ἡ χάρη ὅμως τῆς γνώσης προέρχεται ἀπὸ αὐτὸν μέσω τοῦ Υἱοῦ. Μὲ πάρα πολλὴ σαφήνεια ὁ Σολομών θὰ μᾶς δώσει τὴ μαρτυρία του λέγοντας τὰ ἑξῆς· «Ἡ φρόνηση τοῦ ἀνθρώπου δὲν εἶναι δική μου· ὁ Θεὸς μου δίνει σοφία· τὰ ἅγια τὰ γνωρίζω»⁷. Ἐξάλλου ὁ Μωυσῆς, χρησιμοποιοῦντας ἄλλη λέξη γιὰ τὴ θεία φρόνηση, τὴν ὀνόμασε «δένδρο τῆς ζωῆς» φυτεμένο στὸν παράδεισο⁸. Παράδεισος βέβαια μπορεῖ νὰ εἶναι καὶ ὁ κόσμος, ὅπου εἶναι φυτεμένα ὅλα ὅσα προέρχονται ἀπὸ τὴ δημιουργία. Μέσα σ' αὐτὸν καὶ ὁ Λόγος, «ἀφοῦ ἔγινε σὰρκα», ἄνθησε καὶ καρποφόρησε καὶ ζωοποίησε «ὅσους γεύτηκαν τὴν καλοσύνη του». Γιατὶ δὲν ἔφθασε στὴ γνώση μας χωρὶς τὸ δένδρο. Καθόσον ἡ ζωὴ μας κρεμάστηκε γιὰ τὴ δική μας πίστη. Κι ὁ Σολομών πάλι λέει· «Εἶναι δένδρο ἀθανασίας (ζωῆς) γιὰ ὅσους τὴν ἔχουν ἀποκτήσει»⁹. Γι' αὐτὸ καὶ λέει· «Νά, βάζω μπροστὰ σου τὴ ζωὴ καὶ τὸ θάνατο, τὸ ν' ἀγαπᾶς τὸν Κύριο τὸν Θεὸ σου, νὰ βαδίζεις στοὺς δρόμους του, ν' ἀκοῦς τὴ φωνὴ του καὶ νὰ πιστεύεις στὴ ζωὴ. Ἄν παραβεῖτε τὶς δίκαιες ἀπαιτήσεις καὶ τὶς ἐντολὰς πὺ σᾶς ἔδωσα, θὰ χαθεῖτε ὀλοσχερῶς· γιατί αὐτὸ εἶναι ἡ μακρότητα ἡμερῶν τῆς ζωῆς σου, ν' ἀγαπᾶς τὸν Κύριο τὸν Θεὸ σου»¹⁰.

Ἐπίσης· «Ὁ Ἀβραάμ πηγαίνοντας στὸν τόπο πὺ τοῦ εἶπε ὁ Θεός, βλέποντας μακριὰ τὴν τρίτη μέρα, βλέπει τὸν τόπο ἀπὸ μακριὰ»¹¹. Πρῶτη μέρα εἶναι ὅταν εἶδε τὰ ἀγαθὰ, δεύτερη ἡ ἄριστη ἐπιθυμία τῆς ψυχῆς· τὴν τρίτη ὁ νοῦς διακρίνει τὰ πνευματικὰ, ἀφοῦ ἀνοίξουν τὰ μάτια τοῦ νοῦ¹², ἀπὸ τὸ δάσκαλο πὺ ἀναστήθηκε τὴν τρίτη ἡμέρα.

σκάλου. Εἶεν δ' ἂν καὶ αἱ τρεῖς ἡμέραι τῆς σφραγίδος μυστήριον, δι'
 ἧς ὁ τῷ ὄντι πιστεύεται Θεός «Μακρόθεν οὖν» ἀκολούθως «ὄρα τὸν
 τόπον»· δυσάλωτος γὰρ ἡ χώρα τοῦ Θεοῦ, ὃν χώραν ἰδεῶν ὁ Πλάτων
 κέκληκεν, παρὰ Μωϋσέως λαβὼν τόπον εἶναι αὐτόν, ὡς τῶν ἀπάντων
 5 καὶ τῶν ὄλων περιεκτικόν. Ἄτὰρ εἰκότως πόρρωθεν ὄραται τῷ Ἄ-
 βραάμ, διὰ τὸ ἐν γενέσει εἶναι καὶ δι' ἀγγέλου προσεχῶς μυσταγω-
 γεῖται. Ἐντεῦθεν ὁ Ἀπόστολος, «Βλέπομεν νῦν ὡς δι' ἐσόπτρου», φη-
 σί, «τότε δὲ πρόσωπον πρὸς πρόσωπον», κατὰ μόνας ἐκείνας τὰς ἀ-
 κραιφνεῖς καὶ ἀσωμάτους τῆς διανοίας ἐπιβολὰς Δυνατὸν δὲ καὶ τῷ
 10 διαλέγεσθαι τὸ καταμαντεύεσθαι τοῦ Θεοῦ, εἰς ἐπιχειροῦν τις ἀνευ-
 πασῶν τῶν αἰσθήσεων διὰ τοῦ λόγου ἐπ' αὐτό, ὃ ἐστὶν ἕκαστον ὁρμῶν
 καὶ μὴ ἀποστατεῖν τῶν ὄντων πρὶν ἂν ἐπαναβαίνων ἐπὶ τὰ ὑπερκείμε-
 να αὐτῶ, ὃ ἐστὶν ἀγαθόν, αὐτῇ νοήσει λάθῃ, ἐπ' αὐτῷ γινόμενος τῷ
 τοῦ νοητοῦ τέλει, κατὰ Πλάτωνα. Πάλιν ὁ Μωϋσῆς οὐκ ἐπιτρέπων
 15 βωμοὺς καὶ τεμένη πολλαχοῦ κατασκευάζεσθαι, ἕνα δ' οὖν νεῶν ἰδρυ-
 σάμενος τοῦ Θεοῦ, μονογενῆ τε κόσμον, ὡς φησὶν ὁ Βασιλείδης, καὶ
 τὸν ἕνα, ὡς οὐκ ἔτι τῷ Βασιλείδῃ δοκεῖ, κατήγγελε Θεόν. Καὶ ὅτι οὐ
 περιλαμβάνει τόπῳ τὸ ἀπερίληπτον ὁ γνωστικὸς Μωϋσῆς, ἀφίδρυμα
 οὐδὲν ἀνέθηκεν εἰς τὸν νεῶν σεβάσμιον, ἀόρατον καὶ ἀπερίγραφον
 20 δηλῶν εἶναι τὸν Θεόν, προσάγων δὲ ἀμῆ γέ πη εἰς ἔννοιαν τοῦ Θεοῦ
 τοὺς Ἑβραίους, διὰ τῆς τιμῆς τοῦ κατὰ τὸν νεῶν ὀνόματος. Ἄλλὰ
 γοῦν κωλύων ὁ λόγος τὰς τε τῶν ἱερῶν κατασκευὰς καὶ τὰς θυσίας
 ἀπάσας, τὸ μὴ ἐν τινὶ εἶναι τὸν παντοκράτορα αἰνίσσεται, δι' ὧν φησι
 «Ποῖον οἶκον οἰκοδομήσετε μοι; λέγει Κύριος. Ὁ οὐρανός μοι θρό-
 25 νος», καὶ τὰ ἐξῆς. Περί τε τῶν θυσιῶν ὁμοίως· «Αἶμα ταύρων καὶ στέ-
 αρ ἀρνῶν οὐ βούλομαι», καὶ ὅσα ἐπὶ τούτοις διὰ τοῦ προφήτου τὸ
 Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀπαγορεύει.

Παγκάλως τοίνυν καὶ ὁ Εὐριπίδης συνάδει τούτοις γράφων·

“Ποῖος δ' ἂν οἶκος, τεκτόνων πλασθεὶς ὑπο,

30 Δέμας τὸ θεῖον περιβάλοι τοίχων πτυχαῖς”;

Καὶ ἐπὶ τῶν θυσιῶν ὡσαύτως λέγει·

«Οὐ δεῖται γὰρ ὁ Θεός, εἴπερ ἔστ' ὀρθῶς Θεός,
 οὐδενός· ἀοιδῶν οἷδε δύστηνοι λόγοι”.

13. Οἱ τρεῖς καταδύσεις καὶ ἀναδύσεις στὸ ὄνομα τῶν τριῶν προσώπων.

14. Α' Κορ. 13, 12.

15. Ἦσ. 66, 1.

16. Ψαλμ. 50, 13.

Ἐνδεχομένως οἱ τρεῖς μέρες νὰ δηλώνουν τὸ μυστήριον τῆς σφραγίδας¹³, μὲ τὴν ὁποία πιστεύομε τὸν πραγματικὸ Θεό. Στὴ συνέχεια λοιπὸν «βλέπει τὸν τόπο ἀπὸ μακριά»· γιατί ἡ χώρα τοῦ Θεοῦ μπορεῖ δύσκολα νὰ κυριευθεῖ, καὶ τὸν ὁποῖο τόπο ὁ Πλάτων τὸν εἶπε “χώρα τῶν ἰδεῶν”, παραλαμβάνοντας ἀπὸ τὸν Μωυσῆ ὅτι αὐτὸς εἶναι τόπος, ἐπειδὴ περιέχει τὰ πάντα στὸ σύνολό τους. Γι’ αὐτὸ δικαιολογημένα τὸν βλέπει ὁ Ἄβραάμ ἀπὸ μακριά, ἐπειδὴ ἀκόμα δημιουργεῖται, καὶ στὴ συνέχεια δέχεται τὴ διδασκαλία ἀπὸ τὸν ἄγγελο. Γι’ αὐτὸ λέει ὁ Ἀπόστολος: «Τώρα βλέπομε σὰν μέσα σὲ καθρέφτη, ἐνῶ τότε κατ’ εὐθείαν πρόσωπο πρὸς πρόσωπο»¹⁴, μὲ ἐκεῖνες μόνο τις καθαρὲς καὶ ἀσώματες ἔξαρπαγές τοῦ νοῦ. Εἶναι δυνατό καὶ στὸ διάλογο νὰ γίνει ἡ καταμάντευση τοῦ Θεοῦ, ἂν ἐπιχειρεῖ κανεὶς χωρὶς καμμιά ἀπὸ τις αἰσθήσεις, ἀλλὰ μονάχα μὲ τὸ λόγο νὰ προσεγγίζει ὅποιο κι ἂν εἶναι αὐτὸ, καὶ νὰ μὴν ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὰ ὄντα προτοῦ, ἀνεβαίνοντας στὰ ὑπερκείμενά του μὲ καθαρὴ τὴ νόηση, συλλάβει αὐτὸ πού εἶναι τὸ ἀγαθὸ, φτάνοντας, σύμφωνα μὲ τὸν Πλάτωνα, στὸ ἴδιο τὸ τέλος τοῦ νοητοῦ. Καὶ πάλι ὁ Μωυσῆς, ἐνῶ δὲν ἐπέτρεπε νὰ κατασκευάζονται σὲ πολλὰ μέρη βωμοὶ καὶ τεμένη, ἀφοῦ ἴδρυσεν ἓνα ναὸ τοῦ Θεοῦ, κήρυξε ὅτι ὁ κόσμος εἶναι μονογενής, ὅπως λέει ὁ Βασιλείδης, καὶ ὁ Θεὸς ἓνας, ὅπως δὲν πιστεύει ὁ Βασιλείδης. Κι ἐπειδὴ δὲν περιορίζει μέσα στὸν τόπο τὸ ἀπερίληπτο ὁ γνωστικὸς Μωυσῆς, δὲν ἀφιέρωσε στὸ ναὸ κανένα λατρευτικὸ ἄγαλμα, δηλώνοντας μ’ αὐτὸ, ὅτι ὁ Θεὸς δὲν μπορεῖ νὰ ἰδωθεῖ οὔτε νὰ περιγραφεῖ, ὀδηγώντας κατὰ κάποιον τρόπο τοὺς Ἑβραίους στὴν ἔννοια τοῦ Θεοῦ μὲ τὴν τιμὴ πρὸς τὸ ὄνομα τοῦ ναοῦ. Ἄλλ’ ἐμποδίζοντας ὁ Λόγος τὴν κατασκευὴν ναῶν καὶ τὴν τέλεση ὄλων τῶν θυσιῶν, ὑπαινίσσεται μ’ αὐτὸ, ὅτι δὲν βρίσκεται μέσα σὲ κάτι ὁ παντοκράτορας, μὲ αὐτὰ πού λέει: «Ποιὸν οἶκο θὰ μοῦ οἰκοδομήσετε; λέει ὁ Κύριος. Ὁ οὐρανὸς εἶναι ὁ θρόνος μου» καὶ τὰ λοιπὰ. Ὁμοῖα καὶ γιὰ τις θυσίες. «Αἷμα ταύρων καὶ λίπος ἀρνιῶν δὲν τὰ θέλω»¹⁶, κι ὅσα ἄλλα ἐκτὸς ἀπὸ αὐτὰ ἀπαγορεύει τὸ ἅγιον Πνεῦμα μέσω τοῦ προφήτη.

Ῥωραϊότατα συμφωνεῖ μ’ αὐτὰ καὶ ὁ Εὐριπίδης γράφοντας:

“Ποιὸ σπίτι καμωμένο ἀπὸ οἰκοδόμους
μπορεῖ νὰ κλείσει μέσα στοὺς τοίχους του τὸ σῶμα τοῦ Θεοῦ;”

Καὶ γιὰ τις θυσίες λέει ἐπίσης:

“Δὲν ἔχει ἀνάγκη ὁ Θεός, ἂν εἶναι πράγματι Θεός,
ἀπὸ κανένα· αὐτὰ εἶναι θλιβερὰ λόγια τῶν ποιητῶν”.

“Οὐ γὰρ χρείας ἔνεκεν ὁ Θεὸς πεποίηκεν τὸν κόσμον, ἵνα τιμᾶς πρὸς
 τε ἀνθρώπων καὶ πρὸς θεῶν τῶν ἄλλων καὶ δαιμόνων”, φησὶν ὁ
 Πλάτων, “καρποῖτο, οἷον πρόσδοδόν τινα ἀπὸ τῆς γενέσεως ἀρνύμε-
 νος, παρὰ μὲν ἡμῶν καπνοῦς, παρὰ δὲ θεῶν καὶ δαιμόνων τὰς οἰκείας
 5 λειτουργίας”. Διδασκαλικώτατα ἄρα ὁ Παῦλος ἐν ταῖς Πράξεσι τῶν
 ἀποστόλων «Ὁ Θεὸς ὁ ποιήσας τὸν κόσμον», φησί, «καὶ πάντα τὰ ἐν
 αὐτῷ, οὗτος οὐρανοῦ καὶ γῆς Κύριος ὑπάρχων, οὐκ ἐν χειροποιήτοις
 ναοῖς κατοικεῖ, οὐδὲ ὑπὸ χειρῶν ἀνθρωπίνων θεραπεύεται, προσδεό-
 μενός τινος, αὐτὸς δίδους πᾶσι πνοὴν καὶ ζωὴν καὶ τὰ πάντα». Λέγει
 10 δὲ καὶ Ζήνων, ὁ τῆς Στωϊκῆς κτίσεως αἰρέσεως, ἐν τῷ τῆς Πολιτείας
 βιβλίῳ, μήτε ναοὺς δεῖν ποιεῖν, μήτε ἀγάλματα· μηδὲν γὰρ εἶναι τῶν
 θεῶν ἄξιον κατασκευάσμα. Καὶ γράφειν οὐ δέδιεν αὐταῖς λέξεσι τάδε·
 “Ἱερὰ τε οἰκοδομεῖν οὐδὲν δεήσει· ἱερὸν γὰρ μὴ πολλοῦ ἄξιον καὶ
 ἅγιον οὐδὲν χρῆ νομίζειν· οὐδὲν δὲ πολλοῦ ἄξιον καὶ ἅγιον οἰκοδό-
 15 μων ἔργον καὶ θαναύσων”. Εἰκότως οὖν καὶ Πλάτων, νεὼν τοῦ Θεοῦ
 τὸν κόσμον εἰδῶς, τοῖς πολίταις ἐναπέδειξε χωρίον τῆς πόλεως, ἵνα ἔ-
 μελλεν ἀνακεῖσθαι αὐτοῖς τὰ εἰδῶλα, ἰδίᾳ δὲ ἀπειπε μηδενὶ κεκτηῖσθαι
 θεῶν ἀγάλματα. “Μηδεὶς οὖν ἐτέρως”, φησὶν, “Ἱερὰ καθιερούτω θε-
 οῖς· χρυσὸς μὲν γὰρ καὶ ἄργυρος ἐν ἄλλαις τε πόλεσιν ἰδίᾳ καὶ ἐν ἱε-
 20 ροῖς ἔστιν ἐπίφθονον κτῆμα· ἐλέφας δὲ ἀπολελοιπότης ψυχὴν σώμα-
 τος οὐκ εὐαγὲς ἀνάθημα, σίδηρος δὲ καὶ χαλκὸς πολέμων ὄργανα,
 ξύλου δὲ μονόξυλον, ὃ τι ἂν θέλῃ τις, ἀνατιθέτω, ὡσαύτως καὶ λίθου
 πρὸς τὰ κοινὰ Ἱερὰ”. Εἰκότως οὖν ἐν τῇ μεγάλῃ ἐπιστολῇ· “Ρητὸν
 γάρ”, φησὶν, “οὐδαμῶς ἔστιν ὡς τὰ ἄλλα μαθήματα, ἀλλ’ ἐκ πολλῆς
 25 ξυνοουσίας γινομένης περὶ τὸ πρᾶγμα αὐτό, καὶ τοῦ συζῆν ἐξαίφνης,
 οἷον ἀπὸ πυρὸς πηδήσαντος ἔξαφθὲν φῶς ἐν τῇ ψυχῇ γενόμενον, αὐτὸ
 ἑαυτὸ ἤδη τρέφει”. Ἐρ’ οὐχ ὅμοια ταῦτα τοῖς ὑπὸ Σοφονία λεχθεῖσι
 τοῦ προφήτου; «Καὶ ἀνέλαβέ με πνεῦμα, καὶ ἀνήνεγκέ με εἰς οὐρανὸν
 πέμπτον, καὶ ἔθεώρουν ἀγγέλους καλουμένους κυρίους, καὶ τὸ διάδη-
 30 μα αὐτῶν ἐπικείμενον ἐν Πνεύματι ἁγίῳ, καὶ ἦν ἐκάστου αὐτῶν ὁ θρό-
 νος ἑπταπλασίῳ φωτὸς ἡλίου ἀνατέλλοντος, οἰκοῦντας ἐν ναοῖς σω-
 τηρίας, καὶ ὑμνοῦντας Θεὸν ἄρρητον, ὑψιστον».

“Γιατί ὁ Θεὸς δὲν ἔκανε ἀπὸ ἀνάγκη τὸν κόσμον, γιὰ νὰ καρπωθεῖ τιμὲς ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους καθὼς καὶ ἀπὸ τοὺς ἄλλους θεοὺς καὶ δαίμονες, σὰ νὰ παίρνει κάποιο εἰσόδημα ἀπὸ τὴ δημιουργία, καπνοὺς ἀπὸ κνίσσες ἀπὸ μᾶς, κι ἀπ’ τοὺς θεοὺς καὶ τοὺς δαίμονες τὶς ἀντίστοιχες ὑπηρεσίες”. Κι ὁ Παῦλος σὰν πολὺ καλὸς δάσκαλος λέει σὶς Πράξεις τῶν ἀποστόλων· «Ὁ Θεὸς ποὺ δημιούργησε τὸν κόσμον καὶ ὅλα ὅσα ὑπάρχουν σ’ αὐτόν, αὐτός, ὡς Κύριος ποὺ εἶναι τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, δὲν κατοικεῖ σὲ ναοὺς φτιαγμένους ἀπὸ χέρια, οὔτε ὑπηρετεῖται ἀπὸ ἀνθρώπινα χέρια, ἐπειδὴ τὰχα ἔχει κάποια ἀνάγκη, ἀφοῦ αὐτὸς δίνει σὲ ὅλα πνοὴ καὶ ζωὴ καὶ τὰ πάντα»¹⁷. Καὶ ὁ δημιουργὸς τῆς Στωικῆς σχολῆς, λέει στὸ βιβλίον τῆς Πολιτείας, ὅτι δὲν πρέπει οὔτε ναοὺς νὰ κἀνομε οὔτε ἀγάλματα· γιατί κανένα κατασκεύασμα δὲν εἶναι ἀντάξιο τῶν θεῶν. Καὶ δὲ διστάζει νὰ γράψει αὐτολεξεῖ τὰ παρακάτω· “Δὲ θὰ χρειαστεῖ καθόλου νὰ οἰκοδομηθοῦν ἱερά. Γιατί δὲν πρέπει νὰ θεωροῦμε ἱερὸ κάτι ποὺ δὲν ἔχει μεγάλη ἀξία καὶ δὲν εἶναι ἅγιο· καὶ καμμιά μεγάλη ἀξία δὲν ἔχει οὔτε εἶναι ἅγιο τὸ ἔργο ἀπελέκτων οἰκοδόμων”.

Εὐλόγα κι ὁ Πλάτων, γνωρίζοντας ὡς ναὸ τοῦ Θεοῦ τὸν κόσμον, ἔδειξε μέσα στὴν πόλη ἓνα χῶρον, γιὰ νὰ βάζουν ἐκεῖ τὰ εἰδωλά τους, ἰδιωτικὰ ὅμως ἀπαγόρευσε νὰ ἔχει κανεὶς ἀγάλματα θεῶν. “Κανένας ἄλλος λοιπὸν νὰ μὴν ἀφιερώνει ἱερά στυλοὺς θεοῦς. Ὁ χρυσὸς κι ὁ ἄργυρος σὲ ἄλλες πόλεις, ἰδιωτικὰ καὶ στοὺς ναοὺς, εἶναι ἀπόκτημα ποὺ ἐπισύρει τὸ φθόνον. Τὸ ἐλεφαντόδοτο δὲν εἶναι ἀγνὸ ἀφιέρωμα, ὄντας κομμάτι ἀπὸ σῶμα ποὺ ἔχασε τὴ ζωὴ. Τὸ σίδηρο καὶ ὁ χαλκὸς εἶναι ὄργανα πολέμου.” Ἀς ἀφιερώνει κανεὶς στὰ κοινὰ ἱερά κάτι ξύλινο ἀπὸ δέντρο, ὅ,τι θέλει καθένας, καθὼς καὶ πέτρα”. Καὶ δικαιολογημένα στὴ μεγάλη ἐπιστολὴ του¹⁸ λέει· “Δὲν εἶναι καθόλου ἀνακοινώσιμο, ὅπως τὰ ἄλλα μαθήματα.” Ἐξαιτίας ὅμως τῆς πολλῆς συναναστροφῆς γύρω ἀπὸ αὐτὸ τὸ πράγμα καὶ τῆ συμβίωση μαζί του, ξαφνικά, σὰ νὰ ἀναπηδᾷ ἀπὸ τὴ φωτιὰ καὶ ν’ ἀνάβει ἓνα φῶς μέσα στὴν ψυχὴ, τρέφει πὰ τὸ ἴδιο τὸν ἑαυτὸ του”. Αὐτὰ δὲν εἶναι ὅμοια μὲ τὰ ὅσα λέει ὁ προφήτης Σοφονίας; «Μὲ πῆρε μιὰ πνοὴ καὶ μ’ ἔφερε στὸν πέμπτον οὐρανόν, κι ἔβλεπα ἀγγέλους ποὺ λέγονταν κύριοι. Τὸ διάδημά τους ἦταν τοποθετημένο ἀπὸ τὸ ἅγιο Πνεῦμα καὶ ὁ θρόνος τοῦ καθενὸς τους ἦταν ἑπτὰ φορὲς λαμπρότερος ἀπὸ τὸ φῶς τοῦ ἡλίου ποὺ ἀνατέλλει· κατοικοῦσαν σὲ ναοὺς σωτηρίας καὶ ὑμνοῦσαν τὸν Θεὸ τὸν ἄρρητο, τὸν ὑψιστο».

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ΄.

Ἄδύνατος ἡ σύλληψις τοῦ Θεοῦ διὰ νοός τε καὶ λόγου.

“Τὸν γὰρ πατέρα καὶ ποιητὴν τοῦδε τοῦ παντός εὐρεῖν τε ἔργον,
5 καὶ εὐρόντα εἰς πάντα ἐξειπεῖν ἀδύνατον. Ρητὸν γὰρ οὐδαμῶς ἐστὶν
ὡς τᾶλλα μαθήματα”, ὁ φιλαλήθης λέγει Πλάτων. Ἀκήκοε γὰρ εὖ
μάλα ὡς ὁ πάνσοφος Μωϋσῆς, εἰς τὸ ὄρος ἀνιῶν διὰ τὴν ἀγίαν θεω-
ρίαν, ἐπὶ τὴν κορυφὴν τῶν νοητῶν ἀναγκαίως διαστέλλεται, μὴ τὸν
πάντα λαὸν συναναβαίνειν ἐαυτῶ· καὶ ὅτ’ ἂν λέγη ἢ Γραφή, «Εἰσηλθε
10 δὲ Μωϋσῆς εἰς τὸν γνόφον οὗ ἦν ὁ Θεός», τοῦτο δηλοῖ τοῖς συνιέναι
δυναμένοις, ὡς ὁ Θεὸς ἀόρατός ἐστι καὶ ἄρρητος, γνόφος δὲ ὡς
ἀληθῶς ἢ τῶν πολλῶν ἀπιστία τε καὶ ἄγνοια, τῇ ἀγῆ τῆς ἀληθείας
ἐπίπροσθε φέρεται. Ὁρφεύς τε αὖ ὁ θεολόγος ἐντεῦθεν ὠφελημένος,
εἰπὼν·

15 “Εἷς ἔστ’ αὐτοτελής, ἐνὸς ἔκγονα πάντα τέτυκται
ἢ πέφυκε”· γράφεται γὰρ καὶ οὕτως· ἐπιφέρει,
“...οὐδέ τις αὐτὸν

Εἰσορᾶα θνητῶν, αὐτὸς δέ γε πάντας ὁρᾶται”.

Σαφέστερον δὲ ἐπιλέγει·

20 “Αὐτὸν δ’ οὐχ ὁρώω· περὶ γὰρ νέφος ἐστήρικται.
Πᾶσι γὰρ θνητοῖς θνηταὶ κόραι εἰσὶν ἐν ὄσσοις
Μικραί· ἐπεὶ σάρκες τε καὶ ὀστέα ἐμπεφύασιν”.

Μαρτυρήσει τοῖς εἰρημένοις ὁ Ἀπόστολος, «Οἶδα», λέγων, «ἄνθρω-
πον ἐν Χριστῶ ἀρπαγέντα ἕως τρίτου οὐρανοῦ, κἀκεῖθεν εἰς τὸν πα-
25 ράδεισον, ὃς ἤκουσεν ἄρρητα ρήματα, ἃ οὐκ ἐξὸν ἀνθρωπίνῃ λαλῆ-
σαι», τὸ ἄρρητον τοῦ Θεοῦ οὕτως αἰνισσόμενος· οὐ νόμῳ καὶ φόβῳ
παραγγελίας τινός τὸ «οὐκ ἐξὸν» προστιθείς, δυνάμει δὲ ἀγία ἄφθεγ-
κτον εἶναι τὸ Θεῖον μηνύων, εἴ γε ὑπὲρ οὐρανὸν τὸ τρίτον ἄρχεται
λαλεῖσθαι, ὡς θέμις τοῖς ἐκεῖ μυσταγωγεῖν τὰς ἐξελεγμένας ψυχάς.

30 Οἶδα γὰρ ἐγὼ τὰ παρὰ Πλάτωνι (τὰ γὰρ ἐκ τῆς βαρβάρου φιλο-
σοφίας παραδείγματα, πολλὰ ὄντα, ὑποτίθεται μοι νῦν ἢ γραφή, κατὰ
τὰς πρώτας ὑποσχέσεις τὸν καιρὸν ἀναμένουσα)· πολλοὺς οὐρανοὺς
νοουμένους, Ἀπορήσας γοῦν ἐν τῷ Τιμαίῳ, εἰ χρὴ πλείονας κόσμους,

1. Πρὸβλ. Ἐξ. 19, 12.

2. Ἐξ. 20, 21.

3. Β΄ Κορ. 12, 2-4.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΒ'.

Ἦ Θεὸς δὲν μπορεῖ νὰ συλληφθεῖ οὔτε μὲ τὴ σκέψη οὔτε μὲ τὸ λόγο.

“Τὸ νὰ βρεῖς τὸν πατέρα καὶ τὸν ποιητὴ αὐτοῦ ἐδῶ τοῦ σύμπαντος εἶναι δύσκολο, κι ἀφοῦ τὸν βρεῖς νὰ τὸν πρῆς σὲ ὅλους εἶναι ἀδύνατο. Γιατὶ δὲν εἶναι καθόλου ἀνακοινώσιμο αὐτὸ τὸ πράγμα, ὅπως τὰ ἄλλα πράγματα”, λέει ὁ φίλος τῆς ἀλήθειας Πλάτωνας. Γιατὶ ἄκουσε πολὺ καλά, ὅτι ὁ πάνσοφος Μωυσῆς, ἀνεβαίνοντας στὸ ὄρος γιὰ νὰ δεῖ τὸν ἅγιο Θεὸ, στὴν κορυφὴ ὅσων μὲ τὸ νοῦ συλλαμβάνονται, κατ' ἀνάγκη κάνει διάκριση καὶ ἀπαγορεύει ν' ἀνεβῆ ὅλος ὁ λαὸς μαζί του¹. Καὶ ὅταν λέει ἡ Γραφή, «Μπῆκε ὁ Μωυσῆς στὸ γνόφο ὅπου ἦταν ὁ Θεός»², αὐτὸ σημαίνει γιὰ ὅσους μποροῦν νὰ καταλάβουν, ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι ἀόρατος καὶ ἀνέκφραστος. Γνόφος στὴν πραγματικότητα εἶναι ἡ ἀπιστία καὶ ἡ ἀγνοία τῶν πολλῶν, πού τοποθετεῖται μπροστά στὴ λάμψη τῆς ἀλήθειας. Ἐπωφελημένος ἀπὸ αὐτὸ ὁ Ὁρφεὺς ὁ θεολόγος, εἶπε:

“Εἶναι ἕνας αὐτοτελής, κι ὅλα δημιουργήθηκαν ὡς τέκνα ἐνός, ἢ καὶ γεννήθηκαν· γιατί γράφεται κι ἔτσι· καὶ προσθέτει·

“... καὶ κανένας ἀπὸ

τούς θνητοὺς δὲν τὸν βλέπει, ἐνῶ αὐτὸς βλέπει τοὺς πάντες”.

Καὶ σαφέστερα λέει στὸ τέλος·

“Αὐτὸν δὲν τὸν βλέπω· γιατί τὸν τυλίγει νέφος.

“Ὅλοι οἱ θνητοὶ ἔχουν θνητὲς κόρες τῶν ματιῶν μικρὲς· σ' αὐτὲς ὑπάρχουν σάρκες καὶ ὀστᾶ”.

Σὲ ὅσα εἶπαμε θὰ μαρτυρήσει ὁ Ἀπόστολος λέγοντας· «Γνωρίζω κάποιον πιστὸ πού εἶδε ν' ἀρπάζεται ὡς τὸν τρίτο οὐρανὸ καὶ ἀπὸ ἐκεῖ στὸν παράδεισο.” Ἀκουσε λόγια πού δὲν λέγονται, καὶ πού δὲν ἐπιτρέπεται νὰ τὰ πεῖ ἄνθρωπος»³. Αὐτὸ ἀποτελεῖ ὑπαινιγμὸ γιὰ τὸ ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι ἀνέκφραστος. Δὲν προσέθεσε τὸ «δὲν ἐπιτρέπεται» ἕξαιτίας τοῦ νόμου ἢ ἀπὸ φόβο κάποιας ἐντολῆς, ἀλλὰ γιὰ νὰ δηλώσει, ὅτι τὸ Θεῖο εἶναι ἀνέκφραστο ἀπὸ ἀνθρώπινη δύναμη, ἐφόσον βέβαια πάνω ἀπὸ τὸν τρίτο οὐρανὸ ἀρχίζει ὁ λόγος γι' αὐτὸ, ὅπως εἶναι ἐπιτρεπτὸ στοὺς ἐκεῖ νὰ διδάσκουν τίς ἐκλεγμένους ψυχές.

Τὰ παραδείγματα ἀπὸ τὴ βαρβαρικὴ φιλοσοφία, πού εἶναι πολλὰ, μοῦ φέρνει τώρα ἡ συγγραφή μου, πού περίμενε τὸν καταλληλο καιρὸ σύμφωνα μὲ τίς πρῶτες ὑποσχέσεις μου. Ξέρω τί γράφει ὁ Πλάτων· ἀπὸ τὰ γραφόμενά του ἐννοοῦνται πολλοὶ οὐρανοί. Ἀπορώντας λοιπὸν

ἢ τοῦτον ἓνα νομίζεις, ἀδιαφορεῖ περὶ τὰ ὀνόματα, ἀνωνύμως κόσμον
 τε καὶ οὐρανὸν ἀποκαλῶν· τὰ δὲ τῆς λέξεως ᾧδε ἔχει· “Πότερον οὖν
 ὀρθῶς ἓνα οὐρανὸν εἰρήκαμεν ἢ πολλοὺς καὶ ἀπείρους; Ἦν λέγειν
 ὀρθότερον ἓνα, εἶπερ κατὰ τὸ παράδειγμα ἔσται δεδημιουργημένος”.
 5 Ἀλλὰ κἂν τῇ πρὸς Κορινθίους Ρωμαίων ἐπιστολῇ, «Ὡκεανὸς ἀπέραν-
 τος ἀνθρώποις», γέγραπται, «καὶ οἱ μετ’ αὐτὸν κόσμοι». Ἀκολουθῶς
 τοίνυν πάλιν ἐπιφθέγγεται, «Ὡ βάθος πλούτου καὶ σοφίας καὶ γνώ-
 σεως Θεοῦ», ὁ γενναῖος Ἀπόστολος Καὶ μὴ τι τοῦτ’ ἦν ὁ ἠνίσσετο ὁ
 προφήτης, «ἐγκρυφίας» κελεύων ποιεῖν «ἄζύμους», μηνύων ὅτι τὸν
 10 ἱερόν ὡς ἀληθῶς περὶ τοῦ ἀγεννήτου καὶ τῶν δυνάμεων αὐτοῦ μύστην
 λόγον ἐπικεκρῦφθαι δεῖ; Βεβαιῶν ταῦτα ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους
 Ἐπιστολῇ ὁ Ἀπόστολος, ἀναφανδὸν εἶρηκε· «Σοφίαν δὲ λαλοῦμεν ἐν
 τοῖς τελείοις, σοφίαν δὲ οὐ τοῦ αἰῶνος τούτου, οὐδὲ τῶν ἀρχόντων τοῦ
 αἰῶνος τούτου, τῶν καταργουμένων, ἀλλὰ λαλοῦμεν Θεοῦ σοφίαν ἐν
 15 μυστηρίῳ τὴν ἀποκεκρυμμένην». Καὶ πάλιν ἀλλαχοῦ λέγει· «Εἰς ἐπί-
 γνωσιν τοῦ μυστηρίου τοῦ Θεοῦ ἐν Χριστῷ, ἐν ᾧ εἰσι πάντες οἱ θησαν-
 ροὶ τῆς σοφίας καὶ γνώσεως ἀπόκρυφοι». Ἐπισφραγίζεται ταῦτα ὁ
 Σωτὴρ ἡμῶν αὐτός, ᾧδε πως λέγων· «Ἔμιν δέδοται γνῶναι τὸ μυστή-
 ριον τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν». Καὶ πάλιν φησὶ τὸ Εὐαγγέλιον ὡς
 20 ὁ Σωτὴρ ἡμῶν ἔλεγεν τοῖς ἀποστόλοις τὸν λόγον ἐν μυστηρίῳ. Καὶ
 γὰρ ἡ προφητεία περὶ αὐτοῦ φησὶν· «Ἀνοίξει ἐν παραβολαῖς τὸ
 στόμα αὐτοῦ, καὶ ἐξερεύξεται τὰ ἀπὸ καταβολῆς κόσμου κεκρυμμέ-
 να». Ἦδη δὲ καὶ διὰ τῆς περὶ τὴν ζύμην παραβολῆς τὴν ἐπίκρουσιν ὁ
 Κύριος δηλοῖ· φησὶ γάρ· «Ὁμοία ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ζύμη,
 25 ἣν λαβοῦσα γυνή, ἐνέκρουσεν εἰς ἀλεύρου σάτα τρία, ἕως οὗ ἐξυμῶθη
 ὄλον» Ἦτοι γὰρ ἡ τριμερὴς καθ’ ὑπακοὴν σώζεται ψυχὴ κατὰ τὴν
 ἐγκρυβεῖσαν αὐτῇ κατὰ τὴν πίστιν πνευματικὴν δύναμιν, ἢ ὅτι ἡ ἰσχὺς
 τοῦ Λόγου ἢ δοθεῖσα ἡμῖν, σύντομος οὕσα καὶ δυνατὴ, πάντα τὸν
 καταδεξάμενον καὶ ἐντὸς ἑαυτοῦ κτησάμενον αὐτήν, ἐπικεκρυμμένως
 30 τε καὶ ἀφανῶς πρὸς ἑαυτὴν ἔλκει καὶ τὸ πᾶν αὐτοῦ σύστημα εἰς ἐνό-
 τητα συνάγει. Σοφώτατα τοίνυν γέγραπται τῷ Σόλωνι ταῦτα περὶ
 Θεοῦ·

“Γνωμοσύνης δ’ ἀφανὲς χαλεπώτατόν ἐστι νοῆσαι

4. Τοῦ Κλήμεντος Ρώμης πρὸς Κορινθίους. 5. Ρωμ. 11, 33. 6. Α΄ Κορ. 2, 6-7.
 7. Κολ. 2, 2-3. 8. Ματθ. 13, 11. 9. Ματθ. 13, 35. Ψαλμ. 77, 2. 10. Ματθ. 13, 33.
 11. Τὰ μέρη τῆς ψυχῆς κατὰ τὸν Πλάτωνα· λογιστικό, θυμοειδὲς καὶ ἐπιθυμητικό.

στον Τίμαιο, ἂν πρέπει νὰ νομίζομε ὅτι ὑπάρχουν περισσότεροι κόσμοι, ἢ μόνο αὐτὸς ὁ ἕνας, ἀδιαφορεῖ γιὰ τὰ ὀνόματα, ἀποκαλώντας ἄνώνυμα κόσμο καὶ οὐρανό. Κατὰ λέξη τὰ λεγόμενά του ἔχουν ὡς ἑξῆς: «Ποιὸ ἀπὸ τὰ δύο; μιλήσαμε ὀρθὰ γιὰ ἕνα οὐρανό, ἢ πρέπει νὰ μιλήσομε γιὰ πολλοὺς καὶ ἄπειρους; Ὅρθότερο εἶναι νὰ ποῦμε ἕνα, ἂν θὰ εἶναι δημιουργημένος σύμφωνα μὲ τὸ παράδειγμα». Ἀλλὰ καὶ στὴν ἐπιστολὴ τῶν Ρωμαίων πρὸς τοὺς Κορινθίους⁴, γράφεται: «᾽Ωκεανὸς ἀπέραντος γιὰ τοὺς ἀνθρώπους καὶ οἱ κόσμοι ποὺ εἶναι ἔπειτ' ἀπὸ αὐτόν». Ἐπειτα προσθέτει πάλι Ἀπόστολος: «᾽Ω βάθος τοῦ πλούτου καὶ τῆς σοφίας καὶ τῆς γνώσης τοῦ Θεοῦ»⁵. Καὶ μήπως εἶναι αὐτὸ ποὺ ὑπαινίσσεται ὁ προφήτης, προστάζοντας νὰ κάνουν ἐγκρυφίεις ἄζυμους, δηλώνοντας, ὅτι ὁ ἀληθινὰ ἱερὸς μυστικὸς λόγος γιὰ τὸ ἀγέννητο καὶ τὶς δυνάμεις του πρέπει νὰ κρύβεται; Βεβαιώνοντας αὐτὰ ὁ Ἀπόστολος στὴν ἐπιστολὴ του πρὸς τοὺς Κορινθίους, εἶπε φανερὰ καὶ ἀνεπιφύλακτα: «Τὴ σοφία τὴν κηρύττομε στοὺς ὄριμους· καὶ σοφία ὄχι αὐτοῦ ἐδῶ τοῦ αἵωνα, οὔτε τῶν ἀρχόντων τοῦ αἵωνα αὐτοῦ ποὺ καταργοῦνται εὐκόλα, ἀλλὰ κηρύττομε τὴ σοφία τοῦ Θεοῦ τὴν κρυμμένη μέσα στὸ μυστήριο»⁶. Καὶ ἄλλοῦ πάλι λέει: «Γιὰ τὴν ἐπίγνωση τοῦ μυστηρίου τοῦ Θεοῦ μέσω τοῦ Χριστοῦ, στὸν ὁποῖο εἶναι κρυμμένοι ὅλοι οἱ θησαυροὶ τῆς σοφίας καὶ τῆς γνώσης»⁷. Τὰ ἐπιβεβαιώνει αὐτὰ ὁ Σωτήρας μας ὁ ἴδιος λέγοντας τὰ ἑξῆς: «Σὲ σᾶς δόθηκε νὰ γνωρίσετε τὸ μυστήριο τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν»⁸. Καὶ ἄλλοῦ πάλι λέει τὸ Εὐαγγέλιο, ὅτι ὁ Σωτήρης μας ἔλεγε στοὺς ἀποστόλους τὸ λόγο καλυμμένο μὲ μυστήριο. Γιατὶ ἡ προφητεία λέει γι' αὐτόν: «Θὰ μιλῆσει μὲ παραβολὰς καὶ θὰ φανερώσει ὅσα εἶναι κρυμμένα ἀπὸ τὴ θεμελίωση τοῦ κόσμου»⁹. Ἐπίσης καὶ μὲ τὴν παραβολὴν γιὰ τὴ ζύμη εἶναι φανερὸ ὅτι ὁ Κύριος θέλει νὰ κρύψει· γιὰτὶ λέει: «Ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν εἶναι ὅμοια μὲ τὸ προζύμι, ποὺ τὸ πῆρε μιὰ γυναίκα καὶ τὸ ἀνάμιξε μὲ ἀλεύρι τρία σάτα, ὥσπου ζυμώθηκε ὅλο»¹⁰. Ἡ γιὰτὶ ἡ τρισύνθετη¹¹ ψυχὴ σώζεται μὲ τὴν ὑπακοή, σύμφωνα μὲ τὴν πνευματικὴ δύναμη ποὺ κρύβεται μέσα της μὲ τὴν πίστη, ἢ γιὰτὶ ἡ δύναμη τοῦ Λόγου ποὺ μᾶς δόθηκε, κοφτερὴ πολὺ καὶ δυνατὴ, καθέναν ποὺ τὴ δέχτηκε καὶ τὴν ἔκανε μέσα του κτῆμα, μυστικὰ καὶ δίχως νὰ φαίνεται τὸν ἔλκει πρὸς τὸν ἑαυτὸ της καὶ ὅλη τὴν ὑπόστασίν του τὴ συνάγει σὲ ἐνότητα. Γι' αὐτὸ πολὺ σοφὰ ἔχει γράψει ὁ Σόλων γιὰ τὸν Θεὸ τὰ ἀκόλουθα:

“Τὸ ἀφανὲς τῆς γνώσης εἶναι πολὺ δύσκολο νὰ ἐννοήσεις

Μέτρον, ὃ δὴ πάντων πείρατα μούνον ἔχει”.

Τὸ γάρ τοι Θεῖον, ὃ Ἀκραγαντῖνος φησὶ ποιητής,
 “Οὐκ ἔστιν πελάσασθαι ἐν ὀφθαλμοῖσιν ἐφικτὸν
 Ἡμετέροις ἢ χερσὶ λαβεῖν, ἢ περ τε μεγίστη

5 Πειθοῦς ἀνθρώποισιν ἀμαξιτὸς εἰς φρένα πίπτει”.

Καὶ Ἰωάννης ὁ ἀπόστολος· «Θεὸν οὐδεὶς ἑώρακε πώποτε· ὁ μονο-
 γενῆς Υἱός, ὃ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ Πατρὸς», ἐκεῖνος ἐξηγήσατο· Τὸ
 δ’ ἀόρατον καὶ ἄρρητον «κόλπον» ὀνομάσας Θεοῦ, βυθὸν αὐτὸν κε-
 κλήκασιν ἐντεῦθεν τινες, ὡς ἂν περιεληφῶτα καὶ ἐγκολπισόμενον τὰ
 10 πάντα, ἀνέφικτόν τε καὶ ἀπέραντον.

Ναὶ μὴν ὁ δυσμεταχειριστότατος περὶ Θεοῦ λόγος, οὗτός ἐστιν.
 Ἐπεὶ γὰρ ἀρχὴ παντὸς πράγματος δυσεύρετος, πάντως που ἡ πρώτη
 καὶ πρεσβυτάτη ἀρχὴ δύσδεικτος, ἣτις καὶ τοῖς ἄλλοις ἅπασιν αἰτία
 τοῦ γενέσθαι καὶ γενομένους εἶναι. Πῶς γὰρ ἂν εἴη ρητόν, ὃ μῆτε γέ-
 15 νος ἐστί, μῆτε διαφορὰ, μῆτε εἶδος, μῆτε ἄτομον, μῆτε ἀριθμὸς, ἀλλὰ
 μῆτε συμβεβηκὸς τι, μηδὲ ᾧ συμβέβηκέ τι; Οὐκ ἂν δὲ ὄλον εἴποι τις
 αὐτὸν ὀρθῶς· ἐπὶ μεγέθει γὰρ τάττεται τὸ ὄλον, καὶ ἔστι τῶν ὄλων πα-
 τήρ. Οὐδὲ μὴν μέρη τινὰ αὐτοῦ λεκτέον· ἀδιαίρετον γὰρ τὸ ἐν· διὰ
 τοῦτο δὲ καὶ ἄπειρον, οὐ κατὰ τὸ ἀδιεξήτητον νοούμενον, ἀλλὰ κατὰ
 20 τὸ ἀδιάστατον καὶ μὴ ἔχον πέρασ, καὶ τοίνυν ἀσχημάτιστον καὶ ἀνω-
 νόμαστον. Κἂν ὀνομάζωμεν αὐτό ποτε οὐ κυρίως, καλοῦντες ἦτοι ἐν ἢ
 τὰγαθὸν ἢ νοῦν ἢ αὐτὸ τὸ ὄν ἢ Πατέρα ἢ Θεὸν ἢ Δημιουργὸν ἢ
 Κύριον, οὐχ ὡς ὄνομα αὐτοῦ προφερόμενοι λέγομεν, ὑπὸ δὲ ἀπορίας
 ὀνόμασι καλοῖς προσχρώμεθα, ἵν’ ἔχη ἡ διάνοις, μὴ περὶ ἄλλα πλανω-
 25 μένη, ἐπερείδεσθαι τούτοις· οὐ γὰρ τὸ καθ’ ἕκαστον μηνυτικὸν τοῦ
 Θεοῦ, ἀλλὰ ἀθρόως ἅπαντα ἐνδεικτικὰ τῆς τοῦ παντοκράτορος δυνά-
 μεως. Τὰ γὰρ λεγόμενα ἢ ἐκ τῶν προσόντων αὐτοῖς ρητά ἐστιν, ἢ ἐκ
 τῆς πρὸς ἄλληλα σχέσεως· οὐδὲν δὲ τούτων λαβεῖν οἶόν τε περὶ τοῦ
 Θεοῦ. Ἄλλ’ οὐδὲ ἐπιστήμη λαμβάνεται τῇ ἀποδεικτικῇ· αὕτη γὰρ ἐκ
 30 προτέρων καὶ γνωριμωτέρων συνίσταται, τοῦ δὲ ἀγεννήτου οὐδὲν
 προὔπαρχει. Λείπεται δὴ θεία χάριτι καὶ μόνῳ τῷ παρ’ αὐτοῦ Λόγῳ

12. Ἰω. 1, 18.

13. Ὀμήρ. Ἰλιάς Β 560, Σ 339.

μέτρο, πού μόνο αὐτό συγκρατεῖ τὰ πέρατα ὄλων”.

Γιατί ὁ Ἄκραγαντίνος ποιητῆς λέει ὅτι τὸ Θεῖο,

“Δέν εἶναι δυνατὸ νὰ τὸ πλησιάσομε μὲ τὰ μάτια μας

ἢ μὲ τὰ χέρια μας νὰ τὸ πιάσομε· αὐτὸς πού εἶναι ὁ πιὸ μέγας

ἀμαξιτὸς δρόμος γιὰ νὰ πείθονται οἱ ἄνθρωποι ὁδηγεῖ στοῦ νοῦ”.

Καὶ ὁ ἀπόστολος Ἰωάννης γράφει· «Ποτὲ κανένας δὲν εἶδε τὸν Θεό· ὁ μονογενὴς Υἱός, πού βρίσκεται στοὺς κόλπους τοῦ Πατέρα, ἐκεῖνος μᾶς τὸν ἐξήγησε»¹². Τὸ ἄορατο καὶ ἄρρητο τοῦ Θεοῦ τὸ ὄνόμασε «κόλπο», καὶ ἀπὸ αὐτὸ μερικοὶ τὸν ὀνόμασαν βαθύ¹³, ἐπειδὴ, ἔχοντας κατὰ κάποιον τρόπο περιλάβει καὶ κλείσει στοὺς κόλπους του τὰ πάντα, εἶναι ἀπλησίαστος καὶ ἀπέραντος.

Αὐτὸς ἀκριβῶς εἶναι ὁ πιὸ δύσκολος λόγος γιὰ τὸν Θεό. Ἐπειδὴ δηλαδὴ εἶναι δύσκολο νὰ βρεθεῖ ἢ ψυχὴ τοῦ κάθε πράγματος, ὅπως δὴποτε ἢ πρώτη καὶ ἀρχικότερη ἀρχὴ εἶναι δύσκολο νὰ δειχτεῖ, πού εἶναι καὶ στοὺς ἄλλους ὄλους αἰτία νὰ ὑπάρξουν πρῶτα καὶ νὰ παραμείνουν ὅπως ἔχουν ὑπάρξει. Πῶς δηλαδὴ μπορεῖ νὰ λεχθεῖ κάτι πού δὲν εἶναι οὔτε γένος, οὔτε διαφορὰ, οὔτε εἶδος, οὔτε ἄτομο, οὔτε ἀριθμὸς, ἀλλ’ οὔτε κάποιον συμβεβηκὸς, οὔτε κι αὐτὸ στοῦ ὁποῖο ἔγινε τὸ συμβεβηκός; Κι οὔτε μπορεῖ πάλι νὰ τὸν ὀνομάζει “ὄλον” ὀρθά· γιατί τὸ ὄλον τίθεται γιὰ τὴ μεγαλοσύνη του, καὶ γιὰ τὸ ὅτι εἶναι Πατέρας ὄλων. Οὔτε μποροῦμε νὰ μιλήσομε γιὰ κάποια μέρη του, γιατί τὸ ἓνα εἶναι ἀδιαίρετο. Καὶ γι’ αὐτὸ εἶναι καὶ ἀπειρος, ὅχι μὲ τὸ νόημα, ὅτι δὲν μπορεῖς νὰ τὸν διεξέλθεις, ἀλλὰ ἐπειδὴ δὲν ἔχει διάσταση καὶ πέρασ, καὶ βέβαια εἶναι καὶ ἀσχημάτιστος καὶ δίχως ὄνομα. Κι ἂν τὸν καλοῦμε μὲ κάποιο ὄνομα, αὐτὸ δὲν ἐκφράζει τὴν πραγματικότητα. “Ὅταν τὸν λέμε ἓνα ἢ ἀγαθὸ ἢ νοῦ ἢ τὸ ἴδιο τὸ ὄν ἢ Πατέρα ἢ Θεὸ ἢ Δημιουργὸ ἢ Κύριο, δὲν τὸ λέμε αὐτὸ ἀποδίδοντάς του τὸ πραγματικὸ ὄνομά του, ἀλλὰ ἀπὸ ἀπορία μας χρησιμοποιοῦμε ὡραῖα ὄνόματα, γιὰ νὰ μπορεῖ ὁ νοῦς μας νὰ στηρίζεται σ’ αὐτὰ καὶ νὰ μὴν ταλαντεύεται σὲ ἄλλα. Γιατί δὲν δηλώνει τὸν Θεὸ τὸ καθένα ἀπὸ αὐτὰ χωριστά, ἀλλὰ ὅλα μαζὶ δείχνουν τὴ δύναμη τοῦ παντοκράτορα. Αὐτὰ δηλαδὴ πού λέγονται, ἢ λέγονται ἀπὸ τὰ προσόντα σ’ αὐτὰ, ἢ ἀπὸ τὴ σχέση μεταξύ τους. Κανένα ὅμως ἀπὸ αὐτὰ δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ σκεφτοῦμε γιὰ τὸν Θεό. Οὔτε ὅμως εἶναι ἀποτέλεσμα ἀποδεικτικοῦ συλλογισμοῦ. Γιατί αὐτὸς χρησιμοποιεῖ ἀπὸ πρότερα καὶ γνωριμότερα· πρὶν ὅμως ἀπὸ τὸν ἀγέννητο δὲν ὑπάρχει τίποτε. Ἀπομένει λοιπὸν νὰ νοήσομε τὸ ἄγνωστο μὲ τὴ

τὸ ἄγνωστον νοεῖν καθὸ καὶ ὁ Λουκάς ἐν ταῖς «Πράξεις» τῶν ἀποστόλων ἀπομνημονεύει τὸν Παῦλον λέγοντα· «Ἄνδρες Ἀθηναῖοι, κατὰ πάντα ὡς δεισιδαιμονεστέρους ὑμᾶς θεωρῶ. Περιερχόμενος γὰρ καὶ ἀναθεωρῶν τὰ σεβάσματα ὑμῶν, εὖρον καὶ βωμὸν ἐν ᾧ ἐπεγέγραπτο, ΑΓΝΩΣΤΩ ΘΕῶ. Ὅν οὖν ἀγνοοῦντες εὐσεβεῖτε, τοῦτον ἐγὼ καταγγέλλω ὑμῖν».

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ.

Ἡ γνῶσις τοῦ Θεοῦ κατὰ τοὺς φιλοσόφους δῶρον θεῖόν ἐστι καὶ πρέπει ἢ ἀναζητήσις αὐτοῦ νὰ γίνηται κυρίως ὑπὸ τῶν ἀξιωθέντων θείας ἐμπνοῆς.

10

Πᾶν τοίνυν ὃ ὑπὸ ὄνομα πίπτει, γεννητόν ἐστιν, ἐάν τε δούλωνται, ἐάν τε μή. Εἴτ' οὖν ὁ Πατὴρ αὐτὸς ἔλκει πρὸς αὐτὸν πάντα τὸν καθαρῶς δεδιωκότα καὶ εἰς ἔννοιαν τῆς μακαρίας καὶ ἀφθάρτου φύσεως
15 κεχωρηκότα, εἴτε τὸ ἐν ἡμῖν αὐτεξούσιον, εἰς γνῶσιν ἀφικόμενον τὰγαθοῦ, σκιρτᾷ τε καὶ πηδᾷ ὑπὲρ τὰ ἐσκαμμένα, ἧ φασιν οἱ γυμνασταί, πλὴν οὐ χάριτος ἄνευ τῆς ἐξαιρέτου πτερουῦται τε καὶ ἀνίσταται καὶ ἄνω τῶν ὑπερκειμένων αἴρεται ἢ ψυχῇ, πᾶν τὸ βροίθον ἀποτιθεμένη καὶ ἀποδιδουῖσα τῷ συγγενεῖ. Λέγει δὲ καὶ ὁ Πλάτων ἐν τῷ Μέ-
20 νωνι, θεόσδοτον τὴν ἀρετὴν, ὡς δηλοῦσιν αἱ λέξεις αἶδε· “Ἐκ μὲν τοίνυν τούτου τοῦ λογισμοῦ, ᾧ Μένων, θεία ἡμῖν φαίνεται μοῖρα παραγινομένη ἢ ἀρετὴ, οἷς παραγίνεται”. Ἄρ' οὐ δοκεῖ σοι τὴν εἰς πάντας ἤκουσαν γνωστικὴν ἔξιν «θείαν μοῖραν ἠνίχθαι»; Σαφέστερον δὲ ἐπιφέρει· «Εἰ δὲ νῦν ἡμεῖς ἐν παντὶ τῷ λόγῳ τούτῳ καλῶς ἐζητήσαμεν,
25 ἀρετὴ ἂν εἴη οὔτε φύσει οὔτε διδακτόν, ἀλλὰ θεία μοῖρα παραγιγνόμενον, οὐκ ἄνευ νοῦ, οἷς ἂν παραγίγηται». Θεόσδοτος τοίνυν ἢ σοφία, δύνამις οὐσα τοῦ Πατρὸς, προτρέπει μὲν ἡμῶν τὸ αὐτεξούσιον, ἀποδέχεται δὲ τὴν πίστιν, καὶ ἀμείβεται τὴν ἐπίστασιν τῆς ἐκλογῆς ἄκρα κοινωνία. Καὶ δὴ αὐτόν σοι Πλάτωνα παραστήσω, ἄντικρος
30 ἤδη Θεοῦ παισὶ πιστεύειν ἀξιούντα· περὶ γὰρ θεῶν ἀοράτων τε καὶ γεννητῶν ποιησάμενος τὸν λόγον ἐν τῷ Τιμαίῳ· «Περὶ δὲ τῶν ἄλλων δαιμόνων εἰπεῖν, καὶ γνῶναι τὴν γένεσιν», φησί, “μεῖζον ἢ καθ' ἡμᾶς

θεία χάρη μόνο και μέσω του Λόγου πού είναι κοντά του. "Έτσι και ὁ Λουκάς στις Πράξεις τῶν ἀποστόλων μνημονεύει τὸν Παῦλο νὰ λέει· «Ἄνδρες Ἀθηναῖοι, σέ ὅλα σᾶς βλέπω νὰ ἔχετε μεγάλη εὐλάβεια στοὺς θεούς. Πράγματι, περιδιαβάζοντας και παρατηρώντας τὰ ἱερά σας, βρῆκα κι ἓνα βωμὸ πού εἶχε τὴν ἐπιγραφὴν, ΣΤΟΝ ΑΓΝΩΣΤΟ ΘΕΟ. Αὐτὸν λοιπὸν πού λατρεύετε χωρὶς νὰ τὸν γνωρίζετε, αὐτὸν ἐγὼ σᾶς γνωρίζω»¹⁴.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΓ΄.

Κατὰ τοὺς φιλοσόφους ἡ γνώση τοῦ Θεοῦ εἶναι δῶρο θεῖο, και πρέπει νὰ ζητεῖται ἀπὸ ἐκείνους κυρίως πού ἀξιώθηκαν θεία ἐμπνευση.

Εἴτε θέλουν λοιπὸν εἴτε ὄχι κάθετι πού ὀνομάζεται ἔχει προέλθει ἀπὸ γέννηση. Εἴτε λοιπὸν ὁ Πατέρας ἐλκύει ὁ ἴδιος πρὸς τὸν ἑαυτό του¹ καθέναν πού ἔχει ζήσει καθαρὰ κι ἔφτασε στὴν ἔννοια τῆς μακάρι-ας και ἀφθαρτης φύσης, εἴτε τὸ μέσα μας αὐτεξούσιο, ὅταν φτάσει στὴν γνώση τοῦ ἀγαθοῦ, σκιρτᾷ και πειδᾷ πέρα ἀπὸ τὰ ἔσκαμμένα, ὅπως λένε οἱ γυμναστῆς, ὡστόσο εἶναι γεγονός, ὅτι ἡ ψυχὴ δὲν βγάζει φτερὰ χωρὶς τὴν ἐξαίρετη χάρη και δὲν πετᾷει και δὲν ὑψώνεται αὐτὴ πάνω ἀπὸ ὅσα βρίσκονται πάνω ἀπὸ αὐτὴν, ἀποβάλλοντας κάθετι πού τὴ βαραίνει και ἀποδίδοντας το σὸ συγγενικό του. Κι ὁ Πλάτωνας λέει στὸν Μένωνα τὴν ἀρετὴ δῶρο τοῦ Θεοῦ, ὅπως δηλώνει ἡ ἐξῆς φράση του· "Ἀπὸ αὐτὸν τὸν συλλογισμό, Μένωνά μου, φαίνεται ὅτι ἡ ἀρετὴ πηγαίνει ἀπὸ θεία μοίρα σ' ὅποιους πηγαίνει". Δὲ νομίζεις λοιπὸν, ὅτι ἡ ἔμφυτη γνωστικὴ τάση πού πηγαίνει σὲ ὅλους ὑπαινίσσεται τὴ θεία μοίρα; Και προσθέτει μὲ σαφήνεια μεγαλύτερη· "Ἄν ἐμεῖς τώρα σὲ ὅλον αὐτὸ τὸ λόγο συζητήσαμε καλᾶ, ἡ ἀρετὴ οὔτε ἀπὸ τὴν φύση μας ὑπάρχει σ' ἐμᾶς οὔτε τὴ διδασκόμαστε, ἀλλὰ μᾶς ἔρχεται ἀπὸ θεία μοίρα, και σὲ ὅποιους πηγαίνει, δὲν πηγαίνει βέβαια χωρὶς νοῦ". Ἀπὸ τὸν Θεὸ λοιπὸν εἶναι δοσμένη ἡ σοφία, ἀφοῦ εἶναι δύναμη τοῦ Πατέ-ρα, διεγείρει τὸ αὐτεξούσιο, ἀποδέχεται τὴν πίστη, και ἀμείβει τὴ συνειδητὴ ἐκλογή μὲ πλήρη ἐπικοινωνία μαζί του. Και θὰ σοῦ φέρω τὸν ἴδιο τὸν Πλάτωνα πού ἔχει ἀνεπιφύλακτα τὴν ἀξίωση νὰ πιστεύουν οἱ ἄνθρωποι στὰ παιδιὰ τοῦ Θεοῦ. Κάνοντας λοιπὸν λόγο στὸν Τίμαιο γιὰ θεοὺς ἀόρατους και γεννητούς, λέει· "Γιὰ τοὺς ἄλλους δαίμονες νὰ

πειστέον δὲ τοῖς εἰρηκόσιν ἔμπροσθεν, ἐκγόνοις μὲν θεῶν οὖσιν, ὡς ἔφασαν, σαφῶς δὲ πως τοὺς ἑαυτῶν προγόνους εἰδόντων. Ἄδύνατον οὖν θεῶν παισὶν ἀπιστεῖν, καίπερ ἄνευ εἰκότων καὶ ἀναγκαίων ἀποδείξεων λέγουσιν". Οὐκ, οἶμαι, δύνασθαι σαφέστερον ὑπὸ Ἑλλήνων
 5 προσμαρτυρησέσθαι τὸν Σωτῆρα ἡμῶν, καὶ τοὺς εἰς προφητείαν κεχρισμένους (τοὺς μὲν παῖδας Θεοῦ ἀνηγορευμένους, τὸν δὲ Κύριον, Υἱὸν ὄντα γνήσιον), ἀληθεῖς εἶναι περὶ τῶν θείων μάρτυρας διὸ καὶ δεῖν πιστεύειν αὐτοῖς, ἐνθέοις οὖσι, προσέθηκε. Κἂν τραγικώτερον εἶπη τις μὴ πιστεύειν·

10 "Οὐ γάρ τί μοι Ζεὺς ἦν ὁ κηρύξας τάδε".

ἀλλ' ἴστω αὐτὸν τὸν Θεὸν διὰ τοῦ Υἱοῦ τὰς Γραφὰς κηρύξαντα. Πιστός δὲ ὁ τὰ οἰκειᾶ καταγγέλλων ἐπεὶ «Μηδεῖς», φησὶν ὁ Κύριος, «τὸν Πατέρα ἔγνω, εἰ μὴ Υἱός, καὶ ᾧ ἂν ὁ Υἱός ἀποκαλύψῃ». Πιστευτέον ἄρα τοῦτο, καὶ κατὰ Πλάτωνα, «κἂν ἄνευ γε εἰκότων καὶ ἀναγκαίων
 15 ἀποδείξεων" διὰ τε τῆς Παλαιᾶς διὰ τε τῆς Νέας Διαθήκης κηρῦσσεται καὶ λέγεται· «Ἐὰν γὰρ μὴ πιστεύσητε», φησὶν ὁ Κύριος, «ἀποθανεῖσθε ἐν ταῖς ἁμαρτίαις ὑμῶν»· ἔμπαιιν δέ, «Ὁ πιστεύων ἔχει ζωὴν αἰώνιον». «Μακάριοι ἄρα πάντες οἱ πεποισθότες ἐπ' αὐτῶν»· πλεῖον ἔστι τῆς πίστεως τὸ πεποισθῆναι· ὅτ' ἂν γὰρ ἐπίστηταί τις, ὅτι ὁ Υἱός ἔστι
 20 τοῦ Θεοῦ ὁ διδάσκαλος ἡμῶν, πέποισθεν ἀληθῆ εἶναι τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ. Ὡς δὲ ἡ μάθησις κατ' Ἐμπειροκλέα, «τὰς φρένας αὖξει», οὕτως ἡ εἰς τὸν Κύριον πεποιθήσις αὖξει τὴν πίστιν. Τῶν αὐτῶν γοῦν φαμεν εἶναι, φιλοσοφίαν μὲν ψέγειν, πίστεως δὲ κατατρέχειν ἀδικίαν τε ἐπαινεῖν, καὶ τὸν κατ' ἐπιθυμίαν βίον εὐδαμονίζειν.

25 Ἦδη δὲ ἡ πίστις, εἰ καὶ ἐκούσιος τῆς ψυχῆς συγκατάθεσις, ἀλλὰ ἐργάτις ἀγαθῶν καὶ δικαιοπραγίας θεμέλιος. Κἂν ὁ Ἀριστοτέλης τεχνολογῇ, τὸ «μὲν ποιεῖν» καὶ ἐπὶ τῶν ἀλόγων ζώων τάσσεσθαι καὶ ἐπὶ ἀψύχων, διδάσκων, τὸ δὲ «πράττειν», ἀνθρώπων εἶναι μόνων, εὐθυνέτω τοὺς λέγοντας «ποιητὴν» τὸν τῶν ὄλων Θεόν· τὸ δὲ πρακτόν,
 30 ἢ ὡς ἀγαθὸν ἢ ὡς ἀναγκαῖόν φησι. Τὸ τοίνυν ἀδικεῖν ἀγαθὸν οὐκ

2. Ματθ. 11, 27. Λουκᾶ 3, 22.

4. Ἰω. 3, 15, 16, 36. 5, 24.

3. Ἰω. 8, 24.

5. Ψαλμ. 2, 13.

πούμε και νά γνωρίσουμε τή γένεσή τους εἶναι ἀνώτερο ἀπό τις δυνάμεις μας· πρέπει νά πιστέψουμε σέ ἐκείνους, πού μίλησαν πρωτύτερα, πού εἶναι γεννήματα θεῶν, ὅπως ἔλεγαν, και ἤξεραν σαφῶς τοὺς προγόνους τους. Εἶναι ἀδύνατο λοιπὸν νά μὴν πιστεύουμε στὰ παιδιὰ τῶν θεῶν, παρὸλο πού μιᾶνε χωρὶς εὐλογες και ἀναγκαῖες ἀποδείξεις”. Δὲν νομίζω λοιπὸν ὅτι μπορεῖ ἀπὸ τοὺς “Ἕλληνες νά προσκομιστεῖ σαφέστερη μαρτυρία, ὅτι και ὁ Σωτήρας μας και αὐτοὶ πού ἔχουν τὸ χρίσμα τοῦ προφήτη (αὐτοὶ πού ἔχουν ἀναγορευθεῖ σέ παιδιὰ τοῦ Θεοῦ και ὁ Κύριος πού εἶναι ὁ γνήσιος Υἱὸς) εἶναι ἀληθινοὶ μάρτυρες γιὰ τὰ θεῖα. Και γι’ αὐτὸ πρέπει νά τοὺς πιστεύουμε, πρόσθεσε, ἀφοῦ ἔχουν μέσα τους τὸν Θεό. Κι ἂν πεῖ κανεὶς, πλησιέστερα πρὸς τὴν τραγικὴ γλώσσα, ὅτι δὲν πιστεύει,

“Γιατὶ δὲ νομίζω ὅτι εἶναι ὁ Δίας πού ἔβγαλε αὐτὴ τὴ διαταγή”, νά ξέρει καλά, ὅτι ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς μέσω τοῦ Υἱοῦ τοῦ προφήτευσσε στὶς Γραφές. Και εἶναι ἀξιόπιστος ἐκεῖνος πού ἀνακοινώνει οἰκεῖα πράγματα· γιατί λέει ὁ Κύριος· «Κανένας δὲν γνώρισε τὸν Πατέρα, παρὰ μονάχα ὁ Υἱὸς κι αὐτὸς στὸν ὁποῖο θὰ μιλήσει ὁ Υἱὸς»². Πρέπει λοιπὸν αὐτὸ νά πιστευθεῖ και σύμφωνα μὲ τὸν Πλάτωνα, ἔστω κι ἂν χωρὶς τις εὐλογες και ἀναγκαῖες ἀποδείξεις κηρύσσεται και λέγεται, τόσο ἀπὸ τὴν Παλαιὰ ὅσο κι ἀπὸ τὴ Νέα Διαθήκη. Γιατὶ λέει ὁ Κύριος· «Ἄν δὲν πιστέψετε, θὰ πεθάνετε ἀπὸ τις ἁμαρτίες σας»³. Και ἐπίσης· «Ὅποιος πιστεύει, ἔχει ζωὴ αἰώνια»⁴. «Μακάριοι λοιπὸν εἶναι ὅλοι ὅσοι ἔχουν ἐμπιστοσύνη σ’ αὐτόν»⁵. Γιατὶ ἡ ἐμπιστοσύνη εἶναι ἰσχυρότερη ἀπὸ τὴν πίστη. Ὅταν δηλαδὴ γνωρίζει κάποιος, ὅτι ὁ δάσκαλός μας εἶναι ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, θὰ ἔχει ἐμπιστοσύνη, ὅτι ἡ διδασκαλία του εἶναι ἀληθινή. Και ὅπως ἡ μάθηση σύμφωνα μὲ τὸν Ἐμπεδοκλῆ “πλουτίζει τὸ νοῦ”, ἔτσι και ἡ ἐμπιστοσύνη στὸν Κύριο πληθαίνει τὴν πίστη. Οἱ ἴδιοι λοιπὸν εἶναι, λέμε, αὐτοὶ πού ψέγουν τὴ φιλοσοφία κι αὐτοὶ πού καταδιώκουν τὴν πίστη· πού ἐπαινοῦν τὴν ἀδικία και καλοτυχίζουν τὸ βίον τῶν ἐπιθυμιῶν.

Ἡ πίστη ὅμως, ἂν και εἶναι ἐκούσια συγκατάθεση τῆς ψυχῆς, προξενεῖ ὡστόσο ἀγαθὰ και θεμελιώνει τις δίκαιες πράξεις. Κι ἂν ὁ Ἀριστοτέλης κάνει τεχνολογία και διδάσκει, ὅτι τὸ ρῆμα «ποιῶ» χρησιμοποιεῖται και γιὰ τὰ ἄλογα και γιὰ τὰ ἄψυχα, ἐνῶ τὸ πράττω μόνο γιὰ τοὺς ἀνθρώπους, ἃς διορθώνει ἐκείνους πού λένε Ποιητὴ τὸν Θεὸ τῶν ὄλων. Κι αὐτὸ πού πράττεται, λέει ὅτι εἶναι ἡ ἀγαθὴ ἢ ἀναγκαῖο.

ἔστιν οὐδεὶς γὰρ εἰ μὴ διὰ τι ἕτερον ἀδικεῖ τῶν δὲ ἀναγκαίων οὐδὲν ἐκούσιον· τὸ τοίνυν ἀδικεῖν, ἐκούσιον ὥστε οὐδὲ ἀναγκαῖον. Τῶν δὲ φαύλων οἱ σπουδαῖοι μάλιστα ταῖς τε αἰρέσεσι καὶ ταῖς ἀστεύαις ἐπιθυμίαις διαφέρουσιν. Πᾶσα γὰρ μοχθηρία ψυχῆς μετὰ ἀκρασίας ἐστίν
5 καὶ ὁ διὰ πάθος πράττων, δι' ἀκρασίαν πράττει καὶ μοχθηρίαν. Ἐπεισιν οὖν μοι παρ' ἕκαστα θαυμάζειν τὴν θεῖαν ἐκείνην φωνήν· «Ἀμήν, ἀμήν λέγω ὑμῖν, ὁ μὴ εἰσερχόμενος διὰ τῆς θύρας εἰς τὴν αὐλὴν τῶν προβάτων, ἀλλὰ ἀναβαίνων ἀλλαχόθεν, ἐκεῖνος κλέπτης ἐστὶ καὶ ληστής· ὁ δὲ εἰσερχόμενος διὰ τῆς θύρας, ποιμὴν ἐστὶ τῶν προβάτων»
10 τούτῳ ὁ θυρωρὸς ἀνοίγει». Εἶτα ἐπεξηγούμενος ὁ Κύριος λέγει· «Ἐγὼ εἶμι ἡ θύρα τῶν προβάτων». Δεῖ τοίνυν διὰ Χριστοῦ τὴν ἀλήθειαν μεμαθηκότας σῶζεσθαι, κἂν φιλοσοφίαν τύχωσι· νῦν γὰρ ἐδείχθη ἐναργῶς, ὁ ἑτέραις γενεαῖς οὐκ ἐγνωρίσθη, τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων νῦν ἀπεκαλύφθη». Θεοῦ μὲν γὰρ ἔμφασις ἐνός ἦν τοῦ παντοκράτορος
15 παρὰ πᾶσι τοῖς εὐφρονοῦσι πάντοτε φυσικῆ, καὶ τῆς αἰδίου κατὰ τὴν θεῖαν πρόνοιαν εὐεργεσίας ἀντελαμβάνοντο οἱ πλεῖστοι, οἱ καὶ μὴ τέλειον ἀπηρυθριακότες πρὸς τὴν ἀλήθειαν. Καθόλου γοῦν τὴν περὶ τοῦ Θείου ἔννοιαν Ξενοκράτης ὁ Καρχηδόνιος οὐκ ἀπελπίζει καὶ ἐν τοῖς ἀλόγοις ζώοις. Δημόκριτος δέ, κἂν μὴ θέλη, ὁμολογήσῃ διὰ τὴν
20 ἀκολουθίαν τῶν δογμάτων· τὰ γὰρ αὐτὰ πεποίηκεν εἶδωλα τοῖς ἀνθρώποις προσπίπτοντα, καὶ τοῖς ἀλόγοις ζώοις ἀπὸ τῆς θείας οὐσίας πολλοῦ γε δεῖ ἄμοιρον εἶναι θείας ἐννοίας τὸν ἄνθρωπον, ὅς γε καὶ τοῦ ἐμφυσηματος ἐν τῇ Γενέσει μεταλαβεῖν ἀναγέγραπται, καθαρωτέρας οὐσίας παρὰ τὰ ἄλλα ζῶα μετασχών. Ἐντεῦθεν οἱ ἀμφὶ τὸν Πυ-
25 θαγόραν θεία μοῖρα τὸν νοῦν εἰς ἀνθρώπους ἤκειν φασί, καθάπερ Πλάτων καὶ Ἀριστοτέλης ὁμολογοῦσιν. Ἄλλ' ἡμεῖς μὲν τῷ πεπιστευκότι προσεπιπνεῖσθαι τὸ ἅγιον Πνεῦμά φαμεν, οἱ δὲ ἀμφὶ τὸν Πλάτωνα νοῦν μὲν ἐν ψυχῇ θείας μοίρας ἀπόρροϊαν ὑπάρχοντα, ψυχὴν δὲ ἐν σώματι κατοικίζουσιν· ἀναφανδὸν γὰρ διὰ Ἰωὴλ ἐνός τῶν δώδεκα
30 προφητῶν εἴρηται· «Καὶ ἔσται μετὰ ταῦτα, ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα, καὶ οἱ υἱοὶ ὑμῶν καὶ αἱ θυγατέρες ὑμῶν προ-

6. Ἰω. 10, 1-3.

7. Ἰω. 10, 7.

8. Γεν. 2, 7.

9. Ἰωὴλ 2, 28.

Τὸ ν' ἀδικεῖς βέβαια δὲν εἶναι ἀγαθό, γιατί κανένας δὲν ἀδικεῖ, παρὰ γιὰ κάτι ἄλλο· ἀπὸ τὰ ἀναγκαῖα ὅμως κανένα δὲν εἶναι ἐκούσιο· ἀντίθετα ἢ διάπραξη τῆς ἀδικίας εἶναι ἐκούσια· ὥστε δὲν εἶναι οὔτε ἀναγκαῖα. Οἱ καλοὶ διαφέρουν πολὺ ἀπὸ τοὺς φαύλους καὶ στίς προτιμήσεις καὶ στίς καλὲς ἐπιθυμίες. Κάθε μοχθηρὴ διάθεση τῆς ψυχῆς συνοδεύεται ἀπὸ ἀκράτεια, κι ὅποιος πράττει ἀπὸ πάθος, πράττει ἀπὸ ἀκράτεια καὶ μοχθηρία. Νιώθω θαυμασμὸ ἐκτὸς ἀπὸ τὸ καθένα ἀπὸ αὐτὰ γιὰ τὸν θεῖο ἐκεῖνο λόγο· «Ἀλήθεια σᾶς λέγω, ὅποιος δὲν μπαίνει ἀπὸ τὴν πόρτα στὴ μάντρα τῶν προβάτων, ἀλλὰ ἀνεβαίνει ἀπὸ ἄλλου, αὐτὸς εἶναι κλέφτης καὶ ληστής. "Ὅποιος ὅμως μπαίνει ἀπὸ τὴν πόρτα, αὐτὸς εἶναι ὁ βοσκὸς τῶν προβάτων· σ' αὐτὸν ἀνοίγει ὁ θυρωρὸς»⁶. Ἐπειτα ἐπεξηγώντας αὐτοὺς τοὺς λόγους ὁ Κύριος λέει· «Ἐγὼ εἶμαι ἢ θύρα τῶν προβάτων»⁷. Πρέπει λοιπὸν νὰ σωθοῦν μαθαίνοντας τὴν ἀλήθεια μέσω τοῦ Χριστοῦ, ἀκόμα κι ἂν γνωρίζουν τὴν (ἑλληνικὴ) φιλοσοφία. Γιατί τώρα εἶναι πὺ ἐγινε γνωστὸ μὲ σαφήνεια ἐκεῖνο πὺ δὲν εἶχε γίνει γνωστὸ σὲ ἄλλες γενεές· τώρα ἀποκαλύφθηκε στους υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων. Γιατί ὑπῆρχε πάντοτε σὲ ὅλους, ὅσοι φρονοῦσαν ὀρθά, ἢ φυσικὴ δήλωση τοῦ ἑνὸς παντοκράτορα Θεοῦ, καὶ οἱ πὺ πολλοὶ καταλάβαιναν τὴν αἰώνια εὐεργεσία ἀπὸ τὴ θεία Πρόνοια, ὅσοι δὲν εἶχαν κυριευθεῖ ἀπὸ πλήρη ντροπὴ γιὰ τὴν ἀλήθεια. Ὁ Ξενοκράτης ὁ Καρχηδόνιος δὲν παραιτεῖται ἀπὸ τὴν ἐλπίδα, ὅτι ὑπάρχει γενικὰ καὶ στὰ ζῶα ἢ ἔννοια γιὰ τὸν Θεό. Καὶ ὁ Δημόκριτος, κι ἂν ἀκόμα δὲν θέλει, θὰ ὁμολογήσει γιὰ νὰ εἶναι σύμφωνος μὲ τὴ διδασκαλία του. Γιατί φαντάστηκε ὅτι οἱ ἴδιες εἰκόνες προσπίπτουν στους ἀνθρώπους καὶ στ' ἄλογα ζῶα ἀπὸ τὴ θεία οὐσία. Εἶναι μεγάλη ἢ ἀπόσταση ἀπὸ τὸ νὰ εἶναι ὁ ἀνθρωπος ἄμοιρος ἀπὸ τὴ θεία ἔννοια. Αὐτὸς, ἔχει γραφεῖ στὴ Γένεση⁸, ἔλαβε τὴ θεία πνοή, μετέχοντας καθαρότερη οὐσία ἀπὸ τὰ ἄλλα ζῶα. Γι' αὐτὸ καὶ οἱ γύρω ἀπὸ τὸν Πυθαγόρα λένε, ὅτι ὁ νοῦς ἦρθε στους ἀνθρώπους ἀπὸ θεία μοῖρα, ὅπως ὁμολογοῦν ὁ Πλάτων καὶ ὁ Ἀριστοτέλης. Ἀλλὰ ἐμεῖς λέμε, ὅτι αὐτὸς πὺ πίστεψε ἔχει τὴν πνοή τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ἐνῶ οἱ μαθητὲς τοῦ Πλάτωνα λένε, ὅτι ὁ νοῦς μέσα στὴν ψυχὴ εἶναι ἀπόρροια τῆς θείας μοῖρας, ἐνῶ τὴν ψυχὴ τὴν ἐγκαθιστοῦν μέσα στὸ σῶμα. Γιατί μέσω τοῦ Ἰωήλ, ἑνὸς ἀπὸ τοὺς δώδεκα προφῆτες, ἔχει λεχθεῖ μὲ σαφήνεια· «Καὶ ἔπειτα ἀπὸ αὐτὰ θὰ μεταδώσω ἀπὸ τὸ Πνεῦμα μου σὲ κάθε σὰρκα καὶ οἱ υἱοὶ σας καὶ οἱ θυγατέρες σας θὰ προφητεύσουν»⁹. Δὲν εἶναι ὥστόσο τὸ Πνεῦμα μέσα

φητεύσουσιν». Ἄλλ' οὐχ ὡς μέρος Θεοῦ ἐν ἐκάστῳ ἡμῶν τὸ Πνεῦμα.
 Ὅπως δὲ ἡ διανομὴ αὕτη, καὶ ὃ τί ποτέ ἐστι τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ἐν τοῖς
 Περὶ προφητείας καὶ τοῖς Περὶ ψυχῆς ἐπιδειχθήσεται ἡμῖν. «Ἄλλὰ τὰ
 μὲν τῆς γνώσεως βάθη “κρύπτειν ἀπιστίῃ ἀγαθῇ” καθ' Ἡρόκλειτον
 5 “ἀπιστίῃ γὰρ διαφυγγάνει μὴ γιγνώσκεισθαι”.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΔ'.

Οἱ Ἕλληνες ἐδανείσθησαν παρὰ Ἑβραίοις τὰς γνώμας των.

Τὰ δ' ἐξῆς ἀποδοτέον, καὶ τὴν ἐκ τῆς βαρβάρου φιλοσοφίας ἑλλη-
 νικὴν κλοπὴν σαφέστερον ἤδη παραστατέον. Φασὶ γὰρ σῶμα εἶναι
 10 τὸν Θεὸν οἱ Στωϊκοί, καὶ πνεῦμα κατ' οὐσίαν, ὥσπερ ἀμέλει καὶ τὴν
 ψυχὴν. Πάντα ταῦτα ἄντικρυς εὐρήσεις ἐν ταῖς Γραφαῖς. Μὴ γὰρ μοι
 τὰς ἀλληγορίας αὐτῶν ἐννοήσης τὰ νῦν, ὡς ἡ γνωστικὴ παραδίδωσιν
 ἀλήθεια, εἰ ἄλλο τι δεικνύουσαι, καθάπερ οἱ σοφοὶ παλαισταί, ἄλλο
 μηνύουσιν. Ἄλλ' οἱ μὲν διήκειν διὰ πάσης τῆς οὐσίας τὸν Θεὸν φασιν,
 15 ἡμεῖς δὲ ποιητὴν μόνον αὐτὸν καλοῦμεν, καὶ Λόγῳ ποιητὴν. Παρή-
 γαγε δὲ αὐτοὺς τὸ ἐν τῇ Σοφίᾳ εἰρημένον· «Διήκει δὲ καὶ χωρεῖ διὰ
 πάντων διὰ τὴν καθαρότητα»· ἐπεὶ μὴ συνῆκαν λέγεσθαι ταῦτα ἐπὶ
 τῆς σοφίας τῆς πρωτοκτίστου τῷ Θεῷ. Ναί, φασίν· ἀλλὰ ὕλην ὑποτί-
 θενται οἱ φιλόσοφοι ἐν ταῖς ἀρχαῖς, οἳ τε Στωϊκοί, καὶ Πλάτων καὶ
 20 Πυθαγόρας, ἀλλὰ καὶ Ἀριστοτέλης ὁ περιπατητικὸς, οὐχὶ δὲ μίαν
 ἀρχὴν. Ἰστωσαν οὖν τὴν καλουμένην ὕλην ἄποιον καὶ ἀσχημάτιστον
 λεγομένην πρὸς αὐτῶν, καὶ τολμηρότερον ἤδη μὴ ὄν πρὸς τοῦ Πλά-
 τωτος εἰρηῆσθαι. Καὶ μὴ τι μυστικώτατα μίαν τὴν ὄντως οὖσαν ἀρχὴν
 εἰδώς, ἐν τῷ Τιμαίῳ αὐταῖς φησι λέξεσιν; “Νῦν δ' οὖν τὸ παρ' ἡμῶν
 25 ὧδε ἐχέτω· Τὴν μὲν περὶ πάντων, εἴτε ἀρχὴν, εἴτε ἀρχάς, εἴτε ὅπῃ δο-
 κεῖ τούτων πέρι, τὸ νῦν οὐ ρητέον, δι' ἄλλο μὲν οὐδέν, διὰ δὲ τὸ χαλε-
 πὸν εἶναι κατὰ τὸν παρόντα τρόπον τῆς διεξόδου δηλῶσαι τὰ δοκοῦν-
 τα”. Ἄλλως τε ἡ λέξις ἢ προφητικὴ ἐκείνη, «Ἡ δὲ γῆ ἦν ἀόρατος καὶ
 ἀκατασκεύαστος», ἀφορμὰς αὐτοῖς ὕλικῆς οὐσίας παρέσχηται. Ναί
 30 μὴν Ἐπικούρω μὲν ἢ τοῦ αὐτομάτου παρεῖσδυσις, οὐ παρακολουθή-
 σαντι τῷ ρητῷ, γέγονεν ἐντεῦθεν, «Ματαιότης ματαιοτήτων, τὰ πάντα

1. Σοφ. Σολ. 7,24.

2. Γεν. 1,2.

3. Ἐκκλ. 1,2.

στόν καθένα μας ὡς μέρος τοῦ Θεοῦ. Πῶς γίνεται αὐτὴ ἡ διανομὴ καὶ τί εἶναι τὸ ἅγιο Πνεῦμα, θὰ τὰ δείξομε στὶς προφητεῖες καὶ στὰ περὶ ψυχῆς. “Ἀλλὰ γιὰ νὰ κρύβει τὰ βάθη τῆς γνώσης εἶναι ἡ ἀπιστία καλὴ”, σύμφωνα μὲ τὸν Ἡρόκληιτο, “τὸ νὰ μὴ γίνεται γνωστὴ εἶναι ἡ διαφυγὴ τῆς ἀπιστίας”.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΔ'.

Οἱ Ἕλληνες δανείστηκαν ἀπὸ τοὺς Ἑβραίους τὶς ἀπόψεις τους.

Ἄς ἐκθέσομε τὰ ἐπόμενα κι ἄς παρουσιάσομε τώρα σαφέστερα τὴν κλοπὴ τῶν Ἑλλήνων ἀπὸ τὴ βαρβαρικὴ φιλοσοφία. Λένε, γιὰ παράδειγμα οἱ Στωικοί, ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι σῶμα καὶ πνεῦμα κατὰ τὴν οὐσία, ὅπως ἀκριδῶς καὶ ἡ ψυχὴ. Αὐτὰ ὅλα θὰ τὰ βρεῖς νὰ λέγονται ἀνοιχτὰ στὶς Γραφές. Μὴ σκεφτεῖς τώρα τὴν ἀλληγορικὴ σημασίαν τους, ὅπως τὴν παραδίδει ἡ γνωστικὴ ἀλήθεια, ἂν δείχνουν κάτι ἄλλο, ὅπως οἱ σοφοὶ παλαιστῆς, καὶ ἄλλο φανερώνουν. Ἀλλὰ ἄλλοι λένε ὅτι ὁ Θεὸς περνᾷ μέσα ἀπὸ κάθε οὐσία, ἐνῶ ἔμεῖς τὸν καλοῦμε μόνο ποιητὴ καὶ ποιητὴ μέσω τοῦ Λόγου. Τοὺς παρέσυρε αὐτὸ πού λέγεται στὴ Σοφία: «Διαπερνᾷ καὶ προχωρεῖ μέσα σὲ ὅλα λόγω τῆς καθαρότητάς του»¹· γιὰτὶ δὲν κατάλαβαν, ὅτι αὐτὸ δὲν λέγεται γιὰ τὴν πρωτόκτιστη ἀπὸ τὸν Θεὸ Σοφία. Naί, λένε, ἀλλὰ οἱ φιλόσοφοι προϋποθέτουν στὶς ἀρχές τους τὴν ὕλη καὶ οἱ Στωικοὶ καὶ ὁ Πλάτων καὶ ὁ Πυθαγόρας, ἀλλὰ καὶ ὁ Ἀριστοτέλης ὁ περιπατητικὸς, καὶ ὄχι μία ἀρχή. Na ξέρουν λοιπὸν ὅτι ἡ καλούμενη ὕλη λέγεται ἀπὸ αὐτοὺς ὅτι εἶναι χωρὶς ποιότητα καὶ χωρὶς σχῆμα, καὶ πρὸ τολμηρὰ ἀπὸ τὸν Πλάτωνα ὀνομάστηκε μὴ ὄν. Μήπως λοιπὸν ἀναγνωρίζει μυστικὰ καὶ ὀρθὰ, ὅτι εἶναι μία ἡ πραγματικὴ ἀρχή, σύμφωνα μ' αὐτὰ πού λέει στὸν Τίμαιο αὐτολεξεί, “Τώρα ὅμως ἡ δικὴ μας ἀποψη ἄς εἶναι ἡ ἐξῆς· Γιὰ τὴν ἀρχὴ ἢ τὶς ἀρχές γιὰ τὰ πάντα ἢ ὅπως κι ἂν τὰ νομίζομε αὐτὰ, τώρα δὲν θὰ μιλήσομε, ὄχι γιὰ κανένα ἄλλο λόγο, ἀλλ' ἐπειδὴ εἶναι δύσκολο μὲ τὸν παρόντα τρόπο τῆς διαπραγματεύσεως νὰ δηλώσομε τὴ γνώμη μας”; Ἀλλωστε ἐκείνη ἡ προφητικὴ φράση, “Ἡ γῆ ἦταν ἀόρατη καὶ δὲν εἶχε κατασκευαστεῖ ἀκόμα»², τοὺς ἔδινε ἀφορμὴ νὰ σκεφτοῦν τὴν ὕλικὴ οὐσία. Καὶ πράγματι ἡ παρεῖσδυση τοῦ αὐτόματου στοιχείου στὸν Ἐπίκουρο, πού δὲν παρακολούθησε τὸ ρητό, προῆλθε ἀπὸ αὐτό· «Ματαιότητα ματαιότητων, ὅλα εἶναι ματαιότητα»³. Ὁ Ἀριστοτέλης πάλι

ματαιότης». Ἀριστοτέλει δὲ μέχρι σελήνης ἐπῆλθε κατάγειν τὴν πρό-
νοϊαν ἐκ τοῦδε τοῦ ψαλμοῦ· «Κύριε ἐν τῷ οὐρανῷ τὸ ἔλεός σου, καὶ ἡ
ἀλήθειά σου ἕως τῶν νεφελῶν». Οὐδέπω γὰρ ἀποκεκάλυπτο ἡ τῶν
προφητικῶν δῆλωσις μυστηρίων πρὸ τῆς τοῦ Κυρίου παρουσίας

5 Τὰς τε αὖ μετὰ θάνατον κολάσεις καὶ τὴν διὰ πυρὸς τιμωρίαν,
ἀπὸ τῆς βαρβάρου φιλοσοφίας, ἣ τε ποιητικὴ πᾶσα μοῦσα, ἀλλὰ καὶ
ἡ Ἑλληνικὴ φιλοσοφία ὑφείλετο. Πλάτων γοῦν ἐν τῷ τελευταίῳ τῆς
Πολιτείας, αὐταῖς φησι ταῖς λέξεσιν· “Ἐνταῦθα δὴ ἄνδρες ἄγριοι διά-
πυροὶ ἰδεῖν, παρεστῶτες καὶ καταμανθάνοντες τὸ φθέγμα, τοὺς μὲν
10 ἰδίᾳ παραλαβόντες ἤγον, τὸν δὲ Ἀριδαῖον καὶ τοὺς ἄλλους συμποδί-
σαντες χειρᾶς τε καὶ πόδας καὶ κεφαλὴν, καταβαλόντες καὶ ἐκδείραν-
τες, εἵλκον παρὰ τὴν ὁδὸν ἐκτὸς ἐπ’ ἀσπαλάθων κνάπτοντες”. Οἱ μὲν
γὰρ ἄνδρες οἱ διάπυροὶ ἀγγέλους αὐτῷ βούλονται δηλοῦν, οἱ παρα-
λαβόντες τοὺς ἀδίκους κολάζουσιν· «Ὁ ποιῶν», φησί, «τοὺς ἀγγέλους
15 αὐτοῦ πνεύματα, καὶ τοὺς λειτουργοὺς αὐτοῦ πῦρ φλέγον». Ἔπεται
δὲ τούτοις τὴν ψυχὴν εἶναι ἀθάνατον. Τὸ γὰρ κολαζόμενον ἢ παιδευ-
όμενον, ἐν αἰσθήσει ὄν, ζῆ καὶ πάσχειν λέγεται. Τί δέ; οὐκ οἶδεν ὁ
Πλάτων καὶ πυρὸς ποταμούς, καὶ τῆς γῆς τὸ βάθος, τὴν πρὸς τῶν
βαρβάρων γέενναν καλουμένην Τάρταρον προφητικῶς ὀνομάζων,
20 Κωκυτὸν τε καὶ Ἀχέροντα καὶ Πυριφλεγέθοντα καὶ τοιαῦτά τινα εἰς
τὴν παιδεύσειν σωφρονίζοντα παρεισάγων κολαστήρια; Τῶν μικρῶν
δέ, κατὰ τὴν Γραφήν, καὶ ἐλαχίστων τοὺς ἀγγέλους τοὺς ὁρῶντας τὸν
Θεόν, πρὸς δὲ καὶ τὴν εἰς ἡμᾶς δι’ ἀγγέλων τῶν ἐφεστώτων ἤκουσαν
ἐπισκοπὴν ἐμφαίνων, οὐκ ὀκνεῖ γράφειν· “Ἐπειδὴ πάσας τὰς ψυχὰς
25 τοὺς θίους ἠρῆσθαι, ὥσπερ ἔλαχον, ἐν τάξει προεῖναι πρὸς τὴν Λά-
χεσιν ἐκείνην δὲ ἐκάστω, ὃν εἵλετο δαίμονα, τοῦτον φύλακα συμπέμ-
πειν τοῦ θίου, καὶ ἀποπληρωτὴν τῶν αἰρεθέντων”. Τάχα δὲ καὶ τῷ
Σωκράτει τὸ δαιμόνιον τοιοῦτό τι ἠνίσσετο.

Ναὶ μὴν γενητὸν εἶναι τὸν κόσμον, ἐκ Μωϋσέως παραλαβόντες,
30 ἐδογματίσαν οἱ φιλόσοφοι. Καὶ ὁ γε Πλάτων ἀντικρὺς εἶρηκε· “Πότε-
ρον ἦν ἀρχὴν ἔχων γενέσεως οὐδεμίαν, ἢ γέγονεν ἀπ’ ἀρχῆς τινος
ἀρξάμενος; ὁρατός τε γὰρ ὢν, ἀπτός ἐστιν· ἀπτός τε ὢν, καὶ σῶμα

σκέφηκε νὰ κατεβάσει τὴν πρόνοια ὡς τὴ σελήνη ἀπὸ αὐτὸν ἐδῶ τὸν ψαλμό· «Κύριε τὸ ἔλεός σου ἀπλώνεται στὸν οὐρανὸ καὶ ἡ ἀλήθεια σου κατεβαίνει μέχρι τὰ σύννεφα»⁴. Γιατί δὲν εἶχε ἀποκαλυφθεῖ ἀκόμα τὸ νόημα τῶν προφητικῶν μυστηρίων πρὸ τῆς παρουσίας τοῦ Κυρίου.

Τὰ βασανιστήρια πάλι καὶ τὴν τιμωρία μὲ τὴ φωτιά τὰ ἀφαίρεσε ὅλη ἡ ποιητικὴ μούσα ἀλλὰ καὶ ἡ ἑλληνικὴ φιλοσοφία ἀπὸ τὴ βαρβαρική φιλοσοφία. Ὁ Πλάτων λοιπὸν στὸ τελευταῖο βιβλίο τῆς Πολιτείας λέει μὲ αὐτὲς τὶς λέξεις· “Τότε κάποιοι ἀγριάνθρωποι μὲ ὄψη σὰ φλόγα, πὺ στέκονταν ἐκεῖ, ἀκούγοντας τὸν μυκηθμό, ἄλλους τοὺς πῆραν ἰδιαιτέρως, τὸν Ἀριδαῖο ὅμως καὶ τοὺς ἄλλους, ἀφοῦ τοὺς ἔδεσαν χέρια, πόδια καὶ κεφαλή, τοὺς ἔρριξαν κάτω καί, ἀφοῦ τοὺς ἔγδαραν, τοὺς τραβοῦσαν ἔξω ἀπὸ τὸ δρόμο, ξεσκίζοντάς τους πάνω στοὺς ἀγκαθώδεις θάμνους”. Οἱ ἄνθρωποι μὲ τὴν ὄψη τῆς φλόγας θέλουν νὰ δηλώσουν τοὺς ἀγγέλους, οἱ ὁποῖοι παραλαμβάνουν τοὺς ἄδικους καὶ τοὺς τιμωροῦν. Γιατί λέει· «Αὐτὸς πὺ κάνει τοὺς ἀγγέλους τοῦ πνοῆ ἀνέμων καὶ τοὺς λειτουργοὺς τοῦ φλόγες πὺ καῖνε»⁵. Ἀπὸ αὐτὰ συμπεραίνεται ὅτι ἡ ψυχὴ εἶναι ἀθάνατη. Γιατί αὐτὸ πὺ τιμωρεῖται καὶ παιδεύεται, ἀφοῦ αἰσθάνεται, ζεῖ, ἀκόμα κι ἂν λέγεται ὅτι ὑποφέρει. Τί λοιπόν; Δὲν γνώριζε ὁ Πλάτων καὶ τοὺς πύρινους ποταμοὺς, καὶ τὸ χάσμα τῆς γῆς, πὺ οἱ βάρβαροι τὸ λένε γέεννα, ἐνῶ ὁ ἴδιος τὸ λέει ποιητικὰ Τάρταρο, τὸν Κωκυτὸ καὶ τὸν Ἀχέροντα καὶ τὸν Πυριφλεγέθοντα, εἰσάγοντας καὶ μερικὰ τέτοια κολαστήρια πὺ παιδεύουν καὶ σωφρονίζουν; «Τῶν μικρῶν» τώρα καὶ «ἐλαχίστων», σύμφωνα μὲ τὴ Γραφή, τοὺς ἀγγέλους δηλαδή πὺ βλέπουν τὸν Θεὸ τὸν ἴδιο δηλώνοντας, καὶ ἐκτὸς ἀπὸ αὐτὸ καὶ τὴν ἐπίβλεψη πὺ γίνεται σ’ ἐμᾶς ἀπὸ τοὺς ἀγγέλους πὺ στέκονται ἐκεῖ, δὲν διστάζει νὰ γράψει· “Ὅταν ὅλες οἱ ψυχὲς διαλέξουν τὸ βίον τους, ὅπως τὶς ἔλαχε, βαδίζουν μὲ τὴν σειρὰ πρὸς τὴ Λάχηση. Κι ἐκεῖνη στὸν καθένα τους στέλνει τὸν δαίμονα πὺ διάλεξε ὡς φύλακα τοῦ βίου του καὶ ἀκόμα ὡς πραγματοποιοῖ τῶν ἔργων πὺ θὰ διαλέξει”. Κάτι τέτοιο ὑπονοοῦσε γιὰ τὸν Σωκράτη καὶ τὸ δαιμόνιό του.

Ἀπὸ τὸν Μωυσῆ λοιπὸν παρέλαβαν καὶ δίδαξαν οἱ φιλόσοφοι ὅτι ὁ κόσμος εἶναι δημιουργημένος. Καὶ ὁ Πλάτων βέβαια λέει ἀπερίφραστα· “Ποιὸ ἀπὸ τὰ δύο· δὲν ἔχει καμμιά ἀρχὴ τῆς δημιουργίας του, ἢ ἔγινε ἀρχίζοντας ἀπὸ κάποια ἀρχή; Ἀφοῦ εἶναι ὄρατός, μπορούμε νὰ τὸν ἀγγίξομε· κι ἀφοῦ μπορούμε νὰ τὸν ἀγγίξομε, ἄρα ἔχει σῶμα”. Καὶ

ἔχει”. Αὐθίς τε ὀπότε ἂν εἴπῃ, “Τὸν μὲν οὖν ποιητὴν, καὶ Πατέρα τοῦ-
 δε τοῦ παντός εὐρεῖν τε ἔργον”, οὐ μόνον γενητόν τε ἔδειξε τὸν κό-
 σμον, ἀλλὰ καὶ ἐξ αὐτοῦ γεγονέναι σημαίνει, καθάπερ υἱόν· Πατέρα
 δὲ αὐτοῦ κεκληθῆσθαι, ὡς ἂν ἐκ μόνου γενομένου καὶ ἐκ μὴ ὄντος ὑπο-
 5 στάντος Γενητόν δὴ καὶ οἱ Στωϊκοὶ τίθενται τὸν κόσμον. Τὸν τε ὑπὸ
 τῆς βαρβάρου φιλοσοφίας θρυλούμενον διάβολον, τὸν τῶν δαιμόνων
 ἄρχοντα, κακοεργὸν εἶναι ψυχὴν ἐν τῷ δεκάτῳ τῶν Νόμων ὁ Πλάτων
 λέγει ταῖσδε ταῖς λέξεσι· “Ψυχὴν διοικοῦσαν τοῖς πάντῃ κινουμένους
 μῶν οὐ καὶ τὸν οὐρανὸν ἀνάγκη διοικεῖν φάσαι; Τί μὴν μίαν ἢ πλεί-
 10 ους; Πλείους ἐγὼ ὑπὲρ σφῶν ἀποκρινοῦμαι. Δυοῖν που ἔλαττον μηδὲν
 τιθῶμεν, τῆς τε εὐεργέτιδος καὶ τῆς τάναντία δυναμένης ἐξεργάσα-
 σθαι”. Ὁμοίως δὲ καὶ τῷ Φαίδρῳ ταῦτα γράφει· “Ἔστι μὲν δὴ καὶ
 ἄλλα κακά, ἀλλὰ τις δαίμων ἔμιξε τοῖς πλείστοις ἐν τῷ παραντίκα
 ἡδονῆν”. Ἀλλὰ καὶ τῷ δεκάτῳ τῶν Νόμων ἀντικρὺς τὸ ἀποστολικὸν
 15 δεῖνυσιν ἐκεῖνο· «Οὐκ ἔστιν ἡμῖν ἢ πάλῃ πρὸς αἷμα καὶ σάρκα, ἀλλὰ
 πρὸς τὰς ἀρχάς, πρὸς τὰς ἐξουσίας, πρὸς τὰ πνευματικὰ τῶν ἐν οὐρα-
 νοῖς», ὧδέ πως γράφων· “Ἐπειδὴ γὰρ συνεχωρήσαμεν αὐτοῖς ἡμῖν
 εἶναι μὲν οὐρανὸν πολλῶν μεστὸν ἀγαθῶν, εἶναι δὲ καὶ τῶν ἐναντίων,
 πλειόνων δὲ τῶν μὴ, μάχη δὲ φαμεν ἀθάνατος ἔσθ’ ἢ τοιαύτη καὶ φυ-
 20 λακῆς θαυμαστῆς δεομένη”.

Κόσμον τε αὐθίς τὸν μὲν νοητὸν θίδεν ἢ βάρβαρος φιλοσοφία, τὸν
 δὲ αἰσθητόν· τὸν μὲν ἀρχέτυπον, τὸν δὲ εἰκόνα τοῦ καλουμένου παρα-
 δείγματος καὶ τὸν μὲν ἀνατίθησι μονάδι, ὡς ἂν νοητόν, τὸν δὲ αἰσθη-
 τὸν ἑξάδι. Γάμος γὰρ παρὰ τοῖς Πυθαγορείοις, ὡς ἂν γόνιμος ἀρι-
 25 θμός, ἢ ἑξὰς καλεῖται· καὶ ἐν μὲν τῇ μονάδι συνίστησιν οὐρανὸν ἀόρα-
 τον, καὶ γῆν ἀγίαν, καὶ φῶς νοητόν· «Ἐν ἀρχῇ» γὰρ, φησὶν, «ἐποίησεν
 ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν· ἢ δὲ γῆ ἦν ἀόρατος»· εἶτ’ ἐπιφέρει·
 «Καὶ εἶπεν ὁ Θεός, Γενηθήτω φῶς, καὶ ἐγένετο φῶς». Ἐν δὲ τῇ κοσμο-
 γονίᾳ τῇ αἰσθητῇ στερεὸν οὐρανὸν δημιουργεῖ (τὸ δὲ στερεόν, αἰσθη-
 30 τόν), γῆν τε ὄρατὴν καὶ φῶς βλεπόμενον. Ἄρ’ οὐ δοκεῖ σοι ἐντεῦθεν ὁ
 Πλάτων ζῶων ἰδέας ἐν τῷ νοητῷ ἀπολείπειν κόσμῳ, καὶ τὰ εἶδη τὰ
 αἰσθητὰ καὶ τὰ γένη δημιουργεῖν τὰ νοητά; Εἰκότως ἄρα ἐκ γῆς μὲν
 τὸ σῶμα διαπλάττεσθαι λέγει ὁ Μωϋσῆς, ὁ “γῆϊνόν” φησὶν ὁ Πλάτων
 “σκήνος”, ψυχὴν δὲ τὴν λογικὴν ἄνωθεν ἐμπνευσθῆναι ὑπὸ τοῦ Θεοῦ

πάλι όταν λέγει, “Εἶναι ὅμως δύσκολο νὰ βρεῖ κανεὶς τὸν ποιητὴ καὶ Πατέρα αὐτοῦ τοῦ κόσμου”, δὲν ἔδειξε μόνο ὅτι ὁ κόσμος ἔχει δημιουργηθεῖ, ἀλλὰ σημαίνει καὶ ὅτι δημιουργήθηκε ἀπὸ αὐτόν, ὅπως ὁ Υἱός. Πατέρας του ὀνομάστηκε, ἐπειδὴ ἔγινε ἀπὸ αὐτόν μόνο καὶ ἔλαβε ὑπόστασις ἀπὸ τὸ μηδέν. Καὶ οἱ Στωικοὶ διδάσκουν ὅτι ὁ κόσμος ἔχει δημιουργηθεῖ. Καὶ ὁ διάβολος, γιὰ τὸν ὁποῖο μιᾶ ἢ βαρβαρική φιλοσοφία, ὁ ἄρχοντας τῶν δαιμονίων, εἶναι μιὰ ψυχὴ κακοποιός, λέει ὁ Πλάτων στὸ δέκατο βιβλίο τῶν Νόμων μὲ αὐτὲς τὶς λέξεις: “Μιὰ ψυχὴ, ποὺ κατοικεῖ σ’ αὐτὰ ποὺ κινουῦνται πρὸς κάθε κατεύθυνση, δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ ποῦμε ὅτι κατοικεῖ καὶ στὸν οὐρανό; Καὶ τί λοιπὸν εἶναι μία ἢ περισσότερες; Περισσότερες, θ’ ἀποκριθῶ ἐγὼ γιὰ λογαριασμό τους. “Ὅμως νὰ μὴν ὑποθέσουμε, ὅτι εἶναι λιγότερες ἀπὸ δύο, αὐτὴ ποὺ εὐεργετεῖ, κι αὐτὴ ποὺ μπορεῖ νὰ προκαλέσει τὰ ἀντίθετα”. “Ὁμοια καὶ στὸν Φαῖδρο γράφει τὰ ἐξῆς: “Υπάρχουν λοιπὸν κι ἄλλα κακὰ. Ἀλλὰ στὰ περισσότερα ἀπὸ αὐτὰ κάποιοι δαίμονας ἀνάμιξε κάποια ἡδονὴ τῆς στιγμῆς”. Ἀλλὰ στὸ δέκατο βιβλίο τῶν Νόμων δείχνει καθαρὰ ἐκεῖνο τὸ ἀποστολικό, «Δὲν παλεύομε μὲ αἷμα καὶ σάρκα, ἀλλὰ μὲ τὶς ἀρχές, μὲ τὶς ἐξουσίες, μὲ τὰ πνευματικὰ τῶν οὐράνιων δυνάμεων»⁶, γράφοντας τὰ ἐξῆς: “Ἐπειδὴ συμφωνήσαμε, ὅτι ὁ οὐρανὸς εἶναι γεμάτος ἀπὸ πολλὰ ἀγαθὰ, ἀλλ’ εἶναι γεμάτος καὶ ἀπὸ τὰ ἀντίθετα, καὶ τὰ δεύτερα εἶναι τὰ περισσότερα, λέμε πὼς αὐτὴ εἶναι μάχη ἀθάνατη καὶ χρειάζεται φρουρὰ σπουδαία”.

Ἐξάλλου ἡ βαρβαρική φιλοσοφία γνωρίζει κόσμον νοητὸ καὶ κόσμον αἰσθητό. Ὁ ἓνας εἶναι τὸ ἀρχέτυπο, καὶ ὁ ἄλλος εἰκόνα τοῦ λεγόμενου παραδείγματος. Στούς Πυθαγόρειους ἡ ἐξάδα ὡς γόνιμος ἀριθμὸς καλεῖται γάμος. Στὴ μονάδα ἐγκαθιδρύει τὸν οὐρανὸ καὶ τὴν ἀγία γῆ καὶ τὸ νοητὸ φῶς. Γιατὶ λέει ἡ Γραφή: «Στὴν ἀρχὴ δημιούργησε ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸ καὶ τὴ γῆ, καὶ ἡ γῆ ἦταν ἀόρατη». Κι ἔπειτα προσθέτει: «Καὶ εἶπε ὁ Θεός, νὰ γίνει φῶς, καὶ ἔγινε τὸ φῶς»⁷. Στὴν αἰσθητὴ κοσμογονία δημιουργεῖ τὸ στερέωμα τοῦ οὐρανοῦ (τὸ στερεὸ εἶναι αἰσθητό) καὶ τὴ γῆ τὴν ὄρατὴ καὶ τὸ φῶς ποὺ τὸ βλέπομε. Δὲ νομίζεις λοιπὸν, ὅτι ἀπὸ ἐδῶ ὀρμώμενος ὁ Πλάτων παραλείπτει τὶς ιδέες τῶν ζώων στὸν νοητὸ κόσμον καὶ τὰ αἰσθητὰ εἶδη, καὶ δημιουργεῖ τὰ νοητὰ γένη; Εὐλόγα λοιπὸν ὁ Μωυσῆς λέει, ὅτι τὸ σῶμα διαπλάθεται ἀπὸ τὴ γῆ, ποὺ ὁ Πλάτων τὸ λέει “γῆινο σκῆνος”, ἐνῶ ἡ λογικὴ ψυχὴ ἦρθε ἀπὸ τὸν οὐρανὸ μὲ τὴν ἐμπνοή τοῦ Θεοῦ γιὰ τὸ σχηματισμὸ

εἰς πρόσωπον. Ἐνταῦθα γὰρ τὸ ἡγεμονικὸν ἰδρῦσθαι λέγουσι, τὴν διὰ τῶν αἰσθητηρίων ἐπεισὸδιον τῆς ψυχῆς ἐπὶ τοῦ πρωτοπλάστου εἴσοδον ἐρμηνεύοντες διὸ καὶ «κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν» τὸν ἄνθρωπον γεγονέναι. Εἰκὼν μὲν γὰρ Θεοῦ λόγος θεῖος καὶ βασιλικός, ἄνθρωπος 5 ἀπαθής, εἰκὼν δ' εἰκόνας ἀνθρώπινος νοῦς.

Ἐτέρω δ' εἰ βούλει παραλαβεῖν ὀνόματι τὴν ἐξομοίωσιν, εὗροις ἂν παρὰ τῷ Μωϋσεῖ τὴν ἀκολουθίαν ὀνομαζομένην θεῖαν· φησὶ γάρ· «Ὅπισω Κυρίου τοῦ Θεοῦ ὑμῶν πορεύεσθε, καὶ τὰς ἐντολάς αὐτοῦ φυλάξατε». Ἀκόλουθοι δ', οἶμαι, καὶ θεραπευταὶ Θεοῦ πάντες οἱ ἐνά- 10 ρετοι. Ἐντεῦθεν οἱ μὲν Στωϊκοὶ τὸ τέλος τῆς φιλοσοφίας τὸ ἀκολούθως τῇ φύσει ζῆν εἰρήκασι, Πλάτων δὲ ὁμοίωσιν Θεῶ, ὡς ἐν τῷ δευτέρῳ παρεστήσαμεν Στρωματεῖ, Ζήνων δὲ ὁ Στωϊκός, παρὰ Πλάτωνος λαβὼν (ὁ δὲ ἀπὸ τῆς βαρβάρου φιλοσοφίας), τοὺς ἀγαθοὺς πάντας ἀλλήλων εἶναι φίλους λέγει. Φησὶ γὰρ ἐν τῷ Φαίδρῳ Σωκράτης, “ὡς 15 οὐχ εἴμαρται κακὸν κακῷ φίλον εἶναι, οὐδ' ἀγαθὸν ἀγαθῷ μὴ φίλον”· ὅπερ καὶ τῷ Λυσία ἀπέδειξεν ἱκανῶς, ὡς ἐν ἀδικία καὶ πονηρίᾳ οὐκ ἂν ποτε σωθεῖη φιλία. Καὶ ὁ Ἀθηναῖος ξένος ὁμοίως φησὶ, “πρᾶξιν εἶναι φίλην καὶ ἀκόλουθον Θεῶ, καὶ ἓνα λόγον ἔχουσαν ἀρχαῖον, ὅτ' ἂν τὸ μὲν ὅμοιον τῷ ὁμοίῳ, μετρίῳ ὄντι, φίλον ᾗ, τὰ δὲ ἄμετρα οὔτε 20 τοῖς ἀμέτροις οὔτε τοῖς ἐμμέτροις. Ὁ δὲ Θεὸς ἡμῖν πάντων χρημάτων μέτρον ἂν εἴη”. Εἴτα ὑποβάς, ἐπάγει πάλιν “Πᾶς γὰρ δὴ ἀγαθὸς ἀγαθῷ ὅμοιος κατὰ τοῦτο δὲ καὶ Θεῶ ἑοικῶς ἀγαθῷ τε παντὶ φίλος ὑπάρχει καὶ Θεῶ”. Ἐνταῦθα γενόμενος, κάκεινου ἀνεμνήσθη. Ἐπὶ τέλει γὰρ τοῦ Τιμαίου λέγει “Τῷ κατανοουμένῳ τὸ κατανοοῦν ἐξο- 25 μοιῶσαι δεῖν κατὰ τὴν ἀρχαίαν φύσιν, ὁμοιώσαντα δέ, τέλος ἔχειν τοῦ προτεθέντος ἀνθρώπῳ ὑπὸ θεῶν ἀρίστου βίου πρὸς τε τὸν παρόντα καὶ τὸν ἔπειτα χρόνον”. Ἴσον γὰρ τούτοις ἐκεῖνα δύναται “Οὐ παύσεται ὁ ζητῶν, ἕως ἂν εὕρῃ· εὕρων δέ, θαμβηθήσεται· θαμβηθεὶς δέ, βασιλεύσει· βασιλεύσας δέ, ἐπαναπαύσεται”. Τί δέ; οὐχὶ κάκεινα τοῦ 30 Θάλητος ἐκ τῶνδε ἦρται, τό, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων δοξάζεσθαι τὸν Θεόν, καὶ τὸν “καρδιογνώστην” λέγεσθαι πρὸς ἡμῶν ἀντικρὺς ἐρ-

8. Γεν. 2,7.

9. Γεν. 1,26.

10. Δευτ. 13,4.

11. Πρόκειται γὰρ τὸν διάλογο τοῦ Πλάτωνα ποῦ ὀνομάζεται «Λύσις».

άνθρώπινου προσώπου⁸. Γιατί ἐδῶ λένε ἔχει τὴν ἔδρα του τὸ ἡγεμονικὸ τῆς ψυχῆς, ἐρμηνεύοντας τὴ μέσω τῶν αἰσθητηρίων ἀπὸ ἔξω εἴσοδο τῆς ψυχῆς στὸν πρωτόπλαστο· γι' αὐτὸ καὶ ὁ ἄνθρωπος ἔγινε «κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωση»⁹. Εἰκόνα λοιπὸν τοῦ Θεοῦ εἶναι ὁ θεῖος καὶ βασιλικὸς λόγος, ὁ ἄνθρωπος δὲ δίχως πάθη, ἐνῶ εἰκόνα τῆς εἰκόνας εἶναι ὁ ἀνθρώπινος νοῦς.

Ἄν θέλεις τώρα νὰ χρησιμοποιοῦναι ἓνα ἄλλο ὄνομα γιὰ τὴν ὁμοίωση, θὰ βρεῖς στὸν Μωυσῆ νὰ λέγεται θεῖα ἀκολουθία· γιατί λέει· «Νὰ βαδίζετε πίσω ἀπὸ τὸν Κύριο τὸν Θεό σας καὶ νὰ φυλάξετε τίς ἐντολές του»¹⁰. Ἀκολουθοῦν νομίζω καὶ ὑπηρετοῦν αὐτὸν ὅλοι οἱ ἐνάρετοι ἄνθρωποι. Γι' αὐτὸ οἱ Στωικοὶ ὄρισαν ὡς τέλος καὶ σκοπὸ τῆς φιλοσοφίας τὸ νὰ ζεῖ κανεὶς ἀκολουθώντας τὴ φύση. Ὁ Πλάτων ὄρισε τὴν ὁμοίωση μὲ τὸν Θεό, ὅπως δείξαμε στὸ δεῦτερο Στρωματέα. Ὁ Στωικὸς Ζήνωνας, παίρνοντας τὴν ἰδέα ἀπὸ τὸν Πλάτωνα (κι αὐτὸς ἀπὸ τὴ βαρβαρικὴ φιλοσοφία), λέει ὅτι οἱ ἐνάρετοι εἶναι ὅλοι φίλοι μεταξύ τους. Καὶ πράγματι ὁ Σωκράτης λέει στὸν Φαῖδρο, ὅτι «δὲν εἶναι σωστὸ ὁ κακὸς νὰ εἶναι φίλος τοῦ κακοῦ, οὔτε ὁ ἀγαθὸς νὰ μὴν εἶναι φίλος τοῦ ἀγαθοῦ». Αὐτὸ τὸ ἔδειξε ἐπαρκῶς καὶ στὸ Λυσία¹¹, ὅτι μὲ ἀδικία καὶ πονηρία δὲν εἶναι ποτὲ δυνατὸ νὰ διασωθεῖ ἡ φιλία. Τὰ ὅμοια διδάσκει καὶ ὁ Ἀθηναῖος ξένος· ὅτι ὑπάρχει πράξις ποῦ εὐαρεστεῖ καὶ εἶναι σύμφωνη στὸν Θεό, ποῦ ἔχει ἓνα ἀρχαῖο λόγο, ὅταν τὸ ὅμοιο εἶναι φίλο στὸ ὅμοιο, ὅταν αὐτὸ εἶναι μέτριο. Τὰ ἄμετρα οὔτε μεταξύ τους εἶναι φιλικὰ οὔτε μὲ τὰ μέτρια. Ἐνῶ γιὰ μᾶς τὸ μέτρο ὅλων τῶν πραγμάτων εἶναι ὁ Θεός». Παρακάτω προσθέτει πάλι· «Κάθε ἀγαθὸς εἶναι ὅμοιος μὲ ἄλλον ἀγαθό. Σύμφωνα μὲ αὐτὸ καὶ ὅποιος μοιάζει μὲ τὸν Θεό, εἶναι φίλος καὶ μὲ τὸν ἀγαθὸ καὶ μὲ τὸν Θεό». Στὸ σημεῖο αὐτὸ θυμῆθηκα καὶ τὸ ἄλλο. Στὸ τέλος τοῦ Τιμαίου λέει· «Αὐτὸ ποῦ κατανοεῖ πρέπει νὰ τὸ ἐξομοιώσομε μ' αὐτὸ ποῦ κατανοεῖται σύμφωνα μὲ τὴν ἀρχαία φύση. Κι ὅταν τὰ κάνομε ὅμοια, θὰ ἐπιτύχει τὸ τέλος τοῦ ἀριστοῦ βίου ποῦ προστέθηκε ἀπὸ τοὺς θεοὺς στὸν ἄνθρωπο γιὰ τὸν παρόντα καὶ τὸν ἔπειτα χρόνον». Γιατί ἐκεῖνα εἶναι ἰσοδύναμα μὲ αὐτὰ. “Ὁποῖος ζητεῖ, δὲ θὰ παύσει ὡσπου νὰ βρεῖ. Κι ὅταν βρεῖ, θὰ γεμίσει ἀπὸ θάμβος· κι ὅταν γεμίσει ἀπὸ θάμβος, θὰ βασιλέψει· κι ὅταν βασιλέψει, θ' ἐπαναπαυθεῖ”. Ἄλλὰ τί; μήπως κι ἐκεῖνα τοῦ Θαλή δὲν ξεκινοῦν ἀπὸ αὐτὰ, ὅτι «ὁ Θεὸς θὰ δοξάζεται στὸς αἰῶνες τῶν αἰώνων» καὶ τὸ ὅτι ἐρμηνεύει μὲ σαφήνεια, τὸ ὅτι λέγεται αὐτὸς «καρδιο-

μηνεύει; Ἐρωτηθεῖς γέ τοι ὁ Θαλῆς, Τί ἐστὶ τὸ Θεῖον; “Τὸ μήτε ἀρχὴν”, ἔφη, “μήτε τέλος ἔχον”. Πυθόμενου δὲ ἑτέρου, “εἰ λανθάνει τὸ Θεῖον πράσων τι ἄνθρωπος”, “Καὶ πῶς”, εἶπεν, “ὅς γε οὐδὲ διανοούμενος;”

5 Ναὶ μὴν μόνον τὸ καλὸν ἀγαθὸν οἶδεν ἢ βάρβαρος φιλοσοφία, καὶ τὴν ἀρετὴν αὐτάρκη πρὸς εὐδαιμονίαν, ὅπηνίκα ἂν εἴπη. “Ἰδού, δέδωκα πρὸ ὀφθαλμῶν σου τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ κακόν, τὴν ζωὴν καὶ τὸν θάνατον· ἔκλεξαι τὴν ζωὴν”. Τὸ μὲν γὰρ ἀγαθὸν ζωὴν καλεῖ καὶ καλὸν τὴν τούτου ἐκλογὴν, κακὸν δὲ τὴν τοῦ ἐναντίου αἴρεσιν. Ἀγαθοῦ
10 δὲ καὶ ζωῆς ἐν τέλος, τὸ φιλόθεον γενέσθαι. «Αὕτη γὰρ ἡ ζωὴ σου καὶ τὸ πολυήμερον», ἀγαπᾶν τὸ πρὸς ἀλήθειαν. Σαφέστερον δὲ ἐκεῖνα ἔχει. Ὁ γὰρ Σωτὴρ, ἀγαπᾶν παραγγείλας τὸν Θεὸν καὶ τὸν πλησίον, «ἐν ταύταις», φησί, «ταῖς δυσὶν ἐντολαῖς ὅλον τὸν νόμον καὶ τοὺς προφήτας κρέμασθαι». Ταῦτα θρυλοῦσιν οἱ Στωϊκοὶ τὰ δόγματα, καὶ πρὸ
15 τούτων ὁ Σωκράτης ἐν Φαίδρῳ εὐχόμενος. “ὦ Πάν τε καὶ ἄλλοι θεοί, διοιήτέ μοι τᾶνδον εἶναι καλῶ”. Ἐν δὲ τῷ Θεαιτήτῳ διαρρηδὴν φησὶν. “Ὁ γὰρ καλῶς λέγων, καλὸς τε καὶ ἀγαθός”. Κἂν τῷ Πρωταγόρῳ καλλίονι Ἀλκιβιάδου ἐντυχεῖν ὁμολογεῖ τοῖς ἐταίροις Πρωταγόρου, εἶγε τὸ σοφώτατον κάλλιστόν ἐστι· τὴν γὰρ ἀρετὴν τὸ κάλλος τῆς ψυ-
20 χῆς ἔφη εἶναι, κατὰ δὲ τὸ ἐναντίον τὴν κακίαν αἴσχος ψυχῆς Ἀντίπατρος μὲν οὖν ὁ Στωϊκός, τρία συγγραψάμενος βιβλία περὶ τοῦ, “Ὅτι κατὰ Πλάτωνα μόνον τὸ καλὸν ἀγαθόν”, ἀποδείκνυσιν, ὅτι καὶ κατ’ αὐτὸν αὐτάρκης ἢ ἀρετὴ πρὸς εὐδαιμονίαν· καὶ ἄλλα πλείω παρατίθεται δόγματα, σύμφωνα τοῖς Στωϊκοῖς Ἀριστοβούλῳ δὲ τῷ
25 κατὰ Πτολεμαῖον γεγονότι τὸν Φιλάδελφον, οὗ μέμνηται ὁ συνταξάμενος τὴν τῶν Μακκαβαϊκῶν ἐπιτομὴν, βιβλία γεγονέναι ἱκανά, δι’ ὧν ἀποδείκνυσι τὴν Περιπατητικὴν φιλοσοφίαν ἔκ τε τοῦ κατὰ Μωϋσέα νόμου καὶ τῶν ἄλλων ἠρωτηθῆναι προφητῶν.

Καὶ τὰ μὲν τῆδε ἐχέτω· ἀδελφοὺς δὲ εἶναι ἡμᾶς, ὡς ἂν τοῦ ἐνός
30 Θεοῦ καὶ ἐνός διδασκάλου, φαίνεται ἡμεῖς καὶ Πλάτων καλῶν, ὧδέ πως. “Ἔστὲ μὲν γὰρ πάντως οἱ ἐν τῇ πόλει ἀδελφοὶ (ὡς φήσομεν πρὸς αὐτοὺς μυθολογοῦντες)· ἀλλ’ ὁ Θεὸς πλάττων, ὅσοι μὲν ὑμῶν ἱκανοὶ

12. Πράξ. 1, 24. 15, 8.

15. Ματθ. 22, 37 ἔ.

13. Δευτ. 30, 15, 19.

16. Β΄ Μακκ. 1, 10.

14. Δευτ. 30, 20.

γνώστης»¹² ἀπὸ μᾶς; “Ὅταν δηλαδὴ ρωτήθηκε ὁ Θαλῆς, Τί εἶναι τὸ Θεῖο; εἶπε· “Αὐτὸ πού δὲν ἔχει οὔτε ἀρχὴ οὔτε τέλος”. Κι ὅταν τὸν ρώτησε κάποιος ἄλλος, “Ἄν ὁ ἄνθρωπος διαφεύγει τὸ Θεῖο ὅταν πράττει κάτι”, εἶπε· “Πῶς εἶναι δυνατὸ, ἀφοῦ δὲν τοῦ διαφεύγει οὔτε ὅταν σκέπτεται αὐτός;”.

Ἄλλὰ ἡ βαρβαρική φιλοσοφία ἀναγνωρίζει ὡς ἀγαθὸ τὸ ἐντιμὸ μόνον καὶ ὅτι ἡ ἀρετὴ εἶναι ἐπαρκὴς μόνη τῆς γιὰ εὐδαιμονία, ὅταν λέει· «Πρόσεξε, σοῦ ἔβαλα μπροστά σου τὸ καλὸ καὶ τὸ κακὸ, τὴ ζωὴ καὶ τὸ θάνατο· ἐσὺ διάλεξε τὴ ζωὴ»¹³. Τὸ ἀγαθὸ τὸ καλεῖ ζωὴ καὶ τὴν ἐκλογὴν τοῦ καλοῦ, ἐνῶ κακὸ καλεῖ τὴν προτίμησιν τοῦ ἀντίθετου. Τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τῆς ζωῆς ἓνας εἶναι ὁ σκοπὸς, τὸ νὰ γίνῃ κανεὶς φίλος τοῦ Θεοῦ. «Αὐτὴ εἶναι ἡ ζωὴ σου καὶ ἡ μεγάλη διάρκειά της»¹⁴, ν’ ἀγαπᾶς ὅ,τι συντελεῖ στὴν ἀλήθεια. Περισσότερο σαφὴ εἶναι τὰ ἄλλα. Ὁ Σωτῆρας δηλαδὴ παραγγέλλοντάς μας ν’ ἀγαπᾶμε τὸν Θεὸ καὶ τὸν γείτονά μας, λέει ὅτι, «σ’ αὐτὲς τὶς δύο ἐντολὰς κρέμεται ὅλος ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆτες»¹⁵. Αὐτὰ τὰ δόγματα διαδίδουν οἱ Στωικοὶ καὶ πρὶν ἀπὸ αὐτοὺς ὁ Σωκράτης, ὅταν προσεύχεται στὸ Φαῖδρο· “ὦ Πάνα, καὶ οἱ ἄλλοι θεοί, δῶστε μου νὰ γίνω μέσα μου καλός”. Καὶ στὸν Θεαίτητο ἀναφέρει ρητὰ· “Αὐτὸς πού λέει καλοὺς λόγους, εἶναι καλὸς καὶ ἀγαθός”. Καὶ στὸν Πρωταγόρα ὁμολογεῖ, ὅτι οἱ ἑταῖροι τοῦ Πρωταγόρα βρῆκαν κάποιον καλύτερο ἀπὸ τὸν Ἀλκιβιάδη, ἂν βέβαια ὅποιος εἶναι σοφώτατος εἶναι κάλλιστος. Γιατὶ ἡ ἀρετὴ, εἶπε, ὅτι εἶναι τὸ κάλλος τῆς ψυχῆς, ἐνῶ ἀντίθετα ἡ κακία εἶναι ἡ ἀσχήμια τῆς ψυχῆς. Ὁ Ἀντίπατρος ὅμως ὁ Στωικός, πού συνέγραψε τρία βιβλία μὲ θέμα, “Ὅτι μόνον κατὰ τὸν Πλάτωνα εἶναι ἀγαθὸ τὸ ὠραῖο, ἀποδεικνύει, ὅτι καὶ κατ’ αὐτὸν ἡ ἀρετὴ ἐπαρκεῖ μόνη τῆς γιὰ τὴν εὐδαιμονία. Καὶ παραθέτει κι ἄλλα δόγματα σύμφωνα μὲ τὴν ἄποψη τῶν Στωικῶν. Ὁ Ἀριστοβούλος πάλι, πού ἔζησε ἐπὶ Πτολεμαίου τοῦ Φιλάδελφου καὶ τὸν ἀναφέρει ὁ συντάκτης τῆς ἐπιτομῆς τῶν Μακκαβαίων¹⁶, ἔγραψε ἀρκετὰ βιβλία, μὲ τὰ ὁποῖα ἀποδεικνύει, ὅτι ἡ περιπατητικὴ φιλοσοφία ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸν Μωσαϊκὸ νόμον καὶ τοὺς ἄλλους προφῆτες.

Ὡς πρὸς αὐτὰ λοιπὸν ἔτσι. Ὅτι τώρα εἴμαστε ἀδελφοί, ἐπειδὴ προερχόμαστε ἀπὸ τὸν ἓνα Θεὸ καὶ τὸν ἓνα διδάσκαλον, φαίνεται ὅτι κάπως ἔτσι μᾶς καλεῖ καὶ ὁ Πλάτων μὲ τὰ ἑξῆς· “Εἶστε πάντως ὅλοι οἱ πολῖτες ἀδελφοί (ὅπως θὰ μπορούσαμε νὰ ποῦμε σ’ αὐτοὺς μυθολογώνας). Ἄλλὰ ὅταν μᾶς ἔπλαθε ὁ Θεός, σὲ ἐκείνους πού ἦταν ἱκανοὶ νὰ

ἄρχειν, χρυσὸν ἐν τῇ γενέσει συνέμιξεν αὐτοῖς· διὸ τιμιώτατοί εἰσιν· ὅσοι δὲ ἐπίκουροι, ἄργυρον· σίδηρον δὲ καὶ χαλκὸν τοῖς γεωργοῖς καὶ τοῖς ἄλλοις δημιουργοῖς”. Ὅθεν “ἀνάγκη”, φησί, “γεγονέναι, ἀσπάζεσθαι τε καὶ φιλεῖν, τούτους μὲν ταῦτα ἐφ’ οἷς γνῶσις, ἐκείνους δὲ ἐφ’ οἷς δόξα”. ἴσως τὴν ἐκλεκτὴν ταύτην φύσιν γνώσεως ἐφιεμένηνμαντεύεται, εἰ μὴ τι τρεῖς τινὰς ὑποτιθέμενος φύσεις, τρεῖς πολιτείας, ὡς ὑπέλαβόν τινες, διαγράφει· καὶ Ἰουδαίων μὲν ἀργυρᾶν, Ἑλλήνων δὲ τὴν τρίτην, Χριστιανῶν δέ, οἷς χρυσὸς ὁ βασιλικὸς ἐγκαταμέμικται, τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Τὸν τε Χριστιανὸν βίον ἐμφαίνων, κατὰ λέξιν γράφει
 10 ἐν τῷ Θεαίτητῳ· “Λέγωμεν δὴ περὶ τῶν κορυφαίων. Τί γὰρ ἂν τις τοὺς γε φαύλως διατρίβοντας ἐν φιλοσοφίᾳ λέγοι; Οὗτοι δὲ που οὐδὲ εἰς ἀγορὰν ἴσασι τὴν ὁδόν, οὔτε ὅποι δικαστήριον ἢ βουλευτήριον ἢ τι κοινὸν ἄλλον τῆς πόλεως συνέδριον· νόμους δὲ καὶ ψηφίσματα γεγραμμένα οὔτε ὁρῶσιν οὔτε ἀκούουσιν· σπουδαὶ δὲ ἑταιριῶν καὶ
 15 σύνοδοι καὶ οἱ σὺν ἀνλητρίσι κῶμοι οὐδὲ ὄναρ πράττειν προσίσταται αὐτοῖς. Εὖ δὲ ἢ κακῶς τις γέγονεν ἐν πόλει, ἢ τί τῳ κακὸν ἐστὶ γεγονὸς ἐκ προγόνων, μᾶλλον αὐτοὺς λέληθεν, ἢ οἱ τῆς θαλάσσης λεγόμενοι χόες. Καὶ ταῦτ’ οὔθ’ ὅτι οὐκ οἶδεν, οἶδεν, ἀλλὰ τῷ ὄντι τὸ σῶμα κεῖται αὐτοῦ καὶ ἐπιδημεῖ· αὐτὸς δὲ πέταται κατὰ Πίνδαρον, τᾶς τε
 20 γὰς ὑπένερθεν, οὐρανοῦ τε ὑπερ ἀστρονομῶν, καὶ πᾶσαν πάντη φύσιν ἐρευνώμενος”.

Πάλιν αὖ τῷ τοῦ Κυρίου ρητῶ, «Ἔστω ὑμῶν τὸ Ναί, ναί, καὶ τὸ Οὐ, οὐ, ἐκεῖνο ἀποικαστέον· “Ἀλλά μοι ψευδὸς τε συγχωρηῆσαι καὶ ἀληθὲς ἀφανίσαι οὐδαμῶς θέμις”. Τῇ τε περὶ τοῦ ὁμόσαι ἀπογορεύσει
 25 συνάδει ἢδε ἢ ἐν τῷ δεκάτῳ τῶν Νόμων λέξις· “Ἐπαινος δὲ ὄρκος τε περὶ παντὸς ἀπέστω”. Καὶ τὸ συνόλον, Πυθαγόρας καὶ Σωκράτης καὶ Πλάτων, λέγοντες ἀκούειν φωνῆς Θεοῦ, τὴν κατασκευὴν τῶν ὄλων θεωροῦντες ἀκριδῶς ὑπὸ Θεοῦ γεγονυῖαν καὶ συνεχομένην ἀδιαλείπτως ἀκηκόασι γὰρ τοῦ Μωϋσέως λέγοντος, «Εἶπε, καὶ ἐγένετο», τὸν
 30 λόγον τοῦ Θεοῦ ἔργον εἶναι διαγράφοντος. Ἐπί τε τῆς τοῦ ἀνθρώπου ἐκ χοῦς διαπλάσεως ἰστάμενοι, γῆϊνον μὲν οἱ φιλόσοφοι παρ’ ἕκαστα τὸ σῶμα ἀναγορεύουσιν. Ὅμηρος δὲ οὐκ ὀκνεῖ ἐν κατάρα μέρει θέ-

17. Πλάτωνος, Θεαίτητος, 173C-174A.

19. Γεν. 1, 3ἔ.

18. Ματθ. 5, 37. Ἰακ. 5, 12.

ἄρχουν ἀνάμιξε κατὰ τὴ γένεσή τους χρυσᾶφι· γι' αὐτὸ αὐτοὶ εἶναι πολύτιμοι. Σὲ ὅσους εἶναι ἐπίκουροι (βοηθοί), ἀνάμιξε ἄργυρο. Στούς γεωργούς καὶ τοὺς ἄλλους τεχνίτες ἀνάμιξε σίδηρο καὶ χαλκό. Γι' αὐτὸ παρουσιάστηκε, λέει, ἡ ἀνάγκη ν' ἀποδέχονται καὶ ν' ἀγαποῦν ἄλλοι αὐτὰ γιὰ τὰ ὁποῖα μπορεῖ νὰ ὑπάρξει γνώση, καὶ ἄλλοι ὅσα εἶναι ἀπλὲς δοξασίες καὶ γνῶμες". Ἴσως προμαντεύει αὕτη τὴν ἐκλεκτὴ φύση πού ἐπιθυμεῖ τὴ γνώση. Ἐκτὸς βέβαια ἄν, ὑποθέτοντας τρεῖς φύσεις, περιγράφει τρεῖς πολιτεῖες, ὅπως νόμισαν μερικοὶ ἄργυρὴ τῶν Ἰουδαίων, τρίτη τῶν Ἑλλήνων, καὶ τῶν Χριστιανῶν στοὺς ὁποίους ἔχει ἀναμιχθεῖ ὁ βασιλικὸς χρυσός, τὸ ἅγιο Πνεῦμα. Καὶ τὸ βίο τῶν Χριστιανῶν δηλώνοντας, γράφει στὸν Θεαίτητο κατὰ λέξη· "Ἄς μιλήσομε γιὰ τοὺς κορυφαίους, Τί νὰ πεῖ κανεὶς γι' αὐτοὺς πού ἀσχολοῦνται ἀνάξια μὲ τὴ φιλοσοφία; Οἱ κορυφαῖοι λοιπὸν οὔτε τὸ δρόμο γιὰ τὴν ἀγορᾶ γνωρίζουν, οὔτε ποιὸ εἶναι τὸ δικαστήριον ἢ τὸ βουλευτήριον ἢ κάποιο ἄλλο κοινὸ συνέδριον τῆς πόλης. Γραπτὸς καὶ προφορικὸς νόμους καὶ τὰ ψηφίσματα οὔτε τὰ βλέπουν οὔτε τὰ ἀκοῦνε. Οἱ φροντίδες τῶν συλλόγων καὶ οἱ συναντήσεις καὶ οἱ διασκεδάσεις μὲ αὐλητρίδες οὔτε κὰν περνοῦν ἀπὸ τὸ μυαλό τους οὔτε καὶ στὸ ὄνειρό τους. Κι ἄν ἔχει κανεὶς στὴν πόλη καλὴ ἢ κακὴ καταγωγὴ, ἢ ἄν ἔχει μεταβισθαστεῖ σ' αὐτὸν κάποιο μειονέκτημα ἀπὸ τοὺς προγόνους ἔχουν μεγαλύτερη ἄγνοια γι' αὐτὰ, ἀπὸ ὅ,τι γιὰ τὴν ἄμμο τῆς θάλασσας. Καὶ αὐτὰ δὲν γνωρίζει, ὅτι δὲν τὰ ξέρει, ἀλλὰ στὴν πραγματικότητά τὸ σῶμα του μόνο βρῖσκεται καὶ ἐπιδημεῖ στὴν πόλη, ἐνῶ αὐτὸς πετάει, σύμφωνα μὲ τὸν Πίνδαρο, καὶ πάνω ἀπὸ τὴ γῆ, καὶ ἀστρονομεῖ πάνω στὸν οὐρανὸ, καὶ ἐρευνᾷ ἀπὸ κάθε ἀποψη τὴ φύση ὅλων τῶν ὄντων"¹⁷.

Καὶ πάλι μὲ τὸ ρητὸ τοῦ Κυρίου, «Νὰ εἶναι τὸ ναὶ πού λέτε ναί, καὶ τὸ ὄχι νὰ εἶναι ὄχι»¹⁸, πρέπει νὰ παρομοιάσομε αὐτό· "Ἄλλὰ νὰ δεχτῶ τὸ ψεῦδος καὶ νὰ ἐξαφανίσω τὴν ἀλήθεια δὲν εἶναι καθόλου σωστό". Μὲ τὴν ἀπαγόρευση γιὰ τὸν ὄρκον συμφωνεῖ αὐτὸ πού λέει στὸ δωδέκατο βιβλίον τῶν Νόμων· "Ὁ ἔπαινος καὶ ὁ ὄρκος γιὰ κάθε πράγμα ἄς λείπει". Καὶ γενικᾶ ὁ Πυθαγόρας καὶ ὁ Σωκράτης καὶ ὁ Πλάτων, βεβαιώνοντας ὅτι ἀκοῦνε τὴ φωνὴ τοῦ Θεοῦ, θεωροῦν ὅτι ἡ κατασκευὴ τῶν ὄλων ἔγινε ἀπὸ τὸν Θεὸ μὲ ἀκρίβεια καὶ διατηρεῖται χωρὶς διακοπή. Γιατὶ ἀκούσαν τὸν Μωυσῆ νὰ λέει· «Εἶπε, καὶ ἔγιναν»¹⁹, δηλώνοντας, ὅτι ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ εἶναι ἔργο. Κι ὅταν σταθοῦν στὴ πλάση τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὸ χῶμα, οἱ φιλόσοφοι σὲ κάθε σημεῖο ὀνομάζουν τὸ

σθαι τό,

“Αλλ’ ὑμεῖς μὲν πάντες ὕδωρ καὶ γαῖα γένοισθε”,
Καθάπερ Ἡσαΐας, «Καὶ καταπατήσατε αὐτούς», λέγων, «ὡς πηλόν».
Καλλίμαχος δὲ διαρρηδὴν γράφει·

5 “Ἦν κείνος οὐνιαυτός, ᾧ ποτε πτηνόν,
Καὶ τοῦν θαλάσση καὶ τὸ τετράπουν οὕτως
Ἐφθέγγεθ’ ὡς ὁ πηλὸς ὁ Προμήθειος”.

Πάλιν τε αὖ ὁ αὐτός,

“..... εἶσ’, ἔφη, ὁ Προμηθεὺς

10 “Ἐπλασε καὶ πηλοῦ μὴ ἔξ ἑτέρου γέγονας”.
Ἡσιόδός τε ἐπὶ τῆς Πανδώρας λέγει·

“Ἡφαιστον δὲ κέλευσε περικλυτόν, ὅτι τάχιστα
Γαῖαν ὕδει φύρειν, ἐν δ’ ἀνθρώπου θέμεν αὐδὴν
Καὶ νόον....”.

15 Πῦρ μὲν οὖν τεχνικὸν ὁδῶ βαδίζον εἰς γένεσιν τὴν φύσιν ὀρίζον-
ται οἱ Στωϊκοί· πῦρ δὲ καὶ φῶς ἀλληγορεῖται ὁ Θεὸς καὶ ὁ Λόγος
αὐτοῦ πρὸς τῆς Γραφῆς. Τί δ’; οὐχὶ καὶ Ὀμηρος, παραφράζων τὸν
χωρισμὸν τοῦ ὕδατος ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ τὴν ἀποκάλυψιν τὴν ἐμφανῆ
τῆς ξηραῖς, ἐπὶ τε τῆς Τηθύος, καὶ τοῦ Ὠκεανοῦ λέγει,

20 “Ἦδη γὰρ δηρὸν χρόνον ἀλλήλων ἀπέχονται
Εὐνῆς καὶ φιλότητος”;

Πάλιν, τὸ δυνατὸν ἐν πᾶσι προσάπτουσι καὶ οἱ παρ’ Ἑλλησι λογιώτα-
τοι τῷ Θεῷ· ὁ μὲν Ἐπίχαρμος (Πυθαγόρειος δὲ ἦν), λέγων·

“Οὐδὲν ἐκφεύγει τὸ Θεῖον τοῦτο γινώσκειν σε δεῖ·

25 Αὐτὸς ἔσθ’ ἀμῶν ἐπόπτης ἀδυνατεῖ δ’ οὐδὲν Θεός”.

Ὁ μελοποιὸς δέ,

“Θεῷ δὲ δυνατὸν ἐκ μελαίνας

Νυκτὸς ἀμίαντον ὄρσαι φάος,

Κελαινεφεῖ δὲ σκότει

30 Καλύψαι καθαρὸν ἀμέρας σέλας”.

Ὁ μόνος ἡμέρας ἐνεστώσης νύκτα ποιῆσαι δυνάμενος, φησὶν, οὗτος
Θεὸς ἐστίν. Ἐν τε τοῖς Φαινομένοις ἐπιγραφομένοις Ἄρατος·

“Ἐκ Διὸς ἀρξώμεσθα”, (εἰπῶν), “τὸν οὐδὲ ποτ’, ἄνδρες, ἐῷμεν

Ἄρρητον· μεστὰὶ δὲ Διὸς πᾶσαι μὲν ἀγνυαί,

35 Πᾶσαι δ’ ἀνθρώπων ἀγοραί· μεστή δὲ θάλασσα

Καὶ λιμένες· πάντη δὲ Διὸς κεχρήμεθα πάντες”.

σῶμα γήινο. Καὶ ὁ Ὀμηρος δὲν διστάζει νὰ θεωρήσει ὡς κατάρρα τὸ,
 “Ἀλλὰ ἔσεῖς ὅλοι νερὸ καὶ χῶμα νὰ γίνετε”.

“Ὅπως καὶ ὁ Ἡσαΐας λέγοντας· «Καταπατεῖστε τοὺς ὅπως τὸν πηλό»²⁰.
 Καὶ ὁ Καλλίμαχος γράφει μὲ σαφήνεια·

“Ἦταν ἐκεῖνος ὁ χρόνος κατὰ τὸν ὅποιο τὰ πουλιὰ,
 καὶ τὰ θαλάσσια καὶ τὰ τετράποδα ἔτσι
 μιλοῦσαν, ὅπως ὁ πηλὸς τοῦ Προμηθέα”.

Καὶ πάλι ὁ ἴδιος εἶπε·

“... ἂν ὁ Προμηθέας
 σ’ ἔπλασε καὶ δὲν ἔγινες ἀπὸ ἄλλο πηλό”.

Καὶ ὁ Ἡσίοδος γιὰ τὴν Πανδώρα λέει·

Τὸν Ἥφαιστο πρόσταξε τὸν ξακουστὸ, τὸ γρηγορότερο
 ν’ ἀναμίξει γῆ καὶ νερὸ καὶ μέσα νὰ βάλει μιλιά ἀνθρώπου
 καὶ νοῦ ...”.

Οἱ Στωικοὶ ὀρίζουν τὴ φύση ὡς φωτιὰ τεχνουργικὴ πού βαδίζει
 πρὸς τὴ γένεση. Ὁ Θεὸς καὶ ὁ Λόγος του ἀλληγορεῖται ὡς φωτιὰ καὶ
 φῶς²¹ ἀπὸ τὴ Γραφή. Τί λοιπόν; Μήπως κι ὁ Ὀμηρος παραφράζοντας
 τὸ χωρισμὸ τοῦ νεροῦ ἀπὸ τὴ γῆ καὶ τὴν ἀποκάλυψη καὶ φανέρωση
 τῆς ξηρᾶς γιὰ τὴν Τηθὺ καὶ τὸν Ὠκεανὸ δὲ λέει,

“Ἐδῶ καὶ πολὺν καιρὸ κρατιοῦνται μακριὰ ὁ ἕνας ἀπ’ τὸν ἄλλο
 στὴν κλίνη καὶ στὴν ἀγάπη”;

Πάλι προσδίδοντας τὴν παντοδυναμία στὸ Θεὸ καὶ οἱ πιὸ λόγιοι ἀπὸ
 τοὺς Ἕλληνας, ὁ Ἐπίχαρμος (ἦταν Πυθαγόρειος) ἔλεγε·

“Τίποτε δὲν ξεφεύγει ἀπὸ τὴ θεότητα· αὐτὸ πρέπει νὰ τὸ ξέρεις.
 Αὐτὸς ἐπόπτης τῆς ζωῆς μας· τίποτε ἀδύνατο γιὰ τὸ Θεό”.

Κι ὁ λυρικὸς ποιητὴς λέει·

Στὸ Θεὸ εἶναι δυνατὸ ἀπὸ τὴ μαύρη
 νύχτα ἀγνὸ φῶς νὰ σηκώσει,
 καὶ μὲ ζοφερό σκοτάδι
 νὰ σκεπάσει τὴ καθαρὴ λάμψη τῆς μέρας”.

Ὁ μόνος πού μπορεῖ, ἐνῶ εἶναι ἡμέρα νὰ τὴν κάνει νύχτα, αὐτὸς εἶναι
 ὁ Θεός. Καὶ στὸ ἔργο του μὲ τὸν τίτλο Φαινόμενα ὁ Ἄρατος λέει·

“Ἄς ἀρχίσουμε ἀπ’ τὸ Δία, πού δὲν ἀφήνομε οἱ ἀνθρώποι
 ποτέ ἀμνημόνευτο· ὅλοι οἱ δρόμοι εἶναι κατάμεστοι ἀπὸ τὸ Δία
 κι ὅλες οἱ ἀγορὲς τῶν ἀνθρώπων· κατάμεστη κι ἡ θάλασσα
 καὶ τὰ λιμάνια. Κάθε στιγμὴ ὅλοι Δία φωνάζομε”.

Ἐπιφέρει,

“Τοῦ γὰρ καὶ γένος ἐσμέν...”.

οἶον δημιουργία·

“... ὁ δ' ἦπιος ἀνθρώποισιν,

Δεξιὰ σημαίνει, λαοὺς δ' ἐπὶ ἔργα ἐγείρει·

Αὐτὸς γὰρ τάδε σήματ' ἐν οὐρανῷ ἐστήριξεν,

Ἄστρα διακρίνας ἐστέψατο δ' εἰς ἐνιαυτὸν

Ἄστερας, οἳ κε μάλιστα τετυγμένα σημαίνουσιν

Ἀνδράσιν ὠράων, ὄφρ' ἔμπεδα πάντα φύηται.

Καί μιν αἰεὶ πρῶτόν τε καὶ ὕστατον ἰλάσκονται·

Χαῖρε, πάτερ, μέγα θαῦμα, μεγ' ἀνθρώποισιν ὄνειρα”.

Καὶ πρὸς τούτου δὲ Ὀμηρος ἐπὶ τῆς Ἑφαιστοτεύκτου ἀσπίδος κοσμοποιῶν κατὰ Μωϋσέα,

“Ἐν μὲν γαῖαν ἔτευξ', ἐν δ' οὐρανόν, ἐν δὲ θάλασσαν”,

φησὶν·

“Ἐν δέ τε τείρεα πάντα, τάτ' οὐρανοὺς ἐστεφάνωται”·

Ὁ γὰρ διὰ τῶν ποιημάτων καὶ καταλογάδην συγγραμμάτων ἀδόμηνος Ζεὺς τὴν ἔννοιαν ἐπὶ τὸν Θεὸν ἀναφέρει. Ἦδη δέ, ὡς εἰπεῖν, “ὑπ' αὐγὰς”, ὁ Δημόκριτος,

“εἶναί τινος ὀλίγους”, γράφει, “τῶν ἀνθρώπων, οἳ δὴ ἀνατείνοντες τὰς χεῖρας ἐνταῦθα ὃν νῦν ἡέρα καλέομεν οἱ Ἕλληνες, πάντα Ζεὺς μυθέεται καὶ πάνθ' οὗτος οἶδε καὶ διδοῖ καὶ ἀφαιρέεται, καὶ βασιλεὺς οὗτος τῶν πάντων”.

Μυστικώτερον δὲ ὁ μὲν Βοιωτίος Πίνδαρος, ἅτε Πυθαγόρειος ὢν,

“Ἐν ἀνδρῶν, ἐν θεῶν γένος

Ἐκ μιᾶς δὲ μητρὸς πνέομεν ἄμφω”,

τῆς ὕλης, παραδίδωσι καὶ ἓνα τὸν τούτων δημιουργόν, ὃν “ἀριστοτέχνην πατέρα” λέγει, “τὸν καὶ τὰς προκαπὰς κατ' ἀξίαν εἰς θειότητα παρεσχημένον”. Σιωπῶ γὰρ Πλάτωνα. Ἄντικρυς οὗτος ἐν τῇ πρὸς Ἐραστον καὶ Κορίσκον ἐπιστολῇ φαίνεται Πατέρα καὶ Υἱόν, οὐκ οἶδ' ὅπως, ἐκ τῶν Ἑβραϊκῶν Γραφῶν ἐμφαίνων, παρακελευόμενος κατὰ λέξιν·

“Ἐπομνύντας σπουδῇ τε ἅμα μὴ ἀμούσῳ, καὶ τῇ τῆς σπουδῆς ἀδελφῇ παιδείᾳ, τὸν πάντων Θεὸν αἴτιον, καὶ τοῦ ἡγεμόνος καὶ αἰτίου Πατέρα Κύριον ἐπομνύντας, ὃν, ἐὰν ὀρθῶς φιλοσοφήσητε, εἴσεσθε”.

Καὶ προσθέτει·

“Αὐτουνοῦ γενιᾶ εἴμαστε
 Δηλαδή δημιουργία”.

... Αὐτός εἶναι ἥπιος στοὺς ἀνθρώπους,
 δηλώνει τὰ αἷσια, καὶ τοὺς λαοὺς ξεσηκώνει στὰ ἔργα.
 Αὐτός στήριξε αὐτὰ τὰ σήματα στὸν οὐρανὸ,
 ξεχωρίζοντας τὰ ἄστρα· καὶ στεφάνι στὸ χρόνον
 ἔβαλε τ’ ἄστρα, γιὰ νὰ δηλώνουν κυρίως ὅσα ἔκανε
 στοὺς ἄνδρες οἱ ἐποχές γιὰ νὰ μένουν ὅλα σταθερὰ.
 Κι αὐτὸν πρῶτο καὶ τελευταῖο παρακαλοῦν
 Χαῖρε, πατέρα, μέγα θαῦμα, μέγα ὄφελος στοὺς ἀνθρώπους”.

Καὶ πρὶν ἀπὸ αὐτὸν ὁ Ὅμηρος πάνω στὴν ἀσπίδα, ἔργο τοῦ Ἡφαι-
 στου, περιγράφει τὸν κόσμον, σύμφωνα μὲ τὸν Μωϋσῆ καὶ λέει·

“Μέσα σ’ αὐτὴν ἔφτιαξε τὴ γῆ, τὸν οὐρανὸ καὶ τὴ θάλασσα
 κι ὅλα τ’ ἀστέρια μὲ τὰ ὅποια στεφανώθηκε κι ὁ οὐρανός”

Ὁ Δίας δηλαδή πού ἀναφέρουν καὶ τραγουδοῦν στὰ ποιήματα καὶ
 στὰ πεζὰ συγγράμματα ἀνάγει τὴν ἔννοια στὸν Θεό. Ἐτσι λοιπὸν,
 φωτισμένος, ὅπως θὰ λέγαμε, ὁ Δημόκριτος, γράφει·

“Υπάρχουν κάποιοι λίγοι ἄνθρωποι, πού ὑψώνουν ἐδῶ τὰ χέρια
 σ’ αὐτὸν πού οἱ Ἕλληνες τὸν καλοῦμε ἄερα. Γιατὶ ὁ Δίας μιλάει
 γιὰ ὅλα, καὶ ὅλα τὰ γνωρίζει αὐτός καὶ τὰ δίνει καὶ τὰ ἀφαιρεῖ, καὶ
 εἶναι βασιλιάς ὅλων”.

Μὲ πιὸ μυστικὸ τρόπο ὁ Πίνδαρος ὁ Βοιωτὸς, ἐπειδὴ εἶναι Πυθαγό-
 ρειος παραδίδει·

“Μιά εἶναι τῶν ἀνδρῶν καὶ τῶν θεῶν ἡ γενιᾶ·

Ἐπὶ μιᾷ μητέρα ἔχομε καὶ οἱ δύο τὴν ἀναπνοή”.

ἀπὸ τὴν ὕλη. Καὶ ὁ δημιουργὸς αὐτῶν τῶν δύο εἶναι ἓνας, πού τὸν ὀνο-
 μάζει “πατέρα ἀριστοτέχνη”, πού ἀνάλογα μὲ τὴν ἀξία τοῦ καθενὸς δί-
 νει καὶ τὴν προκοπὴ γιὰ τὴ θέωση. Δὲν ἀναφέρω βέβαια τὸν Πλάτωνα.
 Γιατὶ αὐτὸς καθαρὰ στὴν ἐπιστολὴ του πρὸς τὸν Ἐραστο καὶ τὸν
 Κορίσκο φαίνεται νὰ μιλάει γιὰ Πατέρα καὶ Υἱό, δὲν ξέρω πῶς, ἀντλώ-
 ντας ἀπ’ τὶς Γραφές τῶν Ἑβραίων, καὶ παραγγέλλοντας κατὰ λέξη·

“Δίνοντας ὄρκον μὲ ὄχι ἀμουση σοβαρότητα καὶ μὲ τῆς σοβαρότη-
 τας τὴν ἀδελφή, τὴν παιδεία, νὰ ὀρκίζεστε στὸ Θεὸ τὸν αἴτιον ὅλων
 καὶ στὸν Πατέρα Κύριον τοῦ ἡγεμόνα καὶ αἰτίου, τὸν ὅποιο, ἂν φι-
 λοσοφήσετε ὀρθά, θὰ τὸν γνωρίσετε”.

“Ἡ τε ἐν Τιμαίῳ δημηγορία Πατέρα καλεῖ τὸν δημιουργόν, λέγουσα ὡδέ πως

“Θεοὶ θεῶν, ὧν ἐγὼ Πατὴρ, δημιουργός τε ἔργων”.

“Ὡστε καὶ ἐπὶ εἴπη,

5 “Περὶ τὸν πάντων βασιλέα πάντα ἐστὶ, καὶ κείνου ἕνεκεν τὰ πάντα, καὶ κείνο αἷτιον ἀπάντων καλῶν, δεύτερον δὲ περὶ τὰ δεύτερα, καὶ τρίτον περὶ τὰ τρίτα”,

οὐκ ἄλλως ἔγωγε ἔξακούω, ἢ τὴν ἁγίαν Τριάδα μνησθῆναι· τρίτον μὲν γὰρ εἶναι τὸ ἅγιον Πνεῦμα, τὸν Υἱὸν δὲ δεύτερον, δι’ οὗ «πάντα ἐγένετο» κατὰ βούλησιν τοῦ Πατρὸς. Ὁ δ’ αὐτὸς ἐν τῷ δεκάτῳ τῆς Πολιτείας, Ἡρὸς τοῦ Ἀρμενίου, τὸ γένος Παμφύλου, μέμνηται, ὅς ἐστι Ζοροάστρης. Αὐτὸς γοῦν ὁ Ζοροάστρης γράφει: “Τάδε συνέγραψα Ζοροάστρης ὁ Ἀρμενίου, τὸ γένος Πάμφυλος, ἐν πολέμῳ τελευτήσας, ὅσα ἐν ἄδη γενόμενος ἐδάην παρὰ θεῶν”. Τὸν δὲ Ζοροάστρην τοῦτον 15 ὁ Πλάτων δωδεκαταῖον ἐπὶ τῇ πυρᾷ κείμενον ἀναδιῶναι λέγει. Τάχα μὲν οὖν τὴν ἀνάστασιν, τάχα δὲ ἐκεῖνα αἰνίσσεται, ὡς διὰ τῶν δώδεκα ζωδίων ἢ ὁδὸς ταῖς ψυχαῖς γίνεται εἰς τὴν ἀνάληψιν, αὐτὸς δὲ καὶ εἰς τὴν γένεσιν φησὶ τὴν αὐτὴν γίνεσθαι κάθοδον. Ταύτη ὑποληπτέον καὶ τὰ τοῦ Ἡρακλέους ἄθλα γενέσθαι δώδεκα, μεθ’ ἃ τῆς ἀπαλλαγῆς 20 παντὸς τοῦ κόσμου τοῦδε τυγχάνει ἡ ψυχὴ. Οὐ παραπέμπομαι καὶ τὸν Ἐμπεδοκλέα, ὅς φυσικῶς οὕτω τῆς τῶν πάντων ἀναλήψεως μέμνηται, ὡς ἐσομένης ποτὲ εἰς τὴν τοῦ πυρὸς οὐσίαν μεταβολῆς. Σαφέστατα δ’ Ἡράκλειτος ὁ Ἐφέσιος ταύτης ἐστὶ τῆς δόξης, τὸν μὲν τινα κόσμον αἰδίων εἶναι δοκιμάσας, τὸν δὲ τινα φθειρόμενον, τὸν κατὰ τὴν διακόσμησιν εἰδῶς, οὐχ ἕτερον ὄντα ἐκείνου πως ἔχοντος. Ἄλλ’ ὅτι μὲν αἰδίων τὸν ἐξ ἀπάσης τῆς οὐσίας αἰδίως ποιὸν κόσμον ἤδει, φανερόν ποιεῖ λέγων οὕτως

“Κόσμον τὸν αὐτὸν ἀπάντων οὔτε τις θεῶν, οὔτε ἀνθρώπων ἐποίησεν, ἀλλ’ ἦν αἰεὶ καὶ ἔστιν, καὶ ἔσται πῦρ αἰείζωνον ἀπτόμενον μέτρα καὶ ἀποσβεσνύμενον μέτρα”.

30

Καὶ ἡ δημηγορία στὸν Τίμαιο καλεῖ τὸν δημιουργὸ Πατέρα, λέγοντας τὰ ἑξῆς:

“Οἱ θεοὶ τῶν θεῶν, ποῦ ἐγὼ εἶμαι Πατέρας τους καὶ δημιουργὸς ἔργων”.

“Ὡστε καὶ ὅταν λέει:

“Ὅλα εἶναι γύρω ἀπὸ τὸν βασιλέα τῶν ὄλων, καὶ τὰ πάντα ὑπάρχουν ἕξαιτίας ἐκείνου. Καὶ ἐκεῖνος εἶναι τὸ αἴτιο ὄλων τῶν καλῶν γύρω ἀπὸ τὸ δεύτερο εἶναι τὰ δεύτερα· καὶ γύρω ἀπὸ τὸ τρίτο εἶναι τὰ τρίτα”,

Δὲν τὰ ἐννοῶ αὐτὰ διαφορετικά, παρὰ ὅτι δηλώνεται μὲ αὐτὰ ἡ ἅγια Τριάδα. Γιατὶ τρίτο εἶναι τὸ ἅγιο Πνεῦμα. Ὁ Υἱὸς εἶναι δεύτερος, «μέσω τοῦ ὁποίου ἐγιναν τὰ πάντα»²² σύμφωνα μὲ τὴ θέληση τοῦ Πατέρα. Ὁ ἴδιος (ὁ Πλάτων) στὸ δέκατο βιβλίο τῆς Πολιτείας κάνει λόγο γιὰ τὸν Ἡρα τὸν Ἀρμένιο, ποῦ καταγόταν ἀπὸ τὴν Παμφυλία καὶ εἶναι ὁ Ζοροάστρης. Αὐτὸς λοιπὸν ὁ Ζοροάστρης γράφει:

“Αὐτὰ εἶναι ἡ συγγραφή τοῦ Ζοροάστρη, ἀπὸ τὴν Παμφυλία, ποῦ πέθανε στὸν πόλεμο, ποῦ ὅταν ἔφτασε στὸν Ἄδη τὰ διδιδάχτηκε ἀπὸ τοὺς θεοὺς”.

Γι’ αὐτὸν τὸν Ζοροάστρη ὁ Πλάτωνας λέει, ὅτι ἦταν δώδεκα μέρες πάνω στὴν πυρὰ καὶ ξαναἔζησε. Ἴσως ὑπαινίσσεται καὶ τὴν ἀνάσταση, ἴσως κι ἐκεῖνα, ὅτι μέσω τῶν δώδεκα ζωδίων γίνεται ἡ πορεία τῶν ψυχῶν γιὰ νὰ ἀναληφθοῦν στὸν οὐρανό· αὐτὸς ὅμως λέει, ὅτι καὶ στὴ γένεση τὸ κατέβασμα γίνεται μὲ τὸν ἴδιο τρόπο. Σύμφωνα μ’ αὐτὴ τὴν ἐννοια πρέπει νὰ ἐννοήσουμε καὶ τὸ ὅτι οἱ ἄθλοι τοῦ Ἡρακλῆ ἐγιναν δώδεκα· ἐπειτ’ ἀπὸ αὐτοὺς ἡ ψυχὴ πετυχαίνει τὴν ἀπαλλαγὴ τῆς ἀπὸ ὅλον αὐτὸν τὸν κόσμο. Δὲν παραλείπω καὶ τὸν Ἐμπεδοκλῆ, ὁ ὁποῖος ἔτσι μὲ φυσικὸ τρόπο ἀναφέρει καὶ τὴν ἀνάληψη ὄλων, ἐπειδὴ θὰ συμβεῖ κάποτε νὰ μεταβληθεῖ ὁ κόσμος στὴν οὐσία τοῦ πυρός. Ὁ Ἡράκλειτος ὁ Ἐφέσιος ἔχει σαφέστατα αὐτὴ τὴ γνώμη· πίστεψε ὅτι ὑπάρχει ἓνας αἰώνιος κόσμος καὶ γνωρίζει κι ἓναν ἄλλο ποῦ φθείρεται στὴν ἐξωτερικὴ του μορφή, ὄχι διαφορετικὸ ἀπὸ ὅ,τι εἶναι ἐκεῖνος. Ἄλλ’ ὅτι γνωρίζει ὅτι εἶναι αἰώνιος ὁ κόσμος, ποῦ ἦταν συγκροτημένος ἀπὸ ὅλη τὴν οὐσία, τὸ φανερῶνει μὲ αὐτὰ ποῦ λέει παρακάτω:

“Τὸν κόσμο, ποῦ ἀποτελεῖται ἀπὸ τὴν οὐσία ὄλων τῶν πραγμάτων, δὲν τὸν ἔκανε οὔτε κάποιος θεὸς οὔτε κάποιος ἄνθρωπος, ἀλλὰ ἦταν καὶ εἶναι καὶ θὰ εἶναι φωτιᾶ ἀείζωη, ποῦ ἀνάβει μὲ μέτρα καὶ

“Οτι δὲ καὶ γενητὸν καὶ φθαρτὸν αὐτὸν εἶναι ἐδογματίζε, μηνύει τὰ ἐπιφερόμενα·

“Πυρὸς τροπαί, πρῶτον θάλασσα· θαλάσσης δὲ τὸ μὲν ἡμισυ γῆ, τὸ δὲ ἡμισυ προσητῆρ”. Δυνάμει γὰρ λέγει, ὅτι πῦρ ὑπὸ τοῦ διοικοῦντος Λό-
5 γου καὶ Θεοῦ τὰ σύμπαντα δι’ ἀέρος τρέπεται εἰς ὑγρόν, τὸ ὡς σπέρμα
τῆς διακοσμήσεως, ὃ καλεῖ θάλασσαν· ἐκ δὲ τούτου αὐθις γίνεται γῆ
καὶ οὐρανὸς καὶ τὰ ἐμπεριεχόμενα. Ὅπως δὲ πάλιν ἀναλαμβάνεται
καὶ ἐκπυροῦται, σαφῶς διὰ τούτων δηλοῖ·

10 “Θάλασσα διαχέεται καὶ μετρέεται εἰς τὸν αὐτὸν λόγον, ὁκοῖος
πρόσθεν ἦν ἢ γενέσθαι γῆ”.

Ὅμοίως καὶ περὶ τῶν ἄλλων στοιχείων τὰ αὐτά. Παραπλήσια τούτῳ
καὶ οἱ ἐλλογιμώτατοι τῶν Στωϊκῶν δογματίζουσι, περὶ τε ἐκπυρώσεως
διαλαμβάνοντες, καὶ κόσμου διοικήσεως, καὶ τοῦ ἰδίως ποιοῦ κόσμου
τε καὶ ἀνθρώπου, καὶ τῆς τῶν ἡμετέρων ψυχῶν ἐπιδιαμονῆς

15 Πάλιν τε αὐτὸς Πλάτων ἐν μὲν τῷ ἐβδόμῳ τῆς Πολιτείας, τὴν ἐν-
ταῦθα ἡμέραν νυκτερινὴν κέκληκεν, «διὰ τοὺς κοσμοκράτορας»,
οἶμαι, «τοῦ σκότους τούτου», ὕπνον δὲ καὶ θάνατον τὴν εἰς σῶμα κά-
θοδον τῆς ψυχῆς, κατὰ ταῦτά Ἡρακλείτῳ. Καὶ μή τι τοῦτο ἐπὶ τοῦ
Σωτῆρος προεθέσπισε τὸ Πνεῦμα, διὰ τοῦ Δαβὶδ λέγον, «Ἐγὼ ἐκοι-
20 μῆθην, καὶ ὕπνωσα· ἐξηγέρθην, ὅτι Κύριος ἀντιλήψεταιί μου». Οὐ γὰρ
τὴν ἀνάστασιν μόνην τοῦ Χριστοῦ ἐξ ὕπνου ἔγερσιν, ἀλλὰ καὶ τὴν εἰς
σάρκα κάθοδον τοῦ Κυρίου «ὕπνον» ἀλληγορεῖ. Αὐτίκα ὁ αὐτὸς Σω-
τῆρ παρεγγυᾷ, «Γρηγορεῖτε»· οἶον, Μελετᾶτε ζῆν, καὶ χωρίζειν τὴν
ψυχὴν τοῦ σώματος πειρᾶσθε. Τὴν τε Κυριακὴν ἡμέραν ἐν τῷ δεκάτῳ
25 τῆς Πολιτείας ὁ Πλάτων διὰ τούτων καταμαντεύεται·

“Ἐπειδὴ δὲ τοῖς ἐν τῷ λειμῶνι ἐκάστοις ἑπτὰ ἡμέραι γένοιντο,
ἀναστάντας, ἐντεῦθεν δὴ τῇ ὀγδόῃ πορεύεσθαι, καὶ ἀφικνεῖσθαι
τεταρταίους”.

Λειμῶνα μὲν οὖν ἀκουστέον τὴν ἀπλανῆ σφαιρᾶν ὡς ἡμερον χωρίον
30 καὶ προσηγῆς καὶ τῶν ὁσίων χῶρον, ἑπτὰ δὲ ἡμέρας ἐκάστην κίνησιν
τῶν ἐπτά, καὶ πᾶσαν τὴν ἐργαστικὴν τέχνην εἰς τέλος ἀναπαύσεως

σβήνει μὲ μέτρα”.

Καὶ ὅτι δίδασκε, ὅτι αὐτὸς γίνεται καὶ φθείρεται, τὸ δηλώνουν αὐτὰ πού προσθέτει·

“Οἱ μεταβολές τοῦ πυρός εἶναι πρῶτα ἢ θάλασσα· τῆς θάλασσας τὸ μισὸ εἶναι γῆ καὶ τὸ ἄλλο μισὸ ἀτμός».

Μὲ τὴ δύναμη, λέει, τοῦ Λόγου καὶ Θεοῦ, πού διοικεῖ τὰ σύμπαντα, τὸ πῦρ μέσω τοῦ ἀέρα τρέπεται σὲ ὑγρὸ, πού εἶναι ὅπως τὸ σπέρμα τῆς διακόσμησης, πού τὸ καλεῖ θάλασσα. Ἀπὸ αὐτὸ πάλι γίνεται ἢ γῆ καὶ ὁ οὐρανὸς καὶ ὅσα περιέχουν. Καὶ πῶς πάλι ἀνυψώνεται καὶ γίνεται φωτιὰ τὸ δηλώνει μὲ σαφήνεια μὲ τὰ ἑξῆς·

“Ἡ θάλασσα διαχέεται καὶ παραμένουν τὰ μέτρα τῆς ἴδια, ὅπως ἦταν πρῶτα προτοῦ γίνει ἢ γῆ”.

Τὰ ἴδια λέει καὶ γιὰ τὰ ἄλλα στοιχεῖα. Παραπλήσια μ’ αὐτὰ διδάσκουν καὶ οἱ σπουδαιότεροι ἀπὸ τοὺς Στωϊκοὺς, μιλώντας καὶ γιὰ τὴν ἐκπύρωση, ὅτι δηλαδὴ γίνεται φωτιὰ, καὶ γιὰ τὴ διοίκηση τοῦ κόσμου, καὶ γιὰ τὴν ἰδιαίτερη ποιότητα τοῦ κόσμου καὶ τοῦ ἀνθρώπου, καθὼς καὶ τὴ διατήρηση τῶν ψυχῶν μας.

Καὶ ὁ Πλάτων πάλι στὸ ἕβδομο βιβλίο τῆς Πολιτείας, αὐτὴ τὴν ἡμέρα τὴν ὀνόμασε νυκτερινή, ἐξαιτίας, νομίζω, τοῦ «γιὰ τοὺς κυρίαρχους τοῦ νόμου αὐτοῦ τοῦ σκότους»²³. ὕπνο καὶ θάνατο λέει τὴν κάθοδο τῆς ψυχῆς στὸ σῶμα σύμφωνα μὲ τὴν ὅμοια διδασκαλία τοῦ Ἡρακλείτου. Καὶ μήπως δὲν προνομοθέτησε αὐτὸ τὸ Πνεῦμα γιὰ τὸν Σωτήρα λέγοντας μὲ τὸ στόμα τοῦ Δαβίδ, «Πλάγιασα καὶ κοιμήθηκα. Σηκώθηκα καὶ ὁ Κύριος θὰ μὲ βοηθήσει»²⁴; Δὲν ἀλληγορεῖ μόνο τὴν ἀνάσταση τοῦ Χριστοῦ μὲ τὴν ἔγερση ἀπὸ τὸν ὕπνο, ἀλληγορεῖ καὶ τὴν κάθοδο τοῦ Κυρίου στὴ σάρκα μὲ τὸν ὕπνο. Ὁ ἴδιος ὁ Σωτήρας δηλαδὴ παραγγέλλει· «Ἀγρυπνᾶτε»²⁵. εἶναι σὰ νὰ λέει· Μελετᾶτε πῶς νὰ ζεῖτε ὀρθὰ καὶ προσπαθεῖτε νὰ χωρίζετε τὴν ψυχὴ ἀπὸ τὸ σῶμα. Στὸ δέκατο βιβλίο τῆς Πολιτείας ὁ Πλάτων προμαντεύει καὶ τὴν ἡμέρα τῆς Κυριακῆς μὲ τὰ ἑξῆς·

“Ὅταν στὸ λιβάδι συμπληρώσει καθένας ἑπτὰ ἡμέρες, σηκώνονται καὶ ἀπὸ ἐκεῖ περπατοῦν τὴν ὄγδοη ἡμέρα καὶ φτάνουν σὲ μέρες τέσσαρες”.

Ὡς λιβάδι πρέπει νὰ ἐννοηθεῖ ἢ ἀπλανῆς σφαῖρα, σὰν τόπος ἡσυχος καὶ ἡμερος καὶ διαμονὴ τῶν ὀσίων. Ἐφτὰ ἡμέρες πρέπει νὰ ἐννοήσομε κάθε μία κίνηση τῶν ἑπτὰ πλανητῶν καὶ ὅλη τὴν ἐργατικὴ τέχνη πού

σπεύδουσαν. Ἡ δὲ μετὰ τοὺς πλανωμένους πορεία ἐπὶ τὸν οὐρανὸν ἄγει, τουτέστι τὴν ὀγδόην κίνησίν τε καὶ ἡμέραν. Τεταρταίους δὲ τὰς ψυχὰς ἀπιέναι λέγει, δηλῶν τὴν διὰ τῶν τεσσάρων στοιχείων πορείαν. Ἀλλὰ καὶ τὴν ἑβδόμην ἱεράν οὐ μόνον οἱ Ἑβραῖοι, ἀλλὰ καὶ οἱ Ἕλλη-
5 νες ἴσασι, καθ' ἣν ὁ πᾶς κόσμος κυκλεῖται τῶν ζωογονουμένων καὶ φυομένων ἀπάντων. Ἡσίοδος μὲν οὕτως περὶ αὐτῆς λέγει·

“Πρῶτον ἔνη τετράς τε καὶ ἑβδομον ἱερόν ἡμαρ”.

Καὶ πάλιν

“Ἐβδομάτη δ' αὐθις λαμπρὸν φάος ἡελίοιο”.

10 Ὁμηρος δέ·

“Ἐβδομάτη δ' ἔπειτα κατήλυθεν ἱερόν ἡμαρ”.

Καί,

“Ἐβδόμη ἦν ἱερή”.

Καὶ πάλιν,

15 “Ἐβδομον ἡμαρ ἔην, καὶ τῷ τετέλεστο ἅπαντα”.

Καὶ αὐθις,

“Ἐβδομάτη δ' ἠοῖ λίπομεν ῥόον ἐξ' Ἀχάροντος”.

Ναὶ μὴν καὶ Καλλίμαχος ὁ ποιητῆς γράφει·

“Ἐβδομάτη δ' ἠοῖ καὶ οἱ τετύκοντο ἅπαντα”.

20 Καὶ πάλιν,

“Ἐβδόμη εἰν ἀγαθοῖσι, καὶ ἑβδόμη ἐστὶ γενέθλη”.

Καί,

“Ἐβδόμη ἐν πρώτοισι, καὶ ἑβδόμη ἐστὶ τελείη”.

Καί,

25 “Ἐπιτὰ δὲ πάντα τέτυκτο ἐν οὐρανῷ ἀστερόεντι,

Ἐν κύκλοισι φανέντ' ἐπιτελλομένοις ἐνιαυτοῖς”.

Ἀλλὰ καὶ αἱ Σόλωνος ἐλεγείαι σφόδρα τὴν ἑβδομάδα ἐκθειάζουσι.

Τί δέ; οὐχὶ παραπλήσια τῇ λεγούσῃ Γραφῇ, «Ἄρωμεν ἀφ' ἡμῶν τὸν δίκαιον, ὅτι δύσχρηστος ἡμῖν ἐστίν»; Ὁ Πλάτων, μονονουχί προ-
30 φητεύων τὴν σωτήριον οἰκονομίαν, ἐν τῷ δευτέρῳ τῆς Πολιτείας ᾧδε φησὶν·

Οὕτω δὲ διακείμενος ὁ δίκαιος, μαστιγωθήσεται, στρεβλώσεται, δεθήσεται· ἐκκοπήσεται τὸ ὄφθαλμῷ, τελευτῶν πάντα κακὰ παθῶν, ἀνασκινδυλευθήσεται”.

σπεύδει στήν κατάληξη γιά ν' ἀναπαυθεῖ. Ἡ πορεία μετὰ τοὺς πλανώμενους ὀδηγεῖ στὸν οὐρανό, δηλαδή στήν ὄγδοση κίνηση καὶ ἡμέρα. Κι ὅταν λέει, ὅτι οἱ ψυχές πορεύονται τέσσερες ἡμέρες, δηλώνει τὴν πορεία ἀνάμεσα ἀπὸ τὰ τέσσερα στοιχεῖα. Ἀλλὰ καὶ ὅτι ἡ ἕβδομη ἡμέρα εἶναι ἱερή, δὲν τὸ γνωρίζουν μόνον οἱ Ἑβραῖοι, ἀλλὰ καὶ οἱ Ἕλληνες. Τὴν ἡμέρα αὐτὴ ὅλος ὁ κόσμος ἀνακυκλώνεται κι ὅλα ζωογονοῦνται καὶ φυτρώνουν. Γι' αὐτὴ ὁ Ἡσίοδος λέει·

“Ἡ πρώτη, ἡ τέταρτη καὶ ἡ ἕβδομης εἶναι ἱερεῖς ἡμέρες”.

Καὶ πάλι·

“Τὴν ἕβδομη ἡμέρα λάμπει τὸ φῶς τοῦ ἡλίου”.

Καὶ ὁ Ὅμηρος·

“Καὶ τὴν ἕβδομη ἦρθε ἡ ἱερὴ ἡμέρα”.

Καὶ αὐτό·

“Ἡ ἕβδομη ἡμέρα ἦταν ἱερή”.

Κι ἄλλοῦ·

“Ἦταν ἕβδομη ἡμέρα, καὶ τότε πραγματοποιήθηκαν ὅλα”.

Καὶ πάλι·

“Τὴν ἕβδομη αὐγὴ ἀφήσαμε τὸν ποταμὸ Ἀχέροντα”.

Ἀλλὰ καὶ ὁ ποιητὴς Καλλίμαχος γράφει·

“Ῥῶδιζε ἡ ἕβδομη αὐγὴ καὶ εἶχαν γίνεи ὅλα”.

Καὶ πάλι·

“Ἡ ἕβδομη ἡμέρα εἶναι μέσα στὶς καλές καὶ ἡ ἕβδομη γενιά”.

Καί·

“Ἡ ἕβδομη ἀνάμεσα στὶς πρώτες, καὶ εἶναι ἡ τέλεια”.

Καί·

“Ὅλα εἶχαν γίνεи ἐφτά στὸν ἑναστρο οὐρανό,
καὶ σὲ κύκλους ἔλαμψε μὲ τὸ γύρισμα τῶν ἐτῶν”.

Ἀλλὰ καὶ οἱ ἐλεγείες τοῦ Σόλωνα ἐκθειάζουν πολὺ τὴν ἕβδομάδα.

Τί λοιπόν; δὲν εἶναι αὐτὰ παραπλήσια μὲ αὐτὸ πού λέει ἡ Γραφή, «Ἄς βγάλομε τὸ δίκαιο ἀπὸ ἀνάμεσά μας, γιὰτὶ μᾶς δυσκολεύει πῶς νὰ τὸν χρησιμοποιοῦμε»²⁶; Ὁ Πλάτων σὰν κατὰ κάποιον τρόπο νὰ προφητεύει τὴν οἰκονομία τῆς σωτηρίας μας στὸ δεῦτερο βιβλίον τῆς Πολιτείας λέγει τὰ ἑξῆς·

“Βρισκόμενος σ' αὐτὴ τὴν κατάσταση ὁ δίκαιος θὰ μαστιγωθεῖ, θὰ βάλλουν τὰ πόδια του στὴ στρέβλη, θὰ δεθεῖ, θὰ τοῦ βγάλουν τὰ μάτια. Στὸ τέλος, ἀφοῦ πάθει ὅλα τὰ κακὰ, θὰ ἀνεβεῖ στὸ σταυρό”.

“Ο τε Σωκρατικός Ἀντισθένης, παραφράζων τὴν προφητικὴν ἐκείνην φωνήν, «Τίμι με ὠμοιώσατε, λέγει Κύριος»,

“Θεὸν οὐδενὶ εἰκέναι», φησί: “Διόπερ αὐτὸν οὐδεὶς ἐκμαθεῖν ἐξ εἰκόνοσ δύναται”.

5 Τὰ δ' ὅμοια καὶ Ξενοφῶν ὁ Ἀθηναῖος κατὰ λέξιν λέγει

“Ο γοῦν πάντα σείων καὶ ἀτρεμίζων ὡς μὲν μέγας τις καὶ δυνατός, φανερός ὅποῖος δ' ἐστὶν μορφὴν, ἀφανής· οὐδὲ μὴν ὁ παμφαῆς δοκῶν εἶναι ἥλιος, οὐθ' οὗτος εἰκεν ὄραν αὐτὸν ἐπιτρέπειν ἀλλ' ἦν τις ἀναιδῶς αὐτὸν θεάσεται, τὴν ὄψιν ἀφαιρεῖται”.

10 “Τίς γὰρ σάρξ δύναται τὸν ἐπουράνιον καὶ ἀληθῆ
Ὁφθαλμοῖσιν ἰδεῖν Θεὸν ἄμβροτον, ὃς πόλον οἰκεῖ;
Ἄλλ' οὐδ' ἀκτίνων κατ' ἐναντίον ἠελίοιο
Ἀνθρωποὶ στήναι δυνατοί, θνητοὶ γεγαῶτες”.

προεῖπεν ἡ Σίβυλλα. Εὖ γοῦν καὶ Ξενοφάνης ὁ Κολοφώνιος, διδά-
15 σκων ὅτι εἷς καὶ ἀσώματος ὁ Θεός, ἐπιφέρει:

“Εἷς Θεός, ἔν τε θεοῖσιν καὶ ἀνθρώποισιν μέγιστος.
Οὐ τι δέμασ θνητοῖσιν ὁμοίος οὐδὲ νόημα”.

Καὶ πάλιν

“Ἄλλ' οἱ βροτοὶ δοκέουσι θεοὺς γεννᾶσθαι.

20 Τὴν σφετέρην δ' ἐσθῆτα ἔχειν, φωνὴν τε δέμασ τε”.

Καὶ πάλιν

“Ἄλλ' εἴ τοι χεῖρας γ' εἶχον βόες, ἢ ἔ λέοντες,

ἢ γράψαι χεῖρεσσι, καὶ ἔργα τελεῖν ἅπερ ἄνδρες·

ἢ ἵπποι μὲν θ' ἵπποισιν, βόες δέ τε βουσὶν ὁμοῖοι,

25 Καὶ κε θεῶν ἰδέασ ἔγραφον, καὶ σώματ' ἐποίουν

Τοιαῦθ' οἷόν περ καὶ τοὶ δέμασ εἶχον ὁμοῖον”.

Ἀκούσωμεν οὖν πάλιν Βακχυλίδου τοῦ μελοποιοῦ περὶ τοῦ θείου λέγοντος

“Οἱ μὲν ἀδμηῆτες αἰεὶ καὶ λίαν νούσων εἰσί,

30 Καὶ ἀναίτιοι, οὐδὲν ἀνθρώποις ἴκελοι”.

Κλεάνθους τε τοῦ Στωϊκοῦ, ἔν τινι ποιήματι περὶ τοῦ Θεοῦ ταῦτά γε γράφοντος

“Τάγαθὸν ἐρωτᾶσ μ' οἷόν ἐστ'; ἄκουε δῆ.

Τεταγμένον, δίκαιον, ὄσιον, εὐσεβές,

35 Κρατοῦν ἑαυτοῦ, χρήσιμον, καλόν, δέον,

27. Ἦσ. 40, 18, 25. 46, 5.
εἰκέναι φησί”.

28. Ὁ Ἀντισθένης κατὰ τὸν Εὐσέβιο: “Θεὸν οὐδενὶ
29. Διογένης Λαέρτιος, Βιβλ. 6.

Κι ὁ σωκρατικὸς Ἀντισθένης παραφράζοντας ἐκεῖνο τὸ λόγο τοῦ προφήτη, « Μὲ ποιὸν μὲ παρομοιάσετε, λέει ὁ Κύριος »²⁷, παρατηρεῖ:

“ Δὲν μοιάζει κανένα, γι’ αὐτὸ δὲν μπορεῖ κανένας νὰ τὸν μάθει ἀπὸ εἰκόνα ”²⁸.

“ Ομοια μ’ αὐτὰ λέει κατὰ λέξη καὶ ὁ Ξενοφῶν ὁ Ἀθηναῖος:

“ Αὐτὸς λοιπὸν ποῦ συγκλονίζει τὰ πάντα κι ἔπειτα τὰ ἡρεμεῖ, εἶναι φανερό πῶς εἶναι μεγάλος καὶ δυνατός. Τί λογῆς ὅμως εἶναι ἡ μορφή του, οὔτε ὁ ἥλιος, ποῦ θεωρεῖται ὅτι ἀπλώνει σ’ ὅλα τὸ φῶς του, οὔτε αὐτὸς γιὰ τὸν ἑαυτὸ του δὲν φαίνεται νὰ ἐπιτρέπει νὰ τὸν δοῦμε· ἀλλὰ ἂν κανένας ἐπιχειρήσει μὲ ἀναίδεια νὰ τὸν δεῖ, χάνει τὸ φῶς του ”.

“ Γιατί ποιὸς θνητὸς μπορεῖ τὸν ἐπουράνιο κι ἀληθινὸ νὰ δεῖ μὲ τὰ μάτια του ἀθάνατο Θεό, ποῦ κατοικεῖ στὸν οὐρανό; Ἄλλ’ οὔτε ἀπέναντι στὶς ἀκτῖνες τοῦ ἥλιου οἱ ἄνθρωποι δὲν ἔχουν τὴ δύναμη νὰ σταθοῦν ἀφοῦ εἶναι θνητοί ”.

Αὐτὰ τὰ προεῖπε ἡ Σίβυλλα. Ὁρθὰ λοιπὸν καὶ ὁ Ξενοφάνης ὁ Κολοφώνιος²⁹, διδάσκοντας ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι ἕνας καὶ ἀσώματος, προσθέτει:

“ Ἐνας Θεὸς στοὺς θεοὺς καὶ τοὺς ἀνθρώπους εἶναι ὁ πιὸ μεγάλος, οὔτε σὸ σῶμα ὅμοιος μὲ τοὺς θνητοὺς οὔτε σὸ νοῦ ”.

Καὶ πάλι:

“ Ἀλλὰ οἱ θνητοὶ νομίζουν πῶς γεννιοῦνται θεοί, ὅτι φοροῦν τὸ δικό τους ροῦχο κι ἔχουν φωνὴ καὶ σῶμα ”.

Καὶ πάλι:

“ Ἄν εἶχαν χέρια τὰ βόδια καὶ λιοντάρια
Θὰ ἔγραφαν μὲ τὰ χέρια καὶ θάκαναν ἔργα ἀνθρώπων.
Τ’ ἄλογα εἶναι ὅμοια μὲ τ’ ἄλογα, τὰ βόδια μὲ τὰ βόδια·
Θὰ ζωγράφιζαν τὴν ὄψη τῶν θεῶν καὶ θὰ καναν τὰ σώματά τους
ἔτσι ὅμοια μὲ τὸ σῶμα ποῦ θὰ εἶχαν καὶ οἱ ἴδιοι ”.

Ἄς ἀκούσομε πάλι τὸν Βακχυλίδη τὸν μελοποιό νὰ λέει γιὰ τὸν Θεό:

“ Αὐτοὶ εἶναι πάντοτε καὶ ἀπόλυτα ἀπήραχοι ἀπὸ ἀρρώστιες·
δὲν φταῖνε σὲ τίποτε καὶ καθόλου δὲ μοιάζουν μὲ τοὺς ἀνθρώπους ”.

Καὶ τὸν Στωικὸ Κλεάνθη, ὁ ὁποῖος σ’ ἕνα ποίημά του γιὰ τὸν Θεό γράφει τὰ ἑξῆς:

“ Μ’ ἐρωτᾷς πῶς εἶναι τὸ ἀγαθό; ” Ἀκου λοιπόν:

” Ἐχει τάξη, εἶναι δίκαιο, ὄσιο, εὐσεβές·

αὐτοκυριαρχούμενο, χρήσιμο, καλό, πρέπον ”

Αὐστηρόν, ἀνθέκαστον, αἰεὶ συμφέρον,
 ᾧ ἄφοβον, ἄλυπον, λυσιτελές, ἀνώδυνον
 ᾧ ὠφέλιμον, εὐάρεστον, ἀσφαλές, φίλον,
 ᾧ ἔντιμον, ὁμολογούμενον

5 Εὐκλεές, ἄτυφον, ἐπίμελες, πρᾶον, σφοδρόν
 Χρονιζόμενον, ἀμώμητον, αἰεὶ διαμένον”.

Ὁ δὲ αὐτὸς κατὰ τὸ σιωπώμενον, τὴν τῶν πολλῶν διαβάλλων εἰδωλο-
 λατρίαν, ἐπιφέρει·

“Ἀνελεύθερος πᾶς ὅστις δόξαν βλέπει,

10 ὧς δὴ παρ’ ἐκείνης τευξόμενος καλοῦ τινος”.

Οὐκουν ἔτι κατὰ τὴν τῶν πολλῶν δόξαν περὶ τοῦ Θεοῦ ὑποληπτέον·

“...οὐδὲ γὰρ λάθρα δοκῶ,

Φωτὸς κακούργου σχήματ’ ἐκμιμούμενον.

Σοὶ Ζῆν’ ἐς εὐνήν, ὥσπερ ἄνθρωπον, μολεῖν”,

15 Ἀμφίων λέγει τῇ Ἀντιόπῃ. Ὁ Σοφοκλῆς εὐθυρημόνως γράφει·

“Τὴν τοῦδε γὰρ τοι Ζεὺς ἔγημε μητέρα,

οὐ χρυσόμορφος, οὐδ’ ἐπημφιεσμένος

Πτῖλον κύκνειον, ὡς κόρην Πλευρωνίαν

Ἐπημβρούωσεν· ἀλλ’ ὀλοσχερῆς ἀνὴρ”.

20 Εἴτ’ αὖ ἐπελθὼν καὶ δὴ ἐπήγαγεν·

“Ταχὺς δὲ βαθμοῖς νυμφικοῖς ἐπεστάθη ὁ μοιχός”·

ἐφ’ οἷς ἔτι φανερώτερον τὴν ἀκρασίαν τοῦ μυθοποιουμένου Διὸς ὧδέ
 πως ἐκδιηγεῖται·

“Ὁ δ’ οὔτε δαιτός, οὐδὲ χέρονιβος θιγῶν,

25 πρὸς λέκτρον ἦει, καρδίαν ὠδαγμένος

Ὅλην δ’ ἐκείνην εὐφρόνην ἐθρύπτετο”.

Ταύτῃ μὲν οὖν παρέσθω ταῖς τῶν θεᾶρων ἀνοίαις ᾧ Ἀντικρὺς δὲ ὁ μὲν
 Ἡράκλειτος,

“Τοῦ λόγου τοῦ δέοντος αἰεὶ”, φησὶν, “ἀξύνετοι γίνονται ἄνθρω-

30 ποι, καὶ πρόσθεν ἢ ἀκοῦσαι, καὶ ἀκούσαντες τὸ πρῶτον».

Ὁ μελοποιὸς δὲ Μελανιππίδης ἄδων, φησὶν·

“Κλυθὶ μοι, ὦ πάτερ, θαῦμα βροτῶν,

Τᾶς ἀειζώου ψυχᾶς μεδέων”.

Παρμενίδης δ’ ὁ μέγας, ὡς φησιν ἐν Σοφιστῇ Πλάτων, ὧδέ πως περὶ
 35 τοῦ Θεοῦ γράφει·

30. Ἀντιόπη ἔγραψαν καὶ ὁ Εὐριπίδης καὶ ὁ Σοφοκλῆς.

αὐστηρό, ἴδιο σὲ ὅλα, πάντοτε συμφέρει,
 φόβο καὶ λύπη δὲν ἔχει, κερδοφόρο, ἀνώδυνο·
 ὠφέλιμο, εὐάρεστο, ἀσφαλές, ἀγαπητό,
 ἔντιμο, ὁμολογούμενο,
 ἔνδοξο, ἀπερηφάνωτο, ἐπιμελές, πράο, ὀρμητικό,
 περνᾷ ἀπὸ χρόνο σὲ χρόνο, εἶναι ἄψογο, παντοτινό”.

Ὁ ἴδιος κατὰ τὸ σιωπώμενο σχῆμα, διαβάλλοντας τὴν εἰδωλολατρία τῶν πολλῶν, προσθέτει:

“Εἶναι ἀνελεύθερος ὅποιος προσβλέπει στὴ δόξα,
 γιατί τάχα μπορεῖ ἀπὸ αὐτὴν νὰ πετύχει κάποιο καλὸ”.

Ἀκόμα δὲν πρέπει κατὰ τὴ γνώμη τῶν πολλῶν νὰ σχηματίζουν ἰδέα γιὰ τὸν Θεό·

“... Οὔτε θέλω κρυφά,
 παίρνοντας τὴν ὄψη κακούργου ἀνδρός,
 νὰ σοῦ ἔρθω στὴν κλίνη σου σὰν ἄνθρωπος”,

λέει ὁ Ἀμφίων στὴν Ἀντιόπη³⁰. Καὶ ὁ Σοφοκλῆς γράφει εὐθέως:

Μὲ αὐτουνουὶ τὴ μητέρα πλάγιασε ὁ Δίας,
 ὄχι μὲ τὴ μορφὴ χρυσοῦς βροχῆς οὔτε ντυμένος
 μὲ φτερὰ κύκνου, ὅπως τὴν Πλευρωνία κόρη
 ἔκανε μητέρα, ἀλλὰ ὡς τέλειος ἀνδρας”.

Κι ἔπειτα συνεχίζοντας πρόσθεσε:

“Γρήγορα ἀνέβηκε τὰ νυφικὰ σκαλοπάτια ὁ μοιχός...”.

Κι ἔπειτα ἀπὸ αὐτὰ ἀκόμα πιὸ φανερὰ διηγεῖται πόσο ἀσυγκράτητος ἦταν ὁ Δίας, τοῦ ὁποίου διηγεῖται τὸ μῦθο ὡς ἑξῆς:

“Οὔτε φαῖ ἄγγιξε οὔτε ἔπλυνε τὰ χέρια του,
 κι ὄρμησε στὸ κρεβάτι μὲ δαγκωμένη καρδιά·
 ἀπολάμβανε εὐφροσύνης γλέντι ὅλη τὴ νύχτα ἐκείνη”.

Ἄς ἀφήσομε μ’ αὐτὰ τὶς ἀνοησίες τῶν θεάτρων. Ὁ Ἡράκλειτος λέει καθαρά:

“Οἱ ἄνθρωποι δὲν μποροῦν νὰ συλλάβουν τὸν σωστὸ λόγο, καὶ πρὶν τὸν ἀκούσουν κι ἀφοῦ μιὰ φορὰ τὸν ἄκουσαν”.

Ὁ λυρικός ποιητὴς Μελανιππίδης μελοποιώντας λέει:

“Ἀκουσέ με, πατέρα, τῶν θνητῶν τὸ θάμασμα,
 βασιλιὰ τῆς αἰείζωης ψυχῆς”.

Κι ὁ μέγας Παρμενίδης, ὅπως λέει ὁ Πλάτων στὸ Σοφιστή, γράφει τὰ ἑξῆς γιὰ τὸν Θεό:

“Πολλὰ μάλ’, ὡς ἀγένητον ἐὼν καὶ ἀνώλεθρόν ἐστιν,
Οὐλον μουνογενές τε καὶ ἀτρεμές, ἡδ’ ἀγένητον”.

Ἄλλὰ καὶ ὁ Ἡσίοδος

“Αὐτὸς γὰρ πάντων”, φησί, “βασιλεὺς καὶ κοίρανός ἐστιν

5 Ἀθανάτων σέο δ’ οὐ τις ἐρήρισταί κρατος ἄλλος”.

Ναὶ μὴν καὶ ἡ τραγωδία, ἀπὸ τῶν εἰδώλων ἀποσπῶσα, εἰς τὸν οὐρα-
νὸν ἀναβλέπειν διδάσκει· ὁ μὲν Σοφοκλῆς, ὡς φησιν Ἐκαταῖος, ὁ τὰς
ἱστορίας συνταξάμενος, ἐν τῷ κατ’ Ἀβραμον καὶ τοὺς Αἰγυπτίους,
ἀντικρὺς ἐπὶ τῆς σκηνηῆς ἐκβοᾷ·

10 “Εἷς ταῖς ἀληθείαισιν, εἷς ἐστὶν Θεός·

Ὅς οὐρανὸν τ’ ἔτευξε καὶ γαῖαν μακρὰν,

Πόντου τε χαροπὸν οἶδμα, κἀνέμων δίαν.

Θνητοὶ δὲ πολλοὶ καρδίαν πλανώμενοι,

Ἰδρυσάμεσθα πημάτων παραψυχὴν,

15 Θεῶν ἀγάλματ’ ἐκ λίθων ἢ χαλκῶν,

Ἡ χρυσοτεύκτων, ἢ λεφαντίνων τύπους·

Θυσίας τε τούτοις καὶ καλὰς πανηγύρεις

Στέφοντες, οὕτως εὐσεβεῖν νομίζομεν”.

Εὐριπίδης δέ, ἐπὶ τῆς αὐτῆς σκηνηῆς τραγωδῶν,

20 “Ὁραῶς”, φησί, “τὸν ὑψοῦ τόνδ’ ἄπειρον αἰθέρα

Καὶ γῆν πέριξ ἔχονθ’ ὑγραῖς ἐν ἀγκάλαις;

Τοῦτον νόμιζε Ζῆνα, τόνδ’ ἡγοῦ θεόν”.

Ἐν δὲ τῷ Πειρίθῳ δράματι ὁ αὐτὸς καὶ τάδε τραγωδεῖ·

“Σὲ τὸν αὐτοφυῆ, τὸν ἐν αἰθερίῳ

25 Ὅμβρω πάντων φύσιν ἐμπλέξαντα

Ὅν πέρι μὲν φῶς πέρι δ’ ὀρφναία

Νῦξ αἰολόχρως, ἄκριτός τε ἄστρον

Ὅχλος ἐνδεδελεχῶς ἀμφιχορεύει”.

Ἐνταῦθα γὰρ τὸν μὲν αὐτοφυῆ τὸν δημιουργὸν νοῦν εἶρηκε, τὰ δ’
30 ἐξῆς ἐπὶ τοῦ κόσμου τάσσεται, ἐν ᾧ καὶ ἐναντιότητες φωτός τε καὶ
σκοτόους. Ὁ τε Εὐφορίωνος Αἰσχύλος, ἐπὶ τοῦ Θεοῦ σεμνῶς σφόδρα
φησὶν·

“Ζεὺς ἐστὶν αἰθήρ, Ζεὺς δὲ γῆ, Ζεὺς δ’ οὐρανός·

Ζεὺς τοι τὰ πάντα, χῶτι τῶνδ’ ὑπέρτερον”.

35 Οἶδα ἐγὼ καὶ Πλάτωνα προσμαρτυροῦντα Ἡρακλείτῳ γράφοντι·

“Ἐπειδὴ εἶναι ἀγέννητος, εἶναι καὶ ἀφθαρτος
ὀλόκληρος, μονογέννητος, ἀκλόνητος καὶ ἀδημιούργητος”.

Ἄλλὰ καὶ ὁ Ἡσίοδος λέει·

“Ἐσὺ εἶσαι βασιλιάς ὄλων καὶ ἄρχοντας
τῶν ἀθανάτων· κανεῖς ἄλλος δὲν διεκδικεῖ τὴν ἐξουσία σου”.

Ἄλλὰ βέβαια καὶ ἡ τραγωδία, ἀποσπώντας μας ἀπὸ τὰ εἶδωλα, διδάσκει νὰ ὑψώνομε τὸ βλέμμα στὸν οὐρανό. Ὁ Σοφοκλῆς, ὅπως λέει ὁ Ἐκαταῖος ὁ ἱστορικὸς στὸ βιβλίο του γιὰ τὸν Ἀβραάμ καὶ τοὺς Αἰγυπτίους, ἐπάνω στὴ σκηνὴ φωνάζει καθαρά:

“Ἐνας ἀληθινὰ, ἕνας εἶναι ὁ Θεός,
ποὺ κατασκεύασε τὸν οὐρανὸ καὶ τὴν ἀπλωτὴ γῆ,
τοῦ πόντου τὸ γαλανὸ κύμα καὶ τοῦ ἀνέμου τὴν ὄρμη·

Οἱ θνητοὶ μὲ βαριὰ πλανημένη καρδιά
στήσαμε ἀναψυχὴ στὰ δάσανά μας,
ἀγάλματα τῶν θεῶν ἀπὸ πέτρα ἢ χαλκὸ
ἢ μορφές ἀπὸ χρυσὸ καὶ φύλντισι.

Κι ἀφοῦ μὲ θυσίες καὶ λαμπρὲς συγκεντρώσεις
τοὺς τιμοῦμε, ἔτσι νομίζομε πὼς εἴμαστε εὐσεβεῖς”.

Καὶ ὁ Εὐριπίδης ἀπὸ τὴν ἴδια θέση τῆς τραγικῆς σκηνῆς λέει:

“Βλέπεις ψηλὰ τὸν ἀπέραντο αἰθέρα,
ποὺ περιβάλλει τὴ γῆ μὲ τὴν ὑγρὴ ἀγκαλιὰ του.
Αὐτὸν νὰ πιστεύεις ὡς Δία, αὐτὸν νὰ νομίζεις θεό”.

Ὁ ἴδιος στὸ δράμα του Πειρίθους τραγωδᾶ τὰ ἑξῆς·

“Ἐσένα τὸν αὐτογέννητο, ποὺ μέσα στὴν οὐράνια
βροχὴ ἔχεις πλέξει ὄλων τὴ φύση,
ποὺ σὲ περιβάλλει τὸ φῶς καὶ ἡ σκοτεινὴ
νύχτα ἢ πολύχρωμη κι τὸ ἀξεχώριστο πλῆθος
τῶν ἀστρῶν χορεύει τριγύρω σου”.

Ἐδῶ ὁμιλεῖ γιὰ τὸν αὐτογέννητο δημιουργὸ νοῦ, ἐνῶ τὰ ἐπόμενα ἀναφέρονται στὸν κόσμον, ὅπου ὑπάρχει καὶ ἡ ἀντίθεση φωτὸς καὶ σκότους. Ἐπίσης καὶ ὁ Αἰσχύλος τοῦ Εὐφορίωνα γράφει γιὰ τὸν Θεὸ μὲ πολὺ σεβασμό·

“Ὁ Δίας εἶναι ὁ αἰθέρας, ὁ Δίας ἡ γῆ, ὁ Δίας ὁ οὐρανός,
Ὁ Δίας εἶναι τὰ πάντα, κι ὅ,τι εἶναι πάνω ἀπὸ αὐτόν”.

Ἐγὼ γνωρίζω ὅτι προσμαρτυρεῖ κι ὁ Πλάτωνας μαζί μὲ τὸν Ἡρόκλειτο ποὺ γράφει·

“Ἐν τῷ σοφὸν μῦθον λέγεσθαι οὐκ ἐθέλει, καὶ ἐθέλει Ζηνὸς ὄνομα”.

Καὶ πάλιν

“Νόμος καὶ βουλή πείθεσθαι ἐνός”.

5 *Κὰν τὸ ρητὸν ἐκεῖνο ἀναγαγεῖν ἐθέλης, «Ὁ ἔχων ὅτα ἀκούειν ἀκουέτω», εὐροις ἂν ὧδέ πως ἐμφαινόμενον πρὸς τοῦ Ἐφεσίου· «Ἀξύνετοι ἀκούσαντες, κωφοῖς εἰκάσι· φάτις αὐτοῖσιν μαρτυρεῖ παρεόντες ἀπειναί».*

Ἄλλ’ ἀντικρυς καὶ μίαν ἀρχὴν καὶ παρ’ Ἑλλήνων ἀκοῦσαι ποθεῖς;
10 *Τίμαιος ὁ Λοκρὸς ἐν τῷ φυσικῷ συγγράμματι κατὰ λέξιν ὧδέ μοι μαρτυρήσει·*

“Μία ἀρχὰ πάντων ἐστὶν ἀγέννητος· εἰ γὰρ ἐγένετο, οὐκ ἂν ἔτι ἀρχά, ἀλλ’ ἐκεῖνα ἐξ ἧς ἡ ἀρχὰ ἐγένετο.”

Ἐρρῦη γὰρ ἐκεῖθεν δόξα ἢ ἀληθής· «Ἄκουε,» φησὶν, «Ἰσραήλ· Κύ-
15 *ριος ὁ Θεός σου, εἷς ἐστὶν· καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις».*

“Οὗτος ἰδοὺ πάντεσσι σαφῆς ἀπλάνητος ὑπάρχει”,
ὡς φησὶν ἡ Σίδυλλα· Ἦδη δὲ καὶ Ὀμηρος φαίνεται Πατέρα καὶ Υἱὸν
διὰ τούτων, ὡς ἔτυχε μαντείας εὐστόχου, λέγων·

“Εἰ μὲν δὲ οὔτις σε διάζεται οἶον ἔοντα,

20 *Νοῦσον δ’ οὐπὼς ἐστὶ Διὸς μεγάλου ἀλέασθαι·*

Οὐ γὰρ Κύκλωπες Διὸς αἰγιόχου ἀλέγουσιν”.

Καὶ πρὸ τούτου Ὀρφεύς, κατὰ τοῦ προκειμένου φερόμενος εἶρηκεν·

“Υἱὲ Διὸς μεγάλιο, πάτερ Διὸς αἰγιόχοιο”.

Ξενοκράτης δὲ ὁ Χαλκηδόνιος, τὸν μὲν ὑπατον Δία, τὸν δὲ νέατον κα-
25 *λῶν, ἔμφασιν Πατρὸς ἀπολείπει καὶ Υἱοῦ. Καὶ τὸ παραδοξότατον, Ὀ-*
μηρος γινώσκειν φαίνεται τὸ Θεῖον, ὃ ἀνθρωποπαθεῖς εἰσάγων τοὺς
θεοὺς, ὃν οὐδ’ οὕτως αἰδεῖται Ἐπίκουρος· Φησὶ γοῦν·

“Τίπτε με, Πηλέος υἱέ, ποσὶν ταχέεσσι διώκεις,

Αὐτὸς θνητὸς ἐών, θεὸν ἄμβροτον; οὐδὲ νῦν πῶ με

30 *Ἔγνωσ ὡς Θεός εἰμι...”.*

Οὐχ ἄλωτὸν γὰρ εἶναι θνητῷ, οὐδὲ καταληπτὸν τὸ Θεῖον, οὔτε ποσὶν,
οὔτε χερσὶν, οὔτε ὀφθαλμοῖς, οὐδ’ ὄλως τῷ σώματι δεδήλωκεν. «Τίνι
ὠμοιώσατε Κύριον; ἢ τίνι ὁμοιώματι ὠμοιώσατε αὐτόν;», φησὶν ἡ
Γραφή. «Μὴ εἰκόνα ἐποίησε τέκτων ἢ χρυσοχόος, χωνεύσας χρυσίον,

“Ένα είναι τὸ σοφόν, κι αὐτὸ μόνο δὲ θέλει νὰ ὀνομάζεται, ἀλλὰ θέλει νὰ λέγεται Ζεὺς”.

Καὶ πάλι λέει:

“Νόμος εἶναι νὰ πείθεται κανεὶς στὴ θέληση τοῦ ἑνός”.

Κι ἂν θελήσεις νὰ λάβεις μεταφορικὰ τὸ νόημα τοῦ ρητοῦ, “Ὅταν ἀκοῦνε ἀνόητοι, μοιάζουν μὲ κουφούς· ὁ λόγος λέει γι’ αὐτούς, ὅτι ἀπουσιάζουν, ἂν κι εἶναι παρόντες”, θὰ βρεῖς ὅτι ἐδῶ ὁ Ἐφέσιος ὑποδηλώνει τὸ, «Ὅποιος ἔχει αὐτιά γιὰ ν’ ἀκούει, ἅς ἀκούει»³¹.

Ἀλλὰ ποθεῖς νὰ πληροφορηθεῖς μὲ σαφήνεια κι ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες γιὰ μία ἀρχή; Ὁ Τίμαιος ὁ Λοκρὸς στὸ Περί φύσεως σύγγραμμά του μᾶς δίνει τὴν ἐξῆς μαρτυρία:

“Υπάρχει μιὰ ἀρχὴ γιὰ ὅλα ἀγέννητη· γιατί ἂν γινόταν, δὲν θὰ ἦταν πιά ἀρχή· θὰ ἦταν ἀρχὴ ἐκείνη ἀπὸ τὴν ὁποία ἐγινε ἡ ἀρχή”.

Γιατὶ ἡ ἀληθινὴ γνώμη πήγασε ἀπὸ ἐκεῖνο τὸ «Ἄκου Ἰσραήλ· ὁ Κύριος ὁ Θεός σου εἶναι ἕνας· αὐτὸν μόνο νὰ λατρεύεις»³².

“Αὐτὸς εἶναι σαφὴς σ’ ὅλους καὶ δὲν πέφτει σὲ πλάνη”, ὅπως λέει ἡ Σίβυλλα. Ἀλλὰ καὶ ὁ Ὅμηρος φαίνεται νὰ μιλάει γιὰ Πατέρα καὶ Υἱὸ μὲ αὐτά, πετυχαίνοντας εὐστοχη μαντεία:

“Ἄν σὲ κατοποιεῖ ὁ Κανένας, ἐνῶ εἶσαι μόνος,
Δὲν μπορεῖς ν’ ἀποφύγεις τὴ νόσο τοῦ μεγάλου Δία.

Γιατὶ οἱ Κύκλωπες δὲν φροντίζουν γιὰ τὸ Δία τὸν αἰγίοχο”.

Καὶ πρὶν ἀπὸ αὐτὸν ὁ Ὀρφείας ἀναφερόμενος στὸ ἴδιο θέμα εἶπε:

“Γιὰ τοῦ μεγάλου Δία, πατέρα τοῦ αἰγίοχου Δία”.

Ἐνῶ ὁ Ξενοκράτης ὁ Χαλκηδόνιος, καλώντας τὸν ἕνα Δία ὑπάτο καὶ τὸν ἄλλο κατώτερο, ἀφήνει νὰ ὑπονοηθεῖ μ’ αὐτὸ ὁ Πατέρας καὶ ὁ Υἱός. Καὶ τὸ πιὸ παράδοξο, ὁ Ὅμηρος φαίνεται ὅτι γνωρίζει τὴ θεότητα, αὐτὸς ποὺ παρουσιάζει τοὺς θεοὺς μὲ ἀνθρώπινα πάθη. Αὐτὸν ἀκόμα κι ἔτσι δὲν τὸν σέβεται ὁ Ἐπίκουρος. Γιατὶ ὁ Ὅμηρος λέει:

“Γιατί, γιὰ τοῦ Πηλέα, μὲ καταδιώκεις μὲ γοργὰ πόδια,
ἐσὺ θνητός, ἐμένα τὸν ἀθάνατο θεό; Οὔτε λοιπὸν ἀκόμα
κατάλαβες πῶς εἶμαι θεός...”.

Γιατὶ τὸ Θεῖο, δῆλωσε, οὔτε νὰ συλληφθεῖ μπορεῖ οὔτε νὰ κατανοηθεῖ ἀπὸ τὸ θνητό, οὔτε μὲ πόδια οὔτε μὲ χέρια οὔτε μὲ μάτια οὔτε γενικὰ μὲ τὸ σῶμα. «Μὲ τί πράγμα θὰ κάνετε ὅμοιο τὸν Κύριο; Ἡ μὲ ποιά εἰκόνα θὰ τὸν παρομοιάσετε;», λέει ἡ Γραφή. «Μήπως κατασκεύασε κανένας τεχνίτης τὴν εἰκόνα του; Ἡ μήπως χύτευσε χρυσὸ καὶ τὴν ἐπιχρύσω-

περιεχρύσωσεν αὐτόν;» καὶ τὰ ἐπὶ τούτοις. Ὁ τε κωμικὸς Ἐπίχαρμος σαφῶς περὶ τοῦ λόγου ἐν τῇ Πολιτεία λέγει ὧδέ πως

“Ὁ βίος ἀνθρώποις λογισμοῦ κἀριθμοῦ δεῖται πάνν·

Ζῶμεν δ’ ἀριθμῶ καὶ λογισμῶ ταῦτα γὰρ σώζει βροτούς”.

5 Εἶτα διαρρήδην ἐπιφέρει·

“Ὁ λόγος ἀνθρώπους κυβερνᾷ, κατὰ τρόπον σώζει”.

Εἶτα·

“Εἰ ἔστιν ἀνθρώπῳ λογισμὸς, ἔστι καὶ θεῖος Λόγος.

Ὁ λόγος ἀνθρώπῳ πέφυκεν περὶ βίου καὶ τὰς τροφάς.

10 Ὁ δέ γε τὰς τέχνας ἅπασιν συνέπεται θεῖος Λόγος,

Ἐκδιδάσκων αἰεὶ αὐτὸς αὐτούς ὅ τι ποιεῖν δεῖ συμφέρον.

Οὐ γὰρ ἄνθρωπος τέχνην εὗρ’ ὁ δὲ Θεὸς ταύταν φέρει.

Ὁ δέ γε τὰνθρώπου λόγος πέφυκ’ ἀπὸ τοῦ θείου Λόγου”.

Ναὶ μὴν διὰ τοῦ Ἡσαΐου τοῦ Πνεύματος κεκραγότες, «Τί μοι πλῆθος
15 τῶν θυσιῶν; λέγει Κύριος πλήρης εἰμὶ ὀλοκαυτωμάτων κριῶν, καὶ
στέαρ ἀρνῶν καὶ αἷμα ταύρων οὐ βούλομαι». Καὶ μετ’ ὀλίγα ἐπάγον-
τος, «Λούσασθε, καθαροὶ γένεσθε ἀφέλετε πονηρίας ἀπὸ τῶν ψυχῶν
ὑμῶν», καὶ τὰ ἐπὶ τούτοις Μένανδρος ὁ κωμικὸς αὐταῖς γράφει ταῖς
λέξεσιν·

20 “Εἴ τις δὲ θυσίαν προσφέρων, ὦ Πάμφιλε,

Ταύρων τι πλῆθος ἢ ρίφων, ἢ νῆ Δία

Ἐτέρων τοιούτων ἢ κατασκευάσματα,

Χρυσᾶς ποιήσας γλαμύδας ἤτοι πορφυρᾶς

Ἡ δὲ ἐλέφαντος ἢ σμαράγδου ζώδια,

25 Εὖνουν νομίζει τὸν Θεὸν καθεστάναι,

Πεπλάνητ’ ἐκεῖνος καὶ φρένας κούφας ἔχει.

Δεῖ γὰρ τὸν ἄνδρα χρήσιμον πεφυκέναι,

Μὴ παρθένους φθείροντα καὶ μοιχώμενον,

Κλέπτοντα καὶ σφάττοντα χρημάτων χάριν.

30 Μηδὲ βελόνης ἔναμμι’ ἐπιθυμῆς, Πάμφιλε.

Ὁ γὰρ Θεὸς βλέπει σε, πλησίον παρών.

«Θεὸς ἐγγίζων ἐγώ», φησί, «καὶ οὐχὶ Θεὸς πόρρωθεν. Ἡ ποιήσει τι
ἄνθρωπος ἐν κρυφαίοις, καὶ οὐχὶ ὄψομαι αὐτόν;», διὰ Ἰερεμίου φη-
σίν.

35 Καὶ πάλιν ὁ Μένανδρος, παραφράζων τὴν Γραφήν ἐκείνην· «Θύ-

σε;»³³, κι ὅσα ἀκολουθοῦν. Ἄλλὰ καὶ ὁ κωμικὸς Ἐπίχαρμος μιᾶ μὲ σαφήνεια γιὰ τὸ λόγο στὴν Πολιτεία μὲ τὰ ἑξῆς·

“Ὁ βίος τῶν ἀνθρώπων χρειάζεται πολὺ λογισμό καὶ ἀριθμό· Ζοῦμε μὲ ἀριθμὸ καὶ λογισμό· Αὐτὰ σώζουν τοὺς θνητούς”.

Καὶ προσθέτει ἀνεπιφύλακτα·

“Ὁ λόγος κυβερνᾷ τοὺς ἀνθρώπους καὶ τὰ ἦθη σώζει”.

Κι ἔπειτα·

“Ἄν ὁ ἄνθρωπος ἔχει λογισμό, ὑπάρχει καὶ θεῖος Λόγος· Ὁ λογισμὸς εἶναι ἔμφυτος στὸν ἄνθρωπο γιὰ τὸ βίο καὶ τὶς τροφές· Ὁ θεῖος Λόγος συνοδεύει σὲ ὅλους τὶς τέχνες, διδάσκοντάς τους πάντοτε ποιὸ ὠφέλιμο πρέπει νὰ κάνουν. Δὲ βρῆκε ὁ ἄνθρωπος τὴν τέχνη, ἀλλὰ τὴ δίνει ὁ Θεός. Κι ὁ λογισμὸς τοῦ ἀνθρώπου κατὰγεται ἀπ’ τὸ θεῖο Λόγο”.

Καὶ τὸ Πνεῦμα μὲ τὸ στόμα τοῦ Ἡσαΐα φωνάζει· «Τί τὸ θέλω τὸ πλῆθος τῶν θυσιῶν; λέει ὁ Κύριος. Εἶμαι παραχορτασμένος ἀπὸ ὀλοκαυτώματα κριαριῶν, καὶ λίπος ἀρνιῶν καὶ αἷμα ταύρων δὲν θέλω»³⁴. Κι ἔπειτα ἀπὸ λίγα προσθέτει· «Λουσθεῖτε, καθαριστεῖτε· ἀφαιρέστε τὶς κακίες ἀπὸ τὶς ψυχές σα»³⁵, καὶ τὰ ἐπόμενα. Ὁ κωμικὸς Μένανδρος γράφει αὐτολεξεί·

“Ἄν κάποιος, Πάμφιλε, προσφέροντας θυσία πλῆθος ταύρων ἢ κατσικιῶν ἢ, μὰ τὸ Δία, ἄλλα ὅμοια ἢ χειροτεχνήματα, ἀφοῦ κάνει χρυσὲς χλαμύδες ἢ προορφυρὲς ἢ ζώδια ἀπὸ ἔλεφαντόδοντο ἢ σμαράγδια, νομίζει ὅτι κάνει τὸ θεὸ φιλικὸ πρὸς αὐτόν, αὐτὸς εἶναι σὲ πλάνη καὶ τὸ μυαλό του εἶναι κούφιο. Πρέπει ὁ ἄνθρωπος νὰ εἶναι ὠφέλιμος· Νὰ μὴ φθείρει παρθένες καὶ νὰ μὴ γίνεται μοιχός, κλέβοντας καὶ σφάζοντας γιὰ χρήματα. Μήτε κλωστή βελόνας νὰ μὴν ἐπιθυμεῖς, Πάμφιλε, Γιατὶ ὁ Θεὸς σὲ βλέπει, εἶναι δίπλα σου παρών”.

«Θεὸς κοντινὸς σου εἶμαι ἐγώ», λέει καὶ ὄχι Θεὸς μακρινός. Ἡ θὰ κάνει κάτι ὁ ἄνθρωπος στὰ κρυφὰ καὶ δὲν θὰ τὸν δῶ;», λέει μέσω τοῦ Ἱερεμία³⁶.

Καὶ πάλι ὁ Μένανδρος, παραφράζοντας ἐκεῖνο τὸ ἀπόσπασμα τῆς Γραφῆς, «Προσφέρετε ὡς θυσία ἔργα δικαιοσύνης καὶ ἔχετε τὶς ἐλπί-

σατε θυσίαν δικαιοσύνης, καὶ ἐλπίζατε ἐπὶ Κύριον», ὡδέ πως γράφει·

“... μηδὲ βελόνης, ὧ φίλτατε,

Ἐπιθυμήσης ποτ’ ἀλλοτρίας ὁ γὰρ Θεὸς

Ἔργοις δικαίοις ἤδεται, καὶ οὐκ ἀδίκτοις

5 Πονοῦντα δ’ ἐὰ τὸν ἴδιον ὑψῶσαι βίον,

Τὴν γῆν ἀροῦντα νύκτα καὶ τὴν ἡμέραν.

Θεῷ δὲ θῦε διὰ τέλους, δίκαιος ὢν,

Μὴ λαμπρὸς ὢν ταῖς χλαμύσιν ὡς τῇ καρδίᾳ,

Βροντῆς ἐὰν ἀκούσης, μὴ φύγης,

10 Μηδὲν συνειδῶς αὐτὸς αὐτῷ, δέσποτα·

ἽΟ γὰρ Θεὸς βλέπει σε, πλησίον παρῶν...”.

«Ἔτι σοῦ λαλοῦντος», φησὶν ἡ Γραφή, «ἐρῶ· Ἴδου πάρεμι». Δίφιλος πάλιν ὁ κωμικὸς τοιαῦτά τινα περὶ τῆς κρίσεως διαλέγεται·

“Οἶει σὺ τοὺς θανόντας, ὧ Νικήρατε,

15 Τρυφῆς ἀπάσης μεταλαβόντας ἐν βίῳ,

Πεφευγέναι τὸ Θεῖον, ὡς λεληθότας;

Ἔστιν Δίκης ὀφθαλμὸς, ὃς τὰ πάνθ’ ὄρα·

Καὶ γὰρ καθ’ ἅδην δύο τρίβους νομίζομεν·

Μίαν δικαίων, ἑτέραν δ’ ἀσεβῶν εἶναι ὁδόν.

20 Καὶ εἰ τοὺς δύο καλύψει ἡ γῆ,

(φησί), τῷ παντὶ χρόνῳ. Ἄρπαξ ἀπελθών,

Κλέπτ’, ἀποστέρει, κύκα. Μηδὲν πλανηθῆς

Ἔστι κὰν ἅδου κρίσις, ἣνπερ ποιήσει

Θεὸς ὁ πάντων Δεσπότης, οὗ τοῦνομα

25 Φοβερώτερόν ἐστιν, οὐδ’ ἂν ὀνομάσαιμι ἐγώ·

Ὅς τοῖς ἁμαρτάνουσι πρὸς βίον μῆκος δίδωσιν.

Εἴ τις δὲ θνητῶν οἶεται, τοῦφημέραν

Κακόν τι πράσσων, τοὺς θεοὺς λεληθέναι,

Δοκεῖ πονηρά, καὶ δοκῶν ἀλίσκεται,

30 Ὅτ’ ἂν σχολὴν ἄγουσα τυγχάνῃ Δίκη.

Ὅραθ’ ὅσοι δοκεῖτε οὐκ εἶναι Θεόν.

Ἔστιν γὰρ, ἔστιν. Εἰ δὲ τις πράττει κακῶς,

Κακὸς πεφυκῶς, τὸν χρόνον κερδανάτω

Χρόνῳ γὰρ οὗτος ὑστερον δώσει Δίκην”.

35 Συνάδει δὲ τούτοις ἡ τραγωδία διὰ τῶνδε·

“Ἔσται γὰρ, ἔσται καινὸς αἰῶνος χρόνος,

δες σας στὸν Κύριο»³⁷, γράφει ὡς ἑξῆς:

“... μῆτε βελόνα, φίλτατε,

νά μὴν ἐπιθυμήσεις ποτὲ ξένη· γιατί ὁ θεὸς
εὐχαριστεῖται μὲ δίκαια ἔργα, ὄχι ἀδίκαια·

“Ὁποῖος κοπιάζει τὸν ἀφήνει νὰ κάνει καλύτερη τὴ ζωὴ του,
καλλιεργώντας τὴ γῆ τὴ νύχτα καὶ τὴ μέρα.

Στὸ θεὸ θυσίαζε πάντοτε, καὶ νὰ ᾿σαι δίκαιος.

Μὴν εἶσαι τόσο λαμπρὸς στὴ στολὴ ὅσο στὴν καρδιά.

“Ἄν ἀκούσεις βροντὲς ἀπὸ τὸν οὐρανὸ, μὴ φύγεις,

ἂν δὲ σὲ βαρύνει ἡ συνείδησή σου, κύριε· ὁ Θεὸς

εἶναι κοντὰ σου παρῶν καὶ σὲ βλέπει...”.

«Ἐνῶ ἀκόμα ἐσὺ μιλάς», λέει ἡ Γραφή, «θὰ πῶ· Νά, εἶμαι παρῶν»³⁸. Ὁ
Δίφιλος πάλι ὁ κωμικὸς κάπως τέτοια βάζει σὲ διάλογο γιὰ τὴν κρίση·

Νομίζεις ἐσύ, Νικήρατε, ὅτι οἱ νεκροί,

ἀφοῦ χάρηκαν κάθε ἀπόλαυση στὴ ζωὴ,

θὰ ξεφύγουν τὴ θεότητα, σὰ νάχουν ξεχαστεῖ;

Ἐπάρχει τῆς Δικαιοσύνης τὸ μάτι, ποὺ βλέπει τὰ πάντα.

Γιατί στὸν Ἄδη νομίζομε ὑπάρχουν δύο δρόμοι,

ὁ ἓνας γιὰ τοὺς δίκαιους, κι ὁ ἄλλος γιὰ τοὺς ἀσεβεῖς,

κι ἂν ἡ γῆ καὶ τοὺς δυὸ τοὺς σκεπάσει,

λένε, γιὰ ὅλο τὸ χρόνο. Φεύγοντας ἄρπαζε·

νά κλέβεις, νὰ ἀποστερεῖς, ν’ ἀνακατεύεις. Μὴν πλανηθεῖς

καθόλου. Ἐπάρχει καὶ στὸν Ἄδη κρίση, ποὺ θὰ τὴν κάνει

ὁ Θεός, ὁ Κύριος ὅλων, ποὺ τὸ ὄνομά του

εἶναι τὸ πιὸ φοβερό, κι οὔτε θὰ τὸ προφέρω ἐγώ,

κι αὐτὸς σὲ ὅσους σφάλλουν δίνει μᾶκρος ζωῆς.

Κι ἂν κανένας θνητὸς νομίζει, καθημερινὰ

κάνοντας κάποιο κακό, πὼς θὰ ξεφύγει τοὺς θεούς,

σκέφτεται πονηρὰ καὶ στὴ σκέψη ἐπάνω πιάνεται

ὅταν τυχαίνει ἡ Δίκη νὰ σχολάζει.

Κοιτάξτε ὅσοι νομίζετε πὼς δὲν ὑπάρχει Θεός.

Ἐπάρχει βέβαια, ὑπάρχει. Κι ἂν κάποιος πράττει ἄσχημα,

ἐπειδὴ εἶναι κακός, ἄς κερδίσει τὸ χρόνο

Γιατί ἀργότερα αὐτὸς, σὰν ἔρθει ὁ καιρὸς, θὰ τιμωρηθεῖ”.

Μ’ αὐτὸν συμφωνεῖ ἡ τραγωδία λέγοντας τὰ παρακάτω·

“Γιατὶ καὶ βέβαια θὰ ὑπάρξει καινούργια ἐποχὴ στὸ χρόνο,

“Ὅτ’ ἂν πυρὸς γέμοντα θησαυρὸν σχάσῃ
Χρυσωπὸς αἰθήρ, ἢ δὲ βοσκηθεῖσα φλόξ
“Ἀπαντα τὰπίγεια καὶ μετάρσια
Φλέξει μανείσα..”.

5 Καὶ μετ’ ὀλίγα αὐθις ἐπιφέρει·

“... ἐπὶ δ’ ἐκλίπη τὸ πᾶν,
Φρουδὸς μὲν ἔσται κυμάτων ἅπας θυθός,
Γῆ δ’ ἐδράνων ἔρημος Οὐδὲ γὰρ τ’ ἔτι
Πτερωτὰ φύλα βλαστήσει πυρουμένη·

10 Κᾶπειτα σώσει πάνθ’ ἃ πρόσθ’ ἀπώλεσεν”.

Τὰ ὅμοια τούτοις καὶ τοῖς Ὀρφικοῖς εὐρίσομεν ὡδὲ πως γεγραμμένα·

“Πάντας γὰρ κρύψας, καὐθις φάος ἐς πολυγηθὲς
Ἐξ ἱεραῆς κραδίης ἀνενέγκατο, μέρμερα ρέζων”.

Ἦν δὲ ὁσίως καὶ δικαίως διαβιώσωμεν, μακάριοι μὲν ἐνταῦθα, μακα-
15 ριώτεροι δὲ μετὰ τὴν ἐνθέδε ἀπαλλαγὴν, οὐ χρόνω τινὶ τὴν εὐδαιμονί-
αν ἔχοντες, ἀλλ’ ἐν αἰῶνι ἀναπαύεσθαι δυνάμενοι,

“Ἀθανάτοις ἄλλοισιν ὁμέστιοι, ἐν τε τραπέζαις
Ἐόντες ἀνδρείων ἀχέων ἀπόκληροί, ἀπηρεῖς”,

ἢ φιλόσοφος Ἐμπεδοκλέους λέγει ποιητικῆ. Οὐχ οὕτω τις μέγας ἔσται
20 καὶ καθ’ Ἑλληνας, ὡς ὑπερέχειν τὴν δίκην, οὐδὲ σμικρός, ὡς λαθεῖν.

Ὁ δὲ αὐτὸς Ὀρφεὺς καὶ ταῦτα λέγει·

“Εἰς δὲ λόγον θεῖον βλέψας, τούτῳ προσέδρευε,
Εὐθύνων κραδίης νοερὸν κύτος· εὖ δ’ ἐπίβαινε
Ἄτραπιτοῦ, μῦνον δ’ ἐσόρα κόσμοιο ἄνακτα

25 Ἄθνατον”.

Αὐθις τε περὶ τοῦ Θεοῦ, ἀόρατον αὐτὸν λέγων, μόνῳ γνωσθῆναι ἐνὶ
τινὶ φησι, τὸ γένος Χαλδαίῳ, εἶτα τὸν Ἀβραάμ λέγων τοῦτον, εἶτε καὶ
τὸν Υἱὸν τὸν αὐτοῦ, διὰ τούτων·

“Εἰ μὴ μουννογενῆς τις ἀπορρῶξ φύλου ἄνωθεν

30 Χαλδαίων ἴδοις γὰρ ἔην ἄστροιο πορείης,

Καὶ σφαίρης κίνημ’ ἀμφὶ χθόνα ὡς περιτέλλει,

Κυκλοτερῆς, ἐν ἴσῳ τε κατὰ σφέτερον κνώδακα

Πνεύματα δ’ ἠνιοχεῖ περὶ τ’ ἠέρα καὶ περὶ χεῦμα”.

Εἶτα, οἷον παραφράζων τό, «Ὁ οὐρανός μοι θρόνος, ἢ δὲ γῆ ὑποπό-

ὅταν τὸ θησαυρὸ τὸ γεμάτο ἀπὸ φωτιὰ ἀνοίξει
ὁ χρυσοῦς αἰθέρας κι ἡ φλόγα ποὺ τράφηκε
ὅλα τὰ ἐπίγεια καὶ οὐράνια
τὰ κάψει θρασομανώντας...”.

Κι ἔπειτ’ ἀπὸ λίγα πάλι προσθέτει:

“... Κι ὅταν ἀφανιστεῖ τὸ σύμπαν,
ὄλος ὁ βυθὸς θὰ στερέψει ἀπὸ τὰ κύματα,
καὶ ἡ γῆ θὰ χάσει τὰ θεμέλιὰ της. Κι οὔτε πιά
θὰ βλαστήσει τίς φτερωτὲς φυλὲς παραδομένη στὶς φλόγες·
κι ἔπειτα θὰ σώσει πάλι ὅσα προηγούμενα κατάστρεψε”.

“Ὁμοια μ’ αὐτὰ θὰ βροῦμε καὶ στὰ Ὀρφικὰ³⁹ διατυπωμένα ὡς ἑξῆς:

“Ἀφοῦ τοὺς ἔκρουσε ὄλους καὶ πάλι στὸ πασίχαρο φῶς
ἀπὸ τὴν ἱερὴ καρδιὰ τοὺς ἔβγαλε ταραγμένους”.

“Ἄν ὅμως ζήσομε καθαρὰ καὶ δίκαια, θὰ εἴμαστε βέβαια μακάριοι
ἐδῶ, καὶ πιὸ μακάριοι μετὰ τὴν ἀπαλλαγὴ μας ἀπὸ τὸν κόσμο αὐτόν·
δὲν θὰ ἔχομε τὴν εὐτυχία γιὰ λίγο μόνο χρόνο, ἀλλὰ θὰ μπορούμε ν’ ἀ-
ναπαυθοῦμε στὸν αἰῶνα.

“Ὁμόστεγοι μὲ ἄλλους ἀθάνατους καὶ στὰ τραπέζια

θὰ εἴμαστε δίχως τοὺς πόνους τῶν ἀνθρώπων καὶ τίς λύπες”,

λέει ἡ φιλοσοφικὴ ποίηση τοῦ Ἐμπεδοκλῆ. Δὲν ὑπάρχει κανένας καὶ
σύμφωνα μὲ τοὺς Ἕλληνες τόσο μεγάλος, ὥστε νὰ βγεῖ ἀνώτερος ἀπὸ
τὴ Δίκη, οὔτε τόσο μικρός, ὥστε νὰ μὴ γίνεῖ ἀντιληπτός. Καὶ ὁ Ὀρφέας
ὁ ἴδιος λέει τὰ παρακάτω:

“Ἀποβλέποντας πρὸς τὸ θεῖο λόγο, προσηλώσου σ’ αὐτόν,
κυβερνώντας τῆς καρδιᾶς τὸ νοερό πλοῖο· σταθερὰ βάδιζε
στὸ μονοπάτι, ἀτενίζοντας μόνο τὸ βασιλιὰ τοῦ κόσμου
τὸν ἀθάνατο...”.

Καὶ πάλι γιὰ τὸν Θεό, λέγοντάς τον ἀόρατο, λέει, ὅτι σ’ ἓναν μόνο ἔγινε
γνωστός, Χλαδαῖο στὴν καταγωγὴ, εἴτε ἐννοώντας τὸν Ἀβραάμ εἴτε
καὶ τὸ γιό του, μὲ τὰ ἑξῆς:

“Παρὰ κάποιος μονογενὴς ἀποκομμένος ἀπὸ παλιὰ ἀπὸ τὴ φυλὴ
τῶν Χαλδαίων, ποὺ τὴν πορεία τοῦ ἄστρου γνώριζε,
καὶ πῶς γίνεται ἡ κίνηση τῆς σφαίρας γύρω ἀπὸ τὴ γῆ
κυκλική, ἰσόμετρη ἀπὸ τὸν ἴδιο της ἄξονα.

Κυβερνᾷ φρόνιμος ἠνίοχος τοὺς ἀνέμους καὶ τὰ πέλαγα”.

Κι ἔπειτα παραφράζοντας κατὰ κάποιον τρόπο τὸ στίχο, «Ὁ οὐρανὸς

διον τῶν ποδῶν μου», ἐπιφέρει·

“Αὐτὸς δ’ αὖ μέγαν αὖθις ἐπ’ οὐρανὸν ἐστήρικται
Χρυσέφ εἰνὶ θρόνῳ, γαίῃ θ’ ὑπὸ ποσσὶ βέβηκεν.

Χεῖρα δὲ δεξιτερὴν περὶ τέρμασιν Ὠκεανοῦ

5 Ἐκτέτακεν ὀρέων δὲ τρέμει βάσις ἔνδοθι θυμοῦ,
Οὐδὲ φέρειν δύναται κρατερόν μένος. Ἔστι δὲ πάντῃ

Αὐτὸς ἐπουράνιος, καὶ ἐπὶ χθονὶ πάντα τελευτᾷ,

Ἄρχῃν αὐτὸς ἔχων καὶ μέσσατον ἠδὲ τελευτήν.

Ἄλλως οὐ θεμιτόν σε λέγειν τρομέω δέ τε γυῖα

10 Ἐν νόῳ ἐξ ὑπάτου κραίνει”.

καὶ τὰ ἐπὶ τούτοις. Διὰ γὰρ τούτων δεδήλωκε πάντα ἐκεῖνα τὰ προφη-
τικά· «Ἐὰν ἀνοίξης τὸν οὐρανόν, τρόμος λήψεται ἀπὸ σοῦ ὄρη, καὶ
τακῆσεται, ὡς ἀπὸ προσώπου πυρὸς τήκεται κηρώς». Καὶ διὰ Ἡσαΐ-
ου· «Τίς ἐμέτρησε τὸν οὐρανὸν σπιθαμῇ, καὶ πᾶσαν τὴν γῆν δρακί».

15 Πάλιν ὅταν εἴπῃ·

“Αἰθέρος ἠδ’ αἴθου, πόντου γαίης τε τύραννος,

Βρονταῖς δὲ σείεις βριαρὸν δόμον Οὐλύμπιο·

Δαίμονες ὃν φρίσσουσι, θεῶν δὲ δέδοικεν ὄμιλος,

Ἔρ μοῖραι πείθονται, ἀμείλιχοί περ εὐῦσαι·

20 Ἄφθιτε μητροπάτωρ, οὐ θυμῷ πάντα δονεῖται·

Ὅς κινεῖς ἀνέμους, νεφέλῃσι δὲ πάντα καλύπτεις,

Προσηῆρσι σχίζων πλατὺν αἰθέρα· σὴ μὲν ἐν ἄστροις

Τάξις, ἀναλλάκτοισιν ἐφημοσύναισι τρέχουσα·

Σῶ δὲ θρόνῳ πυρόεντι παρεστᾶσιν πολύμοχοι

25 Ἄγγελοι, οἷσι μέμηλε, βροτοῖς ὡς πάντα τελεῖται·

Σὸν μὲν ἔαρ λάμπει νέον ἄνθεσι πορφυρέοισιν·

Σὸς χειμῶν ψυχραῖσιν ἐπερχόμενος νεφέλαισιν,

Ἄς ποτε βακχευτὰς βρομίους διένειμεν ὀπώρας”.

Εἶτα ἐπιφέρει, ρητῶς παντοκράτορα ὀνομάζων τὸν Θεόν·

30 Ἄφθιτον, ἀθάνατον, ρητὸν μόνον ἀθανάτοισιν.

Ἐλθέ, μέγιστε θεῶν πάντων, κρατερῇ σὺν ἀνάγκῃ,

Φρικτός, ἀήττητος, μέγας, ἄφθιτος, ὃν στέφει αἰθήρ”.

Διὰ μὲν τοῦ «μητροπάτωρ» οὐ μόνον τὴν ἐκ μῆ ὄντων γένεσιν ἐμήνυ-

σε, δέδωκε δὲ ἀφορμὰς τοῖς τὰς «προβολὰς» εἰσάγουσι, τάχα καὶ σύ-

35 ζυγον νοῆσαι τοῦ Θεοῦ· παραφράζει δὲ ἐκεῖνας τὰς προφητικάς γρα-

φάς, τὴν τε διὰ Ἡσαΐου, «Ἐγὼ στερεῶν βροντὴν καὶ κτίζων πνεῦμα,

εἶναι θρόνος μου, καὶ ὑποπόδιο τῶν ποδιῶν μου ἢ γῆ»⁴⁰, προσθέτει·

“Αὐτὸς πάλι κέθεται σταθερὰ στὸ μεγάλο οὐρανὸ
σὲ χρυσοῦ θρόνο κι ἢ γῆ ἀπλώνεται στὰ πόδια του.

Τὸ χέρι του τὸ δεξιὸ στὶς ἄκρες τοῦ Ὠκεανοῦ

ἀπλώνει καὶ τρέμουν τῶν βουνῶν τὰ θεμέλια καὶ τοῦ θυμοῦ του
τὴν τρομερὴ δύναμη δὲν μποροῦν νὰ ὑποφέρουν. Οὐδέποτε
ἐγκαταλείπει τὸν οὐρανὸ, ἀλλὰ τὰ πάντα τελειώνει στὴ γῆ.

Αὐτὸς κρατᾷ τὴν ἀρχὴ καὶ τὴ μέση καὶ τὸ τέλος.

Δὲν κάνει νὰ σὲ λέγω ἀλλιῶς, τρέμουν τὰ γόνατά μου
καὶ τὰ φρένα μου. Ἐπὶ ψηλὰ κυβερνᾷ”,

καὶ ὅσα ἀκολουθοῦν. Μὲ αὐτὰ δηλώνει ἐκεῖνα τὰ λόγια τοῦ προφήτη·

«Ἐάν ανοίξεις τὸν οὐρανὸ, ὁ τρόμος σου συγκλονίζει τὰ βουνά, καὶ θὰ
διαλυθοῦν ὅπως λειώνει τὸ κερὶ κοντὰ στὴ φωτιά»⁴¹. Καὶ αὐτὸ ποὺ
λέγει ὁ Ἡσαΐας, «Ποιὸς μέτρησε τὸν οὐρανὸ πιθαμὴ πιθαμὴ καὶ ὅλη
τὴ γῆ μὲ τὴ φύχτα του;»⁴², τὸ δηλώνει πάλι μὲ αὐτὰ ποὺ λέει ὁ ποιητὴς·

“Τοῦ αἰθέρα, τοῦ Ἄδη, τῆς θάλασσας καὶ τῆς στεριᾶς βασιλιάς,
μὲ τίς βροντὲς σου κλονίζεις τὸ βαρὺ ἀνάκτορο τοῦ Ὀλύμπου.

Φρίκη δοκιμάζουν οἱ δαίμονες καὶ τροχὸς ἢ συντροφιά τῶν θεῶν.

Σ’ αὐτὸν οἱ μοῖρες πείθονται, κι ἅς εἶναι ἄσπλαχνες.

Ἐθάνατε πατέρα τῆς μητέρας, ποὺ ὁ θυμὸς τὰ πάντα συνταράζει.

Δίνεις κίνηση στοὺς ἀνέμους, σκεπάζεις μὲ τὰ σύννεφα τὰ πάντα.

Μὲ κεραυνοὺς σκίζεις τὸν πλατὺν αἰθέρα, τῶν ἄστρον

δικῆ σου εἶναι ἢ τάξη, πορευόμενα μὲ ἀμετάβλητες προσταγές.

Στὸν πύρινο θρόνο σου παραστέκονται ἀκούραστοι

ἄγγελοι, ποὺ ἔννοιά τους εἶναι ὅσα ἀπασχολοῦν τοὺς θνητοὺς.

Δικῆ σου ἢ ἀνοίξη λάμπει καινούργια μὲ τὰ κόκκινα ἄνθη τῆς,

δικῆ σου ὁ χειμῶνας ποὺ ἔρχεται καβαλικεύοντας τὰ ψυχρὰ νέφη·

σ’ Ἐσένα ὀφείλονται οἱ γιορτὲς τῶν καρπῶν τῶν Βάκχων”.

Ἐπειτα προσθέτει ὀνομάζοντας ρητὰ τὸν Θεὸ Παντοκράτορα·

“Ἐφθαρτο, ἄθάνατο, ποὺ μόνον οἱ ἄθᾶνατοι λέν τὸ ὄνομά του.

Ἐλα, ὦ μέγιστε ἀπὸ ὅλους τοὺς θνητοὺς, μὲ ἀνάγκες ἄκαμπτες,

φορικτὸς, ἀήττητος, μέγας, αἰώνιος, ποὺ ὁ αἰθέρας σὲ στεφανώνει”.

Μὲ τὴ λέξη “μητροπάτωρ” δὲν δήλωσε μόνον τὴ γένεση ἀπὸ τὸ μηδέν,
ἀλλὰ ἔδωσε ἀφορμὴ, σὲ ὅσους εἰσάγουν τίς προβολές⁴³, νὰ σκεφθοῦν
καὶ σύζυγο τοῦ Θεοῦ. Καὶ παραφράζει ἐκεῖνες τίς προφητικὲς γραφές,
τοῦ Ἡσαΐα, «Ἐγὼ εἶμαι ποὺ στερεώνω τὴ βροντὴ καὶ δημιουργῶ τὸ

οὐ αἱ χεῖρες τὴν στρατιάν τοῦ οὐρανοῦ ἐθεμελίωσαν», καὶ τὴν διὰ Μωϋσέως «Ἴδετε, ἴδετε ὅτι ἐγὼ εἰμι, καὶ οὐκ ἔστι Θεὸς ἕτερος πλὴν ἐμοῦ. Ἐγὼ ἀποκτενῶ, καὶ ζῆν ποιήσω· πατάξω, καὶ γὰρ ἰάσομαι· καὶ οὐκ ἔστιν ὃς ἐξελεῖται ἐκ τῶν χειρῶν μου.

5 “Αὐτὸς δ’ ἐξ ἀγαθοῦ κακὸν θνητοῖσι φυτεύει,
Καὶ πόλεμον κρυόνεντα, καὶ ἄλγεα δακρυόνεντα”,
κατὰ τὸν Ὀρφέα. Τοιαῦτα καὶ ὁ Πάριος Ἀρχίλοχος λέγει·

“ὦ Ζεῦ, σὸν μὲν οὐρανοῦ κράτος
Σὺ δ’ ἔργα ἐπ’ οὐρανούς ὄρας

10 Λεωργὰ καὶ ἀθέμιστα”.

Πάλιν ἡμῖν ἀσάτω ὁ Θράκιος Ὀρφεύς·

“Χεῖρα δὲ δεξιτερὴν ἐπὶ τέρατος Ὠκεανοῦ
Πάντοθεν ἐκτέτακεν, γαίῃ δ’ ὑπὸ ποσσὶ βέβηκεν”.

Ταῦτα ἐμφανῶς ἐκεῖθεν εἴληπται· «Ὁ Κύριος σώσει πόλεις κατοικου-
15 μένας», καὶ τὴν οἰκουμένην ὅλην καταλήψεται τῇ χειρὶ ὡς νεοτιάν.
«Ὁ Κύριος ὁ ποιήσας τὴν γῆν ἐν ἰσχύϊ τῇ αὐτοῦ», ὡς φησὶν Ἰερεμίας,
«καὶ ἀνορθώσας τὴν οἰκουμένην ἐν τῇ σοφίᾳ αὐτοῦ». Ἔτι πρὸς τοῖσδε
Φωκλίδης, τοὺς ἀγγέλους δαίμονας καλῶν, τοὺς μὲν εἶναι ἀγαθοὺς
αὐτῶν, τοὺς δὲ φαύλους, διὰ τούτων παρίστησιν· ἐπεὶ καὶ ἡμεῖς ἀπο-
20 στάτας τινὰς παρειλήφαμεν.

“Ἄλλ’ ἄρα δαίμονές εἰσιν ἐπ’ ἀνδράσιν ἄλλοτε ἄλλοι·

Οἱ μὲν, ἐπερχομένου κακὸν ἀνέρος ἐκλύσασθαι”.

Καλῶς οὖν καὶ Φιλήμων ὁ κωμικὸς τὴν εἰδωλολατρίαν ἐκκόπτει διὰ
τούτων·

25 “Οὐκ ἔστιν ἡμῖν οὐδεμία τύχη θεός
Οὐκ ἔστιν ἀλλὰ ταυτόματον, ὃ γίνεται
Ὡς ἔτυχ’ ἐκάστω προσαγορεύεται τύχη”.

Σοφοκλῆς δὲ ὁ τραγωδοποιός·

“Οὐδὲ θεοῖσι”, (λέγει), “αὐθαίρετα πάντα πέλονται

30 Νόσφι Διὸς κείνος γὰρ ἔχει τέλος ἠδὲ καὶ ἀρχήν”.

Ὁ τε Ὀρφεύς·

“Ἐν κράτος, εἷς δαίμων γένητο μέγας οὐρανὸν αἶθων·

Ἐν δὲ τὰ πάντα τέτυκται, ἐν ᾧ τὰδε πάντα κυκλεῖται,

Πῦρ καὶ ὕδωρ καὶ γαῖα”·

35 καὶ τὰ ἐπὶ τούτοις. Πίνδαρός τε ὁ μελοποιός οἷον ἐκβαχέυεται, ἀντι-

πνεῦμα, πού τὰ χέρια μου θεμελίωσαν τὴ στρατιὰ τοῦ οὐρανοῦ»⁴⁴, καὶ τοῦ Μωυσῆ, «Κοιτάξτε, κοιτάξτε ὅτι ἐγὼ εἶμαι καὶ ὅτι δὲν ὑπάρχει ἄλλος Θεὸς ἐκτὸς ἀπὸ μένα. Ἐγὼ θὰ στερήσω τὴ ζωὴ καὶ θὰ δώσω πνοή· θὰ τραυματίσω καὶ θὰ θεραπεύσω. Δὲν ὑπάρχει αὐτὸς πού θὰ πάρει ἀπὸ τὰ χέρια μου»⁴⁵.

“Αὐτὸς ἀπὸ τὸ ἀγαθὸ βγάζει τὸ κακὸ γιὰ τοὺς θνητοὺς, τὸν ἀποκρουστικὸ πόλεμο καὶ τοὺς δακρυοποτισμένους πόνους”, σύμφωνα μὲ τὸν Ὅρφέα. Τέτοια λέει καὶ ὁ Ἀρχίλοχος ὁ Πάριος:

“ὦ Δία, δική σου εἶναι ἡ ἐξουσία τοῦ οὐρανοῦ,
ἐσὺ βλέπεις τί γίνεται ἔπάνω στοὺς οὐρανοὺς
ἀθέμιτα ἢ θεμιτά”.

Καὶ πάλι ὡς μᾶς ψάλλει ὁ Ὅρφέας ἀπὸ τὴ Θράκη:

“Τὸ δεξιὸν χεῖρ στὸ τέλος τοῦ Ὀκεανοῦ
παντοῦ ἀπλώνεται καὶ ἡ γῆ εἶναι μπροστὰ στὰ πόδια του”.

Αὐτὰ εἶναι φανερό ὅτι ἔχουν παρθεῖ ἀπὸ ἐκεῖνα: «Ὁ Κύριος θὰ σώσει πόλεις κατοικούμενες, καὶ ὅλη τὴν οἰκουμένη θὰ τὴ βάλει σὰν φωλιὰ μέσα στὸ χεῖρ του»⁴⁶. «Ὁ Κύριος πού δημιούργησε τὴ γῆ μὲ τὴ δύναμή του», ὅπως λέει ὁ Ἱερεμίας, «καὶ ἀνόρθωσε τὴν οἰκουμένη μὲ τὴ σοφία του»⁴⁷. Ἀκόμα, ἐκτὸς ἀπὸ αὐτοὺς ὁ Φωκυλίδης, καλώντας τοὺς ἀγγέλους δαίμονες, μὲ αὐτὸ παριστάνει ἄλλους ἀπὸ αὐτοὺς καλοὺς καὶ ἄλλους φαύλους:

“Εἶναι ἀλλιῶτικοι κάθε φορὰ οἱ δαίμονες γιὰ τοὺς ἀνθρώπους·
Ἄλλοι ὅταν γεννιέται ὁ ἄνθρωπος ἀποτρέπουν τὸ κακὸ”.

Καλῶς λοιπὸν καὶ ὁ κωμικὸς Φιλῆμων ἐμποδίζει τὴν εἰδωλολατρία μὲ τὰ ἔξῃς:

“Δὲν εἶναι καμμιά τύχη γιὰ σᾶς θεὸς
δὲν εἶναι· αὐτὸ πού αὐτόματα γίνεται σὲ κάποιον
ὅπως τοῦ ἔτυχε, ὀνομάζεται τύχη”.

Κι ὁ Σοφοκλῆς ὁ τραγωδοποιὸς λέει:

“Οὔτε καὶ στοὺς θεοὺς δὲ γίνονται ὅλα κατὰ τὴ θέλησή τους,
ἐκτὸς ἀπὸ τὸ Δία· αὐτὸς κρατᾷ τὸ τέλος καὶ τὴν ἀρχή”.

Κι ὁ Ὅρφέας ἐπίσης:

“Μιὰ ἐξουσία, ἓνας δαίμονας εἶναι ὁ μέγας οὐρανὸς πού λάμπει,
κι ὅλα τὰ πάντα εἶναι ἓνα, ὅπου ὅλα αὐτὰ κυκλοφέρουν,
ἢ φωτιά, τὸ νερό, ἢ γῆ”.

καὶ τὰ λοιπά. Καὶ ὁ Πίνδαρος, ὁ λυρικός ποιητής, μέσα στὴ βακχεία

κρυς εἰπών·

“Τίς Θεός; Ὁ τι τὸ πᾶν”.

Καὶ πάλιν·

“Θεὸς ὁ πάντας τεύχων βροτούς”.

5 Ἐπὶ δὲ εἶπη·

“Τί ἔλπεται σοφίαν ὀλίγαν τοι ἀνὴρ ὑπὲρ ἀνδρὸς ἔχειν;
τὰ θεῶν βουλευμάτα ἐρευνᾶσαι βροτέα φρενὶ δύσκολον·
Θνατᾶς δ’ ἀπὸ ματρὸς ἔφυ”.

ἐκεῖθεν ἔσπακε τὴν διάνοιαν· «Τίς ἔγνω νοῦν Κυρίου, ἢ τίς σύμβουλος
10 αὐτοῦ ἐγένετο;». Ἄλλὰ καὶ Ἡσιόδου δι’ ὧν γράφει, συνάδει τοῖς προ-
ειρημένοις

“Μάντις δ’ οὐδεὶς ἐστὶν ἐπιχθονίων ἀνθρώπων,
Ὅστις ἂν εἰδείῃ Ζηνὸς νόον αἰγιόχοιο”.

Εἰκότως ἄρα Σόλων ὁ Ἀθηναῖος ἐν ταῖς Ἐλεγείαις, καὶ αὐτὸς κατα-
15 κολουθήσας Ἡσιόδου·

“Πάντη δ’ ἀθανάτων ἀφανὴς νόος ἀνθρώποισι”,
γράφει. Πάλιν τε τοῦ Μωϋσέως, εἰς μόχθους καὶ πόνους διὰ τὴν πα-
ράδασιν τέξεσθαι τὴν γυναῖκα προφητεύσαντος, ποιητῆς τις οὐκ ἄση-
μος γράφει·

20

“... οὐδὲ ποτ’ ἤμαρ

Παύσσονται καμιάτου καὶ οἰζύος, οὐδέ τι νύκτωρ
Γινόμενοι χαλεπὰς δὲ θεοὶ δώσουσι μερίμνας”.

Ἔτι Ὁμηροῦ μὲν εἰπών,

“Αὐτὸς δὲ χρύσεια πατὴρ ἐτίταινε τάλαντα”,

25 δίκαιον τὸν Θεὸν μηνύει· Μένανδρος δὲ ὁ κωμικὸς ἀγαθὸν ἐρμηνεύ-
ων τὸν Θεόν, φησὶν·

“Ἄπαντι δαίμων ἀνδρὶ συμπαρίσταται
Εὐθὺς γενομένῳ, μυσταγωγὸς τοῦ δίου
Ἄγαθός· κακὸν γὰρ δαίμον’ οὐ νομιστέον
30 εἶναι, δίον βλάπτοντα χρηστόν”.

Εἶτα ἐπιφέρει· «Ἄπαντα δ’ ἀγαθὸν εἶναι τὸν Θεόν·

ἤτοι πάντα Θεὸν ἀγαθὸν λέγων, ἢ, ὅπερ καὶ μᾶλλον, ἐν πᾶσι τὸν Θεὸν
ἀγαθόν. Πάλιν αὖ Αἰσχύλος μὲν ὁ τραγωδοποιός, τὴν δύναμιν τοῦ Θε-
οῦ παρατιθέμενος, οὐκ ὀκνεῖ καὶ Ὑψιστον αὐτὸν προσαγορεύειν διὰ
35 τούτων·

“Χώριζε θνητῶν τὸν Θεόν, καὶ μὴ δόκει

του λέει ἀπερίφραστα·

“Τί εἶναι ὁ Θεός; “Ὅ,τι εἶναι τὸ πᾶν”.

Καὶ πάλι·

“Εἶναι ὁ Θεὸς ποῦ δημιουργεῖ ὄλους τοὺς θνητούς”.

Κι ὅταν λέει·

“Γιατί προσδοκᾷ ὁ ἕνας νὰ χει λίγη σοφία πάνω ἀπ’ τὸν ἄλλο;
Νὰ ἐρωτήσω τῶν θεῶν τίς βουλές εἶναι δύσκολο γιὰ τὸ θνητὸ νοῦ·
Γεννήθηκε ἀπὸ θνητὴ μητέρα”.

Τὴ σκέψη αὐτὴ τὴν ἀπέσπασε ἀπ’ αὐτό· «Ποιὸς κατάλαβε τὸ νοῦ τοῦ Κυρίου ἢ ποιὸς ἔγινε σύμβουλός του;»⁴⁸.

Ἄλλὰ καὶ ὁ Ἡσίοδος μὲ ὅσα λέει συμφωνεῖ μὲ τοὺς προηγούμενους·

“Κανένας ἀπὸ τοὺς γήινους ἀνθρώπους δὲν εἶναι μάντης,
ποῦ νὰ μπορεῖ νὰ γνωρίζει τὴ σκέψη τοῦ Δία τοῦ ἀσπιδοφόρου”.

Καὶ εὐλόγα ὁ Σόλων ὁ Ἀθηναῖος λέει στίς Ἐλεγείες του ἀκολουθώ-
ντας κι αὐτὸς τὸν Ἡσίοδο·

“Εἶναι ἐντελῶς ἀγνωστὴ στοὺς ἀνθρώπους ἡ σκέψη τῶν ἀθανάτων”.

Καὶ πάλι γιὰ τὴν προφητεία τοῦ Μωυσῆ, ὅτι ἡ γυναῖκα μὲ δυσκολίες
καὶ πόνους ἐξαιτίας τῆς παρακοῆς θὰ γεννᾷ, ἕνας ὄχι ἄσημος ποιητὴς
γράφει·

“... τὴ μέρα ποτὲ

δὲ θὰ παύσουν νὰ μοχθοῦν καὶ νὰ πονοῦν, μὰ οὔτε
καὶ τὴ νύχτα· βαριὲς μέριμνες οἱ θεοὶ θὰ τίς δώσουν”.

Κι ὁ Ὅμηρος πάλι λέγοντας,

“Ὁ Δίας πατέρας τὴν ὀλόχρυση σηκώνει ζυγαριά του”⁴⁹,

μᾶς δείχνει, ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι δίκαιος. Καὶ ὁ κωμικὸς ποιητὴς Μέναν-
δρος, διδάσκοντας ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι ἀγαθός, λέει·

“Σὲ κάθε ἄνθρωπο ὁ δαίμονας συμπαραστέκεται
εὐθύς μόλις γεννηθεῖ, δάσκαλος τοῦ βίου
ἀγαθός· νὰ μὴ νομίσεις ὁ δαίμονας κακὸς
πὼς εἶναι καὶ βλάπτει τὴ σωστὴ ζωὴ”.

Κι ἔπειτα προσθέτει·

“Κάθε θεὸς εἶναι ἀγαθός”.

Ἡ δηλαδὴ ἐννοεῖ, ὅτι κάθε θεὸς εἶναι καλός, ἢ ὅτι σὲ ὅλα εἶναι ὁ Θεὸς
καλός. Καὶ πάλι ὁ Αἰσχύλος ὁ τραγικὸς ποιητὴς, παραθέτοντας τὴ
δύναμη τοῦ Θεοῦ δὲ διστάζει νὰ τὸν πεῖ καὶ “Υψιστο μὲ αὐτά·

“Ἀποχώρισε ἀπὸ τοὺς θνητοὺς τὸ Θεὸ καὶ μὴ νομίζει

- Ὅμοιον αὐτῷ σάρκινον καθεστάναι
 Οὐκ οἶσθα δ' αὐτόν· ποτὲ μὲν ὡς πῦρ φαίνεται,
 Ἐπὶ ἅπασαν ὄρμη, ποτὲ δ' ὕδωρ, ποτὲ δὲ γνόφος
 Καὶ θηρσὶν αὐτὸς γίνεται παρεμφερής,
 5 Ἄνεμω, νεφέλῃ τε, κάστραπῇ, βροντῇ, βροχῇ.
 Ὑπηρετεῖ δ' αὐτῷ θάλασσα καὶ πέτραι,
 Καὶ πᾶσα πηγὴ χ' ὕδατος συστήματα
 Τρέμει δ' ὄρη καὶ γαῖα καὶ πελώριος
 Βυθὸς θαλάσσης καὶ ὀρέων ὕψος μέγα,
 10 Ἐπὶ ἐπιβλέψῃ γοργὸν ὄμμα Δεσπότη
 Πάντα· δυνατὴ γὰρ δόξα ὑψίστου Θεοῦ".
 Ἄρ' οὐ δοκεῖ σοι ἐκεῖνο παραφράζειν τό, «Ἀπὸ προσώπου Κυρίου
 τρέμει ἡ γῆ»; Ἐπὶ τούτοις ὁ μαντικώτατος Ἀπόλλων, μαρτυρῶν τῇ δό-
 ξῃ τοῦ Θεοῦ, λέγειν ἀναγκάζεται περὶ τῆς Ἀθηναῖς, ἥνικα ἐπὶ τὴν Ἐλ-
 15 λάδα ἐστράτευον Μῆδοι, ὡς ἐδεῖτό τε καὶ ἰκέτευε τὸν Δία περὶ τῆς
 Ἀττικῆς Ἐχει δὲ ὧδε ὁ χρησμός·
 "Οὐ δύναται Παλλὰς Δι' Ὀλύμπιον ἐξιλάσασθαι,
 Λισσομένη πολλοῖσι λόγοις καὶ μήτιδι πυκνῇ·
 Πολλοὺς δ' ἀθανάτων νηοὺς μαλερῶ πυρὶ δώσει,
 20 Οἷον νοῦν ἰδρῶτι ρεούμενοι ἐστήκασιν,
 Δείματι παλλόμενοι...".
 καὶ τὰ ἐπὶ τούτοις. Θεωρίδας δὲ ἐν τῷ Περί φύσεως γράφει·
 "Μία δ' ἄρα τῶν ὄντων ἀρχὴ μὲν ὄντως ἀληθινά, μία· κείνα γὰρ ἐν
 ἀρχῇ τέ ἐστιν ἐν καὶ μόνον".
 25 "Οὐδέ τις ἔσθ' ἕτερος χωρὶς μεγάλου βασιλῆος",
 Ὀρφεὺς λέγει, ὡς πειθόμενος ὁ κωμικὸς Δίφιλος, γνωμικώτατα,
 "Τὸν ὄντα πάντων", φησί,
 "Πατέρα· τοῦτον διὰ τέλους τίμα μόνον,
 Ἀγαθῶν τοσοῦτων εὐρετὴν καὶ κτίστορα".
 30 Εἰκότως τοίνυν καὶ Πλάτων ἐθίζει τὰς βελτίστας φύσεις ἀφικνεῖσθαι
 πρὸς τὸ μάθημα, ὃ ἐν τῷ πρόσθεν ἔφαμεν εἶναι μέγιστον, ἰδεῖν τε τὰ-
 γαθόν, καὶ ἀναβῆναι ἐκείνην τὴν ἀνάβασιν. Τοῦτο δέ, ὡς ἔοικεν, οὐκ
 ὀστράκου ἂν εἰς περιστροφή, ἀλλὰ ψυχῆς περιαγωγῆ, ἐν νυκτερινῆς

πὼς εἶναι ὅμοιο μ' αὐτὸν τὸ σάρκινο σῶμα.
 Δὲν τὸν γνωρίζεις· πότε σὰν φωτιὰ φαίνεται
 ὀρμὴ ἀπρόσιτη, πότε νερό, καὶ πότε γνόφος.
 Καὶ παρόμοιος μὲ θηρίο γίνεται,
 μὲ τὸν ἄνεμο, τὸ σύννεφο, τὴν ἀστραπή, τὴ βροντή, τὴ βροχή.
 Ἡ θάλασσα τὸν ὑπηρετεῖ καὶ οἱ πέτρες,
 κάθε πηγὴ, κι ὅπου μαζεύονται νερά.
 Τρέμουν τὰ βουνὰ καὶ ἡ γῆ κι ὁ ἀπύθμενος
 βυθὸς τῆς θάλασσας καὶ τῶν βουνῶν τὸ ὕψος ποὺ ζαλίζει,
 ὅταν τὸ γοργὸ βλέμμα τοῦ ὀ Δεσπότης ρίξει κάτω
 σὲ ὄλα· τὸ μεγαλεῖο τοῦ ὕψιστου Θεοῦ δὲν ἔχει ὄριο”.

Δὲ νομίζεις ὅτι αὐτὸ ἀποτελεῖ παράφραση τοῦ λόγου, «Μπροστὰ
 στὸ πρόσωπο τοῦ Κυρίου τρέμει ἡ γῆ»⁵⁰; Ἐπὶ πλέον καὶ ὁ πρῶτος στὴ
 μαντική ἸΑπόλλων, μάρτυρας τῆς δόξας τοῦ Θεοῦ, ἀναγκάζεται νὰ
 λέει γιὰ τὴν ἸΑθηνᾶ, κατὰ τὴν ἐκστρατεία τῶν Περσῶν ἐναντίον τῆς
 ἸΕλλάδας, ὅτι παρακαλοῦσε καὶ ἰκέτευε τὸν Δία γιὰ τὴν ἸΑττική. Ὁ
 χρησμός ἔχει ὡς ἔξῃς:

“Δὲν μπορεῖ ἡ Παλλάδα νὰ κάμψει τὸν ἸΟλύμπιο Δία
 παρακαλώντας μὲ πολλὰ λόγια καὶ ἐπιχειρήματα πολλά.
 Γιατὶ πολλοὺς ναοὺς τῶν ἀθανάτων θὰ παραδώσει στὴ φωτιὰ.
 Αὐτοὶ τώρα στέκονται ἐνῶ ἰδρώτας τοὺς περιχύνει,
 τρέμοντας ἀπὸ τὸ φόβο...”.

καὶ τὰ ἐπόμενα. Ὁ Θεωρίδας στὸ ἔργο του Περὶ φύσεως, γράφει:

“Μία εἶναι λοιπὸν ἡ ἀρχὴ τῶν ὄντων, ἀληθινὴ πραγματικά, μία·
 ἐκείνη εἶναι ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ἓνα καὶ μόνο”.

“Οὔτε εἶναι κάποιος ἄλλος χώρια ἀπὸ τὸ μεγάλο βασιλιά”,
 λέει ὁ ἸΟρφέας. Αὐτὸν ἀκολουθώντας πιστὰ ὁ κωμικὸς Δίφιλος λέει
 πολὺ στοχαστικά.

“... αὐτὸν ποὺ εἶναι ὄλων

Πατέρας· αὐτὸν μονάχα νὰ τιμᾶς ὡς τὸ τέλος,
 ποὺ τόσο πολλὰ ἀγαθὰ ἔχει ἐφεύρει καὶ δημιουργῆσει”.

Εὐλόγα λοιπὸν ὁ Πλάτων συνηθίζει τὶς βέλτιστες φύσεις νὰ πηγαίνουν
 πρὸς τὸ μάθημα, ποὺ εἶπαμε προηγουμένως, πὼς εἶναι μέγιστο νὰ δοῦν
 τὸ ἀγαθὸ καὶ ν’ ἀνεβοῦν ἐκείνη τὴν ἀνάβαση. Κι αὐτὸ ὅπως φαίνεται
 δὲν εἶναι ἡ στροφή τοῦ ὀστράκου, ἀλλὰ ὀδήγησι τῆς ψυχῆς ἀπὸ κά-
 ποια γεμάτη νύχτα ἡμέρα στὴν ἀληθινὴ ποὺ εἶναι τοῦ πραγματικὰ

τινος ἡμέρας εἰς ἀληθινήν τοῦ ὄντως οὕσαν ἐπάνοδον, ἦν δὴ φιλοσοφίαν ἀληθῆ φήσομεν εἶναι". Καὶ τοὺς ταύτης μετασχόντας, τοῦ χρυσοῦ γένους κρίνειν· "Ἐστὲ μὲν δὴ πάντες ἀδελφοί", λέγων· οἱ δὲ τοῦ χρυσοῦ γένους κρίνειν ἀκριδέστατα καὶ πάντη.

5 Τοῦ Πατρὸς ἄρα καὶ Ποιητοῦ τῶν συμπάντων ἐμφύτως καὶ ἀδιδάκτως ἀντιλαμβάνεται πάντα πρὸς πάντων· τὰ μὲν ἄψυχα συμπαθοῦντα τῷ ζῳῷ, τῶν ἐμψύχων τὰ μὲν ἤδη ἀθάνατα καθ' ἡμέραν ἐργαζόμενα, τῶν δὲ ἔτι θνητῶν, τὰ μὲν ἐν φόβῳ καὶ διὰ τῆς μητρὸς αὐτῶν ἔτι κατὰ γαστρὸς ὀχούμενα, τὰ δέ, αὐτεξουσίῳ λογισμῷ. Καὶ τῶν ἀν-
10 θρώπων πάντες "Ἐλληνές τε καὶ βάρβαροι, γένος δ' οὐδὲν οὐδαμοῦ τῶν γεωργοῦντων, οὔτε νομάδων, ἀλλ' οὔτε τῶν πολιτικῶν δύναται ζῆν, μὴ προκατειλημμένον τῇ τοῦ κρείττονος πίστει. Διὸ πᾶν μὲν ἔθνος ἐφ' ὧν, πᾶν δὲ ἐσπερίων ἀπτόμενον, ἢ θόρειόν τε καὶ τὰ πρὸς τῷ νότῳ πάντα, μίαν ἔχει καὶ τὴν αὐτὴν πρόληψιν περὶ τοῦ καταστησα-
15 μένου τὴν ἡγεμονίαν, εἴ γε καὶ τὰ καθολικώτατα τῶν ἐνεργημάτων αὐτοῦ διαπεφοίτηκεν ἐπ' ἴσης πάντα. Πολὺν δὲ πλέον οἱ παρ' "Ἐλλησι πολυπράγμονες οἱ φιλόσοφοι, ἐκ τῆς βαρβάρου ὁρμώμενοι φιλοσοφίας, ἀοράτῳ καὶ μόνῳ καὶ δυνατωτάτῳ καὶ τεχνικωτάτῳ καὶ τῶν καλλίστων αἰτιωτάτῳ τὴν πρόνοιαν ἔδοσαν. Τὰ ἀκόλουθα τούτοις, εἰ
20 μὴ κατηχηθεῖεν πρὸς ἡμῶν, οὐκ ἐπιστάμενοι, ἀλλ' οὐδ' αὐτὸν ὅπως νοεῖσθαι πέφυκε τὸν Θεόν, μόνον δ', ὡς ἤδη πολλάκις εἰρήκαμεν, κατὰ περίφασιν ἀληθῆ. Εἰκότως οὖν ὁ Ἀπόστολος, «"Ἡ Ἰουδαίων μόνων», φησὶν, «ὁ Θεός; οὐχὶ καὶ Ἑλλήνων;». Οὐ μόνον προφητικῶς λέγων καὶ τοὺς ἐξ Ἑλλήνων πιστεύοντας "Ἐλληνας εἴσεσθαι τὸν Θεόν,
25 ἀλλὰ κακεῖνο μηνύων, ὡς δυνάμει μὲν ὁ Κύριος καὶ Θεὸς πάντων ἂν εἶη καὶ τῷ ὄντι παντοκράτῳ, κατὰ δὲ τὴν γνῶσιν οὐ πάντων Θεός· οὔτε γὰρ ὁ ἐστίν, οὔθ' ὅπως Κύριος καὶ Πατὴρ καὶ ποιητής, οὐδὲ τὴν ἄλλην ἴσασιν οἰκονομίαν τῆς ἀληθείας, μὴ οὐ πρὸς αὐτῆς διδαχθέντες.

30 Ὡσαύτως καὶ τὰ προφητικὰ τὴν αὐτὴν ἔχει τῷ ἀποστολικῷ λόγῳ δύναμιν. Ἡσαΐας μὲν γάρ φησιν· «Εἰ δὲ λέγετε, Ἐπὶ Κύριον τὸν Θεὸν ἡμῶν πεποιθήκαμεν, νῦν μίχθητε τῷ Κυρίῳ μου βασιλεῖ τῶν Ἀσσυρίων». Καὶ ἐπιφέρει· «Καὶ νῦν μὴ ἄνευ Κυρίου ἀνέβημεν ἐπὶ τὴν χώραν

όντος ἐπάνοδο, τὴν ὁποία θὰ ὀρίσω ὅτι εἶναι ἀληθινὴ φιλοσοφία. Κι ὁποίους εἶχαν μετοχὴ σ' αὐτὴν τοὺς κρίνει, ὅτι ἀνήκουν στὸ χρυσὸ γένος, λέγοντας· “Εἶστε ὅλοι ἀδελφοί”. Κι ὅσοι εἶναι τοῦ χρυσοῦ γένους μποροῦν νὰ κρίνουν μὲ ἀκριβεία ἀπὸ κάθε ἄποψη.

Ἐπομένως ἔχουν ἀντίληψη τοῦ Πατέρα καὶ Ποιητῆ τῶν πάντων ἔμφυτα καὶ χωρὶς διδασκαλία ὅλα ἀπὸ ὅλα. Τὰ ἄψυχα ἐπειδὴ εἶναι συνδεδεμένα μὲ τὸ ζωντανὸ δημιούργημα, ἐνῶ ἀπὸ τὰ ἔμψυχα ἄλλα ἐπειδὴ ἤδη εἶναι ἀθάνατα ἐργαζόμενα κάθε μέρα, κι ἀπὸ ὅσα εἶναι ἀκόμα θνητὰ ἄλλα μὲ φόβο καὶ μέσα στὴν κοιλιὰ τῆς μάνας τους ἀκόμα κυφοροῦνται, καὶ ἄλλα πορεύονται μὲ αὐτεξούσιο λογισμό. Καὶ ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους ὅλοι οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ βάρβαροι καὶ καμμιά κατηγορία ἀνθρώπων πουθενὰ οὔτε γεωργῶν οὔτε νομάδων, ἀλλὰ ἀκόμα κι ἐγκατεστημένων στὴν πόλη, δὲν μποροῦν νὰ ζοῦν, ἂν δὲν ἔχουν προκαταληφθεῖ ἀπὸ τὴν πίστη στὸ καλύτερο. Γι' αὐτὸ κάθε λαὸς ποὺ συναντοῦμε ἀπὸ τοὺς ἀνατολικούς ἢ τοὺς δυτικούς ἢ ἀπὸ τὰ βόρεια ὅλοι καὶ τὰ νότια, ἔχουν μὰ καὶ τὴν ἴδια ἰδέα γι' αὐτὸν ποὺ κατέστησε αὐτὴ τὴν ἡγεμονία, ἂν καὶ βέβαια τὰ καθολικότερα ἐνεργήματά του δόθηκαν σὲ ὅλα ἐξίσου. Πολὺ περισσότερο ὅμως οἱ φιλοπερίεργοι φιλόσοφοι τῶν Ἑλλήνων, ξεκινώντας ἀπὸ τὴ φιλοσοφία τῶν βαρβάρων, ἀπέδωσαν τὴν πρόνοια στὸν ἀόρατο καὶ μόνο καὶ δυνατότατο καὶ τεχνίτη πανάριστο καὶ ἀπόλυτο αἴτιο τῶν ὠραιότατων πραγμάτων. Τὰ ἀκόλουθα σ' αὐτὰ, ἂν δὲν τὰ διδαχτοῦν ἀπὸ ἐμᾶς, δὲν τὰ γνωρίζουν, ἀλλ' οὔτε καὶ τὸ πῶς εἶναι φυσικὸ νὰ νοεῖται ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς, ἀλλὰ μονάχα, ὅπως ἔχομε πεῖ πολλές φορὲς, κατὰ κάποιο εἰκονισμό ἀληθοφανή. Δικαιολογημένα λοιπὸν ὁ Ἀπόστολος λέει· “Ἡ ὁ Θεὸς εἶναι τῶν Ἰουδαίων μόνο; Δὲν εἶναι καὶ τῶν Ἑλλήνων;»⁵¹. Δὲν μιλοῦσε προφητικὰ μόνο, λέγοντας ὅτι κι ὅσοι ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες πίστευαν θὰ γνωρίσουν τὸ Θεὸ, ἀλλὰ μᾶς δήλωνε καὶ ἐκεῖνο, ὅτι ὁ δυνάμει Κύριος καὶ Θεὸς εἶχε τὴ δύναμη νὰ εἶναι καὶ πραγματικὰ παντοκράτορας. Κατὰ τὴ γνώση ὅμως δὲν εἶναι Θεὸς ὄλων. Γιατὶ οὔτε τί ἀκριβῶς εἶναι γνωρίζουν, οὔτε πῶς εἶναι Κύριος καὶ Πατέρας καὶ Ποιητῆς, οὔτε τὴν ἄλλη οἰκονομία τῆς Ἀλήθειας, ἂν δὲν διδαχτοῦν ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἴδια.

Ἐπίσης καὶ τὰ προφητικὰ βιβλία ἔχουν τὴν ἴδια σημασία μὲ τὸν ἀποστολικὸ λόγο. Γιατὶ ὁ Ἡσαΐας λέει· «Ἄν ὅμως λέτε· Ἡ ἐμπιστοσύνη μας εἶναι στὸν Κύριο τὸν Θεὸ μας, ὀρίστε, συμπλακεῖτε μὲ τὸν Κύριό μου, τὸν βασιλιὰ τῶν Ἀσσυρίων»⁵². Καὶ προσθέτει· «Καὶ τώρα

ταύτην τοῦ πολεμῆσαι αὐτήν;». Ἰωνᾶς δέ, ὁ καὶ αὐτὸς προφήτης, τὸ αὐτὸ αἰνίσσεται, δι' ὧν φησι· «Καὶ εἰσῆλθε πρὸς αὐτὸν ὁ πρωρεὺς, καὶ εἶπεν αὐτῷ· Τί σὺ ρέγγεις; Ἀνάστηθι, ἐπικαλοῦ τὸν Θεὸν σου, ὅπως διασώσῃ ἡμᾶς, καὶ μὴ ἀπολώμεθα». Τὸ μὲν γάρ, «Ὁ Θεὸς σου», τῷ
 5 κατ' ἐπίγνωσιν εἰδῶτι εἰπῶν, τὸ δέ, «ὅπως διασώσῃ ἡμᾶς ὁ Θεός», τὴν συναίσθησιν τῶν εἰς τὸν Παντοκράτορα ἐπιβαλόντων τὸν νοῦν ἔθνῶν ἐδήλωσεν, τῶν μηδέπω πεπιστευκότων. Καὶ πάλιν ὁ αὐτός· «Καὶ εἶπεν πρὸς αὐτούς· Δούλος Κυρίου ἐγὼ εἰμι, καὶ Κύριον τὸν Θεὸν τοῦ οὐρανοῦ ἐγὼ φοβοῦμαι». Αὐθὶς τε ὁ αὐτός· «Καὶ εἶπαν· Μηδαμῶς, Κύ-
 10 ριε, μὴ ἀπολώμεθα ἕνεκεν τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου τούτου». Μαλαχίας δέ ὁ προφήτης ἀντικρὺς ἐμφαίνει τὸν Θεὸν λέγοντα· «Θυσίαν οὐ προσδέξομαι ἐκ τῶν χειρῶν ὑμῶν· διότι ἀπ' ἀνατολῆς ἡλίου ἕως δυσμῶν τὸ ὄνομά μου δεδόξασται ἐν τοῖς ἔθνεσι, καὶ ἐν παντὶ τόπῳ θυσία μοι προσφέρεται». Καὶ πάλιν· «Διότι βασιλεὺς μέγας ἐγὼ εἰμι, λέ-
 15 γει Κύριος παντοκράτωρ, καὶ τὸ ὄνομά μου ἐπιφανὲς ἐν τοῖς ἔθνεσιν». Ποῖον ὄνομα; Ἐν μὲν τοῖς πεπιστευκόσιν ὁ Υἱὸς Πατέρα μηνύων, ἐν δέ τοῖς Ἑλλήσι τὸ «Θεὸς ποιητής». Τό τε αὐτεξούσιον ὁ Πλάτων ἐνδείκνυται διὰ τῶνδε· «Ἀρετὴ δὲ ἀδέσποτον, ἦν τιμῶν καὶ ἀτιμάζων πλεόν και ἔλαττον ἕκαστος αὐτῆς μεθέξει. Αἰτία ἐλομένου· Θεὸς ἀναί-
 20 τιος»· κακῶν γάρ ὁ Θεὸς οὐ ποτε αἴτιος.

“ὦ Τρωῆς ἀρηίφιλοι”,

ὁ λυρικός φησι

“Ζεὺς ὑψιμέδων, ὃς ἅπαντα δέσμεται,

Οὐκ αἴτιος θνατοῖς μεγάλων ἀχέων·

25 ἄλλ' ἐν μέσῳ κεῖται κιχεῖν

Πᾶσιν ἀνθρώποισι δίκαν ὀσίαν, ἀγνάν,

Εὐνομίας ἀκόλουθον

Καὶ πινυτᾶς Θέμιδος.

ἽΟλβίων παῖδες ὧ νιν εὐρόντες σύνοικον”.

30 Πίνδαρος δὲ ἀντικρὺς καὶ Σωτῆρα Δία συνοικούντα Θέμιδι εἰσάγει, βασιλέα, σωτῆρα, δίκαιον, ἐρμηνεύων ὧδέ πως·

“Πρῶτα μὲ εὐβουλον Θέμιν οὐρανίαν

Χρυσέαισιν ἵπποισιν ἽΟκεανοῦ παρὰ πάγον (παγαῖν)

Μοῖραι ποτὶ κλίμακα σεμνὰν

53. Ἰσο. 36, 10. 54. Ἰωνᾶς 1, 6. 55. Ἰωνᾶς 1, 9. 56. Ἰωνᾶς 1, 14. 57. Μαλαχ. 1, 10-11. 58. Μαλ. 1, 14. 59. Πλάτωνος, Πολιτεία, 10, 617. 60. Ἴσως ὁ Βακχυλίδης.

μήπως χωρίς τὴ βοήθεια τοῦ Κυρίου ἀνεβήκαμε σ' αὐτὴ τὴ χώρα, γιὰ νὰ τὴν πολεμήσομε;»⁵³ Ὁ Ἰωνᾶς, προφήτης κι αὐτός, ὑπαινίσσεται τὸ ἴδιο πράγμα μ' αὐτὰ πού λέει: «Πῆγε κοντά του ὁ κυβερνήτης καὶ τοῦ εἶπε: Γιατί ροχαλίζεις; Σήκω καὶ προσευχήσου στὸν Θεό σου, γιὰ νὰ μᾶς σώσει καὶ νὰ μὴ χαθοῦμε»⁵⁴. Τὸ «ὁ Θεός σου» τὸ εἶπε σὰν ἕνας πού γνωρίζει συνειδητὰ, ἐνῶ τὸ «γιὰ νὰ μᾶς σώσει ὁ Θεός», δήλωσε τὴ συναίσθηση τῶν ἔθνῶν, πού προσπαθοῦσαν νὰ προσεγγίσουν μὲ τὸ νοῦ τους τὸ Θεό καὶ δὲν εἶχαν ἀκόμα πιστέψει. Ὁ ἴδιος προφήτης λέει: «Καὶ τοὺς εἶπε: Ἐγὼ εἶμαι δοῦλος τοῦ Κυρίου καὶ φοβᾶμαι τὸν Κύριο καὶ Θεό τοῦ οὐρανοῦ»⁵⁵. Καὶ πάλι ὁ ἴδιος: «Καὶ εἶπε: καθόλου, Κύριε, ἄς μὴ χαθοῦμε ἕξαιτίας τῆς ψυχῆς αὐτοῦ τοῦ ἀνθρώπου»⁵⁶. Καὶ ὁ προφήτης Μαλαχίας παρουσιάζει καθαρὰ τὸν Θεό νὰ λέει: «Δὲν θὰ δεχτῶ θυσία ἀπὸ τὰ χέρια σας, γιὰτι ἀπὸ τὴν ἀνατολή ὡς τὴ δύση τοῦ ἡλίου, τὸ ὄνομά μου δοξάστηκε μέσα στοὺς λαοὺς καὶ μοῦ προσφέρουν θυσία σὲ κάθε τόπο»⁵⁷. Καὶ συνεχίζει: «Γιὰτι ἐγὼ εἶμαι βασιλιάς μέγας, λέει ὁ Κύριος ὁ Παντοκράτωρ, καὶ τὸ ὄνομά μου τὸ τιμοῦν τὰ ἔθνη»⁵⁸. Ποιὸ ὄνομα; Γιὰ ὅσους πίστεψαν ὁ Υἱὸς πού ἔξαγγέλλει τὸν Πατέρα, ἐνῶ γιὰ τοὺς Ἕλληνες τὸ «Θεὸ ποιητὴ». Τὸ αὐτεξούσιο ἐπίσης ὁ Πλάτων τὸ δείχνει μὲ τὰ ἑξῆς: «Ἡ ἀρετὴ δὲν γνωρίζει κύριο. Κι ἀνάλογα μὲ τὴν τιμὴ ἢ τὴν περιφρόνηση κάποιου πρὸς αὐτήν, θὰ λάβει μεγαλύτερη ἢ μικρότερη μερίδα της. Ἡ εὐθύνη εἶναι αὐτοῦ πού ἐκλέγει· ὁ Θεὸς δὲν ἔχει καμμιά αἰτία»⁵⁹. γιὰτι ὁ Θεὸς ποτὲ δὲν εἶναι ἔνοχος γιὰ κάτι κακό. Ὁ λυρικός ποιητὴς⁶⁰ λέει:

“Τρωῆς, πολεμόχαροι,
ὁ Δίας κυβερνᾷ ἀπὸ ψηλὰ κι ὅλα τὰ βλέπει,
δὲν εἶναι ὁ αἴτιος γιὰ τὰ μεγάλα πάθη τῶν θνητῶν,
ἀλλὰ εἶναι στὸ μέσο
ὅλων τῶν ἀνθρώπων νὰ πετύχουν δίκη θεία κι ἀγνή,
ἀκόλουθο τῆς Εὐνομίας
καὶ τῆς Βαθυνότητος Θέμιδας.

ᾠ τῶν εὐτυχισμένων παιδιὰ, πού τὴ βρήκατε σύνοικο”.

Ὁ Πίνδαρος ἀπὸ τὴν ἄλλη βάζει φανερὰ νὰ συνοικεῖ ὁ Δίας μὲ τὴ Θέμιδα καὶ τὸν ἐρμηνεύει ὡς βασιλιά, σωτήρα, δίκαιο ὡς ἑξῆς:

“Κατὰ πρῶτον τὴν οὐράνια Θέμιδα μὲ τὴ σωστὴ σκέψη,
μὲ τὰ χρυσὰ ἄλογα ἀπὸ τοῦ ᾠκεανοῦ τὸ βράχο
οἱ Μοῖρες στὴ σεβαστὴ κλίμακα

Ἔργον Ὀλύμπου λιπαρὰν κάθοδον,
 Σωτῆρος ἀρχαίαν ἄλοχον Διὸς ἔμμεναι,
 Ἄ δὲ τὰς χρυσάμπνκας ἀγκαοκάρπους τίκτεν ἀγαθὰς Ὠρας”.

Ὁ τοίνυν μὴ πειθόμενος τῇ ἀληθείᾳ, διδασκαλία δὲ ἀνθρωπίνῃ τετυ-
 5 φωμένος, δυσδαίμων ἄθλιός τε, καὶ κατὰ τὸν Εὐριπίδην

“Ὅς τάδε λεύσσω, Θεὸν οὐχὶ νοέει,
 Μετεωρολόγων δ’ ἐκὰς ἔρριψεν
 Σκολιάς ἀπάτας, ὧν ἀτειρὰ (ἀτηρὰ)
 Γλῶσσα ἐκηβολεῖ (εἰκοβολεῖ) περὶ τῶν ἀφανῶν,
 10 Οὐδὲν γνώμης μετέχουσα”.

Ἀφικόμενος οὖν ἐπὶ τὴν ἀληθῆ μάθησιν ὁ βουλόμενος, ἀκουέτω μὲν
 Παρμενίδου τοῦ Ἐλεᾶτου ὑπισχνουμένου·

“Εἶση δ’ αἰθερίαν τε φύσιν, τὰ τ’ ἐν αἰθέρι πάντα
 Σήματα, καὶ καθαρᾶς εὐαγέος ἡελίοιο

15 Λαμπάδος ἔργ’ αἰδηλα, καὶ ὀππόθεν ἐξεγένοντο

Ἔργα τε κύκλωπος πεύση περίφοιτα σελήνης,
 Καὶ φύσιν εἰδήσεις δὲ καὶ οὐρανὸν ἀμφὶς ἔχοντα·
 Ἔνθεν ἔφυ τε, καὶ ὧς μιν ἄγουσ’ ἐπέδησεν ἀνάγκη
 Πείρατ’ ἔχειν ἄστρον....”.

20 Μητροδώρου τε, καίτοι Ἐπικουρείου γενομένου, ἐνθέως ταῦτά γε εἰ-
 ρηκότος·

“Μέμνησο, Μενέστρατε, διότι θνητὸς φύς, καὶ λαβὼν βίον ὠρισμέ-
 νον, ἀναβὰς τῇ ψυχῇ, ἕως ἐπὶ τὸν αἰῶνα καὶ τὴν ἀπειρίαν τῶν
 πραγμάτων, κατεῖδες καὶ τὰ ἐσσόμενα πρό τ’ ἐόντα”· ὅτε σὺν εὐ-
 25 δαίμονι χορῶ, κατὰ τὸν Πλάτωνα, μακαρίαν ὄψιν τε καὶ θεάν ἐπο-
 πτεύσομεν, ἐπόμενοι μετὰ μὲν Διὸς ἡμεῖς, ἄλλοι δὲ μετ’ ἄλλων θε-
 ῶν, τελετήν, ἣ θέμις λέγειν, μακαριωτάτην τελούμενοι· ἦν ὀργιά-
 σομεν, ὀλόκληροι μὲν αὐτοὶ καὶ ἀπαθεῖς κακῶν, ὅσα ἡμᾶς ἐν
 ὑστέρω χρόνῳ ὑπέμεινεν ὀλόκληρα δὲ καὶ ἀτρεμῆ φάσματα μνου-
 30 μενοί τε καὶ ἐποπτεύοντες ἐν αὐγῇ καθαρᾶ, καθαρὸι καὶ ἀσήμαν-
 τοι τούτου, ὃ νῦν σῶμα περιφέροντες ὀνομάζομεν, ὀστρέου τρό-
 πον δεδεσμευμένοι.

Οἱ δὲ Πυθαγόρειοι τὸν οὐρανὸν τὸν ἀντίχθονα καλοῦσιν, ἐφ’ ἧς γῆς
 δι’ Ἱερεμίου· «Τάξω σε εἰς τέκνα, καὶ δώσω σοι γῆν ἐκλεκτὴν κληρο-

ἔφεραν, τὴ λαμπρὴ καθοδο τοῦ Ὀλύμπου,
τὴν ἀρχαία συμβία τοῦ Δία Σωτήρα,
ποὺ γέννησε τὶς χρυσοστόλιστες ἀγλαόκαρπες εὐεργετικὲς ὼρες”.
“Ὅποιος δὲν πιστεύει τὴν ἀλήθεια, ἀλλὰ εἶναι φουσκωμένος ἀπὸ ἀν-
θρώπινη διδασκαλία, εἶναι κακότυχος καὶ ἄθεος καὶ κατὰ τὸν Εὐρι-
πίδη,

““Ὅποιος βλέποντάς τα αὐτὰ δὲν σκέφτεται τὸ Θεὸ
καὶ (δὲν) πέταξε μακριὰ ὅσων μετεωρολογοῦν
τὶς πολύπλοκες ἀπάτες, ποὺ ἀκατάβλητη
γλώσσα ἐκτοξεύει γιὰ πράγματα ἀφανή,
κενὴ ὀλότελα ἀπὸ γνώμη...”.

Φτάνοντας λοιπὸν ὅποιος θέλει στὴν ἀληθινὴ μάθηση, ἄς ἀκούσει τὸν
Ἐλεάτη Παρμενίδη ποὺ ὑπόσχεται:

“Θὰ γνωρίσεις τὴν αἰθέρια φύση καὶ ὅλα τοῦ αἰθέρα
τὰ σημεῖα, καὶ τῆς καθαρῆς ἀγνῆς τοῦ ἥλιου
λάμπης τὰ ἔργα τ’ ἀθέατα κι ἀπὸ ποῦ προῆλθαν
τὰ περιφερόμενα ἔργα τῆς κυκλικῆς θὰ μάθεις σελήνης
καὶ ἡ φύση τῆς θὰ γνωρίσεις καὶ τὸν οὐρανὸ ποὺ τὸν περιβάλλει,
ἀπ’ ὅπου βγῆκε καὶ πῶς κινώντας τον ἡ ἀνάγκη τὸν ἔδεσε
νὰ κρατᾷ τὰ πέρατα τῶν ἀστρῶν...”.

Ἄκου καὶ τὸν Μητρόδωρο, ποὺ, ἂν καὶ ἦταν Ἐπικούρειος, εἶπε μὲ
σαφήνεια τὰ ἑξῆς:

“Ἐχε σὸ νοῦ σου, Μενέστρατε, γιατί, ἐνῶ εἶσαι θνητὸς κι ἔλαβες
μιὰ περιορισμένη ζωὴ, ἀνεβαίνοντας μὲ τὸ νοῦ στὴν αἰωνιότητα
καὶ στὴν ἀπεραντοσύνη τῶν πραγμάτων ἀντίκρυσες καὶ τὰ μελ-
λούμενα καὶ τὰ περασμένα ὅταν μὲ μακάριο χορὸ, σύμφωνα μὲ τὸν
Πλάτωνα, θὰ γίνομε ἐπόπτες τῆς μακαρίας ὄψης καὶ θέας, ἐμεῖς
ἀκολουθώντας τὸ Δία καὶ ἄλλοι ἄλλους θεοὺς, τελώντας τελετὴ, ἂν
ἐπιτρέπεται νὰ πῶ, παμμακάρια καὶ μετέχοντας στὰ μυστήριά της
ἀκέραιοι ἐμεῖς καὶ ἀνεπηρέαστοι ἀπὸ τὰ κακά, ποὺ μᾶς περίμεναν
στὸν ἔπειτα χρόνον καὶ μέσα σὲ καθαρὴ λάμπη μυημένοι καὶ ἐπο-
πτεύοντας ἀκέραιες καὶ ἤρεμες φαντασίες, καθαροὶ καὶ χωρὶς νὰ
μᾶς σημαδεύει αὐτό, ποὺ τώρα τὸ περιφέρομε λέγοντάς το σῶμα,
δεμένοι μαζί του ὅπως τὰ στρεΐδια”.

Οἱ Πυθαγόρειοι καλοῦν τὸν οὐρανὸ ἀντιγῆ, πάνω στὴν ὁποία μὲ τὸ
στόμα τοῦ Ἱερεμῖα, λέει: «Θὰ σὲ βάλω, γιὰ ν’ ἀποχτήσεις τέκνα, καὶ θὰ

νομίαν Θεοῦ παντοκράτορος», ἦν οἱ κληρονομήσαντες βασιλεύουσι γῆς. Καὶ μυρία ἐπὶ μυρίοις ἐπιρρεῖ μοι παρατίθεσθαι. Συμμετρίας δ' οὖν ἔνεκα καταπανοστέον ἤδη τὸν λόγον, ὅπως μὴ τὸ τοῦ τραγωδοποιοῦ Ἀγάθωνος πάθωμεν καὶ αὐτοί·

5 “Τὸ μὲν πάρεργον ἔργον ὡς ἡγούμενοι,
Τὸ δ' ἔργον ὡς πάρεργον ἐκπονούμενοι”.

Δεδειγμένον τοίνυν σαφῶς, ὡς οἶμαι, ὅπως κλέπτας εἰρηῆσθαι πρὸς τοῦ Κυρίου τοὺς Ἕλληνας ἔξακουστέον, ἐκὼν παραλείπω τὰ τῶν φιλοσόφων δόγματα. Εἰ γὰρ καὶ τὰς λέξεις ἐπίοιμεν αὐτῶν, οὐκ
10 ἂν φθάνοιμεν πλῆθος ὅσον ὑπομνημάτων συνερανίζοντες, ἐκ τῆς βαρ-
θάρου φιλοσοφίας πᾶσαν φερομένην τὴν παρ' Ἑλλησιν ἐνδεικνύμε-
νοι σοφίαν. Ἡς θεωρίας οὐδὲν ἤττον αὐθις ἐφαψόμεθα κατὰ τὸ ἀ-
ναγκαῖον, ὁπηνίκα ἂν τὰς περὶ ἀρχῶν δόξας τὰς παρ' Ἑλλησι φερο-
μένας ἀναλεγώμεθα. Πλὴν καὶ τοῦτο ἡμῖν ἐκ τῶν εἰρημένων ἡμῖν ἡ-
15 συχῆ περιίσταται σκοπεῖν, ὃν τρόπον ταῖς ἑλληνικαῖς τῷ οἴῳ τε ὄντι
διανήχασθαι τὰ ἐν αὐτοῖς κύματα ἐντενκτέον δίβλοις

«Ὁλβιος», ὡς ἔοικεν, ἄρα ἐστὶν κατὰ τὸν Ἐμπεδοκλέα,
«ὃς θεῶν πραπίδων ἐκτῆσατο πλοῦτον.

Δειλὸς δ', ὧς σκοτόεσσα θεῶν πέρι δόξα μέμηλεν».

20 Γνωσὶν καὶ ἀγνωσίαν ὄρους εὐδαιμονίας κακοδαιμονίας τε θείως ἐδή-
λωσεν. “Χρὴ γὰρ εὖ μάλα πολλῶν ἱστορίας φιλοσόφους ἀνδρας εἶναι”,
καθ' Ἡρόκλειτον, καὶ τῷ ὄντι ἀνάγκη,

“Πολλὰ πλανηθῆναι διζήμενον ἔμμεναι ἐσθλόν”.

Ἦδη μὲν οὖν δῆλον ἡμῖν ἐκ τῶν προειρημένων, ὡς αἰδῖος ἡ τοῦ
25 Θεοῦ εὐποιία τυγχάνει, καὶ εἰς πάντας ἐξ ἀρχῆς ἀνάρχου ἴση ἀτεχνῶς
ἢ φυσικῆ δικαιοσύνη, κατ' ἀξίαν ἐκάστου γένους γενομένη, οὐκ ἀρ-
ξαμένη ποτέ· οὐ γὰρ ἀρχὴν τοῦ Κυρίου καὶ ἀγαθὸς εἶναι εἴληφεν ὁ
Θεός, ὢν αἰεὶ ὃ ἐστὶν· οὐδὲ μὴν παύσεται ποτε ἀγαθοποιῶν, κἂν εἰς τέ-
λος ἀγάγη ἕκαστα. Μεταλαμβάνει δὲ τῆς εὐποιίας ἕκαστος ἡμῶν πρὸς
30 ὃ θούλεται· ἐπεὶ τὴν διαφορὰν τῆς ἐκλογῆς, ἀξία γενομένη ψυχῆς αἰ-
ρεσίς τε καὶ συνάσκησις, πεποίηκεν.

Ἔωδε μὲν οὖν καὶ ὁ πέμπτος ἡμῖν τῶν κατὰ τὴν ἀληθῆ φιλοσοφίαν
γνωστικῶν ὑπομνημάτων Στρωματεὺς περαιούσθω.

σοῦ δώσω γῆ ἐκλεκτὴ ὡς κληρονομία ἀπὸ τὸν Θεὸ τὸν παντοκράτορα⁶¹, κληρονομία, πού ὅσοι τὴ λάβουν, θὰ βασιλέψουν πάνω στὴ γῆ. Καὶ μοῦ ἔρχονται στὸ νοῦ νὰ παραθέσω τὰ μύρια τῶν μυρίων. Γιὰ λόγους συμμετρίας πρέπει νὰ σταματήσω τὸ λόγο μου, γιὰ νὰ μὴν πάθουμε κι ἐμεῖς ὅ,τι καὶ ὁ τραγωδοποιὸς Ἀγάθων

“Θεωρώντας ὡς ἔργο τὸ πάρεργο
κι ἐκτελώντας ὡς πάρεργο τὸ ἔργο”.

Ἐπειδὴ λοιπὸν δείξαμε μὲ σαφήνεια, νομίζω, ὅτι πρέπει νὰ ἐννοήσομε ὅτι ὁ Κύριος εἶπε τοὺς Ἑλληνες κλέφτες⁶², παραλείπω μὲ τὴ θέλησή μου τὰ δόγματα τῶν φιλοσόφων. Ἄν τώρα ἐξετάσομε καὶ τὰ λόγια τους θὰ εἶναι ἀδύνατο νὰ συνερατιστοῦμε τόσο πλῆθος ὑπομνήσεων, παρουσιάζοντας τὴ σοφία τῶν Ἑλλήνων πού προέρχεται ἀπὸ τὴ βαρβαρική φιλοσοφία. Τὴ θεωρία αὐτὴ ὄχι λιγότερο πάλι θὰ τὴν ἐξετάσομε ὅσο χρειάζεται, ὅταν θὰ ἀναφερόμαστε στὶς γνώμες περὶ τῶν ἀρχῶν, πού κυκλοφοροῦν μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων. Ἀλλὰ κι αὐτό, ἀπὸ ὅσα ἔχομε πεῖ, περιμένει ἤσυχα νὰ τὸ ἐξετάσομε, μὲ ποιὸ τρόπο δηλαδὴ πρέπει νὰ διαβάσει τὰ ἑλληνικὰ βιβλία ὅποιος εἶναι ἱκανὸς νὰ περάσει κολυμπώντας τὰ κύματά τους. Ἄρα, ὅπως φαίνεται, κατὰ τὸν Ἐμπεδοκλῆ,

“Εἶναι εὐτυχὴς ὅποιος ἀπόχτησε τὰ πλούτη τοῦ θεϊκοῦ νοῦ,
ἀλλὰ ἄθλιος ὅποιος ἔχει γιὰ τοὺς θεοὺς μὰ θαμπὴ γνώμη”.

Δήλωσε μὲ θεῖο τρόπο τὴ γνώση καὶ τὴν ἄγνοια, τοὺς ὄρους τῆς εὐδαιμονίας καὶ τῆς κακοδαιμονίας. «Γιατὶ πρέπει οἱ φιλόσοφοι νὰ κατέχουν καλὰ πολλὰ πράγματα», σύμφωνα μὲ τὸν Ἡράκλειτο, καὶ εἶναι πράγματι ἀνάγκη,

“Νὰ περιπλανηθεῖ πολὺ ὅποιος ψάχνει νὰ εἶναι καλός”.

Εἶναι λοιπὸν φανερό, ἀπὸ ὅσα εἶπαμε, ὅτι ἡ εὐεργετικὴ τοῦ Θεοῦ εἶναι ἀδιάκοπη καὶ ἡ φυσικὴ δικαιοσύνη ἔχει ἀπλωθεῖ σ’ ὅλους γενικὰ ἐξίσου ἀπὸ τὴ δίχως ἀρχὴ ἀρχὴ ἀνάλογα μὲ τὴν ἀξία κάθε γένους, χωρὶς νὰ ἔχει ἀρχίσει ποτέ. Γιατὶ ὁ Θεὸς ποτέ δὲν ἀρχισε νὰ εἶναι Κύριος καὶ ἀγαθός, ἐπειδὴ εἶναι πάντοτε αὐτὸ πού εἶναι· κι οὔτε θὰ παύσει νὰ εὐεργετεῖ, ἀκόμα κι ἂν ὀδηγήσει τὰ πάντα στὸ τέλος. Καὶ καθένας ἀπὸ μᾶς γίνεται κοινωνὸς τῆς εὐεργετικότητος ἀνάλογα μ’ αὐτὸ πού θέλει. Γιατὶ ἔκανε τὴ διαφορὰ τῆς ἐκλογῆς, ἂν ἔγινε ἡ ἐπιλογή καὶ ἡ ἄσκηση ἄξια τῆς ψυχῆς.

Ἔτσι ὡς τελειώσει καὶ ὁ πέμπτος Στρωματεὺς τῶν γνωστικῶν ὑπομνημάτων σύμφωνα μὲ τὴν ἀληθινὴ φιλοσοφία.

ΚΛΗΜΕΝΤΟΣ ΤΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΩΣ
ΣΤΡΩΜΑΤΕΩΝ ΤΩΝ ΕΙΣ ΟΚΤΩ
ΛΟΓΟΣ ΕΚΤΟΣ
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.
Διάταξις τῶν περιεχομένων

Ὁ δὲ δὴ ἕκτος ὁμοῦ καὶ ὁ ἕβδομος ἡμῖν τῶν κατὰ τὴν ἀληθῆ φιλοσοφίαν γνωστικῶν ὑπομνημάτων Στρωματεύς, διαγράψας, ὡς ἐνι μάλιστα, τὸν ἠθικὸν λόγον ἐν τούτοις περαιούμενον, καὶ παραστήσας ὅστις ἂν εἶη κατὰ τὸν βίον ὁ γνωστικός, πρόεισι δείξων τοῖς φιλοσόφους οὐδαμῶς ὡς ἄθεον τοῦτον, ὡς ὑπειλήφασι, μόνον δὲ τῷ ὄντι θεοσεβῆ τὸν τρόπον τῆς θρησκείας τοῦ γνωστικοῦ, κεφαλαιωδῶς ἐκτιθέμενος, ὅσα τε εἰς γραφὴν ὑπομνηστικὴν ἀκινδύνως ἐγχαράξαι. «Ἐργάζεσθαι γὰρ τὴν βρωσιν τὴν εἰς αἰῶνα παραμένουσαι», ὁ Κύριος ἐνετείλατο. Καί ποῦ ὁ προφήτης λέγει: «Μακάριος ὁ σπείρων ἐπὶ πᾶν ὕδωρ, οὗ μὸςχος καὶ ὄνος πατεῖ», ὁ ἐκ νόμου καὶ ἐξ ἔθνῶν εἰς τὴν μίαν πίστιν συναγόμενος λαός. «Ὁ δὲ ἀσθενῶν λάχανα ἐσθίει», κατὰ τὸν γενναῖον Ἀπόστολον. Φθάσας δὲ ὁ Παιδαγωγὸς ἡμῖν ἐν τρισὶ διαιρούμενος βίβλοις, τὴν ἐκ παίδων ἀγαγὴν τε καὶ τροφήν παρέστησεν, τουτέστιν ἐκ κατηχήσεως συναύξουσαν τῇ πίστει πολιτείαν, καὶ προ-
15 παρασκευάζουσιν τοῖς εἰς ἄνδρας ἐγγραφομένοις ἐνάρετον τὴν ψυχὴν, εἰς ἐπιστήμης γνωστικῆς παραδοχὴν. Ἐναργῶς οὖν τῶν Ἑλλήνων μαθόντων ἐκ τῶν λεχθησομένων διὰ τῶνδε ἡμῖν, ὡς ἀνοσίως τὸν θεοφιλῆ διώκοντες ἀσεβοῦσιν αὐτοί, τότε ἤδη προϊόντων τῶν ὑπομνημάτων κατὰ τὸν τῶν Στρωματέων χαρακτῆρα, ἐπιλυτέον τά τε
20 ὑπὸ Ἑλλήνων τά τε ὑπὸ βαρβάρων προσαπορούμενα ἡμῖν περὶ τῆς τοῦ Κυρίου παρουσίας.

1. Ἰω. 6, 27.

2. Ἦσ. 32, 20.

3. Ρωμ. 14, 3.

ΚΛΗΜΕΝΤΟΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΩΣ

ΣΤΡΩΜΑΤΕΙΣ

ΒΙΒΛΙΟ ΕΚΤΟ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄.

Διάταξη τῶν περιεχομένων

Ὁ ἕκτος λοιπὸν μαζί καὶ ὁ ἕβδομος Στρωματεὺς τῶν γνωστικῶν ὑπομνημάτων σύμφωνα μὲ τὴν ἀληθινὴ φιλοσοφία, ἀφοῦ περιγράψει ὅσο καλύτερα μπορεῖ πῶς περαιώνεται μέσα σ' αὐτοὺς ὁ ἠθικὸς λόγος, καὶ ἀφοῦ παρουσιάσει ποιὸς μπορεῖ νὰ εἶναι ὁ γνωστικὸς στὴ ζωὴ του, θὰ προχωρήσει νὰ δείξει στοὺς φιλοσόφους, ὅτι αὐτὸς δὲν εἶναι καθόλου ἄθεος καὶ ἀσεβής, ὅπως νόμισαν, ἀλλὰ θέλει μονάχα νὰ ἐκθέσει κεφαλαιωδῶς ὅτι εἶναι θεοσεβής ἢ ἐκδήλωση τῆς θρησκείας τοῦ γνωστικοῦ καὶ νὰ γράψει σὲ ὑπομνήματα ὅσα εἶναι ἀκίνδυνα. Ὁ Κύριος ἔδωσε ἐντολὴ «νὰ ἐργαζόμαστε γιὰ τὴν τροφὴ πού παραμένει στὸν αἰῶνα»¹. Καὶ ὁ προφήτης ἐπίσης λέει: «Μακάριος εἶναι ὁποῖος σπέρνει πάνω ἀπὸ ὑγρὴ ἔκταση, ὅπου βόσκει τὸ μοσχάρι καὶ ὁ ὄνος»², ὁ λαὸς δηλαδή πού συνάγεται σὲ μᾶ πίστη ἀπὸ τὸ νόμο καὶ τὰ ἔθνη. «Καὶ ὁ ἄρρωστος τρώει λαχανικά»³, σύμφωνα μὲ τὸν μεγάλο Ἀπόστολο. Τὸ προηγούμενο ἔργο μου ὁ Παιδαγωγός, διαιρούμενο σὲ τρεῖς βιβλία, παρουσίασε τὴν ἀγωγή καὶ τὴν ἀνατροφή ἀπὸ τὴν παιδικὴ ἡλικία, δηλαδή τὴν πολιτεία πού συναυξάνει μὲ τὴν πίστη ἀπὸ τὴν κατήχηση καὶ προπαρασκευάζει τὴν ἐνάρετη ψυχὴ ὅσων ἐγγράφονται στοὺς ἄνδρες, γιὰ ν' ἀποδεχτεῖ τὴ γνωστικὴ ἐπιστήμη. Ἀφοῦ λοιπὸν οἱ Ἕλληνες μάθουν μὲ σαφήνεια ἀπὸ ὅσα θὰ ἀναφέρομε ἐδῶ, ὅτι διαπράττουν ἀσέβεια οἱ ἴδιοι καταδιώκοντας ἀνόσια τὸν φίλο τοῦ Θεοῦ, τότε πὰ καθὼς προχωροῦν τὰ ὑπομνήματα σύμφωνα μὲ τὸ χαρακτῆρα τῶν Στρωματέων, πρέπει νὰ ἐπιλυθοῦν οἱ ἀπορίες τόσο τῶν Ἑλλήνων, ὅσο καὶ τῶν βαρβάρων γιὰ τὴν παρουσία τοῦ Κυρίου.

Ἐν μὲν οὖν τῷ λειμῶνι τὰ ἄνθη ποικίλως ἀνθοῦντα, καὶ τῷ παρα-
 δείσῳ ἢ τῶν ἀκροδρύων φυτεία, οὐ κατὰ εἶδος ἕκαστον κεχώριται
 τῶν ἀλλογενῶν (εἰ καὶ λειμῶνάς τινες καὶ Ἐλικῶνας καὶ κηρία καὶ
 πέπλους, συναγωγὰς φιλομαθεῖς, ποικίλως ἐξανθισάμενοι, συνεγρᾶ-
 5 ψαντο), τοῖς δ' ὡς ἔτυχεν ἐπὶ μνήμην ἔλθοῦσι καὶ μῆτε τῇ τάξει μῆτε τῇ
 φράσει διακεκαθαρόμενοι, διεσπαρμένοι δὲ ἐπίτηδες ἀναμίξ, ἢ τῶν
 Στρωματέων ἡμῖν ὑποτύπωσις λειμῶνος δίκην πεποιίκιλται. Καὶ δὴ
 ὧδε ἔχοντες ἐμοί τε ὑπομνήματα εἶεν ἂν ζώπυρα τῷ τε εἰς γνῶσιν ἐ-
 πιτηδείῳ, εἴ πως περιτύχοι τοῖσδε, πρὸς τὸ συμφέρον καὶ ὠφέλιμον
 10 μετὰ ἰδρωῶτος ἢ ζήτησις γενήσεται. Οὐ γὰρ μόνον τῶν σιτίων τὸν πό-
 νον, πολὺ δὲ πλεόν καὶ τῆς γνώσεως ἠγεῖσθαι δίκαιον, τοῖς διὰ «στε-
 νῆς καὶ τεθλιμμένης τῆς Κυριακῆς ὄντως ὁδοῦ» εἰς τὴν αἴδιον καὶ
 μακαρίαν παραπεμπομένοις σωτηρίαν. Ἡ γνῶσις δὲ ἡμῶν καὶ ὁ πα-
 ράδεισος ὁ πνευματικὸς αὐτὸς ἡμῶν ὁ Σωτὴρ ὑπάρχει, εἰς ὃν καταφυ-
 15 τεύόμεθα, μετατεθέντες καὶ μεταμοσχευθέντες εἰς τὴν γῆν τὴν ἀγαθὴν
 τοῦ θίου τοῦ παλαιοῦ. Ἡ μεταβολὴ δὲ τῆς φυτείας εἰς εὐκαρπίαν συμ-
 βάλλεται. Φῶς οὖν ὁ Κύριος καὶ γνῶσις ἢ ἀληθής, εἰς ὃν μετετέθημεν.

Λέγεται δὲ καὶ ἄλλως διττὴ ἢ γνῶσις, ἢ μὲν κοινῶς, ἢ ἐν πᾶσιν
 ἀνθρώποις ὁμοίως σύνεσις τε καὶ ἀντίληψις, κατὰ τὸ γνωρίζειν ἕκα-
 20 στον τῶν ὑποκειμένων, πανδήμως ἐμφαινομένη, ἥς οὐ μόνον αἱ λογι-
 καί, ἀλλ' ἴσως καὶ αἱ ἄλογοι μεθέξουσιν, ἦν οὐκ ἂν ποτε ἔγωγε γνῶσιν
 τε ὀνομάσαμι, τὴν καὶ δι' αἰσθητηρίων ἀντιλαμβάνεσθαι πεφυκυῖαν
 ἢ δὲ ἐξαιρέτως ὀνομαζομένη γνῶσις ἀπὸ τῆς γνώμης καὶ τοῦ λόγου
 χαρακτηρίζεται, καθ' ἣν μόναι αἱ λογικαὶ δυνάμεις γνῶσεις γενήσον-
 25 ται, αἱ τοῖς νοητοῖς κατὰ ψιλὴν τὴν τῆς ψυχῆς ἐνέργειαν ἐπιβάλλου-
 σαι. «Χρηστὸς ἀνὴρ», φησὶν ὁ Δαβὶδ, «ὁ οἰκτίρωμων» τῶν παραπολλυ-
 μένων τῇ πλάνῃ, «καὶ κυχρῶν» ἐκ μεταδόσεως τοῦ λόγου τῆς ἀληθείας,
 οὐχ ὡς ἔτυχεν, ἀλλὰ γὰρ «οἰκονομήσει τοὺς λόγους αὐτοῦ ἐν κρίσει»,
 ἐπιλογισμῶ θαθεῖ «οὗτος ἐσκόρπισεν, ἔδωκε τοῖς πένησιν».

4. Ματθ. 7, 14,
 6. Ψαλμ. 111, 5.

5. Βλ. Ρωμ. 11, 17.
 7. Ψαλμ. 111, 9.

Τὰ λογῆς λουλούδια πού ἀνθοῦν μέσα στοῦ λιβάδι καί μέσα στόν κῆπο τὰ ὄπωροφόρα δένδρα δέν εἶναι χωρισμένα κατὰ εἶδος ἀπό τὰ διαφορετικά τους (ἂν καί μερικοὶ συνέγραψαν φιλομαθεῖς συλλογές κάνοντας ἀπανθίσματα σέ λιβάδια καί Ἑλικῶνες καί κηρῆθρες καί πέπλους), ἔτσι καί ἡ ἔκθεση τῶν Στρωματέων, ὅπως τὸ λιβάδι, ἔχει ἓνα ποικίλο ἀνακάτεμα, περιλαμβάνοντας ἐκεῖνα πού μοῦ ἤρθαν στή μνήμη ἔτσι ὅπως ἔτυχε, καί οὔτε ἔχουν μπεῖ σέ τάξη, οὔτε ἔχουν ἐπεξεργασθεῖ ὡς πρὸς τὴ διατύπωση, ἀλλ' ἔχουν ἐπίτηδες διασπαρεῖ. Κι ἐπειδὴ ἔχουν αὐτὸ τὸ χαρακτήρα μποροῦν νὰ χρησιμεύσουν σὰν ὑπομνηστικές σπίθες γιὰ μένα καί γιὰ τὸν ἱκανὸ γιὰ τὴ γνώση, ἂν πέσουν στὰ χέρια του, νὰ γίνῃ ἡ ἀναζήτησή του πρὸς τὸ συμφέρον καί τὸ ὠφέλιμο μὲ ἰδρώτα. Γιατὶ δέν πρέπει νὰ θεωροῦμε σωστὸ μόνο τὸν κόπο πού ἔχει σχέση μὲ διατροφή, ἀλλὰ πολὺ περισσότερο καί ἐκεῖνον πού ἔχει σχέση μὲ τὴ γνώση ὅλων ἐκείνων πού βαδίζουν «ἀπὸ τὴ στενὴ καί τεθλιμμένη καί πραγματικὰ Κυριακὴ ὁδὸ»⁴ πρὸς τὴν αἰώνια καί μακάρια σωτηρία. Καί γνώση δική μας καί παράδεισός μας πνευματικὸς εἶναι ὁ ἴδιος ὁ Σωτῆρας μας, ὅπου ἀπὸ τὸν παλαιὸ βίον καταφυτευόμαστε μὲ τὴ μετάθεση καί μεταμόσχευσή μας⁵ στήν ἀγαθὴ γῆ. Ἡ μεταφύτευση συντελεῖ στοῦ πλούσιου κάρπισμα. Φῶς λοιπὸν εἶναι ὁ Κύριος καί ἀληθινὴ γνώση, στόν ὁποῖο ἔχομε μεταφυτευθεῖ.

Ἡ γνώση λέγεται διπλὴ καί διαφορετικὰ. Ἡ μία κοινῶς, ἡ σύνεση δηλαδή καί ἀντίληψη ὅμοια σέ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, πού ἐκδηλώνεται γενικὰ σέ ὅλους κατὰ τὴ γνώση καθενὸς ἀντικειμένου. Σὴ γνώση αὐτὴ ἔχουν συμμετοχὴ ὄχι μόνο οἱ λογικές, ἀλλ' ἴσως καί οἱ ἄλογες δυνάμεις, τὴν ὁποία ἐγὼ δέν θὰ τὴν ὀνόμαζα ποτὲ γνώση, ἐκείνη δηλαδή πού δόθηκε γιὰ ν' ἀντιλαμβανόμεστε μὲ τὰ αἰσθητήρια. Ἡ ἄλλη, πού κατ' ἐξαιρέση ὀνομάζεται γνώση, χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὴ γνώμη καί τὸ λόγον. Σύμφωνα μ' αὐτὴν μόνο οἱ λογικές δυνάμεις θὰ γίνουν γνώσεις, πού προσεγγίζουν τὰ νοητὰ μὲ γυμνὴ τὴν ἐνέργεια τῆς ψυχῆς καθαρὰ κι εἰλικρινά. «Καλὸς ἄνθρωπος εἶναι ὁποῖος εὐσπλαχνίζεται»⁶, λέει ὁ Δαβίδ, ἐκείνους πού χάνονται ἀπὸ πλάνη, «καί δανερίζει» ἀπὸ τὴ μετάδοση τοῦ λόγου τῆς ἀλήθειας, ὄχι ὅπως ἔτυχε, ἀλλὰ «θὰ οἰκονομήσει τοὺς λόγους του μὲ πολλὴ κρίση» μὲ βαθιὰ σκέψη· αὐτὸς εἶναι ἐκεῖνος «πού σκόρπισε κι ἔδωσε στοὺς φτωχοὺς»⁷.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄.

Ἐπιστροφή εἰς τὸ θέμα τῆς λογοκλοπῆς ἐκ μέρους τῶν Ἑλλήνων παρ' Ἑβραίοις, τὸ θιγὲν ἐν τῷ τέλει τοῦ Πέμπτου βιβλίου.

Πρὸ δὲ τῆς εἰς προκείμενον ἐγχειρήσεως ἐν προοιμίῳ εἶδει προσ-
 5 αποδοτέον τῷ πέρατι τοῦ πέμπτου Στρωματέως τὰ ἐνδέοντα. Ἐπεὶ
 γὰρ παρεστήσαμεν τὸ συμβολικὸν εἶδος ἀρχαῖον εἶναι, κεχρησθαι δὲ
 αὐτῷ οὐ μόνον τοὺς προφήτας τοὺς παρ' ἡμῖν, ἀλλὰ καὶ τῶν Ἑλλήνων
 τῶν παλαιῶν τοὺς πλείονας, καὶ τῶν ἄλλων τῶν κατὰ τὰ ἔθνη βαρβά-
 ρων οὐκ ὀλίγους, ἐχρῆν δὲ καὶ τὰ μυστήρια ἐπελθεῖν τῶν τελουμένων.
 10 Ταῦτα μὲν ὑπερτίθεμαι διασαφήσειν, ὅπηνίκα ἂν τὰ περὶ ἀρχῶν τοῖς
 Ἕλλησιν εἰρημένα ἐπιόντες διελέγχωμεν· τῆσδε γὰρ ἔσεσθαι τῆς θεω-
 ρίας ἐπιδείξομεν καὶ τὰ μυστήρια. Παραστήσαντες δὲ τὴν ἔμφασιν τῆς
 ἑλληνικῆς διανοίας ἐκ τῆς διὰ τῶν Γραφῶν εἰς ἡμᾶς δεδομένης ἀλη-
 θείας περιανγασθεῖσαν, καθ' ὃ σημαινόμενον διήκειν εἰς αὐτοὺς τὴν
 15 κλοπὴν τῆς ἀληθείας ἐκδεχόμενοι, εἰ μὴ ἐπαχθὲς εἶπειν, ἀπεδείξαμεν.
 Φέρε μάρτυρας τῆς κλοπῆς αὐτοὺς καθ' ἑαυτῶν παραστήσωμεν τοὺς
 Ἕλληνας οἱ γὰρ τὰ οἰκεῖα οὕτως ἀντικρυσ παρ' ἀλλήλων ὑφαιρούμε-
 νοι θεβαιούσι μὲν τὸ κλέπται εἶναι, σφετερίζεσθαι δ' ὅμως καὶ ἄκοντες
 τὴν παρ' ἡμῶν ἀλήθειαν εἰς τοὺς ὁμοφύλους λάθρα διαδείκνυνται. Εἰ
 20 γὰρ μηδὲ ἑαυτῶν, σχολῇ γ' ἂν τῶν ἡμετέρων ἀφέξονται. Καὶ τὰ μὲν
 κατὰ φιλοσοφίαν σιωπήσομαι δόγματα, αὐτῶν ὁμολογούντων ἐγγρά-
 φως τῶν τὰς αἰρέσεις διανεμομένων, ὡς μὴ ἀχάριστοι ἐλεγχθεῖεν,
 παρὰ Σωκράτους εἰληφέναι καὶ κυριώτατα τῶν δογμάτων· ὀλίγοις δὲ
 τῶν καθωμιλημένων καὶ παρὰ τοῖς Ἕλλησιν εὐδοκίμων ἀνδρῶν χρη-
 25 σάμενος μαρτυρίοις, τὸ κλεπτικὸν διελέγξας εἶδος αὐτῶν, ἐν διαφό-
 ροις τοῖς χρόνοις καταχρώμενος, ἐπὶ τὰς ἐξῆς τρέψομαι. Ὁρφέως τοί-
 νυν ποιήσαντος,

“Ὡς οὐ κύντερον ἦν καὶ ρίγιον ἄλλο γυναικός”

Ὁμηρος ἀντικρυσ λέγει·

30 “Ὡς οὐκ αἰνότερον καὶ κύντερον ἄλλο γυναικός”.

Γράψαντός τε Μουσαίου·

“Ὡς αἰεὶ τέχνη μέγ' ἀμείνων ἰσχύος ἐστίν”,

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β'.

Ἐπάνοδος στο θέμα τῆς λογοκλοπῆς ἐκ μέρους τῶν Ἑλλήνων ἀπό τοὺς Ἑβραίους πού ἐθίγη στο τέλος τοῦ πέμπτου βιβλίου.

Πρὶν ἐπιχειρήσουμε ν' ἀναπτύξουμε τὸ θέμα μας, ὡς προοίμιο ἄς προσθέσουμε ἐκεῖνα πού χρειάζονταν στὸν πέμπτο Στρωματέα (λόγος ε'). Ἐπειδὴ παρουσιάσαμε, ὅτι ὁ συμβολικὸς τρόπος εἶναι ἀρχαῖος καὶ ὅτι τὸν χρεσιμοποίησαν ὄχι μόνο οἱ δικοὶ μας προφήτες, ἀλλὰ καὶ οἱ περισσότεροὶ ἀπὸ τοὺς παλαιοὺς Ἕλληνες, ὅπως καὶ ὄχι λίγοι ἀπὸ τοὺς βαρβάρους τῶν ἐθνῶν, ἔπρεπε νὰ ἐξετάσουμε καὶ τὶς τελετὲς τῶν μυστηρίων. Αὐτὰ ὅμως ἀναβάλλω νὰ τὰ ἐξετάσω ὅταν φτάσουμε στὸν ἔλεγχο ἐκείνων πού οἱ Ἕλληνες δίδαξαν γιὰ τὶς ἀρχές, ὅποτε θὰ δείξουμε, ὅτι σ' αὐτὴ τῇ θεωρίᾳ ἀνήκουν καὶ τὰ μυστήρια. Κι ἀφοῦ παρουσιάσαμε, ὅτι τὸ μυστικὸ νόημα τῆς ἑλληνικῆς διάνοιας καταφωτίστηκε ἀπὸ τὴν ἀλήθεια πού μᾶς δόθηκε ἀπὸ τὶς Γραφές, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία σημασία ἀποδείξαμε, ἂν δὲν εἶναι βαρὺ νὰ τὸ ποῦμε, πὼς δεχόμαστε ὅτι πηγαίνει σ' αὐτοὺς ἢ κλοπὴ τῆς ἀλήθειας. Μάρτυρες τῆς κλοπῆς θὰ παρουσιάσουμε τοὺς ἴδιους τοὺς Ἕλληνες ἐναντίον τοῦ ἑαυτοῦ τους. Αὐτοὶ δηλαδὴ πού ἀφαιροῦν τόσο ἀπροκάλυπτα τὰ δικά τους ὃ ἓνας ἀπὸ τὸν ἄλλον, βεβαιώνουν βέβαια τὴν κατηγορία ὅτι εἶναι κλέφτες, γίνονται ὅμως φανεροί, ὅτι σφετερίζονται καὶ χωρὶς νὰ τὸ θέλουν τῇ δικῇ μας ἀλήθεια καὶ τῇ μεταδίδουν κρυφὰ στοὺς ὁμοεθνεῖς τους. Γιατί, ἂν δὲν συγκρατοῦνται ἐναντι τῶν δικῶν τους, δύσκολα θὰ συγκρατηθοῦν ἐναντι τῶν δικῶν μας. Καὶ ὡς πρὸς τὴ φιλοσοφικὴ διδασκαλία θὰ τηρήσω σιγὴ, ἀφοῦ οἱ ἴδιοι, πού μοιράζονται σὲ αἰρέσεις, ὁμολογοῦν γραπτῶς, γιὰ νὰ μὴ φανερωθοῦν πὼς εἶναι ἀχάριστοι, ὅτι ἔχουν παραλάβει τὰ κυριότερα δόγματά τους ἀπὸ τὸν Σωκράτη. Θὰ χρησιμοποιήσω λίγες μαρτυρίες ἀπὸ ἄνδρες γιὰ τοὺς ὁποίους γίνεται πολὺ λόγος καὶ τοὺς ἔχουν σὲ ἐκτίμηση καὶ οἱ Ἕλληνες, κι ἀφοῦ ἔλεξω μὲ ἄφθονα παραδείγματα τὸ εἶδος τῆς κλοπῆς σὲ διάφορους χρόνους, θὰ στραφῶ στὰ ἀκόλουθα. Ὁ Ὀρφείας λοιπὸν γράφει

“Χειρότερο καὶ πιὸ πρόστυχο δὲν ὑπάρχει ἄλλο ἀπὸ τὴ γυναῖκα”· καὶ ὁ Ὀμηρος λέει ἀπροκάλυπτα:

“Δὲν ὑπάρχει ἄλλο πιὸ φοβερὸ καὶ πιὸ πρόστυχο ἀπ' τὴ γυναῖκα”.

Ἐπειδὴ ὁ Μουσαῖος ἔγραψε,

“Πόσο πολὺ καλύτερη εἶναι πάντοτε ἡ τέχνη ἀπὸ τὴ δύναμη”,

“Ομηρος λέγει·

“Μήτι τοι δρύτομος περιγίνεται ἢ ἐ βίηφι”.

Πάλιν τοῦ Μουσαίου ποιήσαντος·

“Ὡς δ’ αὐτως καὶ φύλλα φύει ζείδωρος ἄρουρα·

5 “Ἄλλα μὲν ἐν μελήσιν ἀποφθίνει, ἄλλα δὲ φύει·

Ὡς δὲ καὶ ἀνθρώπου γενεὴ καὶ φύλλον ἐλίσσει”·

“Ομηρος μεταγράφει·

“Φύλλα τὰ μὲν τ’ ἄνεμος χαμάδις χέει, ἄλλα δὲ θ’ ὕλη

Τηλεθώωσα φύει, ἔαρος δ’ ἐπιγίνεται ὥρη.

10 “Ὡς ἀνδρῶν γενεή, ἢ μὲν φύει, ἢ δ’ ἀπολήγει”.

Πάλιν δ’ αὖ Ὀμήρου εἰπόντος·

“Οὐχ ὁσίη κταμένοισιν ἐπ’ ἀνδράσιν εὐχετάασθαι”,

Ἄρχιλοχός τε καὶ Κρατῖνος γράφουσιν, ὁ μὲν,

Οὐ γὰρ ἐσθλὰ κατθανοῦσι κερτομεῖν ἐπ’ ἀνδράσι”·

15 Κρατῖνος δὲ ἐν τοῖς Λάκωσι,

“... φοβερόν ἀνθρώποις τόδ’ αὖ,

κταμένοις ἐπ’ αἰζηοῖσιν καυχᾶσθαι μέγα”.

Αὐθίς τε Ἀρχίλοχος, τὸ Ὀμηρικὸν ἐκεῖνο μεταφέρον,

“Ἀασάμην, οὐδ’ αὐτὸς ἀναίνομαι, ἀντί νυ πολλῶν”·

20 ὧδέ πως γράφει·

“Ἡμβλακον, καὶ πού τιν’ ἄλλον ἢ δ’ ἄτη κιχήσατο”.

Καθάπερ ἀμέλει κάκεῖνο τὸ ἔπος·

“Ξυνὸς ἐνυάλιος, καί τε κτανέοντα κατέκτα”·

μεταποιῶν αὐτός, ὧδέ πως ἐξήνεγκεν

25 “... ἔρξω·

Ἐτήτυμον γὰρ ξυνὸς ἀνθρώποις ἄρης”.

Ἔτι κάκεῖνο μεταφράζων·

“Νίκης ἀνθρώποισι θεῶν ἐν πείρᾳ κεῖται”·

διὰ τοῦδε τοῦ ἰάμβου δῆλός ἐστι·

30 “Καὶ νέους θαρρῦναι, νίκης δ’ ἐν θεοῖσι πείρατα”.

Πάλιν Ὀμήρου εἰπόντος,

“..... Ἀνιπτώποδες, χαμαιεῦναι”,

Εὐριπίδης ἐν Ἐρεχθεῖ γράφει·

“... εὐδουσ’ ἐν ἀστρώτῳ πέδῳ,

35 Πηγαῖσι δ’ οὐχ ὑγραίνουσι πόδας”.

1. Ἡ, “γένος καὶ φύλο”.

2. Ἰλιάς I, 116.

3. Ἰλιάς B, 235

ὁ Ὅμηρος ἀπὸ τὴν ἄλλη ἀπαντᾷ·

“Μὲ τὴ σκέψη νικᾷ ὁ ξυλοκόπος ὄχι μὲ τὴ δύναμη”.

Καὶ πάλι ὁ Μουσαῖος γράφει στὸ ποίημά του·

“Ὅπως καὶ ἡ δωρήτρα τῆς ζωῆς γῆ βγάζει φύλλα,
κι ἄλλα μαραίνονται πάνω στὶς μηλιές κι ἄλλα φυτρώνουν,
ἔτσι τὸ ἀνθρώπινο γένος σὰ φύλλο¹ στριφογυρίζει”.

Κι ὁ Ὅμηρος γράφει στὰ δικά του·

“Ἄλλα φύλλα ὁ ἄνεμος τὰ σκορπίζει κάτω κι ἄλλα τὸ δάσος
τὸ πολύφυλλο βγάζει, ὅταν ἔρχεται τῆς ἀνοιξης ἡ ὥρα.

Ἔτσι κι ἡ γενιὰ τῶν ἀνθρώπων ἡ μιὰ γεννιέται, ἡ ἄλλη τελειώνει”.

Καὶ πάλι λέγοντας ὁ Ὅμηρος,

“Δὲν εἶναι σωστὸ νὰ καυχίεσαι πάνω σὲ σκοτωμένους”,

Ὁ Ἀρχίλογος καὶ ὁ Κρατῖνος γράφουν, ὁ πρῶτος·

“Δὲν εἶναι ὠραῖο νὰ χλευάζεις σκοτωμένους”,

καὶ ὁ Κρατῖνος στοὺς Λάκωνές του·

“... εἶναι φοβερὸ πάνω

σὲ δυστυχομένους νεκροὺς νὰ λὲς μεγάλα λόγια”.

Καὶ πάλι ὁ Ἀρχίλογος, μεταφέροντας ἐκεῖνο τὸ ὁμηρικὸ, ὅτι,

“Τυφλώθηκα, δὲν τὸ ἀρνοῦμαι· ναί, ἀξίζει πολὺ”²,

γράφει τὰ παρακάτω·

“Λάθεισα, καὶ κάποιος ἄλλος ἔκανε αὐτὸ τὸ λάθος”.

Ὅπως ἀκριβῶς κι ἐκεῖνο τὸ στίχο,

“Εἶναι κακὸς ὁ Ἄρης, σκοτώνει αὐτὸν ποὺ πρῶτα σκότωνε”,

μεταποιώντας τον, τὸν εἶπε ὡς ἐξῆς·

“..... κάτι θὰ πράξω·

Γιατὶ εἶναι ἀλήθεια, ὅτι ὁ Ἄρης φέρνεται τὸ ἴδιο σ' ὄλους”.

Ἄκόμα μεταφράζοντας κι ἐκεῖνο τὸ,

“Σὲ ποιὸν ἀπ' τοὺς ἀνθρώπους θὰ πάει ἡ νίκη εἶναι στὴν κρίση
τῶν θεῶν”,

εἶναι φανερό ὅτι ἐνθαρρύνει τοὺς νέους μὲ τὸν ἐξῆς ἱαμβο·

“Ἀπὸ τὴν κρίση τῶν θεῶν κρέμεται κάθε νίκη”,

Καὶ πάλι ἀπὸ τὴ μιὰ ὁ Ὅμηρος λέει,

“..... μὲ ἄνιφτα πόδια, χαμοκοῖτες³,

κι ἀπὸ τὴν ἄλλη ὁ Εὐριπίδης γράφει·

“κοιμοῦνται στὴν πεδιάδα κάτω ἀπὸ τ' ἄστρα.

καὶ σὲ νερὰ ἀπὸ πηγές δὲ βρέχουν τὰ πόδια τους”.

Ἀρχιλόχου τε ὁμοίως εἰρηκότος,

“Ἄλλ’ ἄλλος ἄλλω κραδίην ἰαίνεται”,

παρὰ τὸ Ὀμηρικόν,

“Ἄλλος γὰρ ἄλλοισιν ἀνὴρ ἐπιτέρπεται ἔργοις”,

5 Εὐριπίδης ἐν τῷ Οἰνεῖ φησιν·

“Ἄλλ’ ἄλλος ἄλλοις μᾶλλον ἤδεται τρόποις”.

Ἀκήκοα δὲ Αἰσχύλου μὲν λέγοντος·

“Οἴκοι μένειν χρὴ τὸν καλῶς εὐδαίμονα,

Καὶ τὸν καλῶς πράσσοντα, καὶ τοῦτον μένειν”.

10 Εὐριπίδου δὲ τὰ ὅμοια ἐπὶ τῆς σκηνηῆς βοῶντος·

“Μακάριος ὅστις εὐτυχῶν οἴκοι μένει”,

ἀλλὰ καὶ Μενάνδρου ὡδέ πως κωμωδοῦντος·

“Οἴκοι μένειν χρὴ καὶ μένειν ἐλεύθερον

Ἡ μηκέτ’ εἶναι τὸν καλῶς εὐδαίμονα”.

15 Πάλιν Θεόγνιδος μὲν λέγοντος,

“Οὐκ ἔστιν φεύγοντι φίλος καὶ πιστὸς ἑταῖρος”,

Εὐριπίδης πεποίηκεν·

“Πένητα φεύγει πᾶς τις ἐκ ποδῶν φίλος”.

Ἐπιχάρμου τε εἰπόντος,

20 “ὦ θύγατερ, αἰ αἰ τύχας συννοικίζων σὲ νέω τὴν παλαιότεραν

καὶ ἐπάγοντος,

“Ὁ μὲν γὰρ ἄλλην δῆτα λαμβάνει νεάνιδα,

ἄλλον δ’ ἄλλη μαστεύει τινά”,

Εὐριπίδης γράφει·

25 “Κακὸν γυναιῖκα πρὸς νέον ζεῦξαι γραῖαν·

Ὁ μὲν γὰρ ἄλλης λέκτρον ἱμείρει λαβεῖν,

Ἡ δ’ ἐνδεῆς τοῦδ’ οὔσα, βουλεύει κακά”.

Ἔστι Εὐριπίδου μὲν ἐν τῇ Μηδεΐᾳ εἰπόντος,

“Κακοῦ γὰρ ἀνδρὸς δῶρ’ ὄνησιν οὐκ ἔχει”,

30 Σοφοκλῆς ἐν τῷ Αἴαντι τῷ μαστιγοφόρῳ ἐκεῖνό φησι τὸ ἰάμβιον,

“Ἐχθρῶν δ’ ἄδωρα δῶρα, κοῦκ ὀνήσιμα”.

Σόλωνος δὲ ποιήσαντος,

“Τίττει γὰρ κόρος ὕβριν, ὅτ’ ἂν πολὺς ὄλβος ἔπηται”,

ἀντικρὺς δὲ Θεόγνις γράφει·

35 “Τίττει τοι κόρος ὕβριν, ὅτ’ ἂν κακῶ ὄλβος ἔπηται”.

Ὅθεν καὶ ὁ Θουκυδίδης ἐν ταῖς ἱστορίαις,

Καὶ ὁ Ἀρχίλοχος λέγοντας ὁμοίᾳ,

“Ἀλλιώς ὁ καθένας εὐχαριστεῖ τὴν καρδιά του”,
 ἀνάλογα μ' αὐτὸ ποῦ λέει ὁ Ὀμηρος,
 “Καθένας ἄνθρωπος χαίρεται μὲ διαφορετικὸ ἔργο”,
 Ὁ Εὐριπίδης στὸν Οἰνέα λέει·

“Καθένας χαίρεται μὲ διαφορετικοὺς τρόπους”.
 Ἦκουσα καὶ τὸν Αἰσχύλο νὰ λέει:

“Ὅποιος εὐτυχεῖ, πρέπει νὰ μένει στὸ σπίτι του,
 κι ὅποιος δυστυχεῖ κι αὐτὸς πρέπει νὰ μένει”.

Ἐνῶ πάλι ὁ Εὐριπίδης φωνάζει πάνω στὴ σκηνὴ τὰ ἴδια·

“Μακάριος ὅποιος εἶναι εὐτυχισμένος καὶ μένει σπίτι του”,
 κι ὁ Μένανδρος γράφει σὲ κωμωδία κάπως ἔτσι·

“Πρέπει νὰ μείνει στὸ σπίτι του καὶ νὰ εἶναι ἐλεύθερος
 ἢ νὰ μὴ ζεῖ καθόλου ὅποιος εὐδαιμονεῖ σωστά”.

Καὶ πάλι, ἐνῶ ὁ Θεόγνις λέει,

“Ὁ ἐξόριστος δὲν ἔχει φίλο καὶ σύντροφο πιστό”,
 ὁ Εὐριπίδης διευκρινίζει ἀπὸ τὴν ἄλλη·

“Ἀπὸ τὸ φτωχὸ φεύγει μακριὰ κάθε φίλος”.

Λέγοντας ὁ Ἐπίχαρμος,

“Ἀλλοίμονο στὴν τύχη σου, κόρη μου, παντρεύεσαι νέο ἔσὺ ἢ με-
 γαλύτερη του”,

Καὶ προσθέτοντας,

“Ὁ νέος παίρνει ἄλλη νέα, κι ἐκείνη γυρεῦει ἄλλον”,

ὁ Εὐριπίδης γράφει·

“Εἶναι κακὸ νὰ ἐνώσεις νέον ἄνδρα μὲ γυναίκα ἡλικιωμένη·
 Γιατὶ αὐτὸς ἐπιθυμεῖ τὸ κρεβάτι ἄλλης,
 κι αὐτὴ, ἐπειδὴ τὸ στερεῖται, σκέφτεται κακὰ”.

Ὁ Εὐριπίδης πάλι στὴ Μῆδεια λέει·

“Τοῦ κακοῦ ἀνθρώπου τὰ δῶρα δὲν ὠφελοῦν”,

ἐνῶ ὁ Σοφοκλῆς στὸν Αἴαντα μαστιγοφόρο λέει τὸν ἰαμβικὸ στίχο·

“Τὰ δῶρα τῶν ἐχθρῶν δὲν εἶναι ὠφέλιμα”.

Κι ἐνῶ πάλι ὁ Σόλων γράφει στὴν ποίησή του,

“Γεννᾶ τὴν ὕβρη ὁ κόρος ἂν πολλὰ πλούτη ἔχουν σωριαστεῖ”,

ὁ Θεόγνις γράφει διευκρινίζοντας·

“Γεννᾶ τὴν ὕβρη ὁ κόρος σὰν ὁ κακὸς πλουτεῖ”.

Γι' αὐτὸ κι ὁ Θουκυδίδης στὶς Ἱστορίες του λέει·

“Εἰώθασιν δὲ οἱ πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων, φησὶν, οἷς ἂν μάλιστα καὶ δι’ ἐλαχίστου ἀπροσδόκητος εὐπραγία ἔλθῃ, εἰς ὕβριν τρέπεσθαι”.

Καὶ Φίλιστος ὁμοίως τὰ αὐτὰ μιμεῖται, ὧδε λέγων·

Τὰ δὲ πολλὰ κατὰ λόγον τοῖς ἀνθρώποις εὐτυχοῦντα, ἀσφαλέστε-
 5 Ͼα παρὰ δόξαν καὶ κακοπραγίαν· εἰώθασι γὰρ μάλιστα οἱ παρὰ
 δόξαν ἀπροσδοκῆτως εὖ πράσσοντες εἰς ὕβριν τρέπεσθαι”.

Πάλιν Εὐριπίδου ποιήσαντος,

“Ἐκ γὰρ πατρὸς καὶ μητρὸς ἐκπονουμένων
 Σκληρὰς διαίτας οἱ γόνοι βελτίονες”,

10 Κριτίας γράφει·

“Ἄρχομαι δέ τοι ἀπὸ γενετῆς ἀνθρώπου, πῶς ἂν βέλτιστος τὸ
 σῶμα γένοιτο καὶ ἰσχυρότατος· εἰ δ’ φυτεύων γυμνάζοιτο καὶ ἐσθί-
 οὶ ἐρρωμένως, καὶ ταλαιπωροῖῃ τὸ σῶμα, καὶ ἡ μήτηρ τοῦ παιδίου
 τοῦ μέλλοντος ἔσσεσθαι ἰσχύοι τὸ σῶμα καὶ γυμνάζοιτο”.

15 Αὐθὶς τε Ὀμήρου ἐπὶ τῆς Ἡφαιστοτεύκτου ἀσπίδος εἰπόντος·

“Ἐν μὲν γαῖαν ἔτευξ’, ἐν δ’ οὐρανόν, ἐν δὲ θάλασσαν·
 Ἐν δ’ ἐτίθει ποταμοῖο μέγα σθένος Ὠκεανοῖο”·

Φερεκύδης δ’ Σύριος λέγει·

“Ζὰς ποιεῖ φάρος μέγα τε καὶ καλόν· καὶ ἐν αὐτῷ ποικίλλει γῆν
 20 καὶ Ὠγήνον καὶ τὰ Ὠγήνου δώματα”.

Ὀμήρου τε εἰπόντος·

“Αἰδώς, ἧ τ’ ἀνδρα μέγα σίνεται ἠδ’ ὀνίνησιν”,

Εὐριπίδης ἐν Ἐρεχθεῖ γράφει·

“Αἰδοῦς δὲ αὐτὸς δυσκροίτως ἔχω πέρι·

25 Καὶ δεῖ γὰρ αὐτῆς, κᾶστιν αὖ κακὸν μέγα”.

Λάδοις δ’ ἂν ἐκ παραλλήλου τῆς κλοπῆς τὰ χωρία κακ τῶν συνακμα-
 σάντων καὶ ἀνταγωνισαμένων σφίσι τὰ τοιαῦτα. Εὐριπίδου μὲν ἐκ τοῦ
 Ὀρέστου·

“ὦ φίλον ὕπνου θέλγητρον, ἐπίκουρον νόσου”·

30 Σοφοκλέους ἐκ τῆς Ἐριφύλης·

“Ἀπελθ’ ἐκείνης ὕπνον ἱητρὸν νόσου”·

καὶ Εὐριπίδου μὲν ἐξ Ἀντιγόνης·

“Ὀνόματι μεμπτόν τὸ νόθον, ἡ φύσις δ’ ἴση”·

Σοφοκλέους δὲ ἐξ Ἀλευάδων·

35 “Ἄπαν τὸ χρηστὸν τὴν ἴσην ἔχει φύσιν”.

“Εἶναι συνηθισμένο σὲ πολλοὺς ἀνθρώπους, σ' ὅσους μάλιστα ἔρ-
χεται σύντομη καὶ ἀπροσδόκητη εὐτυχία, νὰ γίνονται ἀλαζόνες”⁴.

Καὶ ὁ Φίλιστος μιμεῖται τὰ ἴδια καὶ τὰ ὅμοια γράφοντας ὡς ἑξῆς:

“Ἡ εὐτυχία τὶς πρὸ πολλὰς φορὲς λογικὰ στοὺς ἀνθρώπους εἶναι
ἀσφαλέστερη στὴ δόξα καὶ στὴν κακοτυχία. Γιατὶ συνήθως ὅσοι
εὐτυχοῦν ἀπροσδόκητα καὶ παρ' ἐλπίδα, τρέπονται στὴν ὕβρη”.

Καὶ πάλι, γράφοντας ὁ Εὐριπίδης σὲ τραγωδία του:

“Ὅταν ὁ πατέρας κι ἡ μητέρα μοχθοῦν
μὲ ζωὴ σκληρὴ, τὰ παιδιὰ γίνονται καλύτερα”,

ὁ Κριτίας λέει:

“Ἀρχίζω ἀπὸ τὴ γέννηση τοῦ ἀνθρώπου, πῶς θὰ μπορούσε νὰ γί-
νει στὸ σῶμα ἄριστος καὶ πολὺ δυνατός· ἂν ὁ πατέρας γυμνάζεται
καὶ τρώει δυνατὴ τροφή καὶ σκληραγωγεῖ τὸ σῶμα του, κι ἂν ἡ
μητέρα τοῦ παιδιοῦ πού θὰ γεννηθεῖ εἶναι δυνατὴ στὸ σῶμα καὶ
γυμνάζεται”.

Ἐπίσης, ἐνῶ ὁ Ὅμηρος εἶπε γιὰ τὴν ἀσπίδα τοῦ Ἀχιλλέα πού ἔφτιαξε
ὁ Ἡφαίστος,

“Ἐφτιαξε μέσα σ' αὐτὴν τὴ γῆ, τὸν οὐρανὸ καὶ τὴ θάλασσα·
κι ἀκόμα ἔβαλε τὸν μεγαλοδύναμο ποταμὸ Ὠκεανό”,

Ὁ Φερεκύδης ὁ Σῦρος λέει:

“Ὁ Ζεὺς κάνει ροῦχο μεγάλο κι ὁμορφο· καὶ μέσα σ' αὐτὸ ὑφαίνει
τὴ γῆ καὶ τὸν Ὠγῆνο καὶ τὰ ἀνάκτορα τοῦ Ὠγήνου”.

Κι ἐνῶ ὁ Ὅμηρος λέει,

“Ἡ ντροπὴ πού καὶ πολὺ βλάπτει τὸν ἀνθρώπο καὶ τὸν ὠφελεῖ”⁵,

ὁ Εὐριπίδης ἀπαντᾷ στὸν Ἐρεχθεά:

“Δὲν μπορῶ ν' ἀποφανθῶ κάτι γιὰ τὴν ντροπὴ·
καὶ χρειάζεται, καὶ κάπου εἶναι μεγάλο κακό”.

Μπορεῖ νὰ πάρεις καὶ τὰ παράλληλα χωρία νὰ ἔχουν κλαπεῖ κι ἀπὸ
ἐκείνους πού ἦταν σύγχρονοι καὶ ἀνταγωνιστὲς σ' αὐτὰ τὰ πράγματα.

Τοῦ Εὐριπίδη ἀπὸ τὸν Ὁρέστη

“Ἦ ἀγαπητὸ φάρμακο τοῦ ὕπνου, πού ἐλαφρύνει τὴ νόσο”.

Τοῦ Σοφοκλῆ ἀπὸ τὴν Ἐριφύλη:

“Διῶξε ἀπὸ αὐτὴν τὸν ὕπνο, τὸ γιατρὸ τῆς νόσου”.

Καὶ τοῦ Εὐριπίδη ἀπὸ τὴν Ἀντιγόνη:

“Ἡ φύση ἔδωσε τὸ νόθο μὲ ὄνομα ἐπονείδιστο”.

Καὶ τοῦ Σοφοκλῆ ἀπὸ τὶς Ἀλευάδες:

“Ὅλοι οἱ καλοὶ ἔχουν τὴν ἴδια φύση”.

- Πάλιν Εὐριπίδου μὲν ἐν Κτιμένῳ
 Τῷ γὰρ πονοῦντι καὶ Θεὸς συλλαμβάνει”·
 Σοφοκλέους δὲ “ἐν Μίνῳ
 Οὐκ ἔστι τοῖς μὴ δρωῖσι σύμμαχος τύχη”·
 5 *Ναὶ μὴν Εὐριπίδου μὲν ἐξ’ Ἀλεξάνδρου*
 Χρόνος δὲ δείξει, ᾧ τεκμηρίῳ μαθῶν,
 “Ἡ χρηστον ὄντα γνώσομαί σε ἢ κακόν”·
 Σοφοκλέους δὲ ἐξ’ Ἰππονόου
 “Πρὸς ταῦτα κρύπτε μηδέν· ὡς ὁ πάνθ’ ὄρων
 10 *Καὶ πάντ’ ἀκούων πάντ’ ἀναπτύσσει χρόνος”*.
 Ἄλλὰ κακεῖνα ὁμοίως ἐπιδράμωμεν. Εὐμήλου γὰρ ποιήσαντος
 “Μνημοσύνης καὶ Ζηνὸς Ὀλυμπίου ἐννέα κοῦραι,
 Σόλων τῆς ἐλεγείας ὧδε ἄρχεται
 Μνημοσύνης καὶ Ζηνὸς Ὀλυμπίου ἀγλαὰ τέκνα”·
 15 *Πάλιν αὖ τὸ Ὀμηρικὸν παραφράζων Εὐριπίδης*
 “Τίς πόθεν εἶς ἀνδρῶν; πόθι τοι πόλις ἠδὲ τοκῆες;
 τοῖσδε χρῆται τοῖς Ἰαμβίοις ἐν τῷ Αἰγεῖ
 “Ποῖαν σε φῶμεν γαῖαν ἐκλελοιπῶτα
 Πόλει ξενουῖσθαι τῆδε; τίς πάτρας θ’ ὄρος;
 20 *Τίς ἐσθ’ ὁ φύσας; τοῦ κεκήρυξαι πατρός”*;
 Τί δ’; Οὐ Θεόγνιδος εἰπόντος
 “Οἶνος πινόμενος πουλὺς κακός ἦν δέ τις αὐτῷ
 Χρῆται ἐπισταμένως, οὐ κακόν, ἀλλ’ ἀγαθόν”,
 Πανύασις γράφει
 25 “Ὡς οἶνος θνητοῖσι θεῶν πάρα δῶρον ἄριστον,
 Πινόμενος κατὰ μέτρον· ὑπέρομετρος δὲ χερείων”;
 Ἄλλὰ καὶ Ἡσιόδου λέγοντος
 “Σοὶ δ’ ἐγὼ ἀντὶ πυρὸς δώσω κακόν, ᾧ κεν ἅπαντες τέρπωνται
 Εὐριπίδης ποιεῖ
 30 “Ἀντὶ πυρὸς δὲ γὰρ ἄλλο πῦρ
 μεῖζον καὶ δυσμαχότερον βλάστον γυναιῖκες”·
 Πρὸς τούτοις, Ὀμήρου λέγοντος
 “Γαστέρα δ’ οὐπὼς ἐστὶν ἀποπληῆσαι μεμαυῖαν,
 Οὐλομένην, ἣ πολλὰ κακ’ ἀνθρώποισι δίδωσιν”,
 35 *Εὐριπίδης ποιεῖ*,
 “Νικᾶ δὲ χρεῖα μὲν κακῶς τ’ ὀλουμένη
 Γαστήρ, ἀφ’ ἧς δὴ πάντα γίγνεται κακά”·

Πάλι τοῦ Εὐριπίδη ἀπὸ τὸν Κτίμενο·

“Ὅποιος κοπιάζει τὸν βοηθάει κι ὁ θεός”.

Καὶ τοῦ Σοφοκλῆ ἀπὸ τὸν Μίνωα·

“Μέ ὅποιους δέν ἐνεργοῦν, ἡ φύση δέν εἶναι σύμμαχος”.

Καὶ βέβαια τοῦ Εὐριπίδη οἱ στίχοι ἀπὸ τὸν Ἀλέξανδρο·

“Ὁ χρόνος θὰ δείξει σέ ποιὸ τεκμήριο θὰ στηριχθῶ,
γιὰ νὰ γνωρίσω ἂν εἶσαι καλὸς ἢ κακός”.

Καὶ τοῦ Σοφοκλῆ ἀπὸ τὸν Ἴπλόνοο·

“Ἀπὸ αὐτὰ μὴν κρῦβεις τίποτε· γιατί ὁ παντεπόπτης
καὶ παντακουστής χρόνος τ’ ἀποκαλύπτει ὅλα”.

“Ὁμως ἄς ἐξετάσομε καὶ ἐκεῖνα. Γράφοντας ὁ Εὐμηλος στὸ ποίημά του,

“Ἡ Μνημοσύνη καὶ ὁ Ὀλύμπιος Δίας εἶχαν ἐννέα κόρες”,
ὁ Σόλων ἔτσι ἀρχίζει τὴν ἐλεγεία του·

“Τῆς Μνημοσύνης καὶ τοῦ Ὀλύμπιου Δία λαμπρὲς κόρες”.

Καὶ ὁ Εὐριπίδης πάλι παραφράζοντας τὸ Ὀμηρικό,

“Ποιὸς εἶσαι; Ποῦ εἶναι ἡ πατρίδα σου καὶ οἱ γονεῖς σου;”,
κάνει τοὺς παρακάτω ἱαμβικοὺς στίχους στὸν Αἰγέα του·

“Ποιὰ πατρίδα γῆ νὰ ποῦμε πὼς ἐγκατέλειψες
καὶ φιλοξενεῖσαι ἐδῶ κι ἐκεῖ; ποιὰ χώρα καὶ ποιὰ περιοχὴ
τῆς πατρίδας; Ποιὸς ὁ πατέρας σου; τίνος εἶσαι γιὸς;”.

Τί λοιπόν; δέν εἶπε ὁ Θεόγνις,

“Τὸ πολὺ κρασι βλάπτει· ἂν ὅμως κάποιος
πίνει προσεχτικά, ἀντὶ βλαβερό εἶναι ὠφέλιμο”,

καὶ ὁ Πανύασις γράφει,

“τὸ κρασι εἶναι ἄριστο δῶρο τῶν θεῶν στοὺς ἀνθρώπους
ὅταν πίνεται μὲ μέτρο· ἂν περέσει τὸ μέτρο εἶναι κακό”.

Ἄλλὰ καὶ ὁ Ἡσίοδος λέει·

“Ἀντὶ φωτιὰ θὰ σοῦ δώσω κακό μὲ τὸ ὅποιο ὅλοι θὰ χαίρονται...”.

Ἐνῶ ὁ Εὐριπίδης γράφει σὲ τραγωδία·

“Στὴ θέση τῆς φωτιᾶς ἄλλη φωτιὰ μεγαλῦτερη καὶ πιὸ
δυσκολοπολέμητη βλάστησε, οἱ γυναῖκες”.

Ἐκτὸς ἀπὸ αὐτὰ, ἐνῶ ὁ Ὀμηρος λέει,

“Κοιλιά ποῦ λυσσάει, δὲ γίνεται νὰ τὴ γεμίσεις,
τὴν καταστροφὴ, ποῦ πολλὰ κακὰ στοὺς ἀνθρώπους δίνει”,

Ὁ Εὐριπίδης γράφει σὲ τραγωδία του·

“Νικᾷ τὴν ἀνάγκη ἡ διψασμένη γιὰ καταστροφὴ
κοιλιά, ἀπ’ τὴν ὁποία γίνονται ὅλα τὰ κακά”.

Ἔτι Καλλία τῷ κωμικῷ γράφοντι,

“Μετὰ μαινομένων φασὶ χρῆναι μαίνεσθαι πάντας ὁμοίως”,
Μένανδρος ἐν Πωλουμένοις παρισάξεται λέγων·

“Οὐ πανταχοῦ τὸ φρόνιμον ἀρμόττει παρὸν.

5 Καὶ συμμαγήναι δ’ ἔνια δεῖ”.

Ἀντιμάχου τε τοῦ Τηϊοῦ εἰπόντος,

“Ἐκ γὰρ δώρων πολλὰ κάκ’ ἀνθρώποισι πέλονται”.

Αὐγίας ἐποίησε·

“Δῶρα γὰρ ἀνθρώπων νόον ἤπαφεν, ἠδὲ καὶ ἔργα”.

10 Ἡσιόδου δὲ εἰπόντος,

“Οὐ μὲν γάρ τι γυναικὸς ἀνὴρ ληΐζειτ’ ἄμεινον

Τῆς ἀγαθῆς τῆς δ’ αὐτε κακῆς οὐ ρίγιον ἄλλο”,

Σιμωνίδης εἶπεν·

“Γυναικὸς οὐδὲν χρῆμ’ ἀνὴρ ληΐζεται

15 Ἐσθλῆς ἄμεινον, οὐδὲ ρίγιον κακῆς”.

Πάλιν Ἐπιχάρμου εἰπόντος,

“Ὡς πολὺν ζήσων χρόνον, χῶς ὀλίγον, οὕτως διανοοῦ”,

Εὐριπίδης γράφει·

“Τί δή ποτ’ ὄλβω μὴ σαφεῖ δεδηκότες,

20 Οὐ ζῶμεν ὡς ἡδιστα, μὴ λυπούμενοι”;

Ὁμοίως τοῦ κωμικοῦ Διφίλου εἰπόντος,

“Εὐμετάβολός ἐστιν ἀνθρώπων βίος”.

Ποσίδιππος

“Οὐδεὶς ἀλύτως τὸν βίον διήγαγεν,

25 Ἀνθρωπος ὢν, οὐδ’ ἄχρι τοῦ τέλους πάλιν

Ἐμεινεν εὐτυχῶν”.

καὶ κατάλληλά σοί φησιν ὁ Πλάτων γράφων περὶ ἀνθρώπου εὐμετα-
βόλου ζώου. Αὐθις Εὐριπίδου εἰπόντος,

“Ὡ πολύμοχθος βιοτὰ θνητοῖς,

30 Ὡς ἐπὶ παντὶ σφαλερὰ κείσαι·

Καὶ τὰ μὲν αὖξεις, τὰ δὲ ἀποφθινύθεις

Καὶ οὐκ ἔστιν ὄρος κείμενος, οὐδὲ

Εἷς, ὄντινα χρὴ τελέσαι θνητοῖς,

Πλὴν ὅταν ἔλθῃ κρυερὰ Διόθεν

35 Θανάτου πεμφθεῖσα τελευτή”.

Δίφιλος γράφει·

“Οὐκ ἔστι βίोटος, ὃς οὐ κέκτηται κακά,

Κι ἀκόμα μὲ τὸν κωμικὸ Καλλία ποῦ γράφει·

“Μὲ τοὺς τρελλοὺς λένε πρέπει νὰ γίνουν ὅλοι τρελλοί”,
ἐξισώνεται ὁ Μένανδρος ποῦ γράφει στοὺς Πωλουμένους·

“Δὲν ταιριάζει ἡ φρόνηση νὰ εἶναι παντοῦ παρούσα,
ἀλλὰ χρειάζεται σὲ μερικὰ καὶ ἡ τρέλλα”.

Κι ἐνῶ ὁ Ἀντίμαχος ἀπὸ τὴν Τέω εἶπε,

“Ἀπὸ τὰ δῶρα πολλὰ κακὰ συμβαίνουν στοὺς ἀνθρώπους”,
ὁ Αὐγίας ἔγραψε τὸ στίχο·

“Τὰ δῶρα ἀπατοῦν τὸ νοῦ τῶν ἀνθρώπων μαζὶ καὶ τὰ ἔργα”.

Κι ἐνῶ ὁ Ἡσίοδος εἶπε,

“Ἀπὸ τὴ γυναῖκα ὁ ἀνδρας δὲν κερδίζει τίποτε καλύτερὸ τῆς
ἀπὸ τὴν κακὴ πάλῃ κανένα ἄλλο χειρότερό τῆς”,

ὁ Σιμωνίδης λέει·

“Ἀπὸ τὴ γυναῖκα τίποτε δὲν κερδίζει ὁ ἀνδρας·
ἀπὸ καλὴ γυναῖκα καλύτερο, οὔτε ἀπ’ τὴν κακὴ χειρότερο”.

Καὶ πάλι, ἐνῶ ὁ Ἐπίχαρμος λέει,

“Ὅτι θὰ ζήσεις πολλὰ χρόνια καὶ λίγα, ἔτσι νὰ σκέφτεσαι”,

ὁ Εὐριπίδης γράφει·

“Γιατί, ζώντας σὲ μιὰ εὐτυχία ἀβέβαιη,
δὲν ζοῦμε ὅσο τὸ δυνατὸ πιὸ εὐχάριστα, χωρὶς λύπες;”.

Ὅμοια, ἐνῶ ὁ κωμικὸς Δίφιλος εἶπε,

“Ὁ βίος τῶν ἀνθρώπων εἶναι εὐμετάβλητος”,

ὁ Ποσίδιππος λέει·

“Κανένας δὲν πέρασε τὴ ζωὴ του χωρὶς λύπες,
τὴ στιγμή ποῦ εἶναι ἀνθρωπος, οὔτε πάλι ὡς τὸ τέλος
ἔμεινε εὐτυχισμένος”.

Καὶ κατὰ τρόπο κατάλληλο σοῦ μιλάει καὶ ὁ Πλάτων γράφοντας γιὰ
τὸν ἀνθρωπο ὅτι εἶναι ζῶο εὐμετάβολο. Ἐπίσης, ἐνῶ ὁ Εὐριπίδης εἶπε,

“Ζωὴ πολύμοχθη τῶν θνητῶν
εἶσαι ἐπισφαλῆς κάθε στιγμή.

”Ἄλλα τ’ αὐξάνεις κι ἄλλα τὰ καταστρέφεις·

κι ἔχει τεθεῖ ἓνας ὄρος, οὔτε

ἓνας, ποῦ πρέπει νὰ τηρήσεις γιὰ τοὺς θνητοὺς,

παρὰ μόνο ὅταν ἔρθει ἡ παγερὴ ἀπὸ τὸ Δία

σταλμένη τελευτὴ τοῦ θανάτου”.

Ὁ Δίφιλος γράφει·

Δὲν ὑπάρχει ζωὴ ποῦ νὰ μὴν ἔχει συμφορές

Λύπας, μερίμνας, ἀρπαγᾶς, στρέβλας, νόσους.
 Τούτων ὁ θάνατος, καθάπερ ἰατρὸς φανείς,
 Ἄνεπαυσε τοὺς ἔχοντας, ἀναπαύσας ὕπνω”.

Ἔτι τοῦ Εὐριπίδου εἰπόντος,

5 “Πολλαὶ μορφαὶ τῶν δαιμονίων,
 Πολλὰ δ’ ἀέλπτως κραίνουσι θεοί”,

ὁ τραγικὸς ὁμοίως Θεοδέκτης γράφει·

“Τὸ μὴ βεβαίους τὰς βροτῶν εἶναι τύχας”.

Βακχυλίδου τε εἰρηκότος·

10 “Παρ’ οἷσι δὲ θνητῶν τὸν ἅπαντα χρόνον τῷ δαίμονι δῶκε,
 πρᾶσσοντα ἐν καιρῷ πολιορκόταφον
 γῆρας ἰκνεῖσθαι, πρὶν ἐγκύρσαι δύα”,

Μοσχίων ὁ κωμικὸς γράφει·

“Κεῖνος δ’ ἀπάντων ἐστὶ μακαριώτατος,

15 “Ὅς διὰ τέλους ζῶν ὁμαλὸν ἤσκησεν δίον”.

Εὐροῖς δ’ ἂν καὶ Θεόγνιδος εἰπόντος,

“Ὅ τοι χρήσιμόν ἐστι νέα γυνὴ ἀνδρὶ γέροντι·

Ὅ γὰρ πηδαλίῳ πείθεται ὡς ἄκατος”,

Ἀριστοφάνη τὸν κωμικὸν γράφοντα·

20 “Αἰσχρὸν νέα γυναικὶ πρεσβύτης ἀνήρ”.

Ἀνακρέοντος γὰρ ποιήσαντος,

“Ἐρωτα γὰρ τὸν ἄβροτον

Μέλπομαι, βρούοντα μίτραις

Πολυανθέμοις ἀείδων·

25 Ὅ δὲ καὶ θεῶν δυνάστης

Ὅ δὲ καὶ βροτοὺς δαμάζει”.

Εὐριπίδης γράφει·

“Ἐρως γὰρ ἄνδρας οὐ μόνους ἐπέρχεται,

οὐδ’ αὖ γυναικας, ἀλλὰ καὶ θεῶν ἄνω

30 ψυχὰς ταράσσει, κατὰ πόντον ἔρχεται”.

Ἄλλ’ ἵνα μὴ ἐπιπλέον προῖη ὁ λόγος, φιλοτιμουμένων ἡμῶν τὸ
 εὐεπίφορον εἰς κλοπὴν τῶν Ἑλλήνων κατὰ τοὺς λόγους τε καὶ τὰ δό-
 γματα ἐπιδεικνύναι, φέρε ἄντικρυς μαρτυροῦντα ἡμῖν Ἰππίαν τὸν
 σοφιστὴν τὸν Ἡλεῖον, ὃς τὸν αὐτὸν περὶ τοῦ προκειμένου μοι σκέμμα-
 35 τος ἤκει λόγον, παραστησώμεθα ὧδέ πως λέγοντα·

“Τούτων ἴσως εἴρηται τὰ μὲν Ὀρφεῖ, τὰ δὲ Μουσαίῳ κατὰ βραχύ,

λύπες, μέριμνες, ἀρπαγές, στρέβλες, νόσους.

Κι ὁ θάνατος ἀφοῦ παρουσιαστῆ ὡς γιαντροῦς
ζεκουράζει αὐτοὺς πού τὰ ἔχουν, ἀναπαύοντάς τους μὲ ὕπνο”.

Κι ἀκόμα, ἐνῶ ὁ Εὐριπίδης εἶπε,

“Πολλές εἶναι οἱ ὄψεις πού ἡ τύχη φέρει,
καὶ πολλὰ ἀνέλπιστα ἀφήνουν οἱ θεοὶ νὰ γενοῦν”,

ὅμοια ὁ τραγικός Θεοδέκτης γράφει·

“Ὅτι δὲν εἶναι βέβαιες οἱ τύχες τῶν θνητῶν”.

Κι ἐνῶ ὁ Βακχυλίδης εἶπε,

“Ὅποιος ἀπὸ τοὺς θνητοὺς ἐμπιστεύθηκε ὅλο τὸ χρόνο του στοῦ
δαιμόνιο ἐνεργώντας, τὸν προφταίνουν στὴν ὥρα τὰ γηρατειὰ μὲ
τοὺς λευκοὺς κροτάφους, πρὶν τὸν βρεῖ δυστυχία”,

ὁ κωμικός Μοσχίων γράφει·

“Ἐκεῖνος εἶναι ἀπὸ ὅλους ὁ πιὸ εὐτυχισμένος,
πού ὡς τὸ τέλος ἔζησε ὁμαλὰ τὴ ζωὴ του”.

Θὰ βρεῖς καὶ σὲ κάποιο λόγο νὰ λέει ὁ Θεόγνης,

“Δὲν εἶναι βέβαια χρήσιμη νέα γυναίκα σὲ γέροντα,
γιατὶ δὲν ὑπακούει στοῦ τιμόνι ὅπως ἡ βάρκα”,

καὶ νὰ γράφει ὁ κωμικός Ἀριστοφάνης·

“Εἶναι ντροπὴ στὴ νέα γυναίκα ὁ γέρος ἄνδρας”.

Ἐπίσης, ἐνῶ ὁ Ἀνακρέοντας λέει σὲ ποίημά του,

“Τὸν τρυφερό ἔρωτα

ψάλλω, γεμάτο ἀπὸ στεφάνια

μὲ πολλὰ λουλούδια.

Αὐτὸς δυναστεύει καὶ τοὺς θεοὺς

καὶ τοὺς θνητοὺς δαμάζει”.

ὁ Εὐριπίδης γράφει·

“Δὲν ὁρμᾷ ὁ ἔρωτας μόνο στοὺς ἄνδρες

οὔτε καὶ στὶς γυναῖκες, ἀλλὰ καὶ ψηλὰ τῶν θεῶν

ταράζει τίς ψυχές καὶ πετᾷ καὶ στὴ θάλασσα”.

Ἄλλὰ γιὰ νὰ μὴν προχωρήσει περισσότερο ὁ λόγος ἀπὸ τὴ φιλοδοξία μας ν’ ἀποδείξομε τὴν πρόθυμη τάση τῶν Ἑλλήνων στὴν κλοπὴ λόγων καὶ δογμάτων, ἐμπρὸς νὰ παρουσιάσομε τὴν ἀπροκάλυπτη μαρτυρία τοῦ σοφιστῆ Ἰππία τοῦ Ἡλείου, πού λέει τὰ ἴδια γιὰ τὸ θέμα πού μᾶς ἀπασχολεῖ καὶ πού εἶναι τὰ ἑξῆς·

“Ἀπὸ αὐτὰ ἴσως εἶπε κάτι ὁ Ὀρφέας, κάποια ὁ Μουσαῖος μὲ

ἄλλα ἀλλαχοῦ, τὰ δὲ Ἡσιόδῳ, τὰ δὲ Ὀμήρῳ, τὰ δὲ τοῖς ἄλλοις τῶν ποιητῶν, τὰ δὲ ἐν συγ-γραφαῖς, τὰ μὲν Ἑλλησι, τὰ δὲ βαρβάρους Ἐγὼ δέ, ἐκ πάντων τούτων τὰ μέγιστα καὶ ὁμόφυλα συνθείς, τοῦτον καινὸν καὶ πολυειδῆ τὸν λόγον ποιήσομαι”.

5 Ὡς δὲ μὴ ἄμοιρον τὴν τε φιλοσοφίαν τὴν τε ἱστορίαν, ἀλλὰ μηδὲ τὴν ρητορικὴν, τοῦ ὁμοίου ἐλέγχου περιιδώμεν, καὶ τούτων ὀλίγα παραθέσθαι εὐλογον. Ἀλκμαίωνος γὰρ τοῦ Κροτωνιάτου λέγοντος,

“Ἐχθρὸν ἄνδρα ῥᾶον φυλάξασθαι ἢ φίλον”,

ὁ μὲν Σοφοκλῆς ἐποίησεν ἐν τῇ Ἀντιγόνη·

10 “... τί γὰρ

Γένοιτ’ ἂν ἔλκος μείζον ἢ φίλος κακός;”

Ξενοφῶν δὲ εἶρηκεν·

“Οὐκ ἂν ἐχθρούς ἄλλως πως βλάψειεν ἂν τις,

ἢ φίλος δοκῶν εἶναι”.

15 Καὶ μὴν ἐν Τηλέφῳ εἰπόντος Εὐριπίδου,

“Ἕλληνες ὄντες βαρβάρους δουλεύσομεν;”

Θρασύμαχος ἐν τῷ ὑπὲρ Λαρισσαίων λέγει·

“Ἀρχελάφ δουλεύσομεν, Ἑλληνες ὄντες, βαρβάρω;”

Ὁρφέως δὲ ποιήσαντος,

20 “Ἔστιν ὕδωρ ψυχῇ, θάνατος δ’ ὑδάτεσσιν ἄμοιδή.

Ἐκ δ’ ὕδατος γαῖη, τὸ δὲ ἐκ γαίης πάλιν ὕδωρ.

Ἐκ τοῦ δὲ ψυχῇ, ὅλον αἰθέρα ἀλλάσσουσα”·

Ἡράκλειτος ἐκ τούτων συνιστάμενος τοὺς λόγους, ὧδέ πως γράφει·

“Ψυχῆσι θάνατος, ὕδωρ γενέσθαι, ὕδατι δὲ θάνατος, γῆν γενέ-

25 σθαι· ἐκ γῆς δὲ ὕδωρ γίνεται, ἐξ ὕδατος δὲ ψυχῇ”.

Ναὶ μὴν Ἀθάμαντος τοῦ Πυθαγορείου εἰπόντος,

ᾧ Ὡδε γεννᾶτο παντὸς ἀρχά· καὶ ριζώματα τέτταρα τυγχάνοντι,

πῦρ, ὕδωρ, ἀήρ, γῆ· ἐκ τούτων γὰρ αἱ γενέσεις τῶν γινομένων”,

ὁ Ἀκραγαντῖνος ἐποίησεν Ἐμπεδοκλῆς·

30 “Τέσσαρα τῶν πάντων ριζῶματα, πρῶτον ἄκουε·

Πῦρ καὶ ὕδωρ καὶ γαῖαν, ἠδ’ αἰθέρος ἅπλητον ὕψος

Ἐκ γὰρ τῶν ὅσα τ’ ἦν, ὅσα τ’ ἔσσειται, ὅσα τ’ ἔασσιν”.

Καὶ Πλάτωνος μὲν λέγοντος,

“Διὰ τοῦτο καὶ θεοὶ τῶν ἀνθρώπων ἐπιστήμονες, οὓς ἂν διὰ πλεί-

συντομία, ἄλλα λέχθησαν ἀπὸ ἄλλους, ἄλλα ἀπὸ τὸν Ἡσίοδο, ἄλλα ἀπὸ τὸν Ὅμηρο, ἄλλα ἀπὸ ἄλλους ποιητές, καὶ ἄλλα εἶναι σέ συγγράμματα, γραμμένα ἄλλα ἀπὸ Ἕλληνες καὶ ἄλλα ἀπὸ βαρβάρους. Ἐγὼ ὅμως, συνθέτοντας ἀπὸ ὅλα αὐτὰ τὰ σπουδαιότερα, θὰ γράψω αὐτὸν τὸν νέο καὶ πολυποίκιλο λόγο”.

Γιὰ νὰ μὴν ἀφήσομε ὅμως τὴ φιλοσοφία καὶ τὴν ἱστορία, ἀλλὰ καὶ τὴ ρητορική, ἔξω ἀπὸ τὸν ὅμοιο ἔλεγχον, εἶναι εὐλόγον νὰ παραθέσομε λίγα καὶ ἀπὸ αὐτά. Ἐνῶ δηλαδή ὁ Ἀλκμαίων ὁ Κροτωνιάτης λέει,

“Εἶναι εὐκολότερη ἢ προφύλαξις ἀπ’ τὸν ἐχθρόν, παρὰ ἀπ’ τὸ φίλον”, ὁ Σοφοκλῆς γράφει στὴν Ἀντιγόνη,

“... Ποιὰ δηλαδή

μεγαλύτερη πληγὴ μπορεῖ νὰ γίνῃ ἀπὸ ἓνα φίλον κακό;” καὶ ὁ Ξενοφῶν εἶπε·

“Δὲν μπορεῖ κανεὶς νὰ βλάψῃ διαφορετικὰ τοὺς ἐχθροὺς του, παρὰ δείχνοντας πῶς εἶναι φίλος τους”.

Καὶ στὸν Τήλεφο πάλι, λέγοντας ὁ Εὐριπίδης,

“Ἐνῶ εἴμαστε Ἕλληνες, θὰ γίνουμε δοῦλοι τῶν Βαρβάρων;”

ὁ Θρασύμαχος λέει τὸ ἴδιο στὸ λόγο του ὑπὲρ Λαρισαίων·

“Θὰ γίνουμε δοῦλοι τοῦ Ἀρχέλαου; Ἕλληνες ἐμεῖς, σὲ βάρβαρο;”

Γράφοντας ὁ Ὀρφείας σὲ ποίημά του,

“Ἐχει νερὸ ἢ ψυχὴ, καὶ ὁ θάνατος εἶναι μεταβολὴ τοῦ νεροῦ.

Ἀπὸ τὸ νερὸ γίνεται ἡ γῆ, καὶ ἀπὸ τὴ γῆ πάλι τὸ νερὸ.

Κι ἀπὸ αὐτὸ ἡ ψυχὴ μεταβάλλει ὅλο τὸν αἰθέρα”,

ὁ Ἡράκλειτος, συγκροτώντας ἀπὸ αὐτὰ τοὺς λόγους του, γράφει τὰ ἑξῆς:

“Ὁ θάνατος γιὰ τίς ψυχὰς εἶναι τὸ νερό· θάνατος γιὰ τὸ νερὸ εἶναι νὰ γίνῃ γῆ· ἀπὸ τὴ γῆ γίνεται τὸ νερὸ, καὶ ἀπ’ τὸ νερὸ ἢ ψυχὴ”.

Κι ἐνῶ ὁ Ἀθάμας ὁ Πυθαγόρειος εἶπε,

“Ἔτσι γεννιόταν ἡ ἀρχὴ τοῦ παντός καὶ τὰ ριζώματα εἶναι τέσσερα· πῦρ, νερὸ, ἀέρας, γῆ· ἀπὸ δὴ γίνονται ὅσα γίνονται”,

ὁ Ἐμπεδοκλῆς ἀπὸ τὸν Ἀκράγαντα ἔγραψε τοὺς στίχους·

“Τέσσερα εἶναι τὰ ριζώματα ὅλων, πρῶτον ἄκου·

ἢ φωτιὰ, τὸ νερὸ, ἢ γῆ καὶ ὁ δίχως ὄρια αἰθέρας·

ἀπὸ αὐτὰ γεννιοῦνται ὅσα ὑπῆρξαν, ὅσα θὰ γίνουν καὶ ὅσα εἶναι”.

Καὶ ἐνῶ ὁ Πλάτων λέγει,

“Τι’ αὐτὸ καὶ οἱ θεοὶ γνωρίζουν τοὺς ἀνθρώπους· ὁποιοὺς ἀγα-

στα ποιῶνται, θάπτον ἀπαλλάττουσι τοῦ ζῆν”.

Μένανδρος πεποίηκεν·

“Ὅν οἱ θεοὶ φιλοῦσιν, ἀποθνήσκει νέος”.

Εὐριπίδου δὲ ἐν μὲν τῷ Οἰνομάῳ γράφοντος,

5 “Τεκμαιρόμεσθα τοῖς παροῦσι τὰ φανῆ”,

ἐν δὲ τῷ Φοίνικι,

“Τὰ φανῆ τεκμηρίοισιν εἰκότως ἀλίσκεται”,

Ἵπερίδης λέγει·

“Ἄ δ’ ἐστὶν ἀφανῆ, ἀνάγκη τοὺς διδάσκοντας τεκμηρίοις καὶ τοῖς
10 εἰκόσι ζητεῖν”.

Ἰσοκράτους τε αὖ εἰπόντος,

Δεῖ δὲ τὰ μέλλοντα τοῖς προγεγενημένοις τεκμαίρεσθαι”,

Ἄνδοκίδης οὐκ ὀκνεῖ λέγειν·

“Χρὴ γὰρ τεκμηρίοις χρῆσθαι τοῖς πρότερον γινομένοις περὶ τῶν
15 μελλόντων ἔσεσθαι”.

Ἐτι Θεόγνιδος ποιήσαντος,

“Χρυσοῦ κιβδηλοῖο καὶ ἀργύρου ἄσχετος ἄτη,

Κύρνε, καὶ ἐξευρεῖν ράδιον ἀνδρὶ σοφῶ.

Εἰ δὲ φίλου νόος ἀνδρὸς ἐνὶ στήθεσσι λέληθε

20 Ψεδνὸς ἐών, δόλιον δ’ ἐν φρεσὶν ἦτορ ἔχει,

Τοῦτο Θεὸς κιβδηλότατον ποίησε βροτοῖσιν,

Καὶ γνῶναι πάντων τοῦτ’ ἀνιαρότερον”.

Εὐριπίδης μὲν γράφει·

“ὦ Ζεῦ, τί δὴ χρυσοῦ μὲν, ὃς κιβδηλος ἦν,

25 Τεκμηρί’ ἀνθρώποισιν ὦπασας σαφῆ·

Ἄνδρῶν δ’ ὅτῳ χρὴ τὸν κακὸν διειδέναι

Οὐδεὶς χαρακτῆρ ἐμπέφυκε σώματι”;

Ἵπερίδης δὲ καὶ αὐτὸς λέγει·

“Χαρακτῆρ οὐδὲ ἔπεστιν ἐπὶ τοῦ προσώπου τῆς διανοίας τοῖς ἀν-
30 θρώποισιν”.

Πάλιν Στασίνου ποιήσαντος,

“Νήπιος, ὃς πατέρα κτείνων, παῖδας καταλείπει”,

Ξενοφῶν λέγει·

“Ὅμοίως γὰρ μοι νῦν φαίνομαι πεποικημένοι, ὥς, εἴ τις πατέρα

35 ἀποκτείνας, τῶν παίδων αὐτοῦ φείσασαιτο”.

Σοφοκλέους τε ἐν Ἀντιγόῃ ποιήσαντος,

ποῦν περισσότερο, τοὺς ἀπαλλάσσουν γρήγορα ἀπὸ τῆ ζωῆ”,
ὁ Μένανδρος ἔγραψε σὲ ποίημά του.

“Ὅποιον ἀγαποῦν οἱ θεοὶ πεθαίνει νέος”.

Ἐνῶ πάλι ὁ Εὐριπίδης γράφει στὸν Οἰνόμαο,

Ἐπὶ τὰ παρόντα συμπεραίνομε γιὰ τὰ ἀφανῆ”,
καὶ στὸ Φοῖνικα,

“Τὰ ἀφανῆ εὐκόλα τὰ συλλαμβάνομε ἀπὸ ἀποδείξεις”,

ὁ Ὑπερίδης λέει·

“Ὅσα εἶναι ἀφανῆ, εἶναι ἀνάγκη ὅσοι μιλοῦν γι’ αὐτὰ νὰ τὰ ἀναζητοῦν μὲ τεκμήρια καὶ πιθανολογία”.

Καὶ πάλι, ἐνῶ ὁ Ἰσοκράτης εἶπε,

“Πρέπει νὰ εἰκάζομε τὰ μελλοντικά μ’ ὅσα ἔγιναν προηγουμένως”,
ὁ Ἀνδοκίδης δὲν διστάζει νὰ πεῖ·

“Πρέπει νὰ χρησιμοποιοῦμε τὰ προηγούμενα τεκμήρια γι’ αὐτὰ πού πρόκειται νὰ γίνουν”.

Κι ἀκόμα, ἐνῶ ὁ Θεόγνις γράφει τοὺς στίχους,

“Τὰ κίβδηλα χρυσὰ κι ἀργυρὰ εἶναι συμφορὰ ὄχι ἀνυπόφορη,
Κύρνε, κι εὐκόλο ὁ σοφὸς νὰ τῆ διαπιστώσει.

Ἄν ὅμως μέσα στὰ στήθη ἑνὸς φίλου κρύβεται νοῦς
πού εἶναι ὑποκριτικὸς καὶ μέσα του εἶναι δόλια ἢ ψυχὴ του,
αὐτὸ εἶναι τὸ πιὸ κίβδηλο πού ἔκανε ὁ Θεὸς στοὺς ἀνθρώπους
κι εἶναι τὸ πιὸ δυσάρεστο ἀπὸ ὅλα νὰ τὸ ἀντιληφθεῖς”.

ὁ Εὐριπίδης λέει·

Δία, γιατί γιὰ τὸ χρυσάφι πού εἶναι νοθευμένο
ἔδωσες σαφῆ σημάδια νὰ τὸ γνωρίζουν οἱ ἄνθρωποι,
ἐνῶ ὅταν πρέπει τὸν δόλιο ἄνθρωπο νὰ διακρίνεις
δὲν ἔβαλες στὸ σῶμα μου καμμιά σφραγίδα;”

Καὶ ὁ Ὑπερίδης μὲ τὴ σειρά του·

“Καμμιά σφραγίδα τῆς σκέψης δὲν ἀποτυπώθηκε στὸ πρόσωπο
τῶν ἀνθρώπων”.

Πάλι, ἐνῶ ὁ Στασίνης γράφει σὲ ποίημά του,

“Ἀνόητος ὁποῖος σκοτώνει τὸν πατέρα, ἀλλὰ ἀφήνει τὰ παιδιά”,
ὁ Ξενοφῶν λέει·

“Μοῦ φαίνεται πὼς ἔχω κάνει ὅμοια μὲ κάποιον πού, ἐνῶ σκότωσε
τὸν πατέρα, λυπήθηκε τὰ παιδιά του”.

Ἐπίσης, ἐνῶ ὁ Σοφοκλῆς λέει στὴν Ἀντιγόνη,

“Μητρὸς τ’ ἐν ἄδου καὶ πατρὸς τετευχότων,
Οὐκ ἔστ’ ἀδελφὸς ὅστις ἂν θλάστοι ποτέ”,

Ἡρόδοτος λέγει·

“Μητρὸς καὶ πατρὸς οὐκ ἔτ’ ὄντων, ἀδελφὸν ἄλλον οὐχ ἔξω”.

5 Πρὸς τούτοις Θεοπόμπου ποιήσαντος·

“Δίς παῖδες οἱ γέροντες ὀρθῶ τῷ λόγῳ”.

καὶ πρό γε τούτου, Σοφοκλέους ἐν τῷ Πηλεΐ·

“Πηλέα τὸν Αἰιάκειον οἰκουρὸς μόνη

Γερονταγωγῶ κάναπαιδεύω πάλιν·

10 Πάλιν γὰρ αὐθις παῖς ὁ γηράσκων ἀνήρ”,

Ἀντιφῶν ρήτωρ λέγει·

“Γηροτροφία γὰρ προσέοικε παιδοτροφία”.

Ἀλλὰ καὶ ὁ φιλόσοφος Πλάτων,

“Ἄρ’, ὡς ἔοικεν, ὁ γέρον δις παῖς γένοιτ’ ἂν”.

15 Ναὶ μὴν Θουκυδίδου λέγοντος,

“Μαραθωνῖται μόνοι προκινδυνεῦσαι”,

Δημοσθένης εἶπεν·

“Μὰ τοὺς ἐν Μαραθῶνι προκινδυνεύσαντας”.

Οὐδὲ ἐκεῖνα παραπέμψομαι· Κρατίνου ἐν Πυτίῃ εἰπόντος·

20 “Τὴν μὲν παρασκευὴν ἴσως γινώσκετε”·

Ἀνδοκίδης ὁ ρήτωρ λέγει·

“Τὴν μὲν παρασκευὴν, ὧ ἄνδρες δικασταί, καὶ τὴν προθυμίαν τῶν ἐχθρῶν τῶν ἐμῶν σχεδὸν τι πάντες εἴσεσθε”.

Ὅμοίως καὶ Νικίας ἐν τῷ Πρὸς Λυσίαν ὑπὲρ παρακαταθήκης,

25 «Τὴν μὲν παρασκευὴν καὶ τὴν προθυμίαν τῶν ἀντιδίκων ὁρᾶτε, ὧ ἄνδρες δικασταί”,

φησὶν. Καὶ μετὰ τοῦτον Αἰσχίνης λέγει·

“Τὴν μὲν παρασκευὴν ὁρᾶτε, ὧ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, καὶ τὴν παράταξιν”.

30 Πάλιν, Δημοσθένους εἰπόντος,

“Ὅση μὲν, ὧ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, σπουδὴ περὶ τουτονὶ τὸν ἀγῶνα καὶ παραγγελία γέγονε, σχεδὸν οἶμαι πάντας ὑμᾶς ἠσθησθαι”·

“Αφοῦ ἡ μητέρα καὶ ὁ πατέρας μου βρίσκονται στὸν ἄδη,
εἶναι ἀδύνατο νὰ μοῦ γεννηθεῖ ποτὲ ἀδελφός”,

ὁ Ἡρόδοτος γράφει·

“Ἄν δὲ ζοῦν πιά ἡ μητέρα καὶ ὁ πατέρας μου, δὲ θ’ ἀποχτήσω ἄλλον ἀδελφόν”⁸.

Μαζὶ μ’ αὐτὰ καὶ ὁ Θεόπομπος λέει σὲ ποίημά του,

“Σωστό εἶναι νὰ ποῦμε ὅτι οἱ γέροντες εἶναι δυὸ φορὲς παιδιὰ,
καὶ πρὶν ἀπὸ αὐτὸν ὁ Σοφοκλῆς στὸν Πηλέα λέει·

“Τὸν Πηλέα τοῦ Αἰακοῦ, τοῦ σπιτιοῦ του ὑπεύθυνη,
τὸν φροντίζω γέροντα καὶ τὸν ἀνατρέφω πάλι.

Γιατὶ ξανὰ πάλι γίνεται ὁ γέροντας παιδί”.

Κι ὁ Ἀντιφῶν ὁ ρήτορας λέει·

“Τὸ νὰ φροντίζεις ἓνα γέροντα εἶναι σὰ νὰ φροντίζεις ἓνα παιδί”.

Ἄλλὰ καὶ ὁ φιλόσοφος Πλάτων λέει·

“Ἄρα, ὅπως φαίνεται, ὁ γέροντας μπορεῖ νὰ γίνεῖ δυὸ φορὲς
παιδί”.

Καὶ πάλι, ἐνῶ ὁ Θουκυδίδης λέει,

“Μόνοι στὸν Μαραθῶνα μπῆκαν μπροστὰ στὸν κίνδυνο”,

ὁ Δημοσθένης εἶπε·

“Μὰ τοὺς μαχητὲς ποὺ μπῆκαν μπροστὰ στὸν κίνδυνο στὸ Μα-
ραθῶνα”.

Δὲν θὰ παραλείψω οὔτε ἐκεῖναι. Λέγοντας ὁ Κρατίνος στὴν Πυτίνη,

“Ἴσως γνωρίζετε τὸν τρόπο τῆς προετοιμασίας”,

ὁ Ἀνδοκίδης ὁ ρήτορας λέει·

“Τὴν προετοιμασία, ἄνδρες δικαστές, καὶ τὴν προθυμία τῶν
ἐχθρῶν μου ὅλοι σχεδὸν τὴ γνωρίζετε”.

Ὁμοῖα καὶ ὁ Νικαίας στὸ λόγο του Πρὸς τὸ Λυσία ὑπὲρ παρακαταθή-
κης λέει·

“Τὴν προετοιμασία καὶ τὴν προθυμία τῶν ἀντιδίκων τὴ βλέπετε,
ἄνδρες δικαστές”.

Κι ἔπειτα ἀπὸ αὐτὸν ὁ Αἰσχίνης λέει·

“Τὴν προετοιμασία καὶ τὴν παράταξη τὴ βλέπετε, ἄνδρες Ἀθη-
ναῖοι”.

Καὶ πάλι ὁ Δημοσθένης λέγοντας·

“Πόση σπουδὴ, ἄνδρες Ἀθηναῖοι, καὶ ἔρευνα ἐκδήλωσα μ’ αὐτὴ
τὴ δίκη, νομίζω ὅτι ὅλοι σχεδὸν τὸ ἀντιληφθήκατε”.

Φιλῖνός τε ὁμοίως,

“Ὅση μὲν, ὧ ἄνδρες δικασταί, σπουδὴ καὶ παράταξις γεγένηται
περὶ τὸν ἀγῶνα τουτονί, οὐθ’ ἓνα ὑμῶν ἀγνοεῖν ἠγοῦμαι”.

Ἰσοκράτους πάλιν εἰρηκότος,

5 “Ὅσπερ τῶν χρημάτων, ἀλλ’ οὐκ ἐκείνου συγγενῆς οὔσα”.

Λυσίας ἐν τοῖς Ὀρφικοῖς λέγει·

“Καὶ φανερός γέγονεν οὐ τῶν σωμάτων συγγενῆς ὢν, ἀλλὰ τῶν
χρημάτων”.

Ἐπεὶ καὶ Ὀμήρου ποιήσαντος,

10 “ὦ πέπον, εἰ μὲν γάρ, πόλεμον περὶ τόνδε φυγόντες,

Αἰεὶ δὴ μέλλομεν ἀγήρω τ’ ἀθανάτω τε

Ἔσσεσθ’, οὔτε κεν αὐτὸς ἐνὶ πρώτοισι μαχοίμην,

Οὔτε κέ σε στέλλομι μάχην ἐς κυδιάνειραν

Νῦν δ’ ἔμπης γὰρ κῆρες ἐφεστᾶσι θανάτιο

15 Μυρίαι, ἄς οὐκ ἔστι φυγεῖν βροτὸν οὐδ’ ὑπαλύξαι

Ἴωμεν, εἰ κέ τω εὐχὸς ὀρέξομεν, ἢέ τις ἡμῖν”,

Θεόπομπος γράφει·

“Εἰ μὲν γὰρ ἦν, τὸν κίνδυνον τὸν παρόντα διαφυγόντας, ἀδεῶς

διάγειν τὸν ἐπίλοιπον χρόνον, οὐκ ἂν ἦν θαυμαστὸν φιλοψυχεῖν·

20 νῦν δὲ τσσαῦται κῆρες τῷ βίῳ παραπεφύκασιν, ὥστε τὸν ἐν ταῖς

μάχαις θάνατον αἰρετώτερον εἶναι δοκεῖν”.

Τί δέ; οὐχὶ καὶ Χίλωνος τοῦ σοφιστοῦ ἀποφθεγξαμένου

“Ἐγγύα, πάρα δ’ ἄτα””,

Ἐπίχαρμος τὴν αὐτὴν γνώμην ἐτέρῳ ὀνόματι προσηνέγκατο, εἰπὼν·

25 “Ἐγγύα ἄτα θυγάτηρ, ἐγγύα δὲ ζαμίας”.

Ἀλλὰ καὶ τοῦ ἱατροῦ Ἰπποκράτους,

“Ἐπιβλέπειν οὖν δεῖ καὶ ὥρην καὶ χώραν καὶ ἡλικίην καὶ νό-
σους”,

γράφοντος Εὐριπίδης ἐν ἑξαμέτρῳ τινὶ ρήσει φησίν·

30 “Ὅσοι οἶδ’ ἱατρεύειν καλῶς,

Πρὸς τὰς διαίτας τῶν ἐνοικούντων πόλιν,

Τὴν γῆν ἰδόντας, τὰς νόσους σκοπεῖν χρεῶν”.

Ὀμήρου πάλιν ποιήσαντος,

“Μοῖραν δ’ οὐ τινά φημι πεφυγμένον ἔμμεναι ἀνδρῶν”,

“Ομοια λέει καὶ ὁ Φιλίνος·

“Πόση σπουδή, ἄνδρες δικαστές, καὶ πόση ἀντιπαράταξη μάχης ἔγινε γύρω ἀπὸ αὐτὸν τὸ δικαστικὸ ἀγῶνα, κανένας, νομίζω, ἀπὸ σᾶς πῶς τὸ ἀγνοεῖ”.

Καὶ πάλι, ἐνῶ ὁ Ἴσοκράτης εἶπε,

“Σὰ νὰ ἦταν συγγενὴς ὄχι ἐκείνου, ἀλλὰ τῶν χρημάτων”,

ὁ Λυσίας στὰ Ἵορφικὰ λέει·

“Κι ἀποδείχτηκε συγγενὴς ὄχι τῶν σωμάτων, ἀλλὰ τῶν χρημάτων”.

Ὁ Ὅμηρος ἐπίσης ἔγραψε τοὺς στίχους,

“Ἄν, φίλε μου, γλυτώνοντας ἀπὸ αὐτὸν τὸν πόλεμο
μας ἔμελλε ἀγέραστοι καὶ ἀθάνατοι οἱ δυὸ μας
νὰ εἴμαστε, οὔτε ἐγὼ θὰ πολεμοῦσα ἀνάμεσα στοὺς πρώτους,
οὔτε κι ἐσένα θὰ σ' ἔστειλα στὴ δοξοδότρα μάχη.

Τώρα ὅμως οἱ μοῦσες τοῦ θανάτου στέκουν ἀπὸ πάνω μας
μύριες, ποὺ δὲν μπορεῖ ὁ θνητὸς νὰ τις ἀποφύγει οὔτε νὰ φυλαχτεῖ.

Ἄς πᾶμε, κι ἴσως δοξάσουμε κάποιον, ἢ ἴσως δοξαστοῦμε”.

Κι ὁ Θεόπομπος γράφει·

“Ἄν ἦταν, διαφεύγοντας τὸν παρόντα κίνδυνο, νὰ ζήσομε χωρὶς
φόβο τὸν ὑπόλοιπο χρόνο, δὲ θὰ ἦταν παράδοξο νὰ δείχνομε ἀγά-
πη γιὰ τὴ ζωὴ μας· τώρα ὅμως παραμονεύουν τὴ ζωὴ μας τόσες
συμφορές, ὥστε νομίζομε ὅτι ὁ θάνατος στὴ μάχη εἶναι προτιμότε-
ρος”.

Ἄλλὰ τί; Δὲν εἶπε ὁ Χίλων ὁ σοφιστής,

“Ἡ ἐγγύηση ἔχει κοντὰ τὸν ὄλεθρο”,

καὶ ὁ Ἐπίχαρμος διατύπωσε τὴν ἴδια γνώμη μὲ ἄλλες λέξεις λέγοντας,

“Ἡ ἐγγύηση εἶναι κόρη τοῦ ὀλέθρου, ἐνῶ τῆς ζημίας κόρη ἢ
ἐγγύηση”;

Κι ἐνῶ ὁ γιατρὸς Ἴπποκράτης γράφει,

“Πρέπει λοιπὸν νὰ λαμβάνομε ὑπόψη τὴν ἐποχὴ, τὴ χώρα, τὴν ἡλι-
κία καὶ τὶς ἀρρώστιες”,

ὁ Εὐριπίδης λέει σὲ ἑξάμετρο·

“... Ὅσοι θέλουν νὰ γιατρεύουν σωστά,
ἀνάλογα μὲ τὴ διατροφή τῶν κατοίκων μιᾶς πόλης,
ἀφοῦ δοῦν τὴ χώρα, πρέπει νὰ ἐξετάζουν τὶς ἀρρώστιες.

Καὶ πάλι, ἐνῶ ὁ Ὅμηρος ἔγραψε,

“Κανένας ἄνθρωπος λέω δὲν ξέφυγε τὴ μοίρα”,

ὅ τε Ἀρχίνος λέγει·

“Πᾶσι μὲν ἀνθρώποις ὀφείλεται ἀποθανεῖν, ἢ πρότερον ἢ εἰς ὕστερον”,

ὅ τε Δημοσθένης·

5 “Πᾶσι μὲν γὰρ ἀνθρώποις τέλος τοῦ βίου θάνατος, καὶ ἐν οἰκίσκῳ τις αὐτὸν καθείρξας τηρῆ”.

Ἡροδότου τε αὖ ἐν τῷ περὶ Γλαύκου τοῦ Σπαρτιάτου λόγῳ φήσαντος τὴν Πυθίαν εἰπεῖν,

“Τό τε ρηθῆναι τοῦ Θεοῦ καὶ τὸ ποιῆσαι ἴσον γενέσθαι»·

10 Ἀριστοφάνης ἔφη·

“Δύναται γὰρ ἴσον τῷ δοῦν τὸ νοεῖν”,

καὶ πρὸ τούτου ὁ Ἐλεάτης Παρμενίδης·

“Τὸ γὰρ αὐτὸ νοεῖν ἐστὶ τε καὶ εἶναι”.

Ἡ οὐχὶ καὶ Πλάτωνος εἰπόντος·

15 “Ἡμεῖς δὲ τοῦτο δεῖξομεν ἂν ἴσως οὐκ ἀτόπως, ὅτι ἀρχὴ μὲν ἔρωτος ὄρασις, μειοῖ δὲ τὸ πάθος ἐλπίς, τρέφει δὲ μνήμη, τηρεῖ δὲ συνήθεια”,

Φιλήμων ὁ κωμικὸς γράφει·

“Ορῶσι πάντες πρῶτον· εἴτ' ἐθαύμασαν,

20 Εἴτ' ἐπεθεώρησαν, εἴτ' ἐς ἐλπίδ' ἐνέπεσαν·

Οὕτω γίνεται ἐκ τούτων ἔρως”;

Ἀλλὰ καὶ Δημοσθένους εἰπόντος·

“Πᾶσι γὰρ ἡμῖν ὁ θάνατος ὀφείλεται”,

καὶ τὰς ἐξῆς ὁ Φανοκλῆς ἐν Ἐρωσιν ἢ Καλοῖς γράφει·

25 “Ἀλλὰ τοι Μοιράων νῆμ' ἄλυτον, οὐδέπτη ἔστιν Ἐκφυγέειν, ὅπόσοι γῆν ἐπιφεροδόμεθα”.

Εὐροῖς δ' ἂν καὶ Πλάτωνος εἰπόντος·

“Παντὸς γὰρ φυτοῦ ἢ πρώτῃ βλάστῃ, καλῶς ὀρμηθεῖσα, πρὸς ἀρετὴν τῆς ἑαυτοῦ φύσεως, κυριωτάτῃ τέλος ἐπιθεῖναι τὸ πρόσφορον”,

30 τὸν ἱστορικὸν γράφοντα·

“Ἀλλὰ καὶ τῶν ἀγρίων φυτῶν οὐθ' ἐν ἡμεροῦσθαι πέφυκεν, ὅτ' ἂν παραλλάξωσιν τὴν νεωτέραν ἡλικίαν”.

Κακεῖνο τὸ Ἐμπεδοκλέους,

“Ἦδη γὰρ ποτ' ἐγὼ γενόμενῃ κοῦρός τε κόρη τε,

35 Θάμνος τ' οἰωνός τε, καὶ εἰν ἄλι ἔλλοπος ἰχθύς”,

ὁ Ἀρχῖνος παράλληλα λέει·

“Ὅλοι οἱ ἄνθρωποι ὀφείλου νὰ πεθάνουν νωρίτερα ἢ ἀργότερα”,
καὶ ὁ Δημοσθένης·

“Γιὰ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους τὸ τέλος τῆς ζωῆς τους εἶναι ὁ θάνατος, ἀκόμα κι ἂν κλείσει κανεὶς τὸν ἑαυτό του καὶ τὸν φυλάει σὲ σπιτάκι”.

Ὁ Ἡρόδοτος πάλι ἔγραψε στὸ λόγο του γιὰ τὸν Σπαρτιάτη Γλαῦκο ὅτι ἡ Πυθία εἶπε·

“Τὸ νὰ τὸ πεῖ ὁ Θεὸς εἶναι ἴσο μὲ τὸ νὰ τὸ κάνει”

καὶ ὁ Ἀριστοφάνης εἶπε·

“Τὸ νὰ σκεφτεῖ κάτι κανένας εἶναι ἴσο μὲ τὸ νὰ τὸ κάνει”.

Καὶ πρὶν ἀπὸ αὐτὸν ὁ Παρμενίδης ὁ Ἐλεάτης εἶπε·

“Τὸ νοεῖν καὶ τὸ εἶναι εἶναι τὸ ἴδιον”.

Ἡ μήπως λέγοντας ὁ Πλάτων,

“Ἐμεῖς θ' ἀποδείξομε ἴσως ὄχι ἀβάσιμα, πὼς ἀρχὴ τοῦ ἔρωτα εἶναι ἡ ὄραση, ἡ ἐλπίδα μειώνει τὸ πάθος, ἡ μνήμη τὸ τρέφει, ἐνῶ ἡ συνήθεια τὸ συντηρεῖ”,

δὲν γράφει ὁ Φιλήμων ὁ κωμικός,

“Ὅλοι πρῶτα βλέπουν· ἔπειτα θαύμασαν,
ἔπειτα ἐξέτασαν, ἔπειτα παραδόθηκαν στὴν ἐλπίδα,
Ἔτσι ἀπ' αὐτὰ γεννιέται ὁ Ἔρως”;

Ἄλλὰ κι ὁ Δημοσθένης λέγοντας,

“Σ' ὅλους ἐμᾶς ὀφείλεται ὁ θάνατος” καὶ τὰ ἐξῆς,

ὁ Φανοκλῆς στοὺς Ἐρωτες ἢ στοὺς Καλοὺς γράφει·

“Ἀλλὰ τὸ κλῶσμα τῶν Μοιρῶν εἶναι ἄλυτο καὶ μὲ κανένα τρόπο δὲ γίνεται νὰ ξεφύγομε ὅσοι τρεφόμεσθε ἀπὸ τὴ γῆ”.

Θὰ βρεῖς καὶ τὸν Πλάτωνα νὰ ἔχει πεῖ·

“Κάθε φυτοῦ ἡ πρώτη βλάστηση ὅταν ξεκινήσει καλὰ γιὰ τὴν ὀλοκλήρωση τῆς φύσης του εἶναι ἡ πιὸ βασικὴ γιὰ νὰ ἐπιτύχει τὸ πρόσφορο τέλος”,

καὶ τὸν ἱστορικὸ νὰ γράφει·

“Ἀλλὰ κι ἀπὸ τὰ ἄγρια φυτὰ οὔτε ἓνα δὲν ἔχει στὴ φύση του νὰ ἐξημερώνεται, ὅταν ἔχει περάσει τὴν τρυφερὴ ἡλικία του”.

Κι ἐκεῖνο ἐπίσης ποὺ λέει ὁ Ἐμπεδοκλῆς·

“Ἦδη κάποτε ἐγὼ ἔγινα νέος καὶ κόρη,
καὶ θάμνος καὶ πουλὶ καὶ στὴ θάλασσα ψάρι βουδὸ”.

Εὐριπίδης ἐν Χρυσίππῳ μεταγράφει·

“Θνήσκει δ’ οὐδὲν τῶν γινομένων
Διακρινόμενον δ’ ἄλλο πρὸς ἄλλο,
Μορφήν ἑτέραν ἐπέδειξεν”.

5 Πλάτωνός τε ἐν Πολιτεία εἰπόντος, κοινὰς εἶναι τὰς γυναῖκας, Εὐριπίδης ἐν Πρωτεσίλαῳ γράφει·

“Κοινὸν γὰρ εἶν’ ἄρα καὶ γυναικεῖον λέχος”.

Ἄλλ’ Εὐριπίδου γράφοντος,

“Ἐπεὶ τὰ γ’ ἀρκοῦντα ἱκανὰ τοῖς γε σώφροσιν”,

10 Ἐπίκουρος ἀντικρὺς φησι·

“Πλοσιώτατον ἀντάρκεια πάντων”.

Αὐθὶς τε Ἀριστοφάνους γράφοντος,

“Βέβαιον ἔξεις τὸν θῖον δίκαιος ὢν,

Χωρὶς τε θορύβου καὶ φόβου ζήσεις καλῶς”,

15 ὁ Ἐπίκουρος λέγει·

“Δικαιοσύνης καρπὸς μέγιστος ἀταραξία”.

Αἱ μὲν οὖν ἰδέαι τῆς κατὰ διάνοιαν ἑλληνικῆς κλοπῆς, εἰς ὑπόδειγμα ἐναργὲς τῶ διορᾶν δυναμένῳ, τοιαῖδε οὖσαι, ἄλις ἔστωσαν.

Ἦδη δὲ οὐ τὰς διανοίας μόνον καὶ λέξεις ὑφελόμενοι καὶ παραφράσαντες ἐφωράθησαν, ὡς δειχθήσεται, ἀλλὰ γὰρ καὶ τὰ φῶρια ἀντικρὺς ὀλόκληρα ἔχοντες διελεγχθήσονται. Αὐτοτελῶς γὰρ τὰ ἑτέρων ὑφελόμενοι, ὡς ἴδια ἐξήνεγκαν, καθάπερ Εὐγάμων ὁ Κυρηναῖος ἐκ Μουσαίου τὸ περὶ Θεσπρωτῶν διβλίον ὀλόκληρον, καὶ Πίσανδρος ὁ Καμιρεὺς Πεισίνου τοῦ Λινδίου τὴν Ἡράκλειαν, Πανύασίς τε ὁ Ἀλικαρνασεὺς παρὰ Κλεοφίλου τοῦ Σαμίου τὴν Οἰχαλίας ἄλωσιν. Εὐροῖς δ’ ἂν καὶ Ὀμηρον, τὸν μέγαν ποιητὴν, ἐκεῖνα τὰ ἔπη,

“Οἶον δὲ τρέφει ἔρνος ἀνὴρ ἐριθηλὲς ἐλαίης”,

καὶ τὰ ἐξῆς, κατὰ λέξιν μετενηνοχότα παρ’ Ὀρφέως ἐκ τοῦ Διονύσου ἀφανισμοῦ. Ἐν τε τῇ Θεογονίᾳ ἐπὶ τοῦ Κρόνου Ὀρφεὶ πεποιήται·

30 “Κεῖτ’ ἀποδοχμῶσας παχὺν ἀνχένα, καδδέ μιν ὕπνος

Ἦρει πανδαμάτωρ...”,

ταῦτα δὲ Ὀμηρος ἐπὶ τοῦ Κύκλωπος μετέθηκεν. Ἡσιόδός τε ἐπὶ τοῦ Μελάμποδος ποιεῖ·

10. Προαγγελία τῆς ἀρχῆς τῆς ἀθανασίας τοῦ Lavoisier· Τίποτε δὲν γίνεται, τίποτε δὲν χάνεται, ὅλα μεταβάλλουν μορφή.

ὁ Εὐριπίδης στὸ Χρῦσιπλό του ἔπειτα ἀντιγράφει·

“Δὲν πεθαίνει τίποτε ἀπ’ ὅσα ἔγιναν
ἀλλὰ μεταβάλλεται τὸ ἓνα σὲ κάποιο ἄλλο
καὶ παρουσιάζει ἄλλη μορφή¹⁰”.

Κι ἔπειδὴ ὁ Πλάτων εἶπε στὴν Πολιτεία του νὰ εἶναι κοινὲς οἱ γυναῖκες, ὁ Εὐριπίδης στὸν Πρωτεσίλαό του γράφει·

“Νὰ εἶναι κοινὴ ἡ κλίνη τῶν γυναικῶν”.

Ἄλλ’ ὅταν ὁ Εὐριπίδης γράφει,

“Ὅσα τοὺς φτάνουν εἶναι ἀρκετὰ γιὰ τοὺς φρόνιμους”,

ὁ Ἐπίκουρος λέει ἀνεπιφύλακτα·

“Ἡ αὐτάρκεια εἶναι ὁ μεγαλύτερος πλοῦτος”.

Καὶ πάλι, γράφοντας ὁ Ἀριστοφάνης,

“Θὰ ἔχεις σταθερὸ βίον ἂν εἶσαι δίκαιος,

καὶ χωρὶς θόρυβο καὶ φόβο θὰ ζήσεις καλὰ”,

ὁ Ἐπίκουρος λέει·

“Τῆς δικαιοσύνης μέγιστος καρπὸς εἶναι ἡ ἀταραξία”.

Τὰ εἶδη λοιπὸν τῆς πνευματικῆς κλοπῆς ἐκ μέρους τῶν Ἑλλήνων, ὄντας τέτοια καὶ ὡς ὑπόδειγμα σαφέστατο γιὰ ὅποιον ἔχει τὴν ἰκανότητα νὰ τὰ διακρίνει, ἄς εἶναι αὐτά. Τώρα ὅμως πιάστηκαν ἐπαυτοφώρω νὰ ἀφαιροῦν ὄχι μόνο τὰ νοήματα καὶ τὶς λέξεις παραφράζοντας, ὅπως θὰ δείξουμε, ἀλλὰ καὶ θὰ φανερωθοῦν τελείως, ὅτι τὰ ἔχουν πάρει ὀλόκληρα τὰ κλοπιμαῖα. Γιατί, ἀφαιρώντας τὶς γνώμες τῶν ἄλλων, τὶς παρουσίασαν σὰν δικές τους. Αὐτὸ ἔκανε ὁ Εὐγάμων ὁ Κυρηναῖος, κάνοντας δικό του ὀλόκληρο τὸ βιβλίον περὶ Θεσπρωτῶν τοῦ Μουσαίου, καὶ ὁ Πίσανδρος ἀπὸ τὴν Κάμιρο τὴν Ἡράκλεια τοῦ Πισίνου τοῦ Λίνδιου, καθὼς καὶ ὁ Πανύσιος ἀπὸ τὴν Ἀλικαρνασσὸ τὴν Οἰχαλίας ἄλωση τοῦ Κλεόφилου τοῦ Σάμιου. Θὰ βρεῖς ὅμως καὶ τὸ μεγάλο ποιητὴ, τὸν Ὅμηρον, νὰ ἔχει μεταφέρει κατὰ λέξη ἀπὸ τὸν Ὀρφέα ἀπὸ τὴν ἐξαφάνιση τοῦ Διονύσου τὸ στίχο·

“Ὅπως ὁ ἄνθρωπος περιποιεῖται νεόφυτο ἐλιᾶς φουντωτό”,

καὶ τὰ ἑξῆς. Κι αὐτὰ ποῦ ἔγραψε ὁ Ὀρφέας στὴ Θεογονία του γιὰ τὸν Κρόνον,

“Κεῖτεται κλίνοντας τὸν παχὺ τοῦ αὐχένα κι ὁ ὕπνος

τὸν κατέλαβε ὁ παντοδαστής...”

αὐτὰ ὁ Ὅμηρος τὰ μετέφερε στὸν Κύκλωπα· καὶ ὁ Ἡσίοδος τὰ γράφει στοὺς στίχους του γιὰ τὸν Μελάμποδα·

“Ἡδὺ δὲ καὶ τὸ πνυθέσθαι, ὅσα θνητοῖσιν ἔδειμαν
 Ἄθάνατοι· δειλῶν τε καὶ ἐσθλῶν τέκμαρ ἐναργές”,
 καὶ τὰ ἐξῆς, παρὰ Μουσαίου λαβὼν τοῦ ποιητοῦ κατὰ λέξιν. Ἀριστο-
 φάνης δὲ ὁ κωμικός ἐν ταῖς πρώταις Θεοδοφοριαζούσαις τὰ ἐκ τῶν
 5 Κρατίνου Ἐμπιπροαμένων μετενήνεγκεν ἔπη. Πλάτων δὲ ὁ κωμικός
 καὶ Ἀριστοφάνης ἐν τῷ Δαιδάλω, τὰ ἀλλήλων ὑφαιροῦνται. Τὸν μὲν
 τοι Κώκαλον, τὸν ποιηθέντα Ἀραρότι τῷ Ἀριστοφάνους υἱεῖ, Φιλή-
 μων ὁ κωμικός ὑπαλλάξας ἐν Ὑποβολιμαίῳ ἐκωμώδησε. Τὰ δὲ
 Ἡσιόδου μετήλλαξαν εἰς πεζὸν λόγον καὶ ὡς ἴδια ἐξήνεγκαν Εὐμηλός
 10 τε καὶ Ἀκουσίλαος οἱ ἱστοριογράφοι. Μελησαγόρου γὰρ ἔκλεψεν
 Γοργίας ὁ Λεοντίνος καὶ Εὐδήλος ὁ Νάξιος οἱ ἱστορικοί, καὶ ἐπὶ τού-
 τοις ὁ Προκοννήσιος Βίων, ὃς καὶ τὰ Κάδμου τοῦ παλαιοῦ μετέγραψε
 κεφαλαιούμενος, Ἀμφίλοχός τε καὶ Ἀριστοκλῆς καὶ Λέανδρος καὶ
 Ἀναξιμένης καὶ Ἑλλάνικος καὶ Ἐκαταῖος καὶ Ἀνδροτίων καὶ Φι-
 15 λόχορος. Διευχίδας τε ὁ Μεγαρικός, τὴν ἀρχὴν τοῦ λόγου ἐκ τῆς Ἑλ-
 λανίκου Δευκαλιωνίας μετέβαλε. Σιωπῶ δὲ Ἡράκλειτον τὸν Ἐφέσιον,
 ὃς παρ’ Ὀρφέως τὰ πλεῖστα εἴληφε. Παρὰ Πυθαγόρου δὲ καὶ τὴν ψυ-
 χὴν ἀθάνατον εἶναι Πλάτων ἔσπακεν, οἱ δὲ παρ’ Αἰγυπτίων. Πολλοί
 τε τῶν ἀπὸ Πλάτωνος συγγραφᾶς πεποίηνται, καθ’ ἃς ἀποδεικνύουσι,
 20 τούς τε Στωϊκούς, ὡς ἐν ἀρχῇ εἰρήκαμεν, τὸν τε Ἀριστοτέλη τὰ πλεῖ-
 στα καὶ κυριώτατα τῶν δογμάτων παρὰ Πλάτωνος εἴληφέναι. Ἀλλὰ
 καὶ Ἐπίκουρος παρὰ Δημοκρίτου τὰ προηγούμενα ἐσκευώρηται δό-
 γματα.

Ταῦτα μὲν οὖν ταύτῃ· ἐπιλείπει γάρ με ὁ βίος, εἰ καθ’ ἕκαστον
 25 ἐπεξιέναι αἰροίμην τὴν ἑλληνικὴν διελέγχων φίλκυτον κλοπὴν, καὶ ὡς
 σφετερίζονται τὴν εὐρεσιν τῶν παρ’ αὐτοῖς καλλίστων δογμάτων, ἣν
 παρ’ ἡμῶν εἰλήφασιν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ.

Κλοπὴ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων θαυμάτων ἀναφερομένων
 ἐν τοῖς ἱεροῖς βίβλοις τῶν Ἑβραίων.

30

Ἡδὴ δὲ οὐ μόνον ὑφαιρούμενοι τὰ δόγματα παρὰ τῶν βαρβάρων
 διελέγχονται, ἀλλὰ καὶ προσέτι ἀπομιμούμενοι τὰ παρ’ ἡμῖν, ἄνωθεν

Εἶναι εὐχάριστο νὰ μάθει κανεὶς ὅσα γιὰ τοὺς θνητοὺς ἔκαναν οἱ ἀθάνατοι· τῶν δούλων καὶ τῶν γενναίων σημάδι καθαρὸ”,
καὶ τὰ ἑξῆς, παίρνοντάς τα κατὰ λέξη ἀπὸ τὸν ποιητὴ Μουσαῖο.
Ἀκόμα ὁ Ἀριστοφάνης, ὁ κωμωδιογράφος, στὶς πρῶτες Θεσμοφοριάζουσες μετέφερε τοὺς λόγους τοῦ Κρατίνου ἀπὸ τοὺς Ἐμπιπραμένους. Ὁ Πλάτων πάλι ὁ κωμικὸς καὶ ὁ Ἀριστοφάνης στὸ Δαίδαλο ὁ ἓνας κλέβει τὸν ἄλλο. Τὸν Κώκαλο λοιπὸν, ποὺ συνέθεσε ὁ Ἀραρῆς, ὁ γιὸς τοῦ Ἀριστοφάνη, τὸν συνθέτει ὡς κωμωδία καὶ ὁ κωμικὸς Φιλήμων, μεταβάλλοντάς τον σὲ Ὑποβολιμαῖο. Τὰ ἔργα τοῦ Ἡσίοδου τὰ ἄλλαξαν σὲ πεζὸ λόγο καὶ τὰ δημοσίευσαν σὰν δικά τους οἱ ἱστοριογράφοι Εὐμηλὸς καὶ Ἀκουσίλαος. Ἀπὸ τὸν Μελησαγόρα ἔκλεψαν οἱ ἱστορικοὶ Γοργίας ὁ Λεοντῖνος καὶ ὁ Εὐδήλος ὁ Νάξιος. Καὶ μαζὶ μ’ αὐτοὺς ὁ Βίων ἀπὸ τὴν Προκόννησο, ποὺ ἀντέγραψε σὲ ἐπιτομὴ τὰ ἔργα τοῦ παλαιοῦ Κάδμου, ὁ Ἀμφίλοχος καὶ ὁ Ἀριστοκλῆς, ὁ Λέανδρος, ὁ Ἀναξιμένης, ὁ Ἑλλάνικος, ὁ Ἑκαταῖος, ὁ Ἀνδροτίων καὶ ὁ Φιλόχορος. Ὁ Διευχίδας ἀπὸ τὰ Μέγαρα μετέφερε τὴν ἀρχὴν τοῦ λόγου του ἀπὸ τὸ ἔργο τοῦ Ἑλλάνικου Διευκαλιωνία. Ἀφήνω τὸν Ἡράκλειτο τὸν Ἐφέσιο, ποὺ πῆρε τίς περισσότερες γνῶμες του ἀπὸ τὸν Ὀρφέα. Ὁ Πλάτων πάλι ἀπέσπασε ἀπὸ τὸν Πυθαγόρα καὶ τὴν ἰδέα, ὅτι ἡ ψυχὴ εἶναι ἀθάνατη, ἐνῶ ἄλλοι ἀπὸ τοὺς Αἰγυπτίους. Πολλοὶ ἀκόμα ἀπὸ τοὺς μαθητὲς τοῦ Πλάτωνα συνέθεσαν συγγραφές, σύμφωνα μὲ τίς ὁποῖες ἀποδεικνύουν καὶ τοὺς Στωικούς, ὅπως εἶπαμε στὴν ἀρχή, καὶ τὸν Ἀριστοτέλη, ὅτι τὰ περισσότερα καὶ σημαντικότερα δόγματα τοὺς τὰ ἔχουν πάρει ἀπὸ τὸν Πλάτωνα. Ἀλλὰ καὶ ὁ Ἐπίκουρος ἔκλεψε ἀπὸ τὸν Δημόκριτο τίς βασικὲς του γνῶμες.

Ἔτσι λοιπὸν ἔχουν αὐτὰ. Δὲν θὰ μοῦ ἔφτανε ἡ ζωὴ μου ἂν ἤθελα νὰ ἐλέγξω σημεῖο πρὸς σημεῖο τὴν ἐγωιστικὴν κλοπὴν τῶν Ἑλλήνων καὶ ὅτι ἰδιοποιοῦνται τὴν εὕρεση τῶν ἄριστων δογμάτων ποὺ κυκλοφοροῦν στοὺς ἰδίους, ποὺ τὴν ἔχουν πάρει ἀπὸ μᾶς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ΄.

**Κλοπὴ ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας θαυμάτων ποὺ ἀναφέρονται
στὰ ἱερὰ βιβλία τῶν Ἑβραίων,**

Ἐλέγχονται πλέον ὄχι μόνο ὅτι κλέβουν διδάγματα ἀπὸ τοὺς βαρβάρους, ἀλλὰ ἀκόμα κι ὅτι ἀπομιμοῦνται τὰ δικά μας, ποὺ ἐνεργοῦνται

ἐκ τῆς θείας δυνάμεως διὰ τῶν ἀγίως βεβιωκότων εἰς τὴν ἡμετέραν ἐπιστροφὴν παραδόξως ἐνεργούμενα, Ἑλληνικὴν μυθολογίαν τερατευόμενοι. Καὶ δὴ πευσόμεθα παρ' αὐτῶν, ἥτοι ἀληθῆ ταῦτα εἶναι ἢ ἱστοροῦσιν, ἢ ψευδῆ. Ἀλλὰ ψευδῆ μὲν οὐκ ἂν φήσαιεν· οὐ γὰρ ἂν 5 καταψηφίσαιτο ἑαυτῶν, οὐκ οὐκ ἐκόντες τὴν μεγίστην εὐήθειαν τὸ ψευδῆ συγγράφειν ἀληθῆ δ' εἶναι ἐξ ἀνάγκης ὁμολογήσαιεν. Καὶ πῶς ἔτι ἄπιστα αὐτοῖς καταφαίνεται τὰ διὰ Μωυσέως καὶ τῶν ἄλλων προφητῶν τεραστίως ἐπιδεδειγμένα; Πάντων γὰρ ἀνθρώπων ὁ παντοκράτωρ κηδόμενος Θεός, τοὺς μὲν ἐντολαῖς, τοὺς δὲ ἀπειλαῖς, 10 ἔστιν δ' οὖς σημείοις τεραστίοις, ἐνίοις δὲ ἠπίοις ἐπαγγελίαις ἐπιστρέφει πρὸς σωτηρίαν.

Πλὴν ἀλλ' οἱ Ἕλληνες, αὐχμοῦ ποτε τὴν Ἑλλάδα πολυχρονίως φθείροντος, καὶ ἐπεχούσης ἀγωνίας καρπῶν, οἱ καταλειφθέντες, φασί, διὰ λιμὸν ἰκέται παραγενόμενοι εἰς Δελφούς, ἤρουντο τὴν Πυθίαν, πῶς 15 ἂν ἀπολλαγεῖεν τοῦ δεινοῦ. Μίαν δ' αὐτοῖς ἔχρησεν ἀρωγὴν τῆς συμφορᾶς, εἰ χρήσαιτο τῇ Αἰακοῦ εὐχῇ. Πεισθεῖς οὖν ἑαυτοῖς Αἰακός, ἀνελθὼν ἐπὶ τὸ Ἑλληνικὸν ὄρος, τὰς καθαρὰς χεῖρας ἐκτείνας εἰς οὐρανόν, κοινὸν ἀποκαλέσας τὸν Θεόν, ἠῤῥξατο οἰκτεῖραι αὐτὸν τετραμένην τὴν Ἑλλάδα. Ἄμα δὲ εὐχομένου, βροντῆ ἐξαίσιος ἐκτύπει, καὶ 20 πᾶς ὁ πέριξ ἀῆρ ἐνεφούτο. Λάβροι δὲ καὶ συνεχεῖς ὄμβροι καταρραγέ-ντες, ὄλην ἐπλήρωσαν τὴν χώραν. Ἐντεῦθεν ἄφθονος καὶ πλουσία τελεσφορεῖται εὐκαρπία ταῖς Αἰακοῦ γεωργηθεῖσα εὐχαῖς «Καὶ ἐπεκαλέσατο», φησί, «Σαμουήλ τὸν Κύριον· καὶ ἔδωκεν Κύριος φωνὰς καὶ ὑετὸν ἐν ἡμέρᾳ θερισμοῦ». Ὅρας ὅτι «ὁ βρέγων ἐπὶ δικαίους καὶ 25 ἀδίκους» διὰ τῶν ὑποτεταγμένων δυνάμεων, εἷς ἔστι Θεός; Πλήρης δὲ ἡ Γραφή πᾶσα ἢ καθ' ἡμᾶς κατὰ τὰς τῶν δικαίων εὐχὰς, ἐπακούοντός τε καὶ ἐπιτελοῦντος τοῦ Θεοῦ ἕκαστον τῶν αἰτημάτων.

Πάλιν ἱστοροῦσιν Ἕλληνες, ἐκλειπόντων ποτὲ τῶν ἐτησίων ἀνέμων, Ἀρισταῖον ἐν Κέῳ θῦσαι Ἰσθμίῳ Δίῃ· πολλὴ γὰρ ἦν φθορά, φλο- 30 γμῶ διαπμπροσμένων πάντων, καὶ δὴ καὶ τῶν ἀναψύχειν τοὺς καρποὺς εἰωθότων ἀνέμων μὴ πνεόντων, ραδίως αὐτοὺς ἀνεκαλέσατο. Δελφοὶ δέ, Ξέρξου ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα στρατεύσαντος, ἀνειπούσης τῆς Πυθίας,

1. Ὁ Πανσανίας ἀναφέρει ὅτι ὁ Αἰακός προσευχήθηκε στὴν Αἴγινα.

2. Α' Βασ. 12, 18.

3. Ματθ. 5, 45.

μέ παράδοξο τρόπο για την επιστροφή μας από την οὐράνια θεία δύναμη μέσω εκείνων που έζησαν άγια ζωή, δημιουργώντας την τερατώδη Έλληνική μυθολογία. Τώρα λοιπόν θά ζητήσουμε να μάθουμε αν είναι άληθινά ή ψεύτικα τὰ όσα ιστοροϋν. Ψεύτικα βέβαια δέν θά πουν πώς είναι. Γιατί δέν θά μπορούσαν να καταδικάσουν τον έαυτό τους, όχι βέβαια, για τή μέγιστη βλακεία, ότι όσα γράφουν είναι ψευδή· θά όμολογοϋσαν κατ' ανάγκη ότι είναι άληθινά. Και πώς φαίνονται άπιστα σ' αυτούς όσα εκθέτουν ο Μωυσης και οι άλλοι με τρόπο καταπληκτικό; Γιατί ο παντοκράτορας Θεός, φροντίζοντας όλους τους ανθρώπους, τους όδηγεί στη σωτηρία άλλους με έντολές, άλλους με άπειλές, μερικούς με παράδοξα θαύματα, και μερικούς με ύποσχέσεις φιλόανθρωπες.

Όσο οι Έλληνες, επειδή κάποτε για πολλά χρόνια ταλαιπωροϋσε την Ελλάδα ξηρασία και επικρατοϋσε άφορία τής γής, όσοι άπομειναν, λένε, εξαιτίας του λιμοϋ πήγαν ίκέτες στους Δελφούς και ρώτησαν την Πυθία, πώς θ' άπαλλαγούν από τό κακό. Αυτή τους χρησιμοδότησε ένα μόνο μέσο καταπολέμησης τής συμφορᾶς, αν χρησιμοποιήσουν την προσευχή του Αΐακου. Ύπάκουσε λοιπόν ο Αΐακός κι άφοϋ ανέβηκε στο έλληνικό όρος¹, ύψωσε καθαρά χέρια στον οϋρανό, κι άποκαλώντας κοινό τον Θεό, τον παρακάλεσε να λυπηθεί την Ελλάδα που βασανιζόταν. Τήν ώρα λοιπόν που προσευχόταν, άκούγεται μια ύπόκωφη βροντή κι όλος ο οϋρανός όλόγυρα γέμισε σύννεφα. Κι άφοϋ ξέσπασαν όρμητικές και συνεχείς βροχές γέμισαν όλη τή χώρα. Τότε έπακολούθησε άφθονη και πλούσια καρποφορία που την προκάλεσαν οι προσευχές του Αΐακου. «Κι επικαλέστηκε», λέει, «ο Σαμουήλ τον Κύριο, κι έδωσε φωνή και βροχή μέρα του θερισμοϋ»². Βλέπεις ότι αυτός που «βρέχει για δίκαιους και άδικους»³ με τις ύποτακτικές δυνάμεις του, είναι ένας Θεός; Είναι γεμάτη όλη ή Γραφή ή δική μας από περιπτώσεις που άκούει ο Θεός τις προσευχές των δικαίων και πραγματοποιεί καθένα από τὰ αιτήματά τους.

Διηγούνται πάλι οι Έλληνες: Δέν φυσοϋσαν κάποτε τὰ Μελέμια και ο Άρισταϊος θυσίασε στην Κέα στον Ίσθμο Δία· γινόταν μεγάλη καταστροφή, γιατί καίγονταν από την κάψα και δέ φυσοϋσαν οι άνεμοι που συνήθως δροσίζουν τους καρπούς· αυτός όμως εύκολα τους επανέφερε. Οι κάτοικοι των Δελφών, όταν ο Ξέρξης είχε εκστρατεύσει στην Ελλάδα, έπειτα από τό χρησμό που έδωσε ή Πυθία,

“ὦ Δελφοί, λίσσεσθ' ἀνέμους, καὶ λώϊον ἔσται”,
 βωμὸν καὶ θυσίαν ποιήσαντες τοῖς ἀνέμοις, ἀρωγούς αὐτοὺς ἔσχον.
 Πνεύσαντες γὰρ ἐρρωμένως περὶ τὴν Σηπιάδα ἄκραν, συνέτριψαν
 πᾶσαν τὴν παρασκευὴν τοῦ Περσικοῦ στόλου. Ἐμπεδοκλῆς τε ὁ
 5 Ἀκραγαντῖνος Κωλυσανέμας ἐπεκλήθη. Λέγεται οὖν, ἀπὸ τοῦ Ἀκρά-
 γαντος ὄρους, πνέοντός ποτε ἀνέμου βαρὺ καὶ νοσῶδες τοῖς ἐγχωρί-
 οῖς, ἀλλὰ καὶ ταῖς γυναιξίν αὐτῶν ἀγονίας αἰτίου γινομένου, παῦσαι
 τὸν ἄνεμον· διὸ καὶ αὐτὸς ἐν τοῖς ἔπεσι γράφει·

“Παύσεις δ' ἀκαμάτων ἀνέμων μένος, οἷ τ' ἐπὶ γαῖαν
 10 Ὀρνύμενοι, θνητοῖσι καταφθινύθουσιν ἀρούρας·
 Καὶ πάλιν εὐτ' ἐθέλησθα, παλίντιτα πνεύματα θήσεις”.

Παρακολουθεῖν τε αὐτῷ ἔλεγον “τοὺς μὲν μαντοσυνῶν κεχρημένους,
 τοὺς δ' ἐπὶ νοῦσον σιδηρὸν δὴ χαλεπαῖσι πεπαρμένους”. Ἄντικρυς
 γοῦν ἰάσεις τε καὶ σημεῖα καὶ τέρατα ἐπιτελεῖν τοὺς δικαίους ἐκ τῶν
 15 ἡμετέρων πεπιστεύκασι Γραφῶν· εἰ γὰρ καὶ δυνάμεις τινὲς τοὺς τε
 ἀνέμους κινουσι, καὶ τοὺς ὄμβρους διανέμουσιν· ἀλλ' ἀκουσάτωσαν
 τοῦ ψαλμοῦ· «ὦς ἀγαπητὰ τὰ σκηνώματά σου, Κύριε τῶν δυνά-
 μεων». Οὗτός ἐστιν ὁ τῶν δυνάμεων καὶ τῶν ἀρχῶν καὶ τῶν ἐξουσιῶν
 Κύριος, περὶ οὗ ὁ Μωϋσῆς λέγει, ἵνα αὐτῷ συνῶμεν· «Καὶ περιτεμεῖ-
 20 σθε τὴν σκληροκαρδίαν ὑμῶν, καὶ τὸν τράχηλον ὑμῶν οὐ σκληρυνεῖτε
 ἔτι· ὁ γὰρ Κύριος τῶν κυρίων καὶ Θεὸς τῶν θεῶν, ὁ Θεὸς ὁ μέγας καὶ
 ἰσχυρός», καὶ τὰ ἐπὶ τούτοις. Ὁ τε Ἡσαΐας, «Ἄρατε εἰς ὕψος τοὺς ὀ-
 φθαλμοὺς ὑμῶν», λέγει, «καὶ ἴδετε τίς κατέδειξε ταῦτα πάντα,».

Λέγουσι δ' οὖν τινες λοιμούς τε καὶ χαλάζας καὶ θυέλλας καὶ τὰ
 25 παραπλήσια, οὐκ ἀπὸ τῆς ἀταξίας τῆς ὑλικῆς μόνης, ἀλλὰ καὶ κατὰ
 τινὰ δαιμόνων καὶ ἀγγέλων οὐκ ἀγαθῶν ὀργήν, φιλεῖν γίνεσθαι. Αὐ-
 τῖκα ἤρασι τοὺς ἐν Κλεωναῖς μάγους φυλάττοντας τὰ μετέωρα, χαλαζο-
 βολήσιν μελλόντων νεφῶν, παράγειν τε ὠδαῖς καὶ θύμασι τῆς ὀργῆς
 τὴν ἀπειλήν. Ἀμέλει καὶ εἴ ποτε ἀπορία ζώου καταλάβοι, τὸν σφέτε-
 30 ρον αἰμάξαντες δάκτυλον, ἀρκοῦνται τῷ θύματι. Ἡ τε Μαντικὴ Διο-
 τίμα, θυσαμένοις Ἀθηναίοις πρὸ τοῦ λοιμοῦ, δέκα ἔτη ἀναβολὴν
 ἐποίησατο τῆς νόσου, καθάπερ καὶ τοῦ Κρητὸς Ἐπιμενίδου αἱ θυσίαι
 αὐτοῖς Ἀθηναίοις τὸν Περσικὸν πόλεμον εἰς τὸν ἴσον ὑπερέθεντο
 χρόνον. Διαφέρειν δ' οὐδὲν νομίζουσιν, εἴτε γοῦν θεοῦς, εἴτε καὶ ἀγγέ-
 35 λους τὰς ψυχὰς ταύτας λέγομεν. Αὐτῖκα οἱ ἔμπειροι τοῦ λόγου, κατὰ

4. Διογένης Λαέρτιος 8,59.

7. Ἡσ. 40, 26.

5. Ψαλμ. 83, 1.

8. Πλάτωνος, Νόμοι 781.

6. Δευτ. 10, 16.

“ὦ Δελφοί, παρακαλέστε τοὺς ἀνέμους καὶ θὰ εἶναι καλύτερα”, ἔκαναν βωμὸ καὶ θυσία στοὺς ἀνέμους καὶ τοὺς ἔκαναν βοηθοὺς τους. Ἄφοῦ φύσηξαν δυνατὰ στὸ ἀκρωτήριο Σηπιάδα, συνέτριψαν ὅλη τὴν ἀρμάδα τοῦ Περσικοῦ στόλου. Κι ὁ Ἐμπεδοκλῆς ἀπὸ τὸν Ἀκράγαντα ὀνομάστηκε “Κωλυσανέμας”. “Ὅταν λοιπὸν κάποτε ἀπὸ τὸ ὄρος Ἀκράγας φυσοῦσε ἀνεμὸς ποὺ ἦταν βαρὺς καὶ νοσηρὸς γιὰ τοὺς ἐντόπιους, ἀλλ’ ἦταν καὶ αἰτία νὰ μὴ συλλαμβάνουν παιδιὰ οἱ γυναῖκες, λέγεται ὅτι σταμάτησε αὐτὸν τὸν ἀνεμὸ. Γι’ αὐτὸ καὶ γράφει στὰ ἔπη του·

“Θὰ σταματήσεις τὴν ὄρμη τῶν ἀκούραστων ἀνέμων ποὺ στή γῆ ὀρμώντας καταστρέφουν τὶς σοδεῖές τῶν ἀνθρώπων καὶ πάλι ὅταν θέλεις θὰ σηκώσεις ἀνέμους ἐκδικητικούς”⁴.

Κι ἔλεγαν ὅτι τὸν ἀκολουθοῦσαν “ἄλλοι ποὺ ἀσκοῦσαν μαντοσύνη, κι ἄλλοι καρφωμένοι σὲ ἀρρώστιες βαριές”. Εἶχαν δηλαδὴ πιστέψει ἀπὸ τὶς Γραφές μας ὅτι οἱ δίκαιοι κάνουν θεραπείες, σημεῖα καὶ τέρατα, ἐφόσον βέβαια καὶ κάποιες δυνάμεις κινοῦν τοὺς ἀνέμους καὶ μοιράζουν τὶς βροχές. Ἀλλὰ ἂς ἀκούσουν τὸ Ψαλμωδὸ· «Πόσο ἀγαπητὸς εἶναι οἱ σκηνές σου, Κύριε τῶν δυνάμεων»⁵. Αὐτὸς εἶναι ὁ Κύριος τῶν δυνάμεων, τῶν ἀρχῶν καὶ τῶν ἐξουσιῶν, γιὰ τὸν ὁποῖο λέει ὁ Μωυσῆς, νὰ εἴμαστε κοντά του. «Θὰ περικόψετε, σὰ νὰ κάνετε περιτομή, τὴν σκληροκαρδία σας καὶ δὲν θὰ κρατεῖτε πιά ἀκαμπτο τὸν τράχηλό σας, γιὰτὶ ὁ Κύριος τῶν κυρίων καὶ Θεὸς τῶν θεῶν, ὁ Θεὸς ὁ μέγας καὶ ἰσχυρὸς»⁶, καὶ τὰ ἐπόμενα. Καὶ ὁ Ἡσαΐας λέει· «Σηκῶστε τὰ μάτια σας ψηλὰ καὶ δεῖτε, ποιὸς δημιούργησε ὅλα αὐτὰ»⁷.

Λένε λοιπὸν μερικοί, ὅτι συνήθως οἱ λοιμοὶ καὶ τὰ χαλάζια καὶ οἱ θύελλες καὶ τὰ παρόμοια δὲ γίνονται μόνο ἀπὸ τὴν ὑλικὴ ἀταξία, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ κάποιε ὀργή τῶν δαιμόνων καὶ ἀγγέλων ὄχι ἀγαθῶν. Κι ἀκόμα λένε οἱ μάγοι στὶς Κλεωνές, ποὺ παρακολουθοῦν τὰ μετέωρα φαινόμενα, ἐνῶ πρόκειται νὰ ρίξουν χαλάζι τὰ σύννεφα, ἀπομακρύνουν μὲ ὠδὲς καὶ θυσίες τὴν ἀπειλή τῆς ὀργῆς. Κι ἂν κάποτε τοὺς λείψει ζῶο γιὰ τὴ θυσία, ματώνουν τὸ δάχτυλο καὶ ἱκανοποιοῦνται ὡς πρὸς τὸ θῦμα. Καὶ ἡ μαντικὴ Διοσίμα, ὅταν οἱ Ἀθηναῖοι θυσίασαν πρὶν ἀπὸ τὸ λοιμὸ, προκάλεσε ἀναβολὴ τῆς νόσου γιὰ δέκα χρόνια. Ὅπως καὶ τοῦ Ἐπιμενίδη τοῦ Κρητικοῦ⁸ οἱ θυσίες γιὰ ἴσο χρονικὸ διάστημα καθυστέρησαν τὸν περσικὸ πόλεμο γιὰ χάρη τῶν Ἀθηναίων. Καὶ δὲν νομίζουν πὼς διαφέρει σὲ τίποτε, ἂν λέμε αὐτὲς τὶς ψυχῆς εἶτε θεοὺς εἶτε καὶ ἀγγέλους. Ἐπίσης οἱ ἔμπειροι στὸ θέμα στὶς περισσότερες κατασκευές

τάς ἰδρύσεις ἐν πολλοῖς τῶν ἱερῶν, καὶ σχεδὸν πάσας τὰς θήκας τῶν κατοικομένων ἐνιδρύσαντο, δαίμονας μὲν τὰς τούτων ψυχὰς καλοῦντες, θρησκεύεσθαι δὲ πρὸς ἀνθρώπων διδάσκοντες, ὡς ἂν ἐξουσίαν λαβούσας διὰ καθαρότητα τοῦ βίου τῇ θεῖα προνοίᾳ, εἰς τὴν 5 ἀνθρώπων λειτουργίαν, τὸν περίγειον περιπολεῖν τόπον· ἠπίσταντο γὰρ ψυχὰς τινὰς κρατουμένας φύσει τῷ σώματι. Ἀλλὰ περὶ μὲν τούτων ἐν τῷ περὶ ἀγγέλων λόγῳ, προϊούσης τῆς Γραφῆς, κατὰ καιρὸν διαλεξόμεθα.

Δημόκριτος δέ, ἐκ τῆς τῶν μεταρσίων παρατηρήσεως πολλὰ προ-
10 λέγων, Σοφία ἐπωνομάσθη. Ὑποδεξαμένου γοῦν αὐτὸν φιλοφρόνως Δαμάσου τοῦ ἀδελφοῦ, τεκμηράμενος ἐκ τινῶν ἀστέρων, πολὺ ἐσόμενον προεῖπεν ὄμβρον. Οἱ μὲν οὖν πεισθέντες αὐτῷ συνεῖλον τοὺς καρπούς (καὶ γὰρ ὥρα θέρους ἐν ταῖς ἄλωσιν ἔτι ἦσαν), οἱ δὲ ἄλλοι πάντα ἀπώλεσαν, ἀδοκῆτου καὶ πολλοῦ καταρρήξαντος ὄμβρου. Πῶς δὲ ἔτι
15 ἀπιστήσουσιν Ἕλληνες τῇ θεῖα ἐπιφανεῖα περὶ τὸ ὄρος τὸ Σινᾶ, ὀπηνικά πῦρ μὲν ἐφλέγετο, μηδὲν καταναλίσκον τῶν φυομένων κατὰ τὸ ὄρος, σαλπίγγων τε ἦχος ἐφέρετο, ἄνευ ὀργάνων ἐμπνεόμενος; Ἐκείνη γὰρ ἡ λεγομένη κατάβασις ἐπὶ τὸ ὄρος Θεοῦ, ἐπίδασίς ἐστι θείας δυνάμεως, ἐπὶ πάντα τὸν κόσμον διηκούσης καὶ κηρυττούσης τὸ φῶς
20 τὸ ἀπρόσιτον. Τοιαύτη γὰρ ἡ κατὰ τὴν Γραφὴν ἀλληγορία. Πλὴν ἐώραθη τὸ πῦρ, ὡς φησὶν Ἀριστόβουλος, παντὸς τοῦ πλήθους μυριάδων οὐκ ἔλασσον ἑκατόν, χωρὶς τῶν ἀφηλίκων, ἐκκλησιαζόντων κύκλῳ τοῦ ὄρους, οὐχ ἦττον ἡμερῶν ἐ, τῆς περιόδου τυγχανούσης περὶ τὸ ὄρος. Κατὰ πάντα τοίνυν τόπον τῆς ὀράσεως πᾶσιν αὐτοῖς κυκλόθεν
25 ὡς ἂν παρεμβεδληκόσι, τὸ πῦρ φλεγόμενον ἐθεωρεῖτο, ὥστε τὴν κατάβασιν μὴ τοπικὴν γεγενῆσθαι· πάντη γὰρ ὁ Θεός ἐστιν.

Λέγουσι δὲ καὶ οἱ τὰς ἱστορίας συνταξάμενοι, ἀμφὶ τὴν Βρεταννικὴν νῆσον ἄντρον τι ὑποκείμενον ὄρει, ἐπὶ δὲ τῆς κορυφῆς χάσμα· ἐμπύπτοντος οὖν τοῦ ἀνέμου εἰς τὸ ἄντρον καὶ προσρηγνυμένου τοῖς
30 κόλποις τοῦ ὀρύγματος, κυμβάλων εὐρύθμως κρουομένων ἦχον ἐξακούεσθαι· πολλάκις δὲ καὶ ἀνὰ τὰς ὕλας, κινουμένων τῶν φύλλων ἀθρόα πνεύματος προσβολῇ, ὀρνίθων ᾠδῇ παραπλήσιος προσπίπτει ἦχη. Ἀλλὰ οἱ τὰ Περσικὰ συνταξάμενοι, ἐν τοῖς ὑπερκειμένοις τόποις κατὰ τὴν τῶν Μάγων χώραν τρία κεῖσθαι ὄρη ἐφεξῆς ἱστοροῦσιν ἐν

τῶν ναῶν κατασκεύσαν μέσα σ' αὐτοὺς καὶ ὄλες σχεδὸν τὶς θῆκες τῶν νεκρῶν, τὶς ψυχές τῶν ὁποίων τὶς καλοῦσαν δαίμονες, διδάσκοντας νὰ τοὺς λατρεύουν οἱ ἄνθρωποι, ἐπειδὴ χάρις στὴν καθαρότητα τοῦ βίου τους ἀπὸ θεία πρόνοια ἔλαβαν ἐξουσία στὴν ὑπηρεσία τους πρὸς τοὺς ἀνθρώπους νὰ περιπολοῦν τὸ χῶρο γύρω ἀπὸ τὴ γῆ· γιατί ἤξεραν, ὅτι μερικὲς ψυχές εἶναι κρατημένες ἀπὸ τὴ φύση μέσα στὸ σῶμα. Γι' αὐτὰ ὅμως θὰ μιλήσουμε ὅταν ἔρθει ἡ ὥρα, προχωρώντας τὴ συγγραφή μας στὸ λόγο γιὰ τοὺς ἀγγέλους.

Ὁ Δημόκριτος, προλέγοντας πολλὰ ἀπὸ τὴν παρατήρηση τῶν οὐράνιων φαινομένων, ὀνομάστηκε Σοφία. Γιατὶ σὲ μιὰ φιλόφρονη ὑποδοχὴ του ἀπὸ τὸν ἀδελφὸ του Δάμασο, συμπεραίνοντας ἀπὸ κάποια ἄστρα, προεῖπε ὅτι θὰ πέσει πολλὴ βροχὴ. "Ὅποιοι τὸν ἄκουσαν μάζεψαν τὴ σοδειά τους (γιατὶ ἦταν περίοδος θερισμοῦ καὶ ὁ καρπὸς ἦταν στ' ἀλώνια), οἱ ἄλλοι ἔχασαν ὅλη τὴ σοδειά, γιατί ἔπεσε χωρὶς νὰ τὸ περιμένουν καταρρακτώδης βροχὴ. Καὶ πῶς ἀκόμα νὰ μὴν πιστέψουν οἱ Ἕλληνες στὴ θεία ἐμφάνιση στὸ ὄρος Σινᾶ, ὅταν ἡ φωτιὰ λαμπάδιζε, χωρὶς νὰ καίει κανένα φυτὸ τοῦ βουνοῦ, καὶ ἀντηχοῦσαν σάλπιγγες, χωρὶς νὰ θγαίνει ὁ ἦχος ἀπὸ κανένα ὄργανο; Ἐκείνη ἡ λεγόμενη κατάβαση τοῦ Θεοῦ πάνω στὸ ὄρος εἶναι ἐπίβαση τῆς θείας δυνάμεις πὺ διαπερνᾷ ὅλο τὸν κόσμον καὶ κηρῦσσει τὸ φῶς τὸ ἀπρόσιτο. Γιατὶ τέτοια εἶναι ἡ ἀλληγορία τῆς Γραφῆς. Ὡστόσο ἔγινε ὁρατὴ ἡ φωτιὰ, ὅπως λέει ὁ Ἀριστόβουλος, καὶ τὸ πλῆθος δὲν ἦταν λιγότερο ἀπὸ ἑκατὸ μυριάδες (1 ἑκατομμύριο) ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς ἀνήλικους πὺ ἦταν συγκεντρωμένοι γύρω ἀπὸ τὸ βουνὸ καὶ πὺ ἡ περιφέρειὰ του ἀπαιτοῦσε πορεία ὄχι μικρότερη ἀπὸ ἕξι ἡμέρες. Ἀπὸ κάθε λοιπὸν τόπο, ἀπὸ ὅπου καὶ ἂν παρατηροῦσαν ὅλοι ἐκεῖνοι πὺ περικύλωσαν τὸ βουνὸ, ἔβλεπαν τὴ φωτιὰ πὺ φλογοβολοῦσε· ὥστε ἡ κατάβαση δὲν περιοριζόταν σ' ἓνα τόπο· γιατί ὁ Θεὸς εἶναι παντοῦ.

Κι αὐτοὶ πὺ ἔχουν συγγράψει τὶς ἱστορίες λένε, ὅτι γύρω στὸ νησί τῆς Βρεταννίας ὑπάρχει ἓνα σπήλαιον κάτω ἀπὸ τὸ βουνὸ καὶ στὴν κορυφὴ του ἓνα θάλασσο. Ὅταν λοιπὸν μπαίνει ὁ ἄνεμος στὸ ἄντρο καὶ ξεσπᾷ στὰ πλάγια τοῦ χάσματος, ἀκούγονται ἦχοι ἀπὸ κύμβαλα πὺ τὰ χτυποῦν ρυθμικά. Καὶ πολλὲς φορὲς στὰ δάση ὅταν ὁ ἄνεμος φυσᾷ ἐρμητικὰ στὶς φυλλωσιές ἀκούγεται ἓνας ἦχος παρόμοιος μὲ τραγοῦδι πουλιῶν. Ἄλλ' ὅποιοι συνέγραψαν τὰ Περσικά, ἱστοροῦν ὅτι στοὺς ὄρεινους τόπους στὴ χώρα τῶν Μάγων βρῖσκονται σὲ μακρὰ πεδιάδα

πεδίῳ μακρῶ· τοὺς δὴ διοδεύοντας τὸν τόπον, κατὰ μὲν τὸ πρῶτον γε-
νομένους ὄρος, φωνῆς ἐξακούειν συγκλύδου, οἷον βοῶντων οὐκ ὀλί-
γων τινῶν μυριάδων, καθάπερ ἐν παρατάξει· κατὰ μέσον δὲ ἤκοντας
ἤδη, πλείονος ὁμοῦ καὶ ἐναργεστέρου ἀντιλαμβάνεσθαι θορύβου· ἐπὶ
5 τέλει δὲ παιωνιζόντων ἀκούειν ὡς νενικηκότων. Αἰτία δ' οἶμαι πάσης
ἤχου ἢ τε λειότης τῶν τόπων καὶ τὸ ἀντρῶδες. Ἀποβαλλόμενόν γ'
οὖν τὸ εἰσφοιτῆσαν πνεῦμα πάλιν εἰς αὐτὸ τὸ χωροῦν βιαιότερον ἤχεϊ.
Καὶ ταῦτα μὲν ταύτη.

Θεῶ δὲ τῷ παντοκράτορι, καὶ μηδενὸς ὄντος ὑποκειμένου, φωνὴν
10 καὶ φαντασίαν ἐγγενῆσαι ἀκοῇ δυνατόν, ἐνδεικνυμένῳ τὴν ἑαυτοῦ
μεγαλειότητα παρὰ τὰ εἰωθότα φυσικὴν ἔχειν τὴν ἀκολουθίαν εἰς ἐπι-
στροφὴν τῆς μηδέπω πιστεύουσης ψυχῆς, καὶ παραδοχὴν τῆς διδομέ-
νης ἐντολῆς. Νεφέλης δ' οὐσῆς καὶ ὄρους ὑψηλοῦ, πῶς οὐ δυνατόν
διάφορον ἤχον ἐξακούεσθαι, πνεύματος κινουμένου διὰ τῆς ἐνεργού-
15 σης αἰτίας; Διὸ καὶ φησιν ὁ προφήτης· «Φωνὴν ρημάτων ὑμεῖς ἤκούε-
τε, καὶ ὁμοίωμα οὐκ εἶδετε». Ὁραῖς ὅπως ἡ Κυριακὴ φωνὴ Λόγος ἀ-
σχημάτιστος, ἡ τοῦ Λόγου δυνάμις, ρῆμα Κυρίου φωτεινόν, Ἀλήθεια
οὐρανόθεν ἄνωθεν ἐπὶ τὴν συναγωγὴν τῆς Ἐκκλησίας ἀφιγμένη, διὰ
φωτεινῆς τῆς προσεχοῦς διακονίας ἐνήργει.

20

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

**Ἐπιληψίαι ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων παρὰ τοῖς Αἰγυπτίοις καὶ
Γυμνοσοφισταῖς τῶν Ἰουδαίων πολλῶν φιλοσοφικῶν γνωμῶν,
δεικνύουσα ὅτι οὗτοι ὑπῆρξαν λαμπροὶ εἰς τὴν φιλοσοφίαν.**

Εὐρομην δ' ἂν καὶ ἄλλο μαρτύριον εἰς βεβαίωσιν τοῦ τὰ κάλλιστα
25 τῶν δογμάτων τοὺς ἀρίστους τῶν φιλοσόφων παρ' ἡμῶν σφετερισαμέ-
νους, ὡς ἴδια ἀνχεῖν τῶν καὶ παρὰ τῶν ἄλλων βαρβάρων ἀπηνθίσθαι,
τῶν εἰς ἐκάστην αἵρεσιν συντεινόντων τινά, μάλιστα δὲ Αἰγυπτίων τά
τε ἄλλα καὶ τὸ περὶ τὴν μετενσωμάτωσιν τῆς ψυχῆς δόγμα. Μετίασι
γὰρ οἰκείαν τινὰ φιλοσοφίαν Αἰγύπτιοι. Ἀντίκα τοῦτο ἐμφαίνει μάλι-
30 στα ἢ ἱεροπρεπῆς αὐτῶν θρησκεία· πρῶτος μὲν γὰρ προέρχεται ὁ
ὠδός, ἐν τι τῶν τῆς μουσικῆς ἐπιφερόμενος συμβόλων. Τοῦτόν φασι

τρία ὄρη στή σειρά. Κι ὅποιοι περνοῦν τὸν τόπο αὐτόν, ὅταν φτάσουν στὸ πρῶτο βουνό, ἀκοῦνε μιὰ συγκεχυμένη φωνή, σὰ νὰ φωνάζουν κάποιες, ὄχι λίγες μυριάδες, πού εἶναι σὲ παράταξη. Κι ὅταν φτάσουν πλέον στὸ μέσον, ἀντιλαμβάνονται πιὸ πολὺ καὶ καθαρότερο θόρυβο, καὶ στὸ τέλος ἀκοῦνε θόρυβο ἀνδρῶν πού ψάλλουν τὸν παιάνα, ἐπειδὴ νίκησαν. Κι αἰτία, νομίζω, κάθε ἤχου εἶναι ἡ ὁμαλότητα τῶν τόπων καὶ ἡ ὑπαρξη σπηλαίων. Κι ὅταν λοιπὸν ἀποβάλλεται ὁ ἀέρας πού μπήκε σ' αὐτά, ξαναμπαινόντας στὸν ἴδιο τόπο, ἤχει σφοδρότερα. Καὶ αὐτά ἔχουν ἔτσι.

Ἄπὸ τὸ Θεὸ τώρα τὸν παντοκράτορα, ἀκόμα κι ἂν δὲν ὑπάρχει κάποιο σχετικὸ μέσο, εἶναι δυνατὸ νὰ γεννηθεῖ στήν ἀκοή μας φωνή καὶ φανταστικὴ ἐντύπωση, δείχνοντας τὴ μεγαλειότητά του, ἀντίθετα μὲ ὅ,τι γίνεται συνήθως, πού ἔχει φυσικὸ ἐπακόλουθο τὴν ἐπιστροφή τῆς ψυχῆς πού δὲν πιστεύει ἀκόμα καὶ τὴν ἀποδοχὴ τῆς ἐντολῆς πού ἔχει δοθεῖ. Κι ὅταν ὑπάρχει νέφος καὶ βουνὸ ὑψηλό, πῶς δὲν εἶναι δυνατὸ ν' ἀκούγεται διαφορετικὸς ἤχος ἀπὸ τὸν ἀέρα πού κινητοποιεῖται ἀπὸ τὴν αἰτία πού ἐνεργεῖ; Γι' αὐτὸ λέει κι ὁ προφήτης: «Ἀκούγατε ἔσεῖς τὸν ἤχο τῶν λόγων μου, καὶ δὲν εἶδατε τὸ ὁμοίωμά μου»¹⁰. Βλέπεις πῶς ἐνεργοῦσε ἀμέσως μὲ φωτεινὴ διακονία ἡ φωνὴ τοῦ Κυρίου, ὁ Λόγος χωρὶς σχῆμα, ἡ δύναμη τοῦ Λόγου, ὁ φωτεινὸς Λόγος τοῦ Κυρίου, ἡ Ἀλήθεια πού ψηλά ἀπὸ τὸν οὐρανὸ ἔφτασε στή συγκέντρωση τῆς Ἐκκλησίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ'.

**Οἱ Ἕλληνες ἀντλήσαν ἀπὸ τοὺς Αἰγυπτίους καὶ τοὺς
Γυμνοσοφιστὲς τῶν Ἰουδαίων πολλές γνῶμες φιλοσοφικές·
Ἐδειξε ὅτι αὐτοὶ ὑπῆρξαν λαμπροὶ στή φιλοσοφία.**

Θὰ μπορούσαμε νὰ βροῦμε κι ἄλλη μαρτυρία γιὰ νὰ βεβαιωθεῖ, ὅτι τὶς κάλλιστες γνῶμες οἱ ἄριστοι τῶν φιλοσόφων τὶς σφετερίσθηκαν ἀπὸ ἐμᾶς, καὶ καυχῶνται σὰν γιὰ δικό τους, τὸ ἀπάνθισμα πού ἔκαναν καὶ οἱ ἄλλοι βάρβαροι, μερικὰ ἀπὸ ὅσα συντείνουν σὲ κάθε μιὰ αἵρεση, καὶ κυρίως οἱ Αἰγύπτιοι ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἄλλα καὶ τὸ δόγμα τῆς μετενσωμάτωσης τῆς ψυχῆς. Γιατὶ ἀσκοῦν οἱ Αἰγύπτιοι μιὰ δική τους φιλοσοφία. Αὐτὸ βέβαια τὸ φανερῶνει κυρίως ἡ θρησκευτικὴ τους τελετουργία: γιὰτι πρῶτος πηγαίνει ὁ ψάλτης κρατώντας ἓνα σύμβολο τῆς μου-

δύο βίβλους ἀνειληφέναι δεῖν ἐκ τῶν Ἑρμοῦ, ὧν θάτερον μὲν ὕμνους περιέχει θεῶν, ἐκλογισμὸν δὲ βασιλικοῦ βίου τὸ δεύτερον. Μετὰ δὲ τὸν ᾠδὸν ὁ ὠροσκόπος, ὠρολόγιόν τε μετὰ χεῖρα καὶ φοῖνικα ἀστρολογίας ἔχων σύμβολα, πρόσσεισιν. Τοῦτον τὰ ἀστρολογούμενα τῶν 5 Ἑρμοῦ βιβλίων, τέσσαρα ὄντα τὸν ἀριθμὸν, αἰεὶ διὰ στόματος ἔχειν χρή, ὧν τὸ μὲν ἐστὶ περὶ τοῦ διακόσμου τῶν ἀπλανῶν φαινομένων ἀστρων, τὸ δὲ περὶ τῶν συνόδων καὶ φωτισμῶν ἡλίου καὶ σελήνης, τὸ δὲ λοιπὸν περὶ τῶν ἀνατολῶν.

Ἐξῆς δὲ ὁ ἱερογραμματεὺς προέρχεται, ἔχων πτερὰ ἐπὶ τῆς κεφα-
10 λῆς, βιβλίον τε ἐν χερσὶ καὶ κανόνα, ἐν ᾧ τό τε γραφικὸν μέλαν, καὶ σχοῖνος ἢ γράφουσι. Τοῦτον τὰ τε ἱερογλυφικὰ καλούμενα, περὶ τε τῆς κοσμογραφίας καὶ γεωγραφίας, τῆς τάξεως τοῦ ἡλίου καὶ τῆς σελήνης, καὶ περὶ τῶν πέντε πλανωμένων, χωρογραφίαν τε τῆς Αἰγύπτου καὶ τῆς τοῦ Νείλου διαγραφῆς, περὶ τε τῆς καταγραφῆς σκευῆς
15 τῶν ἱερῶν, καὶ τῶν ἀφιερωμένων αὐτοῖς χωρίων, περὶ τε μέτρων καὶ τῶν ἐν τοῖς ἱεροῖς χρησίμων, εἰδέναι χρή. Ἐπειτα ὁ στολιστῆς τοῖς προειρημένοις ἔπεται, ἔχων τὸν τε τῆς δικαιοσύνης πῆχυν καὶ τὸ σπονδεῖον. Οὗτος τὰ παιδευτικὰ πάντα καὶ μοσχοσφαγιστικὰ καλούμενα· δέκα δὲ ἐστὶ τὰς εἰς τὴν τιμὴν ἀνήκοντα τῶν παρ' αὐτοῖς θεῶν
20 καὶ τὴν αἰγυπτίαν εὐσέβειαν περιέχοντα, οἷον περὶ θυμάτων, ἀπαρχῶν, ὕμνων, εὐχῶν, πομπῶν, ἐορτῶν, καὶ τῶν τούτοις ὁμοίων. Ἐπὶ πᾶσι δὲ ὁ προφήτης ἔξεισι, προφανὲς τὸ ὑδρεῖον ἐγκεκολλημένος, ᾧ ἔπονται οἱ τὴν ἐκπεμψιν τῶν ἄρτων βαστάζοντες. Οὗτος, ὡς ἂν προστάτης τοῦ ἱεροῦ, τὰ ἱερατικὰ καλούμενα δέκα βιβλία ἐκμανθάνει,
25 περιέχει δὲ περὶ τε νόμων καὶ θεῶν, καὶ τῆς ὅλης παιδείας τῶν ἱερέων· ὁ γὰρ τοι προφήτης παρὰ τοῖς Αἰγυπτίοις καὶ τῆς διανομῆς τῶν προσόδων ἐπιστάτης ἐστίν. Δύο μὲν οὖν καὶ τεσσαράκοντα αἱ πάνυ ἀναγκαῖαι τῷ Ἑρμῇ γεγόνασι βίβλοι, ὧν τὰς μὲν τριάκοντα ἐξ τῆν πᾶσαν Αἰγυπτίων περιεχούσας φιλοσοφίαν οἱ προειρημένοι ἐκμανθάνουσι,
30 τὰς δὲ λοιπὰς ἕξ, οἱ παστοφόροι, ἰατρικὰς οὖσας, περὶ τε τῆς τοῦ σώματος κατασκευῆς, καὶ περὶ νόσων, καὶ περὶ ὀργάνων, καὶ φαρμάκων, καὶ περὶ ὀφθαλμῶν, καὶ τὸ τελευταῖον περὶ τῶν γυναικίων. Καὶ τὰ μὲν Αἰγυπτίων, ὡς ἐν βραχεῖ φάναι, τοιαῦτα.

1. Πρόκειται γιὰ τὸν Ἑρμῆ τὸν τρισημέριστο.

οικῆς. Αὐτὸς λένε ὅτι πρέπει νὰ ἔχει λάβει δύο ἀπὸ τὰ βιβλία τοῦ Ἑρμῆ¹. Ἀπὸ αὐτὰ τὸ ἓνα περιέχει ὕμνους θεῶν, καὶ τὸ ἄλλο ἐξιστόρηση τοῦ βασιλικοῦ βίου. Μετὰ τὸν ψάλτη πηγαίνει ὁ ὠροσκόπος, κρατῶντας στὰ χέρια του τὰ σύμβολα τῆς ἀστρολογίας, ὠρολόγιο καὶ φοῖνικα. Αὐτὸς πρέπει νὰ ἔχει πάντα στὸ στόμα του τὰ βιβλία τοῦ Ἑρμῆ ποὺ ἀναφέρονται στὴν Ἀστρολογία, τέσσερα στὸν ἀριθμό. Ἀπὸ αὐτὰ τὸ ἓνα ἀναφέρεται στὸ διάκοσμο τῶν ἀστρῶν ποὺ φαίνονται ἀπλανῆ, τὸ ἄλλο στὶς συνόδους καὶ τοὺς φωτισμοὺς τοῦ ἡλίου καὶ τῆς σελήνης· τὰ ὑπόλοιπα ἀναφέρονται στὶς ἀνατολὲς τῶν ἀστρῶν.

Ἀκολουθεῖ ὁ ἱερογραμματέας, ἔχοντας φτερὰ στὸ κεφάλι καὶ στὰ χέρια βιβλία καὶ καλαμάρι, ὅπου ὑπάρχει τὸ μελάνι γιὰ τὴ γραφὴ καὶ βουρλο μὲ τὸ ὁποῖο γράφουν. Αὐτὸς πρέπει νὰ γνωρίζει τὰ λεγόμενα ἱερογλυφικά, τὰ σχετικὰ μὲ τὴν κοσμογραφία καὶ γεωγραφία, τὴν πορεία τοῦ ἡλίου καὶ τῆς σελήνης, τοὺς πέντε πλανῆτες, τὴ χωρογραφία τῆς Αἰγύπτου καὶ τὴν περιγραφή τοῦ Νείλου, τὴν καταγραφή τῶν πραγμάτων τῶν ἱερῶν τους καὶ τῶν τόπων ποὺ ἦταν ἀφιερωμένοι σ' αὐτὰ, τὰ μέτρα καὶ τὰ σκευῆ ποὺ χρησιμοποιοῦνται στὰ ἱερά. Ἐπειτα ἀπὸ ὅσους εἶπαμε ἀκολουθεῖ ὁ στολιστής, ποὺ κρατᾶει τὸν πῆχυ τῆς δικαιοσύνης καὶ τὴν κύλικα τῆς σπονδῆς. Αὐτὸς γνωρίζει ὅλα ὅσα ἀφοροῦν στὴν παιδεία καὶ στὶς θυσίαις τῶν μοσχαριῶν. Καὶ εἶναι δέκα τὰ σημεῖα ὅσα ἀναφέρονται στὴν τιμὴ τῶν θεῶν τους καὶ τὰ ὁποῖα περιλαμβάνουν τὴν εὐσέβεια τῶν Αἰγυπτίων, τὰ σχετικὰ δηλαδὴ μὲ τὰ θύματα, τὶς ἀπαρχές, τοὺς ὕμνους, τὶς τύχες, τὶς πομπές, τὶς ἐορτὲς καὶ τὰ ὅμοια μ' αὐτὰ. Μετὰ ἀπὸ ὅλους αὐτοὺς πηγαίνει ὁ προφήτης ποὺ κρατεῖ στὸν κόρφο του φανερὸ τὸ ὕδροδοχεῖο, κι αὐτὸν τὸν ἀκολουθοῦν ὅσοι μεταφέρουν τὰ σταλμένα ψωμιὰ. Αὐτός, σὰν προϊστάμενος τοῦ ναοῦ, μαθαίνει τὰ καλούμενα ἱερατικὰ δέκα βιβλία, τὸ περιεχόμενο τῶν ὁποίων ἀφορᾷ νόμους καὶ θεοὺς καὶ τὴν ὅλη παιδεία τῶν ἱερέων. Γιατὶ ὁ προφήτης στοὺς Αἰγυπτίους εἶναι αὐτὸς ποὺ ἐπιβλέπει καὶ τὴ διανομὴ τῶν εἰσοδημάτων. Σαρᾶντα δύο εἶναι τὰ πιὸ ἀπαραίτητα βιβλία στὸν Ἑρμῆ. Ἀπὸ αὐτὰ τὰ τριάντα ἕξι, ποὺ περιέχουν ὅλη τὴ φιλοσοφία τῶν Αἰγυπτίων, τὰ μαθαίνουν ὅσοι ἀναφέραμε· τὰ ὑπόλοιπα ἕξι τὰ μαθαίνουν οἱ παστοφόροι· εἶναι ἰατρικὰ καὶ μιλοῦν γιὰ τὴν κατασκευὴ τοῦ σώματος, τὶς νόσους, τὰ ὄργανα, τὰ φάρμακα, τὰ μάτια, καὶ τὸ τελευταῖο βιβλίο περιέχει τὶς γυναικεῖες ἀσθένειες. Τόσα γιὰ τοὺς Αἰγυπτίους μὲ συντομία.

Ἰνδῶν δὲ ἡ φιλοσοφία καὶ αὐτῶν διαβεβόηται. Ἀλέξανδρός γοῦν ὁ Μακεδῶν, δέκα λαβῶν Ἰνδῶν γυμνοσοφιστάς, τοὺς δοκοῦντας ἀρίστους εἶναι καὶ βραχυλογωτάτους, προβλήματα αὐτοῖς προὔθηκε, τὸν μὴ ἀποκρινόμενον εὐστόχως ἀνελεῖν ἀπειλήσας, ἓνα τὸν πρεσβύτερον
 5 αὐτῶν ἐπικρίνειν κελεύσας Ὁ μὲν οὖν πρῶτος, ἐξετασθεῖς, πότερον οἶεται τοὺς ζῶντας εἶναι πλείονας ἢ τοὺς τεθνεῶτας, Τοὺς ζῶντας, ἔφη· οὐ γὰρ εἶναι τοὺς τεθνεῶτας. Ὁ δεύτερος δέ, πότερον τὴν γῆν ἢ τὴν θάλασσαν μείζονα θηρία τρέφειν, Τὴν γῆν, ἔφη· ταύτης γὰρ μέρος εἶναι τὴν θάλασσαν. Ὁ δὲ τρίτος, ποιὸν ἐστὶ τῶν ζώων πανουρογότα-
 10 τον, ὃ μέχρι νῦν οὐκ ἐγνώσθη, εἶπεν· Ἄνθρωπος Ὁ δὲ τέταρτος, ἀνακρινόμενος, τίνι λογισμῶ τὸν Σαβδᾶ ἀπέστησαν, ἄρχοντα αὐτὸν ὄντα, ἀπεκρίθη· Καλῶς ζῆν βουλόμενοι αὐτόν, ἢ κακῶς ἀποθανεῖν. Ὁ δὲ πέμπτος, ἐρωτηθεῖς, πότερον οἶεται τὴν ἡμέραν πρότερον ἢ τὴν νύκτα γεγονέναι, εἶπεν· Ἡμέρα μία· τῶν γὰρ ἀπόρων ἐρωτήσεων ἀνάγκη
 15 καὶ τὰς ἀποκρίσεις ἀπόρους εἶναι. Ὁ δὲ ἕκτος, ἐπερωτηθεῖς, πῶς ἂν τις φιληθείη μάλιστα· Ἄν, κράτιστος ὢν, ἔφη, μὴ φοβερός εἴη. Ὁ δὲ ἕβδομος, ἐρωτηθεῖς, πῶς ἂν τις ἐξ ἀνθρώπων γένοιτο θεός· Εἰ πράξειεν, εἶπεν, ἃ πράξει ἄνθρωπον μὴ δυνατόν ἐστίν. Ὁ δὲ ὄγδοος, ἐρωτηθεῖς, τί ἰσχυρότερον, ζωὴ ἢ θάνατος· Ζωή, ἔφη, τοσαῦτα κακὰ φέρου-
 20 σα Ὁ δὲ ἔνατος, ἐξετασθεῖς, μέχρι τίνος ἀνθρώπῳ καλῶς ἔχει ζῆν· Μέχρι οὗ, ἔφη, μὴ νομίζῃ τὸ τεθνάναι τοῦ ζῆν ἄμεινον. Κελεύσαντος δὲ τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ τὸν δέκατον εἰπεῖν τι δικαστῆς γὰρ ἦν), Ἔτερος, ἔφη, ἑτέρου χειρὸν εἶπεν. Τοῦ δὲ Ἀλεξάνδρου φήσαντος Οὐκοῦν καὶ σὺ πρῶτος ἀποθάνῃ τοιαῦτα κρίνων. Καὶ πῶς, εἶπεν, βασιλεῦ,
 25 ἀληθῆς εἴης, φήσας πρῶτον ἀποκτεῖναι τὸν πρῶτον ἀποκρινόμενον κάκιστα· Καὶ ὡς μὲν κλέπται πάσης γραφῆς Ἕλληνες εἴρηνται, ἱκανῶς, οἴμαι, διὰ πλειόνων δέδεικται τεκμηρίων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄.

Οἱ Ἕλληνες ἐν μέρει κατεῖχον τὴν ἀληθῆ ἔννοιαν περὶ Θεοῦ.

Ἄλλὰ καὶ ἡ φιλοσοφία τῶν Ἰνδῶν ἔγινε διαβόητη. Ὁ Ἀλέξανδρος ὁ Μακεδῶν, ἀφοῦ πῆρε δέκα γυμνοσοφιστῆς Ἰνδοὺς, ἐκείνους ποὺ θεωροῦνταν ἄριστοι καὶ βραχυλογότατοι, τοὺς πρότεινε κάποια ἐρωτήματα, ἀπειλώντας ὅτι θὰ σκοτώσει ὅποιον δὲν ἀπαντήσῃ σωστὰ. Τὸν πιὸ ἡλικιωμένο τὸν ὄρισε νὰ εἶναι κριτῆς. Ρωτήθηκε λοιπὸν ὁ πρῶτος, γιὰ τὸ ποιὸς νομίζει ὅτι εἶναι οἱ περισσότεροι· οἱ ζωντανοὶ ἢ οἱ νεκροὶ· κι ἀπάντησε, οἱ ζωντανοὶ· γιατί οἱ πεθαμένοι δὲν ὑπάρχουν. Τὸ ἐρώτημα γιὰ τὸ δεύτερο ἦταν· ποιὸ ἀπὸ τὰ δύο· ἡ γῆ ἢ ἡ θάλασσα τρέφει μεγαλύτερα θυρία. Εἶπε ἡ γῆ, γιατί ἡ θάλασσα εἶναι μέρος τῆς γῆς. Ὁ τρίτος ρωτήθηκε ποιὸ εἶναι τὸ πιὸ πανοῦργο ἀπὸ τὰ ζῶα. Καὶ εἶπε ὅποιο δὲν ἔγινε γνωστὸ ὡς τώρα, ὁ ἄνθρωπος. Ὁ τέταρτος ρωτήθηκε, μὲ ποιὰ σκέψη ἀπομάκρυναν τὸν Σάββα, ποὺ ἦταν ἄρχοντάς τους. Καὶ ἀποκρίθηκε· θέλαμε νὰ ζεῖ καλά, κι ὄχι νὰ πεθάνει ἄσχημα. Ὁ πέμπτος στὴν ἐρώτηση, ποιὰ νομίζει ὅτι προσηγήθηκε, ἡ ἡμέρα ἢ ἡ νύχτα, εἶπε· Κατὰ μία ἡμέρα. Γιατί οἱ ἀμφίβολες ἐρωτήσεις εἶναι ἀνάγκη νὰ ἔχουν κι ἀμφίβολες ἀπαντήσεις. Ὁ ἕκτος ποὺ ρωτήθηκε, πῶς μπορεῖ κανεὶς ν' ἀγαπηθεῖ περισσότερο, εἶπε· Ἄν, ἐνῶ εἶναι πολὺ δυνατός, δὲν εἶναι φοβερός. Ὁ ἑβδομος στὴν ἐρώτηση, πῶς μπορεῖ κάποιος νὰ γίνῃ θεὸς ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους, εἶπε· Ἄν κάνει πράξεις ποὺ δὲν εἶναι δυνατό νὰ τὶς κάνει ἄνθρωπος. Ὁ ὄγδοος ἐρωτώμενος, ποιὸ εἶναι ἰσχυρότερο, ἡ ζωὴ ἢ ὁ θάνατος, εἶπε· Ἡ ζωὴ ποὺ προκαλεῖ τόσα κακὰ. Καὶ ὁ ἕνατος ἐρωτώμενος, ὡς πότε εἶναι καλὸ νὰ ζήσει ὁ ἄνθρωπος, εἶπε· Ὡς τότε ποῦ δὲν θὰ νομίζει ὅτι ὁ θάνατος εἶναι καλύτερος ἀπὸ τὴ ζωὴ. Κι ὅταν ὁ Ἀλέξανδρος διέταξε νὰ πεῖ κάτι καὶ ὁ δέκατος (γιατί ἦταν δικαστής), ἐκεῖνος εἶπε· Καθένας αὐτὸ ποὺ εἶπε εἶναι χειρότερο ἀπὸ τοῦ ἄλλου. Κι ὅταν ὁ Ἀλέξανδρος εἶπε· Ἐπομένως κι ἐσὺ θὰ πεθάνεις πρῶτος βγάζοντας αὐτὴ τὴν κρίση, ἐκεῖνος παρατήρησε· Καὶ πῶς, βασιλιά μου, ἐσὺ θὰ βγεῖς ἀληθινός, ἀφοῦ ὄρισες ὅτι θὰ σκοτώσεις τὸν πρῶτο ποὺ θ' ἀποκριθεῖ χειρότερα;

Ὅτι οἱ Ἕλληνες διακηρύχτηκαν κλέφτες κάθε συγγραφῆς, νομίζω ἀποδείχτηκε ἐπαρκῶς μὲ πάρα πολλὰ τεκμήρια.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ε'.

Οἱ Ἕλληνες ὡς ἓνα σημεῖο εἶχαν τὴν ἀληθινὴ ἔννοια τοῦ Θεοῦ.

Τὸ ὅτι ὁμως δὲν γνωρίζουν τὸν Θεὸ μὲ πλήρη γνώση, ἀλλὰ ἐπιπό-

Ἑλλήνων οἱ δοκιμώτατοι, Πέτρος ἐν τῷ κηρύγματι λέγει· «Γινώσκετε οὖν ὅτι εἷς Θεός ἐστιν, ὃς ἀρχὴν πάντων ἐποίησεν, καὶ τέλους ἐξουσίαν ἔχων, καὶ ἀόρατος, ὃς τὰ πάντα ὄρα, ἀχώρητος, ὃς τὰ πάντα χωρεῖ· ἀνεπίδεής, οὗ τὰ πάντα ἐπιδέεται καὶ δι' ὃν ἐστὶν ἀκατάληπτος, 5 ἀέναος, ἀφθαρτος, ἀποίητος, ὃς τὰ πάντα ἐποίησεν λόγῳ δυνάμει αὐτοῦ», τῆς γνωστικῆς γραφῆς, τουτέστι τοῦ Υἱοῦ. Εἶτα ἐπιφέρει· «Τοῦτον τὸν Θεὸν σέβετε, μὴ κατὰ τοὺς Ἕλληνας»· ὡς δηλονότι τὸν αὐτὸν ἡμῖν σεβόντων Θεὸν καὶ τῶν παρ' Ἕλλησι δοκίμων, ἀλλ' οὐ κατ' ἐπίγνωσιν παντελῆ, τὴν δι' Υἱοῦ παράδοσιν μὴ μεμαθηκότων. 10 «Μὴ τοίνυν», φησί, «σέβετε», οὐκ εἶπεν, Θεὸν ὃν οἱ Ἕλληνες, ἀλλά, «μὴ κατὰ τοὺς Ἕλληνας», τὸν τρόπον τὸν τῆς σεβήσεως ἐναλλάττων τοῦ Θεοῦ, οὐχὶ δὲ ἄλλον καταγγέλλων. Τί οὖν ἐστὶ τό, «μὴ κατὰ τοὺς Ἕλληνας», αὐτὸς διασαφήσει Πέτρος ἐπιφέρων· «Ὅτι ἀγνοία φερόμενοι, καὶ μὴ ἐπιστάμενοι τὸν Θεὸν» ὡς ἡμεῖς κατὰ τὴν γνῶσιν τὴν τε- 15 λείαν, «ἣν ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξουσία εἰς χρῆσιν, μορφώσαντες ξύλα καὶ λίθους, χαλκὸν καὶ σίδηρον, χρυσὸν καὶ ἄργυρον, τῆς ὕλης αὐτῶν καὶ χρήσεως ἐπιλαθόμενοι, τὰ δοῦλα τῆς ὑπάρξεως ἀναστήσαντες, σέβονται, καὶ ἃ δέδωκεν αὐτοῖς εἰς βρωσιν ὁ Θεός, πετεινὰ τοῦ ἀέρος καὶ τῆς θαλάσσης τὰ νηκτά, καὶ τῆς γῆς τὰ ἔρπετά, καὶ τὰ θηρία σὺν κτή- 20 νεσι τετραπόδοις τοῦ ἀγροῦ, γαλαῖς τε καὶ μῦς, αἰλούρους τε καὶ κύνες καὶ πιθήκους· καὶ τὰ ἴδια βρώματα βροτοῖς, θύματα θύουσιν, καὶ νεκρὰ νεκροῖς προσφέροντες ὡς θεοῖς, ἀχαριστοῦσι τῷ Θεῷ, διὰ τούτων ἀρνούμενοι αὐτὸν εἶναι».

Καὶ ὅτι γε ὡς τὸν αὐτὸν Θεὸν ἡμῶν τε αὐτῶν καὶ Ἑλλήνων ἐγνω- 25 κότων φέρεται, πλὴν οὐχ ὁμοίως, ἐποίσει πάλιν ὡδέ πως· «Μὴ κατὰ Ἰουδαίους σέβετε, καὶ γὰρ ἐκεῖνοι μόνοι, οἰόμενοι τὸν Θεὸν γινώσκειν, οὐκ ἐπίστανται, λατρεύοντες ἀγγέλοις καὶ ἀρχαγγέλοις, μηνὶ καὶ σελήνῃ· καὶ ἐὰν μὴ σελήνῃ φανῆ, σάββατον οὐκ ἄγουσι τὸ λεγόμενον πρῶτον, οὐδὲ νεομηνίαν ἄγουσεν, οὔτε ἄζυμα, οὔτε ἑορτήν, οὔτε 30 μεγάλην ἡμέραν». Εἶτα τὸν κολοφῶνα τοῦ ζητουμένου προσεπιφέρει· «Ὡστε καὶ ὑμεῖς, ὁσίως καὶ δικαίως μανθάνοντες, ἃ παραδίδομεν ὑ-

λαια οί πιό ἀναγνωρισμένοι ἀπὸ τοὺς Ἑλληνας, ὁ Πέτρος λέει στὸ κήρυγμά του· «Γνωρίζετε λοιπὸν ὅτι ὑπάρχει ἓνας Θεός, ποὺ ἔκανε τὴν ἀρχὴ ὅλων καὶ ἔχει τὴν ἐξουσία τοῦ τέλους τους. Καὶ ἐνῶ εἶναι ἀόρατος, βλέπει τὰ πάντα· εἶναι ἀχώρητος καὶ χωρεῖ τὰ πάντα· εἶναι ἀπαλλαγμένος ἀπὸ κάθε ἀνάγκη, ἀλλὰ τὸν ἔχουν ἀνάγκη ὅλα καὶ εἶναι ἡ αἰτία τῆς ὑπαρξῆς τους. Εἶναι ἀκατανόητος, αἰώνιος, ἀφθαρτος, ἀδημιούργητος, δημιουργὸς ὅλων μὲ τὸ Λόγο τῆς δυνάμεις του», δηλαδὴ μὲ τὸν Υἱὸ, σύμφωνα μὲ τὴ γνωστικὴ γραφή. Ἔπειτα προσθέτει· «Αὐτὸν τὸν Θεὸ νὰ σέβεστε, ὄχι σύμφωνα μὲ τοὺς Ἑλληνας. Προφανῶς γιατί οἱ πιό ἀναγνωρισμένοι ἀπὸ τοὺς Ἑλληνας λατρεύουν τὸν ἴδιο μ' ἐμᾶς Θεό, ἀλλὰ δὲν ἔχουν μάθει μὲ πλήρη γνώση πῶς τὸν παραδίδει ὁ Υἱός. Δὲ λέει λοιπὸν, μὴ λατρεύετε τὸν Θεὸ τῶν Ἑλλήνων, ἀλλὰ «μὴ τὸν λατρεύετε ὅπως οἱ Ἑλληνας», ἀλλάζοντας τὸν τρόπο τῆς λατρείας τοῦ Θεοῦ, καὶ ὄχι κηρύσσοντας διαφορετικῶς. Τί σημαίνει τὸ, «ὄχι ὅπως οἱ Ἑλληνας», θὰ τὸ διασαφηνίσει ὁ ἴδιος ὁ Πέτρος προσθέτοντας· «Γιατὶ ἀπὸ ἀγνοία καὶ ἔλλειψη τῆς τέλειαις γνώσης, γνώσης ποὺ ἔχομε ὅμως ἐμεῖς γι' αὐτόν, ἀφοῦ μὲ τὴν ἐξουσία ποὺ τοὺς ἔδωσε νὰ τα χρησιμοποιοῦν ἔδωσαν μορφὴ στὰ ξύλα καὶ στὶς πέτρες, στὸ χαλκὸ καὶ στὸ σίδηρο, στὸ χρυσὸ καὶ στὸν ἄργυρο, τὰ λατρεύουν, ἀφοῦ τὰ ἔστησαν δοῦλα τῆς ὕλης καὶ τῆς χρήσης τους, καθὼς κι αὐτὰ ποὺ τοὺς ἔδωσε ὁ Θεὸς γιὰ τὴ διατροφή τους, ὅσα πετοῦν στὸν ἀέρα καὶ ὅσα κολυμποῦν στὴ θάλασσα καὶ ὅσα ἔρπουν στὴ γῆ, καὶ τὰ θηρία μὲ τὰ τετράποδα ζῶα τοῦ ἀγροῦ, τὶς γάτες καὶ τοὺς ποντικούς, τὰ αἰλουροειδή, τὰ σκυλιὰ καὶ τοὺς πίθηκες. Καὶ τὶς τροφές τους τὶς προσφέρουν ὡς θυσία στοὺς θνητούς, καὶ προσφέροντας τὰ νεκρὰ στοὺς νεκρούς σὰ νὰ εἶναι θεοί, δείχνουν τὴν ἀχαριστία τους σ' αὐτὰ, ἀρνούμενοι μ' αὐτὰ ποὺ κάνουν τὴν ὑπαρξὴ τους».

Καὶ ὅτι ἐπίσης λέει, πῶς ἐμεῖς οἱ ἴδιοι καὶ οἱ Ἑλληνας ἀναγνωρίζομε τὸν ἴδιο Θεό, ὄχι ὅμως μὲ τὸν ἴδιο τρόπο, θὰ τὸ δηλώσει προσθέτοντας πάλι τὰ ἑξῆς· «Νὰ μὴ λατρεύετε τὸν Θεὸ κατὰ τὸν τρόπο τῶν Ἰουδαίων. Γιατὶ ἐκεῖνοι, νομίζοντας ὅτι γνωρίζουν τὸν Θεό, δὲν τὸν γνωρίζουν, ἀλλὰ λατρεύουν ἀγγέλους καὶ ἀρχαγγέλους, τὸ μήνα καὶ τὴ σελήνη· κι ἂν ἡ σελήνη δὲν φανεῖ, δὲν τιμοῦν τὸ Σάββατο τὸ λεγόμενον πρῶτο, οὔτε τὴν πρωτομηνιά, οὔτε ἄζυμα κάνουν, οὔτε ἑορτὴ, οὔτε μεγάλη ἡμέρα». Τέλος θέτει καὶ τὸν ἀποκορύφωμα τοῦ ζητήματος· «Ὡστε κι ἐσεῖς νὰ φυλάγετε, μαθαίνοντας μ' εὐλάβεια κι ἀκριβεία, ὅσα

μῖν, φυλάσσεσθε, καινῶς τὸν Θεὸν διὰ τοῦ Χριστοῦ σεβόμενοι· εὐρο-
 μεν γὰρ ἐν ταῖς Γραφαῖς, καθὼς ὁ Κύριος λέγει· Ἴδου διατίθεμαι ὑμῖν
 Καινὴν Διαθήκην, οὐχ ὡς διεθέμην τοῖς πατράσιν ἡμῶν ἐν ὄρει Χω-
 ρῆθ̅». Νέαν ἡμῖν διέθετο· τὰ γὰρ Ἑλλήνων καὶ Ἰουδαίων παλαιά, ὑ-
 5 μεις δέ, οἱ καινῶς αὐτὸν τρίτῳ γένει σεβόμενοι, Χριστιανοί». Σαφῶς
 γὰρ, οἶμαι, ἐδήλωσε τὸν ἕνα καὶ μόνον Θεόν, ὑπὸ μὲν Ἑλλήνων ἐθني-
 κῶς, ὑπὸ δὲ Ἰουδαίων ἰουδαϊκῶς, καινῶς δὲ ὑφ' ἡμῶν καὶ πνευμα-
 τικῶς γινωσκόμενον. Πρὸς δὲ καὶ ὅτι ὁ αὐτὸς Θεὸς ἀμφοῖν ταῖν Δια-
 θήκαιν χορηγός, ὁ καὶ τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας δοτὴρ τοῖς Ἑλλησι,
 10 δι' ἧς ὁ παντοκράτωρ παρ' Ἑλλησι δοξάζεται, παρέστησεν, δῆλον δὲ
 κἀνθένδε. Ἐκ γοῦν τῆς ἑλληνικῆς παιδείας, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς νομικῆς,
 εἰς τὸ ἐν γένος τοῦ σωζομένου συνάγονται λαοῦ οἱ τὴν πίστιν προσιέ-
 μενοι, οὐ χρόνῳ διαιρουμένων τῶν τριῶν λαῶν, ἵνα τις φύσεις ὑπολά-
 βῃ τριττὰς, διαφόρους δὲ παιδευομένων Διαθήκαις, τοῦ ἐνὸς Κυρίου
 15 ὄντως, ἐνὸς Κυρίου ρήματι· ἐπεὶ, ὅτι καθάπερ Ἰουδαίους σώζεσθαι
 ἐβούλετο ὁ Θεός, τοὺς προφῆτας διδούς, οὕτω καὶ Ἑλλήνων τοὺς δο-
 κιμωτάτους, οἰκείους αὐτῶν τῇ διαλέκτῳ προφήτας ἀναστήσας, ὡς
 οἳ οἱ τε ἦσαν δέχεσθαι τὴν παρὰ Θεοῦ εὐεργεσίαν, τῶν χυδαίων ἀν-
 θρώπων διέκρινε, δηλώσει πρὸς τῷ Πέτρου κηρύγματι ὁ ἀπόστολος
 20 λέγων Παῦλος «Λάβετε καὶ τὰς ἑλληνικὰς βίβλους, ἐπίγνωτε Σίβυλ-
 λαν, ὡς δηλοῖ ἕνα Θεὸν καὶ τὰ μέλλοντα ἔσεσθαι· καὶ τὸν Ὑστάσπην
 λαβόντες, ἀνάγνωτε, καὶ εὐρήσετε πολλῶ τηλαυγέστερον καὶ σαφέ-
 στερον γεγραμμένον τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, καὶ καθὼς παράταξιν ποιή-
 σουσι τῷ Χριστῷ πολλοὶ βασιλεῖς, μισοῦντες αὐτὸν καὶ τοὺς φοροῦν-
 25 τας τὸ ὄνομα αὐτοῦ καὶ τοὺς πιστοὺς αὐτοῦ καὶ τὴν ὑπομονὴν καὶ τὴν
 παρουσίαν αὐτοῦ». Εἶτα ἐνὶ λόγῳ πυνθάνεται ἡμῶν· «Ὁλος δὲ ὁ κό-
 σμος καὶ τὰ ἐν τῷ κόσμῳ τίνος; Οὐχὶ τοῦ Θεοῦ;». Διὰ τοῦτο φησιν ὁ
 Πέτρος εἰρηκέναι τὸν Κύριον τοῖς ἀποστόλοις· «Ἐὰν μὲν οὖν τις θε-
 λήσῃ τοῦ Ἰσραὴλ μετανοῆσαι, διὰ τοῦ ὀνόματός μου πιστεύειν ἐπὶ τὸν
 30 Θεόν, ἀφεθήσονται αὐτῷ αἱ ἁμαρτίαι. Μετὰ δὲ δώδεκα ἔτη ἐξέλθετε
 εἰς τὸν κόσμον, μή τις εἴπῃ· Οὐκ ἠκούσαμεν».

σᾶς διδάσκομε, σεβόμενοι μὲ νέα ἀντίληψη τὸν Θεὸ μέσω τοῦ Χριστοῦ. Γιατὶ βρήκαμε μέσα στὴ Γραφῆ αὐτὸ πὸ λέει ὁ Κύριος· Νά, συνάπτω μαζί σας Νέα Διαθήκη, ὄχι τὴ συμφωνία πὸ ἔκανα μὲ τοὺς πατέρες σας στὸ ὄρος Χωρήβ. Μᾶς ἔδωσε Νέα Διαθήκη· γιατί ὅσα ἀφοροῦν τοὺς Ἕλληνες καὶ τοὺς Ἰουδαίους εἶναι τὰ παλαιά· ἐμεῖς πὸ τὸν λατρεύομε, τρίτο γένος μὲ νέο τρόπο, εἴμαστε οἱ Χριστιανοί»¹. Νομίζω δήλωσε σαφῶς τὸν ἕνα καὶ μόνο Θεὸ, τὸν ὁποῖο οἱ Ἕλληνες γνωρίζουν μὲ νόημα ἔθνικό, οἱ Ἰουδαῖοι Ἰουδαϊκό, καὶ ἐμεῖς μὲ νέο πνευματικὸ νόημα. Ἐκτὸς ἀπὸ αὐτὰ ἔδειξε, ὅτι ὁ ἴδιος Θεὸς εἶναι καὶ τῶν δύο Διαθηκῶν χορηγός, αὐτὸς πὸ ἔδωσε καὶ τὴν ἑλληνικὴ φιλοσοφία στοὺς Ἕλληνες, μέσω τῆς ὁποίας δοξάζεται ὁ παντοκράτορας ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες, πράγμα πὸ εἶναι φανερὸ κι ἀπὸ αὐτὰ. Ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ λοιπὸν παιδεία ἀλλὰ καὶ τὸ νόμο, συνάγονται στὸ ἕνα γένος τοῦ λαοῦ πὸ σώζεται ὅσοι ἀποδέχονται τὴν πίστη. Οἱ τρεῖς λαοὶ δὲν διαιροῦνται μὲ τὸ χρόνο, γιὰ νὰ θεωρήσει κάποιος τίς φύσεις τριπλές, πὸ παιδεύονται μὲ διαφορετικὲς Διαθήκες, ἀφοῦ εἶναι ἑνὸς Κυρίου καὶ οἱ τρεῖς μὲ τὸ λόγο ἑνὸς Κυρίου. Γιατί, ὅπως ἤθελε ὁ Θεὸς νὰ σωθοῦν οἱ Ἰουδαῖοι δίνοντας τοὺς προφήτες, ἔτσι καὶ τοὺς δοκιμώτατους τῶν Ἑλλήνων, ἀφοῦ τοὺς κατέστησε δικούς τους προφήτες στὴ δική τους γλώσσα, γιὰ νὰ ἔχουν τὴ δυνατότητα νὰ δεχτοῦν τὴν εὐεργεσία τοῦ Θεοῦ, τοὺς διέκρινε ἀπὸ τὸν χυδαῖο ὄχλο, σύμφωνα μὲ τὴ δήλωση τοῦ κηρῦγματος τοῦ Πέτρου, λέγοντας ὁ ἀπόστολος Παῦλος· «Πάρτε καὶ τὰ ἑλληνικὰ βιβλία, καὶ μάθετε ὅτι ἡ Σίβυλλα δηλώνει ἕνα Θεὸ κι αὐτὸ πὸ μέλλουν νὰ συμβοῦν. Πάρτε καὶ διαβάστε καὶ τὸν Ὑστάσπη, καὶ θὰ βρεῖτε πολὺ λαμπρότερα καὶ πολὺ σαφέστερα νὰ γίνεται λόγος γιὰ τὸν Υἱὸ τοῦ Θεοῦ, καὶ ὅτι πολλοὶ βασιλιάδες θὰ κἀνουν ἕνα εἶδος παράταξης ἐναντίον τοῦ Χριστοῦ, μισώντας τὸν ἴδιο καθὼς κι ἐκείνους πὸ ἔχουν τὸ ὄνομά του, τοὺς πιστοὺς του, καὶ τὴν ὑπομονὴ καὶ τὴν παρουσία του». Ἐπειτα μᾶς ἀπευθύνει μὲ ἐρώτηση· «Ὁλος ὁ κόσμος καὶ ὅσα περιέχει τίνος εἶναι; Δὲν εἶναι τοῦ Θεοῦ;». Γι' αὐτὸ λέει ὁ Πέτρος, ὅτι ὁ Χριστὸς εἶπε στοὺς ἀποστόλους· «Ἄν κάποιος ἀπὸ τοὺς Ἰσραηλίτες θελήσει νὰ μετανοήσῃ, πιστεύοντας στὸν Θεὸ μέσω τοῦ ὀνόματός μου, θὰ τοῦ ἀφεθοῦν οἱ ἁμαρτίες. Μετὰ δώδεκα ἔτη βγεῖτε στὸν κόσμο, μήπως ἰσχυριστεῖ κανεὶς καὶ πεῖ· Δὲν ἀκούσαμε»

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ΄.

Τὸ Εὐαγγέλιον ἐκηρύχθη εἰς τοὺς ἔθνικοὺς ἐν τῷ ἄδῃ οὐχ ἦττον ἢ τοῖς ἐν ζωῇ Ἰουδαίοις τε καὶ ἔθνικοῖς.

Ἄλλ' ὡς κατὰ καιρὸν ἦκει τὸ κήρυγμα νῦν, οὕτω κατὰ καιρὸν
 5 ἐδόθη νόμος μὲν καὶ προφήται βαρβάρους, φιλοσοφία δὲ Ἑλλησι, τὰς
 ἀκοὰς ἐθίζουσα πρὸς τὸ κήρυγμα. «Λέγει γοῦν Κύριος ὁ ρυσάμενος
 Ἰσραήλ· Καιρῷ δεκτῷ ἐπήκουσά σου, καὶ ἐν ἡμέρᾳ σωτηρίας ἐβοήθη-
 σά σοι· ἔδωκά σε εἰς διαθήκην ἔθνῶν, τοῦ κατασκηναῶσαι τὴν γῆν καὶ
 κληρονομηῆσαι κληρονομίαν ἐρήμου, λέγοντα τοῖς ἐν δεσμοῖς, Ἐξέλ-
 10 θετε καὶ τοῖς ἐν τῷ σκότει ἀνακαλυφθῆναι». Εἰ γὰρ δέσμιοι μὲν Ἰου-
 δαῖοι, ἐφ' ὧν καὶ ὁ Κύριος, «Ἐξέλθετε», εἶπεν, «ἐκ τῶν δεσμῶν οἱ θέ-
 λοντες», τοὺς ἐκουσίως δεδεμένους, καὶ «τὰ δυσβάστακτα φορτία»,
 φησὶν αὐτοῖς διὰ τῆς ἀνθρωπίνης παρεγχειρήσεως ἐπαναθεμένους
 λέγων, δῆλον ὡς «οἱ ἐν σκότει» οὗτοι ἂν εἶεν οἱ ἐν τῇ εἰδωλολατρία
 15 κατορωρυγμένον ἔχοντες τὸ ἡγεμονικόν. Τοῖς μὲν γὰρ κατὰ νόμον
 δικαίοις ἔλειπεν ἡ πίστις, διὸ καὶ τούτους ἰώμενος ὁ Κύριος, ἔλεγεν,
 «Ἡ πίστις σου σέσωκέ σε»· τοῖς δὲ κατὰ φιλοσοφίαν δικαίοις οὐχ ἡ πί-
 στις μόνον ἢ εἰς τὸν Κύριον, ἀλλὰ καὶ τὸ ἀποστῆναι τῆς εἰδωλολα-
 τρίας ἔδει. Αὐτίκα ἀποκαλυφθείσης τῆς ἀληθείας, καὶ αὐτοὶ ἐπὶ τοῖς
 20 προπεπραγμένοις μεταμέλονται. Διόπερ ὁ Κύριος εὐηγγελίσατο καὶ
 τοῖς ἐν ἄδου. Φησὶ γοῦν ἡ Γραφή· «Λέγει ὁ ἄδης τῇ ἀπωλείᾳ· Εἶδος
 μὲν αὐτοῦ οὐκ εἶδομεν, φωνὴν δὲ αὐτοῦ ἠκούσαμεν». Οὐχ ὁ τόπος δή-
 που φωνὴν λαβὼν εἶπε τὰ προειρημένα, ἀλλ' οἱ ἐν ἄδου καταταγέντες
 καὶ εἰς ἀπώλειαν ἑαυτοὺς ἐκδεδωκότες, καθάπερ ἔκ τινος νεὼς εἰς θά-
 25 λασσαν ἐκόντες ἀπορρίψαντες. Αὐτοὶ τοίνυν εἰσὶν οἱ ἐπακούσαντες
 τῆς θείας δυνάμεώς τε καὶ φωνῆς· ἐπεὶ τίς ἂν εὖ φρονῶν, ἐν μιᾷ κα-
 ταδίκη καὶ τὰς τῶν δικαίων καὶ τὰς τῶν ἁμαρτωλῶν ὑπολάβοι εἶναι
 ψυχάς, ἀδικίαν τῆς προνοίας καταχέων; Τί δέ; οὐχὶ δηλοῦσιν εὐηγγε-
 λίσθαι τὸν Κύριον τοῖς τε ἀπολωλόσιν ἐν τῷ κατακλυσμῷ, μᾶλλον δὲ
 30 πεπεδημένοις, καὶ τοῖς ἐν «φυλακῇ» τε καὶ «φρουρᾷ» συνεχομένοις;
 Δέδεικται δὲ καὶ ἐν τῷ δευτέρῳ Στρωματεῖ, τοὺς ἀποστόλους ἀκολού-

1. Ἦσ. 49, 8-9.

2. Ματθ. 23, 41· Λουκᾶ 11, 47.

3. Ματθ. 9, 22.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΣΤ΄.

Τὸ Εὐαγγέλιο κηρύχθηκε στους ἔθνικοὺς στὸν ἄδη ὄχι λιγότερο ἀπὸ ὅτι στους Ἰουδαίους καὶ στους ζῶντες ἔθνικοὺς.

Ἄλλ' ὅπως τώρα ἦρθε τὸ κήρυγμα στὴν ὥρα του, ἔτσι καὶ στὴν ὥρα του δόθηκε ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆτες στους βαρβάρους καὶ ἡ φιλοσοφία στους Ἕλληνες, ἐθίζοντας τὶς ἀκοὲς στὸ κήρυγμα. Λέει λοιπὸν ὁ Κύριος, ποὺ ἔσωσε τὸν Ἰσραήλ· «Σὲ ἄκουσα τὸν κατάλληλο καιρὸ καὶ σὲ βοήθησα τὴν ἡμέρα τῆς σωτηρίας σου· σοῦ ἔδωσα ὡς νέα Διαθήκη γιὰ τὰ ἔθνη, γιὰ νὰ κατοικήσεις στὴ γῆ καὶ νὰ κληρονομήσεις τοὺς ἔρημους ἀπὸ τὴ χάρη λαοῦς, λέγοντας σὲ ὅσους βρίσκονται στὰ δεσμά· Ἐλευθερωθεῖτε, καὶ νὰ βγοῦν στὸ φῶς ὅσοι εἶναι στὸ σκοτάδι»¹. Γιατί, ἂν εἶναι δέσμοι οἱ Ἰουδαῖοι, γιὰ τοὺς ὁποίους εἶπε ὁ Κύριος, «ἐλευθερωθεῖτε ἀπὸ τὰ δεσμά σας ὅσοι θέλετε», ὅσοι ἔχουν δεσμευθεῖ μὲ τὴ θέλησή τους, καὶ νὰ ἀποθέσουν, λέει, «τὰ δυσβάστακτα φορτία»² μὲ τὴν ἀνθρώπινη ἐπέμβαση, εἶναι φανερὸ ὅτι αὐτοὶ ποὺ βρίσκονται «στὸ σκοτὸς» εἶναι αὐτοὶ ποὺ ἔχουν θάψει τὴν ἡγεμονικὴ δύναμη τῆς ψυχῆς μέσα στὴν εἰδωλολατρία. Γιατί τοὺς δίκαιους σύμφωνα μὲ τὸ νόμο ἔλειπε ἡ πίστη. Γι' αὐτὸ καὶ θεραπεύοντάς τους ὁ Κύριος, ἔλεγε, «Σὲ ἔσωσε ἡ πίστη σου»³. Οἱ δίκαιοι ὅμως σύμφωνα μὲ τὴ φιλοσοφία δὲν εἶχαν ἀνάγκη μόνο ἀπὸ τὴν πίστη στὸν Κύριο, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴν ἀπομάκρυνση ἀπὸ τὴν εἰδωλολατρία. Ἔτσι, ἀμέσως μόλις ἀποκαλύφθηκε ἡ ἀλήθεια, καὶ οἱ ἴδιοι μετανοοῦν γιὰ ὅσα ἔπραξαν. Γι' αὐτὸ ὁ Κύριος κήρυξε τὸ Εὐαγγέλιο καὶ σὲ ὅσους βρίσκονταν στὸν ἄδη. Γι' αὐτὸ λέει ἡ Γραφή· «Λέει ὁ ἄδης στὴν ἀπώλεια· Δὲν εἶδαμε τὴ μορφή του, τὴ φωνή του δὲν τὴν ἀκούσαμε». Δὲν εἶναι βέβαια ὁ τόπος ποὺ ἔλαβε φωνὴ καὶ εἶπε αὐτὰ τὰ λόγια, ἀλλὰ ἐκεῖνοι ποὺ εἶχαν λάβει θέση στὸν ἄδη καὶ παρέδωσαν τὸν ἑαυτὸ τους στὴν ἀπώλεια, σὰ νὰ ἔπεσαν μὲ τὴ θέλησή τους ἀπὸ τὸ πλοῖο στὴ θάλασσα. Αὐτοὶ λοιπὸν εἶναι ποὺ ἄκουσαν τὴ θεία δύναμη καὶ φωνή. Γιατί ποιὸς φρόνιμος ἄνθρωπος θὰ ὑποθέσει, ὅτι ἔχουν δεχτεῖ τὴν ἴδια καταδίκη καὶ τῶν δίκαιων καὶ τῶν ἀδικῶν οἱ ψυχές, φορτώνοντας μὲ ἀδικία τὴ θεία πρόνοια; Τί δηλαδή; Δὲ φανερώνουν ὅτι ὁ Κύριος ἔχει διδάξει τὸ Εὐαγγέλιο καὶ σ' ὅσους χάθηκαν στὸν κατακλισμὸ, ἢ καλύτερα ποὺ φυλακίστηκαν μέσα σ' αὐτόν, καὶ σὲ ἐκείνους ποὺ ἦταν κρατούμενοι στὸ δεσμωτήριον καὶ στὴ φυλακή; Ἐχει δειχτεῖ καὶ στὸν δεύτερο Στρωματέα, ὅτι οἱ ἀπόστολοι,

θως τῷ Κυρίῳ, καὶ τοὺς ἐν ἄδου εὐηγγελισαμένους ἔχρησεν γὰρ, οἶμαι, ὡσπερ κἀνταῦθα, οὕτω δὲ κάκεισε τοὺς ἀρίστους τῶν μαθητῶν μιμητὰς γενέσθαι τοῦ διδασκάλου, ἵν', ὁ μὲν τοὺς ἐξ Ἑβραίων, οἱ δὲ τὰ ἔθνη εἰς ἐπιστροφὴν ἀγάγωσι, τουτέστι τοὺς ἐν δικαιοσύνῃ τῇ κατὰ νόμον καὶ κατὰ φιλοσοφίαν δεδωκότας μὲν, οὐ τελείως δέ, ἀλλ' ἁμαρτητικῶς διαπεραναμένους τὸν βίον· τουτὶ γὰρ ἔπρεπε τῇ θείᾳ οἰκονομῖᾳ, τοὺς ἀξίαν μᾶλλον ἐσχηκότας ἐν δικαιοσύνῃ καὶ προηγουμένως δεδωκότας, ἐπὶ τε τοῖς πλημμεληθεῖσι μετανενοηκότας, κἂν ἐν ἄλλῳ τόπῳ τύχῳσιν ἐξομολογουμένοι, ἐν τοῖς τοῦ Θεοῦ ὄντας τοῦ παντοκράτορος, κατὰ τὴν οἰκείαν ἐκάστου γινῶσιν σωθῆναι. Ἐνεργεῖ δέ, οἶμαι, καὶ ὁ Σωτῆρ, ἐπεὶ τὸ σῶζειν ἔργον αὐτοῦ, ὅπερ οὖν καὶ πεποίηκε, τοὺς εἰς αὐτὸν πιστεῦσαι δεδουλημένους διὰ τοῦ κηρύγματος, ὅποι ποτ' ἔτυχον γεγονότες, ἐλκύσας εἰς σωτηρίαν.

Εἴ γ' οὖν ὁ Κύριος δι' οὐδὲν ἕτερον εἰς ἄδου κατηῆλθεν, ἢ διὰ τὸ εὐαγγελίσασθαι, ὡσπερ κατηῆλθεν, ἦτοι πάντας εὐαγγελίσασθαι ἢ μόνους Ἑβραίους. Εἰ μὲν οὖν πάντας, σωθήσονται πάντες οἱ πιστεύσαντες, κἂν ἐξ ἐθνῶν ὄντες τύχῳσιν, ἐξομολογησάμενοι ἤδη ἐκεῖ, ἐπεὶ σωτήριοι καὶ παιδευτικάι αἱ κολάσεις τοῦ Θεοῦ εἰς ἐπιστροφὴν ἄγουσαι, καὶ τὴν μετάνοιαν τοῦ ἁμαρτωλοῦ μᾶλλον, ἢ τὸν θάνατον αἰρούμεναι, καὶ ταῦτα καθαρώτερον διορᾶν δυναμένων τῶν σωμάτων ἀπηλλαγμένων ψυχῶν, κἂν πάθεσιν ἐπισκοτῶνται, διὰ τὸ μηκέτι ἐπιπροσθέσθαι σαρκίῳ. Εἰ δὲ Ἰουδαίους μόνον εὐηγγελίσαστο, οἷς ἔλειπεν ἢ διὰ τοῦ Σωτῆρος ἐπίγνωσίς τε καὶ πίστις, δῆλόν που ὡς ἄρα, ἀπροσωπολήπτου ὄντος τοῦ Θεοῦ, καὶ οἱ ἀπόστολοι, καθάπερ ἐνταῦθα, οὕτως κάκει τοὺς ἐξ ἐθνῶν ἐπιτηδεῖους εἰς ἐπιστροφὴν εὐηγγελίσαντο. Καὶ καλῶς εἴρηται τῷ Ποιμένι· «Κατέβησαν οὖν μετ' αὐτῶν εἰς τὸ ὕδωρ· ἀλλ' οὗτοι μὲν ζῶντες κατέβησαν, καὶ ζῶντες ἀνέβησαν, ἐκεῖνοι δὲ οἱ προκεκοιμημένοι νεκροὶ κατέβησαν καὶ ζῶντες ἀνέβησαν».

Ναὶ μὴν καὶ σώματά φησι τὸ Εὐαγγέλιον πολλὰ τῶν κεκοιμημένων «ἀνεστάσθαι», εἰς ἀμείνω δῆλον ὅτι μετατεθειμένων τάξιν. Γέγονεν ἄρα τις καθολικὴ κίνησις καὶ μετάθεσις κατὰ τὴν οἰκονομίαν τοῦ Σωτῆρος. Δίκαιος τοίνυν δικαίου, καθὸ δίκαιός ἐστιν, οὐ διαφέρει· ἐάν τε νομικὸς ἦ, ἐάν τε Ἕλλην. Οὐ γὰρ Ἰουδαίων μόνων, πάντων

ἀκολουθώντας τὸν Κύριο, κήρυξαν τὸ Εὐαγγέλιο καὶ σὲ ὅσους ἦταν στὸν ἄδη. Γιατὶ ἔπρεπε, νομίζω, ὅπως ἐδῶ, ἔτσι κι ἐκεῖ οἱ ἄριστοι ἀπὸ τοὺς μαθητὲς νὰ γίνουν μιμητὲς τοῦ δασκάλου τους, ὥστε νὰ ὀδηγήσουν σ' ἐπιστροφή ὁ ἓνας ὅσους κατὰγονταν ἀπὸ τοὺς Ἑβραίους καὶ οἱ ἄλλοι τὰ ἔθνη, ἐννοεῖται ὅσους ἔζησαν τὴ δίκαιη ζωὴ τοῦ νόμου καὶ τῆς φιλοσοφίας καὶ πέρασαν τὸ βίο τους ὄχι τέλεια, ἀλλὰ σὰν ἁμαρτωλοί. Γιατὶ αὐτὸ ἦταν ἐκεῖνο πὸν ταίριαζε στὴ θεία οἰκονομία, ὅσοι ἔλαβαν ἀξία γιὰ τὴ δικαιοσύνη τους καὶ ἔζησαν προηγουμένως κι ἔχουν μετανοήσει γιὰ τὰ πλημμελήματά τους, κι ἂν ἀκόμα συμβεῖ νὰ μετανοήσουν σ' ἄλλον τόπο, ὄντας ἀνάμεσα στοὺς ἀνθρώπους τοῦ Θεοῦ τοῦ παντοκράτορα, νὰ σωθοῦν κατὰ τὴν ἀντίστοιχη στὸν καθένα γνώση. Κι ἐνεργεῖ, νομίζω, καὶ ὁ Σωτὴρας, ἐπειδὴ ἡ σωτηρία εἶναι ἔργο του, πρᾶγμα πὸν πέτυχε μὲ τὸ κήρυγμά του, ἐλκύοντας στὴ σωτηρία ὅσους θέλησαν νὰ πιστέψουν σ' αὐτόν.

Ἄν λοιπὸν ὁ Κύριος γιὰ τίποτε ἄλλο δὲν κατέβηκε στὸν ἄδη, παρὰ γιὰ νὰ κηρύξει τὸ Εὐαγγέλιο, τότε κατέβηκε ἢ νὰ εὐαγγελιστεῖ σὲ ὅλους ἢ στοὺς Ἑβραίους μόνο. Ἄν σὲ ὅλους, θὰ σωθοῦν ὅλοι ὅσοι πίστεψαν ἀκόμα κι ἂν τύχει νὰ εἶναι ἀπὸ τὰ ἔθνη, ἔχοντας ἤδη ἐξομολογηθεῖ ἐκεῖ. Γιατὶ εἶναι σωτήριες καὶ παιδεύουν οἱ τιμωρίες τοῦ Θεοῦ, ὀδηγώντας στὴν ἐπιστροφή, καὶ προτιμοῦν τὴ μετάνοια μᾶλλον τοῦ ἁμαρτωλοῦ, παρὰ τὸ θάνατό του. Κι αὐτὰ μποροῦν νὰ τὰ δοῦν καθαρότερα, οἱ ἀπὸ τὰ σώματα ἀπαλλαγμένες ψυχές, ἀκόμα κι ἂν τις σκοτεινιάζουν τὰ πάθη, ἐπειδὴ δὲν ἐμποδίζονται πιά ἀπὸ τὸ σαρκίο τους. Ἄν ὅμως κήρυξε τὸ Εὐαγγέλιο στοὺς Ἰουδαίους μόνο, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἔλειπε ἡ ἐπίγνωση καὶ ἡ πίστη μέσω τοῦ Σωτὴρα, εἶναι φανερό βέβαια, ἐπειδὴ ὁ Θεὸς δὲν εἶναι προσωπολήπτης, ὅτι καὶ οἱ ἀπόστολοι, ὅπως ἐδῶ, ἔτσι κι ἐκεῖ, κήρυξαν τὸ Εὐαγγέλιο στοὺς ἐθνικοὺς τοὺς κατάλληλους γιὰ ἐπιστροφή. Καὶ σωστὰ ἔχει λεχθεῖ στὸν Ποιμένα: «Κατέβηκαν λοιπὸν στὸ νερὸ μαζὶ μὲ ἐκείνους· ἀλλὰ αὐτοὶ ζωντανοὶ κατέβηκαν καὶ ζωντανοὶ βγήκαν, ἐνῶ ἐκεῖνοι, ὅσοι εἶχαν κοιμηθεῖ πρωτύτερα, κατέβηκαν νεκροὶ καὶ ἀνέβηκαν ζωντανοί».

Ἄλλὰ τὸ Εὐαγγέλιο λέει, ὅτι καὶ πολλὰ σώματα νεκρῶν ἀναστήθηκαν⁴, προφανῶς μετατιθέμενα σὲ καλύτερη τάξη. Ἄρα λοιπὸν ἔγινε κάποια καθολικὴ κίνηση καὶ μετὰθεση ἔτσι ὅπως οἰκονόμησε ὁ Σωτὴρας. Ὁ δίκαιος λοιπὸν δὲν διαφέρει ἀπὸ τὸν δίκαιο, ἐπειδὴ εἶναι δίκαιος, εἴτε εἶναι ἄνθρωπος τοῦ νόμου εἴτε εἶναι Ἕλληνας. Γιατὶ ὁ

δὲ ἀνθρώπων ὁ Θεὸς Κύριος, προσεχέστερον δὲ τῶν ἐγνωκότων πατήρ. Εἰ γὰρ τὸ καλῶς βιοῦν καὶ νομίμως ἐστὶ βιοῦν, ὀρθῶς δὲ βεβιωκότες οἱ πρὸ νόμου εἰς πίστιν ἐλογίσθησαν, καὶ δίκαιοι εἶναι ἐκρίθησαν, δῆλόν που καὶ τοὺς ἐκτὸς νόμου γενομένους, διὰ τὴν τῆς φω-
 5 νῆς ιδιότητα ὀρθῶς βεβιωκότας, εἰ καὶ ἐν ἄδου ἔτυχον ὄντες καὶ ἐν φρουρᾷ, ἐπακούσαντας τῆς τοῦ Κυρίου φωνῆς, εἴτε τῆς αὐθεντικῆς, εἴτε καὶ τῆς διὰ τῶν ἀποστόλων ἐνεργούσης, ἢ τάχος ἐπιστραφῆναί τε καὶ πιστεῦσαι. Μεμνήμεθα γὰρ ὅτι «δύναμις τοῦ Θεοῦ» ἐστὶν ὁ Κύριος, καὶ οὐκ ἂν ποτε ἀσθενῆσαι δύναμις. Οὕτως, οἴμαι, δείκνυσθαι,
 10 ἀγαθὸν μὲν τὸν Θεόν, δυνατὸν δὲ τὸν Κύριον, σώζειν μετὰ δικαιοσύνης καὶ ἰσότητος τῆς πρὸς τοὺς ἐπιστρέφοντας, εἴτε ἐνταῦθα εἴτε καὶ ἀλλαχόθι. Οὐ γὰρ ἐνταῦθα μόνον ἡ δύναμις ἢ ἐνεργητικὴ φθάνει, πάντη δὲ ἐστὶ καὶ ἀεὶ ἐργάζεται.

Αὐτίκα ἐν τῷ Πέτρῳ Κηρύγματι ὁ Κύριός φησι πρὸς τοὺς μαθη-
 15 τὰς μετὰ τὴν ἀνάστασιν· «Ἐξελεξάμην ὑμᾶς δώδεκα μαθητάς, κρίνας ἀξιόους ἐμοῦ», οὓς ὁ Κύριος ἠθέλησε καὶ ἀποστόλους, πιστοὺς ἠγησάμενος εἶναι, πέμπων ἐπὶ τὸν κόσμον εὐαγγελίσασθαι τοὺς κατὰ τὴν οἰκουμένην ἀνθρώπους, γινώσκειν, ὅτι εἷς Θεὸς ἐστὶ, διὰ τῆς τοῦ Χριστοῦ πίστεως ἐμῆς δηλοῦντας τὰ μέλλοντα, ὅπως οἱ ἀκούσαντες καὶ
 20 πιστεύσαντες σωθῶσιν, οἱ δὲ μὴ πιστεύσαντες ἀκούσαντες, μαρτυρήσωσιν, οὐκ ἔχοντες ἀπολογίαὶν εἰπεῖν, Οὐκ ἠκούσαμεν. Τί οὖν; οὐχὶ καὶ ἐν ἄδου ἡ αὐτὴ γέγονεν οἰκονομία, ἵνα κακεῖ πᾶσαι αἱ ψυχαί, ἀκούσασαι τοῦ κηρύγματος, ἢ τὴν μετάνοιαν ἐνδείξωνται ἢ τὴν κόλασιν δικαίαν εἶναι, δι' ὧν οὐκ ἐπίστευσαν, ὁμολογήσωσιν; Ἦν δ' ἂν
 25 πλεονεξίας οὐ τῆς τυχούσης ἔργον, τοὺς προεξεληλυθότας τῆς παρουσίας τοῦ Κυρίου, μὴ εὐηγγελισμένους, μηδὲ ἐξ αὐτῶν τὴν αἰτίαν παρασχομένους, κατὰ τὸ πιστεῦσαι ἢ μὴ, ἥτοι τῆς σωτηρίας ἢ τῆς κολάσεως μετασχεῖν. Οὐ γὰρ που θέμις, τοὺς μὲν ἀκρίτως καταδικᾶσθαι, μόνους δὲ τοὺς μετὰ τὴν παρουσίαν τῆς θείας ἀπολελαυκέναι
 30 δικαιοσύνης Πάσαις δ' ἄνωθεν ταῖς ψυχαῖς εἴρηται ταῖς λογικαῖς Ὅσα ἐν ἀγνοίᾳ τις ὑμῶν ἐποίησε, μὴ εἰδὼς σαφῶς τὸν Θεόν, ἐὰν ἐπιγνοὺς μετανοήσῃ, πάντα αὐτῷ ἀφεθήσεται τὰ ἁμαρτήματα. «Ἴδού» γάρ, φησί, «τέθεικα πρὸ προσώπου ὑμῶν τὸν θάνατον καὶ τὴν ζωὴν, ἐκλέξασθαι τὴν ζωὴν»· πρὸς σύγκρισιν ἐκλογῆς τεθεῖσθαι λέγων ὁ

Θεός δὲν εἶναι μόνο τῶν Ἰουδαίων Κύριος, ἀλλὰ ὅλων τῶν ἀνθρώπων⁵, καὶ πλησιέστερα πατέρας ὅλων ἐκείνων πού τόν γνώρισαν. Γιατί, ἂν τὸ νὰ ζεῖ κανένας καλὰ σημαίνει καὶ τὸ νὰ ζεῖ νόμιμα, καὶ ἂν μὲ ὀρθή ζωὴ οἱ πρὶν ἀπὸ τὸ νόμο θεωρήθηκαν πιστοὶ καὶ κρίθηκαν δίκαιοι, εἶναι φανερό καὶ ὅσοι ἔζησαν ἐκτὸς τοῦ νόμου καὶ ἔζησαν ὀρθὰ χάρη στὴν ἰδιαιτερότητα τῆς φωνῆς, ἂν καὶ ἔτυχε νὰ βρίσκονται στὸν ἄδη καὶ στὴ φυλακή⁶, ἀκούγοντας τὴ φωνὴ τοῦ Κυρίου, εἴτε τοῦ ἴδιου τοῦ Κυρίου εἴτε καὶ τὴ φωνὴ πού ἐνεργεῖ μέσω τῶν ἀποστόλων, τὸ ταχύτερο θὰ ἐπιστρέψουν καὶ θὰ πιστέψουν. Ἔχομε ὑπόψη, ὅτι ὁ Κύριος «εἶναι δύναμη τοῦ Θεοῦ»⁷, καὶ ἡ δύναμη δὲν θὰ γίνει ποτὲ ἀδυναμία. Ἔτσι, νομίζω, φαίνεται ἀγαθὸς ὁ Θεός καὶ δυνατὸς ὁ Κύριος νὰ σώζει μὲ δικαιοσύνη καὶ ἰσότητα ἐκείνους πού ἐπιστρέφουν εἴτε ἐδῶ εἴτε ὅπου ἄλλοῦ. Γιατί ἡ δύναμη πού ἐνεργεῖ δὲν φτάνει ἐδῶ μόνο, ἀλλ' εἶναι παντοῦ καὶ ἐργάζεται πάντοτε.

Ἐπίσης στὸ κήρυγμα τοῦ Πέτρου ὁ Κύριος λέει στοὺς μαθητὲς του μετὰ τὴν ἀνάστασή του «Διάλεξα ἐσᾶς, μαθητὲς μου δώδεκα, κρίνοντας ὅτι εἶστε ἀξιοὶ μου». Αὐτοὺς ὁ Κύριος τοὺς θέλησε καὶ ἀποστόλους, θεωρώντας τοὺς πιστοὺς, καὶ τοὺς ἔστειλε στὸν κόσμον νὰ κηρύξουν τὸ Εὐαγγέλιο στοὺς ἀνθρώπους τῆς οἰκουμένης, γιὰ νὰ μάθουν ὅτι ὁ Θεός εἶναι ἓνας, φανερώνοντας μὲ τὴ δικὴ μας πίστη στὸν Χριστὸ τὰ μελλούμενα, ὥστε ὅσοι ἀκούσουν καὶ πιστέψουν καὶ νὰ σωθοῦν, ἐνῶ ὅσοι δὲν πίστεψαν, ἂν καὶ ἄκουσαν, νὰ δώσουν μαρτυρία, ἀφοῦ δὲν θὰ ἔχουν νὰ προβάλουν τὴν ἀπολογία, Δὲν ἀκούσαμε. Τί λοιπόν; Νομίζεις ὅτι καὶ στὸν ἄδη δὲν ἔγινε ἡ ἴδια οἰκονομία, ὥστε κι ἐκεῖ ὅλες οἱ ψυχὲς ἀκούοντας τὸ κήρυγμα ἢ νὰ μετανοήσουν ἢ ἐπειδὴ δὲν πίστεψαν νὰ ὁμολογήσουν, ὅτι ἡ τιμωρία τοὺς εἶναι δίκαιη; Καὶ δὲν θὰ ἦταν τυχαία ἀδικία ὅσοι πέθαναν πρὶν ἀπὸ τὴν παρουσία τοῦ Κυρίου νὰ μὴν ἀκούσουν τὸ Εὐαγγέλιο οὔτε νὰ παρουσιάσουν οἱ ἴδιοι τὴν αἰτία τῆς πίστεως ἢ τῆς ἀπιστίας τοὺς γιὰ νὰ ἔχουν μέρος στὴ σωτηρία ἢ τὴν καταδίκη τοὺς. Γιατί δὲν εἶναι θεμιτὸ ἄλλοι νὰ καταδικαστοῦν χωρὶς νὰ κριθοῦν, καὶ ν' ἀπολαύσουν τὴ δικαιοσύνη μόνο ὅσοι ἔζησαν μετὰ τὴν παρουσία τοῦ Κυρίου. Γιὰ ὅλες τὶς λογικὲς ψυχὲς ἔχει λεχθεῖ ἀπὸ ἄνω «Ὅσα ἀπὸ ἄγνοια ἔπραξε κάποιος ἀπὸ σᾶς, ἐπειδὴ δὲν γνώριζε σαφῶς τὸ Θεό, ἂν ἔρθει σ' ἐπίγνωση καὶ μετανοήσει, ὅλα τὰ ἁμαρτήματά του θὰ συγχωρηθοῦν. Γιατί λέει: «Πρόσεξε, ἔβαλα μπροστά σας τὸ θάνατο καὶ τὴ ζωὴ, ἐκλέξτε τὴ ζωὴ»⁸. τὰ ἔβαλε λέει ὁ Θεός γιὰ σύγκριση καὶ ἐκλο-

Θεός, οὐ πεποιηκέναι ἄμφω. Καὶ ἐν ἑτέρᾳ Γραφῇ λέγει· «Ἐὰν ἀκού-
σητέ μου καὶ θελήσητε, τὰ ἀγαθὰ τῆς γῆς φάγεσθε· ἔαν δὲ μὴ ἀκούση-
τέ μου μηδὲ θελήσητε, μάχαιρα ὑμᾶς κατέδεται· τὸ γὰρ στόμα Κυρίου
ἐλάλησε ταῦτα». Πάλιν δὲ ἄντικρυς ὁ Δαβὶδ, μᾶλλον δὲ ὁ Κύριος ἐκ
5 προσώπου τοῦ ὁσίου (εἷς δὲ οὗτος ἐκ καταβολῆς κόσμου, πᾶς ὁ δια-
φόροις χρόνοις διὰ πίστεως σωθεὶς τε καὶ σωθησόμενος)· «Ἡὺφράνθη
μου ἡ καρδία καὶ ἠγαλλιᾶσατο ἡ γλῶσσά μου. Ἔτι δὲ καὶ ἡ σὰρξ μου
κατασκηνώσει ἐπ' ἐλπίδι», φησὶν· «ὅτι οὐκ ἐγκαταλείψεις τὴν ψυχὴν
μου εἰς ἄδην, οὐδὲ δώσεις τὸν ὁσιόν σου ἰδεῖν διαφθοράν. Ἐγνώρισάς
10 μοι ὁδοὺς ζωῆς πληρώσεις με εὐφροσύνης μετὰ τοῦ προσώπου σου».

Ὡσπερ οὖν τίμιος ὁ λαὸς τῷ Κυρίῳ, οὕτως ὁ λαὸς ἅγιος ἅπας
ἐστὶν σὺν τῷ Ἰουδαίῳ, καὶ ὁ ἐξ ἔθνῶν ἐπιστρέφων ὃς ὁ προσήλυτος
προεφητεύετο. Εἰκότως ἄρα «βοῦν φησι καὶ ἄρκτον» ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἔσε-
σθαι ἡ Γραφή· βοῦς μὲν γὰρ εἴρηται ὁ Ἰουδαῖος, ἐκ τοῦ κατὰ νόμον
15 ὑπὸ ζυγὸν καθαροῦ κριθέντος ζώου, ἐπεὶ καὶ διχηλεῖ καὶ μηρυκᾶται ὁ
βοῦς· ὁ ἐθνικὸς δὲ διὰ τῆς ἄρκτου ἐμφαίνεται, ἀκαθάρτου καὶ ἀγρίου
θηρίου. Τίκει δὲ τὸ ζῶον σάρκα ἀτύπωτον, ἣν σχηματίζει εἰς τὴν τοῦ
θηρίου ὁμοιότητα τῇ γλώττῃ μόνον· λόγῳ γὰρ τυποῦται εἰς τὸ ἡμερῶ-
σθαι ἐκ τοῦ θηριώδους βίου ὁ ἐξ ἔθνῶν ἐπιστρέφων· τιθασσευθεὶς τε
20 ἤδη καὶ αὐτὸς ὡς βοῦς ἀγνίζεται. Αὐτίκα φησὶν ὁ προφήτης· «Σειριῆ-
νες εὐλογήσουσί με καὶ θυγατέρες στρουθῶν, καὶ τὰ θηρία πάντα τοῦ
ἀγροῦ». Τῶν ἀκαθάρτων ζώων τὰ θηρία τοῦ ἀγροῦ γινώσκεται, του-
τέστι τοῦ κόσμου· ἐπεὶ τοὺς εἰς πίστιν ἀγρίους καὶ ρυπαροὺς τὸν βίον,
μηδὲ τῇ κατὰ νόμον δικαιοσύνη κακαθαρομένους, θηρία προσαγορεύ-
25 ει. Μεταβαλόντες μέντοι ἐκ τοῦ εἶναι θηρία διὰ τῆς Κυριακῆς πίστε-
ως, ἄνθρωποι γίνονται Θεοῦ, τὴν ἀρχὴν ἐκ τοῦ θελήσαι μεταβάλλε-
σθαι, εἰς τὸ γενέσθαι προκόπτοντες. Τοὺς μὲν γὰρ προτρέπει ὁ Κύρι-
ος, τοῖς δὲ ἤδη ἐγχειρήσασι καὶ χεῖρα ὀρέγει καὶ ἀνέλκει· «Οὐ γὰρ
ὑποστέλλεται πρόσωπον ὁ πάντων δεσπότης, οὐδὲ ἐντραπήσεται
30 μέγεθος, ὅτι μικρὸν καὶ μέγαν αὐτὸς ἐποίησεν, ὁμοίως τε προνοεῖ
πάντων». Καὶ ὁ Δαβὶδ φησὶν· «Εἰ δὲ καὶ ἐνεπάγησαν ἔθνη ἐν δια-
φθορᾷ, ἣ ἐποίησαν, ἐν παγίδι ταύτῃ ἣ ἔκρουσαν, συνελήφθη ὁ πούς

9. Ἦσ. 1, 19-20.

12. Ἦσ. 43, 20.

10. Ψαλμ. 15, 9-11.

13. Σοφ. Σολ. 6, 8.

11. Ἦσ. 11, 7.

γή, ὄχι γιὰ νὰ γίνουν καὶ τὰ δύο. Καὶ σὲ ἄλλο σημεῖο τῆς Γραφῆς λέει· «Ἄν μ' ἀκούσετε καὶ δείξετε τὴ θέληση ποῦ πρέπει, θὰ φᾶτε τῆς γῆς τὰ ἀγαθὰ· ἂν ὅμως δὲ μ' ἀκούσετε οὔτε θελήσετε, θὰ σᾶς ξεσχίσει τὸ μαχαίρι. Τὸ στόμα τοῦ Κυρίου εἶναι ποῦ τὰ λέει αὐτὰ»⁹. Καὶ πάλι φανερὰ ὁ Δαβίδ, ἢ μάλλον ὁ Κύριος μὲ τὸ στόμα τοῦ ὁσίου (καὶ εἶναι ἓνας αὐτὸς ἀπὸ τὴ ἀρχὴ τοῦ κόσμου, καθέννας ποῦ σὲ διάφορους καιροὺς μὲ τὴν πίστη σώθηκε καὶ θὰ σωθεῖ) λέει· «Εὐφράνθηκε ἡ καρδιά μου καὶ ἀναγάλλιασε ἡ γλῶσσα μου. Ἄλλα καὶ ἡ σὰρκα μου ἀκόμα θὰ κατασκηνώσει μ' ἐλπίδα. Γιατὶ δὲν θ' ἀφήσεις τὴν ψυχὴ μου στὸν ἄδη, οὔτε θὰ ἐπιτρέψεις νὰ γνωρίσει ὁ ὁσιός του τὴ φθορὰ. Μοῦ γνώρισες τὸ δρόμο τῆς ζωῆς. Θὰ μὲ γεμίσεις χαρὰ ὅταν θὰ εἶμαι κοντὰ σου»¹⁰.

Ὅπως λοιπὸν εἶναι πολύτιμος ὁ λαὸς γιὰ τὸν Κύριο, ἔτσι ὅλος ὁ λαὸς εἶναι ἅγιος, μαζὶ μὲ τοὺς Ἰουδαίους, καὶ ὅποιος ἐπέστρεφε ἀπὸ τοὺς ἐθνικοὺς, ποῦ οἱ προφῆτες τοὺς ἔλεγαν προσήλυτους. Εὐλόγα λοιπὸν ἡ Γραφή λέει, ὅτι «θὰ ζήσουν καὶ θὰ φάγουν μαζὶ τὸ βόδι καὶ ἡ ἀρκοῦδα»¹¹. Βόδι εἰπώθηκε ὁ Ἰουδαῖος ἀπὸ τὸ ζῶο ποῦ κρίθηκε καθαρὸ ἀπὸ τὸ νόμο γιὰ τὸ ζυγὸ, ἐπειδὴ τὸ βόδι καὶ δίχηλο εἶναι καὶ μηρυκαστικό, ἐνῶ ὁ ἐθνικὸς δηλώνεται μὲ τὴν ἀρκοῦδα, ποῦ εἶναι ζῶο ἀκάθαρο καὶ ἄγριο. Τὸ ζῶο αὐτὸ γεννᾷ σὰρκα ἀδιαμόρφωτη ποῦ διαμορφώνει σὲ ὁμοιότητα μὲ τὸ θηρίο μόνο μὲ τὴ γλῶσσα. Γιατὶ μὲ τὸ λόγο μόνο διαμορφώνεται σὲ ἡμερο ἀπὸ τὸ θηριῶδες ζῶο ὅποιος ἐπιστρέφει ἀπὸ τὰ ἔθνη. Κι ἀφοῦ τιθασευθεῖ πιά κι αὐτός, θεωρεῖται καθαρός ὅπως τὸ βόδι. Ἐπίσης καὶ ὁ προφήτης λέει· «Θὰ μ' εὐλογήσουν οἱ Σειρῆνες καὶ οἱ κόρες τῶν στρουθιῶν καὶ ὅλα τὰ θηρία τοῦ ἀγροῦ»¹². Τὰ θηρία τοῦ ἀγροῦ θεωροῦνται ἀπὸ τὰ ἀκάθαρτα ζῶα, δηλαδή τοῦ κόσμου. Γιατὶ τοὺς ἄγριους ὡς πρὸς τὴν πίστη καὶ ρυπαροὺς στὸ βίο καὶ ποῦ δὲν εἶναι καθαροὶ σύμφωνα μὲ τὴ δικαιοσύνη τοῦ νόμου, τοὺς ὀνομάζει θηρία. Ἀλλάζοντας λοιπὸν τὴ θηριῶδη φύση τους μὲ τὴν πίστη στὸν Κύριο, γίνονται ἄνθρωποι τοῦ Θεοῦ, προχωρώντας ἀρχικὰ ἀπὸ τὴν ἐπιθυμία τῆς ἀλλαγῆς στὴν ἴδια τὴν ἀλλαγὴ. Γιατὶ ἄλλους ὁ Κύριος τοῦ προτρέπει, ἐνῶ ἄλλους, ποῦ ἤδη προσπαθοῦν, ἀπλώνει τὸ χέρι του καὶ τοὺς τραβάει κοντὰ του. Γιατὶ λέει· «Δὲν διατάζει μπροστὰ σὲ πρόσωπο ὁ Κύριος τῶν ὄλων, οὔτε ὑπολογίζει τὸ μέγεθος, γιατί αὐτὸς ἔκανε καὶ τὸν μικρὸ καὶ τὸν μεγάλο καὶ προνοεῖ ὅμοια γιὰ ὄλους»¹³. Καὶ ὁ Δαβίδ λέει· «Ἔλεσαν τὰ ἔθνη στὴν παγίδα τῆς διαφθορᾶς ποῦ ἔζησαν, στὴν κρυφὴ αὐτὴ παγίδα πιάστηκε τὸ πόδι τους»¹⁴. Ἄλλ' ὅμως

αὐτῶν». Ἄλλὰ «ἐγένε-το Κύριος καταφυγή τῷ πένητι, βοηθὸς ἐν εὐκαιρία καὶ ἐν θλίψει». Εὐκαιρῶς ἄρα εὐηγγελίσθησαν οἱ ἐν θλίψει ὄντες. Καὶ διὰ τοῦτό φησιν· «Ἀναγγείλατε ἐν τοῖς ἔθνεσι τὰ ἐπιτηδεύματα αὐτοῦ», ἵνα μὴ ἀδίκως κριθῶσιν. Εἰ τοίνυν τοὺς ἐν σαρκὶ διὰ
5 τοῦτο εὐηγγελίσατο, ἵνα μὴ καταδικασθῶσιν ἀδίκως, πῶς οὐ καὶ τοὺς προεξεληλυθότας τῆς παρουσίας αὐτοῦ διὰ τὴν αὐτὴν εὐηγγελίσατο αἰτίαν; «Δίκαιος γὰρ ὁ Κύριος, καὶ δικαιοσύνην ἠγάπησεν· εὐθύτητα εἶδε τὸ πρόσωπον αὐ-τοῦ. Ὁ δὲ ἀγαπῶν ἀδικίαν, μισεῖ τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν».

10 Εἰ γοῦν ἐν τῷ κατακλυσμῷ ἀπώλετο πᾶσα ἁμαρτωλὸς σὰρξ, εἰς παιδείαν γενομένης αὐτοῖς κολάσεως, πρῶτον μὲν τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, παιδευτικὸν καὶ ἐνεργητικὸν τυγχάνον, σῶζειν τοὺς ἐπιστρέφον-
τας πιστευτέον, ἔπειτα δὲ καὶ τὸ λεπτομερέστερον, ἢ ψυχὴ, οὐκ ἂν ποτε πρὸ τοῦ παχυμερεστέρου ὕδατος πάθοι τι δεινόν, διὰ λεπτότητα
15 καὶ ἀπλότητα μὴ κρατουμένης, ἢ καὶ ἀσώματος προσαγορεύεται. Ὁ δ' ἂν παχυμερὲς ἐκ τῆς ἁμαρτίας πεπαχυμένον τύχη, τοῦτο ἀπορρίπτε-
ται σὺν τῷ σαρκικῷ πνεύματι, τῷ κατὰ τῆς ψυχῆς ἐπιθυμοῦντι. Ἦδη δὲ καὶ τῶν τὴν κοινότητα πρεσβευόντων ὁ κορυφαῖος Οὐαλεντῖνος ἐν
τῇ Περί φίλων ὁμιλίᾳ κατὰ λέξιν γράφει· «Πολλὰ τῶν γεγραμμένων ἐν
20 ταῖς δημοσίοις βίβλοις εὐρίσκεται γεγραμμένα ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ· τὰ γὰρ κενὰ ταῦτά ἐστι τὰ ἀπὸ καρδίας ρήματα, νόμος ὁ γρα-
πτὸς ἐν καρδίᾳ, οὗτός ἐστιν ὁ λαὸς ὁ τοῦ ἠγαπημένου, ὁ φιλούμενος καὶ φιλῶν αὐτόν». Δημοσίας γὰρ βίβλους, εἴτε τὰς Ἰουδαϊκὰς λέγει
γραφάς, εἴτε τὰς τῶν φιλοσόφων, κοινοποιεῖ τὴν ἀλήθειαν.

25 Ἰσιδώρος τε, ὁ Βασιλείδου υἱὸς ἅμα καὶ μαθητῆς, ἐν τῷ πρώτῳ τῶν προφήτου Παροχῶν Ἐξηγητικῶν καὶ αὐτὸς κατὰ λέξιν γράφει·
“Φασὶ δὲ οἱ Ἀττικοὶ μεμνηῆσθαι τινὰ Σωκράτει, παρεπομένου δαίμο-
νος αὐτῷ· καὶ Ἀριστοτέλης δαίμοσι κεχρηῆσθαι πάντας ἀνθρώπους λέ-
γει, συνομαρτοῦσιν αὐτοῖς παρὰ τὸν χρόνον τῆς ἐνσωματώσεως προ-
30 φητικὸν τοῦτο μάθημα λαβῶν καὶ καταθέμενος εἰς τὰ ἑαυτοῦ βιβλία, μὴ ὁμολογήσας ὅθεν ὑφείλετο τὸν λόγον τοῦτον”. Καὶ πάλιν ἐν τῷ
δευτέρῳ τῆς αὐτῆς συντάξεως ᾧδὲ πως γράφει· “Καὶ μὴ τις οἰέσθω, ὃ
φαιμεν ἴδιον εἶναι τῶν ἐκλεκτῶν, τοῦτο προειρημένον ὑπάρχειν ὑπό

14. Ψαλμ. 9,16 15. Ψαλμ. 9,10. 16. Ψαλμ. 9,12. 17. Ψαλμ. 10,7. 18. Ψαλμ. 10,5. 19. Δηλ. τὴν ἀποκάλυψη τοῦ Θεοῦ ἀπὸ κοινοῦ στοὺς Ἐθνικοὺς καὶ Ἰουδαίους.

«ὁ Κύριος εἶναι τὸ καταφύγιο τοῦ φτωχοῦ, βοηθὸς στὴν καλοτυχιᾶ καὶ στὴ θλίψη»¹⁵. Κατάλληλα ἐπομένως δέχτηκαν τὸ Εὐαγγέλιο ὅσοι ζοῦσαν μέσα στὴ θλίψη. Καὶ γι' αὐτὸ λέει· «Ἀναγγείλατε στὰ ἔθνη τὰ ἔργα του»¹⁶, γιὰ νὰ μὴν καταδικαστοῦν ἄδικα. Ἄν λοιπὸν γι' αὐτὸ τὸ λόγο κήρυξε τὸ Εὐαγγέλιο στοὺς ζωντανούς, πῶς δὲν κήρυξε τὸ Εὐαγγέλιο γιὰ τὴν ἴδια αἰτία καὶ σὲ ἐκείνους ποὺ ἄφησαν τὴ ζωὴ πρὶν ἀπὸ τὴν παρουσία του; «Εἶναι δίκαιος ὁ Κύριος καὶ ἀγάπησε τὴ δικαιοσύνη· στρέφει τὸ πρόσωπό του στοὺς εὐθεῖς (δίκαιους)»¹⁷. «Ὅποιος ἀγαπᾷ τὴν ἀδικία μισεῖ τὴν ψυχὴ του»¹⁸.

Ἄν λοιπὸν στὸν κατακλυσμὸ χάθηκε κάθε ἁμαρτωλός, ἀφοῦ ἔγινε αὐτὴ ἡ τιμωρία γιὰ νὰ τοὺς παιδαγωγῆσει, πρέπει πρῶτα νὰ πιστέψουμε ὅτι τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, ποὺ παιδεύει καὶ ἐνεργεῖ, σώζει ἐκείνους ποὺ ἐπιστρέφουν. Ἐπειτα κι αὐτὸ ποὺ εἶναι τὸ λεπτότερο, ποτὲ ἡ ψυχὴ δὲν θὰ ἦταν δυνατὸ μπροστὰ στὸ παχύτερο, τὸ νερό, νὰ πάθει κάποιο δεινὸ, ἐπειδὴ δὲν κρατεῖται ἐξαιτίας τῆς λεπτότητας καὶ τῆς ἀπλότητάς της, αὐτὴ ποὺ ὀνομάζεται καὶ ἀσώματη. Κι ὅποιο παχὺ τύχει νὰ ἔχει παραπαχυνθεῖ ἀπὸ τὴν ἁμαρτία, αὐτὸ ἀπορρίπτεται μαζί μὲ τὸ σαρκικὸ πνεῦμα, ποὺ ἐπιθυμεῖ κατὰ τῆς ψυχῆς. Ἄλλὰ καὶ ἀπὸ αὐτοὺς ποὺ διδάσκουν τὴν κοινότητα¹⁹, ὁ κορυφαῖος Οὐαλεντίνος γράφει στὴν ὁμιλία του Περί φίλων κατὰ λέξη· «Πολλὰ ἀπὸ ὅσα ἔχουν γραφεῖ στὰ δημόσια βιβλία βρίσκονται γραμμένα στὴν Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ. Γιατὶ κενοὶ εἶναι οἱ λόγοι ποὺ προέρχονται ἀπὸ τὴν καρδιά. Ὁ νόμος ποὺ εἶναι γραμμένος στὴν καρδιά, αὐτὸς εἶναι ὁ λαὸς τοῦ ἀγαπημένου, ποὺ ἀγαπιέται καὶ ποὺ τὸν ἀγαποῦν». Δημόσια βιβλία εἴτε λέει τις ἰουδαϊκῆς γραφῆς εἴτε τὰ συγγράμματα τῶν φιλοσόφων, κάνει κοινὴ τὴν ἀλήθεια (μεταξὺ τῶν δύο).

Καὶ ὁ Ἰσίδωρος, ὁ γιὸς καὶ μαθητὴς μαζί τοῦ Βασιλείδου, στὸ πρῶτο βιβλίον τῶν Ἑξηγητικῶν τοῦ προφήτη Παρχῶρ γράφει κι αὐτὸς καταλέξη· «Λένε οἱ Ἀθηναῖοι ὅτι εἶχαν φανερωθεῖ μερικὰ στὸν Σωκράτη ἀπὸ τὸν δαίμονα ποὺ τὸν ἀκολουθοῦσε. Καὶ ὁ Ἀριστοτέλης λέει, ὅτι ὅλοι οἱ ἄνθρωποι ἔχουν τοὺς δαίμονές τους, ποὺ τοὺς συνοδεύουν ἀπὸ τὴν ὥρα ποὺ μπαίνουν στὸ σῶμα τους. Αὐτὸ εἶναι ἓνα μάθημα ποὺ τὸ πῆρε ἀπὸ τοὺς προφήτες καὶ τὸ κατέθεσε στὰ βιβλία του· δὲν ὁμολόγησε βέβαια ἀπὸ ποῦ ἀφαίρεσε αὐτὸν τὸν λόγο». Καὶ πάλι στὸ δεύτερο βιβλίον τῆς ἴδιας συγγραφῆς γράφει τὰ ἐξῆς· «Κι ἅς μὴ νομίζει κανεὶς, ὅτι αὐτὸ ποὺ λέμε ἐμεῖς ὅτι εἶναι γνώρισμα τῶν ἐκλεκτῶν, ὅτι

τινων φιλοσόφων· οὐ γάρ ἐστιν αὐτῶν εὖρημα· τῶν δὲ προφητῶν σφε-
 τερισάμενοι, προσέθηκαν τῷ ὑπάρχοντι κατ' αὐτοὺς σοφῶ". Αὐθίς τε
 ἐν τῷ αὐτῷ· "Καὶ γάρ μοι δοκεῖ τοὺς προσποιουμένους φιλοσοφεῖν,
 ἵνα μάθωσι τί ἐστὶν ἢ ὑπόπτερος δρυς καὶ τὸ ἐπ' αὐτῇ πεποικιλμένον
 5 φᾶρος, πάντα ὅσα Φερεκύδης ἀλληγορήσας ἐθεολόγησε, λαβὼν ἀπὸ
 τῆς τοῦ Χάμ προφητείας...».

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'.

Ποία ἡ ἀληθῆς σοφία καὶ πόθεν αὕτη ὀνομάζεται.

Τὴν ὑπόθεσιν ὡς πάλαι παρεσημειωσάμεθα, οὐ τὴν κατὰ ἐκάστην
 10 αἵρεσιν ἀγωγὴν φάμεν, ἀλλ' ὅπερ ὄντως ἐστὶ φιλοσοφία, ὀρθῶς
 σοφίαν τεχνικὴν τὴν ἐμπειρίαν παρέχουσαν τῶν περὶ τὸν βίον, τὴν δὲ
 σοφίαν, ἔμπεδον γνῶσιν θείων τε καὶ ἀνθρωπίνων πραγμάτων κατὰ-
 ληψίν τινα θεβαίαν οὔσαν καὶ ἀμετάπτωτον, συνειληφύϊαν τὰ τε ὄντα
 καὶ τὰ παρωχηκότα καὶ τὰ μέλλοντα, ἣν ἐδιδάξατο ἡμᾶς διὰ τε τῆς
 15 παρουσίας, διὰ τε τῶν προφητῶν ὁ Κύριος, καὶ ἔστιν ἀμετάπτωτος
 ὑπὸ Λόγου παραδοθεῖσα. Ταύτη καὶ πάντως ἀληθῆς ὑπάρχει βουλή-
 σει, ὡς διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐγνωσμένη· καὶ ἡ μὲν αἰώνιος ἐστὶν, ἡ δὲ χρόνω
 λυσιτελής· καὶ ἡ μὲν μία καὶ ἡ αὐτή, αἱ δὲ πολλαὶ καὶ ἀδιάφοροι· καὶ ἡ
 μὲν ἄνευ παθητικῆς τινος κινήσεως, ἡ δὲ μετὰ παθητικῆς ὀρέξεως καὶ
 20 ἡ μὲν τέλειος, ἡ δὲ ἐνδεής.

Ταύτης οὖν τῆς σοφίας ἐπιθυμεῖ ἡ φιλοσοφία, τῆς ψυχῆς καὶ τῆς
 ὀρθότητος τοῦ λόγου καὶ τῆς τοῦ βίου καθαρότητος, ἀγαπητικῶς καὶ
 φιλητικῶς διατεθεῖσα πρὸς τὴν σοφίαν, καὶ πάντα πράττουσα ἕνεκα
 τοῦ τυχεῖν αὐτῆς. Φιλόσοφοι δὲ λέγονται παρ' ἡμῖν μὲν οἱ σοφίας ἐ-
 25 ρῶντες, τῆς πάντων δημιουργοῦ καὶ διδασκάλου, τουτέστι γνώσεως
 τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, παρ' Ἕλλησι δὲ οἱ τῶν περὶ ἀρετῆς λόγων ἀντι-
 λαμβανόμενοι. Εἴη δ' ἂν φιλοσοφία, τὰ παρ' ἐκάστη τῶν αἱρέσεων,
 τῶν κατὰ φιλοσοφίαν λέγω, ἀδιάβλητα δόγματα μετὰ τοῦ ὁμολογου-
 μένου βίου εἰς μίαν ἀθροισθέντα ἐκλογὴν, ἃ καὶ αὐτὰ ἐκ τῆς βαρβά-
 30 ρου κλαπέντα θεοδωρήτου χάριτος, ἑλληνικῶ κεκόσμηται λόγῳ· τῶν
 μὲν γὰρ κλέπται, ὧν δὲ καὶ παρήκουσαν· ἐν δὲ τοῖς ἄλλοις ἃ μὲν κινού-
 μενοι εἰρήκασιν, ἀλλ' οὐ τελείως ἐξειργάσαντο, τὰ δὲ ἀνθρωπίνῳ στο-

ἔχει αὐτὸ προειπωθεῖ ἀπὸ μερικοὺς φιλοσόφους· δὲν εἶναι δικό τους εὔρημα. Τὸ σφετερίσθηκαν ἀπὸ τοὺς προφήτες καὶ τὸ πρόσθεσαν σὲ ὅ,τι σοφὸ εἶπαν». Καὶ πάλι στὸ ἴδιο βιβλίον· «Γιατὶ μοῦ φαίνεται, ὅσοι ὑποκρίνονται πῶς φιλοσοφοῦν, γιὰ νὰ μάθουν τί εἶναι ἡ φτερωτὴ δρυς καὶ τὸ πολυποίκιλο φόρεμά της, ὅλα αὐτὰ εἶναι ἀλληγορίες τῆς θεολογίας τοῦ Φερεκύδη, πού τις ἔλαβε ἀπὸ τὴν προφητεία τοῦ Χάμ».

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ζ΄.

Ποιὰ εἶναι ἡ ἀληθινὴ σοφία καὶ ἀπὸ ποῦ ὀνομάζεται.

Ὡς ὑπόθεση, ὅπως σημειώσαμε προηγουμένως, δὲν λέμε τὴ συμπεριφορὰ σὲ κάθε αἴρεση, ἀλλ' ἐκείνη πού εἶναι ἀληθινὴ φιλοσοφία, πού παρέχει ὀρθὰ σοφία τεχνικὴ τὴν ἐμπειρία ἀπὸ τὴ ζωὴ. Σοφία ὀνομάζομε τὴν ἐμπεδωμένη γνώση, τὴν κατανόηση τῶν θείων καὶ τῶν ἀνθρώπινων πραγμάτων, πού εἶναι βέβαιη καὶ ἀμετάβλητη, πού ἔχει συλλάβει ὅσα ὑπάρχουν καὶ ὅσα πέρασαν καὶ ὅσα μέλλονται, τὴν ὁποία μᾶς τὴ δίδαξε ὁ Κύριος καὶ μὲ τὴν παρουσία του καὶ μὲ τοὺς προφήτες, καὶ εἶναι ἀμετάβλητη, ἐπειδὴ παραδόθηκε ἀπὸ τὸν Λόγον. Γι' αὐτὸ εἶναι καὶ ὁπωσδήποτε ἀληθινὴ λόγῳ θελήσεως τοῦ Θεοῦ, ἐπειδὴ γνωστοποιήθηκε ἀπὸ τὸν Υἱόν. Καὶ ἡ μία εἶναι αἰώνια, ἐνῶ ἡ ἄλλη ὠφέλιμη γιὰ ὀρισμένο χρόνο· ἡ μία εἶναι μία καὶ ἡ αὐτὴ, οἱ ἄλλες εἶναι πολλὰ καὶ διάφορες· ἡ μία χωρὶς κάποιο παθητικὸ συναίσθημα, ἐνῶ ἡ ἄλλη μὲ παθητικὴ ὄρεξι· ἡ μία τέλεια, ἡ ἄλλη ἔλλιπής.

Αὐτὴ τὴ σοφία λοιπὸν ἐπιθυμεῖ ἡ φιλοσοφία, τῆς ψυχῆς καὶ τῆς ὀρθότητος τοῦ λόγου καὶ τῆς καθαρότητος τοῦ βίου, μὲ ἀγαπητικὴ καὶ φιλητικὴ διάθεση πρὸς τὴ σοφία, καὶ πού κάνει τὰ πάντα γιὰ νὰ τὴν ἐπιτύχει. Φιλόσοφοι πάλι σ' ἐμᾶς καλοῦνται οἱ φίλοι τῆς σοφίας, πού δημιούργησε καὶ δίδαξε τὰ πάντα, δηλαδὴ τῆς γνώσης τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, ἐνῶ στοὺς Ἕλληνας φιλόσοφοι λέγονται ὅσοι ἀσχολοῦνται μὲ τοὺς λόγους τῆς ἀρετῆς. Καὶ φιλοσοφία εἶναι τὰ δόγματα τῆς κάθε μιᾶς φιλοσοφικῆς αἴρεσης, τὰ ἀδιάβλητα δόγματα μαζὶ μὲ τὸ σύμφωνο μ' αὐτὰ βίον, πού συνάγονται σὲ μιὰ ἐκλογή. Κι αὐτὰ βέβαια εἶναι κλεμμένα ἀπὸ τὴ θεοδώρητη χάρις στοὺς βαρβάρους, διανθισμένα μὲ ἑλληνικὸν λόγον. Ἄλλα ἀπὸ αὐτὰ τὰ ἔκλεψαν καὶ ἄλλα τὰ παρήκουσαν. Ὡς πρὸς τὰ ἄλλα, ὅσα εἶπαν ἐμπνεόμενοι, δὲν τὰ ἐπεξεργάστηκαν τέλεια· ἐνῶ ὅσα εἶπαν μὲ στοχασμὸ καὶ συμπερασμὸ ἀνθρώπινο, σ' αὐτὰ

χασμῶ τε καὶ ἐπιλογισμῶ, ἐν οἷς καὶ παραπίπτουσιν. Ἐπιβάλλειν δ' οἶονται τῇ ἀληθείᾳ οὗτοι μὲν τελείως, ὡς δ' ἡμεῖς αὐτοὺς καταλαμβάνομεθα, μερικῶς. Πλέον γοῦν τοῦ κόσμου τούτου οὐκ ἴσασιν οὐδέν. Καὶ μὴν ὡς ἡ γεωμετρία περὶ μέτρα καὶ μεγέθη καὶ σχήματα πραγμα-
 5 τευομένη διὰ τῆς ἐν τοῖς ἐπιπέδοις καταγραφῆς, ἢ τε ζωγραφία τὸν ὀπτικὸν ὄλον τόπον ἐπὶ τῶν σκηνογραφουμένων φαίνεται παραλαμβάνουσα, αὕτη δὲ ψευδογραφεῖ τὴν ὄψιν τοῖς κατὰ προσβολὴν τῶν ὀπτικῶν γραμμῶν σημείοις χρωμένη κατὰ τὸ τεχνικὸν (ἐντεῦθεν ἐπι-
 φάσεις καὶ ὑποθέσεις καὶ φάσεις σώζονται, καὶ τὰ μὲν δοκεῖ προὔχειν,
 10 τὰ δὲ εἰσέχειν, τὰ δ' ἄλλως πως φαντάζεσθαι ἐν τῷ ὁμαλῶ καὶ λείῳ), οὕτω δὲ καὶ οἱ φιλόσοφοι ζωγραφίας δίκην ἀπομιμοῦνται τὴν ἀλήθειαν. Φιλαυτία δὲ πάντων ἁμαρτημάτων αἰτία ἐκάστοις ἐκάστοτε. Διόπερ οὐ χρῆ, τὴν εἰς ἀνθρώπους δόξαν αἰρούμενοι, φίλαυτον εἶναι, ἀλλὰ τὸν Θεὸν ἀγαπῶντα, τῷ ὄντι ὅσιον μετὰ φρονήσεως γίνεσθαι.

15 Εἴ γ' οὖν τις τοῖς μερικοῖς ὡς τοῖς καθολικοῖς χρώμενος τύχη, καὶ τὸ δοῦλον ὡς κύριον καὶ ἡγεμόνα τιμᾶ, σφάλλεται τῆς ἀληθείας, οὐ συνεῖς τὸ τῷ Δαβὶδ κατ' ἐξομολόγησιν εἰρημένον· «Γῆν καὶ σποδὸν ὡσεὶ ἄρτον ἔφαγον». Ἡ φιλαυτία δὲ καὶ ἡ οἴησις αὐτῷ γῆ ἐστὶ καὶ πλάνη. Εἰ δὲ τοῦτο, ἐκ μαθήσεως ἢ γνῶσις καὶ ἡ ἐπιστήμη· μαθήσεως
 20 δ' οὔσης, ζητεῖν ἀνάγκη τὸν διδάσκαλον. Κλεάνθης μὲν γὰρ Ζήνωνα ἐπιγράφεται, καὶ Θεόφραστος Ἀριστοτέλη, Μητροδώρος τε Ἐπίκουρον, καὶ Πλάτων Σωκράτην. Ἀλλὰ κἂν ἐπὶ Πυθαγόραν ἔλθω καὶ Φερεκύδην καὶ Θάλητα, καὶ τοὺς πρώτους σοφούς, ἴσταμαι τὸν τούτων διδάσκαλον ζητῶν κἂν Αἰγυπτίους εἴπης, κἂν Ἰνδούς, κἂν Βα-
 25 βυλωνίους, κἂν τοὺς μάγους αὐτούς, οὐ παύσομαι τὸν τούτων διδάσκαλον ἀπαιτῶν. Ἀνάγω δὲ σε καὶ ἐπὶ τὴν πρώτην γένεσιν ἀνθρώπων, κἀκεῖθεν ἄρχομαι ζητεῖν τίς ὁ διδάσκαλος ἀνθρώπων μὲν οὐδεὶς οὐδέπω γὰρ μεμαθήκεσαν ἀλλ' οὐδὲ ἀγγέλων τις οὐδὲ γὰρ ὡς μηνύουσιν οἱ ἄγγελοι, καθὸ ἄγγελοι, οὕτως ἀκούουσιν ἄνθρωποι
 30 οὐδ', ὡς ἡμῖν τὰ ὦτα, οὕτως ἐκείνοις ἢ γλῶττα· οὐδ' ἂν ὄργανά τις δῶη φωνῆς ἀγγέλοις, χεῖλη, λέγω, καὶ τὰ τούτοις παρακείμενα, καὶ φάρυγγα, καὶ ἀρτηρίαν, καὶ σπλάγχνα, καὶ πνεῦμα, καὶ πλησσόμενον ἀέρα

κάνουν λάθος. Κι αὐτοὶ βέβαια νομίζουν ὅτι ἐπιτυγχάνουν τέλεια τὴν ἀλήθεια, ἀλλ' ὅμως, ὅπως ἀνιτλαμβανόμεστε ἐμεῖς, μόνο μερικῶς. Γιατὶ πάνω ἀπὸ τὸν κόσμον αὐτὸν δέ, γνωρίζουν τίποτα. Ἀλλά, ὅπως ἡ γεωμετρία πραγματικὰ εἶναι γιὰ τὰ μέτρα καὶ τὰ μεγέθη καὶ τὰ σχήματα, καταγράφοντάς τα στὰ ἐπίπεδα, καὶ ὅπως ἡ ζωγραφικὴ φαίνεται νὰ παραλαμβάνει στὴ σκηνογραφία ὅλο τὸν ὀπτικὸ χῶρον, ἀλλ' ὅμως ἀποδίδει ψευδῆ τὴν ὄψιν χρησιμοποιώντας μὲ τέχνη τὰ σημεῖα τῶν ὀπτικῶν γραμμῶν κατὰ τὴν τοποθέτησή τους (ἀπ' αὐτὸ διασώζονται οἱ πρόσθιες καὶ οἱ ὀπίσθιες ἐπιφάνειες καὶ ὅσα φαίνονται, καὶ ἄλλα ἀπὸ αὐτὰ φαίνονται νὰ προέχουν, ἄλλα νὰ εἶναι στὴ θέση τους καὶ ἄλλα νὰ φαντάζουν κάπως διαφορετικὰ μέσα στὸν ὁμαλὸ καὶ λεῖο χῶρον), ἔτσι καὶ οἱ φιλόσοφοι ἀπομμοῦνται τὴν ἀλήθεια ὅμοια μὲ ζωγραφιά. Καὶ εἶναι ἡ φιλαυτία γιὰ τὸν καθένα κάθε φορὰ αἰτία ὅλων τῶν ἁμαρτημάτων. Γι' αὐτὸ δὲν πρέπει, προτιμώντας κανεὶς τὴ δόξα τῶν ἀνθρώπων νὰ εἶναι φιλαυτος, ἀλλὰ ἀγαπώντας τὸν Θεὸ νὰ γίνῃ ἅγιος μὲ φρόνηση.

Ἄν τώρα τύχει κανένας νὰ χρησιμοποιεῖ τὰ μερικὰ ὡς καθολικὰ καὶ τὸν δοῦλο τὸν ἐκλαμβάνει ὡς Κύριο, ἀποτυγχάνει στὴν ἀλήθεια καὶ δὲν καταλαβαίνει αὐτὸ πὺν εἶπε ὁ Δαβὶδ ὡς ἔξομολόγηση· «Γῆ καὶ στάχτη ἔφαγαν ὡς ψωμί»¹. Ἡ φιλαυτία καὶ ἡ οἴηση εἶναι σ' αὐτὸν γῆ καὶ πλάνη. Κι ἂν εἶναι ἔτσι, ἡ γνώση καὶ ἡ ἐπιστήμη προέρχονται ἀπὸ τὴ μάθηση· καὶ ἀφοῦ ὑπάρχει μάθηση, εἶναι ἀνάγκη νὰ ζητοῦμε τὸ δάσκαλο αὐτῆς. Ὁ Κλεάνθης ἀναγνωρίζει ὡς δάσκαλό του τὸν Ζήωνα, ὁ Θεόφραστος τὸν Ἀριστοτέλη, ὁ Μητρόδωρος τὸν Ἐπίκουρον, καὶ ὁ Πλάτων τὸν Σωκράτη. Ἀλλὰ ἀκόμα καὶ στὸν Πυθαγόρα ὅταν πάω καὶ τὸν Φερεκῦδη καὶ τὸν Θαλῆ καὶ στοὺς πρώτους σοφοὺς, σταματῶ ἀναζητώντας τὸ δάσκαλό τους. Κι ἂν πεῖς τοὺς Αἰγύπτιους καὶ τοὺς Ἰνδοὺς καὶ τοὺς Βαβυλώνιους, κι ἂν πεῖς καὶ τοὺς ἴδιους τοὺς μάγους, δὲν παύω νὰ ἀπαιτῶ κι ἀπὸ αὐτοὺς τὸ δάσκαλό τους. Σὲ μεταφέρω καὶ στὴν πρώτη γένεση τῶν ἀνθρώπων, κι ἐκεῖ ἀρχίζω νὰ ζητῶ ποιὸς εἶναι ὁ δάσκαλος. Κανένας βέβαια ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους, γιατί δὲν εἶχαν μάθει ἀκόμα. Ἀλλ' οὔτε καὶ κανένας ἀπὸ τοὺς ἀγγέλους· γιατί οὔτε ἔτσι ἀκοῦνε οἱ ἄνθρωποι, ὅπως μὴνύουν οἱ ἄγγελοι, ὡς ἄγγελοι. Οὔτε εἶναι τὰ δικά μας αὐτιά ἔτσι ὅπως εἶναι ἡ δική τους γλώσσα. Οὔτε μπορεῖ κανεὶς νὰ δώσει στοὺς ἀγγέλους ὄργανα φωνῆς, ἐννοῶ τὰ χεῖλη καὶ τὰ παρακείμενα σ' αὐτά, καὶ φάρυγγα καὶ ἀρτηρία καὶ σπλάγχνα κι ἀναπνοὴ καὶ ἀέρα πὺν πλήττεται. Κι εἶναι πολὺ

πολλοῦ γε δεῖ, τὸν Θεὸν ἐμβοᾶν ἀπροσίτῳ ἀγιότητι καὶ ἀρχαγγέλων αὐτὸν κεχωρισμένον. Ἦδη δὲ καὶ τοὺς ἀγγέλους μεμαθηκέναι παρελήφμεν τὴν ἀλήθειαν, καὶ τοὺς ἐπὶ τούτων ἄρχοντας γενητοὶ γάρ. Λεῖπεται τοίνυν, ὑπεξαναδάντας ἡμᾶς, καὶ τὸν τούτων διδάσκαλον 5 ποθεῖν. Ἐπεὶ δὲ ἐν μὲν τὸ ἀγέννητον, ὁ παντοκράτωρ Θεός, ἐν δὲ καὶ τὸ προγεννηθέν, «δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἐν («εἷς γὰρ τῷ ὄντι ἐστὶν ὁ Θεός, ὃς ἀρχὴν τῶν ἀπάντων ἐποίησε», μηνύων τὸν πρωτόγονον Υἱόν, ὁ Πέτρος γράφει, συνεῖς ἀκριδῶς τό, «Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν»), Σοφία δὲ 10 οὗτος εἴρηται πρὸς ἀπάντων τῶν προφητῶν, οὗτός ἐστιν ὁ τῶν γεννητῶν ἀπάντων διδάσκαλος, ὁ σύμβολος τοῦ Θεοῦ, τοῦ τὰ πάντα προεγνωκότος Ὁ δὲ ἄνωθεν, ἐκ πρώτης καταβολῆς κόσμου, «πολυτρόπως καὶ πολυμερῶς» πεπαίδευκέ τε καὶ τελειοῖ, ὅθεν εἰκότως εἴρηται· «Μὴ εἵπητε ἑαυτοῖς διδάσκαλον ἐπὶ τῆς γῆς». Ὁρᾶς ὀπόθεν ἔχει τὰς λαβὰς 15 ἡ φιλοσοφία ἡ ἀληθής, κἂν ὁ νόμος εἰκὼν καὶ σκιά τῆς ἀληθείας τυγχάνη; σκιά γὰρ ὁ νόμος τῆς ἀληθείας. Ἄλλ' ἡ φιλαυτία τῶν Ἑλλήνων, διδασκάλους τινὰς ἀνθρώπους ἀνακηρύττει.

Ὡς οὖν ἐπὶ τὸν ποιητὴν τὸν Θεὸν πᾶσα ἀνατρέχει πατριὰ, οὕτω καὶ ἐπὶ τὸν Κύριον ἡ τῶν καλῶν διδασκαλία καὶ ἡ δικαιοῦσα, καὶ εἰς 20 τοῦτο χειραγωγοῦσά τε καὶ συλλαμβάνουσα. Εἰ δ' ἔκ τινος ποιήσεως τὰ τῆς ἀληθείας ὄτω δήποτε τρόπῳ λαβόντες σπέρματα οὐκ ἐξέθρεψάν τινες, γῆ δὲ ἀγόνῃ καὶ ἀνομβρία παραδεδωκότες, ἀγρίαις συνεπνίξατο βοτάναις, καθάπερ οἱ Φαρισαῖοι ἐξετράπησαν τοῦ νόμου, ἀνθρωπίνας παρεισάγοντες διδασκαλίας, τούτων οὐχ ὁ διδάσκαλος 25 αἴτιος, ἀλλ' οἱ παρακούειν προσηρημένοι. Οἱ πεισθέντες δὲ αὐτῶν τῇ τε τοῦ Κυρίου παρουσίᾳ καὶ τῇ τῶν Γραφῶν σαφηνείᾳ ἐν ἐπιγνώσει γίνονται τοῦ νόμου, καθάπερ καὶ οἱ ἀπὸ φιλοσοφίας διὰ τῆς τοῦ Κυρίου διδασκαλίας ἐν ἐπιγνώσει τῆς ἀληθοῦς φιλοσοφίας καθίστανται· «Τὰ λόγια γὰρ Κυρίου λόγια ἀγνά, ἀργύριον πεπυρωμένον, δοκίμιον τῇ 30 γῆ, κεκαθαρισμένον ἑπταπλασίως» ἦτοι ὡς ἄργυρος πολλάκις ἀποκαθαρθεῖς, εἰς δοκίμιον καθίσταται ὁ δίκαιος, νόμισμα Κυρίου γενόμενος, καὶ χάραγμα βασιλικὸν ἀναδεξάμενος ἢ, ἐπεὶ καὶ Σαλομὼν λέγει, «γλῶσσαν δικαίου ἄργυρον πεπυρωμένον», τὴν δεδοκμασμέ-

μακριά, ὥστε νὰ μᾶς φωνάζει ὁ Θεός με τὴν ἀπρόσιτη ἀγιότητά του καὶ τὸ χωρισμό του ἀπὸ τοὺς ἀρχαγγέλους. Ἦδη καὶ οἱ ἄγγελοι, ὅπως ἔχομε παραλάβει, ἔχουν μάθει τὴν ἀλήθεια καθὼς καὶ οἱ ἀρχοντές τους· γιατί εἶναι δημιουργημένοι. Ἀπομένει λοιπόν, προσπερνώντας τους, ν' ἀναζητήσομε καὶ τὸ δάσκαλο αὐτῶν. Κι ἐπειδὴ βέβαια εἶναι ἓνα τὸ ἀγέννητο, ὁ παντοκράτωρ Θεός, καὶ ἓνα τὸ γεννημένο πρὶν ἀπὸ ὅλα «μέσω τοῦ ὁποίου ἔγιναν τὰ πάντα, καὶ πού χωρὶς αὐτὸν δὲν ἔγινε τίποτε»² (γιατὶ «ἓνας εἶναι πράγματι ὁ Θεός πού ἔθεσε τὴν ἀρχὴ των») γράφει, δηλώνοντας τὸν πρωτογέννητο Υἱό, ὁ Πέτρος, κατανοώντας ἀκριβῶς τὸ «Στὴν ἀρχὴ ὁ Θεός ἔκανε τὸν οὐρανὸ καὶ τὴ γῆ»³. Κι αὐτὸς ὀνομάστηκε Σοφία ἀπὸ ὅλους τοὺς προφῆτες· αὐτὸς εἶναι ὁ δάσκαλος ὅλων ὅσα ἔχουν γεννηθεῖ, μέτοχος τῆς βουλῆς τοῦ Θεοῦ πού προοιωνίζει τὰ πάντα. Αὐτὸς ἀπὸ ψηλά, ἀπὸ τὴν πρώτη ἀρχὴ τοῦ κόσμου πολλές φορές καὶ με πολλοὺς τρόπους δίδαξε καὶ τελειοποίησε, γι' αὐτὸ δικαιολογημένα ἔχει λεχθεῖ «Μὴν πεῖτε ἔχομε δάσκαλο ἐπάνω στὴ γῆ»⁴. Βλέπεις ἀπὸ ποῦ ξεκινᾷ ἡ ἀληθινὴ φιλοσοφία, ἀκόμα κι ἂν ὁ νόμος εἶναι εἰκόνα καὶ σκιά τῆς ἀλήθειας; γιατί εἶναι πράγματι ὁ νόμος σκιά τῆς ἀλήθειας. Ἀλλὰ ἡ φιλαυτία τῶν Ἑλλήνων ἀνακηρύττει δασκάλους κάποιους ἀνθρώπους.

Ὅπως λοιπόν στὸν δημιουργὸ Θεὸ ἀνατρέχει ὅλο τὸ γένος⁵, ἔτσι ἀνάγεται στὸν Κύριο καὶ ἡ διδασκαλία, πού σώζει καὶ ὁδηγεῖ σ' αὐτὸν καὶ συλλαμβάνει (τοὺς ψευδεῖς δασκάλους). Κι ἂν κάποιοι, παίρνοντας ἀπὸ κάποια δημιουργία με ὁποιοδήποτε τρόπο σπέρματα τῆς ἀλήθειας, καὶ δὲν τὰ ἔθρεψαν καλλιεργώντας τα, ἀλλὰ τὰ παρέδωσαν σὲ ἄγωνα γῆ καὶ χωρὶς βροχῆ καὶ τὰ ἐπνίξαν μέσα σὲ ἄγρια χόρτα, ὅπως οἱ Φαρισαῖοι ἐξέκλιναν ἀπὸ τὸ νόμο, εἰσάγοντας ἀνθρώπινες διδασκαλίες, γι' αὐτὰ δὲν εἶναι αἷτιος ὁ δάσκαλος, ἀλλ' ἐκεῖνοι πού προτίμησαν τὴν παρακοή. Ὅσοι ὅμως ἀπὸ αὐτοὺς πίστεψαν στὴν παρουσία τοῦ Κυρίου καὶ στὴ σαφήνεια τῶν Γραφῶν, φτάνουν σ' ἐπίγνωση τοῦ νόμου, ὅπως κι ὅσοι φιλοσοφοῦν μέσω τῆς διδασκαλίας τοῦ Κυρίου ἔρχονται σὲ ἐπίγνωση τῆς ἀληθινῆς φιλοσοφίας. Γιατὶ λέει· «τὰ λόγια τοῦ Κυρίου εἶναι λόγια ἀγνᾶ, ἀργυρος πυρωμένος, πού δοκιμάστηκε σὲ κλίβανο τῆς γῆς κι ἔχει περάσει ἀπὸ ἑπταπλὸ καθαρισμό»⁶. Δηλαδή, σὰν ἀργυρος πού ἀναχωνεύθηκε πολλές φορές, δοκιμάζεται ὁ δίκαιος καὶ γίνεται νόμισμα τοῦ Κυρίου καὶ δέχεται τὴ σφραγίδα τῆ βασιλικῆ. Ἡ, ἐπειδὴ καὶ ὁ Σολομών λέει, «ἡ γλῶσσα τοῦ δίκαιου εἶναι

νην καὶ σοφὴν διδασκαλίαν ἐπαινετὴν καὶ ἀποδεκτὴν τυγχάνειν μηνύων, ὅτ' ἂν ἐκκεκαθαρομένη πλουσίως τυγχάνῃ τῇ γῆ, τουτέστιν ὅτ' ἂν πολυτρόπως ἢ γνωστικὴ ψυχὴ ἀγιάζεται κατὰ τὴν ἀποχὴν τῶν γεωδῶν πυρώσεων. Ἀγνίζεται δὲ καὶ τὸ σῶμα ἐν ᾧ οἰκεῖ, ἐξιδιοποιούμενον εἰς εἰλικρίνειαν ἀγίου ναώ. Ὁ δὲ ἐν τῷ σώματι καθαρισμὸς τῆς ψυχῆς πρώτης πρώτος, οὗτός ἐστιν ἡ ἀποχὴ τῶν κακῶν, ἣν τινες τελείωσιν ἠγοῦνται, καὶ ἔστιν ἀπλῶς τοῦ κοινοῦ πιστοῦ, Ἰουδαίου τε καὶ Ἑλληνοσ, ἡ τελείωσις αὕτη· τοῦ δὲ Γνωστικοῦ μετὰ τὴν ἄλλοις νομιζομένην τελείωσιν ἢ δικαιοσύνη εἰς ἐνέργειαν εὐποίας προβαί-
10 νει· καὶ ὅτω δὴ ἡ ἐπίτασις τῆς δικαιοσύνης εἰς ἀγαθοποιίαν ἐπιδέδωκε, τούτω ἡ τελείωσις ἐν ἀμεταδόλω ἔξει εὐποίας καθ' ὁμοίωσιν τοῦ Θεοῦ διαμένει. Οἱ μὲν γὰρ σπέρμα Ἀβραάμ, δοῦλοι ἔτι τοῦ Θεοῦ, οὗτοί εἰσιν οἱ κλητοί· υἱοὶ δὲ Ἰακώβ οἱ ἐκλεκτοὶ αὐτοῦ, οἱ τῆς κακίας πτερνίσαντες τὴν ἐνέργειαν.

15 Εἰ τοίνυν αὐτόν τε τὸν Χριστὸν σοφίαν φαμέν, καὶ τὴν ἐνέργειαν αὐτοῦ, τὴν διὰ τῶν προφητῶν, δι' ἧς ἔστι τὴν γνωστικὴν παράδοσιν ἐκμανθάνειν, ὡς αὐτὸς κατὰ τὴν παρουσίαν τοῦ ἀγίου ἐδίδαξεν ἀποστόλους, σοφία εἴη ἂν ἢ γνῶσις, ἐπιστήμη οὕσα καὶ κατάληψις τῶν ὄντων τε καὶ ἐσομένων καὶ παρωχηκότων δεδαία καὶ ἀσφαλῆς, ὡς ἂν
20 παρὰ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ παραδοθεῖσα καὶ ἀποκαλυφθεῖσα. Καὶ δὴ καὶ εἰ ἔστι τέλος τοῦ σοφοῦ ἢ θεωρία, ὀρέγεται μὲν, ὁ μὲν ἔτι φιλοσόφων, τῆς θείας ἐπιστήμης, οὐδέπω δὲ τυγχάνει, ἣν μὴ μαθήσει παραλάβῃ σαφηνισθεῖσαν αὐτῷ τὴν προφητικὴν φωνήν, δι' ἧς τὰ τ' ἔοντα, τὰ τ' ἐσόμενα, πρὸ τ' ἔοντα, ὅπως ἔχει τε καὶ ἔσχε καὶ ἔξει, παραλαμβάνει.
25 Ἡ γνῶσις δὲ αὕτη, ἢ κατὰ διαδοχὰς εἰς ολίγους ἐκ τῶν ἀποστόλων ἀγράφως παραδοθεῖσα, κατελήλυθεν ἐντεῦθεν δὲ ἄρα γνῶσιν εἴτε σοφίαν συνασκηθῆναι χρὴ εἰς ἕξιν θεωρίας αἰδίων καὶ ἀναλλοιώτων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η.

30 Ἡ φιλοσοφία γνῶσις ἐστὶ ἐκ Θεοῦ δοθεῖσα, εἰ καὶ ὀράται ὡς εὐτελιζομένη ὑπὸ τῶν ἀποστόλων, τῶν εἰς τὸ τελειότερον φῶς τοῦ Εὐαγγελίου σκοπούντων.

Ἐπεὶ καὶ Παῦλος ἐν ταῖς Ἐπιστολαῖς οὐ φιλοσοφίαν διαβάλλον

ἄργυρος πυρακτωμένος»⁷, δηλώντας ὅτι ἡ δοκιμασμένη καὶ σοφὴ διδασκαλία εἶναι ἐπαινετὴ καὶ ἀποδεκτὴ, ὅταν ἔχει καθαριστεῖ στὸν πῆλινο κλίβανο, δηλαδή ὅταν μὲ πολλοὺς τρόπους ἡ γνωστικὴ ψυχὴ ἀγιάζεται ἀπέχοντας ἀπὸ τὶς γεώδεις πυρώσεις. Ἀγνίζεται ὅμως καὶ τὸ σῶμα στὸ ὁποῖο κατοικεῖ, κάνοντας δική του τὴν καθαρότητα τοῦ ἁγίου ναοῦ. Καὶ ὁ πρῶτος καθαρισμὸς μέσα στὸ σῶμα πρώτης τῆς ψυχῆς, εἶναι ἡ ἀποχὴ ἀπὸ τὰ κακὰ, ποὺ μερικοὶ τὴ θεωροῦν τελείωση, καὶ εἶναι γενικὰ ἀπὸ κοινοῦ τοῦ πιστοῦ Ἰουδαίου καὶ Ἑλληνα, αὐτὴ ἡ τελείωση. Ἡ δικαιοσύνη τοῦ γνωστικοῦ μετὰ τὴ θεωρούμενη ἀπὸ τοὺς ἄλλους τελείωση προχωρεῖ στὴν ἐνέργεια τῆς εὐποίας. Καὶ σ' ὅποιον ἡ ἐπιμονὴ στὴ δικαιοσύνη προχώρησε στὴν ἐνέργεια τοῦ ἀγαθοῦ, σ' αὐτὸν ἡ τελείωσή του παραμένει σὲ ἀμετάβλητη ἔξῃ εὐποίας κατὰ τρόπο ὅμοιο μὲ τὸν Θεό. Γιατί, ὅσοι εἶναι ἀπόγονοι τοῦ Ἀβραάμ καὶ εἶναι ἀκόμα δούλοι τοῦ Θεοῦ, αὐτοὶ εἶναι οἱ κλητοί, ἐνῶ υἱοὶ τοῦ Ἰακώβ, οἱ ἐκλεκτοὶ του, εἶναι ἐκεῖνοι ποὺ κλώττησαν⁸ τὴν ἐνέργεια τῆς κακίας.

Ἄν λοιπὸν καὶ αὐτὸν τὸν ἴδιο τὸν Χριστὸ τὸν λέμε Σοφία καὶ τὴν ἐνέργειά του ποὺ ἐκδηλώνεται μὲ τοὺς προφήτες, μέσω τῆς ὁποίας εἶναι δυνατὸ νὰ μάθομε τὴ γνωστικὴ παράδοση, ὅπως αὐτὸς τὴ δίδαξε στοὺς ἁγίους ἀποστόλους του κατὰ τὴν ἐδῶ παρουσία του, Σοφία τότε εἶναι ἡ γνώση, ποὺ εἶναι ἡ ἐπιστήμη καὶ ἡ κατάληψη ὅσων εἶναι καὶ ὅσων θὰ συμβοῦν καὶ ὅσων πέρασαν, ἡ βέβαιη καὶ ἀσφαλῆς, ἀφοῦ παραδόθηκε καὶ ἀποκαλύφθηκε ἀπὸ τὸν Υἱὸ τοῦ Θεοῦ. Καὶ ἂν τέλος τοῦ σοφοῦ εἶναι ἡ θεωρία, τότε ὁρέγεται, ἐκεῖνος ποὺ φιλοσοφεῖ ἀκόμα, τὴ θεία ἐπιστήμη, δὲν τὴν πετυχαίνει ὅμως ἀκόμα, ἂν δὲν παραλάβει διασαφηνισμένη ἀπὸ τὴ μάθηση τὴν προφητικὴ φωνή, μὲ τὴν ὁποία παραλαμβάνει ὅσα ὑπάρχουν, ὅσα θὰ γίνουν, καὶ ὅσα ἔγιναν πρὶν⁶, πῶς εἶναι, καὶ πῶς ἦταν, καὶ πῶς θὰ εἶναι. Αὐτὴ ἡ γνώση, ποὺ μὲ τὴ διαδοχὴ παραδόθηκε ἄγραφα σὲ λίγους ἀπὸ τοὺς ἀποστόλους, ἔφθασε μέχρι σὲ μᾶς. Καὶ ἀπὸ ἐδῶ πρέπει νὰ συνασκηθοῦν ἡ γνώση ἡ σοφία σὲ ἔξῃ θεωρίας αἰώνια καὶ ἀναλλοίωτη.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Η'.

Ἡ φιλοσοφία εἶναι γνώση δοσμένη ἀπὸ τὸν Θεό, ἂν καὶ φαίνεται νὰ ἐξευτελίζεται ἀπὸ τοὺς ἀποστόλους ποὺ ἀποβλέπουν στὸ τελειότερο φῶς τοῦ Εὐαγγελίου.

Ἐπειδὴ καὶ ὁ Παῦλος στὶς ἐπιστολές του δὲν φαίνεται νὰ διαβάλλει

φαίνεται τὸν δὲ τοῦ γνωστικοῦ μεταλαμβάνοντα ὕψους, οὐκ ἔτι πα-
 λινδρομεῖν ἀξιοῖ ἐπὶ τὴν ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν «στοιχεῖα τοῦ κό-
 σμου» ταύτην ἀλληγορῶν, στοιχειωτικήν τινα οὖσαν καὶ προπαιδείαν
 τῆς ἀληθείας. Διὸ καὶ τοῖς Ἑβραίοις γράφων, τοῖς ἐπανακάμπτουσι
 5 εἰς νόμον ἐκ πίστεως, τίνα τὰ στοιχεῖα τῆς ἀρχῆς τῶν λόγων τοῦ Θεοῦ,
 καὶ γεγόνατε χρεῖαν ἔχοντες γάλακτος καὶ οὐ στερεᾶς τροφῆς;». Ὡς-
 αὐτως ἄρα καὶ τοῖς ἐξ Ἑλλήνων ἐπιστρέφουσι Κολοσσαεῦσι. «Βλέ-
 πετε μὴ τις ὑμᾶς ἔσται ὁ συλαγωγῶν διὰ τῆς φιλοσοφίας καὶ κενῆς
 ἀπάτης κατὰ τὴν παράδοσιν τῶν ἀνθρώπων, κατὰ τὰ στοιχεῖα τοῦ
 10 κόσμου τούτου, καὶ οὐ κατὰ Χριστόν», δελεάζων αὐτοὺς εἰς φιλοσο-
 φίαν ἀναδραμεῖν, τὴν στοιχειώδη διδασκαλίαν. Καὶ λέγει τις κατὰ
 σύνεσιν ἀνθρώπων φιλοσοφίαν εὐρησθαι πρὸς Ἑλλήνων, ἀλλὰ τὰς
 Γραφὰς εὐρίσκω τὴν σύνεσιν θεόπεμπτον εἶναι λεγούσας. Ὁ γοῦν
 Ψαλμωδὸς μεγίστην ἠγεῖται δωρεὰν τὴν σύνεσιν, καὶ αἰτεῖ λέγων
 15 «Δοῦλος σὸς εἰμι ἐγὼ· συνέτισόν με». Καὶ μὴ τι τὸ πολὺπειρον τῆς
 γνώσεως αἰτούμενος ὁ Δαβὶδ γράφει, «Χρηστότητα καὶ παιδείαν καὶ
 γνῶσιν δίδαξόν με, ὅτι ταῖς ἐντολαῖς σου ἐπίστευσα»; Κυρίας δ' εἶναι
 τὰς διαθήκας ὠμολόγηται καὶ τοῖς τιμιωτέροις δίδοσθαι. Λέγει γοῦν
 ὁ ψαλμὸς πάλιν ἐπὶ τοῦ Θεοῦ. «Οὐκ ἐποίησεν οὕτως οὐδενὶ ἔθνει, καὶ
 20 τὰ κρίματα αὐτοῦ οὐκ ἐδήλωσεν αὐτοῖς». Τὸ δέ, «Οὐκ ἐποίησεν οὐ-
 τως», πεποιηκέναι μὲν δηλοῖ, ἀλλ' οὐχ «οὕτως». Ἐν συγκρίσει γοῦν τὸ
 «οὕτως» πρὸς τὴν ὑπεροχὴν τὴν καθ' ἡμᾶς γινομένην· ἔξῃν δὲ δήπου
 τῷ προφήτῃ εἰπεῖν ἀπλῶς τὸ «οὐκ ἐποίησεν», ἄνευ τῆς προσθήκης τοῦ
 «οὕτως». Ναὶ μὴν καὶ ὁ Πέτρος ἐν ταῖς Πράξεσιν, «Ἐπ' ἀληθείας κα-
 25 ταλαμβάνομαι», φησὶν, «ὅτι προσωπολήπτης οὐκ ἔστιν ὁ Θεός, ἀλλ' ἐν
 παντὶ ἔθνει ὁ φοβούμενος αὐτὸν καὶ ἐργαζόμενος δικαιοσύνην δεκτὸς
 αὐτῷ ἔστιν».

Οὐ χρόνῳ τοίνυν τὸ ἀπροσωπόληπτον τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ἐξ αἰῶνος
 οὐδὲ μὴν ἤρξατό ποτε ἢ εὐεργεσία αὐτοῦ, ἀλλ' οὐδὲ περιορίζεται τό-
 30 ποις ἢ ἀνθρώποις τισίν· οὐδὲ γὰρ μερικὴ ἢ εὐποιία αὐτοῦ. «Ἀνοίξατέ
 μοι πύλας δικαιοσύνης», φησὶν· «ἐν αὐταῖς εἰσελθὼν, ἐξομολογήσομαι
 τῷ Κυρίῳ. Αὕτη ἡ πύλη τοῦ Κυρίου. Δίκαιοι εἰσελεύσονται ἐν αὐτῇ».
 Ἐξηγούμενος δὲ τὸ ρητὸν τοῦ προφήτου Βαρνάβας, ἐπιφέρει· «Πολ-
 λῶν πυλῶν ἀνεωγνυῶν, ἢ ἐν δικαιοσύνῃ, αὕτη ἔστιν ἢ ἐν Χριστῷ, ἐν ᾗ

1. Κολ. 2, 8.

2. Ἑβρ. 5, 12.

3. Κολ. 2, 8.

4. Ψαλμ. 118, 125.

5. Ψαλμ. 118, 66.

6. Ψαλμ. 147, 9.

7. Πράξ. 10, 34-35.

8. Ψαλμ. 118, 19-20.

τῆ φιλοσοφία, οὔτε κρίνει σωστό ὅποιος μετέχει στοῦ γνωστικοῦ ὕψος νὰ παλινδρομεῖ στήν ἑλληνική φιλοσοφία, ἀλληγορώντας τήν ὡς στοιχεῖα τοῦ κόσμου¹, ἐπειδὴ εἶναι μιᾶ προσπᾶθεια στοιχειωτική καὶ παιδεία πρὸς τὴν ἀλήθεια. Γι’ αὐτό καὶ γράφοντας στοὺς Ἑβραίους, πού ἐπιστρέφουν στοῦ νόμο ἀπὸ τὴν πίστη, λέει: «Στ’ ἀλήθεια ἔχετε πάλι ἀνάγκη νὰ διδαχτεῖτε ποιά εἶναι τὰ στοιχεῖα τῆς ἀρχῆς τῶν λόγων τοῦ Θεοῦ καὶ φτάσατε στοῦ σημεῖο νὰ ἔχετε ἀνάγκη ἀπὸ γάλα καὶ ὄχι στερεὰ τροφή;»². Τὸ ἴδιο καὶ στοὺς Κολοσσαεῖς πού ἐπιστρέφουν ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες γράφει: «Προσέξτε, μήπως βρεθεῖ κάποιος καὶ σᾶς παρασύρει μὲ τὴ φιλοσοφία καὶ τὴν κούφια ἀπάτη, ὅπως συμβαίνει ἀνάμεσα στοὺς ἀνθρώπους καὶ σὰ στοιχεῖα τοῦ κόσμου αὐτοῦ καὶ ὄχι κατὰ Χριστόν»³, δελεάζοντάς τους πάλι νὰ ἀνατρέξουν στὴ στοιχειώδη διδασκαλία, τὴ φιλοσοφία. Κι ἂν πεῖ κάποιος, ὅτι ἡ φιλοσοφία βρέθηκε ἀπὸ τὴ σοφία τῶν ἀνθρώπων, ἐγὼ βρίσκω ὡστόσο ὅτι οἱ Γραφές λένε, ὅτι ἡ σοφία εἶναι σταλμένη ἀπὸ τὸν Θεό. Ὁ Ψαλμωδὸς λοιπὸν θεωρεῖ μέγιστη δωρεὰ τὴ σοφία καὶ τὴ ζητεῖ λέγοντας: «Ἐγὼ εἶμαι δοῦλος σου, δός μου σοφία»⁴. Καὶ μήπως δὲν ζητάει τὴν πολλαπλὴ γνώση ὁ Δαβὶδ γράφοντας, «Χρηστότητα καὶ παιδεία καὶ γνώση δίδαξέ με, ἐπειδὴ πίστεψα στὶς ἐντολές σου»⁵; Ἐχει ὁμολογηθεῖ ὅτι οἱ Διαθῆκες εἶναι ἐγκυρότατες καὶ δόθηκαν στοὺς πιὸ σπουδαίους. Λέει λοιπὸν ὁ ψαλμὸς πάλι γιὰ τὸν Θεό: «Δὲν φέρθηκε ἔτσι ὁ Θεὸς σὲ κανένα ἔθνος καὶ δὲν φανέρωσε σ’ αὐτοὺς τίς ἐντολές του»⁶. Τὸ «δὲν φέρθηκε ἔτσι» σημαίνει ὅτι ἔδειξε μιᾶ συμπεριφορὰ, ὄχι ὅμως «ἔτσι». Τὸ «ἔτσι» λοιπὸν μπῆκε γιὰ νὰ γίνῃ σύγκριση μὲ τὴ δική μας ὑπεροχή. Ὁ προφήτης μποροῦσε νὰ πεῖ ἀπλῶς, “δὲν φέρθηκε” χωρὶς νὰ προσθέσῃ τὸ «ἔτσι». Ἀλλὰ κι ὁ Πέτρος στὶς Πράξεις λέει: «Τώρα καταλαβαίνω, ἀλήθεια, ὅτι ὁ Θεὸς δὲν εἶναι προσωπολήπτης, ἀλλὰ σὲ κάθε ἔθνος, ὅποιος τὸν φοβᾶται καὶ κάνει ἔργα δικαιοσύνης εἶναι δεκτὸς ἀπὸ αὐτόν»⁷.

Δὲν ἦρθε λοιπὸν μὲ τὸν καιρὸ ἡ ἀπροσωποληψία τοῦ Θεοῦ, ἀλλ’ ὑπῆρχε προαιώνια: οὔτε ἄρχισε κάποια στιγμή ἡ εὐεργετικότητά του καὶ οὔτε περιορίζεται σὲ κάποιους τόπους καὶ σὲ κάποιους ἀνθρώπους: οὔτε ἡ εὐεργετικότητά του βέβαια εἶναι μερική. Γιατὶ λέει: «Ἀνοίξτε μου, πόρτες δικαιοσύνης. Μπαίνοντας θὰ δοξολογήσω τὸν Κύριο. Αὕτῃ εἶναι ἡ πύλη τοῦ Κυρίου. Ἀπὸ αὐτὴν θὰ περάσουν ὅποιοι εἶναι δίκαιοι»⁸. Ἐξηγώντας ὁ Βαρνάβας τὴ φράση τοῦ προφήτη, προσθέτει: «Ἐνῶ ἔχουν ἀνοίξει πολλές πύλες, ἡ πύλη τῆς δικαιοσύνης

μακάριοι πάντες οἱ εἰσελθόντες». Τῆς αὐτῆς ἔχεται ἐννοίας κάκεινο τὸ προφητικόν· «Κύριος ἐπὶ ὑδάτων πολλῶν»· οὐ τῶν διαθηκῶν τῶν διαφόρων μόνων, ἀλλὰ καὶ τῶν τῆς διδασκαλίας τρόπων, τῶν τε ἐν Ἑλληνισμῶν εἰς δικαιοσύνην ἀγόντων, τῶν τε ἐν βαρβάρους Σαφῶς δὲ ἤδη
5 καὶ ὁ Δαβὶδ μαρτυρῶν τῇ ἀληθείᾳ, ψάλλει· «Ἀποστραφήτωσαν οἱ ἁμαρτωλοὶ εἰς τὸν ἄδην, πάντα τὰ ἔθνη τὰ ἐπιλανθανόμενα τοῦ Θεοῦ». Ἐπιλανθάνονται δὲ δηλονότι οὐ πρότερον ἐμέμνηντο, καὶ ὄν πρὶν ἢ ἐπιλαθέσθαι ἐγίνωσκον, τοῦτον παραπέμπονται. Ἦν ἄρα εἶδησίς τις ἁμαυρὰ τοῦ Θεοῦ καὶ παρὰ τοῖς ἔθνεσι. Καὶ ταυτὶ μὲν τῆδε ἐχέτω.

10 Πολυμαθῆ δὲ εἶναι χρὴ τὸν Γνωστικόν. Καὶ ἐπειδὴ Ἑλληνέσφασιν, Πρωταγόρου προκατάρξαντος, παντὶ λόγῳ λόγον ἀντικεισθαι παρεσκευάσθαι καὶ πρὸς τοὺς τοιοῦτους τῶν λόγων ἀρμόζει λέγεσθαι. Λέγει γὰρ ἡ Γραφή· «Ὁ τὰ πολλὰ λέγων καὶ ἀντακούσεται». Παραβολὴν δὲ Κυρίου τίς νοήσει, εἰ μὴ σοφὸς καὶ ἐπιστήμων καὶ ἀγαπῶν
15 τὸν Κύριον αὐτοῦ;». «Ἔστω» τοίνυν «πιστὸς» ὁ τοιοῦτος, «ἔστω δυνατὸς γνῶσιν ἐξεπεῖν, ἦτω σοφὸς ἐν διακρίσει λόγων, ἦτω γοργὸς ἐν ἔργοις, ἦτω ἀγνός. Τοσοῦτῳ γὰρ μᾶλλον ταπεινοφρονεῖν ὀφείλει, ὅσῳ δοκεῖ μᾶλλον μείζων εἶναι», ὁ Κλήμης ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους φησί. Τοιοῦτος, οἷός τε ἐκείνῳ πείθεσθαι τῷ παραγγέλματι· «Καὶ οὖς μὲν ἐκ
20 πυρὸς ἀρπάζετε, διακρινομένους δὲ ἐλεεῖτε». Ἀμέλει τὸ δρέπανον ἔνεκεν τοῦ κλαδεύειν προηγουμένως γέγονεν, ἀλλὰ καὶ πεπλεγμένα τὰ κλήματα διαστέλλομεν ἐν αὐτῷ καὶ ἀκάνθας κόπτομεν τῶν συμπεφυκυῶν ταῖς ἀμπέλοις, αἷς οὐ ραδίον ἐστὶ προσελθεῖν. Ταῦτα δὲ πάντα τὴν ἀναφορὰν ἔχει ἐπὶ τὸ κλαδεῦσαι. Πάλιν, ἄνθρωπος προηγουμένως
25 γέγονεν εἰς ἐπίγνωσιν Θεοῦ, ἀλλὰ καὶ γεωργεῖ καὶ γεωμετρεῖ καὶ φιλοσοφεῖ, ὧν τὸ μὲν ἐπὶ τὸ ζῆν, τὸ δὲ ἐπὶ τὸ εὖ ζῆν, τὸ δὲ ἐπὶ τὸ μελετᾶν τὰ ἀποδεικτικὰ γεγένηται.

Ναὶ μὴν οἱ λέγοντες τὴν φιλοσοφίαν ἐκ τοῦ διαδόλου ὀρμαῖσθαι, κάκεινο ἐπιστησάτωσαν, ὅτι φησὶν ἡ Γραφή «μετασχηματίζεσθαι τὸν
30 διάβολον εἰς ἄγγελον φωτός». Τί ποιήσοντα; Εὐδηλον, ὅτι προφητεύσοντα. Εἰ δὲ ὡς ἄγγελος φωτός προφητεύει, ἀληθῆ ἄρα ἐρεῖ. Εἰ ἀγγελικὰ καὶ φωτεινὰ προφητεύσει καὶ ὠφέλιμα, τότε ὅτε καὶ μετασχηματίζεται καθ' ὁμοιότητα ἐνεργείας, καὶ ἄλλος ἢ κατὰ τὸ ὑποκειμένον

9. Ψαλμ. 28, 3.

10. Ψαλμ. 9, 18.

11. «Πρῶτος ἔφη δύο λόγους

εἶναι περὶ παντός πράγματος» Διογένης Λαέρτιος, βιβλ. 9,

12. Ἰωβ 11, 2.

13. Ὁ Κλήμης Ρώμης.

14. Ἰούδα 22-23.

15. Β' Κορ. 11, 14.

εἶναι τοῦ Χριστοῦ· εἶναι μακάριοι ὅλοι ὅσοι περνοῦν ἀπὸ αὐτῆν». Τὴν ἴδια ἔννοια ἔχει καὶ ἡ ἄλλη ρήσις τοῦ προφήτη· «Ὁ Κύριος ἀκούγεται ἐπάνω σὲ πολλὰ νερά»⁹, δηλαδή ὄχι στὶς δύο διαφορετικὲς Διαθήκες μόνο, ἀλλὰ καὶ στοὺς τρόπους διδασκαλίας, ὅσοι καὶ τοὺς Ἕλληνες ὀδηγοῦν στὴ δικαιοσύνη καὶ τοὺς βαρβάρους. Τὴν ἀλήθεια αὐτὴ δέχεται καὶ ὁ Δαβὶδ ψάλλοντας· «Ἄς γυρίσουν οἱ ἁμαρτωλοὶ στὸν ἄδη, ὅλα τὰ ἔθνη ποὺ λησμονοῦν τὸν Θεό»¹⁰. Λησμονοῦν δηλαδή ἐκεῖνον τὸν ὁποῖο προηγουμένως τὸν θυμοῦνταν. Καὶ ἐκεῖνον ποὺ τὸν γνώριζαν προτοῦ τὸν λησμονήσουν, αὐτὸν τὸν περιφρονοῦν. Εἶχαν λοιπὸν καὶ τὰ ἔθνη μιὰ θαμπὴ γνώση τοῦ Θεοῦ. Αὐτὰ ὡς ἔδῳ.

Ὁ γνωστικὸς πρέπει νὰ εἶναι πολυμαθής. Καὶ ἐπειδὴ οἱ Ἕλληνες λένε, μὲ τὸν Πρωταγόρα πρῶτο, ὅτι ὑπάρχει ἀντίλογος σὲ κάθε λόγο¹¹, ἀρμόζει νὰ λεχθεῖ κάτι καὶ γι' αὐτοῦ τοῦ εἴδους τοὺς λόγους. Ἡ Γραφὴ δηλαδή λέει· «Αὐτὸς ποὺ λέει τὰ πολλὰ, θ' ἀκούσει ἴδια μὲ τὴ σειρὰ του»¹². «Ποιὸς θὰ ἐννοήσῃ τὸν παραβολικὸ λόγον τοῦ Κυρίου, ἂν δὲν εἶναι σοφὸς καὶ ἐπιστήμων καὶ δὲν ἀγαπᾷ τὸν Κύριόν του; Ἄς εἶναι λοιπὸν αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος πιστός· ἄς ἔχει τὴ δύναμιν νὰ ἐξηγήσῃ τὴ γνώση. Ἄς εἶναι σοφὸς στὸ νὰ διακρίνει τοὺς λόγους, ἄς εἶναι ταχύς στὰ ἔργα, ἄς εἶναι ἄγνός. Τόσο περισσότερο ὀφείλει νὰ εἶναι ταπεινός, ὅσο ἀνώτερος νομίζει πὼς εἶναι», λέει ὁ Κλήμης¹³ στὴν ἐπιστολὴν τοῦ πρὸς τοὺς Κορινθίους. Νὰ εἶναι τέτοιος, ὥστε νὰ πείθεται σ' ἐκεῖνο τὸ παράγγελμα· «Ἄλλους νὰ τοὺς ἀρπάζετε ἀπὸ τὴ φωτιᾶ, καὶ μὲ διάκριση νὰ τοὺς ἐλεεῖτε»¹⁴. Τὸ δρεπάνι ἐγίνε βέβαια μὲ πρῶτο σκοπὸ τὸ κλάδεμα, ἀλλὰ μ' αὐτὸ ξεχωρίζομε καὶ τὶς πλεγμένες κληματόβεργες καὶ κόβομε καὶ τὶς ἀγκαθιὲς ποὺ φυτρώνουν μαζὶ μὲ τὰ κλήματα καὶ δὲν ἀφήνουν νὰ τὶς πλησιάσωμε. Ὅλα αὐτὰ ἀναφέρονται στὸ κλάδεμα. Ἐπίσης ὁ ἄνθρωπος ἐγίνε πρῶτα γιὰ νὰ λάβῃ ἐπίγνωσιν τοῦ Θεοῦ· ὥστόσο καὶ γεωμέτρης γίνεται καὶ γεωργὸς καὶ φιλόσοφος, ποὺ ἀπὸ αὐτὰ τὸ ἓνα ἀποδείχτηκε ὅτι ἔχει γίνε γιὰ τὸ βιοπορισμὸν, τὸ ἄλλο γιὰ τὴν ὀρθὴν ζωὴν, καὶ τὸ ἄλλο γιὰ μελέτες.

Ἄλλὰ ὅσοι λένε, ὅτι ἡ φιλοσοφία ξεκινᾷ ἀπὸ τὸ διάβολο, νὰ ξέρουν κι ἐκεῖνο ποὺ λέει ἡ Γραφὴ ὅτι «ὁ διάβολος μετασχηματίζεται σὲ ἄγγελον φωτός»¹⁵. Γιὰ νὰ κάνει τί; Προφανῶς γιὰ νὰ προφητεύσῃ. Μὰ ἂν προφητεύῃ σὰν ἄγγελος φωτός, ἄρα θὰ πεῖ ἀληθινά. Κι ἂν προφητεύσῃ ἀγγελικὰ καὶ φωτεινά, θὰ προφητεύσῃ καὶ ὠφέλιμα τότε, ὅταν καὶ μετασχηματίζεται κατὰ ὁμοιότητα ἐνέργειας, ἔστω κι ἂν εἶναι

τῆς ἀποστασίας ἐπεὶ πῶς ἂν ἀπατήσειέ τινα, μὴ διὰ τῶν ἀληθῶν ὑπα-
 γόμενος τὸν φιλομαθῆ εἰς οἰκειότητα, καὶ οὕτως ὕστερον εἰς ψεῦδος
 ὑποσύρων; Ἄλλως τε καὶ ἐπιστάμενος τὴν ἀλήθειαν εὐρεθήσεται, καὶ
 εἰ μὴ καταληπτικῶς, ἀλλ' οὖν οὐκ ἄπειρός γε αὐτῆς. Οὐ τοίνυν ψευ-
 5 δῆς φιλοσοφία, κἂν ὁ κλέπτης καὶ ὁ ψεύστης κατὰ μετασχηματισμὸν
 ἐνεργείας τὰ ἀληθῆ λέγη, οὐδὲ μὴν διὰ τὸν λέγοντα προκαταγνωστέ-
 ον ἀμαθῶς καὶ τῶν λεγομένων, ὅπερ καὶ ἐπὶ τῶν προφητεύειν νῦν δὴ
 λεγομένων παρατηρητέον, ἀλλὰ τὰ λεγόμενα σκοπητέον εἰ τῆς ἀλη-
 θείας ἔχεται.

10 Ἦδη δὲ καὶ καθολικῶ λόγῳ πάντα ἀναγκαῖα καὶ λυσιτελῆ τῷ βίῳ
 θεόθεν ἦκειν εἰς ἡμᾶς λέγοντες, οὐκ ἂν ἀμάρτομεν, τὴν δὲ φιλοσο-
 φίαν, καὶ μᾶλλον Ἐλλησιν οἷον διαθήκην οἰκείαν αὐτοῖς δεδόσθαι,
 ὑποβάθραν οὖσαν τῆς κατὰ Χριστὸν φιλοσοφίας, κἂν οἱ φιλοσοφοῦν-
 15 τες τὰ Ἑλλήνων ἐθελοκωφῶσι τὴν ἀλήθειαν, ἐξευτελίζοντες τὴν φω-
 νὴν τὴν βαρβάρων, ἢ καὶ ὑφορώμενοι τὸν ἐπηρτημένον τῷ πιστῷ
 κατὰ τοὺς πολιτικούς νόμους τοῦ θανάτου κίνδυνον. Ὡσπερ δὲ ἐν τῇ
 βαρβάρῳ φιλοσοφίᾳ, οὕτω καὶ ἐν τῇ ἑλληνικῇ «ἐπεσπάρη τὰ ζιζάνια»
 πρὸς τοῦ τῶν ζιζανίων οἰκείου γεωργοῦ. Ὅθεν αἶ τε αἰρέσεις παρ'
 ἡμῖν συνανεφύησαν τῷ γονίμῳ πυρῶ, οἷ τε τὴν Ἐπικούρου ἀθεότητα
 20 καὶ τὴν ἡδονὴν καὶ ὅσα ἄλλα παρὰ τὸν ὀρθὸν λόγον ἐπέσπαρται τῇ
 ἑλληνικῇ φιλοσοφίᾳ κηρύσσοντες, νόθοι τῆς θεόθεν δωρηθείσης
 γεωργίας Ἐλλησιν ὑπάρχουσι καρποί. Ταύτην «σοφίαν τοῦ αἰῶνος
 τούτου» τὴν φιλήδονον καὶ φίλαντον ὁ Ἀπόστολος λέγει, ὡς ἂν τὰ
 τοῦ κόσμου τοῦδε καὶ περὶ αὐτὸν μόνον διδάσκουσαν, ὑποκειμένην τε
 25 ἀκολούθως κατὰ προστασίαν τοῖς τῆδε ἄρχουσι. Διὸ καὶ στοιχειωτικῆ
 τίς ἐστὶν ἡ μερικὴ αὕτη φιλοσοφία, τῆς τελείας ὄντως ἐπιστήμης ἐπέ-
 κεινα κόσμου περὶ τὰ νοητὰ καὶ ἔτι τούτων τὰ πνευματικώτερα ἀνα-
 στρεφομένης, «ἃ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδε, καὶ οὐς οὐκ ἤκουσεν, οὐδὲ ἐπὶ
 καρδίαν ἀνέβη ἀνθρώπων», πρὶν ἢ διασαφῆσαι τὸν περὶ τούτων
 30 λόγον ἡμῖν τὸν διδάσκαλον, ἅγια ἀγίων καὶ ἔτι τούτων κατ' ἐπανάβα-
 σιν τὰ ἀγιώτερα ἀποκαλύψαντος τοῖς γνησίως καὶ μὴ νόθως τῆς Κυ-
 ριακῆς νίοθεσίας κληρονόμοις.

διαφορετικός σύμφωνα με τὸ γεγονός τῆς ἀποστασίας του. Πῶς δη-
λαδὴ θ' ἀπατήσῃ κάποιον, ἂν δὲν παραπλανήσῃ μετὰ τὰ ἀληθινὰ τὸν φι-
λομαθὴ σὲ οἰκειότητα μαζί του καὶ νὰ τὸν παρασύρῃ ἔτσι ἔπειτα στὸ
ψεῦδος; Ἐξάλλου θὰ βρεθεῖ καὶ νὰ γνωρίζει τὴν ἀλήθεια, ἂν ὄχι στὸ
πλήρες νόημά της, ὡστόσο δὲν θὰ εἶναι ἄπειρος αὐτῆς. Δὲν ψεύδεται
λοιπὸν ἢ φιλοσοφία, ἀκόμα κι ἂν ὁ κλέφτης καὶ ὁ ψεύτης λείπει τὴν ἀλή-
θεια κατὰ μετασχηματισμὸ τῆς ἐνέργειας. Οὔτε βέβαια ἔξαιτίας ἐκεί-
νου ποὺ μιᾶ, θὰ καταδικάσομε ἀμαθῶς ἐκ τῶν προτέρων καὶ τὰ λεγό-
μενα, πράγμα ποὺ πρέπει νὰ τὸ παρατηρήσομε καὶ γι' αὐτοὺς ποὺ
τώρα λέμε ὅτι προφητεύουν. Ἀντίθετα πρέπει νὰ ἐξετάσομε, ἂν τὰ λε-
γόμενα περιέχουν ἀλήθεια.

Ἐξάλλου ἂν γενικεύοντας τὸ πράγμα ποῦμε, ὅτι ὅσα εἶναι ἀνα-
γκαῖα καὶ ὠφέλιμα γιὰ τὴ ζωὴ ἔρχονται σ' ἐμᾶς ἀπὸ τὸν Θεό, δὲν θὰ
κάνομε λάθος. Κι αὐτὸ συμβαίνει περισσότερο μετὰ τὴ φιλοσοφία, ἂν
ποῦμε ὅτι δόθηκε στους Ἑλληνες σὰν μιὰ δική τους διαθήκη, βάση
τῆς σύμφωνης μετὰ τὸν Χριστὸ φιλοσοφίας, ἀκόμα κι ἂν οἱ Ἑλληνες φι-
λόσοφοι μένουν θεληματικᾶ κουφοὶ στὴν ἀλήθεια περιφρονώντας τὸ
λόγο τῶν βαρβάρων ἢ καὶ ἀπὸ φόβο τοῦ κινδύνου τοῦ θανάτου ποὺ
ἀπει-λεῖ τὸν πιστὸ κατὰ τοὺς νόμους τῆς πολιτείας. Καὶ ὅπως στὴ βαρ-
βαρική φιλοσοφία, ἔτσι καὶ στὴν Ἑλληνική «σπάρθηκαν τὰ ζιζάνια»¹⁶
ἀπὸ τὸν οἰκεῖο γεωργὸ τῶν ζιζανίων. Γι' αὐτὸ καὶ κοντὰ μας φύτεψαν
οἱ αἰρέσεις μαζί μετὰ τὸ γνήσιο σιτάρι, ἐνῶ ὅσοι κηρύττουν τὴν ἀθεΐα καὶ
τὴν ἡδονὴ τοῦ Ἐπικούρου καὶ ὅσα ἄλλα ἔχουν σπαρεῖ ἀντίθετα μετὰ τὸν
ὀρθὸ λόγον στὴν ἑλληνική φιλοσοφία, εἶναι νόθοι καρποὶ τῆς γεωργίας
ποὺ δωρήθηκε στους Ἑλληνες ἀπὸ τὸν Θεό. Αὐτὴν ὁ Ἀπόστολος τὴ
φιληδονία καὶ φίλαυτη σοφία τὴ λέει «σοφία τοῦτου τοῦ αἰῶνα»¹⁷, ἐ-
πειδὴ διδάσκει μόνο τὰ πράγματα τοῦ κόσμου καὶ ὅσα ἀναφέρονται σ'
αὐτὸν καὶ ὑπόκειται συνελπῶς στὴν προστασία τῶν ἐδῶ ἀρχόντων. Γι'
αὐτὸ καὶ εἶναι ἢ ἐπιμέρους αὐτὴ φιλοσοφία μιὰ στοιχειωτική μάθηση
τῆς πραγματικᾶ τέλει ἐπιστήμης πέρα ἀπὸ τὸν κόσμον ποὺ στρέφεται
γύρω ἀπὸ τὰ νοητὰ καὶ τὰ ἀκόμα ἀπὸ αὐτὰ πνευματικότερα, «τὰ ὀ-
ποῖα μάτια δὲν εἶδαν, κι αὐτιά δὲν ἄκουσαν, καὶ στὸ λογισμὸ τῶν ἀν-
θρώπων δὲν ἀνέβηκαν»¹⁸, προτοῦ ὁ δάσκαλος μᾶς διασαφηνίσει τὸν
σχετικὰ μ' αὐτὰ λόγον, ἀποκαλύπτοντας τὰ ἅγια τῶν ἀγίων καὶ κατὰ
ἀνάβαση πρὸς τὰ ἄνω τὰ ἀκόμα ἁγιότερα ἀπὸ αὐτὰ τοὺς γνήσιους κι
ὄχι νόθους κληρονόμους τοὺς υἱοθετημένους ἀπὸ τὸν Κύριον.

Αὐτίκα γὰρ τολμῶμεν φάναι (ἐνταῦθα γὰρ ἡ πίστις ἢ γνωστικῆ) πάντων ἐπιστήμονα εἶναι καὶ πάντων περιληπτικόν, βεβαία καταλήψει κεκρημένον καὶ ἐπὶ τῶν ἡμῖν ἀπόρων καὶ τῶ ὄντι γνωστικόν, ὁποῖος ἦν Ἰάκωβος, Πέτρος, Ἰωάννης, Παῦλος καὶ οἱ λοιποὶ ἀπόστο-
 5 λοι. Γνώσεως γὰρ πλήρης ἡ προφητεία, ὡς ἂν παρὰ Κυρίου δοθεῖσα καὶ διὰ Κυρίου πάλιν τοῖς ἀποστόλοις σαφηνισθεῖσα. Καὶ μή τι ἢ γνῶσις ἰδίωμα ψυχῆς τυγχάνει λογικῆς εἰς τοῦτο ἀσκουμένης, ἵνα διὰ τῆς γνώσεως εἰς ἀθανασίαν ἐπιγραφῆ; Ἄμφω γὰρ δυνάμεις τῆς ψυχῆς, γνῶσις τε καὶ ὄρμη. Εὐρίσκεται δ' ἡ ὄρμη μετὰ τινα συγκατάθε-
 10 σιν κινήσεις οὕσα· ὁ γὰρ ὀρμήσας εἰς τινα πράξι, πρότερον τὴν γνῶσιν τῆς πράξεως λαμβάνει, δεύτερον δὲ τὴν ὄρμη. Ἔτι καπὶ τοῦδε κατανοήσωμεν· ἐπειδὴ γὰρ τὸ μαθεῖν τοῦ πράξι προεσβύτερόν ἐστι (φύσει γὰρ ὁ πράσων τοῦτο, ὁ πράξι βούλεται, μαθάνει πρότερον) καὶ ἡ μὲν γνῶσις ἐκ τοῦ μαθεῖν, τὸ πράξι δὲ ἐκ τοῦ ὀρμησαι, κακ τοῦ
 15 μαθάνειν ἢ γνῶσις, ἔπεται δὲ τῇ ἐπιστήμῃ ὄρμη, μεθ' ἣν ἢ πράξις, ἀρχὴ καὶ δημιουργὸς πάσης λογικῆς πράξεως ἢ γνῶσις εἴη ἂν, ὥστ' αὐτὴ εἰκότως ταύτῃ μόνῃ χαρακτηρίζεται ἢ τῆς λογικῆς ιδιότης ψυχῆς τῶ ὄντι γὰρ ἡ μὲν ὄρμη, καθάπερ γνῶσις, ἐστὶν ἐπὶ τῶν ὄντων κινου-
 μένη, γνῶσις δὲ αὐτὸ τοῦτο θέα τις ἐστὶ τῆς ψυχῆς τῶν ὄντων, ἥτοι τι-
 20 νὸς ἢ τινων, τελειωθεῖσα τῶν συμπάντων, καίτοι φασὶ τινες τὸν σοφὸν ἄνθρωπον πεπεισθαι εἶναί τινα ἀκατάληπτα, ὡς καὶ περὶ τούτων ἔχειν τινὰ κατάληψιν, καταλαμβάνοντος, ὅτι ἀκατάληπτα ἔσται τὰ ἀκατάληπτα, ὅπερ ἐστὶ κοινὸν καὶ τῶν ὀλίγον προοραῖσθαι δυναμένων· βε-
 βαιοὶ γὰρ ὁ τοιοῦτος εἶναί τινα ἀκατάληπτα. Ὁ Γνωστικὸς δὲ ἐκεῖνος,
 25 περὶ οὗ λέγω, τὰ δοκοῦντα ἀκατάληπτα εἶναι τοῖς ἄλλοις αὐτὸς καταλαμβάνει, πιστεύσας ὅτι οὐδὲν ἀκατάληπτον τῶ Υἱῶ τοῦ Θεοῦ, ὅθεν οὐδὲ ἀδίδακτον· ὁ γὰρ δι' ἀγάπην τὴν πρὸς ἡμᾶς παθὼν, οὐδὲν ἂν ὑπεστείλατο εἰς διδασκαλίαν τῆς γνώσεως. Γίνεται τοίνυν αὕτη ἢ πίστις ἀπόδειξις βεβαία, ἐπεὶ τοῖς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ παραδοθεῖσιν ἀλήθεια
 30 ἔπεται. Εἰ δὲ καὶ πολυπειρίαν ποθεῖ τις, «οἶδε τὰ ἀρχαῖα, καὶ τὰ μέλλοντα εἰκάζει· ἐπίσταται στροφᾶς λόγων καὶ λύσεις αἰνιγμάτων, σημεῖα καὶ τέρατα προγινώσκει, καὶ ἐκβάσεις καιρῶν καὶ χρόνων», ὁ τῆς σοφίας μαθητής.

Ἐξ᾿άλλου τολμοῦμε νά ποῦμε (ἐδῶ μιλάει ἡ γνωστική πίστη), ὅτι εἶναι ἐπιστήμονας ὄλων καὶ τὰ περιλαμβάνει ὅλα, μὲ μιὰ σταθερὴ κατὰληψη γιὰ τὰ ἅλυστα σ' ἐμᾶς, καὶ πραγματικᾶ γνωστικός, ὅπως ἀκριβῶς ἦταν ὁ Πέτρος, ὁ Ἰωάννης, ὁ Παῦλος καὶ οἱ ἄλλοι ἀπόστολοι. Γιατὶ οἱ προφητεῖες εἶναι γεμάτες ἀπὸ γνώση, ἐπειδὴ δόθηκαν ἀπὸ τὸν Κύριο, καὶ ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Κύριο διασαφηνίστηκαν στοὺς ἀποστόλους. Καὶ μήπως ἡ γνώση δὲν εἶναι ἰδιότητα τῆς λογικῆς ψυχῆς, ποὺ ἀσκεῖται σ' αὐτό, γιὰ νὰ λάβει τὸ χαρακτηρισμὸ τῆς ἀθανασίας μέσω τῆς γνώσης; Γιατὶ καὶ οἱ δύο εἶναι δυνάμεις τῆς ψυχῆς, ἡ γνώση καὶ ἡ ὁρμή. Καὶ βρίσκομε ἡ ὁρμή νὰ εἶναι μιὰ κίνηση ἔπειτα ἀπὸ συγκατάθεση· γιατί, ὅποιος θέλει νὰ ξεκινήσει μιὰ πράξη, προηγουμένως σχηματίζει τὴ γνώση τῆς πράξης, καὶ ἔπειτα χρησιμοποιεῖ τὴν ὁρμὴ γι' αὐτήν. Ἄς προσπαθήσομε ἀκόμα περισσότερο νὰ τὸ ἐννοήσομε αὐτό. Ἐπειδὴ ἡ μάθηση προηγεῖται ἀπὸ τὴ γνώση (γιατὶ εἶναι φυσικὸ ὅποιος κάμνει κάτι, νὰ μαθαίνει προηγουμένως αὐτὸ ποὺ θέλει νὰ κάμνει), καὶ ἐπειδὴ ἡ γνώση συνδέεται μὲ τὴ μάθηση καὶ ἡ πράξη μὲ τὴν ὁρμὴ καὶ ἀπὸ τὴ μάθηση ἐξαρτᾶται ἡ γνώση, καὶ ἀκολουθεῖ στὴν ἐπιστήμη ἡ ὁρμή, μετὰ τὴν ὁποία ἔρχεται ἡ πράξη, ἀρχὴ καὶ δημιουργὸς κάθε λογικῆς πράξης εἶναι ἡ γνώση. Ὡστε δικαιολογημένα ἀπὸ αὐτὴν μόνον χαρακτηρίζεται ἡ ἰδιότητα τῆς λογικῆς ψυχῆς. Γιατὶ πράγματι ἡ ὁρμή, ὅπως ἡ γνώση, κινεῖται πάνω στὰ ὄντα ἢ σὲ κάποιον ἢ σὲ ὅλα καὶ τελειώνει σὲ ὅλα, ἂν καὶ βέβαια λένε μερικοί, ὅτι ὁ σοφὸς ἄνθρωπος ἔχει πειστεῖ, πὼς μερικὰ πράγματα εἶναι ἀκατάληπτα, ὥστε καὶ γι' αὐτὰ νὰ ἔχει κάποια κατανόηση, καταλαβαίνοντας ὅτι τὰ ἀκατάληπτα εἶναι ἀκατάληπτα. Ὁ γνωστικὸς ὅμως ἐκεῖνος, γιὰ τὸν ὁποῖο μιῶ, ὅσα στοὺς ἄλλους φαίνονται ἀκατανόητα, αὐτὰ αὐτὸς τὰ κατανοεῖ, γιατί πίστεψε, ὅτι τίποτε δὲν εἶναι ἀκατανόητο γιὰ τὸν Υἱὸ τοῦ Θεοῦ καὶ γι' αὐτὸ οὔτε ἀμετάδοτο μὲ τὴ διδασκαλία. Γιατὶ αὐτὸς ποὺ ἔπαθε γιὰ τὴν ἀγάπη μας, δὲν θὰ ὑπολόγιζε τίποτε γιὰ νὰ μᾶς διδάξει τὴ γνώση. Αὐτὴ λοιπὸν ἡ πίστη γίνεται βέβαιη ἀπόδειξη, γιατί ἀκολουθεῖ τὴς ἀλήθειες ποὺ μᾶς παραδόθηκαν ἀπὸ τὸν Θεό. Καὶ ἂν κάποιος ἐπιθυμεῖ τὴν πολλαπλὴ ἐμπειρία, αὐτὸς, ὁ μαθητὴς τῆς σοφίας, «γνωρίζει τὰ παλαιὰ καὶ τὰ μελλοντικὰ εἰκάζει· ξέρει καλὰ τὴς περίτεχνες πλοκῆς τῶν λόγων καὶ τὴς λύσεις τῶν αἰνιγμάτων, προβλέπει τὰ τέρατα καὶ τὰ σημεῖα, καθὼς καὶ ποῦ ὁδηγοῦν οἱ καιροὶ καὶ οἱ χρόνοι»¹⁹.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'.

Ὁ ἀληθὴς γνωστικός δὲν ἔχει ψυχὴν μετὰ κλονιζομένων συναισθημάτων.

Τοιοῦτος γὰρ ὁ γνωστικός, ὡς μόνοις τοῖς διὰ τὴν διαμονὴν τοῦ
 5 σώματος γινομένοις πάθει περιπίπτει, οἷον πείνη, δίψει, καὶ τοῖς
 ὁμοίοις. Ἄλλ' ἐπὶ μὲν τοῦ Σωτῆρος τὸ σῶμα ἀπαιτεῖν ὡς σῶμα τὰς
 ἀναγκαίας ὑπηρεσίας εἰς διαμονήν, γέλωσ ἂν εἶη· ἔφαγε γὰρ οὐ διὰ τὸ
 σῶμα, δυνάμει συνεχόμενον ἁγία, ἀλλ' ὡς μὴ τοὺς συνόντας ἄλλως
 περὶ αὐτοῦ φρονεῖν ὑπεισέλθοι, ὥσπερ ἀμέλει ὕστερον δοκήσει τινὲς
 10 αὐτὸν πεφανερῶσθαι ὑπέλαβον· αὐτὸς δὲ ἀπαξαιπλῶς ἀπαθὴς ἦν, εἰς
 ὃν οὐδὲν παρεισδύεται κίνημα παθητικόν, οὔτε ἡδονή, οὔτε λύπη. Οἱ
 δὲ ἀπόστολοι ὀργῆς καὶ φόβου καὶ ἐπιθυμίας διὰ τῆς Κυριακῆς διδα-
 σκαλίας γνωστικώτερον κρατήσαντες καὶ τὰ δοκοῦντα ἀγαθὰ τῶν
 παθητικῶν κινήματων οἷον θάρσος, ζῆλον, χαράν, ἐπιθυμίαν, οὐδὲ
 15 αὐτὰ ἀνεδέξαντο, ἐμπέδω τινὶ τῆς διανοίας καταστάσει μηδὲ καθ'
 ὄτιοῦν μεταβαλλόμενοι, ἀλλ' ἐν ἔξει ἀσκήσεως αἰεὶ μένοντες ἀναλλοίω-
 τοι μετὰ γε τὴν τοῦ Κυρίου ἀνάστασιν. Καὶ γὰρ μετὰ λόγου γινόμενα
 τὰ προειρημένα ἀγαθὰ τις ἐκδέχεται, ἀλλ' οὐν γε ἐπὶ τοῦ τελείου οὐ
 παραδεκτέον, ὃς οὔτε θαρσεῖν ἔχει (οὐδὲ γὰρ ἐν δεινοῖς γίνεται, μηδὲν
 20 δεινὸν ἠγούμενος τῶν ἐν τῷ βίῳ, οὐδὲ ἀποστῆσαί τι καὶ ἄνευ τούτου
 αὐτὸν τῆς πρὸς τὸν Θεὸν ἀγάπης δύναται), οὐδὲ εὐθυμίας χρεῖα ἐστὶν
 (οὐδὲ γὰρ εἰς λύπην ἐμπίπτει, πάντα καλῶς γίνεσθαι πεπεισμένος),
 οὐδὲ μὴ θυμοῦται (οὐδὲ γὰρ ἔστιν ὃ τι συγκινήσει αὐτὸν πρὸς θυμόν,
 ἀγαπῶντα αἰεὶ τὸν Θεὸν καὶ πρὸς τούτῳ μόνῳ ὄλον τετραμμένον, καὶ
 25 διὰ τοῦτο μηδὲν τῶν κτισμάτων τοῦ Θεοῦ μεμισηκότα), ἀλλ' οὐδὲ
 ζηλοῖ (οὐδὲ γὰρ ἐνδεῖ τι αὐτῷ πρὸς ἐξομοίωσιν τῷ καλῷ καὶ ἀγαθῷ
 εἶναι· οὐδὲ ἄρα φιλεῖ τινα τὴν κοινὴν ταύτην φιλίαν, ἀλλ' ἀγαπᾷ τὸν
 Κτίστην διὰ τῶν κτισμάτων). Οὗτ' οὐν ἐπιθυμία καὶ ὀρέξει τινὶ περιπί-
 πτει, οὔτε ἐνδεής ἐστι κατὰ γε τὴν ψυχὴν τῶν ἄλλων τινός, συνῶν ἤδη
 30 δι' ἀγάπης τῷ ἐραστῷ, ᾧ δὴ ὠκείωται κατὰ τὴν αἴρεσιν, καὶ τῇ ἐξ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Θ'.

Ὁ ἀληθῆς γνωστικὸς δὲν ἔχει ψυχὴ
 μὲ ταραγμένα συναισθήματα.

Τέτοιος εἶναι ὁ γνωστικὸς, ὥστε νὰ πέφτει μόνο στὰ πάθη ποὺ συντελοῦν στὴ διατήρηση τοῦ σώματος, ὅπως εἶναι ἡ πείνα, ἡ δίψα καὶ τὰ ὅμοια, ἀλλὰ στὴν περίπτωση τοῦ Σωτήρα τὸ ν' ἀπαιτεῖ τὸ σῶμα ὡς σῶμα τις ἀναγκαῖες ὑπηρεσίες γιὰ τὴ συντήρησή του, αὐτὸ θὰ ἦταν γελοῖο· γιὰτὶ ἔφαγε, ὄχι γιὰ τὸ σῶμα, ποὺ τὸ συγκρατοῦσε ἡ ἀγία δύναμη, ἀλλὰ γιὰ νὰ μὴν περάσει στὸ νοῦ τῶν μαθητῶν του γι' αὐτὸν κάποια διαφορετικὴ ἐντύπωση, ὅπως ἀκριβῶς βέβαια ἀργότερα νόμισαν μερικοὶ ὅτι φαινομενικὰ φανερώθηκε. Ἐνῶ αὐτὸς ἦταν μιὰ γιὰ πάντα ἀπαθής, στὸν ὅποιο δὲν εἰσχωροῦσε κανένα πάθος, οὔτε ἡδονὴ οὔτε λύπη. Οἱ ἀπόστολοι ὅμως, κυριαρχώντας μὲ γνωστικὸ τρόπο στὴν ὀργὴ καὶ στὸ φόβο καὶ στὴν ἐπιθυμία μὲ τὴ δύναμη τῆς διδασκαλίας τοῦ Κυρίου, καὶ τὰ νομιζόμενα ἀγαθὰ τῶν παθητικῶν κινήματων, ὅπως τὸ θάρρος, τὸν ζῆλο, τὴ χαρὰ, καὶ τὴν ἐπιθυμία, δὲν δέχτηκαν οὔτε ἓνα, μὲ μιὰ σταθερὴ κατάσταση τῆς ψυχῆς χωρὶς μεταβολὴ οὔτε κατὰ τὸ ἐλάχιστο, ἀλλὰ μένοντας ἀμετάβλητοι μὲ τὴν ἔξῃ τῆς ἀσκήσεως, μετὰ τὴν ἀνάσταση βέβαια τοῦ Κυρίου. Γιατί, κι ἂν ἀκόμα κάποιος δέχεται ὅτι τὰ ἀγαθὰ ποὺ προαναφέραμε ἔγιναν μετὰ λόγου, ἀλλὰ στὸν τέλειο αὐτὸ δὲν πρέπει νὰ γίνῃ παραδεκτό, ὁ ὅποιος δὲν ἔχει οὔτε τὸ θάρρος (γιὰτὶ οὔτε δεινὰ ὑποφέρει, οὔτε θεωρεῖ δεινὰ ὅσα συμβαίνουν στὴ ζωὴ, οὔτε καὶ μπορεῖ κάποιος ἀπὸ τὰ πράγματα τοῦ βίου νὰ τὸν ἀπομακρύνῃ ἀπὸ τὴν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ), οὔτε ὑπάρχει ἀνάγκη εὐθυμίας (γιὰτὶ οὔτε σὲ λύπη πέφτει ἔχοντας πειστεῖ, ὅτι ὅλα γίνονται καλά), οὔτε καὶ θυμώνει (γιὰτὶ δὲν ὑπάρχει τίποτε νὰ τὸν ὠθήσῃ στὸ θυμὸ, ἀφοῦ ἀγαπᾷ πάντοτε τὸν Θεὸ καὶ εἶναι σ' αὐτὸν μόνο στραμμένος ὅλος καὶ γι' αὐτὸ δὲ μίσησε κανένα ἀπὸ τὰ δημιουργήματα τοῦ Θεοῦ), οὔτε ὅμως καὶ ζηλεύει (γιὰτὶ δὲν τοῦ λείπει τίποτε γιὰ νὰ ἐξομωθεῖ μὲ τὸ νὰ εἶναι καλὸς καὶ ἀγαθός, καὶ ἐπομένως οὔτε ἀγαπᾷ κάποιον μὲ τὴν κακὴ αὐτὴ φιλία, ἀλλὰ ἀγαπᾷ τὸν Κτίστη μέσω τῶν κτισμάτων). Οὔτε ἐπίσης κυριεύεται ἀπὸ κάποια ὄρεξη ἢ ἐπιθυμία, οὔτε ἔχει καμμιά ἔλλειψη κάποιου ἀπὸ τὰ ἄλλα ἀγαθὰ τῆς ψυχῆς, ἐπειδὴ βρῖσκεται ἤδη μέσω τῆς ἀγάπης μαζί μὲ τὸ ἀντικείμενο τοῦ ἔρωτά του, μὲ τὸ ὅποιο ἔχει σχέση οἰκειότητος μετὰ τὴν ἐκλογὴ του, καὶ μὲ τὴν ἔξῃ

ἀσκήσεως ἕξει τούτῳ προσεχέστερον συνεγγίζων, καὶ μακάριος ὢν
 διὰ τὴν τῶν ἀγαθῶν περιουσίαν, ὥστε ἕνεκά γε τούτων ἕξομοιοῦσθαι
 διάζεται τῷ διδασκάλῳ εἰς ἀπάθειαν· νοερός γὰρ ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ,
 καθ' ὃν ὁ τοῦ νοῦ εἰκονισμὸς ὁρᾶται μόνῳ τῷ ἀνθρώπῳ, ἧ καὶ θεο-
 5 ειδῆς καὶ θεοείκελος ὁ ἀγαθὸς ἀνὴρ κατὰ ψυχὴν, ὃ τε αὖ Θεὸς ἀν-
 θρωποειδῆς· τὸ γὰρ εἶδος ἐκάστου ὁ νοῦς, ᾧ χαρακτηριζόμεθα· παρ' ὃ
 καὶ οἱ εἰς ἄνθρωπον ἁμαρτάνοντες ἀνόσιοί τε καὶ ἀσεβεῖς. Λῆρος γὰρ
 καὶ τὸ φάσκειν τὸν γνωστικὸν καὶ τέλειον μὴ δεῖν ἀφαιρεῖν θυμοῦ καὶ
 θάρσους, ὡς μὴ καὶ ἄνευ τούτων κατεξαναστησομένου τῶν περιστά-
 10 σεων, οὐδ' ὑπομενουῦντος τὰ δεινά, ἀλλ', εἰ καὶ τὴν ἐπιθυμίαν ἀφέλοι-
 μεν αὐτοῦ, ὡς πάντως ὑπὸ τῶν λυπηρῶν συγχεθησομένου καὶ διὰ τοῦ-
 το κάκιστα ἀπαλλάξαντος. Τοῦ τε ζήλου, εἰ μὴ μετεῖη αὐτῷ, ἧ τισιν
 ἔδοξεν, οὐκ ἂν τῶν ὁμοίων τοῖς καλοῖς καγαθοῖς ἔφεισιν λάβοι. Εἴ
 γοῦν ἢ πᾶσα οἰκείωσις ἢ πρὸς τὰ καλὰ μετ' ὀρέξεως γίνεται, πῶς
 15 ἀπαθῆς μένει, φησὶν, ὁ τῶν καλῶν ὀρεγόμενος;

Ἄλλ' οὐκ ἴσασιν, ὡς ἔοικεν, οὗτοι τὸ θεῖον τῆς ἀγάπης· οὐ γὰρ
 ἔστιν ἔτι ὀρεξις τοῦ ἀγαπῶντος ἢ ἀγάπη, στερκτικὴ δὲ οἰκείωσις, εἰς
 τὴν ἐνόητα τῆς πίστεως ἀποκατεστηκυῖα τὸν γνωστικόν, χρόνου καὶ
 τόπου μὴ προσδεόμενον. Ὁ δ' ἐν οἷς ἔσται δι' ἀγάπης ἤδη γενόμενος,
 20 τὴν ἐλπίδα προειληφώς διὰ τῆς γνώσεως, οὐδὲ ὀρέγεται τινος, ἔχων,
 ὡς οἶόν τε, αὐτὸ τὸ ὀρεκτόν. Εἰκότως τοίνυν ἐν μιᾷ ἕξει μένει τῇ ἀ-
 μεταδόλῳ, γνωστικῶς ἀγαπῶν· οὐδ' ἄρα ζηλώσει ἕξομοιωθῆναι τοῖς
 καλοῖς εἶναι δι' ἀγάπης ἔχων τοῦ κάλλους. Θάρσους τε καὶ ἐπιθυμίας
 τίς ἔτι τούτῳ χρεῖα, τὴν ἐκ τῆς ἀγάπης οἰκείωσιν πρὸς τὸν ἀπαθῆ
 25 Θεὸν ἀπειληφότι καὶ διὰ τῆς ἀγάπης ἑαυτὸν εἰς τοὺς φίλους ἐγγεγρα-
 φότι; Ἐξαιρετέον ἄρα τὸν γνωστικὸν ἡμῖν καὶ τέλειον ἀπὸ παντὸς
 ψυχικοῦ πάθους ἢ μὲν γὰρ γνῶσις συνάσκησιν, ἢ συνάσκησις δὲ ἕξιν
 ἢ διάθεσιν, ἢ κατάστασις δὲ ἢ τοιάδε ἀπάθειαν ἐργάζεται οὐ με-
 τριοπάθειαν· ἀπάθειαν δὲ καρποῦται παντελῆς τῆς ἐπιθυμίας ἐκκοπή.

30 Ἄλλ' οὐδὲ ἐκείνων τῶν θρυλουμένων ἀγαθῶν, τουτέστι τῶν παρα-
 κειμένων τοῖς πάθεσιν παθητικῶν ἀγαθῶν, μεταλαμβάνει ὁ γνωστι-
 κός, οἶον εὐφροσύνης λέγω, ἧτις παράκειται τῇ ἡδονῇ, καὶ κατηφείας

πού προέρχεται ἀπὸ τὴν ἄσκησιν τὸ πλησιάζει στενότερα, καὶ εἶναι μακάριος χάρις στὸν πλοῦτο τῶν ἀγαθῶν, ὥστε ἕξαιτίας αὐτῶν ἀναγκάζεται νὰ ἑξομοιωθεῖ ὡς πρὸς τὴν ἀπάθεια μὲ τὸν διδάσκαλο. Γιατὶ ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ εἶναι νοερός καὶ ὁ εἰκονισμὸς τοῦ νοῦ μὲ τὴν ὄραση γίνεται μόνο στὸν ἄνθρωπο. Γι' αὐτὸ κι ὁ ἀγαθὸς ἄνθρωπος εἶναι θεόμορφος καὶ θεόμοιαστος στὴν ψυχῇ, καὶ ὁ Θεὸς πάλι ἀνθρωπόμορφος. Γιατὶ ἡ μορφή τοῦ καθενὸς μας εἶναι ὁ νοῦς, μὲ τὸν ὁποῖο χαρακτηρίζομαστε, καὶ ἕξαιτίας αὐτοῦ ὅσοι ἁμαρτάνουν σὲ ἄνθρωπο εἶναι ἀνόσιοι καὶ ἀσεβεῖς. Γιατὶ εἶναι φλυαρία καὶ τὸ νὰ ἰσχυρίζομαστε, ὅτι ὁ γνωστικὸς καὶ τέλειος δὲν πρέπει νὰ ἀποβάλλουν τὸ θυμὸ καὶ τὸ θάρρος, γιατί δίχως αὐτὰ δὲν θὰ ἐξεγερθεῖ κατὰ τῶν ἐναντιοτήτων οὔτε θὰ ὑπομείνει τὰ δεινά. Ἀλλὰ ἂν καὶ τὴν ἐπιθυμία τοῦ ἀφαιρέσομε, ὅπως δὴποτε τὰ λυπηρὰ θὰ τὸν φέρουν σὲ σύγχυση καὶ ταραχῇ, καὶ γι' αὐτὸ κάκιστα θ' ἀπαλλαγεῖ ἀπὸ αὐτὰ. Καὶ ἂν τοῦ λείπει ὁ ζῆλος, ὅπως νόμισαν μερικοί, δὲν θὰ ἐπιθυμήσει ὅ,τι καὶ οἱ καλοὶ καὶ ἀγαθοί. Γιατὶ, ἂν ἡ κάθε οἰκείωση πρὸς τὰ καλὰ γίνεται μὲ τὴν ἐπιθυμία, πῶς μένει ἀπαθής, λέει, ὅποιος ἐπιθυμεῖ τὰ καλὰ;

Ἀλλὰ, ὅπως φαίνεται, δὲν ξέρουν τὸ θεϊκὸ χαρακτῆρα τῆς ἀγάπης· γιατί βέβαια ἡ ἀγάπη δὲν εἶναι πιά ὄρεξη ἐκείνου πού ἀγαπᾷ, ἀλλὰ εἶναι σύνδεσμος στοργῆς, πού ἀποκατέστησε τὸν γνωστικὸ στὴν ἐνότητα τῆς πίστεως χωρὶς νὰ ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ χρόνον καὶ τόπον. Κι αὐτὸς ἐκεῖ πού βρῖσκεται, ἔχοντας φτάσει ἀπὸ ἀγάπη καὶ ἔχοντας ἀπὸ πρὶν τὴν ἐλπίδα μὲ τὴ γνώση, δὲν ἐπιθυμεῖ πιά κάτι, ἀπειδὴ ἔχει, ὅσο εἶναι δυνατό, τὸ ἴδιο αὐτὸ πού ἐπιθυμεῖ. Δικαιολογημένα λοιπὸν μένει στὴ μία ἕξι τὴν ἀμετάβλητη, ἐπειδὴ ἀγαπᾷ γνωστικά. Κι οὔτε θὰ τὸν πιάσει ὁ ζῆλος νὰ ἑξομοιωθεῖ μὲ τὰ καλὰ, ἀφοῦ ἔχει μὲ τὴν ἀγάπη τὸ ἴδιο τὸ κάλλος. Ἀλλὰ τί χρειάζεται πιά αὐτὸς τὸ θάρρος καὶ τὴν ἐπιθυμία, ἀφοῦ ἀπόλαυσε τὴν οἰκείωση πρὸς τὸν ἀπαθῆ Θεὸ πού δίνει ἡ ἀγάπη καὶ μὲ τὴν ἀγάπη γράφτηκε στοὺς φίλους; Πρέπει λοιπὸν νὰ ἑξαιρεθεῖ ὁ γνωστικὸς καὶ τέλειος ἀπὸ κάθε ψυχικὸ πάθος. Γιατὶ ἡ γνώση προκαλεῖ τὴ συνάσκησιν, ἡ συνάσκησιν τὴν ἕξι ἢ τὴ διάθεσιν, καὶ αὐτὴ ἡ κατάσταση τὴν ἀπάθεια καὶ ὄχι τὴ μετριοπάθεια. Ἡ ἀπάθεια εἶναι καρπὸς τῆς τέλειος ἐκκοπῆς τῆς ἐπιθυμίας.

Ἄλλ' ὁ γνωστικὸς δὲν κοινωνεῖ οὔτε ἐκεῖνα τὰ θρυλούμενα ἀγαθὰ, δηλαδὴ τὰ παθητικὰ ἀγαθὰ πού συνοδεύουν τὰ πάθη, ὅπως γιὰ παράδειγμα εἶναι ἡ εὐφροσύνη πού συνοδεύει τὴν ἡδονή, καὶ ἡ κατήφεια

(αὕτη γὰρ τῇ λύπῃ παρῆξενται) καὶ εὐλαβείας (ὑπέσταλκε γὰρ τῷ φόβῳ), ἀλλ' οὐδὲ θυμοῦ (παρὰ τὴν ὀργὴν οὗτος τέτακται), κἂν λέγωσί τινες μηκέτ' εἶναι ταῦτα κακά, ἀλλ' ἤδη ἀγαθὰ. Ἀδύνατον γὰρ, τὸν ἅπαξ τελειωθέντα δ' ἀγάπης καὶ τὴν ἀπλήρωτον τῆς θεωρίας εὐφρο-
5 σὴν αἰδίδως καὶ ἀκορέστως ἐστιώμενον, ἐπὶ τοῖς μικροῖς καὶ χαμαι-
ζήλοις ἐπιτέρπεσθαι· τίς γὰρ ὑπολείπεται ἔτι τούτῳ εὐλογος αἰτία ἐπὶ τὰ κοσμικὰ παλινδρομεῖν ἀγαθὰ, τῷ «τὸ ἀπρόσιτον» ἀπειληφότι «φῶς», κἂν μηδένα κατὰ τὸν χρόνον καὶ τὸν τόπον, ἀλλ' ἐκείνη γε τῇ γνωστικῇ ἀγάπῃ, δι' ἣν καὶ ἡ κληρονομία, καὶ οὐ παντελῆς ἔπεται
10 ἀποκατάστασις, βεβαιουῦντος δι' ἔργων τοῦ μισθαποδότου, ὃ διὰ τοῦ ἐλέσθαι γνωστικῶς διὰ τῆς ἀγάπης φθάσας προεἶληφεν ὁ γνωστικός; ἢ γὰρ οὐχί, ἀποδημῶν πρὸς τὸν Κύριον δι' ἀγάπην τὴν πρὸς αὐτόν, κἂν τὸ σκῆνος αὐτοῦ ἐπὶ γῆς θεωρῆται, ἑαυτὸν μὲν οὐκ ἐξάγει τοῦ βίου (οὐ γὰρ ἐπιτέτραπται αὐτῷ), ἐξήγαγε δὲ τὴν ψυχὴν τῶν παθῶν
15 (συγκεχώρηται γὰρ αὐτῷ), ζῆ τε αὖ νεκρώσας τὰς ἐπιθυμίας, καὶ οὐκ ἔτι συγχρῆται τῷ σώματι, μόνον δὲ αὐτῷ ἐπιτρέπει χρῆσθαι τοῖς ἀναγκαίοις, ἵνα μὴ αἰτίαν τῆς διαλύσεως παράσχη; Πῶς οὖν ἔτι τούτων τῆς ἀνδρείας χρεία, μὴ γινομένῳ ἐν δεινοῖς, τῷ γε μὴ παρόντι, ὅλω δὲ ἤδη συνόντι τῷ ἐραστῷ; Τίς δὲ καὶ σωφροσύνης ἀνάγκη, μὴ χρήζοντι
20 αὐτῆς; Τὸ γὰρ ἔχειν τοιαύτας ἐπιθυμίας, ὡς σωφροσύνης δεῖσθε πρὸς τὴν τούτων ἐγκράτειαν, οὐδέπω καθαρῶ, ἀλλ' ἐμπαθοῦς, ἀνδρεία τε διὰ φόβον καὶ δειλίαν παραλαμβάνεται· οὐ γὰρ δὴ πρόπον ἔτι, τὸν φίλον τοῦ Θεοῦ, ὃν προώρισεν ὁ Θεὸς πρὸ καταβολῆς κόσμου εἰς τὴν ἄκραν ἐγκαταλεγῆναι νίθησιν, ἡδοναῖς ἢ φόβοις περιπίπτειν καὶ
25 περὶ τὴν καταστολὴν ἀπασχολεῖσθαι τῶν παθῶν. Τολμήσας γὰρ φήσαμι ἄν, καθάπερ προωρισμένος κεῖται δι' ὧν πράξει καὶ οὐ τεύξεται, οὕτω καὶ αὐτὸς προορίσας ἔχει δι' ὃν ἔγνω, ὃν ἠγάπησεν, οὐκ ἔχων δυστέκμαρτον τὸ μέλλον, καθάπερ οἱ πολλοὶ στοχαζόμενοι βιοῦσιν, ἀπειληφῶς δὲ διὰ πίστεως γνωστικῆς, ὃ τοῖς ἄλλοις ἄδηλον. Κἄστιν
30 αὐτῷ δι' ἀγάπην ἐνεστὼς ἤδη τὸ μέλλον πεπίστευκεν γὰρ διὰ τε τῆς προφητείας, διὰ τε παρουσίας, τῷ μὴ ψευδομένῳ Θεῷ καὶ ὃ πεπίστευ-

(γιατι αὐτὴ συνδεδεμένη μὲ τὴ λύπη), καὶ ἡ εὐλάβεια (δισταγμὸς) (γιατι αὐτὴ συστέλλεται ἀπὸ τὸ φόβο), οὔτε βέβαια κοινωνεῖ τὸ θυμὸ (γιατι αὐτὸς εἶναι ταγμένος δίπλα στὴν ὀργή), ἔστω κι ἂν μερικοὶ λένε, ὅτι αὐτὰ δὲν εἶναι πιά κακὰ, ἀλλ' εἶναι πιά ἀγαθὰ. Γιατι εἶναι ἀδύνατο ὅποιος ἔγινε τέλειος μὲ τὴν ἀγάπη καὶ ἀπολαμβάνει ἀκατάπαυστα καὶ ἀχόρταγα τὴν ἀτελείωτη εὐφροσύνη τῆς θεωρίας, νὰ νιώθει χαρὰ γιὰ τὰ μικρὰ καὶ τὰ χαμαίζηλα. Ποιὰ δηλαδή εὐλογη αἰτία ἀπομένει σ' αὐτὸν ἀκόμα νὰ παλινδρομεῖ στὰ κοσμικὰ ἀγαθὰ, αὐτὸς ποὺ ἔχει λάβει τὸ «ἀπρόσιτο» φῶς, ἔστω κι ἂν ὄχι κατὰ τὸ χρόνο καὶ τὸν τόπο, ἀλλὰ μ' ἐκείνη τὴ γνωστικὴ ἀγάπη, ποὺ ἐξαιτίας τῆς πραγματοποιεῖται ἡ κληρονομία καὶ ἀκολουθεῖ ἡ τέλεια ἀποκατάσταση, ἀφοῦ βεβαιώνει ἔμπρακτα τὸ γεγονὸς αὐτὸς ποὺ καταβάλλει τὸ μισθό, ποὺ ὁ γνωστικὸς μὲ τὴ γνωστικὴ ἐκλογή του ἀπὸ ἀγάπη πρόλαβε καὶ τὸν ἔλαβε; "Ἡ μήπως ὄχι, ἀποδημώντας πρὸς τὸν Κύριο ἀπὸ ἀγάπη του πρὸς αὐτόν, ἀκόμα κι ἂν τὸ σκῆνωμά του θεωρεῖται πάνω στὴ γῆ, δὲν ἀποσύρει βέβαια τὸν ἑαυτό του ἀπὸ τὴ ζωὴ (γιατι αὐτὸ δὲν τοῦ ἐπιτρέπεται), ἀλλὰ ἔβγαλε τὴν ψυχὴ του ἀπὸ τὰ πάθη (πράγμα ποὺ τοῦ παραχωρήθηκε) καὶ ζεῖ ἔχοντας νεκρώσει τὶς ἐπιθυμίες, καὶ δὲν χρησιμοποιεῖ πιά τὸ σῶμα, ἀλλὰ τοῦ ἐπιτρέπει νὰ τὸ χρησιμοποιεῖ μόνο γιὰ τὰ ἀπαραίτητα γιὰ νὰ μὴν τοῦ δώσει τὴν αἰτία τῆς διάλυσής του; Πῶς λοιπὸν θὰ ἐξακολουθήσει νὰ ἔχει ἀνάγκη αὐτῆς τῆς ἀνδρείας, ἀφοῦ δὲν ἀντιμετωπίζει δεινὰ, αὐτὸς ποὺ δὲν εἶναι παρὼν σ' αὐτὰ, ἀλλὰ εἶναι ὀλόκληρὸς μαζί μὲ ἐκείνον ποὺ ἀγαπᾷ; Καὶ ποιὰ εἶναι ἡ ἀνάγκη τῆς σωφροσύνης σ' αὐτόν ποὺ δὲν τὴ χρειάζεται; Γιατι τὸ νὰ ἔχει κανεὶς τέτοιες ἐπιθυμίες, ὥστε νὰ ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ σωφροσύνη γιὰ νὰ τὶς καταστέλλει, δὲν εἶναι ἰδιότητα τοῦ καθαροῦ, ἀλλὰ ὅποιου κινεῖται ἀπὸ πάθη. Ἡ ἀνδρεία χρειάζεται γιὰ τὸ φόβο καὶ τὴ δειλία. Γιατι δὲν εἶναι πρέπον πιά ὁ φίλος τοῦ Θεοῦ, ποὺ ὁ Θεὸς τὸν προόρισε πρὶν ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τοῦ κόσμου νὰ συμπεριληφθεῖ στὴν ἀκρα υἰοθεσία, νὰ πέφτει σὲ ἡδονές καὶ φόβους καὶ ν' ἀσχολεῖται μὲ τὴν καταστολὴ τῶν παθῶν. Θὰ τολμήσω νὰ πῶ, ὅπως αὐτὸς εἶναι προορισμένος μ' αὐτὰ ποὺ θὰ πράξει καὶ θὰ ἐπιτύχει, ἔτσι κι αὐτὸς προόρισε μὲ αὐτὰ ποὺ γνώρισε, αὐτόν ποὺ ἀγάπησε, μὴ ἔχοντας δυσκολία νὰ συμπεράνει γιὰ τὸ μέλλον, πῶς δηλαδή ζοῦν οἱ πολλοὶ μὲ εἰκασίες, ἀλλὰ προσλαμβάνει μὲ τὴ γνωστικὴ πίστη αὐτὸ ποὺ στοὺς ἄλλους εἶναι ἄδηλο. Κι ἀπὸ ἀγάπη εἶναι πιά σ' αὐτόν παρὼν τὸ μέλλον· γιατι ἔχει πιστέψει, καὶ ἀπὸ τὶς προφητεῖες καὶ

κεν ἔχει καὶ κρατεῖ τῆς ἐπαγγελίας (ἀλήθεια δὲ ὁ ἐπαγγειλάμενος) καὶ τὸ τέλος τῆς ἐπαγγελίας διὰ τῆς ἀξιοπιστίας τοῦ ἐπαγγειλαμένου κατ' ἐπιστήμην βεβαίως ἀπείληφεν. Ὁ δέ, τὴν ἐν οἷς ἐστι κατάστασιν βεβαίαν τῶν μελλόντων κατάληψιν εἰδώς, δι' ἀγάπης προσαπαντᾷ τῶ
5 μέλλοντι.

Αὐτίκα οὐδὲ εὗξεται τυχεῖν τῶν τῆδε ὁ τεύξεσθαι πεπεισμένος τῶν ὄντως ἀγαθῶν, ἔχεσθαι δὲ αἰεὶ τῆς ἐπηθόλου καὶ κατορθωτικῆς πίστεως. Καὶ πρὸς τοῖσδε παμπόλλους ὡς ὅτι μάλιστα ὁμοίους αὐτῶ γενέσθαι εὗξεται εἰς δόξαν τοῦ Θεοῦ, ἢ κατ' ἐπίγνωσιν τελειοῦται.
10 σωτήριος γάρ τις ὁ τῶ Σωτῆρι ἕξομοιούμενος, εἰς ὃν ἀνθρωπίνῃ φύσει χωρῆσαι τὴν εἰκόνα θέμις, ἀπαραβάτως τὰ κατὰ τὰς ἐντολάς κατορθῶν. Τὸ δ' ἐστὶ θρησκευεῖν τὸ Θεῖον διὰ τῆς ὄντως δικαιοσύνης, ἔργων τε καὶ γνώσεως· τούτου φωνὴν κατὰ τὴν εὐχὴν οὐκ ἀναμένει Κύριος, «αἴτησαι», λέγων, «καὶ ποιήσω· ἐννοήθητι, καὶ δώσω». Κα-
15 θόλου γὰρ ἐν τῶ τρεπομένῳ τὸ ἄτρεπτον ἀδύνατον λαβεῖν πῆξιν καὶ σύστασιν. Ἐν τροπῇ δὲ τῇ συνεχεῖ, καὶ διὰ τοῦτο ἀστάτου τοῦ ἡγεμονικοῦ γινομένου, ἡ ἐκτικὴ δύναμις οὐ σώζεται· ὅς γὰρ ὑπὸ τῶν ἕξωθεν ὑπεισιόντων καὶ προσπιπτόντων αἰεὶ μεταβάλλεται, πῶς ἂν ποτε ἐν ἔξει καὶ διαθέσει καὶ συλλήβδην ἐν ἐπιστήμῃ κατοχῇ γένοιτ' ἄν; Καί-
20 τοι καὶ οἱ φιλόσοφοι τὰς ἀρετὰς ἕξεις καὶ διαθέσεις καὶ ἐπιστήμας οἶονται. Ὡς δὲ οὐ συγγενᾶται τοῖς ἀνθρώποις, ἀλλ' ἐπίκτητός ἐστὶν ἡ γνῶσις, καὶ προσοχῆς μὲν δεῖται κατὰ τὰς ἀρχὰς ἢ μάθησις αὐτῆς, ἐκθρέψεώς τε καὶ αὐξήσεως, ἔπειτα δὲ ἐκ τῆς ἀδιαλείπτου μελέτης εἰς ἕξιν ἔρχεται, οὕτως, ἐν ἔξει τελειωθεῖσα τῇ μυστικῇ, ἀμετάπτωτος δι'
25 ἀγάπην μένει· οὐ γὰρ μόνον τὸ πρῶτον αἴτιον, καὶ τὸ ὑπ' αὐτοῦ γεγεν(ν)ημένον αἴτιον κατείληφε, καὶ περὶ τούτων ἐμπέδως ἔχει, μονίμως μονίμους καὶ ἀμεταπτώτους καὶ ἀκινήτους λόγους κητημένος, ἀλλὰ καὶ περὶ ἀγαθῶν καὶ περὶ κακῶν, περὶ τε γενέσεως ἀπάσης, καὶ συλλήβδην εἰπεῖν, περὶ ὧν ἐλάλησεν ὁ Κύριος, τὴν ἀκριβεστάτην ἐκ
30 καταβολῆς κόσμου εἰς τέλος ἀλήθειαν παρ' αὐτῆς ἔχει τῆς ἀληθείας μαθῶν, οὐκ, εἴ που τι φανείη πιθανὸν ἢ κατὰ λόγον ἑλληνικὸν ἀνα-

μέ την παρουσία σου, σὸν Θεὸ πὸν δὲν ψεύδεται, καὶ κατέχει αὐτὸ πὸν πί-στεψε καὶ κρατεῖ τὴν ὑπόσχεση (γιατὶ αὐτὸς πὸν ὑποσχέθηκε εἶναι ἡ ἀλήθεια), καὶ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ὑπόσχεσης τὸ κέρδισε σίγουρα μὲ γνώση μὲ τὴν ἀξιοπιστία ἐκείνου πὸν ἔδωσε τὴν ὑπόσχεση. Κι αὐτὸς γνωρίζοντας τὴ σίγουρη κατάληψη τῶν μελλοντικῶν μὲ βάση τὴν κατάσταση ἐκείνων μέσα στὰ ὁποῖα βρίσκεται, ἀντικρῦζει τὸ μέλλον μὲ ἀγάπη.

Ἐπίσης δὲν εὔχεται νὰ ἐπιτύχει τὰ ἐδῶ αὐτὸς πὸν πιστεύει ὅτι θὰ ἐπιτύχει τὰ ἀληθινὰ ἀγαθὰ, ἀλλὰ εὔχεται νὰ κρατήσει πάντοτε τὴν ἐνήμερη καὶ ἀποτελεσματικὴ πίστη. Καὶ μαζί μ' αὐτὰ θὰ εὔχηθεῖ νὰ γίνουν πάμπολλοι, ὅσο γίνεται, οἱ ὅμοιοι μ' αὐτὸν πρὸς δόξαν τοῦ Θεοῦ, πὸν γίνεται τέλεια μὲ τὴν ἐπίγνωση. Γιατὶ εἶναι σωτήριος ὁποῖος ἐξομοιώνεται μὲ τὸν Σωτῆρα, στὸ βαθμὸ πὸν εἶναι δυνατὸ στὴν ἀνθρώπινη φύση νὰ χωρήσει τὴν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ, κατορθώνοντας ἀπαράβατα ὅσα προβλέπονται ἀπὸ τὶς ἐντολές. Αὐτὸ σημαίνει, τὸ νὰ λατρεύει τὸ Θεῖο μὲ ἔργα πραγματικῆς δικαιοσύνης καὶ γνώσης. Ὁ Κύριος δὲν περιμένει τὴ φωνὴ τῆς προσευχῆς του, λέγοντας «παρακάλεσε καὶ θὰ σοῦ κάνω τὴν παράκληση· βάλε κάτι στὸ νοῦ σου, καὶ θὰ σοῦ τὸ δώσω»¹. Γιατὶ γενικὰ τὸ ἀμετάβλητο εἶναι ἀδύνατο νὰ λάβει πῆξη καὶ σύσταση μέσα στὸ μεταβαλλόμενο. Μέσα στὴ συνεχὴ τροπῆ, πὸν γι' αὐτὸ τὸ λόγο τὸ ἡγεμονικὸ τῆς ψυχῆς γίνεται ἄστατο, δὲν διατηρεῖται ἡ δύναμη τῆς ἔξης. Ὅποιος δηλαδὴ μεταβάλλεται ἀδιάκοπα ἀπὸ ὅσα ὑπείσρχονται καὶ προσπίπτουν ἀπ' ἔξω, πῶς θὰ μποροῦσε ποτὲ ν' ἀποχτήσει τὴν ἔξη καὶ τὴ διάθεση καὶ γενικὰ τὴ γνώση; Ἄν καὶ βέβαια καὶ οἱ φιλόσοφοι θεωροῦν τὶς ἀρετές, ἔξεις καὶ διαθέσεις καὶ ἐπιστῆμες. Καὶ καθὼς ἡ γνώση δὲ γεννιέται μαζί μὲ τοὺς ἀνθρώπους, ἀλλὰ εἶναι ἐπικτητή, καὶ ἡ πρόσληψή της στὴν ἀρχὴ χρειάζεται καὶ προσοχὴ καὶ βελτίωση καὶ αὔξηση, καὶ ἔπειτα ἀπὸ τὴν ἀδιάκοπη μελέτη γίνεται ἔξη, ἔτσι, ἀφοῦ γίνεи τέλεια μὲ ἔξη μυστικὴ, μένει ἔξαιτίας τῆς ἀγάπης ἀμετάβλητη. Γιατὶ δὲν συνέλαβε μόνον τὸ πρῶτο αἴτιο καὶ τὸ αἴτιο πὸν ἔγινε ἀπὸ τὸ πρῶτο αἴτιο καὶ εἶναι σταθεροποιημένος σ' αὐτὰ, ἔχοντας σταθερὰ μόνιμους καὶ ἀμετάβλητους καὶ ἀκίνητους λόγους, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὰ ἀγαθὰ καὶ γιὰ τὰ κακὰ καὶ γιὰ κάθε εἶδους γένεση, καὶ γιὰ νὰ μιλήσω γιὰ ὅλα μαζί, γιὰ ὅλα ὅσα μίλησε ὁ Κύριος, τὴν ἀκριδέστατη ἀλήθεια ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τοῦ κόσμου ὡς τὸ τέλος τὴν ἔμαθε καὶ τὴν ἔχει ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν ἀλήθεια, καὶ ἂν σὲ κάποιο σημεῖο τοῦ φανεῖ κάτι πι-

γκαστικόν, πρὸ αὐτῆς αἰρούμενος τῆς ἀληθείας, τὰ δὲ εἰρημένα ὑπὸ
 Κυρίου σαφῆ καὶ πρόδηλα ἔχει λαβῶν, κἂν τοῖς ἄλλοις ἢ ἐπικεκρυμ-
 μένα, ἤδη περὶ πάντων ἀπειλήφε τὴν γνῶσιν. Τὰ λόγια δὲ τὰ παρ'
 ἡμῖν θεσπίζει περὶ τε τῶν ὄντων ὡς ἔστι, περὶ τε τῶν μελλόντων ὡς
 5 ἔσται, περὶ τε τῶν γεγονότων ὡς ἐγένετο. Ἐν τε τοῖς ἐπιστημονικοῖς,
 μόνος ὢν ἐπιστήμων, κρατιστεύσει καὶ τὸν περὶ τὰγαθοῦ λόγου προ-
 σθεύσει, τοῖς νοητοῖς προκείμενος ἀεὶ, ἀπ' ἐκείνων ἄνωθεν τῶν ἀρχε-
 τύπων τὴν περὶ τὰ ἀνθρώπεια αὐτοῦ διοίκησιν ἀπογραφόμενος, κα-
 θάπερ οἱ πλοῖζόμενοι καὶ πρὸς τὸ ἄστρον τὴν ναῦν κατευθύνοντες,
 10 πρὸς πᾶσαν καθήκουσαν προᾶξιν ἐτοίμως ἔχειν παρεσκευασμένος,
 πάντα τὰ ὀκλήρᾳ καὶ δεινὰ εἰθισμένος ὑπερορᾶν, ὅτ' ἂν ὑπομεῖναι
 δέη, μηδὲν προπετὲς μηδὲ ἀσύμφωνον, μήτε αὐτῷ μήτε τοῖς κοινοῖς
 ποτε ἐπιτελῶν, προορατικὸς ὢν καὶ ἄκαμptos ἡδοναῖς, ταῖς τε ὕπαρ,
 ταῖς τε δι' ὄνειράτων· διαίτη γὰρ λιτῆ καὶ αὐταρκείᾳ συνειθισμένος
 15 σωφρονικῶς, εὐσταλῆς μετὰ σεμνότητος ὑπάρχει, ὀλίγων τῶν ἀνα-
 γκαίων πρὸς τὸ διαζῆν δεόμενος, μηδὲν περιττὸν πραγματευόμενος,
 ἀλλὰ μηδὲ ταῦτα ὡς προηγούμενα, ἐκ δὲ τῆς κατὰ τὸν βίον κοινωνίας
 ὡς ἀναγκαῖα τῇ τῆς σαρκὸς ἐπιδημία, εἰς ὅσον ἀνάγκη, προσιέμενος
 προηγούμενη γὰρ αὐτῷ ἢ γνῶσις

20

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ.

Ὁ γνωστικὸς ἐπινοεῖ τὴν γνῶσιν τῶν ἀνθρωπίνων ἐπιστημῶν
 ἐπειδὴ αὐταὶ βοηθοῦν τὴν πίστιν καὶ παρέχουσιν εὐκολίαν
 εἰς τὴν κατανόησιν τῶν θείων πραγμάτων.

Κατ' ἐπακολούθημα τοίνυν καὶ τοῖς εἰς γνῶσιν γυμνάζουσιν αὐ-
 25 τὸν προσανάκειται, παρ' ἐκάστου μαθήματος τὸ πρόσφορον τῇ ἀλη-
 θεία λαμβάνων. Τῆς μὲν οὖν μουσικῆς τὴν ἐν τοῖς ἡρμωσμένοις ἀναλο-
 γίαν διώκων, ἐν δὲ τῇ ἀριθμητικῇ τὰς αὐξήσεις καὶ μειώσεις τῶν ἀρι-
 θμῶν παρασημειούμενος καὶ τὰς πρὸς ἀλλήλους σχέσεις, καὶ ὡς τὰ
 πλεῖστα ἀναλογία τινὶ ἀριθμῶν ὑποπέπτωκε, ἐν δὲ τῇ γεωμετρικῇ οὐ-
 30 σίαν αὐτὴν ἐφ' ἑαυτῆς θεωρῶν καὶ ἐθιζόμενος, συνεχές τι διάστημα
 νοεῖ καὶ οὐσίαν ἀμετάβλητον, ἕτερον τῶνδε τῶν σωμάτων οὖσαν· ἐκ τε

θανὸ ἢ ὑποχρεωτικὸ σύμφωνα μὲ τὸν ἑλληνικὸ λόγον, δὲν τὸ προτιμᾷ ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν ἀλήθεια. Καὶ τὰ λόγια τοῦ Κυρίου τ' ἄκουσε καὶ τὰ διατηρεῖ σαφῆ καὶ προφανή, ἀκόμα κι ἂν εἶναι κρυμμένα γιὰ τοὺς ἄλλους, κι ἔτσι ἔχει γνώση γιὰ ὅλα. Τὰ λόγια ποὺ ἀπευθύνονται σ' ἐμᾶς θεσπίζουν γιὰ ὅσα εἶναι ἔτσι ὅπως εἶναι, γιὰ τὰ μελλοντικὰ ἔτσι ὅπως θὰ εἶναι, καὶ γιὰ ὅσα ἔγιναν ἔτσι ὅπως ἔγιναν. Ἐνῶ στὰ ἐπιστημονικὰ, ὄντας μόνος ἐπιστήμων, θὰ φανεῖ κρᾶτιστος, καὶ θὰ πρεσβεύσει τὸ λόγο γιὰ τὸ ἀγαθὸ, προσκολλημένος πάντοτε στὰ νοητὰ, καὶ ψηλὰ ἀπὸ ἐκεῖνα τὰ ἀρχέτυπα ἀποσπώντας τὴ διευθέτηση ποὺ θὰ κάνει στὰ δικά του πράγματα, ὥστε, ὅπως ἐκεῖνοι ποὺ ταξιδεύουν καὶ κατευθύνουν τὸ πλοῖο τοὺς πρὸς τὸν πολικὸ, νὰ εἶναι προπαρασκευασμένος καὶ ἔτοιμος γιὰ κάθε πρᾶξη ποὺ πρέπει, συνηθισμένος νὰ ἀδιαφορεῖ γιὰ ὅλα ὅσα ἐνοχλοῦν καὶ ταλαιπωροῦν ὅταν πρέπει νὰ δείξει ὑπομονή, τίποτε ἀπερίσκεπτο, τίποτε ἀσύμφωνο δὲν κάνει οὔτε στὸν ἑαυτὸ του οὔτε στοὺς ἄλλους. Γιατὶ εἶναι προορατικὸς καὶ ἄκαμπτος στὶς ἡδονὲς ποὺ συναντᾷ στὴν πραγματικότητα καὶ ὅσες στὰ ὄνειρα· γιὰτὶ εἶναι συνηθισμένος στὴ λιτὴ διατροφή καὶ στὴν αὐτάρκεια, ὄπλισμένος μὲ σωφροσύνη καὶ σεμνότητα, ἔχοντας ἀνάγκη ἀπὸ λίγα ἀπαραίτητα γιὰ τὴ ζωὴ, χωρὶς νὰ ἐνδιαφέρεται γιὰ κανένα περιττὸ. Οὔτε αὐτὰ ὅμως τὰ δέχεται γιὰτὶ τάχα ἔχουν προτεραιότητα καὶ σπουδαιότητα, ἀλλ' ὡς ἀναγκαῖα στὸν κοινωνικὸ βίον ἕξαιτίας τῆς παρουσίας τῆς σάρκας, σὲ ὅσο βαθμὸ εἶναι ἀνάγκη· γιὰτὶ προτεραιότητα γι' αὐτὸν ἔχει ἡ γνώση.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι'.

Ὁ γνωστικὸς παρασκευάζει τὴ γνώση τῶν ἀνθρώπινων ἐπιστημῶν ἐπειδὴ βοηθοῦν τὴν πίστη καὶ διευκολύνουν τὴν κατανόηση τῶν θείων πραγμάτων.

Στὴ συνέχεια λοιπὸν ἐπιδίδεται καὶ σ' αὐτὰ ποὺ προοιμιάζουν γιὰ τὴ γνώση, παίρνοντας ἀληθινὰ ἀπὸ κάθε μάθημα τὸ πρόσφορο. Στὴ μουσικῆ ἀναζητεῖ τὴν ἀναλογία στὰ στοιχεῖα τῆς σύνθεσης, στὴν ἀριθμητικῆ σημειώνει τὶς αὐξήσεις καὶ τὶς μειώσεις τῶν ἀριθμῶν καὶ τὶς μεταξὺ τοὺς σχέσεις καὶ ὅτι τὰ περισσότερα ὑπόκεινται σὲ μιὰ ἀναλογία ἀριθμῶν· τὴν οὐσία τῆς γεωμετρίας θεωρώντας τὴν αὐτὴν καθ' ἑαυτὴν καὶ συνηθίζοντας σ' αὐτὴν, τὴν ἐννοεῖ σὰν ἓνα συνεχῆ διάστημα καὶ ἀμετάβλητη οὐσία, διαφορετικῆ ἀπὸ αὐτὰ ἐδῶ τὰ σώματα· στὴν

αὐτῆς ἀστρονομίας γῆθεν αἰωρούμενός τε τῷ νῶ, συννυψωθήσεται οὐρανῶ καὶ τῇ περιφορᾷ συμπεριπολήσει, ἰστορῶν αἰεὶ τὰ θεῖα καὶ τὴν πρὸς ἄλληλα συμφωνίαν, ἀφ' ὧν ὀρμώμενος Ἀβραάμ εἰς τὴν τοῦ κτίσαντος ὑπεξανέβη γνῶσιν. Ἀλλὰ καὶ τῇ διαλεκτικῇ προχρήσεται ὁ
 5 γνωστικός, τὴν εἰς εἶδη τῶν γενῶν ἐκλεγόμενος διαίρεσιν, καὶ τὴν τῶν ὄντων προσήσεται διάκρισιν, μέχρις ἂν τῶν πρώτων καὶ ἀπλῶν ἐφάψηται. Οἱ πολλοὶ δέ, καθάπερ οἱ παῖδες τὰ μορμολύκια, οὕτω δεδίασι τὴν ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν, φοβούμενοι μὴ ἀπαγάγη αὐτοὺς. Εἰ δέ τοιαύτη παρ' αὐτοῖς ἐστὶν ἡ πίστις (οὐ γὰρ ἂν γνῶσιν εἶπομι), ἵνα
 10 λυθῇ πιθανολογία, λυθήτω διὰ τούτου μάλιστα, ὁμολογούντων οὐχ ἔξειν τὴν ἀλήθειαν· ἀνίκητος γάρ, φησὶν, ἡ ἀλήθεια, ψευδοδοξία δὲ καταλύεται. Αὐτίκα πορφύραν ἐξ ἀντιπαραθέσεως ἄλλης πορφύρας ἐκλεγόμεθα. Ὡστ', εἴ τις ὁμολογεῖ καρδίαν μὴ ἔχειν διηρθωμένην, τραπέξαν οὐκ ἔχει τὴν τῶν ἀργυραμοιβῶν, οὐδὲ μὴν τὸ κριτήριον τῶν
 15 λόγων. Καὶ πῶς ἔτι τραπεζίτης οὗτος, δοκιμάσαι μὴ δυνάμενος καὶ διακρίναι τὸ ἀκίδδηλον νόμισμα τοῦ παραχαράγματος; Κέκραγε δὲ ὁ Δαβὶδ, «ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα οὐ σαλευθήσεται δίκαιος», οὗτ' οὖν ἀπατηλῶ λόγῳ, οὐδὲ μὴν πεπλανημένη ἡδονῇ· ὅθεν οὐδὲ τῆς οἰκείας κληρονομίας σαλευθήσεται. «Ἀπὸ ἀκοῆς ἄρα πονηρᾶς οὐ φοβηθήσεται»·
 20 οὗτ' οὖν διαβολῆς κενῆς, οὐδὲ μὴν ψευδοδοξίας τῆς περὶ αὐτόν, ἀλλ' οὐδὲ τοὺς πανούργους δεδείξεται λόγους ὁ διαγνῶναι τούτους δυνάμενος, πρὸς τε τὸ ἐρωτᾶν ὀρθῶς καὶ ἀποκρίνασθαι· οἷον θριγκὸς γάρ ἐστι διαλεκτικῆ, ὡς μὴ καταπατεῖσθαι πρὸς τῶν σοφιστῶν τὴν ἀλήθειαν. «Ἐπαινουμένους γὰρ χρὴ ἐν τῷ ὀνόματι τῷ ἁγίῳ τοῦ Κυρίου», κα-
 25 τὰ τὸν προφήτην, «εὐφραίνεσθαι τὴν καρδίαν, ζητοῦντας τὸν Κύριον. Ζητήσατε οὖν αὐτόν καὶ κραταιώθητε, ζητήσατε τὸ πρόσωπον αὐτοῦ διαπαντός» παντοίως «πολυμερῶς γὰρ καὶ πολυτρόπως» λαλήσας, οὐχ ἀπλῶς γνωρίζεται.

Οὕκουν ὡς ἀρεταῖς ταύταις συγχρώμενος ἡμῖν ὁ γνωστικός, πολυ-
 30 μαθὴς ἔσται, ἀλλὰ συνεργοῖς τισι κἂν τῷ διαστελλεῖν τὰ τε κοινὰ καὶ τὰ ἴδια προσήσεται τὴν ἀλήθειαν· ἔστι γὰρ πάσης πλάνης καὶ ψευδοδοξίας αἴτιον, τὸ μὴ δύνασθαι διακρίνειν, πῇ τε ἀλλήλοις τὰ ὄντα κοι-

1. Πρὸβλ. Γεν. 15, 5.

4. Ψαλμ. 104, 4.

2. Ψαλμ. 111, 6.

5. Ἐβρ. 1,1.

3. Ψαλμ. 111, 7.

ἀστρονομία πάλι, ἀνυψούμενος ἀπὸ τῆ γῆ, θὰ συννυψωθεῖ μὲ τὸ νοῦ του στὸν οὐρανὸ περιπολώντας κι αὐτὸς μέσα στὴν περιφορὰ τῶν ἀστρον, ἐρευνώντας πάντοτε τὰ θεῖα καὶ τὴ μεταξὺ τους συμφωνία. Ἐκτὸς αὐτὰ ξεκινώντας ὁ Ἀβραάμ βγαίνοντας ἀπὸ τὴν ἄγνοια ἀνέβηκε στὴ γνώση τοῦ δημιουργοῦ¹. Ἄλλ' ὁ γνωστικός θὰ χρησιμοποιοῦ καὶ τὴ διαλεκτικὴ ἐκλέγοντας τὴ διαίρεση τῶν γενῶν σὲ εἶδη καὶ θὰ προσθέσει καὶ τὴ διάκριση τῶν ὄντων, ὥσπου νὰ ἐγγίσει στὰ πρῶτα ὄντα καὶ ἀπλά. Οἱ πολλοὶ ὅμως, ὅπως τὰ παιδιὰ τὰ σκιαῶτρα, ἔτσι κι αὐτοὶ τρομάζουν τὴν ἑλληνικὴ φιλοσοφία ἀπὸ φόβο μὴν τοὺς αἰχμαλωτίσει. Ἄν ὅμως εἶναι τέτοια ἡ πίστη τους (ἐγὼ δὲν θὰ μπορούσα τὴν τὴν πῶ γνώση), ὥστε νὰ διαλυθεῖ μὲ τὴν πιθανολογία, ἃς διαλυθεῖ ἕξαιτίας τῆς κυρίως, κι ἃς ὁμολογήσουν ὅτι δὲν θὰ ἔχουν τὴν ἀλήθεια. Γιατὶ εἶναι, λέει, ἀνίκητη ἡ ἀλήθεια, ἐνῶ ἡ ψεύτικη γνώμη καταλύεται. Καὶ τὴν πορφύρα ἐξάλλου τὴν διαλέγομε μὲ τὴν ἀντιπαραβολή τῆς μὲ ἄλλη πορφύρα. Ὡστε, ἂν ὁμολογεῖ κάποιος, ὅτι δὲν ἔχει καρδιὰ ποὺ λειτουργεῖ ὀρθά, δὲν ἔχει τὸ τραπέζι τῶν ἀργυραμοιβῶν, οὔτε βέβαια καὶ τὸ κριτήριο τῶν λόγων. Καὶ πῶς αὐτὸς εἶναι ἀκόμα τραπεζίτης, ἂν δὲν μπορεῖ νὰ διακρίνει τὸ γνήσιο νόμισμα ἀπὸ τὸ παραχαραγμένο; Ὁ Δαβὶδ φωνάζει: «ὁ δίκαιος δὲν θὰ κλονιστεῖ στὸν αἰῶνα»², οὔτε μὲ ἀπατηλὸ λόγο οὔτε μὲ πλανεμένη ἡδονή. Γι' αὐτὸ οὔτε κι ἀπὸ τὴ δική του κληρονομία θὰ σαλευθεῖ. Ἐπομένως «Ἀπὸ πονηρὴ φήμη δὲν θὰ φοβηθεῖ»³, οὔτε ἀσφαλῶς ἀπὸ διαβολὴ κενή, οὔτε ἀπὸ ψεύτικη γνώμη γι' αὐτόν, ἀλλ' οὔτε καὶ τοὺς πανούργους λόγους θὰ φοβηθεῖ ἐκεῖνος ποὺ μπορεῖ νὰ τοὺς διακρίνει, ὥστε νὰ εἶναι προετοιμασμένος καὶ νὰ ἐρωτήσῃ ὀρθά καὶ ν' ἀπαντήσῃ. Γιατὶ ἡ διαλεκτικὴ εἶναι σὰν ἕνα χαράκιμα, ὥστε νὰ μὴ καταπατεῖται ἡ ἀλήθεια ἀπὸ τοὺς σοφιστές. Γιατὶ σύμφωνα μὲ τὸν προφήτη, «ὅταν ἐπαινοῦνται στὸ ἅγιο ὄνομα τοῦ Κυρίου ὅσοι ζητοῦν τὸν Κύριο, πρέπει νὰ χαίρονται ὀλόθυμα. Ζητήστε τὸν λοιπὸν καὶ λάβετε δύναμη· ζητήστε τὸ πρόσωπό του πάντοτε καὶ μὲ κάθε τρόπο»⁴. Ἀφοῦ δηλαδὴ μίλησε «μὲ πολλοὺς καὶ διάφορους τρόπους»⁵, ἄρα δὲν γνωρίζεται ἔτσι ἀπλά.

Δὲν θὰ γίνῃ λοιπὸν πολυμαθὴς ὁ γνωστικός χρησιμοποιοῦντας τὶς γνώσεις αὐτὲς ὡς ἀρετές, ἀλλὰ θὰ τὶς δεχτεῖ ὡς συνεργοὺς στὴ διάκριση ὅσων εἶναι κοινὰ καὶ ὅσων ἴδια γιὰ τὴν εὕρεση τῆς ἀλήθειας. Γιατὶ εἶναι αἴτιο κάθε πλάνης καὶ ψεύτικης γνώμης τὸ νὰ μὴν μπορεῖ κανεὶς νὰ διακρίνει σὲ ποιὸ σημεῖο σχετίζονται τὰ ὄντα μεταξὺ τους καὶ σὲ

νωνεῖ, καὶ πῆ διενήνοχεν. Εἰ δὲ μὴ κατὰ τὰ διωρισμένα τις τὸν λόγον ἐφοδεύοι, λήσεται συγγέας τὰ τε κοινὰ καὶ τὰ ἴδια· τούτου δὲ γινομένου, εἰς ἀνοδίαν καὶ πλάνην ἐμπίπτειν ἀναγκαῖον. Ἡ διαστολὴ δὲ τῶν τε ὀνομάτων τῶν τε πραγμάτων κὰν ταῖς Γραφαῖς αὐταῖς μέγα φῶς 5 ἐντίκτει ταῖς ψυχαῖς ἀναγκαῖον γὰρ ἐπακούειν τῶν τε πλείονα σημαίνουσῶν λέξεων καὶ τῶν πλειόνων, ὅτ' ἂν ἐν τι σημαίνωσιν· ὅθεν καὶ τὸ ὀρθῶς ἀποκρίνεσθαι περιγίνεται. Τὴν πολλὴν δὲ ἀχρησίαν παραιτητέον, ἀπασχολοῦσαν περὶ τὰ μηδὲν προσήκοντα, οἶονεὶ δὲ συναιτίοις προγυμνάσμασιν, εἰς τε τὴν ἀκριθεῖ παραδόσιν τῆς ἀληθείας, ὅσον ἐπι- 10 κτὸν καὶ ἀπερίσπαστον, συγχρωμένου τοῖς μαθήμασι τοῦ γνωστικοῦ, καὶ εἰς προφυλακὴν τῶν κακοτεχνούντων λόγων ἐκκοπὴν τῆς ἀληθείας. Οὐκ ἀπολειφθήσεται τοίνυν τῶν προκοπτόντων περὶ τὰς μαθήσεις τὰς ἐγκυκλίους καὶ τὴν ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν, ἀλλ' οὐ κατὰ τὸν προηγούμενον λόγον, τὸν δὲ ἀναγκαῖον καὶ δεύτερον καὶ περιστατικόν· οἷς 15 γὰρ ἂν πανούργως χρήσονται οἱ κατὰ τὰς αἱρέσεις πονούμενοι, τούτοις ὁ γνωστικὸς εἰς εὖ καταχρήσεται. Μερικῆς οὖν τυγχανούσης τῆς κατὰ τὴν ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν ἐμφαινομένης ἀληθείας, ἢ τῷ ὄντι ἀλήθεια, ὥσπερ ἥλιος ἐπιλάμπσας τὰ χρώματα, καὶ τὸ λευκὸν καὶ τὸ μέλαν, ὁποῖον ἕκαστον αὐτῶν διαδείκνυσιν, οὕτω δὲ καὶ αὕτη πᾶσαν 20 ἐλέγχει σοφιστικὴν πιθανολογίαν. Εἰκότως ἄρα προαναπεφώνηται καὶ τοῖς Ἑλλησιν “Ἀρχὰ μεγάλας ἀρετᾶς, ἄνασσα ἀλήθεια”.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ΄.

Αἱ μυστικαὶ ἔννοιαι τῶν θείων πραγμάτων περιέχονται εἰς τὰς ἀντιλογίας τῶν ἀριθμητικῶν σχέσεων καὶ τῶν γεωμετρικῶν λόγων, 25 ὡς καὶ εἰς τὰς διαφορὰς τῶν μουσικῶν τρόπων.

Καθάπερ οὖν ἐπὶ τῆς ἀστρονομίας ἔχομεν ὑπόδειγμα τὸν Ἀβραάμ, οὕτως ἐπὶ τῆς ἀριθμητικῆς τὸν αὐτὸν Ἀβραάμ. «Ἀκούσας γὰρ ὅτι αἰχμάλωτος ἐλήφθη ὁ Λώτ, τοὺς ἰδίους οἰκογενεῖς τῆς ἀριθμήσας», καὶ ἐπεξελθὼν, πάμπολυν ἀριθμὸν τῶν πολεμίων χει- 30 ροῦται. Φασὶν οὖν εἶναι τοῦ μὲν Κυριακοῦ σημείου τύπον κατὰ τὸ σχῆμα τὸ τριακοσιοστὸν στοιχεῖον, τὸ δὲ ἰῶτα καὶ τὸ ἦτα τοῦνομα σημαίνει τὸ σωτήριον μηνύεσθαι τοίνυν τοὺς Ἀβραάμ οἰκείους εἶναι

ποιό διαφέρουν. Ἐάν ὅμως κάποιος στό λόγο του δέ λαμβάνει ὑπόψη τὰ διαχωρισμένα, χωρίς νά καταλάβει θά κάνει σύγχυση τῶν κοινῶν καί τῶν ἴδιων· κι ἂν γίνει αὐτό, ὑποχρεωτικά θά πέσει σέ ἀδιέξοδο καί πλάνη. Ἡ διαστολή τόσο τῶν ὀνομάτων ὅσο καί τῶν πραγμάτων καί μέσα στίς ἴδιες τίς Γραφές, γεννᾷ δυνατό φῶς στίς ψυχές. Γιατί εἶναι ἀνάγκη νά προσέχομε καί τίς λέξεις πού σημαίνουν περισσότερα καί τίς περισσότερες λέξεις ἂν σημαίνουν ἕνα· ἀπό αὐτό βγαίνει καί ἡ ὀρθή ἀπόκριση. Πρέπει ὅμως ν' ἀποφεύγεται ὁ πολὺς μόχθος πού σπαταλάται σ' αὐτά πού δέν χρειάζονται καθόλου. Νά χρησιμοποιεῖ ὁ γνωστικός τὰ μαθήματα σάν προγυμνάσματα πού συντελοῦν καί στήν ἀκριβή μετάδοση τῆς ἀλήθειας, ὅσο εἶναι ἔφικτό καί χωρίς ἔμπόδια, καί στήν προφύλαξη ἀπό τοὺς λόγους πού ἐπιχειροῦν κακότεχνα νά ὑπονομεύουν τὴν ἀλήθεια. Δέν θά ὑπολειφθεῖ λοιπὸν ἀπὸ ἐκείνους πού προκόπτουν στίς ἐγκύκλιες μαθήσεις καί τὴν ἑλληνικὴ φιλοσοφία. Ὁχι ὅμως σύμφωνα μὲ τὸ λόγο πού προσηγεῖται, ἀλλὰ μὲ τὸν ἀναγκαῖο καί δεῦτερο καί περιστασιακὸ. Ἐκεῖνα πού τὰ χρησιμοποιοῦν μὲ πανουργία ὅσοι κοπιᾶζουν στίς αἰρέσεις, αὐτὰ ὁ γνωστικός θά τὰ χρησιμοποιήσῃ γιὰ τὸ καλὸ. Ἐνῶ λοιπὸν εἶναι μερικὴ ἡ ἀλήθεια πού φανερώνεται στήν ἑλληνικὴ φιλοσοφία, ἡ πραγματικὴ ἀλήθεια, ὅπως ὁ ἥλιος ὅταν λάμπει ἐπάνω στὰ χρώματα παρουσιάζει καί τὸ λευκὸ καί τὸ μαῦρο τέτοιο πού εἶναι τὸ καθένα τους, ἔτσι κι αὐτὴ ἐλέγχει ὅλη τὴ σοφιστικὴ πιθανολογία. Εὐλόγα λοιπὸν διακήρυξαν καί οἱ Ἑλλη-νες: «Ἀρχὴ τῆς μεγάλης ἀρετῆς εἶναι ἡ βασίλισσα ἀλήθεια».

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΑ'.

Οἱ μυστικὲς σημασίες τῶν θείων πραγμάτων περιέχονται στίς ἀναλογίες τῶν ἀριθμητικῶν σχέσεων καί τῶν γεωμετρικῶν λόγων, ὅπως καί στίς διαφορὲς τῶν μουσικῶν τρόπων.

Ὅπως λοιπὸν γιὰ τὴν ἀστρονομία ἔχομε παράδειγμα τὸν Ἀβραάμ, ἔτσι ἔχομε τὸν ἴδιο τὸν Ἀβραάμ καί γιὰ τὴν ἀριθμητικὴ. Γιατί λέει: «Ὅταν ἄκουσε ὅτι αἰχμαλωτίστηκε ὁ Λώτ, πῆρε τριακόσιους δεκαοκτῶ ἀπὸ τοὺς δούλους του»¹, καί μὲ ἐπίθεσή του συλλαμβάνει μεγάλο ἀριθμὸ ἐχθρῶν. Λένε λοιπὸν ὅτι τὸ σχῆμα τοῦ στοιχείου τριακόσια (Τ) εἶναι ὁ τύπος τοῦ σημείου τοῦ Κυρίου μας, ἐνῶ τὸ ἰώτα (ι) καί τὸ ἦτα (η) δηλώνουν τὸ σωτήριο ὄνομά του. Δηλώνεται λοιπὸν ὅτι οἱ οἰκεῖοι

κατὰ τὴν σωτηρίαν, τοὺς τῶ σημεῖω καὶ τῶ ὀνόματι προσπεφευγότας, κυρίου γεγονέναι τῶν αἰχμαλωτιζόντων καὶ τῶν τούτοις ἀκολουθούντων παμπόλων ἀπίστων ἔθνῶν. Ἦδη δὲ ὁ μὲν τριακόσια ἀριθμὸς τριάς ἐστὶν ἐν ἑκατοντάδι, ἢ δεκάς δὲ ὁμολογεῖται παντέλειος εἶναι· ὁ
 5 δὲ ὀκτώ, κύβος ὁ πρῶτος, ἢ ἰσότης ἐν ἀπάσαις ταῖς διαστάσεσι, μήκους, πλάτους, βάθους. «Αἶ τε ἡμέραι τῶν ἀνθρώπων ἔσονται», φησὶν, «ἔτη ρκ'». Ἔστι δὲ ὁ ἀριθμὸς ἀπὸ μονάδος κατὰ σύνθεσιν πεντεκαιδέκατος· σελήνη δὲ πεντεκαιδεκάτη πλησιφαῆς γίνεται. Ἔστι δὲ ἄλλως ὁ ἑκατὸν εἴκοσι τρίγωνος ἀριθμὸς, καὶ συνέστηκεν ἐξ ἰσότητος
 10 μὲν τοῦ ξδ', ὧν ἢ κατὰ μέρος σύνθεσις τετραγώνους γεννᾶ· α', γ', ε', ζ', θ', ια', ιγ', ιε', ἐξ ἀνισότητος δὲ τοῦ νς', ἐπὶ τῶν ἀπὸ δυάδος ἀρτίων, οἱ γεννῶσι τοὺς ἑτερομήκεις, θ', δ', ζ', η', ι', ιβ', ιδ'. Κατ' ἄλλο πάλιν σημαινόμενον συνέστηκεν ὁ ἑκατὸν εἴκοσι ἀριθμὸς ἐκ τεσσάρων· ἑνὸς μὲν τριγώνου, τοῦ πεντεκαιδεκάτου, ἑτέρου δὲ τετραγώνου τοῦ κέ', τρίτου
 15 δὲ τετραγώνου τοῦ λε', τετάρτου δὲ ἑξαγώνου τοῦ με'. Κατὰ γὰρ τὴν αὐτὴν ἀναλογίαν ὁ ε' παρείληπται καθ' ἕκαστον εἶδος· τῶν μὲν γὰρ τριγώνων ἀπὸ μονάδος, ε' δὲ ὁ ιε', τῶν δὲ τετραγώνων ὁ κέ', καὶ τῶν ἑξῆς ἀναλόγως. Ναὶ μὴν ὁ κέ' ἀριθμὸς, ε' ἀπὸ μονάδος ὧν, τῆς Λευϊτικῆς φυλῆς εἶναι σύμβολον λέγεται, ὁ δὲ λε' καὶ αὐτὸς ἔχεται τοῦ
 20 ἐκ τῶν διπλασίων διαγράμματος ἀριθμητικοῦ καὶ γεωμετρικοῦ καὶ ἀρμονικοῦ τοῦ ζ', η', θ', ιβ', ὧν ἢ σύνθεσις γεννᾶ τὸν λε'. ἐν ταύταις ταῖς ἡμέραις Ἰουδαῖοι διαπλάσσεσθαι τὰ ἐπτάμηνα λέγουσιν· ὁ δὲ με' τοῦ ἐκ τῶν τριπλασίων διαγράμματος τοῦ ζ', θ', βί', ιη', ὧν ἢ σύνθεσις γεννᾶ τὸν με', καὶ ἐν ταύταις ὁμοίως ταῖς ἡμέραις τὰ ἐννεάμηνα διαπλάσσε-
 25 σθαί φασι.

Τοῦτο μὲν οὖν τὸ εἶδος τοῦ ἀριθμητικοῦ ὑποδείγματος· γεωμετρίας δὲ ἔστω μαρτύριον ἢ κατασκευαζομένη σκηπὴ καὶ τεκταινομένη κιβωτός, ἀναλογίαις τισὶ λογικωτάταις, θείαις ἐπινοίαις κατασκευαζόμεναι, κατὰ συνέσεως δόσιν, ἐκ τῶν αἰσθητῶν εἰς τὰ νοητά, μᾶλλον
 30 δὲ ἐκ τῶνδε εἰς τὰ ἅγια, καὶ τῶν ἁγίων τὰ ἅγια μεταγούσης ἡμᾶς. Τὰ μὲν γὰρ «τετράγωνα ξύλα», τὸ τετράγωνον σχῆμα πάντῃ δεδηκέναι ὀρθᾶς γωνίας ἐπιτελοῦν, τὸ ἀσφαλὲς δηλοῖ. Καὶ «μήκος μὲν τριακόσιοι πήχεις» τοῦ κατασκευάσματος, «πλάτους δὲ ν', βάθους δὲ λ'. Καὶ εἰς

τοῦ Ἀβραάμ εἶναι οἱ οἰκεῖοι ὡς πρὸς τὴ σωτηρία, αὐτοὶ δηλαδή πού ἔχουν προσφύγει στὸ σημεῖο καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου καὶ ἔγιναν κύριοι ἐκείνων πού τοὺς αἰχμαλώτισαν καὶ τῶν πάμπολλων ἄπιστων ἐθνῶν πού τοὺς ἀκολουθοῦσαν. Ἐξάλλου ὁ ἀριθμὸς τριακόσια εἶναι τριάδα σὲ ἑκατοντάδες, ἢ δεκάδα ἀναγνωρίζεται ὅτι εἶναι παντέλεια, ἐνῶ ὁ ἀριθμὸς ὀκτώ ὅτι εἶναι ὁ κύβος ὁ πρῶτος, ἢ ἰσότητα σὲ ὅλες τὶς διαστάσεις· μῆκος, πλάτος, βάθος. Λέει ἀκόμα· «Καὶ οἱ ἡμέρες τῶν ἀνθρώπων θὰ εἶναι ρη΄ (120) ἔτη»². Ὁ ἀριθμὸς εἶναι ἀπὸ τὸ ἓνα κατὰ πρόσθεση δέκατος πέμπτος· ἢ σελήνη γίνεται πανσέληνος τῆ δέκατη πέμπτη ἡμέρα. Μὲ ἄλλη σημασία ὁ ἀριθμὸς ἑκατὸν εἴκοσι εἶναι τρίγωνος καὶ ἀποτελεῖται ἀπὸ τὴν ἰσότητα τοῦ ξδ΄ (64). Ἡ κατὰ μέρος σύνθεση αὐτῶν τῶν ἀριθμῶν γεννᾷ τοὺς τετράγωνους α, γ, ε, ζ, θ, ια, ιγ, ιε΄. Ἀπὸ ἀνισότητα τοῦ ἀριθμοῦ πενήντα ἕξι (νς΄) γίνονται ἑπτὰ τῶν ἄρτιων ἀριθμῶν ἀπὸ τὸ δύο, πού γεννοῦν τοὺς ἑτερομήκεις β, δ, ς, η, ι, ιβ, ιδ. Μὲ ἄλλη σημασία πάλι γίνεται ὁ ἀριθμὸς ἑκατὸν εἴκοσι (ρκ΄) ἀπὸ τέσσερα· ἀπὸ ἓνα τρίγωνο, τὸ δεκαπέντε, ἀπὸ ἄλλο τετράγωνο, τὸ εἴκοσι πέντε, καὶ τρίτο τὸ πεντάγωνο, τὸ τριάντα πέντε, καὶ τέταρτο τὸ ἑξάγωνο, τὸ σαράντα πέντε. Κατὰ τὴν ἴδια ἀναλογία ἔχει παραληφθεῖ ὁ ἀριθμὸς πέντε σὲ κάθε εἶδος· σὰ τρίγωνα δηλαδή ἀπὸ τὴ μονάδα, πέντε ὁ ἀριθμὸς δέκα πέντε· ἀπὸ τὰ τετράγωνα πάλι ὁ εἴκοσι πέντε καὶ ἀνάλογα γιὰ τοὺς λοιπούς. Ὁ ἀριθμὸς εἴκοσι πέντε κε΄, πού εἶναι πέμπτος ἀπὸ τὴ μονάδα, λέγεται πὼς εἶναι σύμβολο τῆς Λευϊτικῆς φυλῆς. Ὁ ἀριθμὸς τριάντα πέντε λε΄ κι αὐτὸς προέρχεται ἀπὸ τὸ ἀπὸ διπλάσιους ἀριθμοὺς ἀριθμητικὸ καὶ γεωμετρικὸ καὶ ἁρμονικὸ διάγραμμα ς΄, η΄, θ΄, ιβ΄, ιη΄. Ἡ πρόσθεση αὐτῶν τῶν ἀριθμῶν κάνει τὸν ἀριθμὸ σαράντα πέντε. Σ΄ αὐτὲς τὶς ἡμέρες οἱ Ἰουδαῖοι λένε ὅτι συμπληρώνονται τὰ ἑπτάμηνα. Ὁ ἀριθμὸς με΄ τοῦ διαγράμματος ἀπὸ τριπλάσια 6, 9, 12, 18, τῶν ὁποίων τὸ ἄθροισμα εἶναι τὸ 45. Ὅμοια καὶ σ΄ αὐτὲς τὶς ἡμέρες λένε ὅτι διαπλάσσονται τὰ ἐννεάμηνα.

Αὐτὸ εἶναι τὸ εἶδος τοῦ ἀριθμητικοῦ ὑποδείγματος· ἢ κατασκευαζόμενη σκηνὴ καὶ κιβωτὸς μὲ πολὺ ὑπολογισμένες ἀναλογίες, κατασκευαζόμενες μὲ θεϊκοὺς συλλογισμοὺς, μὲ δόση σοφίας, πού μᾶς μεταφέρει ἀπὸ τὰ αἰσθητὰ σὰ νοητά, ἢ μᾶλλον ἀπὸ τὰ ἐδῶ σὰ Ἁγία τῶν ἁγίων. Γιατὶ τὰ «τετράγωνα ξύλα», τὸ τετράγωνο σχῆμα, ἴσο σὲ ὅλες τὶς κατευθύνσεις, ἀποτελώντας ὀρθὲς γωνίες, δηλώνουν τὴν ἀσφάλεια. «Τὸ μῆκος (τῆς κατασκευῆς) τριακόσιοι πήχεις, τὸ πλάτος πενήντα, τὸ

πῆχυν ἄνωθεν συντελεῖται, ἐκ τῆς πλατείας βάσεως ἀποξυνόμενον
 πυραμίδος τρόπον, ἢ κιθωτός, τῶν διὰ πυρὸς καθαιρομένων καὶ δοκι-
 μαζομένων σύμβολον. Ἡ γεωμετρικὴ αὕτη παρέχεται ἀναλογία εἰς
 παραπομπὴν τῶν ἀγίων ἐκείνων μονῶν, ὧν τὰς διαφορὰς αἱ διαφοραὶ
 5 τῶν ἀριθμῶν τῶν ὑποτεταγμένων μηνύουσιν. Οἱ δὲ ἐμφερόμενοι λόγοι
 εἰσὶν ἑξαπλάσιοι, ὡς τὰ τριακόσια τῶν ν', καὶ δεκαπλάσιοι, ὡς τῶν λ'
 δεκαπλάσια τὰ τριακόσια, καὶ ἐπιδίμοιροι τὰ γὰρ ν' τῶν λ' ἐπιδίμοιρα.
 Εἰσὶ δ' οἱ τοὺς τριακοσίους πῆχεις σύμβολον τοῦ Κυριακοῦ σημείου
 λέγουσι, τοὺς ν' δὲ τῆς ἐλπίδος καὶ τῆς ἀφέσεως τῆς κατὰ τὴν πεντη-
 10 κοστήν, καὶ τοὺς λ' ἢ, ὡς ἔν τισι, δώδεκα τὸ κήρυγμα δηλοῦν ἱστο-
 ροῦσιν, ὅτι τριακαστῶ μὲν ἐκήρυξεν ὁ Κύριος ἔτει, ιβ' δὲ ἦσαν οἱ ἀπό-
 στολοι, καὶ εἰς πῆχυν συντελεῖσθαι τὸ κατασκευάσμα, εἰς μονάδα τε-
 λευτώσης τῆς τοῦ δικαίου προκοπῆς, καὶ «εἰς τὴν ἐνότητα τῆς πί-
 στεως». Ἡ δὲ τράπεζα ἢ ἐν τῷ ναῷ πηχῶν ἐγεγόνει ἕξ, καὶ πόδες οἱ
 15 τέσσαρες ἀνὰ πῆχυν ἓνα ἡμισυ. Συνάγουσιν οὖν τοὺς πάντας πῆχεις
 δώδεκα, συμφώνος τῷ κατὰ τὸν ἐνιαύσιον κύκλον ἐλιγμῶ τῶν μηνῶν
 ιβ', καθ' οὓς τὰ πάντα φύει τε καὶ τελεσφορεῖ ἡ γῆ, ταῖς τέσσαρσιν
 ὥραις οἰκειουμένη. Γῆς δ', οἶμαι, εἰκόνα ἢ τράπεζα δηλοῖ, τέσσαρσιν
 ὑπεριδομένη ποσί, θέρει μετοπώρῳ, ἔαρι, χειμῶνι, δι' ὧν ὁδεύει τὸ
 20 ἔτος. Διὸ καὶ «κυμάτια στρεπτά» φησὶν ἔχειν τὴν τράπεζαν, ἥτοι ὅτι
 περιόδοις καιρῶν κυκλεῖται τὰ πάντα, ἢ καὶ τάχα τὴν ὠκεανῶ περιο-
 ρομένην ἐδήλου γῆν. Ἔτι τῆς μουσικῆς παράδειγμα ψάλλων ὁμοῦ
 καὶ προφητεύων ἐκκείσθω Δαβὶδ, ὑμῶν τὸν Θεὸν ἐμμελῶς προσήκει
 δὲ εὖ μάλα τὸ ἐνερμόνιον γένος τῆ δωριστὶ ἀρμονία, καὶ τῆ φρυγιστὶ
 25 τὸ διάτονον, ὧς φησὶν Ἀριστόξενος. Ἡ τοίνυν ἀρμονία τοῦ βαρβάρου
 ψαλτηρίου, τὸ σεμνὸν ἐμφαίνουσα τοῦ μέλους, ἀρχαιοτάτη τυγχάνου-
 σα, ὑπόδειγμα Τερπάνδρῳ μάλιστα γίνεται πρὸς ἀρμονίαν τὴν
 Δώριον ὑμνοῦντι τὸν Δία, ὧδέ πως

“Ζεῦ, πάντων ἀρχά, πάντων ἀγήτωρ,

30 Ζεῦ, σοὶ πέμπω ταύταν ὕμνων ἀρχάν”.

Εἶη δ' ἂν τῷ ψαλμοδῶ κιθάρα ἀλληγορουμένη, κατὰ μὲν τὸ
 πρῶτον σημαινόμενον ὁ Κύριος, κατὰ δὲ τὸ δεύτερον οἱ προσεχῶς
 κρούοντες τὰς ψυχὰς ὑπὸ μουσηγέτῃ τῷ Κυρίῳ. Κἂν ὁ σωζόμενος λέ-

3. Γεν. 6, 14-16.

4. Λουκᾶ 3, 23.

5. Ἐξ. 25, 22.

6. Πρῶτ. Ἐξ. 25, 23.

βάθος τριάντα· ἐπάνω τὸ πλάτος θά γίνει ἓνας πῆχυς»³, ἀπολήγοντας ἡ κυβωτὸς σὲ ὄξυ ἀπὸ τὴν πλατιά βάση μὲ τὸν τρόπο τῆς πυραμίδας, σύμβολο ὅσων καθαίρονται καὶ δοκιμάζονται μὲ τὴ φωτιά. Αὐτὴ ἡ γεωμετρικὴ ἀναλογία παρέχεται γιὰ νὰ παραπέμψει σ' ἐκεῖνες τὶς ἅγιες μονές πού τὶς διαφορές τους τὶς δηλώνουν οἱ διαφορές τῶν ἀντίστοιχων ἀριθμῶν. Οἱ μεταξὺ τους λόγοι εἶναι ἕξαπλάσιοι, ὅπως γιὰ παράδειγμα εἶναι τὰ τριακόσια σὲ σχέση μὲ τὰ πενήντα· καὶ δεκαπλάσια, ὅπως δεκαπλάσια εἶναι τὰ τριακόσια τῶν τριάντα· καὶ ἐπιδίμοιροι, γιὰ τὰ πενήντα εἶναι ἐπιδίμοιρα τῶν τριάντα. Εἶναι κι αὐτοὶ πού λένε, ὅτι οἱ τριακόσιοι πῆχεις εἶναι σύμβολο τοῦ σημείου τοῦ Κυρίου, οἱ πενήντα σύμβολο τῆς ἐλπίδας καὶ τῆς συγχώρησης κατὰ τὴν Πεντηκοστή, καὶ οἱ τριάντα, ἡ δώδεκα, λένε μερικοὶ ὅτι δηλώνουν τὸ κήρυγμα, ἐπειδὴ ὁ Κύριος ἄρχισε νὰ διδάσκει στὰ τριάντα τοῦ χρόνια⁴, ἐνῶ δώδεκα ἦταν οἱ ἀπόστολοι. Καὶ ἡ κατασκευὴ ἀπολήγει σὲ πλάτος ἑνὸς πῆχυ, ἐπειδὴ ἡ προκοπὴ τοῦ δικαίου καταλήγει στὴ μονάδα καὶ στὴν ἐνότητα τῆς πίστεως. Ἡ τράπεζα μέσα στὸ ναὸ εἶχε γίνει ἕξι πῆχεις καὶ τὰ τέσσερα πόδια ἐνάμισης πῆχυς. Ἄθροίζουν λοιπὸν τοὺς πῆχεις ὅλους σὲ δώδεκα⁵ σύμφωνα μὲ τὴν περιφορὰ κατὰ τὸν ἐνιαύσιο κύκλο τῶν δώδεκα μηνῶν, κατὰ τοὺς ὁποίους κάνει ὅλα νὰ βλαστήσουν καὶ νὰ καρποφορήσουν ἡ γῆ χρησιμοποιώντας τὶς τέσσερις ἐποχές. Ἡ τράπεζα δηλώνει, νομίζω, τὴ γῆ, πού στηρίζεται σὲ τέσσερα πόδια, τὸ θέρος, τὸ φθινόπωρο, τὸ χειμῶνα, τὴν ἀνοιξὴ ἀπὸ τὰ ὁποῖα περνᾷ τὸ ἔτος. Γι' αὐτὸ καὶ λέει, ὅτι ἡ τράπεζα ἔχει «κυμάτια στρεπτά»⁶, δηλαδή ὅλα γυρίζουν κυκλικά στὶς περιόδους τῶν καιρῶν. Ἴσως δήλωνε καὶ τὴ γῆ πού τὴν περιορρεῖ ὁ ὠκεανός. Ἄκόμη παράδειγμα ἀπὸ τὴ μουσικὴ ὅς εἶναι ὁ Δαβὶδ, πού ψάλλει μαζὶ καὶ προφητεύει, ὑμνώντας μελωδικὰ τὸν Θεό. Καὶ ἀρμόζει πολὺ καλὰ τὸ ἐναρμόνιο γένος στὴ δωρικὴ ἀρμονία, τὸ διακονικὸ στὴ Φρυγικῆ, ὅπως λέει ὁ Ἀριστόξενος. Ἡ ἀρμονία λοιπὸν τοῦ βαρβαρικοῦ ψαλτηρίου, πού δείχνει τὴ σεμνότητα τοῦ μέλους καὶ εἶναι πανάρχαια, γίνεται ὑπόδειγμα κυρίως στὸν Τερπανδρο, πού ὑμνεῖ τὸν Δία στὴ δωρικὴ ἀρμονία ὡς ἑξῆς:

“Δία, ἀρχὴ τῶν πάντων, πάντων ὀδηγέ,

Ζεῦ, σ' ἐσένα στέλλω αὐτὴ τὴν ἀρχὴ τῶν ὕμνων μου”.

Στὸν Ψαλμωδὸ ἀλληγορικὰ κιθάρα εἶναι ὁ Κύριος μὲ μιὰ πρώτη σημασία. Ἡ δευτέρη σημασία τῆς εἶναι αὐτοὶ πού χτυποῦν συνεχῶς τὶς ψυχές μὲ μουσηγέτη τὸν Κύριο. Κι ἂν ὁ λαὸς πού σώζεται λέγεται

γηται λαὸς κιθάρα κατ' ἐπίπνοιαν τοῦ Λόγου, καὶ κατ' ἐπίγνωσιν τοῦ Θεοῦ δοξάζων μουσικῶς ἐξακούεται, κρουόμενος εἰς πίστιν τῷ Λόγῳ. Λάβοις δ' ἂν καὶ ἄλλως μουσικὴν συμφωνίαν τὴν ἐκκλησιαστικὴν, νόμου καὶ προφητῶν ὁμοῦ καὶ ἀποστόλων σὺν καὶ τῷ Εὐαγγελίῳ, τὴν
 5 τε ὑποβεβηκυῖαν τὴν καθ' ἕκαστον προφήτην κατὰ τὰς μεταπηδήσεις τῶν προσώπων συναρδίαν· ἀλλ', ὡς ἔοικεν, οἱ πλεῖστοι τῶν τὸ ὄνομα ἐπιγραφομένων, καθάπερ οἱ τοῦ Ὀδυσσεῶς ἑταῖροι, ἀγροίκως μετῴσι τὸν λόγον, οὐ τὰς Σειρηνας, ἀλλὰ τὸν ρυθμὸν καὶ τὸ μέλος παρερχόμενοι, ἀμαθία βύσαντες τὰ ὦτα, ἐπεῖπερ ἴσασιν οὐ δυνησόμενοι ἅπαξ
 10 ὑποσχόντες τὰς ἀκοὰς Ἑλληνικοῖς μαθήμασι, μετὰ ταῦτα τοῦ νόστου τυχεῖν. Τῷ δ' ἀπανθιζομένῳ τὸ χρεῖῳδες εἰς ἀφέλειαν τῶν κατηχουμένων, καὶ μάλιστα Ἑλλήνων ὄντων («τοῦ Κυρίου δὲ ἡ γῆ καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς») οὐκ ἀφεκτέον τῆς φιλομαθίας, ἀλόγων δίκην ζώων, πλείῳ δ' ὡς ἔνι μάλιστα, βοηθήματα τοῖς ἐπαῖουσι ἐρανοστέον. Πλὴν
 15 οὐδαμῶς τούτοις ἐνδιατριπτέον, ἀλλ' ἢ εἰς μόνον τὸ ἀπ' αὐτῶν χρήσιμον ὡς λαβόντας τοῦτο καὶ κτησαμένους, ἀπειῖναι οἴκαδε δύνασθαι ἐπὶ τὴν ἀληθῆ φιλοσοφίαν, πείσμα τῇ ψυχῇ βέβαιον τὴν ἐκ πάντων ἀσφάλειαν πεπορισμένους.

Ἀπτέον ἄρα μουσικῆς εἰς κατακόσμησιν ἠθους καὶ καταστολήν.
 20 Ἀμέλει καὶ παρὰ πότον ψάλλειν ἀλλήλοις προπίνομεν, κατεπάρδοντες ἡμῶν τὸ ἐπιθυμητικόν, καὶ τὸν Θεὸν δοξάζοντες ἐπὶ τῇ ἀφθόνῳ τῶν ἀνθρωπείων ἀπολαύσεων δωρεᾶ, τῶν τε εἰς τὴν τοῦ σώματος τῶν τε εἰς τὴν τῆς ψυχῆς αὔξεισιν τροφῶν αἰδίδως ἐπιχορηγηθῆναι. Περιττὴ δὲ μουσικὴ ἀποπτυστέα, ἢ κατακλῶσα τὰς ψυχὰς καὶ εἰς ποικιλίαν
 25 ἐμβάλλουσα, τοτὲ μὲν θρηνώδη, τοτὲ δὲ ἀκόλαστον καὶ ἠδυπαθῆ, τοτὲ δὲ ἐκβακχευομένην καὶμανικὴν. Ὁ αὐτὸς λόγος καὶ περὶ ἀστρονομίας· αὕτη γὰρ μετὰ τῆς τῶν μεταρσίων ἱστορίας, περὶ τε σχήματος τοῦ παντὸς καὶ φορᾶς οὐρανοῦ, τῆς τε τῶν ἄστρον κινήσεως, πλησιαίτερον τῇ κτιζούσῃ δυνάμει προσάγουσα τὴν ψυχὴν, εὐαισθήστως ἔ-
 30 χειν διδάσκει ὠρῶν ἐτείων, ἀέρων μεταβολῆς, ἐπιτολῶν ἄστρον· ἐπεὶ καὶ ναυτιλία καὶ γεωργία τῆς ἀπὸ ταύτης χρείας πεπλήρωται, καθάπερ τῆς γεωμετρίας ἀρχιτεκτονικὴ τε καὶ οἰκοδομικὴ. Παρακολου-

κιθάρα μ' ἔμπνευση τοῦ Λόγου, ἐννοεῖται καὶ μ' ἐπίγνωση τοῦ Θεοῦ μουσικὰ ὅτι δοξάζει τὸν Θεό, καθὼς τὸν κρούει ὁ Λόγος γιὰ νὰ πιστεύει. Μπορεῖς νὰ ἐκλάβεις καὶ διαφορετικὰ ὡς μουσικὴ τὴν ἐκκλησιαστικὴ συμφωνία, μαζί τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν καὶ τῶν ἀποστόλων μαζί καὶ μὲ τὸ Εὐαγγέλιο, καὶ τὴν κατώτερη κοινὴ μουσικὴ ποῦ ἀναλογεῖ σὲ καθένα προφήτη σὺς ἐνναλλαγές τῶν προσώπων. Ἄλλὰ ὅπως φαίνεται οἱ περισσότεροὶ ποῦ φέρνουν αὐτὸ τὸ ὄνομα, ὅπως οἱ σύντροφοὶ τοῦ Ὀδυσσέα, ἀκολουθοῦν τὸ λόγο ἄξεστα, προσπερνώντας ὄχι τίς Σειρήνες, ἀλλὰ τὸ ρυθμὸ καὶ τὸ μέλος, κλείνοντας ἀπὸ ἀμάθεια τ' αὐτιά τους. Γιατὶ γνωρίζουν ὅτι δὲν θὰ μπορέσουν, μιὰ καὶ παρέδωσαν τὴν ἀκοή τους στὰ ἑλληνικὰ μαθήματα, νὰ ἐπιτύχουν ἔπειτα τὴν ἐπιστροφή τους. Ὅποιος ὅμως ἀνθολογεῖ τὸ ἀπαραίτητο γιὰ τὸ ὄφελος τῶν κατηγουμένων καὶ μάλιστα αὐτῶν ποῦ εἶναι Ἑλληνας («Ἡ γῆ εἶναι τοῦ Κυρίου καὶ ὅσα ὑπάρχουν μέσα σ' αὐτή»), δὲν πρέπει νὰ κρατηθεῖ μακριὰ ἀπὸ τὴ φιλομάθεια, ὅπως τὰ ἄλογα ζῶα. Κι ὅσο τὸ δυνατὸ περισσότερο, νὰ συγκεντρωθοῦν πιὸ πολλὰ βοηθήματα γιὰ ὅσους γνωρίζουν. Ἄλλὰ νὰ μὴν ἐπιμείνουν διόλου σ' αὐτά, παρὰ μόνο σὲ ὅ,τι χρήσιμο ἔχουν. Ὡστε, ἀφοῦ τὸ λάβουν αὐτὸ καὶ τὸ κάνουν δικό τους, νὰ μπορέσουν νὰ φύγουν στὸ σπίτι τους στὴν ἀληθινὴ φιλοσοφία, ἔχοντας βρεῖ σταθερὸ καταφύγιο γιὰ τὴν ψυχὴ τὴν ἀσφάλειά τους ἀπὸ ὅλα.

Πρέπει ν' ἀσχοληθεῖ καὶ μὲ τὴ μουσικὴ γιὰ νὰ ρυθμίσει καὶ νὰ καταπραῖνει τὸ ἦθος του. Βέβαια καὶ τραγουδώντας στὴν παρέα προπίνουμε ὁ ἓνας στὴν ὑγεία τοῦ ἄλλου, κατευνάζοντας τὸ ἐπιθυμητικὸ μας καὶ δοξάζοντας τὸν Θεὸ ποῦ μᾶς χάρισε τὴν πλοῦσια ἀφθονία τῶν ἀνθρώπινων ἀπολαύσεων καὶ τὴν ἀδιάκοπη χορήγηση τῶν τροφῶν γιὰ αὔξηση τοῦ σώματος καὶ τῆς ψυχῆς. Περιττὴ μουσικὴ ποῦ πρέπει νὰ ἀποπτύεται εἶναι ἐκείνη ποῦ συγκινεῖ τίς ψυχές καὶ τίς παρασύρει σὲ ποικιλία τραγουδιῶν ἄλλοτε θρηνητικῶν, ἄλλοτε ἀκόλαστων καὶ ἠδυπαθῶν, κι ἄλλοτε βακχικῶν καὶ φρενιασμένων. Τὰ ἴδια ἰσχύουν καὶ γιὰ τὴν ἀστρονομία. Γιατὶ αὐτὴ μὲ τὴν ἔρευνα καὶ γνώση τῶν οὐράνιων φαινομένων, γιὰ τὸ σχῆμα τοῦ σύμπαντος καὶ τὴ φορὰ τοῦ οὐρανοῦ καὶ τὴν κίνηση τῶν ἀστρῶν, ὀδηγώντας τὴν ψυχὴ πλησιέστερα πρὸς τὴ δημιουργικὴ δύναμη, μᾶς διδάσκει νὰ αἰσθανόμαστε εὐκολότερα τίς ἐποχές τοῦ ἔτους, τὴ μεταβολὴ τῶν ἀέρων, τίς ἀνατολές τῶν ἀστρῶν, γιὰτὶ καὶ ἡ ναυτιλία καὶ ἡ γεωργία ἔχουν μεγάλη ἀνάγκη ἀπὸ αὐτές,

θητικὴν δ', ὡς ἔνι μάλιστα, τὴν ψυχὴν καὶ τοῦτο παρασκευάζει τὸ μάθημα, τοῦ τε ἀληθοῦς διορατικὴν καὶ τοῦ ψεύδους διελεγκτικὴν, ὁμολογῶν τε καὶ ἀναλογιῶν εὐρετικὴν, ὥστε ἐν τοῖς ἀνομοίοις τὸ ὅμοιον θηρᾶν, ἐνάγει τε ἡμᾶς ἐπὶ τὸ εὐρεῖν ἀπλατὲς μῆκος καὶ ἐπιφά-
5 νειαν ἀβαθῆ καὶ σημεῖον ἀμερές καὶ ἐπὶ τὰ νοητὰ μετατίθησιν ἀπὸ τῶν αἰσθητῶν.

Συνεργὰ τοίνυν φιλοσοφίας τὰ μαθήματα καὶ αὐτὴ ἡ φιλοσοφία εἰς τὸ περὶ ἀληθείας διαλαβεῖν. Αὐτίκα ἡ χλαμὺς πόκος ἦν τὸ πρῶτον, εἶτα ἐξάνθη, κρόκη τε ἐγένετο καὶ στήμων, καὶ τότε ὑφάνθη. Προπα-
10 ρασκευασθῆναι τοίνυν τὴν ψυχὴν καὶ ποικίλως ἐργασθῆναι χρὴ, εἰ μέλλοι ἀρίστη κατασκευάζεσθαι, ἐπεὶ τῆς ἀληθείας τὸ μὲν ἔστι γνωστικόν, τὸ δὲ ποιητικόν, ἐρρῦηκε δὲ ἀπὸ τοῦ θεωρητικοῦ, δεῖται δὲ ἀσκήσεως καὶ συγγυμνασίας πολλῆς καὶ ἐμπειρίας Ἐλλὰ καὶ τοῦ θεωρητικοῦ τὸ μὲν τί ἔστι πρὸς τοὺς πέλας, τὸ δὲ ὡς πρὸς αὐτόν. Διό-
15 περ καὶ τὴν παιδεῖαν οὕτω χρὴ συνεσκευάσθαι, ὥστε ἀμφοτέροις ἐνηρμόσθαι. Ἐνεστι μὲν οὖν αὐτάρκως τὰ συνεκτικὰ τῶν πρὸς γνῶσιν φερόντων ἐκμαθόντα, ἐφ' ἡσυχίας τοῦ λοιποῦ μένειν ἀναπεπαυμένον, κατευθύνοντα τὰς πράξεις πρὸς τὴν θεωρίαν. Διὰ δὲ τὴν τῶν πέλας ὠφέλειαν, τῶν μὲν ἐπὶ τὸ γράφειν ἱεμένων, τῶν δὲ ἐπὶ τὸ παραδιδόναι
20 στελλομένων τὸν λόγον, ἢ τε ἄλλη παιδεῖα χρήσιμος, ἢ τε τῶν γραφῶν τῶν Κυριακῶν ἀνάγνωσις εἰς ἀπόδειξιν τῶν λεγομένων ἀναγκαῖα, καὶ μάλιστα, ἐὰν ἀπὸ τῆς ἑλληνικῆς ἀνάγωνται παιδεῖας οἱ ἐπαῖοντες. Τοιαύτην τινὰ Ἐκκλησίαν ὁ Δαβὶδ διαγράφει: «Παρέστη ἡ βασίλισσα ἐκ δεξιῶν σου ἐν ἱματισμῶ διαχρύσω περιβεβλημένη, πεποικιλ-
25 μένη», καὶ τοῖς ἑλληνικοῖς καὶ περιττοῖς, «ἐν κροσσωτοῖς χρυσοῖς περιβεβλημένη, πεποικιλμένη». Ἡ ἀλήθεια δὲ ἐστὶ τοῦ Κυρίου «Βουλήν γάρ σου, φησί, «τίς ἔγνω, εἰ μὴ σὺ δέδωκας σοφίαν, καὶ ἔπεμψας τὸ ἅγιόν σου Πνεῦμα ἀπὸ ὑψίστων; Καὶ οὕτω διωρθώθησαν αἱ τρίβοι τῶν ἐπὶ τῆς γῆς καὶ τὰ ἀρεστά σου ἐδιδάχθησαν οἱ ἄνθρωποι καὶ τῆ
30 σοφία ἐσώθησαν». Ὁ γνωστικὸς γὰρ «οἶδε» κατὰ τὴν γραφὴν «τὰ ἀρχαῖα, καὶ τὰ μέλλοντα εἰκάζει· ἐπίσταται στροφὰς λόγων καὶ λύσεις αἰνιγμάτων· σημεῖα καὶ τέρατα προγινώσκει, καὶ ἐκβάσεις καιρῶν καὶ χρόνων», ὡς προειρήκαμεν.

Ὅρας τὴν τῶν μαθημάτων πηγὴν ἐκ τῆς σοφίας ὀρωμένην; Τοῖς

8. Ψαλμ. 44, 10.

9. Ψαλμ. 44, 14.

10. Πρβλ. Ἰω. 1, 17.

11. Σοφ. Σολ. 9, 17-18.

12. Σοφ. Σολ. 8, 8.

ὅπως ἡ ἀρχιτεκτονική καὶ ἡ οἰκοδομική ἀπὸ τῆ γεωμετρία. Ἡ ἐπιστήμη αὕτη δίνει στὴν ψυχὴ τὴν ἰκανότητα νὰ παρατηρεῖ, νὰ διακρίνει τὴν ἀλήθεια, νὰ φανερῶνει τὸ ψεῦδος, νὰ ἐφευρίσκει ὁμολογίες καὶ ἀναλογίες, ὥστε καὶ στὰ ἀνόμοια νὰ θηρεύομε τὸ ὅμοιο, καὶ μᾶς ὀδηγεῖ νὰ βροῦμε τὸ δίχως πλάτος μῆκος, τὴ δίχως βάθος ἐπιφάνεια, τὸ δίχως μέρη σημεῖο, καὶ μᾶς μεταφέρει ἀπὸ τὰ αἰσθητὰ στὰ νοητὰ.

Τὰ μαθήματα γίνονται συνεργοὶ τῆς φιλοσοφίας καὶ ἡ ἴδια ἡ φιλοσοφία βοηθάει στὸ νὰ κατανοήσομε τὴν ἀλήθεια. Γιὰ παράδειγμα, ἡ χλαμῦδα πρῶτα ἦταν μαλλί, ἔπειτα λαναρίστηκε τὸ μαλλί, ἔγιναν τὸ ὑφάδι καὶ τὸ στημόνι, καὶ τότε ἔγινε ὕφασμα. Πρέπει λοιπὸν νὰ παρασκευαστεῖ ἡ ψυχὴ καὶ νὰ δουλευτεῖ μὲ πολλοὺς τρόπους, ἂν θέλει νὰ γίνει τέλεια. Γιατὶ τῆς ἀλήθειας τὸ ἓνα μέρος εἶναι γνωστικό, τὸ ἄλλο ποιητικό, ποὺ ἀπέρρευσε ἀπὸ τὸ θεωρητικό, καὶ χρειάζεται νὰ ἀσκηθεῖ πολὺ καὶ νὰ γυμναστεῖ καὶ ν' ἀποχτήσῃ ἐμπειρία. Ἀλλὰ καὶ τοῦ θεωρητικοῦ τὸ ἓνα μέρος ἀναφέρεται στοὺς πλησίον του, καὶ τὸ ἄλλο στὸν ἑαυτό του. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ παιδεία πρέπει νὰ ρυθμιστεῖ ἔτσι, ὥστε νὰ ταιριάσῃ καὶ μὲ τὰ δύο. Εἶναι δυνατὸ λοιπὸν, ἀφοῦ μάθει ἰκανοποιητικὰ ὅσα συντελοῦν στὴ γνώση, νὰ ἀναπαύεται στὸ ἐξῆς στὴν ἡσυχία του, κατευθύνοντας τὶς πράξεις πρὸς τὴ θεωρία. Ὅσο γιὰ τὴν ὠφέλεια τῶν πλησίον, γιὰ ὅσους ἐπιθυμοῦν νὰ γράφουν καὶ γιὰ ὅσους στρατεύονται στὴ μετάδοση τοῦ λόγου, καὶ ἡ ἄλλη παιδεία εἶναι χρησιμη καὶ ἡ ἀνάγνωσις τῶν Γραφῶν εἶναι ἀναγκαία γιὰ τὴν ἀπόδειξη τῶν λεγομένων, καὶ μάλιστα ἂν, ὅσοι τὴ γνωρίζουν, ξεκινοῦν ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ παιδεία. Γι' αὕτη τὴν ἐκκλησία γράφει ὁ Δαβὶδ· «Στάθηκε στὰ δεξιὰ σου ἡ βασίλισσα, ντυμένη μὲ χρυσοῦφαντα φορέματα καὶ στολισμένη»⁸, προσθέτοντας καὶ τὰ ἑλληνικὰ καὶ περιττὰ· «ντυμένη καὶ στολισμένη μὲ χρυσὰ κροσσωτὰ»⁹. Ἡ ἀλήθεια προέρχεται ἀπὸ τὸν Κύριο¹⁰· γιατί λέει· «Τὴ βουλή σου ποιὸς τὴν ἐνόησε, ἂν ἐσὺ δὲν τοῦ ἔδωσες σοφία καὶ δὲν ἔστειλες ἀπὸ τὰ ὕψη τὸ ἅγιό σου Πνεῦμα; Καὶ ἔτσι ἔγιναν εὐθεῖς οἱ δρόμοι τῶν ἀνθρώπων στὴ γῆ, καὶ οἱ ἄνθρωποι διδάχτηκαν τὰ ἀρεστὰ σ' ἐσένα καὶ σώθηκαν μὲ τὴ σοφία»¹¹. Ὁ γνωστικὸς σύμφωνα μὲ τὴ Γραφή «γνωρίζει τὰ ἀρχαῖα καὶ εἰκάζει τὰ μελλοντικά. Γνωρίζει τὶς πλοκὲς τῶν λόγων καὶ τὶς λύσεις τῶν αἰνιγμάτων· γνωρίζει ἀπὸ πρὶν τὰ τέρατα καὶ τὰ σημεῖα, τὶς ἐκβάσεις τῶν καιρῶν καὶ τῶν χρόνων»¹², ὅπως εἴπαμε προηγουμένως.

Βλέπεις πῶς ἡ πηγὴ τῶν μαθημάτων ἀναβλύζει ἀπὸ τὴ σοφία; Σ'

δὲ ὑποκρούουσι, Τί γὰρ ὄφελος εἰδέναι τὰς αἰτίας τοῦ, πῶς κινεῖται ὁ ἥλιος, φέρε εἰπεῖν, καὶ τὰ λοιπὰ ἄστρα, ἢ τὰ γεωμετρικὰ θεωρήματα ἐπεσκεφθαι ἢ τὰ διαλεκτικὰ καὶ τῶν ἄλλων ἕκαστον μαθημάτων; Πρὸς γὰρ καθηκόντων ἀπόδοσιν ταῦτα μὴδὲν ὠφελεῖν, εἶναί τε ἀν-
 5 θρωπίνην σύνεσιν τὴν ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν, μὴ γὰρ εἶναι διδακτὴν τῆς ἀληθείας, ἐκεῖνα λεκτέον. Πρῶτον μὲν ὅτι καὶ περὶ τὰ μέγιστα τῶν ὄντων πταίουσιν οὗτοι, τουτέστι τὴν προαίρεσιν τοῦ νοῦ. «Οἱ γὰρ φυλάσσουντες», φησὶν, «ὀσίως τὰ ὄσια, ὀσιωθήσονται, καὶ οἱ διδαχθέντες αὐτά, εὐρήσουσιν ἀπολογίαν». Ὁ γνωστικὸς γὰρ μόνος εὐλόγως πάν-
 10 τα ὀσίως πράξει τὰ πρακτέα, ὡς μεμάθηκε κατὰ τὴν τοῦ Κυρίου διδασκαλίαν, δι' ἀνθρώπων παραλαβῶν. Πάλιν τε αὐτὸ ἀκούειν ἔξεστιν. «Ἐν γὰρ χειρὶ αὐτοῦ», τουτέστι τῇ δυνάμει καὶ σοφίᾳ, «καὶ ἡμεῖς καὶ οἱ λόγοι ἡμῶν, πᾶσά τε φρόνησις καὶ ἐργατειῶν ἐπιστήμη». «οὐθὲν γὰρ ἀγαπᾷ ὁ Θεός, εἰ μὴ τὸν σοφία συνοικοῦντα». Ἐπειτα δὲ οὐκ ἀνέγνω-
 15 σαν τὸ πρὸς τοῦ Σολομῶντος εἰρημένον. Περὶ γὰρ νεῶς κατασκευῆς διαλαβῶν, ἀντικρὺς φησιν. «Τεχνῖτις δὲ σοφία κατεσκεύασεν ἡ δὲ σὴ, πάτερ, διακυβερνᾷ πρόνοια». Καὶ πῶς οὐκ ἄλογον, τεκτονικῆς καὶ ναυπηγικῆς χειρὸν νομίζειν φιλοσοφίαν; Τάχα πού καὶ ὁ Κύριος τὸ πλῆθος ἐκεῖνο τῶν ἐπὶ τῆς πόας κατακλιθέντων καταντικρὺ τῆς Τι-
 20 βεριάδος τοῖς ἰχθύσι τοῖς δυοῖ καὶ τοῖς πέντε τοῖς κριθίνοις διέθρεψεν ἄρτοις, αἰνισσόμενος τὴν προπαιδείαν Ἑλλήνων τε καὶ Ἰουδαίων πρὸ τοῦ θείου πυροῦ τῆς κατὰ τὸν νόμον γεωργομένης τροφῆς. Προπε-
 τεσττέρα γὰρ εἰς ὄραν θέρους τοῦ πυροῦ μᾶλλον ἢ κριθή, τὴν δὲ ἀνὰ τὸν κλύδωνα τὸν ἐθνικὸν γεννωμένην τε καὶ φερομένην φιλοσοφίαν
 25 ἑλληνικὴν οἱ ἰχθύες ἐμήνουν, εἰς διατροφήν ἐκτενῆ τοῖς ἔτι χαμαὶ κει-
 μένοις δεδομένοι, αὐξήσαντες μὲν οὐκ ἔτι καθάπερ τῶν ἄρτων τὰ κλά-
 σματα, τῆς δὲ τοῦ Κυρίου μεταλαβόντες εὐλογίας, τὴν ἀνάστασιν τῆς
 θεϊότητος, διὰ τῆς τοῦ Λόγου δυνάμεως, ἐνεπνεύσθησαν. Ἄλλ' εἰ καὶ
 περιέργος εἶ, ἔκλαβε θάτερον τῶν ἰχθύων τὴν ἐγκύκλιον, τὸν λοιπὸν
 30 δὲ αὐτὴν ἐκείνην τὴν ἐπαναβεβηκυῖαν μηνύειν φιλοσοφίαν, αἱ δῆτα
 συνάλογοι λόγων τοῦ Κυριακοῦ. «Χορὸς δ' ἀναύδων ἰχθύων ἐπερε-

13. Σοφ. Σολ. 6, 10.

16. Σοφ. Σολ. 14, 2-3.

14. Σοφ. Σολ. 7, 16.

17. Ἰω. 6, 11.

15. Σοφ. Σολ. 7, 28.

ἐκείνους πού προβάλλουν ἀντιρρήσεις καί λένε, “Ποιό τὸ ὄφελος νὰ γνωρίζομε τίς αἰτίες τῶν φαινομένων, γιὰ παράδειγμα, πῶς κινεῖται ὁ ἥλιος καί τὰ ἄλλα ἄστρα, ἢ νὰ ἐξετάζομε τὰ γεωμετρικὰ θεωρήματα ἢ τοὺς διαλεκτικούς τρόπους, καί καθένα ἀπὸ τὰ ἄλλα μαθήματα; Γιατί δὲν ὠφελοῦν καθόλου στὸ νὰ μᾶς διδάξουν τί πρέπει νὰ κάνομε, καί ἡ ἑλληνικὴ φιλοσοφία εἶναι ἀνθρώπινη γνώση καί δὲν μπορεῖ νὰ διδάξει τὴν ἀλήθεια, σ’ αὐτοὺς πρέπει νὰ ποῦμε τὰ ἐξῆς· Πρῶτον, ὅτι καί στὰ πιὸ μεγάλα, λόγου χάρη στὸ τί θὰ προτιμήσομε μὲ τὸ νοῦ μας, κάνουν σφάλμα. Γιατί λέει· «Ὅποιοι φυλάγουν μὲ σεβασμὸ τὰ ὅσια, θὰ σωθοῦν· καί ὅσοι τὰ διδάχτηκαν αὐτά, θὰ βροῦν λόγια ν’ ἀπολογηθοῦν»¹³. Γιατί εἶναι εὐλόγο ὅτι ὁ γνωστικὸς μόνος του θὰ κάνει ὅλα ὅσα ἔχει νὰ πράξει μὲ σεβασμὸ, ὅπως ἔμαθε ἀπὸ τὴ διδασκαλία τοῦ Κυρίου, πού τὴν παρέλαβε ἀπὸ ἀνθρώπους. Καί πάλι μποροῦμε νὰ ἀκούσομε· «Στὰ χέρια του», δηλαδή στὴ δύναμη καί τὴ σοφία του, «βρισκόμαστε κι ἐμεῖς καί τὰ λόγια μας καί κάθε σοφία καί τέχνη ἔργων»¹⁴. γιατί, «τίποτα δὲν ἀγαπᾷ ὁ Θεός, ὅσο αὐτὸν πού ἔχει συγκάτοικὸ του τὴ σοφία»¹⁵. Ἐπειτα, δὲ διάβασαν αὐτὸ πού εἶπε ὁ Σολομών. Μιλώντας γιὰ τὴ ναυπήγηση τοῦ πλοίου λέει ὀλοφάνερα· «Τὸ κατασκεύασε ἡ τεχνίτρα σοφία, καί τὸ κυβερνᾷ ἡ δικὴ σου, Πατέρα, πρόνοια»¹⁶. Καί πῶς λοιπὸν δὲν εἶναι παράλογο νὰ νομίζομε τὴ φιλοσοφία χειρότερη ἀπὸ τὴν τεκτονικὴ καί τὴ ναυπηγικὴ; Εἶναι γνωστὸ, ὅτι καί ὁ Κύριος ὅλο ἐκεῖνο τὸ πλῆθος τῶν ἀνθρώπων πού ἦταν πλαγιασμένοι στὰ χόρτα ἀπέναντι στὴν Τιβεριάδα τοὺς ἔδωσε νὰ φᾶνε τὰ δύο ψάρια καί τὰ πέντε κριθαρένια ψωμιά¹⁷, κάνοντας ὑπαινιγμὸ γιὰ τὴν προπαιδεῖα τῶν Ἑλλήνων καί τῶν Ἰουδαίων πρὶν ἀπὸ τὸ θεῖο σιτάρι μὲ τὴν τροφή πού καλλιεργοῦσε ὁ νόμος. Γιατί τὸ κριθάρι γίνεται κατάλληλο γιὰ θερισμὸ πρὶν ἀπὸ τὸ σιτάρι. Τὰ ψάρια μαρτυροῦσαν τὴν ἑλληνικὴ φιλοσοφία πού γεννιόταν καί κυκλοφοροῦσε μέσα στὸν εἰδωλολατρικὸ κατακλυσμὸ, δοσμένα γιὰ παρατεταμένη διατροφή σ’ ἐκείνους πού ἀκόμα κείτονται καταγῆς· καί δὲν αὐξήθηκαν βέβαια καθόλου, ὅπως τὰ περισσεύματα τῶν ψωμῶν, ἔλαβαν ὅμως τὴν εὐλογία τοῦ Κυρίου καί ἐμπνεύσθηκαν τὴν ἀνάσταση τῆς θεότητος μὲ τὴ δύναμη τοῦ Λόγου. Κι ἂν εἶσαι καί περιέργος, θεώρησε ὅτι τὸ ἓνα ἀπὸ τὰ δύο ψάρια φανερώνει τὴν ἐγκύκλια παιδεῖα, καί τὸ ἄλλο τὴν ἴδια ἐκείνη τὴν ὑψηλότερη φιλοσοφία, πού εἶναι παράλληλες μὲ τὸ λόγο τοῦ Κυρίου. «Συνέρρευσε χορὸς βουβῶν ψαριῶν», λέει κάπου ἡ τραγικὴ μούσα.

θείῃ», ἡ μουσα ἢ τραγικὴ εἴρηκέ που· «Κἀμὲ δεῖ ἐλαττοῦσθαι, αὐξεῖν»
δὲ μόνον ἤδη λοιπὸν τὸν Κυριακὸν λόγον, εἰς ὃν περαιουῦται ὁ νόμος,
ὁ προφήτης εἶρηκεν Ἰωάννης.

Σύνες ἤδη μοι τὸ μυστήριον τῆς ἀληθείας, συγγνώμην ἀπομένων
5 εἰ περαιτέρω προβαίνειν τῆς ἐξεργασίας ὀκνῶ, τουτὶ μόνον ἀνα-
κηρύσσω· «Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ
ἓν». Ἀμέλει «λίθος ἀκρογωνιαῖος» εἶρηται, «ἐν ᾧ πᾶσα οἰκοδομὴ συν-
αρμολογουμένη αὐξεῖ εἰς ναὸν ἅγιον Θεοῦ», κατὰ τὸν θεῖον Ἀπόστο-
λον. Σιωπῶ τὰ νῦν τὴν ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ παραβολὴν λέγουσαν· «Ὁ-
10 μοία ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἀνθρώπῳ, σαγήνην εἰς θάλασσαν
βεβληκότι, καὶ τοῦ πλήθους τῶν ἐαλωκότων ἰχθύων τὴν ἐκλογὴν τῶν
ἀμεινόνων ποιουμένῳ». Ἦδη δὲ καὶ τὰς τέσσαρας ἀρετὰς ἀντικρυσ ἡ
παρ' ἡμῖν σοφία ὧδέ πως ἀνακηρύσσει, ὥστε καὶ τούτων τὰς πηγὰς
τοῖς Ἑλλησιν παρὰ Ἑβραίων δεδῶσθαι. Μαθεῖν δ' ἐκ τῶνδ' ἔξεστι·
15 «Καὶ εἰ δικαιοσύνην ἀγαπᾷ τις, οἱ πόνοι ταύτης εἰσὶν ἀρεταί. Σωφρο-
σύνην γὰρ καὶ φρόνησιν ἐκδιδάσκει, δικαιοσύνην καὶ ἀνδρείαν, ὧν
χρησιμώτερον οὐδὲν ἐστὶν ἐν βίῳ ἀνθρώποις». Ἐπὶ πᾶσιν εἰδέναι
αὐτοὺς κακεῖνο ἐχρῆν· ὅτι φύσει μὲν ἐπιτήδαιοι γεγόναμεν πρὸς ἀρε-
τήν, οὐ μὴν ὥστε ἔχειν αὐτὴν ἐκ γενετῆς, ἀλλὰ πρὸς τὸ κτήσασθαι ἐπι-
20 τήδαιοι.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ'.

Τὴν ἐπιτηδειότητα τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τελειότητα
τὴν φέρει μόνον ὁ γνωστικός.

Ἐξ ἰσχυροῦ λόγου λύεται τὸ πρὸς τῶν αἰρετικῶν ἀπορούμενον ἡμῖν, πότε-
25 ρον τέλειος ἐπλάσθη ὁ Ἀδὰμ ἢ ἀτελής. Ἀλλ' εἰ μὲν ἀτελής, πῶς τελεί-
ου Θεοῦ ἀτελὲς τὸ ἔργον, καὶ μάλιστα ἀνθρώπος; Εἰ δὲ τέλειος, πῶς
παραβαίνει τὰς ἐντολάς; Ἀκούσονται γὰρ καὶ παρ' ἡμῶν, ὅτι τέλειος
κατὰ τὴν κατασκευὴν οὐκ ἐγένετο, πρὸς δὲ τὸ ἀναδέξασθαι τὴν ἀρε-
τὴν ἐπιτήδειος διαφέρει γὰρ δὴ που ἐπὶ τὴν ἀρετὴν γεγονέναι ἐπιτή-
30 δειον πρὸς τὴν κτῆσιν αὐτῆς ἡμᾶς δὲ ἐξ ἡμῶν αὐτῶν βούλεται σώζε-
σθαι. Αὕτη οὖν φύσις ψυχῆς, ἐξ ἑαυτῆς ὁρμᾶν· εἶτα, λογικοὶ ὄντες,

18. Ἰω. 3, 30.

21. Ματθ. 13, 47 ἔ.

19. Ἰω. 1, 3.

22. Σοφ. Σολ. 8, 7.

20. Πρβλ. Ἐφ. 2, 20.

«Κι ἐγὼ πρέπει νὰ μειώνομαι καὶ νὰ μεγαλώνει» στὸ ἐξῆς μόνο ὁ λόγος τοῦ Κυρίου, στὸν ὁποῖο καταλήγει ὁ νόμος, ὅπως εἶπε ὁ προφήτης Ἰωάννης¹⁸.

Κατάλαβε τώρα τὸ μυστήριο τῆς ἀλήθειας, δίνοντάς μου συγγνώμη ἂν δὲν θέλω νὰ προχωρήσω τὸ σχολιασμό μου περισσότερο, διακηρύσσοντας αὐτὸ μονάχα· «ὄλα ἔγιναν μέσω αὐτοῦ καὶ χωρὶς αὐτὸν δὲν ἔγινε τίποτε»¹⁹. Ἐπίσης, ὅτι ἔχει ὀνομαστῆ «θεμελιόπετρα, πάνω στὴν ὁποία χιτίζεται ὅλη ἡ οἰκοδομὴ καὶ αὐξάνει σὲ ἅγιο ναὸ τοῦ Θεοῦ»²⁰ σύμφωνα μὲ τὸν θεῖο Ἀπόστολο». Ἀποσιωπῶ γιὰ τὴν ὥρα τὴν παραβολὴ τοῦ Εὐαγγελίου πού λέει· «Ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν εἶναι ὅμοια μὲ ἄνθρωπο πού ἔρριξε τὸ δίχτυ του στὴ θάλασσα κι ἀπὸ τὸ πλῆθος τῶν ψαριῶν πού ἔπιασε διαλέγει τὰ καλύτερα»²¹. Νὰ λοιπὸν πού καὶ τίς τέσσερις ἀρετὲς ἀνακηρύσσει ὀλοφάνερα ἢ σοφία ἢ δική μας μ' αὐτὸν τὸν τρόπο, ὥστε καὶ αὐτῶν οἱ πηγὲς νὰ ἔχουν δοθεῖ στοὺς Ἕλληνες ἀπὸ τοὺς Ἑβραίους. Μποροῦμε ὅμως νὰ τὸ μάθουμε καὶ ἀπὸ τὰ ἐξῆς· «Κι ἂν ἀγαπᾷ κάποιος τὴ δικαιοσύνη (ἀρετὴ), οἱ κόποι της εἶναι ἀρετὲς. Γιατὶ αὐτὴ διδάσκει ἐγκράτεια καὶ φρόνηση, καθὼς καὶ δικαιοσύνη καὶ ἀνδρεία, ἀπὸ τίς ὁποῖες δὲν ὑπάρχει τίποτε χρησιμότερο στὴ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων»²². Μαζὶ μὲ ὅλα αὐτὰ πρέπει αὐτοὶ νὰ ξέρουν καὶ αὐτό, ὅτι ἀπὸ τὴ φύση μας γίναμε κατάλληλοι γιὰ τὴν ἀρετὴ, ὄχι βέβαια γιὰ νὰ τὴν ἔχομε ἀπὸ τὴ γέννησή μας, ἀλλὰ κατάλληλοι γιὰ νὰ τὴν ἀποκτήσομε.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΒ΄.

**Τὴν καταλληλότητα τοῦ ἀνθρώπου γιὰ τελειότητα
τὴν φέρει μόνο ὁ γνωστικός.**

Μὲ αὐτὸ τὸ λόγο λύεται ἡ ἀπορία τῶν αἰρετικῶν ἐναντίον μας. Ποιὸ δηλαδή ἀπὸ τὰ δύο, ὁ Ἀδὰμ πλάστηκε τέλειος ἢ ἀτελής. Ἄν ὅμως πλάστηκε ἀτελής, πῶς εἶναι ἀτελὲς τὸ ἔργο τοῦ τέλειου Θεοῦ, καὶ μάλιστα ὁ ἄνθρωπος; Ἄν πάλι εἶναι τέλειος, πῶς παραβαίνει τίς ἐντολές του; Θὰ τοὺς ποῦμε λοιπὸν καὶ ἐμεῖς, ὅτι δὲν ἔγινε τέλειος κατὰ τὴν κατασκευὴ του, ἀλλὰ ἔγινε κατάλληλος γιὰ νὰ δεχτεῖ τὴν ἀρετὴ. Γιατὶ διαφέρει τὸ νὰ ἔχει γίνει κατάλληλος γιὰ τὴν ἀρετὴ, ἀπὸ τὸ νὰ τὴν κάνει κτῆμα του. Ἐμεῖς θέλει νὰ σωζόμαστε ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτὸ μας. Αὐτὴ εἶναι ἡ φύση τῆς ψυχῆς, νὰ ξεκινᾷ ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ της. Κι

λογικῆς οὔσης τῆς φιλοσοφίας, συγγενές τι ἔχομεν πρὸς αὐτήν. Ἡ δὲ ἐπιτηδειότης φορὰ μὲν ἐστὶ πρὸς ἀρετήν, ἀρετὴ δ' οὐ. Πάντες μὲν οὖν, ὡς ἔφην, πρὸς ἀρετῆς κτήσιν πεφύκασιν, ἀλλ' ὁ μὲν μᾶλλον, ὁ δ' ἤττον πρόσεισι τῇ τε μαθήσει, τῇ τε ἀσκήσει· διὸ καὶ οἱ μὲν ἐξήρκεσαν μέχρι
 5 τῆς τελείας ἀρετῆς, οἱ δὲ μέχρι τινὸς ἔφθασαν· ἀμεληθέντες δ' αὖ τινες, καὶ εἰ ἄλλως ἦσαν εὐφυεῖς, εἰς τοῦναντίον ἀπετράπησαν. Πολὺ δὲ μᾶλλον ἢ μεγέθει πασῶν μαθήσεων καὶ ἀληθείᾳ διαφέρουσα γνώσις, χαλεπωτάτη κτήσασθαι, καὶ ἐν πολλῷ καμιάτῳ περιγίνεται. Ἄλλ', ὡς ἔοικεν, «οὐκ ἔγνωσαν μυστήρια Θεοῦ· ὅτι ὁ Θεὸς ἔκτισε τὸν ἄνθρω-
 10 πον ἐπὶ ἀφθαρσία καὶ εἰκόνα τῆς ἰδίας ιδιότητος ἐποίησεν αὐτόν», καθ' ἣν ιδιότητα τοῦ πάντα εἰδότος ὁ γνωστικὸς καὶ δίκαιος καὶ ὄσιος μετὰ φρονήσεως εἰς μέτρον ἡλικίας τελείας ἀφικνεῖσθαι σπεύδει. Ὅτι δ' οὐ μόνον αἱ πράξεις καὶ αἱ ἔννοιαι, ἀλλὰ καὶ οἱ λόγοι καθαρεύουσι τῷ γνωστικῷ, «Ἐδοκίμασας τὴν καρδίαν μου, ἐπεσκέψω νυκτός»,
 15 φησὶν· «ἐπύρωσάς με, καὶ οὐχ εὐρέθη ἐν ἐμοὶ ἀδικία, ὅπως ἂν μὴ λαλήσῃ τὸ στόμα μου τὰ ἔργα τῶν ἀνθρώπων». Καὶ τί λέγω «τὰ ἔργα τῶν ἀνθρώπων»; αὐτὴν τὴν ἁμαρτίαν γνωρίζει, οὐ παραχθεῖσαν ἐπὶ μετάνοιαν (κοινὸν γὰρ τοῦτο καὶ τῶν ἄλλων πιστῶν), ἀλλ' ὃ ἐστὶν ἁμαρτία· οὐδὲ γὰρ τῆσδέ τινος καταγινώσκει, ἀλλ' ἀπλῶς πάσης τῆς
 20 ἁμαρτίας οὐδ' ὃ ἐποίησέ τις κακῶς, ἀλλὰ τὸ μὴ ποιητέον συνίστησιν. Ὅθεν καὶ ἡ μετάνοια δισσή· ἢ μὲν κοινή, ἐπὶ τῷ πεπλημμεληκέναι, ἢ δέ, τὴν φύσιν τῆς ἁμαρτίας καταμαθοῦσα, ἀφίστασθαι τοῦ ἁμαρτάνειν αὐτοῦ κατὰ προηγούμενον λόγον πείθει, ᾧ ἔπεται τὸ μὴ ἁμαρτάνει.

25 Μὴ τοίνυν λεγόντων ὡς ὁ ἀδικῶν καὶ ἁμαρτάνων κατ' ἐνέργειαν δαιμόνων πλημμελεῖ· ἐπεὶ, κἂν ἀθῶος γένοιτο, τὰ δὲ αὐτὰ τοῖς δαιμονίοις κατὰ τὸ ἁμαρτάνειν αἰρούμενος, ἀνέδραστος καὶ κουφός καὶ εὐμετάβολος ἐν ἐπιθυμίαις, ὡς δαίμων, γίνεται ἄνθρωπος δαιμονικός. Αὐτίκα ὁ μὲν κακὸς φύσει, ἁμαρτητικὸς διὰ κακίαν γενόμενος, φαῦ-
 30 λος καθέστηκεν, ἔχων ἦν ἐκὼν εἴλετο· ἁμαρτητικὸς δὲ ὢν, καὶ κατὰ τὰς πράξεις διαμαρτάνει· ἔμπαλιν δὲ ὁ σπουδαῖος κατορθοῖ. Διὸ οὐ μόνον τὰς ἀρετάς, ἀλλὰ καὶ τὰς πράξεις τὰς καλὰς ἀγαθὰ καλοῦμεν.

1. Σοφ. Σολ. 2, 22-23.

2. Πρβλ. Ἐφ. 4, 13.

3. Ψαλμ. 16, 3-4.

ἔπειτα, ἀφοῦ εἴμαστε λογικοὶ καὶ εἶναι λογικὴ καὶ ἡ φιλοσοφία, ἔχομε κάποια συγγένεια μαζί της. Ἡ καταλληλότητα εἶναι τάση πρὸς τὴν ἀρετὴν, ὄχι ὅμως ἀρετὴ. Ὅλοι λοιπόν, ὅπως εἶπα, ἔγιναν ἀπὸ τὴ φύση τους γιὰ ν' ἀποκτήσουν τὴν ἀρετὴν. Ἀλλὰ ὁ ἕνας περισσότερο καὶ ὁ ἄλλος λιγότερο προχωροῦν πρὸς αὐτὴ μὲ τὴ μάθηση καὶ τὴν ἄσκηση. Γι' αὐτὸ βέβαια ἄλλοι μπόρεσαν νὰ φτάσουν ὡς τὴν τελείωση τῆς ἀρετῆς, καὶ ἄλλοι ἔφτασαν μέχρις ἕνα σημεῖο. Καὶ κάποιοι ποὺ ἔδειξαν ἀμέλεια, ἂν καὶ ἀπὸ ἄλλη ἀποψη ἦταν εὐφυεῖς, στράφηκαν στὸ ἀντίθετο. Καὶ πολὺ περισσότερο ἢ γνώση ποὺ διαφέρει ἀπὸ ὅλες τὶς ἄλλες γνώσεις στὸ μέγεθος καὶ στὴν ἀλήθεια εἶναι πολὺ δύσκολο ν' ἀποκτηθεῖ καὶ κατορθώνεται μὲ πολὺ κόπο. «Ἀλλά», ὅπως φαίνεται, «δὲν γνώρισαν τὰ μυστήρια τοῦ Θεοῦ· ὅτι ὁ Θεὸς δημιούργησε τὸν ἄνθρωπο γιὰ νὰ εἶναι ἀφθαρτος καὶ τὸν ἔπλασε νὰ εἶναι εἰκόνα αὐτοῦ τοῦ ἰ-δίου»¹ καὶ μὲ αὐτὴν τὴν ἰδιότητα αὐτοῦ ποὺ γνωρίζει τὰ πάντα ὁ γνωστικὸς καὶ δίκαιος καὶ ὁσιος σπεύδει νὰ φτάσει στὸ μέτρο τῆς τέλειαις ἡλικίας². Κι ὅτι ὄχι μόνο οἱ πράξεις καὶ οἱ ἔννοιες, ἀλλὰ καὶ οἱ λόγοι τοῦ γνωστικοῦ πρέπει νὰ εἶναι καθαροί· γιατί λέει· «Δοκίμασες τὴν καρδιά μου, μ' ἐπισκέφτηκες τὴ νύχτα· μ' ἔβαλες στὴ φωτιὰ καὶ δὲν βρέθηκε ἀδικία σέ μένα, γιὰ νὰ μὴν βγοῦν ἀπὸ τὸ στόμα μου τὰ ἔργα τῶν ἀνθρώπων»³. Καὶ γιατί λέγω «τὰ ἔργα τῶν ἀνθρώπων»; Γνωρίζει τὴν ἴδια τὴν ἁμαρτία, ὅτι δὲ ἔγινε γιὰ μετάνοια (γιατὶ αὐτὸ εἶναι κοινὸ καὶ τῶν ἄλλων πιστῶν), ἀλλ' αὐτὸ ποὺ εἶναι ἡ ἁμαρτία. Οὔτε βέβαια κατακρίνει τὴν ὅποια τυχὸν ἁμαρτία κάποιου, ἀλλὰ γενικά ὅλη τὴν ἁμαρτία. Οὔτε ὅ,τι ἔπραξε κάποιος κακῶς, ἀλλὰ συνιστᾷ αὐτὸ ποὺ δὲν πρέπει νὰπραχθεῖ. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ μετάνοια εἶναι δύο εἰδῶν· κοινὴ ἢ μία γιὰ τὰ πλημμελήματα· ἐνῶ ἡ ἄλλη, μαθαίνοντας τὴ φύση τῆς ἁμαρτίας, πείθει νὰ ἀπέχομε ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν ἁμαρτία σύμφωνα μὲ τὸ λόγο ποὺ ἀναφέρεται πρὸς μπροστά, πράγμα ποὺ ἔχει ὡς ἐπακόλουθο τὸ νὰ μὴν ἁμαρτάνομε.

Νὰ μὴ λένε λοιπόν, ὅτι ὅποιος ποὺ ἀδικεῖ καὶ ἁμαρτάνει παρανομεῖ σύμφωνα μὲ ἐνέργεια δαιμόνων· γιατί, καὶ ἂν ἀκόμη εἶναι ἀθῶος, ἂν ἐκλέξει ὡς πρὸς τὴν ἁμαρτία τὰ ἴδια μὲ τὰ δαιμόνια, ἀστερέωτος καὶ ἔλαφρὺς καὶ μὲ εὐμετάβλητες ἐπιθυμίες, ὅπως ὁ δαίμονας, γίνεται ἄνθρωπος δαιμονικός. Καὶ ὁ κακὸς, ποὺ ἁμαρτάνει ἀπὸ κακία, ἔγινε φαῦλος, ἔχοντας τὴν κακία ποὺ μὲ θέλημά του διάλεξε· ἔχοντας τὴν τάση γιὰ ἁμαρτία, ἁμαρτάνει καὶ στὶς πράξεις· ἀντίθετα ὁ ἐνάρετος πράττει ὀρθά. Γι' αὐτὸ ὄχι μόνο τὶς ἀρετές, ἀλλὰ καὶ τὶς καλὰς πράξεις

Τῶν δὲ ἀγαθῶν ἴσμεν τὰ μὲν αὐτὰ δι' αὐτὰ αἰρετά, ὡς τὴν γνῶσιν (οὐ
 γὰρ ἄλλο τι ἐξ αὐτῆς θηρῶμεν, ἐπειδὴν παρῆ, ἢ μόνον τὸ παρεῖναι
 αὐτὴν καὶ ἐν ἀδιαλείπτῳ θεωρία ἡμᾶς εἶναι, καὶ εἰς αὐτὴν καὶ δι'
 αὐτὴν ἀγωνίζεσθαι), τὰ δὲ δι' ἕτερα, τὴν πίστιν, διὰ τὴν ἐξ αὐτῆς περι-
 5 γινομένην φυγὴν τε τῆς κολάσεως καὶ ὠφέλειαν τὴν ἐκ τῆς ἀνταποδό-
 σεως. Φόβος μὲν γὰρ αἴτιος τοῦ μὴ ἁμαρτάνειν τοῖς πολλοῖς, ἐπαγγε-
 λία δὲ ἀφορμὴ τοῦ διώκειν ὑπακοήν, δι' ἧς ἡ σωτηρία. Τελειότατον
 ἄρα ἀγαθὸν ἡ γνῶσις, δι' αὐτὴν οὐσα αἰρετή· καὶ ἐπακολούθημα δὲ
 καὶ τὰ διὰ ταύτης ἀκολουθοῦντα καλά. Καὶ ἡ κόλασις τῶ μὲν κολα-
 10 ζομένῳ διορθώσεως αἰτία, τοῖς δὲ διορθῶν πόρρωθεν δυναμένοις παρά-
 δειγμα γίνεται, δι' οὗ τὸ συνεπιπίπτειν τοῖς ὁμοίοις ἀνακόπτουσι.

Δεξώμεθα οὖν τὴν γνῶσιν οὐ τῶν ἀποδοκίμων ἐφιέμενοι, ἀλλ'
 αὐτοῦ ἕνεκα τοῦ γινώσκειν ἀσπαζόμενοι. Πρώτη γὰρ ὠφέλεια ἡ ἕξις
 ἡ γνωστικὴ, ἡδονὰς ἀβλαβεῖς παρεχομένη καὶ ἀγαλλίασιν, καὶ νῦν
 15 καὶ εἰς ὕστερον. Τὴν δὲ ἀγαλλίασιν εὐφροσύνην εἶναί φασιν, ἐπιλογι-
 σμὸν οὐσαν τῆς κατὰ τὴν ἀλήθειαν ἀρετῆς, διὰ τινος ἐστιάσεως καὶ
 διαχύσεως ψυχικῆς. Τὰ δὲ μετέχοντα τῆς γνώσεως ἔργα, αἱ ἀγαθαὶ
 καὶ καλαὶ πράξεις εἰσίν. Πλοῦτος μὲν γὰρ ἀληθῆς ὁ ἐν ταῖς κατὰ τὴν
 ἀρετὴν πράξει πλεονασμός, πενία δὲ ἡ κατὰ τὰς κοσμίας ἐπιθυμίας
 20 ἀπορία· αἱ κτήσεις γὰρ καὶ χρήσεις τῶν ἀναγκαίων οὐ τὴν ποιότητα
 ἔχουσι βλαβεράν, ἀλλὰ τὴν παρὰ τὸ μέτρον ποσότητα. Διόπερ τὰς ἐπι-
 θυμίας ὁ γνωστικὸς περιγράφει κατὰ τε τὴν κτήσιν κατὰ τε τὴν χρῆ-
 σιν, οὐχ ὑπερβαίνων τὸν τῶν ἀναγκαίων ὄρον. Τὸ ζῆν ἄρα τὸ ἐνταῦθ'
 ἀναγκαῖον ἡγούμενος εἰς ἐπιστήμης συναύξησιν καὶ τὴν περιποίησιν
 25 τῆς γνώσεως, οὐ τὸ ζῆν, ἀλλὰ τὸ εὖ ζῆν περὶ πλείστου ποιήσεται. Μὴτ'
 οὖν παῖδας, μὴτ' αὖ γάμον ἢ τοὺς γονεῖς, τῆς πρὸς τὸν Θεὸν ἀγάπης
 καὶ τῆς ἐν βίῳ δικαιοσύνης προτιμῶν· ἀδελφὴ δὲ τούτῳ ἡ γυνὴ μετὰ
 τὴν παιδοποιίαν ὡς καὶ ὁμοπατρία κρίνεται, τότε μόνον τοῦ ἀνδρὸς
 ἀναμνησκόμενη, ὅπηνίκα ἂν τοῖς τέκνοις προβλέπη, ὡς ἂν ἀδελφὴ
 30 τῶ ὄντι ἐσομένη καὶ μετὰ τὴν ἀπόθεσιν τῆς σαρκός, τῆς διαχωριζού-
 σης καὶ διοριζούσης τὴν γνῶσιν τῶν πνευματικῶν τῇ ἰδιότητι τῶν
 σχημάτων. Αὐταὶ γὰρ καθ' αὐτὰς ἐπίσης εἰσὶ ψυχαί· αἱ ψυχαὶ οὐθέτε-

τις καλοῦμε ἀγαθὰ. Κι ἀπὸ τὰ ἀγαθὰ γνωρίζομε ὅτι ἄλλα ἐκλέγονται γιὰ ὅ,τι εἶναι τὰ ἴδια, ὅπως ἡ γνώση (δὲν ἐπιδιώκομε τίποτε ἄλλο νὰ μᾶς δώσει ὅταν τὴν ἔχομε, παρὰ μόνον νὰ τὴν ἔχομε καὶ νὰ εἴμαστε σὲ ἀδιάκοπη θεωρία καὶ νὰ ἀγωνιζόμαστε μὲ αὐτὴν γι' αὐτὴν), ἐνῶ ἄλλα ἐκλέγονται γιὰ κάτι ἄλλο, ἢ πίστη λόγου χάρη ἐπειδὴ μᾶς βοηθάει ν' ἀποφύγομε τὴν κόλαση καὶ νὰ ὠφεληθοῦμε ἀπὸ τὴν ἀνταπόδοση στὶς πράξεις μας. Γιατὶ γιὰ τοὺς πολλοὺς ὁ φόβος εἶναι ἡ αἰτία νὰ μὴν ἀμαρτάνουν. Ἡ ὑπόσχεση πάλι εἶναι ἡ ἀφορμὴ νὰ ἐπιδιώκομε τὴν ὑπακοή, ἀπὸ τὴν ὁποία προέρχεται ἡ σωτηρία. Ἄρα τὸ τελειότατο ἀγαθὸ εἶναι ἡ γνώση, πού τὴν ἐκλέγομε γι' αὐτὴ τὴν ἴδια, καὶ ἐπακόλουθο αὐτῆς εἶναι τὰ καλὰ πού ἀκολουθοῦν. Καὶ ἡ κόλαση (τιμωρία) εἶναι αἰτία διόρθωσης γι' αὐτὸν πού τιμωρεῖται, ἐνῶ γι' αὐτοὺς πού μποροῦν νὰ κοιτάξουν ἀπὸ μακριὰ γίνεται παράδειγμα, μὲ τὸ ὁποῖο ἀνακόπτεται ἡ πιθανότητα νὰ περιπέσουν στὰ ὅμοια σφάλματα.

Ἄς δεχτοῦμε λοιπὸν τὴ γνώση ὄχι ποθώντας τὰ ἐπακόλουθὰ της, ἀλλὰ ἐνστερνιζόμενοι αὐτὴν γιὰ χάρη τῆς ἴδιας τῆς γνώσης. Πρώτη ὠφέλεια εἶναι ἡ ἔξη γιὰ τὴ γνώση, πού παρέχει ἀβλαβῶς ἡδονὴ καὶ ἀγαλλίαση καὶ ἀμέσως καὶ ἀργότερα. Ἡ ἀγαλλίαση λένε πὼς εἶναι εὐφροσύνη, πού εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς ἀληθινῆς ἀρετῆς προερχόμενο ἀπὸ κάποια φαιδρὴ κατάσταση καὶ ξέδομα τῆς ψυχῆς. Οἱ πράξεις πού εἶναι μέτοχες τῆς γνώσεως εἶναι οἱ καλὲς καὶ κόσμιες πράξεις. Ἀληθινὸς πλοῦτος εἶναι ἡ περίσσεια τῶν πράξεων ἀρετῆς, ἐνῶ φτώχεια εἶναι ἡ ἔλλειψη κόσμων ἐπιθυμιῶν. Γιατὶ οἱ ἀποχτήσεις καὶ οἱ χρησιμοποίησεις τῶν ἀναγκαίων δὲν ἔχουν βλαβερὴ τὴν ποιότητα, ἀλλὰ τὴν ποσότητα πού ὑπερβαίνει τὸ μέτρο. Γι' αὐτὸ ὁ γνωστικὸς περιορίζει τὶς ἐπιθυμίες καὶ στὴν ἀπόκτηση καὶ στὴ χρῆση τους καὶ δὲν ὑπερβαίνει τὸ ὄριο τοῦ ἀναγκαίου. Θεωρώντας λοιπὸν τὸ νὰ ζοῦμε ἐδῶ ἀναγκαῖο γιὰ τὴν αὔξηση τῆς ἐπιστήμης καὶ τὴ θεραπεία τῆς γνώσης, θὰ φροντίσει περισσότερο ὄχι γιὰ τὴν ἀπλή ζωὴ, ἀλλὰ γιὰ τὴν ὀρθὴ ζωὴ. Οὔτε λοιπὸν τὰ παιδιά, οὔτε καὶ τὸ γάμο ἢ τοὺς γονεῖς θὰ προτιμήσει ἀπὸ τὴν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ καὶ τὴ δικαιοσύνη στὴ ζωὴ. Ἀδελφὴ του θεωρεῖται ἡ γυναίκα του μετὰ τὴν παιδοποιία, σὰν νὰ εἶναι παιδὶ τοῦ ἴδιου πατέρα. Τότε μόνον θυμᾶται τὸν ἄνδρα της, ὅταν ἀποβλέπει σὲ παιδιά, ἐπειδὴ θὰ γίνῃ πραγματικὰ ἀδελφὴ καὶ μετὰ τὴν ἀπόθεση τῆς σάρκα, πού διαχωρίζει καὶ καθορίζει τὴ γνώση τῶν πνευματικῶν βάσει τῆς ιδιότητος τῶν φύλων. Γιατὶ αὐτὲς καθεαυτὲς εἶναι ψυχὲς ἴσες οἱ ψυχὲς

ραι, οὔτε ἄρρενες, οὔτε θήλειαι, εἴαν μήτε γαμῶσι μήτε γαμίσκονται. Καί μὴ τι οὕτω μετατίθεται εἰς τὸν ἄνδρα ἢ γυνή, ἀθήλυντος ἐπίσης καὶ ἀνδρική καὶ τελεία γενομένη; Τοῦτ' ἦν ἄρα ὁ τῆς Σάρρας, γένεσιν παιδὸς εὐαγγελισθείσης, γέλως, οὐκ ἀπιστησάσης, οἶμαι, τῷ ἀγγέλῳ, 5 καταιδεσθείσης δὲ ἐκείνην αὐθις τὴν ὁμιλίαν, δι' ἧς ἔμελλε παιδὸς γενήσεσθαι μήτηρ. Καί μὴ τι ἔκτοτε ὁ Ἀβραάμ, ὄπηνίκα παρὰ τῷ βασιλεῖ τῆς Αἰγύπτου διὰ τὸ τῆς Σάρρας ἐκινδύνευε κάλλος, οἰκείως αὐτὴν ἀδελφὴν προσεῖπεν, ὁμοπατρίαν οὔσαν, ἀλλ' ὁμομητρίαν οὐδέπω;

10 Τοῖς μὲν οὖν ἐξ ἁμαρτιῶν μετανενοηκόσι καὶ μὴ στερεῶς πεπιστευκόσι διὰ τῶν δεήσεων παρέχει ὁ Θεὸς τὰ αἰτήματα, τοῖς δ' ἀναμαρτήτως καὶ γνωστικῶς βιοῦσιν ἐννοησαμένοις μόνον δίδωσιν. Αὐτίκα τῇ Ἄννη ἐννοηθείση μόνον, τοῦ παιδὸς ἐδόθη σύλληψις τοῦ Σαμουήλ· «Αἴτησαι, φησὶν ἡ Γραφή, «καὶ ποιήσω· ἐννοήθητι, καὶ 15 δώσω». Καρδιογνώστην γὰρ τὸν Θεὸν παρειλήφαμεν, οὐ κινήματος ψυχῆς τεκμαιρόμενον, καθάπερ ἡμεῖς οἱ ἄνθρωποι, ἀλλ' οὐδὲ ἐκ τοῦ ἀποδαίνοντος (γελοῖον γὰρ οὕτω νοεῖν) οὐδέ, ὡς ὁ ἀρχιτέκτων γενόμενον τὸ ἔργον ἐπήνεσε, καὶ ὁ Θεὸς οὕτω ποιήσας τὸ φῶς, ἔπειτα ἰδὼν, καλὸν εἶπεν. Ὁ δέ, καὶ πρὶν ἢ ποιῆσαι, οἶον ἔσται εἰδῶς, τοῦτο 20 ἐπήνεσεν, ὃ ἐγένετο, δυνάμει ποιούντος καλὸν ἄνωθεν διὰ τῆς ἀνάρχου προθέσεως τὸ ἐσόμενον ἐνεργεῖα καλόν. Αὐτίκα τὸ ἐσόμενον ἤδη προσεῖπεν εἶναι καλόν, τῆς φράσεως ὑπερβατῶ κρουσάσης τὴν ἀλήθειαν.

Εὐχεται τοίνυν ὁ γνωστικὸς καὶ κατὰ τὴν ἐννοίαν πᾶσαν τὴν 25 ὄραν, δι' ἀγάπης οἰκειούμενος τῷ Θεῷ. Καὶ τὰ μὲν πρῶτα ἄφεισιν ἁμαρτιῶν αἰτήσεται, μετὰ δὲ τὸ μηκέτι ἁμαρτάνειν, ἐπὶ τὸ εὖ ποιεῖν δύνασθαι, καὶ πᾶσαν τὴν κατὰ τὸν Κύριον δημιουργίαν τε καὶ οἰκονομίαν συνιέναι, ἵνα δὴ, «καθαρὸς τὴν καρδίαν» γενόμενος, δι' ἐπιγνώσεως τῆς διὰ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, πρόσωπον πρὸς πρόσωπον τὴν 30 μακαρίαν θεάν μνηθῆ, ἐπακούσας τῆς λεγούσης Γραφῆς· «Ἀγαθὸν νηστεῖα μετὰ προσευχῆς». Νηστεῖαι δὲ ἀποχὰς κακῶν μηνύουσιν πάντων ἀπαξιαπλῶς, τῶν τε κατ' ἐνεργεῖαν καὶ κατὰ λόγον καὶ κατὰ

4. Ματθ. 22, 30.

7. Α' Βασ. 1, 13.

10. Γεν. 1, 3.

5. Γεν. 18, 12.

8. Ματθ. 7, 7.

11. Ματθ. 5, 8.

6. Γεν. 20, 12.

9. Πράξ. 1, 24, 15, 8.

12. Α' Κορ. 13, 12.

13. Τωβ. 12, 8.

εἶναι οὐδέτερες· οὔτε ἄνδρες εἶναι οὔτε γυναῖκες, ἀφοῦ «οὔτε νυμφεῦνται οὔτε παντρεύονται»⁴. Καὶ μήπως ἔτσι ἡ γυναῖκα μεταβάλλεται σὲ ἄνδρα, μὲ ἴση ἔλλειψη θηλυκότητος καὶ μὲ τὸ νὰ γίνεται τελείως ἀνδρική; Αὐτὸ ἦταν ἐπομένως ἡ αἰτία γιὰ τὸ γέλιο τῆς Σάρρας⁵, ὅταν ἄκουσε τὸ καλὸ ἄγγελμα τῆς γέννησης παιδιοῦ. Δὲν ἀπίστησε, νομίζω, στὸν ἄγγελο, ἀλλὰ ντράπηκε γι' αὐτὴ τὴν νέα συνεύρεση, ποὺ ἐπρόκειτο νὰ τὴν κάνει μητέρα παιδιοῦ. Καὶ μήπως ἔπειτα ὁ Ἄβραάμ, ὅταν κοντὰ στὸ βασιλιὰ τῆς Αἰγύπτου κινδύνευε ἕξαιτίας τῆς ὁμορφιάς τῆς Σάρρας, δὲν τὴν εἶπε πολὺ κατάλληλα ἀδελφή του, ὡς γεννημένη ἀπὸ τὸν ἴδιο βέβαια πατέρα, ἀλλ' ὄχι καὶ ἀπὸ τὴν ἴδια μητέρα⁶;

Σ' αὐτοὺς ποὺ μετενόησαν ἀπὸ τὶς ἁμαρτίες τους καὶ δὲν ἔχουν πιστέψει ἀκλόνητα μὲ τὶς δεήσεις τους τοὺς δίνει ὁ Θεὸς αὐτὸ ποὺ τοῦ ζητοῦν, ἐνῶ σ' αὐτοὺς ποὺ ζοῦν μὲ δίχως ἁμαρτίες καὶ μὲ βίο γνωστικοῦ τοὺς τὸ δίνει, φτάνει μόνο νὰ τὸ σκεφτοῦν. "Ὅπως δηλαδὴ στὴν Ἄννα μόνο ποὺ τὸ σκέφτηκε, τῆς δόθηκε νὰ συλλάβει τὸν Σαμουήλ⁷. Γιατὶ λέει ἡ Γραφή· «Ζήτησε, καὶ θὰ πραγματοποιήσω τὸ αἴτημά σου· βάλε το στὸ νοῦ σου, καὶ θὰ σοῦ τὸ δώσω»⁸. Γιατὶ ἔχομε παραλάβει τὸ Θεὸ ὡς «καρδιογνώστη»⁹, ποὺ δὲν συμπεραίνει ἀπὸ κάποιο κίνημα τῆς ψυχῆς, ὅπως ἐμεῖς οἱ ἄνθρωποι, οὔτε ὅμως καὶ ἀπὸ τὸ ἀποτέλεσμα. (γιατὶ εἶναι γελοῖο νὰ σκεφτόμαστε ἔτσι), οὔτε, ὅπως ὁ ἀρχιμάστορας ἐπαίνεσε τὸ ἔργο, ἀφοῦ τὸ εἶδε τελειωμένο, ἔτσι καὶ ὁ Θεός, ἀφοῦ ἔκανε τὸ φῶς, τὸ εἶδε ἔπειτα καὶ εἶπε πὼς εἶναι καλό¹⁰. Ἀντίθετα ὁ Θεὸς καὶ πρὶν τὸ κάνει τὸ ἐπαίνεσε, γνωρίζοντας ὅτι θὰ εἶναι αὐτὸ ποὺ ἔγινε, δυνάμει δημιουργώντας καλὸ ἀπὸ τὴν ἀρχὴ μὲ τὴ χωρὶς ἀρχὴ πρόθεσή του ἐκεῖνο ποὺ θὰ γινόταν καὶ στὴν πράξη καλό. Κι ἀμέσως αὐτὸ ποὺ ἦταν νὰ γίνει, προεῖπε ἤδη πὼς εἶναι καλό, κρῦβοντας μὲ τὸ ὑπερβατὸ τῆς φράσης του τὴν ἀλήθεια.

Προσεύχεται λοιπὸν ὁ γνωστικὸς μὲ τὸ νοῦ του ὅλη τὴν ὥρα καὶ μὲ τὴν ἀγάπη του γίνεται οἰκεῖος τοῦ Θεοῦ. Καὶ πρῶτα θὰ ζητήσει ἄφεση ἁμαρτιῶν, καὶ μετὰ τὴ διακοπὴ τῆς ἁμαρτίας θὰ ζητήσει νὰ μπορεῖ νὰ εὐεργετῆ καὶ νὰ ἐννοεῖ ὅλη τὴ δημιουργία καὶ τὴν οἰκονομία τοῦ Κυρίου, ὥστε, ἀφοῦ γίνει καθαρὸς στὴν καρδιὰ¹¹ μὲ τὴν ἐπίγνωση ποὺ παραχωρεῖ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, νὰ μνηθεῖ πρόσωπο μὲ πρόσωπο¹² στὴ μακάρια θεά, ἀκούοντας τὴ Γραφή ποὺ λέει· «Εἶναι ἀγαθὸ ἡ νηστεία μαζὶ μὲ τὴν προσευχή»¹³. Οἱ νηστεῖες δηλώνουν ἀποχές ἀπὸ τὰ κακά, ἀπὸ ὅλα γενικῶς, ποὺ πράττομε, ποὺ λέμε, καὶ ποὺ σκεπτόμαστε ἀκό-

τὴν διάνοιαν αὐτήν. Ὡς ἔοικεν οὖν, ἡ δικαιοσύνη τετράγωνός ἐστι, πάντοθεν ἴση καὶ ὁμοία, ἐν λόγῳ, ἐν ἔργῳ, ἐν ἀποχῇ κακῶν, ἐν εὐποιῶν, ἐν τελειότητι γνωστικῇ, οὐδαμῇ οὐδαμῶς χωλεύουσα, ἵνα μὴ ἄδικός τε καὶ ἄνισος φανῇ. Ἡ μὲν οὖν τίς ἐστι δίκαιος, πάντως οὗτος
 5 καὶ πιστός ἢ δὲ πιστός, οὐδέπω καὶ δίκαιος τὴν κατὰ προκοπὴν καὶ τελείωσιν δικαιοσύνην λέγω καθ' ἣν ὁ γνωστικός δίκαιος λέγεται. Αὐτίκα τῷ Ἀβραὰμ πιστῷ γενομένῳ ἐλογίσθη εἰς δικαιοσύνην, εἰς τὸ μείζον καὶ τελειότερον τῆς πίστεως προβεβηκότι. Οὐ γὰρ ὁ ἀπεχόμενος μόνον τῆς κακῆς πράξεως δίκαιος, εἰ μὴ προσεξεργάσῃται καὶ
 10 τὸ εὖ ποιεῖν καὶ τὸ γινώσκειν, δι' ἣν αἰτίαν, τῶν μὲν ἀφεκτέον, τὰ δ' ἐνεργητέον. «Διὰ τῶν ὄπλων τῆς δικαιοσύνης τῶν δεξιῶν καὶ ἀριστερῶν» φησὶν ὁ Ἀπόστολος παραπέμπεσθαι τὸν δίκαιον εἰς κληρονομίαν τὴν ἄκραν, ὑπὸ τῶν μὲν πεφραγμένον, τοῖς δὲ καὶ ἐνεργοῦντα. Οὐ γὰρ ἡ σκέπη μόνη τῆς παντευχίας καὶ ἡ τῶν ἁμαρτημάτων ἀποχὴ
 15 ἱκανὴ πρὸς τελείωσιν, εἰ μὴ προσλάβοι τὸ ἔργον τῆς δικαιοσύνης, τὴν εἰς εὐποιῶν ἐνέργειαν. Τότε ὁ περιδέξιός ἡμῖν καὶ γνωστικός ἐν δικαιοσύνῃ ἀποκαλύπτεται, δεδοξασμένος ἤδη κἀνθένδε, καθάπερ ὁ Μωϋσῆς «τὸ πρόσωπον» τῆς ψυχῆς, ὅπερ ἐν τοῖς πρόσθεν τὸ σῶμα χαρακτηριστικὸν τῆς δικαίας εἰρήκαμεν ψυχῆς.

20 Καθάπερ γὰρ τοῖς ἐρίοις ἡ στύψις τῆς βαφῆς ἐμμείνασα, τὴν ιδιότητα καὶ παραλλαγὴν πρὸς τὰ λοιπὰ παρέχει ὄρια, οὕτω καὶ τῆς ψυχῆς ὁ μὲν πόνος παρῆλθε, μένει δὲ τὸ καλόν· καὶ τὸ μὲν ἡδὺ καταλείπεται, ἀναμάσσεται δὲ τὸ αἰσχρόν. Αὐταὶ γὰρ ἑκατέρας ψυχῆς χαρακτηριστικαὶ ποιότητες, ἀφ' ὧν γνωρίζεται ἡ μὲν δεδοξασμένη, ἡ δὲ
 25 κατεγνωσμένη. Καὶ μὴ καθάπερ τῷ Μωϋσεῖ ἐκ τῆς δικαιοπραγίας καὶ τῆς κατὰ τὸ συνεχές πρὸς τὸν Θεὸν τὸν λαλοῦντα αὐτῷ ὁμιλίας, ἐπιχροιά τις ἐπικάθιζε τῷ προσώπῳ δεδοξασμένη, οὕτω καὶ τῇ δικαίᾳ ψυχῇ θεία τις ἀγαθωσύνης δύναμις, κατὰ τε τὴν ἐπισκοπὴν, κατὰ τε τὴν προφητείαν, κατὰ τε τὴν διοικητικὴν ἐνέργειαν ἐγχρωπιτομένη,
 30 οἷον ἀπαυγάσματος νοεροῦ, καθάπερ ἡλιακῆς ἀλέας, ἐναποσημαίνεται τι, «δικαιοσύνης σφραγιδα» ἐπιφανῆ, φῶς ἠνωμένον ψυχῇ δι'

μα. Ὅπως λοιπὸν φαίνεται, ἡ δικαιοσύνη εἶναι τετραγωνη, ἀπὸ παντοῦ ἴση καὶ ὅμοια, στὸ λόγο καὶ στὴν πράξη, στὴν ἀποχή ἀπὸ τὰ κακά, στὴν εὐποιία, στὴ γνωστικὴ τελειότητα, χωρὶς ἀπὸ καμμιὰ ἀπολύτως πλευρὰ νὰ χωλαίνει, γιὰ νὰ μὴ φανεῖ ἀδίκη καὶ ἄνιση. Ἐὰν λοιπὸν κάποιος εἶναι δίκαιος, αὐτὸς ὅπωςδήποτε εἶναι καὶ πιστός· καὶ ἂν εἶναι πιστός, δὲν εἶναι καθόλου καὶ δίκαιος· ἐννοῶ τὴ δικαιοσύνη τῆς προκοπῆς καὶ τῆς τελείωσης, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία ὁ γνωστικὸς λέγεται δίκαιος. Γιὰ παράδειγμα ὁ Ἄβραάμ ὅταν ἔγινε πιστός, αὐτὸ τοῦ λογαριάσθηκε ὡς δικαιοσύνη¹⁴, ἐπειδὴ εἶχε προχωρήσει στὸ μεγαλύτερο καὶ τελειότερο σημεῖο τῆς πίστεως. Γιατὶ δὲν εἶναι δίκαιος ἐκεῖνος ποῦ ἀπέχει μόνο ἀπὸ τὶς κακὲς πράξεις· πρέπει μαζὶ μὲ τὴν ἀποχή νὰ πραγματοποιήσῃ καὶ τὴν εὐεργεσία καὶ τὴ γνώση· γι' αὐτὸ τὸ λόγο πρέπει ἀπὸ ἄλλα ν' ἀπέχει καὶ ἄλλα νὰ τὰ ἐνεργεῖ. Γιατὶ ὁ Ἀπόστολος λέει· «Μὲ τὰ ὄπλα τῆς δικαιοσύνης, τὰ δεξιὰ καὶ τ' ἀριστερά, τὰ ἐπιθετικὰ καὶ τὰ ἀμυντικὰ»¹⁵, παραπέμπεται ὁ δίκαιος στὴν πλήρη κληρονομία, ἀπὸ ἄλλα προφυλασσόμενος, καὶ ἄλλα πολεμώντας τα. Γιατὶ δὲν εἶναι ἀρκετὴ γιὰ τὴν τελείωση ἡ προφύλαξη μόνο μέσω τῆς πανοπλίας καὶ ἡ ἀποχή ἀπὸ τὰ ἁμαρτήματα, ἂν δὲν χρησιμοποιήσῃ κανεὶς ἐπὶ πλέον καὶ τὸ ἔργο τῆς δικαιοσύνης, δηλαδή τὴν ἐνεργητικὴ εὐποιία. Τότε ὁ τέλει ἐξοπλισμένος καὶ γνωστικὸς μας ἀποκαλύπτεται μὲ τὴν ὅλη αὐτὴ ἀρετὴ του δοξασμένος ἤδη ἀπὸ ἐδῶ, ὅπως ὁ Μωυσῆς, στὸ «πρόσωπο» τῆς ψυχῆς του, ὅπως εἶπαμε πρωτύτερα τὸ σῶμα χαρακτηριστικὸ τῆς δίκαιης ψυχῆς.

Ὅπως δηλαδή στὰ μαλλιά, παραμένοντας τὸ χρῶμα ἀπὸ τὴ βαφή, τὰ δίνει τὴν ἰδιαιτερότητα καὶ τὴν παραλλαγή ἀπὸ τὰ ἄλλα, ἔτσι καὶ πάνω στὴν ψυχὴ, ὁ πόνος βέβαια περνᾷ, μένει ὅμως τὸ καλό· ἀπομένει τὸ εὐχάριστο, ἐνῶ τὸ ἀσχημο ἐξαλείφεται. Αὐτὲς εἶναι οἱ χαρακτηριστικὲς ἰδιότητες κάθε ψυχῆς, ἀπὸ τὶς ὁποῖες ἀναγνωρίζεται ποιά εἶναι δοξασμένη καὶ ποιά καταδικασμένη. Καὶ ὅπως στὸν Μωυσῆ ἕξαιτίας τῆς δίκαιης ζωῆς του καὶ τῆς ἀδιάκοπης συναστροφῆς του μὲ τὸν Θεὸ πού τοῦ μιλοῦσε, κάθιζε πάνω στὸ πρόσωπό του ἓνα χρῶμα ὅλο λάμψη καὶ δόξα, ἔτσι καὶ στὴ δίκαιη ψυχὴ μιὰ θεϊκὴ δύναμη καλοσύνης ἐκδηλώνεται τὴν ὥρα τῆς θεωρίας, τῆς προφητείας καὶ τῆς διοικητικῆς ἐνέργειας σὰν φῶτισμα νοερὸ καὶ ἀποτυπώνει σ' αὐτὴν κάτι ὅμοιο μὲ θαλπωρὴ τοῦ ἡλίου, λαμπρὴ «σφραγίδα τῆς δικαιοσύνης», φῶς ἐνωμένο μὲ τὴν ψυχὴ μὲ ἀγάπη ἀπέραντη, πού φέρεται πρὸς τὸν Θεὸ καὶ

ἀγάπης ἀδιαστάτου, θεοφορούσης καὶ θεοφορουμένης Ἐνταῦθα ἡ ἐξομοίωσις ἢ πρὸς τὸν Σωτῆρα Θεὸν ἀνακύπτει τῷ γνωστικῷ, εἰς ὃσον ἀνθρωπίνῃ θεμιτὸν φύσει, γινομένῳ τελείῳ, «ὡς ὁ Πατήρ», φησὶν, «ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς». Αὐτός ἐστιν ὁ εἰπὼν, «Τεκνία, ἔτι μικρὸν μεθ' ὑμῶν εἰμι»· ἐπεὶ καὶ Θεὸς οὐχ ἡ φύσει ἀγαθὸς ἐστὶ, ταύτῃ μένει μακάριος καὶ ἄφθαρτος, «οὔτε πράγματ' ἔχων, οὔτε ἄλλω παρέχων», ποιῶν δὲ ἰδίως ἀγαθὰ, Θεὸς ὄντως καὶ πατήρ ἀγαθὸς ὢν τε καὶ γινόμενος ἐν ἀδιαλείπτουσι εὐποιίαις, ἐν ταυτότητι τῆς ἀγαθωσύνης ἀπαραδάτως μένει. Τί γὰρ ὄφελος ἀγαθοῦ μὴ ἐνεργοῦντος μηδὲ ἀγαθύνοντος;

10

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ.

Διὰ τοὺς τελείους ἐπιφυλάσσονται εἰς τοὺς οὐρανοὺς ἐξέχοντές τινες βαθμοὶ δόξης, ὄντες ἀντίστοιχοι πρὸς τὰ ἀξιώματα τοῦ ἐπισκόπου, τοῦ πρεσβυτέρου καὶ τοῦ διακόνου τῆς ἐπιγείου Ἐκκλησίας.

15

Ὁ τοίνυν μετριοπαθήσας τὰ πρῶτα καὶ εἰς ἀπάθειαν μελετήσας, αὐξήσας τε εἰς εὐποιίαν γνωστικῆς τελειότητος, ἰσάγγελος μὲν ἐνταῦθα, φωτεινὸς δὲ ἤδη καὶ ὡς ὁ ἥλιος λάμπων κατὰ τὴν εὐεργεσίαν, σπεύδει τῇ γνώσει τῇ δικαίᾳ δι' ἀγάπης Θεοῦ ἐπὶ τὴν ἀγίαν μονήν, καθάπερ οἱ ἀπόστολοι, οὐχ ὅτι ἦσαν ἐκλεκτοὶ γενόμενοι ἀπόστολοι κατὰ τι φύσεως ἐξαιρετον ἰδίωμα (ἐπεὶ καὶ ὁ Ἰούδας ἐξελέγη σὺν αὐτοῖς), ἀλλ' οἷοί τε ἦσαν ἀπόστολοι γενέσθαι ἐκλεγέντες πρὸς τοῦ καὶ τὰ τέλη προορωμένου. Ὁ γοῦν μὴ σὺν αὐτοῖς ἐκλεγείς Μαθθίας, ἄξιον ἑαυτὸν παρασχόμενος τοῦ γενέσθαι ἀπόστολον, ἀντικατατάσσεται Ἰούδα. Ἐξεστὶν οὖν· καὶ νῦν ταῖς Κυριακαῖς ἐνασκήσαντας ἐντολαῖς, κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον τελείως διώσαντας καὶ γνωστικῶς, εἰς τὴν ἐκλογὴν τῶν ἀποστόλων ἐγγραφήναι. Οὗτος πρεσβύτερός ἐστι τῷ ὄντι τῆς Ἐκκλησίας καὶ διάκονος ἀληθῆς τοῦ Θεοῦ βουλήσεως, εἴαν ποιῇ καὶ διδάσκη τὰ τοῦ Κυρίου, οὐχ ὑπ' ἀνθρώπων χειροτονούμενος, οὐδ', ὅτι πρεσβύτερος, δίκαιος νομιζόμενος, ἀλλ', ὅτι δίκαιος, ἐν πρεσβυτερίᾳ καταλεγόμενος κἂν ἐνταῦθα ἐπὶ γῆς πρωτοκαθεδρία μὴ τιμηθῇ, ἐν τοῖς εἴκοσι καὶ τέσσαρσι καθεδεῖται θρόνοις, τὸν λαὸν κρίνων, ὡς φησὶν ἐν τῇ Ἀποκαλύψει Ἰωάννης

ἔρχεται ἀπὸ τὸν Θεό. Ἀπὸ δῶ προκύπτει ἡ ἑξομοίωση τοῦ γνωστικοῦ πρὸς τὸν Σωτήρα Θεό, ὅσο εἶναι δυνατὸ στὴν ἀνθρώπινη φύση, καὶ ἡ τελειότητα ποῦ ἀποκτᾶ, «ὅπως ὁ Πατέρας» λέει, «ὁ οὐράνιος»¹⁶. Αὐτὸς εἶναι ἐκεῖνος ποῦ εἶπε· «Παιδιά μου, γιὰ λίγο ἀκόμα θὰ βρισκομαι μαζί σας»¹⁷. Γιατὶ καὶ ὁ Θεός, ὄχι γιατί εἶναι ἀπὸ τὴ φύση του ἀγαθός, γι' αὐτὸ μένει μακάριος καὶ ἄφθαρτος, κι οὔτε ἐπειδὴ δὲν δέχεται ἐνοχλήσεις ἀπὸ κάτι οὔτε προκαλεῖ, ἀλλὰ κυρίως ἐπειδὴ πράττει ἀγαθὰ, ἐπειδὴ εἶναι Θεὸς πραγματικὰ καὶ Πατέρας ἀγαθός κι ἀσταμάτητα εὐεργετεῖ, μένει ἀπαρέγκλιτα σὲ ταυτότητα ἀγαθοσύνης. Γιατὶ ποιὸ τὸ ὄφελος ἀπὸ τὸ ἀγαθό, ἂν δὲν ἐνεργεῖ καὶ δὲν κάνει τὸ καλό;

ΚΕΦ ΑΛΛΑΙΟ ΙΓ΄.

Γιὰ τοὺς τέλειους ἐπιφυλάσσονται στοὺς οὐρανοὺς κάποιοι ἐξέχοντες βαθμοὶ δόξας, ποῦ ἀντιστοιχοῦν στὸ ἀξίωμα τοῦ ἐπισκόπου, τοῦ πρεσβυτέρου καὶ τοῦ διακόνου στὴν ἐπίγεια Ἐκκλησία.

“Ὅποιος ἔδειξε πρῶτα μετριοπάθεια καὶ ἀσκήθηκε γιὰ νὰ ἀποκτήσει τὴν ἀπάθεια καὶ αὐξήθηκε σὲ εὐποία γνωστικῆς τελειότητας, αὐτὸς ἐδῶ βέβαια εἶναι ἴσος μὲ τοὺς ἀγγέλους, καὶ φωτεινὸς πιά καὶ λάμποντας ὅπως ὁ ἥλιος ἀπὸ τὶς εὐεργεσίες, σπεύδει μὲ τὴ δίκαιη γνώση καὶ μὲ τὴν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ στὴν ἀγία διαμονή, ὅπως οἱ ἀπόστολοι. “Ὅχι γιατί ἐκλέχτηκαν κι ἔγιναν ἀπόστολοι γιὰ κάποιο ἐξαιρετο ἰδίωμα τῆς φύσης (ἀφοῦ καὶ ὁ Ἰούδας εἶχε ἐκλεγεῖ μαζί τους), ἀλλ’ ἐπειδὴ ἦταν κατάλληλοι νὰ γίνουν ἀπόστολοι, τοὺς ἐξέλεξε αὐτὸς ποῦ προέβλεπε καὶ τὰ τέλη τους. Ὁ Μαθθίας λοιπὸν ποῦ δὲν εἶχε ἐκλεγεῖ μαζί τους, ἐπειδὴ ἔδειξε ὅτι ἦταν ἄξιος νὰ γίνει ἀπόστολος, παίρνει τὴ θέση τοῦ Ἰούδα. Εἶναι λοιπὸν δυνατὸ καὶ τώρα ἂν ἀσκηθοῦμε στὶς ἐντολές τοῦ Κυρίου, ζώντας σύμφωνα μὲ τὸ Εὐαγγέλιο τέλεια καὶ γνωστικά, νὰ συμπεριληφθοῦμε στὴν ἐκλογή τῶν ἀποστόλων. Αὐτὸς εἶναι πραγματικὰ πρεσβύτερος τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἀληθινὸς διάκονος τῆς θέλησης τοῦ Θεοῦ, ἂν κάνει καὶ διδάσκει τὶς ἐντολές τοῦ Κυρίου. “Ὅχι γιατί τὸν χειροτονοῦν ἄνθρωποι, οὔτε γιατί εἶναι πρεσβύτερος καὶ θεωρεῖται δίκαιος, ἀλλ’, ἐπειδὴ εἶναι δίκαιος, συμπεριλαμβάνεται στοὺς πρεσβυτέρους. Κι ἂν ἐδῶ στὴ γῆ δὲν τιμηθεῖ μὲ πρωτοκαθεδρία, θὰ καθίσει στοὺς εἴκοσι τέσσερις θρόνους, κρίνοντας τὸ λαό¹, ὅπως λέει στὴν Ἀποκάλυψη ὁ Ἰωάννης¹.

Μία μὲν γὰρ τῷ ὄντι διαθήκη ἢ σωτήριος ἀπὸ καταβολῆς κόσμου εἰς ἡμᾶς διήκουσα, κατὰ διαφόρους γενεάς τε καὶ χρόνους διάφορος εἶναι τὴν δόσιν ὑποληφθεῖσα. Ἀκόλουθον γὰρ εἶναι μίαν ἀμετάθετον σωτηρίας δόσιν παρ' ἐνὸς Θεοῦ, δι' ἐνὸς Κυρίου «πολυτρόπως» ὠ-
 5 φελούσαν, δι' ἣν αἰτίαν «τὸ μεσότοιχον» αἴρεται τὸ διορίζον τοῦ Ἰου-
 δαίου τὸν Ἑλληνα εἰς περιούσιον λαόν. Καὶ οὕτως ἄμφω «εἰς τὴν ἐνό-
 τητα τῆς πίστεως» καταντῶσιν καὶ ἡ ἐξ ἀμφοῖν ἐκλογή μία. Καὶ τῶν
 ἐκλεκτῶν, φησὶν, ἐκλεκτότεροι οἱ κατὰ τὴν τελείαν γνῶσιν καὶ τῆς
 Ἐκκλησίας αὐτῆς ἀπληθισμένοι καὶ τῇ μεγαλοπρεπεστάτῃ δόξῃ τετι-
 10 μημένοι, κριταί τε καὶ διοικηταὶ ἐπίσης ἔκ τε Ἰουδαίων ἔκ τε Ἑλλή-
 νων οἱ τέσσαρες καὶ εἴκοσι, διπλασιασθείσης τῆς χάριτος· ἐπεὶ καὶ αἱ
 ἐνταῦθα κατὰ τὴν Ἐκκλησίαν προκοπαὶ ἐπισκόπων, πρεσβυτέρων,
 διακόνων, μιμήματα, οἶμαι, ἀγγελικῆς δόξης κάκεινης τῆς οἰκονομίας
 τυγχάνουσιν, ἣν ἀναμένει, φασὶν αἱ Γραφαί, τοὺς κατ' ἴχνος τῶν ἀπο-
 15 στόλων ἐν τελειώσει δικαιοσύνης κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον βεβιωκότας.
 Ἐν νεφέλαις τούτους ἀρθέντας, γράφει ὁ Ἀπόστολος, διακονήσιν
 μὲν τὰ πρῶτα, ἔπειτα ἐγκαταταγῆναι τῷ πρεσβυτερίῳ κατὰ προκοπὴν
 δόξης («δόξα γὰρ δόξης διαφέρει»)· ἄχρις ἂν εἰς «τέλειον ἄνδρα»
 αὐξήσωσιν.

20

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΔ'.

**Τοῖς σπουδασταῖς τῆς ἀληθείας καὶ τῶν ἀγαθῶν ἔργων
 ἀναλόγως πρὸς τὴν ἐκάστου ἀξίαν προορίζεται
 ἐπιφανῆς θέσις καὶ ἐν οὐρανοῖς.**

Οἱ τοιοῦτοι, κατὰ τὸν Δαβὶδ, «καταπαύσουσιν ἐν ὄρει ἁγίῳ Θε-
 25 οῦ», τῇ ἀνωτάτῳ Ἐκκλησίᾳ, καθ' ἣν οἱ φιλόσοφοι συνάγονται τοῦ Θε-
 οῦ, «οἱ τῷ ὄντι Ἰσραηλίται, οἱ καθαροὶ τὴν καρδίαν, ἐν οἷς δόλος οὐ-
 δεῖς», οἱ μὴ καταμείναντες ἐν ἐβδομάδι ἀναπαύσεως, ἀγαθοεργία δὲ
 θείας ἐξομοιώσεως εἰς ὀγδοαδικῆς εὐεργεσίας κληρονομίαν ὑπερκύ-
 ψαντες, ἀκορέστου θεωρίας εἰλικρινεῖ ἐποπτεία προσανέχοντες· «Ἐ-
 30 στι δὲ καὶ ἄλλα», φησὶν ὁ Κύριος, «πρόβατα, ἃ οὐκ ἔστιν ἐκ τῆς αὐλῆς
 ταύτης», ἄλλης αὐλῆς καὶ μονῆς ἀναλόγως τῆς πίστεως κατηξιωμένα.
 «Τὰ δὲ ἐμὰ πρόβατα τῆς ἐμῆς ἀκούει φωνῆς», συνιέντα γνωστικῶς

2. Ἐβρ. 1, 1.

3. Ἐφ. 2, 14.

4. Ἐφ. 4, 13.

5. Α' Θεσσ. 4, 17.

5. Ἐφ. 4, 13.

1. Ψαλμ. 14, 1.

2. Ἰω. 10, 16.

Γιατί πραγματικά μία είναι ἡ Διαθήκη ἡ σωτήρια ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τοῦ κόσμου, φθάνοντας σ' ἐμᾶς ἀπὸ διάφορες γενιές καὶ διάφορους χρόνους, ἂν καὶ βέβαια ἀπὸ τὴν παραχώρησὴ τῆς θεωρήθηκε πὼς εἶναι διαφορετικὴ. Ἔχει λογικὸ ἀκόλουθο νὰ εἶναι μιά ἀμετάθετη παραχώρηση ἀπὸ ἓνα Θεό, ἓνα Κύριο, ἡ ὁποία ὠφελεῖ μὲ πολλοὺς τρόπους². Γι' αὐτὴ τὴν αἰτία κρημνίζεται «τὸ μεσότοιχο» ποὺ χώριζε ἀπὸ τὸν Ἰουδαῖο τὸν Ἑλληνα σέ λαὸ περιούσιο. Καὶ ἔτσι καὶ οἱ δύο καταντοῦν στὴν ἐνότητα τῆς πίστεως³ καὶ ἡ ἐκλογή ἀπὸ τοὺς δύο εἶναι μία. Καὶ ἀπὸ τοὺς ἐκλεκτοὺς, λέει, ἐκλεκτότεροι εἶναι οἱ διαλεγμένοι ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν Ἐκκλησία σύμφωνα μὲ τὴν τέλεια γνώση καὶ τιμημένοι μὲ τὴ μεγαλοπρεπέστατη γνώση, κριτὲς καὶ διοικητὲς ἀπὸ Ἰουδαίους ἐπίσης καὶ ἀπὸ Ἑλληνες εἴκοσι τέσσερες τὸν ἀριθμὸ, μὲ διπλασιασμὸ τῆς χάριτος. Ἐπειδὴ καὶ οἱ προκοπὲς ἐδῶ στὴν Ἐκκλησία τῶν ἐπισκόπων, τῶν πρεσβυτέρων καὶ τῶν διακόνων εἶναι, νομίζω, μιμήσεις τῆς ἀγγελικῆς δόξας καὶ τῆς οἰκονομίας ἐκείνης, ποὺ ἀναμένει, λένε οἱ Γραφές, ὅσους ἔζησαν βαδίζοντας στὰ ἴχνη τῶν ἀποστόλων μὲ τέλεια δικαιοσύνη σύμφωνα μὲ τὸ Εὐαγγέλιο. Ὑψωμένοι στὰ σύννεφα⁴, γράφει ὁ Ἀπόστολος, πρῶτα θὰ γίνουν διάκονοι καὶ ἔπειτα θὰ καταταγοῦν στὴν τάξη τῶν πρεσβυτέρων, ἀνάλογα μὲ τὴν πρόοδο τῆς δόξας (γιατὶ «δόξα ἀπὸ δόξα διαφέρει»⁵), ἕως ὅτου μεγαλώσουν καὶ φτάσουν στὴν τέλεια ἀνδρική ἡλικία.

ΚΕΦ ΑΛΛΑΙΟ ΙΔ'.

Στοὺς σπουδαστὲς τῆς ἀλήθειας καὶ τῶν καλῶν ἔργων ἀνάλογα μὲ τὴν ἀξία τοῦ καθενὸς προορίζεται στοὺς οὐρανοὺς ἐπιφανῆς θέση.

Αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι σύμφωνα μὲ τὸν Δαβὶδ «θ' ἀναπαυθοῦν στὸ ἅγιο ὄρος τοῦ Κυρίου¹, στὴν ὑπέρτατη Ἐκκλησία, ὅπου κάνουν τὴ σύναξή τους οἱ φιλόσοφοι τοῦ Θεοῦ, «οἱ πραγματικοὶ καὶ γνήσιοι Ἰσραηλίτες, μὲ τὴν καθαρὴ καρδιά, ποὺ δόλο δὲν ἔχουν», ποὺ δὲν παρέμειναν σὲ ἐβδομάδα ἀνάπαυσης, ἀλλὰ μὲ ἀγαθοεργία παρόμοια μὲ τοῦ Θεοῦ ὑψώθηκαν στὴν κληρονομία τῆς ὀχταδικῆς εὐεργεσίας, ἀπορροφημένοι ἀπὸ τὴν εἰλικρινὴ ἐποπτεία τῆς ἀνικανοποίητης θεωρίας. «Ὑπάρχουν», λέει ὁ Κύριος, «καὶ ἄλλα πρόβατα, ποὺ δὲν εἶναι ἀπὸ αὐτὴ τὴ μάνδρα»², ἀλλ' ἔχουν ἀξιωθεῖ ἄλλης μάντρας καὶ διαμονῆς ἀνάλογα μὲ τὴν πίστη τους. Ἀντίθετα «τὰ δικά μου πρόβατα ἀκοῦνε τὴ δι-

τὰς ἐντολάς τὸ δ' ἔστι μεγαλοφρόνως καὶ ἀξιολόγως ἐκδέχεσθαι σὺν
 καὶ τῇ τῶν ἔργων ἀνταποδόσει τε καὶ ἀντακολουθίᾳ. Ὡστε, ὅταν ἀ-
 κούωμεν, «Ἡ πίστις σου σέσωκέ σε», οὐχ ἀπλῶς τοὺς ὅπως οὖν πι-
 στεύσαντας σωθήσεσθαι λέγειν αὐτὸν ἐκδεχόμεθα, εἰ μὴ καὶ τὰ ἔργα
 5 ἐπακολουθήσῃ. Αὐτίκα Ἰουδαίοις μόνοις ταύτην ἔλεγε τὴν φωνήν,
 τοῖς νομικοῖς καὶ ἀνεπιλήπτως βεβιωκόσιν, οἷς μόνον ἢ εἰς τὸν Κύριον
 ὑπελείπετο πίστις. Οὐκ ἂν οὖν μετὰ ἀκρασίας πιστὸς εἴη, ἀλλὰ, κἂν
 ἐξέλθῃ τὴν σάρκα, ἀποθέσθαι τὰ πάθη ἀνάγκη τοῦτον, ὡς εἰς τὴν μο-
 νὴν τὴν οἰκείαν χωρῆσαι δυνηθῆναι. Πλέον δέ ἐστι τοῦ πιστεῦσαι τὸ
 10 γινῶναι, καθάπερ ἀμέλει τοῦ σωθῆναι, τὸ καὶ μετὰ τὸ σωθῆναι τιμῆς
 τῆς ἀνωτάτω ἀξιωθῆναι. Διὰ πολλῆς τοίνυν τῆς παιδείας ἀπεκδυσά-
 μενος τὰ πάθη ὁ πιστὸς ἡμῖν μέτεισιν ἐπὶ τὴν βελτίονα τῆς προτέρας
 μονῆς, μεγίστην κόλασιν ἐπιφερόμενος τὸ ἰδίωμα τῆς μετανοίας, ὧν
 ἐξήμαρτε μετὰ τὸ βάπτισμα. Ἀνιᾶται γοῦν ἔτι μᾶλλον, ἥτοι μηδέπω ἢ
 15 καὶ μηδ' ὅλως τυγχάνων ὧν ἄλλους ὄρα μετεκληφῶτα, πρὸς δὲ καὶ
 ἐπαισχύνεται τοῖς πλημμεληθεῖσιν αὐτῶ, αἳ δὴ μέγιστα κολάσεις εἰσὶ
 τῶ πιστῶ. Ἀγαθὴ γὰρ ἡ τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνη, καὶ δικαία ἐστὶν ἡ
 ἀγαθότης αὐτοῦ. Κἂν παύσωνται ἄρα που αἱ τιμωρίαι κατὰ τὴν ἀπο-
 πλήρωσιν τῆς ἐκτίσεως καὶ τῆς ἐκάστου ἀποκαθάρσεως, μεγίστην ἔ-
 20 χουσι παραμένουσιν λύπην ὅτι, τῆς ἄλλης ἀξιοὶ εὐρεθέντες αὐλῆς,
 τὴν ἐπὶ τῶ μὴ συνεῖναι τοῖς διὰ δικαιοσύνην δοξασθεῖσιν.

Αὐτίκα ὁ Σαλομῶν «σοφὸν» καλῶν τὸν γνωστικόν, περὶ τῶν θαυ-
 μαζόντων αὐτοῦ τὸ ἀξίωμα τῆς μονῆς, τάδε φησὶν· «Ὁψονται γὰρ
 τελευτὴν σοφοῦ, καὶ οὐ νοήσουσι τί ἐβουλεύσατο περὶ αὐτοῦ, καὶ εἰς
 25 τί ἠσφαλίσατο αὐτὸν ὁ Κύριος»· ἐπὶ τε τῆς δόξης ἐρουῖσιν αὐτοῦ· «Οὗ-
 τος ἦν ὃν ἔσχομεν ποτὲ εἰς γέλωτα καὶ εἰς παραβολὴν ὄνειδισμοῦ, οἱ
 ἄφρονες. Τὸν θίον αὐτοῦ ἐλογισάμεθα μανίαν, καὶ τὴν τελευτὴν αὐ-
 τοῦ ἄτιμον πῶς κατελογίσθη ἐν υἱοῖς Θεοῦ καὶ ἐν ἀγίοις ὁ κληρὸς
 αὐτοῦ ἐστίν;». Οὐ μόνον τοίνυν ὁ πιστὸς, ἀλλὰ καὶ ὁ ἐθνικὸς δικαιοῦτα-
 30 τα κρίνεται. Ἐπειδὴ γὰρ ἦδει ὁ Θεός, ἅτε προγνώστης ὢν, μὴ πιστεῦ-
 στοντα τοῦτον, οὐδὲν ἤττον ὅπως τὴν γε καθ' ἑαυτὸν ἀναδέξεται τελεί-
 ωσιν, ἔδωκε μὲν φιλοσοφίαν αὐτῶ, ἀλλὰ πρὸ τῆς πίστεως, ἔδωκε δὲ
 τὸν ἥλιον καὶ τὴν σελήνην καὶ τὰ ἄστρα εἰς θρησκείαν, ἃ ἐποίησεν ὁ

3. Ἰω. 10, 27.

4. Μάρκ. 5, 34.

5. Σοφ. Σολ. 4, 17.

6. Σοφ. Σολ. 5, 3-5.

κή μου φωνή»³ και ἔννοοῦν τὶς ἐντολές μου μὲ τρόπο γνωστικό· κι αὐτὸ σημαίνει ὅτι τὴ δέχονται μὲ ὑψηλὸ φρόνημα καὶ ἐπάξια μαζὶ καὶ μὲ τὴν ἀνταπόδοση τῶν ἔργων καὶ τὴν ἀμοιβαία ἀκολουθία. "Ὡστε ὅταν ἀκούμε, «Σέ ἔσωσε ἡ πίστη σου»⁴, δὲν δεχόμαστε ὅτι λέει ἀπλὰ ὅτι θὰ σωθοῦν ὅσοι κατὰ κάποιον τρόπο πίστεψαν, ἂν δὲν ἐπακολουθήσουν καὶ τὰ ἔργα. Τὰ λόγια αὐτὰ τὰ ἔλεγε στοὺς Ἰουδαίους μόνο, πού ἡ ζωὴ τους ἦταν σύμφωνη μὲ τὸ νόμο καὶ ἀνεπίληπτη, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἔλειπε μόνο ἡ πίστη στὸν Κύριο. Μὲ ἀκρασία δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι κανένας πιστός, ἀλλὰ κι ἂν ἀκόμα αὐτὸς δὲν ἀφήσει τὴ σὰρκα, εἶναι ἀνάγκη νὰ ἀποθέσει τὰ πάθη, ὥστε νὰ μπορέσει νὰ ἐγκατασταθεῖ στὴν οἰκεία θέση. Παραπάνω ἀπὸ τὴν πίστη εἶναι ἡ γνώση, ὅπως ἀκριβῶς βέβαια κι ἀπὸ τὸ νὰ σωθεῖ, τὸ νὰ ἀξιωθεῖ μετὰ τὴ σωτηρία τὴν ἀνώτατη τιμὴ. Ἐπειτ' ἀπὸ πολλὴ λοιπὸν παιδεία ἀποτινάζοντας τὰ πάθη ὁ πιστὸς μεταβαίνει σὲ καλύτερη ἀπὸ τὴν προηγούμενη θέση διαμονῆς, μεταφέροντας ὡς μέγιστη τιμωρία τὴ μετάνοια γιὰ ὅσα ἀμάρτησε μετὰ τὸ βάπτισμα. Λυπᾶται λοιπὸν ἀκόμα περισσότερο, ἢ ἐπειδὴ δὲν πέτυχε ἀκόμα ἢ καὶ δὲν πέτυχε καθόλου αὐτὰ πού βλέπει νὰ τὰ ἔχουν λάβει ἄλλοι, καὶ ἐπιπλέον ντρέπεται καὶ γιὰ τὰ πλημμελήματά του. Αὐτὰ εἶναι μέγιστα βασανιστήρια γιὰ τὸν πιστό. Ἡ δικαιοσύνη τοῦ Θεοῦ εἶναι ἀγαθὴ καὶ δίκαιη ἢ ἀγαθότητά του. Κι ἂν τυχόν σταματήσουν κάπου οἱ τιμωρίες κατὰ τὴν ὀλοκλήρωση τῆς ἔκτισης τῆς ποινῆς καὶ τῆς καθαρῆς τοῦ καθενός, παραμένει μέσα τους μέγιστη λύπη, γιατί, ἐνῶ βρέθηκαν ἄξιοι γιὰ τὴν ἄλλη μάντρα, δὲν εἶναι μαζὶ μ' ἐκείνους πού δοξάστηκαν ἐξαιτίας τῆς δικαιοσύνης τους.

"Ἐτσι λοιπὸν, καλώντας ὁ Σολομὼν τὸν γνωστικὸ «σοφό», γι' αὐτοὺς πού θαυμάζουν τὸ ἀξίωμα τῆς θέσης του, λέει τὰ ἑξῆς: «Θὰ δοῦν τὸ τέλος τοῦ σοφοῦ καὶ δὲν θὰ καταλάβουν ποιὸς εἶναι ὁ σκοπὸς του γι' αὐτόν, καὶ τί τοῦ ἔχει ἐξασφαλίσει ὁ Κύριος»⁵. Καὶ γιὰ τὴ δόξα του θὰ ποῦν: «Αὐτὸς εἶναι πού κάποτε τὸν εἶχαμε γιὰ νὰ γελάμε καὶ τὸν περιπαίζαμε, οἱ ἀνόητοι. Τρέλλα θεωρήσαμε τὴ ζωὴ του καὶ τὸ θάνατό του ἄτιμο. Πῶς κατατάχτηκε στοὺς υἱοὺς τοῦ Θεοῦ καὶ ὁ κληρὸς του εἶναι μαζὶ μὲ τοὺς ἁγίους;»⁶ Δὲν κρίνεται λοιπὸν δικαιοτάτα μόνο ὁ πιστός, ἀλλὰ καὶ ὁ ἔθνικός. Ἐπειδὴ δηλαδή ὁ Θεὸς γνώριζε, ἀφοῦ εἶναι πρῶ-γνώστης, ὅτι, ἂν δὲν πιστέψει αὐτός, δὲν θὰ ἀποδεχθεῖ ὅπωςδήποτε τὴν τελείωσή του, τοῦ ἔδωσε βέβαια τὴ φιλοσοφία, πρὶν ὅμως ἀπὸ τὴν πίστη. Καὶ γιὰ θρησκεία τοῦ ἔδωσε τὴ λατρεία τοῦ ἡλίου, τῆς σελήνης,

Θεὸς τοῖς ἔθνεσιν, φησὶν ὁ νόμος, ἵνα μὴ, τέλειον ἄθεοι γενόμενοι, τελέ-
 ως καὶ διαφθαρεῶσιν. Οἱ δὲ καὶ ταύτη γενόμενοι τῇ ἐντολῇ ἀγνώμο-
 νες, γλυπτοῖς προσεσηκότες ἀγάλμασι, καὶ μὴ μετανοήσωσι, κρίνον-
 ται, οἱ μὲν ὅτι δυνηθέντες οὐκ ἠθέλησαν πιστεῦσαι τῷ Θεῷ, οἱ δὲ ὅτι
 5 καὶ θελήσαντες οὐκ ἐξεπόνθησαν περιγενέσθαι πιστοί· ναὶ μὴν καὶ κεῖ-
 νοι οἱ ἀπὸ τῆς τῶν ἄστρον σεβήσεως μὴ ἐπαναδραμόντες ἐπὶ τὸν τού-
 των ποιητήν. Ὁδὸς γὰρ ἦν αὕτη δοθεισα τοῖς ἔθνεσιν, ἀνακύψαι πρὸς
 Θεὸν διὰ τῆς τῶν ἄστρον θρησκείας, οἱ δὲ μὴ ἐπὶ τούτοις θελήσαντες
 ἐπιμεῖναι τοῖς δοθεισιν αὐτοῖς ἀστράσιν, ἀλλὰ καὶ τούτων ἀποπεσόν-
 10 τες εἰς λίθους καὶ ξύλα, «ὡς χνουῆς», φησὶν, «ἐλογίσθησαν, καὶ ὡς
 σταγῶν ἀπὸ κάρου», περισσοὶ εἰς σωτηρίαν, οἱ ἀπορριπτόμενοι τοῦ
 σώματος ὥσπερ οὖν τὸ μὲν ἀπλῶς σώζειν τῶν μέσων ἐστί, τὸ δ' ὀρ-
 θῶς καὶ δεόντως κατόρθωμα, οὕτω καὶ πᾶσα πράξις, γνωστικῶν μὲν
 κατόρθωμα, τοῦ δὲ ἀπλῶς πιστοῦ μέση πράξις λέγοιτ' ἄν, μηδέπω κα-
 15 τὰ λόγον ἐπιτελουμένη, μηδὲ μὴν κατ' ἐπίστασιν κατορθουμένη· παν-
 τὸς δὲ ἔμπαλιν τοῦ ἐθνικοῦ ἁμαρτητικῆ· οὐ γὰρ τὸ ἀπλῶς εὖ πράττειν,
 ἀλλὰ τὸ πρὸς τινα σκοπὸν τὰς πράξεις ποιεῖσθαι καὶ λόγον ἐνεργεῖν
 καθῆκον αἱ Γραφαὶ παριστάσιν. Καθάπερ οὖν τοῖς ἀπείροις τοῦ λυρί-
 ζειν λύρας οὐχ ἀπτέον, οὐδὲ μὴν τοῖς ἀπείροις τοῦ αὐλεῖν αὐλῶν, οὐ-
 20 τως οὐδὲ πραγμάτων ἀπτέον τοῖς μὴ τὴν γνῶσιν εἰληφόσι καὶ εἰδόσιν
 ὅπως αὐτοῖς παρ' ὄλον τὸν βίον χρηστέον.

Τὸν γοῦν τῆς ἐλευθερίας ἀγῶνα οὐ μόνον ἐν πολέμοις ἀγωνίζον-
 ται οἱ πολέμων ἀθληταί, ἀλλὰ καὶ ἐν συμποσίοις καὶ ἐπὶ κοίτης καὶ
 τοῖς δικαστηρίοις οἱ ἀλειψάμενοι τῷ λόγῳ αἰχμάλωτοι γενέσθαι ἤ-
 25 δονῆς αἰσχυνόμενοι. “Οὐ μὴν ποτ' ἂν ἀρετὰν ἀλλάξομαι ἀντ' ἀδίκου
 κέρδους”. Ἄδικον δὲ ἀντικρυς κέρδος ἡδονὴ καὶ λύπη, πόθος τε καὶ
 φόβος, καὶ συνελόντι εἰπεῖν τὰ πάθη τῆς ψυχῆς, ὧν τὰ παραντῖκα τερ-
 πνὸν ἀνιαρὸν εἰς τοῦπιόν. «Τί γὰρ ὄφελος, εἰάν τὸν κόσμον κερδήσης»,
 φησί, τὴν δὲ ψυχὴν ἀπολέσης». Δῆλον οὖν τοὺς μὴ ἐπιτελοῦντας τὰς
 30 καλὰς πράξεις, οὐδὲ γινώσκειν τὰ ὠφέλιμα ἑαυτοῖς. Εἰ δὲ τοῦτο,
 οὐδὲ εὐξασθαι ὀρθῶς οἰοί τε οὗτοι παρὰ τοῦ Θεοῦ λαβεῖν τὰ ἀγαθὰ

7. Ψαλμ. 1, 4. Ἦσ. 40, 15.

8. Ματθ. 16, 26.

τῶν ἄστρον, τὰ ὅποια ἔκανε ὁ Θεὸς γιὰ τὰ ἔθνη, λέει ὁ νόμος, γιὰ νὰ μὴ γίνουν τελείως ἄθεοι καὶ διαφθαροῦν ὀλότελα. Αὐτοὶ ὅμως φάνηκαν ἀγνώμονες καὶ σ' αὐτὴ τὴν ἐντολὴ καὶ ἔστρεψαν τὴν προσοχὴ τους σὲ γλυπτὰ ἀγάλματα· γι' αὐτὸ ἂν δὲν μετανοήσουν κρίνονται· ἄλλοι, ἐνῶ μποροῦσαν, δὲν θέλησαν νὰ πιστέψουν στὸν Θεό, καὶ ἄλλοι, ἐνῶ θέλησαν, δὲν προσπάθησαν νὰ γίνουν πιστοὶ· ὅπως βέβαια κι ἐκεῖνοι πού ἀπὸ τὴ λατρεία τῶν ἄστρον δὲν ἐπέστρεψαν στὸν ποιητὴ τους. Γιατὶ αὐτὸς ἦταν ἕνας δρόμος πού δόθηκε στὰ ἔθνη, νὰ στρέψουν τὸ βλέμμα τους στὸν Θεὸ μέσω τῆς λατρείας τῶν ἄστρον. Αὐτοὶ ὅμως δὲν θέλησαν νὰ μείνουν πιστοὶ στὰ ἄστρα πού τοὺς δόθηκαν, ἀλλὰ ξεπέφτοντας κι ἀπὸ αὐτὰ στὶς πέτρες καὶ στὰ ξύλα, «σὰν σκόνη, λέει, λογαριάστηκαν καὶ σὰν σταγόνα ἀπὸ κὰδο»⁷, πλεονάζοντας στὴ σωτηρία ὅσοι ἀπορρίπτονται ἀπὸ τὸ σῶμα τῶν πιστῶν. "Ὅπως λοιπὸν ἡ ἀπλή σωτηρία ἀνήκει στοὺς μεσαιούς, ἐνῶ τὸ νὰ σώζεται κανεὶς ὀρθὰ καὶ ὅπως πρέπει εἶναι κατόρθωμα, ἔτσι καὶ κάθε πράξη πού γίνεται ἀπὸ γνωστικὸ εἶναι κατόρθωμα, ἐνῶ τοῦ ἀπλοῦ πιστοῦ μπορεῖ βέβαια νὰ λέγεται μέση πράξη, ἀλλὰ δὲν γίνεται κατὰ λόγο, οὔτε πραγματοποιεῖται συνειδητὰ. Ἀντίθετα, κάθε πράξη τοῦ ἔθνικοῦ εἶναι ἁμαρτωλή. Γιατὶ δὲν ὑποδεικνύουν οἱ Γραφές τὸ νὰ πράττει κανεὶς ἀπλῶς ὀρθὰ, ἀλλὰ ζητοῦν οἱ πράξεις νὰ γίνονται καὶ νὰ πράττονται σύμφωνα μὲ κάποιο σκοπὸ καὶ σύμφωνα μὲ τὸ λόγο. "Ὅπως λοιπὸν οἱ ἄπειροι στὸ νὰ παίξουν λύρα δὲν πρέπει ν' ἀγγίζουν τὴ λύρα, οὔτε καὶ οἱ ἄπειροι ἀπὸ αὐλὸ νὰ ἀγγίζουν αὐλὸ, ἔτσι δὲν πρέπει νὰ ἀγγίζουν καὶ τὰ πράγματα ὅποιοι δὲν τὰ γνωρίζουν καὶ δὲν ξέρουν πῶς νὰ τὰ χρησιμοποιοῦν σ' ὅλη τὴ ζωὴ τους.

Τὸν ἀγῶνα λοιπὸν τῆς ἐλευθερίας δὲν τὸν ἀγωνίζονται στοὺς πολέμους μόνο οἱ ἀθλητὲς τῶν πολέμων, ἀλλὰ καὶ στὰ συμπόσια καὶ στὴν κλίνη, καὶ στὰ δικαστήρια, ὅσοι προετοιμάστηκαν μὲ τὸ λόγο, ἐπειδὴ ντρέπονται νὰ γίνουν αἰχμάλωτοι τῆς ἡδονῆς. "Δὲν θ' ἀνταλλάξω ποτὲ τὴν ἀρετὴ μὲ ἄδικο κέρδος". Καὶ ὀλοφάνερα ἄδικο κέρδος εἶναι ἡ ἡδονὴ καὶ ἡ λύπη, ὁ πόθος κι ὁ φόβος, καὶ μ' ἕνα λόγο, τὰ πάθη τῆς ψυχῆς, πού γιὰ τὸ παρὸν εἶναι εὐχάριστα, ἀλλὰ μετὰ προκαλοῦν λύπη. Γιατὶ λέει· «Ποιὸ τὸ ὄφελος ἂν κερδήσεις τὸν κόσμον καὶ χάσεις τὴν ψυχὴ σου;»⁸. Εἶναι λοιπὸν φανερὸ ὅτι ὅποιοι δὲν ἐπιτελοῦν τὶς καλὲς πράξεις, δὲν γνωρίζουν οὔτε ποιά εἶναι ὠφέλιμα γι' αὐτοὺς. Κι ἂν εἶναι ἔτσι, αὐτοὶ δὲν εἶναι ἱκανοὶ οὔτε νὰ προσευχηθοῦν ὀρθὰ καὶ νὰ ζητή-

ἀγνοοῦντες τὰ ὄντως ἀγαθά, οὐδ' ἂν λαβόντες αἰσθoinτο τῆς δωρεᾶς,
 οὐδ' ἂν εἰ ἀπολαύσειαν κατ' ἀξίαν οὐ μὴ ἔγνωσαν, ὑπό τε τῆς ἀπει-
 ρίας τοῦ χρήσασθαι τοῖς δοθεῖσι καλῶς, ὑπό τε τῆς ἄγαν ἀμαθίας,
 μηδέπω χρηστέον ταῖς θείαις δωρεαῖς ἐγνωκότες Ἐμαθία δὲ ἀγνοίας
 5 αἰτία. Καί μοι δοκεῖ, κομπώδους μὲν εἶναι ψυχῆς καύχημα, πλήν
 εὐσυνειδήτου, ἐπιφθέγγεσθαι τοῖς κατὰ περίστασιν συμβαίνουσι.
 “Πρὸς ταῦθ' ὅ τι χρῆ καὶ παλαμᾶσθαι· τὸ γὰρ εὖ μετ' ἐμοῦ καὶ τὸ
 δίκαιον σύμμαχον ἔσται, καὶ οὐ μὴ ποτε ἀλῶ καλὰ πράσσων”. Αὕτη
 δὲ ἡ εὐσυνειδησία τὸ ὄσιον τὸ πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὸ πρὸς τοὺς ἀνθρώ-
 10 πους δίκαιον διασώζει, καθαρὰν τὴν ψυχὴν φυλάττουσα διανοήμασι
 σεμνοῖς καὶ λόγοις ἀγνοῖς καὶ τοῖς δικαίοις ἔργοις. Οὕτω δύναμιν
 λαβοῦσα Κυριακὴν ἢ ψυχὴ, μελετᾷ εἶναι θεός, κακὸν μὲν οὐδὲν ἄλλο,
 πλήν ἀγνοίας εἶναι νομίζουσα καὶ τῆς μὴ κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον ἐνερ-
 γείας, αἰεὶ δὲ εὐχαριστοῦσα ἐπὶ πᾶσι τῷ Θεῷ, δι' ἀκοῆς δικαίας καὶ
 15 ἀναγνώσεως θείας, διὰ ζητήσεως ἀληθοῦς διὰ προσφορᾶς ἀγίας, δι'
 εὐχῆς μακαρίας, αἰνοῦσα, ὑμνοῦσα, εὐλογοῦσα, ψάλλουσα, οὐ διορί-
 ζεταί ποτε τοῦ Θεοῦ κατ' οὐδένα καιρὸν ἢ τοιάδε ψυχὴ. Εἰκότως οὖν
 εἴρηται· «Καὶ οἱ πεποισμένοι ἐπ' αὐτῷ, συνήσουσιν ἀλήθειαν· καὶ οἱ
 πιστοὶ ἐν ἀγάπῃ προσμενοῦσιν αὐτῷ». Ὁρᾶς οἷα περὶ τῶν γνωστικῶν
 20 διαλέγεται ἡ σοφία; ἀναλόγως ἄρα καὶ μοναὶ ποικίλαι κατ' ἀξίαν τῶν
 πιστευσάντων. Αὐτίκα ὁ Σαλομῶν· «Δοθήσεται γὰρ αὐτῷ τῆς πίστεως
 ἡ χάρις ἐκλεκτῆ, καὶ κληρὸς ἐν ναῷ Κυρίου θυμηρέστερος». Τὸ συγ-
 κριτικὸν γὰρ δείκνυσι μὲν τὰ ὑποβεβηκότα ἐν τῷ ναῷ τοῦ Θεοῦ, ὅς
 ἐστὶν ἡ πᾶσα Ἐκκλησία, ἀπολείπει δὲ ἐννοεῖν καὶ τὸ ὑπερθετικόν,
 25 ἔνθα ὁ Κύριός ἐστιν.

Ταύτας ἐκλεκτὰς οὐσας τὰς τρεῖς μονὰς οἱ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ ἀρι-
 θμοὶ αἰνίσσονται, ὁ τριάκοντα, καὶ ὁ ἐξήκοντα, καὶ ὁ ἑκατόν. Καὶ ἡ μὲν
 τελεία κληρονομία τῶν εἰς «ἄνδρα τέλειον» ἀφικνουμένων κατ' εἰκόνα
 τοῦ Κυρίου, ἡ δὲ ὁμοίωσις, οὐχ ὡς τινες, ἢ κατὰ τὸ σχῆμα τὸ ἀνθρώ-
 30 πειον (ἄθεος γὰρ ἦδε ἢ ἐπιφορά), οὐδὲ μὴν ἢ κατ' ἀρετὴν, ἢ πρὸς τὸ
 πρῶτον αἷτιον ἀσεβῆς γὰρ καὶ ἦδε ἢ ἔκδοσις, τὴν αὐτὴν ἀρετὴν εἶναι
 ἀνθρώπου καὶ τοῦ παντοκράτορος Θεοῦ προσδοκησάντων· «Υπέλα-

9. Στίχος ἀπὸ τοῦς Ἀχαρνεῖς τοῦ Ἀριστοφάνη.

11. Σοφ. Σολ. 3, 14.

12. Πρὸβλ. Ματθ. 13, 8.

10. Σοφ.. Σολ. 3, 9.

13. Ἐφ. 4, 13.

σουν ἀπὸ τὸ Θεὸ νὰ λάβουν τὰ ἀγαθὰ, ἀγνοώντας τὰ ἀληθινὰ ἀγαθὰ, οὔτε κι ἂν τὰ λάμβαναν θὰ μπορούσαν νὰ νιώσουν τὴ δωρεά, οὔτε θὰ μπορούσαν ν' ἀπολαύσουν ὅπως ἀξίζουν αὐτὰ πού δὲν τὰ ξέρουν, καὶ ἀπὸ τὴν ἀπειρία νὰ χρησιμοποιήσουν σωστὰ ὅσα τοὺς δόθηκαν, κι ἀπὸ τὴν ὑπερβολικὴ ἀμάθεια, δὲ γνωρίζουν νὰ χρησιμοποιήσουν τις θεῖες δωρεές. Ἡ ἀμάθεια εἶναι αἰτία τῆς ἀγνοίας· καὶ ἔχω τὴ γνώμη ὅτι εἶναι καυχησιᾶ φαντασμένης ψυχῆς, ὅμως εὐσυνειδήτης, νὰ πεῖ γιὰ ὅσα σὲ κάθε περίσταση συμβαίνουν. «Σ' αὐτὰ ἄς κάνουν ὅ,τι πρέπει· τὸ σωστὸ εἶναι μαζί μου καὶ τὸ δίκαιο εἶναι σύμμαχός μου, καὶ δὲν θὰ συλληφθῶ ποτὲ νὰ κάνω ἄσχημη πράξη»⁹. Αὐτὴ ἡ εὐσυνειδησία διασώζει καὶ τὴν ἀγιότητα ἔναντι τοῦ Θεοῦ καὶ τὴ δικαιοσύνη πρὸς τοὺς ἀνθρώπους, φυλάγοντας τὴν ψυχὴ καθαρὴ, μὲ σκέψεις σεμνές, ἀγνὰ λόγια καὶ μὲ τὰ δίκαια ἔργα. Κι ἔτσι παίρνοντας ἡ ψυχὴ δύναμη ἀπὸ τὸν Κύριο, προσπαθεῖ νὰ εἶναι θεός· καὶ θεωρεῖ ὅτι δὲν ὑπάρχει κανένα ἄλλο κακό, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἀγνοία καὶ τὴν ἐνέργεια παρὰ τὸν ὀρθὸ λόγο. Κι ἐπειδὴ εὐχαριστεῖ γιὰ ὅλα τὸν Θεὸ ἀκούοντας καὶ διαβάζοντας δίκαια καὶ θεῖα πράγματα, μὲ ἀληθινὴ ἀναζήτηση, μὲ προσφορὰ ἅγια, μὲ εὐχὴ μακάρια, αἰνώντας, ὑμνώντας, εὐλογώντας, ψάλλοντας δὲν χωρίζεται ποτὲ ἀπὸ τὸν Θεὸ σὲ καμμιά περίοδο αὐτὴ ἡ ψυχὴ. Εὐλογα λοιπὸν εἰπώθηκε· «Ὅσοι ἔχουν ἐμπιστοσύνη σ' αὐτὸν, θὰ καταλάβουν τὴν ἀλήθεια καὶ οἱ πιστοὶ μὲ ἀγάπη θὰ μείνουν κοντὰ του»¹⁰. Βλέπεις τί λέει ἡ σοφία γιὰ τοὺς γνωστικούς; Ἀναλόγως λοιπὸν ὑπάρχουν καὶ διαμονές διάφορες σύμφωνα μὲ τὴν ἀξία ἐκείνων πού πίστεψαν. Κι εὐθὺς ἀμέσως ὁ Σολομών λέει· «Θὰ δοθεῖ σ' αὐτὸν καὶ ἐκλεκτὴ χάρις τῆς πίστεως καὶ μερίδιο πιὸ εὐχάριστο στὸ ναὸ τοῦ Κυρίου»¹¹. Τὸ συγκριτικὸ ἐπίθετο δείχνει τὰ κατώτερα μέσα στὸ ναὸ τοῦ Θεοῦ, πού εἶναι ὅλη ἡ Ἐκκλησία, παραλείπει ὅμως νὰ ἐννοήσῃ καὶ τὸ ὑπερθετικὸ, ὅπου εἶναι ὁ Κύριος.

Αὐτὲς τὶς τρεῖς διαμονές, πού εἶναι ἐκλεκτές, ὑπαινίσσονται οἱ ἀριθμοὶ τοῦ Εὐαγγελίου τριάντα, ἐξήντα, ἑκατό¹². Ἡ μία εἶναι ἡ τέλεια κληρονομία ἐκείνων πού φτάνουν «στὴν τέλεια ἀνδρική ἡλικία»¹³ κατὰ τὴν εἰκόνα τοῦ Κυρίου· ἡ ἄλλη εἶναι ἡ ὁμοίωση ὅχι κατὰ τὴν ἀνθρώπινη μορφή, ὅπως νομίζουν μερικοὶ (ἡ ἄποψη αὐτὴ εἶναι ἄθεη)· οὔτε καὶ ἡ ὁμοίωση γιὰ τὴν ἀρετὴ πρὸς τὸ πρῶτο αἴτιο· καὶ αὐτὴ ἡ ἐκδοχὴ εἶναι ἀσεβής, ἂν νομίσομε ὅτι εἶναι ἴδια ἡ ἀρετὴ τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ παντοκράτορα Θεοῦ· Γιατὶ λέει· «Θεώρησες μὲ τρόπο ἄνομο, ὅτι θὰ γίνω

βες», φησίν, «ἀνομίαν, ὅτι ἔσομαί σοι ὅμοιος», ἀλλ' «ἀρκετὸν» γὰρ «τῷ μαθητῇ γενέσθαι ὡς ὁ διδάσκαλος», λέγει ὁ Διδάσκαλος Καθ' ὁμοίωσιν οὖν τοῦ Θεοῦ ὁ εἰς υἰοθεσίαν καὶ φιλίαν τοῦ Θεοῦ καταταγείς κατὰ τὴν συγκληρονομίαν τῶν κυρίων καὶ θεῶν γίνεται, εἴαν, καθὼς 5 αὐτὸς ἐδίδαξεν ὁ Κύριος, κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον τελειωθῆ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΕ΄.

Περὶ τῶν γηίνων βαθμῶν τῆς γνώσεως τῶν εἰς τελειότητα ἀγόντων, καὶ τίς ὁ λόγος δι' ὃν πολλὰ παραδίδονται συνησκιασμένως καὶ μυστικῶς ὑπὸ τοῦ ἀγίου Πνεύματος.

10 Ὁ γνωστικὸς ἄρα τὴν προσεχεστέραν ἀναμιάσεται ὁμοιότητα, τὴν διάνοιαν τὴν τοῦ διδασκάλου, ἣντινα ἐκεῖνος νοῶν ἐντετείλατό τε καὶ συνεβούλευσε τοῖς φρονίμοις καὶ σώφροσι. Ταύτην συνιείς, ὡς ὁ διδάξας ἐβούλετο, καὶ ἰδίᾳ τὴν νόησιν ἀναλαβὼν τὴν μεγαλοπρεπῆ, διδάξας μὲν ἀξιολόγως «ἐπὶ τῶν δωμάτων» τοὺς ὑψηλῶς οἰκοδομεῖσθαι 15 δυναμένους, προκατάρξας δὲ τῆς τῶν λεγομένων ἐνεργείας κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τῆς πολιτείας δυνατὰ γὰρ ἐντετείλατο, καὶ δεῖ τῷ ὄντι ἀρχικὸν εἶναι καὶ ἡγεμονικὸν τὸν βασιλικὸν τε καὶ Χριστιανόν, ἐπεὶ μὴ τῶν ἔξω μόνον θηρίων κατακυριεύειν ἐτάγημεν, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐν ἡμῖν αὐτοῖς ἀγρίων παθῶν. Κατ' ἐπίστασιν οὖν, ὡς ἔοικε, τοῦ κακοῦ καὶ 20 ἀγαθοῦ βίου σφύζεται ὁ γνωστικὸς, «πλέον τῶν Γραμματέων καὶ Φαρισσαίων» συνιείς τε καὶ ἐνεργῶν. «Ἐντεινον καὶ κατευόδου καὶ βασίλευε», ὁ Δαβὶδ γράφει, «ἔνεκεν ἀληθείας καὶ πραότητος καὶ δικαιοσύνης, καὶ ὀδηγήσει σε θαυμαστῶς ἢ δεξιὰ σου»· τουτέστιν ὁ Κύριος «Τίς» οὖν «σοφὸς καὶ συνήσει ταῦτα, συνετὸς καὶ γνώσεται αὐτά; διότι 25 εὐθεῖαι οἱ ὁδοὶ τοῦ Κυρίου», φησίν ὁ προφήτης, δηλῶν μόνον δύνασθαι τὸν γνωστικὸν τὰ ἐπικεκρυμμένως πρὸς τοῦ Πνεύματος εἰρημμένα νοήσειν τε καὶ διασαφήσειν. «Καὶ ὁ συνιών ἐν τῷ καιρῷ ἐκεῖνῳ σωπήσεται», λέγει ἡ Γραφή, δηλονότι πρὸς τοὺς ἀναξίους ἐξειπεῖν, ὅτι φησίν ὁ Κύριος, «Ὁ ἔχων ὄρα ἀκούειν, ἀκουέτω», οὐ πάντων εἶναι τὸ 30 ἀκούειν καὶ συνιέναι λέγων. Αὐτίκα ὁ Δαβὶδ «Σκοτεινὸν ὕδωρ ἐν νεφέλαις ἀέρων» γράφει «ἀπὸ τῆς τηλαυγήσεως ἐνώπιον αὐτοῦ αἱ νεφέλαι διῆλθον, χάλασα καὶ ἄνθρακες πυρός», ἐπικεκρυμμένους τοὺς ἀγί-

14. Ψαλμ. 49, 21. 15. Ματθ. 10, 25. 1. Ματθ. 10, 27. Λουκᾶ 12, 3. 2. Ἀποκ. 1, 6. 3. Ματθ. 5, 20. 4. Ψαλμ. 44, 5. 5. Ὡσηὲ 14, 9. 6. Ἀμῶς 5, 18. 7. Ματθ. 11, 15.

ὅμοιός σου»¹⁴. ἄλλ' «εἶναι ἄρκετὸ ὁ μαθητῆς νὰ γίνεῖ ὅπως ὁ δάσκαλός του»¹⁵, λέει ὁ Διδάσκαλος. Γίνεται λοιπὸν καθ' ὁμοίωση τοῦ Θεοῦ ὅποιος μπῆκε στὴν υἰοθεσία καὶ τὴ φιλία τοῦ Θεοῦ, σύμφωνα μὲ τὴ συγκληρονομία τῶν κυρίων καὶ θεῶν, ἂν τελειωθεῖ σύμφωνα μὲ τὸ Εὐαγγέλιο, ὅπως δίδαξε ὁ ἴδιος ὁ Κύριος.

ΚΕΦ ΑΛΛΑΙΟ ΙΕ'.

Περὶ τῶν γήινων βαθμῶν τῆς γνώσης ποὺ ὁδηγοῦν στὴν τελειότητα, καὶ γιὰ ποιὸ λόγο παραδίδονται πολλὰ ἀπὸ τὸ ἅγιο Πνεῦμα μὲ τρόπο συσκιασμένο καὶ μυστικό.

Ὁ γνωστικὸς λοιπὸν ἀποτυπώνει τὴν πλησιέστερὴ του ὁμοίότητα, τὴ διάνοια τοῦ δασκάλου, ποὺ ἐκεῖνος ἔχοντάς τὴν τὴν ὅρισε καὶ τὴ συμβούλεψε στοὺς φρόνιμους καὶ σώφρονες. Αὐτὴν ἀφοῦ τὴν κατανόησε ἔτσι ὅπως ἤθελε ἐκεῖνος ποὺ τὴ δίδαξε καὶ δέχτηκε τὸ μεγαλόπρεπο νόημά της, τὴ δίδαξε σύμφωνα μὲ τὴν ἀξία της «ἐπάνω στὰ δώματα»¹ σ' αὐτοὺς ποὺ μποροῦν νὰ λάβουν τὴν ὑψηλὴν κατάρτιση, κἀνοντας ἀρχὴ ἀπὸ τὴν ἐνέργεια ὅσων λέγονται κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τῆς πολιτείας του. Γιατὶ οἱ ἐντολές του εἶναι πραγματοποιησίμες καὶ πρέπει νὰ εἶναι ἀληθινὰ ἀρχικὸς καὶ ἡγεμονικὸς ὁ βασιλικὸς² καὶ Χριστιανός. Γιατὶ δὲν ὀριστήκαμε νὰ ὑποτάσσομε μόνο τὰ ἔξω θηρία, ἀλλὰ καὶ τὰ μέσα μας ἄγρια πάθη. Μὲ τὴ γνώση λοιπὸν, ὅπως φαίνεται, τοῦ κακοῦ καὶ τοῦ καλοῦ θίου σώζεται ὁ γνωστικὸς, ἀποκτώντας σύνεση καὶ ἐνεργώντας «περισσότερο ἀπὸ τοὺς Γραμματεῖς καὶ Φαρισαίους»³ «Τέντωσε τὸ τόξο, βάδιζε ὀρθὰ καὶ βασιλεύε», γράφει ὁ Δαβίδ, «χάρη στὴν ἀλήθεια, τὴν πραότητα καὶ τὴ δικαιοσύνη σου καὶ θὰ σὲ ὁδηγήσει θαυμαστὰ ἢ δεξιὰ σου»⁴, δηλαδή ὁ Κύριος. «Ποιὸς εἶναι σοφός γιὰ νὰ τὰ ἀντιληφθεῖ αὐτὰ; Ποιὸς εἶναι συνετός γιὰ νὰ τὰ καταλάβει· γιατί οἱ δρόμοι τοῦ Κυρίου εἶναι εὐθεῖς»⁵, λέει ὁ προφήτης, Δείχνοντας, ὅτι μόνο ὁ γνωστικὸς μπορεῖ νὰ ἐννοήσῃ καὶ νὰ διασαφήσῃ ὅσα εἶπε τὸ Πνεῦμα μὲ τρόπο μυστικό. «Καὶ ὁ συνετός ἐκεῖνο τὸν καιρὸ θὰ σιωπήσῃ»⁶, λέει ἡ Γραφή, νὰ τὰ φανερώσῃ δηλαδή στοὺς ἀνάξιους. Γιατὶ ὁ Κύριος λέει· «Ὅποιος ἔχει αὐτιά γιὰ ν' ἀκούει, ἄς ἀκούει»⁷, θέλοντας νὰ πεῖ, ὅτι δὲν μποροῦν ὅλοι νὰ ἀκοῦν καὶ νὰ ἐννοοῦν. Ὁ Δαβίδ πάλι γράφει· «Σκοτεινὰ γεμάτα νερὸ σύννεφα ψηλὰ στὸν ἀέρα· μὲ τὴν ἀστραποδόλα λάμψη πέρασαν ἀπὸ μπροστὰ του τὰ σύννεφα, ἔπεσε

ους λόγους εἶναι διδάσκων, καὶ δὴ τοῖς μὲν γνωστικοῖς διειδεῖς καὶ τηλαυγεῖς, καθάπερ χάλαζαν ἀβλαβῆ, καταπέμπεσθαι θεόθεν μηνύει, σκοτεινοὺς δὲ τοῖς πολλοῖς, καθάπερ τοὺς ἐκ πυρὸς ἀπεσβεσμένους ἄνθρακας, οὓς, εἰ μὴ τις ἀνάψαι καὶ ἀναξωπυρῆσαι, οὐκ ἐκφλεγήσονται, οὐδ' ἐμφωτισθήσονται. «Κύριος» οὖν, φησί, «δίδωσί μοι γλῶσσαν παιδείας, τοῦ γνῶναι» ἐν καιρῷ, «ἤνίκα δεῖ εἰπεῖν λόγον», οὐ κατὰ τὸ μαρτύριον μόνον, ἀλλὰ γὰρ καὶ τὸν κατ' ἐρώτησιν καὶ ἀπόκρισιν. «Καὶ ἡ παιδεία Κυρίου ἀνοίγει μου τὸ στόμα» γνωστικοῦ ἄρα καὶ τὸ εἰδέναι χρῆσθαι τῷ λόγῳ, καὶ ὅποτε καὶ ὅπως καὶ πρὸς οὐστυνας.

10 Ἦδη δὲ καὶ ὁ Ἀπόστολος λέγων, «Κατὰ τὰ στοιχεῖα τοῦ κόσμου, καὶ οὐ κατὰ Χριστόν», τὴν μὲν διδασκαλίαν τὴν ἑλληνικὴν στοιχειώδη παραδίδωσιν εἶναι, τελείαν δὲ τὴν κατὰ Χριστόν, καθάπερ ἦδη πρότερον ἐμηνύσαμεν. Αὐτίκα ἡ ἀγριέλαιος ἐγκεντριζέται εἰς τὴν ποιότητα τῆς ἐλαίας, καὶ δὴ καὶ φύεται ὁμοειδῶς ταῖς ἡμέροις ἐλαίαις
15 χρῆται γὰρ τὸ ἐμφυτευόμενον ἀντὶ γῆς τῷ δένδρῳ τῷ ἐν ᾧ ἐμφυτεύεται· πάντα δὲ ὁμοῦ τὰ φυτὰ ἐκ κελεύσματος θεοῦ βεβλάστηκε· διὸ καὶ ἀγριέλαιος ὁ κότινος τυγχάνη, ἀλλὰ τοὺς Ὀλυμπιονίκας στέφει, καὶ τὴν ἄμπελον ἢ πελέα εἰς ὕψος ἀνάγουσα εὐκαρπεῖν διδάσκει. Ὁρῶμεν δὲ ἦδη πλείονα τὴν τροφήν ἐπισπώμενα τὰ ἄγρια τῶν δένδρων,
20 διὰ τὸ μὴ δύνασθαι πέττειν. Τὰ οὖν ἄγρια τῶν ἡμέρων ἀπεπτότερα ὑπάρχει, καὶ τὸ αἷτιον τοῦ ἄγρια εἶναι αὐτὰ στέρησις δυνάμεως πεπτικῆς. Λαμβάνει τοίνυν τροφήν μὲν πλείονα ἢ ἐγκεντρισθεῖσα ἐλαία διὰ τὸ ἀγρίαν ἐμφύεσθαι· οἷον δὲ ἦδη πέττειν ἐθίζεται τὴν τροφήν, συνεξομοιουμένη τῇ ποιότητι τῆς ἡμέρου, ὡς (οὕτω) δὲ καὶ ὁ
25 φιλόσοφος, ἀγρία εἰκαζόμενος ἐλαία, πολὺ τὸ ἄπεπτον ἔχων, διὰ τὸ εἶναι ζητητικὸς καὶ εὐπαρακολούθητος καὶ ὀρεκτικὸς τῆς ποιότητος τῆς ἀληθείας, ἐὰν προσλάβῃ τὴν θείαν διὰ πίστεως δύναμιν, τῇ χρηστῇ καὶ ἡμέρῳ καταφυτευθεῖς γνώσει, καθάπερ ἡ ἀγριέλαιος, ἐγκεντρισθεῖσα τῷ ὄντως καλῷ καὶ ἐλεήμονι λόγῳ, πέττει τε τὴν παραδι-
30 δομένην τροφήν, καὶ καλλιέλαιος γίνεται. Ὁ γὰρ τοι ἐγκεντρισμὸς τὰς ἀχρεῖους εὐγενεῖς ποιεῖ, καὶ τὰς ἀφόρους φορῖμους γίνεσθαι διάζεται, τέχνη τῇ γεωργικῇ καὶ ἐπιστήμῃ τῇ γνωστικῇ.

Φασὶ δ' οὖν γίνεσθαι τὸν ἐγκεντρισμὸν κατὰ τρόπους τέσσαρας

8. Ψαλμ. 17, 12-13.

11. Κολ. 2, 8.

9. Ἦσ. 50, 4.

12. Ρωμ. 11, 17.

10. Ἦσ. 50, 5.

χαλάζι και κάρβουνα ανάμμένα»⁸, διδάσκοντας ότι οί ἅγιοι λόγοι εἶναι μυστικοί. Καὶ μάλιστα δηλώνει, ὅτι στοὺς γνωστικούς στέλλονται ἀπὸ τὸν Θεὸ εὐκρινεῖς καὶ φωτοδόλοι, σὰν ἀβλαβές χαλάζι, γιὰ τοὺς πολλοὺς ὅμως εἶναι σκοτεινοί, σὰν τὰ σθησμένα κάρβουνα τῆς φωτιᾶς, πού, ἂν δὲν τὰ ἀνάψει κάποιος καὶ δὲν τὰ φυσήξει, δὲν θ' ἀναδώσουν φλόγα οὔτε θὰ βγάλουν λάμψη. «Ὁ Κύριος», λοιπὸν, λέει, «μοῦ δίνει γλώσσα παιδείας, γιὰ νὰ μάθω τὸ λόγο πού θὰ πῶ τὴν ὥρα πού πρέπει»⁹, ὄχι μονάχα ὅταν εἶναι νὰ δώσω μαρτυρία, ἀλλὰ κι ὅταν εἶναι νὰ ρωτήσω καὶ ν' ἀποκριθῶ· «Καὶ ἡ παιδεία Κυρίου ἀνοίγει τὸ στόμα του»¹⁰. Εἶναι ἐπομένως γνώρισμα τοῦ γνωστικοῦ καὶ νὰ γνωρίζει νὰ χρησιμοποιεῖ τὸ λόγο καὶ πότε καὶ πῶς καὶ πρὸς ποιούς.

Ἦδη καὶ ὁ Ἀπόστολος λέγοντας, «σύμφωνα μὲ τὰ στοιχεῖα τοῦ κόσμου καὶ ὄχι σύμφωνα μὲ τὸν Χριστόν»¹¹, παραδίδει ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ διδασκαλία εἶναι στοιχειώδης, ἐνῶ τέλεια εἶναι ἡ διδασκαλία τοῦ Χριστοῦ, ὅπως εἶπαμε πρωύτερα. Ἐπίσης ἡ ἀγριελιά μπολιάζεται μὲ τὸ εἶδος τῆς ἡμερης, καὶ βλαστάνει ὅμοια μὲ τὶς ἡμερες ἐλιές¹²· γιὰ αὐτὸ πού ἐμφυτεύεται χρησιμοποιεῖ σὰν ἔδαφος τὸ δέντρο στὸ ὁποῖο ἐμφυτεύεται. Ὅλα τὰ φυτὰ βλάστησαν μαζὶ μὲ διαταγὴ τοῦ Θεοῦ. Γι' αὐτὸ ἂν καὶ ὁ κῶτινος εἶναι ἀγριελιά, στεφανώνει ὥστόσο τοὺς Ὀλυμπιονίκες καὶ ἡ φτελιά, δίνοντας μὲ τὰ κλαδιά της ὕψος στὸ κλῆμα, τὸ κάνει νὰ καρποφορεῖ. Καὶ βλέπομε ὅτι τὰ ἄγρια δέντρα τραβοῦν περισσότερη τροφή, ἐπειδὴ δὲν μποροῦν νὰ τὴ χωνέψουν. Τὰ ἄγρια λοιπὸν ἔχουν μικρότερη πεπτικὴ ἰκανότητα ἀπὸ τὰ ἡμερα καὶ ἡ αἰτία τοῦ ὅτι εἶναι ἄγρια εἶναι ἡ στέρηση τῆς πεπτικῆς ἰκανότητος. Ἡ μπολιασμένη λοιπὸν ἐλιά παίρνει περισσότερη τροφή, ἐπειδὴ ἐμφυτεύεται στὴν ἄγρια, καὶ ἐθίζεται νὰ χωνεύει κατὰ κάποιον τρόπο τὴν τροφή, ἕξομοιούμενη μὲ τὴν ποιότητα τῆς ἡμερης. Ἔτσι καὶ ὁ φιλόσοφος, παρομοιάζεται μὲ ἄγρια ἐλιά πού στερεῖται τὴ μεγάλη πεπτικὴ ἰκανότητα, ἐπειδὴ ἀναζητεῖ καὶ παρακολουθεῖ εὐκόλα καὶ ὀρέγεται τὴν ποιότητα τῆς ἀλήθειας, ἂν προσλάβει μὲ τὴν πίστη τὴ θεία δύναμη, καταφυτευμένος μὲ τὴ χρήσιμη καὶ ἡμερη γνώση, ὅπως ἡ ἀγριελιά, πού μπολιάζεται μὲ τὸν ἀληθινὰ καλὸ καὶ εὐσπλαχνο λόγο, χωνεύει τὴν τροφή πού τοῦ δίνεται καὶ γίνεται ἡμερη ἐλιά. Γιὰ τὸ μπόλιασμα κάνει τοὺς ἄχρηστους εὐγενεῖς κι ἐξαναγκάζει τοὺς ἄγονους νὰ γίνουν γόνιμοι μὲ τὴ γεωργικὴ τέχνη καὶ τὴ μυστικὴ ἐπιστήμη.

Ὁ ἐγκεντρισιμὸς λένε πῶς γίνεται μὲ τέσσερες τρόπους. Κατὰ τὸν

ἓνα μὲν, καθ' ὃν μεταξὺ τοῦ ξύλου καὶ τοῦ φλοιοῦ ἐναρμόζειν δεῖ τὸ
 ἐγκεντριζόμενον, ὡς κατηχοῦνται οἱ ἐξ ἔθνῶν ἰδιῶται, ἐξ ἐπιπολῆς
 δεχόμενοι τὸν λόγον· θάτερον δὲ ὅταν τὸ ξύλον σχίσαντες εἰς αὐτὸ
 ἐμβάλωσι τὸ εὐγενὲς φυτόν, ὃ συμβαίνει ἐπὶ τῶν φιλοσοφησάντων·
 5 διατηρηθέντων γὰρ αὐτοῖς τῶν δογμάτων, ἢ ἐπίγνωσις τῆς ἀληθείας
 ἐγγίνεται· ὡς δὲ καὶ Ἰουδαίοις διοιχθείσης τῆς παλαιᾶς Γραφῆς, τὸ
 νέον καὶ εὐγενὲς ἐγκεντριζέται τῆς ἐλαίας φυτόν. Ὁ τρίτος δὲ ἐγκεν-
 τρισμὸς τῶν ἀγριάδων καὶ τῶν αἰρετικῶν ἄπτεται, τῶν μετὰ βίας εἰς
 τὴν ἀλήθειαν μεταγομένων· ἀποξύσαντες γὰρ ἑκάτερον ἐπίσφηνον
 10 ὄξει δρεπάνῳ, μέχρι τοῦ τὴν ἐντεριῶνην γυμνῶσαι μὲν, μὴ ἐλκῶσαι δέ,
 δεσμεύουσι πρὸς ἄλληλα. Τέταρτος δὲ ἐστὶν ἐγκεντρισμὸς τρόπος ὁ
 λεγόμενος ἐνοφθαλμισμὸς· περιαιρεῖται γὰρ ἀπὸ εὐγενοῦς στελέχους
 ὀφθαλμὸς, συμπεριγραφόμενον αὐτῷ καὶ τοῦ φλοιοῦ κύκλῳ, ὅσον
 παλαιστιαῖον μῆκος· εἶτα ἐναποξέεται τὸ στέλεχος κατ' ὀφθαλμὸν
 15 ἴσον τῇ περιγραφῇ, καὶ οὕτως ἐντίθεται περισχοινιζόμενον καὶ περι-
 χριόμενον πηλῷ, τηρουμένου τοῦ ὀφθαλμοῦ ἀπαθοῦς καὶ ἀμολύντου.

Εἶδος τοῦτο γνωστικῆς διδασκαλίας, διαθρεῖν τὰ πράγματα
 δυναμένης· ἀμέλει καὶ ἐπὶ ἡμέρων δένδρων τοῦτο μάλιστα χρησιμεύει
 τὸ εἶδος· Δύναται δὲ ὁ ὑπὸ τοῦ Ἀποστόλου λεγόμενος «ἐγκεντρισμὸς
 20 εἰς τὴν καλλιέλαιον» γίνεσθαι, τὸν Χριστὸν αὐτόν, τῆς ἀνημέρου καὶ
 ἀπίστου φύσεως καταφυτενομένης εἰς Χριστόν, τουτέστι τῶν εἰς Χρι-
 στὸν πιστευόντων· ἄμεινον δὲ τὴν ἐκάστου πίστιν ἐν αὐτῇ ἐγκεντριζε-
 σθαι τῇ ψυχῇ. Καὶ γὰρ τὸ ἅγιον Πνεῦμα ταύτῃ πως μεταφυτεύεται
 διανενημένον κατὰ τὴν ἐκάστου περιγραφὴν ἀπεριγράπτως. Περί
 25 δὲ τῆς γνώσεως ὁ Σαλομὼν διαλεγόμενος, τάδε φησί· «Λαμπρὰ καὶ
 ἀμάραντός ἐστιν ἡ σοφία καὶ εὐχερῶς θεωρεῖται ὑπὸ τῶν ἀγαπάντων
 αὐτὴν· φθάνει τοὺς ἐπιθυμοῦντας προγνωσθῆναι. Ὁ ὀρθρίας ἐπ'
 αὐτὴν οὐ κοπιᾷσει· τὸ γὰρ ἐνθυμηθῆναι περὶ αὐτῆς φρονήσεως τελει-
 30 ὀτης, καὶ ὁ ἀγρυπνήσας δι' αὐτὴν ταχέως ἀμέριμνος ἔσται· ὅτι τοὺς
 ἀξίους αὐτῆς αὐτὴ περιέρχεται ζητοῦσα» (οὐ γὰρ πάντων ἢ γνώσις),
 «καὶ ἐν ταῖς τρίβοις φαντάζεται αὐτοῖς εὐμενῶς»· τρίβοι δὲ ἢ τοῦ βίου
 διεξαγωγή καὶ ἢ κατὰ τὰς Διαθήκας πολυειδία. Αὐτίκα ἐπιφέρει·
 «Καὶ ἐν πάσῃ ἐπινοίᾳ ὑπαντᾷ αὐτοῖς», ποικίλως θεωρουμένη, διὰ πά-
 35 τιθέμενος, διὰ λόγου συλλογιστικοῦ καὶ λημμάτων ἀληθῶν ἀποδεικτι-

13. Ρωμ. 11, 24.

14. Α' Κορ. 8, 7.

15. Σ. Σολ. 6, 12-16.

16. Σ. Σολ. 6, 16.

ἓνα τὸ κεντρᾶδι πρέπει νὰ ἐφαρμόζεται μεταξὺ τοῦ ξύλου καὶ τοῦ φλοιοῦ, ὅπως κατηχοῦνται οἱ ἰδιῶτες ἀπὸ τοὺς ἐθνικοὺς, ποὺ δέχονται ἐπιφανειακὰ τὸ λόγο. Κατὰ τὸ δεύτερο τρόπο σχίζεται τὸ ξύλο καὶ βάζουν σ' αὐτὸ τὸ εὐγενὲς φυτὸ, πράγμα ποὺ συμβαίνει σ' αὐτοὺς ποὺ φιλοσόφησαν· ὅταν δηλαδή χωριστοῦν τὰ δόγματά τους, ἐμφυτεύεται ἡ ἐπίγνωση τῆς ἀλήθειας. Ἔτσι καὶ στοὺς Ἰουδαίους, ἀφοῦ ἄνοιξε ἡ Παλαιὰ Γραφή, ἐγκεντρίζεται σ' αὐτὴ τὸ νέο καὶ εὐγενὲς φυτὸ τῆς ἐλιάς. Ὁ τρίτος ἐγκεντρισμὸς γίνεται στοὺς ἄγριους καὶ τοὺς αἰρετικούς, ποὺ μετὰ βίας μεταφέρονται στὴν ἀλήθεια· ἀφοῦ δηλαδή ἀποξυθεῖ μὲ κοφτερὸ μαχαίρι κάθε κεντρᾶδι ἀπὸ τὰ δύο, ὥσπου νὰ φανεῖ ἡ ψίχα χωρὶς νὰ πληγωθεῖ, δένονται τὸ ἓνα μὲ τὸ ἄλλο. Τέταρτος τρόπος εἶναι ὁ λεγόμενος ἐνοφθαλμισμὸς. Ξεκολλοῦν ἀπὸ τὸ εὐγενὲς στέλεχος ἓνα ὀφθαλμὸ μαζὶ μὲ τὸ φλοιὸ γύρω μὲ μῆκος μιᾶς παλάμης· ἔπειτα γυμνώνουν τὸ στέλεχος τοῦ ἄλλου στὶς διαστάσεις τοῦ ἐμβολίου, κι ἔτσι τοποθετεῖται, δένεται γύρω γύρω καὶ ἀλείφεται μὲ πηλό, καὶ προφυλάσσεται, ὥστε νὰ μὴ πάθει κάτι καὶ νὰ μὴ μολυνθεῖ.

Αὐτὸ εἶναι εἶδος γνωστικῆς διδασκαλίας, ποὺ μπορεῖ νὰ ἐξετάζει κανεὶς τὰ πράγματα μὲ προσοχή. Κι αὐτὸ τὸ εἶδος εἶναι πολὺ χρήσιμο καὶ στὰ ἡμέρα δέντρα. Καὶ μπορεῖ ὁ ἐγκεντρισμὸς σὲ καλλιέλαιο, ποὺ λέει ὁ Ἀπόστολος, νὰ γίνεται στὸν ἴδιο τὸν Χριστό, καταφυτευόμενη ἡ ἄγρια καὶ ἄπιστη φύση στὸν Χριστό¹³, δηλαδή ὅσοι πιστεύουν στὸν Χριστό. Καλύτερα ὅμως εἶναι ἡ πίστη τοῦ καθενὸς νὰ ἐμφυτεύεται μέσα στὴν ἴδια τὴν ψυχὴ. Γιατὶ τὸ ἅγιο Πνεῦμα κάπως ἔτσι μεταφυτεύεται κατανεμημένο, ἀνάλογα μὲ τὰ ὅρια τοῦ καθενὸς, ἀπεριόριστα. Μιλώντας ὁ Σολομὼν γιὰ τὴ γνώση, λέει τὰ ἑξῆς· «Εἶναι λαμπρὴ κι ἀμάραντη ἡ σοφία καὶ εὐκόλα διακρίνεται ἀπὸ αὐτοὺς ποὺ τὴν ἀγαποῦν· προλαβαίνει ὅσους ἐπιθυμοῦν ἀπὸ τὴν ἀρχὴ νὰ τὴ γνωρίσουν. Ὅποιος ἀγρύπνησε γι' αὐτὴν ὡς τὴν αὐγή, δὲ θὰ κοπιᾶσει. Τὸ νὰ τὴν ἔχομε στὸ νοῦ ἀποτελεῖ ἀπόδειξη τελειότητος· κι ὅποιος ἀγρύπνησε γι' αὐτὴν γρήγορα θὰ γίνῃ ἀμέριμος· γιατί αὐτὴ περιέρχεται ἀναζητώντας τοὺς ἀξίους της» («γιατὶ ἡ γνώση δὲν εἶναι γιὰ ὅλους»¹⁴) «καὶ στοὺς δρόμους ἐμφανίζεται σ' αὐτοὺς μὲ ἀγαθὴ διάθεση»¹⁵. Δρόμοι εἶναι ἡ διεκπεραίωση τῆς ζωῆς καὶ ἡ πολυμορφία μέσα στὶς Διαθῆκες. Κι ἀμέσως προσθέτει· «Καὶ σὲ κάθε σκέψη τους τρέχει νὰ τοὺς συναντήσῃ»¹⁶, παρατηρούμενη μὲ διάφορους τρόπους, δηλαδή μὲ κάθε ἐκδήλωση παιδείας. Κι ἔπειτα κλείνει, παραθέτοντας τὴν ἀγάπη ποὺ τελειοποιεῖ, μὲ συλλο-

κωτάτην καὶ ἀληθῆ ᾧδέ πως ἐπάγων ἐπιφοράν· «Ἀρχὴ γὰρ αὐτῆς ἀληθεστάτη παιδείας ἐπιθυμία», τουτέστι τῆς γνώσεως, «φροντὶς δὲ παιδείας ἀγάπη, ἀγάπη δὲ τήρησις νόμων αὐτῆς, προσοχὴ δὲ νόμων βεβαίωσις ἀφθαρσίας, ἀφθαρσία δὲ ἐγγὺς εἶναι ποιεῖ Θεοῦ. Ἐπι-
 5 θυμία ἄρα σοφίας ἀνάγει ἐπὶ βασιλείαν». Διδάσκει γὰρ, οἶμαι, ὡς ἀληθινὴ παιδεία ἐπιθυμία τίς ἐστι γνώσεως, ἄσκησις δὲ παιδείας συνίσταται δι' ἀγάπην γνώσεως, καὶ ἡ μὲν ἀγάπη τήρησις τῶν εἰς γνῶσιν ἀναγούσων ἐντολῶν, ἡ τήρησις δὲ αὐτῶν βεβαίωσις τῶν ἐντολῶν, δι' ἣν ἡ ἀφθαρσία ἐπισυμβαίνει, ἀφθαρσία δὲ ἐγγὺς εἶναι ποιεῖ Θεοῦ. Εἰ
 10 ἄρα ἀγάπη τῆς γνώσεως ἀφθαρτον ποιεῖ καὶ ἐγγὺς Θεοῦ βασιλέως τὸν βασιλικὸν ἀνάγει, ζητεῖν ἄρα δεῖ τὴν γνῶσιν εἰς εὐρεσιν. Ἔστι δὲ ἡ μὲν ζήτησις ὁρμὴ ἐπὶ τὸ καταλαβεῖν διὰ τινῶν σημείων ἀνευρίσκουσα τὸ ὑποκείμενον, ἡ εὐρεσις δὲ πέρασ καὶ ἀνάπανσις ζητήσεως ἐν καταλήψει γενομένης, ὅπερ ἐστὶν ἡ γνῶσις. Καὶ αὕτη κυρίως εὐρεσις
 15 ἐστὶν ἡ γνῶσις, κατάληψις ζητήσεως ὑπάρχουσα. Σημεῖον δ' εἶναί φασι τὸ προηγούμενον, ἢ συνυπάρχον ἢ ἐπόμενον.

Τῆς τοίνυν περὶ Θεοῦ ζητήσεως εὐρεσις μὲν ἡ διὰ τοῦ Υἱοῦ διδασκαλία, σημεῖον δὲ τοῦ εἶναι τὸν Σωτῆρα ἡμῶν αὐτὸν ἐκεῖνον τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, αἵ τε προηγούμεναι τῆς παρουσίας αὐτοῦ προφητεῖαι,
 20 τοῦτον κηρύσσουσαι, αἵ τε συνυπάρξασαι τῇ γενήσει αὐτοῦ τῇ αἰσθητῇ περὶ αὐτοῦ μαρτυρίαι, πρὸς δὲ καὶ μετὰ τὴν ἀνάληψιν κηρυσσόμεναί τε καὶ ἐμφανῶς δεικνύμεναι δυνάμεις αὐτοῦ. Τεκμήριον τοῦ παρ' ἡμῖν εἶναι τὴν ἀλήθειαν τὸ αὐτὸν διδάξαι τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ. Εἰ γὰρ περὶ πᾶν ζήτημα καθολικῶς ταῦτα εὐρίσκεται, πρόσωπόν τε καὶ
 25 πρᾶγμα, ἢ ὄντως ἀλήθεια παρ' ἡμῖν δείκνυται μόνοις, ἐπεὶ πρόσωπον μὲν τῆς δεικνυμένης ἀληθείας ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, τὸ πρᾶγμα δὲ ἡ δύναμις τῆς πίστεως, ἡ καὶ παντὸς οὐτινοσοῦν ἐναντιουμένου καὶ αὐτοῦ ὄλου ἐνισταμένου τοῦ κόσμου πλεονάζουσα. Ἀλλ' ἐπεὶ τοῦτο ἀνωμολόγηται βεβαιωθῆναι ἐν αἰωνίοις ἔργοις καὶ λόγοις καὶ πέφηνεν ἤδη
 30 κολάσεως, οὐκ ἀντιρρήσεως ἄξιος ἅπας ὁ μὴ νομίζων εἶναι πρόνοιαν καὶ τῷ ὄντι ἄθεος, πρόκειται δ' ἡμῖν, τί ποιούντες καὶ τίνα τρόπον

γιστικό λόγο και δεδομένα ἀληθή, κάνοντας τὴν προσθήκη ἀποδεικτικότερη καὶ ἀληθὴ μὲ τὰ ἑξῆς: «Ἀρχὴ τῆς εἶναι ἡ ἀληθέστατη ἐπιθυμία τῆς παιδείας», δηλαδή τῆς γνώσης: «φροντίδα τῆς παιδείας εἶναι ἡ ἀγάπη· καὶ ἡ ἀγάπη ἔργο τῆς ἔχει τὴν τήρηση τῶν νόμων τῆς· ἡ προσοχὴ τῶν νόμων εἶναι βεβαίωση τῆς ἀφθαρσίας, καὶ ἡ ἀφθαρσία κάνει νὰ εἴμαστε κοντὰ στὸν Θεό. Ἡ ἐπιθυμία ἄρα τῆς σοφίας ἀνεβάζει στὴ βασιλεία»¹⁷. Διδάσκει δηλαδή νομίζω, ὅτι ἡ ἀληθινὴ παιδεία εἶναι μιὰ ἐπιθυμία γνώσης, καὶ ἡ ἀσκησιμὴ τῆς παιδείας γίνεται ἀπὸ τὴν ἀγάπη τῆς γνώσης. Καὶ ἡ ἀγάπη βέβαια εἶναι τήρηση τῶν ἐντολῶν ποὺ ὁδηγεῖ στὴ γνώση, ἐνῶ ἡ τήρησή τῆς εἶναι βεβαίωση τῶν ἐντολῶν, μέσω τῆς ὁποίας κατορθώνεται ἡ ἀφθαρσία, καὶ ἡ ὁποία ἀφθαρσία κάνει νὰ εἴμαστε κοντὰ στὸν Θεό. Ἄν λοιπὸν ἡ ἀγάπη τῆς γνώσης ἀφθαρτοποιεῖ καὶ φέρνει τὸν βασιλικὸ ἄνθρωπο κοντὰ στὸν Θεό, ἐπομένως πρέπει νὰ ἀναζητοῦμε τὴν γνώση γιὰ νὰ τὴ βροῦμε. Ἡ ζήτησιμὴ τώρα εἶναι μιὰ ὁρμὴ γιὰ νὰ συλλάβει κάτι, βρίσκοντας μὲ κάποια σημεῖα τὸ ἀντικείμενο τῆς ζήτησιμης. Ἡ εὕρεσιμὴ εἶναι τὸ πέρασ καὶ ἡ κατάπαυσιμὴ τῆς ζήτησιμης ποὺ ἔφτασε στὴν κατάληψη, πράγμα ποὺ εἶναι ἡ γνώση. Καὶ ἡ γνώση στὴν κυριολεξία εἶναι εὕρεσιμὴ, ἐπειδὴ εἶναι κατάληψη τῆς ἀναζήτησιμης. Σημεῖο λένε πὼς εἶναι αὐτὸ ποὺ προηγεῖται ἢ ποὺ συνυπάρχει ἢ ποὺ ἀκολουθεῖ.

Τῆς ἀναζήτησιμης λοιπὸν περὶ τοῦ Θεοῦ εὕρεσιμὴ εἶναι ἡ διδασκαλία τοῦ Υἱοῦ, καὶ σημεῖο τοῦ ὅτι εἶναι Σωτῆρα μας αὐτὸς ὁ ἴδιος ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ εἶναι καὶ οἱ προφητεῖες ποὺ προηγήθηκαν ἀπὸ τὴν παρουσία του κηρῦσσοντάς τον, καὶ οἱ μαρτυρίες γι' αὐτὸν ποὺ συνυπῆρξαν μὲ τὴ σαρκική γέννησή του, καὶ ἐκτὸς ἀπὸ αὐτὰ καὶ οἱ δυνάμεις του ποὺ κηρῦσσονται καὶ ἐμφανίζονται μὲ σαφήνεια μετὰ τὴν ἀνάληψή του. Ἀπόδειξιμὴ ὅτι ἡ ἀλήθεια βρίσκεται σ' ἐμᾶς, εἶναι τὸ ὅτι τὴ δίδαξε ὁ ἴδιος ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ. Γιατί, ἂν σὲ κάθε ζήτησιμὴ αὐτὰ εἶναι τὰ γενικὰ εὕρισκόμενα, τὸ πρόσωπο καὶ τὸ πράγμα, ἡ πραγματικὴ ἀλήθεια παρουσιάζεται νὰ ὑπάρχει μόνο σ' ἐμᾶς. Γιατί πρόσωπο τῆς ἀλήθειας ποὺ ἐμφανίζεται εἶναι ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, καὶ πράγμα ἡ δύναμιμὴ τῆς πίστες, ποὺ νικᾷ ὅποιοδήποτε ἀντίθετο ἀκόμα κι ἂν εἶναι ἀντίθετος ὅλος ὁ κόσμος. Ἄλλ' ἐπειδὴ αὐτὸ ἔχει ὁμολογηθεῖ ὅτι βεβαιώθηκε μὲ αἰώνια ἔργα καὶ λόγια καὶ φάνηκε ὅτι εἶναι ἄξιος τιμωρίας κι ὄχι ἀντίρρησης καθέννας ποὺ δὲν πιστεύει ὅτι ὑπάρχει πρόνοια καὶ εἶναι πράγματι ἄθεος, αὐτὸ ποὺ προβάλλει μπροστὰ μας εἶναι, τί νὰ κάνομε

διοῦντες, εἰς τὴν ἐπίγνωσιν τοῦ παντοκράτορος Θεοῦ ἀφικοίμεθα, καὶ πῶς τιμῶντες τὸ Θεῖον, σφίσιν σωτηρίας αἴτιοι γινοίμεθα, οὐ παρὰ τῶν σοφιστῶν, ἀλλὰ παρ' αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ γνόντες καὶ μαθόντες τὸ εὐάρεστον αὐτῷ, τὸ δίκαιον καὶ ὅσιον δοῶν ἐγχειροῦμεν. Τὸ σῶζεσθαι
5 δ' ἡμᾶς εὐάρεστον αὐτῷ, καὶ ἡ σωτηρία διὰ τε εὐπραγίας διὰ τε γνώσεως παραγίνεται, ὧν ἀμφοῖν ὁ Κύριος διδάσκαλος

Εἶπερ οὖν καὶ κατὰ Πλάτωνα ἢ παρὰ τοῦ Θεοῦ ἢ παρὰ τῶν ἐγκόνων τοῦ Θεοῦ τὸ ἀληθὲς ἐκμανθάνειν μόνως οἶόν τε, εἰκότως παρὰ τῶν θείων λογίων τὰ μαρτύρια ἐκλεγόμενοι, τὴν ἀλήθειαν ἀνχοῦμεν
10 ἐκδιδάσκεσθαι διὰ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, προφητευθέντων μὲν τὸ πρῶτον, ἔπειτα δὲ καὶ σαφηνισθέντων. Τὰ συνεργοῦντα δὲ πρὸς τὴν εὐρεσιν τῆς ἀληθείας οὐδὲ αὐτὰ ἀδόκιμα. Ἡ γοῦν φιλοσοφία πρόνοιαν καταγγέλλουσα, καὶ τοῦ μὲν εὐδαίμονος βίου τὴν ἀμοιβήν, τοῦ δ' αὖ κακοδαίμονος τὴν κόλασιν, περιληπτικῶς θεολογεῖ, τὰ πρὸς ἀκριβείαν
15 ἀν δὲ καὶ τὰ ἐπὶ μέρους οὐκ ἔτι σῶζει. Οὔτε γὰρ περὶ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, οὔτε περὶ τῆς κατὰ τὴν πρόνοιαν οἰκονομίας ὁμοίως ἡμῖν διαλαμβάνει· οὐ γὰρ τὴν κατὰ τὸν Θεὸν ἔγνω θρησκείαν. Διόπερ αἱ κατὰ τὴν θάρβαρον φιλοσοφίαν αἰρέσεις, καὶ Θεὸν λέγωσιν ἓνα, καὶ Χριστὸν ὑμνῶσι, κατὰ περίληψιν λέγουσιν, οὐ πρὸς ἀλήθειαν· ἄλλον τε γὰρ
20 Θεὸν παρευρίσκουσι, καὶ τὸν Χριστὸν οὐχ ὡς αἱ προφητεῖαι παραδίδόασιν ἐκδέχονται. Ἀλλ' οὖν γε τὰ ψευδῆ τῶν δογμάτων αὐτοῖς, ἔστ' ἂν ἐναντιῶνται τῇ κατὰ τὴν ἀλήθειαν ἀγωγῇ, καθ' ἡμῶν ἐστίν. Αὐτίκα ὁ Παῦλος τὸν Τιμόθεον περιέτεμε διὰ τοὺς ἐξ Ἰουδαίων πιστεύοντας, ἵνα μὴ, καταλύοντος αὐτοῦ τὰ ἐκ τοῦ νόμου σαρκικώτερον προ-
25 εἰλημμένα, ἀποστῶσι τῆς πίστεως οἱ ἐκ νόμου κατηχούμενοι, εἰδὼς ἀκριβῶς ὅτι περιτομῇ οὐ δικαιοῖ· «τοῖς πᾶσι γὰρ πάντα γίγνεσθαι» ὡμολόγει κατὰ συμπεριφορὰν, σῶζων τὰ κύρια τῶν δογμάτων, «ἵνα πάντας κερδήσῃ». Δανιὴλ δέ, «τὸν μανιάκην» ἐβάστασεν ἐπὶ τοῦ βασιλέως τῶν Περσῶν, μὴ ὑπεριδῶν θλιβῆναι τὸν λεόν.

30 Ψεῦσαι τοίνυν τῷ ὄντι οὐχ οἱ συμπεριφερόμενοι δι' οἰκονομίαν σωτηρίας, οὐδ' οἱ περὶ τινὰ τῶν ἐν μέρει σφαλλόμενοι, ἀλλ' οἱ εἰς τὰ κυριώτατα παραπίπτοντες, καὶ ἀθετοῦντες μὲν τὸν Κύριον, τὸ ὅσον

καὶ πῶς νὰ ζήσομε, γιὰ νὰ φτάσομε στὴν ἐπίγνωση τοῦ παντοκράτορα Θεοῦ, καὶ μὲ ποιὸ τρόπο ἂν τιμήσομε τὸ Θεῖο θὰ γίνομε αἵτιοι τῆς σωτηρίας μας, ὄχι ἀπὸ τοὺς σοφιστές, ἀλλὰ ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Θεό, ὥστε, ἀφοῦ γνωρίσομε καὶ μάθομε ποιὸ εἶναι εὐάρεστο σ' αὐτόν, νὰ ἐπιχειροῦμε νὰ κάνομε τὸ δίκαιο καὶ τὸ ἅγιο. Ἡ σωτηρία μας εἶναι τὸ εὐάρεστο γι' αὐτόν καὶ ἡ σωτηρία κατορθώνεται τόσο μὲ τις καλές πράξεις ὅσο καὶ μὲ τὴ γνώση, πού καὶ τῶν δύο αὐτῶν δάσκαλος εἶναι ὁ Κύριος.

Ἄν λοιπὸν καὶ σύμφωνα μὲ τὸν Πλάτωνα, εἶναι δυνατὸ νὰ μάθομε τὴν ἀλήθεια ἢ ἀπὸ τὸν Θεὸ ἢ ἀπὸ τοὺς καταγόμενους ἀπὸ τὸν Θεὸ μόνο, εὐλόγα καυχιόμαστε ὅτι διδασκόμαστε τὴν ἀλήθεια ἀπὸ τὸν Υἱὸ τοῦ Θεοῦ, ἐκλέγοντας τις μαρτυρίες μας ἀπὸ τὰ θεῖα λόγια, τὰ ὁποῖα πρῶτα προφητεύθηκαν, καὶ ἔπειτα καὶ σαφηνίστηκαν. Κι ὅσα συντελοῦν στὴν εὕρεση τῆς ἀλήθειας οὔτε καὶ αὐτὰ εἶναι ἀδόκιμα. Ἡ φιλοσοφία λοιπὸν, μιλώντας γιὰ πρόνοια καὶ γιὰ τὴν ἀμοιβὴ τῆς δίκαιης ζωῆς καὶ τὴν τιμωρία τῆς κακῆς, πραγματεύεται τὴ θεολογία συνοπτικά, δὲν παρουσιάζει ὅμως μὲ ἀκρίβεια καὶ λεπτομέρεια καὶ τὰ ἐπιμέρους. Οὔτε δηλαδὴ γιὰ τὸν Υἱὸ τοῦ Θεοῦ οὔτε γιὰ τὴν οἰκονομία πού πραγματοποιοῖ ἢ πρόνοια πραγματεύεται ὅμοια μ' ἐμᾶς. Γιατὶ δὲν γνώρισε τὴ θρησκεία πού ὄρισε ὁ Θεός. Γι' αὐτὸ οἱ αἱρέσεις τῆς βαρβαρικῆς φιλοσοφίας, καὶ ἂν ἀκόμα μιλοῦν γιὰ ἓνα Θεὸ καὶ ἂν δοξάζουν τὸν Χριστό, μιλοῦν συνοπτικά, δὲν ἐκφράζουν τὴν ἀλήθεια. Γιατὶ βρίσκουν ἄλλο Θεὸ δίπλα στὸ δικό μας καὶ τὸν Χριστὸ δὲν τὸν ἀποδέχεται ὅπως τὸν παραδίδουν οἱ προφητεῖες. Ἄλλ' οἱ ψευδεῖς διδασκαλίους, ἐφόσον ἐναντιώνονται στὴν ζωὴ πού ἐμπνέει τὴν ἀλήθεια, εἶναι ἐναντίον μας. Ὁ Παῦλος πάλι ἔκανε περιτομὴ στὸν Τιμόθεο¹⁸ γιὰ τοὺς πιστοὺς ἀπὸ τοὺς Ἰουδαίους, ὥστε, ἐπειδὴ αὐτὸς παρέβαινε ὅσα μὲ σαρκικότερο νόημα εἶχε συμπεριλάβει ὁ νόμος, νὰ μὴν ἀπομακρυνθοῦν ἀπὸ τὴν πίστη οἱ κατηχούμενοι πού προέρχονταν ἀπὸ τὸ νόμο, ἂν καὶ γνώριζε πολὺ καλά, ὅτι ἡ περιτομὴ δὲν σώζει, μὲ τὴ συμπεριφορὰ του ὅμως ὁμολογοῦσε ὅτι «γινόταν τὰ πάντα γιὰ τοὺς πάντες», φυλάγοντας τὰ κύρια δόγματα, «γιὰ νὰ κερδίσει τοὺς πάντες»¹⁹. Καὶ ὁ Δανιὴλ φόρεσε τὸ περιδέριαι μπροστὰ στὸ βασιλιά τῶν Περσῶν, μὴ δείχνοντας ἀδιαφορία γιὰ τὸ ὅτι θὰ ταλαπωροῦνταν ὁ λαός²⁰.

Ψεῦτες λοιπὸν δὲν εἶναι στὴν πραγματικότητα ἐκεῖνοι πού συμπεριφέρονται σύμφωνα μὲ τὴν οἰκονομία τῆς σωτηρίας, οὔτε ὅσοι σφάλουν σὲ κάτι ἀπὸ τὰ ἐπιμέρους, ἀλλ' ὅσοι παρεκκλίνουν στὰ κυριότατα

ἐπ' αὐτοῖς, ἀποστεροῦντες δὲ τοῦ Κυρίου τὴν ἀληθῆ διδασκαλίαν· οἱ μὴ κατ' ἀξίαν τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ Κυρίου τὰς Γραφὰς λαλοῦντές τε καὶ παραδιδόντες· παραθήκη γὰρ ἀποδιδομένη Θεῷ ἢ κατὰ τὴν τοῦ Κυρίου διδασκαλίαν διὰ τῶν ἀποστόλων αὐτοῦ τῆς θεοσεβοῦς παρα-
 5 δόσεως σύνεσις τε καὶ συνάσκησις· «Ὁ δὲ ἀκούετε εἰς τὸ οὖς», ἐπικεκρυμμένως δηλονότι καὶ ἐν μυστηρίῳ (τὰ τοιαῦτα γὰρ «εἰς τὸ οὖς λέγεσθαι» ἀλληγορεῖται), «ἐπὶ τῶν δωματίων», φησί, «κηρύξατε», μεγαλοφρόνως τε ἐκδεξάμενοι καὶ ὑψηγόρως παραδιδόντες, καὶ κατὰ τὸν τῆς ἀληθείας κανόνα, διασαφοῦντες τὰς Γραφάς· οὔτε γὰρ ἡ προφη-
 10 τεία, οὔτε ὁ Σωτὴρ αὐτὸς ἀπλῶς οὕτως ὡς τοῖς ἐπιτυχοῦσιν εὐάλωτα εἶναι, τὰ θεῖα μυστήρια ἀπεφθέγγετο, ἀλλ' ἐν παραβολαῖς διελέξατο. Λέγουσι γοῦν οἱ ἀπόστολοι περὶ τοῦ Κυρίου, ὅτι «πάντα ἐν παραβολαῖς ἐλάλησε, καὶ οὐδὲν ἄνευ παραβολῆς ἐλάλει αὐτοῖς». Εἰ δὲ «πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν», καὶ ἡ προφητεία
 15 ἄρα καὶ ὁ νόμος δι' αὐτοῦ τε ἐγένετο, καὶ ἐν παραβολαῖς ἐλαλήθησαν δι' αὐτοῦ· πλὴν «Ἄπαντα ὀρθὰ ἐνώπιον τῶν συνιέντων», φησὶν ἡ Γραφή, τουτέστι, τῶν ὅσοι ὑπ' αὐτοῦ σαφηνισθεῖσαν τὴν τῶν Γραφῶν ἐξήγησιν κατὰ τὸν ἐκκλησιαστικὸν κανόνα ἐκδεχόμενοι διασώξουσι. Κανὼν δὲ ἐκκλησιαστικὸς ἡ συνωδία καὶ ἡ συμφωνία νόμου τε καὶ
 20 προφητῶν τῆ κατὰ τὴν τοῦ Κυρίου παρουσίαν παραδιδομένη διαθήκη. Γνώσει μὲν οὖν ἔπεται φρόνησις, σωφροσύνη δὲ τῆ φρονήσει εἰρήσθω γὰρ τὴν μὲν φρόνησιν ὑπάρχειν γνῶσιν θεῖαν καὶ ἐν τοῖς θεοποιουμένοις, τὴν δὲ σωφροσύνην θνητὴν καὶ ἐν ἀνθρώποις εἶναι φιλοσοφοῦσιν, οὐδέπω σοφοῖς. Αὐτίκα, εἴπερ ἀρετὴ τέ ἐστιν θεία, καὶ
 25 γνῶσις αὐτῆς ἡ σωφροσύνη δὲ οἷον ἀτελής φρόνησις, ἐφιεμένη μὲν φρονήσεως, ἐργατικὴ δὲ ἐπιπόνως καὶ οὐ θεωρητικὴ· καθάπερ ἀμέλει ἡ δικαιοσύνη, ἀνθρωπίνη οὖσα, κοινὸν ὑποβέδθηκε τῆ ὀσιότητι, θεῖαν δικαιοσύνην ὑπάρχουσαν. Τῷ τελείῳ γὰρ οὐκ ἐν συμβολαίοις πολιτικοῖς, οὐδὲ ἐν ἀπαγορεύσει νόμου, ἀλλ' ἐξ ἰδιοπραγίας καὶ τῆς πρὸς
 30 Θεὸν ἀγάπης ἡ δικαιοσύνη.

Διὰ πολλὰς τοίνυν αἰτίας ἐπικρύπτονται τὸν νοῦν αἱ Γραφαί· πρῶτον μὲν ἵνα ζητητικοὶ ὑπάρχωμεν καὶ προσαγρυπνῶμεν αἰεὶ τῆ

21. Ματθ. 10, 28.

22. Ματθ. 13, 34.

23. Ἰω. 1, 3.

24. Παρμ. 8, 9.

25. Ἡ φρόνησις εἶναι διανοητικὸ γεγονός, ἐνῶ ἡ σωφροσύνη βουλευτικόν.

καὶ ἀπορρίπτουν τὸν Κύριο, ὅσον ἐξαρτᾶται ἀπὸ αὐτοῦς, καὶ ἀφαιροῦν τὴν ἀληθινὴν διδασκαλίαν τοῦ Κυρίου, ὅσοι δὲν κηρύττουν καὶ δὲν παραδίδουν τὶς Γραφές ὅπως ἀξίζει στὸν Θεὸ καὶ στὸν Κύριο. Γιατὶ εἶναι παρακαταθήκη ποὺ ἀποδίδεται στὸν Θεὸ ἢ σύμφωνα μὲ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Κυρίου μέσω τῶν ἀποστολῶν τοῦ γνώση καὶ παράλληλη ἀσκησιμὴ τῆς εὐσεβοῦς παραδόσεως· γιατί λέει· «Αὐτὸ ποὺ ἀκοῦτε νὰ λέγεται στὸ αὐτί», δηλαδὴ κρυφὰ καὶ μυστικὰ (γιατὶ ἔτσι ἀλληγορεῖται τὸ «νὰ λέγονται στὸ αὐτί»), κηρύξετέ το πάνω ἀπὸ τὰ δώματα»²¹. τὸ παραλάβατε δηλαδὴ γενναιόδωρα, παραδώστε το μὲ λόγον ὑψηλό, διασαφηνίζοντας τὶς Γραφές σύμφωνα μὲ τὸν κανόνα τῆς ἀλήθειας. Γιατὶ οὔτε ἡ προφητεία οὔτε ὁ ἴδιος ὁ Σωτῆρας κήρυξε τὰ θεῖα μυστήρια, ὥστε νὰ εἶναι γενικὰ ἀπὸ τοὺς τυχόντες εὐκολονόητα, ἀλλὰ τὰ διατύπωσε μὲ παραβολές. Οἱ ἴδιοι οἱ ἀπόστολοι λένε γιὰ τὸν Κύριο, ὅτι «ὅλα τὰ διατύπωσε μὲ παραβολές, καὶ τίποτε δὲν εἶπε σ' αὐτοῦς χωρὶς παραβολή»²². Κι ἂν «ὅλα ἔγιναν ἀπὸ αὐτὸν καὶ χωρὶς αὐτὸν δὲν ἔγινε τίποτα»²³, ἄρα καὶ ἡ προφητεία καὶ ὁ νόμος ἔγιναν ἀπὸ αὐτὸν καὶ διατυπώθηκαν ἀπὸ αὐτὸν μὲ παραβολές. Ὅμως «Ὅλα εἶναι ὀρθὰ ἐνώπιον αὐτῶν ποὺ τὰ ἐννοοῦν μὲ σύνεση»²⁴, λέει ἡ Γραφή, δηλαδὴ ἐνώπιον ἐκείνων ποὺ διασώζουν τὴν ἐξήγησιν τῶν Γραφῶν ποὺ δέχτηκαν σύμφωνα μὲ τὸν ἐκκλησιαστικὸν κανόνα διασαφηνισμένην ἀπὸ αὐτὸν. Κι ἐκκλησιαστικὸς κανόνας εἶναι ἡ πλήρης συμφωνία τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν μὲ τὴν διαθήκην ποὺ παραδόθηκε κατὰ τὴν παρουσίαν τοῦ Κυρίου. Τῆ γνώση ἀκολουθεῖ ἡ φρόνησις, καὶ τῆ φρόνησις ἡ σωφροσύνη²⁵. Ἄς ποῦμε λοιπὸν, ὅτι ἡ φρόνησις εἶναι γνώσις θεῖα καὶ ὑπάρχει σ' ἐκείνους ποὺ γίνονται θεοί, ἐνῶ ἡ σωφροσύνη εἶναι ιδιότης θνητή, καὶ ὑπάρχει σὲ ἀνθρώπους ποὺ φιλοσοφοῦν, ἀλλὰ δὲν εἶναι ἀκόμα σοφοί. Ἐτσι, ἂν εἶναι θεῖα ἀρετὴ, εἶναι καὶ γνώσις αὐτῆς. Ἡ σωφροσύνη ὅμως, ἐπειδὴ εἶναι φρόνησις ἀτελής, ἐπιθυμεῖ τὴ φρόνησιν, καὶ συνοδεύεται ἀπὸ πολλὴ ἐργασία κόπους καὶ δὲν εἶναι θεωρητικὴ. Ὅπως ἀκριβῶς βέβαια καὶ ἡ δικαιοσύνη· εἶναι ἀνθρώπινη ἀρετὴ καὶ εἶναι κατώτερη ἀπὸ τὴν ὀσιότητα, ποὺ εἶναι θεῖα δικαιοσύνη. Στὸν τέλειο λοιπὸν δὲν παρέχεται ἡ δικαιοσύνη μὲ συμβόλαια πολιτικῶν πετυχαίνεται μὲ ἀπαγορεύσεις τοῦ νόμου, ἀλλὰ ἀπὸ τὰ ἴδια τοῦ τὰ ἔργα καὶ τὴν ἀγάπην τοῦ πρὸς τὸν Θεόν.

Γιὰ πολλὰς αἰτίαις λοιπὸν οἱ Γραφές κρύβουν τὸ νόημα τῶν λεγομένων. Πρῶτα, γιὰ νὰ ἀναζητοῦμε καὶ νὰ ἀγρυπνοῦμε πάντοτε γιὰ τὴν

τῶν σωτηρίων λόγων εὐρέσει, ἔπειτα ὅτι μηδὲ τοῖς ἅπασιν προσῆκον ἦν νοεῖν ὡς μὴ βλαβεῖεν ἐκδεξάμενοι τὰ ὑπὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος σωτηρίως εἰρημένα. Διὸ δὴ τοῖς ἐκλεκτοῖς τῶν ἀνθρώπων, τοῖς τε ἐκ πίστεως εἰς γνῶσιν ἐγκρίτοις τηρούμενα τὰ ἅγια τῶν προφητειῶν
 5 μυστήρια ταῖς παραβολαῖς ἐγκαλύπτεται· παραβολικός γὰρ ὁ χαρακτήρ ὑπάρχει τῶν Γραφῶν, διότι καὶ ὁ Κύριος, οὐκ ὢν κοσμικός, ὡς κοσμικός εἰς ἀνθρώπους ἦλθε· καὶ γὰρ ἐφόρεσε τὴν πᾶσαν ἀρετὴν, ἔμελλέ τε τὸν σύντροφον τοῦ κόσμου ἄνθρωπον ἐπὶ τὰ νοητὰ καὶ κύρια διὰ τῆς γνώσεως ἀνάγειν ἐκ κόσμου εἰς κόσμον. Διὸ καὶ μετα-
 10 φορικῇ κέχρηται τῇ γραφῇ· τοιοῦτον γὰρ ἡ παραβολή, λόγος ἀπό τινος οὐ κυρίου μὲν, ἐμφεροῦς δὲ τῷ κυρίῳ, ἐπὶ τὰληθές καὶ κύριον ἄγων τὸν συνιέντα, ἢ, ὡς τινὲς φασί, λέξις δι' ἐτέρων τὰ κυρίως λεγόμενα μετ' ἐνεργείας παριστάνουσα. Ἦδη δὲ καὶ ἡ οἰκονομία πᾶσα ἡ περὶ τὸν Κύριον προφητευθεῖσα, παραβολὴ ὡς ἀληθῶς φαίνεται τοῖς
 15 μὴ τὴν ἀλήθειαν ἐγνωκόσιν, ὅτ' ἂν τις τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, τοῦ τὰ πάντα πεποιηκότος, σάρκα ἀνειληφότα καὶ ἐν μήτρᾳ παρθένου κυφορηθέντα (καθὸ γεγένηται τὸ αἰσθητὸν αὐτοῦ σαρκίον), ἀκολούθως δέ, καθὸ γέγονε τοῦτο, πεπονθότα καὶ ἀνεσταμένον, ὁ μὲν λέγει, οἱ δὲ ἀκούουσιν, «Ἰουδαίοις μὲν σκάνδαλον, Ἕλλησι δὲ μωρίαν», ὡς φησὶν ὁ
 20 Ἀπόστολος. Διανοιχθεῖσαι δὲ αἱ Γραφαί, καὶ τοῖς ὧτα ἔχουσιν ἐμφήνασαι τὸ ἀληθές αὐτὸ ἐκεῖνο, ὃ πέπονθεν ἡ σὰρξ, ἣν ἀνείληφεν ὁ Κύριος, «δύναμιν Θεοῦ καὶ σοφίαν» καταγγέλλουσιν.

Ἐπὶ πᾶσί τε τὸ παραβολικὸν εἶδος τῆς Γραφῆς, ἀρχαιότατον ὄν, ὡς παρεστήσαμεν, εἰκότως παρὰ τοῖς προφήταις, μάλιστα ἐπλεόνα-
 25 σεν, ἵνα δὴ καὶ τοὺς φιλοσόφους τοὺς παρ' Ἕλλησι καὶ τοὺς παρὰ τοῖς ἄλλοις βαρβάροις σοφοὺς ἠγνοηκέναι τὸ ἅγιον ἐπιδείξῃ Πνεῦμα τὴν ἐσομένην τοῦ Κυρίου παρουσίαν, καὶ τὴν ὑπ' αὐτοῦ παραδοθησομένην μυστικὴν διδασκαλίαν· εἰκότως ἄρα κηρύσσουσα ἡ προφητεία τὸν Κύριον, ὡς μὴ παρὰ τὰς τῶν πολλῶν ὑπολήψεις λέγουσα βλασ-
 30 φημεῖν τισὶ δοκοίῃ, ἐσχημάτισε τὰ σημαινόμενα φωναῖς ταῖς καὶ ἐπὶ ἐτέρας ἐννοίας ἄγειν δυναμέναις. Αὐτίκα οἱ προφήται πάντες οἱ προθεσπίσαντες τὴν παρουσίαν τοῦ Κυρίου καὶ σὺν αὐτῇ τὰ ἅγια μυστή-

26. Β' Κορ. 1, 23.

27. Ματθ. 11, 15 κ. ἄ.

28. Α' Κορ. 1, 24.

ἀνεύρεση τῶν λόγων τῆς σωτηρίας· ἔπειτα δὲν ἦταν πρέπον ὅλοι οἱ ἄνθρωποι νὰ τὰ κατανοοῦν, γιὰ νὰ μὴν βλαβοῦν ἐξηγώντας διαφορετικὰ ὅσα ἔχουν λεχθεῖ ἀπὸ τὸ ἅγιο Πνεῦμα γιὰ τὴ σωτηρία μας. Γι' αὐτὸ ἀκριβῶς τὰ ἅγια μυστήρια τῶν προφητειῶν, φυλαγόμενα γιὰ νὰ τὰ γνωρίσουν οἱ ἔκλεκτοὶ ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους καὶ ἔγκριτοι στὴ γνώση ἕξαιτίας τῆς πίστεως τους, καλύπτονται μὲ τὶς παραβολές. Οἱ Γραφές ἔχουν χαρακτήρα παραβολικὸ. Γιατὶ καὶ ὁ Κύριος, ποὺ δὲν εἶναι ἀπὸ τὸν κόσμο, ἦρθε στοὺς ἀνθρώπους σὰν κοσμικός· γιὰτὶ πράγματι ἀπέκτησε κάθε ἀρετὴ κι ἔμελλε τὸν ἄνθρωπο ποὺ εἶχε ἀνατραφεῖ μέσα στὸν κόσμο νὰ τὸν ἀνεβάσει μέσω τῆς γνώσης στὰ νοητὰ καὶ κύρια, ἀπὸ τὸν κόσμο αὐτὸ στὸν ἄλλο κόσμο τὸν πνευματικὸ. Γι' αὐτὸ καὶ χρησιμοποιεῖ τὴ Γραφὴ μεταφορικά. Ἡ παραβολὴ δηλαδή εἶναι τὸ ἕξις· ἕνας λόγος ποὺ ἀπὸ κάτι ὄχι κύριο, ἀλλὰ παρόμοιο μὲ τὸ κύριο, ὁδηγεῖ αὐτὸν ποὺ καταλαβαίνει στὸ ἀληθινὸ καὶ τὸ κύριο· ἢ, ὅπως λένε μερικοί, μιὰ διατύπωση ποὺ παριστάνει ζωηρὰ τὰ κυρίως λεγόμενα μὲ ἄλλες λέξεις. Ἀλλὰ καὶ ὅλη ἡ γύρω ἀπὸ τὸν Κύριο οἰκονομία ποὺ διατυπώθηκε ἀπὸ τοὺς προφῆτες, φαίνεται ἀληθινὰ πὼς εἶναι παραβολὴ γι' αὐτοὺς ποὺ δὲν γνωρίζουν τὴν ἀλήθεια, ὅταν γιὰ παράδειγμα λέγει κάποιος καὶ οἱ ἄλλοι ἀκοῦνε, ὅτι ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ποὺ δημιούργησε τὰ πάντα, ἔλαβε σὰρκα καὶ κυοφορήθηκε σὲ μήτρα Παρθένου (ὅπως ἔγινε μὲ τὸ αἰσθητὸ σῶμα του), καὶ στὴ συνέχεια, ὅπως ἔγινε αὐτό, ἔπαθε καὶ ἀναστήθηκε, «πράγμα ποὺ γιὰ τοὺς Ἰουδαίους εἶναι σκάνδαλο, ἐνῶ γιὰ τοὺς Ἕλληνες ἀνοησία», ὅπως λέει ὁ Ἀπόστολος²⁶. Κι ὅταν ἐξηγήθηκαν οἱ Γραφές καὶ φανέρωσαν σ' αὐτοὺς ποὺ ἔχουν αὐτιά²⁷ αὐτὴν τὴν ἴδια τὴν ἀλήθεια, κηρῦσσουν πᾶς αὐτὸ ποὺ ἔπαθε ἢ σὰρκα, ποὺ εἶχε λάβει ὁ Κύριος ὡς «δύναμη τοῦ Θεοῦ καὶ σοφία»²⁸.

Κι ἐκτὸς ἀπὸ ὅλα αὐτὰ, τὸ παραβολικὸ εἶδος τῆς Γραφῆς, ποὺ εἶναι ἀρχαιότατο, ὅπως δείξαμε, εὐλόγα ἐκδηλώθηκε ἀφθονα στοὺς προφῆτες κυρίως, γιὰ νὰ δείξει τὸ Πνεῦμα, ὅτι καὶ οἱ φιλόσοφοι τῶν Ἑλλήνων καὶ οἱ σοφοὶ τῶν ἄλλων βαρβάρων ἀγνόησαν τὴν παρουσία τοῦ Κυρίου ποὺ θὰ γινόταν καὶ τὴ μυστικὴ διδασκαλία ποὺ θὰ παρέδιδε. Εὐλόγα λοιπὸν, κηρῦσσοντας ἢ προφητεία τὸν Κύριο, γιὰ νὰ μὴ νομίσουν κάποιοι, μιλώντας διαφορετικὰ ἀπὸ τὶς ἀντιλήψεις τῶν πολλῶν, ὅτι βλασφημεῖ, διατύπωσε ὅσα ἤθελε νὰ δηλώσει μὲ λέξεις τέτοιες ποὺ μποροῦν νὰ ὁδηγήσουν σὲ ἄλλες ἔννοιες. Ἔτσι ὅλοι οἱ προφῆτες, ποὺ κήρυξαν ἀπὸ πρὶν τὴν παρουσία τοῦ Κυρίου καὶ μαζί μ' αὐτὴν θέ-

ρια ἐδιώχθησαν, ἐφονεύθησαν, καθάπερ καὶ αὐτὸς ὁ Κύριος, διασαφήσας αὐτοῖς τὰς Γραφάς, καὶ οἱ τούτο γνώριμοι οἱ κηρύξαντες τὸν λόγον, ὡς αὐτός, μετ' αὐτόν, τὸ ζῆν παρεβάλλοντο. Ὅθεν καὶ ὁ Πέτρος, ἐν τῷ Κηρύγματι περὶ τῶν ἀποστόλων λέγων, φησὶν· «Ἡμεῖς δὲ ἀναπτύξαντες τὰς βίβλους, ἃς εἶχομεν τῶν προφητῶν, ἃ μὲν διὰ παραβολῶν, ἃ δὲ δι' αἰνιγμάτων, ἃ δὲ ἀνθεντικῶς καὶ αὐτολεξεῖ τὸν Χριστὸν Ἰησοῦν ὀνομαζόντων, εὗρομεν, καὶ τὴν παρουσίαν αὐτοῦ καὶ τὸν θάνατον καὶ τὸν σταυρὸν καὶ τὰς λοιπὰς κολάσεις πάσας, ὅσας ἐποίησαν αὐτῷ οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ τὴν ἔγερσιν καὶ τὴν εἰς οὐρανοὺς ἀνάληψιν, πρὸ τοῦ Ἱεροσόλυμα κτισθῆναι, καθὼς ἐγέγραπτο· “Ταῦτα πάντα ἃ ἔδει αὐτὸν παθεῖν, καὶ μετ' αὐτόν ἃ ἔσται”. Ταῦτα οὖν ἐπιγινόντες, ἐπιστεύσαμεν τῷ Θεῷ διὰ τῶν γεγραμμένων εἰς αὐτόν». Καὶ μετ' ὀλίγα ἐπιφέρει πάλιν θεία προνοία τὰς προφητείας γεγενῆσθαι, παριστάς ὧδε· «Ἔγνωμεν γὰρ ὅτι ὁ Θεὸς αὐτὰ προσέταξεν ὄντως, καὶ οὐδὲν ἄτερο Γραφῆς λέγομεν».

Ἐχει δ' οὖν καὶ ἄλλας τινὰς ιδιότητας ἢ Ἑβραίων διάλεκτος, καθάπερ καὶ ἐκάστη τῶν λοιπῶν, λόγον τινὰ ἐμπεριέχουσα, ἐθνικὸν ἐμφαίνοντα χαρακτῆρα. Διάλεκτον γοῦν ὀρίζονται λέξιν ἐθνικῶν χαρακτῆρι συντελουμένην· ἀλλ' οὔτε γε ἐκεῖναις ταῖς διαλέκτοις ἢ προφητεία γνώριμος καθίσταται· ταῖς μὲν γὰρ ἑλληνικαῖς κατ' ἐπιτήδευσιν αἱ καλούμεναι τῶν τρόπων ἐξαλλαγαὶ τὰς ἐπικρούψεις ποιοῦνται, κατ' εἰκόνα τῶν παρ' ἡμῖν προφητειῶν ἀναγόμεναι, πλὴν ἐκουσίου τῆς πατρατροπῆς παρὰ τὸ ὀρθὸν ἐμμέτρῳ ἢ σχεδίῳ φράσει γινομένης δείκνυται. Ἔστι γοῦν ὁ τρόπος λέξις παραγεγραμμένη ἀπὸ τοῦ Κυρίου ἐπὶ τὸ μὴ κύριον, κατασκευῆς ἕνεκα καὶ φράσεως τῆς ἐν τῷ λόγῳ εὐχρηστίας χάριν. Ἡ προφητεία δὲ οὐδ' ὄλως τοὺς περὶ τὰς λέξεις σχηματισμοὺς ἐπιτηδεύει διὰ τὸ κάλλος τῆς φράσεως, τῷ δὲ μὴ πάντων εἶναι τὴν ἀλήθειαν ἐπικρούπτεται πολυτρόπως, μόνοις τοῖς εἰς γνῶσιν μεμνημένοις, τοῖς δι' ἀγάπην ζητοῦσι τὴν ἀλήθειαν, τὸ φῶς ἀνατέλλουσα. Λέγεται δ' οὖν εἶδος τῆς προφητείας ἢ παροιμία κατὰ τὴν βάρβαρον φιλοσοφίαν· λέγεται τε καὶ παραβολὴ τό τε αἰνίγμα ἐπὶ τούτοις Ἄλλὰ μὴν καὶ «σοφία» λέγεται, καὶ ὡς ἕτερον αὐτῆς «ἡ παιδεία», «λόγοι» τε αὐτῶν «φρονήσεως», καὶ «στροφαὶ λόγων», καὶ «δικαι-

σπισαν καὶ τὰ ἅγια μυστήρια, καταδιώχθηκαν καὶ φονεύθηκαν, ὅπως βέβαια καὶ ὁ ἴδιος ὁ Κύριος, πού διασαφήνισε σ' αὐτούς τις Γραφές, καὶ οἱ γνώριμοί του πού κήρυξαν τὸ λόγο μετὰ ἀπὸ αὐτόν, ὅπως αὐτός, διέθεσαν ἔτσι τὴ ζωὴ τους. Γι' αὐτὸ κι ὁ Πέτρος, μιλώντας στὸ Κήρυγμα του γιὰ τοὺς ἀποστόλους, λέει· «Ἐμεῖς, ὅταν ἀνοίξαμε τὰ βιβλία τῶν προφητῶν πού εἴχαμε, βρήκαμε ἄλλα μὲ παραβολές, ἄλλα μ' αἰνίγματα, καὶ ἄλλα κυριολεκτικὰ καὶ αὐτολεξεὶ νὰ ὀνομάζουν τὸν Ἰησοῦ Χριστὸ καὶ τὴν παρουσία του καὶ τὸ θάνατο καὶ τὸ σταυρὸ καὶ ὅλα τὰ λοιπὰ μαρτύρια πού τοῦ ἔκαναν οἱ Ἰουδαῖοι, καθὼς καὶ τὴν ἀνάστασι καὶ τὴν ἀνάληψή του στοὺς οὐρανοὺς, προτοῦ κτιστοῦν τὰ Ἱεροσόλυμα, ὅπως εἶχε γραφεῖ· “Ὅλα αὐτά, ὅσα ἔπρεπε νὰ πάθει, καθὼς καὶ τί θὰ γινόταν μετὰ ἀπὸ αὐτόν”. Αὐτὰ λοιπὸν γνωρίζοντας, πιστέψαμε στὸν Θεὸ μὲ ὅσα γράφτηκαν γι' αὐτόν». Κι ἔπειτα ἀπὸ λίγα προσθέτει πάλι καὶ λέει, ὅτι οἱ προφητεῖες ἔγιναν ἀπὸ τὴ θεία πρόνοια, λέγοντας τὰ ἑξῆς· «Μάθαμε, ὅτι αὐτὰ πράγματι εἶναι προσταγές τοῦ Θεοῦ καὶ τίποτε δὲν λέμε χωρὶς τὴ Γραφή».

Ἔχει λοιπὸν καὶ μερικὲς ἄλλες ιδιότητες ἢ διάλεκτος τῶν Ἑβραίων, ὅπως καὶ κάθε μιὰ ἀπὸ τις ἄλλες, πού περιέχει ἓνα λόγο πού φανερώνει χαρακτήρα ἔθνικὸ. Διάλεκτο λοιπὸν ὀρίζουν μιὰ λέξη, πού περικλείεται μὲ ἔθνικὸ χαρακτήρα. Ἀλλὰ οὔτε καὶ σ' αὐτὲς τις διαλέκτους μένει γνωστὴ ἡ προφητεία. Στις ἑλληνικὲς διαλέκτους συστηματικὰ τις ἐπικρύψεις κάνουν οἱ λεγόμενες ἑξαλλαγές τῶν τρόπων καὶ τείνουν νὰ μοιάσουν τὴν εἰκόνα τῶν δικῶν μας προφητειῶν. Ἀλλὰ φαίνεται πὼς ἡ παρέκκλιση (παρατροπὴ) ἀπὸ τὸ ὀρθὸ γίνεται ἐκούσια ἢ ἑξαιτίας τοῦ μέτρου ἢ τῆς πρόχειρης διατύπωσης. Εἶναι λοιπὸν ὁ τρόπος διατύπωση πού μεταφέρεται ἀπὸ τὸν Κύριο στὸ μὴ κύριο, γιὰ νὰ ὀλοκληρωθεῖ ἡ φράση πρὸς χάρι τῆς εὐχρηστίας τοῦ λόγου. Ἡ προφητεία ὅμως δὲν ἐνδιαφέρεται καθόλου γιὰ τοὺς σχηματισμοὺς τῶν λέξεων γιὰ νὰ ἐπιτύχει μιὰ ὠραία φράση. Κι ἐπειδὴ ἡ ἀλήθεια δὲν εἶναι γιὰ ὄλους, ἀποσκεπάζεται μὲ πολλοὺς τρόπους καὶ ἀνατέλλει τὸ φῶς της μόνο σὲ ὅσους εἶναι μνημένοι στὴ γνώση, σ' αὐτούς πού ζητοῦν μὲ ἀγάπη τὴν ἀλήθεια. Ἡ παροιμία σύμφωνα τὴ βαρβαρικὴ φιλοσοφία λέγεται εἶδος τῆς προφητείας. Λέγεται καὶ παραβολὴ καὶ μαζί καὶ αἰνίγμα. Λέγεται ὅμως καὶ «σοφία», καὶ ὡς διάφορη ἀπὸ αὐτὴν πάλι «ἡ παιδεία καὶ οἱ λόγοι φρονήσεως», καὶ «πλοκὲς τῶν λόγων» καὶ «ἀληθινὴ δικαιοσύνη», καὶ ἐπίσης διδασκαλία «γιὰ τὴν κατεύθυνση τῆς

οσύνη ἀληθῆς», διδασκαλία τε αὐ³ «τοῦ κατευθῆναι κρῖμα», καὶ «πανουργία ἀκάκοις» κατὰ τὴν παιδείαν περιγυνομένη, αἴσθησίς τε καὶ ἔννοια τῶ νεοκατηχήτῳ γινομένη· «Ὁ τούτων ἀκούσας», φησί, «τῶν προφητῶν σοφός, σοφώτερος ἔσται· κυβέρνησιν δὲ ὁ νοήμων κτήσεται
5 καὶ νοήσει παραβολὴν καὶ σκοτεινὸν λόγον, ρήσεις τε σοφῶν καὶ αἰνίγματα». Εἰ δὲ ἀπὸ Ἑλληνοσ τοῦ Διὸς τοῦ κατ' ἐπίκλησιν Δευκαλίωνος τὰς ἑλληνικὰς συνέβη κεκληθῆσθαι διαλέκτους, ἐκ τῶν χρόνων ὧν φθάσαντες παρεστήσαμεν, ράδιον συνιδεῖν ὅσαις γενεαῖς τῆς Ἑβραίων φωνῆς αἱ παρ' Ἑλλησι μεταγενέστεραι διάλεκτον ὑπάσχοι.

10 Προϊούσης δὲ τῆς γραφῆς τοὺς προειρημένους ὑπὸ τοῦ προφήτου τρόπους καθ' ἐκάστην περικοπὴν σημειωσάμενοι, παραστήσομεν τὴν γνωστικὴν ἀγωγὴν, κατὰ τὸν τῆς ἀληθείας κανόνα φιλοτέχνως ἐνδεικνύμενοι. Ἡ γὰρ οὐχὶ καὶ ἐν τῇ ὁράσει τῶ Ἑρμῆ ἡ δύναμις, ἐν τῶ τύπῳ τῆς Ἐκκλησίας φανεῖσα, ἔδωκε τὸ βιβλίον εἰς μεταγραφὴν, ὃ
15 τοῖς ἐκλεκτοῖς ἀναγγελεῖναι ἐβούλετο; Τοῦτο δὲ μετεγράψατο πρὸς γράμμα, φησί, μὴ εὐρίσκων τὰς συλλαβὰς τελέσαι. Ἐδήλου δ' ἄρα τὴν μὲν Γραφὴν πρόδηλον εἶναι πᾶσι, κατὰ τὴν ψιλὴν ἀνάγνωσιν ἐκλαμβανομένην, καὶ ταύτην εἶναι τὴν πίστιν στοιχείων τάξιν ἔχουσαν, διὸ καὶ ἡ πρὸς τὸ γράμμα ἀνάγνωσις ἀλληγορεῖται· τὴν διάπτυσιν δὲ τὴν
20 γνωστικὴν τῶν Γραφῶν, προκοπτοῦσης ἤδη τῆς πίστεως, εἰκάζεσθαι τῇ κατὰ τὰς συλλαβὰς ἀναγνώσει ἐκδεχόμεθα. Ἀλλὰ καὶ Ἡσαΐας ὁ προφήτης βιβλίον «καινὸν» κελεύεται λαβῶν, «ἐγγράψαι» τινά, τὴν γνῶσιν τὴν ἀγίαν διὰ τῆς τῶν Γραφῶν ἐξηγήσεως ὕστερον ἔσεσθαι προφητεύοντος τοῦ Πνεύματος, τὴν ἔτι κατ' ἐκείνον τὸν καιρὸν ἄγραφον
25 φον τυγχάνουσαν, διὰ τὸ μηδέπω γιννώσκεσθαι· εἶρητο γὰρ ἀπ' ἀρχῆς μόνοις τοῖς νοοῦσιν. Αὐτίκα διδάξαντος τοῦ Σωτῆρος τοὺς ἀποστόλους, ἡ τῆς ἐγγράφου ἄγραφος ἤδη καὶ εἰς ἡμᾶς διαδίδοται παράδοσις, καρδίαις καιναῖς κατὰ τὴν ἀνακαινῶσιν τοῦ βιβλίου τῇ δυνάμει τοῦ Θεοῦ ἐγγεγραμμένη.

30 Ταύτη οἱ τῶν παρ' Ἑλλησι λογιώτατοι τῶ Ἑρμῆ, ὃν δὴ λόγον εἶναί φασι, διὰ τὴν ἐρμηνείαν καθιεροῦσι τῆς ροιᾶς τὸν καρπὸν πολυκευθῆς γὰρ ὁ λόγος· Εἰκότως ἄρα καὶ τὸν Μωϋσέα ἀναλαμβάνομενον διττὸν εἶδεν Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ναυῆ, καὶ τὸν μὲν μετ' ἀγγέλων, τὸν δὲ ἐπὶ τὰ ὄρη περὶ τὰς φάραγγας κηδείας ἀξιούμενον. Εἶδε δὲ Ἰησοῦς τὴν

κρίσης», και «πανουργία για τούς ἄκακους», πού νικά στήν παιδεία, αἴσθησι καί ἔννοια πού γίνεται στόν νεοκατήχητο. Γιατί λέει: «Ὅποιος σοφός ἄκουσε αὐτούς τούς προφήτες, θά γίνει σοφότερος, κι ὅποιος ἔχει νόηση, θ' ἀποχτήσῃ ἰκανότητα κυβέερνησης, καί θά ἐννοήσῃ τήν παραβολή καί τὸ σκοτεινὸ λόγο, τίς διατυπώσεις τῶν σοφῶν καί τὰ αἰνίγματα»²⁹. Ἐν ὅμως ἀπὸ τὸν Ἑλληνα τοῦ Δία, τὸ λεγόμενο Δευκαλίωνα, συνέπεσε νὰ ὀνομαστοῦν οἱ ἑλληνικὲς διάλεκτοι, ἀπὸ τούς χρόνους πού παρουσιάσαμε προηγουμένως, εἶναι εὐκόλο νὰ δοῦμε πόσες γενεὲς εἶναι μεταγενέστερες οἱ ἑλληνικὲς διάλεκτοι ἀπὸ τὴ γλώσσα τῶν Ἑβραίων.

Στὴν πορεία τῆς συγγραφῆς μας, ἀφοῦ σημειώσαμε τούς τρόπους πού προεῖπε ὁ προφήτης σὲ κάθε περικοπή, θά ἐκθέσουμε τὴ γνωστικὴ ἀγωγή, παρουσιάζοντάς τὴν μὲ τέχνη σύμφωνα μὲ τὸν κανὸνα τῆς ἀλήθειας. Ἡ μήπως καί στὴν ὄραση τοῦ Ἑρμᾶ ἢ Δύναμη πού παρουσιάστηκε μὲ τὴ μορφή τῆς Ἐκκλησίας δὲν τοῦ ἔδωσε βιβλίον γιὰ νὰ μεταγράψῃ ἐκεῖνο πού δὲν ἤθελε νὰ ἀνακοινωθεῖ στοὺς ἐκλεκτούς; Αὐτὸ τὸ μετέγραψε γράμμα πρὸς γράμμα, λέει, ἐπειδὴ δὲν ἔβρισκε πῶς νὰ συνθέσῃ τίς συλλαβές. Ἐδήλωνε ἐπομένως μ' αὐτὸ, ὅτι ἡ Γραφή εἶναι φανερὴ σ' ὅλους, ὅταν τὴν ἀντιμετωπίζομε μὲ ψιλὴ ἀνάγνωση, κι αὐτὴ εἶναι ἡ πίστις πού ἀνήκει στὴ στοιχειώδη τάξη, γι' αὐτὸ καί ἀλληγορεῖται ὡς ἀνάγνωση γράμμα πρὸς γράμμα. Ἡ γνωστικὴ ὅμως ἐξήγηση τῶν Γραφῶν, καθὼς προχωρεῖ ἤδη ἡ πίστις, παραδεχόμεστε ὅτι παρομοιάζεται μὲ τὴν ἀνάγνωση κατὰ συλλαβές. Ἀλλὰ καί ὁ προφήτης Ἡσαΐας παίρνει τὴ διαταγὴ «νὰ γράψῃ ἕνα νέο βιβλίον», γράφοντας σ' αὐτὸ κάποια πράγματα, τὴν ἀγία γνώση, πού θά γινόταν γνωστὴ ἀργότερα μὲ τὴν ἐξήγηση τῶν Γραφῶν μέσω τῆς προφητείας τοῦ ἀγίου Πνεύματος, πού ἀκόμα τὴν ἐποχὴ αὐτὴ ἦταν ἀγραφή, ἐπειδὴ δὲν τὴν ἤξεραν ἀκόμα· γιατί εἶχε εἰπωθεῖ ἀρχικὰ μόνο σὲ ὄσους καταλάβαιναν. Καί ὅταν πάλι ὁ Κύριος δίδαξε τούς ἀποστόλους, ἡ γραπτὴ παράδοση παραδίδεται ἤδη ἀγραφή καί σ' ἐμᾶς, γραμμὴν μὲ τὴ δύναμη τοῦ βιβλίου σὲ νέες καρδιές κατὰ τὴν ἀνανέωση τοῦ βιβλίου.

Ἔτσι οἱ πιὸ μορφωμένοι ἀπὸ τούς Ἑλληνες καθιερώνουν στόν Ἑρμᾶ τὸν καρπὸ τῆς ροδιάς, πού λένε ὅτι εἶναι λόγος, γιὰ νὰ ἐρμηνευθεῖ τὸ ὄνομα, γιατί ὁ λόγος περιέχει πολλὰ μυστικά. Δικαιολογημένα λοιπὸν καί ὁ Ἰησοῦς τοῦ Ναυῆ εἶδε ν' ἀναλαμβάνεται ὁ Μωυσῆς διπλός, ὁ ἕνας μαζί μὲ τούς ἀγγέλους, καί ὁ ἄλλος πάνω στὰ βουνά

θέαν ταύτην κάτω, πνεύματι ἐπαρθείς, σὺν καὶ τῷ Χαλέβ, ἀλλ' οὐχ ὁμοίως ἄμφω θεῶνται, ἀλλ' ὁ μὲν καὶ θᾶπτον κατῆλθε, πολὺ τὸ βροίθον ἐπαγόμενος, ὁ δὲ ἐπικατελθὼν, ὕστερον τὴν δόξαν διηγεῖτο ἣν ἐθεᾶτο, διαθρῆσαι δυνηθεὶς μᾶλλον θατέρου, ἅτε καὶ καθαρώτερος γενόμε-
 5 νος, δηλούσης, οἶμαι, τῆς ἱστορίας, μὴ πάντων εἶναι τὴν γνῶσιν· ἐπεὶ οἱ μὲν τὸ σῶμα τῶν Γραφῶν, τὰς λέξεις καὶ τὰ ὀνόματα, καθάπερ τὸ σῶμα τὸ Μωϋσέως, προσβλέπουσιν, οἱ δὲ τὰς διανοίας καὶ τὰ ὑπὸ τῶν ὀνομάτων δηλούμενα διορῶσι, τὸν μετὰ ἀγγέλων Μωϋσέα πολυπρα-
 10 γμονοῦντες Ἀμέλει καὶ τῶν ἐπιβοωμένων τὸν Κύριον αὐτὸν οἱ μὲν πολλοί, «Υἱὲ Δαβὶδ, ἐλέησόν με», ἔλεγον, ολίγοι δὲ Υἱὸν ἐγίγνωσκον τοῦ Θεοῦ, καθάπερ ὁ Πέτρος, ὃν καὶ ἐμακάρισεν, «ὅτι αὐτῷ σὰρξ καὶ αἷμα οὐκ ἀπεκάλυψε τὴν ἀλήθειαν, ἀλλ' ἢ ὁ Πατὴρ αὐτοῦ ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς», δηλῶν τὸν γνωστικὸν οὐ διὰ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ τῆς κη-
 15 θείσης, ἀλλὰ δι' αὐτῆς τῆς δυνάμεως τῆς πατρικῆς, γνωρίζειν τὸν Υἱὸν τοῦ Παντοκράτορος. Οὐ μόνον τοίνυν τοῖς ἐπιτυγχάνουσιν ἀπλῶς οὕτω δύσκολος ἢ τῆς ἀληθείας κτῆσις, ἀλλὰ ὧν τυγχάνει ἢ ἐπιστήμη οἰκεία, μηδὲ τούτοις ἀθρόαν δίδοσθαι τὴν θεωρίαν, ἢ κατὰ τὸν Μωϋσέα ἱστορία διδάσκει, μέχρις ἂν ἐθισθέντες ἀντωπεῖν, καθάπερ οἱ Ἑβραῖοι, τῇ δόξῃ τῇ Μωϋσέως καὶ οἱ ἅγιοι τοῦ Ἰσραὴλ ταῖς τῶν ἀγ-
 20 γέλων ὀπτασίαις, οὕτω καὶ ἡμεῖς ταῖς τῆς ἀληθείας μαρμαρυγαῖς ἀντιβλέπειν δυνηθῶμεν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΣΤ'.

Ἐπόδειγμα τῆς μυστικῆς σκέψεως (περὶ ἧς ἐγένετο λόγος ἐν τῷ προηγουμένῳ κεφαλαίῳ) ἀποτελεῖ ἢ μυστικὴ ἐξήγησις τοῦ Δεκαλόγου.

25

Ἐπόδειγμα δ' ἡμῖν κατὰ παραδομὴν ἐκκείσθω εἰς σαφήνειαν γνω-
 στικὴν ἢ Δεκάλογος. Καὶ ὅτι μὲν ἱερὰ ἢ δεκάς, παρέλκει λέγειν τὰ νῦν. Εἰ δὲ αἱ πλάκες αἱ γεγραμμέναι ἔργον Θεοῦ, φυσικὴν ἐμφαίνουσαι
 δημιουργίαν εὐρεθήσονται· δάκτυλος γὰρ Θεοῦ δύναμις νοεῖται Θεοῦ,
 30 δι' ἧς ἢ κτίσις τελειοῦται οὐρανοῦ καὶ γῆς, ὧν ἀμφοῖν αἱ πλάκες νοη-

30. Μάρκ. 10, 48 κ. ἄ.

31. Ματθ. 16, 17.

32. Ἐξ. 34, 30.

1. Ἐξ. 32, 16.

γύρω ἀπὸ τὰ φαράγγια νὰ δέχεται ἐπικήμες τιμές. Ὁ Ἰησοῦς εἶδε αὐτὸ τὸ θέαμα ἀπὸ χαμηλά, ἐνῶ τὸ πνεῦμα του φτερούγιζε στὰ ὕψη, μαζί με τὸν Χαλέβ. Δὲν εἶδαν ὅμως τὰ ἴδια καὶ οἱ δύο. Ὁ ἕνας κατέβηκε πιὸ γρήγορα, ἐπειδὴ εἶχε πολὺ βάρος, ὁ ἄλλος κατέβηκε ἀργότερα μετὰ τὸν πρῶτο, καὶ ἐξιστοροῦσε τὴ δόξα ποὺ εἶδε, ἐπειδὴ μπόρεσε νὰ παρατηρήσει καλύτερα ἀπὸ τὸν ἄλλο, ἀπὸ τὸν ὁποῖο ἦταν καὶ καθαρότερος. Ἡ ἱστορία νομίζω δηλώνει, ὅτι ἡ γνώση δὲν εἶναι ὅλων κτῆμα. Γιατὶ ἄλλοι παρατηροῦν τὸ σῶμα τῶν Γραφῶν, τὶς λέξεις καὶ τὰ ὀνόματα, ὅπως τὸ σῶμα τοῦ Μωυσῆ· ἄλλοι προσέχουν τὶς ἐννοιες καὶ τὴ σημασία τῶν ὀνομάτων, ἀσχολούμενοι λεπτομερῶς μετὰ τὸ Μωυσῆ ποὺ εἶναι μαζί με τοὺς ἀγγέλους. Ἀλλὰ βέβαια καὶ ἀπὸ ἐκείνους ποὺ κραυγάζουν στὸν Κύριο οἱ πολλοὶ ἔλεγαν, «Υἱὲ τοῦ Δαβὶδ, ἐλέησέ με»³⁰. λίγοι τὸν ἀναγνώριζαν ὡς Υἱὸ τοῦ Θεοῦ, ὅπως ὁ Πέτρος, ποὺ τὸν μακάρισε ὁ Χριστὸς, λέγοντας· «γιατὶ σ' αὐτὸν δὲν ἀποκάλυψε τὴν ἀλήθεια σὰρκα καὶ αἷμα (ἄνθρωπος), ἀλλὰ ὁ Πατέρας του ποὺ βρίσκεται στὸν οὐρανό»³¹, δηλώνοντας, ὅτι ὁ γνωστικὸς γνωρίζει τὸν Υἱὸ τοῦ Παντοκράτορα ὄχι μετὰ τὴ σὰρκα ποὺ δέχτηκε κύηση, ἀλλὰ ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν πατρικὴ δύναμη. Δὲν εἶναι λοιπὸν μόνο γιὰ ἓνα τυχαῖο γενικὰ δύσκολη ἢ ἀπόκτηση τῆς ἀλήθειας, ἀλλὰ, ὅπως μᾶς διδάσκει τὸ ἐπεισόδιο μετὰ τὸν Μωυσῆ, καὶ σ' αὐτοὺς ποὺ ἡ ἐπιστήμη (γνώση) τοὺς εἶναι οἰκία, οὔτε καὶ σ' αὐτοὺς δίνεται πλήρης ἡ θεωρία, μέχρι ποὺ νὰ συνηθίσουν ν' ἀντικρύσουν κατὰματα, ὅπως οἱ Ἑβραῖοι τὴ δόξα τοῦ Μωυσῆ³² καὶ οἱ ἅγιοι τοῦ Ἰσραὴλ τὶς ὀπτασίαι τῶν ἀγγέλων, ἔτσι νὰ μπορέσουμε κι ἐμεῖς νὰ ἀντικρύσουμε κατὰματα τὶς ἀκτινοβολίες τῆς ἀλήθειας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΣΤ'.

Παράδειγμα τῆς μυστικῆς σκέψης (γιὰ τὴν ὁποία ἔγινε λόγος στὸ προηγούμενο κεφάλαιο) ἀποτελεῖ ἡ μυστικὴ ἐξήγηση τοῦ Δεκαλόγου.

Ὡς ὑπόδειγμα γιὰ γνωστικὴ σαφήνεια ἃς λάβουμε τὸν Δεκάλογο. Ὅτι ἡ δεκάδα εἶναι ἱερή, εἶναι περιττὸ νὰ τὸ συζητήσουμε τώρα. Ἄν λοιπὸν οἱ γραμμένες πλάκες εἶναι ἔργο τοῦ Θεοῦ¹, θὰ βρεθοῦν νὰ φανερώσουν φυσικὴ δημιουργία. Γιατὶ ὡς «δάσκαλος τοῦ Θεοῦ» ἐννοεῖται ἡ δύναμη τοῦ Θεοῦ, χάρις στὴν ὁποία ὀλοκληρώνεται ἡ δημιουργία τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς. Αὐτῶν τῶν δύο σύμβολα θὰ νοηθοῦν οἱ πλά-

θήσονται σύμβολα. Θεοῦ μὲν γὰρ γραφή καὶ εἰδοποιία ἐναποκειμένη τῇ πλακί δημιουργία τοῦ κόσμου τυγχάνει, ἡ Δεκάλογος δὲ κατὰ μὲν οὐράνιον εἰκόνα περιέχει ἥλιον καὶ σελήνην, ἄστρα, νέφη, φῶς, πνεῦμα, ὕδωρ, ἀέρα, σκότος, πῦρ. Αὕτη φυσικὴ Δεκάλογος οὐρανοῦ. Ἡ δὲ 5 τῆς γῆς εἰκὼν περιέχει ἀνθρώπους, κτήνη, ἔρπετά, θηρία, καὶ τῶν ἐνύδρων ἰχθύας καὶ κήτη· τῶν τε αὖ πτηνῶν ὁμοίως τὰ τε σαρκοβόρα καὶ τὰ ἡμέρω χρώμενα τροφῇ, φυτῶν τε ὡς οὕτως, τὰ καρποφόρα καὶ ἄκαρπα. Αὕτη φυσικὴ Δεκάλογος γῆς. Καὶ «ἡ κιβωτὸς» δέ, ἡ ταῦτα περιειληφυῖα, ἡ τῶν θείων τε καὶ ἀνθρωπίνων γνῶσις εἶη ἂν καὶ σο- 10 φία. Τάχα δ' ἂν εἶεν αἱ δύο πλάκες αὗται δισσῶν προφητεία διαθηκῶν. Ἀνεκαινίσθησαν οὖν μυστικῶς, πλεοναζούσης ἀγνοίας ἅμα καὶ ἁμαρτίας.

Δισσῶς, ὡς ἔοικε, γράφονται, δισσοῖς πνεύμασιν ἐντολαῖς, τῷ τε ἡγεμονικῷ τῷ τε ὑποκειμένῳ, ἐπεὶ «ἡ σὰρξ ἐπιθυμεῖ κατὰ τοῦ πνεύματος, καὶ τὸ πνεῦμα κατὰ τὴν σαρκός». Ἔστι δὲ καὶ δεκάς τις περὶ τὸν 15 ἄνθρωπον αὐτόν, τὰ τε αἰσθητήρια πέντε καὶ τὸ φωνητικὸν καὶ σπερματικόν, καὶ τοῦτο δὴ ὄγδοον τὸ κατὰ τὴν πλάσιν πνευματικόν, ἕνατον δὲ τὸ ἡγεμονικόν τῆς ψυχῆς, καὶ δέκατον τὸ διὰ τῆς πίστεως προσγεγόμενον ἁγίου Πνεύματος χαρακτηριστικὸν ἰδίωμα. Ἔτι πρὸς τού- 20 τοις δέκα τισὶν ἀνθρωπειοῖς μέρεσι προστάσσειν ἡ νομοθεσία φαίνεται, τῇ τε ὁράσει καὶ ἀκοῇ καὶ τῇ ὀσφρήσει, ἀφῆ τε καὶ γεύσει καὶ τοῖς τούτων ὑπουργοῖς ὀργάνοις, δισσοῖς οὖσι, χερσὶ τε καὶ ποσίν· αὕτη γὰρ ἡ πλάσις τοῦ ἀνθρώπου. Ἐπεισκρίνεται δὲ ἡ ψυχὴ καὶ προσεισ- κρίνεται τὸ ἡγεμονικόν, ᾧ διαλογιζόμεθα, οὐ κατὰ τὴν τοῦ σπέρματος 25 καταβολὴν γεννώμενον, ὡς συνάγεσθαι καὶ ἄνευ τούτου τὸν δέκατον ἀριθμόν, δι' ὧν ἡ πᾶσα ἐνέργεια τοῦ ἀνθρώπου ἐπιτελεῖται. Τῇ τάξει γὰρ εὐθέως γενόμενος ὁ ἄνθρωπος, ἀπὸ τῶν παθητικῶν τὴν ἀρχὴν τοῦ ζῆν λαμβάνει. Τὸ λογιστικὸν τοίνυν καὶ ἡγεμονικὸν αἴτιον εἶναι φαμεν τῆς συστάσεως τῷ ζῶν· ἀλλὰ καὶ τοῦτο τὸ ἄλογον μέρος ἐψυ- 30 χῶσθαι τε καὶ μόριον αὐτῆς εἶναι. Αὐτίκα τὴν μὲν ζωτικὴν δύναμιν, ἣ ἔμπεριέχεται τὸ θρεπτικόν τε καὶ ἀυξητικόν καὶ καθ' ὅλου κινητικόν, τὸ πνεῦμα εἴληχε τὸ σαρκικόν, ὀξύκίνητον ὄν, καὶ παντὶ διὰ τε τῶν αἰσθήσεων καὶ τοῦ λοιποῦ σώματος πορευόμενόν τε καὶ πρωτοπαθοῦν διὰ σώματος τὴν προαιρετικὴν δὲ τὸ ἡγεμονικόν ἔχει δύναμιν, περὶ

κες. Γιατί ἡ Γραφή τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ διαμόρφωση πού ὑπάρχει στήν πλάκα εἶναι ἡ δημιουργία τοῦ κόσμου. Ὁ Δεκάλογος, σύμφωνα μέ τήν εἰκόνα τοῦ οὐρανοῦ, περιέχει τόν ἥλιο καὶ τή σελήνη, τὰ ἄστρα, τὰ σύννεφα, τὸ φῶς, τόν ἀέρα, τὸ νερὸ, τόν ἄνεμο, τὸ σκότος, τὴ φωτιά. Αὐτὸς εἶναι ὁ φυσικὸς Δεκάλογος τοῦ οὐρανοῦ· ἡ εἰκόνα τῆς γῆς περιέχει τοὺς ἀνθρώπους, τὰ ζῶα, τὰ ἔρπετά, καὶ τὰ θηρία, ἀπὸ τὰ ὑδρόβια τὰ ψάρια καὶ τὰ κήτη, ἀπὸ τὰ φτερωτὰ ὅμοια τὰ σαρκοβόρα καὶ ὅσα τρέφονται χωρὶς βία, κι ἀπὸ τὰ φυτὰ ὅμοια τὰ καρποφόρα καὶ τὰ ἄκαρπα. Αὐτὸς εἶναι ὁ φυσικὸς Δεκάλογος τῆς γῆς. Καὶ ἡ «κιβωτὸς» πού τὰ χώρεσε, θὰ μπορούσε νὰ εἶναι ἡ γνώση καὶ ἡ σοφία τῶν θείων καὶ τῶν ἀνθρώπινων πραγμάτων. Ἴσως αὐτὲς οἱ δύο πλάκες εἶναι ἡ προεξαγγελία τῶν δύο διαθηκῶν. Ἀνακαινίσθησαν μυστικά, ἐπειδὴ πλεόναζε ἡ ἄγνοια μαζὶ καὶ ἡ ἁμαρτία.

Διπλά, ὅπως φαίνεται, γράφονται οἱ ἐντολές μέ διπλὸ πνεῦμα, τὸ ἡγεμονικὸ καὶ τὸ ὑπήκοο, ἐπειδὴ «ἡ σάρκα ἐπιθυμεῖ κατὰ τοῦ πνεύματος καὶ τὸ πνεῦμα κατὰ τῆς σαρκας»². Ὑπάρχει δεκάδα καὶ στὸν ἄνθρωπο, τὰ πέντε αἰσθητήρια, ἡ φωνητικὴ ἰκανότητα, καὶ ἡ γεννητικὴ δύναμη, κι αὐτὸ τὸ ὄγδοο, ἡ πνευματικὴ δύναμη κατὰ τὴν πλάση του, ἔνατο τὸ ἡγεμονικὸ τῆς ψυχῆς, καὶ δέκατο τὸ χαρακτηριστικὸ γνώρισμα τοῦ ἁγίου Πνεύματος, πού ἔρχεται μέ τὴν πίστη. Ἐκτὸς ἀπὸ αὐτὰ ἡ νομοθεσία φαίνεται ὅτι ἀπευθύνεται σὲ δέκα ἀνθρώπινα μέρη, τὴν ὄραση, τὴν ἀκοή, τὴν ὄσφρηση, τὴν ἀφή καὶ τὴ γεύση καὶ τὰ ὑψητικά τους ὄργανα πού εἶναι δύο τὰ χέρια καὶ τὰ πόδια. Αὐτὴ εἶναι ἡ κατασκευὴ τοῦ ἀνθρώπου. Εἰσέρχεται ἔπειτα ἡ ψυχὴ καὶ προηγουμένως τὸ ἡγεμονικὸ, μέ τὸ ὁποῖο διαλογιζόμαστε, πού δὲ γεννιέται μέ τὴ γονιμοποίηση, ὥστε καὶ χωρὶς αὐτὸ νὰ συνάγεται ὁ ἀριθμὸς δέκα, μέ τὰ ὁποῖα δέκα πραγματοποιεῖται ὅλη ἡ ἐνεργητικότητα τοῦ ἀνθρώπου. Γιατί μέ τὴ σειρά, μόλις γίνει ὁ ἄνθρωπος, παίρνει τὴν ἀρχὴ τῆς ζωῆς ἀπὸ τὰ παθητικά. Τὸ λογιστικὸ λοιπόν, πού εἶναι καὶ τὸ ἡγεμονικὸ, εἶναι αἷτιο τῆς σύστασης τοῦ ζώου. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τὸ ἄλογο μέρος ἔχει λάβει ψυχὴ καὶ εἶναι μέρος τῆς. Ἡ ζωτικὴ πάλι δύναμη, στήν ὁποία ἐμπεριέχεται τὸ θρεπτικὸ καὶ τὸ αὐξητικὸ καὶ γενικὰ τὸ κινητικὸ, ἔλαχε στὸ σαρκικὸ πνεῦμα, πού κινεῖται μέ σφοδρότητα καὶ περνᾷ ἀπὸ κάθε μεθυσία τῶν αἰσθήσεων καὶ τοῦ ὑπόλοιπου σώματος καὶ πάσχει στὸ σῶμα πρῶτα. Τὴν προαιρετικὴ δύναμη τὴν ἔχει τὸ ἡγεμονικὸ, μέ τὴν ὁποῖα γίνεται ἡ ἔρευνα, ἡ μάθηση καὶ ἡ γνώση. Ἀλλὰ ἡ ἀναφορὰ

ἦν ἡ ζήτησις καὶ ἡ μάθησις καὶ ἡ γνῶσις Ἄλλὰ γὰρ ἡ πάντων ἀναφορὰ εἰς ἓν συντέτακται, τὸ ἡγεμονικόν, καὶ δι' ἐκεῖνο ζῆ τε ὁ ἄνθρωπος, καὶ πῶς ζῆ. Διὰ τοῦ σωματικοῦ ἄρα πνεύματος αἰσθάνεται ὁ ἄνθρωπος, ἐπιθυμεῖ, ἡδεται, ὀργίζεται, τρέφεται, αὔξεται. Καὶ δὴ καὶ
 5 πρὸς τὰς πράξεις διὰ τούτου πορεύεται τὰ κατ' ἔννοιάν τε καὶ διάνοιαν, καὶ ἐπειδὴν κρατῆ τῶν ἐπιθυμιῶν, βασιλεύει τὸ ἡγεμονικόν. Τὸ οὖν, «Οὐκ ἐπιθυμήσεις», οὐ δουλεύσεις, φησί, τῷ σαρκικῷ πνεύματι, ἀλλὰ ἄρξεις αὐτοῦ· ἐπεὶ «ἡ σὰρξ ἐπιθυμεῖ κατὰ τοῦ πνεύματος», καὶ εἰς τὸ παρὰ φύσιν ἀτακτεῖν ἐπανίσταται, καὶ «τὸ πνεῦμα κατὰ τῆς
 10 σαρκός» εἰς τὴν κατὰ φύσιν τοῦ ἀνθρώπου διεξαγωγὴν ἐπικρατεῖ. Μῆ τι οὖν εἰκότως «κατ' εἰκόνα Θεοῦ γεγονέναι» ὁ ἄνθρωπος εἴρηται, οὐ κατὰ τῆς κατασκευῆς τὸ σχῆμα, ἀλλ' ἐπεὶ ὁ μὲν Θεὸς λόγῳ τὰ πάντα δημιουργεῖ, ὁ δὲ ἄνθρωπος, ὁ γνωστικὸς γενόμενος, τῷ λογικῷ τὰς καλὰς πράξεις ἐπιτελεῖ;

15 Εἰκότως τοίνυν αἱ δύο πλάκες τοῖς δισσοῖς πνεύμασι τὰς δεδομένας ἐντολάς, τῷ τε πλασθέντι, τῷ τε ἡγεμονικῷ τὰς πρὸ τοῦ νόμου παραδεδομένας, ἀλλὰ καὶ εἴρηνται μηνύειν, καὶ τὰ τῶν αἰσθήσεων κινήματα κατὰ τε τὴν διάνοιαν ἀποτυποῦνται κατὰ τε τὴν ἀπὸ τοῦ σώματος ἐνέργειαν φανεροῦνται· ἐξ ἀμφοῖν γὰρ ἡ κατάληψις Πάλιν
 20 τε αὐτὸς ὡς αἰσθησις πρὸς τὸ αἰσθητόν, οὕτω νόησις πρὸς τὸ νοητόν. Διτταὶ δὲ καὶ αἱ πράξεις, αἱ μὲν κατ' ἔννοιαν, αἱ δὲ κατ' ἐνέργειαν.

Καὶ ἡ μὲν πρώτη τῆς Δεκαλόγου ἐντολὴ παρίστησιν, ὅτι μόνος εἷς ἐστὶ Θεὸς παντοκράτωρ, ὃς ἐκ τῆς Αἰγύπτου τὸν λαὸν μετήγαγε διὰ τῆς ἐρήμου εἰς τὴν πατρίαν γῆν, ὅπως καταλαμβάνωσι μὲν διὰ τῶν
 25 θείων ἐνεργημάτων, ὡς ἐδύναντο, τὴν δύναμιν αὐτοῦ, ἀφιστῶνται δὲ τῆς τῶν γενητῶν εἰδωλολατρίας, τὴν πᾶσαν ἐλπίδα ἐπὶ τὸν κατ' ἀλήθειαν ἔχοντες Θεόν. Ὁ δεύτερος δὲ ἐμήνυε λόγος, μὴ δεῖν λαμβάνειν μηδὲν ἐπιφέρειν τὸ μεγαλεῖον κράτους τοῦ Θεοῦ (ὅπερ ἐστὶ τὸ ὄνομα τοῦτο γὰρ μόνον ἐχώρουν καὶ ἔτι νῦν οἱ πολλοὶ μαθεῖν), μὴ φέρειν
 30 τούτου τὴν ἐπίκλησιν ἐπὶ τὰ γενητὰ καὶ μάταια, ἃ δὴ οἱ τεχνῖται τῶν ἀνθρώπων πεποιήκασιν, καθ' ὧν ὁ ὧν οὐ τάσσεται· ἐν ταυτότητι γὰρ ἀγεννήτω ὁ ὧν αὐτὸς μόνος Τρίτος δὲ ἐστὶ λόγος ὁ μηνύων γεγονέναι πρὸς τοῦ Θεοῦ τὸν κόσμον, καὶ δεδωκέναι ἀνάπανσιν ἡμῖν ἐβδόμην ἡμέραν, διὰ τὴν κατὰ τὸν βίον κακοπάθειαν. Θεὸς γὰρ ἄκμητός τε καὶ

ὄλων συγκλείνει σὲ ἓνα, τὸ ἡγεμονικό, καὶ μ' ἐκεῖνο ζεῖ ὁ ἄνθρωπος, καὶ ζεῖ κατὰ ἓνα ὀρισμένο τρόπο. Μὲ τὸ σωματικὸ πνεῦμα ἐπομένως ὁ ἄνθρωπος αἰσθάνεται, ἐπιθυμεῖ, εὐχαριτεῖται, ὀργίζεται, τρέφεται, μεγαλώνει. Καὶ βέβαια μὲ αὐτὸ προχωρεῖ στὶς πράξεις, στὶς ἐννοίες καὶ τὰ διανοήματα, κι ὅταν κυριαρχεῖ στὶς ἐπιθυμίες, βασιλεύει τὸ ἡγεμονικό. Ἡ ἐντολὴ λοιπὸν, «Δὲν θὰ ἐπιθυμήσεις»³, σημαίνει δὲν θὰ γίνεις δοῦλος στὸ σαρκικὸ φρόνημα, ἀλλὰ κύριός του, ἐπειδὴ «Ἡ σὰρκα ἐπιθυμεῖ κατὰ τοῦ πνεύματος»⁴ καὶ ἐξεγείρεται σὲ ἀταξίες παρὰ τὴ φύση, καὶ «τὸ πνεῦμα ἐξεγείρεται κατὰ τῆς σάρκας» καὶ κυριαρχεῖ στὴ κατὰ φύση συμπεριφορὰ τοῦ ἀνθρώπου. Μήπως λοιπὸν δὲν εἰπώθηκε σωστά, ὅτι ὁ ἄνθρωπος «ἔγινε κατὰ τὴν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ»⁵, ὄχι κατὰ τὴ μορφή τοῦ σώματος, ἀλλὰ ἐπειδὴ ὁ Θεὸς ἀπὸ τὴ μιὰ δημιουργεῖ τὰ πάντα μὲ τὸν Λόγο, κι ἀπὸ τὴν ἄλλη ὁ ἄνθρωπος ποὺ ἔγινε γνωστικὸς ἐπιτελεῖ τὶς καλὲς πράξεις μὲ τὸ λογικὸ;

Δικαιολογημένα λοιπὸν εἰπώθηκε ὅτι οἱ δύο πλάκες ποὺ παραδόθηκαν πρὶν ἀπὸ τὸ νόμο, ἀναγγέλλουν τὶς ἐντολὲς ποὺ δόθηκαν στὰ δύο πνεύματα, καὶ σ' αὐτὸ ποὺ δημιουργήθηκε καὶ σ' αὐτὸ ποὺ ἡγεμονεῦει, καὶ οἱ κινήσεις τῶν αἰσθήσεων καὶ στὴ διάνοια ἀποτυπώνονται καὶ μὲ ἐνέργεια τοῦ σώματος ἐκδηλώνονται· γιατί ἡ ἀντίληψη γεννιέται κι ἀπὸ τὰ δύο. Καὶ πάλι, ὅπως εἶναι ἡ αἴσθησις πρὸς τὸ αἰσθητό, ἔτσι εἶναι καὶ ἡ νόησις πρὸς τὸ νοητό. Καὶ οἱ πράξεις εἶναι δύο εἰδῶν, ἄλλες ἀπὸ τὴν κίνηση τῆς διάνοιας, καὶ ἄλλες ἀπὸ τὴν ἐνέργεια.

Ἡ πρώτη ἐντολὴ τοῦ Δεκαλόγου παρουσιάζει ὅτι μόνον ἓνας εἶναι Θεὸς παντοκράτορας⁵, ποὺ ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο μετέφερε τὸ λαὸ μέσα ἀπὸ τὴν ἔρημο στὴ γῆ τῶν προγόνων, γιὰ νὰ κατανοοῦν μὲ τὶς θεῖες ἐνέργειες ὅσο μποροῦσαν τὴ δύναμή του καὶ ν' ἀπέχουν ἀπὸ τὴν εἰδωλολατρία τῶν κτισμάτων, ἔχοντας ὅλες τὶς ἐλπίδες τους στὸν ἀληθινὸ Θεό. Ἡ δεύτερη ἐντολὴ ἔλεγε, ὅτι δὲν πρέπει νὰ πιάνει κανεὶς στὸ στόμα του οὔτε νὰ χρησιμοποιεῖ τὴ μεγαλόπρεπη δύναμη τοῦ Θεοῦ (ποὺ εἶναι τὸ ὄνομά του· γιατί αὐτὸ μόνον εἶχαν τὴ δυνατότητα καὶ τώρα ἀκόμα νὰ μάθουν οἱ πολλοί), καὶ νὰ μὴ μεταφέρει τὴν ἐπίκλησή του στὰ δημιουργημένα καὶ μάταια, ποὺ κατασκεύασαν ἄνθρωποι τεχνίτες, ἀνάμεσα στὰ ὁποῖα δὲν κατατάσσεται ὁ ὑπάρχων· γιατί αὐτὸς μόνος εἶναι σὲ ταυτότητα ἀγέννητη. Τρίτη ἐντολὴ εἶναι ἐκείνη ποὺ λέει, ὅτι ὁ κόσμος ἔγινε ἀπὸ τὸν Θεό, καὶ μᾶς ἔδωσε τὴν ἔβδομη ἡμέρα γιὰ ν' ἀναπαυόμαστε ἀπὸ τὴ βιοτικὴ ταλαιπωρία⁶. Γιατί ὁ Θεὸς εἶναι ἀκού-

ἀπαθῆς καὶ ἀπροσδεῆς, ἀναπαύλης δὲ ἡμεῖς οἱ σαρκοφοροῦντες δεόμεθα. Ἡ ἑβδόμη τοίνυν ἡμέρα «ἀνάπauσις» κηρύσσεται, ἀποχὴ κακῶν, ἐτοιμάζουσα τὴν ἀρχέγονον ἡμέραν, τὴν τῷ ὄντι ἀνάπauσιν ἡμῶν, ἣν δὴ καὶ πρώτην τῷ ὄντι φωτὸς γένεσιν, ἐν ᾧ τὰ πάντα συν-
 5 θεωρεῖται καὶ πάντα κληρονομεῖται. Ἐκ ταύτης τῆς ἡμέρας ἡ πρώτη σοφία καὶ ἡ γνῶσις ἡμᾶς ἐλλάμπεται· τὸ γὰρ φῶς τῆς ἀληθείας φῶς ἀληθές, ἄσκιον, ἀμερῶς μεριζόμενον Πνεῦμα Κυρίου εἰς τοὺς διὰ πίστεως ἡγιασμένους, λαμπτήρος ἐπέχον τάξιν εἰς τὴν τῶν ὄντων ἐπίγνωσιν. Ἀκολουθοῦντες οὖν αὐτῷ δι' ὅλου τοῦ βίου, ἀπαθεῖς καθι-
 10 στάμεθα, τὸ δὲ ἐστὶν ἀναπαύσασθαι. Διὸ καὶ Σολομῶν πρὸ οὐρανοῦ καὶ γῆς καὶ πάντων τῶν ὄντων τῷ Παντοκράτορι γεγονέναι τὴν σοφίαν λέγει, ἥς ἡ μέθεξις ἡ κατὰ δύναμιν, οὐ κατ' οὐσίαν λέγω, θείων καὶ ἀνθρωπίνων καταληπτικῶς ἐπιστήμονα εἶναι διδάσκει.

Ἐνταῦθα γενομένους, ἐν παρέργῳ καὶ ταῦτα ὑπομνηστέον· ἐπεὶ
 15 περὶ ἑβδομάδος καὶ ὀγδοᾶδος ὁ λόγος παρεισῆλθε (κινδυνεύει γὰρ ἡ μὲν ὀγδοᾶς ἑβδομάς εἶναι κυρίως, ἐξᾶς δὲ ἡ ἑβδομάς κατὰ γε τὸ ἐμφανές), καὶ ἡ μὲν κυρίως εἶναι Σάββατον, ἐργάτις δὲ ἡ ἑβδομάς· ἡ τε γὰρ κοσμογονία ἐν ἑξ̄ περαιουῦται ἡμέραις, ἡ τε ἀπὸ τροπῶν ἐπὶ τροπὰς κινήσεις τοῦ ἡλίου ἐν ἑξ̄ συντελεῖται μηνί, καθ' ἣν πῆ μὲν φυλλορροεῖ,
 20 πῆ δὲ βλαστάνει τὰ φυτά, καὶ αἱ τῶν σπερμάτων γίνονται τελειώσεις. Φασὶ δὲ καὶ τὸ ἔμβρυον ἀπαρτίζεσθαι πρὸς ἀκρίβειαν μηνὶ τῷ ἕκτῳ, τουτέστιν ἑκατὸν ἡμέραις καὶ ὀγδοήκοντα πρὸς ταῖς δύο καὶ ἡμίσει, ὡς ἱστορεῖ Πόλυβος μὲν ὁ ἰατρὸς ἐν τῷ Περὶ ὀκταμῆνων, Ἀριστοτέλης δὲ ὁ φιλόσοφος ἐν τῷ Περὶ φύσεως· οἷ τε Πυθαγόρειοι ἐντεῦθεν, οἶμαι,
 25 ἀπὸ τῆς τοῦ κόσμου κατὰ τὸν προφήτην γενέσεως τὸν ἑξ̄ ἀριθμὸν τέλειον νομίζουσι, καὶ «μεσευθὺν» καλοῦσι τοῦτον καὶ «γάμον», διὰ τὸ μέσον αὐτὸν εἶναι τοῦ εὐθέως, τουτέστι τοῦ δέκα καὶ τοῦ δύο· φαίνεται γὰρ ἴσον ἀμφοῖν ἀπέχων. Ὡς δ' ὁ γάμος ἐξ̄ ἄρρενος καὶ θηλείας γεννᾷ, οὕτως ὁ ἑξ̄ περισσοῦ μὲν τοῦ τρία, ἄρρενος ἀριθμοῦ λεγομένου,
 30 ἀρτίου δὲ τοῦ δύο, θήλεος νομιζομένου, γεννᾶται· δις γὰρ τὰ τρία γίνεται ὁ ἑξ̄. Τοσαῦτα πάλιν αἱ γενικώταται κινήσεις, καθ' ἃς ἡ πᾶσα γένεσις φέρεται ἄνω, κάτω, εἰς δεξιὰ, εἰς ἀριστερά, πρόσω, ὀπίσω.

Εἰκότως ἄρα τὸν ἑπτὰ ἀριθμὸν ἀμήτορα καὶ ἄγονον λογιζονται,

ραστος καὶ ἀπαθὴς καὶ δὲν χρειάζεται τιποτα· ἀνάγκη ἀπὸ ἀνάπαυλα ἔχομε ἡμεῖς οἱ σαρκικοί. Ἡ ἕβδομη ἡμέρα λοιπὸν κηρύσσεται ἡμέρα ἀνάπαυσης, ἀποχὴ ἀπὸ τὰ κακά, ποὺ προετοιμάζει τὴν ἀρχέγονη ἡμέρα, τὴν πραγματικὴ ἀνάπαυσή μας, ποὺ εἶναι καὶ ἡ πρώτη πράγματι γένεση τοῦ φωτός, μέσα στὸ ὁποῖο συνθεωροῦνται τὰ πάντα καὶ κληρονομοῦνται τὰ πάντα. Ἀπὸ αὐτὴν τὴν ἡμέρα μᾶς καταυγάζει ἡ πρώτη σοφία καὶ ἡ γνώση. Γιατὶ τὸ φῶς τῆς ἀλήθειας, εἶναι φῶς ἀληθινό, χωρὶς σκιά, Πνεῦμα Κυρίου, ποὺ ἀμέριστα μερίζεται σὲ ἐκείνους ποὺ ἀγιάστηκαν ἀπὸ τὴν πίστη, καὶ λειτουργεῖ σάν λαμπτήρας γιὰ τὴν ἐπίγνωση τῶν ὄντων. Ἀκολουθώντας λοιπὸν αὐτὸ σ' ὀλοκληρῆ τῆ ζωὴ μας, γινόμαστε ἀπαθεῖς· κι αὐτὴ εἶναι ἡ ἀνάπαυσή μας. Γι' αὐτὸ κι ὁ Σολομὼν λέγει, ὅτι «ἡ Σοφία κτίσθηκε ἀπὸ τὸν Παντοκράτορα πρὶν ἀπὸ τὸν οὐρανὸ καὶ τὴ γῆ κι ὅλα τὰ ὄντα»⁷, ἡ μέθεξι τῆς ὁποίας κατὰ δύναμη, δὲν λέγω κατὰ τὴν οὐσία, διδάσκει νὰ εἶναι κανεὶς ἐπιστήμονας μ' ἐπίγνωση τῶν θείων καὶ τῶν ἀνθρώπινων πραγμάτων.

Στὸ σημεῖο αὐτὸ ἄς ὑπενθυμίσουμε παρεκβατικά καὶ τὰ ἐξῆς· Ἐπειδὴ ὁ λόγος μίλησε γιὰ ἕβδομάδα καὶ ὄγδοάδα (γιατὶ κινδυνεύει ἡ ὄγδοάδα νὰ εἶναι πράγματι ἕβδομάδα καὶ ἡ ἕβδομάδα ἐξάδα, τουλάχιστο φαινομενικά), ἡ ὄγδοάδα εἶναι πραγματικὸ Σάββατο, ἐνῶ ἡ ἕβδομάδα ἐργατικὴ· γιατί καὶ ἡ δημιουργία ὀλοκληρώνεται σὲ ἕξι ἡμέρες, καὶ ἡ τροπὴ τοῦ ἡλίου σὲ ἄλλη τροπὴ συντελεῖται σὲ ἕξι μῆνες, κατὰ τὴν ὁποία μιὰ περίοδο πέφτουν τὰ φύλλα καὶ μιὰ ἄλλη βλαστάνουν τὰ φυτὰ καὶ ὀλοκληρώνεται ἡ διεργασία μέσα στὰ σπέρματα). Λένε ὅτι καὶ τὸ ἔμβρυο ὀλοκληρώνεται πλήρως στὸν ἕκτο μῆνα, δηλαδή σὲ ἕκατὸν ὄγδόντα δύο καὶ μισὴ ἡμέρες, ὅπως ἱστορεῖ ὁ Πόλυβος ὁ γιατρὸς στὸ ἔργο του Περὶ ὀκταμήνων, καὶ ὁ Ἀριστοτέλης ὁ φιλόσοφος στὸ ἔργο του Περὶ φύσεως. Καὶ οἱ Πυθαγόρειοι ἀπὸ ἐδῶ, νομίζω, ἀπὸ τὴ γένεση τοῦ κόσμου κατὰ τὸν προφήτη, νομίζουν τέλειο τὸν ἀριθμὸ ἕξι, γι' αὐτὸ τὸ γάμο τὸν καλοῦν εὐθύ, ἐπειδὴ εἶναι τὸ μέσο τοῦ εὐθέος, δηλαδή τοῦ δέκα καὶ τοῦ δύο· γιατί φαίνεται ὅτι ἀπέχει ἕξις ἀπὸ τὰ δύο. Κι ὅπως ὁ γάμος ἀπὸ τὸ ἀρσενικὸ καὶ τὸ θηλυκὸ εἶναι γόνιμος, ἔτσι καὶ ὁ ἕξι γεννιέται ἀπὸ τὸν περιττὸ τρία, ποὺ λέγεται ἀρσενικὸς ἀριθμὸς, κι ἀπὸ τὸν ἄρτιο δύο, ποὺ θεωρεῖται θηλυκός· γιατί δύο φορές τὸ τρία κάνουν ἕξι. Τόσες πάλι εἶναι καὶ οἱ γενικότατες κινήσεις, κατὰ τὶς ὁποῖες κάθε γένεση κινεῖται ἄνω, κάτω, δεξιὰ, ἀριστερὰ, μπροστά, πίσω.

Εὐλόγα λοιπὸν τὸν ἀριθμὸ ἑπτὰ τὸν θεωροῦν δίχως μητέρα καὶ

τὸ Σάββατον ἐρμηνεύοντες καὶ τὸ τῆς ἀναπαύσεως εἶδος ἀλληγοροῦντες, καθ' ἣν «οὔτε γαμοῦσιν, οὔτε γαμίσκονται ἔτι»· οὔτε γὰρ ἕκτινος ἀριθμοῦ ἐπὶ τινα λαμβάνουσι γίνεται ὁ ἑπτά, οὔτε ἐπὶ τινα ληφθείς, ἀποτελεῖ τῶν ἐντὸς τῆς δωδεκάδος ἐκάτερον. Τὴν τε ὀγδοάδα 5 κύβον καλοῦσι, μετὰ τῶν ἑπτὰ πλανωμένον τὴν ἀπλανῆ συγκαταριθμοῦντες σφαιῶρα, δι' ὧν ὁ μέγας ἐνιαυτὸς γίνεται, οἷον περίοδος τις τῆς τῶν ἐπηγγελμένων ἀνταποδόσεως. Ταύτη τοι ὁ Κύριος τέταρτος ἀναβάς εἰς τὸ ὄρος, ἕκτος γίνεται, καὶ φωτὶ περιλάμπεται πνευματικῶ, τὴν δύναμιν τὴν ἀπ' αὐτοῦ παραγυμνώσας, εἰς ὅσον οἶόν τε ἦν ἰδεῖν 10 τοῖς ὄραν ἐκλεγεῖσι· δι' ἑβδόμης ἀνακηρυσσόμενος τῆς φωνῆς Υἱὸς εἶναι Θεοῦ, ἵνα δὴ οἱ μὲν ἀναπαύσωνται, πεισθέντες περὶ αὐτοῦ, ὁ δὲ διὰ γενέσεως, ἦν ἐδήλωσεν ἡ ἑξάς, ἐπίσημος, ὀγδοὰς ὑπάρχων, φανῆ Θεὸς ἐν σαρκίῳ, τὴν δύναμιν ἐνδεικνύμενος· ἀριθμούμενος μὲν ὡς ἄνθρωπος, κρυπτόμενος δὲ ὅς ἦν· τῇ μὲν γὰρ τάξει τῶν ἀριθμῶν συγ- 15 καταλέγεται καὶ ὁ ἕξ, ἡ δὲ τῶν στοιχείων ἀκολουθία ἐπίσημον γνωρίζει τὸ μὴ γραφόμενον. Ἐνταῦθα κατὰ μὲν τοὺς ἀριθμοὺς αὐτοὺς σφύζεται τῇ τάξει ἐκάστη μονὰς εἰς ἑβδομάδα τε καὶ ὀγδοάδα, κατὰ δὲ τὸν τῶν στοιχείων ἀριθμὸν ἕκτον γίνεται τὸ ζῆτα, καὶ ἑβδομον τὸ ἦτα. Ἐκκλαπέντος δ', οὐκ οἶδ' ὅπως, τοῦ ἐπισήμου εἰς τὴν γραφήν, κἂν 20 οὕτως ἐπώμεθα, ἕκτη μὲν γίνεται ἡ ἑβδομάς, ἑβδόμη δὲ ἡ ὀγδοάς· διὸ καὶ ἐν τῇ ἕκτη ὁ ἄνθρωπος λέγεται πεποιῆσθαι, ὁ τῷ ἐπισήμῳ πιστὸς γενόμενος, ὡς εὐθέως Κυριακῆς κληρονομίας ἀνάπαυσιν ἀπολαβεῖν.

Τοιοῦτόν τι καὶ ἡ ἕκτη ὥρα τῆς σωτηρίου οἰκονομίας ἐμφαίνει, καθ' ἣν ἐτελειώθη ὁ ἄνθρωπος. Ναὶ μὴν τῶν μὲν ὀκτὼ αἱ μεσότητες 25 γίνονται ἑπτὰ, τῶν δὲ ἑπτὰ φαίνονται εἶναι τὰ διαστήματα ἕξ· ἄλλος γὰρ ἐκεῖνος λόγος, ἐπὶ τὴν ἑβδομάς δοξάζει τὴν ὀγδοάδα, καὶ «οἱ οὐρανοὶ τοῖς οὐρανοῖς διηγοῦνται δόξαν Θεοῦ». Οἱ τούτων αἰσθητοὶ τύποι τὰ παρ' ἡμῖν φωνήεντα στοιχεῖα. Οὕτω καὶ αὐτὸς εἴρηται ὁ Κύριος Α καὶ Ω, «ἀρχὴ καὶ τέλος, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν». Οὐ τοίνυν, ὥσπερ τινὲς ὑπολαμβάνουσι, τὴν ἀνάπαυσιν τοῦ Θεοῦ πέπανται ποιῶν ὁ Θεὸς ἀγαθὸς γὰρ ὢν, εἰ παύσεται ποτε ἀγαθοεργῶν, καὶ τοῦ Θεοῦ εἶναι παύσεται, ὅπερ οὐδὲ εἰπεῖν θέμις.

8. Ματθ. 22, 30. Λουκᾶ 20, 35.

9. Ματθ. 17, 1 ἔ.

10. Δηλαδή στον Χριστό.

11. Πρβλ. Ματθ. 27, 45.

12. Ψαλμ. 18, 2.

13. Ἀποκ. 21, 6.

14. Ἰω. 1, 3.

ἀγνοο, ἐρμηνεύοντας τὸ Σάββατο κι ἀλληγορώντας τὸ εἶδος τῆς ἀνάπαυσης, κατὰ τὴν ὁποία «οὔτε νυμφεύονται οὔτε παντρεύονται πιά»⁸. Γιατί οὔτε παίρνοντας ἕναν ἀριθμὸ ἐπὶ ἄλλον γίνεται ὁ ἀριθμὸς ἑπτὰ, οὔτε ἂν ληφθεῖ ἐπὶ κάποιον ἄλλον κάνει κάποιον μέσα ἀπὸ τὴ δωδεκάδα. Τὴν ὄγδοάδα τὴν καλοῦν κύβο, συγκαταριθμώντας μαζί μὲ τοὺς ἑπτὰ πλανῆτες τὴν ἀπλανῆ σφαῖρα, μὲ τὰ ὁποῖα γίνεται ὁ μέγας ἐνιαυτός, σὰν μιὰ περίοδος τῆς ἀνταπόδοσης τῶν ὑποσχέσεων. Ἔτσι, ἐνῶ ὁ Κύριος ἀνέβηκε στὸ ὄρος τέταρτος, γίνεται ἕκτος καὶ περιλάμπεται μὲ φῶς πνευματικό, ἀπογυμνώνοντας τὴ δύναμη ποὺ ἐκπέμπεται ἀπὸ αὐτόν, στὸ βαθμὸ ποὺ θὰ μπορούσαν νὰ τὴ δοῦν ἐκεῖνοι ποὺ εἶχαν ἐκλεγεῖ ἀπὸ αὐτόν⁹. Μὲ ἑβδομη φωνὴ ἀνακηρυσσόταν ὅτι εἶναι Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ὥστε ἐκεῖνοι νὰ ἠσυχάσουν, ἔχοντας πεισθεῖ γι' αὐτόν, ἐνῶ αὐτὸς μὲ τὴ γένεση ποὺ δήλωσε ἡ ἑξάδα, ἐπιφανῆς, ὄντας ὄγδοάδα, νὰ φανεῖ Θεὸς μέσα στὴ σὰρκα, δείχνοντας τὴ δύναμή του ἐνῶ δηλαδὴ συγκαταλεγόταν μὲ τοὺς ἀνθρώπους, στὴν πραγματικότητα κρυβόταν ποιὸς ἦταν. Γιατί, συγκαταλέγεται βέβαια στὴν τάξη τῶν ἀριθμῶν καὶ ὁ ἕξι, ἡ ἀκολουθία ὅμως τῶν στοιχείων ἀναγνωρίζει ὡς σύμβολο αὐτὸ ποὺ δὲ γράφεται. Ἐδῶ κατὰ τοὺς ἀριθμοὺς αὐτοὺς διατηρεῖται στὴν τάξη κάθε μονάδα ὡς τὴν ἑβδομη καὶ ὡς τὴν ὄγδοη, ἐνῶ κατὰ τὸν ἀριθμὸ τῶν στοιχείων τὸ ζῆτα γίνεται ἕκτο καὶ ἑβδομο τὸ ἦτα. Ἀφοῦ παραλείφθηκε ὅμως, δὲν ξέρω πῶς, τὸ σύμβολο στὴ γραφὴ, ἔστω κι ἔτσι ἄς συνεχίσουμε· ἡ ἑβδομάδα γίνεται ἕκτη καὶ ἡ ὄγδοάδα ἑβδομη. Γι' αὐτὸ καὶ λέγεται ὅτι ὁ ἄνθρωπος πλάστηκε τὴν ἕκτη ἡμέρα, αὐτὸς ποὺ ἔγινε πιστὸς στὸν ἐπιφανή¹⁰, ὥστε ν' ἀπολαύσει ἀμέσως τὴν ἀνάπαυση τῆς κληρονομίας τοῦ Κυρίου.

Κάτι τέτοιο φανερώνει καὶ ἡ ἕκτη ὥρα τῆς σωτήριας οἰκονομίας¹¹, κατὰ τὴν ὁποία ἔγινε ὁ ἄνθρωπος τέλειος. Καὶ βέβαια οἱ μεσότητες τῶν ὀκτῶ γίνονται ἑπτὰ, καὶ τὰ διαστήματα τῶν ἑπτὰ φαίνονται νὰ εἶναι ἕξι. Γιατί ἄλλος εἶναι ἐκεῖνος ὁ λόγος, ὅταν ἡ ἑβδομάδα δοξάζει τὴν ὄγδοάδα καὶ «οἱ οὐρανοὶ διηγούνται τοὺς οὐρανοὺς τὴ δόξα τοῦ Θεοῦ»¹². Αὐτῶν οἱ αἰσθητοὶ τύποι εἶναι τὰ δικά μας φωνήεντα. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ ἴδιος ὁ Κύριος λέγεται Α καὶ Ω «ἀρχὴ καὶ τέλος»¹³, «ἀπὸ τὸν ὁποῖο ἔγιναν ὅλα, καὶ χωρὶς αὐτόν δὲν ἔγινε τίποτα»¹⁴. Δὲν σταμάτησε λοιπὸν ὁ Θεὸς νὰ δημιουργεῖ, ὅπως νομίζουν μερικοί, τὴν ἀνάπαυση τοῦ Θεοῦ. Γιατί, ἐπειδὴ εἶναι ἀγαθός, ἂν παύσει κάποτε νὰ ἀγαθοποιεῖ, θὰ παύσει καὶ νὰ εἶναι Θεός, πράγμα ποὺ οὔτε νὰ τὸ ποῦμε δὲν

Ἔστι δ' οὖν καταπεπαυκέναι τὸ τὴν τάξιν τῶν γενομένων εἰς πάντα χρόνον ἀπαραβάτως φυλάσσεσθαι τεταχέναι, καὶ τῆς παλαιᾶς ἀταξίας ἕκαστον τῶν κτισμάτων καταπεπαυκέναι· αἱ μὲν γὰρ κατὰ τὰς διαφόρους ἡμέρας δημιουργία ἀκολουθία μεγίστη παρειλήφεισαν, 5 ὡς ἂν ἐκ τοῦ προγενεστέρου τὴν τιμὴν ἐξόντων ἀπάντων τῶν γενομένων, ἅμα νοήματι κτισθέντων, ἀλλ' οὐκ ἐπίσης ὄντων τιμίων. Οὐδ' ἂν φωνῇ δεδήλωτο ἢ ἑκάστου γένεσις, ἀθρώως ποιῆσαι λεχθείσης τῆς δημιουργίας· ἐχρῆν γὰρ τι καὶ πρῶτον ὀνομάσαι. Διὰ τοῦτο ἄρα προεφητεύθη πρῶτα, ἐξ ὧν τὰ δεύτερα, πάντων ὁμοῦ ἐκ μιᾶς οὐσίας μιᾶ 10 δυνάμει γενομένων· ἐν γὰρ, οἶμαι, τὸ βούλημα τοῦ Θεοῦ ἐν μιᾷ ταυτότητι. Πῶς δ' ἂν ἐν χρόνῳ γένοιτο κτίσις, συγγενομένου τοῖς οὐσι καὶ τοῦ χρόνου; Ἦδη δὲ καὶ ἐν ἑβδομάσι πᾶς ὁ κόσμος κυκλεῖται τῶν ζωογονουμένων καὶ τῶν φυομένων ἀπάντων.

Ἐπτά μὲν εἰσιν οἱ τὴν μεγίστην δύναμιν ἔχοντες πρωτόγονοι ἀγγέλων ἄρχοντες, ἑπτὰ δὲ καὶ οἱ ἀπὸ τῶν μαθημάτων τοὺς πλανήτας εἶναί φασιν ἀστέρας, τὴν περιγίειον διοίκησιν ἐπιτελοῦντας, ὑφ' ὧν κατὰ συμπάθειαν οἱ Χαλδαῖοι πάντα γίνεσθαι νομίζουσι τὰ περὶ τὸν θνητὸν βίον, παρ' ὃ καὶ περὶ τῶν μελλόντων λέγειν τινὰ ὑπισχνούνται· τῶν δὲ ἀπλανῶν, ἑπτὰ μὲν αἱ πλειάδες, ἑπτάστεροι δὲ αἱ ἄρκτοι, καθ' ἃς αἱ 20 γεωργία καὶ ναυτιλία συμπεραιουῦνται· ἡ σελήνη τε δι' ἑπτὰ ἡμερῶν λαμβάνει τοὺς μετασχηματισμούς. Κατὰ μὲν οὖν τὴν πρώτην ἑβδομάδα διχότομος γίνεται, κατὰ δὲ τὴν δευτέραν πανσέληνος· τρίτη δὲ ἀπὸ τῆς ἀποκρούσεως αὐθις διχότομος, καὶ τέταρτη ἀφανίζεται. Ἀλλὰ καὶ αὐτῇ, καθάπερ Σέλευκος ὁ μαθηματικὸς παραδίδωσιν, ἑπτάκις μετασχηματίζεται· γίνεται γὰρ ἐξ ἀφεγγοῦς μηνοειδῆς, εἶτα διχότομος, εἶτα ἀμφίκυρτος πανσέληνός τε· καὶ κατὰ ἀπόκρουσιν πάλιν ἀμφίκυρτος, διχότομός τε ὁμοίως καὶ μηνοειδῆς. “Ἐπτατόνω φόρμιγγι νέους κελαδήσομεν ὕμνους”, ποιητῆς τις οὐκ ἄσημος γράφει, καὶ τὴν παλαιὰν λύραν ἑπτάφθογγον εἶναι διδάσκων. Ἐπτά καὶ περὶ τῷ προσώπῳ τῶ 30 ἡμετέρῳ ἐπίκειται τῶν αἰσθητηρίων τὰ ὄργανα· δύο μὲν τὰ τῶν ὀφθαλμῶν, δύο δὲ τὰ τῶν ἀκουστικῶν πόρων, δύο δὲ τὰ τῶν μυκτῆρων, ἑβδομον δὲ τὸ τοῦ στόματος. Τὰς τε τῶν ἡλικιῶν μεταβολὰς κατὰ ἑβδομάδα γίνεσθαι, Σόλωνος αἱ ἐλεγείαι δηλοῦσιν ὧδέ πως

“Παῖς μὲν ἄνηθος ἐὼν ἔτι νήπιος ἔρκος ὀδόντων
35 Φύσας, ἐκβάλλει πρῶτον ἐν ἑπτ' ἔτεσιν·

εἶναι σωστό. Κατάπαυση λοιπὸν εἶναι νὰ ὀρίσει νὰ φυλάγεται ἀπαρά-
βατη γιὰ ὅλο τὸ χρόνο ἢ τάξη ὅσων ἔγιναν, καὶ κάθε κτίσμα νὰ παύσει
τὴν παλαιὰ ἀταξία του. Οἱ δημιουργίες κατὰ τὶς διάφορες ἡμέρες
ἔχουν παραληφθεῖ μὲ μέγιστη ἀκολουθία, σὰ νὰ πρόκειται νὰ ἔχουν
τὴν τιμὴ ἀπὸ τὸ προγενέστερο ὅλα ὅσα ἔγιναν, πού δημιουργήθηκαν
μαζὶ μὲ τὴ σκέψη τους, ἀλλὰ δὲν εἶναι ἐξίσου τῆς ἴδιας τιμῆς. Οὔτε θὰ
εἶχε δηλωθεῖ μὲ τὴ φωνὴ ἢ γένεση τοῦ καθενός, ἂν λεχθεῖ ὅτι κατὰ τὴ
δημιουργία δημιουργήθηκαν ὅλα μαζὶ. Γιατὶ ἔπρεπε καὶ κάτι νὰ ὀνο-
μαστεῖ πρῶτο. Γι' αὐτὸ λοιπὸν προφητεύθηκαν τὰ πρῶτα, καὶ ἀπὸ αὐτὰ
τὰ δεύτερα, ἐνῶ ὅλα ἔχουν γίνεи ὅλα μαζὶ ἀπὸ μιὰ οὐσία καὶ μὲ μία δύ-
ναμη. Γιατὶ ἡ θέληση τοῦ Θεοῦ, νομίζω, εἶναι μία, ἴδια καὶ ἀπαράλλα-
χτη. Πῶς θὰ μπορούσε νὰ γίνεи μέσα στὸ χρόνο ἢ δημιουργία, ἀφοῦ
μαζὶ μὲ τὰ ὄντα ἔγινε καὶ ὁ χρόνος; Ἦδη σὲ ἑβδομάδες ὅλος ὁ κόσμος
κινεῖται κυκλικῶς, ὅλων ὅσα ἔχουν ζωὴ καὶ γεννιοῦνται.

Οἱ πρῶτοι ἀπὸ τοὺς ἀγγέλους μὲ τὴ μέγιστη δύναμη εἶναι ἑφτά¹⁵.
ἑφτά λένε καὶ οἱ μαθηματικοὶ πῶς εἶναι οἱ πλανῆτες, πού ἐκτελοῦν τὴν
γύρω ἀπὸ τὴ γῆ φροντίδα, ἀπὸ τοὺς ὁποίους νομίζουν οἱ Χαλδαῖοι, ὅτι
ὅλα γύρω ἀπὸ τὴ θνητὴ ζωὴ γίνονται κατὰ συμπάθεια., καὶ ἀπὸ αὐτὸ
ὑπόσχονται ὅτι μπορούν νὰ λένε καὶ κάποια μελλοντικά. Ἀπὸ τοὺς
ἀπλανεῖς ἑφτά ἄστρα ἔχει ἡ πούλια, ἑφτά ἄστρα ἔχουν καὶ οἱ δύο ἄρ-
κτοι, σύμφωνα μὲ τὶς ὁποῖες διεξάγονται οἱ γεωργικὲς καὶ οἱ ναυτικὲς
ἀσχολίες. Ἡ σελήνη τὴν ἑβδομὴ ἡμέρα ἀλλάζει μορφή. Τὴν πρῶτη
ἑβδομάδα εἶναι ἡμισέληνος, τὴ δευτέρα πανσέληνος, τὴν τρίτη λιγο-
στεύει καὶ γίνεи πάλι ἡμισέληνος καὶ τὴν τετάρτη χάνεи. Ἀλλὰ καὶ
αὐτὴ, ὅπως παραδίδει ὁ μαθηματικὸς Σέλευκος, μεταβάλλει μορφή
ἑφτά φορές, ἀπὸ σκοτεινὴ δηλαδὴ γίνεи μηνοειδῆς, ἔπειτα ἡμισέλη-
νος, ἔπειτα ἀμφίκυρτη καὶ πανσέληνος· ἔπειτα κατὰ μείωση πάλι ἀμφί-
κυρτη, ἡμισέληνος ὅμοια καὶ μηνοειδῆς. “Μὲ τὴν ἑπτάχορδη φόρμιγ-
γα ἂς ψάλομε νέους ὕμνους”, γράφει ἓνας ὄχι ἄσημος ποιητῆς, διδά-
σκοντας, ὅτι καὶ ἡ παλαιὰ λύρα ἦταν ἑπτάφθογγη. Ἐφτά ὄργανα
αἰσθητήρια ὑπάρχουν καὶ στὸ πρόσωπό μας· δύο μάτια, δύο ἀκουστι-
κοὶ πόροι, δύο ρουθούνια καὶ ἑβδομο τὸ στόμα. Καὶ οἱ μεταβολὲς τῶν
ἡλικιῶν γίνονται κατὰ ἑπτάδες, ὅπως δηλώνουν οἱ ἐλεγεῖες τοῦ Σόλω-
να, πού ἔχουν ὡς ἑξῆς:

“Νήπιο παιδὶ ἀκόμα συμπληρώνοντας τῶν δοντιῶν
τὸ φράχτη, θγάζει τὸ πρῶτο στὰ ἑφτά του χρόνια.

Τούς δ' ἑτέρους ὅτε δὴ τελέση Θεὸς ἔπι ἔνιαυτούς.
 Ἦθης ἐκφαίνει σπέρματα γεινομένης.
 Τῇ τριτάτῃ δὲ γένειον ἀεξομένων ἐπὶ γυίων
 Λαχνοῦται χροίῃς ἄνθος ἀμειβομένης.
 5 Τῇ δὲ τετάρτῃ πᾶς τις ἐν ἑβδομάδι μέγ' ἄριστος
 Ἰσχύν, ἣν τ' ἄνδρες σήματ' ἔχουσ' ἀρετῆς.
 Πέμπτῃ δ' ὄριον ἄνδρα γάμου μεμνημένον εἶναι,
 Καὶ παίδων ζητεῖν εἰς ὀπίσω γενεήν
 Τῇ δ' ἕκτῃ περὶ πάντα καταρτύεται νόος ἀνδρός,
 10 Οὐδ' ἐσιδεῖν ἔθ' ὅμως ἔργα μάταια θέλει.
 Ἑπτὰ δὲ νοῦν καὶ γλῶσσαν ἐν ἑβδομάσι μέγ' ἄριστος.
 Ὀκτώ δ' ἀμφοτέρων τέσσαρα καὶ δέκ' ἔτη.
 Τῇ δ' ἐνάτῃ ἔτι μὲν δύναται, μετριώτερα δ' αὐτοῦ
 Πρὸς μεγάλην ἀρετὴν σῶμά τε καὶ δύναμις
 15 Τῇ δεκάτῃ δ' ὅτε δὴ τελέση Θεὸς ἔπι ἔνιαυτούς,
 Οὐκ ἂν ἄωρος ἐὼν μοῖραν ἔχοι θανάτου".

Πάλιν ἐν ταῖς νόσοις κρίσιμος ἡ ἑβδόμη καὶ ἡ τεσσαρεσκαιδεκάτη,
 καθ' ἃς ἡ φύσις διαγωνίζεται πρὸς τὰ νοσοποιὰ τῶν αἰτίων καὶ μυρία
 τοιαῦτα, ἀγιάζων τὸν ἀριθμὸν, παρατίθεται Ἐρμιππος ὁ Βηρύτιος ἐν
 20 τῷ Περὶ ἑβδομάδος. Σαφῶς δὲ τὸν περὶ ἑβδομάδος τε καὶ ὄγδοάδος
 μυστικὸν λόγον τοῖς γιννώσκουσι παραδίδωσιν ὁ μακάριος Δαβὶδ,
 ὧδέ πως ψάλλων «Τὰ ἔτη ἡμῶν ὡς ἀράχνη ἐμελέτων. Αἱ ἡμέραι τῶν
 ἐτῶν ἡμῶν ἐν αὐτοῖς ἑβδομήκοντα ἔτη. Ἐὰν δὲ ἐν δυναστείαις, ὄγδοή-
 κοντα ἔτη». Εἶη δ' ἡμᾶς βασιλεύειν. Ἰνα τοίνυν γενητὸν εἶναι τὸν κό-
 25 σμον διδαχθῶμεν, μὴ ἐν χρόνῳ δὲ ποιεῖν τὸν Θεὸν ὑπολάβωμεν, ἐπή-
 γαγεν ἡ προφητεία: «Αὕτη ἡ βίβλος γενέσεως καὶ τῶν ἐν αὐτοῖς, ὅτε
 ἐγένετο, ἧ ἡμέρα ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν». Τὸ μὲν
 γὰρ «Ὅτε ἐγένετο», ἀόριστον ἐκφορὰν καὶ ἄχροον μηνύει, τὸ δέ, «ἧ
 ἡμέρα ἐποίησεν ὁ Θεός», τουτέστιν ἐν ἧ καὶ δι' ἧς τὰ πάντα ἐποίησεν,
 30 «ἧς καὶ χωρὶς ἐγένετο οὐδὲ ἓν», τὴν δι' Υἱοῦ ἐνέργειαν δηλοῖ, ὃν φη-
 σιν ὁ Δαβὶδ: «Αὕτη ἡ ἡμέρα ἣν ἐποίησεν ὁ Κύριος εὐφρανθῶμεν καὶ
 ἀγαλλιασῶμεθα ἐν αὐτῇ», τουτέστι, κατὰ τὴν δι' αὐτοῦ γνῶσιν παρα-
 διδομένην, τὴν θεϊαν ἐστίασιν εὐωχηθῶμεν. Ἡμέρα γὰρ εἴρηται, ὁ
 φωτίζων τὰ ἐπικρεκρυμμένα Λόγος, καὶ δι' οὗ εἰς φῶς καὶ γένεσιν

“Όταν ὁ Θεὸς τὸ φέρει στὰ ἄλλα ἑπτὰ χρόνια
 φανερώνει τῆς Ἡβης τὰ σπέρματα τὰ γεννητικά.
 Τὴν τρίτη ἑπτάδα τὰ γένεια πάνω στὰ μέλη πὺ μεγάλωσαν
 πυκνώνουν κι ἀλλάζει τὸ ἄνθος τῆς ὄψης.
 Τὴν τετάρτη ἑπτάδα καθέννας εἶναι πολὺ τέλειος
 στὴ δύναμη, πὺ οἱ ἄνδρες τὴν ἔχουν σημάδι τῆς ἀνδρείας τους.
 Τὴν πέμπτη ἑπτάδα ἄντρας ὠριμος σκέφτεται τὸ γάμο
 καὶ θέλει ν’ ἀφήσει πίσω του ἀπογόνους.
 Τὴν ἕκτη εἶναι σ’ ὅλα καταρτισμένος ὁ νοῦς τοῦ ἄνδρα,
 καὶ δὲ θέλει ν’ ἀσχοληθεῖ πιά μὲ μάταια ἔργα.
 Στὶς ἑπτὰ ἑβδομάδες εἶναι στὸ νοῦ καὶ τὴ γλώσσα πολὺ τέλειος,
 καὶ στὴν ὄγδοη, καὶ τῶν δύο ἑπτάδων χρόνια δεκατέσσερα.
 Τὴν ἔνατη ἔχει ἀκόμα δυνάμεις, ἀλλὰ μετριασμένες
 γιὰ μεγάλα ἐπιτεύγματα καὶ ἀρετὴ καὶ δύναμη.
 Καὶ τὴ δέκατη, ὅταν συμπληρώσει ὁ Θεὸς ἑπτὰ χρόνους,
 δὲν εἶναι πιά ἄνωριμος γιὰ τὴ μοίρα τοῦ θανάτου”.

Καὶ στὶς ἀρρώστιες κρίσιμη εἶναι ἡ ἑβδομη καὶ ἡ δέκατη τέταρτη
 ἡμέρα, κατὰ τίς ὁποῖες ἡ κράση ἀγωνίζεται μὲ τὰ νοσοποιὰ αἷτια. Καὶ
 ἄπειρα τέτοια παραθέτει ὁ Ἑρμῆπος ὁ Βηρύτιος στὸ ἔργο του Περί
 Ἑβδομάδος. Μὲ σαφήνεια παραδίδει τὸ μυστικὸ λόγο γιὰ τὴν ἑβδομά-
 δα καὶ τὴν ὄγδοάδα σὲ ὅσους ξέρουν ὁ μακάριος Δαβὶδ, λέγοντας τὰ
 ἑξῆς: «Τὰ ἔτη μας εἶναι γεμάτα φροντίδες καὶ μόχθους σὰν τῆς ἀρά-
 χνης. Οἱ ἡμέρες τῆς ζωῆς μας συμπληρώνουν ἑβδομήντα ἔτη. Ἄν
 κανένας ἔχει δυνατὴ κράση ὄγδόντα ἔτη»¹⁶. Καὶ μακάρι νὰ τὰ ἀπολαμ-
 βάνομε αὐτά. Γιὰ νὰ διδαχτοῦμε ὅτι ὁ κόσμος εἶναι δημιουργημένος
 καὶ γιὰ νὰ μὴ νομίσουμε ὅτι ὁ Θεὸς τὸν δημιούργησε μέσα στὸ χρόνο, ἡ
 προφητεία πρόσθεσε: «Αὐτὸ τὸ βιβλίον εἶναι ἡ γένεση τοῦ οὐρανοῦ καὶ
 τῆς γῆς καὶ ὅσων ὑπάρχουν σ’ αὐτά, ὅταν ἔγιναν, τὴν ἡμέρα πὺ δημι-
 ούργησε ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸ καὶ τὴ γῆ»¹⁷. Τὸ «ὅταν ἔγιναν» δείχνει ἐκ-
 φορὰ ἀόριστη καὶ χωρὶς χρόνο, ἐνῶ τὸ «τὴν ἡμέρα πὺ δημιούργησε ὁ
 Θεός», δηλαδὴ τὴν ἡμέρα κατὰ τὴν ὁποία καὶ μὲ τὴν ὁποία ἔκανε τὰ
 πάντα, «καὶ χωρὶς τὴν ὁποία δὲν ἔγινε τίποτε»¹⁸, δηλώνει τὴν ἐνέργεια
 τὴν μέσω τοῦ Υἱοῦ, τὸν ὁποῖο ὁ Δαβὶδ τὸν λέει: «Αὐτὴ εἶναι ἡ ἡμέρα
 πὺ ἔκαμε ὁ Κύριος: ἄς εὐφρανθοῦμε κι ἄς χαροῦμε κατ’ αὐτήν»¹⁹, δη-
 λαδὴ ἄς διασκεδάσουμε στὴ θεία ἐστίαση γιὰ τὴ γνώση πὺ μᾶς παρα-
 δόθηκε ἀπὸ αὐτόν. Γιατὶ ἡμέρα ὀνομάστηκε ὁ Λόγος πὺ φωτίζει τὰ

ἕκαστον τῶν κτισμάτων παρήλθεν. Καὶ ὅλως ἡ Δεκάλογος διὰ τοῦ ἰῶτα στοιχείον τὸ ὄνομα τὸ μακάριον δηλοῖ, Λόγον ὄντα τὸν Ἰησοῦν παριστώσα.

Ὁ δὲ πέμπτος ἐξῆς ἐστὶ λόγος περὶ τιμῆς πατρὸς καὶ μητρὸς. 5 Πατέρα δὲ καὶ Κύριον τὸν Θεὸν λέγει σαφῶς· διὸ καὶ τοὺς ἐπιγνόντας αὐτὸν υἱοὺς ἀναγορεύει καὶ θεοὺς. Κύριος οὖν ὁ Πατὴρ ὁ κτίστης πάντων, μήτηρ δὲ οὐχ ὡς τινες, ἡ οὐσία ἐξ ἧς γεγόναμεν, οὐδ', ὡς ἕτεροι ἐκδεδώκασιν, ἡ Ἐκκλησία, ἀλλ' ἡ θεία γνῶσις καὶ ἡ σοφία, ὡς φησι Σολομών, «μητέρα δικαίων» ἀνακαλῶν τὴν σοφίαν, καὶ ἔστι δι' 10 αὐτὴν αἰρετή. Πᾶν τε αὖ τὸ καλὸν καὶ σεμνὸν παρὰ τοῦ Θεοῦ δι' Υἱοῦ γιγνώσκεται. Ἐπεταί τούτῳ ὁ περὶ μοιχείας λόγος· μοιχεία δ' ἐστίν, ἐάν τις καταλιπὼν τὴν ἐκκλησιαστικὴν καὶ ἀληθῆ γνῶσιν, καὶ τὴν περὶ Θεοῦ διάληψιν, ἐπὶ τὴν μὴ προσήκουσαν ἔρχεται ψευδῆ δόξαν, ἥτοι θεοποιῶν τι τῶν γενητῶν ἢ καὶ ἀνειδωλοποιῶν τι τῶν μὴ ὄντων 15 εἰς ὑπέρβασιν, μᾶλλον δὲ ἔκθασιν γνώσεως· ἀλλοτρία δὲ τοῦ γνωστικοῦ ἢ ψευδῆς δόξα, ὥσπερ ἡ ἀληθῆς οἰκεία τε καὶ σύζυγος. Διόπερ καὶ ὁ γενναῖος Ἀπόστολος, ἔν τι τῶν τῆς πορνείας εἰδῶν τὴν εἰδωλολαρίαν καλεῖ, ἀκολούθως τῷ προφήτῃ λέγοντι· «Ἐμοίχευσε τὸ ξύλον καὶ τὸν λίθον τῷ ξύλῳ εἶπεν, ὅτι Πατὴρ μου εἶ σύ· καὶ τῷ λίθῳ, Σὺ 20 ἐγέννησάς με». Ἐπειτα ὁ περὶ φόνου λόγος ἐπακολουθεῖ. Φόνος δ' ἔξαρσίς ἐστι διαία. Τὸν οὖν ἀληθῆ λόγον περὶ Θεοῦ καὶ τῆς αἰδιότητος αὐτοῦ ὁ βουλόμενος ἐξαίρειν, ἵνα τὸ ψεῦδος ἐγκρίνη, λέγων ἥτοι ἀπρονόητον εἶναι τὸ πᾶν, ἢ τὸν κόσμον ἀγένητον, ἢ τῶν κατὰ τὴν ἀληθῆ διδασκαλίαν βεβαίῳ ἐξωλέστατος.

25 Μετὰ δὲ τοῦτον ὁ περὶ κλοπῆς ἐστὶ λόγος. Ὡς οὖν ὁ κλέπτων τὰ ἀλλότρια, μεγάλως ἀδικῶν, εἰκότως περιπίπτει τοῖς ἐπαξίοις κακοῖς, οὕτως ὁ τὰ θεῖα τῶν ἔργων σφετεριζόμενος διὰ τέχνης, ἥτοι πλαστικῆς ἢ γραφικῆς, καὶ λέγων ἑαυτὸν ποιητὴν εἶναι τῶν ζώων καὶ φυτῶν, ὁμοίως τε οἱ τὴν ἀληθῆ φιλοσοφίαν ἀπομιμούμενοι κλέπται εἰσὶ. 30 Κἂν γεωργός τις ἦ, κἂν πατὴρ παιδίου, διάκονός ἐστι σπερμάτων καταβολῆς· ὁ Θεὸς δὲ τὴν πάντων αὐξήσιν καὶ τελείωσιν παρέχων, εἰς τὸ κατὰ φύσιν προσάγει τὰ γινόμενα. Οἱ πλεῖστοι δὲ σὺν καὶ τοῖς φιλοσό-

20. Ἐξ. 20, 12.

22. Κολ. 3, 5. Γαλ. 5, 20.

21. Παρμ. 1, 8. 31, 1.

23. Ἰερ. 3, 9. 2, 27.

κρυμμένα και μέσω του οποίου ἤρθε στο φῶς και στη γένεση καθένα ἀπὸ τὰ κτίσματα. Και γενικὰ ὁ Δεκάλογος μὲ τὸ στοιχεῖο ἰώτα δηλώνει τὸ μακάριο ὄνομα, παριστάνοντας τὸν Ἰησοῦ ὅτι εἶναι Λόγος.

Ἡ πέμπτη στη συνέχεια ἐντολὴ ἀφορᾷ τὴν τιμὴν ποὺ πρέπει ν' ἀποδίδομε στὸν πατέρα και τὴ μητέρα²⁰. Πατέρα και Κύριο λέει βέβαια σαφῶς τὸν Θεό· γι' αὐτὸ και ὅσους ἔχουν τὴν ἐπίγνωσή του τοὺς ὀνομάζει υἱοὺς και θεοὺς. Κύριος λοιπὸν και Πατέρας εἶναι ὁ Δημιουργὸς ὅλων, ἐνῶ μητέρα δὲν εἶναι, ὅπως νομίζουν μερικοί, ἢ οὐσία ἀπὸ τὴν ὁποία γίναμε, οὔτε, ὅπως ἄλλοι ὑπέθεσαν, ἢ Ἐκκλησία, ἀλλ' εἶναι ἡ θεία γνώση και σοφία, ὅπως λέει ὁ Σολομών, καλώντας «μητέρα δικαίων»²¹ τὴ σοφία, και εἶναι προτιμότερη γι' αὐτήν. Και κάθε καλὸ και σεμνὸ γίνεται σ' ἐμᾶς γνωστὸ ἀπὸ τὸν Θεὸ μέσω τοῦ Υἱοῦ. Τὴν πέμπτη ἐντολὴ ἀκολουθεῖ ἡ ἐντολὴ περὶ μοιχείας. Μοιχεία εἶναι ἄν, ἐγκαταλείποντας κανεῖς τὴν ἐκκλησιαστικὴν και ἀληθινὴν γνώσην και τὴν ἀντίληψη γιὰ τὸν Θεό, προχωρεῖ στη μὴ πρέπουσα ψεύτικη γνώμη, δηλαδή θεοποιεῖ κάποιο δημιούργημα ἢ και εἰδωλοποιεῖ κάτι ἀπὸ ὅσα δὲν εἶναι ὑπέρβαση, ἀλλὰ μάλλον εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς γνώσης. Εἶναι ξένη πρὸς τὸν γνωστικὸ ἢ ψεύτικη γνώμη, ὅπως βέβαια ἡ ἀληθινὴ εἶναι οἰκεία και σύζυγός του. Γι' αὐτὸ και ὁ γενναῖος Ἀπόστολος καλεῖ τὴν εἰδωλολατρία²² ἓνα ἀπὸ τὰ εἶδη τῆς πορνείας, ἀκολουθώντας τὸν προφήτη ποὺ λέει: «Ἐμοίχευσε (λατρεύοντας) τὸ ξύλο και τὴν πέτρα· στὸ ξύλο εἶπε· Εἶσαι ὁ πατέρας μου· και στὴν πέτρα· Ἐσὺ μὲ γέννησες»²³. Ἀκολουθεῖ ἡ ἐντολὴ γιὰ τὸ φόνο. Ὁ φόνος εἶναι βίαια ἀφαίρεση. Ὅποιος θέλει ν' ἀπορρίψει τὸν ἀληθὴν λόγο γιὰ τὸν Θεὸ και τὴν αἰωνιότητά του, γιὰ νὰ προκρίνει τὸ ψέμα, λέγοντας ἢ ὅτι τὸ πᾶν εἶναι ἀπρονόητο, ἢ ὁ κόσμος εἶναι ἀδημιούργητος, ἢ βεβαιώνει κάτι κατὰ τῆς ἀληθινῆς διδασκαλίας, εἶναι ὀλεθριότατος.

Ἐπειτα ἀπὸ αὐτὴν εἶναι ἡ ἐντολὴ γιὰ τὴν κλοπὴ. Ὅπως λοιπὸν ὅποιος κλέβει τὰ ξένα κάνει μεγάλη ἀδικία κι εὐλόγα πέφτει στίς ἐπάξιες συμφορές, ἔτσι κι ὅποιος σφετερίζεται ὅσα ἀπὸ τὰ ἔργα εἶναι θεῖα μὲ τὴν τέχνη, ἢ τὴ γλυπτικὴ ἢ τὴ ζωγραφικὴ, και λέει γιὰ τὸν ἑαυτό του, ὅτι εἶναι ποιητὴς τῶν ζώων και τῶν φυτῶν, ὅμοια και ὅποιοι μιμοῦνται τὴν ἀληθινὴν φιλοσοφία, εἶναι κλέφτες. Ἄν κάποιος εἶναι γεωργὸς ἢ πατέρας παιδιοῦ, εἶναι διάκονος καταβολῆς σπερμάτων. Και ὁ Θεὸς παρέχοντας τὴν αὔξηση και τὴν τελείωση ὅλων, ὀδηγεῖ ὅσα γίνονται σ' αὐτὸ ποὺ ταιριάζει στη φύση τους. Οἱ περισσότεροι, μαζί

φοις τὰς αὐξήσεις καὶ τὰς τροπὰς τοῖς ἄστροις κατὰ τὸ προηγούμενον ἀνατιθέασιν, ἀποστεροῦντες τὸ ὅσον ἐπ' αὐτοῖς τὴν ἀκάματον δύναμιν τὸν Πατέρα τῶν ὄλων. Τὰ δὲ στοιχεῖα καὶ τὰ ἄστροα, τουτέστιν αἱ δυνάμεις αἱ διοικητικαί, προσετάγησαν ἐκτελεῖν τὰ εἰς οἰκονομίαν ἐπιτήδεια· καὶ αὐτὰ τε πείθεται, ἄγεται τε πρὸς τῶν ἐπιτεταγμένων αὐτοῖς, ἢ ἂν ἠγῆται τὸ ρῆμα Κυρίου· ἐπεὶπερ ἡ θεία δύναμις ἐπιπεκρυμμένως πάντα ἐνεργεῖν πέφυκεν. Ὁ τοίνυν ἑαυτὸν φάμενος ἐπινενοηκέναι τι ἢ πεποιηκέναι τῶν πρὸς δημιουργίαν συντεινόντων εὐθύνην ὑφέξει τοῦ ἀσεβοῦς τολμήματος

10 Δέκατος δέ ἐστιν ὁ περὶ ἐπιθυμιῶν ἀπασῶν λόγος· καθάπερ οὖν ὁ τῶν μὴ καθηκόντων ἐπιθυμιῶν εὐθύνεται, κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον οὐκ ἐφεῖται ψευδῶν πραγμάτων ἐπιθυμεῖν, οὐδὲ ὑπολαμβάνειν τῶν ἐν γενέσει τὰ μὲν ἔμψυχα ἐξ ἑαυτῶν δύνασθαι, τὰ δὲ ἄψυχα, καθάπαξ μὴ δύνασθαι, καὶ τὸ κώνειον φθείρειν, σοφιζόμενος λέληθεν. Οὐδὲν γὰρ τούτων ἐνεργεῖ ἄνευ τοῦ τῆ βοτάνῃ καὶ τῷ φαρμάκῳ χρωμένον ὥσπερ οὐδ' ἡ ἀξίνη ἄνευ τοῦ κόπτοντος, οὐδὲ ὁ πρίων τοῦ πρίζοντος. Ὡς δὲ καθ' ἑαυτὰ μὲν οὐκ ἐνεργεῖ, ἔχει δὲ τινὰς ποιότητας φυσικὰς τῆ τοῦ τεχνίτου ἐνεργείᾳ συντελούσας τὸ οἰκεῖον ἔργον, οὕτω τῆ καθολικῆ

20 τοῦ Θεοῦ προνοίᾳ διὰ τῶν προσεχέστερον κινουμένων καθ' ὑπόθεσιν εἰς τὰ ἐπὶ μέρους διαδίδοται ἡ δραστικὴ ἐνέργεια.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΖ'.

Ἡ φιλοσοφία δὲν διδάσκει τὴν τελείαν γνώσιν τοῦ Θεοῦ· ἐδόθη ὁμῶς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ διὰ τὴν θεραπείαν τῶν ψυχῶν.

25 Ἄλλ', ὡς ἔοικεν, οἱ φιλόσοφοι τῶν Ἑλλήνων, Θεὸν ὀνομάζοντες, οὐ γινώσκουσιν· ἐπεὶ μὴ σέβουσι κατὰ Θεὸν τὸν Θεόν. Τὰ φιλοσοφούμενα δὲ παρ' αὐτοῖς, κατὰ τὸν Ἐμπεδοκλέα,

“Ὡς διὰ πολλῶν δὴ γλώσσης ἐλθόντα ματαίως ἐκκέχυται στομάτων ὀλίγον τοῦ παντὸς εἰδότην”.

30 Ὡς γὰρ πῦρ τὸ ἀπὸ τοῦ ἡλίου φῶς δι' ὑέλου σκεύους πλήρους ὕδατος, μεθοδεύει ἡ τέχνη εἰς πῦρ, οὕτω καὶ ἡ φιλοσοφία ἐκ τῆς θείας Γραφῆς τὸ ἐμπύρευμα λαβοῦσα, ἐν ὀλίγοις φαντάζεται. Ναὶ μὴν ὡς τὸν αὐτὸν ἀέρα ἀναπνεῖ τε ζῶα ἅπαντα, ἄλλα δὲ ἄλλως καὶ εἰς τι διάφορον,

καὶ οἱ φιλόσοφοι, ἀποδίδουν τὶς αὐξήσεις καὶ τὶς τροπές στὰ ἄστρα, ὅπως ἀναφέρθηκε πρὸ πᾶνω, ἀποστερώντας, ὅσο ἐξαρτᾶται ἀπὸ αὐτούς, ἀπὸ τὴν ἀκούραστη δύναμή του τὸν Πατέρα τῶν ὄλων. Τὰ στοιχεῖα καὶ τὰ ἄστρα, δηλαδή οἱ διοικητικὲς δυνάμεις, πῆραν τὴ διαταγὴ νὰ ἐκτελοῦν τὰ κατάλληλα στὴν οἰκονομία, καὶ πείθονται καὶ ἐκτελοῦν τὰ διαταγμένα σ' αὐτά, ὅπως λέει ὁ λόγος τοῦ Κυρίου. Γιατὶ ἡ θεία δύναμη συνηθίζει νὰ ἐνεργεῖ τὰ πάντα κεκαλυμμένα. "Ὅποιος λοιπὸν ἰσχυριστεῖ, ὅτι ἐπινόησε ἢ ἔκανε κάτι ἀπὸ ὅσα συντελοῦν στὴ δημιουργία, θὰ εἶναι ὑπεύθυνος γιὰ τὸ ἀσεβὲς τόλμημα.

Δέκατη εἶναι ἡ ἐντολὴ γιὰ ὅλες τὶς ἐπιθυμίες. "Ὅπως λοιπὸν ἔχει εὐθύνη ὅποιος ἐπιθυμεῖ ὅσα δὲν πρέπει, μὲ τὸν ἴδιο τρόπο δὲν τοῦ ἐπιτρέπεται νὰ ἐπιθυμεῖ ψεύτικα πράγματα, οὔτε νὰ πιστεύει, ὅτι τὰ ἔμψυχα μποροῦν ἀπὸ μῶνα τους, ἐνῶ τὰ ἄψυχα γενικὰ δὲν μποροῦν νὰ παρέχουν σωτηρία ἢ νὰ βλάπτουν. Κι ἂν κάποιος λέει, ὅτι τὸ ἀντίδοτο δὲν μπορεῖ νὰ θεραπεύσει καὶ τὸ κώνειο φθείρει, χωρὶς νὰ καταλάβει κάνει σόφισμα. Γιατὶ κανένα ἀπὸ αὐτὰ δὲν ἐνεργεῖ χωρὶς ἐκεῖνον ποὺ χρησιμοποιεῖ τὸ βότανο καὶ τὸ φάρμακο, ὅπως οὔτε τὸ τσεκούρι χωρὶς ἐκεῖνο ποὺ κόβει, οὔτε τὸ πριόνι χωρὶς τὸν πριονιστή. "Ἄλλ' ὅπως αὐτά, ἐνῶ ἀπὸ μῶνα τους δὲν ἐνεργοῦν, ἔχουν ὅμως κάποιες φυσικὲς ιδιότητες ποὺ βοηθοῦν τὴν ἐνέργεια τοῦ τεχνίτη στὸ ἔργο του, ἔτσι μὲ τὴν καθολικὴ πρόνοια τοῦ Θεοῦ ἀπὸ αὐτὰ ποὺ κινοῦνται πλησιέστερά του, κατεβαίνοντας πρὸς τὰ ἐπιμέρους, διαδίδεται ἡ δραστικὴ του ἐνέργεια.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΖ'.

**Ἡ φιλοσοφία δὲν διδάσκει τὴν τέλεια γνῶση τοῦ Θεοῦ·
δόθηκε ὅμως ἀπὸ τὸν Θεὸ γιὰ τὴ θεραπεία τῶν ψυχῶν.**

Ἄλλά, ὅπως φαίνεται, οἱ φιλόσοφοι τῶν Ἑλλήνων, ἐνῶ ὀνομάζουν τὸν Θεὸ, δὲν τὸν γνωρίζουν· γιατί δὲ σέβονται τὸν Θεὸ ὅπως πρέπει στὸν Θεό. Ἡ φιλοσοφία τους, σύμφωνα μὲ τὸν Ἐμπεδοκλή, εἶναι·

«Ἐχει μάταια σκορπισθεῖ μὲ τὴ γλῶσσα τους

ἀπὸ τὰ στόματά τους, ποὺ ἀπ' τὸ πᾶν λίγα γνωρίζουν».

"Ὅπως δηλαδή κατὰ κάποιο τρόπο τὸ ἡλιακὸ φῶς μέσω ἑνὸς γυάλινου σκεύους γεμάτου ἀπὸ νερὸ μεθοδεύει καὶ τὸ μετατρέπει σὲ φωτιᾶ, ἔτσι καὶ ἡ φιλοσοφία παίρνοντας τὴ θρυαλλίδα ἀπὸ τὴν ἁγία Γραφή, τὴ φαντάζεται μερικῶς μέσα στὸ λίγο. Ἐξάλλου ὅπως ὅλα τὰ ζῶα ἀνα-

οὕτω δὲ καὶ τὴν ἀλήθειαν μετῆσιν οἱ πλείους, μᾶλλον δέ, τὸν περὶ ἀληθείας λόγον. Οὐ γὰρ περὶ Θεοῦ τι λέγουσιν, ἀλλὰ τὰ ἑαυτῶν πάθη ἐπὶ Θεὸν ἀνάγοντες ἐξηγοῦνται. Γέγονε γὰρ αὐτοῖς ὁ βίος τὸ πιθανὸν ζητοῦσιν, οὐ τὸ ἀληθές· ἐκ μμησεως δὲ ἀλήθεια οὐ διδάσκεται, ἀλλ' 5 ἐκ μαθήσεως. Οὐ γὰρ ἵνα δόξωμεν εἶναι χρηστοὶ εἰς Χριστὸν πιστεύομεν, καθάπερ οὐδὲ εἰς τὸν ἥλιον ἕνεκά γε τοῦ φαίνεσθαι μόνον ἐν ἡλίῳ ὄντας παρερχόμεθα, ἀλλ' ἐνταῦθα μὲν τοῦ ἀλεαίνεσθαι χάριν, ἐκεῖ δὲ τοῦ εἶναι καλὸν καὶ ἀγαθὸν ἕνεκα, Χριστιανοὶ εἶναι διαζόμεθα, ὅτι μάλιστα «διαστῶν ἐστὶν ἡ βασιλεία», ἐκ ζητήσεως καὶ μαθήσεως καὶ 10 συνασκήσεως τελείας τὸ γενέσθαι βασιλέα καρπουμένων. Ὁ μμούμενος ἄρα τὴν δόκησιν δηλοῖ καὶ τὴν πρόληψιν. Ὅτ' ἂν δέ τις, ἔναυσμα λαβὼν τοῦ πράγματος, ἐξάψη τοῦτο ἔνδον ἐν τῇ ψυχῇ πόθῳ καὶ μαθήσει, πάντα ἐπὶ τούτοις κινεῖ πρὸς τὸ ἐπιγνῶναι. Οὐ γὰρ τις μὴ ἀντιλαμβάνεται, οὐδὲ ποθεῖ αὐτό, οὐδὲ ἀσπάζεται τὴν ἐξ αὐτοῦ ὠφέλειαν. 15 Τὸ ὕστερον οὖν ὁ γνωστικὸς ἐπὶ τέλει τῶν κατορθωμάτων μιμεῖται τὸν Κύριον, εἰς ὅσον ἐφικτὸν ἀνθρώποις, ποιότητά τινα κυριακὴν λαβὼν εἰς ἐξομοίωσιν Θεοῦ, οἱ δὲ μὴ ἐπιστάμενοι τὴν γνῶσιν, οὐδὲ κανονίζουσιν δύνανται τὴν ἀλήθειαν. Μεταλαμβάνειν οὖν τῶν γνωστικῶν θεωρημάτων οὐχ οἷόν τε, εἰ μὴ τῶν προτέρων διανοημάτων κενώσωμεν 20 ἑαυτούς· ἀπλῶς γὰρ οὕτως ἀλήθεια κοινῶς λέγεται παντὸς νοητοῦ τε καὶ αἰσθητοῦ. Αὐτίκα ἔνεστι θεάσασθαι καὶ ζωγραφίας ἀλήθειαν παρὰ τὴν δημῶδη, καὶ μουσικῆς σεμνότητα παρὰ τὴν ἀκόλαστον. Καὶ φιλοσοφίας οὖν ἐστὶν ἀληθεία τις παρὰ τοὺς ἄλλους φιλοσόφους, καὶ κάλλος ἀληθινὸν παρὰ τὸ δεδολωμένον.

25 Οὐκ οὖν ποτὲ τὰς ἐπὶ μέρος ἀληθείας, καθ' ὧν ἡ ἀλήθεια κατηγορεῖται, αὐτὴν δὲ τὴν ἀλήθειαν πολυπραγμονητέον, οὐκ ὀνόματα ζητοῦντες μαθεῖν· τὸ γὰρ περὶ Θεοῦ πρᾶγμα οὐκ ἔστιν ἓν, ἀλλὰ μυρία. Διαφέρει δὲ τὸν Θεὸν ζητεῖν, ἢ τὰ περὶ Θεοῦ. Καθόλου δὲ εἰπεῖν περὶ ἐκάστου πράγματος, τῆς οὐσίας τὰ συμβεβηκότα διακριτέον. Καί μοι 30 ἀπόχρη φάναι Θεὸν εἶναι τὸν Κύριον πάντων· αὐτοτελῶς δὲ λέγω τὸν Κύριον πάντων, οὐδενὸς ὑπολειπομένου κατὰ ἐξαίρεσιν. Ἐπεὶ τοίνυν

πνέουν τὸν ἴδιο ἀέρα, ἀλλὰ ἀλλιῶς τὸ καθένα καὶ μὲ κάποια διαφορά, ἔτσι καὶ πάρα πολλοὶ ἀσχολοῦνται μὲ τὴν ἀναζήτηση τῆς ἀλήθειας, ἢ καλύτερα μὲ τὸ λόγο γιὰ τὴν ἀλήθεια. Γιατὶ δὲν λένε κάτι περὶ Θεοῦ, ἀλλὰ ἐξηγοῦν τὰ δικὰ τους πάθη, ἀνάγοντάς τα στὸν Θεό. "Ὀλη τους ἡ ζωὴ ἔγινε ἀναζήτηση τοῦ πιθανοῦ ὄχι τοῦ ἀληθινοῦ. "Ὁμως ἡ ἀλήθεια δὲν διδάσκεται ἀπὸ τὴ μίμηση, ἀλλὰ μὲ τὴ μάθηση. Γιατὶ δὲν πιστεύομε στὸν Χριστὸ γιὰ νὰ φανοῦμε ὅτι εἴμαστε καλοὶ, ὅπως καὶ στὸν ἥλιο δὲν πλησιάζομε γιὰ νὰ φανοῦμε μόνον πῶς εἴμαστε μέσα στὸν ἥλιο, ἀλλὰ στὸν ἥλιο πᾶμε γιὰ νὰ ζεσταθοῦμε, καὶ στὸν Χριστὸ ἐπειδὴ εἶναι καλὸς καὶ ἀγαθὸς, ἐπιδιώκομε νὰ εἴμαστε Χριστιανοί, ἀφοῦ μάλιστα «ἡ βασιλεία ἀνήκει στοὺς βιαστές»¹, πὺ κατορθώνουν νὰ γίνουν βασιλεῖς ἀπὸ ἀναζήτηση, καὶ μάθηση καὶ τέλεια ἄσκηση. "Ὁποῖος λοιπὸν μιμεῖται τὸ φαινόμενο δηλώνει καὶ τὴν προϋπάρχουσα ἔννοια. Ἐνῶ, ὅταν κάποιος λάβει κάποιο ἔναυσμα γιὰ κάτι καὶ τὸ θερμάνει μέσα στὴν ψυχὴ του μὲ τὸν πόθο καὶ τὴ μάθηση, κινεῖ ἔπειτα τὰ πάντα γιὰ νὰ τὸ γνωρίσει πλήρως. Γιατὶ, ὅ,τι δὲν ἀντιλαμβάνεται κάποιος, οὔτε τὸ ποθεῖ οὔτε ἀποδέχεται τὴν ὠφέλειά του. Στὸ τέλος ὁ γνωστικὸς πρὸς ὀλοκλήρωση τῶν κατορθωμάτων του μιμεῖται τὸν Κύριο, ὅσο εἶναι δυνατὸ στοὺς ἀνθρώπους, ἀποκτώντας κάποια ποιότητα τοῦ Κυρίου, γιὰ νὰ ἐξομοιωθεῖ μὲ τὸν Θεό· ὅσοι ὅμως δὲν ἔχουν τὴ γνώση, οὔτε τὴν ἀλήθεια μποροῦν νὰ τὴ βάλουν στὸν κανόνα. Δὲν εἶναι ἐπομένως δυνατὸ νὰ γίνομε μέτοχοι τῶν γνωστικῶν θεωρημάτων, ἂν δὲν ἀδειάσομε τὸν ἑαυτὸ μας ἀπὸ τὰ προηγούμενα διανοήματά μας· γιατί γενικὰ καὶ κοινὰ ἔτσι λέγεται ἡ ἀλήθεια κάθε νοητοῦ καὶ αἰσθητοῦ. "Ἐτσι ἐξᾴλλου μποροῦμε νὰ διακρίνομε καὶ τὴν ἀληθινὴ ζωγραφιὰ ἀπὸ τὴ λαϊκὴ, καὶ τὴ σεμνὴ μουσικὴ ἀπὸ τὴν ἀκόλαστη. Ὑπάρχει λοιπὸν καὶ κάποια ἀλήθεια τῆς φιλοσοφίας στοὺς ἄλλους φιλοσόφους, καὶ ἀληθινὴ ὁμορφιὰ πὺ διακρίνεται ἀπὸ τὴν πλαστή.

Δὲν πρέπει λοιπὸν ποτὲ νὰ πολυεξετάζομε τὶς ἐπιμέρους ἀλήθειες, ἀπὸ τὶς ὁποῖες χαρακτηρίζεται ἡ ἀλήθεια, ἀλλὰ τὴν ἴδια τὴν ἀλήθεια, καὶ νὰ μὴ ζητοῦμε νὰ μάθομε ὄνόματα. Γιατὶ τὸ ζήτημα γύρω ἀπὸ τὸν Θεὸ δὲν εἶναι ἓνα, ἀλλὰ ἄπειρα. Εἶναι διαφορετικὸ τὸ νὰ ἀναζητᾶ κανεὶς τὸν Θεό, ἀπὸ τὸ νὰ ἀναζητᾶ τὰ σχετικὰ μὲ τὸν Θεό. Καὶ γιὰ νὰ μιλῆσω γενικὰ, γιὰ κάθε πράγμα πρέπει νὰ διακρίνονται ἀπὸ τὴν οὐσία τὰ συμβεβηκότα. Γιὰ μένα εἶναι ἀρκετὸ νὰ πῶ, ὅτι Θεὸς εἶναι ὁ Κύριος τῶν πάντων. Καὶ λέγω τὸν Κύριο τῶν πάντων ἀπόλυτα, χωρὶς μὲ

δύο εἰσὶν ἰδέαι τῆς ἀληθείας, τὰ τε ὀνόματα καὶ τὰ πράγματα, οἱ μὲν
 τὰ ὀνόματα λέγουσιν, οἱ περὶ τὰ κάλλη τῶν λόγων διατρίβοντες, οἱ
 παρ' Ἑλλησι φιλόσοφοι, τὰ πράγματα δὲ παρ' ἡμῖν ἐστὶ τοῖς βαρβά-
 ροις. Αὐτίκα ὁ Κύριος οὐ μάτην ἠθέλησεν εὐτελεῖ χρήσασθαι σώμα-
 5 τος μορφῇ, ἵνα μή τις, τὸ ὠραῖον ἐπαινῶν καὶ τὸ κάλλος θαυμάζων,
 ἀφιστῆται τῶν λεγομένων, καὶ τοῖς καταλειπομένοις προσανέχων,
 ἀποτέμνηται τῶν νοητῶν. Οὐ τοίνυν περὶ τὴν λέξιν, ἀλλὰ περὶ τὰ ση-
 μαινόμενα ἀναστρεπτέον· τοῖς μὲν οὖν ἀντιληπτικοῖς καὶ μὴ κινηθεῖσι
 πρὸς γνῶσιν οὐ πιστεύεται ὁ λόγος· ἐπεὶ καὶ οἱ κόρακες ἀνθρωπείας
 10 ἀπομιμοῦνται φωνάς, ἔννοιαν οὐκ ἔχοντες οὐ λέγουσι πράγματος·
 ἀντίληψις δὲ νοερὰ πίστεως ἔχεται. Οὕτω καὶ Ὀμηρος εἶπε, "...
 πατὴρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε", μὴ εἰδὼς τίς ὁ πατὴρ καὶ πῶς ὁ πατήρ. Ὡς
 δὲ τῷ χειρᾶς ἔχοντι τὸ λαβεῖν κατὰ φύσιν, καὶ τῷ ὀφθαλμοῦς ὑγιαίνο-
 ντας κεκτημένῳ τὸ φῶς ἰδεῖν, οὕτω τῷ πίστιν εἰληφότι τὸ γνώσεως με-
 15 ταλαβεῖν οἰκεῖον πέφυκεν, εἰ προσεξεργάσασθαι καὶ «προσοικοδο-
 μῆσαι χρυσόν, ἄργυρον, λίθους τιμίους», τῷ καταβληθέντι «θεμελίῳ»
 γλίχοιτο. Οὐ τοίνυν ὑπισχνεῖται δούλεσθαι μεταλαμβάνειν, ἀλλὰ ἄρ-
 χεσθαι· οὐδὲ μέλλειν, ἀλλ' εἶναι βασιλικόν τε καὶ φωτεινὸν καὶ γνω-
 στικὸν καθῆκεν· οὐδὲ ὀνόματι, ἀλλ' ἔργῳ ἐθέλειν ἄπτεσθαι τῶν πρα-
 20 γμάτων προσῆκεν. Ἀγαθὸς γὰρ ὢν ὁ Θεός, διὰ τὸ ἡγεμονικὸν τῆς κτί-
 σεως ἀπάσης, σώζεσθαι βουλόμενος τοῦτο, ἐπὶ τὸ ποιεῖν ἐτράπετο καὶ
 τὰ λοιπὰ, πρώτην ταύτην εὐεργεσίαν, τὸ γενέσθαι, ἀπ' ἀρχῆς παρα-
 σχῶν αὐτοῖς ἄμεινον εἶναι πολλῶ τὸ εἶναι τοῦ μὴ εἶναι, πᾶς ἂν τις ὁ-
 μολογήσειεν. Ἐπειτα ὡς ἐνεδέχετο φύσεως ἔχειν ἕκαστον, ἐγένετό τε
 25 καὶ γίνεται, προκόπτειν εἰς τὸ αὐτῷ ἄμεινον. Ὡστ' οὐκ ἄτοπον καὶ τὴν
 φιλοσοφίαν ἐκ τῆς θείας Προνοίας δεδόσθαι, προπαιδεύουσαν εἰς τὴν
 διὰ Χριστοῦ τελείωσιν, ἣν μὴ ἐπαισχύνηται γνῶσει βαρβάρῳ μαθη-
 τεύουσα φιλοσοφία προκόπτειν εἰς ἀλήθειαν. Ἄλλ' «αἱ μὲν τρίχες ἠρί-
 θμηνται» καὶ τὰ εὐτελεῖς κινήματα, φιλοσοφία δὲ πῶς οὐκ ἐν λόγῳ;
 30 Καίτοι καὶ τῷ Σαμφῶν ἐν ταῖς θριξίν ἡ δύναμις ἐδόθη, ἵνα καὶ τὰς

2. Ἰλιάς Α 544.

3. Λουκᾶ 12,7.

ἔξαίρεση νὰ μείνει τίποτε. Γιατὶ οἱ ὄψεις τῆς ἀλήθειας εἶναι δύο, τὰ ὀνόματα καὶ τὰ πράγματα. "Ἄλλοι λένε τὰ ὀνόματα, ὅσοι ἀσχολοῦνται μὲ τὴν ὁμορφιὰ τῶν λόγων, οἱ σοφοὶ δηλαδὴ τῶν Ἑλλήνων· ἐμεῖς οἱ βάρβαροι ἀποβλέπομε στὰ πράγματα. Ἐπίσης ὁ Κύριος δὲν θέλησε μάταια νὰ χρησιμοποιοῦσε μιὰ εὐτελὴ σωματικὴ μορφή, γιὰ νὰ μὴ συμβεῖ, ἐπαινώντας κανεὶς τὴν ὠραιότητά του καὶ θαυμάζοντας τὴν ὁμορφιὰ του, νὰ ἀπέχει ἀπὸ τὰ λεγόμενά του, καὶ προσέχοντας σ' αὐτὰ πού ἀπομένουν, νὰ ἀποκόπτεται ἀπὸ τὰ νοητὰ. Δὲν πρέπει λοιπὸν ν' ἀσχολοῦμαστε μὲ τὴ λέξη, ἀλλὰ νὰ στρέφομε τὴν προσοχή μας στὰ νοήματα. Σ' αὐτοὺς πού ἔχουν ὀξεία ἀντίληψη καὶ δὲν ἔχουν κινηθεῖ πρὸς τὴ γνώση, ὁ λόγος δὲν γίνεται πιστευτός· γιατί καὶ τὰ κοράκια ἀπομιμοῦνται ἀνθρώπινες φωνές, χωρὶς νὰ ἔχουν τὴν ἔννοια τοῦ πράγματος πού λένε. Ἡ νοερὴ ἀντίληψη ἀκολουθεῖ τὴν πίστη. "Ἔτσι καὶ ὁ Ὅμηρος, εἶπε βέβαια, "Πατέρας τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν θεῶν"², μὴ γνωρίζοντας ὅμως ποιὸς εἶναι ὁ Πατέρας καὶ πῶς εἶναι ὁ Πατέρας. "Ὅπως γι' αὐτὸν πού ἔχει χέρια εἶναι φυσικὸ τὸ νὰ πιάνει, καὶ γι' αὐτὸν πού ἔχει μάτια ὑγιὴ εἶναι φυσικὸ νὰ βλέπει τὸ φῶς, ἔτσι καὶ γι' αὐτὸν πού ἔχει πιστέψει, εἶναι οἰκειὸ τὸ νὰ γίνεи μέτοχος τῆς γνώσης, ἀνποθήσει στὸ θεμέλιο πού κατατέθηκε νὰ αὐξήσει τὴν ἐργασία καὶ νὰ προσθέσει στὴν οἰκοδομὴ χρυσό, ἄργυρο, πολύτιμες πέτρες. Δὲν ὑπόσχεται ὅτι θέλει νὰ γίνεи μέτοχος, ἀλλὰ ἀρχίζει νὰ εἶναι· οὔτε ὅτι μέλλει, ἀλλὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι ἤδη βασιλικὸς καὶ φωτεινὸς καὶ γνωστικὸς. Καὶ πρέπει νὰ θέλει ν' ἀγγίζει τὰ πράγματα ὄχι μὲ τὸ ὄνομα, ἀλλὰ μὲ ἔργο. Ἐπειδὴ δηλαδὴ ὁ Θεὸς εἶναι ἀγαθός, ἔξαιτίας τῆς ἡγεμονίας του σὲ ὅλη τὴν κτίση, θέλοντας νὰ διατηρηθεῖ αὐτὴ, στράφηκε στὴ δημιουργία καὶ τῶν λοιπῶν ὄντων, παρέχοντας σ' αὐτὰ ἀπὸ τὴν ἀρχῆς πρώτη εὐεργεσία αὐτὴ, τὸ νὰ δημιουργηθοῦν· γιατί τὸ νὰ ὑπάρχει κανεὶς εἶναι πολὺ καλῦτερο ἀπὸ τὸ νὰ μὴν ὑπάρχει, θὰ τὸ ὁμολογοῦσε ὁ καθένας. Ἐπειτα, ὅπως ἦταν ἐνδεχόμενον νὰ εἶναι ὡς πρὸς τὴ φύση του τὸ καθένα, ἔτσι ἔγινε καὶ γίνεται, προκόπτοντας στὸ καλῦτερο γι' αὐτό. Ὡστε δὲν εἶναι ἄτοπο νὰ εἶχε δοθεῖ καὶ ἡ φιλοσοφία ἀπὸ τὴ θεία Πρόνοια, γιὰ νὰ προπαιδεύει στὴν τελείωση μέσω τοῦ Χριστοῦ, ἀν δὲν ντρέπεται ἡ φιλοσοφία νὰ προκόπτει στὴν ἀλήθεια μαθητεύοντας στὴ βάρβαρη γνώση. Ἄλλὰ βέβαια «οἱ τρίχες ἔχουν ἀριθμηθεῖ»³ καὶ τὰ ἀσήμαντα συναισθήματα, ἡ φιλοσοφία ὅμως πῶς δὲν ὑπολογίζεται ἡ ἀξία της; Ἄν καὶ βέβαια καὶ στὸν Σαμψῶν τοῦ δόθηκε ἡ δύναμη στίς

ἀποβλήτους τῶν ἐν τῷ βίῳ τέχνας τὰς κειμένας καὶ μενούσας μετὰ τὴν
 ἔξοδον τῆς ψυχῆς χαμαί, μὴ ἄνευ τῆς θείας δυνάμεως ἐννοῆσαι δίδο-
 σθαι. Αὐτίκα, φησὶν, ἡ Πρόνοια ἄνωθεν ἐκ τῶν προηγουμένων καθά-
 περ κεφαλῆς εἰς πάντας διήκει, ὡς «τὸ μύρον, φησί, «τὸ καταβαῖνον
 5 ἐπὶ τὸν πώγωνα τὸν Ἀαρὼν καὶ ἐπὶ τὴν ὄαν τοῦ ἐνδύματος αὐτοῦ»,
 τουτέστι τοῦ μεγάλου Ἀρχιερέως, «δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο, καὶ χωρὶς
 αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν», οὐκ εἰς τὸν τοῦ σώματος κόσμον· ἔξωθεν δὲ
 τοῦ λαοῦ φιλοσοφία, καθάπερ ἐσθῆς

Οἱ τοίνυν φιλόσοφοι, οἱ εἰς τὴν οἰκείαν συναίσθησιν πνεύματι
 10 αἰσθητικῶν συνασκηθέντες, ἐπὶ μὴ μέρος φιλοσοφίας, ἀλλὰ τὴν αὐτο-
 τελῶς φιλοσοφίαν πολυπραγμονῶσι, φιλαλήθως τε καὶ ἀτύφως προσ-
 μαρτυροῦντες τῇ ἀληθείᾳ, κἂν παρὰ τοῖς ἑτεροδόξοις ἐπὶ τῶν καλῶν
 εἰρημένων, προκόπτωσιν εἰς σύνεσιν κατὰ τὴν θεϊαν διοίκησιν, τὴν
 ἄρρητον ἀγαθότητα, τὴν ἐκάστοτε εἰς τὸ ἄμεινον κατὰ τὸ ἐγχωροῦν
 15 προσαγομένην τὴν τῶν ὄντων φύσιν· ἔπειτα οὐχ Ἑλλησι μόνον, ἀλλὰ
 καὶ βαρβάρους ὁμιλήσαντες, ἐπὶ τὴν πίστιν ἐκ συνασκήσεως κοινῆς εἰς
 σύνεσιν ἰδίαν ἄγονται, παραδεξάμενοι δὲ τὸν θεμέλιον τῆς ἀληθείας,
 δύναμιν προσλαμβάνουσι προιέναι πρόσω ἐπὶ τὴν ζήτησιν, κἂν θένδε
 ἀγαπῶσι μὲν μαθητευσάμενοι, γνώσεως δὲ ὀριγνώμενοι, σπεύδουσιν
 20 εἰς σωτηρίαν. Ταύτη φησὶν ἡ Γραφή «Πνεῦμα αἰσθήσεως» δεδόσθαι
 τοῖς τεχνίταις ἐκ τοῦ Θεοῦ, τὸ δὲ οὐδὲν ἄλλ' ἢ φρόνησίς ἐστι, δύναμις
 ψυχῆς θεωρητικῆ τῶν ὄντων, καὶ τοῦ ἀκολούθου ὁμοίου τε καὶ ἀνο-
 μοίου διακριτικῆ τε αὐτῆς καὶ συνθετικῆ καὶ προστατικῆ καὶ ἀπαγορευ-
 τικῆ, τῶν τε μελλόντων καταστοχαστικῆ. Διατείνει δὲ οὐκ ἐπὶ τὰς τέ-
 25 χνας μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τὴν φιλοσοφίαν αὐτήν. Τί δὴ ποτε οὖν καὶ ὁ
 ὄφεις «φρόνιμος» εἴρηται; ἐπεὶ κἂν τοῖς πονηρεύμασιν ἔστιν εὐρεῖν
 ἀκολουθίαν τινὰ καὶ διάκρισιν καὶ σύνθεσιν καὶ στοχασμὸν τῶν μελ-
 λόντων. Καὶ τὰ πλεῖστα τῶν ἀδικημάτων διὰ τοῦτο λανθάνει, ὅτι
 προσοικονομοῦνται σφισιν οἱ κακοί, τὸ πάντη τε καὶ πάντως τὰς τιμω-
 30 ρίας διαφεύγειν. Πολυμερῆς δὲ οὕσα ἡ φρόνησις, δι' ὅλου τεταμένη
 τοῦ κόσμου, διὰ τε τῶν ἀνθρωπίνων ἀπάντων, καθ' ἕκαστον αὐτῶν
 μεταβάλλει τὴν προσηγορίαν· καὶ ἐπειδὴ μὲν ἐπιβάλλη τοῖς πρώτοις
 αἰτίοις, νόησις καλεῖται, ὅτ' ἂν δὲ ταύτην ἀποδεικτικῶς λόγῳ θεβαιώ-
 σηται, γνῶσις τε καὶ σοφία καὶ ἐπιστήμη ὀνομάζεται· ἐν δὲ τοῖς εἰς

4. Πρβλ. Κοιτ. 16, 17.

7. Ἐξ. 28, 3.

5. Ψαλμ. 132, 2.

8. Γεν. 3, 1.

6. Ἰω. 1, 3.

τρίχες⁴, ὥστε καὶ οἱ ἀξιοκαταφρόνητες τέχνες τοῦ βίου, πού ὑπάρχουν καὶ μένουν ἐδῶ κάτω μετὰ τὴν ἔξοδο τῆς ψυχῆς, νὰ μὴ διανοοῦμαστε ὅτι δίνονται χωρὶς τὴ θεία δύναμη. Ἐπίσης, λέει, ἡ Πρόνοια ἀπὸ ἄνω, ἀπὸ τὰ προηγούμενα, σὰν ἀπὸ τὸ κεφάλι, φτάνει σὲ ὅλους, ὅπως «τὸ μύρο», λέει, «πού κατεβαίνει στὴ γενειάδα τοῦ Ἰσακ καὶ στὴν ἄκρη τοῦ φορέματος»⁵, δηλαδή τοῦ μεγάλου Ἰσακ, «ἀπὸ τὸν ὁποῖο ἔγιναν τὰ πάντα καὶ τίποτε δὲν ἔγινε χωρὶς αὐτόν»⁶. "Ὁχι γιὰ τὸν στολισμὸ τοῦ σώματος· ἡ φιλοσοφία βρίσκεται ἔξω ἀπὸ τὸ λαὸ, σὰν φόρεμα.

Οἱ φιλόσοφοι λοιπὸν πού ἀσκήθηκαν στὴ συναίσθησή τους μὲ πνεῦμα στηριζόμενο στὶς αἰσθήσεις, ἂν δὲν ἀσχολοῦνται λεπτομερῶς μὲ ἓνα μέρος της, ἀλλὰ μὲ ὀλόκληρη τὴ φιλοσοφία, μαρτυρώντας γιὰ τὴν ἀλήθεια μὲ φιλαλήθεια καὶ χωρὶς περηφάνεια, ἔστω καὶ σ' αὐτοὺς πού ἔχουν διαφορετικὴ γνώμη, γιὰ ὅσα καλῶς εἰπώθηκαν, προκόπτουν σὲ σύνεση σύμφωνα μὲ τὴ θεία διοίκηση, τὴν ἄρρητη ἀγαθότητα, πού κάθε φορὰ ὁδηγεῖ στὸ καλύτερο σύμφωνα μὲ τὴ δυνατότητά τους τὴ φύση τῶν ὄντων. Κι ἔπειτα, ἀφοῦ συναναστράφηκαν ὄχι μόνο τοὺς Ἕλληνες ἀλλὰ καὶ τοὺς βαρβάρους, ἀπὸ κοινὴ ἀσκήση στὴ νόησή τους ὁδηγοῦνται στὴν πίστη, καὶ ἐπειδὴ παραδέχτηκαν τὸν θεμέλιο λίθο τῆς ἀλήθειας, παίρνουν δύναμη νὰ προχωρήσουν μπροστὰ στὴν ἀναζήτησή τους. Καὶ στὸ ἔξῃς θεωροῦν ἀρκετὴ τὴ μαθητεία τους, ἐπιθυμώντας ὅμως τὴ γνώση, σπεύδουν στὴ σωτηρία. "Ἐτσι λέει ἡ Γραφή, «πνεῦμα αἰσθήσεως»⁷ ἔχει δοθεῖ ἀπὸ τὸν Θεὸ στοὺς τεχνίτες, τὸ ὁποῖο δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο, παρὰ φρόνηση, δύναμη τῆς ψυχῆς γιὰ τὴ θεωρία τῶν ὄντων, πού διακρίνει καὶ συνθέτει τὸ ὅμοιο καὶ ἀνόμοιο πού ἀκολουθεῖ, ἀλλὰ καὶ προστάζει καὶ ἀπαγορεύει καὶ στοχάζεται τὰ μέλλοντα. Καὶ αὕτη ἐπεκτείνεται ὄχι μόνο στὶς τέχνες, ἀλλὰ καὶ στὴν ἴδια τὴ φιλοσοφία. Γιατὶ δηλαδή τέλος πάντων καὶ τὸ φίδι χαρακτηρίστηκε «φρόνιμο»⁸; Ἐπειδὴ καὶ στὶς πονηρὲς ἐνέργειες εἶναι δυνατὸ νὰ βροῦμε κάποια λογικὴ ἀκολουθία καὶ διάκριση καὶ σύνθεση καὶ στοχασμὸ τῶν μελλοντικῶν. Καὶ τὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ ἀδικήματα γι' αὐτὸ τὸ λόγο μένουν κρυφὰ, γιατί οἱ κακοὶ ἐφευρίσκουν τρόπους πολλοὺς καὶ διάφορους νὰ διαφεύγουν τὶς τιμωρίες. Κι ἐπειδὴ ἡ φρόνηση εἶναι πολυσύνθεση καὶ ἀπλωμένη σ' ὅλο τὸν κόσμον καὶ περνᾷ ἀπὸ ὅλα τὰ ἀνθρώπινα, σὲ καθένα ἀπὸ αὐτὰ ἀλλάζει καὶ ὄνομα. Κι ὅταν αὕτη ἀναφέρεται στὰ πρῶτα αἴτια, καλεῖται νόηση, ὅταν πάλι βεβαιώνει αὐτὴν μὲ ἀποδεικτικὸν λόγον, ὀνομάζεται γνώση καὶ σοφία καὶ ἐπιστή-

εὐλάβειαν συντείνουσι γινομένη, καὶ ἄνευ θεωρίας παραδεξαμένη τὸν ἀρχικὸν Λόγον, κατὰ τὴν ἐν αὐτῇ ἐξεργασίας τήρησιν πίστις λέγεται· κἂν τοῖς αἰσθητοῖς πιστωσαμένη τό γε δοκοῦν, ὡς ἐν τούτοις ἀληθέστατον, δόξα ὀρθή, ἐν τε αὖ ταῖς μετὰ χειρουργίας πράξεις τεχνῆ.

5 Ὅπου δ' ἄνευ θεωρίας τῶν πρώτων αἰτίων, τηρήσει τῶν ὁμοίων καὶ μεταβάσει ποιήσει τινὰ ὁρμὴν καὶ σύστασιν, ἐμπειρία προσαγορεύεται. Ἴδιον δέ ἐστιν ἐκεῖνο, καὶ τῷ ὄντι κύριον καὶ ἡγεμονικόν, ὃ ἐπὶ πᾶσι προσλαμβάνει μετὰ τὴν θεδαίαν πίστιν ἅγιον κατ' ἐπισκοπὴν ὃ πιστεύσας πνεῦμα. Διαφορωτέρας ἄρα αἰσθήσεως φιλοσοφία μετα-

10 λαβοῦσα, ὡς ἐκ τῶν προειρημένων δεδήλωται, φρονήσεως μετέχει. Ἡ γοῦν περὶ τῶν νοηθέντων λογικὴ διέξοδος μετὰ αἰρέσεως καὶ συγκαταθέσεως διαλεκτικὴ λέγεται, θεβαιωτικὴ μὲν τῶν περὶ ἀληθείας λεγομένων δι' ἀποδείξεως, διακρουστικὴ δὲ τῶν ἐπιφερομένων ἀπωριῶν.

15 Κινδυνεύουσι τοίνυν οἱ φάσκοντες μὴ θεόθεν φιλοσοφίαν δεῦρο ἦκειν, ἀδύνατον εἶναι λέγειν πάντα τὰ ἐπὶ μέρους γινώσκειν τὸν Θεόν, μηδὲ μὴν πάντων εἶναι τῶν καλῶν αἴτιον, κἂν τῶν ἐπὶ μέρους ἕκαστον αὐτῶν τυγχάνῃ· οὐκ ἂν δὲ τὴν ἀρχὴν ὑπέστη τι τῶν ὄντων, ἀβουλήτως ἔχοντος τοῦ Θεοῦ· εἰ δὲ βουλομένου, θεόθεν ἢ φιλοσοφία, τοιαύτην

20 εἶναι βουληθέντος αὐτὴν οἷα ἐστί, διὰ τοὺς μὴ ἄλλως ἢ οὕτως ἀφεξομένους τῶν κακῶν. Ὁ γάρ τοι Θεὸς πάντα οἶδεν, οὐ μόνον τὰ ὄντα, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐσόμενα, καὶ ὡς ἔσται ἕκαστον τὰς τε ἐπὶ μέρους κινήσεις προορῶν, «πάντ' ἐφορᾷ, καὶ πάντ' ἐπακούει», γυμνὴν ἔσωθεν τὴν ψυχὴν βλέπων, καὶ τὴν ἐπίνοιαν τὴν ἐκάστου τῶν κατὰ μέρος ἔχει δι'

25 αἰῶνος καὶ ὅπερ ἐπὶ τῶν θεάτρων γίνεται, καὶ ἐπὶ τῶν ἐκάστου μερῶν κατὰ τὴν ἐνόρασιν τε καὶ περιόρασιν καὶ συνόρασιν, τοῦτο ἐπὶ τοῦ Θεοῦ γίνεται. Ἀθρόως τε γὰρ πάντα καὶ ἕκαστον ἐν μέρει, μιᾷ προσβολῇ προσβλέπει· οὐ πάντα μέντοι κατὰ τὴν προηγουμένην ἐπέρεισιν. Ἦδη γοῦν πολλὰ τῶν ἐν τῷ βίῳ καὶ διὰ τινος λογισμοῦ ἀνθρωπίνου

30 λαμβάνει τὴν γένεσιν, θεόθεν τὴν ἔναυσιν εἰληφότα. Αὐτίκα ἢ ὑγεία διὰ τῆς ἰατρικῆς, καὶ ἡ εὐεξία διὰ τῆς ἀλειπτικῆς, καὶ ὁ πλοῦτος διὰ

μη. "Όταν ὁμως ἐκδηλώνεται σέ ὅσα συντελοῦν στήν εὐσέβεια, καί παραδεχτεῖ τόν ἀρχικό Λόγο χωρίς θεωρία, σύμφωνα μέ τήν παρατήρηση τῆς ἐργασίας πού γίνεται σ' αὐτή, ἡ φρόνηση τότε λέγεται πίστη. Κι ἂν βεβαιώσει τή γνώμη της στά αἰσθητά, ἐπειδή σ' αὐτά ὑπάρχει τὸ ἀληθέστατο, τότε εἶναι γνώμη (δόξα) ὀρθή, ἐνῶ στίς πράξεις πού γίνονται μέ ἐπέμβαση τῶν χειρῶν εἶναι τέχνη. "Όπου πάλι χωρίς θεωρία γιά τὰ πρῶτα αἷτια, μέ παρατήρηση τῶν ὁμοίων καί τή μετάβασή της σ' αὐτά προκαλέσει κάποια ὀρμή καί κάποια διαμόρφωση, ὀνομάζεται ἐμπειρία. Καί γνώρισμα εἶναι ἐκεῖνο, πράγματι κύριο καί ἡγεμονικό, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιο πού προσλαμβάνει ὕστερα ἀπὸ ὅλα μέ ἐποπτεία, ἐκεῖνος πού πίστεψε μετά τῆ βέβαιη πίστη του." Ἔτσι, ἡ φιλοσοφία πού ἐμφορεῖται ἀπὸ μιὰ διαφορετικότερη σκέψη, ὅπως φάνηκε ἀπὸ ὅσα εἶπαμε, αὐτή εἶναι μέτοχος φρόνησης. Ἡ λογική διέξοδος λοιπὸν τῶν συλλογισμῶν μέ προτίμηση καί συγκατάθεση λέγεται διαλεκτική, πού βεβαιώνει μέ ἀπόδειξη ὅσα λέγονται γιά τὴν ἀλήθεια, καί ἀντικροῦει τίς ἀπορίες πού διατυπώνονται.

Κινδυνεύουν λοιπὸν ὅσοι ἰσχυρίζονται, ὅτι ἡ φιλοσοφία δὲν ἔφθασε ἐδῶ ἀπὸ τὸν Θεό, ἐπειδή, λένε, εἶναι ἀδύνατο νὰ ποῦμε ὅτι ὁ Θεὸς γνωρίζει ὅλα τὰ ἐπιμέρους, καί οὔτε εἶναι βέβαια αἷτιος ὅλων τῶν καλῶν, ἀκόμα κι ἂν καθένα ἀπὸ αὐτὰ εἶναι ἀπὸ τὰ ἐπιμέρους. Δὲν θὰ μπορούσε κανένα ἀπὸ τὰ ὄντα νὰ δεχθεῖ τὴν ἀρχὴν ἐὰν δὲν τὸ ἤθελε ὁ Θεός. Ἐὰν ἔλαβε τὴν ἀρχὴν ἐπειδὴ τὸ ἤθελε, τότε ἡ φιλοσοφία προέρχεται ἀπὸ τὸν Θεό, τὴν ὁποία θέλησε νὰ εἶναι τέτοια ἀκριβῶς πού εἶναι, γιά ἐκείνους πού δὲν μπορούν νὰ κρατηθοῦν μακριὰ ἀπὸ τὰ κακὰ μέ ἄλλο τρόπο, παρὰ μόνο ἔτσι. Γιατί ὁ Θεὸς γνωρίζει τὰ πάντα, ὄχι μόνο αὐτὰ πού ὑπάρχουν, ἀλλὰ κι αὐτὰ πού θὰ γίνουν, καί πῶς θὰ εἶναι τὸ καθένα. Καί προβλέποντας ὅλες τίς ἐπιμέρους κινήσεις, «βλέπει τὰ πάντα κι ἀκούει τὰ πάντα»⁹, βλέποντας στά βάθη μας γυμνή τὴν ψυχὴ καί ἔχει στή σκέψη του καθένα ἀπὸ τὰ ἐπιμέρους ἀπὸ τὴν ἀρχὴν τῶν αἰώνων. Κι αὐτὸ πού γίνεται στά θέατρα καί στά μέρη καθενὸς πράγματος κατὰ τὴν ἐνόραση, περιόραση καί συνόραση, αὐτὸ γίνεται στὸν Θεό. "Όλα συνολικά καί καθένα ἐπιμέρος τὰ βλέπει μέ μιὰ ματιὰ. Δὲν μένουν βέβαια ὅλα σύμφωνα μέ τὴν προηγούμενη κατάστασή τους. Ἦδη λοιπὸν πολλὰ ἀπὸ τὰ πράγματα τοῦ βίου γεννιοῦνται καί μέ κάποια ἀνθρώπινη σκέψη, παίρνοντας ἑναυσμα ἀπὸ τὸν Θεό. Ἡ ὑγεία γιά παράδειγμα μέ τὴν ἰατρική καί ἡ καλὴ σωματικὴ κατάσταση μέ

τῆς χρηματιστικῆς λαμβάνει γένεσίν τε καὶ παρουσίαν, κατὰ Πρόνοιαν μὲν τὴν θείαν, κατὰ συνεργίαν δὲ τὴν ἀνθρωπίνην. Θεόθεν δὲ καὶ ἡ σύνεσις Αὐτίκα τῆ τοῦ Θεοῦ βουλήσει μάλιστα ἢ τῶν ἀγαθῶν ἀνδρῶν προαίρεσις ὑπακούει· διόπερ κοινὰ μὲν τῶν ἀγαθῶν μὲν ἔστιν
5 καὶ τῶν κακῶν ἀνθρώπων πολλὰ τῶν προτερημάτων, γίνεται δ' ὁμοῦ ὠφέλιμα μόνοις τοῖς ἀγαθοῖς τε καὶ σπουδαίοις, ὧν χάριν αὐτὰ ἐποίησεν ὁ Θεός· πρὸς γὰρ τῶν ἀγαθῶν χρῆσιν ἀνδρῶν ἢ τῶν θεοδωρήτων δύναμις πέφυκεν.

Ἄλλὰ καὶ αἱ τῶν ἐναρέτων ἀνθρώπων ἐπίνοιαι, κατὰ ἐπίπνοϊαν
10 θείαν γίνονται, διατιθεμένης πως τῆς ψυχῆς καὶ διαδιδομένου τοῦ θεοῦ θελήματος εἰς τὰς ἀνθρωπίνους ψυχάς, τῶν ἐν μέρει θείων λειτουργῶν συλλαμβανομένων εἰς τὰς τοιαύτας διακονίας· κατὰ τε γὰρ τὰ ἔθνη καὶ πόλεις νενέμηνται τῶν ἀγγέλων αἱ προστασίαι· τάχα δὲ καὶ τῶν ἐπὶ μέρους, ὧν ἐνίοις ἀποτετάχαται τινες. Ὁ γοῦν ποιμὴν καὶ
15 τῶν καθ' ἕκαστον κήδεται προβάτων, καὶ μάλιστα τούτοις σύνεστι προσεχεστέρα ἢ ἐπισκοπή, ὅσοι διαπρεπεῖς τὰς φύσεις τε καὶ δυνατοὶ τὰ πλήθη συνωφελεῖν ὑπάρχουσιν. Οὗτοι δ' εἰσὶν οἱ ἡγεμονικοὶ καὶ παιδευτικοί, δι' ὧν ἡ ἐνέργεια τῆς προνοίας ἀριδῆλως δείκνυται, ὀπηνίκα ἂν ἢ διὰ παιδείας ἢ δι' ἀρχῆς τινος καὶ διοικήσεως εὖ ποιεῖν
20 ἐθέλη τοὺς ἀνθρώπους ὁ Θεός· ἐθέλει δὲ πάντοτε· διὸ συγκινεῖ τοὺς ἐπιτηδεῖους εἰς τὴν ὠφέλειαν ἐξεργασίαν τῶν πρὸς ἀρετὴν τε καὶ εἰρήνην καὶ εἰς εὐποιίαν συντεινόντων. Τὸ δὲ ἐνάρετον πᾶν ἀπ' ἀρετῆς τέ ἐστι, καὶ πρὸς ἀρετὴν ἀναφέρεται, καὶ ἤτοι πρὸς τὸ γενέσθαι σπουδαίους δίδοται, ἢ πρὸς τὸ ὄντας χρῆσθαι τοῖς κατὰ φύσιν προ-
25 τερήμασι· συνεργεῖ γὰρ ἔν τε τοῖς καθ' ὅλου, ἔν τε τοῖς ἐπὶ μέρους. Πῶς οὖν οὐκ ἄτοπον τὴν ἀταξίαν καὶ τὴν ἀδικίαν προσνέμοντας τῷ διαδόλῳ, ἐναρέτου πράγματος τοῦτον τῆς φιλοσοφίας δοτῆρα ποιεῖν; Κινδυνεύει γὰρ εὐμενέστερος τοῖς Ἑλλησιν εἰς τὸ ἀγαθοῦς ἄνδρας γεγονέναι, τῆς θείας Προνοίας τε καὶ γνώμης. Ἐμπαλιν, δ' οἶμαι, νό-
30 μου ἴδιον καὶ λόγου παντὸς ὀρθοῦ, τὸ προσῆκον ἐκάστω καὶ τὸν ἴδιον καὶ τὸ ἐπιβάλλον ἀποδιδόναι. Ὡς γὰρ ἡ λύρα μόνου τοῦ καθαριστοῦ καὶ ὁ αὐλὸς τοῦ αὐλητοῦ, οὕτω τὰ προτερήματα τῶν ἀγαθῶν ἀνδρῶν

τὴν ἀλειπτική, καὶ ὁ πλοῦτος ἀρχίζει καὶ σχηματίζεται μὲ τὴ χρηματιστική ἰκανότητα, σύμφωνα μὲ τὴ θεία Πρόνοια καὶ μὲ τὴν ἀνθρώπινη συνεργασία. Ἀπὸ τὸν Θεὸ προέρχεται καὶ ἡ νόηση. Ἐπίσης ἡ προαίρεση τῶν ἀγαθῶν ἀνθρώπων αὐτὴ εἶναι κατ' ἐξοχὴν ἐκείνη ποὺ ὑπακούει στὴ βούληση τοῦ Θεοῦ. Γι' αὐτὸ πολλὰ ἀπὸ τὰ προτερήματα εἶναι κοινὰ τῶν ἀγαθῶν καὶ τῶν κακῶν ἀνθρώπων, ἐπωφελοῦνται ὅμως ἀπὸ αὐτὰ μόνο οἱ ἀγαθοὶ καὶ σπουδαῖοι, γιὰ χάρη τῶν ὁποίων τὰ ἔκανε ὁ Θεός. Γιατί ἡ δύναμη τῶν δώρων τοῦ Θεοῦ ὑπάρχει γιὰ χρῆση τῶν ἀγαθῶν ἀνδρῶν.

Ἄλλὰ καὶ τῶν ἐνάρετων ἀνθρώπων οἱ σκέψεις γίνονται μὲ θεία ἐμπνευση, ὑπάρχοντας προηγουμένως ἡ διάθεση τῆς ψυχῆς, καὶ διαδίδεται ἔτσι τὸ θεῖο θέλημα στὶς ἀνθρώπινες ψυχῆς ἐκείνων ποὺ ὑπηρετοῦν στὴ θέση θείων λειτουργῶν στὶς διακονίες αὐτῆς. Οἱ προστασίες τῶν ἀγγέλων ἔχουν μοιραστεῖ κατὰ ἔθνη καὶ πόλεις, ἀλλ' ἴσως ἀπὸ κάποιους ἔχουν ἀποκοπεῖ μερικοί. Ὁ ποιμένας λοιπὸν φροντίζει καὶ γιὰ καθένα ἀπὸ τὰ πρόβατά του, καὶ μάλιστα ἡ προσοχή του εἶναι περισσότερο προσηλωμένη σὲ ὅσους ξεχωρίζουν καὶ ἔχουν τὴ δύναμη νὰ ὠφελοῦν μαζί του τὰ πλήθη. Κι αὐτοὶ εἶναι οἱ ἱκανοὶ νὰ ἄρχουν καὶ νὰ παιδεύουν, μὲ τοὺς ὁποίους γίνεται ὀλοφάνερη ἡ ἐνέργεια τῆς πρόνοιας, ὅταν ἢ μὲ τὴν παιδεία ἢ μὲ κάποια ἀρχὴ καὶ ὑπηρεσία θέλει ὁ Θεὸς νὰ εὐεργετήσῃ τοὺς ἀνθρώπους. Καὶ θέλει βέβαια πάντοτε. Γι' αὐτὸ συγκινεῖ τοὺς κατάλληλους στὴν ὠφέλιμη πραγμάτωση ὅσων συντελοῦν στὴν ἀρετὴ καὶ τὴν εἰρήνη. Κι ὅ,τι εἶναι ἐνάρετο, ἀπὸ τὴν ἀρετὴ ξεκινᾷ καὶ στὴν ἀρετὴ ἀναφέρεται, καὶ ἢ δίνεται γιὰ νὰ ἀναδειχθοῦν οἱ σπουδαῖοι, ἢ γιὰ νὰ χρησιμοποιοῦν τὰ φυσικὰ προτερήματα τοὺς ὅσοι εἶναι σπουδαῖοι· γιὰτὶ συνεργεῖ καὶ στὰ γενικά καὶ στὰ μερικά. Πῶς λοιπὸν δὲν εἶναι ἀντιφατικὸ αὐτοὶ ποὺ ἀποδίδουν τὴν ἀταξία καὶ τὴν ἀδικία στὸ διάβολο, νὰ κάνουν αὐτὸν δωρητὴ ἑνὸς πράγματος ποὺ εἶναι ἐνάρετο, δηλαδή τῆς φιλοσοφίας; Γιατὶ κινδυνεύει ἀνάμεσα στοὺς Ἕλληνες, γιὰ νὰ συμπεριληφθοῦν στοὺς ἀγαθοὺς ἀνδρες, νὰ εἶναι πιὸ καλοδιάθετος βοηθὸς (ὁ διάβολος), παρὰ ἡ θεία Πρόνοια καὶ Γνώμη. Ἀπὸ τὴν ἄλλη, νομίζω, ὅτι γνῶρισμα τοῦ νόμου καὶ κάθε ὀρθοῦ λόγου εἶναι ν' ἀποδίδει κανεὶς στὸν καθένα ὅ,τι τοῦ ἀρμόζει καὶ εἶναι οἰκεῖο του καὶ τοῦ ἀνήκει. Ὅπως ἡ λῦρα εἶναι τὸ ὄργανο τοῦ κιθαριστῆ καὶ ὁ αὐλὸς τοῦ αὐλητῆ, ἔτσι καὶ τὰ προτερήματα εἶναι κτήματα τῶν ἀγαθῶν ἀνδρῶν. Ὅπως φύση ἐκείνου ποὺ εὐ-

ἔστι κτήματα, καθάπερ φύσις τοῦ ἀγαθοποιοῦ τὸ ἀγαθοποιεῖν, ὡς τοῦ πυρός τὸ θερμαίνειν καὶ τοῦ φωτός τὸ φωτίζειν· κακὸν δὲ οὐκ ἂν ποιήσει ἀγαθός, ὡς οὐδὲ τὸ φῶς σκότος ἢ ψύξει τὸ πῦρ· οὕτως ἔμπαλιν ἢ κακία οὐκ ἂν τι ἐνάρετον ποιήσει· ἐνέργεια γὰρ αὐτῆς τὸ κακοποιεῖν, 5 ὡς τοῦ σκότους τὸ συγγεῖν τὰς ὄψεις. Οὐ τοίνυν κακίας ἔργον ἢ φιλοσοφία ἐναρέτους ποιούσα· λείπεται δὴ Θεοῦ, οὗ μόνον τὸ ἀγαθύνειν ἔργον ἐστίν· καὶ πάνθ' ὅσα παρὰ Θεοῦ δίδονται, καλῶς δίδονται τε καὶ λαμβάνεται. Ναὶ μὴν ἢ χρῆσις τῆς φιλοσοφίας οὐκ ἔστιν ἂν κακῶν, ἀλλ' ἢ τοῖς ἀρίστοις τῶν Ἑλλήνων δέδοται· δῆλον καὶ ὅθεν δεδώρηται, 10 παρὰ τῆς κατ' ἀξίαν τὰ προσήκοντα ἐκάστοις ἀπονεμούσης δηλονότι προνοίας. Εἰκότως οὖν Ἰουδαίοις μὲν νόμος, Ἑλλησι δὲ φιλοσοφία μέχρι τῆς παρουσίας, ἐντεῦθεν δὲ ἢ κλησις ἢ καθολικὴ εἰς περιούσιον δικαιοσύνης λαόν, κατὰ τὴν ἐκ πίστεως διδασκαλίαν, συνάγοντος δι' ἐνὸς τοῦ Κυρίου, τοῦ μόνου ἐνὸς ἀμφοῖν Θεοῦ Ἑλλήνων τε καὶ 15 βαρβάρων, μᾶλλον δὲ παντός τοῦ τῶν ἀνθρώπων γένους.

Φιλοσοφίαν πολλάκις εἰρήκαμεν τὸ κατὰ φιλοσοφίαν ἐπιτευκτικὸν τῆς ἀληθείας, κἂν μερικὸν τυγχάνη· ἤδη δὲ καὶ τὰ ἐν τέχναις ἀγαθὰ, ὡς ἐν τέχναις θεόθεν ἔχει τὴν ἀρχήν· Ὡς γὰρ τὸ τεχνικῶς τι ποιεῖν ἐν τοῖς τῆς τέχνης θεωρήμασι περιέχεται, οὕτω τὸ φρονίμως, 20 ὑπὸ τὴν φρόνησιν τέτακται· ἀρετὴ δὲ ἢ φρόνησις, καὶ ἴδιον αὐτῆς γνωρίζειν τὰ τε ἄλλα, καὶ πολὺ πρότερον τὰ καθ' ἑαυτήν· ἢ τε σοφία, δύναμις οὖσα, σὺν ἄλλο τί ἐστίν ἢ ἐπιστήμη τῶν θείων καὶ τῶν ἀνθρωπείων ἀγαθῶν. «Τοῦ Θεοῦ δὲ ἢ γῆ καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς», θεόθεν ἤκειν τὰ ἀγαθὰ τοῖς ἀνθρώποις διδάσκουσα, εἴρηκεν ἢ Γραφή, δυνάμει 25 θείᾳ καὶ ἰσχύϊ τῆς διαδόσεως καθηκούσης εἰς ἀνθρωπίνης βοήθειαν. Αὐτίκα τρεῖς τρόποι πάσης ὠφελείας τε καὶ μεταδόσεως ἄλλω παρ' ἄλλον· ὁ μὲν κατὰ παρακολούθησιν, ὡς ὁ παιδοτριβῆς σχηματίζων τὸν παῖδα, ὁ δὲ καθ' ὁμοίωσιν, ὡς ὁ προτρεπόμενος ἕτερον εἰς ἐπίδοσιν τῷ προεπιδοῦναι· καὶ ὁ μὲν συνεργεῖ τῷ μανθάνοντι, ὁ δὲ

εργετῆ εἶναι ἢ εὐεργεσία, καὶ τῆς φωτιᾶς ἢ φύση εἶναι νὰ θερμαίνει, καὶ τοῦ φωτὸς νὰ φωτίζει. Ὁ ἀγαθὸς δὲν θὰ κάνει ποτὲ τὸ κακὸ, οὔτε τὸ φῶς θὰ δώσει σκότος ἢ ἡ φωτιὰ θὰ μᾶς κρυώσει." Ἐτσι πάλι ἀντίθετα ἡ κακία δὲν θὰ μπορούσε νὰ κάνει κάτι τὸ ἐνάρετο. Γιατὶ ἡ ἐνέργειά της εἶναι νὰ κάνει κακὸ, ὅπως τοῦ σκότους ἐνέργεια εἶναι νὰ συγχέει τὶς ὄψεις. Δὲν εἶναι λοιπὸν ἔργο κακίας ἢ φιλοσοφία πὺν κάνει τοὺς ἐνάρετους· ἀπομένει λοιπὸν νὰ εἶναι ἔργο τοῦ Θεοῦ, τοῦ ὁποίου μόνο ἔργο εἶναι ἡ ἀγαθοποιία. Καὶ ὅσα δίνονται ἀπὸ τὸν Θεό, καλῶς δίνονται καὶ καλῶς λαμβάνονται." Ἄν λοιπὸν ἡ χρῆση τῆς φιλοσοφίας δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ γίνεται ἀπὸ τοὺς κακοὺς, ἀλλὰ ἔχει δοθεῖ στοὺς ἀριστοὺς τῶν Ἑλλήνων, ἀπὸ αὐτὸ γίνεται φανερὸ καὶ ἀπὸ ποιὸν ἔχει δωρηθεῖ, ἀπὸ τὴν πρόνοια δηλαδὴ πὺν μοιρᾶζει στὸν καθένα ὅ,τι τοῦ πρέπει ἀνάλογα μὲ τὴν ἀξία του. Εὐλόγα λοιπὸν δόθηκε στοὺς Ἰουδαίους ὁ νόμος καὶ στοὺς Ἑλληνες ἡ φιλοσοφία μέχρι τὴν ἔλευση τοῦ Χριστοῦ. Ἀπὸ τότε εἶναι γενικὴ ἡ κλήση γιὰ τὸ λαὸ πὺν θ' ἀνήκει ἀποκλειστικὰ στὴ δικαιοσύνη τοῦ Θεοῦ¹⁰, σύμφωνα μὲ τὴ διδασκαλία τῆς πίστεως μας, πὺν μᾶς συγκεντρώνει μὲ ἕναν Κύριο ὁ μόνος ἕνας Θεὸς καὶ τῶν δύο, καὶ τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν βαρβάρων, ἢ καλύτερα ὁλόκληρου τοῦ γένους τῶν ἀνθρώπων.

Φιλοσοφία πολλὰς φορὲς εἶπαμε τὴν ἐπίτευξη τῆς ἀλήθειας μὲ τὴ βοήθεια τῆς φιλοσοφίας, ἔστω κι ἂν αὐτὴ εἶναι μερικὴ μόνο. Καὶ βέβαια καὶ τὰ ἀγαθὰ πὺν βρίσκονται στὶς τέχνες ἔχουν ἀπὸ τὸν Θεὸ τὴν ἀρχὴ τους. Ὅπως δηλαδὴ τὸ νὰ γίνεται κάτι τεχνικὰ περιέχεται στὰ θεωρήματα τῆς τέχνης, ἔτσι τὸ νὰ πράττει κανεὶς φρόνιμα ἀνάγεται στὴ φρόνηση. Καὶ ἡ φρόνηση εἶναι ἀρετὴ, ἰδιότητα τῆς ὁποίας εἶναι νὰ γνωρίζει καὶ τὰ ἄλλα καὶ πολὺ περισσότερο ὅσα ἀναφέρονται στὸν ἑαυτὸ της. Καὶ ἡ σοφία πὺν εἶναι ἰκανότητα, δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο, παρὰ γνώση τῶν θείων καὶ ἀνθρώπινων ἀγαθῶν. Γιατὶ λέει ἡ Γραφή, «Ἡ γῆ κι ὅσα ὑπάρχουν μέσα σ' αὐτὴ εἶναι τοῦ Θεοῦ»¹¹, διδάσκοντας, ὅτι τὰ ἀγαθὰ ἔρχονται στοὺς ἀνθρώπους ἀπὸ τὸν Θεό, καὶ ἡ μετάδοση γίνεται μὲ τὴ θεία δύναμη καὶ ἰσχὺ γιὰ νὰ βοηθήσει τοὺς ἀνθρώπους. Οἱ τρόποι τῆς ὠφέλειας καὶ τῆς μετάδοσης ἀπὸ τὸν ἕνα στὸν ἄλλο εἶναι τρεῖς· ὁ ἕνας μὲ τὴν παρακολούθηση, ὅπως ὁ παιδοτριβὴς πὺν διαμορφώνει τὸ παιδί· ὁ ἄλλος μὲ τὴν ὁμοίωση, ὅπως αὐτὸς πὺν προτρέπει τὸν ἄλλον γιὰ πρόοδο μὲ τὴ δικὴ του προηγούμενη πρόοδο. Ὁ ἕνας βοηθεῖ ἐκεῖνον πὺν μαθαίνει, κι ὁ ἄλλος ὠφελεῖ αὐτὸν πὺν βρῆκε νὰ

συνωφελεῖ τὸν λαμβάνοντα. Τρίτος δέ ἐστιν ὁ τρόπος ὁ κατὰ πρόσταξιν, ὅπότε ἂν ὁ παιδοτρίβης, μηκέτι διαπλάσσων τὸν μαθάνοντα, μὴ δὲ ἐπιδεικνύς δι' ἑαυτοῦ τὸ πάλαισμα εἰς μίμησιν τῶ παιδί, ὡς δὲ ἤδη ἐντριβεστέρω, προστάττοι ἐξ ὀνόματος τὸ πάλαισμα.

5 Ὁ γνωστικὸς τοίνυν, θεόθεν λαβὼν τὸ δύνασθαι ὠφελεῖν, ὀνήθησιν τοὺς μὲν, τῇ παρακολουθήσει σχηματίζων, τοὺς δὲ τῇ ἐξομοιώσει προτρέπόμενος, τοὺς δὲ καὶ τῇ προστάξει παιδεύων καὶ διδάσκων ἁμέλει καὶ αὐτὸς τοῖς ἴσοις παρὰ τοῦ Κυρίου ὠφέληται. Οὕτως οὖν καὶ ἡ θεόθεν διατείνουσα εἰς ἀνθρώπους ὠφέλεια γνώριμος καθίσταται, συμπααρακαλούντων ἀγγέλων καὶ δι' ἀγγέλων γὰρ ἡ θεία δύναμις παρέχει τὰ ἀγαθὰ, εἴτε οὖν ὀρωμένων, εἴτε καὶ μὴ. Τοιοῦτος καὶ κατὰ τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ Κυρίου τρόπος "Ὅτε δὲ καὶ κατὰ τὰς ἐπινοήσας τῶν ἀνθρώπων καὶ τοὺς ἐπιλογισμοὺς «ἐμπνεῖ» τι καὶ ἡ θεία δύναμις, καὶ «ἐντίθησι» ταῖς φρεσὶν ἰσχύν τε καὶ συναίσθησιν ἀκριβεστεραν, «μένος» τε καὶ «θάρσος προθυμίας», ἐπὶ τε τὰς ζητήσεις, ἐπὶ τε τὰ ἔργα παρέχουσα· ἔκκειται δ' ὁμως καὶ πρὸς μίμησίν τε καὶ ἐξομοίωσιν ἡμῖν θαυμαστά τῶ ὄντι καὶ ἅγια τὰ τῆς ἀρετῆς ὑποδείγματα διὰ τῶν ἀναγεγραμμένων πράξεων. Καὶ μὲν δὴ καὶ τὸ τῆς πράξεως εἶδος ἐμφανέστατον, διὰ τε τῶν διαθηκῶν τῶν Κυριακῶν, διὰ τε τῶν παρ' Ἑβραίων ἡλθισι νόμων, ἀλλὰ καὶ τῶν κατὰ τὴν φιλοσοφίαν παρηγγελμένων. Καὶ συνελόντι φάναι, πᾶσα ὠφέλεια βιωτική, κατὰ μὲν τὸν ἀνωτάτω λόγον ἀπὸ τοῦ παντοκράτορος Θεοῦ, τοῦ πάντων ἐξηγουμένου Πατρὸς, δι' Υἱοῦ ἐπιτελεῖται, ὃς καὶ διὰ τοῦτο «Σωτὴρ πάντων ἀνθρώπων», φησὶν ὁ Ἀπόστολος, «μάλιστα δὲ πιστῶν», κατὰ δὲ τὸ προσεχὲς ὑπὸ τῶν προσεχῶν ἑκάστοις κατὰ τὴν τοῦ προσεχοῦς τῶ πρώτῳ αἰτίῳ Κυρίου ἐπίταξίν τε καὶ πρόσταξιν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΗ΄.

Εὐκαιρῶς ὁ ἀληθινὸς γνωστικὸς προσεγγίζει τὴν φιλοσοφίαν καὶ προχωρεῖ εἰς τὰ ἐξῆς, ἥτοι τὴν χριστιανικὴν διδασκαλίαν, ἥτις ἐστὶ πηγὴ ἀπάσης τῆς σοφίας.

30

Ὁ γνωστικὸς δ' ἡμῖν ἐν τοῖς κυριωτάτοις αἰεί ποτε διατρίβει· εἰ δὲ

προοδεύει, Τρίτος τρόπος είναι με την προσταγή· όταν δηλαδή ο γυμναστής δέν διαπλάσσει πια τὸ μαθητή, οὔτε κάνει ὁ ἴδιος ἐπίδειξη τοῦ ἀθλήματος γιὰ νὰ τὸν μιμηθεῖ τὸ παιδί, ἀλλ', ἐπειδὴ πια εἶναι πολὺ ἐξασκημένος, τὸν προστάζει ὀνομαστικὰ νὰ ἐκτελέσει τὸ ἀγώνισμα.

Ὁ γνωστικὸς λοιπὸν, ποὺ ἔλαβε ἀπὸ τὸν Θεὸ τὴ δυνατότητα νὰ ὠφελεῖ, ἄλλους τοὺς ὠφελεῖ διαμορφώνοντάς τους με τὴν παρακολούθηση, ἄλλους προτρέποντάς τους με τὸ παράδειγμά του νὰ τὸν μοιάσουν, κι ἄλλους παιδεύοντας καὶ διδάσκοντάς τους με τὴν διαταγή του, γιὰτι καὶ ὁ ἴδιος ἔχει τὰ ἴδια ἀκριβῶς ὠφελῆθεῖ ἀπὸ τὸν Θεό. Ἔτσι λοιπὸν γνωρίζεται καὶ ἡ βοήθεια ποὺ κατεβαίνει στοὺς ἀνθρώπους ἀπὸ τὸν Θεό, με τὴν προτροπὴ τῶν ἀγγέλων. Γιὰτι καὶ μέσω τῶν ἀγγέλων ἡ θεία δύναμη παρέχει τὰ ἀγαθὰ, εἴτε τοὺς βλέπομε εἴτε ὄχι. Αὐτὸς ὁ τρόπος ἐφαρμόζεται καὶ κατὰ τὴν παρουσία τοῦ Κυρίου. Ὅταν καὶ σύμφωνα με τὶς σκέψεις τῶν ἀνθρώπων καὶ τοὺς συλλογισμοὺς μας μᾶς ἐμπνέει κάτι ἡ θεία δύναμη καὶ βάζει μέσα στὸ μυαλό μας ἰκανότητα καὶ ἀντίληψη ἀκριβέστερη, παρέχοντάς μας μανία καὶ θάρρος προθυμίας καὶ σὶς ἀναζητήσεις μας καὶ στὰ ἔργα, καὶ παράλληλα προσφέροντάς μας καὶ γιὰ μίμηση καὶ ἐξομοίωσή μας θαυμαστὰ πράγματα καὶ ἅγια τὰ ὑποδείγματα τῆς ἀρετῆς με τὶς ἀναγραφόμενες πράξεις. Καὶ εἶναι βέβαια πολὺ φανερό καὶ τὸ εἶδος τῆς πράξης καὶ ἀπὸ τὶς διαθήκες τοῦ Κυρίου καὶ ἀπὸ τοὺς νόμους τῶν Ἑλλήνων, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὰ παραγγέλματα τῆς φιλοσοφίας. Καὶ με δυὸ λόγια, κάθε ὠφέλεια τῆς ζωῆς μας, σύμφωνα με ὅσα εἶπαμε πιὸ πάνω, ξεκινώντας ἀπὸ τὸν παντοκράτορα Θεό, τὸν Πατέρα ποὺ ἡγεῖται ὅλων, πραγματοποιεῖται ἀπὸ τὸν Υἱό, ὁ ὁποῖος καὶ γι' αὐτὸ ἀκριβῶς εἶναι «Σωτήρας ὅλων τῶν ἀνθρώπων», λέει ὁ Ἀπόστολος καὶ «μάλιστα τῶν πιστῶν»¹², ἐνῶ ὡς πρὸς τὰ πλησιέστατα, ἀπὸ αὐτὰ ποὺ εἶναι πλησιέστατα στὸν καθένα, σύμφωνα με τὴ διαταγὴ καὶ τὸν ὀρισμὸ τοῦ πλησιέστατου στὸ πρῶτο αἶτιο Κυρίου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΗ'.

Ὁ ἀληθινὸς γνωστικὸς πλησιάζει τὴ φιλοσοφία εὐκαιρικὰ καὶ βαδίζει στὰ περαιτέρω, δηλαδή τὴ χριστιανικὴ διδασκαλία, ποὺ εἶναι πηγὴ ὅλης τῆς σοφίας.

Ὁ γνωστικὸς σ' ἐμᾶς ἀσχολεῖται πάντοτε με τὰ κυριότατα, κι ἂν

που σχολή και άνέσεως καιρός από τῶν προηγουμένων, ἀντί τῆς ἄλλης ραθυμίας και τῆς ἑλληνικῆς ἐφάπτεται φιλοσοφίας, οἷον τρωγάλιόν τι ἐπὶ τῷ δείπνῳ παροψόμενος, οὐ τῶν κρειττόνων ἀμελήσας, προσλαβὼν δέ, ἐφ' ὅσον πρέπει, και ταῦτα, δι' ἃς προεῖπον αἰτίας. Οἱ
 5 δὲ τῶν οὐκ ἀναγκαίων και περιττῶν τῆς φιλοσοφίας ὀρεχθέντες, και μόνοις τοῖς ἐριστικοῖς προσανέχοντες σοφίσμασι, τῶν ἀναγκαίων και κυριωτάτων ἀπελείφθησαν, οἱ τὰς σκιάς ἀτεχνῶς τῶν λόγων διώκοντες. Καλὸν μὲν οὖν τὸ πάντα ἐπίστασθαι· ὅτῳ δὲ ἀσθενεῖ ἐπεκτείνεσθαι ἢ ψυχὴ πρὸς τὴν πολυμαθῆ ἐμπειρίαν, τὰ προηγούμενα και βελ-
 10 τίῳ αἰρήσεται μόνα. Ἡ γὰρ τῷ ὄντι ἐπιστήμη, ἣν φαμεν μόνον ἔχειν τὸν γνωστικόν, κατάληψίς ἐστι βεβαία διὰ λόγων ἀληθῶν και βεβαίων ἐπὶ τὴν τῆς αἰτίας γνῶσιν ἀνάγουσα. Ὁ δὲ ἐπιστήμων τοῦ ἀληθοῦς περὶ ὃ δηποτοῦν αὐτίκα και τοῦ ψεύδους περὶ τὸ αὐτὸ ἐπιστήμων ὑπάρχει. Και γὰρ οὖν εὖ πως ἔχειν μοι φαίνεται ὁ λόγος ἐκεῖνος, εἰ
 15 φιλοσοφητέον αὐτὸ γὰρ τι αὐτῷ ἀκολουθεῖ· ἀλλ' εἰ και μὴ φιλοσοφητέον (οὐ γὰρ τις καταγνώη τινός, μὴ τοῦτο πρότερον ἐγνωκώς). Φιλοσοφητέον ἄρα.

Τούτων οὕτως ἐχόντων, τοὺς Ἑλληνας χρὴ διὰ νόμου και προφητῶν ἐκμανθάνειν ἓνα μόνον σέβειν Θεόν, τὸν ὄντως ὄντα παντο-
 20 κράτορα, ἔπειτα διὰ τοῦ Ἀποστόλου διδάσκεσθαι τοῦτο· «Ἡμῖν δὲ οὐδὲν εἶδωλον ἐν κόσμῳ»· ἐπεὶ μηδὲν ἀπεικόνισμα τοῦ Θεοῦ οἷόν τε ἐν γενητοῖς εἶναι· προσεπιδιδάσκεσθαι δέ, ὡς οὐδὲ τούτων ὧν σέβουσιν τὰ ἀγάλματα, εἶεν ἂν αἱ εἰκόνες· οὐ γὰρ πως τοιοῦτον κατὰ τὸ σχῆμα τὸ τῶν ψυχῶν γένος, ὅποια διαπλάσσουνσι Ἑλληνες τὰ ξόανα. Ψυχαὶ
 25 μὲν γὰρ ἀόρατοι, οὐ μόνον αἱ λογικαί, ἀλλὰ και αἱ τῶν ἄλλων ζώων, τὰ δὲ σώματα αὐτῶν μέρη μὲν αὐτῶν οὐδέποτε γίνεται τῶν ψυχῶν, ὄργανα δὲ ὧν μὲν ἐνιζήματα, ὧν δὲ ὀχήματα, ἄλλων δὲ ἄλλον τρόπον κτήματα. Ἀλλ' οὐδὲ τῶν ὀργάνων τὰς εἰκόνας οἷόν τε ἀπομιμεῖσθαι ἐναργῶς· ἐπεὶ και τὸν ἥλιόν τις, ὡς ὄραται, πλασσέτω, και τὴν ἴριν
 30 τοῖς χρώμασιν ἀπεικαζέτω. Ἐπὶ δὲ ἀπολείπωσι τὰ εἶδωλα, τότε ἀκούσονται τῆς Γραφῆς, «Ἐὰν μὴ πλεονάσῃ ὑμῶν ἢ δικαιοσύνη πλεῖον

βρεῖ κάποια στιγμή εὐκαιρίας καὶ κάποια ἄνεση στίς προηγούμενες ἀσχολίες του, ἀντὶ νὰ ἀφεθεῖ στὴ ραθυμία, καταπιάνεται καὶ μὲ τὴν ἑλληνικὴ φιλοσοφία, βλέποντάς την σὰν ἓνα ὀρεκτικὸ στὸ δεῖπνο, χωρὶς νὰ ἀμελήσει τὰ κύρια, ἀλλὰ θὰ τὰ λάβει κι αὐτά, ὅσο πρέπει, γιὰ τοὺς λόγους πού ἀνέφερα. "Ὅσοι ὅμως ἐπιθύμησαν τὰ ὄχι ἀναγκαῖα καὶ περιττὰ ἀπὸ τὴ φιλοσοφία καὶ προσέχουν στὰ ἐριστικὰ μόνον σοφίσματα, ἔμειναν πίσω ἀπὸ τὰ ἀναγκαῖα καὶ κυριότατα, αὐτοὶ δηλαδή πού κνηγοῦν ἀπλὰ καὶ μόνον τὶς σκιές τῶν λόγων. Εἶναι ὠραῖο λοιπὸν νὰ γνωρίζει κανεὶς τὰ πάντα, αὐτὸς ὅμως πού ἡ ψυχὴ του δὲν μπορεῖ νὰ ἐπεκταθεῖ στίς πολλὰς γνώσεις τῆς ἐμπειρίας, θὰ ἐκλέξει μόνον αὐτὰ πού προέχουν καὶ εἶναι τὰ καλύτερα. Γιατὶ ἡ πραγματικὴ ἐπιστήμη, πού λέμε ὅτι τὴ διαθέτει μόνον ὁ γνωστικός, εἶναι βέβαιη κατανόηση, ἡ ὁποία μὲ λόγους ἀληθεῖς καὶ σταθεροὺς ἀνάγει στὴ γνώση τῆς αἰτίας. Ἐνῶ ὁ ἐπιστήμονας τοῦ ἀληθινοῦ γιὰ ὁποιοδήποτε, εἶναι γι' αὐτὸ τὸ ἴδιο καὶ γνώστης τοῦ ψεύδους. Καὶ μοῦ φαίνεται πὼς εἶναι ὀρθὸς ὁ λόγος ἐκεῖνος, ἂν τὸν φιλοσοφήσουμε, γιατί αὐτὸ εἶναι κάτι πού ἀκολουθεῖ τὸν ἑαυτό του, ἀλλὰ κι ἂν δὲν φιλοσοφήσουμε (γιατὶ δὲν μπορεῖ νὰ καταδικάσει κάποιος κάτι, ἂν προηγουμένως δὲν τὸ γνωρίσει). Ἄς ἐξετάσουμε λοιπὸν τὸ πρᾶγμα φιλοσοφικά.

Ἄφοῦ αὐτὰ ἔχουν ἔτσι, οἱ Ἕλληνες πρέπει μὲ τὸ νόμο καὶ τοὺς προφήτες νὰ μαθαίνουν νὰ σέβονται ἓνα μόνον Θεό, τὸν πραγματικὸ παντοκράτορα, κι ἔπειτα νὰ διδαχθοῦν ἀπὸ τὸν Ἀπόστολο αὐτό: «Γιὰ μᾶς δὲν ὑπάρχει κανένα εἶδωλο στὸν κόσμον»¹, ἐπειδὴ δὲν εἶναι δυνατό νὰ ὑπάρχει μέσα στὰ δημιουργήματα τίποτε πού νὰ ἀπεικονίζει τὸν Θεό. Καὶ νὰ διδασκόμαστε ἐπιπλέον, ὅτι οὔτε τὰ ἀγάλματα αὐτῶν πού λατρεύουν μποροῦν νὰ εἶναι οἱ εἰκόνες. Γιατὶ δὲν εἶναι τέτοιο στὸ σχῆμα τὸ γένος τῶν ψυχῶν, ὅπως διαπλάθουν τὰ ξοἶνά τους οἱ Ἕλληνες. Οἱ ψυχὲς εἶναι ἀόρατες, ὄχι μόνον οἱ λογικὲς τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ καὶ τῶν ἄλλων ζώων. Τὰ σώματά τους δὲν γίνονται ποτὲ μέρος τῶν ἰδίων τῶν ψυχῶν, ἀλλὰ εἶναι ὄργανα μερικῶν στὰ ὁποῖα ἐπικάθονται, μερικῶν ὀχήματα καὶ κάποιων ἄλλων κτήματα μὲ ἄλλο τρόπο. Ἄλλὰ οὔτε τῶν ὀργάνων τὶς εἰκόνες εἶναι δυνατό νὰ ἀπομιμοῦνται μὲ σαφήνεια. Γιατὶ τότε καὶ τὸν ἥλιο, ὅπως φαίνεται, ἄς τὸν διαπλάσσει κάποιος, καὶ τὴν ἰριδα ἄς τὴν ἀποδώσει μὲ χρώματα. "Ὅταν ὅμως λείψουν τὰ εἶδωλα, τότε θ' ἀκούσουν τὶς Γραφές: «Ἄν ἡ δικαιοσύνη σας δὲν γίνῃ πολὺ περισσότερη ἀπὸ τῶν γραμματέων καὶ τῶν Φαρισαί-

τῶν γραμματέων καὶ Φαρισαίων», τῶν κατὰ ἀποχὴν κακῶν δικαιουμένων, σὺν τῷ μετὰ τῆς ἐν τούτοις τελειώσεως καὶ «τῷ τὸν πλησίον ἀγαπᾶν», καὶ εὐεργετεῖν δύνασθαι, οὐκ ἔσεσθε βασιλικοί. Ἡ ἐπίτασις γὰρ τῆς κατὰ τὸν νόμον δικαιοσύνης τὸν γνωστικὸν δείκνυσι.

5 Οὕτω τις κατὰ τὸ ἡγεμονοῦν τοῦ οἰκείου σώματος τὴν κεφαλὴν ταγεῖς, ἐπὶ τὴν ἀκρότητα τῆς πίστεως χωρήσας, τὴν γνῶσιν αὐτὴν, περὶ ἣν πάντα ἐστὶ τὰ αἰσθητήρια, ἀκροτάτης ὁμοίως τεύξεσθαι τῆς κληρονομίας. Τὸ δὲ ἡγεμονικὸν τῆς γνώσεως σαφῶς ὁ Ἀπόστολος τοῖς διαθρεῖν δυναμένοις ἐνδείκνυται, τοῖς ἑλλαδικοῖς ἐκείνοις γρά-
 10 φων Κορινθίοις ὧδέ πως: «Ἐλπίδα δὲ ἔχοντες ἀξαναομένης τῆς πίστεως ὑμῶν ἐν ὑμῖν μεγαλυνθῆναι κατὰ τὸν κανόνα ἡμῶν εἰς περισσεῖαν, εἰς τὰ ὑπερέκεινα ὑμῶν εὐαγγελίσασθαι», οὐ τὴν ἐπέκτασιν τοῦ κη-
 ρύματος τὴν κατὰ τὸν τόπον λέγων· ἐπεὶ καὶ ἐν Ἀχαΐα πεπλεονακέ-
 ναι τὴν πίστιν αὐτὸς φησιν. Φέρεται δὲ καὶ ταῖς Πράξεσι τῶν ἀποστό-
 15 λων, καὶ ἐν «ταῖς Ἀθήναις» κηρύξας τὸν Λόγον· ἀλλὰ τὴν γνῶσιν δι-
 δάσκει, τελειῶσιν οὕσαν τῆς πίστεως, ἐπέκεινα περισσεύειν τῆς κατη-
 χήσεως κατὰ τὸ μεγαλεῖον τῆς τοῦ Κυρίου διδασκαλίας, καὶ τὸν ἐκ-
 κλησιαστικὸν κανόνα. Διὸ καὶ ὑποβάς, ἐπιφέρει: «Εἰ δὲ καὶ ἰδιώτης
 20 θείαν ἀνχοῦντες τῶν Ἑλλήνων εἰπάτωσαν ἡμῖν παρὰ τίνος μαθόντες ἀλαζονεύονται. Παρὰ Θεοῦ μὲν γὰρ οὐκ ἂν φῆσαιεν, παρὰ ἀνθρώ-
 πων δὲ ὁμολογοῦσι. Καὶ εἰ τοῦτο, ἦτοί γε παρ' ἑαυτῶν, ὅψὲ ἐμαθόν-
 τες, ὥσπερ ἀμέλει καὶ τετυφωμένοι τινὲς αὐτῶν ἀνχοῦσιν, ἢ παρ' ἐτέ-
 ρων τῶν ὁμοίων. Ἀλλ' οὐκ ἐχέγγυοι διδάσκαλοι περὶ Θεοῦ λέγοντες
 25 ἄνθρωποι, καθὸ ἄνθρωποι· οὐ γὰρ ἀξιόχρεός γε, ἄνθρωπός τε ὢν, καὶ
 περὶ Θεοῦ τἀληθῆ λέγειν, ὁ ἀσθενὴς καὶ ἐπίκτητος, περὶ τοῦ ἀγεννή-
 του καὶ ἀφθάρτου καὶ τὸ ἔργον περὶ τοῦ πεποιηκότος. Εἴθ', ὁ μὴ περὶ
 αὐτοῦ τἀληθῆ λέγειν δυνάμενος, ἄρ' οὐ πλέον οὐδὲ τὰ περὶ Θεοῦ πι-
 στευτέος; Ὅσον γὰρ δυνάμει Θεοῦ λείπεται ἄνθρωπος, τοσοῦτον καὶ
 30 ὁ λόγος αὐτοῦ ἐξασθενεῖ, καὶ μὴ Θεόν, ἀλλὰ περὶ Θεοῦ λέγειν καὶ τοῦ
 θείου λόγου. Ἀσθενὴς γὰρ φύσει ὁ ἀνθρώπιος λόγος καὶ ἀδύνατος

2. Ματθ. 5,20.

3. Ἰακ. 2,8.

4. Β' Κορ. 10,15-16.

5. Α' Κορ. 16,15.

6. Πράξ. 17,16 ἔ.

7. Β' Κορ. 11,6.

ων»², πού σώζονται με τήν ἀποχή ἀπό τὰ κακά, μαζί με τὸ νὰ μπορεῖτε, ἐκτός ἀπὸ τὴν τελείωσή σας σ' αὐτὰ, καὶ «ν' ἀγαπᾶτε τὸν πλησίον σας» καὶ νὰ τὸν εὐεργετεῖτε, δὲν θὰ γίνετε βασιλικοί³. Γιατὶ ὁ ὑψηλὸς βαθμὸς τῆς δικαιοσύνης τοῦ νόμου δείχνει τὸν γνωστικὸ.

Ἔτσι, ἂν κάποιος τοποθετηθεῖ στοῦ ἡγεμονικῷ μέρους τοῦ σώματος, τὴν κεφαλή, προχωρώντας στὴν ἀκρότητα τῆς πίστεως, δηλαδή τὴν ἴδια τὴ γνώση, στὴν ὁποία ὑπάρχουν ὅλα τὰ αἰσθητήρια, θὰ ἐπιτύχει ὅμοια τὴν ἀκρότατη κληρονομία. Τὸν ἡγεμονικὸ πάλι χαρακτήρα τῆς γνώσεως τὸν δείχνει φανερὸ σ' αὐτοὺς πού μποροῦν νὰ δοῦν ὁ Ἀπόστολος, γράφοντας σ' ἐκείνους τοὺς Ἑλλαδικοὺς Κορινθίους τὰς ἐξῆς· «Ἐχομε ὅμως τὴν ἐλπίδα, ὅτι ὅσο μεγαλώνει ἡ πίστη σας, θὰ μεγαλώνει ἀνάμεσα σας καὶ τὸ δικό μας ἔργο σύμφωνα με τὸν δικό μας κανόνα, καὶ θὰ γίνεται πλούσιο, ὥστε νὰ κηρύξομε τὸ Εὐαγγέλιο καὶ στὰ πέρα ἀπὸ σᾶς μέρη»⁴, μὴ ἐννοώντας βέβαια τὴν τοπικὴ ἐπέκταση τοῦ κηρύγματος. Γιατὶ καὶ στὴν Ἀχαΐα⁵ λέει ὁ ἴδιος ὅτι περίσσεψε ἡ πίστη. Στὶς πράξεις τῶν Ἀποστόλων⁶ ἀναφέρεται ὅτι δίδαξε τὸν Λόγο καὶ στὴν Ἀθήνα· διδάσκει ὅμως τὴ γνώση, πού εἶναι τελείωση τῆς πίστεως καὶ εἶναι πλουσιότερη ἀπὸ τὴν κατήχηση, σύμφωνα με τὸ μεγαλεῖο τῆς διδασκαλίας τοῦ Κυρίου καὶ τὸν ἐκκλησιαστικὸ κανόνα. Γι' αὐτὸ καὶ πιὸ κάτω προσθέτει· «Ἄν καὶ εἶμαι ἀγύμναστος στοῦ λόγου, δὲν εἶμαι ὅμως καὶ στὴ γνώση»⁷. Αὐτοὶ ὅμως πού καυχῶνται, ὅτι ἔχουν παραλάβει τὴν ἀλήθεια τῶν Ἑλλήνων, ἅς μᾶς ποῦνε ἀπὸ ποιὸν τὴν ἔμαθαν καὶ ἀλαζονεύονται. Ἀπὸ τὸν Θεὸ βέβαια δὲν θὰ μπορούσαν νὰ ποῦνε· γιατί παραδέχονται ὅτι τὴν ἔμαθαν ἀπὸ ἀνθρώπους. Κι ἂν εἶναι ἔτσι, ἢ τὴν ἔμαθαν ἀπὸ τὸν ἑαυτό τους, καὶ τὴν ἔμαθαν ἀργά, ὅπως βέβαια καὶ καυχῶνται φουσκώνοντας μερικὴ ἀπὸ αὐτοὺς ἀπὸ ἀλαζονεία, ἢ ἀπὸ ἄλλους ὅμοιους με αὐτούς. Ἀλλὰ δὲν εἶναι φερέγγυοι δάσκαλοι οἱ ἄνθρωποι πού μλοῦν γιὰ τὸν Θεό, ἐπειδὴ εἶναι ἄνθρωποι. Γιατὶ δὲν εἶναι ἀξιόπιστος, ἐπειδὴ εἶναι ἄνθρωπος, ἀκόμα κι ἂν λέει τὴν ἀλήθεια γιὰ τὸν Θεό, ὁ ἀδύναμος καὶ θνητὸς, γιὰ τὸν ἀγέννητο καὶ ἀφθαρτο, αὐτὸς πού εἶναι τὸ δημιουργήμα, γιὰ τὸν δημιουργό του. Ἐπειτα ἐκεῖνος πού δὲν μπορεῖ νὰ πεῖ τὴν ἀλήθεια γιὰ τὸν ἑαυτό του, ἄραγε δὲν θὰ γίνει πολὺ περισσότερο μὴ πιστευτὸς μλώντας γιὰ τὸν Θεό; Γιατί, ὅσο ὁ ἄνθρωπος ὑπολείπεται στὴ δύναμη ἀπὸ τὸν Θεό, τόσο κι ὁ λόγος του γίνεται πιὸ ἀδύναμος, ἀκόμα κι ἂν δὲν ἀναφέρεται στὸν Θεὸ τὸν ἴδιο, ἀλλὰ στὰ σχετικὰ με τὸν Θεὸ καὶ τὸ θεῖο λόγο. Εἶναι ἀσθενὴς ἀπὸ τὴ

φράσαι Θεόν· οὐ τοῦνομα λέγω· κοινὸν γὰρ τοῦτο οὐ φιλοσόφων μόνον ὀνομάζειν, ἀλλὰ καὶ ποιητῶν· οὐδὲ τὴν οὐσίαν· ἀδύνατον γὰρ ἀλλὰ τὴν δύναμιν καὶ τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ. Καίτοι ἐπιγραφόμενοι Θεὸν διδάσκαλον, μόγις εἰς ἔννοιαν ἀφικνοῦνται Θεοῦ, τῆς χάριτος αὐτοῦς
 5 συλλαμβανούσης εἰς ποσὴν ἐπίγνωσιν, οἷον θελήματι θέλημα καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι τὸ ἅγιον Πνεῦμα θεωρεῖν ἐθίζοντες· ὅτι «πνεῦμα τὰ δάθη τοῦ Θεοῦ ἐρευνᾷ. Ψυχικὸς δὲ ἄνθρωπος οὐ δέχεται τὰ τοῦ Πνεύματος».

Μόνη τοίνυν ἡ παρ' ἡμῖν θεοδίδακτός ἐστι σοφία, ἀφ' ἧς αἱ πᾶσαι
 10 πηγαὶ τῆς σοφίας ἤρτηνται, ὅσαι γε τῆς ἀληθείας στοχάζονται. Ἀμέλει ὡς ἂν τοῦ Κυρίου ἤκοντος εἰς ἀνθρώπους τοῦ διδάξαντος ἡμᾶς, μυρίοι σημάντορες, καταγγελεῖς, ἐτοίμασταί, πρόδρομοι, ἄνωθεν ἐκ καταβολῆς κόσμου, δι' ἔργων, διὰ λόγων προμηνύοντες, προφητεύοντες ἐλεύσεσθαι, καὶ ποῦ καὶ πῶς καὶ τίνα τὰ σημεῖα. Ἀμέλει πόρρωθεν προμελετᾷ ὁ νόμος καὶ προφητεία· ἔπειτα δὲ ὁ πρόδρομος δείκνυσι τὸν παρόντα, μεθ' ὃν οἱ κήρυκες τῆς ἐπιφανείας τὴν δύναμιν ἐκδιδάσκοντες μηνύουσι... μόνοις καὶ οὐδὲ τούτους ἅπασιν ἤρεσαν, ἀλλὰ Πλάτωνι μὲν Σωκράτης, καὶ Ξενοκράτει Πλάτων, Ἀριστοτέλης Θεοφράστῳ, καὶ Κλεάνθει Ζήνων, οἱ τοὺς ἰδίους μόνοι αἰρετιστάς ἐπει-
 20 σαν. Ὁ δὲ γε τοῦ διδασκάλου τῶν ἡμετέρου λόγος οὐκ ἔμεινεν ἐν Ἰουδαίᾳ μόνῃ, καθάπερ ἐν τῇ Ἑλλάδι ἡ φιλοσοφία, ἐχύθη δὲ ἀνὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην, πείθων Ἑλλήνων τε ὁμοῦ καὶ βαρβάρων, κατὰ ἔθνος καὶ κόμη, καὶ πόλιν πᾶσαν, οἴκους ὅλους καὶ ἰδίᾳ ἕκαστον τῶν ἐπακηκοότων, καὶ αὐτῶν γε τῶν φιλοσόφων οὐκ ὀλίγους ἤδη ἐπὶ τὴν ἀ-
 25 λήθειαν μεθιστάς. Καὶ τὴν μὲν φιλοσοφίαν τὴν ἑλληνικὴν, εἴαν ὁ τυχῶν ἄρχων κωλύσῃ, οἴχεται παραχρῆμα, τὴν δὲ ἡμετέραν διδασκαλίαν ἔκτοτε σὺν καὶ τῇ πρώτῃ καταγγελίᾳ κωλύουσιν ὁμοῦ βασιλεῖς καὶ τύραννοι, καὶ οἱ κατὰ μέρος ἄρχοντες καὶ ἡγεμόνες μετὰ τῶν μισθοφόρων ἀπάντων, πρὸς δὲ καὶ τῶν ἀπείρων ἀνθρώπων, καταστρα-
 30 τευόμενοί τε ἡμῶν καὶ ὄση δύναμις ἐκκόπτειν πειρώμενοι· ἡ δὲ καὶ μᾶλλον ἀνθεῖ· οὐ γὰρ ὡς ἀνθρωπίνῃ ἀποθνήσκει διδασκαλία, οὐδ' ὡς

φύση του ὁ ἀνθρώπινος λόγος κι ἀδύνατος νὰ ἐκφράσει τὸν Θεό, δὲ λέω νὰ πεῖ τὸ ὄνομά του, γιατί ἡ χρήση του ὀνόματος εἶναι κοινὴ στοὺς φιλοσόφους καὶ στοὺς ποιητές· οὔτε νὰ μιλήσει γιὰ τὴν οὐσία του, γιατί αὐτὸ εἶναι ἀδύνατο, ἀλλὰ νὰ μιλήσει γιὰ τὴ δύναμη καὶ τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ. Ἄν καὶ βέβαια, προβάλλοντας ὡς δάσκαλό τους τὸν Θεό, μόλις πού φτάνουν στὴν ἔννοια τοῦ Θεοῦ μὲ τὴ βοήθεια καὶ τῆς χάριτος γιὰ τὴν ὁσηδήποτε αὐτὴ ἐπίγνωση (τοῦ Θεοῦ), καὶ μὲ τὸ ὅποιο θέλημα τοῦ ἁγίου Πνεύματος συνηθίζουν στὴ θεωρία τοῦ ἁγίου Πνεύματος. «Ἐπειδὴ τὸ Πνεῦμα ἐρευνᾷ τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ. Ὁ ψυχικὸς ἄνθρωπος δὲν δέχεται ὅ,τι προέρχεται ἀπὸ τὸ Πνεῦμα»⁸.

Μόνη λοιπὸν ἡ δική μας Σοφία εἶναι θεοδίδακτη, ἀπὸ τὴν ὁποία ἀπορρέουν ὅλες οἱ πηγές τῆς σοφίας, ὅσες ἐπιδιώκουν τὴν ἀλήθεια. Γι' αὐτὸ λοιπὸν ὅταν ἦρθε στοὺς ἀνθρώπους ὁ Κύριος πού μᾶς δίδαξε, ἀμέτρητοι ἦταν ἐκεῖνοι πού ἔδειχναν τὰ σημεῖα, πού ἔκαναν ἑξαγγελίες, πού προετοιμάζαν τὸν ἐρχομὸ του, πού γίνονταν πρόδρομοί του, οἱ ὅποιοι ἀπὸ τὸν οὐρανὸ ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τοῦ κόσμου, μὲ ἔργα καὶ λόγους προμηνούσαν προφητεύοντας, ὅτι θὰ ρθεῖ, καὶ τοῦ καὶ πῶς καὶ ποιά ἦταν τὰ σημεῖα. Ὁ νόμος δηλαδὴ προμελετᾷ ἀπὸ μακριὰ καὶ ἡ προφητεία, ἔπειτα ὁ πρόδρομος δείχνει ἐκεῖνον πού εἶναι ἤδη παρὼν, μετὰ ἀπὸ αὐτὸν τὸν προμηνύουν οἱ κήρυκες πού διδάσκουν τὴ δύναμη τῆς ἔλευσής του, ... σ' αὐτοὺς μόνο, καὶ ὅμως σὲ ὅλους αὐτοὺς δὲν ἄρσαν, ἀλλὰ στὸν Πλάτωνα ὁ Σωκράτης, στὸν Ξενοκράτη ὁ Πλάτων, ὁ Ἀριστοτέλης στὸ Θεόφραστο, καὶ ὁ Ζήνωνας στὸν Κλεάνθη, πού μόνοι ἔπεισαν τοὺς δικούς τους αἰρετικούς. Ὁ λόγος ὅμως τοῦ διδασκάλου μας δὲν ἔμεινε στὴν Ἰουδαία μόνο, ὅπως ἡ φιλοσοφία στὴν Ἑλλάδα, ἀλλὰ διαχύθηκε σ' ὅλη τὴν οἰκουμένη, πείθοντας τοὺς Ἕλληνες μαζί καὶ τοὺς βαρβάρους, σὲ κάθε ἔθνος καὶ χωριὸ καὶ πόλη, οἰκογένειες ὀλόκληρες καὶ ἰδιαιτέρως καθέναν ἀπὸ ἐκείνους πού ἀκούγαν, καὶ μεταθέτοντες ἤδη ὄχι λίγους ἀπὸ τοὺς φιλοσόφους πρὸς τὸ μέρος τῆς ἀλήθειας. Καὶ τὴν ἑλληνικὴ βέβαια φιλοσοφία, ἂν ὁ ὀποιοσδήποτε ἄρχοντας τὴν ἐμποδίσει, ἑξαφανίζεται ἀμέσως, τὴ δική μας ὅμως διδασκαλία ἀπὸ τότε, ἀπὸ τὴν πρώτη ἀναγγελία της, τὴν ἐμποδίζουν βασιλιάδες μαζί καὶ τύραννοι καὶ οἱ τοπικοὶ ἄρχοντες, μὲ ὅλους τοὺς πληρωμένους τους καὶ μὲ ἄπειρους ἀνθρώπους, καταπολεμώντας μας καὶ προσπαθώντας μὲ ὁση δύναμη ἔχουν νὰ μᾶς σταματήσουν. Αὐτὴ ὅμως ἀνθεῖ ὄλο καὶ περισσότερο· δὲν πεθαίνει δηλαδὴ σὰν ἀνθρώ-

ἀσθενῆς μαραίνεται δωρεὰ (οὐδεμία γὰρ ἀσθενῆς δωρεὰ Θεοῦ), μένει
δὲ ἀκώλυτος, διωχθήσεσθαι εἰς τέλος προφητευθεῖσα. Εἶτα περὶ μὲν
ποιητικῆς Πλάτων,

5 “Κοῦφον γὰρ τι χρῆμα καὶ ἱερὸν ποιητῆς», γράφει, «καὶ οὐχ οἷός
τε ποιεῖν, πρὶν ἂν ἔνθεός τε καὶ ἔκφρων γένηται”.

Καὶ ὁ Δημόκριτος ὁμοίως

“Ποιητῆς δὲ ἄσσα μὲν ἂν γράφη μετ’ ἐνθουσιασμοῦ καὶ ἱεροῦ
πνεύματος, καλὰ κάρτα ἐστίν”.

Ἴσμεν δὲ οἷα ποιηταὶ λέγουσι. Τοὺς δὲ τοῦ παντοκράτορος προφήτας
10 Θεοῦ οὐκ ἂν τις καταπλαγείη, ὄργανα θείας γενομένους φωνῆς!

Καθάπερ οὖν ἀνδριάντα ἀποπλασάμενοι τοῦ γνωστικοῦ, ἤδη μὲν
ἐπεδείξαμεν ὅς ἐστι, μέγεθός τε καὶ κάλλος ἡθους αὐτοῦ, ὡς ἐν ὑπο-
γραφῇ, δηλώσαντες ὅποιός γὰρ κατὰ τὴν θεωρίαν ἐν τοῖς φυσικοῖς,
μετὰ ταῦτα δηλωθήσεται, ἐπὶ περὶ γενέσεως κόσμου διαλαμβάνειν
15 ἀρξώμεθα.

πινη διδασκαλία, οὔτε μαραίνεται σὰν μιά δίχως δύναμη δωρεὰ (γιατι καμμιά δωρεὰ τοῦ Θεοῦ δὲν εἶναι χωρὶς δύναμη), ἀλλὰ παραμένει ἀνεμπόδιση, ἂν καὶ ἔχει προφητευθεῖ ὅτι θὰ καταδιωχθεῖ ὡς τὸ τέλος. Ἔπειτα περὶ ποιητικῆς ὁ Πλάτωνας γράφει·

“Ἐνα ἔλαφρὸ πρᾶγμα καὶ ἱερὸ εἶναι ὁ ποιητής, καὶ δὲν εἶναι σὲ θέσει νὰ γράφει ποίηση πρὶν ἐγκατασταθεῖ μέσα του ὁ Θεὸς καὶ γίνεῖ ἐκτὸς ἑαυτοῦ”.

Τὸ ἴδιο καὶ ὁ Δημόκριτος·

“Ὅσα γράφει ὁ ποιητής, ὄντας ἔνθεος καὶ διακατεχόμενος ἀπὸ ἱερὸ πνεῦμα εἶναι πολὺ καλά”.

Καὶ γνωρίζομε βέβαια τί λένε οἱ ποιητῆς. Γιὰ τοὺς προφήτες ὅμως τοῦ παντοκράτορα Θεοῦ δὲν θὰ ἐκπλαγεῖ κανεὶς πὺ ἔγιναν ὄργανα τῆς θείας φωνῆς;

Σὰ νὰ ἔχομε λοιπὸν σμιλέψει τὸν ἀνδριάντα τοῦ γνωστικοῦ, δείξαμε ἤδη πῶς εἶναι, δηλώνοντας σὲ διάγραμμα τὸ μέγεθος καὶ τὸ κάλλος τοῦ χαρακτήρα του. Γιατὶ πῶς εἶναι ἔπειτ’ ἀπὸ αὐτὸ θὰ δηλωθεῖ στὴ θεωρία τῶν φυσικῶν, ὅταν ἀρχίσομε νὰ μιλοῦμε γιὰ τὴ γένεση τοῦ κόσμου.

ΚΛΗΜΕΝΤΟΣ ΤΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΩΣ
ΣΤΡΩΜΑΤΕΩΝ ΤΩΝ ΕΙΣ ΟΚΤΩ
ΛΟΓΟΣ ΕΒΔΟΜΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

Ὁ ἀληθινὸς γνωστικὸς ἐκ περισσοῦ λάτρης τοῦ Θεοῦ
ἔστι καὶ ἀδίκως δέχεται τὴν ἐκ τῶν ἀπίστων
κατηγορίαν ὡς ἀθέου τάχα.

Ἦδη δὲ καιρὸς παραστήσαι τοῖς Ἑλλησι μόνον ὄντως εἶναι θεο-
σεβῆ τὸν γνωστικόν, ὡς ἀναμαθόντας τοὺς φιλοσόφους οἷός τέ ἐστιν
ὁ τῷ ὄντι Χριστιανός, τῆς ἐαυτῶν ἀμαθίας καταγνώναι, εἰκῆ μὲν καὶ
ὡς ἔτυχε διώκοντας τοῦνομα, μάτην δὲ ἀθέους ἀποκαλοῦντας τὸν τῷ
5 ὄντι Θεῷ ἐγκωκότας. Ἐναργεστεροῖς δ', οἶμαι, πρὸς τοὺς φιλοσόφους
χρηῆσθαι προσήκει τοῖς λόγοις, ὡς ἐπαίειν ἐκ τῆς παρ' αὐτοῖς παιδείας
ἤδη γεγυμνασμένους δύνασθαι, καὶ εἰ μηδέπω ἀξιίους ἐαυτοὺς με-
ταλαβεῖν τῆς τοῦ πιστεῦσαι δυνάμεως παρεσχήκασι. Τῶν δὲ λέξεων
τῶν προφητικῶν ἐπὶ τοῦ παρόντος οὐκ ἐπιμνησθησόμεθα, κατὰ τοὺς
10 ἐπικαίρους τόπους ὕστερον ταῖς Γραφαῖς συγχρησόμενοι, τὰ δ' ἐξ
αὐτῶν δηλούμενα σηματοῦμεν κεφαλαιωδῶς, τὸν Χριστιανισμόν ὑπο-
γράφοντες, ἵνα μὴ διακόπτωμεν τὸ συνεχές τοῦ λόγου συμπαραλαμ-
βάνοντες τὰς Γραφάς· καὶ ταῦτα τοῖς μηδέπω συνιεῖσι τὰς λέξεις
αὐτῶν· ἐπὶ δὲ τὰ σημαίνόμενα ἐνδειξώμεθα, τότε αὐτοῖς ἐκ περιου-
15 σίας πιστεύσασι καὶ τὰ μαρτύρια φανερωθήσεται. Καὶν ἑτεροῖά τισι
τῶν πολλῶν καταφαίνεται τὰ ὑφ' ἡμῶν λεγόμενα τῶν κυριακῶν Γρα-
φῶν, ἰστέον ὅτι ἐκεῖθεν ἀναπνεῖ τε καὶ ζῆ καὶ τὰς ἀφορμὰς ἀπ' αὐτῶν
ἔχοντα, τὸν νοῦν μόνον, οὐ τὴν λέξιν παριστᾶν ἐπαγγέλλεται. Ἦ τε
γὰρ ἐπὶ πλέον ἐπεξεργασία, μὴ κατὰ καιρὸν γινομένη, περισσὴ δόξει-
20 εν ἐν εἰκότως, τό τε μηδ' ὄλως ἐπεσκέφθαι τὸ κατεπεῖγον, ράθυμον

ΚΛΗΜΕΝΤΟΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΩΣ

ΣΤΡΩΜΑΤΕΙΣ

ΒΙΒΛΙΟ ΕΒΔΟΜΟ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄.

Ὁ ἀληθινὸς γνωστικὸς εἶναι ὑπερβολικὰ εἰλικρινῆς λάτρης τοῦ Θεοῦ καὶ δέχεται ἄδικα ἀπὸ τοὺς ἄπιστους τὴν κατηγορία τοῦ ἄθεου τάχα.

Εἶναι τώρα καιρὸς νὰ παρουσιάσωμε γιὰ τοὺς Ἕλληνας μόνο, ὅτι ὁ γνωστικὸς εἶναι πράγματι θεοσεβής, ὥστε, μαθαίνοντας οἱ φιλόσοφοι ποίος εἶναι ὁ πραγματικὸς Χριστιανός, νὰ καταδικάσουν τὴν ἀμάθειά τους, ὅτι καταδιώκουν χωρὶς λόγον καὶ στήν τύχην τὸ ὄνομα, καὶ ὅτι ἄδικα ἀποκαλοῦν ἄθεους αὐτοὺς ποὺ ἔχουν γνωρίσει τὸν ἀληθινὸ Θεό. Καὶ νομίζω, ὅτι πρέπει νὰ χρησιμοποιοῦμε πρὸς τοὺς φιλοσόφους τὸ λόγον μας περισσότερον σαφῆ, ὥστε, γυμνασμένοι ἤδη ἀπὸ τὴν παιδεία τους, νὰ μποροῦν νὰ κατανοήσουν, ἀκόμα κι ἂν ποτὲ μέχρι τώρα δὲν μᾶς παρουσίσαν τοὺς ἑαυτοὺς τους ἄξιους νὰ λάβουν τὴ δύναμην νὰ πιστέψουν. Πρὸς τὸ παρὸν δὲν θ' ἀναφέρομε τίς φράσεις τῶν προφητῶν, ἀλλὰ θὰ χρησιμοποιήσωμε τὴ Γραφὴν ἀργότερα στοὺς κατάλληλους τόπους. Ὅτι δηλώνουν θὰ τὸ ἐπισημάνομε συνοπτικὰ, ὑπογραμμίζοντας τὸ Χριστιανισμό, γιὰ νὰ μὴ διακόπτομε τὴ συνέχειαν τοῦ λόγου, ἀναφέροντας μαζί καὶ τὰ γραφικὰ χωρία, καὶ μάλιστα σ' αὐτοὺς ποὺ δὲν καταλαβαίνουν ἀκόμα τίς λέξεις τους. Κι ὅταν δείξομε τὰ νοήματα τους, τότε σ' αὐτοὺς ποὺ θὰ ἔχουν πιστέψει πλούσια, θὰ φανερωθοῦν καὶ οἱ μαρτυρίαι (τεκμήρια). Κι ἂν σὲ μερικοὺς ἀπὸ τοὺς πολλοὺς φαίνονται ὅσα λέμε διαφορετικὰ ἀπὸ τίς Γραφάς τοῦ Κυρίου, πρέπει νὰ ξέρουν, ὅτι ἀπὸ ἐκεῖ ἀναπνέουν καὶ ζοῦν καὶ ἀπ' αὐτὲς παίρνοντας ἀφορμὴν ὑπόσχονται, ὅτι θὰ παρουσιάσουν τὸ νόημα μόνο, ὄχι τίς λέξεις. Γιατὶ ἢ ἐπιπλέον ἀνάλυσις, ἂν δὲ γίνεται στήν ὥραν της, μπορεῖ δικαιολογημένα νὰ φανεῖ περιττή, ὅπως ἐπίσης καὶ τὸ νὰ μὴν ἀσχο-

κομιδῇ καὶ ἐνδεές· «μακάριοι δὲ ὡς ἀληθῶς οἱ ἐξερευνῶντες τὰ μαρτύρια Κυρίου, ἐν ὅλῃ καρδίᾳ ἐκζητήσουσιν αὐτόν»· μαρτυροῦσι δὲ περὶ Κυρίου ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται.

Πρόκειται τοίνυν παραστήσαι ἡμῖν μόνον τὸν γνωστικὸν ὄσιόν τε
 5 καὶ εὐσεβῆ, θεοπρεπῶς τὸν τῷ ὄντι Θεὸν θρησκεύοντα· τῷ θεοπρεπεῖ
 δὲ τὸ θεοφιλές ἔπεται καὶ φιλόθεον. Τίμιον μὲν οὖν ἅπαν τὸ ὑπερέχον
 ἡγεῖται κατὰ τὴν ἀξίαν, καὶ τιμητέον, ἐν μὲν τοῖς αἰσθητοῖς τοὺς ἄρ-
 χοντας καὶ τοὺς γονεῖς καὶ πάντα τὸν πρεσβύτερον, ἐν δὲ τοῖς δι-
 10 δακτοῖς τὴν ἀρχαιοτάτην φιλοσοφίαν καὶ τὴν πρεσβίστην προφητεί-
 αν, ἐν δὲ τοῖς νοητοῖς τὸ πρεσβύτερον ἐν γενέσει, τὴν ἄχρονον καὶ
 ἄναρχον ἀρχὴν τε καὶ ἀπαρχὴν τῶν ὄντων, τὸν Υἱόν, παρ' οὗ ἐκμαν-
 θάνειν τὸ ἐπέκεινα αἴτιον, τὸν Πατέρα τῶν ὄλων, τὸ πρέσβιστον καὶ
 πάντων εὐεργετικώτατον, οὐκ ἔτι φωνῇ παραδιδόμενον, σεβάσματι δὲ
 καὶ σιγῇ μετὰ ἐκπλήξεως ἀγίας σεβαστὸν καὶ σεπτὸν κυριώτατα,
 15 λεγόμενον μὲν πρὸς τοῦ Κυρίου, ὡς οἶόν τε ἦν ἐπαῖειν τοῖς μανθάνου-
 σι, νοούμενον δὲ πρὸς γε τῶν ἐξελεγεμένων εἰς γνῶσιν παρὰ Κυρίου,
 «τῶν τὰ αἰσθητήρια», φησὶν ὁ Ἀπόστολος, «συγγεγυμνασμένων».

Θεραπεία τοίνυν τοῦ Θεοῦ ἢ συνεχῆς ἐπιμέλεια τῆς ψυχῆς τῷ
 γνωστικῷ καὶ ἢ περὶ τὸ Θεῖον αὐτοῦ κατὰ τὴν ἀδιάλειπτον ἀγάπην
 20 ἀσχολία· τῆς γὰρ περὶ τοὺς ἀνθρώπους θεραπείας ἢ μὲν βελτιωτικῆ, ἢ
 δὲ ὑπηρετικῆ. Ἰατρικὴ μὲν σώματος, φιλοσοφία δὲ ψυχῆς βελτιωτικῆ·
 γονεῦσι μὲν ἐκ παίδων καὶ ἡγεμόσιν ἐκ τῶν ὑποτεταγμένων ὑπηρε-
 τικῆ ἀφέλεια προσγίνεται. Ὁμοίως δὲ καὶ κατὰ τὴν Ἐκκλησίαν τὴν
 μὲν βελτιωτικὴν οἱ πρεσβύτεροι σφίζουσιν εἰκόνα, τὴν ὑπηρετικὴν δὲ
 25 οἱ διάκονοι. Ταύτας ἄμφω τὰς διακονίας ἄγγελοί τε ὑπηρετοῦνται τῷ
 Θεῷ κατὰ τὴν τῶν περιγείων οἰκονομίαν, καὶ αὐτὸς ὁ γνωστικός, Θεῷ
 μὲν διακονούμενος, ἀνθρώποις δὲ τὴν βελτιωτικὴν ἐνδεικνύμενος
 θεωρίαν, ὅπως ἂν καὶ παιδεύειν ἢ τεταγμένος εἰς τὴν τῶν ἀνθρώπων
 ἐπανόρθωσιν· θεοσεβῆς γὰρ μόνος ὁ καλῶς καὶ ἀνεπιλήπτως περὶ τὰ
 30 ἀνθρώπεια ἐξυπηρετῶν τῷ Θεῷ. Ὡσπερ γὰρ θεραπεία φυτῶν ἀρίστη
 καθ' ἣν γίνονται οἱ καρποὶ καὶ συγκομιζονται, ἐπιστήμη καὶ ἐμπειρία

1. Ψαλμ. 118,2.

2. Ἑβρ. 5,14.

ληθεῖ καθόλου μὲ ἀπαραίτητα, ἀποτελεῖ ἔξαιρετική ὀκηρία καὶ φτώχεια. Ἐνῶ ἀληθινὰ «μακάριοι εἶναι ὅσοι ἐρευνοῦν τὶς μαρτυρίες τοῦ Κυρίου· αὐτοὶ θὰ τὸν ἀναζητήσουν μὲ ὅλη τὴν καρδιά τους»¹. Μαρτυρίες γιὰ τὸν Κύριο δίνουν ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆτες.

Στόχος μας λοιπὸν εἶναι νὰ παρουσιάσομε, ὅτι μόνον ὁ γνωστικὸς εἶναι ἅγιος καὶ εὐσεβής, πὺν σέβεται τὸν ἀληθινὸ Θεὸ ἔτσι ὅπως ἀρμόζει σ' αὐτόν· στὸ ὅπως ἀρμόζει στὸν Θεὸ ἀκολουθεῖ ἡ ἀγάπη ἐκ μέρους τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ ἀγάπη πρὸς τὸν Θεὸ. Γιατὶ κάθετι πὺν ὑπερέχει τὸ θεωρεῖ ἄξιον τιμῆς. Μέσα ἀπὸ τὰ αἰσθητὰ πρέπει νὰ τιμοῦνται οἱ ἄρχοντες καὶ οἱ γονεῖς καὶ κάθε πῶ ἡλικιωμένο, ἀπὸ τὰ μαθήματα ἡ ἀρχαιότατη φιλοσοφία καὶ ἡ πρεσβυτικὴ προφητεία, καὶ ἀπὸ τὰ νοητὰ αὐτὸ πὺν εἶναι πρεσβύτατο στὴ γένεση, ἡ ἀρχὴ ἡ ἀναρχὴ καὶ ἀπαρχὴ τῶν ὄντων, δηλαδὴ ὁ Υἱός, ἀπὸ τὸν ὁποῖο μαθαίνει τὸ πέρα ἀπὸ τὸν κόσμον αἴτιον, τὸν Πατέρα τῶν ὄλων, τὸ πῶ παλαιὸ καὶ πῶ εὐεργετικὸ ἀπὸ ὅλα, πὺν δὲν παραδίδεται μὲ τὴ φωνή, ἀλλὰ κυρίως τὸ σεβόμαστε καὶ τὸν λατρεύομε μὲ σεβασμὸ καὶ σιωπὴ καὶ ἁγία ἔκπληξη, πὺν μᾶς τὸ παραδίδει ὁ Κύριος ὅσο εἶναι δυνατὸ νὰ τὸ μάθουν αὐτοὶ πὺν ἀκοῦνε καὶ πὺν τὸ ἐννοοῦν ὅσοι ἔχουν ἔκλεγεῖ ἀπὸ τὸν Θεὸ νὰ τὸ μάθουν, «αὐτοὶ πὺν τὰ αἰσθητήρια τους εἶναι γυμνασμένα γι' αὐτό»², ὅπως λέει ὁ Ἀπόστολος.

Λατρεία λοιπὸν τοῦ Θεοῦ εἶναι γιὰ τὸν γνωστικὸ ἡ ἀδιάκοπη ἐπιμέλεια τῆς ψυχῆς καὶ ἡ ἀσχολία μὲ τὸν Θεὸ σύμφωνα μὲ τὴ δίχως διᾶλειμμα ἀγάπη· γιατί ἡ θεραπεία ἡ ἀσχολούμενη μὲ τοὺς ἀνθρώπους ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος εἶναι βελτιωτικὴ, καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο ὑπηρετικὴ. Ἡ ἱατρικὴ βελτιώνει τὸ σῶμα, ἐνῶ ἡ φιλοσοφία τὴν ψυχὴ. Στους γονεῖς ἀπὸ τὰ παιδιὰ καὶ στους ἄρχοντες ἀπὸ τοὺς ὑποτελεῖς τους προσφέρεται ὠφέλεια ὑπηρετικὴ. Ὅμοια καὶ στὴν Ἐκκλησία οἱ πρεσβύτεροι διασώζουν τὴν βελτιωτικὴ εἰκόνα, ἐνῶ τὴν ὑπηρετικὴ οἱ διάκονοι. Αὐτὲς τὶς δύο διακονίες οἱ ἄγγελοι τὶς προσφέρουν ὡς ὑπηρεσία στὸν Θεὸ κατὰ τὴν οἰκονομία τῶν γύρω ἀπὸ τὴ γῆ πραγμάτων, καὶ ὁ ἴδιος ὁ γνωστικὸς, ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος διακονεῖ τὸν Θεὸ, καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο ἐκδηλώνει τὴ βελτιωτικὴ ἐνέργειά του πρὸς τοὺς ἀνθρώπους, ἔτσι ὅπως εἶναι ταγμένος νὰ παιδεύει τοὺς ἀνθρώπους γιὰ τὴν ἐπανόρθωσή τους. Γιατὶ μόνος λάτρης τοῦ Θεοῦ εἶναι αὐτὸς πὺν ὑπηρετεῖ τὸν Θεὸ ὀρθὰ καὶ ἀνεπίληπτα σχετικὰ μὲ τὰ ἀνθρώπινα. Ὅπως ἀκριδῶς δηλαδὴ ἡ ἄριστη περιποίηση τῶν φυτῶν εἶναι ἐκείνη πὺν δίνει τὴ συγκομιδὴ

γεωργικῇ τὴν ὠφέλειαν τὴν ἐξ αὐτῶν παρεχομένη τοῖς ἀνθρώποις, οὕτως ἢ θεοσέβεια τοῦ γνωστικοῦ τοὺς καρποὺς τῶν δι' αὐτοῦ πιστευσάντων ἀνθρώπων εἰς ἑαυτὴν ἀναδεχομένη, ἐν ἐπιγνώσει πλειόνων γιγνομένων καὶ ταύτῃ σφισομένων, συγκομιδὴν ἀρίστην δι' ἐμπειρίας
 5 ἐργάζεται. Εἰ δ' ἢ θεοπρέπεια ἕξις ἐστὶ τὸ πρόπον τῷ Θεῷ σφίξουσα, θεοφιλῆς ὁ θεοπρεπῆς μόνος. Οὗτος δ' ἂν εἴη, ὁ εἰδὼς τὸ πρόπον, καὶ κατὰ τὴν ἐπιστήμην καὶ κατὰ τὸν δῖον, ὅτω βιωτέον ἐσομένῳ καὶ δὴ ἐξομοιουμένῳ ἤδη Θεῷ. Ταύτῃ ἄρα φιλόθεός τε τὸ πρῶτον ὡς γὰρ ὁ τιμῶν τὸν πατέρα φιλοπάτωρ, οὕτως ὁ τιμῶν τὸν Θεὸν φιλόθεος. Ἡ
 10 καὶ μοι καταφαίνεται τρία εἶναι τῆς γνωστικῆς δυνάμεως ἀποτελέσματα: πρῶτον τὸ γινώσκειν τὰ πράγματα: δεύτερον τὸ ἐπιτελεῖν ὅ τι ἂν ὁ Λόγος ὑπαγορεύῃ· καὶ τρίτον τὸ παραδιδόναι δύνασθαι θεοπρεπῶς τὰ παρὰ τῆ ἀληθείᾳ ἐπικεκρυμμένα. Ὁ τοίνυν Θεὸν πεπεισμένος εἶναι παντοκράτορα καὶ τὰ θεῖα μυστήρια παρὰ τοῦ μονογενοῦς Παι-
 15 δὸς αὐτοῦ ἐκμαθῶν, πῶς οὗτος ἄθεος; Ἄθεος μὲν γὰρ ὁ μὴ νομίζων εἶναι Θεόν, δεισιδαίμων δὲ ὁ δεδιὼς τὰ δαιμόνια, ὁ πάντα θειάζων, καὶ ξύλον καὶ λίθον καὶ πνεῦμα, ἄνθρωπον τὸν μὴ λογικῶς βιοῦντα καταδεδουλωμένον.

20

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄.

Ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἔχει ταχθῆ ὑπὸ τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ νὰ κυβερνᾷ τὰ πάντα, νὰ μεριμνᾷ ὁ ἴδιος διὰ τοὺς ἀνθρώπους καὶ νὰ εἶναι ὁ Σωτὴρ αὐτῶν.

25

Πίστις οὖν τὸ εἰδέναι τὸν Θεὸν ἢ πρώτη μετὰ τῆς τοῦ Σωτῆρος διδασκαλίας τὴν πεποίθησιν, τὸ κατὰ μηδένα τρόπον ἄδικα δοῦν, τοῦτ' εἶναι πρόπον ἠγεῖσθαι τῆ ἐπιγνώσει τοῦ Θεοῦ. Ταύτῃ κράτιστον μὲν ἐν γῆ ἄνθρωπος ὁ θεοσεβέστατος, κράτιστον δὲ ἐν οὐρανῷ ἄγγελος, τὸ πλησιαίτερον κατὰ τόπον καὶ ἤδη καθαρώτερον τῆς αἰωνίου
 30 καὶ μακαρίας ζωῆς μεταλαγχάνων. Τελειωτάτῃ δὴ καὶ ἁγιωτάτῃ καὶ κυριωτάτῃ καὶ ἡγεμονικωτάτῃ καὶ βασιλικωτάτῃ καὶ εὐεργετικωτάτῃ ἢ Υἱοῦ φύσις, ἢ τῷ μόνῳ παντοκράτορι προσεχεστάτῃ. Αὕτῃ ἢ μεγί-

καρπῶν μὲ τῆ γεωργικῆ γνώση καὶ ἐμπειρία, παρέχοντας τὴν ὠφέλεια ἀπὸ αὐτῆ στοὺς ἀνθρώπους, ἔτσι ἢ θεοσεβεία τοῦ γνωστικοῦ, ἀναλαμβάνοντας τοὺς καρποὺς ἐκείνων ποὺ ὀδηγήθηκαν στὴν πίστη μέσω αὐτοῦ, ποὺ ἔρχονται σ' ἐπίγνωση ὅλο καὶ περισσότεροι ὥστε ἔτσι νὰ σωθοῦν, πετυχαίνει μιᾶ ἄριστη συγκομιδὴ μέσω τῆς ἐμπειρίας. Καὶ ἂν ἢ θεοπρέπεια εἶναι ἔξω ποὺ σώζει αὐτὸ ποὺ ἀρμόζει στὸν Θεὸ, ὁ μόνος θεοφιλῆς εἶναι ὁ θεοπρεπής. Κι αὐτὸς εἶναι ὁποῖος γνωρίζει τὸ πρέπον καὶ στὴν ἐπιστήμη καὶ στὴ ζωὴ, ποὺ γνωρίζει πῶς πρέπει νὰ ζεῖ αὐτὸς ποὺ θὰ γίνει τέτοιος, καὶ μάλιστα ποὺ ἔχει ἐξομοιωθεῖ ἤδη μὲ τὸν Θεό. Ἔτσι λοιπὸν θὰ εἶναι πρῶτα φιλόθεος· γιατί, ὅπως ὁποῖος τιμᾶ τὸν πατέρα του εἶναι φιλοπάτωρ, ἔτσι ὁποῖος τιμᾶ τὸν Θεὸ εἶναι φιλόθεος. Ἔτσι γιὰ μένα γίνεται φανερό, ὅτι εἶναι τρία τ' ἀποτελέσματα τῆς γνωστικῆς δύναμης· πρῶτο, νὰ γνωρίζει κανεὶς τὰ πράγματα, δεύτερο, νὰ ἐπιτελεῖ ὅ,τι ὑπαγορεύει ὁ λόγος, καὶ τρίτο, νὰ μπορεῖ νὰ παραδίδει ὅπως ἀρμόζει στὸν Θεὸ ὅσα εἶναι κρυμμένα ἀπὸ τὴν ἀλήθεια. Ὅποιος λοιπὸν πιστεύει, ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι παντοκράτορας κι ἔχει μάθει ἀπὸ τὸν μονογενῆ Υἱὸ του τὰ θεῖα μυστήρια, πῶς αὐτὸς εἶναι ἄθεος; Γιατί ἄθεος εἶναι ὁποῖος δὲν πιστεύει ὅτι ὑπάρχει θεὸς, δεισιδαίμονας ὁποῖος φοβᾶται τὰ δαιμόνια, αὐτὸς ποὺ κάνει τὰ πάντα θεοὺς καὶ τὸ ξύλο καὶ τὸ λιθάρι καὶ τὸ πνεῦμα, καὶ καταδουλώνει τὸν ἄνθρωπο ποὺ δὲν ζεῖ σύμφωνα μὲ τὸ λόγο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β΄.

Ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἔχει ταχθεῖ ἀπὸ τὸν Πατέρα του νὰ εἶναι κυβερνήτης ὅλων, νὰ μεριμνᾷ ὁ ἴδιος γιὰ τοὺς ἀνθρώπους καὶ νὰ εἶναι Σωτήρας τους.

Πίστη λοιπὸν εἶναι ἢ γνώση τοῦ Θεοῦ, ἢ πρώτη μετὰ τὴν βεβαίωση τῆς διδασκαλίας τοῦ Σωτήρα, ὅτι δὲν πρέπει μὲ κανένα τρόπο νὰ πράττει κανεὶς ἄδικα, καὶ αὐτὸ πρέπει νὰ πιστεύομε ὅτι εἶναι πρέπον στὴν ἐπίγνωση τοῦ Θεοῦ. Ἔτσι τὸ ἄριστο πάνω στὴ γῆ εἶναι ὁ θεοσεβέστατος ἄνθρωπος, καὶ ἄριστο στὸν οὐρανὸ ὁ ἄγγελος, ποὺ εἶναι ὁ πιὸ κοντινὸς κατὰ τὸν τόπο καὶ ποὺ ἤδη καθαρότερα λαμβάνει μέρος καὶ ἀπολαμβάνει τὴν αἰώνια καὶ μακάρια ζωὴ. Τελειότατη καὶ ἀγιότατη καὶ κυριότατη καὶ ἡγεμονικότατη καὶ βασιλικότατη καὶ εὐεργετικότατη εἶναι ἢ φύση τοῦ Υἱοῦ, ποὺ εἶναι ἢ πλησιέστερη στὸν Πα-

στη ὑπεροχή, ἢ τὰ πάντα διατάσσεται κατὰ τὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς, καὶ τὸ πᾶν ἄριστα οἰακίζει, ἀκαμάτῳ καὶ ἀτρώτῳ δυνάμει πάντα ἐργαζομένη, δι' ὧν ἐνεργεῖ τὰς ἀποκρύφους ἐννοίας ἐπιβλέπουσα. Οὐ γὰρ ἐξίσταται ποτε τῆς αὐτοῦ περιωπῆς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, οὐ μεριζόμενος, οὐκ ἀποτεμνόμενος, οὐ μεταβαίνων ἐκ τόπου εἰς τόπον, πάντῃ δὲ ὧν πάντοτε, καὶ μηδαμῇ περιεχόμενος· ὅλος νοῦς, ὅλος φῶς πατρῶον, ὅλος ὀφθαλμός, πάντα ὁρῶν, πάντα ἀκούων, εἰδὼς πάντα, δυνάμει τὰς δυνάμεις ἐρευνῶν. Τούτῳ πᾶσα ὑποτέτακται στρατιὰ ἀγγέλων τε καὶ θεῶν, τῷ Λόγῳ τῷ πατρικῷ τὴν ἁγίαν οἰκονομίαν ἀναδεδειγμένῳ «διὰ τὸν ὑποτάξαντα», δι' ὧν καὶ πάντες αὐτοῦ οἱ ἄνθρωποι· ἀλλ' οἱ μὲν κατ' ἐπίγνωσιν, οἱ δὲ οὐδέπω καὶ οἱ μὲν ὡς φίλοι, οἱ δὲ ὡς οἰκέται πιστοί, οἱ δὲ ὡς ἀπλῶς οἰκέται.

Ὁ διδάσκαλος οὗτος ὁ παιδεύων μυστηρίοις μὲν τὸν γνωστικόν, ἐλπίζει δὲ ἀγαθαῖς τὸν πιστόν, καὶ παιδεῖα τῇ ἐπανορθωτικῇ δι' αἰσθητικῆς ἐνεργείας τὸν σκληροκάρδιον. Ἐντεῦθεν ἡ πρόνοια ἰδίᾳ καὶ δημοσίᾳ καὶ πανταχοῦ Υἱὸν δὲ εἶναι τοῦ Θεοῦ, καὶ τοῦτον εἶναι τὸν Σωτῆρα καὶ Κύριον ὃν ἡμεῖς φάμεν, ἄντικρυς αἱ θεῖαι παριστάσι προφητεῖαι. Ταύτῃ ὁ πάντων Κύριος Ἑλλήνων τε καὶ βαρβάρων τοὺς ἐθέλοντας πείθει· οὐ γὰρ διάζεται τὸν ἐξ αὐτοῦ σωτηρίαν λαβεῖν διὰ τοῦ ἐλέσθαι, καὶ πάντα ἀποπληρῶσαι τὰ παρ' αὐτοῦ πρὸς τὸ λαβέσθαι τῆς ἐλπίδος δυνάμενον. Οὗτός ἐστιν ὁ διδούς καὶ τοῖς Ἑλλησι τὴν φιλοσοφίαν διὰ τῶν ὑποδεεστερῶν ἀγγέλων. Εἰσὶ γὰρ «συνδιανενημένοι» προστάξει θεῖα τε καὶ ἀρχαία «ἄγγελοι κατὰ ἔθνη». Ἄλλ' «ἡ μερὶς Κυρίου» ἡ δόξα τῶν πιστευόντων. Ἦτοι γὰρ οὐ φροντίζει πάντων ἀνθρώπων ὁ Κύριος (καὶ τοῦτο ἢ τῷ μὴ δύνασθαι πάθει ἄν, ὅπερ οὐ θεμιτόν· ἀσθενείας γὰρ σημεῖον· ἢ τῷ μὴ βούλεσθαι, δυνάμενος· οὐκ ἀγαθοῦ δὲ τὸ πάθος· οὐκ οὖν ὑπὸ τρυφῆς ράθυμος, ὁ δι' ἡμᾶς τὴν παθητὴν ἀναλαβὼν σάρκα), ἢ κήδεταί τῶν συμπάντων, ὅπερ καὶ καθήκει τῷ Κυρίῳ πάντων γενομένῳ. Σωτῆρ γὰρ ἐστιν, οὐχὶ τῶν μὲν, τῶν δ' οὐ. Πρὸς δὴ ὅσον ἐπιτηδειότητος ἕκαστος εἶχε, τὴν ἑαυτοῦ διένειμεν εὐεργεσίαν, Ἑλλησὶ τε καὶ βαρβάροις καὶ τοῖς ἐκ

ντοκράτορα. Αὐτὴ εἶναι ἡ μέγιστη ὑπεροχή, ἡ ὁποία διευθετεῖ τὰ πάντα σύμφωνα μὲ τὸ θέλημα τοῦ Πατέρα καὶ κατευθύνει ἀριστα τὸ πᾶν, ἐνεργώντας τὰ πάντα μὲ ἀκούραστη καὶ ἀκατάβλητη δύναμη, μὲ τὰ ὁποῖα πραγματοποιεῖ ἐπιδλέοντας τὶς ἀπόκρυφες ἐννοίες. Ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ δηλαδὴ δὲν βγαίνει ποτὲ ἀπὸ τὸ μεγαλεῖο του, δὲν μερίζεται, δὲν ἀποτέμνεται, δὲν μεταβαίνει ἀπὸ τόπο σὲ τόπο, βρῖσκεται πάντοτε παντοῦ, καὶ ἀπὸ κανένα δὲν περιέχεται· εἶναι ὅλος νοῦς, ὅλος πατρικὸ φῶς, ὅλος ὀφθαλμὸς ποὺ βλέπει τὰ πάντα, ἀκούει τὰ πάντα, γνωρίζει τὰ πάντα, καὶ μὲ τὴ δύναμή του ἐρευνᾷ τὶς δυνάμεις. Σ' αὐτὸν εἶναι ὑποταγμένη ὅλη ἡ στρατιὰ τῶν ἀγγέλων καὶ τῶν θεῶν, δηλαδὴ στὸν Λόγο τοῦ Πατέρα, ποὺ ἀνέλαβε τὴν ἀγία οἰκονομία, «γὰ χάρη ἐκείνου ποὺ ὑπόταξε τὴν κτίση»³, ποὺ ἐξαιτίας του εἶναι καὶ ὅλοι οἱ ἄνθρωποι δικοὶ του, ἄλλοι ὅμως «κατ' ἐπίγνωση»⁴, καὶ ἄλλοι ὄχι ἀκόμα· ἄλλοι ὡς φίλοι, ἄλλοι ὡς δοῦλοι πιστοί, κατ' ἄλλοι ὡς δοῦλοι ἀπλῶς.

Αὐτὸς εἶναι ὁ δάσκαλος ποὺ παιδεύει μὲ τὰ μυστήρια τὸν γνωστικό, μὲ τὶς ἀγαθὲς ἐλπίδες τὸν πιστὸ καὶ μὲ τὴν ἐπανορθωτικὴ παιδεία μέσω τῆς ἐνέργειας τῶν αἰσθήσεων τὸν σκληροκάρδιο. Ἀπὸ ἐδῶ ξεκινᾷ ἡ πρόνοια ἰδιωτικὰ καὶ δημόσια καὶ παντοῦ. Ὅτι εἶναι Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, κι ὅτι αὐτὸς εἶναι ὁ Σωτήρας καὶ ποὺ ἐμεῖς τὸν λέμε Κύριο, τὸν παρουσιάζουν ρητὰ οἱ θεῖες προφητεῖες. Ἔτσι πείθει ὅσους θέλουν ὁ Κύριος ὅλων καὶ τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν βαρβάρων. Γιατὶ δὲν ὑποχρεώνει μὲ τὴ βία ἐκεῖνον ποὺ μπορεῖ νὰ λάβει τὴ σωτηρία ἀπὸ αὐτὸν μὲ τὴν ἐκλογή καὶ τὴν ἐκπλήρωση τῶν ἀπὸ μέρους του ἐντολῶν γὰ νὰ ἀποχτήσῃ τὴν ἐλπίδα. Αὐτὸς εἶναι ποὺ ἔδωσε καὶ στοὺς Ἑλληνες τὴ φιλοσοφία μὲ τοὺς κατώτερους ἀγγέλους. Γιατὶ εἶναι μοιρασμένοι μὲ θεῖο καὶ ἀρχαῖο πρόσταγμα οἱ ἄγγελοι κατὰ ἔθνη⁵. Ἀλλὰ «ἡ μερίδα τοῦ Κυρίου» εἶναι ἡ δόξα τῶν πιστῶν. Ἡ δηλαδὴ ὁ Κύριος δὲν φροντίζει γὰ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους (κι αὐτὸ μπορεῖ νὰ συμβεῖ, γιατί δὲν ἔχει τὴ δύναμη, πράγμα ποὺ δὲν εἶναι δυνατὸ, γιατί εἶναι γνώρισμα ἀδυναμίας, ἢ γιατί δὲν θέλει, ἐνῶ μπορεῖ, καὶ αὐτὸ δὲν εἶναι συμπεριφορὰ ἀγαθοῦ· δὲν εἶναι ράθυμος ἐξαιτίας τρυφῆς αὐτὸς ποὺ γὰ χάρη μας ἔλαβε τὴν παθητὴ σάρκα), ἢ φροντίζει γὰ ὅλα, πράγμα ποὺ ἀρμόζει σὲ Ἐκεῖνον ποὺ ἔγινε Κύριος τῶν πάντων. Γιατὶ δὲν εἶναι Σωτήρας κάποιων καὶ ἄλλων ὄχι, ἀλλὰ μοίρασε τὴν εὐεργεσία του ἀνάλογα μὲ τὴν καταλληλότητα τοῦ καθενός, καὶ στοὺς Ἑλληνες καὶ στοὺς βαρβάρους καὶ σὲ

τούτων προωρισμένοις μὲν, κατὰ δὲ τὸν οἰκείον καιρὸν κεκλημένοις, πιστοῖς τε καὶ ἐκλεκτοῖς

Οὐτ' οὖν φθονοίη ποτ' ἂν τισιν ὁ πάντα μὲν ἐπ' ἴσης κεκληκώς, ἐξαιρέτως δὲ τοῖς ἐξαιρέτως πεπιστευκόσιν ἀπονείμας τιμᾶς, οὐθ' ὑφ' 5 ἑτέρου κωλυθείη ποτ' ἂν ὁ πάντων Κύριος, καὶ μάλιστα ἐξυπηρετῶν τῷ τοῦ ἀγαθοῦ καὶ παντοκράτορος θελήματι Πατρός. Ἄλλ' οὐδὲ ἄπτεται τοῦ Κυρίου ἀπαθοῦς ἀνάρχως γενομένου φθόνος, οὐδὲ μὴν τὰ ἀνθρώπων οὕτως ἔχει, ὡς φθονητὰ εἶναι πρὸς τοῦ Κυρίου· ἄλλος δὲ ὁ φθονῶν, οὗ καὶ πάθος ἦψατο. Καὶ μὴν οὐθ' ὑπὸ ἀγνοίας ἔστιν 10 εἰπεῖν μὴ βούλεσθαι σώζειν τὴν ἀνθρωπότητα τὸν Κύριον, διὰ τὸ μὴ εἰδέναί ὅπως ἐκάστου ἐπιμελητέον. Ἄγνοια γὰρ οὐχ ἄπτεται τοῦ Υἱοῦ, τοῦ πρὸ καταβολῆς κόσμου συμβούλου γενομένου τοῦ Πατρός. Αὕτη γὰρ ἦν ἡ σοφία «ἣ προσέχαιρεν» ὁ παντοκράτωρ Θεός· «δύναμις» γὰρ τοῦ «Θεοῦ» ὁ Υἱός, ἅτε πρὸ πάντων τῶν γενομένων ἀρχι- 15 κώτατος Λόγος τοῦ Πατρός καὶ σοφία αὐτοῦ· κυρίως ἂν καὶ διδάσκαλος λεχθείη τῶν δι' αὐτοῦ πλασθέντων· οὐδὲ μὴν ὑπό τινος ἡδονῆς περισπώμενος καταλείπει ποτ' ἂν τὴν ἀνθρώπων κηδεμονίαν· ὅς γε καὶ τὴν σάρκα τὴν ἐμπαθῆ φύσει γενομένην ἀναλαβὼν εἰς ἕξιν ἀπαθείας ἐπαίδευσε. Πῶς δ' ἂν εἶη Σωτὴρ καὶ Κύριος, εἰ μὴ πάντων 20 Σωτὴρ καὶ Κύριος; Ἄλλ' αὖ τῶν μὲν πεπιστευκότων σωτὴρ, διὰ τὸ γινῶναι βεβουλήσθαι, τῶν δὲ ἀπειθησάντων Κύριος, ἔστ' ἂν, ἐξομολογήσεσθαι δυνηθέντες, οἰκειίας καὶ καταλλήλου τῆς δι' αὐτοῦ τύχῳσιν εὐεργεσίας. Πᾶσα δὲ ἡ τοῦ Κυρίου ἐνέργεια ἐπὶ τὸν παντοκράτορα τὴν ἀναφορὰν ἔχει, καὶ ἔστιν, ὡς εἰπεῖν, πατρικὴ τις ἐνέργεια ὁ Υἱός 25 Οὐκ ἂν οὖν ποτε ὁ Σωτὴρ μισάνθρωπος, ὅς γε διὰ τὴν ὑπερβάλλουσαν φιλανθρωπίαν σαρκὸς ἀνθρωπίνης εὐπάθειαν οὐχ ὑπεριδῶν, ἀλλ' ἐνδυσάμενος, ἐπὶ τὴν κοινὴν τῶν ἀνθρώπων ἐλήλυθε σωτηρίαν κοινὴ γὰρ ἡ πίστις τῶν ἐλομένων. Ἄλλ' οὐδὲ τοῦ ἰδίου ποτ' ἂν ἀμελοίῃ ἔργου, τῷ μόνῳ τῶν ἄλλων ζώων ἀνθρώπῳ ἔννοιαν κατὰ τὴν 30 δημιουργίαν ἐνεστάχθαι Θεοῦ· οὐδ' ἂν βελτίων τις ἄλλη καὶ ἁρμονιωτέρα διοίκησις ἀνθρώπων εἶη τῷ Θεῷ τῆς τεταγμένης. Προσῆκει γοῦν ἀεὶ τῷ κρείττονι κατὰ φύσιν ἡγεῖσθαι τοῦ χείρονος, καὶ τοῦ δυναμέ-

ὄσους ἀπὸ αὐτοῦ εἶναι προορισμένοι καὶ στὸν κατάλληλο καιρὸ ἔχουν κληθεῖ πιστοὶ καὶ ἐκλεκτοί.

Οὔτε βέβαια θὰ φθονοῦσε ποτὲ μερικοὺς αὐτὸς ποὺ κάλεσε ἐξίσου τοὺς πάντες καὶ μοίρασε ἐξαιρετικὲς τιμὲς σ' αὐτοὺς ποὺ ἔδειξαν ἐξαιρετικὴ πίστη. Κι οὔτε θὰ ἦταν δυνατὸ νὰ ἐμποδιστεῖ ποτὲ ἀπὸ ἄλλον ὁ Κύριος ὄλων καὶ ποὺ ὑπηρετεῖ πλήρως τὸ θέλημα τοῦ ἀγαθοῦ καὶ παντοκράτορα Πατέρα. Ἀλλὰ οὔτε κὰν ἀγγίζει ὁ φθόνος τὸν Κύριο ποὺ εἶναι ἀπαθὴς ἀπὸ τὴ χωρὶς ἀρχὴ γέννησή του, οὔτε βέβαια τὰ τῶν ἀνθρώπων εἶναι τέτοια, ὥστε νὰ ἐπισύρουν τὸν φθόνον τοῦ Κυρίου. Αὐτὸς ποὺ φθονεῖ εἶναι ἄλλος, ποὺ τὸν ἔχει ἀγγίσει καὶ τὸ πάθος. Καὶ βέβαια οὔτε μπορούμε νὰ ποῦμε πῶς ἀπὸ ἄγνοια ὁ Κύριος δὲν θέλει νὰ σώσει τὴν ἀνθρωπότητα, ἐπειδὴ δὲν ξέρει πῶς νὰ φροντίσει τὸν καθένα. Γιατὶ ἡ ἄγνοια δὲν ἀγγίζει τὸν Υἱὸ, ποὺ πρὶν ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τοῦ κόσμου ἦταν σύμβουλος⁶ τοῦ Πατέρα. Αὐτὴ ἦταν ἡ Σοφία «μὲ τὴν ὁποία χαιρόταν»⁷ ὁ Θεὸς ὁ Παντοκράτωρ· γιατί ὁ Υἱὸς εἶναι δύναμη τοῦ Θεοῦ⁸, ἐπειδὴ πρὶν ἀπὸ ὅλα ὅσα ἔγιναν εἶναι ὁ ἀρχικότατος Λόγος τοῦ Πατέρα καὶ ἡ Σοφία του. Κυριολεκτικὰ θὰ μπορούσε νὰ ὀνομαστεῖ καὶ δάσκαλος ὄλων ἐκείνων ποὺ πλάστηκαν ἀπὸ αὐτόν. Οὔτε παρασυρμένος ἀπὸ κάποια ἡδονὴν μπορεῖ νὰ ἐγκαταλείψει ποτὲ τὴν κηδεμονία τῶν ἀνθρώπων, αὐτὸς ποὺ, ἀφοῦ πῆρε καὶ τὴ σάρκα, ποὺ ἀπὸ τὴ φύση της ὑπόκειται στὰ πάθη, τὴν ἐξάσκησε στὴν ἔξῃ τῆς ἀπάθειας. Πῶς θὰ μπορούσε νὰ εἶναι Σωτήρας καὶ Κύριος, ἂν δὲν ἦταν Σωτήρας καὶ Κύριος ὄλων; Ἀλλὰ ὅσων πίστεψαν εἶναι Σωτήρας, ἐπειδὴ θέλησαν νὰ τὸν γνωρίσουν, κι ἐκείνων ποὺ δὲν πίστεψαν εἶναι Κύριος, ὥσπου νὰ μπορέσουν νὰ ἐξομολογηθοῦν καὶ νὰ τύχουν προσωπικὴ καὶ κατάλληλη τὴν εὐεργεσία του. Ὁλη ἡ ἐνέργεια τοῦ Κυρίου ἔχει τὴν ἀνιφορὰ της στὸν Παντοκράτορα καὶ εἶναι, ὅπως θὰ μπορούσαμε νὰ ποῦμε, ὁ Υἱὸς μὲ ἐνέργεια τοῦ Πατέρα.

Ποτὲ λοιπὸν δὲν θὰ γίνῃ ὁ Σωτήρας μισάνθρωπος, αὐτὸς ποὺ ἀπὸ ὑπερβολικὴ φιλανθρωπία δὲν περιφρόνησε τὴν ἀδυναμία τῆς ἀνθρώπινης σάρκας, ἀλλὰ φόρεσε τὴ σάρκα καὶ ἦρθε γιὰ τὴν κοινὴ σωτηρία τῶν ἀνθρώπων. Εἶναι βέβαια κοινὴ ἡ πίστη ἐκείνων ποὺ τὴν προτίμησαν. Ἀλλὰ δὲν θ' ἀμελοῦσε ποτὲ τὸ ἴδιο του τὸ ἔργο, τὸν ἄνθρωπο, στὸ μόνον ἀπὸ τὰ ἄλλα ζῶα στὸ ὁποῖο ἐμφύσησε κατὰ τὴ δημιουργία τὴν ἔννοια τοῦ Θεοῦ. Οὔτε μπορεῖ νὰ ὑπάρξει ἄλλη διοίκηση τῶν ἀνθρώπων ἀπὸ τὸν Θεὸ καλύτερη καὶ πιὸ ἀρμονικὴ ἀπὸ αὐτὴν ποὺ ἔχει ὀριστεῖ. Πρέπει λοιπὸν τὸ ἀνώτερο στὴ φύση νὰ προηγεῖται πάντοτε

νου καλῶς τι διέπειν ἀποδεδόσθαι τὴν ἐκείνου διοίκησιν. Ἔστι δὲ τὸ ὡς ἀληθῶς ἄρχον τε καὶ ἡγεμονοῦν ὁ θεῖος Λόγος καὶ ἡ τούτου πρόνοια, πάντα μὲν ἐφορῶσα, μηδενὸς δὲ τῶν οἰκείων ἑαυτῆς παρορῶσα τὴν ἐπιμέλειαν. Οὗτοι δ' ἂν εἶεν οἱ ἐλόμενοι οἰκειοὶ εἶναι αὐτῶ, οἱ διὰ
 5 πίστεως τελειούμενοι. Οὕτως ἀπάντων τῶν ἀγαθῶν θελήματι τοῦ παντοκράτορος Πατρὸς αἴτιον ὁ Υἱὸς καθίσταται, πρωτουργὸς κινήσεως δύναμις, ἄληπτος αἰσθήσει. Οὐ γὰρ ὁ ἦν, τοῦτο ὤφθη τοῖς χωρηῆσαι μὴ δυναμένοις διὰ τὴν ἀσθένειαν τῆς σαρκός· αἰσθητὴν δὲ ἀναλαβὼν σάρκα, τὸ δυνατόν ἀνθρώποις κατὰ τὴν ὑπακοὴν τῶν ἐντολῶν
 10 δεῖξων ἀφίκηται.

Δύναμις οὖν πατρικὴ ὑπάρχων, ραδίως περιγίνεται ὧν ἂν ἐθέλη, οὐδὲ τὸ μικρότατον ἀπολείπων τῆς ἑαυτοῦ διοικήσεως ἀφρόντιστον οὐδὲ γὰρ ἂν ἔτι ἦν αὐτῶ τὸ ὄλον εὖ εἰργασμένον. Δυνάμεως δ', οἶμαι, τῆς μεγίστης ἢ πάντων τῶν μερῶν, καὶ μέχρι τοῦ μικροτάτου προσή-
 15 κούσα δι' ἀκριβείας ἐξέτασις πάντων, εἰς τὸν πρῶτον διοικητὴν τῶν ὄλων, ἐκ θελήματος Πατρὸς κυβερνῶντα τὴν πάντων σωτηρίαν, ἐφορῶντων ἑτέρων ὑφ' ἑτέρους ἡγουμένους τεταγμένων, ἔστ' ἂν τις ἐπὶ τὸν μέγαν ἀφίκηται ἀρχιερέα. Ἀπὸ μιᾶς γὰρ ἄνωθεν ἀρχῆς τῆς κατὰ τὸ θέλημα ἐνεργούσης ἤρτηται τὰ πρῶτα καὶ δευτέρα καὶ τρίτα· εἶτα
 20 ἐπὶ τέλει τοῦ φαινομένου τῶ ἄκρῳ ἢ μακαρία ἀγγελοθεσία, καὶ δὴ μέχρις ἡμῶν αὐτῶν ἄλλοι ὑπ' ἄλλοις, ἐξ ἑνὸς καὶ δι' ἑνὸς σφρζόμενοί τε καὶ σφρζοντες, διατετάχεται. Ὡς οὖν συγκινεῖται καὶ μικροτάτη σιδήρου μοῖρα τῶ τῆς Ἡρακλείας λίθου πνεύματι διὰ πολλῶν τῶν σιδηρῶν ἐκτεινομένη δακτυλίων, οὕτω καὶ τῶ ἀγίῳ Πνεύματι ἐλκόμενοι, οἱ
 25 μὲν ἐνάρετοι οἰκειοῦνται τῇ πρώτῃ μονῇ, ἐφεξῆς δ' ἄλλοι μέχρι τῆς τελευταίας οἱ δὲ ὑπὸ ἀσθενείας κακοί, δι' ἀπληστίαν ἄδικον καχεξία παριπεπτωκότες, οὔτε κρατοῦντες οὔτε κρατούμενοι, περικαταρρέουσιν, ἐλιχθέντες τοῖς πάθεσι, καὶ ἀποπίπτουσι χαμαί. Νόμος γὰρ ἄνωθεν οὗτος, αἰρεῖσθαι τὸν βουλόμενον ἀρετὴν· διὸ καὶ αἱ ἐντολαὶ αἱ
 30 κατὰ νόμον τε καὶ πρὸ τοῦ νόμου, οὐκ ἐννόμοις («δικαίῳ γὰρ νόμος οὐ κεῖται»)· τὸν μὲν ἐλόμενον ζωὴν αἰδιδιον καὶ μακάριον γέρας λαμβά-

ἀπὸ τὸ χειρότερο καὶ νὰ δοθεῖ ἡ διοίκησή του σ' αὐτὸ πὸν μπορεῖ νὰ κυβερνᾷ καλᾶ. Καὶ αὐτὸ πὸν ἄρχει ἀληθινᾶ καὶ ἡγεμονεύει εἶναι ὁ θεῖος Λόγος καὶ ἡ πρόνοιά του, πὸν ἐποπτεύει τὰ πάντα καὶ πὸν δὲν παραμελεῖ τὴν ἐπιμέλεια κανενὸς ἀπὸ τοὺς δικούς της. Κι αὐτοὶ εἶναι ἐκεῖνοι πὸν διάλεξαν νὰ εἶναι δικοὶ του, ὅσοι γίνονται τέλειοι μὲ τὴν πίστη. "Ἐτσι ὅλων τῶν ἀγαθῶν αἴτιος γίνεται ὁ Υἱὸς μὲ τὸ θέλημα τοῦ παντοκράτορα Πατέρα, πρωταρχικὴ δύναμη τῆς κίνησης, ἀσύλληπτη ἀπὸ τὴν αἴσθησι. Γιατὶ δὲν φανερώθηκε ἔτσι ὅπως ἦταν σ' αὐτοὺς πὸν ἔξαιτίας τῆς ἀσθένειας τῆς σάρκας δὲν μποροῦσαν νὰ τὸν καταλάβουν, ἀλλὰ, ἀφοῦ ἔλαβε σάρκα αἰσθητὴ, ἔφθασε ἐδῶ ὑπακούοντας στὶς ἐντολές, γιὰ νὰ τὴ δείξει ὅσο μποροῦσαν οἱ ἄνθρωποι νὰ τὴ δεχτοῦν.

Ἄφοῦ λοιπὸν εἶναι δύναμη πατρικὴ, ὑπηρετεῖ εὐκόλα ὅσα θέλει, καὶ δὲν ἀφήνει οὔτε τὸ ἐλάχιστο ἔξω ἀπὸ τὴ διοικητικὴ του φροντίδα, οὔτε ἀκόμα κι ἂν εἶναι πραγματοποιημένο ἀπὸ αὐτὸν τέλεια τὸ ὅλο. Καὶ εἶναι νομίζω ἰδιότητα τῆς μέγιστης δύναμης ἡ ἀκριβῆς ἐξέταση ὅλων τῶν μερῶν πὸν φτάνει ὡς τὸ πιὸ μικρό, κι ὅλα ἀποβλέπουν στὸν πρῶτο διοικητὴ τῶν ὅλων πὸν ρυθμίζει μὲ τὸ θέλημα τοῦ Πατέρα τὴ σωτηρία ὅλων, πὸν εἶναι ἄλλοι ἀπὸ αὐτοὺς ἡγούμενοι καὶ ἄλλοι κάτω ἀπὸ τὴν ἡγεσία αὐτῶν, ὥσπου νὰ φτάσει κανεὶς στὸν μέγα Ἀρχιερέα. Γιατὶ ἀπὸ μιὰ ἀρχὴ ἀπὸ ψηλά, πὸν ἐνεργεῖ σύμφωνα μὲ τὸ θέλημα τοῦ Πατέρα, ἐξαρτῶνται τὰ πρῶτα καὶ τὰ δεύτερα καὶ τὰ τρίτα. "Ἐπειτα στὸ τέλος-τέλος τοῦ φαινομένου ὑπάρχει ἡ μακάρια τοποθέτηση τῶν ἀγγέλων καὶ μέχρι σὲ ἐμᾶς τοὺς ἴδιους ὑπάρχουν ἄλλοι ταγμένοι κάτω ἀπὸ ἄλλους, πὸν σώζονται καὶ σώζουν ἀπὸ ἓναν καὶ μέσω ἑνός. "Ὅπως λοιπὸν κινεῖται καὶ ἓνα πολὺ ἀπομακρυσμένο κομμάτι σιδήρου ἀπὸ τὴν ἐπίδραση τῆς Ἡράκλειας πέτρας, πὸν ἀπλώνεται μὲ πολλὰ σιδερένια δαχτυλίδια, ἔτσι ἐλκόμενοι ἀπὸ τὸ ἅγιο Πνεῦμα οἱ ἄνθρωποι, οἱ ἐνάρετοι ἀπὸ αὐτοὺς γίνονται οἰκεῖοι τῆς πρώτης διαμονῆς, καὶ στὴ συνέχεια οἱ ἄλλοι ὡς τὴν τελευταία· ὅποιοι ὅμως ἀπὸ ἀδυναμία εἶναι κακοὶ κι ἀπὸ ἀδίκη ἀπληστία ἔχουν περιπέσει σὲ κακὴ κατάσταση, καὶ οὔτε συγκρατοῦνται οὔτε τοὺς συγκρατοῦν ἄλλοι, καταρρέουν καὶ κυλιοῦνται μέσα στὰ πάθη καὶ στρώνονται κάτω. Γιατὶ αὐτὸς εἶναι ὁ νόμος ἀπὸ τὴν ἀρχή, νὰ ἐκλέγει τὴν ἀρετὴ ὅποιος θέλει. Γι' αὐτὸ καὶ οἱ ἐντολές τοῦ νόμου καὶ οἱ πρὶν ἀπὸ τὸ νόμο δὲν εἶναι γιὰ τοὺς νομοταγεῖς (γιατὶ «ὁ νόμος δὲν εἶναι γιὰ τὸν δίκαιο»⁹). Γι' αὐτὸν πὸν τίς διάλεξε ὄρισαν νὰ λάβει ζωὴ αἰώνια καὶ μακάριο βραβεῖο, ἐνῶ ἐκεῖνος

νειν ἔταξαν, τὸν δ' αὖ κακία ἠσθέντα συνεῖναι οἷς εἴλετο συνεχώρησαν· πάλιν τε αὖ τὴν βελτιουμένην ἐκάστοτε ψυχὴν εἰς ἀρετῆς ἐπίγνωσιν καὶ δικαιοσύνης αὐξήσιν βελτίονα ἀπολαμβάνειν ἐν τῷ παντὶ τὴν τάξιν, κατὰ προκοπὴν ἐκάστην ἐπεκτεινομένην εἰς ἕξιν ἀπαθείας, 5 ἄχρις ἂν «καταντήσῃ εἰς ἄνδρα τέλειον», τῆς γνώσεώς τε ὁμοῦ καὶ κληρονομίας ὑπεροχῆν.

Αὐταὶ αἱ σωτήριοι περιτροπαὶ κατὰ τὴν τῆς μεταβολῆς τάξιν ἀπομερίζονται, καὶ χρόνοις καὶ τόποις καὶ τιμαῖς καὶ γνώσεσι καὶ κληρονομίαις καὶ λειτουργίαις καθ' ἐκάστην, ἐκάστη ἕως τῆς ἐπανα- 10 βεθηκυίας καὶ προσεχοῦς τοῦ Κυρίου ἐν αἰδιότητι θεωρίας Ἄγωγὸν δὲ τὸ ἐραστὸν πρὸς τὴν ἑαυτοῦ θεωρίαν, παντὸς τοῦ ὅλου ἑαυτὸν τῆ τῆς γνώσεως ἀγάπη περιβεβληκότος τῆ θεωρία. Διὸ καὶ τὰς ἐντολάς ἃς ἔδωκε, τὰς τε προτέρας, τὰς τε δευτέρας, ἐκ μιᾶς ἀρυττόμενος πηγῆς ὁ Κύριος, οὔτε τοὺς πρὸ νόμου ἀνόμους εἶναι ὑπεριδῶν, οὔτ' 15 αὐτοὺς μὴ ἐπαίοντας τῆς βαρβάρου φιλοσοφίας ἀφηνιάσαι συγχωρήσας. Τοῖς μὲν γὰρ ἐντολάς, τοῖς δὲ φιλοσοφίαν παρασχών, συνέκλεισε τὴν ἀπιστίαν εἰς τὴν παρουσίαν· ὅθεν ἀναπολόγητός ἐστι πᾶς ὁ μὴ πιστεύσας. Ἄγει γὰρ ἐξ ἐτέρας προκοπῆς ἑλληνικῆς τε καὶ βαρβάρου ἐπὶ τὴν διὰ πίστεως τελείωσιν. Εἰ δέ τις Ἑλλήνων, ὑπερβάς τὸ προη- 20 γούμενον τῆς φιλοσοφίας τῆς ἑλληνικῆς, εὐθέως ὤρμησεν ἐπὶ τὴν ἀληθῆ διδασκαλίαν, ὑπερεδίσκευσεν οὗτος, κἂν ἰδιώτης ᾗ, τὴν ἐπιτομὴν τῆς σωτηρίας διὰ πίστεως εἰς τελείωσιν ἐλόμενος.

Πάντ' οὖν ὅσα μηδὲν ἐκώλυνεν ἐκούσιον εἶναι τῷ ἀνθρώπῳ τὴν αἴρεσιν, συνεργὰ πρὸς ἀρετὴν ἐποίησέ τε καὶ ἔδειξεν, ὅπως ἀμῆ γέ πη 25 καὶ τοῖς ἀμυδρῶς διοραῖν δυναμένοις ὁ τῷ ὄντι μόνος εἰς παντοκράτωρ ἀγαθὸς ἀναφαίνεται Θεὸς ἐξ αἰῶνος εἰς αἰῶνα σώζων διὰ Υἱοῦ. Κακίας δ' αὖ πάντα πάντως ἀναίτιος πρὸς γὰρ τὴν τοῦ ὅλου σωτηρίαν τῷ τῶν ὅλων Κυρίῳ πάντα ἐστὶ διατεταγμένα, καὶ καθόλου καὶ ἐπὶ μέρους. Ἔργον οὖν τῆς δικαιοσύνης τῆς σωτηρίου ἐπὶ τὸ ἄμεινον 30 αἰεὶ κατὰ τὸ ἐνδεχόμενον ἕκαστον προάγειν πρὸς γὰρ τὴν σωτηρίαν τοῦ κρείτονος καὶ διαμοιρῆν ἀναλόγως τοῖς ἑαυτῶν ἠθεσι διοικεῖται, καὶ τὰ μικρότερα. Αὐτίκα μεταβάλλει πᾶν τὸ ἐνάρετον εἰς ἀμείνω

πού ευχαριστήθηκε με την κακία, τὸν ἄφησαν νὰ συζεῖ μ' αὐτὰ πού διάλεξε. Καὶ πάλι τὴν ψυχὴ πού βελτιώνεται κάθε φορὰ στὴν ἐπίγνωση τῆς ἀρετῆς καὶ στὴν αὐξηση τῆς δικαιοσύνης ὄρισαν ν' ἀπολαμβάνει καλύτερη τὴν τάξη στὸ πᾶν, μὲ κάθε προκοπὴ, «πού ἐπεκτείνεται»¹⁰ σὲ ἔξη ἀπάθειας, «μέχρι νὰ καταστήσει σὲ ἄνδρα τέλειο»¹¹, στὴν ὑπεροχὴ τῆς γνώσης μαζί καὶ τῆς κληρονομίας.

Αὐτὲς οἱ σωτήριες μετατροπὲς κατὰ τὴν τάξη τῆς μεταβολῆς ἐπιμερίζονται καὶ σὲ χρόνους καὶ σὲ τόπους καὶ σὲ τιμὲς καὶ σὲ γνώσεις καὶ σὲ κληρονομίες καὶ σὲ λειτουργίες, κάθε μεταβολὴ κατὰ κάθε μία τάξη, μέχρι τὴν ὑψηλὴ καὶ πλησιέστερη θεωρία τοῦ αἰώνιου Κυρίου. "Ὁ,τι εἶναι ἐραστό ὀδηγεῖ στὴ θεωρία του καθέναν πού παρέδωσε ὅλο τὸν ἑαυτό του ἀπὸ ἀγάπη στὴ γνώση. Γι' αὐτὸ καὶ τὶς ἐντολὲς πού ἔδωσε, τὶς πρῶτες καὶ τὶς δεύτερες, ἀντλώντας τες ὁ Κύριος ἀπὸ μιὰ πηγὴ, χωρὶς οὔτε τοὺς πρὶν ἀπὸ τὸ νόμο ἄδικους νὰ παραδεῖ, οὔτε πάλι νὰ ἐπιτρέψει ν' ἀφηνιάσουν ὅσοι δὲν ἄκουγαν τὴ βαρβαρικὴ φιλοσοφία. Γιατὶ δίνοντας σὲ ἐκείνους τὶς ἐντολὲς καὶ στοὺς ἄλλους τὴ φιλοσοφία, «τοὺς συνέκλησε»¹² στὴν ἀπιστία γιὰ τὴν παρουσία· γι' αὐτὸ δὲν ἔχει ν' ἀπολογηθεῖ καθένας πού δὲν πίστεψε. Γιατὶ ὀδηγεῖ ἀπὸ τὴ μία καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη προκοπὴ, ἑλληνικὴ καὶ βαρβαρικὴ, στὴν τελείωση μέσω τῆς πίστεως. Κι ἂν κάποιος ἀπὸ τοὺς "Ἕλληνες, ὑπερβαίνοντας τὴν ἑλληνικὴ φιλοσοφία πού προηγήθηκε, ὄρμησε κατ' εὐθείαν στὴν ἀληθινὴ διδασκαλία, αὐτὸς πέταξε τὸ δίσκο πολὺ μακριὰ, ἀκόμα καὶ ἰδιώτης ἂν εἶναι, προτιμώντας τὸ σύντομο δρόμο τῆς σωτηρίας μέσω τῆς σωτηρίας πού ὀδηγεῖ στὴν τελείωση.

"Ὅλα λοιπὸν ὅσα δὲν ἐμπόδιζαν καθόλου νὰ εἶναι ἐκούσια ἢ ἐκλογὴ στὸν ἄνθρωπο, τὰ ἔκανε καὶ τὰ ἀπέδειξε συντελεστικὰ στὴν ἀρετὴ, ὥστε κατὰ κάποιο τρόπο καὶ σ' αὐτοὺς πού μποροῦν νὰ δοῦν ἀμυδρά, νὰ παρουσιάζεται ὁ πράγματι ἕνας μόνο παντοκράτορας ἀγαθὸς Θεός, πού μέσω τοῦ Υἱοῦ σώζει ἀπὸ αἰῶνα σὲ αἰῶνα. Τῆς κακίας πάλι μὲ κανένα ὁποσδήποτε τρόπο δὲν εἶναι αἷτιος. Γιατὶ ὅλα, καὶ τὰ γενικὰ καὶ τὰ ἐπιμέρους, εἶναι διατεταγμένα ἀπὸ τὸν Κύριο τῶν ὅλων γιὰ τὴ σωτηρία τοῦ παντός. "Ἔργο λοιπὸν τῆς σωτηρίας δικαιοσύνης εἶναι πάντοτε νὰ προάγει κατὰ τὸ δυνατὸ τὸν καθένα πρὸς τὸ καλύτερο. Γιατὶ καὶ τὰ μικρότερα κυβερνιοῦνται ἀνάλογα μὲ τὸ χαρακτῆρα τους γιὰ τὴ σωτηρία καὶ τὴ διατήρηση τοῦ καλύτερου. "Ἔτσι λοιπὸν κάθε τι προικισμένο μὲ ἀρετὴ μεταβάλλεται στὸ καλύτερο, ἔχοντας ὡς αἰτία

οικήσεις τῆς μεταβολῆς αἰτίαν τὴν αἴρεσιν τῆς γνώσεως ἔχον, ἣν αὐτοκρατορικὴν ἐκέκτητο ἡ ψυχὴ. Παιδεύσεις δὲ αἱ ἀναγκαῖαι ἀγαθότητι τοῦ ἐφορῶντος μεγάλου κριτοῦ διὰ τε τῶν προσεχῶν ἀγγέλων, διὰ τε προκρίσεων ποικίλων, καὶ διὰ τῆς κρίσεως τῆς παντελοῦς, τοὺς 5 ἐπὶ πλέον «ἀπηληγκότας» ἐκδιάζονται μετανοεῖν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ.

Ὁ γνήσιος γνωστικός ὀφείλει νὰ πράττῃ ἐκεῖνα ἅτινα θὰ καταστήσωσιν αὐτὸν ὁμοιον τῷ Θεῷ καὶ τῷ Υἱῷ.

Τὰ δ' ἄλλα σιγῶ, δοξάζων τὸν Κύριον. Πλὴν ἐκεῖνας φημι τὰς 10 γνωστικὰς ψυχὰς, τῇ μεγαλοπρεπείᾳ τῆς θεωρίας ὑπερβαινούσας ἐκάστης ἀγίας τάξεως τὴν πολιτείαν, καθ' ἃς αἱ μακάριαι θεῶν οικήσεις διωρισμένα διακεκλήρωνται, ἀγίας ἐν ἀγίοις λογισθείσας, καὶ μετακομισθείσας ὅλας ἐξ ὅλων, εἰς ἀμείνους ἀμεινόνων τόπων τόπους ἀφικομένας, οὐκ ἐν κατόπτροις ἢ διὰ κατόπτρων ἐπὶ τὴν θεωρίαν ἀσπα- 15 ζομένας τὴν θείαν, ἐναργῆ δὲ ὡς ἐνὶ μάλιστα, καὶ ἀκριβῶς εἰλικρινῆ τὴν ἀκόρεστον ὑπερφυῶς ἀγαπώσαις ψυχαῖς ἐστιωμένας εἰς τοὺς ἀτελευτήτους αἰῶνας, ταυτότητι τῆς ὑπεροχῆς ἀπάσης τετιμημένας διαμένειν. Αὕτη τῶν «καθαρῶν τῇ καρδίᾳ» ἡ καταληπτὴ θεωρία. Αὕτη τοίνυν ἡ ἐνέργεια τοῦ τελειωθέντος γνωστικοῦ, προσομιλεῖν τῷ Θεῷ 20 διὰ τοῦ μεγάλου ἀρχιερέως, ἐξομοιούμενον εἰς δύναμιν τῷ Κυρίῳ διὰ πάσης τῆς εἰς τὸν Θεὸν θεραπείας, ἣτις εἰς τὴν τῶν ἀνθρώπων διατείνει σωτηρίαν κατὰ κηδεμονίαν τῆς εἰς ἡμᾶς εὐεργεσίας, κατὰ τε αὐτὴν λειτουργίαν, κατὰ τε τὴν διδασκαλίαν, κατὰ τε τὴν δι' ἔργων εὐποιίαν. Ναὶ μὴν ἑαυτὸν κτίζει καὶ δημιουργεῖ, πρὸς δὲ καὶ τοὺς 25 ἐπαίοντας αὐτοῦ κοσμεῖ, ἐξομοιούμενος Θεῷ ὁ γνωστικός, τῷ φύσει τὸ ἀπαθὲς κεκτημένῳ, τὸ ἐξ ἀσκήσεως εἰς ἀπάθειαν συνεσταλμένον, ὡς ἐνὶ μάλιστα, ἐξομοιωῶν, καὶ ταῦτα ἀπερισπᾶστως προσομιλῶν τε καὶ συνῶν τῷ Κυρίῳ. Ἡμερότης δ', οἶμαι, καὶ φιλανθρωπία καὶ μεγαλοπρεπῆς θεοσέβεια γνωστικῆς ἐξομοιώσεως κανόνες

30 Ταύτας φημι τὰς ἀρετὰς «θυσίαν δεκτὴν» εἶναι παρὰ Θεῷ, τὴν

14. Ἐφ. 4, 19.

1. Πρβλ. Α' Κορ. 13, 12.

2. Ματθ. 5, 8.

3. Α' Κορ. 7, 35.

4. Φιλ. 4, 18.

τῆς μεταβολῆς τὴν ἐκλογή τῆς γνώσης ποὺ ἀπόχτησε μὲ τὴν αὐτεξουσιότητά της ἢ ψυχῆ. Οἱ τιμωρίες οἱ ἀναγκαῖες στὴν καλοσύνη τοῦ μεγάλου κριτῆ ποὺ ἐποπτεύει καὶ μὲ τοὺς πλησίον ἀγγέλους καὶ μὲ τὶς διάφορες προκρίσεις καὶ μὲ τὴν τέλεια ἀπὸ κάθε μέρος κρίση ἔξαναγκάζουν νὰ μετανοοῦν ὅσους ἔδειξαν μεγαλύτερη «ἀναισθησία»¹⁴.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ'.

Ὁ γνήσιος γνωστικός πρέπει νὰ κάνει ἐκεῖνα ποὺ θὰ τὸν κάνουν ὅσο γίνεται πιὸ ὅμοιο μὲ τὸν Θεὸ καὶ τὸν Υἱό.

Στὰ ἄλλα κρατῶ σιγή, δοξολογώντας τὸν Κύριο. Ἀναφέρω ὅμως ἐκεῖνες τὶς γνωστικὲς ψυχές, ποὺ κατὰ τὴ μεγαλοπρέπεια τῆς θεωρίας ὑπερβαίνουν τὴν πολιτεία τῆς κάθε ἁγίας τάξης, σύμφωνα μὲ τὶς ὁποῖες ἔχουν μοιραστῆ οἱ μακάριες κατοικίες τῶν θεῶν σ' αὐτές ποὺ θεωρήθηκαν ἁγίες μέσα σὲ ἁγίους, καὶ μεταφέρθηκαν ὅλες ἀπὸ ὅλες, φτάνοντας στοὺς καλύτερους ἀπὸ τοὺς καλύτερους τόπους, χωρὶς νὰ ἔξακολουθοῦν ν' ἀσπάζονται τὴ θεία θεωρία μέσα σὲ κάτοπτρα ἢ μέσα ἀπὸ κάτοπτρα¹, ἀλλὰ σὰν σὲ συμπόσιο τρῶνε οἱ ψυχές ποὺ ἀγαποῦν, ὅσο γίνεται καθαρὴ καὶ ἀκριβῶς εἰλικρινὴ τὴ θέα ποὺ κατὰ τρόπο ὑπερφυσικὸ δὲ χορταίνουν ἀπολαμβάνοντας αἰωνίως τὴν αἰώνια εὐφροσύνη στοὺς ἀτελεύτητους αἰῶνες, τιμημένες ὅλες νὰ παραμένουν στὴν ἴδια ὑπεροχή. Αὐτὴ εἶναι ἡ θεωρία ποὺ μπορεῖ νὰ κατανοηθεῖ ἀπὸ ὅσους ἔχουν «καθαρὴ καρδιά»². Αὐτὴ εἶναι ἡ ἐνέργεια τοῦ γνωστικοῦ ποὺ ἔγινε τέλειος, νὰ συνομιλεῖ μὲ τὸν Θεὸ μέσω τοῦ μεγάλου ἀρχιερέα καὶ νὰ γίνεται ὅμοιος στὴ δύναμη μὲ τὸν Κύριο μὲ ὅλη τὴν εὐσεβὴ θεραπεία πρὸς τὸν Θεό, ποὺ ἀφορᾷ στὴ σωτηρία τῶν ἐνθρώπων μὲ τὴ φροντίδα τῆς εὐεργεσίας σ' ἐμᾶς, καὶ πάλι μὲ τὴ θεία διακονία καὶ μὲ τὴ διδασκαλία καὶ μὲ τὴν ἐκτέλεση καλῶν ἔργων. Καὶ βέβαια ὁ γνωστικὸς οἰκοδομεῖ καὶ δημιουργεῖ τὸν ἑαυτό του, καὶ ἐπιπλέον κοσμεῖ ὅσους τὸν ἀκοῦν ὅταν γίνεи ὅμοιος μὲ τὸν Θεό, ἔξομοιώνοντας, ὅσο βέβαια εἶναι δυνατὸ, τὴν ἀπάθεια τὴν ἀποκτημένη ἀπὸ ἄσκησι, μὲ τὴν ἀπάθεια ἐκείνου ποὺ ἀπὸ τὴ φύση του τὴν ἔχει κτῆμα του, καὶ μάλιστα «ἀπερίσπαστα»³ συνομιλώντας καὶ συναναστρεφόμενος τὸν Κύριο. Νομίζω ἀκόμα ὅτι ἡ ἡμερότητα καὶ ἡ φιλανθρωπία καὶ ἡ μεγαλόπρεπη θεοσέβεια εἶναι κανόνες τῆς γνωστικῆς ἔξομοίωσης.

Αὐτὲς οἱ ἀρετὲς λέγω πὼς εἶναι ἡ «θυσία ἢ δεκτὴ»⁴ ἀπὸ τὸν Θεό, ἡ

ἄτυφον καρδίαν μετ' ἐπιστήμης ὀρθῆς «ὄλοκάρπωμα τοῦ Θεοῦ»
 λεγούσης τῆς Γραφῆς, ἐκφωτιζομένου εἰς ἔνωσιν ἀδιάκριτον παντός
 τοῦ ἀναληφθέντος εἰς ἀγιωσύνην ἀνθρώπου. Σφᾶς γὰρ αὐτοὺς
 «αἰχμαλωτίζειν», καὶ ἑαυτοὺς ἀναιρεῖν, «τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον, τὸν
 5 κατὰ τὰς ἐπιθυμίας φθειρόμενον», ἀποκτινύντας, καὶ τὸν καινὸν ἀνι-
 στάντας ἐκ τοῦ θανάτου τῆς παλαιᾶς διαστροφῆς, τό τε Εὐαγγέλιον, ὃ
 τε Ἀπόστολος κελεύουσι, τὰ μὲν πάθη ἀποτιθεμένους, ἀναμαρτήτους
 δὲ γενομένους. Τοῦτ' ἦν ἄρα ὃ ἠνίσσετο καὶ ὁ νόμος, τὸν ἁμαρτωλὸν
 ἀναιρεῖσθαι κελεύων καὶ μετατίθεσθαι ἐκ θανάτου εἰς ζωὴν, τὴν ἐκ
 10 πίστεως ἀπάθειαν, ὃ μὴ συνιέντες οἱ νομοδιδάσκαλοι, φιλόνεικον
 ἐκδεξάμενοι τὸν νόμον, ἀφορμὰς τοῖς μᾶτην διαβάλλειν ἐπιχειροῦσι
 παρεσχῆκασιν δι' ἣν αἰτίαν οὐ θύομεν εἰκότως ἀνευδεῖ τῷ Θεῷ, τῷ τὰ
 πάντα τοῖς πᾶσι παρεσχημένῳ, τὸν δ' ὑπὲρ ἡμῶν ἱερευθέντα δοξάζο-
 μεν, σφᾶς αὐτοὺς ἱερεύοντες, εἷς τε τὸ ἀνευδεῖς ἐκ τοῦ ἀνευδεοῦς καὶ
 15 εἰς τὸ ἀπαθὲς ἐκ τοῦ ἀπαθοῦς. Μόνη γὰρ τῇ ἡμετέρα σωτηρία ὁ Θεὸς
 ἤδεται. Εἰκότως ἄρα τῷ μὴ νικωμένῳ ἡδοναῖς θυσίαν οὐ προσάγομεν,
 κάτω που καὶ οὐδὲ μέγχι νεφῶν τῶν παχυτάτων, μακρὰν δὲ καὶ τού-
 των, τῆς διὰ τοῦ καπνοῦ ἀναθυμιάσεως φθανούσης, εἴ που καὶ φθά-
 νει.

20 Οὗτ' οὖν ἐνδεές, οὐδὲ μὴν φιλήδονον, φιλοκερδές τε ἢ φιλοχρήμα-
 τον τὸ Θεῖον, πλήρες ὄν καὶ πάντα παρέχον παντὶ τῷ γενητῷ καὶ
 ἐνδεεῖ οὔτε θυσίαις, οὐδὲ μὴν ἀναθήμασιν, οὐδ' αὖ δόξη καὶ τιμῇ
 κηλεῖται τὸ Θεῖον ἢ παράγεται τοιούτοις τισίν, ἀλλὰ μόνοις τοῖς κα-
 λοῖς καὶ ἀγαθοῖς ἀνδράσι φαίνεται, οἳ τὸ δίκαιον οὐκ ἄν ποτε προδῶεν ἢ
 25 φόβου ἔνεκεν ἀπειλουμένου, ἢ δῶρων ὑποσχέσει μειζόνων. Ὅσοι δ'
 οὐ καθεωράκασιν τὸ αὐθαίρετον τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς καὶ ἀδουλω-
 τον πρὸς ἐκλογὴν βίου, δυσχεραίνοντες τοῖς γινομένοις πρὸς τῆς ἀ-
 παιδεύτου ἀδικίας, οὐ νομιζουσιν εἶναι Θεόν. Ἴσοι τούτοις κατὰ τὴν
 δόξαν οἳ, τῇ τῶν ἡδονῶν ἀκρασίᾳ καὶ ταῖς ἐξαισίοις λύπαις καὶ ταῖς
 30 ἀβουλήτοις τύχαις περιπίπτοντες, καὶ πρὸς τὰς συμφορὰς ἀπαυδῶν-
 τες, οὗ φασιν εἶναι Θεόν, ἢ ὄντα μὴ εἶναι πανεπίσκοπον. Ἄλλοι δέ

5. Ἦσ. 56,7.

6. Ἐφ. 4,22.

7. Ἐφ. 4,24.

8. Δευτ. 13,8 ἐ.

χωρίς περηφάνεια καρδιά με γνώση ὀρθή, πού εἶναι, λέει ἡ Γραφή, «θυσία ὀλοκάρπωσης στόν Θεό»⁵, με τὸ φωτισμὸ καθενὸς ἀνθρώπου πού παραλήφθηκε γιὰ τὴν ἀγιοσύνη σέ ἔνωση πού δὲν χωρίζεται. Νὰ «αἰχμαλωτίζουμε» τὸν ἑαυτὸ μας καὶ «νὰ σκοτώνουμε» αὐτόν, δηλαδή «τὸν παλαιὸ ἀνθρώπο πού φθείρεται ἀπὸ τὶς ἐπιθυμίες»⁶, καὶ ἀνασταίνοντας «τὸν νέο»⁷ ἀπὸ τὸ θάνατο τῆς παλαιᾶς διαστροφῆς, προστάζουν καὶ τὸ Εὐαγγέλιο καὶ ὁ Ἀπόστολος, ἀποθέτοντας τὰ πάθη καὶ γινόμενοι ἀναμάρτητοι. Αὐτὸ λοιπὸν ἦταν ἐκεῖνο πού ὑπαινισσόταν καὶ ὁ νόμος, προστάζοντας νὰ σκοτώνεται ὁ ἁμαρτωλὸς⁸, καὶ νὰ γίνεται μετάθεση ἀπὸ τὸ θάνατο στὴ ζωὴ, τὴν ἀπάθεια δηλαδή μέσω τῆς πίστεως, πράγμα πού δὲν τὸ κατάλαβαν οἱ νομοδιδάσκαλοι καὶ νομίζοντας ὅτι ὁ νόμος ἔδινε ὁδηγίες γιὰ φιλονεικίες, ἔδωσαν ἀφορμὲς σ' αὐτοὺς πού μάταια προσπαθοῦν νὰ διαβάλλουν. Γι' αὐτὸ τὸ λόγο εὐλόγα δὲν θυσιάζουμε στόν Θεὸ πού δὲν ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ τίποτε, πού ἔδωσε τὰ πάντα στοὺς πάντες, ἀλλὰ δοξάζουμε ἐκεῖνον πού ἔγινε ἱερεὺς γιὰ μᾶς, θυσιάζοντας τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτὸ μας σ' αὐτόν, σὲ ἐκεῖνο πού δὲν ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ αὐτὸ πού δὲν ἔχει ἀνάγκη, καὶ σ' αὐτὸ πού εἶναι ἀπαθές, ἀπὸ αὐτὸ πού εἶναι ἀπαθές. Γιατὶ ὁ Θεὸς εὐχαριστεῖται μόνο με τὴ σωτηρία μας, κι εὐλόγα δὲν προσφέρουμε θυσία σ' αὐτόν πού δὲν τὸν νικοῦν οἱ ἡδονές, ἐπειδὴ χαμηλὰ κάπου κι οὔτε ὡς τὰ πυκνότατα σύννεφα, ἀλλὰ κι ἀπὸ αὐτὰ μακριὰ φτάνει ἡ ἀναθυμίαση με τὸν καπνὸ, ἂν βέβαια φτάνει.

Δὲν εἶναι λοιπὸν τὸ Θεῖο οὔτε ἐνδεές οὔτε φιλήδοно, οὔτε φιλοκερδές ἢ φιλοχρήματο, ἐπειδὴ εἶναι πλήρες καὶ σὲ κάθε δημιουργηματο πού ἔχει ἀνάγκη παρέχει τὰ πάντα, κι οὔτε γοητεύεται τὸ Θεῖο με θυσίες οὔτε με ἀναθήματα οὔτε με δόξα καὶ τιμή, οὔτε καὶ παρασύρεται με κάτι τέτοια, ἀλλὰ φαίνεται ὅμοιο με τοὺς καλοὺς καὶ δίκαιους ἄνδρες, πού δὲν θὰ προδώσουν ποτὲ τὸ δίκαιο ἢ ἀπὸ τὴν ἀπειλὴ κάποιου φόβου ἢ ἀπὸ ὑπόσχεση μεγαλύτερων δώρων. "Ὅσοι ὅμως δὲν βλέπουν, ὅτι ἡ ἀνθρώπινη ψυχὴ εἶναι αὐτεξούσια καὶ ἀδούλωτη στὴν ἐκλογὴ βίου, αὐτοὶ δυσανασχετοῦν με ὅσα προκαλεῖ ἡ ἀτιμώρητη ἀδικία καὶ νομίζουν πὼς δὲν ὑπάρχει Θεός. "Ὅμοιοι στὴ γνώμη μ' αὐτοὺς εἶναι ὅσοι χωρὶς νὰ συγκρατοῦνται μπροστὰ σὲ τὶς ἡδονές καὶ πέφτοντας σὲ ὑπερβολικὲς λύπες καὶ σὲ γεγονότα πού δὲν προκάλεσαν καὶ ἀπαυδώντας ἀπὸ τὶς συμφορές, λένε ὅτι δὲν ὑπάρχει Θεός, ἢ ὅτι ὑπάρχει, ἀλλὰ δὲν βλέπει τὰ πάντα. Ὑπάρχουν καὶ ἄλλοι πού, νομίζοντας ὅτι οἱ θεοὶ

εἰσιν οἱ πεπεισμένοι παραιτητοὺς εἶναι θυσίαις καὶ δώροις τοὺς νομιζομένους θεοὺς, συναιρομένους, ὡς εἰπεῖν, αὐτῶν τοῖς ἀκολασίαις, καὶ οὐδὲ θέλουσι πιστεύειν μόνον εἶναι τὸν ὄντως Θεόν, τὸν ἐν ταυτότητι τῆς δικαίας ἀγαθωσύνης ὄντα.

5 Εὐσεβῆς ἄρα ὁ γνωστικός, ὁ πρῶτον ἑαυτοῦ ἐπιμελούμενος, ἔπειτα τῶν πλησίον, ἔν' ὡς ἄριστοι γενώμεθα· καὶ γὰρ ὁ υἱὸς πατρὶ ἀγαθῶ χαρίζεται, σπουδαῖον ἑαυτὸν καὶ ὅμοιον τῷ πατρὶ παρεχόμενος, καὶ ἄρχοντι ὁ ἀρχόμενος· ὅτι τὸ πιστεύειν τε καὶ πείθεσθαι ἐφ' ἡμῖν. Κακῶν δὲ αἰτίαν καὶ ὕλης ἂν τις ἀσθένειαν ὑπολάβοι καὶ τὰς ἀβουλή-
10 τούς τῆς ἀγνοίας ὁρμάς, τὰς τε ἀλόγους δι' ἀμαθίαν ἀνάγκας, ὧν ὑπεραίρει καθάπερ θηρίων διὰ μαθήσεως ὁ γνωστικός γενόμενος, τὴν θεῖαν προαίρεσιν μιμούμενος, εὖ ποιεῖ τοὺς θέλοντας τῶν ἀνθρώπων κατὰ δύναμιν κἂν εἰς ἀρχὴν κατασταίῃ ποτέ, καθάπερ ὁ Μωϋσῆς, ἐπὶ σωτηρία τῶν ἀρχομένων ἠγήσεται, καὶ τὸ ἄγριον καὶ ἄπιστον ἐξημε-
15 ρώσεται, τιμῇ μὲν τῶν ἀρίστων, κολάσει δὲ τῶν μοχθηρῶν, τῇ κατὰ λόγον εἰς παιδείαν ἐγγραφομένη. Μάλιστα γὰρ "ἄγαλμα θεῖον καὶ Θεῶ προσεμφερὲς" ἀνθρώπου δικαίου ψυχῆ, ἐν ἧ δια τῆς τῶν παραγελμάτων ὑπακοῆς τεμενίζεται καὶ ἐνιδρύεται ὁ πάντων ἡγεμῶν θνητῶν τε καὶ ἀθανάτων, Βασιλεύς τε καὶ Γενήτωρ τῶν καλῶν, νόμος ὧν
20 ὄντως καὶ θεσμὸς καὶ Λόγος αἰώνιος, ἰδίᾳ τε ἐκάστοις καὶ κοινῇ πᾶσιν εἰς ὧν Σωτήρ. Οὗτος ὁ τῷ ὄντι Μονογενής, ὁ τῆς τοῦ παμβασιλέως καὶ παντοκράτορος Πατρὸς δόξης χαρακτήρ, ἐναποσφραγιζόμενος τῷ γνωστικῷ τὴν τελείαν θεωρίαν κατ' εἰκόνα τὴν ἑαυτοῦ, ὡς εἶναι τρίτην ἤδη τὴν θεῖαν εἰκόνα, τὴν ὅση δύναμις ἐξομοιουμένην πρὸς τὸ
25 δεύτερον αἷτιον, πρὸς τὴν ὄντως ζωὴν, δι' ἣν ζῶμεν τὴν ἀληθῆ ζωὴν, οἷον ἀπογράφοντες τὸν γνωστικὸν γινόμενον ἡμῖν περὶ τὰ βέβαια καὶ παντελῶς ἀναλλοίωτα ἀναστρεφόμενον.

Ἄρχων οὖν ἑαυτοῦ καὶ τῶν ἑαυτοῦ, βεβαίαν κατάληψιν τῆς θείας ἐπιστήμης κεκτημένος, τῇ ἀληθείᾳ γνησίως πρόσσεισιν. Ἡ γὰρ τῶν
30 νοητῶν γνῶσις καὶ κατάληψις βεβαία δεόντως ἂν λέγοιτο ἐπιστήμη, ἧς τὸ μὲν περὶ τὰ θεῖα ἔργον ἔχει σκοπεῖν, τί μὲν τὸ πρῶτον αἷτιον, τί δὲ «δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο, καὶ χωρὶς οὗ γέγονεν οὐδέν»· τίνα τε αὖ

πὸν πιστεύουν κάμπτονται μὲ τὶς θυσίαι καὶ τὰ δῶρα, εὐνοώντας, γιὰ νὰ τὸ πῶ ἔτσι, τὶς ἀκολασίαι τους, δὲν θέλουν νὰ πιστέψουν ὅτι ὑπάρχει μόνο ὁ ἀληθινὸς Θεὸς, πὸν εἶναι πάντοτε ὁ ἴδιος μέσα στὴ δίκαιη ἀγαθοσύνη του.

Εὐσεβὴς λοιπὸν εἶναι ὁ γνωστικὸς ἐκεῖνος, πὸν πρῶτα φροντίζει γιὰ τὸν ἑαυτὸ του, ἔπειτα γιὰ τοὺς πλησιῶν του, γιὰ νὰ γίνουμε ὅσο γίνεται ἄριστοι. Γιατὶ καὶ ὁ γιὸς κάνει δῶρο στὸν πατέρα του, παρέχοντας τὸν ἑαυτὸ του σπουδαῖο καὶ ὅμοιο μὲ τὸν πατέρα του, καὶ ἐπίσης ὁ ὑπήκοος στὸν ἄρχοντα· γιατί ἡ πίστη καὶ ἡ ὑπακοή εἶναι στὴν ἐξουσία μας. Ἐνῶ αἰτία τῶν κακῶν θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ ἐννοήσει τὴ ἀσθένεια τῆς ὕλης, τὶς ἀθέλητες ὁρμές τῆς ἀγνοίας, καὶ τὶς ἄλογες ἀνάγκαι ἀπὸ ἀμάθεια, πάνω ἀπὸ τὶς ὁποῖαι σὰν ἀπὸ θηρία ὑψώνεται μὲ τὴ γνώση ὁ γνωστικὸς, καὶ μιμούμενος τὴ θεία προαίρεση, εὐεργετεῖ κατὰ δύναμη ὅσους θέλουν ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους. Κι ἂν πάρει κάποτε κάποια ἐξουσία, ὅπως ὁ Μωυσῆς, θ' ἀσκήσει τὴν ἐξουσία γιὰ τὴ σωτηρία τῶν ὑπηκόων του καὶ θὰ ἐξημερώσει τοὺς ἄγριους πὸν δὲν πείθονται, τιμώντας τοὺς ἄριστους καὶ τιμωρώντας τοὺς κακοὺς μὲ τιμωρία πὸν μεταφράζεται σὲ παιδεία σύμφωνη μὲ τὸ λόγο. Γιατὶ εἶναι πραγματικὰ ἄγαλμα θεῖο καὶ παρόμοιο μὲ τὸν Θεὸ ἡ ψυχὴ τοῦ δίκαιου ἀνθρώπου, μέσα στὴν ὁποία βρῖσκει κατοικία καὶ ἐγκαθίσταται ὁ ἡγεμόνας ὄλων, θνητῶν καὶ ἀθανάτων, Βασιλιὰς καὶ Πατέρας τῶν καλῶν, ὄντας νόμος πραγματικὰ καὶ θεσμὸς καὶ Λόγος αἰώνιος, ἀτομικὰ στὸν καθένα καὶ κοινὰ σὲ ὅλους ἕνας Σωτήρας. Αὐτὸς εἶναι ὁ πραγματικὰ Μονογενὴς, ἡ σφραγίδα τῆς δόξαι τοῦ Βασιλιᾶ τῶν ὄλων καὶ παντοκράτορα, ἀποτυπώνοντας στὸν γνωστικὸ τὴν ἴδια τὴ δική του τέλεια θεωρία καὶ εἰκόνα, ὥστε νὰ εἶναι τρίτη στὴ σειρά ἡ θεία εἰκόνα, ἡ ὁποία μὲ ὅση δύναμη ἔχει ἐξομοιώνεται μὲ τὸ δεύτερο αἶτιο, τὴν πραγματικὴ ζωὴ, πὸν χάρη σ' αὐτὴ ζοῦμε τὴν ἀληθινὴ ζωὴ, ἀποτυπώνοντας κατὰ κάποιο τρόπο τὸν τύπο τοῦ γνωστικοῦ πὸν ἔχομε μέσα μῶν καὶ πὸν ἀναστρέφεται μὲ τὰ σταθερὰ καὶ ἐντελῶς ἀναλλοίωτα.

Κυβερνώντας λοιπὸν τὸν ἑαυτὸ του καὶ ὅσα εἶναι τοῦ ἑαυτοῦ του, ἔχοντας βέβαιη γνώση τῆς θείαι ἐπιστήμης πλησιάζει γνήσια στὴν ἀλήθεια. Γιατὶ ἡ γνώση καὶ ἡ κατανόηση τῶν νοητῶν μπορεῖ νὰ λεχθεῖ, ὅπως ἀρμόζει, βέβαιη ἐπιστήμη, τῆς ὁποίας τὸ ἔργο σχετικὰ μὲ τὰ θεῖα σκοπὸ ἔχει πρῶτα νὰ ἐξετάσει ποιὸ εἶναι τὸ πρῶτο αἶτιο, τί σημαίνει τὸ «μέσω τοῦ ὁποίου ἐγιναν τὰ πάντα, καὶ χωρὶς τὸν ὁποῖο

τὰ μὲν ὡς διήκοντα, τὰ δὲ ὡς περιέχοντα, καὶ τίνα μὲν συνημμένα, τίνα δὲ διεξυγμένα· καὶ τίνα τούτων ἕκαστον ἔχει τὴν τάξιν καὶ ἦν δύναμιν καὶ ἦν λειτουργίαν εἰσφέρεται ἕκαστον. Ἐν τε αὖ τοῖς ἀνθρωπίνοις, τί τε αὐτός ἐστιν ὁ ἄνθρωπος, καὶ τί αὐτῷ κατὰ φύσιν ἢ παρὰ φύσιν ἐστί· πῶς τε αὖ ποιεῖν ἢ πάσχειν προσήκει, τίνες τε ἀρεταὶ τούτου καὶ κακίαι τίνες, περὶ τε ἀγαθῶν καὶ κακῶν καὶ τῶν μέσων, ὅσα τε περὶ ἀνδρείας καὶ φρονήσεως καὶ σωφροσύνης, τῆς τε ἐπὶ πᾶσι παντελοῦς ἀρετῆς δικαιοσύνης Ἄλλὰ τῇ μὲν φρονήσει καὶ δικαιοσύνη εἰς τὴν τῆς σοφίας κατακέχρηται κτῆσιν, τῇ δὲ ἀνδρεία οὐκ ἐν τῷ τὰ περιστάτικα ὑπομένειν μόνον, ἀλλὰ καὶ τῷ ἡδονῆς τε καὶ ἐπιθυμίας, λύπης τε αὖ καὶ ὀργῆς, καὶ καθόλου πρὸς πᾶν ἦτοι τὸ μετὰ θίας ἢ μετὰ ἀπάτης τινὸς ψυχαγωγοῦν ἡμᾶς ἀντιτάσσεται. Οὐ γὰρ ὑπομένειν δεῖ τὰς κακίας καὶ τὰ καλά, ἀλλὰ πείθεσθαι καὶ τὰ φοβερὰ ὑπομένειν. Χρήσιμος οὖν καὶ ἡ ἀλγηδὼν εὐρίσκεται κατὰ τε τὴν ἰατρικὴν καὶ παιδευτικὴν καὶ κολαστικὴν, καὶ διὰ ταύτης ἦθη διορθοῦνται εἰς ὠφέλειαν ἀνθρώπων.

Εἶδη δὲ τῆς ἀνδρείας καρτερία, μεγαλοφροσύνη, μεγαλοψυχία, ἐλευθεριότης καὶ μεγαλοπρέπεια. Καὶ δι' ἦν αἰτίαν οὔτε μέμψεως οὔτε κακοδοξίας, τῆς ἐκ τῶν πολλῶν ἀντιλαμβάνεται ὁ γνωστικός, οὔτε δόξαις οὔτε κολακείαις ὑποδέβληται· ἔν τε τῷ ὑπομένειν πόνους διαπραττόμενος ἅμα τι τῶν προσηκόντων καὶ ἀνδρείως ὑπεράνω πάντων τῶν περιστάτικῶν γινόμενος, ἀνὴρ τῷ ὄντι ἐν τοῖς ἄλλοις ἀναφαίνεται ἀνθρώποις· σάξων τε αὖ τὴν φρόνησιν, σωφρονεῖ ἐν ἡσυχιότητι τῆς ψυχῆς, παραδεκτικός τῶν ἐπαγγελλομένων καλῶν ὡς οἰκείων, κατὰ τὴν ἀποστροφὴν τῶν αἰσχυρῶν ὡς ἄλλοτριῶν, γενόμενος κόσμιος καὶ ὑπερκόσμιος, ἐν κόσμῳ καὶ τάξει πάντα πράσσει, καὶ οὐδὲν οὐδαμῇ πλημμελῶν, πλουτῶν μὲν ὡς ὅτι μάλιστα ἐν τῷ μηδενὸς ἐπιθυμεῖν, ἅτε ὀλιγοδεῆς ὢν καὶ ἐν περιουσίᾳ παντός ἀγαθοῦ διὰ τὴν γνῶσιν ἀγαθοῦ. Δικαιοσύνης γὰρ αὐτοῦ πρῶτον ἔργον τὸ μετὰ τῶν ὁμοφύλων φιλεῖν διάγειν, καὶ συνεῖναι τούτοις ἐν τε γῆ καὶ οὐρανῷ. Ταύτη καὶ μεταδοτικός ὢν ἂν ἢ κεκτημένος, φιλόανθρωπος τε ὢν, μισοπονηρότατος κατὰ τὴν τελείαν ἀποστροφὴν κακουργίας πάσης. Μαθεῖν ἄρα δεῖ

10. Ἰω. 1, 3.

11. Κόσμος δηλαδή κοσμικός καὶ εὐπρεπής, καὶ ὑπερκόσμος, δηλαδή νικητὴς τοῦ κόσμου καὶ ὑπερευπρεπής.

δὲν ἔγινε τίποτε»¹⁰, ποιά ἐπίσης εἶναι αὐτὰ πού διέρχονται κι αὐτὰ πού περιέχουν, ποιά εἶναι τὰ ἐνωμένα καὶ ποιά τὰ χωρισμένα, καὶ ποιά σειρὰ ἔχει καθένα ἀπὸ αὐτὰ καὶ ποιά δύναμη καὶ ποιά λειτουργία προσφέρει τὸν καθένα. Σχετικὰ πάλι μὲ τὰ ἀνθρώπινα θὰ ἐξετάσει, τί εἶναι ὁ ἴδιος ὁ ἄνθρωπος καὶ τί εἶναι σ' αὐτὸν σύμφωνο μὲ τὴ φύση του καὶ τί ἀντίθετο, καὶ πῶς ἐπίσης πρέπει νὰ ἐνεργεῖ καὶ πῶς νὰ πάσχει, ποιά εἶναι τὰ προτερήματα καὶ ποιά τὰ ἐλαττώματά του σχετικὰ καὶ μὲ τὰ ἀγαθὰ καὶ μὲ τὰ κακὰ καὶ μὲ τὰ μέσα, κι ἀκόμα ὅσα ἀναφέρονται στὴν ἀνδρεία, τὴ φρόνηση καὶ τὴ σωφροσύνη, καὶ πάνω ἀπ' ὅλα γιὰ τὴν τέλεια ἀρετὴ, τὴ δικαιοσύνη. Ἀλλὰ τὴ φρόνηση βέβαια καὶ τὴ δικαιοσύνη τὰ χρησιμοποιεῖ στὴν ἀπόκτηση τῆς σοφίας, ἐνῶ τὴν ἀνδρεία ὄχι μόνο νὰ ὑπομένει τὰ διάφορα περιστατικά, ἀλλὰ μὲ τὸ ν' ἀντιτάσσεται στὴν ἡδονὴ καὶ τὴν ἐπιθυμία, στὴ λύπη καὶ στὴν ὀρμῆ, καὶ γενικὰ σὲ κάθετι πού ἢ μὲ τὴ βία ἢ μὲ τὴν ἀπάτη μᾶς ψυχαγωγεῖ. Γιατὶ δὲν πρέπει νὰ ὑπομένομε μόνο τὶς κακίες καὶ τὰ κακὰ, ἀλλὰ νὰ πειθόμαστε νὰ ὑπομένομε καὶ τὰ φοβερὰ. Γιατὶ καὶ ὁ πόνος στὴν ἰατρικὴ ἀποδεικνύεται χρήσιμος καὶ στὴν παιδεία καὶ στὴν τιμωρία, καὶ μὲ τὸν πόνο διορθώνονται τὰ ἦθη πρὸς ὠφέλεια τῶν ἀνθρώπων.

Εἶδη τῆς ἀνδρείας εἶναι ἡ καρτερία, ἡ μεγαλοφροσύνη, ἡ μεγαλοψυχία, ἡ ἐλευθεριότητα καὶ ἡ μεγαλοπρέπεια. Καὶ γι' αὐτὸ τὸ λόγο ὁ γνωστικὸς δὲν λογαριάζει οὔτε τὴν κατηγορία οὔτε τὴν κακὴ γνώμη τῶν πολλῶν, οὔτε ἀπατᾶται ἀπὸ δοξάσματα καὶ κολακεῖες, καὶ ὑπομένοντας τοὺς πόνους καὶ συνάμα κάνοντας κάτι ἀπὸ ὅσα πρέπει καὶ στέκοντας μὲ ἀνδρεία πάνω ἀπὸ ὅλες τὶς ἀντιξοότητες, παρουσιάζεται πραγματικὸς ἄνδρας ἀνάμεσα στοὺς ἄλλους ἀνθρώπους. Διατηρώντας τὴ φρόνησή του μένει σώφρων, ἔχοντας τὴν ἡσυχία τῆς ψυχῆς του, καὶ δέχεται τὶς καλὲς ἐπαγγελίες σὰν δικές του μετὰ τὴν ἀποστροφὴ τῶν αἰσχροῶν σὰν ξένων. Γίνεται κόσμιος καὶ μαζὶ ὑπερκόσμιος¹¹, πράττοντας τὰ πάντα μὲ εὐπρέπεια καὶ τάξη καὶ σὲ καμμιά περίπτωση δὲν κάνει κανένα λάθος· εἶναι πλούσιος μὲ τὸ νὰ μὴν ἔχει καμμιά ἀπολύτως ἐπιθυμία, ἐπειδὴ οἱ ἀνάγκες του εἶναι ἀσήμαντες, κι ἔχει περίσσεια ἀπὸ κάθε ἀγαθὸ χάρις στὴ γνώση τοῦ ἀγαθοῦ. Πρῶτο ἔργο τῆς δικαιοσύνης του εἶναι ν' ἀγαπᾶ νὰ ζεῖ μὲ τοὺς ὁμοφύλους του καὶ νὰ βρῖσκεται μαζὶ τους καὶ στὴ γῆ καὶ στὸν οὐρανό. Ἔτσι εἶναι καὶ μεταδοτικὸς ἀπὸ ὅσα ἔχει ἀποκτήσει, καὶ φιλόανθρωπος, καὶ ἐχθρὸς τοῦ κακοῦ μὲ τέλεια ἀποστροφὴ πρὸς κάθε κακία. Πρέπει ἐπομένως νὰ μάθει νὰ

πιστόν εἶναι καὶ ἑαυτῶ καὶ τοῖς πέλας καὶ ταῖς ἐντολαῖς ὑπήκοον. Οὗτος γάρ ἐστιν «ὁ θεράπων τοῦ Θεοῦ», ὁ ἐκὼν ταῖς ἐντολαῖς ὑπαγόμενος· ὁ δὲ ἤδη μὴ διὰ τὰς ἐντολάς, δι' αὐτὴν δὲ τὴν γνῶσιν καθαρὸς τῇ καρδίᾳ, φίλος οὗτος τοῦ Θεοῦ. Οὔτε γὰρ φύσει τὴν ἀρετὴν γεννώ-
 5 μεθα ἔχοντες, οὔτε γενομένοις, ὥσπερ ἄλλα τινὰ τῶν τοῦ σώματος μερῶν, φυσικῶς ὕστερον ἐπιγίνεται (ἐπεὶ οὐδ' ἂν ἦν ἔθ' ἐκούσιον οὐδὲ ἐπαινετόν), οὐδὲ μὴν ἐκ τῆς τῶν συμβάντων καὶ ἐπιγινομένης συνηθείας, ὃν τρόπον ἢ διάλεκτος, τελειοῦται ἢ ἀρετὴ (σχεδὸν γὰρ ἢ κακία τοῦτον ἐγγίνεται τὸν τρόπον), οὐ μὴν οὐδὲ ἐκ τέχνης τινὸς ἦτοι τῶν
 10 ποριστικῶν ἢ τῶν περὶ τὸ σῶμα θεραπευτικῶν ἢ γνῶσις περιγίνεται· ἀλλ' οὐδ' ἐκ παιδείας τῆς ἐγκυκλίου· ἀγαπητόν γὰρ εἰ παρασκευάσαι μόνον τὴν ψυχὴν καὶ διακονῆσαι δύναίτο· οἱ νόμοι γὰρ οἱ πολιτικοί, μοχθηρὰς ἴσως πράξεις ἐπισχεῖν οἴοί τε, ἀλλ' οὐδὲ οἱ λόγοι οἱ πιστικοί, ἐπιπόλαιοι ὄντες, ἐπιστημονικὴν τῆς ἀληθείας διαμονὴν παράσχοιεν
 15 ἂν. Φιλοσοφία δὲ ἢ Ἑλληνικὴ οἶον προκαθαίρει καὶ προεθίζει τὴν ψυχὴν εἰς παραδοχὴν πίστεως, ἐφ' ἣ τὴν γνῶσιν ἐποικοδομεῖ ἢ ἀλήθεια.

Οὗτός ἐστιν οὗτος ὁ ἀθλητὴς ἀληθῶς, ὁ ἐν τῷ μεγάλῳ σταδίῳ τῷ καλῷ κόσμῳ τὴν ἀληθινὴν νίκην κατὰ πάντων στεφανώμενος τῶν
 20 παθῶν. Ὁ τε γὰρ ἀγωνοθέτης ὁ παντοκράτωρ Θεός, ὁ τε βραβευτὴς ὁ Μονογεῆς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, θεαταὶ δὲ ἄγγελοι καὶ θεοί, καὶ τὸ παγκράτιον τὸ πάμμαχον «οὐ πρὸς αἷμα καὶ σάρκα», ἀλλὰ τὰς διὰ σαρκῶν ἐνεργούσας πνευματικὰς ἐξουσίας ἐμπαθῶν παθῶν. Τούτων περιγινόμενος τῶν μεγάλων ἀνταγωνισμάτων, καὶ οἶον ἄθλους τινὰς τοῦ πει-
 25 ράζοντος ἐπαρτῶντος καταγωνισάμενος, ἐκράτησε τῆς ἀθανασίας· ἀπαραλόγιστος γὰρ ἢ τοῦ Θεοῦ ψῆφος εἰς τὸ δικαιοτάτον κοῖμα. Κέκληται μὲν οὖν ἐπὶ τὸ ἀγώνισμα τὸ θέατρον, παγκρατιάξουσι δὲ εἰς τὸ στάδιον οἱ ἀθληταί· καὶ δὴ ἐκ τούτων περιγίνεται ὁ πειθήνιος τῷ ἀλείπτῃ γενόμενος. Πᾶσι γὰρ πάντα ἴσα κεῖται παρὰ τοῦ Θεοῦ, καὶ
 30 ἔστιν αὐτὸς ἀμεμφής, ἐλεῖται δὲ ὁ δυνάμενος, καὶ ὁ βουληθεὶς ἰσχύσει. Ταύτη καὶ τὸν νοῦν εἰλήφραμεν, ἵνα εἰδῶμεν ὃ ποιοῦμεν καὶ τὸ "Γνῶθι

12. Ἐβρ. 3, 5.

13. Ἰακ. 2, 23.

14. Εἶναι φανερόν ὅτι πρόκειται γιὰ

τῇ γνώσει ὡς στοιχεῖο τοῦ γνωστικοῦ.

15. Πρβλ. Ἐφ. 6, 12.

εἶναι πιστὸς καὶ στὸν ἑαυτό του καὶ στὸν διπλανὸ του καὶ νὰ ὑπακούει στὶς ἐντολές. Γιατὶ αὐτὸς εἶναι «ὁ ὑπηρέτης τοῦ Θεοῦ»¹², αὐτὸς ποὺ ὑπακούει στὶς ἐντολές μὲ τὴ θέλησή του, ἐνῶ ἐκεῖνος ποὺ εἶναι ἤδη καθαρὸς στὴν καρδιά ὄχι χάρη στὶς ἐντολές, ἀλλ' ἐξαιτίας τῆς ἴδιας τῆς γνώσης, αὐτὸς εἶναι φίλος τοῦ Θεοῦ¹³. Οὔτε βέβαια γεννιόμαστε ἔχοντας ἔμφυτη τὴν ἀρετή, οὔτε ἀφοῦ γεννηθούμε, ὅπως μερικὰ ἄλλα ἀπὸ τὰ φυσικὰ μέρη τοῦ σώματος, μᾶς ἔρχεται ὕστερα φυσικὰ (ἐπειδὴ ἔτσι οὔτε ἐκούσια θὰ ἦταν, οὔτε θὰ τὴν ἐπαινούσαμε), οὔτε βέβαια ἡ ἀρετὴ γίνεται τέλεια ἀπὸ τὰ διάφορα γεγονότα καὶ τὴ συνήθεια ποὺ ἀκολουθεῖ, ὅπως ἡ ὁμιλία (γιατὶ μ' αὐτὸν σχεδὸν τὸν τρόπο δημιουργεῖται μέσα μας ἡ κακία), ἀλλ' οὔτε βέβαια καὶ ἀπὸ κάποια τέχνη ἢ ἀπὸ τὶς βιοποριστικὲς ἢ ἀπὸ τὶς θεραπευτικὲς τοῦ σώματος προέρχεται ἡ γνώση¹⁴, ἀλλ' οὔτε καὶ ἀπὸ τὴν ἐγκύκλια παιδεία· γιατί εἶναι ἀγαπητὸ ἂν μπορούσε νὰ προετοιμάσει μόνο καὶ νὰ διακονήσει τὴν ψυχὴ. Γιατὶ οἱ νόμοι τῆς πόλης ἴσως μπορούν νὰ σταματήσουν τὶς πράξεις τῆς κακίας, οὔτε αὐτοὶ ὅμως οὔτε οἱ πειστικοὶ λόγοι, ποὺ περιορίζονται στὴν ἐπιφάνεια, μπορούν νὰ παρὰσχουν ἐπιστημονικὴ ἐδραίωση τῆς ἀλήθειας. Ἡ φιλοσοφία ἢ ἑλληνικὴ προκαθαίρει κατὰ κάποιο τρόπο καὶ προεθίζει τὴν ψυχὴ στὸ νὰ ἀποδεχθεῖ τὴν πίστη, πᾶνω στὴν ὁποία ἡ ἀλήθεια ἐπικοδομεῖ τὴ γνώση.

Αὐτὸς εἶναι, αὐτὸς εἶναι ὁ ἀληθινὸς ἀθλητῆς, αὐτὸς ποὺ μέσα στὸ μέγα στάδιο, τὸν ὠραῖο κόσμον, δέχεται τὸ στεφάνι τῆς ἀληθινῆς νίκης ἐναντίον ὅλων τῶν παθῶν. Γιατὶ ὁ ἀγωνοθέτης εἶναι ὁ παντοκράτορας Θεὸς, καὶ αὐτὸς ποὺ δίνει τὰ βραβεῖα εἶναι ὁ μονογενὴς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, καὶ θεατὲς ἄγγελοι καὶ θεοί, καὶ τὸ πολὺάθλο παγκράτιο «δὲν γίνεται ἐνάντια σὲ αἷμα καὶ σὰρκα», ἀλλὰ πρὸς τὶς «πνευματικὲς ἐξουσίες»¹⁵ τῶν ἰσχυρῶν παθῶν ποὺ ἐνεργοῦν μέσω τῶν σαρκῶν. Ἀφοῦ βγῆκε νικητῆς σ' αὐτὰ τὰ μεγάλα ἀγωνίσματα καὶ σὰ νὰ ἔφερε σὲ πέρας κάποιους ἄθλους ποὺ τοὺς ἐπέβαλε ὁ πειραστῆς διάβολος, πέτυχε τὴν ἀθανασία· γιατί δὲν σφάλλει ἢ ἀπὸφαση τοῦ Θεοῦ στὴ δικαιοτάτη κρίση. Ἔχουν λοιπὸν κληθεῖ στὸ ἀγώνισμα οἱ θεατὲς καὶ οἱ ἀθλητὲς ἀγωνίζονται στὸ παγκράτιο μέσα στὸ στάδιο, καὶ ἀπὸ αὐτοὺς νικητῆς βγαίνει ὁποῖος πειθάρχησε στὸν προπονητῆ. Γιατὶ ὁ Θεὸς ἔθεσε γιὰ ὅλους ἴσα βραβεῖα καὶ δὲν μπορεῖ νὰ κατηγορηθεῖ, προτιμᾶται ὅμως ὁποῖος μπορεῖ καὶ θὰ ἰσχύσει ὁποῖος θελήσει. Γι' αὐτὸ ἐλάβουμε καὶ τὸ νοῦ, γιὰ νὰ ξέρομε, ὅ,τι κάνομε· καὶ τὸ «γνώθι σαυτὸν» ἐδῶ σημαίνει

σαντὸν” ἐνταῦθα, εἰδέναι ἐφ’ ᾧ γεγόναμεν· γεγόναμεν δὲ ἐπὶ τῷ εἶναι πειθήνιοι ταῖς ἐντολαῖς, εἰ τὸ βούλεσθαι σώζεσθαι ἐλοίμεθα. Αὕτη που ἡ Ἀδράστεια, καθ’ ἣν οὐκ ἔστι διαδραῖναι τὸν Θεόν.

Τὸ ἄρα ἀνθρώπειον ἔργον εὐπειθία Θεῶ, σωτηρίαν κατηγγελκό-
 5 τι ποικίλην δι’ ἐντολῶν, εὐαρέστησις δὲ ὁμολογία. Ὁ μὲν γὰρ εὐεργέ-
 τῆς προκατάρχει τῆς εὐποίας, ὁ δὲ μετὰ τῶν δεόντων λογισμῶν παρα-
 δεξάμενος προθύμως καὶ φυλάξας τὰς ἐντολάς πιστὸς οὗτος, ὁ δὲ καὶ
 εἰς δύναμιν ἀμειδόμενος δι’ ἀγάπης τὴν εὐποίαν ἤδη φίλος Μία δὲ
 ἀμοιβὴ κυριωτάτη παρὰ ἀνθρώπων, ταῦτα δρᾶν ἄπερ ἀρεστὰ τῷ
 10 Θεῷ· καθάπερ ἂν ἰδίου γεννήματος καὶ κατὰ τι συγγενοῦς ἀποτελέ-
 σματος, ὁ διδάσκαλος καὶ Σωτὴρ ἀναδέχεται τὰς ὠφελείας τε καὶ ἐπα-
 νορθώσεις τῶν ἀνθρώπων εἰς ἰδίαν χάριν τε καὶ τιμὴν, καθάπερ καὶ
 τὰς εἰς τοὺς πιπιστευκότας αὐτῷ βλάβας ἰδίας ἀχαριστίας τε καὶ ἀτι-
 μίας ἡγούμενος (τίς γὰρ ἄλλη ἄπτοιτ’ ἂν ἀτιμία Θεοῦ;). Διόπερ ἄλλην
 15 τοσοῦδε οὐδὲ ἔστιν ἀμοιβὴν κατ’ ἀξίαν σωτηρίας ἀποδιδόναι πρὸς
 τὴν παρὰ τοῦ Κυρίου ὠφέλειαν. Ὡς δὲ οἱ τὰ κτήματα κακοῦντες τοὺς
 δεσπότης ὑβρίζουσι, καὶ ὡς οἱ τοὺς στρατιώτας τὸν τούτων ἡγούμε-
 νον, οὕτω τοῦ Κυρίου ἔστιν ἀνεπιστρεψία ἢ περὶ τοὺς καθωσιωμένους
 αὐτῷ κάκωσις. Ὅνπερ γὰρ τρόπον ὁ ἥλιος οὐ μόνον τὸν οὐρανὸν καὶ
 20 τὸν ὅλον κόσμον φωτίζει, γῆν τε καὶ θάλασσαν ἐπιλάμπων, ἀλλὰ καὶ
 διὰ θυρίδων καὶ μικρᾶς ὀπῆς πρὸς τοὺς μυχαιτάτους οἴκους ἀποστέλ-
 λει τὴν αὐγὴν, οὕτως ὁ Λόγος πάντη κεχυμένος, καὶ τὰ σμικρότατα
 τῶν τοῦ θίου πράξεων ἐπιβλέπει.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ΄.

25 **Οἱ ἐθνικοὶ ἐφαντάσθησαν τοὺς θεοὺς των ὁμοίους ἑαυτῶν
 κατὰ τε τὴν ἐξωτερικὴν ὄψιν καὶ τὰ τῆς ψυχῆς κινήματα.
 Ἐντεῦθεν καὶ πᾶσα δεισιδαιμονία αὐτῶν.**

Ἕλληνες δέ, ὥσπερ ἀνθρωπομόρφους, οὕτω καὶ ἀνθρωποπαθεῖς
 τοὺς θεοὺς ὑποτίθενται. Καὶ καθάπερ τὰς μορφὰς αὐτῶν ὁμοίας ἑαυ-
 30 τοῖς ἕκαστοι διὰ ζωγραφουῖσιν, ὡς φησιν ὁ Ξενοφάνης, «Αἰθίοπές τε

16. Ἐπὶ τὸ ρῆμα δια(ἀπο)διδράσκω = ἀποφεύγω.

17. Πρβλ. Ματθ. 25, 40.

νά μάθουμε για ποιό λόγο γίναμε. Κι ἔχομε γίνει για νά ὑπακοῦμε στίς ἐντολές, ἄν προτιμήσομε τό νά θέλομε τή σωτηρία. Αὕτῃ εἶναι κατὰ κάποιον τρόπο ἡ Ἐδράστεια¹⁶ (ἡ Νέμεση), σύμφωνα μέ τήν ὁποία δέν εἶναι δυνατό νά διαφύγομε ἀπό τόν Θεό.

Τό καθῆκον λοιπόν τῶν ἀνθρώπων εἶναι ἡ ὑπακοή στόν Θεό, πού ὑποσχέθηκε τή σωτηρία ποικιλότροπη μέ τίς ἐντολές, καί εὐαρέστηση τοῦ Θεοῦ εἶναι ἡ ὁμολογία μας. Ὁ εὐεργέτης δηλαδή κάνει ἀρχή στήν εὐποιία, κι αὐτός πού παραδέχτηκε πρόθυμα μέ τούς πρέποντες συλλογισμούς καί φύλαξε τίς ἐντολές εἶναι ὁ πιστός, ἐνῶ ἐκεῖνος πού μέ τήν ἀγάπη μεταβάλλει σέ δύναμη τήν εὐποιία εἶναι ἤδη φίλος. Μιά εἶναι ἡ ἀμοιβή ἡ σημαντικότερη ἀπό τούς ἀνθρώπους πρός τόν Θεό, νά πράττουν αὐτά πού εἶναι ἀρεστά στόν Θεό, καί ὁ διδάσκαλος καί Σωτήρας ἀποδέχεται σάν δικό του γέννημα καί συγγενές κάπως ἀποτέλεσμα τίς ὠφέλειες καί τίς ἐπανορθώσεις τῶν ἀνθρώπων πρός χάρη καί τιμῆ του¹⁷, καθῶς καί τίς βλάβες πού γίνονται σ' ὅσους πίστεψαν σ' αὐτόν τίς θεωρεῖ ἀχαριστία καί περιφρόνηση στόν ἴδιο (γιατί ποιά ἄλλη περιφρόνηση μπορεῖ ν' ἀγγίξει τόν Θεό;). Γι' αὐτό για τόσο μεγάλο πράγμα, τή σωτηρία, δέν ὑπάρχει ἀντάλλαγμα ἀντάξιο νά ἀποδώσομε για τήν ὠφέλεια πού δεχτήκαμε ἀπό τόν Κύριο. Κι ὅπως αὐτοί πού καταστρέφουν τά κτήματα περιφρονοῦν τούς ἰδιοκτῆτες, κι ὅπως ὅσοι κακοποιοῦν τούς στρατιῶτες ὑβρίζουν τόν ἡγέτη τους, ἔτσι εἶναι περιφρόνηση τοῦ Κυρίου ἡ κακοποίηση τῶν ἀφιερωμένων σ' αὐτόν. Γιατί, μέ τόν τρόπο πού ὁ ἥλιος φωτίζει καταλάμποντας ὄχι μόνο τόν οὐρανὸ καί τόν κόσμον ὅλον καί τή γῆ καί τή θάλασσα, ἀλλά καί μέσα ἀπό τίς θυρίδες κι ἀπό μιὰ μικρὴ τρύπα στέλνει τή λάμψη του στοὺς μοιχοὺς τοῦ σπιτιοῦ, ἔτσι ὁ Λόγος, διαχεόμενος παντοῦ, ἐπισκοπεῖ καί τίς μικρότερες πράξεις τοῦ βίου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ'.

Οἱ ἐθνικοὶ φαντάστηκαν τοὺς θεοὺς τοὺς ὁμοίους μέ τὸν ἑαυτό τους καί στήν ἐξωτερικὴ μορφή καί στὰ ψυχικὰ κινήματα.

Ἐκ τῆς ἐδῶ προέρχεται καί κάθε δεισιδαιμονία.

Οἱ Ἕλληνες ὅπως φαντάζονται ἀνθρωπόμορφους τοὺς θεοὺς, ἔτσι τοὺς θέλουν καί μέ ἀνθρώπινα πάθη. Καί ὅπως ζωγραφίζουν τίς μορφές τους ὁμοίους μέ τοὺς ἑαυτοὺς τους, ὅπως λέει ὁ Ξενοφάνης, “Οἱ Αἰ-

μέλανας σιμούς τε, Θραῦκές τε πυρρούς καὶ γλαυκούς», οὕτω καὶ τὰς
 ψυχὰς ὁμοιοῦσιν καὶ τοῖς αὐτοῖς ἀναπλάττουσιν· αὐτίκα βάρβαροι οἱ
 μὲν θηριώδεις καὶ ἀγρίους τὰ ἦθη, ἡμερωτέρους δὲ Ἕλληνες, πλὴν
 ἐμπαθεῖς. Διὸ εὐλόγως τοῖς μὲν μοχθηροῖς φαύλας ἔχειν τὰς περὶ
 5 Θεοῦ διανοήσεις ἀνάγκη, τοῖς δὲ σπουδαίοις ἀρίστας· καὶ διὰ τοῦτο ὁ
 τῷ ὄντι βασιλικὸς τὴν ψυχὴν καὶ γνωστικὸς, οὗτος καὶ θεοσεβὴς καὶ
 ἀδεισιδαίμων ὢν, τίμιον, σεμνόν, μεγαλοπρεπές, εὐποιοητικόν, εὐεργε-
 τικόν, ἀπάντων ἀρχηγὸν ἀγαθῶν, κακῶν δὲ ἀναίτιον, μόνον εἶναι τὸν
 μόνον Θεὸν πεπεισμένος. Καὶ περὶ μὲν τῆς ἑλληνικῆς δεισιδαιμονίας
 10 ἱκανῶς, οἶμαι ἐν τῷ Προτρεπτικῷ ἐπιγραφομένῳ ἡμῖν λόγῳ παρεστή-
 σαμεν, κατακόρως τῇ κατεπειγούσῃ συγκαταχρῶμενοι ἱστορίᾳ. Οὐ-
 κουν χρὴ αὐθις τὰ ἀριδιήλως εἰρημένα μυθολογεῖν. Ὅσον δὲ ἐπισημή-
 νασθαι κατὰ τὸν τόπον γενομένου, ὀλίγα ἐκ πολλῶν ἀπόχρη καὶ τάδε
 εἰς ἔνδειξιν τοῦ ἀθέου παραστήσαι τοὺς τοῖς κακίστοις ἀνθρώποις τὸ
 15 Θεῖον ἀπεικάζοντας. Ἦτοι γὰρ βλάπτονται πρὸς ἀνθρώπων αὐτοῖς οἱ
 θεοὶ καὶ χεῖρους τῶν ἀνθρώπων ὑφ' ἡμῶν βλαπτόμενοι δείκνυνται· ἢ,
 εἰ μὴ τοῦτο, πῶς ἐφ' οἷς οὐ βλάπτονται, καθάπερ ὀξύχολον γραῖδιον
 εἰς ὄργην ἐρεθιζόμενον, ἐκπικραίνονται, ἢ φασὶ τὴν Ἄρτεμιν δι' Οἰ-
 νέα Αἰτωλοῖς ὀργισθῆναι; Πῶς γὰρ οὐκ ἐλογίσατο, θεὸς οὖσα, ὡς οὐ
 20 καταφρονήσας ὁ Οἰνεύς, ἀλλ' ἦτοι λαθόμενος, ἢ ὡς τεθυκῶς ἡμέλη-
 σεν; Εὖ δὲ καὶ ἡ Ἀνγὴ δικαιολογουμένη πρὸς τὴν Ἀθηναῖν ἐπὶ τῷ χα-
 λεπαίνειν αὐτῇ τετοκυῖα ἐν τῷ ἱερῷ, λέγει·

“... σκῦλα μὲν βροτοφθόρα

Χαίρεις ὄρῳσ' ἀπὸ νεκρῶν ἐρείπια,

25 Κοῦ μισθὰ σοι ταῦτ' ἐστίν· εἰ δ' ἐγὼ τεκόν,

Δεινὸν τόδ' ἦγῃ...”

καίτοι καὶ τὰ ἄλλα ζῶα ἐν τοῖς ἱεροῖς τίκοντα οὐδὲν ἀδικεῖ

Εἰκότως τοίνυν δεισιδαίμονες περὶ τοῦς εὐοργήτους γινόμενοι,
 πάντα σημεῖα ἠγοῦνται εἶναι τὰ συμβαίνοντα καὶ κακῶν αἷτια·

30 “Ἐὰν μὴς διορύξη θωμὸν ὄντα πῆλινον,

κᾶν, μηδὲν ἄλλο ἔχων, διατραγῆ θήλακον,

θίοπες μαύρους και σεμνούς και οἱ Θρᾶκες ξανθούς και γαλανομάτες», ἔτσι και τὶς ψυχῆς τους τὶς διαπλάθουν ὅμοιες μὲ τὶς δικές τους· ἐπίσης οἱ βάρβαροι τοὺς παρουσιάζουν θηριώδεις κι ἄγριους στὰ ἦθη, ἐνῶ οἱ Ἕλληνες ἡμερότερους, ἀλλὰ γεμάτους πάθη. Γι' αὐτὸ εὐλογα εἶναι ἀνάγκη οἱ μοχθηροὶ νὰ σκέφτονται φαύλους τοὺς θεοὺς, ἐνῶ οἱ σπουδαῖοι ἄριστους. Καὶ γι' αὐτὸ ὁ πραγματικὰ «βασιλικὸς στὴν ψυχὴ» και γνωστικὸς, αὐτὸς εἶναι και θεοσεβῆς και χωρὶς δεισιδαιμονία και τίμιος και σεμνὸς και μεγαλοπρεπῆς, και τὸ καλὸ κάνει, κι εὐεργετεῖ, εἶναι σὲ ὅλες τὶς ἀγαθὲς ἐνέργειες ἐπικεφαλῆς, και πιστεύει ὅτι ἀναίτιος γιὰ τὰ κακὰ εἶναι μονάχα ὁ μόνος Θεός. Ἰκανοποιητικὰ βέβαια, νομίζω, γιὰ τὴν ἑλληνικὴ δεισιδαιμονία μιλήσαμε παρουσιάζοντάς τὴν στὸ βιβλίο μας πού ἐπιγράφεται Προτρεπτικὸς, χρησιμοποιώντας κατὰ κόρον τὶς ἀναγκαῖες μαρτυρίες ἀπὸ τὴν ἱστορία. Δὲν πρέπει λοιπὸν νὰ ξαναἔμε σὰν παραμῦθι ὅσα ἔχουν λεχθεῖ φανερά· μόνο, φτάνοντας στὸ σημεῖο αὐτό, θὰ σημειώσουμε λίγα ἀπὸ τὰ πολλὰ, κι αὐτά, γιὰ ν' ἀποδείξομε ἄθεους ὅσους παρομοιάζουν τοὺς θεοὺς μὲ τοὺς χειρότερους ἀνθρώπους. Γιατὶ ἢ βλάπτονται ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους οἱ θεοὶ τους κι ἀποδεικνύονται χειρότεροι ἀπὸ ἀνθρώπους ὅταν βλάπτονται ἀπὸ ἐμᾶς, ἢ, ἂν δὲν συμβαίνει αὐτό, πῶς ἐναντίον ἐκείνων πού δὲν τοὺς πειράζουν, σὰν χολερικὸ γραῖδιο πού ξεσπᾶ ἀπὸ θυμὸ, δείχνουν μίσος, ὅπως λένε ὅτι ἢ Ἄρτεμις ὀργίσθηκε ἐναντίον τῶν Αἰτωλῶν ἐξαιτίας τοῦ Οἰνέα; Πῶς δὲν σκέφτηκε, ὄντας θεός, ὅτι ὁ Οἰνέας δὲν τὴν περιφρόνησε, ἀλλὰ ἢ λησμόνησε ἢ ἀμέλησε σὰ νὰ εἶχε θυσιάσει; Καὶ ἢ Αὖγη ἐπίσης δικαιολογούμενη στὴν Ἀθηνὰ πού θύμωσε ἐναντίον της ἐπειδὴ εἶχε γεννήσει στὸ ἱερό, λέει:

“... λάφυρα ἀπὸ σκοτωμένους ἄντρες
χαίρεσαι βλέποντας και λείψανα νεκρῶν,
κι αὐτὰ δὲ σοῦ φαίνονται μαρὰ. Τὸ ὅτι ὅμως ἐγὼ γέννησα
τὸ θεωρεῖς τρομερό...”

ἂν και βέβαια και τὰ ἄλλα ζῶα ὅταν γεννήσουν στὸ ἱερό δὲν ἀδικοῦν καθόλου.

Εὐλογα λοιπὸν, μὲ τὸ νὰ γίνονται δεισιδαίμονες γι' αὐτοὺς πού εὐκολα ὀργίζονται, θεωροῦν σημεῖα ὅλα ὅσα συμβαίνουν και αἷτια συμφορῶν·

“Ἄν ἓνα ποντίκι σκάψει ἓνα βωμὸ πῆλινο,
κι ἂν μὴ ἔχοντας ἄλλο τι τραγανίσει ἓνα σακκούλι·

ἄλεκτρονῶν τρεφόμενος ἔαν ἀπὸ ἐσπέρας
ᾄσῃ, τιθέμενοι τοῦτο σημεῖόν τινος”.

Τοιοῦτόν τινα ἐν «τῷ Δεισιδαίμονι» ὁ Μένανδρος διακωμωδεῖ·

“Αγαθὸν τί μοι γένοιτο, ὦ πολύτιμοι θεοί!

5 Ὑποδοῦμενος, τὸν ἱμάντα τῆς δεξιᾶς
ἐμβάδος διέρρηξα. Εἰκότως, ὦ φλήναφε·
σαπρὸς γὰρ ἦν σὺ δὲ μικρολόγος οὐ θέλων
καινὰς προΐασθαι”.

Χαρίεν τὸ τοῦ Ἀντιφῶντος οἰωνισαμένου τινός, ὅτι κατέφαγεν ὕς
10 τὰ δελφάκια, θεασάμενος αὐτὴν ὑπὸ λμοῦ διὰ μικροψυχίαν τοῦ τρέ-
φοντος κατισχναμένην, “Χαῖρε”, εἶπεν, “ἐπὶ τῷ σημείῳ· ὅτι, οὕτω
πεινώσα, τὰ σὰ οὐκ ἔφαγε τέκνα”. «Τί δὲ καὶ θαυμαστόν, εἰ ὁ μῦς”,
φησὶν ὁ Βίων, “τὸν θύλακον διέτραγεν, οὐχ εὐρών ὃ τι φάγη; Τοῦτο
γὰρ ἦν θευμαστόν, εἰ (ὥσπερ Ἀρκεσίλαος παίζων ἐνεχείρει), τὸν μῦν
15 ὁ θύλαξ κατέφαγεν”.

Εὐ γοῦν καὶ Διογένης πρὸς τὸν θαυμάζοντα, ὅτι εὔρε τὸν ὄφιν ἐν
τῷ ὑπέρω περιειλημένον, “Μὴ θαύμαζε”, ἔφη· “ἦν γὰρ παραδοξότε-
ρον ἐκεῖνος εἰ τὸ ὑπερον περὶ ὀρθῷ τῷ ὄφει κατειλημμένον ἐθεάσω”.

Δεῖ γὰρ καὶ τὰ ἄλογα τῶν ζώων τρέφειν καὶ θεῖν καὶ μάχεσθαι
20 καὶ τίκτειν καὶ ἀποθνήσκειν· ἃ δὴ ἐκεῖνοις ὄντα κατὰ φύσιν, οὐκ ἄν
ποτε ἡμῖν γένοιτο παρὰ φύσιν·

“Ὅρνιθες δέ τε πολλοὶ ὑπ’ ἀνγᾶς ἠελίοιο φοιτῶσιν”.

Ὁ κωμικὸς δὲ Φιλήμων καὶ τὰ τοιαῦτα κωμωδεῖ·

“Ὅτ’ ἂν ἴδω (φησὶ) παρατηροῦντα, τίς ἔπταρεν,
25 ἢ τίς ἐλάλησεν, ἢ τίς ἐστὶν ὁ προῖών,
Σκοποῦντα, πωλῶ τοῦτον εὐθύς ἐν ἀγορᾷ
Αὐτῷ θαδίξει καὶ λαλεῖ καὶ πτάρονται
Ἐκαστος ἡμῶν, οὐχὶ τοῖς ἐν τῇ πόλει.
Τὰ πράγμαθ’ ὡς πέφυκεν, οὕτως γίνεται”.

30 Εἶτα νήφοντες μὲν ὑγείαν αἰτοῦνται, ὑπερεμπιπλάμενοι δὲ καὶ μέθαις
ἐγκυλιόμενοι κατὰ τὰς ἐορτάς, νόσους ἐπισπῶνται. Πολλοὶ δέ,

“Καὶ τὰς γραφὰς δεδίασι τὰς ἀνακειμένας”.

Ἀστείως πάννυ ὁ Διογένης ἐπὶ οἰκίᾳ μοχθηροῦ τινος εὐρών ἐπιγε-
γραμμένον,

1. Δὲν πρόκειται γιὰ τὸν μεγάλο ρήτορα, ἀλλὰ γιὰ κάποιον τερατοσκόπο.

ἂν ἓνας πετεινὸς πού τρέφομε ἀπὸ τὸ βράδυ
λαλήσει, τὸ θεωροῦμε σημάδι γιὰ κάτι”.

“Ἐνα τέτοιο τύπο διακωμωδεῖ ὁ Μένανδρος στὸ Δεισιδαίμονα·
Καλὸ νὰ μ’ εὔρει, πολυτιμημένοι θεοί μου·
ἔδενά τὸ κορδόνι τῆς δεξιᾶς παντόφλας
καὶ τὸ ἔσπασα. Φυσικά, μωρὲ φλύαρε·
ἦταν σάπιο κι ἐσύ εἶσαι ἓνας τοιφούτης, πού
δὲ θέλεις ν’ ἀγοράσεις καινούργια”.

Χαριτωμένο καὶ αὐτὸ τοῦ Ἀντιφώντα¹. Θεωρῶντας κακὸ οἰωνὸ
κάποιος τὸ ὅτι μιὰ γουρούνα ἔφαγε τὰ γουρουνάκια τῆς, ὅταν ὁ Ἀ-
ντιφὼν τὴν εἶδε τελείως ἀδύνατη ἀπὸ τὴν πείνα, ἐξαιτίας τῆς τοι-
γκουνιάς τοῦ ἰδιοκτήτη τῆς, εἶπε· “Νὰ χαίρεσαι γιὰ τὸ σημάδι, γιατί,
παρ’ ὅλη τὴν πείνα τῆς, δὲν ἔφαγε τὰ δικὰ σου παιδιὰ”. “Καὶ ποιὸ εἶναι
τὸ περίεργο, ἂν τὸ ποντίκι”, λέει ὁ Βίων, “ροκάνισε τὸ σακκούλι, ἀφοῦ
δὲν βρῆκε τί νὰ φάει; Περίεργο θὰ ἦταν ἂν (ὅπως ὁ Ἀρκεσίλα-ος
παρατηροῦσε ἀστειευόμενος) τὸ σακκούλι ἔτρωγε τὸν ποντίκι”.

Καλὰ λοιπὸν καὶ ὁ Διογένης σ’ αὐτὸν πού θαύμαζε, γιατί βρῆκε τὸ
φίδι τυλιγμένο στὸ γουδοχέρι, τοῦ εἶπε· “Μὴν ἀπορεῖς· πιὸ παράξενο
θὰ ἦταν τὸ ἄλλο, ἂν ἔβλεπες τὸ φίδι ὄρθιο καὶ τὸ γουδοχέρι τυλιγμένο
σ’ αὐτό”. Πρέπει καὶ τὰ ἄλογα ζῶα νὰ κινουῦνται καὶ νὰ τρέχουν καὶ νὰ
μάχονται καὶ νὰ γεννοῦν καὶ νὰ πεθαίνουν. Αὐτὰ πού εἶναι σ’ ἐκεῖνα
σύμφωνα μὲ τὴ φύση τους, δὲν θὰ ἦταν δυνατὸ ποτὲ νὰ γίνουν σ’ ἐμᾶς
παρὰ φύση·

“Πολλὰ πουλιὰ μὲ τὸ φῶτισμα τοῦ ἡλίου ἔρχονται...”.

Ὁ κωμικὸς ὅμως Φιλήμων τὰ διακωμωδεῖ κι αὐτά·

“Ὅταν δῶ κάποιον νὰ παρατηρεῖ ποιὸς φτερνίστηκε
ἢ ποιὸς μίλησε δυνατὰ ἢ ποιὸς μπῆκε
τὸν πουλῶ ἀμέσως στὴν ἀγορὰ.

Γιὰ τὸν ἑαυτὸ του βαδίζει καὶ μιλά καὶ φτερνίζεται
καθένας μας, ὄχι γι’ αὐτοὺς πού ζοῦν στὴν πόλη.

“Ὅπως εἶναι τὰ πράγματα ἔτσι γίνονται”.

Ἐπειτα, ὅταν εἶναι ξεμέθυστοι ζητοῦν ὑγεία, ἐνῶ ὅταν παραπιοῦν καὶ
κυλιστοῦν ἀπ’ τὸ μεθύσι τὶς γιορτές, ἀρρωσταίνουν. Πολλοὶ πάλι,

“Φοβοῦνται καὶ τὶς ἀναρτημένες ἐπιγραφές”.

Πολὺ ἀστεῖα ὁ Διογένης, ὅταν βρῆκε στὸ σπίτι ἐνὸς μοχθηροῦ νὰ εἶναι
γραμμένο,

“Ο Καλλίνικος Ἡρακλῆς

ἐνθάδε κατοικεῖ· μηδὲν εἰσὶτω κακόν”,

“Καὶ πῶς”, ἔφη, “ὁ κύριος εἰσελεύσεται τῆς οἰκίας;”.

Οἱ αὐτοὶ δ’ οὗτοι πᾶν ξύλον καὶ πάντα λίθον, τὸ δὴ λεγόμενον,
 5 λιπαρὸν προσκυνοῦντες, ἔρια πυρρά, καὶ ἁλῶν χόνδρους, καὶ δᾶδας,
 σκίλλαν τε καὶ θεῖον δεδίασι, πρὸς τῶν γοήτων καταγοητευθέντες
 κατὰ τινὰς ἀκαθάρτους καθαρούς. Θεὸς δέ, ὁ τῷ ὄντι Θεός, ἅγιον
 μόνον οἶδε τὸ τοῦ δικαίου ἦθος, ὥσπερ ἐναγὲς τὸ ἄδικον καὶ μοχθη-
 ρόν. Ὁρᾶν γοῦν ἔστι τὰ ὦτα ἀπὸ τῶν περικαθαρθέντων, εἰ θαλφθείη,
 10 ζωογονούμενα· οὐκ ἂν δὲ τοῦτο ἐγίνετο, εἰ ἀνελάμβανε τὰ τοῦ περικα-
 θαρθέντος κακά. Χαριέντως γοῦν καὶ ὁ κωμικὸς Δίφιλος κωμῶδει
 τοὺς γόητας διὰ τῶνδε·

“Προϊτίδας ἀγνίζων κούρας καὶ τὸν πατέρ’ αὐτῶν

Προῖτον Ἀθαντιάδην καὶ γραῦν πέμπτην ἐπὶ τοῖσδε,

15 Δαδὶ μιᾶ, σκίλλῃ τε μιᾶ, τόσα σώματα φῶτων”,

Θεῖω τ’ ἀσφάλτῃ τε πολυφλοίσβοιο θαλάσσης,

Ἐξ ἀκαλαρρεΐταιο θαθυρρόου Ὠκεανοῖο.

Ἀλλά, μάκαρ ἀήρ, διὰ τῶν νεφέων διάπεμψον

Ἀντικύραν, ἵνα τόνδε κόριν κηφῆνα ποιήσω”.

20 Εὐ γὰρ καὶ ὁ Μένανδρος

“Εἰ μὲν τι κακὸν ἀληθὲς εἶχες Φειδία,

ζητεῖν ἀληθὲς φάρμακον, τούτου σ’ ἔδει·

Νῦν δ’ οὐκ ἔχεις. Κενὸν εὖρηκας τὸ φάρμακον,

Πρὸς τὸ κενόν. Οἰήθητι δ’ ὠφελεῖν τί σε.

25 Περιμαξάτωσάν σ’ αἱ γυναῖκες ἐν κύκλῳ,

Καὶ περιθέτωσαν ὑπὸ κρουνηῶν τριῶν

Ὑδατι περιρῶσαι, ἐμβαλὼν ἅλας, φακούς

Πᾶς ἀγνός ἐστιν ὁ μηδὲν ἑαυτῷ κακὸν συνιδών”.

Αὐτίκα ἡ τραγωδία λέγει·

30 “... Ὁρέστα, τίς σ’ ἀπόλλυσι νόσος;

Ἡ σύνεσις· ὅτι σύννοϊδα δεῖν εἰργασμένος”.

Τῷ γὰρ ὄντι ἡ ἀγνεΐα οὐκ ἄλλη τίς ἐστιν, πλὴν ἡ τῶν ἁμαρτημάτων
 ἀποχή. Καλῶς ἄρα καὶ Ἐπίχαρμος φησι·

“Καθαρὸν τὸν νοῦν εἶναι ἔχης, ἅπαν τὸ σῶμα καθαρὸς εἶ”.

35 Αὐτίκα καὶ τὰς ψυχὰς προκαθαίρειν χρεῶν φαμεν ἀπὸ τῶν φαύλων

“..... ὁ Καλλίνικος Ἡρακλῆς
ἔδῳ κατοικεῖ· νὰ μὴν μπεῖ κανένα κακό”,
εἶπε· “Καλά, καὶ πῶς θὰ μπεῖ ὁ ἰδιοκτήτης τοῦ σπιτιοῦ;”.

Αὐτοὶ ἀκριβῶς οἱ ἴδιοι κάθε ξύλο καὶ κάθε λιθάρι, ὅπως λένε, παχὺ προσκυνώντας, φοβοῦνται τὰ κόκκινα μαλλιά καὶ τοὺς κρουστάλλους τοῦ ἀλατιοῦ καὶ τὶς λαμπάδες καὶ τὴν ἀγριοκρομμύδα καὶ τὸ θειάφι, διαβασμένοι ἀπὸ γητευτὲς σὲ κάποιους καθαρμούς ἀκάθαρτους. Ἐνῶ ὁ Θεός, ὁ πραγματικὰ Θεὸς, ἀναγνωρίζει ὡς ἅγιο μόνο τὸ ἦθος τοῦ δίκαιου, ὅπως ὡς ἀνούσιο, τὸ ἀδικο καὶ τὸ μοχθηρό. Μπορεῖ λοιπὸν κανεὶς νὰ δεῖ τὰ αὐγὰ, ποὺ ἔχουν καθαριστεῖ, ἂν ζεσταθοῦν, νὰ ζωογονοῦνται· αὐτὸ ὅμως δὲν θὰ γινόταν, ἂν ἔπαιρνε τὶς κουτσουλιὲς τῶν αὐγῶν ποὺ καθαρίστηκαν. Χαριτωμένα καὶ ὁ κωμικὸς Δίφιλος διακωμωδεῖ τοὺς γητευτὲς μὲ τὰ ἑξῆς·

“Αγνίζοντας τὶς κόρες τοῦ Προίτου καὶ τὸν πατέρα τους
τὸν Προῖτο τοῦ Ἄβαντα καὶ μαζὶ καὶ μιὰ γριά, πέμπτη,
μὲ ἓνα δαυλὸ καὶ μιὰ ἀγριοκρομμύδα, τόσα σώματα ἀνθρώπων,
μὲ θειάφι καὶ ἄσφαλτο, ἐνῶ κυματοῦσε θάλασσα
ἀπ’ τὸ γαλήνιο βαθύρροο ὠκεανὸ.

”Αλλά, μακάριε Ἀέρα, ἀνάμεσ’ ἀπ’ τὰ σύννεφα στείλε
τὴν Ἀντίκυρα, γιὰ νὰ κάνω κηφήνα τοῦτον τὸν κοριὸ”.

Ἐορθά κι ὁ Μένανδρος λέει·

“Ἄν εἶχες ἀληθινὴ ἀρρώστια, Φειδία,
ἔπρεπε νὰ ζητήσεις ἀληθινὸ φάρμακο γι’ αὐτήν.
Τώρα ὅμως δὲν ἔχεις βρῆκες κενὸ φάρμακο
σὲ κενὴ ἀρρώστια. Σκέψου τί σ’ ὠφελεῖ.

”Ἄς σὲ περιποιηθοῦν οἱ γυναῖκες ὀλόγουρά σου
κι ἄς σὲ φροντίσουν. Ἄπὸ κρουνοὺς τρεῖς
μὲ νερὸ νὰ ραντίσεις, βάζοντας ἄλατι, φακές.
Καθένας εἶναι ἀγνὸς, ποὺ δὲν νιώθει κακὸ γιὰ τὸν ἑαυτό του”.

Ἐπίσης καὶ ἡ τραγωδία λέει·

“... Ἐορέστη ποιά νόσος σὲ κατέστρεψε·

Ἡ συνείδηση· γνωρίζω πῶς ἔπραξα φοβερά”.

Καὶ πράγματι ἡ ἀγνεία δὲν εἶναι τίποτ’ ἄλλο, παρὰ ἡ ἀποχὴ ἀπὸ τὰ ἁμαρτήματα. Καλὰ ἐπομένως λέει καὶ ὁ Ἐπίχαρμος·

“Καθαρὸ ἂν ἔχεις τὸ νοῦ, εἶσαι καθαρὸς σ’ ὅλο τὸ σῶμα”.

Γι’ αὐτὸ λέμε πρέπει νὰ καθαρίζομε πρῶτα καὶ τὶς ψυχὲς ἀπὸ τὰ φαῦλα

καὶ μοχθηρῶν δογμάτων διὰ τοῦ λόγου τοῦ ὀρθοῦ, καὶ τότε οὕτως ἐπὶ τὴν τῶν προηγουμένων κεφαλαίων ὑπόμνησιν τρέπεσθαι· ἐπεὶ καὶ πρὸ τῆς τῶν μυστηρίων παραδόσεως καθαρμούς τινας προσάγειν τοῖς μνεῖσθαι μέλλουσαν ἀξιοῦσιν, ὡς δέον, τὴν ἄθεον ἀποθεμένους δόξαν, 5 ἐπὶ τὴν ἀληθῆ τρέπεσθαι παράδοσιν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄.

᾽Οτι ἡ ἀγία ψυχὴ ἀμείνων ἐστὶ ναὸς τοῦ Θεοῦ,
ἢ ἕτερόν τι χειροποίητον οἰκοδόμημα.

Ἡ γὰρ οὐ καλῶς καὶ ἀληθῶς οὐκ ἐν τόπῳ τινὶ περιγράφομεν τὸ 10 ἀπερίληπτον, οὐδ' ἐν ἱεροῖς καθείργνυμεν «χειροποιήτοις» τὸ πάντων περιεκτικόν; Τί δ' ἂν καὶ οἰκοδόμων καὶ λιθοξόνων καὶ θαναύσου τέχνης ἅγιον εἶη ἔργον; Οὐχὶ ἀμείνους τούτων, οἱ τὸν ἀέρα καὶ τὸ περιέχον, μᾶλλον δὲ τὸν ὅλον κόσμον καὶ τὸ σύμπαν, ἀξίον ἠγησάμενοι τῆς τοῦ Θεοῦ ὑπεροχῆς; Γελοῖον μὲντ' ἂν εἶη, ὡς αὐτοὶ φασιν οἱ 15 φιλόσοφοι, ἄνθρωπον ὄντα, παίγνιον Θεοῦ, Θεὸν ἐργάζεσθαι, καὶ γίνεσθαι παιδιᾶς τέχνης τὸν Θεόν· ἐπεὶ τὸ γινόμενον ταῦτόν καὶ ὁμοιον τῷ ἐξ οὗ γίνεται, ὡς τὸ ἐξ ἐλάφαντος ἐλεφάντινον, καὶ τὸ ἐκ χρυσοῦ χρυσοῦν· τὰ δὲ πρὸς ἀνθρώπων θαναύσων κατασκευαζόμενα ἀγάλματά τε καὶ ἱερὰ ἐκ τῆς ὕλης τῆς ἀργῆς γίνεται, ὥστε καὶ αὐτὰ ἂν 20 εἶη ἀργὰ καὶ ὕλικὰ καὶ θέβηλα· κἂν τὴν τέχνην ἐκτελέσης, τῆς θαναυσίας μετεἴληφεν. Οὐκέτ' οὖν ἱερὰ καὶ θεῖα τῆς τέχνης τὰ ἔργα. Τί δ' ἂν καὶ ἰδρῦοιτο, μηδενὸς ἀνιδρύτου τυγχάνοντος; ἐπεὶ πάντα ἐν τόπῳ. Καὶ μὴν τὸ ἰδρυμένον ὑπὸ τινος ἰδρύεται, πρότερον ἀνίδρυτον ὄν. Εἵπερ οὖν ὁ Θεὸς ἰδρύεται πρὸς ἀνθρώπων, ἀνίδρυτός ποτε ἦν, καὶ 25 οὐδ' ὄλως ἦν. Τοῦτο γὰρ ἂν ἦν ἀνίδρυτον, τὸ οὐκ ὦν· ἐπειδήπερ πᾶν τὸ μὴ ὄν οὐκ ἰδρύεται· τὸ δὲ ὄν ὑπὸ τοῦ μὴ ὄντος οὐκ ἂν ἰδρυνθείη, ἀλλ' οὐδ' ὑπ' ἄλλου ὄντος· ὄν γὰρ ἐστὶ καὶ αὐτό· λείπεται δὴ ὑφ'

καὶ μοχθηρὰ διδάγματα μὲ τὸν ὀρθὸ λόγον, καὶ τότε ἔτσι νὰ γυρίζομε στὴν ὑπόμνηση τῶν προηγούμενων βασικῶν σημείων τῆς πίστεως, ἔπειδὴ καὶ πρὶν ἀπὸ τὴν παράδοση τῶν μυστηρίων ἀξιῶνουν νὰ ἐπιβάλομε κάποιους καθαρμούς σ' αὐτοὺς ποὺ μέλλουν νὰ μνηθοῦν, γιὰτὶ πρέπει, ἀποθέτοντας τὴν ἄθετη γνώμη, νὰ τραποῦν στὴν ἀληθινὴ παράδοση.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ε'

**Ἡ ἅγια ψυχὴ εἶναι σημαντικότερος ναὸς τοῦ Θεοῦ
ἀπὸ ὁποιοδήποτε οἰκοδόμημα χειροποίητο.**

Ἡ μήπως δὲν εἶναι καλὸ κι ἀληθινὸ νὰ μὴν περιορίζομε σὲ κάποιο τόπο τὸν ἀπερίληπτο καὶ νὰ μὴν κλείνομε σὲ χειροποίητα¹ ἱερὰ αὐτὸ ποὺ περιέχει τὰ πάντα; Ποιὸ ἅγιο ἔργο μπορεῖ νὰ προέλθει ἀπὸ τὰ χέρια τῶν οἰκοδόμων καὶ τῶν μαρμαράδων καὶ τὴν χειρωνακτικὴ τέχνη; Δὲν εἶναι καλύτεροι ἀπὸ αὐτοὺς ὅσοι τὸν ἀέρα καὶ τὸ περιεχόμενό του ἢ καλύτερα ὅλο τὸν κόσμον καὶ τὸ σύμπαν θεώρησαν ἄξιο τῆς θείας ὑπεροχῆς; Θὰ εἶναι ὅμως γελοῖο, ὅπως λένε οἱ ἴδιοι οἱ φιλόσοφοι νὰ κάνουν θεὸ τὸν ἄνθρωπον, ποὺ εἶναι «παιχνίδι τοῦ Θεοῦ» καὶ ὁ Θεὸς νὰ γίνεται παιχνίδι. Γιατὶ αὐτὸ ποὺ γίνεται, εἶναι ἴδιο καὶ ὅμοιο μὲ αὐτὸ ἀπὸ τὸ ὁποῖο γίνεται, ὅπως ὅ,τι γίνεται ἀπὸ ἔλέφαντα εἶναι ἐλεφάντινο, καὶ ὅ,τι ἀπὸ χρυσάφι, χρυσό. Τὰ ἀγάλματα τώρα καὶ τὰ ἱερὰ ποὺ κατασκευάζονται ἀπὸ ἀκαλλιέργητους ἀνθρώπους γίνονται ἀπὸ τὴν ἀδρανὴ ὕλη· ὥστε εἶναι κι αὐτὰ ἀδρανὴ καὶ ὕλικὰ καὶ βέβηλα. Κι ἂν ὀλοκληρώσεις τὴν τεχνικὴ κατασκευὴ τους, δὲν λείπει ἀπὸ πάνω τους αὐτὴ ἢ χοντροκοπιὰ. Δὲν εἶναι λοιπὸν ἱερὰ καὶ θεῖα τὰ ἔργα τῆς τέχνης. Καὶ γιὰτὶ δηλαδὴ νὰ κατασκευασθοῦν, τὴ στιγμῇ, ποὺ τίποτε δὲν εἶναι ἀκατασκεύαστο; Ἀφοῦ ὅλα ἔχουν τὴν κατασκευὴ τους καὶ τὴ θέσιν τους· καὶ βέβαια ὅ,τι κατασκευάζεται, κατασκευάζεται ἀπὸ κάποιον, ἐνῶ πρῶτα ἦταν ἀκατασκεύαστο. Ἄν λοιπὸν ὁ Θεὸς κατασκευάζεται ἀπὸ ἀνθρώπους, κάποτε ἦταν ἀκατασκεύαστος καὶ δὲν ὑπῆρχε καθόλου. Γιατὶ αὐτὸ θὰ μπορούσε νὰ θεωρηθεῖ ἀκατασκεύαστο, αὐτὸ ποὺ δὲν ὑπάρχει. Ἐπειδὴ κάθε τι ποὺ δὲν ὑπάρχει δὲν κατασκευάζεται. Τὸ ὄν πάλι δὲν θὰ κατασκευαστεῖ ἀπὸ τὸ μὴ ὄν, οὔτε ἀπὸ ἄλλο· γιὰτὶ στὴν πραγματικότητά εἶναι καὶ αὐτὸ ὄν· ἀπομένει λοιπὸν νὰ κατασκευασεῖ ἀπὸ τὸν ἑαυτό του. Καὶ πῶς κάτι θὰ γεννήσει τὸ ἴδιο τὸν ἑαυτό του; Ἡ πῶς τὸ ἴδιο τὸ ὄν θὰ φέρει τὸν ἑαυτό του στὴν κατα-

ἑαυτοῦ. Καὶ πῶς αὐτὸ ἑαυτό τι γεννήσει; ἢ πῶς αὐτὸ τὸ ὄν ἑαυτὸ τὸ
 εἶναι ἐνιδρύσει; Πότερον, ἀνίδρυτον ὄν πρότερον, ἰδρυσεν ἑαυτό;
 Ἄλλ' οὐκ ἂν οὐδ' ἦν ἐπεὶ τὸ μὴ ὄν ἀνίδρυτον. Καὶ τὸ ἰδρῦσθαι νομι-
 σθὲν πῶς, ὃ φθάσαν εἶχεν ὄν, τοῦθ' ἑαυτὸ ὕστερον ἂν ποιοίη; Οὐ δὲ
 5 πάντα τὰ ὄντα, πῶς οὖν τοῦτ' ἂν δέοιτό τινος; Ἄλλ' εἰ καὶ ἀνθρωπο-
 εἰδὲς τὸ Θεῖον, τῶν ἴσων δεήσεται τῷ ἀνθρώπῳ, τροφῆς τε καὶ σκέπης,
 οἰκίας τε καὶ τῶν ἀκολούθων πάντων. Οἱ ὁμοιοσχήμονες γὰρ καὶ
 ὁμοιοπαθεῖς τῆς ἴσης δεήσονται διαίτης. Εἰ δὲ τὸ ἱερὸν διχῶς ἐκλαμι-
 θάνεται, ὃ τε Θεὸς αὐτὸς καὶ τὸ εἰς τιμὴν αὐτοῦ κατασκευάσμα, πῶς
 10 οὐ κυρίως τὴν εἰς τιμὴν τοῦ Θεοῦ κατ' ἐπίγνωσιν ἀγίαν γενομένην
 ἐκκλησίαν ἱερὸν ἂν εἶπομεν Θεοῦ, τὸ πολλοῦ ἄξιον, καὶ οὐ θαναύσω
 κατεσκευασμένον τέχνη, ἀλλ' οὐδὲ ἀγύρτου χειρὶ δεδαιδαλμένον, βου-
 λήσει δὲ τοῦ Θεοῦ εἰς νεὼν πεποιημένον; Οὐ γὰρ νῦν τὸν τόπον, ἀλλὰ
 τὸ ἄθροισμα τῶν ἐκλεκτῶν Ἐκκλησίαν καλῶ. Ἀμείνων ὁ νεὼς οὗτος
 15 εἰς παραδοχὴν μεγέθους ἀξίας τοῦ Θεοῦ. Τὸ γὰρ περὶ πολλοῦ ἄξιον
 ζῶον, τῷ τοῦ παντός ἀξίῳ, μᾶλλον δὲ οὐδενὸς ἀνταξίῳ, δι' ὑπερβολὴν
 ἀγιότητος καθιέρωται. Εἴη δ' ἂν οὗτος ὁ γνωστικός ὁ πολλοῦ ἄξιος, ὁ
 τίμιος τῷ Θεῷ, ἐν ᾧ ὁ Θεὸς ἐνίδρυται, τουτέστιν ἢ περὶ τοῦ Θεοῦ
 γνῶσις καθιέρωται. Ἐνταῦθα καὶ τὸ ἀπεικόνισμα εὖρομεν ἂν τὸ
 20 θεῖον καὶ ἅγιον ἄγαλμα ἐν τῇ δικαίᾳ ψυχῇ, ὅταν μακαρία μὲν αὐτὴ
 τυγχάνη, ἅτε προκεκαθαρμένη, μακάρια δὲ διαπραττομένη ἔργα.
 Ἐνταῦθα καὶ τὸ ἀνίδρυτον καὶ τὸ ἐνιδρυμένον· τὸ μὲν ἐπὶ τῶν ἤδη
 γνωστικῶν, τὸ δὲ ἐπὶ τῶν οἴων τε γενέσθαι, κἂν μηδέπω ὧσιν ἄξιοι
 ἀναδέξασθαι ἐπιστήμην Θεοῦ. Πᾶν γὰρ ἰὸ μέλλον πιστεύειν, πιστὸν
 25 ἤδη τῷ Θεῷ καὶ καθιδρυμένον εἰς τιμὴν ἄγαλμα ἐνάρετον ἀκακείμε-
 νον Θεῷ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ.

Ὅτι αἱ προσευχαὶ καὶ εὐχαριστίαι αἱ ἀναπεμπόμεναι ἐκ
 καθαρᾶς ψυχῆς πάνυ ἀνώτεραί εἰσι πάσης ἄλλης θυσίας.

30 Καθάπερ οὖν οὐ περιγράφεται τόπῳ Θεός, οὐδὲ ἀπεικονίζεται
 ποτε ζώου σχήματι, οὕτως οὐδὲ ὁμοιοπαθῆς οὐδὲ ἐνδεής, καθάπερ τὰ

σκευή; Πῶς δηλαδή· κατασκεύασε τὸν ἑαυτό του ἐνῶ πρῶτα ἦταν ἀκατασκεύαστο; Ἄλλὰ οὔτε καὶ πού ὑπῆρχε· ἐπειδὴ αὐτὸ πού δὲν ὑπάρχει εἶναι ἀκατασκεύαστο. Κι αὐτὸ πού θεωρήθηκε ὅ,τι εἶχε κατασκευαστεῖ, πῶς αὐτὸ πού εἶχε προηγουμένως τὸ κάνει ἀργότερα; Καὶ αὐτὸ πού ἔχουν ὅλα τὰ ὄντα, πῶς μπορεῖ νὰ χρειάζεται καίτι; Ἄλλα κι ἂν τὸ Θεῖο εἶχε ἀνθρώπινη μορφή, θὰ χρειαστεῖ τὰ ἴδια μὲ τὸν ἄνθρωπο, ὅπως τροφή, σκέπη, σπίτι καὶ τὰ πάθη πού ἀκολουθοῦν. "Ὅσοι ἔχουν τὸ ἴδιο σχῆμα καὶ τὰ ἴδια πάθη, θὰ χρειαστοῦν καὶ τὴν ἴδια ζωή. Κι ἂν τὸ ἱερὸ ἐκλαμβάνεται μὲ δύο ἔννοιες, ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς καὶ ὅ,τι κατασκευάζεται πρὸς τιμὴν του, πῶς κατ' ἐξοχὴν τὴν Ἐκκλησίαν πού ἔγινε πρὸς τιμὴ τοῦ Θεοῦ ἀγία μὲ ἐπίγνωση, δὲν θὰ τὴν ποῦμε ἱερὸ τοῦ Θεοῦ, τὸ πανάξιο, πού δὲν εἶναι κατασκευασμένο μὲ βάνουση τέχνη, οὔτε δουλεμένο ἀπὸ χέρι κάποιου ἀγύρτη, ἀλλ' ἔγινε ναὸς μὲ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ; Δὲν καλῶ βέβαια τώρα τὸν τόπο Ἐκκλησία, ἀλλὰ τὸ ἄθροισμα τῶν ἐκλεκτῶν· γιατί αὐτὸς ὁ ναὸς εἶναι ἀνώτερος γιὰ νὰ δεχθοῦμε τὸ μέγεθος τῆς ἀξίας τοῦ Θεοῦ. Γιατί τὸ ὄν πού ἔχει πολὺ μεγάλη ἀξία, σ' αὐτὸν πού ἔχει τὴ μέγιστη ἀξία, ἢ καλύτερα πού τίποτε δὲν ἔχει ἀντάξιό του, ἀφιερῶθηκε ἀπὸ ὑπερβολικὴ ἀγιότητα. Κι αὐτὸ τὸ ὄν εἶναι ὁ γνωστικός πού ἀξίζει πολὺ, ὁ πολῦτιμος στὸν Θεό, μέσα στὸν ὁποῖο ἔχει ἰδρυθεῖ ὁ Θεός, δηλαδή ἔχει καθιερωθεῖ ἡ γνώση τοῦ Θεοῦ. Ἐδῶ θὰ βροῦμε καὶ τὸ θεῖο ἀπεικόνισμα καὶ τὸ ἅγιο ἀγαλμα μέσα στὴ δίκαιη ψυχὴ, ὅταν αὐτὴ εἶναι μακάρια, ἐπειδὴ ἔχει προκαταρθεῖ καὶ ἐνεργεῖ μακάρια ἔργα. Ἐδῶ ὑπάρχει καὶ τὸ ἀκατασκεύαστο, καὶ τὸ κατασκευασμένο ἤδη. Τὸ ἓνα ὑπάρχει σ' αὐτοὺς πού εἶναι ἤδη γνωστικοί, καὶ τὸ ἄλλο σ' αὐτοὺς πού εἶναι σὲ θέση νὰ γίνουν, ἔστω κι ἂν δὲν εἶναι ἀκόμα ἀξιοὶ νὰ δεχθοῦν μέσα τους τὴ γνώση τοῦ Θεοῦ. Γιατί κάθετι πού πρόκειται νὰ πιστέψει, εἶναι ἤδη πιστὸ στὸν Θεὸ καὶ ἀγαλμα ἐνάρετο πού ἔχει κατασκευαστεῖ πρὸς τιμὴν του κι εἶναι ἀφιερωμένο στὸν Θεό.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΣΤ'.

Οἱ προσευχῆς καὶ οἱ εὐχαριστίες, πού προσφέρονται ἀδιάκοπα ἀπὸ καθαρὴ ψυχὴ, εἶναι πολὺ καλύτερες ἀπὸ ὁποιαδήποτε θυσία

"Ὅπως λοιπὸν ὁ Θεὸς δὲν περιγράφεται σὲ τόπο, οὔτε ποτὲ ἀπεικονίζεται μὲ τὴ μορφή κάποιου ζώου, ἔτσι οὔτε τὰ ἴδια πάθη παθαίνει,

γεννητά, ὡς θυσίαν δίκην τροφῆς διὰ λιμὸν ἐπιθυμεῖν. Ἐὖν ἄπτεται πάθος, φθαρτὰ πάντα ἐστί, καὶ τῷ μὴ τρεφομένῳ προσάγειν βορὰν μάταιον. Καὶ ὁ γε κωμικός ἐκεῖνος Φερεκράτης, ἐν Αὐτομόλοις χαριέντως αὐτοὺς πεποιήκε τοὺς θεοὺς καταμεμφομένους τοῖς ἀνθρώποις
5 τῶν ἱερῶν

“Ὅτε τοῖσι θεοῖσι θύετε, πρῶτιστ’ ἀποκρίνετε
Τὸ νομιζόμενον ἡμῖν αἰσχύνη τὸ καὶ εἰπεῖν

Οὐ τὸ μῆρὸν περιλάψαντες
κομιδῇ μέχρι τῶν βουδῶνων

10 Καὶ τὴν ὄσφυν κομιδῇ ψιλῆν,
λοιπὸν τὸν σπόνδυλον αὐτὸν

“Ὡσπερ ρινήσαντες νέμετε,
ὥσπερ καὶ τοῖς κυσὶν ἡμῖν.

15 Εἴτ’ ἀλλήλους αἰσχυνόμενοι,
οὐ λήμασι κρύπτετε πολλοῖς;”

Εὐβουλος δέ, ὁ καὶ αὐτὸς κωμικός, ᾧ δέ πως περὶ τῶν θυσιῶν γράφει·

“Αὐτοῖς δὲ τοῖς θεοῖσι τὴν κέρκον μόνην
Καὶ μῆρὸν, ὥσπερ παιδερασταῖς, θύετε”.

Καὶ παραγαγὼν τὸν Διόνυσον ἐν Σεμέλῃ, διαστελλόμενον πεποιήκεν·

20 “Πρῶτον μὲν, ὅταν ἐμοί τι θύωσί τινες,
αἶμα, κύστιν, ἥπαρ, μηδεὶς καρδίαν,
μηδ’ ἐπιπόλαιον· ἐγὼ γὰρ οὐκ ἐσθίω
γλυκεῖαν οὐδὲ μηρίαν».

Μένανδρός τε,

25 “τὴν ὄσφυν ἄκραν”,

πεποιήκε,

“καὶ τὴν χολήν, ὅστέα τὰ ἄβρωτα”, φησί, “τοῖς θεοῖς
ἐπιτιθέντες, αὐτοὶ τὰ ἄλλα ἀναλίσκουσιν”.

Ἡ γὰρ οὐχ ἡ τῶν ὀλοκαυτωμάτων κνίσσα καὶ τοῖς θηρίοις φευκτέα;
30 Εἰ δὲ τῷ ὄντι ἡ κνίσσα γέρας ἐστὶ θεῶν τῶν παρ’ Ἑλλήσιν, οὐκ ἂν
φθάνοιεν καὶ τοὺς μαγεῖρους θεοποιοῦντες, οἱ τῆς ἴσης εὐδαιμονίας
ἀξιοῦνται, καὶ τὸν ἱπνὸν αὐτὸν προσκνυοῦντες, προσεχεστέραν γινο-
μένην τῇ κνίσσῃ τῇ πολυτιμῆτι; Καὶ πού Ἡσίοδος κατὰ τινὰς μερι-
σμὸν κρεῶν ἀπατηθέντα φησὶ πρὸς τοῦ Προμηθέως τὸν Δία, λαβεῖν
35 “ὅστέα λευκὰ βοὸς δολίῃ ἐπὶ τέχνῃ” κεκαλυμμένα “ἀργέτι δημῶ”.

οὔτε ἔχει τίς ἀνάγκες πού ἔχουν ὅσοι γεννιοῦνται, ὥστε νά ἐπιθυμεῖ
 θυσίες σάν τροφή ἕξαιτίας πείνας. “Ὅποια ἔχουν κάποιο πάθος, εἶναι
 ὅλα φθαρτά, καί σ' αὐτό πού δέν τρέφεται, εἶναι μάταιο νά τοῦ δίνεις
 νά φάει. Καί ὁ κωμικός ἐκεῖνος Φερεκράτης στούς Αὐτομόλους μέ
 χάρη ἔκανε τοὺς θεοὺς νά εἰρωνεύονται τοὺς ἀνθρώπους γιά τὰ ἱερά·

“Γιατί στή θυσία θυσιάζετε; πρῶτα
 πρῶτα ἀποκριθεῖτε ὅ,τι νομίζετε·
 σέ μᾶς εἶναι ντροπή καί νά τὸ ποῦμε.

Δέν ἀπογυμνώνετε τοὺς μηρούς
 ὡς πάνω πάνω στοὺς βουβῶνες
 καί τή μέση χωρὶς καθόλου κρέας;
 Μόνο τὸ σπόνδυλο τέλος τὸν ἴδιο
 σά νά τὸν ἔχετε λιμάρει τὸν ἀποδίδετε,
 ὅπως κάνετε καί στὰ σκυλιά σας.

”Επειτα ἀπὸ ντροπή ὁ ἕνας πρὸς τὸν ἄλλο
 δέν τὰ κρύβετε μέ πολλές θυσίες;”

Ὁ Εὐβούλος, κωμικός ποιητῆς κι αὐτός, γράφει τὰ ἑξῆς γιά τίς θυσίες·

“Καί σ' αὐτοὺς τοὺς θεοὺς τὴν οὐρά μονάχα
 καί τὸ μηρὸ θυσιάζετε, σά νάναι παιδευαστές”.

Καί εἰσάγοντας τὸν Διόνυσο στή Σεμέλη, τὸν κάνει ν' ἀντιδιαστέλλει·

Πρῶτον, ἂν κάποιοι μοῦ θυσιάζουν κάτι,
 εἶναι αἷμα καί κύστες· κανένας τὴν καρδιά
 οὔτε τὸ ἐπίπλο(ι)ο· ἐγὼ βέβαια δέν τρώγω
 χολή, οὔτε μηριά...”.

Καί ὁ Μένανδρος ἔγραψε:

“... τὴν ἀκρη τῆς μέσης,
 τὴ χολή καί τὰ κόκκαλα πού δέν τρώγονται στοὺς
 θεοὺς τὰ παραθέτουν καί τ' ἄλλα τὰ τρῶνε οἱ ἴδιοι”.

Ἡ μήπως ἡ κνίσσα τῶν ὀλοκαυτωμάτων δέν ἀπομακρύνει καί τὰ
 θηρία; Κι ἂν πράγματι ἡ κνίσσα εἶναι δῶρο πρὸς τοὺς θεοὺς τῶν
 Ἑλλήνων, δέν θεοποιοῦν τὸ γρηγορότερο καί τοὺς μαγείρους, πού κι
 αὐτοὶ εἶναι ἄξιοι γιά τὴν ἴδια εὐδαιμονία, καί δέν λατρεύουν καί τὸ
 ἴδιο τὸ μαγειρεῖο, πού ἀπὸ αὐτό βγαίνει ἀμέσως ἡ πολύτιμη κνίσσα;
 Καί ὁ Ἡοίοδος κάπου λέει, ὅτι σέ μιά διανομὴ κρεάτων ὁ Δίας ἀπατή-
 θηκε ἀπὸ τὸν Προμηθέα καί «μέ δολιοτέχνασμα», ἔλαβε λευκὰ κόκκα-
 λα βοδιοῦ σκεπασμένα «μέ γυαλιστερό πάχος».

“Εκ τοῦ δ’ ἀθανάτοισιν ἐπὶ χθονὶ φύλ’ ἀνθρώπων
Καίουσ’ ὅστέα λευκὰ θνηέντων ἐπὶ βωμῶν”.

Ἄλλ’ οὐκ ἂν οὐδαμῶς φασὶ κατὰ τὴν ἐκ τῆς ἐνδείας ἐπιθυμίαν κακού-
μενον τρέφεσθαι τὸν Θεόν. Ὅμοιον οὖν αὐτὸν φυτῶ ποιήσουσιν ἀνο-
5 ρέκτως τρεφόμενον καὶ τοῖς φωλεύουσι θηρίοις Φασὶ γοῦν ταῦτα,
εἴτε ὑπὸ τῆς κατὰ τὸν ἀέρα παχύτητος, εἴτ’ αὖ καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς τοῦ
οἰκείου σώματος ἀναθυμιάσεως τρεφόμενα, ἀβλαβῶς αὔξειν. Καίτοι,
εἰ ἀνευδεῶς τρέφεται αὐτοῖς τὸ Θεῖον, τίς ἔτι χρεία τροφῆς τῶ ἀνευ-
δεεῖ; Εἰ δὲ τιμῶμενον χაίρει, φύσει ἀνευδεῆς ὑπάρχον, οὐκ ἀπεικότης
10 ἡμεῖς δι’ εὐχῆς τιμῶμεν τὸν Θεόν, καὶ ταύτην τὴν θυσίαν ἀρίστην καὶ
ἀγιωτάτην μετὰ δικαιοσύνης ἀναπέμπομεν, τῶ δικαιοτάτῳ Λόγῳ γε-
ραίροντες, δι’ οὗ παραλαμβάνομεν τὴν γνῶσιν, διὰ τούτου δοξάζοντες
ὄν μεμαθήκαμεν. Ἔστι γοῦν τὸ παρ’ ἡμῖν θυσιαστήριον ἐνταῦθα τὸ
ἐπίγειον τὸ ἄθροισμα τῶν ταῖς εὐχαῖς ἀνακειμένων, μίαν ὥσπερ ἔχον
15 φωνὴν τὴν κοινὴν καὶ μίαν γνώμην.

Αἱ δὲ διὰ τῆς ὀσφρήσεως, εἰ καὶ θειότεραι τῶν διὰ στόματος τρο-
φαί, ἀλλὰ ἀναπνοῆς εἰσι δηλωτικάί. Τί οὖν φασὶ περὶ τοῦ Θεοῦ;
Πότερον διαπνεῖται, ὡς τὸ τῶν δαιμόνων γένος; Ἡ ἐμπνεῖται μόνον,
ὡς τὰ ἔνυδρα κατὰ τὴν τῶν βραγχίων διαστολήν; Ἡ περιπνεῖται, κα-
20 θάπερ τὰ ἔντομα κατὰ τὴν διὰ τῶν πτερυγῶν ἐπίθλιψιν τῆς ἐντομῆς;
Ἄλλ’ οὐκ ἂν τινι τούτων ἀπεικάσαιεν, εἴ γε εὖ φρονοῖεν, τὸν Θεόν ὅσα
δὲ ἀναπνεῖ κατὰ τὴν τοῦ πνεύματος πρὸς τὸν θώρακα ἀντιδιαστολήν,
ρυμουλκεῖ τὸν ἀέρα. Εἴτα, εἰ σπλάγγνα δοῖεν καὶ ἀρτηρίας καὶ φλέβας
καὶ νεῦρα καὶ μόρια τῶ Θεῷ, οὐδὲν διαφέροντα εἰσηγήσονται τούτων.
25 Ἡ σύμπνοια δὲ ἐπὶ τῆς Ἐκκλησίας λέγεται κυρίως. Καὶ γὰρ ἔστιν ἡ
θυσία τῆς Ἐκκλησίας λόγος ἀπὸ τῶν ἁγίων ψυχῶν ἀναθυμιώμενος,
ἐκκαλυπτομένης ἅμα τῆς θυσίας καὶ τῆς διανοίας ἀπάσης τῶ Θεῷ.
Ἄλλὰ τὸν μὲν ἀρχαιότατον βωμὸν ἐν Δήλῳ ἄγνόν εἶναι τεθρουλλήκα-
σι, πρὸς ὃν δὴ μόνον καὶ Πυθαγόραν προσελθεῖν φασὶ, φόνῳ καὶ
30 θάνατῳ μὴ μιανθέντα, βωμὸν δὲ ἀληθῶς ἅγιον, τὴν δικαίαν ψυχὴν,
καὶ τὸ ἀπ’ αὐτῆς θυμίαμα, τὴν ὀσίαν εὐχὴν λέγουσιν ἡμῖν ἀπιστήσου-
σιν; Σαρκοφαγιῶν δ’, οἷμαι, προφάσει αἱ θυσίαι τοῖς ἀνθρώποις ἐπινε-

“Γι’ αὐτὸ στοὺς ἀθάνατους πάνω στὴ γῆ οἱ φυλὲς τῶν ἀνθρώπων καίουν κόκκαλα λευκὰ σὲ καπνίζοντες βωμούς”.

Ἄλλὰ καθόλου δὲν λένε, ὅτι ὁ Θεὸς τρέφεται ταλαιπωρημένος ἀπὸ τὴν ἐπιθυμία πού τοῦ προκαλεῖ ἢ στέρηση, γιατί θὰ τὸν κάνουν ὅμοιο μὲ τὸ φυτὸ, πού τρέφεται χωρὶς νὰ ἔχει ὄρεξη ἀπὸ τὰ θηρία πού φωλιάζουν στὴ ρίζα του. Γιατὶ λένε γι’ αὐτὰ, ὅτι εἶτε ἀπὸ τὴν πυκνότητα τοῦ ἀέρα εἶτε ἀκόμα κι ἀπὸ τὴν ἀναθυμία τοῦ ἴδιου τους τοῦ σώματος τρέφονται καὶ μεγαλώνουν χωρὶς νὰ βλάπτονται. Καὶ βέβαια ἂν τὸ θεῖο τρέφεται ἀπὸ αὐτοὺς χωρὶς νὰ ἔχει ἀνάγκη, τί ἀνάγκη ἔχει ἀκόμα ἀπὸ τροφή ὅποιος δὲν ἔχει ἀνάγκη; Κι ἂν χαίρεται νὰ δέχεται τιμές, ἐνῶ ἀπὸ τὴ φύση του δὲν τίς ἔχει ἀνάγκη, δὲν εἶναι ἀταίριαστο πού ἐμεῖς τιμοῦμε μὲ τὴν προσευχή μας τὸ Θεό. Κι αὐτὴ τὴ θυσία, ἄριστη καὶ ἁγιότατη, μὲ δικαιοσύνη ἀναπέμπομε δοξάζοντάς τον μὲ τὸν δικαιοτάτο Λόγο, ἀπὸ τὸν ὁποῖο παραλαμβάνομε τὴ γνώση, καὶ τὸν δοξάζομε γιὰ ὅσα μάθαμε. Εἶναι λοιπὸν τὸ δικὸ μας θυσιαστήριο ἐδῶ τὸ ἐπίγειο, τὸ ἄθροισμα ὅλων ἐκείνων πού περιλαμβάνονται στὴν προσευχή, πού ἔχει μιὰ φωνὴ κοινὴ καὶ μιὰ γνώμη.

Οἱ τροφές μέσω τῆς ὄσφρησης, ἂν καὶ εἶναι θεϊκότερες, δηλώνουν ὡστόσο τὴν ἀναπνοή. Τί λένε λοιπὸν γιὰ τὸν Θεό; Ποιὸ ἀπὸ ὅλα διαπνέεται ὅπως τὸ γένος τῶν δαιμόνων; Ἡ ἐμπνέεται μόνο ὅπως τὰ ὑδροδία κατὰ τὴ διαστολὴ τῶν βραγχίων τους; Ἡ περιπνέεται ὅπως τὰ ἔντομα κατὰ τὴν πίεση τῶν φτερῶν τους πάνω στὴν ἔντομή; Ἄλλὰ μὲ κανένα ἀπὸ αὐτὰ δὲν θὰ παρομοιάσουν τὸν Θεό, ἂν σκέπτονται ὀρθά. Ὅσα ὅμως ἀναπνέουν μὲ τὴ συστολὴ καὶ τὴ διαστολὴ τῶν πνευμόνων στὸ θώρακα, ἔλκουν τὸν ἀέρα. Κι ἔπειτα, ἂν δώσουν στὸν Θεὸ σπλάχνα καὶ ἀρτηρίες καὶ φλέβες καὶ νεῦρα καὶ μόρια, θὰ τὸν παρουσιάσουν νὰ μὴ διαφέρει καθόλου ἀπὸ αὐτὰ. Ἡ σύμπνοια ὅμως λέγεται κυριολεκτικὰ γιὰ τὴν Ἐκκλησία. Γιατὶ πραγματικὰ ἡ θυσία τῆς Ἐκκλησίας εἶναι λόγος πού βγαίνει σὰν ἀναθυμίαμα ἀπὸ τίς ἅγιες ψυχές καὶ πού ταυτόχρονα ἀποκαλύπτεται μαζὶ μὲ τὴ θυσία καὶ ὁ νοῦς μας ὁλόκληρος στὸ Θεό. Ἄλλὰ βέβαια τὸν ἀρχαιότατο βωμὸ πού ὑπῆρχε στὴ Δῆλο τὸν διακηρύττουν ὡς ἀγνό, στὸν ὁποῖο μόνο λένε ὅτι πῆγε καὶ ὁ Πυθαγόρας, πού δὲν μολύνθηκε ἀπὸ φόνο καὶ θάνατο, καὶ ὅταν λέμε ἐμεῖς βωμὸ ἀληθινὰ ἅγιο τὴ δίκαιη ψυχὴ καὶ τὸ θυμίαμα πού καίει πάνω σ’ αὐτήν, τὴν γνήσια δηλαδή προσευχή, δὲν θὰ μᾶς πιστέψουν; Οἱ θυσίες ὅμως ἐπινοήθηκαν, νομίζω, ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους μὲ

νόηται. Ἐξῆν δὲ καὶ ἄλλως, ἄνευ τῆς τοιαύτης εἰδωλολατρίας, μετα-
 λαμβάνειν κρεῶν τὸν βουλόμενον. Αἱ μὲν γὰρ κατὰ τὸν νόμον θυσίαι
 τὴν περὶ ἡμᾶς εὐσέβειαν ἀλληγοροῦσι, καθάπερ ἡ τρυγῶν καὶ ἡ περι-
 στερὰ ὑπὲρ ἁμαρτιῶν προσφερόμεναι, τὴν ἀποκάθαρσιν τοῦ ἀλόγου
 5 μέρους τῆς ψυχῆς προσδεκτὴν μηνύουσι τῷ Θεῷ· εἰ δέ τις τῶν δικαίων
 οὐκ ἐπιφορτίζει τῇ τῶν κρεῶν βρώσει τὴν ψυχὴν, λόγῳ τινὶ εὐλόγῳ
 χρῆται, οὐχ ὡς Πυθαγόρας καὶ οἱ ἀπ' αὐτοῦ τὴν μετένδεσιν ὄνειροπο-
 λοῦντες τῆς ψυχῆς. Δοκεῖ δὲ Ξενοκράτης ἰδίᾳ πραγματευόμενος Περί
 τῆς ἀπὸ τῶν ζῴων τροφῆς, καὶ Πολέμων ἐν τοῖς Περί τοῦ κατὰ φύσιν
 10 βίου συντάγμασι σαφῶς λέγειν, ὡς ἀσύμφορόν ἐστιν ἢ διὰ τῶν σαρκῶν
 τροφή, εἰργασμένη ἤδη καὶ ἐξομοιουμένη ταῖς τῶν ἀλόγων ψυ-
 χαῖς.

Ταύτη καὶ μάλιστα Ἰουδαῖοι χοιρείου ἀπέχονται, ὡς ἂν τοῦ θηρί-
 ου τούτου μιᾶροῦ ὄντος· ἐπεὶ μάλιστα τῶν ἄλλων τοὺς καρπούς ἀνο-
 15 ρύσσει καὶ φθείρει. Ἐὰν δὲ λέγωσι τοῖς ἀνθρώποις δεδόσθαι τὰ ζῶα,
 καὶ ἡμεῖς συνομολογοῦμεν, πλὴν οὐ πάντως εἰς βρωσιν· οὐδὲ μὴν
 πάντα, ἀλλ' ὅσα ἀεργά. Διόπερ οὐ κακῶς ὁ κωμικὸς Πλάτων ἐν ταῖς
 Ἑορταῖς τῷ δράματί φησιν·

“Τῶν γὰρ τετραπόδων οὐδὲν ἀποκτείνειν ἔδει
 20 Ἡμᾶς τὸ λοιπόν, πλὴν ὑῶν· τὰ γὰρ κρέα
 ἡδίστα ἔχουσιν, καὶ οὐδὲν ἀφ' ὑὸς γίγνεται,
 Πλὴν ὑστριχες ἡμῖν καὶ πηλὸς τε καὶ βοή”.

“Ὅθεν καὶ ὁ Αἰσωπος οὐ κακῶς ἔφη, “τοὺς ὕς κεκραγένοι μέγιστον,
 ὅταν ἔλκωνται· συνειδένοι γὰρ αὐτοῖς εἰς οὐδὲν ἄλλο χρησίμοις, πλὴν
 25 εἰς τὴν θυσίαν”. Διὸ καὶ Κλεάνθης φηοῖν, “Ἀνθ' ἁλῶν αὐτὸς ἔχειν
 τὴν ψυχὴν”, ἵνα μὴ σαπῆ τὰ κρέα. Οἱ μὲν οὖν ὡς ἄχρηστον ἐσθίουσιν,
 οἱ δ' ὡς λυμαντικὸν τῶν καρπῶν καὶ ἄλλοι, διὰ τὸ κατωφερές, εἰς
 συνουσίαν εἶναι τὸ ζῶον, οὐκ ἐσθίουσιν. Ταύτη οὐδὲ τὸν τράγον ὁ
 νόμος θύει, πλὴν ἐπὶ μόνῃ τῇ διαπομπῇ τῶν κακῶν· ἐπεὶ μητρόπο-
 30 λισ κακίας ἡδονή. Αὐτίκα καὶ συμβάλλεσθαι τὴν τῶν τραγείων κρεῶν
 βρωσιν πρὸς ἐπιληψίαν λέγουσι. Φασὶ δὲ πλείστην ἀνάδοσιν ἐκ χοι-
 ρείων γίνεσθαι κρεῶν· διὸ τοῖς μὲν ἀσκοῦσι τὸ σῶμα χρησιμεύει, τοῖς
 δὲ αὐτὴν τὴν ψυχὴν αὐξεῖν ἐπιχειροῦσι, διὰ τὴν νωθρίαν τὴν ἀπὸ τῆς

1. Ὁ λεγόμενος «ἀποδιοπομπαῖος τράγος».

πρόθεση τὴν κρεατοφαγία. Ἄλλ’ ἦταν δυνατὸ καὶ χωρὶς αὐτὴ τὴν εἰδωλολατρία νὰ μὴ στερεῖται τὸ κρέας ὅποιος ἤθελε. Οἱ θυσίαι βέβαια πού ζητεῖ ὁ νόμος ἀλληγοροῦν τὴ δική μας εὐσέβεια, ὅπως τὸ τρυγόνι καὶ τὸ περιστέρι πού προσφέρονται γιὰ τὶς ἁμαρτίες μας, δηλώνουν ὅτι θυσία ἀποδεκτὴ ἀπὸ τὸν Θεὸ εἶναι μόνο ἡ ἀποκάθαρση τοῦ ἀλόγου μέρους τῆς ψυχῆς. Κι ἂν κάποιος ἀπὸ τοὺς δίκαιους δὲν ἐπιβαρύνει τὴν ψυχὴ του μὲ τὴ βρώση τῶν κρεάτων, χρησιμοποιοῖ κάποια εὐλογία αἰτία, ὅχι αὐτὴν πού προβάλλουν ὁ Πυθαγόρας καὶ οἱ μαθητές του, ὄνειροπολώντας τὴ μετενσάρκωση τῆς ψυχῆς. Καὶ ὁ Ξενοκράτης φαίνεται μὲ ἰδιαίτερη πραγματεία του Περί τῆς ἀπὸ τῶν ζώων τροφῆς καὶ ὁ Πολέμων στὸ ἔργο του Περί τοῦ κατὰ φύσιν βίου, νὰ λέει ρητὰ, ὅτι εἶναι ἀσύμφορη ἡ διατροφή μὲ κρέας, πού ἔχει συντελεσθεῖ καὶ ἑξομοιωθεῖ μὲ τὶς ψυχῆς τῶν ἀλόγων ζώων.

Γι’ αὐτὸ καὶ κατεξοχὴν οἱ Ἰουδαῖοι ἀπέχουν ἀπὸ τὸ χοιρινὸ κρέας, σὰ νὰ εἶναι αὐτὸ τὸ ζῶο μιαιρό, ἐπειδὴ περισσότερο ἀπὸ τὰ ἄλλα ξεθάβει καὶ καταστρέφει τοὺς καρπούς. Ἄν ὅμως λένε, ὅτι τὰ ζῶα δόθηκαν στοὺς ἀνθρώπους, συμφωνοῦμε κι ἐμεῖς, ὅχι ὅμως βέβαια γιὰ τροφή τους. Κι οὔτε πάλι ὅλα, ἀλλὰ ὅσα δὲν ἐργάζονται. Γι’ αὐτὸ δὲν μιλάει ἄσχημα ὁ κωμικὸς Πλάτων στὸ δράμα του Ἑορταί:

“Δὲν ἔπρεπε νὰ σκοτώνομε κανένα τετράποδο
ἐμεῖς στὸ ἔξῃς, ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς χοίρους· γιατί ἔχουν
κρέας πολὺ γλυκὸ καὶ τίποτε ἀπὸ τὸ χοῖρο δὲν κερδίζομε,
παρὰ γουρουνότριχες καὶ πηλὸ καὶ βοή”.

Γι’ αὐτὸ καὶ ὁ Αἴσωπος δὲν εἶπε ἄσχημα, ὅτι “Οἱ χοῖροι φωνάζουν πέρα πολὺ· γιατί γνωρίζουν, ὅτι γιὰ τίποτε ἄλλο δὲν χρησιμεύουν, ὅταν τοὺς σέρνουν, παρὰ μόνο γιὰ τὴ θυσία”. Γι’ αὐτὸ καὶ ὁ Κλεάνθης λέει: “Τὴν ψυχὴ τὴν ἔχει ἀντὶ γιὰ ἀλάτι”, γιὰ νὰ μὴ σαπίσουν τὰ κρέατα. Ἄλλοι λοιπὸν τὰ τρῶνε ὡς ἄχρηστα ζῶα, ἄλλοι ἐπειδὴ καταστρέφουν τοὺς καρπούς, κι οἱ τρίτοι δὲν τοὺς τρῶνε, γιατί εἶναι ἐπιρροεπὴ στὴ συνουσία ζῶα. Γι’ αὐτὸ τὸ λόγο ὁ νόμος οὔτε τὸν τράγο θυσιάζει, παρὰ μονάχα γιὰ τὴ διαπόμευση τῶν κακῶν¹, ἐπειδὴ ἡ ἡδονὴ εἶναι μητρόπολη τῆς κακίας. Γι’ αὐτὸ καὶ λένε, ὅτι ἡ κατανάλωση χοιρινοῦ κρέατος συντελεῖ στὴν ἐμφάνιση ἐπιληψίας, καὶ προσθέτουν μάλιστα ὅτι ἀπὸ τὰ χοιρινὰ κρέατα προκαλεῖται μεγάλη αὔξηση τοῦ σώματος. Γι’ αὐτό, ἐνῶ χρησιμεύει σ’ αὐτοὺς πού ἀσκοῦν τὸ σῶμα, δὲν συμβαίνει τὸ ἴδιο μ’ αὐτοὺς πού ἐπιχειροῦν νὰ αὔξήσουν τὴν ψυχὴ τους, γιατί ἡ

κρεωφαγίας ἐγγινομένην, οὐκέτι. Τάχ' ἂν τις τῶν γνωστικῶν καὶ ἀσκήσεως χάριν σαρκοφαγίας ἀπόσχοιτο, καὶ τοῦ μὴ σφριγᾶν περὶ τὰ ἀφροδίσια τὴν σάρκα. "Οἶνος" γάρ, φησὶν Ἀνδροκύδης, "καὶ σαρκῶν ἐμφορήσεις σῶμα μὲν ρωμαλέον ἀπεργάζονται, ψυχὴν δὲ νωχά-
 5 λεστέραν". Ἄθετος οὖν ἢ τοιαύτη τροφή πρὸς σύνεσιν ἀκριβῆ. Διὸ καὶ Αἰγύπτιοι ἐν ταῖς κατ' αὐτοὺς ἀγνεύαις οὐκ ἐπιτρέπουσι τοῖς ἱερεῦσι σιτεῖσθαι σάρκας, ὀρνιθειοῖς τε ὡς κουφοτάτοις χρῶνται, καὶ ἰχθύων οὐχ ἄπτονται καὶ δι' ἄλλους μὲν τινὰς μύθους, μάλιστα δὲ ὡς πλαδαράν τὴν σάρκα τῆς τοιαῦδε κατασκευασζούσης βρώσεως. Ἦδη
 10 δὲ τὰ μὲν χερσαῖα καὶ τὰ πτηνά, τὸν αὐτὸν ταῖς ἡμετέραις ψυχαῖς ἀναπνέοντα ἀέρα τρέφεται, συγγενῆ τῷ ἀέρι τὴν ψυχὴν κεκτημένα. Τοὺς δὲ ἰχθύς οὐδὲ ἀναπνεῖν φασι τοῦτον τὸν ἀέρα, ἀλλ' ἐκεῖνον ὃς ἐγκέκραται τῷ ὕδατι εὐθέως κατὰ τὴν πρώτην γένεσιν, καθάπερ καὶ τοῖς λωιποῖς στοιχείοις, ὃ καὶ δεῖγμα τῆς ὑλικῆς διαμονῆς.

15 Δεῖ τοίνυν θυσίας προσφέρειν τῷ Θεῷ, μὴ πολυτελεῖς, ἀλλὰ θεοφιλεῖς, καὶ τὸ θυμίαμα ἐκεῖνο τὸ σύνθετον τὸ ἐν τῷ νόμῳ, τὸ ἐκ πολλῶν γλωσσῶν τε καὶ φωνῶν, κατὰ τὴν εὐχὴν συγκείμενον, μᾶλλον δὲ τὸ ἐκ διαφόρων ἔθνων τε καὶ φύσεων, τῇ κατὰ τὰς διαθήκας δόσει σκευαζόμενον εἰς «τὴν ἐνότητα τῆς πίστεως», καὶ κατὰ τοὺς αἶνους συναγόμε-
 20 νον, καθαρῷ μὲν τῷ νῷ, δικαίᾳ δὲ καὶ ὀρθῇ τῇ πολιτείᾳ, ἐξ ὁσίων ἔργων εὐχῆς τε δικαίας ἐπεὶ, κατὰ τὴν ποιητικὴν χάριν,

“Τίς ὧδε μωρὸς καὶ λίαν ἀνειμένως
 Εὐπειστος ἀνδρῶν, ὅστις ἐλπίζει θεοῦς,
 Ὅστων ἀσάρκων καὶ χολῆς πυρουμένης,

25 “Α καὶ κυσὶν πεινῶσιν οὐχὶ βρώσιμα,
 Χαίρειν ἅπαντας καὶ γέρας λαχεῖν τόδε”,
 καὶ χάριν τούτων τοῖς δρωσιν ἐκτίνειν,

κἂν πειραταὶ καὶ λησταί, κἂν τύρανοι τύχωσιν; Φαμέν δ' ἡμεῖς ἀγιά-
 ζειν τὸ πῦρ, οὐ τὰ κρέα, ἀλλὰ τὰς ἁμαρτωλοὺς ψυχάς, πῦρ οὐ τὸ παμ-
 30 φάγον καὶ βάνανσον, ἀλλὰ τὸ φρόνιμον λέγοντες, τὸ «δικνούμενον διὰ ψυχῆς» τῆς διερχομένης τὸ πῦρ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ΄.

Πῶς προσεύχεται καὶ εἰσακούεται παρὰ Θεοῦ ὁ ἀληθινὸς γνωστικός.

Σέβειν δὲ δεῖν ἐγκελευόμεθα καὶ τιμᾶν τὸν αὐτόν, καὶ Λόγον Σω-

2. Πρβλ. Ἐξ. 30, 34.
 ἐμπύχων ἀποχῆς, βιβλ. 2.

3. Ἐφ. 4, 13.

5. Ἐβρ. 4, 12.

4. Πορφυρίου, Περὶ τῆς τῶν

κρεοφαγία δημιουργεῖ νωθρότητα. Θὰ πρέπει λοιπὸν ὁ γνωστικὸς ν' ἀπέχει ἀπὸ τὴν κρεοφαγία καὶ χάρη τῆς ἄσκησης, γιὰ νὰ περιορίζεται ἢ ὀρμὴ τῆς σάρκας πρὸς τὰ ἀφροδίσια. “Τὸ κρασί”, λέει ὁ Ἀνδροκύδης, “καὶ ἡ πολλὴ θρέψη τῆς σάρκας κάνουν τὸ σῶμα ρωμαλέο, ἀλλὰ τὴν ψυχὴν πολὺ νωθρή”. Δὲν συνιστᾶται λοιπὸν αὕτῃ ἡ τροφή γιὰ τὴ σωστὴ γνώση. Γι' αὐτὸ καὶ οἱ Αἰγύπτιοι στίς ἀγνεῖες πού αὐτοὶ ἀσκοῦν δὲν ἐπιτρέπουν στοὺς ἱερεῖς νὰ τρῶνε κρέας· χρησιμοποιοῦν πουλιά ὡς ἐλαφρότερα· ἐπίσης δὲν ἀγγίζουσιν ψάρια καὶ γιὰ κάποιους ἄλλους μύθους, ἀλλὰ κυρίως ἐπειδὴ ἡ τροφή αὕτη κάνει πλαδαρὴ τὴ σάρκα. Γιατὶ τὰ χερσαῖα ζῶα καὶ τὰ πουλιά τρέφονται καὶ ἀναπνέουσιν τὸν ἴδιον ἀέρα μὲ τίς δικές μας ψυχές κι ἔχουν τὴν ψυχὴν τους συγγενικὴ μὲ τὸν ἀέρα. Τὰ ψάρια δὲν ἀναπνέουσιν, λένε, αὐτὸν τὸν ἀέρα, ἀλλ' ἐκεῖνον πού εἶναι ἀνακατεμένος μὲ τὸ νερὸ, εὐθύς μὲ τὴ γέννησή τους, ὅπως καὶ μὲ τὰ λοιπὰ στοιχεῖα, πού εἶναι ἔνδειξη τῆς ὕλικῆς διαμονῆς.

Πρέπει λοιπὸν νὰ προσφέρουμε θυσίαις στὸν Θεὸ, θυσίαις ὄχι πολυδάπανες, ἀλλὰ εὐάρεστες στὸν Θεὸ, καὶ τὸ σύνθετο ἐκεῖνο θυμίαμα τοῦ νόμου², πού κατὰ τὴν προσευχὴν ἀποτελεῖται ἀπὸ πολλὰς γλώσσας καὶ φωνές, ἢ καλύτερα ἀπὸ διάφορα ἔθνη καὶ φυλές, πού παρασκευάζεται μὲ προσφορὰ τῶν Γραφῶν «γιὰ τὴν ἐνότητα τῆς πίστεως»³ καὶ συνάγεται κατὰ τοὺς ὕμνους, μὲ καθαρὸ νοῦ, δίκαιη καὶ ὀρθὴ πολιτεία, ἀπὸ ἔργα ὅσα καὶ δίκαιη προσευχὴ· γιὰ τὴν ποιητικὴν χάρη,

“Ποιὸς εἶναι τόσο μωρὸς καὶ πολὺ ἀπρόσεκτα
εὐκολόπιστος, πού ἐλπίζει ὅτι οἱ θεοὶ
μὲ κόκκαλα γυμνὰ καὶ χολὴν πού καίγεται,
πού μήτε καὶ πεινασμένα σκυλιὰ τὰ τρῶνε,
χαίρονται ὅλοι μὲ τὴν ἀπάτη καὶ τὰ ζητοῦν σὰν δῶρο,
κι εὐχαριστοῦν γι' αὐτὰ ὅποιους τὰ προσφέρουν”⁴,

εἴτε ληστὲς εἴτε τύραννοι τύχει νὰ εἶναι; Ἐμεῖς ὅμως λέμε, ὅτι ἡ φωτιὰ δὲν ἀγιάζει τὰ κρέατα, ἀλλὰ τίς ἀμαρτωλὲς ψυχές· ὄχι ἡ φωτιὰ ἢ ἀχώρητα γιὰ ὀρμητικὴν, ἀλλ' ἡ φωτιὰ ἢ φρόνιμη, «πού εἰσχωρεῖ μέσα στὴν ψυχὴ»⁵, πού διαπερνᾷ διὰ τῆς φωτιᾶς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ζ'.

Πῶς προσεύχεται καὶ πῶς εἰσακούεται
ἀπὸ τὸν Θεὸ ὁ ἀληθινὸς γνωστικὸς.

Ἡ ἐντολὴ πού ἔχομε εἶναι νὰ τιμᾶμε τὸν ἴδιο, πιστεύοντας πῶς

τῆρά τε αὐτὸν καὶ ἡγεμόνα εἶναι πεισθέντες, καὶ δι' αὐτοῦ τὸν Πατέρα, οὐκ ἐν ἐξαιρέτοις ἡμέραις, ὥσπερ ἄλλοι τινές, ἀλλὰ συνεχῶς τὸν ὄλον θίον τοῦτο πράττοντες καὶ κατὰ πάντα τρόπον. Ἀμέλει τὸ γένος τὸ ἐκλεκτόν, «Ἐπτάκις τῆς ἡμέρας ἤνεσα σοι», φησί, κατ' ἐντολὴν δι-
 5 καιούμενον. Ὅθεν οὔτε ὠρισμένον τόπον, οὐδὲ ἐξαιρετον ἱερόν, οὐδὲ μὴν ἑορτάς τινας καὶ ἡμέρας ἀποτεταγμένας, ἀλλὰ τὸν πάντα θίον ὁ γνωστικός ἐν παντὶ τόπῳ, καὶ καθ' ἑαυτὸν μόνος ὢν τυγχάνη, καὶ ὅπου τινὰς ἂν τῶν ὁμοίως πεπιστευκότων ἔχη, τιμᾶ τὸν Θεόν, τουτέστιν χάριν ὁμολογεῖ τῆς γνώσεως τῆς πολιτείας. Εἰ δὲ ἡ παρουσία
 10 τινὸς ἀνδρὸς ἀγαθοῦ διὰ τὴν ἐντροπὴν καὶ τὴν αἰδῶ πρὸς τὸ κρεῖττον αἰεὶ σχηματίζει τὸν ἐντυγχάνοντα, πῶς οὐ μᾶλλον ὁ συμπαρῶν αἰεὶ διὰ τῆς γνώσεως καὶ τοῦ θίου καὶ τῆς εὐχαριστίας ἀδιαλείπτως τῷ Θεῷ, οὐκ εὐλόγως ἂν ἑαυτοῦ παρ' ἕκαστα κρείττων εἶη εἰς πάντα, καὶ τὰ ἔργα καὶ τοὺς λόγους καὶ τὴν διάθεσιν; Τοιοῦτος ὁ πάντῃ παρεῖναι
 15 τὸν Θεὸν πεπεισμένος, οὐχὶ δὲ ἐν τόποις τισὶν ὠρισμένοις κατακεκλεισμένον ὑπολαβῶν, ἵνα δὴ χωρὶς αὐτοῦ ποτε οἰηθεὶς εἶναι, καὶ νύκτωρ καὶ μεθ' ἡμέραν ἀκολασταίνῃ. Πάντα τοίνυν τὸν θίον ἑορτὴν ἄγοντες, πάντῃ πάντοθεν παρεῖναι τὸν Θεὸν πεπεισμένοι, γεωργοῦμεν αἰνοῦντες, πλέομεν ὑμνοῦντες, κατὰ τὴν ἄλλην πολιτείαν ἐντέχνως ἀναστρε-
 20 φόμεθα. Προσεχέστερον δὲ ὁ γνωστικός οἰκειοῦται Θεῷ, σεμνὸς ὢν ἅμα καὶ ἰλαρὸς ἐν πᾶσι σεμνὸς μὲν διὰ τὴν ἐπὶ τὸ Θεῖον ἐπιστροφὴν, ἰλαρὸς δὲ διὰ τὸν ἐπιλογισμὸν τῶν ἀνθρωπείων ἀγαθῶν, ὧν ἔδωκεν ἡμῖν ὁ Θεός

Φαίνεται δὲ τὸ ἔξοχον τῆς γνώσεως ὁ Προφήτης ὧδε προσιτάς
 25 «Χρηστότητα καὶ παιδείαν καὶ γνῶσιν δίδαξόν με», κατ' ἐπανάβασιν αὐξήσας τὸ ἡγεμονικὸν τῆς τελειότητος. Οὗτος ἄρα ὄντως ὁ βασιλικὸς ἀνθρώπος οὗτος ἱερεὺς ὅσιος τοῦ Θεοῦ, ὅπερ ἔτι καὶ νῦν παρὰ τοῖς λογιωτάτοις τῶν βαρβάρων σῴζεται, τὸ ἱερατικὸν γένος εἰς βασιλείαν προσαγόντων. Οὗτος οὖν οὐδαμῆ μὲν ἑαυτὸν εἰς ὀγκλοκρασίαν
 30 τὴν τῶν θεάτρων δεσπότην ἐνδίδωσι, τὰ λεγόμενα δὲ καὶ πραττόμενα καὶ ὁρώμενα ἡδονῆς ἀγωγῶ χάριν οὐδὲ ὄναρ προσίεται. Οὗτ' οὖν ταύτας τὰς ἡδονὰς τῆς θεάς, οὔτε τὰς διὰ τῶν ἄλλων ἀπολαυσιμάτων

1. Α' Πέτρ. 2, 9.

2. Ψαλμ. 118, 164.

3. Ψαλμ. 118, 66.

εἶναι αὐτὸς καὶ Λόγος Σωτήρας καὶ ἡγεμόνας, καὶ μέσω αὐτοῦ τὸν Πατέρα, ὅχι σὲ κάποιες ἰδιαίτερες ἡμέρες, ὅπως μερικοὶ ἄλλοι, ἀλλὰ αὐτὸ νὰ τὸ κάνομε συνεχῶς, ὅλη τὴ ζωὴ μας καὶ μὲ κάθε τρόπο. Τὸ ἐκλεκτὸ γένος¹ βέβαια λέει, «Ἐπτά φορές τὴν ἡμέρα σὲ δόξασα»², καὶ δικαιώνεται σύμφωνα μὲ τὴν ἐντολή. Γι' αὐτὸ οὔτε σὲ ὀρισμένο τόπο, οὔτε σὲ ἱερὸ ἰδιαίτερο, οὔτε σὲ ὀρισμένες ἑορτὲς καὶ ἡμέρες, ἀλλὰ σ' ὅλη τὴ ζωὴ του ὁ γνωστικός καὶ σὲ κάθε τόπο, εἴτε μόνος του τυχαίνει νὰ εἶναι ἢ ὅπου εἶναι μαζί μὲ κάποιους ποὺ ἔχουν τὴν ἴδια πίστη, τιμᾶ τὸν Θεό, δηλαδή τὸν εὐχαριστεῖ μὲ τὴ γνώση τῆς ὀρθῆς πολιτείας. Ἄν τώρα ἡ παρουσία ἑνὸς ἀγαθοῦ ἀνδρα χάρη στὴ ντροπὴ καὶ τὸ σεβασμὸ διαμορφώνει πάντοτε πρὸς τὸ καλύτερο ὅποιον τὸν συναναστρέφεται, πόσο μάλλον αὐτὸς ποὺ πάντοτε εἶναι πλησίον τοῦ Θεοῦ ἀδιάκοπα μὲ τὴ γνώση καὶ τὸ βίον καὶ τὴν εὐχαριστία δὲν εἶναι εὐλόγο, ὅτι σὲ κάθε περίπτωση γίνεται καλύτερος σὲ ὅλα, καὶ τὸ ἔργο καὶ τοὺς λόγους καὶ τὴ διάθεση; Τέτοιος εἶναι αὐτὸς ποὺ πιστεύει, ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι παρὼν παντοῦ, καὶ δὲν τὸ φαντάζεται κλεισμένο σὲ κάποιους ὀρισμένους τόπους, γιὰ νὰ μὴ συμβεῖ ποτέ, νομίζοντας ὅτι εἶναι μακριὰ ἀπὸ αὐτόν, παραδίδεται καὶ τὴ νύχτα καὶ τὴν μέρα στὴν ἀκολασία. Περνώντας λοιπὸν ὅλη τὴ ζωὴ σὰν ἑορτὴ, πιστεύοντας πὼς ὁ Θεὸς εἶναι παντοῦ ὀλόγουρα παρὼν, καλλιεργοῦμε τὰ χωράφια μας ψάλλοντας, ταξιδεύομε δοξολογώντας, καὶ σ' ὅλη τὴν ἄλλη πολιτεία μας συμπεριφερόμαστε μὲ τρόπο πρέποντα. Ὁ γνωστικός γίνεται στενότερος οἰκεῖος τοῦ Θεοῦ, ἐπειδὴ ἔχει σεμνότητα μαζί καὶ ἰλαρότητα σὲ ὅλα σεμνότητα βέβαια ἐξαιτίας τῆς ἐπιστροφῆς στὸ Θεῖο, ἐνῶ ἰλαρότητα ἐπειδὴ σκέπτεται τὰ ἀνθρώπινα ἀγαθὰ ποὺ μᾶς ἔδωσε ὁ Θεός.

Τὸ ἔσοχο τῆς γνώσης ὁ προφήτης φαίνεται νὰ τὸ παριστάνει ὡς ἐξῆς· «Δίδαξέ με χρηστότητα καὶ παιδεία καὶ γνώση»³, αὐξάνοντας κλιμακωτὰ πρὸς τὰ ἄνω τὸ ἡγεμονικὸ στοιχεῖο τῆς τελειότητας. Αὐτὸς λοιπὸν εἶναι πραγματικά ὁ βασιλικὸς ἄνθρωπος, αὐτὸς εἶναι ὁ ἅγιος ἱερέας τοῦ Θεοῦ, ποὺ καὶ τώρα ἀκόμα σώζεται στοὺς λογιότατους τῶν βαρβάρων, τὸ ἱερατικὸ γένος ποὺ τὸ προσάγουν στὴ βασιλεία. Αὐτὸς λοιπὸν δὲν παραδίδει καθόλου τὸν ἑαυτό του στὴν ὀχλοκρατία ποὺ κυριαρχεῖ στὰ θέατρα, καὶ ὅλα ὅσα λέγονται καὶ πράττονται καὶ βλέπονται γιὰ χάρη ἡδονῆς καὶ ἀσωτίας δὲν τὰ βλέπει οὔτε στὸ ὄνειρό του. Οὔτε λοιπὸν αὐτὲς τὶς ἀπολαύσεις τῆς ὄρασης, οὔτε τὶς ποικίλες ἀπο-

ποικιλίας, οἷον θυμιαμάτων πολυτέλειαν τὴν ὄσφρησιν γοητεύουσαν, ἢ βρωμάτων συγκαττύσεις καὶ τὰς ἐξ οἴνων διαφόρων ἀπολαύσεις, δελεαζούσας τὴν γεῦσιν, οὐδὲ τὰς πολυανθεῖς καὶ εὐώδεις πλοκάς, ἐκθηλυνούσας δι' αἰσθήσεως τὴν ψυχὴν· πάντων δὲ τὴν σεμνὴν ἀπό-
 5 λαυσιν ἐπὶ τὸν Θεὸν ἀναγαγὼν αἰεὶ, καὶ τῆς βρώσεως καὶ τοῦ πόματος καὶ τοῦ χρίσματος, τῷ δοτῆρι τῶν ὅλων ἀπάρχεται, χάριν ὁμολογῶν καὶ διὰ τῆς δωρεᾶς καὶ τῆς χρήσεως, καὶ διὰ λόγου τοῦ δοθέντος αὐτῷ· σπανίως εἰς τὰς ἐστιάσεις τὰς συμποτικὰς ἀπάντων, πλὴν εἰ μὴ τὸ φιλικὸν καὶ ὁμονοητικόν, ἐπαγγελλούμενον αὐτῷ τὸ συμπόσιον,
 10 ἀφικέσθαι προτρέψαι. Πέπεισται γὰρ εἰδέναί πάντα τὸν Θεὸν καὶ ἐπαῖειν, οὐχ ὅτι τῆς φωτὸς μόνον, ἀλλὰ καὶ τῆς ἐννοίας· ἐπεὶ καὶ ἡ ἀκοὴ μὲν ἡμῖν, διὰ σωματικῶν πόρων ἐνεργουμένη, οὐ διὰ τῆς σωματικῆς δυνάμεως ἔχει τὴν ἀντίληψιν, ἀλλὰ διὰ τινος ψυχικῆς αἰσθήσεως καὶ τῆς διακριτικῆς τῶν σημαινουσῶν τι φωνῶν νοήσεως

15 Οὐκ οὖν ἀνθρωποειδῆς ὁ Θεὸς τοῦδ' ἔνεκα, καὶ ἵνα ἀκούσῃ, οὐδὲ αἰσθήσεων αὐτῷ δεῖ, καθάπερ ἤρρεσεν τοῖς Στωϊκοῖς, “μάλιστα ἀκοῆς καὶ ὄψεως μὴ γὰρ δύνασθαι ποτε ἐτέρως ἀντιλαμβάνεσθαι”· ἀλλὰ καὶ τὸ εὐπαθὲς τοῦ ἀέρος, καὶ ἡ ὀξύτατη συναίσθησις τῶν ἀγγέλων, ἢ τε τοῦ συνειδότητος ἐπαφωμένη τῆς ψυχῆς δύναμις, δυνάμει τῇ ἀρρήτῳ
 20 καὶ ἄνευ τῆς αἰσθητῆς ἀκοῆς, ἅμα νοήματι πάντα γινώσκει. Κἂν μὴ τὴν φωνὴν τις ἐξικνεῖσθαι πρὸς τὸν Θεὸν λέγῃ, κάτω περὶ τὸν ἀέρα κυλινδουμένην, ἀλλὰ τὰ νοήματα τῶν ἁγίων τέμνει, οὐ μόνον τὸν ἀέρα, ἀλλὰ καὶ τὸν ὅλον κόσμον, φθάνει δὲ ἡ θεία δύναμις, καθάπερ φῶς, ὅλην διυδεῖν τὴν ψυχὴν. Τί δ'; οὐχὶ καὶ αἱ προαιρέσεις φθάνουσι
 25 πρὸς τὸν Θεόν, προϊεῖσαι τὴν φωνὴν τὴν ἑαυτῶν; Οὐχὶ δὲ καὶ ὑπὸ τῆς συνειδήσεως πορθμεύονται; Τίνα καὶ φωνὴν ἀναμεῖναι ἂν ὁ κατὰ πρόθεσιν τὸν ἐκλεκτὸν καὶ πρὸ τῆς γενέσεως τὸ ἐσόμενον ὡς ἤδη ὑπάρχον ἐγνωκώς; Ἡ οὐχὶ πάντῃ εἰς τὸ βάθος τῆς ψυχῆς ἀπάσης τὸ φῶς τῆς δυνάμεως ἐκλάμπει, «τὰ ταμεῖα» ἐρευνῶντος, ἢ φησιν ἡ Γρα-
 30 φή, «τοῦ λύχνου» τῆς δυνάμεως; Ὁλος ἀκοὴ καὶ ὅλος ὀφθαλμός, ἵνα τις τούτοις χρήσῃται τοῖς ὀνόμασιν, ὁ Θεός

Καθ' ὅλου τοίνυν οὐδεμίαν σῶζει θεοσέβειαν, οὔτε ἐν ὕμνοις οὔτε ἐν λόγοις, ἀλλ' οὐδὲ ἐν γραφαῖς ἢ δόγμασιν, ἢ μὴ πρόπεουσα περὶ τοῦ Θεοῦ ὑπόληψις, ἀλλ' εἰς ταπεινὰς καὶ ἀσχήμονας ἐκτρεπομένη ἐννοί-

λαύσεις τῶν ἄλλων αἰσθήσεων, ὅπως εἶναι ἡ πολυτέλεια τῶν ἀρωμάτων πού γοητεύουν τὴν ὄσφρηση, ἢ τὰ καρυκεύματα τῶν φαγητῶν καὶ οἱ ἀπολαύσεις ἀπὸ διάφορα κρασιά πού εἶναι δόλωμα τῆς γνώσης, οὔτε τίς γιρλάντες μὲ τὰ πολλὰ καὶ εὐωδιασμένα λουλούδια πού μὲ τὴ μυρωδιὰ τους ἐκθηλύνουν τὴν ψυχὴ, ἀλλὰ τὴ σεμνὴ ἀπόλαυση ὄλων, ἀνάγοντάς τὴν πάντοτε στὸν Θεό, καὶ τοῦ φαγητοῦ καὶ τοῦ πιτοῦ καὶ τῶν μυρωδικῶν, προσφέρει τίς ἀπαρχές στὸ δωρητὴ τῶν ὄλων, εὐχαριστώντας τὸν καὶ γιὰ τὴ δωρεὰ του καὶ τὴ χρῆση τους, καὶ γιὰ τὸ λόγο πού τοῦ δόθηκαν. Σπάνια τὸν συναντᾷς στὰ τραπεζώματα καὶ τὰ συμπόσια, ἐκτὸς ἂν ἡ διασκέδαση τὸν προτρέπει ὑποσχόμενη πὼς θὰ εἶναι φιλική, μὲ τὸ ἴδιο πνεῦμα. Γιατὶ ἔχει πειστεῖ, ὅτι ὁ Θεὸς γνωρίζει καὶ ἀκούει τὰ πάντα, ὄχι τὴ φωνὴ μόνον, ἀλλὰ καὶ τὴ σκέψη, ἐπειδὴ καὶ ἡ ἀκοὴ μέσα μας πού γίνεται μὲ σωματικούς ἀγωγούς, δὲν δίνει τὴν ἀντίληψη μὲ μιὰ σωματικὴ δύναμη, ἀλλὰ μὲ μιὰ ψυχικὴ αἴσθηση καὶ τὴ σκέψη πού διακρίνει τοὺς φθόγγους πού σημαίνουν κάτι.

Δὲν εἶναι λοιπὸν ἀνθρωπόμορφος ὁ Θεὸς γι' αὐτὸ τὸ λόγο, δηλαδή γιὰ ν' ἀκούσει, οὔτε ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ αἰσθήσεις, ὅπως ἤθελαν οἱ Στωικοί, καὶ μάλιστα “ἀπὸ τὴν ἀκοὴ καὶ τὴν ὄραση, γιατί δὲν μπορεῖ νὰ ἀντιληφθεῖ ποτὲ μὲ κάποιο ἄλλο τρόπο”, ἀλλὰ καὶ ἡ εὐπάθεια τοῦ ἀέρα καὶ ἡ ὀξύτατη αἴσθηση τῶν ἀγγέλων καὶ ἡ δύναμη τῆς συνείδησης, πού ἀγγίζει τὴν ψυχὴ μὲ κάποια ἄρρητη δύναμη καὶ χωρὶς τὴν αἰσθητὴ ἀκοή, μὲν γίνετ' ἡ σκέψη, γνωρίζει τὰ πάντα. Κι ἂν κανένας ἰσχυρίζεται ὅτι ἡ φωνὴ δὲν φτάνει στὸν Θεό, στριφογυρίζοντας γύρω ἀπὸ τὸν ἀέρα, οἱ σκέψεις ὡστόσο τῶν ἀγίων διασχίζουν ὄχι μόνον τὸν ἀέρα, ἀλλὰ καὶ ὅλον τὸν κόσμον, καὶ σὰν τὸ φῶς ἡ θεία δύναμη μπορεῖ νὰ δεῖ ὅλη τὴν ψυχὴ. Ἀλλὰ τί; μήπως καὶ οἱ προαιρέσεις δὲν φτάνουν στὸν Θεό βγάζοντας τὴ δική τους φωνή, καὶ δὲν μεταφέρονται ἀπὸ τὴ συνείδηση; Καὶ ποιά φωνὴ μπορεῖ νὰ περιμένει αὐτὸς πού μέσα στὸ νοῦ του γνώριζε τὸν ἐκλεκτὸ πρὶν ἀπὸ τὴ γέννησή του κι αὐτὸ πού θὰ συνέβαινε σὰ νὰ ὑπῆρχε ἤδη; “Ἡ μέσα στὸ βάθος ὀλόκληρης τῆς ψυχῆς δὲν λάμπει τὸ φῶς τῆς δυνάμεως, ὅπου ἐρευνᾷ τὰ ταμεῖα»⁴, ὅπως λέει ἡ Γραφή, «τὸ λυχνάρι» δηλαδή τῆς δυνάμεως; Γιατὶ εἶναι ὅλος ἀκοὴ καὶ ὅλος ὄραση ὁ Θεός, γιὰ νὰ χρησιμοποιῆσει κανεὶς αὐτὰ τὰ ὀνόματα.

Γενικὰ λοιπὸν δὲν σώζει καμμιά εὐλάβεια στὸν Θεό, οὔτε στοὺς ὕμνους οὔτε στὰ λόγια, ἀλλ' οὔτε στίς γραφές ἢ στὰ δόγματα ἢ ὑπόληψη γιὰ τὸν Θεὸ πού δὲν ἀρμόζει, ἀλλὰ ἐκτρέπεται σὲ ταπεινὲς καὶ

ας τε καὶ ὑπονοίας. Ὅθεν ἢ τῶν πολλῶν εὐφημία δυσφημίας οὐδὲν
 διαφέρει, διὰ τὴν τῆς ἀληθείας ἄγνοιαν. Ἐὼν μὲν οὖν αἱ ὀρέξεις εἰσὶ
 καὶ ἐπιθυμῖαι, καὶ ὅλως εἰπεῖν αἱ ὀρμαί, τούτων εἰσὶ καὶ αἱ εὐχαί.
 Διόπερ οὐδεὶς ἐπιθυμεῖ πόματος, ἀλλὰ τοῦ πιεῖν τὸ ποτόν, οὐδὲ μὴν
 5 κληρονομίας, ἀλλὰ τοῦ κληρονομηῖσαι· οὕτως δὲ οὐδὲ γνώσεως, ἀλλὰ
 τοῦ γνῶναι· οὐδὲ γὰρ πολιτείας ὀρθῆς, ἀλλὰ τοῦ πολιτεύεσθαι. Τού-
 των οὖν αἱ εὐχαί, ὧν καὶ αἰτήσεις καὶ τούτων αἱ αἰτήσεις, ὧν καὶ ἐπι-
 θυμῖαι· τὸ δὲ εὐχεσθαι καὶ ὀρέγεσθαι καταλλήλως γίνεται εἰς τὸ ἔχειν
 τὰ ἀγαθὰ καὶ τὰ παρακείμενα ὠφελήματα τῇ κτήσει. Ἀεὶ τοίνυν ὁ
 10 γνωστικός τὴν εὐχὴν καὶ τὴν αἴτησιν τῶν ὄντως ἀγαθῶν τῶν περὶ ψυ-
 χὴν ποιεῖται καὶ εὐχεται, συνεργῶν ἅμα καὶ αὐτὸς εἰς ἕξιν ἀγαθότη-
 τος ἔλθεῖν, ὡς μηκέτι ἔχειν τὰ ἀγαθὰ καθάπερ μαθήματά τινα παρα-
 κείμενα, εἶναι δὲ ἀγαθόν. Διὸ καὶ τούτοις μάλιστα προσήκει εὐχεσθαι,
 τοῖς εἰδόσι τὸ Θεῖον ὡς χρή, καὶ τὴν πρόσφορον ἀρετὴν ἔχουσιν αὐτῶ,
 15 οἱ ἴσασι τίνα τὰ ὄντως ἀγαθὰ καὶ τίνα αἰτητέον καὶ πότε καὶ πῶς ἔ-
 καστα. Ἐσχάτη δὲ ἀμάθεια, παρὰ τῶν μὴ θεῶν ὡς θεῶν αἰτεῖσθαι· ἢ
 τὰ μὴ συμφέροντα αἰτεῖσθαι, φαντασίᾳ ἀγαθῶν κακὰ αἰτουμένους
 σφίσι. Ὅθεν εἰκότως, ἑνὸς ὄντος τοῦ ἀγαθοῦ Θεοῦ, παρ' αὐτοῦ μό-
 νου τῶν ἀγαθῶν τὰ μὲν δοθῆναι, τὰ δὲ παραμεῖναι εὐχόμεθα, ἡμεῖς τε
 20 καὶ οἱ ἄγγελοι· ἀλλ' οὐχ ὁμοίως. Οὐ γὰρ ἐστὶ ταυτὸν αἰτεῖσθαι παρα-
 μεῖναι τὴν δόσιν, ἢ τὴν ἀρχὴν σπουδάζειν λαβεῖν. Καὶ ἡ ἀποτροπὴ δὲ
 τῶν κακῶν εἶδος εὐχῆς, ἀλλ' οὐκ ἐπὶ τῇ τῶν ἀνθρώπων βλάβῃ τῇ
 τοιαύτῃ συγχεστέον εὐχῇ ποτε, πλὴν εἰ μὴ τὴν ἐπιστροφὴν τῆς δικαιο-
 σύνης τεχναζόμενος, τοῖς δ' ἀπηληγικόσιν ὁ γνωστικός οἰκονομοίῃ τὴν
 25 αἴτησιν. Ἔστιν οὖν, ὡς εἰπεῖν τολμηρότερον, ὁμιλία πρὸς τὸν Θεὸν ἢ
 εὐχή. Κἂν ψιθυρίζοντες ἄρα, μηδὲ τὰ χεῖλη ἀνοίγοντες μετὰ σιγῆς
 προσλαλῶμεν, ἔνδοθεν κεκράγαμεν. Πᾶσαν γὰρ τὴν ἐνδιάθετον ὁμι-
 λίαν ὁ Θεὸς ἀδιαλείπτως ἐπαίει.

Ταύτη καὶ προσανατείνομεν τὴν κεφαλὴν, καὶ τὰς χεῖρας εἰς οὐ-
 30 ρανὸν αἴρομεν, τοὺς τε πόδας ἐπεγείρομεν κατὰ τὴν τελευταίαν τῆς
 εὐχῆς συνεκφώνησιν, ἐπακολουθοῦντες τῇ προθυμίᾳ τοῦ πνεύματος

ἄσχημες ἔννοιες καὶ ὑποθέσεις. Γι' αὐτὸ ὁ ἔπαινος τῶν πολλῶν δὲν διαφέρει καθόλου ἀπὸ τῆ δυσφημία ἐξαιτίας τῆς ἄγνοιας τῆς ἀλήθειας. "Οποιοὶ λοιπὸν ἔχουν τὶς ὀρξῆεις καὶ τὶς ἐπιθυμίες καὶ γενικὰ τὶς ὀρμές, αὐτοὶ ἔχουν καὶ τὶς προσευχές. Γι' αὐτὸ κανένας δὲν ἐπιθυμεῖ ποτό, ἀλλὰ νὰ πιεῖ τὸ ποτό, οὔτε τὴν κληρονομία, ἀλλὰ νὰ κληρονομήσει τὰ κληρονομούμενα, κι ἔτσι οὔτε τὴ γνώση ἐπιθυμεῖ, ἀλλὰ νὰ γνωρίσει, ὅπως βέβαια οὔτε τὴν ὀρθὴ πολιτεία ἐπιθυμεῖ, ἀλλὰ νὰ ζήσει ὀρθὰ ὡς πολίτης. Αὐτῶν λοιπὸν εἶναι οἱ προσευχές, ὅποιων εἶναι καὶ οἱ αἰτήσεις, κι αὐτῶν εἶναι τὰ αἰτήματα, ὅποιων καὶ οἱ ἐπιθυμίες. Τὸ νὰ προσεύχεται καὶ νὰ ἐπιθυμεῖ προσαρμόζεται στὸ νὰ ἔχει τὰ ἀγαθὰ καὶ τὰ ὠφελήματα ποὺ συνοδεύουν τὴν κτήση. Ὁ γνωστικὸς λοιπὸν πάντοτε κάνει τὴν προσευχὴ καὶ τὴν αἴτηση γιὰ τὰ πραγματικὰ ἀγαθὰ τῆς ψυχῆς, καὶ εὐχεται συνεργώντας συνάμα καὶ αὐτὸς νὰ φτάσει στὴν ἀπόκτηση τῆς ἀγαθότητος, ὥστε νὰ μὴν ἔχει τὰ ἀγαθὰ σὰν κάποια εὐκολόχρηστα μαθήματα, ἀλλὰ νὰ εἶναι ἀγαθὸς. Γι' αὐτὸ πρέπει αὐτοὶ κυρίως νὰ προσεύχονται, αὐτοὶ ποὺ γνωρίζουν ὅπως πρέπει τὸ Θεῖο καὶ ἔχουν τὴν κατάλληλη γι' αὐτὸ ἀρετὴ, αὐτοὶ ποὺ γνωρίζουν ποιά εἶναι τὰ ἀληθινὰ ἀγαθὰ καὶ ποιά πρέπει νὰ ζητοῦμε καὶ πότε καὶ πῶς τὸ καθένα." Ἐσχατὴ ἀνοησία εἶναι νὰ ζητεῖ κανεὶς ἀπὸ μὴ θεοὺς σὰ νὰ εἶναι θεοί· ἢ νὰ ζητᾶ αὐτὰ ποὺ δὲν τοῦ συμφέρουν, ζητώντας βλαβερὰ καὶ φανταζόμενός τα ὡς ἀγαθὰ. Γι' αὐτὸ δικαιολογημένα, ἀφοῦ εἶναι ἓνας ὁ ἀγαθὸς Θεός, εὐχόμεσθε ἑμεῖς καὶ οἱ ἄγγελοι ἀπὸ αὐτὸν μόνο ἄλλα ἀπὸ τὰ ἀγαθὰ νὰ μᾶς δοθοῦν κι ἄλλα νὰ παραμείνουν, ἀλλ' ὄχι ὅμοια. Γιατὶ δὲν εἶναι τὸ ἴδιο νὰ ζητᾶς νὰ παραμείνει ἢ δωρεὰ, μὲ τὸ νὰ ἐπιδιώκεις νὰ τὴ λάβεις ἀρχικὰ. Καὶ ἡ ἀποτροπὴ τῶν κακῶν εἶναι ἓνα εἶδος εὐχῆς. Ἀλλὰ δὲν πρέπει ποτὲ νὰ γίνεῖ αὐτὴ ἢ εὐχὴ μὲ σκοπὸ τὴ βλάβη τῶν ἀνθρώπων, ἐκτὸς κι ἂν ἐπιχειρώντας τὴν ἀποκατάσταση τῆς δικαιοσύνης ὁ γνωστικὸς προσπαθεῖ νὰ οἰκονομήσει τὴν αἴτηση γιὰ τὸ ὄφελος ὅσων ἔφθασαν στὴν ἀναισθησία⁵. Εἶναι λοιπὸν, γιὰ νὰ μιλήσω τολμηρότερα, ἢ προσευχὴ «ὁμλία μὲ τὸν Θεό». Ἀκόμα κι ἂν ψιθυρίζομε καὶ οὔτε κὰν ἀνοίγομε τὰ χεῖλη, ἀλλὰ ἀπευθυνόμεσθε σ' αὐτὸν σιωπηλά, ἀπὸ μέσα μας κραυγάζομε. Γιατὶ ὅλη τὴν ἔσωτερικὴ ὁμλία μας ὁ Θεὸς τὴν ἀκοῦει ἀδιάκοπα.

Γι' αὐτὸ καὶ στρέφομε ἐπάνω τὴν κεφαλὴ καὶ ὑψώνομε τὰ χεῖρια στὸν οὐρανό, σηκωνόμεσθε στὰ πόδια μας στὴν τελικὴ ἐκφώνηση τῆς προσευχῆς παρακολουθώντας μὲ προῦθυμο πνεῦμα τὴ νσητὴ οὐσία κι

εἰς τὴν νοητὴν οὐσίαν, καί, συναφιστάνειν τῷ λόγῳ τὸ σῶμα τῆς γῆς
 πειρώμενοι, μετάρσιον ποιησάμενοι «τὴν ψυχὴν ἐπτερωμένην» τῷ πό-
 θῳ τῶν κρειττόνων, ἐπὶ «τὰ ἅγια» χωρεῖν διαζόμεθα, τοῦ δεσμοῦ κα-
 ταμεγαλοφρονοῦντες τοῦ σαρκικοῦ. Ἴσμεν γὰρ εὖ μάλα τὸν γνωστι-
 5 κὸν τὴν ὑπέρβασιν παντὸς τοῦ κόσμου, ὥσπερ ἀμέλει τῆς Αἰγύπτου οἱ
 Ἰουδαῖοι, ἐκουσίως ποιούμενον, ἐνδεικνύμενον ἐναργῶς παντὸς μᾶλ-
 λον, ὡς ὅτι μάλιστα σύνεγγυς ἔσοιτο τοῦ Θεοῦ. Εἰ δέ τινες καὶ ὥρας
 τακτὰς ἀπονέμουσιν εὐχῆ, ὡς τρίτην φέρε καὶ ἕκτην καὶ ἐνάτην, ἀλλ'
 οὐ γὰρ ὁ γνωστικὸς παρὰ ὄλον εὐχεται τὸν βίον, δι' εὐχῆς συνεῖναι μὲν
 10 σπεύδων Θεῷ, καταλέλοιπε δέ, συνελόντι εἰπεῖν, πάντα ὅσα μὴ χρησι-
 μεύει γενόμενος ἐκεῖ, ὡς ἂν ἐνθένδε ἤδη τὴν τελείωσιν ἀπειληφῶς τοῦ.
 κατὰ ἀγάπην δρωμένου. Ἀλλὰ καὶ τὰς τῶν ὁρῶν διανομὰς τριχῆ διε-
 σταμένας καὶ ταῖς ἴσαις εὐχαῖς τετιμημένας ἴσασιν οἱ γνωρίζοντες τὴν
 μακαρίαν τῶν ἁγίων τριάδα μονῶν.

15 Ἐνταῦθα γενόμενος, ὑπεμνήσθη τῶν περὶ τοῦ μὴ δεῖν εὐχεσθαι
 πρὸς τινῶν ἑτεροδόξων, τουτέστι τῶν ἀμφὶ τὴν Προδίκου αἵρεσιν
 παρεισαγομένων δογμάτων. Ἴνα οὐ μὴ ἐπὶ ταύτῃ αὐτῶν τῇ ἀθέω
 σοφίᾳ ὡς ξένη ὀγκύλλωνται αἰρέσει, μαθέτωσαν προειληφθαι μὲν ὑπὸ
 τῶν Κυρηναϊκῶν λεγομένων φιλοσόφων· ἀντιρρήσεως δ' ὅμως τεύξε-
 20 ται κατὰ καιρὸν ἢ τῶν ψευδωνύμων τούτων ἀνόσιος γνώσις, ὡς μὴ
 νῦν παρεισδυομένη τὸ ὑπόμνημα, οὐκ ὀλίγη οὕσα ἢ τούτων καταδρο-
 μῆ, διακόπτη τὸν ἐν χερσὶ λόγον, δεικνύντων ἡμῶν μόνον ὄντως ἴσον
 καὶ θεοσεβῆ τὸν τῷ ὄντι κατὰ τὸν ἐκκλησιαστικὸν κανόνα γνωστικόν,
 ᾧ μόνῳ ἢ αἰτήσις κατὰ τὴν τοῦ Θεοῦ βούλησιν ἀπονενεμημένῳ γίνε-
 25 ται καὶ αἰτήσαντι καὶ ἐννοηθέντι. Ὡσπερ γὰρ πᾶν ὃ βούλεται δύναται
 ὁ Θεός, οὕτω «πᾶν ὃ ἂν αἰτήσῃ» ὁ γνωστικὸς «λαμβάνει». Καθόλου
 γὰρ ὁ Θεὸς οἶδε τοὺς τε ἀξίους τῶν ἀγαθῶν, καὶ μὴ. Ὅθεν τὰ προσή-
 κοντα ἐκάστοις δίδωσιν. Διὸ πολλάκις μὲν αἰτήσασιν ἀναξίους, οὐκ ἂν
 δοίη, δοίη δὲ ἀξίους δηλονότι ὑπάρχουσιν. Οὐ μὴν παρέλκει ἢ αἰτήσις,
 30 πᾶν χωρὶς ἀξιώσεως δίδεται τὰ ἀγαθὰ. Αὐτίκα ἢ τε εὐχαριστία, ἢ τε
 τῶν πέλας εἰς ἐπιστροφὴν αἰτήσις, ἔργον ἐστὶ τοῦ γνωστικοῦ, ἢ καὶ

ἐπιχειρώντας μὲ τὸ λόγῳ ν' ἀπομακρύνομε τὸ σῶμα ἀπὸ τῆ γῆ καὶ κἀνόντας μετέωρη «τὴν ψυχὴ τῆ φτερωμένη» μὲ τὸν πόθο τῶν καλύτε-
ρων, διαζόμεσθε νὰ προχωρήσομε μέσα «στὰ ἅγια»⁶, καταεξευτελίζο-
ντας τὸν σαρκικὸ δεσμό. Γιατὶ γνωρίζομε πολὺ καλά, ὅτι ὁ γνωστικὸς
πραγματοποιεῖ ἐκούσια τὸ ξεπέραςμα ὅλου τοῦ κόσμου, ὅπως ἀκριβῶς
οἱ Ἰουδαῖοι τὴν Αἴγυπτο, δείχνοντας καθαρὰ, ὅτι περισσότερο ἀπὸ
κάθε ἄλλο θὰ βρεθεῖ πάρα πολὺ κοντὰ στὸν Θεό. Κι ἂν μερικοὶ ἀφιε-
ρώνουν στὴν προσευχὴ καθορισμένες ὥρες, ὅπως γιὰ παράδειγμα τὴν
τρίτη, τὴν ἕκτη καὶ τὴν ἑνάτη, ὁ γνωστικὸς ὅμως προσεύχεται σὲ ὅλη
τὴ διάρκεια τῆς ζωῆς του, ποθώντας νὰ εἶναι μὲ τὴν προσευχὴ κοντὰ
στὸν Θεό, καὶ ἔχει ἀφήσει, γιὰ νὰ μιλήσω μὲ συντομία, ὅλα ὅσα δὲν
χρησιμεύουν ὅταν φτάσει ἐκεῖ, σὰ νὰ ἔχει λάβει ἀπὸ ἐδῶ ἤδη τὴν τελει-
ότητα ἐκείνου πού γίνεται ἀπὸ ἀγάπη. Ἀλλὰ καὶ τὶς διαιρέσεις τῶν
ἐποχῶν σὲ τρία μέρη καὶ τὴν τιμὴ τους μὲ ἴσες προσευχὲς τὶς ξέρουν
ὅσοι γνωρίζουν τὴ μακάρια τριάδα τῶν ἁγίων διαμονῶν.

Σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο ἦρθαν στὸ νοῦ μου τὰ δόγματα πού παρεισάγο-
νται ἀπὸ κάποιους ἑτεροδόξους, γιὰ τὸ ὅτι δὲν πρέπει νὰ προσευχόμε-
στε, δηλαδὴ τοὺς ὀπαδοὺς τῆς αἵρεσης τοῦ Προδίκου. Γιὰ νὰ μὴν
κομπάζουν λοιπὸν καὶ γι' αὐτὴ τους τὴν ἄθεη σοφία σὰν μιὰ νέα αἵ-
ρεση, ἃς μάθουν ὅτι ἔχει διατυπωθεῖ προηγουμένως ἀπὸ τοὺς λεγόμε-
νους Κυρηναϊκοὺς φιλοσόφους. Ἀλλὰ ἡ ἀνόσια γνώμη αὐτῶν τῶν
ψευδώνυμων θὰ βρεῖ τὸν κατάλληλο χρόνον τὴν ἀπόκρουσὴ της, γιὰ νὰ
μὴ συμβεῖ, εἰσχωρώντας τώρα στὸ ὑπόμνημά μας ἢ ὄχι καὶ μικρὴ δια-
πραγμάτευση αὐτῶν τῶν θεμάτων, νὰ διακόψει τὸ λόγῳ πού ἔχομε στὰ
χέρια μας, ἐνῶ ἐμεῖς θὰ δείχνομε ὡς μόνο ὅσιο καὶ πραγματικὰ θεο-
σεβῆ τὸν γνωστικὸ σύμφωνα μὲ τὸν ἐκκλησιαστικὸ κανόνα, στὸν ὁποῖο
καὶ μόνο ἀπονέμεται ὅ,τι ζήτησε σύμφωνα μὲ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ καὶ
ὅταν τὸ ζήτησε καὶ ὅταν ἔγινε ἀντιληπτὸς ὅτι τὸ ἤθελε. "Ὅπως δηλαδὴ
ὁ Θεὸς μπορεῖ νὰ κάνει ὅ,τι θέλει, ἔτσι κάθετι πού θὰ ζητήσῃ ὁ γνω-
στικὸς τὸ «παίρνει»⁷. Γιατὶ ὁ Θεὸς γνωρίζει γενικὰ καὶ ποιοὶ εἶναι
ἄξιοι τῶν ἀγαθῶν καὶ ποιοὶ δὲν εἶναι, καὶ ἔτσι δίνει στὸν καθένα τους
ὅ,τι τοὺς εἶναι κατάλληλο. Γι' αὐτὸ πολλὰ φορὲς σὲ ὅσους ἀνάξια τοῦ
ζητοῦν, δὲν τοὺς δίνει· δίνει ὅμως σὲ ὁποιοὺς εἶναι ἄξιοι. Δὲν εἶναι βέ-
βαια περιττὴ ἢ αἴτηση ἂν παραχωροῦνται τὰ ἀγαθὰ καὶ χωρὶς νὰ
ζητηθοῦν. Ἐπίσης καὶ ἡ εὐχαριστία καὶ ἡ αἴτηση γιὰ ἐπιστροφὴ τῶν
πλησίων μας εἶναι ἔργο τοῦ γνωστικοῦ. Γιατὶ καὶ ὁ Κύριος προσευχό-

ὁ Κύριος ἠὔχετο, εὐχαριστῶν μὲν ἐν οἷς ἐτελείωσεν τὴν διακονίαν, εὐχόμενος δὲ ὡς πλείστους ὅσους ἐν ἐπιγνώσει γενέσθαι, ἵν' ἐν τοῖς σωζομένοις διὰ τῆς σωτηρίας κατ' ἐπίγνωσιν ὁ Θεὸς δοξάζεται, καὶ ὁ μόνος ἀγαθὸς καὶ ὁ μόνος Σωτὴρ δι' Υἱοῦ ἐξ αἰῶνος εἰς αἰῶνα ἐπιγινώσκηται. Καίτοι καὶ ἡ πίστις τοῦ λήψεσθαι εἶδος εὐχῆς ἐναποκειμένης γνωστικῶς

Ἄλλ' εἰ ἀφορμὴ τις ὁμιλίας τῆς πρὸς τὸν Θεὸν γίνεται ἡ εὐχή, οὐδεμίαν ἀφορμὴν παραλείπτεον τῆς προσόδου τῆς πρὸς τὸν Θεόν. Ἀμέλει συμπλακεῖσα τῇ μακαρία προνοία ἡ τοῦ γνωστικοῦ ὁσιότης, 10 κατὰ τὴν ἐκούσιον ὁμολογίαν τελείαν τὴν εὐεργεσίαν ἐπιδείκνυσι τοῦ Θεοῦ· οἶονεὶ γὰρ ἀντεπιστροφὴ τίς ἐστὶ τῆς προνοίας ἡ τοῦ γνωστικοῦ ὁσιότης, καὶ ἀντίστροφος εὐνοία τοῦ φίλου τοῦ Θεοῦ. Οὔτε γὰρ ὁ Θεὸς ἄκων ἀγαθός, ὃν τρόπον τὸ πῦρ θερμαντικὸν (ἐκούσιος δὲ ἡ τῶν ἀγαθῶν μετάδοσις αὐτῶ, κἂν προλαμβάνῃ τὴν αἴτησιν), οὔτε μὴν 15 ἄκων σωθήσεται ὁ σωζόμενος· οὐ γὰρ ἐστὶν ἄψυχος, ἀλλὰ παντὸς μᾶλλον ἐκουσίως καὶ προαιρετικῶς σπεύσει πρὸς σωτηρίαν· διὸ καὶ τὰς ἐντολάς ἔλαβεν ὁ ἄνθρωπος, ὡς ἂν ἐξ αὐτοῦ ὀρηκτικὸς πρὸς ὀπότερον ἂν καὶ βούλοιο τῶν τε αἰρετῶν καὶ τῶν φευκτῶν. Οὐκ οὖν ὁ Θεὸς ἀνάγκη ἀγαθοποιεῖ, κατὰ προαίρεσιν δὲ εὐποιεῖ τοὺς ἐξ αὐτῶν 20 ἐπιστρέφοντας. Οὐ γὰρ ὑπηρετικὴ γέ ἐστὶν ἡ εἰς ἡμᾶς θεόθεν ἤκουσα, οἷον ἐκ χειρόνων εἰς κρείττονας προϊούσα, ἡ πρόνοια, κατ' ἔλεον δὲ τῆς ἡμετέρας ἀσθενείας αἱ προσεχεῖς τῆς προνοίας ἐνεργοῦνται οἰκονομίαι, καθάπερ καὶ ἡ τῶν ποιμένων εἰς τὰ πρόβατα, καὶ ἡ τοῦ βασιλέως πρὸς τοὺς ἀρχομένους, καὶ ἡμῶν αὐτῶν πειθηνίως πρὸς τοὺς 25 ἡγουμένους ἐχόντων, τοὺς τεταγμένους διέποντας καθ' ἣν ἐνεχειρίσθησαν τάξιν ἐκ Θεοῦ. Θεράποντες ἄρα καὶ θεραπευταὶ τοῦ Θεοῦ οἱ ἐλευθερικωτάτην καὶ βασιλικωτάτην θεραπείαν προσάγοντες, τὴν διὰ τῆς θεοσεβοῦς γνώμης τε καὶ γνώσεως.

Πᾶς οὖν καὶ τόπος ἱερός τῷ ὄντι, ἐν ᾧ τὴν ἐπίνοιαν τοῦ Θεοῦ λαμβάνομεν, καὶ χρόνος. Ὄταν δὲ ὁ εὐπροαίρετος ὁμοῦ καὶ εὐχάριστος δι' εὐχῆς αἰτεῖται, ἀμῆ γέ πη συνεργεῖ τι πρὸς τὴν λήψιν, ἀσμένως, δι' ὧν εὐχεται, τὸ ποθούμενον λαμβάνων. Ἐπὶ γὰρ τὸ παρ' ἡμῶν εὐεπί-

ταν εὐχαριστώντας γιὰ τὸ ὅτι εἶχε τελειώσει τὴ διακονία του⁸ κι εὐχόταν νὰ ἔρθουν σὲ ἐπίγνωση⁹ ὅσο τὸ δυνατὸ περισσότεροι, ὥστε μὲ αὐτοὺς πὺ σῶζονται νὰ δοξάζεται ὁ Θεὸς μὲ τὴν κατ' ἐπίγνωση σωτηρία τους, καὶ νὰ γνωρίζεται ὁ μόνος ἀγαθὸς καὶ ὁ μόνος Σωτήρας μέσω τοῦ Υἱοῦ ἀπὸ αἰῶνα σὲ αἰῶνα. "Αν καὶ βέβαια καὶ ἡ πίστη, ὅτι θὰ λάβουμε (ὅ,τι ζητοῦμε) εἶναι εἶδος προσευχῆς, πὺ ὑπάρχει μέσα μας μὲ τρόπο γνωστικό.

Ἄλλὰ ἂν ἡ προσευχὴ γίνεται ἀφορμὴ τῆς συνομιλίας μας μὲ τὸν Θεό, καμμιά ἀφορμὴ δὲν πρέπει νὰ παραλείπομε γιὰ νὰ πλησιάσομε τὸν Θεό. Καὶ βέβαια ἐνωμένη μὲ τὴ μακάρια πρόνοια ἢ ἀγιότητα τοῦ γνωστικοῦ σύμφωνα μὲ τὴν ἐκούσια ὁμολογία παρουσιάζει τέλεια τὴν εὐεργεσία τοῦ Θεοῦ. Γιατὶ εἶναι κατὰ κάποιον τρόπο κάποια ἀντεπιστροφή τῆς πρόνοιας ἢ ἀγιότητα τοῦ γνωστικοῦ καὶ ἀντίστροφη εὐνοια τοῦ φίλου τοῦ Θεοῦ. Οὔτε δηλαδὴ ὁ Θεὸς εἶναι ἀκούσια ἀγαθὸς, μὲ τὸν τρόπο πὺ ἡ φωτιὰ θερμαίνει (γιατὶ εἶναι ἐκούσια ἢ μετάδοση τῶν ἀγαθῶν σ' αὐτόν, ἔστω κι ἂν παίρνει προηγουμένως τὴν αἴτηση), οὔτε χωρὶς νὰ θέλει, θὰ σωθεῖ αὐτὸς πὺ σῶζεται· γιατὶ δὲν εἶναι ἄψυχος, ἀλλὰ περισσότερο ἀπὸ τὸν καθένα ἐκούσια καὶ προαιρετικὰ θὰ σπεύσει πρὸς τὴ σωτηρία. Γι' αὐτὸ ἔλαβε καὶ τὶς ἐντολὲς ὁ ἄνθρωπος, ὥστε ἀπὸ τὸ γεγονὸς αὐτὸ νὰ ἐκδηλώσει τὴν ὁρμὴ του πρὸς ὅποιο θέλει ἀπὸ ὅσα πρέπει νὰ προτιμηθοῦν ἢ ν' ἀποφευχθοῦν. Δὲν κάνει λοιπὸν ὁ Θεὸς τὸ καλὸ ἀπὸ ἀνάγκη, ἀλλὰ ἀπὸ ἐλεύθερη θέληση εὐεργετεῖ ὅσους ἀπὸ αὐτοὺς ἐπιστρέφουν. Ἡ πρόνοια δηλαδὴ πὺ ἔρχεται ἀπὸ τὸν Θεὸ σ' ἐμᾶς δὲν εἶναι ὑπηρεσία δουλικὴ πὺ προχωρεῖ ἀπὸ χειρότερους σὲ καλύτερους, ἀλλὰ ἀπὸ εὐσπλαχνία πρὸς τὴν ἀσθένειά μας γίνονται οἱ συνεχεῖς οἰκονομίες τῆς πρόνοιας, ὅπως ἢ πρόνοια τῶν βοσκῶν γιὰ τὰ πρόβατά τους καὶ τοῦ βασιλιᾶ γιὰ τοὺς ὑπηκόους του, ἀλλὰ καὶ τῶν ἴδιων μας πὺ ὑπακούομε στοὺς προϊσταμένους μας πὺ εἶναι ταγμένοι νὰ κυβερνοῦν σύμφωνα μὲ τὴν τάξη πὺ τοὺς δόθηκε ἀπὸ τὸν Θεό. Εἶναι λοιπὸν δοῦλοι καὶ ὑπηρετοῦν τὸ Θεῖο ὅσοι προσφέρουν τελείως ἐλεύθερη καὶ βασιλικὴ ὑπηρεσία μὲ θεοσεβὴ γνώμη καὶ γνώση.

Ἄλλὰ καὶ κάθε τόπος ἐπίσης εἶναι ἱερὸς πράγματι καὶ κάθε χρόνος κατὰ τὸν ὅποιο δεχόμαστε τὴ σκέψη τοῦ Θεοῦ. Καὶ ὅταν ὁ καλοπροαίρετος μαζί κι εὐάρεστος ζητεῖ μὲ τὴν προσευχὴ του, ὅπωςδήποτε συμβάλλει κι αὐτὸς στὴν ἐπιτυχία τοῦ αἰτήματός του, λαμβάνοντας μὲ

φορον ὁ τῶν ἀγαθῶν λάβοι δοτῆρ, ἀθρόα πάντα τῇ συλλήψει αὐτῆς
 ἔπεται τὰ ἀγαθὰ. Ἀμέλει ἐξετάζεται διὰ τῆς εὐχῆς ὁ τρόπος, πῶς ἔχει
 πρὸς τὸ προσῆκον. Εἰ δὲ ἡ φωνὴ καὶ ἡ λέξις τῆς νοήσεως χάριν δέδο-
 ται ἡμῖν, πῶς οὐχὶ αὐτῆς τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ νοῦ ἐπακούει ὁ Θεός,
 5 ὅπου γε ἤδη ψυχὴ ψυχῆς, καὶ νοῦς νοὸς ἐπαίει; Ὅθεν τὰς πολυφώ-
 νους γλώσσας οὐκ ἀναμένει ὁ Θεός, καθάπερ οἱ παρὰ ἀνθρώπων
 ἑρμηνεῖς, ἀλλ' ἀπάξαπλῶς ἀπάντων γνωρίζει τὰς νοήσεις, καὶ ὅπερ
 ἡμῖν ἡ φωνὴ σημαίνει, τοῦτο τῷ Θεῷ ἡ ἔννοια ἡμῶν λαλεῖ, ἦν καὶ πρὸ
 τῆς δημιουργίας εἰς νόησιν ἤξουσιν ἠπίστατο. Ἐξεστὶν οὖν μηδὲ φω-
 10 νῆ τὴν εὐχὴν παραπέμπειν, συντείνοντα μόνον δ' ἔνδοθεν τὸ πνευμα-
 τικὸν πᾶν εἰς φωνὴν τὴν νοητὴν, κατὰ τὴν ἀπερίσπαστον πρὸς τὸν
 Θεὸν ἐπιστροφὴν. Ἐπεὶ δὲ γενεθλίου ἡμέρας εἰκὼν ἡ ἀνατολή, κα-
 κεῖθεν τὸ φῶς αὐξεται ἐκ σκοτόυς λάμπαν τὸ πρῶτον, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἐν
 ἀγνοίᾳ κυλινδουμένοις ἀνέτειλε γνώσεως ἀληθείας ἡμέρα κατὰ λόγον
 15 τοῦ ἡλίου, πρὸς τὴν ἐωθινὴν ἀνατολὴν αἰ εὐχαί. Ὅθεν καὶ τὰ παλαι-
 τата τῶν ἱερῶν πρὸς δύοσιν ἔβλεπεν, ἵνα οἱ ἀπαντιπρόσωπον τῶν ἀ-
 γαλμάτων ἰστάμενοι πρὸς ἀνατολὴν τρέπεσθαι διδάσκωνται. «Κατευ-
 θυνθήτω ἡ προσευχή μου ὡς θυμίαμα ἐνώπιόν σου, ἔπαρσις τῶν
 χειρῶν μου θυσία ἔσπερινή», οἱ Ψαλμοὶ λέγουσι.

20 Τοῖς μοχθηροῖς τοίνυν τῶν ἀνθρώπων ἡ εὐχὴ οὐ μόνον εἰς τοὺς
 ἄλλους, ἀλλὰ καὶ εἰς σφᾶς αὐτοὺς βλαβερωτάτη. Εἰ γοῦν καὶ ἅ φασιν
 εὐτυχήματα αἰτησάμενοι λάβοιεν, βλάβπει λαβόντας αὐτούς, ἀνεπι-
 στήμονας τῆς χρήσεως αὐτῶν ὑπάρχοντας. Οἱ μὲν γάρ, ἃ οὐκ ἔχουσι,
 εὔχονται κτήσασθαι, καὶ τὰ δοκοῦντα ἀγαθὰ, οὐ τὰ ὄντα, αἰτοῦνται.

25 Ὁ γνωστικὸς δέ, ὧν μὲν κέκτηται, παραμονήν, ἐπιτηδειότητα δὲ εἰς ἃ
 μέλλει ὑπερβαίνειν, καὶ αἰδιότητα ὧν οὐ λήψεται αἰτήσεται· τὰ δὲ ὄν-
 τως ἀγαθὰ τὰ περὶ ψυχὴν, εὔχεται εἶναί τε αὐτῷ καὶ παραμεῖναι· ταύ-
 τη οὐδὲ ὀρέγεται τινος τῶν ἀπόντων, ἀρκούμενος τοῖς παροῦσιν. Οὐ
 γὰρ ἔλλιπής τῶν οἰκείων ἀγαθῶν, ἱκανὸς ὧν ἤδη αὐτῷ ἐκ τῆς θείας
 30 χάριτός τε καὶ γνώσεως, ἀλλὰ αὐτάρκης μὲν γενόμενος, ἀνενδεῆς δὲ
 τῶν ἄλλων, τὸ παντοκρατορικὸν δὲ βούλημα ἐγνωκώς, καὶ ἔχων ἅμα

εὐχαρίστηση, μὲ ὅσα λέγει στήν προσευχή του, τὸ ποθούμενο. Καὶ ὅταν ἐκεῖνος ποὺ μᾶς δίνει τὰ ἀγαθὰ δεχτεῖ τὴν προθυμία μας, ἀμέσως μὲ τὸ ποὺ θὰ τὴ λάβει ἀκολουθοῦν ἀμέσως ὅλα τὰ ἀγαθὰ. Μὲ τὴν προσευχή ἐρευνᾶται βέβαιαι ὁ τρόπος, σὲ ποιά σχέση βρίσκεται μ' αὐτὸ ποὺ πρέπει. Κι ἂν ἡ φωνὴ καὶ ὁμιλία μᾶς ἔχουν δοθεῖ γιὰ τὴ συνενόησή μας, πῶς ὁ Θεὸς δὲν ἀκούει τὴν ἴδια τὴν ψυχὴ καὶ τὸν ἴδιο τὸ νοῦ, ὅταν ἡ ψυχὴ ἀκούει τὴν ψυχὴ καὶ ὁ νοῦς τὸ νοῦ; Γι' αὐτὸ ὁ Θεὸς δὲν περιμένει τίς φλύαρες γλώσσες, ὅπως οἱ διερμηνεῖς τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ μὲ μᾶς γνωρίζει ὅλων τίς σκέψεις, κι αὐτὸ ποὺ σ' ἐμᾶς δηλώνει ἡ φωνή, αὐτὸ τὸ λέει στὸν Θεὸ ἡ σκέψη μας, τὴν ὁποία καὶ πρὶν ἀπὸ τὴ δημιουργία γνώριζε ὅτι θὰ ἔφτανε στὸ νοῦ. Εἶναι δυνατὸ λοιπὸν χωρὶς φωνὴ νὰ ἀναπέμπεται ἡ προσευχή, ἀρκεῖ μόνο νὰ εἶναι συγκεντρωμένη στὴ νοητὴ φωνὴ κάθε πνευματικὴ δύναμη μέσα μας κατὰ τὴν ἀπερίσπαστη συναναστροφή μας μὲ τὸν Θεό.

Ἐπειδὴ τώρα ἡ ἀνατολὴ συμβολίζει τὴ γενέθλια ἡμέρα κι ἀπὸ ἐκεῖ ἐκπέμπεται τὸ φῶς «ἀφοῦ ἔλαμψε μέσα ἀπὸ τὸ σκότος»¹⁰ στήν ἀρχή, ἀλλὰ καὶ σ' αὐτοὺς ποὺ κυλιοῦνταν μέσα στήν ἄγνοια ἀνέτειλε ἡ ἡμέρα γνώσης τῆς ἀλήθειας κατ' ἀναλογία μὲ τὸν ἥλιο, ἔτσι οἱ προσευχῆς γίνονται μὲ στροφή πρὸς τὴν ἀνατολή. Γι' αὐτὸ καὶ τὰ ἀρχαιότατα ἱερὰ ἔβλεπαν στὴ δύση, ὥστε ὅσοι στέκονταν καταπέναντι στὰ ἀγάλματα νὰ διδάσκονται νὰ στρέφονται πρὸς τὴν ἀνατολή. «Ἄς ἀνεβεῖ σ' ἐσένα ἡ προσευχή μου σὰν θυμίαμα μπροστὰ σου· ὑψώνοντας σ' ἐσένα τὰ χέρια μου, σοῦ προσφέρω θυσία ἐσπερινή»¹¹, λένε οἱ ψαλμοί.

Τῶν μοχθηρῶν λοιπὸν ἀνθρώπων ἡ προσευχή δὲν εἶναι βλαβερὴ στοὺς ἄλλους μόνο, ἀλλὰ καὶ σ' αὐτοὺς τοὺς ἴδους. Ἀκόμα κι ἂν λάβουν αὐτὰ ποὺ θεωροῦν καλοτυχίες τους, τοὺς βλάπτουν ὅταν τὰ λάβουν, ἂν δὲν γνωρίζουν πῶς νὰ τὰ μεταχειριστοῦν. Οἱ ἄλλοι δηλαδὴ προσεύχονται ν' ἀποχτήσουν αὐτὰ ποὺ δὲν ἔχουν, καὶ ζητοῦν τὰ θεωρούμενα ἀγαθὰ, καὶ ὄχι τὰ πραγματικά. Ὁ γνωστικὸς θὰ ζητήσῃ γιὰ ὅσα ἔχει τὴν παραμονὴ τους, καταλληλότητα γιὰ ὅσα μέλλει νὰ λάβει, καὶ αἰωνιότητα γιὰ ὅσα δὲν θὰ λάβει. Τὰ πραγματικὰ ἀγαθὰ, τ' ἀγαθὰ τῆς ψυχῆς, προσεύχεται νὰ ὑπάρχουν σ' αὐτὸν καὶ νὰ παραμείνουν. Ἐτσι δὲν ἐπιθυμεῖ τίποτε ἀπὸ ὅσα δὲν ἔχει, ἀλλὰ ἀρκεῖται σὲ ὅσα ἔχει. Δὲν ἔχει δηλαδὴ ἔλλειψη ἀπὸ τὰ δικά του ἀγαθὰ, γιατί εἶναι γεμάτος ἀπὸ τὴ θεία χάρη καὶ γνώση. Ἄλλ' ἀφοῦ ἔγινε αὐτάρκης καὶ δὲν ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ τὰ ἄλλα, κι ἀφοῦ ἔχει καταλάβει τὸ θέλημα τοῦ Παντο-

καὶ εὐχόμενος, προσεχῆς τῇ πανσθενεῖ δυνάμει γενόμενος, πνευμα-
 τικὸς εἶναι σπουδάσας διὰ τῆς ἀορίστου ἀγάπης, ἦνεται τῷ Πνεύ-
 ματι. Οὗτος ὁ μεγαλόφρων, ὁ τὸ πάντων τιμιώτατον, ὁ τὸ πάντων ἀγα-
 θώτατον κατὰ τὴν ἐπιστήμην κεκτημένος, εὐθικτος μὲν κατὰ τὴν προσ-
 5 βολὴν τῆς θεωρίας, ἔμμονον δὲ τὴν τῶν θεωρητῶν δύνάμιν ἐν τῇ ψυχῇ
 κεκτημένος, τουτέστι τὴν διορατικὴν τῆς ἐπιστήμης δριμύτητα. Ταύ-
 τὴν δὲ ὡς ἔνι μάλιστα θιάζεται κτήσασθαι τὴν δύνάμιν, ἐγκρατῆς γενό-
 μενος «τῶν ἀντιστρατενομένων τῷ κῶ», καὶ τῇ μὲν θεωρίᾳ ἀδιαλείπτως
 προσεδρεύων, τῇ ἐφεκτικῇ δὲ τῶν ἠδέων καὶ τῇ κατορθωτικῇ τῶν πρα-
 10 κτέων ἐγγυμνασάμενος ἀσκήσει, πρὸς τούτοις ἐμπειρία πολλῇ χρησά-
 μενος, τῇ κατὰ τὴν μάθησίν τε καὶ τὸν θίον, παρρησίαν ἔχει, οὐ τὴν
 ἀπλῶς οὕτως ἀθυρόγλωσσον δύνάμιν, δύνάμιν δὲ ἀπλῶ λόγῳ χρωμέ-
 νην, μηδὲν τῷ λεχθῆναι δυναμένων κατὰ τὸν προσήκοντα καιρὸν, ἐφ'
 ὧν μάλιστα χρῆ, ἐπικρουπτομένην μήτε διὰ χάριν μήτε διὰ φόβον.

15 Ὁ γοῦν ἀξιολόγως τὰ περὶ Θεοῦ διειληφώς, δεδιδαγμένος πρὸ
 αὐτῆς τῆς ἀληθείας χοροῦ μυστικοῦ, λόγῳ τῷ προτρέποντι ἐπὶ τὸ
 μέγεθος τῆς ἀρετῆς, κατ' ἀξίαν αὐτὴν τε καὶ τὰ ἀπ' αὐτῆς ἐνδεικνυ-
 μένῳ χρῆται μετὰ διάρματος ἐνθέου τῆς εὐχῆς, τοῖς νοητοῖς καὶ πνευ-
 ματικοῖς ὡς ἔνι μάλιστα γνωστικῶς οἰκειούμενος. Ὅθεν ἡμερος καὶ
 20 πρᾶος ἀεὶ, εὐπρόσοιτος, εὐαπάντητος, ἀνεξίκακος, εὐγνώμων, εὐσυν-
 εῖδητος, ἀυστηρός· οὗτος ἡμῖν, ἀυστηρός οὐκ εἰς τὸ ἀδιάφθορον μό-
 νον, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ ἀπειραστον (οὐδαμῇ γὰρ ἐνδόσιμον οὐδὲ ἀλώσι-
 μον ἠδονῇ τε καὶ λύπῃ τὴν ψυχὴν παρίστησι), δικαστῆς, εἰάν ὁ λόγος
 καλῆ, ἀκλινῆς γενόμενος, μηδ' ὅτιοῦν τοῖς πάθεσι χαριζόμενος, ἀ-
 25 μεταστάτῳ ἢ πέφυκε τὸ δίκαιον πορεύεσθαι θαδίζων, πεπεισμένος εὖ
 μάλα παγκάλως διοικεῖσθαι τὰ πάντα, καὶ εἰς τὸ ἄμεινον ἀεὶ τὴν προ-
 κοπὴν προϊέναι ταῖς ἀρετῆν ἐλομέναις ψυχαῖς, ἔστ' ἂν ἐπ' αὐτὸ ἀφί-
 κωνται τὸ ἀγαθόν, ἐπὶ προθύροις, ὡς εἶπεῖν, τοῦ Πατρὸς προσεχεῖς τῷ
 μεγάλῳ ἀρχιερεῖ γενόμεναι.

30 Οὗτος ἡμῖν ὁ γνωστικὸς ὁ πιστός, ὁ πεπεισμένος ἄριστα διοικεῖ-
 σθαι τὰ κατὰ τὸν κόσμον. Ἀμέλει πᾶσιν εὐαρεστεῖται τοῖς συμβαίνου-
 σιν. Εὐλόγως οὖν οὐδὲν ἐπιζητεῖ τῶν κατὰ τὸν θίον εἰς τὴν ἀναγκαίαν

κράτορα, και τὸ ἔχει και προσεύχεται νὰ τὸ ἔχει, πλησιάζοντας τὴν πανίσχυρη δύναμη, ἐπειδὴ ἐνδιαφέρθηκε νὰ εἶναι πνευματικός, μὲ τὴν ἀπεριόριστη ἀγάπη ἐνώθηκε μὲ τὸ Πνεῦμα. Αὐτὸς εἶναι ὁ μεγαλόφρων, πὺν ἔχει ἀποκτήσει τὸ πολυτιμότερο ἀπὸ ὄλα και τὸ ἀγαθότερο ἀπὸ ὄλα μὲ τὴ γνώση, πὺν εἶναι εὐκολοπροσαρμοστη στη θεωρία και ἔχει σταθερὴ μέσα στὴν ψυχὴ του τὴ δύναμη γιὰ τὰ ἀντικείμενα τῆς θεωρίας, δηλαδὴ τὴ διορατικὴ διεισδυτικότητα τῆς γνώσης. Αὐτὴ τὴ δύναμη βιάζεται ν' ἀποχτήσῃ ὅσο τὸ δυνατὸ περισσότερο, δείχνοντας ἐγκράτεια «σ' αὐτοὺς πὺν ἀντιστρατεύονται στὸ νοῦ»¹², και ἐπιμένει βέβαια χωρὶς διάλειμμα στη θεωρία, εἶναι ὅμως γυμνασμένος στὴν ἄσκηση νὰ συγκρατεῖται μπροστὰ στὰ εὐχάριστα και νὰ κατορθώνει αὐτὰ πὺν πρέπει νὰπραχθοῦν. Ἐκτὸς ἀπὸ αὐτὰ ἀποκτώντας πολλὴ ἐμπειρία ἀπὸ τὴ μάθηση και τὴ ζωὴ, ἔχει παρησία, ὄχι ἀπλῶς τὴ δύναμη πὺν ἔχει ὁ ἀθυρόστομος, ἀλλὰ τὴ δύναμη πὺν ἐκφράζεται μὲ τὸν ἀπλὸ λόγο, και τίποτε ἀπὸ αὐτὰ πὺν μπορούν νὰ εἰπωθοῦν τὴν ὥρα πὺν πρέπει, γι' αὐτὰ πὺν εἶναι μεγάλη ἀνάγκη, δὲν κρύβει, οὔτε γιὰ νὰ κερδίσει εὐνοια οὔτε ἀπὸ φόβο.

“Ὅποιος λοιπὸν ἔχει ἐκθέσει μὲ ἄξιο λόγο τὰ σχετικὰ μὲ τὸν Θεό, διδαγμένος ἀπὸ τὸ μυστικὸ χορὸ τῆς ἴδιας τῆς ἀλήθειας, χρησιμοποιεῖ τὸ λόγο πὺν προτρέπει πρὸς τὸ μέγεθος τῆς ἀρετῆς, δείχνοντας ἐπάξια τὴν ἴδια και ὄσα προέρχονται ἀπὸ αὐτὴν, μὲ ἔνθετη ἔξαρση τῆς προσευχῆς οἰκειοῦται γνωστικὰ ὄσο γίνεται τὰ νοητὰ και πνευματικὰ. Γι' αὐτὸ εἶναι πάντοτε ἡμερος και πράος, εὐκόλος νὰ τὸν συναντήσῃς και νὰ τὸν πλησιάσῃς, ἀνεξίκακος, εὐγνώμων, εὐσυνείδητος, αὐστηρὸς. Αὐτὸς εἶναι ὁ αὐστηρὸς γιὰ μᾶς δικαστὴς, ὄχι μόνον ἐπειδὴ εἶναι ἀδιάφθορος, ἀλλὰ ὑπερνικᾷ και τοὺς πειρασμοὺς (γιατὶ πουθενὰ δὲν δείχνει τὴν ψυχὴ νὰ ὑποχωρεῖ και νὰ ὑποκύπτει στὴν ἡδονὴ και στὴ λύπη) ἀν τὸ καλεῖ ὁ λόγος, ἀφοῦ γίνεῖ ἀμετακίνητος, και δὲν χαρίζει τὸ παραμικρὸ στὰ πάθη, βαδίζοντας ἀπαρέγκλιτα ὄπως εἶναι τὸ δίκαιο, μὲ σταθερὴ πεποίθηση, ὄτι τὰ πάντα κυβερνοῦνται πᾶγκαλα και πάντοτε προοδεύουν ὄλοένα στὸ καλύτερο οἱ ψυχῆς πὺν διάλεξαν τὴν ἀρετὴ, ὄσπου νὰ φτάσουν στὸ ἴδιο τὸ ἀγαθὸ, στὰ πρόθυρα, γιὰ νὰ τὸ πῶ ἔτσι, τοῦ Πατέρα, φτάνοντας πλησίον τοῦ μεγάλου ἀρχιερέα.

Αὐτὸς εἶναι σ' ἐμᾶς ὁ γνωστικὸς ὁ πιστὸς, πὺν πιστεύει ὄτι τὰ πράγματα τοῦ κόσμου διοικοῦνται ἄριστα. Βέβαια εἶναι εὐχαριστημένος μὲ ὄλα ὄσα συμβαίνουν. Εἶναι λοιπὸν εὐλόγο νὰ μὴν ἐπιζητεῖ τίπο-

χρήσιν εὐθέτων, πεπεισμένος ὡς ὁ τὰ πάντα εἰδὼς Θεός, ὅτι ἂν συμ-
 φέρη καὶ οὐκ αἰτουμένοις τοῖς ἀγαθοῖς χορηγεῖ. Καθάπερ γάρ, οἶμαι,
 τῷ τεχνικῷ τεχνικῶς, καὶ τῷ ἐθνικῷ ἐθνικῶς, οὕτω καὶ τῷ γνωστικῷ
 γνωστικῶς ἕκαστα ἀποδίδονται. Καὶ ὁ μὲν ἐξ ἐθνῶν ἐπιστρέφων, τὴν
 5 πίστιν, ὁ δὲ εἰς γνῶσιν ἐπαναβαίνων «τῆς ἀγάπης τὴν τελειότητα» αἰ-
 τήσεται. Κορυφαῖος δ' ἤδη ὁ γνωστικὸς θεωρίαν εὐχεται αὔξειν τε καὶ
 παραμένειν, καθάπερ ὁ κοινὸς ἄνθρωπος τὸ συνεχὲς ὑγιαίνειν. Ναὶ
 μὴν μηδὲ ἀποπεσεῖν ποτε τῆς ἀρετῆς αἰτήσεται, συνεργῶν μάλιστα
 πρὸς τὸ ἄπτωτος διαγενέσθαι. Οἶδε γὰρ καὶ τῶν ἀγγέλων τινάς, ὑπὸ
 10 ραθυμίας ὀλισθήσαντας αὐθις χαμαί, μηδέπω τέλεον εἰς τὴν μίαν ἐκεί-
 νην ἔξιν ἐκ τῆς εἰς τὴν διπλὴν ἐπιτηδειότητος ἐκθλίψαντας ἑαυτοῦς.
 Τῷ δὲ ἐνθένδε εἰς γνώσεως ἀκρότητα καὶ τὸ ἐπαναβεβηκὸς ὕψος ἀν-
 δρὸς ἐντελοῦς γεγυμνασμένῳ προσόδου τὰ κατὰ χρόνον καὶ τόπον
 ἅπαντα ἀμεταπτώτως βιοῦν ἐλομένῳ καὶ ἀσκοῦντι διὰ τὴν τῆς γνώ-
 15 μης πάντοθεν μονότονον ἐδραιότητα· ὅσοις δὲ βρῖθουσά τις ἔτι ὑπο-
 λείπεται γωνία κάτω ρέπουσα, καὶ κατασπᾶται τὸ διὰ τῆς πίστεως
 ἀναγόμενον. Τῷ ἄρα ἀναπόβλητον τὴν ἀρετὴν ἀσκήσει γνωστικῇ
 πεπονημένῳ φυσιοῦται ἢ ἔξις, καὶ καθάπερ τῷ λίθῳ τὸ βάρος, οὕτω
 τῷδε ἢ ἐπιστήμη ἀναπόβλητος, οὐκ ἀκουσίως, ἀλλ' ἐκουσίως, δυνάμει
 20 λογικῇ καὶ γνωστικῇ καὶ προνοητικῇ καθίσταται.

Ἐπεὶ δὲ τὸ μὴ ἀποβληθῆναι δι' εὐλαβείας ἀναπόβλητον γίνεται,
 τῆς μὲν εὐλαβείας πρὸς τὸ μὴ ἁμαρτάνειν, τῆς δὲ εὐλογιστίας πρὸς τὸ
 ἀναπόβλητον τῆς ἀρετῆς ἀνθέξεται. Ἡ γνῶσις δὲ ἔοικεν τὴν εὐλογι-
 στίαν παρέχειν, διορᾶν διδάσκουσα τὰ βοηθεῖν πρὸς τὴν παραμονὴν
 25 τῆς ἀρετῆς δυνάμενα. Μέγιστον ἄρα ἢ γνῶσις τοῦ Θεοῦ· διὸ καὶ ταύ-
 τη σφύζεται τὸ ἀναπόβλητον τῆς ἀρετῆς. Ὁ δὲ ἐγκωκῶς τὸν Θεὸν ὄ-
 σιος καὶ εὐσεβῆς μόνος ἄρα ὁ γνωστικὸς εὐσεβῆς ἡμῖν εἶναι δέδει-
 κται. Οὗτος χαίρει μὲν ἐπὶ τοῖς παροῦσιν ἀγαθοῖς, γέγηθε δὲ ἐπὶ τοῖς
 ἐπηγγελμένοις, ὡς ἤδη παροῦσιν· οὐ γὰρ λέληθεν αὐτὸν ὡς ἂν ἀπόντα
 30 ἔτι, δι' ὧν ἔγνω φθάσας οἰά ἐστιν. Τῇ γνώσει οὖν πεπεισμένος καὶ ὡς
 ἔστιν ἕκαστον τῶν μελλόντων, κέκτηται τοῦτο. Τὸ γὰρ ἐνδεὲς καὶ ἐπι-

τε ἀπὸ ὅσα εἶναι κατάλληλα γιὰ τὶς ἀπαραίτητες ἀνάγκες τῆς ζωῆς, ὄντας πεπεισμένος, ὅτι ὁ Θεός, πού γνωρίζει τὰ πάντα, μᾶς χορηγεῖ ὅ,τι μᾶς συμφέρει, ἀκόμα καὶ χωρὶς νὰ ζητᾶμε τὰ ἀγαθὰ. "Ὅπως δηλαδή, νομίζω, στὸν τεχνικὸ τεχνικά καὶ στὸν ἔθνικὸ ἔθνικά, ἔτσι ἀποδίδεται καὶ στὸ γνωστικὸ κάθετι γνωστικά. Καὶ ἐκεῖνος βέβαια πού ἐπιστρέφει ἀπὸ τὰ ἔθνη, θὰ ζητήσῃ τὴν πίστη, ἐνῶ ἐκεῖνος πού ἀνεβαίνει στὴ γνώση θὰ ζητήσῃ «τὴν τελειότητα τῆς ἀγάπης»¹³. Βρισκόμενος στὴν κορυφὴ πιά ὁ γνωστικὸς προσεύχεται ν' αὐξάνεται ἡ θεωρία καὶ νὰ παραμένει, ὅπως ὁ κοινὸς ἄνθρωπος εὐχεται νὰ εἶναι συνεχῶς ὑγιής. Καὶ βέβαια θὰ ζητήσῃ νὰ μὴ ἐκπέσει ποτὲ ἀπὸ τὴν ἀρετὴ, συνεργώντας μάλιστα στὸ νὰ μὴ ἐκπέσει. Γιατὶ γνωρίζει ὅτι καὶ μερικοὶ ἄγγελοι, πού ἀπὸ ραθυμία γλύστρησαν κι ἔπεσαν¹⁴ κάτω, οὐδέποτε ἀπῆλλαξαν τέλεια τὸν ἑαυτό τους ἀπὸ τὴ διπλὴ ροπὴ, γιὰ νὰ πᾶνε στὴ μιὰ ἐκείνη ἕξῃ. Αὐτὸν ὅμως πού ἔχει γυμναστῆ ἀπὸ ἐδῶ στὴν ἀκραία γνώση καὶ στὸ ἔσχατο ὕψος τοῦ τέλειου ἀνδρα, τὸν βοηθαεὶ κάθε τόπος καὶ χρόνος, ἐπειδὴ διάλεξε νὰ ζεῖ καὶ νὰ ἀσκεῖται χωρὶς καμμιά πτώση, χάρη στὴν ἀμετακίνητη σταθερότητα τῆς γνώμης του. Σὲ ὅσους ὅμως ἐξακολουθεῖ ν' ἀπομένει κάποια γωνία τῆς ψυχῆς βαριά πού ρέπει πρὸς τὰ κάτω, τραβάει μαζί της τὸ μέρος πού ὑψώνει ἡ πίστη. Σ' αὐτὸν λοιπὸν πού μὲ τὴ γνωστικὴ ἀσκηση ἔκανε ἀνεξάλειπτη τὴν ἀρετὴ, ἡ ἕξῃ γίνεται φυσικὴ, κι ὅπως στὴν πέτρα τὸ βάρος, ἔτσι καὶ σ' αὐτὸν ἡ γνώση γίνεται ἀνεξάλειπτη, ὄχι ἄθελά του, ἀλλὰ μὲ τὴ θέλησή του, μὲ λογικὴ καὶ γνωστικὴ καὶ προνοητικὴ δύναμη.

Κι ἐπειδὴ ὅ,τι ἀπὸ εὐλάβεια δὲν ἐξαλείφεται γίνεται πιά ἀνεξάλειπτο, θὰ κρατήσῃ τὴν εὐλάβεια γιὰ νὰ μὴν ἀμαρτάνει καὶ τὸν ὀρθὸ λογισμό γιὰ νὰ μὴν ἐξαλειφθεῖ ἡ ἀρετὴ. Τὸν ὀρθὸ λογισμό τὸν παρέχει φαίνεται ἡ γνώση, διδάσκοντας νὰ διακρίνομε ὅσα μποροῦν νὰ βοηθήσουν στὴν παραμονὴ τῆς ἀρετῆς, εἶναι ἐπομένως σημαντικότερη ἡ γνώση τοῦ Θεοῦ, γι' αὐτὸ καὶ μ' αὐτὴ διατηρεῖται τὸ νὰ παραμείνει καὶ νὰ μὴν ἀποβληθεῖ ἡ ἀρετὴ. Κι αὐτὸς πού γνώρισε τὸν Θεὸ εἶναι ἅγιος καὶ εὐσεβής. Ἐπομένως ἀποδείχτηκε, ὅτι ὁ γνωστικὸς μόνο εἶναι εὐσεβής. Αὐτὸς χαίρεται μὲ τὰ ἀγαθὰ πού ἔχει καὶ γεμίζει μὲ ἀγαλλίαση γιὰ ὅσα ἔχει λάβει ὑπόσχεση, σὰ νὰ εἶναι ἤδη παρόντα. Γιατὶ δὲν διαφεύγουν τὴν προσοχὴ του, ὅτι εἶναι αὐτὰ ἀπόντα ἀκόμα, ἐπειδὴ γνώρισε προηγουμένως τί λογῆς εἶναι. Τὸ κατέχει αὐτὸ πιστεύοντας ἀπόλυτα, ἐπειδὴ γνωρίζει πῶς εἶναι καθένα ἀπὸ τὰ μελλοντικά. Τὸ ἀνε-

δεές πρὸς τὸ ἐπιβάλλον μετρεῖται. Εἰ γοῦν σοφίαν κέκτηται καὶ θεῖον ἢ σοφία, ὁ ἀνενδεοῦς μετέχων ἀνενδεῆς εἶη ἄν. Οὐ γὰρ ἡ τῆς σοφίας μετάδοσις κινούντων καὶ ἰσχύοντων ἀλλήλους τῆς τε ἐνεργείας καὶ τοῦ μετεσχόντος γίνεται, οὐδὲ ἀφαιρουμένου τινός, οὐδὲ ἐνδεοῦς γινομέ-
 5 νου. Ἀμείωτος δ' οὖν ἡ ἐνέργεια δι' αὐτῆς τῆς μεταδόσεως δείκνυται. Οὕτως οὖν πάντα ἔχει τὰ ἀγαθὰ ὁ γνωστικός ἡμῖν κατὰ τὴν δύναμιν, οὐδέπω δὲ καὶ κατὰ τὸν ἀριθμὸν· ἐπεὶ κἂν ἀμετάθετος ᾗν κατὰ τὰς ὀφειλομένας ἐνθέους προκοπὰς τε καὶ διοικήσεις

Τούτῳ συλλαμβάνει καὶ ὁ Θεός, προσεχεστέρα τιμήσας ἐπισκοπῆ.
 10 Ἡ γὰρ οὐχὶ τῶν ἀγαθῶν ἀνδρῶν χάριν καὶ εἰς τὴν τούτων κτῆσιν καὶ ὠφέλειαν, μᾶλλον δὲ σωτηρίαν, τὰ πάντα γέγονεν; Οὐκ οὖν ἀφέλοιτο ἂν τούτους τὰ δι' ἀρετῆν, δι' οὓς τὰ γεγονότα. Δῆλον γὰρ ὡς τὴν φύσιν αὐτῶν τὴν ἀγαθὴν καὶ τὴν προαίρεσιν τὴν ἀγίαν τιμώμενός τε, καὶ τοῖς εὖ θιοῦν ἐπανηρημένοις ἰσχὺν πρὸς τὴν λοιπὴν σωτηρίαν ἐμπνεῖ,
 15 τοῖς μὲν προτρέπων μόνον, τοῖς δὲ ἀξίοις γενομένοις ἐξ ἑαυτῶν καὶ συλλαμβανόμενος· ἐπιγεννηματικὸν γὰρ ἅπαν τῷ γνωστικῷ τὸ ἀγαθόν· εἴ γε δὴ τὸ τέλος ἐστὶν αὐτῷ ἐπίστασθαι καὶ πράσσειν ἐπισημό-
 νως ἕκαστον. Ὡς δὲ ὁ ἰατρὸς ὑγείαν παρέχεται τοῖς συνεργοῦσι πρὸς ὑγείαν, οὕτω καὶ ὁ Θεὸς τὴν αἰδίου σωτηρίαν τοῖς συνεργοῦσι πρὸς
 20 γνῶσιν τε καὶ εὐπραγίαν, σὺν δὲ τῷ ποιεῖν, ὄντων ἐφ' ἡμῖν ἃ προστά-
 τουσιν αἱ ἐντολαί, καὶ ἡ ἐπαγγελία τελειοῦται. Καί μοι δοκεῖ κάκεινο καλῶς παρὰ τοῖς Ἑλλησι λέγεσθαι· Ἀθλητῆς τις οὐκ ἀγενῆς ἐν τοῖς πάλαι, πολλῷ τῷ χρόνῳ τὸ σωματίον εὖ μάλα πρὸς ἀνδρείαν ἀσκήσας, εἰς Ὀλύμπια ἀναβάς, εἰς τοῦ Πισαίου Διὸς τὸ ἄγαλμα ἀποβλέψας,
 25 “Εἰ πάντα”, εἶπεν, “ὦ Ζεῦ, δεόντως μοι τὰ πρὸς τὸν ἀγῶνα παρασκευ-
 ασαι, ἀπόδος φέρων δικαίως τὴν νίκην ἐμοί”.

Ἐπεὶ γὰρ καὶ τῷ γνωστικῷ ἀνεπιλήπτως καὶ εὐσυνειδήτως τὰ παρ' ἑαυτὸν πάντα ἐκπεπληρωκότι, εἰς τε τὴν μάθησιν, εἰς τε τὴν συν-
 ἀσκησιν, εἰς τε τὴν εὐποιίαν, καὶ εἰς τὴν εὐαρέστησιν τῷ Θεῷ, τὸ πᾶν
 30 συναίρειται πρὸς τὴν τελειότητα τὴν σωτηρίαν. Ταῦτ' οὖν ἀπαιτεῖται

15. Ἀπὸ τὴν πόλη τῆς Ἡλείας Πίσα.

παρκές και τὸ ἔλλιπές ἔχουν ὡς μέτρο τους αὐτὸ πού τοὺς ἀνήκει. Ἐπιπλέον ἢ σοφία ἔχει καὶ εἶναι ἢ σοφία θεῖο πράγμα, ὅποιος διαθέτει αὐτὸ πού εἶναι ἀνεκδεδεμένος, εἶναι καὶ αὐτὸς ἀνεκδεδεμένος. Γιατὶ ἢ μετάδοση τῆς σοφίας δὲν γίνεται μὲ τὴν ἀμοιβαία κίνηση καὶ κατοχὴ τῆς ἐνέργειας καὶ ἐκείνου πού τὴ μετέχει, οὔτε μὲ τὸ ν' ἀφαιρεθεῖ ἀπὸ κάποιον, οὔτε μὲ τὸ νὰ γίνει ἐκδεδεμένος. Παρουσιάζεται λοιπὸν ἀμείωτη ἢ ἐνέργεια μὲ τὴν ἴδια τὴ μετάδοση. Ἐπιπλέον ὁ γνωστικὸς ἔχει ὅλα τὰ ἀγαθὰ, ὡς πρὸς τὴ δύναμη, ὄχι ὅμως καὶ ὡς πρὸς τὸν ἀριθμὸ, γιατί τότε δὲν θὰ μπορούσε νὰ μετακινηθεῖ στίς ὀφειλόμενες ἐνθεες προόδους καὶ ὑπερρεσίες.

Αὐτὸν τὸν βοηθεῖ καὶ ὁ Θεὸς τιμώντας τον μὲ περισσότερο σαφὴ ἐπιμέλειά του. Ἐπιπλέον δὲν ἔχουν γίνει ὅλα γιὰ χάρι τῶν ἀγαθῶν ἀνδρῶν γιὰ νὰ τὰ χρησιμοποιοῦν καὶ νὰ ὠφελοῦνται, ἢ καλύτερα γιὰ τὴ σωτηρία τους; Δὲν θ' ἀφαιρεθοῦν λοιπὸν ἀπὸ αὐτοὺς ὅσα ἔχουν χάρι στὴν ἀρετὴ τους, γιὰ τοὺς ὁποίους ἐγιναν ὅσα ἐγιναν. Εἶναι ἐπομένως ὀλοφάνερο, ὅτι τιμώντας τὴν ἀγαθὴ φύση τους καὶ τὴν ἀγία προαίρεσή τους, ἐμπνέει καὶ σ' αὐτοὺς πού διάλεξαν τὸν ὀρθὸ βίον ἰσχυρὰ γιὰ τὴν λοιπὴ σωτηρία, ἄλλους προτρέποντάς τους μόνο, ἐνῶ ὁποίους ἐγιναν ἀξιόλογοι ἀπὸ μόνοι τους τοὺς βοηθεῖ. Γιατὶ ὅλο τὸ ἀγαθὸ ἔρχεται ἐκ τῶν ὑπέρων στὸν γνωστικὸ, ἐφόσον βέβαια τελικὸς σκοπὸς του εἶναι νὰ γνωρίζει καὶ νὰ πράττει μὲ γνώση τὸ κάθετι. Καὶ ὅπως ὁ γιατρός δίνει τὴν ὑγεία σ' ὁποίους συνεργοῦν στὴν ἀπόχτηση τῆς ὑγείας, ἔτσι καὶ ὁ Θεὸς παρέχει τὴν αἰώνια σωτηρία σ' αὐτοὺς πού συνεργοῦν στὴν ἀπόχτηση τῆς γνώσης καὶ τῆς ἰκανότητος νὰ πράττουν τὸ καλὸ καὶ μαζί μὲ τὸ νὰ πράττουν, ἀφοῦ εἶναι στὴν ἐξουσία μας ὅσα προστάζουν οἱ ἐντολές, ὀλοκληρώνεται καὶ ἢ ἐπαγγελία. Καὶ νομίζω πὼς εἶναι σωστὸ ἐκεῖνο πού ἔχει λεχθεῖ ἀπὸ τοὺς Ἑλληνας Ἐνας ἀθλητὴς ὄχι ἀσήμαντος, παλαιά, ἀφοῦ γιὰ πολὺ καιρὸ ἀσκήθηκε γιὰ νὰ δυναμώσει τὸ ἀδύνατο σῶμα του ἀνέβηκε στὰ Ὀλύμπια, καὶ ἀφοῦ ἔστρεψε τὸ βλέμμα του στὸ ἀγαλμα τοῦ Πισαίου¹⁵ Δία, παρακάλεσε· “Ἐάν ἔχω προπονηθεῖ, Δία, ὅπως πρέπει σὲ ὅλα γιὰ τὸν ἀγῶνα, δῶσε δίκαια τὴ νίκη σ' ἐμένα”.

Ἐπιπλέον καὶ στὸν γνωστικὸ πού ἔχει ἐκπληρώσει ἀψογα καὶ εὐσυνείδητα ὅσα ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ του στὴ μάθηση, στὴν ἀσκήση, στὴν εὐποιία καὶ στὴν εὐαρέστηση στὸν Θεό, τὸ πᾶν συγκεντρώνεται στὴν τελειότητα πού χαρίζει σωτηρία. Αὐτὰ δηλαδὴ ζητοῦνται ἀπὸ ἐμᾶς,

παρ' ἡμῶν τὰ ἐφ' ἡμῖν καὶ τῶν πρὸς ἡμᾶς ἀνηκόντων, παρόντων τε καὶ ἀπόντων, αἵρεσίς τε καὶ πόθος καὶ κτῆσις καὶ χρῆσις καὶ διαμονή. Διὸ καὶ ἄχραντον τὴν ψυχὴν ἔχειν χρὴ καὶ ἀμίαντον εὐλικρινῶς τὸν προσομιλοῦντα τῷ Θεῷ, μάλιστα μὲν ἀγαθὸν τελέως ἑαυτὸν ἐξειρο-
 5 σμένον· εἰ δὲ μή, κἂν προκόπτοντα ἐπὶ τὴν γνῶσιν καὶ ἐφιέμενον αὐ-
 τῆς, τῶν δὲ τῆς κακίας ἔργων τέλεον ἀπεσπασμένον. Ἄλλὰ καὶ τὰς εὐ-
 χὰς ἀπάσας ἐπεικῶς ἅμα καὶ μετ' ἐπεικῶν ποιεῖσθαι πρέπον ἐστίν·
 σφαλερὸν γὰρ τοῖς ἐτέρων ἁμαρτήμασι συνεπιγράφεσθαι. Περὶ τού-
 των ἄρα ὁ γνωστικὸς καὶ συνεύξεται τοῖς καινότερον πεπιστευκόσι,
 10 περὶ ὧν καὶ συμπράττειν καθήκει· ἅπας δὲ ὁ βίος αὐτοῦ πανήγυρις
 ἁγία. Αὐτίκα θυσίαι μὲν αὐτῷ, εὐχαί τε καὶ αἶνοι, καὶ αἱ πρὸς τῆς ἐστι-
 ἄσεως ἐντεύξεις τῶν Γραφῶν· ψαλμοὶ δὲ καὶ ὕμνοι παρὰ τὴν ἐστίασιν,
 πρὸ τε τῆς κοίτης, ἀλλὰ καὶ νύκτωρ εὐχαὶ πάλιν. Διὰ τούτων ἑαυτὸν
 ἐνοποιεῖ τῷ θεῷ χορῶ ἐκ τῆς συνεχοῦς μνήμης, εἰς ἀείμνηστον θεω-
 15 ρίαν ἐντεταγμένος· Τί δ'; οὐ καὶ τὴν ἄλλην θυσίαν, τὴν κατὰ τοὺς δεο-
 μένους ἐπίδοσιν καὶ δογμάτων καὶ χρημάτων, γιγνώσκει; Καὶ μάλα
 ἀλλὰ τῇ διὰ στόματος εὐχῇ οὐ πολυλόγῳ χρῆται, παρὰ τοῦ Κυρίου,
 καὶ ἅ χρὴ αἰτεῖσθαι μαθών. Ἐν παντὶ τοίνυν τόπῳ, οὐκ ἄντικρυς δέ,
 οὐδὲ ἐμφανῶς τοῖς πολλοῖς εὐξεται· ὁ δὲ καὶ περιπάτῳ χρώμενος καὶ
 20 ὁμιλία καὶ ἡσυχία καὶ ἀναγνώσει καὶ τοῖς ἔργοις τοῖς κατὰ λόγον,
 κατὰ πάντα τρόπον εὐχεται· κἂν ἐν αὐτῷ τῷ ταμείῳ τῆς ψυχῆς ἐννοη-
 θῇ μόνον, καὶ «ἀλαλήτοις στεναγμοῖς» ἐπικαλέσηται τὸν Πατέρα, ὁ δὲ
 ἐγγὺς καὶ ἔτι λαλοῦντος πάρεστι. Τριῶν δ' ὄντων πάσης πράξεως τε-
 λῶν, διὰ μὲν τὸ καλὸν καὶ τὸ συμφέρον πάντα ἐνεργεῖ, τὸ δὲ ἐπιτελεῖν
 25 διὰ τὸ ἡδὺ τοῖς κοινὸν βίον διώκουσιν καταλιμπάνει.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η΄.

Ὅττω δεῖ θεραπεύειν τὸν γνωστικὸν τὴν ἀλήθειαν,
 ὥστε μὴ χρῆζειν ὄρκου.

Πολλοῦ γε δεῖ τὸν ἐν τοιαύτῃ εὐσεβείᾳ ἐξεταζόμενον πρόχειρον
 30 εἶναι περὶ τε τὸ ψεύσασθαι περὶ τε τὸ ὁμόσαι· ὄρκος μὲν γὰρ ἐστὶν
 ὁμολογία καθοριστικὴ μετὰ προσπαραλήψεως θείας· ὁ δὲ ἅπαξ πι-

ὅσα εἶναι στήν ἐξουσία μας καὶ ὅσα ἀνήκουν σ' ἐμᾶς, παρόντα κι ἀπόντα, ἐκλογή καὶ πόθος καὶ κτήση καὶ χρήση καὶ παραμονή. Γι' αὐτὸ καὶ πρέπει νὰ κρατεῖ ἀγνή καὶ ἀμόλυντη εἰλικρινὰ τὴν ψυχὴ του αὐτὸς πὺ μιλᾷ στὸν Θεό, καθιστώντας τελείως ἀγαθὸ τὸν ἑαυτό του· ἀλλιῶς, τουλάχιστο νὰ προκόπτει στὴ γνώση καὶ νὰ τὴν ἐπιθυμεῖ καὶ νὰ εἶναι τελείως ἀπομακρυσμένος ἀπὸ τὰ ἔργα τῆς κακίας. Ἀλλὰ καὶ τὶς προσευχὲς ὅλες πρέπει νὰ τὶς κάνει μὲ τρόπο χρηστὸ καὶ μαζὶ μὲ χρηστοὺς ἀνθρώπους· γιατί εἶναι ἐπικίνδυνο νὰ μοιρᾶζεται κανεὶς τὰ ἁμαρτήματα τῶν ἄλλων. Γι' αὐτὰ λοιπὸν ὁ γνωστικὸς καὶ θὰ συμπροσευχηθεῖ μαζὶ μ' αὐτοὺς πὺ πίστεψαν πιὸ πρόσφατα γιὰ ὅσα πρέπει νὰ πράξουν μαζὶ. "Ὁλη ἡ ζωὴ του εἶναι ἀγία πανήγυρη. Θυσίες δηλαδὴ πρὸς τὸν Θεὸ καὶ προσευχὲς καὶ δοξολογίες καὶ ἀνάγνωση τῶν Γραφῶν πρὶν ἀπὸ τὸ φαγητό, ψαλμοὶ καὶ ὕμνοι τὴν ὥρα τοῦ φαγητοῦ πρὶν ἀπὸ τὴν κατὰκλιση, ἀλλὰ προσευχὲς ἐπίσης καὶ τὴ νύχτα. Μὲ αὐτὰ ἐνώνει τὸν ἑαυτό του μὲ τὸν «θεῖο χορὸ», ἐνταγμένος ἀπὸ τὴ συνεχὴ μνήμη στήν ἀξιομακάριστη θεωρία. Τί ὅμως; Μήπως δὲν γνωρίζει καὶ τὴν ἄλλη θυσία, τὴν παράδοση καὶ δογματῶν καὶ χρημάτων σὲ ὅσους ἔχουν ἀνάγκη; Καὶ πολὺ μάλιστα. Ἀλλὰ καὶ ἡ προσευχὴ μὲ τὸ στόμα δὲν θὰ ἔχει πολλὰ λόγια, ἐπειδὴ ἔμαθε ἀπὸ τὸν Κύριο¹⁶ κι αὐτὰ πὺ πρέπει νὰ ζητᾷ¹⁷. Σὲ κάθε τόπο λοιπὸν θὰ προσευχηθεῖ, ὄχι ὅμως μπροστὰ στοὺς πολλοὺς οὔτε καὶ φανερὰ. Προσεύχεται λοιπὸν μὲ κάθε τρόπο στὸν περίπατό του, στήν ὁμιλία του καὶ στὴ σιωπὴ του καὶ στήν ἀνάγνωση καὶ στὰ ἔργα του τὰ σύμφωνα μὲ τὸ λόγο. Καὶ στὸ ἴδιο «τὸ ταμεῖο»¹⁸ τῆς ψυχῆς ἀκόμα ἂν σκεφθεῖ μονάχα καὶ «μὲ ἀλάλητους στεναγμοὺς ἐπικαλεστεῖ τὸν Πατέρα»¹⁹, αὐτὸς εἶναι κοντὰ του, ἐνῶ δὲν τέλειωσε ἀκόμα τὸ λόγο γου. "Ὄντας τρεῖς οἱ σκοποὶ κάθε πράξης, αὐτὸς ὅλα τὰ ἐνεργεῖ γιὰ τὸ καλὸ καὶ τὸ συμφέρον, κι ἀφήνει τὴν πράξη γιὰ τὸ εὐχάριστο γιὰ ἐκείνους πὺ ἐπιδιώκουν τὸν κοινὸ βίον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Η'.

Ὁ γνήσιος γνωστικὸς ἔτσι πρέπει νὰ ὑπηρετεῖ τὴν ἀλήθεια, ὥστε νὰ μὴ χρειάζεται νὰ ὀρκιστεῖ.

Πολὺ ἀπέχει αὐτὸς πὺ παρουσιάζεται νὰ ἔχει τέτοια εὐσέβεια νὰ εἶναι εὐκόλο νὰ πεῖ ψέματα καὶ νὰ ὀρκιστεῖ. Γιατὶ ὄρκος εἶναι ὁμολογία πὺ καθορίζει κάτι παρεμβάλλοντας μέσα καὶ τὸν Θεό. Κι αὐτὸς

στὸς πῶς ἂν ἑαυτὸν ἄπιστον παράσχοι, ὡς καὶ ὄρκου δεῖσθαι, οὐχὶ δὲ
 ἐμπέδως καὶ καθωρισμένως ὄρκον εἶναι τούτῳ τὸν βίον; Ζῆ τε καὶ
 πολιτεύεται καὶ τὸ πιστὸν τῆς ὁμολογίας ἐν ἀμεταπτύτῳ καὶ ἐδραίῳ
 δείκνυσι βίῳ τε καὶ λόγῳ. Εἰ δὲ ἐν τῇ κρίσει τοῦ δρωῆτος καὶ λαλοῦν-
 5 τος τὸ ἀδικεῖν, οὐχὶ δὲ ἐν τῷ πάθει κεῖται τοῦ ἀδικουμένου, οὔτε ψεύ-
 σεται οὔτε ἐπιορκήσει, ὡς ἀδικῶν τὸ Θεῖον, τοῦτο φύσει ἀβλαβὲς
 ὑπάρχειν εἰδώς· ἀλλ' οὐδὲ διὰ τὸν πλησίον ψεύσεται ἢ παραθήσεταιί
 τι, ὃν γε ἀγαπᾶν μεμάθηκε, κἂν μὴ συνήθης τυγχάνῃ. Δι' ἑαυτὸν δὲ
 ἄρ' ἔτι μᾶλλον οὔτε ψεύσεται οὔτε ἐπιορκήσει, εἴγε ἐκὼν οὐκ ἂν ποτε
 10 ἄδικος εἰς ἑαυτὸν εὐρεθείη. Ἄλλ' οὐδὲ ὁμείται, ἐπὶ μὲν τῆς συγκατα-
 θέσεως μόνον τὸ «ναί», ἐπὶ δὲ τῆς ἀρνήσεως τὸ «οὐ» προελόμενος τάσ-
 σειν ἐπίορκημα. Ὁμνύναι γάρ ἐστι τὸ ὄρκον, ἢ ὡς ἂν ὄρκον, ἀπὸ δια-
 νοίας προσφέρεσθαι παραστατικῶς Ἄρκει τοίνυν αὐτῷ ἦτοι τῇ συγ-
 καταθέσει ἢ τῇ ἀρνήσει προσθεῖναι τό, Ἄληθῶς λέγω, εἰς παράστασιν
 15 τῶν μὴ διορῶντων αὐτοῦ τὸ βέβαιον τῆς ἀποκρίσεως. Ἔχειν γάρ,
 οἶμαι, χρῆ πρὸς μὲν τοὺς ἔξω τὸν βίον ἀξιόπιστον, ὡς μηδὲ ὄρκον αἰ-
 τεῖσθαι, πρὸς ἑαυτὸν δὲ καὶ τοὺς συνιέντας εὐγνωμοσύνην, ἥτις ἐστὶν
 ἐκούσιος δικαιοσύνη. Αὐτίκα εὐορκος μὲν, οὐ μὴν εὐεπίφορος ἐπὶ τὸ
 ὁμνύναι ὁ γνωστικός, ὃ γε σπανίως ἐπὶ τὸ ὁμνύναι ἀφικνούμενος, οὐ-
 20 τω μὲν τοι ὡς ἔφαμεν. Καίτοι τὸ ἀληθεύειν κατὰ τὸν ὄρκον μετὰ συμ-
 φωνίας τῆς κατὰ τὸ ἀληθὲς γίνεται. Τὸ εὐορκεῖν οὖν συμβαίνει κατὰ
 τὴν κατόρθωσιν τὴν ἐν τοῖς καθήκουσιν. Ποῦ τοίνυν ἔτι τοῦ ὄρκου
 χρεῖα τῷ κατὰ ἄκρον ἀληθείας διοῦντι; Ὁ μὲν οὖν μηδὲ ὁμνύς πολλοῦ
 γε δεῖ ἐπιορκήσει, ὃ δὲ μηδὲν παραβαίνων τῶν κατὰ τὰς συνθήκας
 25 οὐδ' ἂν ὁμόσαι πάποτε, ὅπου γε τῆς τε παραβάσεως καὶ τῆς ἐπιτελέ-
 σεως ἐν τοῖς ἔργοις ἢ κύρωσις, ὥσπερ ἀμέλει τὸ ψεύδεσθαι καὶ τὸ
 ψευδορκεῖν ἐν τῷ λέγειν, καὶ τὸ ὁμνύναι παρὰ τὸ καθήκον. Ὁ δὲ δι-
 καίως διούς, μηδὲν παραβαίνων τῶν καθηκόντων, ἔνθα ἢ κρίσις ἢ τῆς
 ἀληθείας ἐξετάζεται, τοῖς ἔργοις εὐορκεῖ. Παρέλκει τοίνυν αὐτῷ τὸ
 30 κατὰ τὴν γλῶτταν μαρτύριον. Πειπεισμένος οὖν πάντῃ τὸν Θεὸν εἶναι
 πάντοτε, καὶ αἰδούμενος μὴ ἀληθεύειν, ἀνάξιόν τε αὐτοῦ καὶ ψεύδε-

εἶναι μιὰ γιὰ πάντα πιστὸς πῶς θὰ παρουσιαστῆ ἄπιστος, ὥστε νὰ χρειαστῆ καὶ ὄρκο, καὶ νὰ μὴν εἶναι σταθερὰ καὶ καθορισμένα ὄρκος ὁ βίος του; Στὴ ζωὴ γενικὰ καὶ στὴν πολιτεία του δείχνει τὴν ἀξιοπιστία τῆς ὁμολογίας του μὲ ζωὴ χωρὶς ὀλισθήματα καὶ σταθερή, τὸ ἴδιο καὶ μὲ τὸ λόγο. "Ἄν τὸ ν' ἀδικεῖ κανεὶς βρίσκειται στὴν κρίση ἐκείνου ποὺ ἐνεργεῖ καὶ μιᾶ καὶ ὄχι στὸ πάθημα ἐκείνου ποὺ ἀδικεῖται, οὔτε θὰ ψευθεῖ οὔτε θὰ ἐπιορκήσῃ, γιὰτὶ ἀδικεῖ τὸ Θεῖο, ἐπειδὴ γνωρίζει ὅτι αὐτὸ ἀπὸ τὴ φύση του δὲν προκαλεῖ βλάβη. Ἄλλ' οὔτε ἐξαιτίας τοῦ διπλανοῦ του θὰ πεῖ ψέματα ἢ θὰ παραβεῖ κάτι, ἐπειδὴ αὐτὸν ἔμαθε νὰ τὸν ἀγαπᾶ, ἔστω κι ἂν δὲν τὸν συναναστρέφεται συνήθως. Πολὺ περισσότερο ὅμως γιὰ τὸν ἑαυτὸ του οὔτε θὰ ψευθεῖ οὔτε θὰ ἐπιορκήσῃ, ἀφοῦ ἀσφαλῶς δὲν θὰ βρεθεῖ ποτὲ ἄδικος πρὸς τὸν ἑαυτὸ του. Οὔτε βέβαια καὶ θὰ ὀρκιστῆ ἢ συγκατάθεσὴ του θὰ εἶναι «ναί», καὶ στὴν ἄρνηση θὰ προτιμήσῃ νὰ προτάξῃ ἀπλῶς ἓνα «ὄχι»¹. Γιὰτὶ τὸ νὰ ὀρκιστῆ κάποιος σημαίνει νὰ διατυπώσῃ μὲ τὸ νοῦ πειστικὰ ἓναν ὄρκο ἢ κάτι σὰν ὄρκο. Τοῦ φτάνει λοιπὸν στὴ συγκατάθεση ἢ στὴν ἄρνησὴ του νὰ προσθέσῃ ἓνα, «λέγω τὴν ἀλήθεια», γιὰ νὰ πιστέψουν ὅσοι δὲν βλέπουν σιγουριὰ στὴν ἀπάντησὴ του. Γιὰτὶ πρέπει, νομίζω, νὰ ἔχομε βίο ἀξιόπιστο στοὺς ἔξω, ὥστε οὔτε ὄρκο νὰ μᾶς ζητοῦν, ἐνῶ πρὸς τὸν ἑαυτὸ μας καὶ πρὸς ὅσους μᾶς πλησιάζουν νὰ δείχνομε εὐγνωμοσύνη, ποὺ εἶναι ἐκούσια δικαιοσύνη. Ἐπίσης ὁ γνωστικὸς τηρεῖ τὸν ὄρκο, ἐνῶ δὲν εἶναι εὐκόλος στὸν ὄρκο, ποὺ σπάνια φτάνει στὸν ὄρκο, ἔτσι ὅμως ὅπως εἶπαμε. Καὶ βέβαια τὸ νὰ εἴμαστε ἀληθινοὶ στὸν ὄρκο κατορθώνεται ὅταν εἴμαστε σὲ συμφωνία μὲ τὴν ἀλήθεια. Ἡ τήρησις λοιπὸν τοῦ ὄρκου συμβαίνει κατὰ τὴν πραγματοποίησιν τῶν καθηκόντων μας. Ποῦ λοιπὸν χρειάζεται ἀκόμα τὸν ὄρκο αὐτὸς ποὺ ζεῖ μὲ ἀπόλυτη ἀλήθεια; Αὐτὸς ποὺ δὲν ὀρκίζεται κἀν, πολὺ περισσότερο δὲν θὰ χρειαστῆ νὰ ἐπιορκήσῃ, κι αὐτὸς ποὺ δὲν παραβαίνει σὲ τίποτα τὰ συμφωνημένα, οὔτε ποὺ θὰ ὀρκιστῆ ποτέ, τὴ στιγμὴ βέβαια ποὺ ὑπάρχει ἢ ἐπιβεβαίωσις τὰ ἔργα τόσο τῆς παράδοσης ὅσο καὶ τῆς ἐκπλήρωσις, ὅπως ἀκριβῶς τὸ νὰ ψεύδεται κανεὶς καὶ τὸ νὰ ψευδορκεῖ στὴν ὁμλία καὶ στὸν ὄρκο παρὰ τὸ καθῆκον. Ἐνῶ ὅποιος ζεῖ δίκαια χωρὶς νὰ παραβαίνει κανένα ἀπὸ τὰ καθήκοντά του, ὅπου ἐξετάζεται ἢ κρίσις τῆς ἀλήθειας, δείχνει μὲ τὰ ἔργα τὴν τήρησιν τοῦ ὄρκου. Εἶναι περιττὴ δηλαδὴ γι' αὐτὸν ἢ μαρτυρία τῆς γλώσσας. Ἐχοντας λοιπὸν πειστῆ ὅτι ὅπωςδήποτε ὁ Θεὸς ὑπάρχει πάντοτε, φοβούμενος μήπως δὲν πεῖ τὴν ἀλήθεια καὶ γνωρίζοντας ὅτι τὸ νὰ λέει ψέματα εἶναι ἀνάξιόν του, ἀρ-

σθαι γινώσκων, τῇ συνειδήσει τῇ θείᾳ καὶ τῇ ἑαυτοῦ ἀρκεῖται μόναίς· καὶ ταύτῃ οὐ ψεύδεται, οὔτε παρὰ τὰς συνθήκας τι ποιεῖ· ταύτῃ δὲ οὐδὲ ὄμνυσιν ὄρκον ἀπαιτηθεῖς, οὐδὲ ἕξαρκος ποτὲ γίνεται, ἵνα μὴ ψεύσῃται, κἂν ἐναποθνήσκῃ τοῖς βασάνοις

5 **ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ΄.**

Ὅτι πάνυ ἰσχυρὸν δεῖ εἶναι ἐν ἀρεταῖς τὸν ἀναλαμβάνοντα τὸ ἔργον διδάσκειν ἑτέρους.

Πλεῖον δέ τι καὶ μᾶλλον ἐπιτείνει τὸ γνωστικὸν ἀξίωμα ὁ τὴν προ-
 10 στασίαν τῆς τῶν ἑτέρων διδασκαλίας ἀναλαβὼν, τοῦ μεγίστου ἐπὶ γῆς ἀγαθοῦ τὴν οἰκονομίαν λόγῳ τε καὶ ἔργῳ ἀναδεξάμενος, δι' ἧς πρὸς τὸ Θεῖον συνάφειάν τε καὶ κοινωνίαν ἐμμεσιτεύει. Ὡς δὲ οἱ τὰ ἐπίγεια θρησκευόντες τοῖς ἀγάλμασι καθάπερ ἐπαῖουσι προσεύχονται, τὰς
 15 βεβαίαις ἐπὶ τούτων τιθέμενοι συνθήκας, οὕτως ἐπὶ τῶν ἐμψύχων ἀγαμάτων τῶν ἀνθρώπων ἡ μεγαλοπρέπεια τοῦ Λόγου ἡ ἀληθῆς πρὸς τοῦ ἀξιοπίστου παραλαμβάνεται διδασκάλου, καὶ ἡ εἰς τούτους εὐεργεσία εἰς αὐτὸν ἀναφέρεται τὸν Κύριον, οὗ κατ' εἰκόνα παιδεύων ὁ τῷ ὄντι, ἄνθρωπος δημιουργεῖ καὶ μεταρρυθμίζει, καινίζων εἰς σωτηρίαν τὸν κατηχούμενον ἄνθρωπον. Ὡς γὰρ τὸν σίδηρον Ἄρην
 20 προσαγορεύουσιν Ἕλληνες, καὶ τὸν οἶνον Διόνυσον κατὰ τινα ἀναφοράν, οὕτως ὁ γνωστικός, ἰδίαν σωτηρίαν ἠγούμενος τὴν τῶν πέλας ὠφέλειαν, ἄγαλμα ἐμψυχον εἰκότως ἂν τοῦ Κυρίου λέγοιτο, οὐ κατὰ τὴν τῆς μορφῆς ιδιότητα, ἀλλὰ κατὰ τὸ τῆς δυνάμεως σύμβολον καὶ κατὰ τὸ τῆς κηρύξεως ὁμοίωμα.

25 Πᾶν ἄρα ὅτι περ ἂν ἐν νῷ, τοῦτο καὶ ἐπὶ γλώσσης φέρει, πρὸς τοὺς ἐπαῖειν ἀξίους ἐκ τῆς συγκαταθέσεως καὶ ἀπὸ γνώμης λέγων ἅμα καὶ βιούς. Ἀληθῆ τε γὰρ φρονεῖ ἅμα καὶ ἀληθεύει· πλὴν εἰ μὴ ποτε ἐν θεραπείας μέρει, καθάπερ ἰατρὸς πρὸς νοσοῦντας ἐπὶ σωτηρίᾳ τῶν καμνόντων, ψεύσεται ἢ ψεῦδος ἐρεῖ, κατὰ τοὺς σοφιστάς. Αὐτίκα
 30 Τιμόθεον ὁ γενναῖος περιέτεμεν Ἀπόστολος, κεκραγὼς καὶ γράφων, «περιτομήν» τὴν χειροποίητον οὐδὲν ὠφελεῖν· ἀλλ' ἵνα μὴ ἀθρόως ἀποσπῶν τοῦ νόμου πρὸς τὴν ἐκ πίστεως τῆς καρδίας περιτομήν, ἀφηνιάζοντας ἔτι τοὺς ἀκρωμένους τῶν Ἑβραίων ἀπορρηξῆαι τῆς

1. Ὅποιος ψεύδεται ἐπιχειρεῖ νὰ ἀπατήσῃ τὸν ἄλλο· ἐνῷ ὁποιος λέει ψέματα ἀπατᾶται ὁ ἴδιος (Migne).

2. Πράξ. 16, 3.

κεῖται μόνο νὰ τὸ γνωρίζει ὁ Θεὸς καὶ ἡ δική του συνείδηση. Καὶ ἔτσι δὲν λέει ψέματα οὔτε κάνει ἀντίθετα γιὰ ὅσα συμφώνησε· ἀλλ' οὔτε ὀρκίζεται ὅταν τοῦ ζητήσουν, οὔτε ἀρνεῖται ποτὲ ὅ,τι ὀρκίστηκε, γιὰ νὰ μὴν πεῖ ψέματα, ἀκόμα κι ἂν πεθαίνει ἀπὸ τὰ βασανιστήρια.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Θ'.

**Πρέπει νὰ εἶναι πολὺ περισσότερο δυνατὸς στὶς ἀρετὲς
ἐκεῖνος ποὺ ἀνέλαβε τὸ ἔργο νὰ διδάσκει τοὺς ἄλλους.**

Περισσότερο κι ἐντονότερα πρέπει νὰ ἰσχυροποιεῖ τὴν ἀξία του ὡς γνωστικοῦ αὐτὸς ποὺ ἀνέλαβε νὰ προΐσταται στὴ διδασκαλία τῶν ἄλλων, ποὺ εἶναι τὸ μέγιστο πάνω στὴ γῆ ἀγαθό, ἀφοῦ ἀποδέχθηκε μὲ λό-γο καὶ ἔργο τὴν οἰκονομία, μὲ τὴν ὁποία μεσιτεύει πρὸς τὸ Θεῖο γιὰ τὴ συνάφεια καὶ τὴν κοινωνία μ' αὐτό. Κι ὅπως αὐτοὶ ποὺ ἀσκοῦν τὴν ἐπίγεια θρησκεία προσεύχονται στ' ἀγάλματα σὰ νὰ τοὺς ἀκοῦν, ἀναθέτοντας σ' αὐτὰ τὶς βέβαιες συμφωνίες, ἔτσι σὰ ἔμψυχα ἀγάλματα, τοὺς ἀνθρώπους, ἡ ἀληθινὴ μεγαλοπρέπεια τοῦ Λόγου παραλαμβάνεται ἀπὸ τὸν ἀξιόπιστο δάσκαλο καὶ ἡ εὐεργεσία πρὸς αὐτοὺς ἀναφέρεται στὸν ἴδιο τὸν Κύριο, καὶ παιδεύοντας ὁ πραγματικὸς ἄνθρωπος σύμφωνα μὲ τὴν εἰκόνα αὐτοῦ, δημιουργεῖ καὶ μεταβάλλει τὸν κατηχούμενο σὲ νέον ἄνθρωπο, κατάλληλο γιὰ τὴ σωτηρία. "Ὅπως οἱ Ἕλληνες ὀνομάζουν τὸ σίδηρο "Ἄρη καὶ τὸ κρασί Διόνυσο κατὰ μιὰ σχέση, ἔτσι ὁ γνωστικὸς, θεωρώντας σωτηρία δική του τὴν ὠφέλεια τῶν πλησίων του, μπορεῖ νὰ χαρακτηριστεῖ εὐλόγα ἔμψυχο ἄγαλμα τοῦ Κυρίου, ὄχι σύμφωνα μὲ τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς μορφῆς, ἀλλὰ κατὰ τὴν κοινωνία τῆς δυνάμης καὶ τὴν ὁμοιότητα τοῦ κηρύγματος.

"Ἄρα ὅ,τι ἀκριβῶς ἔχει στὸ νοῦ του, αὐτὸ φέρνει καὶ στὴ γλῶσσα του στοὺς ἄξιους νὰ τὸν ἀκοῦν ἀπὸ συγκατάθεση καὶ γνώμη μὲ τὸ λό-γο μαζί καὶ τὸ βίο του. Γιατὶ πιστεύει σὰ ἀληθινὰ καὶ συγχρόνως λέει καὶ τὰ ἀληθινὰ, ἐκτὸς ἂν κάποτε μὲ σκοπὸ τὴ θεραπεία, ὅπως ὁ για-τρὸς λέει ψέματα στοὺς ἄρρωστους μὲ σκοπὸ τὴ σωτηρία ὅσων ὑποφέ-ρουν, θελήσει νὰ ψευστεῖ ἢ νὰ πεῖ ψέμα¹, σύμφωνα μὲ τοὺς σοφιστές. Ἐξἄλλου ὁ γενναῖος Ἀπόστολος ἔκανε περιτομὴ στὸν Τιμόθεο², ἐνῶ διακηρύττει καὶ γράφει, ὅτι ἡ σωματικὴ περιτομὴ δὲν ὠφελεῖ καθόλου. Ἄλλὰ γιὰ νὰ μὴ συμβεῖ, ἀποσπώντας ἀπότομα ἀπὸ τὸ νόμο πρὸς τὴν περιτομὴ τῆς καρδιάς μὲ τὴν πίστη τοὺς ἀνυπάκουους ἀκόμα Ἑβραί-ους ποὺ τὸν ἀκουγαν, τοὺς ἀναγκάσει νὰ διακόψουν τὸ δεσμό τους

συναγωγῆς ἀναγκάση, συμπεριφερόμενος Ἰουδαίους, «Ἰουδαῖος ἐγένετο, ἵνα πάντα κερδήσῃ». Ὁ τοίνυν μέχρι τῆς συμπεριφορᾶς διὰ τὴν τῶν πέλας σωτηρίαν συγκαταβαίνων ψιλῆς, διὰ τὴν τῶν δι' οὓς συμπεριφέρεται σωτηρίαν, οὐδεμιᾶς ὑποκρίσεως διὰ τὸν ἐπηρτημένον
 5 τοῖς δικαίοις ἀπὸ τῶν ζηλούντων κίνδυνον μετέχων, οὗτος οὐδαμῶς ἀναγκάζεται ἐπὶ δὲ τῶν πλησίον ὠφελεία μόνῃ ποιήσει τινά, ἃ οὐκ ἂν προηγουμένως αὐτῷπραχθείη, εἰ μὴ δι' ἐκείνους ποιῶ. Οὗτος ἑαυτὸν ἐπιδίδωσιν ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας, ὑπὲρ τῶν γνωρίμων, οὓς αὐτὸς ἐγέννησεν ἐν πίστει, εἰς ὑπόδειγμα τοῖς διαδέξασθαι τὴν ἄκραν οἰκο-
 10 νομίαν τοῦ φιλανθρώπου καὶ φιλοθέου παιδευτοῦ δυναμένοις, εἰς παράστασιν τῆς ἀληθείας τῶν λόγων, εἰς ἐνέργειαν τῆς ἀγάπης τῆς πρὸς τὸν Κύριον. Ἀδούλωτος οὗτος ἐν φόβῳ, ἀληθῆς ἐν λόγῳ, καρτερικὸς ἐν πόνῳ, μηδὲ ἐν τῷ προφορικῷ λόγῳ ψεύσασθαι θέλων ποτέ· κἂν τούτῳ τὸ ἀναμάρτητον πάντοτε κατορθῶν· ἐπεὶ τὸ ψεῦδος αὐτό,
 15 ἅτε μετὰ τινος δόλου εἰρημένον, οὐκ ἀργός ἐστι λόγος, ἀλλ' εἰς κακίαν ἐνεργεῖ. Πάντοθεν ἄρα μαρτυρεῖ τῇ ἀληθείᾳ μόνος ὁ γνωστικός, καὶ ἔργῳ καὶ λόγῳ. Ἄει γὰρ κατορθοῖ ἐν πᾶσι πάντως, καὶ ἐν λόγῳ καὶ ἐν πράξει καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ἐννοίᾳ.

Αὕτη μὲν οὖν, ὡς ἐν ἐπιδρομῇ φάναι, ἡ τοῦ Χριστιανοῦ θεοσέ-
 20 βεια. Εἰ δὲ καθηκόντως ταῦτα ποιεῖ καὶ κατὰ λόγον ὀρθόν, εὐσεβῶς ποιεῖ καὶ δικαίως. Εἰ δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, μόνος ἂν εἴη τῷ ὄντι εὐσεβῆς τε καὶ δίκαιος καὶ θεοσεβῆς ὁ γνωστικός. Οὐκ ἄρα ἄθεος ὁ Χριστιανός (τουτὶ γὰρ ἦν τὸ προκείμενον ἐπιδειῖξαι τοῖς φιλοσόφοις), ὥστε οὐδὲν κακὸν ἢ αἰσχρὸν, ὃ ἐστὶν ἄδικον, κατὰ μηδένα τρόπον
 25 ἐνεργήσῃ ποτέ. Ἀκολουθῶς τοίνυν οὐδὲ ἀσεβεῖ, ἀλλ' ἢ μόνος τῷ ὄντι θεοσεβεῖ, ὁσίως καὶ προσηκόντως τὸν ὄντως ὄντα Θεὸν πανηγεμόνα καὶ βασιλέα καὶ παντοκράτορα, κατὰ τὴν ἀληθῆ θεοσέβειαν ὁσίως προτρεπόμενος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

30 Ἐκ τίνων βαθμίδων διέρχεται ὁ γνωστικός εἰς τὴν ἀληθινὴν τελειότητα.

Ἔστι γάρ, ὡς ἔπος εἰπεῖν, ἡ γνῶσις τελειώσις τις ἀνθρώπου, ὡς

μέ τῇ συναγωγῇ, προσαρμοζόμενος μέ τούς Ἰουδαίους, «Ἐγινε Ἰουδαῖος, γιά νά κερδίσει τούς πάντες»³. Αὐτός λοιπόν πού, δείχνοντας συγκατάβαση, ἔφτασε ὡς τῇ φαινομενική προσαρμογή γιά τῇ σωτηρία τῶν πλησίον του, γιά τῇ σωτηρία ἐκείνων πρὸς τούς ὁποίους ἔδειχνε τέτοια συγκαταβατική συμπεριφορᾶ, χωρίς νά εἶναι μέτοχος καμμιᾶς ὑπόκρισης γιά τὸν κίνδυνο πού ἀπειλοῦσε τούς δίκαιους ἀπὸ τούς ζηλωτὲς τοῦ νόμου, αὐτὸς δὲν ἀναγκάζεται καθόλου. Ἀπλῶς καὶ μόνο γιά τὴν ὠφέλεια τῶν πλησίον του θὰ κάνει μερικά πράγματα, πού δὲν θὰ τὰ ἔπραττε προηγουμένως, ἂν δὲν τὰ ἔκανε γι' αὐτούς. Αὐτὸς προσφέρει τὸν ἑαυτὸ του γιά χάρη τῆς Ἐκκλησίας, γιά χάρη τῶν φίλων πού αὐτὸς γέννησε⁴ μέ τὴν πίστη, γιά παράδειγμα ἐκείνων πού μποροῦν νά δεχτοῦν τὴν ἄκρα οἰκονομία τοῦ φιλόανθρωπου καὶ φιλόθεου δασκάλου, γιά νά δειχθεῖ ἡ ἀλήθεια τῶν λόγων καὶ νά πραγματοποιηθεῖ ἡ ἀγάπη πρὸς τὸν Κύριο. Δὲν ὑποδουλώνεται αὐτὸς στὸ φόβο, εἶναι ἀληθινὸς στὸ λόγο, στὸν μόχθο καρτερικός, δὲν θέλει ποτέ νά ψευθεῖ στὸν προφορικὸ λόγο, καὶ κατορθώνει πάντοτε σ' αὐτὸν νά μείνει ἀναμάρτητος· γιὰ τὸ ἴδιο τὸ ψῆμα, ἐπειδὴ λέγεται μέ κάποιο δόλο, δὲν εἶναι ἕνας ἀργὸς λόγος, ἀλλὰ κινεῖται στὴν κακία. Ἀπὸ κάθε ἄποψη λοιπόν μάρτυρας τῆς ἀλήθειας εἶναι μόνο ὁ γνωστικός μέ ἔργο καὶ λόγο. Γιατὶ πάντοτε κατορθώνει ὅπωςδήποτε σὲ ὅλα καὶ στὴν πράξη καὶ στὸ λόγο καὶ ἀκόμα καὶ στὴν ἴδια τῇ σκέψη.

Αὕτῃ εἶναι μέ συντομία ἡ πίστη τοῦ Χριστιανοῦ. Ἄν αὐτὰ τὰ πράττει ὅπως πρέπει καὶ σύμφωνα μέ τὸν ὀρθὸ λόγο, ἐνεργεῖ μ' εὐσέβεια καὶ δικαιοσύνη. Κι ἂν αὐτὸ εἶναι ἔτσι, μόνος ὁ γνωστικός εἶναι πραγματικὰ εὐσεβὴς καὶ δίκαιος καὶ θεοσεβής. Δὲν εἶναι λοιπόν ἄθεος ὁ Χριστιανὸς (γιατὶ αὐτὸ θέλαμε νά ἀποδείξομε στοὺς φιλοσόφους), καὶ ἄρα κανένα κακὸ ἢ αἰσχρὸ, πού εἶναι ἄδικο, μέ κανένα τρόπο δὲν θὰ κάνει ποτέ. Κατὰ συνέπειαν λοιπόν οὔτε ἀσέβειες διαπράττει, ἀλλὰ μόνος πραγματικὰ λατρεύει τὸν Θεὸ μέ ἀγιοσύνη καὶ σεβασμό, ὑπηρετώντας ἅγια τὸν ἀληθινὸ Θεό, ἡγεμόνα καὶ βασιλέα ὄλων καὶ παντοκράτορα μέ ἀληθινὴ θεοσεβεία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι'.

**Ἄπὸ ποιούσ βαθμοὺς περνᾷ ὁ γνωστικός
στὴν ἀληθινὴ τελειότητα.**

Εἶναι λοιπόν ἡ γνώση, γιά νά τὸ πῶ ἔτσι, μὴ κάποια τελείωση τοῦ

ἀνθρώπου, διὰ τῆς τῶν θεῶν ἐπιστήμης συμπληρουμένη, κατὰ τε τὸν
 τρόπον καὶ τὸν βίον καὶ τὸν λόγον σύμφωνος καὶ ὁμόλογος ἑαυτῇ τε
 καὶ τῷ θεῷ Λόγῳ. Διὰ ταύτης γὰρ τελειοῦται ἡ πίστις, ὡς τελείου τοῦ
 πιστοῦ ταύτη μόνως γιγνομένου. Πίστις μὲν οὖν ἐνδιάθετόν τί ἐστίν
 5 ἀγαθόν, καὶ ἄνευ τοῦ ζητεῖν τὸν Θεὸν ὁμολογοῦντα εἶναι τοῦτον καὶ
 δοξάζουσα ὡς ὄντα. Ὅθεν χρῆ, ἀπὸ ταύτης ἀναγόμενον τῆς πίστεως
 καὶ αὐξηθέντα ἐν αὐτῇ, χάριτι τοῦ Θεοῦ τὴν περὶ αὐτοῦ κομίσασθαι,
 ὡς οἶόν τε ἐστίν, γινώσκιν. Γινώσκιν δὲ σοφίας τῆς κατὰ διδασκαλίαν ἐγγι-
 νομένης διαφέρειν φαμέν ἢ μὲν γὰρ τί ἐστίν γινώσκιν, τοῦτο πάντως καὶ
 10 σοφία τυγχάνει ἢ δέ τι σοφία, οὐ πάντως γινώσκιν. Ἐν μόνῃ γὰρ τῇ τοῦ
 προφορικοῦ λόγου τὸ τῆς σοφίας ὄνομα φαντάζεται. Πλὴν ἀλλὰ τὸ
 μὴ διστᾶσαι περὶ Θεοῦ, πιστεῦσαι δὲ θεμέλιος γνώσεως, ἄμφω δὲ ὁ
 Χριστός, ὃ τε θεμέλιος ἢ τε ἐπικοδομή, δι' οὗ καὶ ἡ ἀρχὴ καὶ τὰ τέλη.
 Καὶ τὰ μὲν ἄκρα οὐ διδάσκειται, ἢ τε ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος, πίστις λέγω
 15 καὶ ἡ ἀγάπη, ἢ γινώσκιν δὲ ἐκ παραδόσεως διαδιδόμενη κατὰ χάριν
 Θεοῦ τοῖς ἀξιόους σφᾶς αὐτοὺς τῆς διδασκαλίας παρεχομένοις οἶον
 παρακαταθήκη ἐγχειρίζεται, ἀφ' ἧς τὸ τῆς ἀγάπης ἀξίωμα ἐκλάμπει
 ἐκ φωτὸς εἰς φῶς. Εἴρηται γὰρ «τῷ ἔχοντι προστεθήσεται», τῇ μὲν
 πίστει ἢ γινώσκιν, τῇ δὲ γνώσει ἢ ἀγάπῃ, τῇ ἀγάπῃ δὲ ἡ κληρονομία
 20 Γίνεται δὲ τοῦτο, ὅποταν τις κρεμασθῇ τοῦ Κυρίου διὰ τε πίστεως διὰ
 τε γνώσεως διὰ τε ἀγάπης καὶ συναναθῇ αὐτῷ ἔνθα ἐστίν ὁ τῆς πίστε-
 ως ἡμῶν καὶ ἀγάπης Θεὸς καὶ φρουρός· ὅθεν ἐπὶ τέλει ἢ γινώσκιν
 παραδίδονται τοῖς εἰς τοῦτο ἐπιτηδεύουσιν καὶ ἐγκρίτοις διὰ τὸ πλείονος
 παρρησιαστικῆς καὶ προγυμνασίας δεῖσθαι καὶ πρὸς τὸ ἀκούειν τῶν λεγο-
 25 μένων καὶ εἰς καταστολὴν βίου καὶ εἰς τὸ ἐπὶ πλέον τῆς κατὰ νόμον
 δικαιοσύνης κατ' ἐπίτασιν προεληλυθέναι. Αὕτη πρὸς τέλος ἄγει τὸ
 ἀτελεύτητον καὶ τέλειον, προδιδάσκουσα τὴν ἐσομένην ἡμῖν κατὰ τὸν
 Θεὸν μετὰ θεῶν δίαιταν, ἀπολυθέντων ἡμῶν κολάσεως καὶ τιμωρίας
 ἀπάσης, ἃς ἐκ τῶν ἁμαρτημάτων εἰς παιδείαν ὑπομένομεν σωτήριον
 30 μεθ' ἣν ἀπολύτρωσιν τὸ γέρας καὶ αἱ τιμαὶ τελειωθεῖσιν ἀποδίδονται,
 πεπαυμένοι μὲν τῆς καθάρσεως, πεπαυμένοι δὲ καὶ λειτουργίας τῆς

1. Ἡ γνώση δηλ. ὡς πρὸς τὴν σοφίαν εἶναι ἔννοια γένους. Ὁ Κλήμης θέλει τὴν γνώση
 «ἀπόδειξιν τῶν διὰ πίστεως παρελημμένων ἰσχυρὰν καὶ βέβαιον». 2. Λουκᾶ 19, 26.

ἀνθρώπου ὡς ἀνθρώπου, πού ὀλοκληρώνεται μέ τήν ἐπιστήμη τῶν θείων στή συμπεριφορὰ καί στό βίο καί στό λόγο, βρισκόμενη σέ συμφωνία καί ὁμολογία μέ τόν ἑαυτό της καί τόν θεῖο Λόγο. Γιατί μ' αὐτήν ὀλοκληρώνεται ἡ πίστη, ἐπειδὴ μέ αὐτήν μόνο γίνεται τέλειος ὁ πιστός. Ἡ πίστη λοιπόν εἶναι ἓνα ἐνδιάθετο ἀγαθό, πού χωρίς νά ἀναζητεῖ τόν Θεό, ὁμολογεῖ ὅτι ὁ Θεός ὑπάρχει καί τόν δοξολογεῖ ὡς ὑπάρχοντα. Γι' αὐτό πρέπει ξεκινώντας ἀπό αὐτήν τήν πίστη καί αὐξημένος σ' αὐτήν, ν' ἀποκτήσει μέ τή χάρη τοῦ Θεοῦ, ὅσο γίνεται, τή γνώση. Ἡ γνώση ἰσχυριζόμασε ὅτι διαφέρει ἀπό τή σοφία πού ἀποκτᾶται μέ τή διδασκαλία. Ὡς πρὸς ὅ,τι κάτι εἶναι γνώση, ὡς πρὸς αὐτό εἶναι ὀπωσδήποτε καί σοφία, ἀλλά δέν εἶναι γνώση ὡς πρὸς ὅ,τι εἶναι κάτι σοφία¹. Γιατί τὸ ὄνομα τῆς σοφίας παρουσιάζεται μόνο στή γνώση τοῦ προφορικοῦ Λόγου. Τὸ νά μὴν ἀμφιβάλλει ὅμως κανεὶς γιὰ τόν Θεό, ἀλλά νά πιστεύσει, αὐτό εἶναι τὸ θεμέλιο τῆς γνώσης. Ὁ Χριστὸς εἶναι καί τὰ δύο· καί τὸ θεμέλιο καί τὸ ἐποικοδόμημα· αὐτὸς κάνει τὴν ἀρχὴ καί δίνει τὸ τέλος. Καί τὰ ἄκρα βέβαια δὲ διδάσκονται, τόσο ἡ ἀρχὴ ὅσο καί τὸ τέλος· ἐννοῶ ἡ πίστη καί ἡ ἀγάπη. Ἡ γνώση ὅμως πού μεταβιβάζεται μέ τὴν παράδοση κατὰ χάρη Θεοῦ παραχωρεῖται σὰν παρακαταθήκη σ' αὐτοὺς πού παρέχουν τὸν ἑαυτό τους ἄξιο τῆς διδασκαλίας, κι ἀπὸ αὐτὴν ἐκλάμπει τὸ μεγαλεῖο τῆς ἀγάπης, ἀπὸ φῶς σὲ φῶς. Γιατί ἔχει λεχθεῖ· «Σ' αὐτὸν πού ἔχει θὰ προστεθεῖ»², στήν πίστη ἡ γνώση, στή γνώση ἡ ἀγάπη, καί στήν ἀγάπη ἡ κληρονομία. Κι' αὐτό γίνεται ὅταν κάποιος ἐξαρτήσῃ τὸν ἑαυτό του ἀπὸ τὸν Κύριο καί μέ τὴν πίστη καί μέ τὴ γνώση καί μέ τὴν ἀγάπη, καί συνανεβεῖ μαζί του ἐκεῖ ὅπου εἶναι ὁ Θεός καί φρουρὸς τῆς πίστεως μας καί τῆς ἀγάπης. Γι' αὐτὸ στό τέλος ἡ γνώση παραδίδεται σὲ ὅσους εἶναι κατάλληλοι γι' αὐτό καί ἔχουν ἐκλεγεῖ, ἐπειδὴ χρειάζεται περισσότερη προπαρασκευὴ καί ἀσκησιὴ καί γιὰ ν' ἀκοῦν τὰ λεγόμενα, καί γιὰ νά ρυθμίσουν τὸ βίο τους, καί γιὰ νά προχωρήσουν συνειδητὰ ἐπεκτεινόμενοι πρὸ πέρα ἀπὸ τὴ δικαιοσύνη τοῦ νόμου. Αὐτὴ ὀδηγεῖ πρὸς τὸ τέλος πού εἶναι ἀτελεύτητο καί τέλειο, διδάσκοντάς μας ἀπὸ πρὶν τὴν κατὰ Θεὸν συναναστροφὴ πού θὰ ἔχομε μέ θεοὺς, ἀφοῦ ἀπαλλαγοῦμε ἀπὸ κάθε βασανιστήριον καί τιμωρία, πού ὑπομένομε ἐξαιτίας τῶν ἁμαρτημάτων μας γιὰ σωτήρια παιδαγωγία μας. Μετὰ τὴν ἀπαλλαγὴν μας αὐτὴν μᾶς ἀποδίδεται τὸ βραβεῖο καί οἱ τιμές, ἀφοῦ ἔχομε τελειωθεῖ, καί παύει ἡ κἀθαροσύνη μας, παύει καί ἡ ἄλλη ὑπηρεσία μας, ἔστω κι ἂν εἶναι ἅγια ἀνά-

ἄλλης, καὶ ἅγια ἢ καὶ ἐν ἁγίοις ἔπειτα καθαρὸς τῇ καρδίᾳ γενομένους κατὰ τὸ προσεχὲς τοῦ Κυρίου προσμένει τῇ θεωρίᾳ τῇ αἰδίᾳ ἀποκατάστασις. Καὶ θεοὶ τὴν προσηγορίαν κέκληνται, οἱ σύνθρονοι τῶν ἄλλων θεῶν, τῶν ὑπὸ τῷ Σωτῆρι πρώτων τεταγμένων, γενησόμενοι.

5 Ταχεῖα τοίνυν εἰς κάθαρσιν ἢ γνῶσις καὶ ἐπιτήδειος εἰς τὴν ἐπὶ τὸ κρεῖττον εὐπρόσδεκτον μεταβολήν. Ὅθεν καὶ ραδίως εἰς τὸ συγγενὲς τῆς ψυχῆς θεῖόν τε καὶ ἅγιον μετοικίζει καὶ διὰ τινος οἰκείου φωτὸς διαβιδάζει τὰς προκοπὰς τὰς μυστικὰς τὸν ἄνθρωπον, ἄχρις ἂν εἰς τὸν κορυφαῖον ἀποκαταστήσῃ τῆς ἀναπαύσεως τόπον, τὸν καθαρὸν
10 τῇ καρδίᾳ πρόσωπον πρὸς πρόσωπον ἐπιστημονικῶς καὶ καταληπτικῶς τὸν Θεὸν ἐποπτεύειν διδάξασα. Ἐνταῦθα γάρ που τῆς γνωστικῆς ψυχῆς ἢ τελείωσις, πάσης καθάρσεώς τε καὶ λειτουργίας ὑπεκβάσαν σὺν τῷ κυρίῳ γίνεσθαι, ὅπου ἐστὶν προσεχῶς ὑποτεταγμένη. Ἡ μὲν οὖν πίστις σύντομός ἐστιν, ὡς ἐπεῖν, τῶν κατεπειγόντων γνῶ-
15 σις, ἢ γνῶσις δὲ ἀπόδειξις τῶν διὰ πίστεως παρειλημμένων ἰσχυρὰ καὶ δέδαιος, διὰ τῆς κυριακῆς διδασκαλίας ἐποικοδομουμένη τῇ πίστει εἰς τὸ ἀμετάπτωτον καὶ μετ' ἐπιστήμης καὶ καταληπτὸν παραπέμπουσα. Καὶ μοι δοκεῖ πρώτη τις εἶναι μεταβολὴ σωτήριος ἢ ἐξ ἐθνῶν εἰς
20 πίστιν, ὡς προεῖπον, δευτέρα δὲ ἢ ἐκ πίστεως εἰς γνῶσιν· ἢ δέ, εἰς ἀγάπην περαιουμένη, ἐνθένδε ἤδη φίλον φίλῳ τὸ γιννῶσκον τῷ γιννωσκομένῳ παρίστησιν. Καὶ τάχα ὁ τοιοῦτος ἐνθένδε ἤδη προλαβὼν ἔχει τὸ «ἰσάγγελος» εἶναι. Μετὰ γοῦν τὴν ἐν σαρκὶ τελευταίαν ὑπεροχὴν αἰεὶ κατὰ τὸ προσῆκον ἐπὶ τὸ κρεῖττον μεταβάλλων, εἰς τὴν πατρῴαν αὐλὴν ἐπὶ τὴν κυριακὴν ὄντως διὰ τῆς ἁγίας ἑβδομάδος ἐπείγεται μο-
25 νήν, ἐσόμενος, ὡς εἶπεῖν, φῶς ἐστὸς καὶ μένον αἰδίως, πάντῃ πάντως ἄτρεπτον.

Ὁ πρῶτος τῆς κυριακῆς ἐνεργείας τρόπος τῆς εἰρημένης ἡμῖν κατὰ τὴν θεοσέβειαν ἀμοιβῆς δεῖγμα. Πολλῶν ὄσων μαρτυριῶν ὄντων παραστήσομαι ἐν κεφαλαιωδῶς πρὸς τοῦ προφήτου Δαβὶδ ὧδέ πως
30 εἰρημένον· «τίς ἀναθήσεται εἰς τὸ ὄρος τοῦ Κυρίου; ἢ τίς στήσεται ἐν τόπῳ ἁγίῳ αὐτοῦ; ἀθῶος χερσὶ καὶ καθαρὸς τῇ καρδίᾳ, ὃς οὐκ ἔλαβεν ἐπὶ ματαίᾳ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, οὐδὲ ὤμοσεν ἐπὶ δόλῳ τῷ πλησίον αὐτοῦ· οὗτος λήψεται εὐλογίαν παρὰ Κυρίου καὶ ἐλεημοσύνην παρὰ

3. Πρὸβλ. Ψαλμ. 81, 6.

4. Πρὸβλ. Ματθ. 5, 8.

5. Λουκᾶ 20, 36.

μεσα σέ ἁγίους. Κι ἔπειτα μὲ καθαρὴ πιά καρδιά μᾶς περιμένει ἡ ἀποκατάστασή μας πλησίον τοῦ Θεοῦ μὲ τὴν αἰώνια θεωρία του. Καὶ παίρνουν τὴν προσηγορία θεοί³, ὅσοι θὰ γίνουν σύνθρονοι τῶν ἄλλων θεῶν ποὺ ἔχουν πάρει τὴν πρώτη θέση ἀπὸ τὸ Σωτήρα.

Εἶναι λοιπὸν γρήγορη πρὸς κάθαρση ἢ γνώση καὶ κατάλληλη γιὰ τὴν εὐπρόσδεκτη μεταβολὴ στὸ καλύτερο. Γι' αὐτὸ κι εὐκόλα μετοικίζει στὸ συγγενικό της θεῖο καὶ ἅγιο μέρος τῆς ψυχῆς καὶ μὲ κάποιο δικό της φῶς περνᾷ ἀπὸ τὴ μυστικὴ προκοπὴ τὸν ἄνθρωπο, ὥσπου νὰ ἀποκαταστήσει στὸν κορυφαῖο τόπο τῆς ἀνάπαυσης αὐτὸν ποὺ ἔχει τὴν καθαρὴ καρδιά, ἀφοῦ τὸν διδάξει νὰ ἐποπτεύσει τὸν Θεὸ πρόσωπο μὲ πρόσωπο μὲ γνώση καὶ κατανόηση⁴. Ἐδῶ κάπου γίνεται ἡ τελείωση τῆς γνωστικῆς ψυχῆς, ἀφοῦ ὑπερβεῖ κάθε κάθαρση καὶ ὑπηρεσία, νὰ βρεθεῖ μαζί μὲ τὸν Κύριο, ὅπου εἶναι τελείως ὑποταγμένη. Ἡ πίστη λοιπὸν εἶναι συνοπτική, γιὰ νὰ πῶ ἔτσι, γνώση τῶν ὑποχρεωτικῶν, ἐνῶ ἡ γνώση εἶναι ἀπόδειξη ἰσχυρὴ καὶ βέβαιη ὅσων παραλάβαμε μὲ τὴν πίστη, ποὺ χτίζεται πάνω στὴν πίστη μὲ τὴ διδασκαλία τοῦ Κυρίου καὶ παραπέμπει στὴν κατάστασι τοῦ ἀμετάπτωτου ποὺ γίνεται κατανοητὸ μὲ τὴ γνώση. Καὶ νομίζω πρώτη σωτήρια μεταβολὴ εἶναι ἡ μεταβολὴ ἀπὸ τὰ ἔθνη στὴν πίστη, ὅπως εἶπα προηγουμένως· ἡ δευτέρη εἶναι ἡ μεταβολὴ ἀπὸ τὴ γνώση στὴν πίστη. Ἐνῶ ἡ μεταβολὴ ποὺ τελειώνει στὴν ἀγάπη, παρουσιάζει φίλο αὐτὸν ποὺ γνωρίζει σ' ἐκεῖνον ποὺ γνωρίζεται, καὶ ὁ πιστὸς αὐτὸς ἤδη ἀπὸ ἐδῶ προφτάνει νὰ ἔχει τὸν χαρακτηρισμὸ «ἰσαγγελοσ»⁵. Ἐπειτα λοιπὸν ἀπὸ τὴν ἀνώτατη ὑπεροχὴ μέσα στὴ σάρκα, ἀλλάζοντας πάντοτε, ὅπως ἀρμόζει, πρὸς τὸ καλύτερο, βιάζεται νὰ μεταβεῖ στὴν πατρικὴ αὐλή, στὴν πραγματικὴ διαμονὴ τοῦ Κυρίου μέσω τῆς ἁγίας ἑβδομάδας, γιὰ νὰ γίνει, ὅπως θὰ λέγαμε, φῶς σταθερὸ ποὺ παραμένει αἰώνια, καὶ ποὺ εἶναι ὅπωςδήποτε καὶ σὲ κάθε περίπτωσι ἀμετάβλητο.

Ὁ πρῶτος τρόπος τῆς ἐνέργειας τοῦ Κυρίου εἶναι δείγμα τῆς ἀμοιβῆς τῆς θεοσέβειας ποὺ ἀνέφερα. Ἀπὸ πολλὰς μαρτυρίες ποὺ ὑπάρχουν θὰ παρουσιάσω μία, ποὺ ἔχει ἐκτεθεῖ συνοπτικὰ ἀπὸ τὸν προφήτη Δαβὶδ καὶ ποὺ εἶναι ἡ ἑξῆς· «Ποιὸς θ' ἀνεβεῖ στὸ ὄρος τοῦ Κυρίου, ἢ ποιὸς θὰ σταθεῖ στὸν ἅγιο τόπο του; Ὅποιος εἶναι καθαρὸς στὰ χέρια κι ἀθῶος στὴν καρδιά· ὅποιος δὲν ἔλαβε μάταια τὴν ψυχὴ του καὶ δὲν ὀρκίστηκε δόλια στὸν πλησίον του. Αὐτὸς θὰ λάβει εὐλογία ἀπὸ τὸν Κύριο κι ἐλεημοσύνη ἀπὸ τὸν Θεὸ τὸν Σωτήρα του. Αὕτὴ εἶναι ἡ

Θεοῦ Σωτῆρος αὐτοῦ Αὕτη ἡ γενεὰ ζητούντων τὸν Κύριον, ζητούντων τὸ πρόσωπον τοῦ Θεοῦ Ἰακώβ». Συντόμως, οἶμαι, τὸν γνωστικὸν ἐμήνυσεν ὁ προφήτης· κατὰ παραδρομὴν δ', ὡς ἔοικεν, ἡμῖν Θεὸν εἶναι τὸν Σωτῆρα ἀπέδειξεν ὁ Δαβὶδ, «πρόσωπον» αὐτὸν εἰπὼν «τοῦ
 5 Θεοῦ Ἰακώβ», τὸν εὐαγγελισάμενον καὶ διδάξαντα περὶ τοῦ Πατρὸς. Διὸ καὶ ὁ ἀπόστολος «χαρακτῆρα τῆς δόξης τοῦ Πατρὸς» τὸν Υἱὸν προσεῖπεν, τὸν τὴν ἀλήθειαν περὶ τοῦ Θεοῦ διδάξαντα καὶ χαρακτηρίσαντα ὅτι «Θεὸς καὶ Πατὴρ εἷς» καὶ μόνος ὁ παντοκράτωρ, «ὃν οὐδεὶς ἔγνω, εἰ μὴ ὁ Υἱός, καὶ ὃ εἴαν ὁ Υἱὸς ἀποκαλύψῃ». Ἔνα δὲ εἶναι
 10 τὸν Θεὸν διὰ τοῦ «ζητούντων τὸ πρόσωπον τοῦ Θεοῦ Ἰακώβ» μεμῆνυται, ὃν «μόνον» ὄντα Θεὸν Πατέρα «ἀγαθὸν» χαρακτηρίζει ὁ Σωτῆρ ἡμῶν καὶ Θεός. Ἡ γενεὰ δὲ τῶν ζητούντων αὐτὸν «τὸ γένος» ἐστὶ «τὸ ἐκλεκτόν», τὸ ζητητικὸν εἰς γνώσιν.

Διὰ τοῦτο καὶ ὁ ἀπόστολός φησιν· «οὐδὲν ὑμᾶς ὠφελήσω, εἴαν μὴ
 15 ὑμῖν λαλήσω ἢ ἐν ἀποκαλύψει ἢ ἐν γνώσει ἢ ἐν προφητείᾳ ἢ ἐν διδαχῇ». Καίτοι πράσσεται τινα καὶ πρὸς τῶν γνωστικῶν ὀρθῶς, ἀλλ' οὐ κατὰ λόγον, οἷον ἐπὶ ἀνδρείας. Ἔνιοι γὰρ ἐκ φύσεως θυμοειδεῖς γενόμενοι, εἶτα ἄνευ τοῦ λόγου τοῦτο θρέψαντες, ἀλόγως ἐπὶ τὰ πολλὰ ὁρμῶσι καὶ ὅμοια τῆς ἀνδρείοις δρῶσιν, ὥστε ἐνίστε τὰ αὐτὰ κατορ-
 20 θοῦν οἷον βασάνους ὑπομένειν εὐκόλως, ἀλλ' οὔτε ἀπὸ τῆς αὐτῆς αἰτίας τῶ γνωστικῶ οὔτε καὶ τὸ αὐτὸ προθέμενοι, οὐδ' «ἂν τὸ σῶμα ἅπαν ἐπιδιδῶσιν» ἀγάπην γὰρ οὐκ ἔχουσι», κατὰ τὸν ἀπόστολον, τὴν διὰ τῆς γνώσεως γεννωμένην. Πᾶσα οὖν ἢ διὰ τοῦ ἐπιστήμονος πράξις εὐπραγία, ἢ δὲ διὰ τοῦ ἀνεπιστήμονος κακοπραγία, κἂν ἔνστασιν
 25 σφίξῃ, ἐπεὶ μὴ ἐκ λογισμοῦ ἀνδρίζεται μηδὲ ἐπὶ τι χρήσιμον τῶν ἐπὶ ἀρετὴν καὶ ἀπὸ ἀρετῆς καταστρεφόντων τὴν πράξιν κατευθύνει. Ὁ δὲ αὐτὸς λόγος καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ἀρετῶν, ὥστε καὶ ἐπὶ θεοσεβείας ἀνά λόγον. Οὐ μόνον τοίνυν τοιοῦτος ἡμῖν κατὰ τὴν ὁσιότητα ὁ γνωστικός, ἀκόλουθα δὲ τῇ ἐπιστημονικῇ θεοσεβείᾳ καὶ τὰ περὶ τὴν ἄλλην
 30 πολιτείαν ἐπαγγέλματα. Τὸν βίον γὰρ τοῦ γνωστικοῦ διαγράφειν ἡμῖν πρόκειται τὰ νῦν, οὐχὶ τὴν τῶν δογμάτων θεωρίαν παρατίθεσθαι, ἣν

6. Ψαλμ. 23, 3-6.

7. Ἐβρ. 1, 3.

8. Ἐφ. 4, 6.

9. Ματθ. 11, 27.

10. Ματθ. 19, 17.

11. Α' Πέτρ. 2, 9.

12. Α' Κορ. 14, 6.

13. Α' Κορ. 13, 3.

γενεὰ αὐτῶν πού ζητοῦν τὸν Κύριο, πού ζητοῦν τὸ πρόσωπο τοῦ Θεοῦ τοῦ Ἰακώβ»⁶. Μὲ συντομία, νομίζω, ὁ προφήτης μᾶς δήλωσε τὸν γνωστικό. Καὶ παράλληλα, ὅπως φαίνεται, μᾶς ἔδειξε ὁ Δαβίδ, ὅτι ὁ Σωτήρας εἶναι Θεός, λέγοντας ὅτι εἶναι «πρόσωπο τοῦ Θεοῦ τοῦ Ἰακώβ», αὐτὸς πού εὐαγγελίστηκε καὶ δίδαξε γιὰ τὸν Πατέρα. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ Ἀπόστολος ὀνόμασε τὸν Υἱὸ «σφραγίδα τῆς δόξας τοῦ Πατέρα»⁷, αὐτὸν πού παρέδωσε τὴν ἀλήθεια γιὰ τὸν Θεὸ κι ἐπισφράγισε μὲ τὸ λόγο του ὅτι «ὁ Θεὸς καὶ ὁ Πατέρας εἶναι ἕνας»⁸, καὶ μόνος Παντοκράτωρ αὐτός, «τὸν ὁποῖο κανένας δὲν γνώρισε, παρὰ μόνον ὁ Υἱὸς κι αὐτὸς στὸν ὁποῖο ὁ Υἱὸς θὰ τὸν ἀποκαλύψει»⁹. Κι ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι ἕνας μᾶς δηλώθηκε ἀπὸ τὴ φράση, «αὐτῶν πού ζητοῦν τὸ πρόσωπο τοῦ Θεοῦ τοῦ Ἰακώβ», τὸν ὁποῖο ὁ Σωτήρας καὶ Θεὸς μας χαρακτηρίζει ὡς «μόνον ἀγαθὸ»¹⁰ Θεὸ Πατέρα, καὶ ἡ γενιὰ ἐκείνων πού τὸν ζητοῦν εἶναι «τὸ γένος τὸ ἐκλεκτό»¹¹, πού ἔχει τὴ δύναμη ν' ἀναζητεῖ τὴ γνώση.

Γι' αὐτὸ καὶ ὁ Ἀπόστολος λέει· «Δὲ θὰ σᾶς ὠφελήσω καθόλου ἂν δὲν σᾶς μιλῆσω ὑπὸ μορφὴ ἢ ἀποκαλύψεως ἢ γνώσεως ἢ προφητείας ἢ διδασκαλίας»¹². Ἄν καὶ βέβαια καὶ οἱ γνωστικοὶ πράττουν ὀρθῶς μερικά, ὄχι ὅμως λογικά, ὅπως σχετικὰ μὲ τὴν ἀνδρεία. Μερικοὶ δηλαδή πού γεννήθηκαν θυμῶδεις κι ἔπειτα ἔθρεψαν αὐτὸ τὸ πάθος χωρὶς λογική, ὁρμοῦν παράλογα στὶς πιὸ πολλές περιπτώσεις καὶ κάνουν ἔργα ὅμοια μὲ τοὺς ἀνδρείους, ὥστε μερικὲς φορὲς νὰ κατορθώνουν τὰ ἴδια μ' αὐτούς, νὰ ὑπομένουν δηλαδή μὲ εὐκολία βασανιστήρια, ὄχι ὅμως γιὰ τὸν ἴδιο λόγο μὲ τὸν γνωστικό, οὔτε καὶ μὲ τὴν ἴδια πρόθεση, οὔτε κι ἂν ἀκόμα παραδώσουν ὅλο τὸ σῶμα τους· γιατί, σύμφωνα μὲ τὸν Ἀπόστολο «δὲν ἔχουν ἀγάπη»¹³, πού τὴ γεννάει ἡ γνώση. Ὅποια-δήποτε δηλαδή πράξη ἐκείνου πού τὴν ἐκτελεῖ μὲ γνώση εἶναι πράξη ὀρθή, ἐνῶ ἐκείνου πού τὴν ἐκτελεῖ χωρὶς γνώση εἶναι πράξη κακή, ἔστω κι ἂν περιλαμβάνει κάποια ἐναντιολογία, γιατί δὲν δείχνει ἀνδρεία μὲ λογισμό οὔτε κατευθύνει τὴν πράξη του σὲ κάτι χρήσιμο, ὥστε νὰ ξεκινᾷ ἢ πράξη του ἀπὸ τὴν ἀρετὴ καὶ νὰ ὀλοκληρώνεται στὴν ἀρετὴ. Τὸ ἴδιο ἰσχύει καὶ γιὰ τὶς ἄλλες ἀρετές, ὅπως ἀνάλογα καὶ γιὰ τὴ θεοσέβεια. Δὲν εἶναι λοιπὸν μόνον κατὰ τὴν ἀγιότητα τέτοιος ὁ ἐμᾶς γνωστικός, ἀλλὰ συμφωνοῦν μὲ τὴ θεοσέβεια τοῦ γνωστικοῦ καὶ οἱ κανόνες πού ἀφοροῦν τὴν ἄλλη πολιτεία του. Στόχος μας τώρα εἶναι νὰ περιγράψουμε τὸν βίον τοῦ γνωστικοῦ, κι ὄχι νὰ παραθέσουμε τὴ θεωρία

ὑστερον κατὰ τὸν ἐπιβάλλοντα καιρὸν ἐκθησόμεθα, σφύζοντες ἅμα καὶ τὴν ἀκουλουθίαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ΄.

5 *Περιγραφή τοῦ βίου τοῦ γνωστικοῦ· ὅπόσον ἰσχυρός ἐστι ἐν τοῖς δεινοῖς καὶ ἐν τῇ ἀντιπαρατάξει πρὸς τὸν θάνατον ἐπὶ ὃ Θεὸς οὕτω αὐτῷ ἐντελεῖ.*

Περὶ μὲν οὖν τῶν ὅλων ἀληθῶς καὶ μεγαλοπρεπῶς διείληφεν, ὡς ἂν θεϊαν χωρήσας διδασκαλίαν. Ἀρξάμενος γοῦν ἐκ τοῦ θαυμάζειν τὴν κτίσιν, δεῖγμα τοῦ δύνασθαι λαβεῖν τὴν γνῶσιν κομίζων οἴκοθεν, 10 πρόθυμος μαθητῆς τοῦ Κυρίου γίνεται, εὐθέως δὲ ἀκούσας Θεόν τε καὶ πρόνοιαν ἐπίστευσεν ἐξ ὧν ἐθαύμασεν. Ἐνθένδε οὖν ὁρμώμενος ἐκ παντὸς τρόπου συνεργεῖ πρὸς τὴν μάθησιν, πάντ' ἐκεῖνα ποιῶν δι' ὧν λαβεῖν δυνήσεται τὴν γνῶσιν ὧν ποθεῖ (πόθος δὲ κατὰ προκοπὴν πίστεως ἅμα ζητήσῃ κραθεῖς συνίσταται), τὸ δ' ἐστὶν ἄξιον γενέσθαι 15 τῆς τοσαύτης καὶ τηλικαύτης θεωρίας. Οὕτω γεύσεται τοῦ θελήματος τοῦ Θεοῦ ὃ γνωστικός οὐ γὰρ τὰς ἀκοάς, ἀλλὰ τὴν ψυχὴν παρίστησι τοῖς ὑπὸ τῶν λεγομένων δηλουμένοις πράγμασιν. Οὐσίας τοίνυν καὶ τὰ πράγματα αὐτὰ παραλαβὼν διὰ τῶν λόγων εἰκότως καὶ τὴν ψυχὴν ἐπὶ τὰ δέοντα ἄγει, τὸ «μὴ μοιχεύσης, μὴ φονεύσης» ἰδίως ἐκλαμβά- 20 νων ὡς εἴρηται τῷ γνωστικῷ, οὐχ ὡς παρὰ τοῖς ἄλλοις ὑπείληπται.

Πρόεισιν οὖν ἐγγυμναζόμενος τῇ ἐπιστημονικῇ θεωρίᾳ εἰς τὸ ἐναγωνίσασθαι τοῖς καθολικώτερον καὶ μεγαλοπρεπέστερον εἰρημένοις, εἰδὼς εὖ μάλα ὅτι «ὁ διδάσκων ἄνθρωπον γνῶσιν», κατὰ τὸν προφήτην, «κύριός » ἐστὶν, διὰ στόματος ἀνθρωπίνου Κύριος ἐνεργῶν ταύ- 25 τη καὶ σάρκα ἀνείληφεν. Εἰκότως οὖν οὐδέποτε τὸ ἡδὺ πρὸ τοῦ συμφέροντος αἰρεῖται, οὐδ' ἂν προκαλῆται αὐτὸν κατὰ τινα περίστασιν προκαταληφθέντα ἐταιρικῶς ἐκδραζομένη ὠραία γυνή, ἐπεὶ μηδὲ τὸν Ἰωσήφ παράγειν τῆς ἐνοστάσεως ἴσχυσεν ἢ τοῦ δεσπότητος γυνή, ἀπεδύ- σατο δὲ αὐτῇ πρὸς βίαν κατεχούση τὸν χιτῶνα, γυμνὸς μὲν τῆς ἁμαρ- 30 τίας γενόμενος, τὸ κόσμιον δὲ τοῦ ἠθους περιβαλλόμενος. Εἰ γὰρ καὶ οἱ τοῦ δεσπότητος ὀφθαλμοὶ οὐχ ἑώρων, τοῦ Αἰγυπτίου λέγω, τὸν Ἰω-

1. Ἐξ. 20, 13, 15 Ματθ. 5, 27, 21.

2. Ψαλμ. 93, 10-11.

τῶν δογμάτων. Αὐτὴν θὰ τὴν ἐκθέσομε ἔπειτα, ὅταν ἔρθει ὁ καιρὸς ποῦ πρέπει, ἐκθέτοντας μαζὶ καὶ ὅ,τι σχετικὸ μ' αὐτή.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΑ'.

Περιγραφή τοῦ βίου τοῦ γνωστικοῦ· τὸ πόσο ἰσχυρὸς εἶναι
στὰ δεινὰ καὶ στὴν ἀντιμετώπιση τοῦ θανάτου,
ἂν ὁ Θεὸς διατάξει ἔτσι.

Γιὰ ὅλα λοιπὸν μίλησε μὲ ἀλήθεια καὶ μεγαλοπρέπεια, σὰ νὰ ἔχει χωρέσει ὁ νοῦς του τὴ θεία διδασκαλία. Ἀρχίζοντας δηλαδὴ ἀπὸ τὸ θαυμασμὸ τῆς κτίσης, φέρνοντας ἀπόδειξη ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτό του, ὅτι μπορεῖ νὰ ἀποχτήσῃ τὴ γνώση, γίνεται πρόθυμος μαθητῆς τοῦ Κυρίου, καὶ ἀμέσως, μὴ μὲν ἀκούσε γιὰ τὸν Θεὸ καὶ τὴν πρόνοια, πίστεψε ἀπὸ αὐτὰ τὰ ὁποῖα θαύμασε. Ἀπὸ ἐδῶ λοιπὸν ξεκινώντας συνεργεῖ μὲ κάθε τρόπο στὴ μάθηση, κάνοντας ὅλα ἐκεῖνα μὲ τὰ ὁποῖα θὰ μπορέσει νὰ ἀποκτήσῃ τὴ γνώση ἐκείνων ποῦ ποθεῖ (ὁ πόθος συνίσταται στὴν προκοπὴ τῆς πίστεως ἀναμιγμένος μὲ τὴν ἀναζήτησιν), πράγμα ποῦ σημαίνει νὰ γίνῃ ἄξιός μας τόσο μεγάλης καὶ τέτοιου εἴδους θεωρίας. Ἔτσι ὁ γνωστικὸς θὰ δοκιμάσῃ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ· γιὰτὶ δὲν παρέχει τὴν ἀκοή του ἀπλῶς, ἀλλὰ τὴν ψυχὴ του στὰ πράγματα ποῦ δηλώνονται μὲ τὰ λόγια. Παίρνοντας λοιπὸν, ὅπως εἶναι φυσικὸ, μὲ τοὺς λόγους τὴν οὐσίαν καὶ τὰ ἴδια τὰ πράγματα, ὁδηγεῖ καὶ τὴν ψυχὴν του στὰ πρέποντα, τὸ «μὴ μοιχεύσεις, μὴ φονεύσεις»¹, ἐκλαμβάνοντας τὰ ἰδιαιτέρως, ὅπως εἶπαμε, ὁ γνωστικὸς, ὅχι ὅπως τ' ἀντιλαμβάνονται οἱ ἄλλοι.

Προχωρεῖ λοιπὸν ἀσκούμενος μὲ τὴν ἐπιστημονικὴν θεωρίαν στὸ ν' ἀγωνίζεται μὲ αὐτὰ ποῦ ἔχουν εἰπωθεῖ μὲ καθολικότερο νόημα, γνωρίζοντας πολὺ καλὰ, ὅτι «ὁποῖος διδάσκει κάποια γνώση», σύμφωνα μὲ τὸν προφήτη, εἶναι «ὁ Κύριος»², Κύριος ποῦ ἐνεργεῖ μὲ στόμα ἀνθρώπινον, ἔτσι ἔλαβε καὶ σάρκα. Εὐλόγα λοιπὸν δὲν διαλέγει ποτὲ τὸ εὐχάριστο μπροστὰ στὸ συμφέρον, οὔτε κὶ ἂν τὸν προκαλεῖ σὲ μιὰ περίπτωσιν μιὰ ὥραϊα γυναῖκα ποῦ τὸν κατέλαβε ξαφνικὰ μὲ τρόπο ἑταίρας καὶ τὸν ἐκβιάζει. Γιατὶ καὶ τοῦ Ἰωσήφ τὴν ἀντίστασιν δὲν πέτυχε ἡ γυναῖκα τοῦ κυρίου του νὰ τὴν κάμψῃ. Τὸν ξέντυσε βέβαια κρατώντας μὲ τὴν βίαν τὸ χιτῶνα του, καὶ γυμνώθηκε ἀπὸ τὴν ἁμαρτία, ντύθηκε ὅμως τὴν κοσμιότητα τῆς συμπεριφορᾶς. Γιατὶ, ἂν καὶ τὰ μάτια τοῦ κυρίου, τοῦ Αἰγύπτου ἐννοῶ, δὲν ἔβλεπαν τὸν Ἰωσήφ, ἔβλεπαν ὅμως ἀπὸ ψηλὰ τὰ

σήφ, ἀλλ' οἷ γε τοῦ παντοκράτορος ἐπεσκόπουν. Ἡμεῖς μὲν γὰρ τῆς φωνῆς ἀκούομεν καὶ τὰ σώματα θεωροῦμεν, ὁ Θεὸς δὲ τὸ πρᾶγμα, ἀφ' οὗ φέρεται τὸ φωνεῖν καὶ βλέπειν, ἐξετάζει. Ἀκολούθως ἄρα κἂν νόσος ἐπίῃ καὶ τι τῶν περιστατικῶν τῶ γνωστικῶ, καὶ δὴ μάλιστα ὁ
5 φοβερώτατος θάνατος, ἄτρεπτος μένει κατὰ τὴν ψυχὴν, πάντα εἰδὼς τὰ τοιαῦτα κτίσεως ἀνάγκην εἶναι, ἀλλὰ καὶ οὕτω δυνάμει τοῦ Θεοῦ «φάρμακον» γίνεσθαι «σωτηρίας», διὰ παιδείας τοὺς ἀπηνέστερον μεταρρυθμιζομένους εὐεργετοῦντα, πρὸς τῆς ἀγαθῆς ὄντως κατ' ἀξίαν μεριζόμενα προνοίας.

10 Χρώμενος τοίνυν τοῖς κτιστοῖς, ὁπότεν αἰρῆ λόγος, εἰς ὅσον αἰρεῖ, κατὰ τὴν ἐπὶ τὸν κτίσαντα εὐχαριστίαν καὶ τῆς ἀπολαύσεως κύριος καθίσταται. Οὐ μνησικακεῖ ποτε, οὐ χαλεπαίνει οὐδενί, κἂν μίσους ἄξιος τυγχάνῃ, ἐφ' οἷς διαπράττεται· σέβει μὲν γὰρ τὸν ποιητὴν, ἀγαπᾷ δὲ τὸν κοινωνὸν τοῦ βίου, οἰκτεῖρων καὶ ὑπερευχόμενος αὐτοῦ διὰ
15 τὴν ἄγνοιαν αὐτοῦ. Καὶ δὴ καὶ συμπάσχει τῶ σώματι τῶ φύσει παθητῶ ἐνδεδεμένος, ἀλλ' οὐ πρωτοπαθεῖ κατὰ τὸ πάθος. Κατὰ γοῦν τὰς ἀκουσίους περιστάσεις ἀνάγων ἑαυτὸν ἀπὸ τῶν πόνων ἐπὶ τὰ οἰκεία οὐ συναποφέρεται τοῖς ἀλλοτριῶν αὐτοῦ, συμπεριφέρεται δὲ τοῖς ἀναγκαίοις αὐτοῦ μόνον εἰς ὅσον ἀβλαβῆς τηρεῖται ἢ ψυχῆ· οὐ γὰρ
20 πού ἐν ὑπολήψει, ἀλλ' οὐδὲ ἐν τῶ δοκεῖν πιστὸς εἶναι βούλεται, γινώσκει δὲ καὶ ἀληθεία, ὃ ἐστὶν ἔργῳ θεδαίω καὶ λόγῳ ἐνεργῶ. Οὐκοῦν οὐ μόνον ἐπαινεῖ τὰ καλά, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς διάζεται εἶναι καλός, ἐκ τοῦ «ἀγαθοῦ καὶ πιστοῦ δούλου» μεταβαίνων δι' ἀγάπης εἰς «φίλον» διὰ τὸ τέλος τῆς ἔξεως, ὃ ἐκ μαθήσεως τῆς ἀληθοῦς καὶ συνασκήσεως πολ-
25 λῆς καθαρῶς ἐκτήσατο.

Ὡς ἂν οὖν ἐπ' ἄκρον γνώσεως ἦκειν διαζόμενος, τῶ ἦθει κεκοσμημένος, τῶ σχήματι κατεσταλμένος, πάντα ἐκεῖνα ἔχων ὅσα πλεονεκτημάτα ἐστὶν τοῦ κατ' ἀλήθειαν γνωστικοῦ, εἰς τὰς εἰκόνας ἀφορῶν τὰς καλὰς, πολλοὺς μὲν τοὺς κατωρθωκότας πρὸ αὐτοῦ πατριάρχας,
30 παμπόλλους δὲ προφήτας, ἀπειρώτους δ' ὅσους ἡμῖν ἀριθμῶ λογιζόμενος ἀγγέλους, καὶ τὸν ἐπὶ πᾶσι Κύριον τὸν διδάξαντα καὶ παραστήσαντα δυνατὸν εἶναι τὸν κορυφαῖον ἐκεῖνον κτήσασθαι βίον, διὰ τοῦτο τὰ πρόχειρα πάντα τοῦ κόσμου καλὰ οὐκ ἀγαπᾷ, ἵνα μὴ καταμείνη

μάτια τοῦ Παντοκράτορα. Γιατί ἐμεῖς ἀκοῦμε τὴ φωνὴ καὶ βλέπομε τὰ σώματα, ἐνῶ ὁ Θεὸς ἐξετάζει τὸ πρᾶγμα τὸ ἴδιο, ἀπὸ τὸ ὁποῖο προέρχεται ἡ φωνὴ καὶ ἡ θέα. Κατὰ συνέπειαν κι ἂν κάποια νόσος βρεῖ τὸ γνωστικὸ ἢ κάποιο ἄλλο περιστατικὸ καὶ μάλιστα ὁ φοβερότατος θάνατος, μένει ἀμετάβλητος στὴν ψυχὴ, γνωρίζοντας, ὅτι ὅλα αὐτὰ εἶναι ἀναπόφευκτα ἐπειδὴ εἶναι δημιούργημα. Κι ἔτσι πάλι ὅμως γίνονται μὲ τὴ δύναμη τοῦ Θεοῦ «φάρμακο σωτηρίας», πὺ μὲ τὴν παιδεία εὐεργετεῖ ἐκείνους πὺ χρειάζονται σκληρότερη μεταχείριση γιὰ ν' ἀλλάξουν, καὶ μὲ τὴν πραγματικὰ ἀγαθὴ πρόνοια μοιράζονται ἀνάλογα μὲ τὴν ἀξία τοῦ καθενός.

Χρησιμοποιώντας λοιπὸν τὰ κτίσματα, ὅποτε καὶ ὅσο ἐπιβάλλει ὁ λόγος, εὐχαριστώντας τὸν Δημιουργὸ καρπώνεται καὶ τὴν ἀπόλαυση. Ποτὲ δὲν μνησικακεῖ, δὲν θυμώνει μὲ κανένα, ἀκόμα κι ἂν ἀξίζει τὸ μίσος του γιὰ ὅσα τοῦ κᾶνει. Σέβεται τὸν Δημιουργὸ του, ἀγαπᾶ τὸ σύντροφό του στὴ ζωὴ, συμπαθώντας τον καὶ κᾶνοντας προσευχὲς συνεχῶς γιὰ τὴν ἀγνοιά του. Καὶ βέβαια καὶ συμπάσχει δεμένος μὲ τὸ σῶμα πὺ κουβαλάει τὰ πάθη ἀπὸ τὴ φύση του, ἀλλὰ τὸ πάθος δὲν εἶναι αὐτὸ πὺ τὸ πρωτοδοκιμάζει. Στὶς ἀκούσιες περιπτώσεις ἀνάγοντας τὸν ἑαυτὸ του ἀπὸ τοὺς πόνους στὰ δικά του, δὲν συμπαρασύρεται ἀπὸ ὅσα τοῦ εἶναι ξένα, ἀλλὰ ἀσχολεῖται μὲ τὰ ἀναγκαῖα γι' αὐτόν, μόνο σὲ ὅσο διατηρεῖται ἀπείραχτη ἡ ψυχὴ. Δὲν θέλει δηλαδὴ νὰ τὸν θεωροῦν μόνο καὶ νὰ δείχνει πὺς εἶναι πιστός, ἀλλὰ μὲ γνώση κι ἀλήθεια, δηλαδὴ μὲ ἔργο ἀναμφισβήτητο καὶ λόγο ἐνεργό. Γι' αὐτὸ λοιπὸν δὲν ἐπαινεῖ μὲ λόγια μόνο τὰ καλά, ἀλλὰ ἀναγκάζεται νὰ εἶναι καλὸς κι ὁ ἴδιος, μεταβαίνοντας ἀπὸ τὸν «ἀγαθὸ καὶ πιστὸ δούλο»³ μὲ τὴν ἀγάπη σὲ «φίλο»⁴, ἐπειδὴ ἔχει γίνει ἡ ἔξη του τέλεια, πὺ τὴν ἀπόκτησε καθαρὰ ἀπὸ ἀληθινὴ μάθηση καὶ τὴν πολλὴ ἀσκησι.

Ἐπειδὴ λοιπὸν διάζεται νὰ φτάσει στὴν κορυφὴ τῆς γνώσης, μὲ ἦθος στολισμένο ἀπὸ κοσμιότητα καὶ συμπεριφορὰ σεμνή, ἔχοντας ὅλα ἐκεῖνα πὺ εἶναι πλεονεκτήματα τοῦ ἀληθινοῦ γνωστικοῦ, ἀποβλέποντας στὶς ὠραῖες εἰκόνες, σκεπτόμενος τοὺς πολλοὺς πρὶν ἀπὸ αὐτὸν πατριάρχες πὺ ἔζησαν τέλεια, τοὺς πάμπολλους προφήτες, καὶ τοὺς μύριους ὅσους στὸν ἀριθμὸ ἀγγέλους, καὶ πάνω ἀπὸ ὅλους τὸν Κύριο πὺ δίδαξε καὶ παρουσίασε πὺς εἶναι δυνατὸ νὰ ἀποκτηθεῖ ὁ κορυφαῖος ἐκεῖνος βίος, γι' αὐτὸ δὲν ἀγαπᾶ κανένα ἀπὸ τὰ καλά τοῦ κόσμου πὺ ἔχει μέσα στὰ χέρια του, γιὰ νὰ μὴ μείνει ὀριστικὰ ἐδῶ κάτω,

χαμαί, ἀλλὰ τὰ ἐλπίζόμενα, μᾶλλον δὲ τὰ ἐγνωσμένα ἤδη, εἰς κατάληψιν δὲ ἐλπίζόμενα. Ταύτη ἄρα τοὺς πόνους καὶ τὰς βασάνους καὶ τὰς θλίψεις, οὐχ ὡς παρὰ τοῖς φιλοσόφοις οἱ ἄνδρεῖοι, ἐλπίδι τοῦ παύσασθαι μὲν τὰ ἐνεστώτα ἀλγείνα, αὐθις δὲ τῶν ἡδέων μετασχεῖν, ὑπομένει, ἀλλ' ἡ γνῶσις αὐτῶ πείσμα βεβαιότατον ἐνεγέννησεν τῆς τῶν μελλόντων ἐλπίδων ἀπολήψεως. Διόπερ οὐ μόνον τῶν ἐνταῦθα κολάσεων, ἀλλὰ καὶ τῶν ἡδέων ἀπάντων καταφρονεῖ. Φασὶ γοῦν τὸν μακάριον Πέτρον θεασάμενος τὴν αὐτοῦ γυναῖκα ἀγομένην τὴν ἐπὶ θάνατον, ἠσθῆναι μὲν τῆς κλήσεως χάριν καὶ τῆς εἰς οἶκον ἀνακομιδῆς, ἐπιφωνῆσαι δὲ εὖ μάλα προτρεπτικῶς τε καὶ παρακλητικῶς, ἐξ ὀνόματος προσειπόντα «μέμνησο, ὦ αὐτή, τοῦ Κυρίου». Τοιοῦτος ἦν ὁ τῶν μακαρίων γάμος καὶ ἡ μέχρι τῶν φιλτάτων τελεία διάθεσις. Ταύτη καὶ ὁ ἀπόστολος «ὁ γαμῶν», φησί, «ὡς μὴ γαμῶν», ἀπροσπαθῆ τὸν γάμον ἀξιῶν εἶναι καὶ «ἀπερίσπαστον» τῆς πρὸς τὸν Κύριον ἀγάπης, ἧς ἔχεσθαι ἀποδημούση τοῦ βίου πρὸς τὸν Κύριον τῇ γυναικὶ ὁ τῶ ὄντι ἀνὴρ παρήνεσεν. Ἐρ' οὐ πρόδηλος ἦν ἡ πίστις αὐτοῖς τῆς μετὰ θάνατον ἐλπίδος τοῖς καὶ ἐν αὐταῖς τῶν κολάσεων ταῖς ἀκμαῖς εὐχαριστοῦσι τῷ Θεῷ; Βεβαίαν γάρ, οἶμαι, τὴν πίστιν ἐκέκτηντο, ἧ κατηκολούθουν πισταὶ καὶ αἱ ἐνέργειαι.

Ἔστιν οὖν ἐν πάσῃ περιστάσει ἐρρωμένη τοῦ γνωστικοῦ ἡ ψυχὴ, οἷον ἀθλητοῦ τὸ σῶμα ἐν ἄκρα εὐεξία καὶ ρώμῃ καθεστηκυῖα. Εὐβουλος μὲ γὰρ ὑπάρχει περὶ τὰ ἀνθρώπων, τῷ δικαίῳ τὸ πρακτέον γνωματεύουσα, τὰς ἀρχὰς θεόθεν ἄνωθεν καὶ τὴν πρὸς θεῖαν ἐξομοίωσιν προόφθη ἡδονῶν καὶ λυπῶν σωματικῶν περιπεποιημένη· κατεξανίσταται δὲ τῶν φόβων εὐθαρσῶς καὶ πεποιθότως τῷ Θεῷ. Ἀτεχνῶς οὖν ἐπίγειος εἰκὼν θείας δυνάμεως ἡ γνωστικὴ ψυχὴ, τελεία ἀρετῇ κεκοσμημένη, ἐκ πάντων ἅμα τούτων, φύσεως, ἀσκήσεως, λόγου, συνηυξημένη. Τοῦτο τὸ κάλλος τῆς ψυχῆς «νεῶς» γίνεται «τοῦ ἁγίου Πνεύματος», ὅταν διάθεσιν ὁμολογουμένην τῷ εὐαγγελίῳ κατὰ πάντα κτήσῃται τὸν βίον. Ὁ τοιοῦτος ἄρα κατεξανίσταται παντὸς φόβου, παντὸς δεινοῦ, οὐ μόνον θανάτου, ἀλλὰ καὶ πενίας καὶ νόσου ἀδοξίας τε καὶ τῶν ὅσα τούτοις συγγενῆ, ἀήττητος ἡδονῆ γενόμενος καὶ τῶν

5. Πρὸβλ. Α' Κορ. 7,29.

6. Α' Κορ. 5,35.

7. Α' Κορ. 6,19.

ἀλλὰ ἀγαπᾶ τὰ ἀγαθὰ πού ἐλπίζομε ἢ καλύτερα αὐτὰ πού γνωρίζομε ἤδη καὶ πού ἐλπίζομε νὰ τὰ ἀποχτήσομε. Ἔτσι λοιπὸν δὲν ὑπομένει τοὺς πόνους καὶ τὰ θάσανα καὶ τὶς θλίψεις ὅπως οἱ γενναῖοι ἀπὸ τοὺς φιλόσοφους μὲ τὴν ἐλπίδα νὰ παύσουν οἱ παρόντες πόνοι καὶ ν' ἀπολαύσουν πάλι τὰ εὐχάριστα, ἀλλὰ ἡ γνώση τοῦ γέννησε βεβαιότητα ἀκλόνητη, ὅτι θ' ἀπολαύσει τὰ μελλοντικά. Γι' αὐτὸ δὲν περιφρονεῖ μόνο τὰ ἐδῶ θάσανα, ἀλλὰ καὶ ὅλα τὰ εὐχάριστα. Λένε λοιπὸν ὅτι ὁ μακάριος Πέτρος, ὅταν εἶδε τὴ γυναῖκα του νὰ τὴν ὀδηγοῦν στοὺς θάνατο, εὐχαριστήθηκε γιὰ τὴν κλήση της καὶ τῆς φώναξε μὲ πολὺ ἐνθαρρυντικὸ παρηγορητικὸ τρόπο καὶ τῆς εἶπε μὲ τὸ ὄνομά της· «Θυμήσου, ἐσύ, τὸν Κύριο». Τέτοιος ἦταν ὁ γάμος τῶν μακαρίων ἐκείνων καὶ ἡ τέλεια ἀγάπη τοὺς ἀκόμα καὶ στοὺς πιὸ ἀγαπημένους τοὺς. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ Ἀπόστολος λέει· «ὅποιος ἔχει κάνει γάμο, νὰ ζεῖ σὰ νὰ μὴν ἔχει κάνει γάμο»⁵, ἀξιῶνοντας νὰ εἶναι ὁ γάμος ἀπαλλαγμένος ἀπὸ τὸ σαρκικὸ πάθος καὶ νὰ μὴν ἀποσπᾶται⁶ ἀπὸ τὴν ἀγάπη πρὸς τὸν Κύριο, τὴν ὁποία ὁ πραγματικὸς Κύριος τὴν συμβούλεψε νὰ μὴν τὴν ἀφήνει ὅταν ἀποδημεῖ ἀπὸ τὴ ζωὴ πρὸς τὸν Κύριο. Δὲν εἶναι ἐπομένως φανερὴ ἡ πίστη στὴ μεταθανάτια ἐλπίδα ἐκείνων πού καὶ μέσα στοὺς κορῦφωμα τῶν βασανιστηρίων εὐχαριστοῦν τὸν Θεό; Νομίζω ὅτι εἶχαν ἀποκτήσει σταθερὴ πίστη, τὴν ὁποία ἀκολουθοῦσαν καὶ πιστὲς οἱ ἐνέργειες.

Εἶναι λοιπὸν σὲ κάθε περίσταση ἰσχυρὴ ἡ ψυχὴ τοῦ γνωστικοῦ πού ἔχει φτάσει, ὅπως τὸ σῶμα τοῦ ἀθλητῆ, σὲ ἄκρα εὐεξία καὶ ρώμη. Γιατὶ εἶναι καλόβουλη γύρω ἀπὸ τὰ ἀνθρώπινα, ὑποδεικνύοντας στὸν δίκαιο αὐτὸ πού πρέπει νὰ πράξει, καὶ ἀντιμετωπίζοντας τὶς ἡδονὲς καὶ τὶς σωματικὲς λύπες σύμφωνα μὲ τὶς θεϊκὲς ἀρχὲς πού ἦρθαν ἀπὸ τὸν οὐρανὸ καὶ ἀσκώντας τὴν πραότητα μὲ σκοπὸ τὴν ἑξομοίωσή του μὲ τὸν Θεό. Ἀντίθετα ἐναντιώνεται μὲ θάρρος στοὺς φόβους καὶ ἔχοντας πεποίθηση στὸν Θεό. Εἶναι λοιπὸν ἐπίγεια πραγματικὰ εἰκὼνα τῆς θείας δυνάμεως ἡ γνωστικὴ ψυχὴ, στεφανωμένη μὲ τὴν τέλεια ἀρετὴ καὶ αὐξημένη μὲ ὅλα αὐτὰ μαζί, τὴ φύση, τὴν ἀσκησὴ καὶ τὸ λόγος. Αὐτὴ ἡ ὁμορφιά λοιπὸν τῆς ψυχῆς γίνεται «ὁ ναὸς τοῦ ἁγίου Πνεύματος»⁷, ὅταν μὲ ὅλη τὴ ζωὴ της καὶ σὲ ὅλα ἔχει διάθεση σύμφωνη μὲ τὸ Εὐαγγέλιο. Ὅποιος ἔχει φτάσει σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο ἐξεγείρεται ἐναντίον κάθε φόβου, κάθε δεινοῦ, ὄχι μόνο τοῦ θανάτου, ἀλλὰ καὶ ἐναντίον τῆς φτώχειας καὶ τῆς ἀρρώστιας καὶ τῆς ταπεινῆς θέσης καὶ ὅσων εἶναι συγγενὴ μὲ αὐτά, γίνεται ἀήττητος ἀπὸ τὴν ἡδονὴ καὶ κυ-

ἀλόγων ἐπιθυμιῶν κύριος. Εὖ γὰρ οἶδε τὰ ποιητέα καὶ μὴ, ἐγνωκῶς
 κατὰ κράτος τά τε τῷ ὄντι δεινὰ καὶ τὰ μὴ. Ὅθεν ἐπιστημόνως ὑφί-
 σταται ἃ δεῖν καὶ προσήκειν αὐτῷ ὁ λόγος ὑπαγορεύει, διακρίνων
 ἐπιστημόνως τὰ τῷ ὄντι θαρραλέα (τουτέστι τὰ ἀγαθὰ) ἀπὸ τῶν φαι-
 5 νομένων, καὶ τὰ φοβερὰ ἀπὸ τῶν δοκούντων, οἷον θανάτου καὶ νόσου
 καὶ πενίας, ἅπερ δόξης μᾶλλον ἢ ἀληθείας ἔχεται. Οὗτος ὁ τῷ ὄντι
 ἀγαθὸς ἀνὴρ, ὁ ἔξω τῶν παθῶν, κατὰ τὴν ἕξιν ἢ διάθεσιν τῆς ἐναρέ-
 του ψυχῆς ὑπερβάς ὅλον τὸν ἐμπαθῆ βίον. Τούτῳ «πάντα εἰς ἑαυτὸν
 ἀνήρτηται» πρὸς τὴν τοῦ τέλους κτῆσιν. Τὰ μὲν γὰρ λεγόμενα τυχηρὰ
 10 δεινὰ, ταῦτα τῷ σπουδαίῳ οὐ φοβερὰ, ὅτι μὴ κακά, τὰ δὲ τῷ ὄντι
 δεινὰ ἀλλότρια Χριστιανοῦ τοῦ γνωστικοῦ ἐκ διαμέτρου χωροῦντα
 τοῖς ἀγαθοῖς, ἐπειδὴ κακά, καὶ ἀμήχανον ἅμα τῷ αὐτῷ τὰ ἐναντία
 κατὰ ταῦτόν καὶ πρὸς τὸν αὐτὸν ἀπαντᾶν χρόνον. Ἀμεμφῶς τοίνυν
 «ὑποκρινόμενος τὸ δρᾶμα τοῦ βίου», ὅπερ ἂν ὁ Θεὸς ἀγωνίσασθαι
 15 παράσχη, τά τε πρακτέα, τά τε ὑπομενετέα γνωρίζει.

Μὴ τι οὖν, εἰ δι' ἄγνοιαν τῶν δεινῶν καὶ μὴ δεινῶν συνίσταται ἡ
 δειλία, μόνος θαρραλέος ὁ γνωστικός, τά τε ὄντα ἀγαθὰ καὶ τὰ ἐσόμε-
 να γνωρίζων, συνεπιστάμενος δὲ τούτοις, ὥσπερ ἔφην, καὶ τὰ μὴ τῷ
 ὄντι δεινὰ, ἐπεὶ μόνην κακίαν ἐχθρὰν οὔσαν εἰδῶς καὶ καθαιρετικὴν
 20 τῶν ἐπὶ τὴν γνῶσιν προκοπτόντων, τοῖς ὅπλοις τοῦ Κυρίου πεφραγμέ-
 νος καταπολεμεῖ ταύτης. Οὐ γὰρ εἰ δι' ἀφροσύνην τι συνίσταται καὶ
 διαδόλου ἐνέργειαν, μᾶλλον δὲ συνέργειαν, τοῦτ' εὐθέως διάδολος ἢ
 ἀφροσύνη (ὅτι μηδεμία ἐνέργεια φρόνησις· ἕξις γὰρ ἢ φρόνησις,
 οὐδεμία δὲ ἐνέργεια ἕξις)· οὐ τοίνυν οὐδὲ ἡ δι' ἄγνοιαν συνισταμένη
 25 πρᾶξις ἤδη ἄγνοια, ἀλλὰ κακία μὲν δι' ἄγνοιαν, οὐ μὴν ἄγνοια· οὐδὲ
 γὰρ τὰ πάθη, οὐδὲ τὰ ἁμαρτήματα κακία, καίτοι ἀπὸ κακίας φερόμε-
 να. Οὐδεὶς οὖν ἀλόγως ἀνδρείος γνωστικός· ἐπεὶ καὶ τοὺς παῖδας
 λεγέτω τις ἀνδρείους ἀγνοία τῶν δεινῶν ὑφισταμένους τὰ φοβερὰ
 (ἄπτονται γοῦν οὗτοι καὶ πυρός), καὶ τὰ θηρία τὰ ὁμόσε ταῖς λόγχαις
 30 πορευόμενα ἀλόγως ὄντα ἀνδρεῖα ἐνάρετα λεγόντων. Τάχα δ' οὕτω

ριαρχεῖ στίς ἄλογες ἐπιθυμίες του. Γιατί γνωρίζει πολὺ καλὰ ποιὰ πρέπει νὰ πράξει καὶ ποιὰ ὄχι, ἔχοντας γνώση ἀναμφισβήτητη γιὰ τὰ πραγματικὰ δεινὰ καὶ τὰ μὴ πραγματικὰ δεινὰ. Γι' αὐτὸ ὑπομένει μὲ γνώση ὅσα τοῦ ὑπαγορεύει ὁ λόγος ὅτι πρέπει καὶ ἔχει καθήκον νὰ τὰ ὑπομείνει, διακρίνοντας μὲ σαφὴ γνώση αὐτὰ ποῦ πρᾶγματι ἐμπνέουν θάρρος, δηλαδὴ τὰ ἀγαθὰ, ἀπὸ τὰ φαινομενικὰ, καὶ τὰ φοβερὰ ἀπὸ τὰ νομιζόμενα φοβερὰ, ὅπως δηλαδὴ τὸ θάνατο, τὴν ἀρρώστια, τὴ φτώχεια, τὰ ὁποῖα μάλλον εἶναι φαντασία παρὰ πραγματικότητα. Αὐτὸς εἶναι ὁ πραγματικὰ ἀγαθός, αὐτὸς ποῦ βρίσκεται μακριὰ ἀπὸ τὰ πάθη, καὶ ποῦ μὲ τὴν ἔξη καὶ τὴ διάθεση τῆς ἐνάρετης ψυχῆς του ἔχει ἀνεβεῖ πάνω ἀπὸ ὅλο τὸ βίο τῶν παθῶν. Σ' αὐτὸν « ὅλα ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ του», γιὰ νὰ ἐπιτύχει τὸ τέλος. Τὰ λεγόμενα τυχερὰ δεινὰ, ἂν τὰ φέρνει ἢ τύχη, αὐτὰ δὲν εἶναι φοβερὰ γιὰ τὸν γνωστικὸ ἄνθρωπο, ἐπειδὴ δὲν εἶναι κακὰ, ἐνῶ τὰ πραγματικὰ δεινὰ εἶναι ξένα πρὸς τὸν Χριστιανὸ γνωστικὸ, καθὼς εἶναι διαμετρικὰ ἀντίθετα στὰ ἀγαθὰ, ἀφοῦ εἶναι κακὰ, καὶ εἶναι ἀδύνατο νὰ συμπίπτουν στὸν ἴδιο ἄνθρωπο ταυτόχρονα τὰ ἀντίθετα. «Παίζοντας λοιπὸν στὸ δράμα τῆς ζωῆς» ἄμεμπτα τὸ ρόλο ποῦ τοῦ παραχωρεῖ ὁ Θεὸς νὰ ὑποδυθεῖ καὶ νὰ παίξει, γνωρίζει τί πρέπει νὰ πράξει καὶ τί νὰ ὑπομείνει.

Μήπως λοιπὸν, ἂν ἡ δειλία συνίσταται στὴν ἄγνοια τῶν δεινῶν καὶ μὴ δεινῶν, μόνος θαραλλέος εἶναι ὁ γνωστικὸς, ποῦ γνωρίζει καὶ τὰ παρόντα καὶ τὰ μελλοντικὰ ἀγαθὰ καὶ ποῦ μαζί μ' αὐτὰ γνωρίζει, ὅπως εἶπα, καὶ ὅσα δὲν εἶναι πραγματικὰ δεινὰ, ἐπειδὴ ἀναγνωρίζει τὴν κακία ὡς τὸν μόνον ἐχθρό, ποῦ προσπαθεῖ νὰ ἀνακόψει τὴν πορεία ὅσων προκόπτουν στὴ γνώση, καὶ τὴν ὁποῖα τὴν καταπολεμεῖ ἐξοπλισμένος μὲ τὰ ὅπλα τοῦ Κυρίου; Γιατί, ἂν κάτι γίνεται ἀπὸ ἀφροσύνη καὶ ἐνέργεια ἢ καλύτερα συνέργεια τοῦ διαβόλου, αὐτὸ δὲν εἶναι ἀμέσως διάβολος ἢ ἀφροσύνη (γιατὶ καμμιὰ ἐνέργεια δὲν εἶναι φρόνηση ἢ φρόνηση εἶναι ἔξη, ἐνῶ ἔξη δὲν εἶναι καμμιὰ ἐνέργεια). Οὔτε λοιπὸν εἶναι ἤδη ἄγνοια ἢ πράξη ποῦ πράττεται ἀπὸ ἄγνοια, ἀλλὰ κακία ἀπὸ ἄγνοια καὶ ὄχι ἄγνοια. Οὔτε τὰ πάθη βέβαια οὔτε τὰ ἁμαρτήματα εἶναι κακίες, παρόλο ποῦ προκαλοῦνται ἀπὸ τὴν κακία. Κανένας λοιπὸν ποῦ δείχνει παράλογη ἀνδρεία, δὲν εἶναι γνωστικὸς. Γιατὶ τότε ἄς πεῖ κάποιος καὶ τὰ παιδιά γενναῖα, ποῦ ἀπὸ ἄγνοια ὑποφέρουν τὰ φοβερὰ (αὐτὰ μάλιστα ἀγγίζουν καὶ τὴ φωτιά), ἄς ποῦν καὶ τὰ θηρία ἐνάρετα, ποῦ ὁρμοῦν παράλογα πάνω στὴ λόγχη ἐπειδὴ εἶναι ἀνδρεῖα.

καὶ τοὺς θαυματοποιοὺς ἀνδρείους φήσουσιν εἰς τὰς μαχαίρας κυβιστῶντας ἐξ ἐμπειρίας τινὸς κακοτεχνουῦντας ἐπὶ λυπρῷ τῷ μισθῷ. Ὁ δὲ τῷ ὄντι ἀνδρεῖος, προφανῆ τὸν κίνδυνον διὰ τὸν τῶν πολλῶν ζῆλον ἔχων, εὐθαρσῶς πᾶν τὸ προσιὸν ἀναδέχεται, ταύτη τῶν ἄλλων λεγομένων μαρτύρων χωριζόμενος, ἧ οἱ μὲν ἀφορμὰς παρέχοντες σφίσιν αὐτοῖς ἐπιρριπτοῦσιν ἑαυτοὺς τοῖς κινδύνοις οὐκ οἶδ' ὅπως (εὐστομεῖν γὰρ δίκαιον), οἱ δὲ περιστελλόμενοι κατὰ λόγον τὸν ὀρθόν, ἔπειτα τῷ ὄντι καλέσαντος τοῦ Θεοῦ προθύμως ἑαυτοὺς ἐπιδιδόντες, καὶ «τὴν κλήσιν» ἐκ τοῦ μηδὲν αὐτοῖς προπετὲς συνεγνωκέναι «θεβαι-
 10 οῦσιν» καὶ τὸ ἀνδρεῖον ἐν τῇ κατὰ ἀλήθειαν λογικῇ ἀνδρεία ἐξετάζεσθαι παρέχονται. Οὐτ' οὖν φόβῳ τῶν μειζόνων δεινῶν τὰ ἐλάττω, καθάπερ οἱ λοιποὶ, ὑπομένοντες, οὐτ' αὖ ψόγον τὸν ἀπὸ τῶν ὁμοτίμων καὶ ὁμογνωμόνων ὑφορώμενοι τῇ τῆς κλήσεως ἐμμένουσιν ὁμολογία, ἀλλὰ διὰ τὴν πρὸς τὸν Θεὸν ἀγάπην ἐκόντες πείθονται τῇ κλήσει,
 15 μηδένα ἕτερον σκοπὸν ἐλόμενοι, ἢ τὴν πρὸς τὸν Θεὸν εὐαρέστησιν, οὐχὶ διὰ τὰ ἄθλα τῶν πόνων. Οἱ μὲν γὰρ φιλοδοξία, οἱ δὲ εὐλαβεία κολάσεως ἄλλης δριμυτέρας, οἱ δὲ διὰ τινὰς ἡδονὰς καὶ εὐφροσύνας τὰς μετὰ θάνατον ὑπομένοντες παῖδες ἐν πίστει, μακάριοι μὲν, οὐδέπω δὲ ἄνδρες ἐν ἀγάπῃ τῇ πρὸς τὸν Θεὸν καθάπερ ὁ γνωστικὸς γεγονό-
 20 τες (εἰσὶ γὰρ, εἰσὶ καθάπερ ἐν τοῖς ἀγῶσι τοῖς γυμνικοῖς, οὕτω δὲ καὶ κατὰ τὴν ἐκκλησίαν στέφανοι ἀνδρῶν τε καὶ παιδῶν)· ἡ δὲ ἀγάπη αὐτὴ δι' αὐτὴν αἵρετή, οὐ δι' ἄλλο τι. Σχεδὸν οὖν τῷ γνωστικῷ μετὰ γνώσεως ἢ τελειότης τῆς ἀνδρείας ἐκ τῆς τοῦ βίου συνασκήσεως αὔξεται, μελετήσαντος αἰεὶ τῶν παθῶν κρατεῖν.

25 Ἄφοβον οὖν καὶ ἀδεᾶ καὶ πεποιθότα ἐπὶ Κύριον ἢ ἀγάπη ἀλείφουσα καὶ γυμνάσασα κατασκευάζει τὸν ἴδιον ἀθλητὴν, ὥσπερ δικαιοσύνη τὸ διὰ παντὸς ἀληθεύειν αὐτῷ τοῦ βίου περιποιεῖ. Δικαιοσύνης γὰρ ἦν ἐπιτομὴ φᾶναι· «ἔσται ὑμῶν τὸ ναὶ ναὶ καὶ τὸ οὐ οὐ». Ὁ δὲ αὐτὸς λόγος καὶ ἐπὶ τῆς σωφροσύνης. Οὐτε γὰρ διὰ φιλοτιμίαν (κα-
 30 θάπερ οἱ ἀθληταὶ στεφάνων καὶ εὐδοξίας χάριν), οὐτ' αὖ διὰ φιλοχρηματίαν (ὥς τινες προσποιοῦνται σωφρονεῖν, πάθει δεινῷ τὸ ἀγαθὸν μεταδιώκοντες), οὐ μὴν οὐδὲ διὰ φιλοσωματίαν ὑγείας χάριν, ἀλλ'

Ἔτσι ἴσως θὰ ποῦν ἀνδρείους καὶ τοὺς θαυματοποιούς ποὺ κάνουν ἐπικίνδυνες κινήσεις ἐπάνω σὲ ξίφη, ποὺ ἀπὸ ἐμπειρία καὶ γι' ἀμοιβὴ ἀσκοῦν τὴν κακὴ τους τέχνη. Ὁ πραγματικὰ ὅμως ἀνδρεῖος, κινδυνεύοντας ὀλοφάνερα ἀπὸ τὴ ζήλεια τοῦ πλήθους, ἀντιμετωπίζει θαρραλέα ὅ,τι τοῦ τυχαίνει, ὡς πρὸς αὐτὸ διακρινόμενος ἀπὸ τοὺς ἄλλους λεγόμενους μάρτυρες, κατὰ τὸ ὅτι αὐτοὶ πέφτουν στοὺς κινδύνους παρέχοντας, δὲν ξέρω πῶς, ἀφορμὲς μόνοι τους στὸν ἑαυτό τους (εἶναι δίκαιο νὰ μιλοῦμε προσεκτικὰ), ἐνῶ ἐκεῖνοι, διστάζοντας σύμφωνα μὲ τὸν ὀρθὸ λόγο, ἔπειτα, ἀν πράγματι τοὺς καλέσει ὁ Θεός, προσφέρουν πρόθυμα τὸν ἑαυτό τους καὶ «βεβαιώνουν τὴν κλήση»⁸, καὶ μὲ τὸ ὅτι δὲν καταλογίζουν στὸν ἑαυτό τους κάποια αὐθάδεια, καὶ μὲ τὸ ὅτι ἀφήνουν τὴν ἀνδρεία νὰ δοκιμαστῆ στὴν ἀληθινὴ λογικὴ ἀνδρεία. Οὔτε λοιπὸν ἀπὸ φόβο τῶν μεγαλύτερων δεινῶν ὑπομένουν τὰ μικρότερα, ὅπως οἱ ἄλλοι, οὔτε πάλι, ἐπειδὴ φοβοῦνται ὅτι θὰ τοὺς κατηγορήσουν οἱ ὁμότιμοι καὶ οἱ ὁμόφρονες, μένουν σταθεροὶ στὴν ὁμολογία τῆς κλήσης, ἀλλὰ ἀπὸ τὴν ἀγάπη ποὺ ἔχουν πρὸς τὸν Θεὸ πείθονται θεληματικὰ στὴν κλήση καὶ δὲν προτιμοῦν τίποτε ἄλλο, παρὰ νὰ εὐαρεστήσουν τὸν Θεό, κι ὄχι τὰ βραβεῖα τῶν κόπων τους. Ὅσοι ὅμως τὰ ὑπομένουν ἀπὸ φιλοδοξία, ἄλλοι πάλι ἀπὸ φόβο ἄλλης βαρύτερης τιμωρίας, κι ἄλλοι γιὰ κάποιες ἡδονὲς κι ἀπολαύσεις μετὰ τὸ θάνατο, εἶναι στὴν πίστη παιδιὰ, καὶ εἶναι βέβαια μακάριοι, δὲν ἔχουν γίνεῖ ὅμως ἀκόμα ὡς πρὸς τὴν ἀγάπη πρὸς τὸν Θεό, ὅπως ὁ γνωστικός (καὶ ὑπάρχουν βέβαια, ὅπως στοὺς ἀθλητικούς ἀγῶνες, ἔτσι καὶ στὴν Ἐκκλησία στεφάνια ἀνδρῶν καὶ παίδων). Ἡ ἀγάπη ὅμως εἶναι προτιμότερη γι' αὐτὸ ἀκριβῶς ποὺ εἶναι, ὄχι γιὰ κάτι ἄλλο. Στὸ γνωστικὸ λοιπὸν μαζί μὲ τὴ γνώση αὐξάνεται ἡ τελειότητα τῆς ἀνδρείας μὲ τὴν ἀσκηση τῆς ζωῆς, ἀφοῦ ἡ παντοτινὴ μελέτη τοῦ εἶναι ἡ κυριαρχία πάνω στὰ πάθη.

Ἡ ἀγάπη λοιπὸν προαλείφοντας καὶ προγυμνάζοντας τὸν ἀθλητὴ τῆς, τὸν καθιστᾷ ἀφοβο κι ἀτρόμητο καὶ μὲ θάρρος στὸν Κύριο, ὅπως ἡ δικαιοσύνη τοῦ προμηθεύει τὸ νὰ λείπει τὴν ἀλήθεια καθ' ὅλη τὴ ζωὴ του. Καὶ βέβαια τὸ ἐπίγραμμα τῆς δικαιοσύνης θὰ ἦταν «τὸ δικό σας ναὶ θὰ εἶναι ναὶ καὶ τὸ ὄχι ὄχι»⁹. Τὸ ἴδιο ἰσχύει καὶ γιὰ τὴ σωφροσύνη· οὔτε δηλαδὴ ἀπὸ φιλοδοξία (ὅπως οἱ ἀθλητὲς γιὰ τὰ στεφάνια καὶ τὴ δόξα), οὔτε ἀπὸ ἀγάπη γιὰ τὰ χρήματα (ὅπως μερικοὶ ὑποκρίνονται σωφροσύνη, ἐπιδιώκοντας μὲ δεινὸ πάθος τὸ ἀγαθόν), οὔτε ὅμως καὶ γιὰ τὴν ὑγεία ἀπὸ ἀγάπη πρὸς τὸ σῶμα, ἀλλ' οὔτε καὶ κάποιος, ποὺ

οὐδὲ δι' ἀγροικίαν ἐγκρατῆς καὶ ἄγευστος ἡδονῶν οὐδεὶς κατ' ἀλήθειαν σώφρων (ἀμέλει γευσάμενοι τῶν ἡδονῶν οἱ τὸν ἐργάτην τρίβοντες βίον αὐτίκα μάλα καταγνύουσι τὸ ἀκαμπὲς τῆς ἐγκρατείας εἰς τὰς ἡδονάς). Τοιοῦτοι δὲ καὶ οἱ νόμῳ καὶ φόβῳ κωλυόμενοι· καιρὸν γὰρ
5 λαβόντες παρακλέπτουσι τὸν νόμον, ἀποδιδράσκοντες τὰ καλά. Ἡ δὲ δι' αὐτὴν αἰρετὴ σωφροσύνη, κατὰ τὴν γνῶσιν τελειομένη αἰεὶ τε παραμένουσα, κύριον καὶ αὐτοκράτορα τὸν ἄνδρα κατασκευάζει, ὡς εἶναι τὸν γνωστικὸν σώφρονα καὶ ἀπαθῆ, ταῖς ἡδοναῖς τε καὶ λύπαις ἄτεγκτον, ὥσπερ φασὶ τὸν ἀδάμαντα τῷ πυρί.

10 Τούτων οὖν αἰτία ἡ ἀγιωτάτη καὶ κυριωτάτη πάσης ἐπιστήμης ἀγάπη· διὰ γὰρ τὴν τοῦ ἀρίστου καὶ ἐξοχωτάτου θεραπείαν, ὃ δὴ τῷ ἐνὶ χαρακτηρίζεται, φίλον ὁμοῦ καὶ υἱὸν τὸν γνωστικὸν ἀπεργάζεται, «τέλειον» ὡς ἀληθῶς «ἄνδρα εἰς μέτρον ἡλικίας» αὐξήσαντα. Ἀλλὰ καὶ ἡ ὁμόνοια ἡ περὶ ταῦτ' ἔργον συγκατάθεσις ἐστὶ, τὸ δὲ ταῦτ' ἔν
15 ἔν ἐστιν, ἢ τε φιλία δι' ὁμοιότητος περαίνεται, τῆς κοινότητος ἐν τῷ ἐνὶ κειμένης. Ὁ ἄρα γνωστικὸς, τοῦ ἐνὸς ὄντως Θεοῦ ἀγαπητικὸς ὑπάρχων, τέλειος ὄντως ἀνὴρ καὶ φίλος τοῦ Θεοῦ, ἐν υἱοῦ καταλεγείς τάξει. Ταῦτ' ἄρα ὀνόματα εὐγενείας καὶ γνώσεως καὶ τελειότητος κατὰ τὴν τοῦ Θεοῦ ἐποπτεῖαν, ἣν κορυφαιοτάτην προκοπὴν ἡ γνωστικὴ ψυχὴ
20 λαμβάνει, καθαρὰ τέλεον γενομένη· «πρόσωπον», φησὶ, «πρὸς πρόσωπον» ὁρᾷ ἀιδίως καταξιουμένη τὸν παντοκράτορα Θεόν. Πνευματικὴ γὰρ ὄλη γενομένη πρὸς τὸ συγγενὲς χωρήσασα, ἐν πνευματικῇ τῇ ἐκκλησίᾳ μένει εἰς τὴν ἀνάπαυσιν τοῦ Θεοῦ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ΄.

25 Ὁ ἀληθινὸς γνωστικὸς πράττει τὸ ἀγαθόν, ἀσκει ἐγκράτειαν καὶ περιφρονεῖ πᾶν τι τοῦ κόσμου.

Ταῦτα μὲν οὖν ταύτη. Οὕτω δὲ ἔχων ὁ γνωστικὸς πρὸς τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχὴν, πρὸς τε τοὺς πέλας, κἂν οἰκέτης ἦ, κἂν πολέμιος νόμῳ γενόμενος, κἂν ὄστισοῦν, ἴσος καὶ ὁμοῖος εὐρίσκεται. Οὐ γὰρ ὑπερορᾷ
30 τὸν ἀδελφὸν κατὰ τὸν θεῖον νόμον ὁμοπάτριον ὄντα καὶ ὁμομήτριον ἀμέλει θλιβόμενον ἐπικουφίζει παραμυθίαις, παρορμήσεσι, ταῖς διο-

10. Ἐφ. 4, 13.

11. Α' Κορ. 13, 12.

ἀπὸ τραχύτητα εἶναι ἐγκρατῆς καὶ δὲν γεύεται ἡδονές, εἶναι ἀληθινὰ σώφρων (ὅσοι ἀσκοῦν ἐργατικὴ ζωὴ, ὅταν συμβεῖ νὰ γευθοῦν τὶς ἡδονές, εἶναι βέβαιο ὅτι ἐξασθενίζουν τὴν ἀκαμψία τῆς ἐγκράτειας στὶς ἡδονές). Τέτοιοι εἶναι καὶ ὅσοι βρῖσκουν ἐμπόδια τὸ νόμο καὶ τὸ φόβο ὅταν βροῦν εὐκαιρία καταστρατηγοῦν τὸ νόμο, δραπετεύοντας ἀπὸ τὰ καλά. Ἡ σωφροσύνη ὅμως πού εἶναι αἰρετὴ γιὰ τὸν ἑαυτὸ της, πού τελειοποιεῖται μὲ τὴ γνώση καὶ παραμένει πάντοτε, κάνει τὸν ἄνδρα κυρίαρχο τοῦ ἑαυτοῦ του, ὥστε, ὅποιος εἶναι γνωστικός, νὰ εἶναι σώφρων καὶ ἀπαθής, νὰ μὴ τὸν λυγίζουν οἱ ἡδονές καὶ οἱ λύπες, ὅπως, λένε, οὔτε καὶ ἡ φωτιὰ τὸ διαμάντι.

Αἰτία λοιπὸν αὐτῶν εἶναι ἡ πανάγια καὶ ἀνώτατη ἀπὸ κάθε γνώση ἀγάπη. Γιατὶ μὲ τὴ λατρεία τοῦ ἄριστου καὶ ἐξοχότατου, πού χαρακτηρίζεται μὲ τὸ ἕνα, κάνει φίλο μαζί καὶ Υἱὸ τὸν γνωστικό, πού αὐξήθηκε ἀληθινὰ σὲ τέλειο ἄνδρα κατὰ τὸ μέτρο τῆς ἡλικίας τοῦ Χριστοῦ»¹⁰. Ἄλλὰ καὶ ἡ ὁμόνοια εἶναι ἡ συγκατάθεση γιὰ τὸ ἴδιο πράγμα καὶ αὐτὸ πού εἶναι ἴδιο, τὸ αὐτό, εἶναι ἕνα, καὶ ἡ φιλία καταλήγει σὲ ὁμοιότητα, γιὰτὶ ἡ κοινότητα ὑπάρχει μέσα στὸ ἕνα. Ὁ γνωστικὸς λοιπὸν, ἐπειδὴ εἶναι αὐτὸς πού ἀγαπᾷ τὸν ἕνα Θεό, εἶναι πραγματικὰ τέλειος ἄνδρας καὶ τοῦ Θεοῦ φίλος, πού κατατάχθηκε στὴν τάξη τοῦ Υἱοῦ. Αὐτὰ εἶναι τὰ ὄνόματα τῆς εὐγένειας καὶ τῆς γνώσης καὶ τῆς τελειότητος κατὰ τὴν ἐποπτεία τοῦ Θεοῦ, πού εἶναι ἡ κορυφαία προόδος πού καταχτᾷ ἡ γνωστικὴ ψυχὴ, ἀφοῦ ἔγινε τέλεια καθαρὴ, κι ἀξιῶνεται, λέει, νὰ βλέπει αἰώνια «πρόσωπο πρὸς πρόσωπο»¹¹ τὸν παντοκράτορα Θεό. Ἀφοῦ δηλαδὴ ὀλόκληρη γίνεῖ πνευματικὴ προχωρώντας στὸ συγγενικὸ της, παραμένει πνευματικὴ μέσα στὴν Ἐκκλησίᾳ στὴν ἀνάπαυση τοῦ Θεοῦ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΒ'.

**Ὁ ἀληθινὸς γνωστικὸς πράττει τὸ καλὸ, ἀσκεῖ ἐγκράτεια,
καὶ περιφρονεῖ κάθετι τοῦ κόσμου.**

Ἔτσι λοιπὸν αὐτὰ. Κι ἀφοῦ εἶναι τέτοιος ὁ γνωστικὸς ἀπέναντι στὸ σῶμα καὶ στὴν ψυχὴ, καὶ πρὸς τοὺς πλησίον του, εἴτε δοῦλος εἶναι, εἴτε πολέμιος τοῦ νόμου, εἴτε ὅποιοσδήποτε, βρῖσκεται νὰ εἶναι ἴσος κι ὅμοιος. Δὲν περιφρονεῖ τὸν ἀδελφὸ του, πού εἶναι ὁμοπάτριός του κατὰ τὸ θεῖο νόμο καὶ παιδὶ τῆς ἴδιας μητέρας, καὶ γι' αὐτὸ ὅπωςδήποτε ὅταν ταλαιπωρεῖται τὸν ἀνακουφίζει μὲ διάφορα παρηγορητικὰ καὶ

τικαῖς χρεῖαις ἐπικουρῶν, διδούς τοῖς δεομένοις πᾶσιν, ἀλλ' οὐχ ὁμοί-
 ως, δικαίως δὲ καὶ κατὰ τὴν ἀξίαν, πρὸς δὲ καὶ τῷ καταδιώκοντι καὶ
 μισοῦντι, εἰ τούτου δέοιτο, ὀλίγα φροντίζων τῶν λεγόντων διὰ φόβον
 αὐτῷ δεδωκένας, εἰ μὴ διὰ φόβον, δι' ἐπικουρίαν δὲ τοῦτο ποιοίη. Οἱ
 5 γὰρ πρὸς ἐχθροὺς ἀφιλάργυροι καὶ ἀμνησιπόνηροι, πόσῳ μᾶλλον
 πρὸς τοὺς οἰκείους ἀγαπητικοί; Ὁ τοιοῦτος ἐκ τούτου πρόεισιν ἐπὶ τὸ
 ἀκριβῶς εἰδένας καὶ ὅτῳ ἂν τις μάλιστα καὶ ὁπόσον καὶ ὁπότε καὶ
 ὅπως ἐπιδώη. Τίς δ' ἂν καὶ ἐχθρὸς εὐλόγως γένοιτο ἀνδρὸς οὐδεμίαν
 οὐδαμῶς παρέχοντος αἰτίαν ἐχθρας; καὶ μὴ τι, καθάπερ ἐπὶ τοῦ Θεοῦ
 10 οὐδενὶ μὲν ἀντικειῖσθαι λέγομεν τὸν Θεὸν οὐδὲ ἐχθρὸν εἶναί τινος
 (πάντων γὰρ κτίστης, καὶ οὐδέν ἐστι τῶν ὑποστάντων ὃ μὴ θέλει), φα-
 μέν δ' αὐτῷ ἐχθροὺς εἶναι τοὺς ἀπειθεῖς καὶ μὴ κατὰ τὰς ἐντολάς αὐ-
 τοῦ πορευομένους, οἷον τοὺς διεχθρεύοντας αὐτοῦ τῇ διαθήκῃ, τὸν
 αὐτὸν τρόπον καὶ ἐπὶ τοῦ γνωστικοῦ εὗρομεν ἂν; Αὐτὸς μὲν γὰρ οὐ-
 15 δενὶ οὐδέποτε κατ' οὐδένα τρόπον ἐχθρὸς ἂν γένοιτο, ἐχθροὶ δὲ εἶναι
 νοοῖντο αὐτῷ οἱ τὴν ἐναντίαν ὁδὸν τρεπόμενοι. Ἄλλως τε καὶ ἢ ἕξις ἢ
 μεταδοτικὴ παρ' ἡμῖν δικαιοσύνη λέγεται· ἀλλὰ καὶ ἢ κατ' ἀξίαν δια-
 κριτικὴ πρὸς τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον, ἐφ' ὧν καθήκει κατ' ἐπιστήμην γε-
 νέσθαι, ἀκροτάτης δικαιοσύνης εἶδος τυγχάνει. Ἔστι μὲν οὖν ἃ καὶ
 20 κατὰ ἰδιωτισμὸν πρὸς τινῶν κατορθοῦνται, οἷον ἡδονῶν ἐγκράτεια.
 Ὡς γὰρ ἐν τοῖς ἔθνεσιν ἐκ τε τοῦ μὴ δύνασθαι «τυχεῖν ὧν ἐρᾷ τις» καὶ
 ἐκ τοῦ πρὸς ἀνθρώπων φόβου, εἰσὶ δ' οἱ διὰ τὰς μείζονας ἡδονὰς ἀπέ-
 χονται τῶν ἐν τοῖς ποσὶν ἡδέων, οὕτω καὶ τῇ πίστει ἢ δι' ἐπαγγελίαν ἢ
 διὰ φόβον Θεοῦ ἐγκρατεύονται τινες. Ἄλλ' ἔστι μὲν θεμέλιος γνώσεως
 25 ἢ τοιαύτη ἐγκράτεια καὶ προσαγωγή τις ἐπὶ τὸ βέλτιον καὶ ἐπὶ τὸ τέ-
 λειον ὁρμή. «Ἀρχὴ γὰρ σοφίας», φησί, «φόβος Κυρίου». Ὁ τέλειος δὲ
 δι' ἀγάπην «πάντα στέγει, πάντα ὑπομένει, οὐχ ὡς ἀνθρώπῳ ἀρέ-
 σκων, ἀλλὰ Θεῷ». Καίτοι καὶ ὁ ἔπαινος ἔπεται αὐτῷ κατ' ἐπακολού-
 θημα, οὐκ εἰς τὴν ἑαυτοῦ ὠφέλειαν, ἀλλ' εἰς τὴν τῶν ἐπαινούντων μί-
 30 μΗΣΙΝ τε καὶ χρῆσιν.

1. 1. Παρμ. 1, 7. 9, 10.

2. Α' Κορ. 13, 7. Α' Θεσ. 2, 4.

ἐνθαρρυντικά καὶ τὸν βοηθᾷ σὺς βιοτικές του ἀνάγκες· δίνει σὲ ὅλους ὅσοι ἔχουν ἀνάγκη ὄχι ἑξίσου, ἀλλὰ δίκαια καὶ ἀνάλογα μὲ τὴν ἀξία τοῦ καθενός, καὶ σ' αὐτὸν ἀκόμα πού τὸν καταδιώκει καὶ τὸν μισεῖ ἂν ἔχει τὴν ἀνάγκη του, καὶ λίγο ἐνδιαφέρεται γιὰ ἐκείνους πού λένε, ὅτι τοῦ ἔδωσε ἀπὸ φόβο· ἂν δὲν τὸ ἔκανε ἀπὸ φόβο, ὅπωςδὴποτε γιὰ νὰ τὸν βοηθήσει. Γιατὶ αὐτοὶ πού εἶναι πρὸς τοὺς ἐχθροὺς γενναιοδωροὶ καὶ ἀμνησίκακοι, πόσο περισσότερο εἶναι γεμάτοι ἀγάπη γιὰ τοὺς δικούς τους ἀνθρώπους; Αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ αὐτὸ προχωρεῖ σὲ νὰ γνωρίζει ἀκριδῶς σὲ ποιὸν κυρίως καὶ πόσο καὶ πότε καὶ πῶς νὰ δώσει. Ἀλλὰ καὶ ποιὸς μπορεῖ νὰ γίνῃ ἐχθρὸς δικαιολογημένα κάποιου πού καμμιᾶ ἀπολύτως ἀφορμὴ ἐχθρας δὲν δίνει; Καὶ μήπως, ὅπως γιὰ τὸν Θεὸ λέμε, ὅτι δὲν εἶναι αὐτὸς ἀντίπαλος κανενός οὔτε ἐχθρὸς (γιατὶ εἶναι ὅλων δημιουργὸς καὶ δὲν ὑπάρχει κανένα ἀπὸ ὅσα ἔλαβαν ὑπαρξὴ πού δὲν τὸ θέλει), λέμε ὅμως ὅτι ἐχθροὶ του εἶναι ὅσοι δὲν ὑπακούουν σ' αὐτὸν καὶ δὲν πορεύονται σύμφωνα τὶς ἐντολές του, ὅπως ἐκεῖνοι πού ἐχθρεύονται τῇ Διαθήκῃ του, ἔτσι λέμε ὅτι τὴν ἴδια συμπεριφορὰ θὰ βροῦμε καὶ σὲ τὸν γνωστικὸ; Γιατὶ ὁ γνωστικὸς ποτὲ δὲν μπορεῖ μὲ κανένα τρόπο νὰ γίνῃ ἐχθρὸς κάποιου· ἐχθροὶ μπορεῖ νὰ ἐννοηθοῦν ὅτι εἶναι ὅσοι βαδίζουν τὴν ἀντίθετη ὁδὸ ἀπὸ τὴ δική του. Ἐξάλλου καὶ ἡ τάση μας πρὸς μετάδοση λέγεται δικαιοσύνη. Ἀλλὰ καὶ ἡ διακριτικὴ τῆς ἀξίας ἰκανότητά μας γιὰ τὸ ἂν ἡ μετάδοση θὰ εἶναι μεγάλη ἢ μικρὴ, ὅπου πρέπει νὰ γίνῃ μὲ γνώση, εἶναι ἓνα εἶδος ἀκρότατης δικαιοσύνης. Ὑπάρχουν λοιπὸν καὶ μερικὰ πράγματα πού εἶναι ἀτομικὰ κατορθώματα κάποιων, ὅπως εἶναι ἡ ἐγκράτεια σὺς ἡδονές. Ὅπως δηλαδὴ ἀνάμεσα σὺς ἐθνικούς, ἀπὸ ἀδυναμία «νὰ ἐπιτύχει κανεὶς αὐτὰ πού ἐπιθυμεῖ» καὶ ἀπὸ τὸ φόβο τῶν ἀνθρώπων, ὑπάρχουν μερικοὶ πού γιὰ χάρη μεγαλύτερων ἡδονῶν ἀπέχουν ἀπὸ τὰ εὐχάριστα πού ἔχουν μπροστὰ τους, ἔτσι καὶ ἀνάμεσα σὺς πιστοὺς μερικοὶ γίνονται ἐγκρατεῖς ἢ ἐξαιτίας τῶν ὑποσχέσεων ἢ ἀπὸ φόβο Θεοῦ. Ἀλλὰ ἡ ἐγκράτεια αὕτη εἶναι θεμέλιο τῆς γνώσης, κάποιον πλησίασμα σὲ καλῦτερο, καὶ ὁρμὴ πρὸς τὸ τέλειο. Γιατὶ λέει, «ἡ ἀρχὴ τῆς σοφίας εἶναι ὁ φόβος τοῦ Κυρίου»¹. Ἐνῶ ὁ τέλειος ἀπὸ ἀγάπη «ἀνέχεται τὰ πάντα, ὑπομένει τὰ πάντα, ὄχι γιὰ ν' ἀρέσει σὲ ἀνθρώπους, ἀλλὰ σὲ τὸν Θεόν»². Ἄν καὶ βέβαια τὸν ἀκολουθεῖ καὶ ὁ ἔπαινος κατὰ συνέπεια, ὄχι γιὰ τὴ δική του ὠφέλεια, ἀλλὰ γιὰ νὰ τὸν μιμηθοῦν καὶ νὰ ζήσουν σὰν αὐτὸν ὅσοι τὸν ἐπαινοῦν.

Λέγεται καὶ κατ' ἄλλο σημαινόμενον ἐγκρατῆς οὐχ ὁ τῶν παθῶν
 μόνον κρατῶν, ἀλλὰ καὶ ὁ τῶν ἀγαθῶν ἐγκρατῆς γενόμενος καὶ δεβαί-
 ως κτησόμενος τῆς ἐπιστήμης τὰ μεγαλεῖα, ἀφ' ὧν καρποφορεῖ τὰς
 κατ' ἀρετὴν ἐνεργείας. Ταύτη οὐδέποτε περιστάσεως γενομένης τῆς
 5 ἰδίας ἕξεως ὁ γνωστικὸς ἐξίσταται. Ἐμπεδος γὰρ καὶ ἀμετάβλητος ἡ
 τοῦ ἀγαθοῦ ἐπιστημονικὴ κτῆσις, ἐπιστήμη θεῶν καὶ ἀνθρωπειῶν
 πραγμάτων ὑπάρχουσα. Οὐποτε οὖν ἄγνοια γίνεται ἢ γνῶσις οὐδὲ
 μεταβάλλει τὸ ἀγαθὸν εἰς κακόν· διὸ καὶ ἐσθίει καὶ πίνει καὶ γαμεῖ οὐ
 προηγουμένως, ἀλλὰ ἀναγκαίως. Τὸ γαμεῖν δὲ ἐὰν ὁ λόγος αἰρῆ λέγω
 10 καὶ ὡς καθήκει· γενόμενος γὰρ τέλειος εἰκόνας ἔχει τοὺς ἀποστόλους.
 Καὶ τῷ ὄντι ἀνὴρ οὐκ ἐν τῷ μονήρῃ ἐπανελέσθαι δείκνυται βίον, ἀλλ'
 ἐκεῖνος «ἄνδρας νικᾷ» ὁ γάμῳ καὶ παιδοποιΐᾳ καὶ τῇ τοῦ οἴκου προ-
 νοίᾳ ἀνηδόνως τε καὶ ἀλυπῆτως ἐγγυμνασάμενος, μετὰ τῆς τοῦ οἴκου
 κηδεμονίας ἀδιάστατος τῆς τοῦ Θεοῦ γενόμενος ἀγάπης, καὶ πάσης
 15 κατεξανιστάμενος πείρας τῆς διὰ τέκνων καὶ γυναικῶν οἰκετῶν τε καὶ
 κτημάτων προσφερομένης. Τῷ δὲ αἰοίκῳ τὰ πολλὰ εἶναι συμβέβηκεν
 ἀπειράστω. Μόνου γοῦν ἑαυτοῦ κηδόμενος ἠττᾶται πρὸς τοῦ ἀπολει-
 πομένου μὲν κατὰ τὴν ἑαυτοῦ σωτηρίαν, περιπτεύοντος δὲ ἐν τῇ κατὰ
 τὸν βίον οἰκονομίᾳ, εἰκόνα ἀτεχνῶς σώζοντος ὀλίγην τῆς τῇ ἀληθείᾳ
 20 προνοίας.

Ἄλλ' ἡμῖν γε ὡς ἐνὶ μάλιστα προγυμναστέον ποικίλως τὴν ψυχὴν,
 ἵνα εὐεργὸς γένηται πρὸς τὴν τῆς γνώσεως παραδοχὴν. Οὐχ ὄρατε
 πῶς μαλάσσεται κηρὸς καὶ καθαίρεται χαλκός, ἵνα τὸν ἐπιόντα χα-
 ρακτῆρα παραδέξηται; Αὐτίκα ὡς ὁ θάνατος «χωρισμὸς ψυχῆς ἀπὸ
 25 σώματος», οὕτως ἡ γνῶσις οἶον ὁ λογικὸς θάνατος, ἀπὸ τῶν παθῶν
 ἀπάγων καὶ χωρίζων τὴν ψυχὴν καὶ προάγων εἰς τὴν τῆς εὐποιίας
 ζωῆν, ἵνα τότε εἴπῃ μετὰ παρησιίας πρὸς τὸν Θεόν· Ὡς θέλεις ζῶ. Ὁ
 μὲν γὰρ «ἀνθρώποις ἀρέσκειν» προαιρούμενος «Θεῷ ἀρέσαι οὐ
 δύναται», ἐπεὶ μὴ τὰ συμφέροντα, ἀλλὰ τὰ τέροντα αἰροῦνται οἱ πολ-
 30 λοί· ἀρέσκων δὲ τις τῷ Θεῷ τοῖς σπουδαίοις τῶν ἀνθρώπων εὐάρεστος
 κατ' ἐπακολούθημα γίνεται. Τερπνὰ τοίνυν τούτῳ πῶς ἔτι ἂν εἴῃ τὰ

Ἐγκρατῆς μὲ ἄλλο νόημα λέγεται ὄχι μόνον αὐτὸς ποὺ συγκρατεῖ τὰ πάθη του, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ποὺ δείχνει ἐγκράτεια καὶ στὰ ἀγαθὰ καὶ ἀπέκτησε σταθερὰ τὰ μεγαλεῖα τῆς γνώσης, ἀπὸ τὴν ὁποία καρποφοροῦνται οἱ πράξεις τῆς ἀρετῆς. Μὲ τέτοιες προϋποθέσεις σὲ ὅποιαδήποτε περίπτωση ποτὲ ὁ γνωστικὸς δὲν βγαίνει ἀπὸ τὴ γνωστικότητά του. Γιατὶ εἶναι σταθερὴ καὶ ἀμετάβλητη ἢ μὲ γνώση συνειδητὴ ἀπόκτηση τοῦ ἀγαθοῦ, ἐπειδὴ εἶναι ἐπιστήμη θείων καὶ ἀνθρώπινων πραγμάτων. Ποτὲ λοιπὸν δὲ γίνεται ἡ γνώση ἄγνοια οὔτε τὸ ἀγαθὸ μεταβάλλεται σὲ κακὸ. Γι' αὐτὸ καὶ τρώει καὶ πίνει καὶ συνάπτει γάμο, πράγματα ποὺ δὲν ἀποτελοῦν προϋποθέσεις, ἀλλὰ τὰ φέρνει ἡ ἀνάγκη. Τὸ νὰ παίρνει δηλαδὴ κανεὶς σύζυγο ὅταν ὑπάρχει λόγος καὶ ὅπως πρέπει. Γιατὶ ὅταν γίνει τέλειος ἔχει ὡς πρότυπα τοὺς ἀποστόλους. Καὶ ὁ ἀληθινὰ ἄνδρας δὲν ἀποδεικνύεται μὲ τὴν ἐκλογή τοῦ μοναχικοῦ βίου, ἀλλὰ ἐκεῖνος «νικᾷ τοὺς ἄνδρες», ὅποιος δοκιμαστῆ καὶ ἀσκηθεῖ μὲ τὸ γάμο καὶ τὴν ἀπόκτηση παιδιῶν καὶ τὴ φροντίδα τοῦ σπιτιοῦ μακριὰ ἀπὸ ἡδονὲς καὶ λύπες, καὶ γίνει ἀχώριστος ἀπὸ τὴν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ, προβάλλοντας ἀντίσταση σὲ κάθε δοκιμασία ποὺ προέρχεται ἀπὸ τὰ παιδιά, τὴ σύζυγο, τοὺς δούλους καὶ τὰ κτήματά του. Ἐκεῖνος ὅμως ποὺ δὲν ἔχει σπίτι, συμβαίνει μπροστὰ στὰ περισσότερα νὰ βρῆσκειται τελείως ἀδοκίμαστος. Φροντίζοντας δηλαδὴ αὐτὸς μόνον γιὰ τὸν ἑαυτό του, νικεῖται ἀπὸ ἐκεῖνον ποὺ ὑστερεῖ βέβαια ὡς πρὸς τὴν ἐπιδίωξη τῆς σωτηρίας του, ἀλλὰ παρουσιάζεται πλούσιος στὰ μέσα ἀντιμετώπισης τῶν ἀναγκῶν τῆς ζωῆς, διασώζοντας ἀμυδρὴ εἰκόνα πραγματικὰ τῆς ἀλήθειας.

Ἄλλὰ ἐμεῖς πρέπει μὲ πολλοὺς ὅσο γίνεται τρόπους νὰ γυμνάσομε τὴν ψυχὴ, γιὰ νὰ γίνει κατάλληλη γιὰ τὴν ἀποδοχὴ τῆς γνώσης. Δὲν βλέπετε πῶς μαλακώνουν τὸ κερὶ καὶ καθαρίζουν τὸν χαλκὸ, γιὰ νὰ δεχτεῖ τὴ σφραγίδα ποὺ τοῦ βάζουν; Κι ὅπως ὁ θάνατος εἶναι ὁ χωρισμὸς τῆς ψυχῆς ἀπὸ τὸ σῶμα, ἔτσι ἡ γνώση εἶναι ἓνα εἶδος λογικοῦ θανάτου, ποὺ ἀπομακρύνει καὶ χωρίζει τὴν ψυχὴ ἀπὸ τὰ πάθη καὶ τὴν ὁδηγεῖ στὴ ζωὴ τῶν καλῶν πράξεων, γιὰ νὰ πεῖ τότε μὲ παρρησία στὸν Θεὸ· Ζῶ ὅπως θέλεις. Γιατὶ, «ὅποιος θέλει ν' ἀρέσει στοὺς ἀνθρώπους»,³ «δὲν μπορεῖ ν' ἀρέσει στὸν Θεό»⁴, ἐπειδὴ οἱ πολλοὶ δὲν προτιμοῦν ὅσα τοὺς συμφέρουν, ἀλλὰ ὅσα τοὺς εὐχαριστοῦν. Κι ἂν ἀρέσει κάποιος στὸν Θεό, γίνεται κατ' ἀκολουθίαν εὐάρεστος στοὺς ἐνάρετους ἀνθρώπους. Πῶς λοιπὸν μπορεῖ νὰ εἶναι ἀκόμα εὐχάριστα γι' αὐ-

περὶ τὴν βρωσιν καὶ πόσιν καὶ ἀφροδίσιον ἡδονὴν, ὅπου γε καὶ λόγον
 φέροντά τινα ἡδονὴν καὶ κίνημα διανοίας καὶ ἐνέργημα τερπνὸν
 ὑφορᾶται; «Οὐδεὶς» γὰρ «δύναται δυοὶ κυρίοις δουλεύειν, Θεῷ καὶ
 μαμωνᾷ». Οὐ τὸ ἀργύριον λέγων φησὶ ψιλῶς οὕτως, ἀλλὰ τὴν ἐκ τοῦ
 5 ἀργυρίου εἰς τὰς ποικίλας ἡδονὰς χορηγίαν· τῷ ὄντι οὐχ οἷόν τε τὸν
 Θεὸν ἐγνωκότα μεγαλοφρόνως καὶ ἀληθῶς ταῖς ἀντικειμέναις δου-
 λεύειν ἡδοναῖς

Εἷς μὲν οὖν μόνος ὁ ἀνεπιθύμητος ἐξ ἀρχῆς, ὁ κύριος ὁ φιλόανθρω-
 πος ὁ καὶ δι' ἡμᾶς ἄνθρωπος· ὅσοι δὲ ἐξομοιοῦσθαι σπεύδουσι τῷ ὑπ'
 10 αὐτοῦ δεδομένῳ χαρακτήρι ἀνεπιθύμητοι ἐξ ἀσκήσεως γενέσθαι διά-
 ζονται. Ὁ γὰρ ἐπιθυμήσας καὶ κατασχὼν ἑαυτοῦ, καθάπερ καὶ ἡ
 χήρα διὰ σωφροσύνης αὐθις παρθένος Οὗτος μισθὸς γνώσεως τῷ
 σωτηρι καὶ διδασκάλῳ, ὃν αὐτὸς ἤτησεν, τὴν ἀποχὴν τῶν κακῶν καὶ
 τὴν ἐνέργειαν τῆς εὐποιίας, δι' ἧν ἡ σωτηρία περιγίνεται. Ὡσπερ οὖν
 15 οἱ τὰς τέχνας μεμαθηκότες δι' ἧν ἐπαιδεύθησαν πορίζουσι τὰς τρο-
 φάς, οὕτως ὁ γνωστικὸς δι' ἧν ἐπίσταται πορίζων τὴν ζωὴν σώζεται.
 Ὁ γὰρ μὴ θελήσας τὸ τῆς ψυχῆς ἐκκόψαι πάθος, ἑαυτὸν ἀπέκτεινεν.
 Ἄλλ' ὡς ἔοικεν ἀτροφία μὲν ἢ ἄγνοια τῆς ψυχῆς, τροφή δὲ ἢ γνώσις
 Αὐταὶ δὲ εἰσιν αἱ γνωστικαὶ ψυχαί, ἃς ἀπέεικασεν τὸ εὐαγγέλιον ταῖς
 20 ἡγιασμέναις παρθένοις ταῖς προσδεχομέναις τὸν Κύριον. Παρθένοι
 μὲν γὰρ ὡς κακῶν ἀπεσχημένοι, προσδεχόμεναι δὲ διὰ τὴν ἀγάπην
 τὸν Κύριον, καὶ τὸ οἰκεῖον ἀνάπτουσαι φῶς εἰς τὴν τῶν πραγμάτων
 θεωρίαν, φρόνιμοι ψυχαὶ ποθοῦμέν σε, ὦ κύριε, λέγουσαι, ἤδη ποτὲ
 ἀπολαβεῖν, ἀκολούθως οἷς ἐνετείλω ἐξήσαμεν, μηδὲν τῶν παρηγγελ-
 25 μένων παραβεβηκυῖαι. Διὸ καὶ τὰς ὑποσχέσεις ἀπαιτοῦμεν, εὐχόμεθα
 δὲ τὰ συμφέροντα, οὐ τὰ ἡδέα, ὡς καθήκοντος τοῦ αἰτεῖν τὰ κάλλιστα
 παρὰ σου· καὶ πάντα ἐπὶ συμφόρῳ δεξόμεθα, κἂν πονηρὰ εἶναι δοκῇ
 τὰ προσιόντα γυμνάσια, ἅτινα ἡμῖν προσφέρει ἢ σὴ οἰκονομία εἰς
 συνάσκησιν βεβαιότητος.

30 Ὁ μὲν οὖν γνωστικὸς δι' ὑπερβολὴν ὀσιότητος αἰτούμενος μᾶλλον
 ἀποτυχεῖν ἔτοιμος ἢ μὴ αἰτούμενος τυχεῖν. Εὐχὴ γὰρ αὐτῷ ὁ βίος
 ἅπας καὶ ὁμιλία πρὸς Θεόν, κἂν καθαρὸς ἢ ἁμαρτημάτων, πάντως οὐ

τὸν τὰ σχετικὰ μὲ τὰ φαγητὰ καὶ τὰ ποτὰ καὶ τὴν ἀφροδισιακὴ ἡδονή, τῇ στιγμῇ ποῦ διαπιστώνει ὅτι ὑπάρχει καὶ κάποιος λόγος εὐχάριστος καὶ κάποια σκέψη καὶ κάποια ἐνέργεια εὐχάριστη; Γιατὶ λέει· «Κανένας δὲν μπορεῖ νὰ ὑπηρετεῖ δύο κυρίους, τὸν Θεὸ καὶ τὸν μαμωνᾶ»⁵. Δὲν ὁμιλεῖ ἔτσι ἀπλὰ γιὰ τὰ χρήματα, ἀλλὰ γιὰ τὴν εὐχέρεια ποῦ παρέχουν τὰ χρήματα στὶς διάφορες ἡδονές· πραγματικὰ δὲν εἶναι δυνατὸ ὅποιος ἔχει μεγαλόφρονη καὶ ἀληθινὴ γνώση γιὰ τὸν Θεὸ νὰ ὑπηρετεῖ τὶς ἀντίθετες ἡδονές.

Ἐνας λοιπὸν μόνος εἶναι χωρὶς ἐπιθυμίες ἀπὸ τὴν ἀρχή, ὁ Κύριος ὁ φιλάνθρωπος, ποῦ ἔγινε ἄνθρωπος γιὰ μᾶς. Ὅσοι διάζονται νὰ ἐξομοιωθοῦν μὲ τὸν τύπο ποῦ αὐτὸς τοὺς ἔδωσε, διάζονται νὰ γίνουν μὲ τὴν ἀσκησιὴ ἐλεύθεροι ἀπὸ ἐπιθυμίες. Αὐτὸς δηλαδὴ ποῦ ἐνίωσε ἐπιθυμίες καὶ συγκράτησε τὸν ἑαυτό του, ὅπως καὶ ἡ χήρα, μὲ τὴ σωφροσύνη γίνεται πάλι παρθένας. Αὐτὸς εἶναι ὁ μισθὸς τῆς γνώσης γιὰ τὸν Σωτῆρα καὶ Διδάσκαλο, ποῦ τὸν ζήτησε αὐτός, τὴν ἀποχὴ ἀπὸ τὰ κακὰ καὶ τὴν ἐπίδοση στὰ καλὰ ἔργα, μὲ τὰ ὁποῖα ἐπιτυγχάνεται ἡ σωτηρία. Ὅπως λοιπὸν ὅσοι κατέχουν τὶς τέχνες ποῦ ἔμαθαν πορίζονται τὶς τροφές τους, ἔτσι κι ὁ γνωστικὸς σώζεται οἰκονομώντας τὴ ζωὴ μὲ βάση τὰ ὅσα γνωρίζει· γιατί ὅποιος δὲν θέλει νὰ κόψει τὸ πάθος τῆς ψυχῆς, αὐτὸς αὐτοκτονεῖ. Ἀλλὰ ὅπως φαίνεται, ἔλλειψη τροφῆς εἶναι ἡ ἄγνοια, ἐνῶ τροφή εἶναι ἡ γνώση. Αὐτὲς εἶναι οἱ γνωστικὲς ψυχές, ποῦ παρομοίασε τὸ Εὐαγγέλιο μὲ τὶς φρόνιμες παρθένας ποῦ περίμεναν τὸν Κύριο. Παρθένας εἶναι ἐπειδὴ ἀπέχουν ἀπὸ τὰ κακὰ, καὶ φρόνιμες ψυχές ποῦ περίμεναν, ἐπειδὴ ἀγαποῦσαν τὸν Κύριο καὶ ἀναβαν τὴ λαμπάδα τους γιὰ τὴ θεωρία τῶν πραγμάτων, λέγοντας, Σὲ ποθοῦμε, Κύριε, νὰ σὲ ἀπολαύσομε κάποτε, γιατί περᾶσαμε τὴ ζωὴ μας σύμφωνα μὲ τὶς ἐντολές ποῦ μᾶς ἔδωσες, χωρὶς νὰ παραβοῦμε κανένα παράγγελμά σου. Γι' αὐτὸ καὶ ζητοῦμε ὅσα μᾶς ὑποσχέθηκες. Προσευχόμαστε γιὰ ὅσα μᾶς συμφέρουν, γιατί δὲν πρέπει νὰ ζητοῦμε τὰ εὐχάριστα ἀπὸ ἐσένα, ἀλλὰ τὰ κάλλιστα. Ὅλα θὰ τὰ δεχτοῦμε γιὰ τὸ συμφέρον μας, ἀκόμα κι ἂν φαίνονται φαῦλα τὰ γυμνάσματα ποῦ μᾶς ἔρχονται, ποῦ μᾶς τὰ προσφέρει ἡ οἰκονομία σου γιὰ ν' ἀσκηθοῦμε στὴ βεβαιότητα.

Ὁ γνωστικὸς λοιπὸν ἕξαιτίας τῆς τεράστιας ἀγιότητάς του εἶναι περισσότερο ἔτοιμος, ὅταν ζητεῖ, νὰ ἀποτύχει, ἀπὸ ὅ,τι ἂν δὲν ζητεῖ, νὰ ἐπιτύχει. Εἶναι προσευχὴ ὅλη ἡ ζωὴ του καὶ συνομιλία μὲ τὸν Θεό· κι

βούλεται τεύξεται. Λέγει γὰρ ὁ Θεὸς τῷ δικαίῳ· «αἴτησαι, καὶ δώσω σοί· ἐννοήθητι, καὶ ποιήσω». Ἐὰν μὲν οὖν συμφέροντα ἦ, παραχρῆμα λήψεται· ἀσύμφορα δὲ οὐδέποτε αἰτήσεται, διὸ οὐδὲ λήψεται. Οὕτως ἔσται ὁ βούλεται. Καὶν τις ἡμῖν λέγη ἐπιτυχάνειν τινὰς καὶ τῶν ἁμαρ-
 5 τωλῶν κατὰ τὰς αἰτήσεις, σπανίως μὲν τοῦτο διὰ τὴν τοῦ Θεοῦ δικαίαν ἀγαθότητα, δίδοται δὲ τοῖς καὶ ἄλλους εὐεργετεῖν δυναμένοις. Ὁθεν οὐ διὰ τὸν αἰτήσαντα ἢ δόσις γίνεται, ἀλλ' ἢ οἰκονομία τὸν σώζεσθαι δι' αὐτοῦ μέλλοντα προορωμένη δικαίαν πάλιν ποιεῖται τὴν δωρεάν. Τοῖς δ' ὅσοι ἄξιοι τὰ ὄντως ἀγαθὰ καὶ μὴ αἰτουμένοις δίδοται.
 10 Ὅταν οὖν μὴ κατὰ ἀνάγκην ἢ φόβον ἢ ἐλπίδα δίκαιός τις ἦ, ἀλλ' ἐκ προαιρέσεως, αὕτη ἢ ὁδὸς λέγεται βασιλική, ἣν τὸ βασιλικὸν ὀδεύει γένος, ὀλισθηραὶ δὲ αἱ ἄλλα παρεκτροπαὶ καὶ κρημνώδεις. Εἰ γοῦν τις ἀφέλοι τὸν φόβον καὶ τὴν τιμὴν, οὐκ οἶδ' εἰ ἔτι ὑποστήσονται τὰς θλίψεις οἱ γεννάδαι τῶν παρρησιαζομένων φιλοσόφων.

15 Ἐπιθυμίαι δὲ καὶ τὰ ἄλλα ἁμαρτήματα «τρίβολοι καὶ σκόλοπες» εἴρηνται. Ἐργάζεται τοίνυν ὁ γνωστικὸς ἐν τῷ τοῦ Κυρίου ἀμπελῶνι φυτεύων, κλαδεύων, ἀρδεύων, θεῖος ὄντως ὑπάρχων τῶν εἰς πίστιν καταπεφυτευμένων γεωργός. Οἱ μὲν οὖν τὸ κακὸν μὴ πράξαντες, μισθὸν ἀξιοῦσιν ἀργίας λαμβάνειν, ὁ δὲ ἀγαθὰ πράξας ἐκ προαιρέσε-
 20 ως γυμνῆς ἀπαιτεῖ τὸν μισθὸν ὡς ἐργάτης ἀγαθός. Ἀμέλει καὶ διπλοῦν λήψεται ὧν τε οὐκ ἐποίησεν καὶ ἀνθ' ὧν εὐηργέτησεν. Ὁ γνωστικὸς οὗτος πειράζεται ὑπ' οὐδενός, πλὴν εἰ μὴ ἐπιτρέψαι ὁ Θεός, καὶ τοῦτο διὰ τὴν τῶν συνόντων ὀφέλειαν. Ἐπιρρώννυνται γοῦν πρὸς τὴν πίστιν διὰ τῆς ἀνδρικῆς παρακαλούμενοι ὑπομονῆς. Ἀμέλει καὶ
 25 διὰ τοῦτο οἱ μακάριοι ἀπόστολοι εἰς πῆξιν καὶ βεβαίωσιν τῶν ἐκκλησιῶν εἰς πείραν καὶ μαρτύριον τελειότητος ἤχθησαν. Ἐχων οὖν ὁ γνωστικὸς ἔναυλον τὴν φωνὴν τὴν λέγουσαν, «ὄν ἐγὼ πατάξω, σὺ ἐλέησον», καὶ τοὺς μισοῦντας αἰτεῖται μετανοῆσαι· τὴν γὰρ τῶν κακούργων ἐν τοῖς σταδίοις ἐπιτελουμένην τιμωρίαν καὶ παιδῶν ἐστὶ μὴ θεᾶ-
 30 σασθαι. Οὐ γὰρ ἔστιν ὅπως ὑπὸ τοιούτων παιδευθεῖη ποτ' ἂν ὁ γνω-

ἂν εἶναι καθαρὸς ἀπὸ ἁμαρτήματα, θὰ ἐπιτύχει ὅλα ὅσα ζητεῖ. Γιατὶ ὁ Θεὸς λέει στὸν δίκαιο· «Ζήτησε, καὶ θὰ σὸ δώσω· βάλε σὸ νοῦ σου, καὶ θὰ σοῦ τὸ κάνω»⁶. Ἄν εἶναι πρὸς τὸ συμφέρον του, θὰ τὰ λάβει ἀμέσως· πράγματα ποῦ δὲν τοῦ συμφέρουν δὲν θὰ ζητήσει ποτέ, γι' αὐτὸ καὶ δὲν θὰ λάβει. Ἔτσι θὰ γίνει αὐτὸ ποῦ θέλει. Κι ἂν μᾶς πεῖ κάποιος, ὅτι στίς αἰτήσεις τους πετυχαίνουν καὶ μερικοὶ ἁμαρτωλοὶ, αὐτὸ βέβαια γίνεται σπάνια, ἕξαιτίας τῆς δίκαιης ἀγαθότητας τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ δίνεται σὲ ἐκείνους ποῦ μποροῦν νὰ εὐεργετήσουν καὶ ἄλλους. Γι' αὐτὸ αὐτὸ ποῦ δίνεται δὲν δίνεται γι' αὐτὸν ποῦ τὸ ζητεῖ, ἀλλ' ἡ οἰκονομία, προβλέποντας αὐτὸν ποῦ πρόκειται νὰ σωθεῖ μέσω αὐτοῦ τοῦ ἁμαρτωλοῦ, κάνει πάλι δίκαιη τὴ δωρεά. Ὅσοι ὅμως εἶναι δίκαιοι τὰ ἀγαθὰ δίνονται σ' αὐτοὺς καὶ χωρὶς νὰ τὰ ζητήσουν. Ὅταν λοιπὸν εἶναι κάποιος δίκαιος ὄχι ἀπὸ ἀνάγκη ἢ φόβο ἢ ἐλπίδα, ἀλλὰ ἀπὸ προαίρεση ἐλεύθερη, αὐτὴ ἡ ὁδὸς λέγεται βασιλική, τὴν ὁποία βαδίζει τὸ βασιλικὸ γένος⁷, ἐνῶ ὅλες οἱ ἄλλες εἶναι παρεκκλίσεις ὀλισθηρὲς καὶ ἀποκρημνες. Ἄν λοιπὸν κάποιος ἀφαιρέσει τὸ φόβο καὶ τὴν τιμὴ, δὲν γνωρίζω ἂν θὰ ὑπομείνουν ἀκόμα τίς θλίψεις οἱ σεβαστοὶ ἐκείνοι γεμάτοι κομπασμὸ φιλόσοφοι.

Οἱ ἐπιθυμίες καὶ τὰ ἄλλα ἁμαρτήματα ὀνομάστηκαν «τριβόλια καὶ ἀγκάθια»⁸. Ὁ γνωστικὸς λοιπὸν ἐργάζεται στὸν ἀμπελῶνα τοῦ Κυρίου φυτεύοντας, κλαδεύοντας, ποτίζοντας, καὶ εἶναι πράγματι θεῖος γεωργὸς γιὰ ὅσους ἔχουν φυτευτεῖ στὸν ἀγρὸ τῆς πίστεως. Αὐτοὶ ποῦ δὲν ἔπραξαν τὸ κακὸ ἔχουν τὴν ἀξίωση νὰ λάβουν μισθὸ τῆς ἀπραξίας τους, ἐνῶ ὁποῖος ἔπραξε τὰ ἀγαθὰ ἀπὸ καθαρὴ προαίρεση, ἀπαιτεῖ μισθὸ σὰν ἀγαθὸς ἐργάτης. Καὶ βέβαια καὶ διπλὴ ἀμοιβὴ θὰ λάβει καὶ γιὰ ὅσα δὲν ἔπραξε, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὰ καλὰ ποῦ ἔπραξε. Ὁ γνωστικὸς αὐτὸς δὲν δεχεται πειρασμὸ ἀπὸ κανένα, ἐκτὸς ἂν τὸ ἐπιτρέψει κι αὐτὸ ὁ Θεός, γιὰ νὰ ὠφεληθοῦν ὅσοι εἶναι γύρω του. Ἐνισχύονται δηλαδή οἱ ἄλλοι στὴν πίστη δεχόμενοι παρηγοριὰ ἀπὸ τὴν ἀνδρική ὑπομονή του. Καὶ γι' αὐτὸ ἀκριβῶς οἱ μακάριοι ἀπόστολοι ὀδηγήθηκαν στὴν ἰδρυση καὶ τὴν ἐδραίωση τῶν ἐκκλησιῶν, στηριζόμενοι στὴν ἐμπειρία καὶ στὸ μαρτύριο τῆς τελειότητας. Ἐχοντας λοιπὸν ὁ γνωστικὸς σ' αὐτιά του νὰ ἤχη τὴ φωνὴ ποῦ λέει, «ὅποιον ἐγὼ τὸν χτυπήσω, ἐσὺ νὰ τὸν ἐλέησεις»⁹, ζητεῖ νὰ μετανοήσουν καὶ ὅσοι ἔχουν μίσος. Γιατὶ τὴν τιμωρία τῶν κακούργων ποῦ γίνεται σὰ σὰδια, δὲν εἶναι κατάλληλη καὶ νὰ τὴ δοῦν τὰ παιδιά. Γιατὶ δὲν εἶναι δυνατόν ἀπὸ τέτοια νὰ παιδευτεῖ καὶ νὰ

στικός ἢ τερφθείη, ἐκ προαιρέσεως καλὸς καὶ ἀγαθὸς εἶναι συνασκή-
 σας καὶ ταύτη ἄτεγκτος ἡδοναῖς γενόμενος· οὐποτε ὑποπίπτων ἀμαρ-
 τήμασιν, ἀλλοτριῶν κακῶν ὑποδείγμασιν οὐ παιδεύεται· πολλοῦ γε
 δεῖ ταῖς ἐπιγείοις ἡδοναῖς τε καὶ θεωρίαις εὐαρεστεῖσθαι τοῦτον, ὃς
 5 καὶ τῶν κοσμικῶν, καίτοι θείων ὄντων, ἐπαγγελιῶν κατεμεγαλοφρό-
 νησεν. «Οὐ πᾶς ἄρα ὁ λέγων, Κύριε Κύριε, εἰσελεύσεται εἰς τὴν βασι-
 λείαν τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ὁ ποιῶν τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ». Οὗτος δ' ἂν εἴη ὁ
 γνωστικός ἐργάτης, ὁ κρατῶν μὲν «τῶν κοσμικῶν ἐπιθυμιῶν» ἐν αὐτῇ
 ἔτι τῇ σαρκὶ ὦν, περὶ δὲ ὦν ἔγνω, τῶν μελλόντων καὶ ἔτι ἀοράτων,
 10 πεπεισμένος ἀκριβῶς ὡς μᾶλλον ἠγεῖσθαι τῶν ἐν ποσὶ παρεῖναι
 ταῦτα.

Οὗτος ἐργάτης εὐθετος, χαίρων μὲν ἐφ' οἷς ἔγνω, συστελλόμενος
 δὲ ἐφ' οἷς ἐπεγκυλίεται τῇ τοῦ θίου ἀνάγκῃ, μηδέπω καταξιούμενος
 τῆς ὦν ἔγνω ἐνεργούσης μεταλήψεως. Ταύτη τῷ θίῳ τῷδε ὡς ἀλ-
 15 λοτριῶ ὅσον ἐν ἀνάγκῃ συγκρηῖται μοῖρα. Οἶδεν αὐτὸς καὶ τῆς νη-
 στείας τὰ αἰνίγματα τῶν ἡμερῶν τούτων, τῆς Τετράδος καὶ τῆς Πα-
 ρασκευῆς λέγω. Ἐπιφημίζονται γὰρ ἢ μὲν Ἑρμοῦ, ἢ δὲ Ἀφροδίτης.
 Αὐτίκα νηστεύει κατὰ τὸν θίον φιλαργυρίας τε ὁμοῦ καὶ φιληδονίας,
 ἐξ ὧν αἱ πᾶσαι ἐκφύονται κακίαι· πορνείας γὰρ ἤδη πολλάκις τρεῖς
 20 τὰς ἀνωτάτω διαφορὰς παρεστήσαμεν κατὰ τὸν ἀπόστολον, φιληδο-
 νίαν, φιλαργυρίαν, εἰδωλολατρίαν.

Νηστεύει τοίνυν καὶ κατὰ τὸν νόμον ἀπὸ τῶν πράξεων τῶν φαύ-
 λων καὶ κατὰ τὴν τοῦ εὐαγγελίου ἰελεσιότητα ἀπὸ τῶν ἐννοιῶν τῶν πο-
 νηρῶν. Τούτω καὶ οἱ πειρασμοὶ προσάγονται οὐκ εἰς τὴν ἀποκάθαρ-
 25 σιν, ἀλλ' εἰς τὴν τῶν πέλας, ὡς ἔφαμεν, ὠφέλειαν, εἰ πεῖραν λαθῶν
 πόνων καὶ ἀλγηδόνων κατεφρόνησεν καὶ παρεπέμψατο. Ὁ δ' αὐτὸς
 καὶ περὶ ἡδονῆς λόγος. Μέγιστον γὰρ ἐν πείρᾳ γενόμενον εἶτα ἀπο-
 σχέσθαι. Τί γὰρ μέγα εἰ ἂ μὴ οἶδέν τις ἐγκρατεύοιτο; Οὗτος ἐντολήν
 τὴν κατὰ τὸ εὐαγγέλιον διαπραξάμενος, κυριακὴν ἐκείνην τὴν ἡμέ-
 30 ραν ποιεῖ, ὅταν ἀποβάλλῃ φαῦλον νόημα καὶ γνωστικὸν προσλάβῃ,

εὐχαριστηθεῖ ὁ γνωστικός, πού ἀσκήθηκε ἀπὸ ἐλεύθερη προαίρεση νὰ εἶναι καλὸς καὶ ἀγαθός, κι ἔτσι ἔγινε ἀλύγιστος μπροστὰ στὶς ἡδονές· ἀφοῦ ποτέ δὲν ὑποπίπτει σὲ ἁμαρτήματα, καὶ δὲν παιδεύεται ἀπὸ τὰ παραδείγματα πού δείχνουν τὰ παθήματα ἄλλων. Γιατὶ ἀπέχει πολὺ ὁ γνωστικός νὰ εὐχαριστεῖται μὲ ἐπίγειες ἡδονές καὶ θεάματα πού περιφρόνησε μὲ ὑψηλὸ φρόνημα, καὶ τὶς ὑποσχέσεις γιὰ κοσμικὰ ἀγαθὰ, ἂν καὶ βέβαια προέρχονται ἀπὸ τὸν Θεό. Ἐπομένως «δὲν εἶναι καθέννας πού λέει Κύριε, Κύριε, αὐτὸς πού θὰ μπεῖ στὴ βασιλεία τῶν οὐρανῶν, ἀλλὰ ὅποιος ἐκτελεῖ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ»⁹. Αὐτὸς θὰ μπορούσε νὰ εἶναι ὁ ἐργάτης ὁ γνωστικός, πού δείχνει ἐγκράτεια πρὸς τὶς κοσμικὲς ἐπιθυμίες¹⁰, ἐνῶ εἶναι ἀκόμα μέσα στὸ σῶμα. Γι' αὐτὰ ὅμως πού γνωρίζει, τὰ μελλοντικὰ καὶ ἀόρατα ἀκόμα, ἔχει πεποίθηση ἀκριβῆ τέτοια, πού τὰ θεωρεῖ πιὸ παρόντα ἀπὸ ὅσα ἔχει μέσα στὰ πόδια του.

Αὐτὸς ὁ ἐργάτης εἶναι κατάλληλος, πού χαίρεται βέβαια γι' αὐτὰ πού γνωρίζει, ἀλλὰ ἡ ψυχὴ του μαζεύεται καὶ καταπιέζεται ἀπὸ τὰ δεινὰ στὰ ὅποια ἐγκλωβίζεται ἀπὸ τὴν ἀνάγκη τῆς ζωῆς, χωρὶς νὰ ἀξιῶνεται νὰ γίνῃ ἐνεργὰ μέτοχος αὐτῶν πού γνώρισε. Ἔτσι ζεῖ τὴ ζωὴ αὐτὴ σὰ νὰ εἶναι ξένος, ὅσο τὸ ἀπαιτεῖ ἡ ἀνάγκη. Αὐτὸς γνωρίζει καὶ τὰ βαθύτερα νοήματα τῆς νηστείας αὐτῶν τῶν ἡμερῶν, ἐννοῶ τῆς Τετάρτης καὶ τῆς Παρασκευῆς· γιατί ἀποδίδονται ἢ μὲν στὸν Ἑρμῆ, καὶ ἢ ἄλλῃ στὴν Ἀφροδίτη. Ἐπίσης νηστεύει στὴ ζωὴ του ἀπὸ τὴ φιλαργυρία μαζὶ καὶ ἀπὸ τὴ φιληδονία, ἀπὸ τὶς ὁποῖες φύονται ὅλες οἱ κακίες. Γιατὶ πολλὲς φορὲς ὡς τώρα προηγουμένως δηλώσαμε, ὅτι σύμφωνα μὲ τὸν Ἀπόστολο τρεῖς εἶναι οἱ διαφορετικὲς ὕψεις τῆς πορνείας, ἡ φιληδονία, ἡ φιλαργυρία, καὶ ἡ εἰδωλολατρία.

Νηστεύει λοιπὸν καὶ σύμφωνα μὲ τὸ νόμο ἀπὸ τὶς φαῦλες πράξεις καὶ σύμφωνα πρὸς τὴν τελειότητα τοῦ Εὐαγγελίου ἀπὸ τὶς πονηρὲς σκέψεις. Σ' αὐτὸν ἔρχονται καὶ οἱ πειρασμοὶ ὄχι γιὰ τὴν καθαρὴν του, ἀλλὰ γιὰ τὴν ὠφέλεια, ὅπως εἴπαμε, τῶν πλησίον του, ἂν, ἀφοῦ ἔλαβε πείρα κόπων καὶ πόνων, τοὺς περιφρόνησε καὶ τοὺς ἀπέρριψε. Τὰ ἴδια ἰσχύουν καὶ γιὰ τὴν ἡδονή. Γιατὶ εἶναι τὸ πιὸ μεγαλύτερο κατόρθωμα νὰ τὴ δοκιμάζει κανεὶς, κι ἔπειτα ν' ἀπομακρύνεται ἀπὸ αὐτὴν. Τί τὸ σπουδαῖο δηλαδὴ εἶναι νὰ ἐγκρατεῖται κάποιος ἀπὸ ἐκεῖνα πού δὲ τὰ γνωρίζει; Αὐτὸς, ἐφαρμόζοντας τὴν ἐντολὴ τοῦ Εὐαγγελίου, κάνει Κυριακὴ τὴν ἡμέρα ἐκείνη, ὅταν ἀποβάλλει μιὰ φαῦλη σκέψη καὶ κάνει στὴ θέση τῆς μιὰ καλῆ, δοξολογώντας τὴν ἀνάσταση τοῦ Κυρίου

τὴν ἐν αὐτῷ τοῦ Κυρίου ἀνάστασιν δοξάζων. Ἀλλὰ καὶ ὅταν ἐπιστημονικῶς θεωρήματος κατάληψιν λάβῃ, τὸν Κύριον ὄραν νομίζει, τὰς ὄψεις αὐτοῦ πρὸς τὰ ἀόρατα χειραγωγῶν, κἂν βλέπειν δοκῇ ἢ μὴ βλέπειν ἐθέλῃ, κολάζων τὸ ὀρατικόν, ὅταν ἡδομένου ἑαυτοῦ κατὰ τὴν
5 προσβολὴν τῆς ὄψεως συναίσθηται, ἐπεὶ τοῦτο μόνον ὄραν βούλεται καὶ ἀκούειν ὃ προσῆκεν αὐτῷ. Αὐτίκα τῶν ἀδελφῶν τὰς ψυχὰς θεωρῶν καὶ τῆς σαρκὸς τὸ κάλλος αὐτῇ βλέπει τῇ ψυχῇ, τῇ μόνον τὸ κάλλον ἄνευ τῆς σαρκικῆς ἡδονῆς ἐπισκοπεῖν εἰθισμένη.

Ἀδελφοὶ δ' εἰσὶ τῷ ὄντι κατὰ τὴν κτίσιν τὴν ἐξειλεγμένην καὶ κα-
10 τὰ τὴν ὁμοίθειαν καὶ κατὰ τὴν τῶν ἔργων ὑπόστασιν, τὰ αὐτὰ ποι-οῦντες καὶ νοοῦντες καὶ λαλοῦντες ἐνεργήματα ἅγια καὶ καλά, ἃ ὁ Κύριος αὐτοὺς ἠθέλησεν ἐκλεκτοὺς ὄντας φρονεῖν. Πίστις μὲν γὰρ ἐν τῷ τὰ αὐτὰ αἰρεῖσθαι, γνῶσις δὲ ἐν τῷ τὰ αὐτὰ μεμαθηκέναι καὶ φρονεῖν, ἐλπίς δὲ ἐν τῷ τὰ αὐτὰ ποθεῖν. Κἂν κατὰ τὸ ἀναγκαῖον τοῦ
15 βίου ὀλίγον τι τῆς ὥρας περὶ τὴν τροφήν ἀσχοληθῇ, χρεωκοπεῖσθαι οἶεται περισπώμενος ὑπὸ τοῦ πράγματος. Ταύτη οὐδὲ ὄναρ ποτὲ μὴ ἀρμόζον ἐκλεκτῷ βλέπει. Ἀτεχνῶς «ξένος γὰρ καὶ παρεπίδημος» ἐν τῷ βίῳ παντὶ πᾶς οὔτος, ὃς πόλιν οἰκῶν τῶν κατὰ τὴν πόλιν κατεφρόνησεν παρ' ἄλλοις θαυμαζομένων, καὶ καθάπερ ἐν ἐρημίᾳ τῇ πόλει
20 βιοῖ, ἵνα μὴ ὁ τόπος αὐτὸν ἀναγκάξῃ, ἀλλ' ἡ προαίρεσις δεικνύῃ δίκαιον. Ὁ γνωστικὸς οὔτος, συνελόντι εἰπεῖν, τὴν ἀποστολικὴν ἀπουσίαν ἀνταπληροῖ διοὺς ὀρθῶς, γιννώσκων ἀκριβῶς, ἄφελῶν τοὺς ἐπιτηδείους, τὰ «ὄρη μεθιστάς» τῶν πλησίων καὶ τὰς τῆς ψυχῆς αὐτῶν ἀνωμαλίας ἀποβάλλων. Καίτοι ἕκαστος ἡμῶν αὐτοῦ τε ἀμπελῶν καὶ
25 ἐργάτης ὁ δὲ καὶ πράσσων τὰ ἄριστα λανθάνειν βούλεται τοὺς ἀνθρώπους, τὸν Κύριον ἅμα καὶ ἑαυτὸν πείθων, ὅτι κατὰ τὰς ἐντολάς βιοῖ, προκρίνων ταῦτα ἐξ ὧν εἶναι πεπίστευκεν («ὅπου γὰρ ὁ νοῦς τινος», φησὶν, «ἐκεῖ καὶ ὁ θησαυρὸς αὐτοῦ»), αὐτὸς ἑαυτὸν μειονεκτεῖ πρὸς τὸ μὴ ὑπεριδεῖν ποτε ἐν θλίψει γενόμενον ἀδελφὸν διὰ τὴν ἐν τῇ
30 ἀγάπῃ τελείωσιν, ἐὰν ἐπίσθηται μάλιστα ῥᾶον ἑαυτὸν τοῦ ἀδελφοῦ τὴν ἔνδειαν οἴσοντα.

Ἠγεῖται γοῦν τὴν ἀγληδόνα ἐκείνου ἄγλημα· κἂν ἐκ τῆς ἑαυτοῦ ἔνδειας παρεχόμενος δι' εὐποιίαν πάθῃ τι δύσκολον, οὐ δυσχεραίνει

11. Ἐβρ. 11, 13.

12. Α' Κορ. 13, 2.

13. Πρβλ. Ματθ. 6, 21. Λουκᾶ 12, 34.

πού γίνεται μέσα του. Ἀλλὰ καὶ ὅταν κατανοήσει ἓνα ἐπιστημονικό θεώρημα, νομίζει ὅτι βλέπει τὸν Κύριο, χειραγωγώντας τὰ βλέμματά του στὰ ἄορατα, ἐνῶ ἂν νομίζει ὅτι βλέπει αὐτὰ πού δὲν θέλει, περιορίζει τὴν ὄρασή του, ὅταν αἰσθανθεῖ, ὅτι βλέποντάς τα δοκιμάζει ἡδονή, ἐπειδὴ ἐκεῖνο μόνο θέλει νὰ βλέπει καὶ ν' ἀκοῦει, αὐτό πού τοῦ ταιριάζει. Ἐπίσης, θεωρώντας τις ψυχές τῶν ἀδελφῶν, βλέπει καὶ τὸ κάλλος τῆς σάρκας, μὲ τὴν ἴδια τὴν ψυχή, πού εἶναι συνηθισμένη νὰ βλέπει μόνο τὸ καλὸ χωρὶς τὴ σαρκική ἡδονή.

Καὶ εἶναι πραγματικά ἀδελφοὶ σύμφωνα μὲ τὴν ξέχωρη δημιουργία τους καὶ τὸ κοινὸ ἦθος καὶ τὴν ἐκτέλεση τῶν πράξεων, κάνοντας καὶ σκεφτόμενοι καὶ λέγοντας τὰ ἴδια ἐνεργήματα πού εἶναι ἅγια καὶ καλά, τὰ ὁποῖα ὁ Κύριος θέλησε νὰ φρονοῦν αὐτοὶ σὰν ἐκλεκτοὶ πού εἶναι. Γιατὶ ἡ πίστη συνίσταται στὴν προτίμηση τῶν ἴδιων πραγμάτων, ἢ γνώση στὸ νὰ γνωρίζουν καὶ νὰ φρονοῦν τὰ ἴδια, καὶ ἡ ἐλπίδα στὸ νὰ ποθοῦν τὰ ἴδια. Κι ἂν γιὰ τις ἀνάγκες τῆς ζωῆς ἀφιερῶσει λίγη ὥρα στὴν τροφή, πιστεύει ὅτι ἐξαπατᾶται, ὅταν τὸ πρᾶγμα τοῦ δημιουργεῖ περισπασμό. Ἔτσι οὔτε στὸ ὄνειρο βλέπει ὅ,τι δὲν ἀρμόζει σὲ ἐκλεκτό. Γιατὶ εἶναι ἀληθινὰ «ξένος καὶ περαστικός»¹¹ στὴ ζωὴ του ὅλη, αὐτὸς πού, ἐνῶ κατοικεῖ μέσα στὴν πόλη, καταφρόνησε τὴ ζωὴ τῆς πόλης πού ἄλλοι θαυμάζουν, καὶ ζεῖ μέσα στὴν πόλη σὰν μέσα σὲ ἐρημιᾶ, γιὰ νὰ μὴ τὸν ἀναγκάζει ὁ τόπος νὰ εἶναι, ἀλλὰ νὰ τὸν ἀναδεικνύει δίκαιο ἢ προαίρεσή του. Αὐτὸς ὁ γνωστικός, γιὰ νὰ μιλήσω μὲ συντομία, ἀναπληρώνει μὲ τὴν ὀρθὴ ζωὴ του τὴν ἀποστολικὴ ἀπουσία, γνωρίζοντας ἀκριβῶς, βοηθώντας τοὺς φίλους, «μετατοπίζοντας τὰ ὄρη»¹² τῶν πλησίον του, καὶ ἀποβάλλοντας τις ἀνωμαλίες τῆς ψυχῆς τους, ἂν καὶ βέβαια ὁ καθένας μας εἶναι ὁ ἴδιος ἀμπελώνας μαζὶ καὶ ἐργάτης τοῦ ἑαυτοῦ του. Αὐτὸς καὶ πράττοντας τὰ ἄριστα θέλει νὰ μένει κρυμμένος ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους, πείθοντας τὸν Κύριο καὶ τὸν ἑαυτό του μαζὶ, ὅτι ἡ ζωὴ του εἶναι σύμφωνα μὲ τις ἐντολές, προκρίνοντας αὐτὰ σύμφωνα μὲ τὰ ὁποῖα πίστεψε ὅτι αὐτὸς ὑπάρχει (γιατὶ λέει, «Ὅπου εἶναι ὁ νοῦς κάποιου, ἐκεῖ εἶναι καὶ ὁ θησαυρός του»¹³), μειώνει ὁ ἴδιος τὸν ἑαυτό του, γιὰ νὰ μὴν περιφρονηθεῖ ποτέ τὸν ἀδελφό του, ὅταν βρεθεῖ σὲ θλίψεις, ἐξαιτίας τῆς τελειότητος τῆς ἀγάπης του, ἂν μάλιστα γνωρίζει ὅτι ὁ ἴδιος θὰ ὑποφέρει τὴ στέρηση εὐκολότερα ἀπὸ τὸν ἀδελφό του.

Θεωρεῖ λοιπὸν τὸν πόνο ἐκείνου δική του λύπη. Κι ἂν προσφέροντας ἀπὸ τὸ ὑστέρημά του γιὰ νὰ εὐεργετήσῃ τοῦ συμβεῖ μιᾶ δυσκο-

ἐπὶ τούτῳ, προσαύξει δὲ ἔτι μᾶλλον τὴν εὐεργεσίαν. Ἔχει γὰρ ἄκρατον πίστιν τὴν περὶ τῶν πραγμάτων, τὸ εὐαγγέλιον δι' ἔργων καὶ θεωρίας ἐπαινῶν. Καὶ δὴ «οὐ τὸν ἔπαινον παρὰ ἀνθρώπων, ἀλλὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ» καρποῦται, ἃ ἐδίδαξεν ὁ Κύριος, ταῦτα ἐπιτελῶν. Οὗτος
 5 περισπώμενος ὑπὸ τῆς ἰδίας ἐλπίδος οὐ γεύεται τῶν ἐν κόσμῳ καλῶν, πάντων τῶν ἐνταῦθα καταμεγαλοφρονῶν· οἰκτείρων τοὺς μετὰ θάνατον παιδευομένους διὰ τῆς κολάσεως ἀκουσίως ἐξομολογουμένους, εὐσυνείδητος πρὸς τὴν ἔξοδον καὶ αἰεὶ ἔτοιμος ὢν, ὡς ἂν «παρεπίδημος καὶ ξένος» τῶν τῆδε, κληρονομημάτων μόνων τῶν ἰδίων μεμνη-
 10 μένος, τὰ δὲ ἐνταῦθα πάντα ἀλλότρια ἠγούμενος οὐ μόνον θαυμάζων τὰς τοῦ Κυρίου ἐντολάς, ἀλλ', ὡς ἔπος εἰπεῖν, δι' αὐτῆς τῆς γνώσεως μέτοχος ὢν τῆς θείας βουλήσεως, οἰκεῖος ὄντως τοῦ Κυρίου καὶ τῶν ἐντολῶν, ἐξειλεγμένος ὡς δίκαιος, ἡγεμονικὸς δὲ καὶ βασιλικὸς ὡς ὁ γνωστικὸς, χρυσὸν μὲν πάντα τὸν ἐπὶ γῆς καὶ ὑπὸ γῆν καὶ βασιλείαν
 15 τὴν ἀπὸ περάτων ἐπὶ πέρατα ὠκεανοῦ ὑπερορῶν, ὡς μόνῃς τῆς τοῦ Κυρίου ἀντέχεσθαι θεραπείας Διὸ καὶ ἐσθίων καὶ πίνων καὶ γαμιῶν, ἐὰν ὁ λόγος αἰρῆ, ἀλλὰ καὶ ὄνειρους βλέπων τὰ ἅγια ποιεῖ καὶ νοεῖ ταύτη καθαρὸς εἰς εὐχὴν πάντοτε. Ὁ δὲ καὶ μετ' ἀγγέλων εὐχεται, ὡς ἂν ἤδη καὶ «ἰσάγγελος», οὐδὲ ἔξω ποτὲ τῆς ἁγίας φρουραῆς γίνεται
 20 κἂν μόνος εὐχῆται, τὸν τῶν ἁγίων χορὸν συνιστάμενον ἔχει.

Διττὴν οὗτος οἶδε πίστιν, καὶ τὴν μὲν τοῦ πιστεύοντος ἐνέργειαν, τὴν δὲ τοῦ πιστευομένου τὴν κατ' ἀξίαν ὑπεροχὴν, ἐπεὶ καὶ ἡ δικαιοσύνη διπλῆ, ἢ μὲν δι' ἀγάπην, ἢ δὲ διὰ φόβον. Εἴρηται γοῦν· «ὁ φόβος τοῦ Κυρίου ἀγνός, διαμένων εἰς αἰῶνα αἰῶνος». Οἱ γὰρ ἐκ φόβου εἰς
 25 πίστιν καὶ δικαιοσύνην ἐπιστρέφοντες εἰς αἰῶνα διαμένουσι. Αὐτίκα ἀποχὴν κακῶν ἐργάζεται ὁ φόβος, ἀγαθοποιεῖν δὲ προτρέπει ἐποικοδομοῦσα εἰς τὸ ἐκούσιον ἢ ἀγάπη, ἵνα τις ἀκούσῃ παρὰ τοῦ Κυρίου· «οὐκέτι ὑμᾶς δούλους, ἀλλὰ φίλους λέγω», καὶ πεποιθῶς ἤδη προσίη ταῖς εὐχαῖς. Τὸ δὲ εἶδος αὐτὸ τῆς εὐχῆς εὐχαριστία ἐπὶ τε τοῖς
 30 προγεγονόσι, ἐπὶ τε τοῖς ἐνεστῶσι, ἐπὶ τε τοῖς μέλλουσι, ὡς ἤδη διὰ

14. Ρωμ. 2, 29.

15. Λουκᾶς 20, 36.

16. Ψαλμ. 18, 10.

17. Ἰω, 15, 15.

λία, δὲν δυσανασχετεῖ γι' αὐτό, ἀλλὰ αὐξάνει περισσότερο τὴν εὐεργεσία του. Γιατὶ ἔχει καθαρὴ πίστη μέσα ἀπὸ τὰ πράγματα, ἐπαινώντας τὸ Εὐαγγέλιο μὲ ἔργα καὶ θεωρία. Καὶ βέβαια κερδίζει «τὸν ἔπαινο ὃχι ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους, ἀλλὰ ἀπὸ τὸ Θεό»¹⁴, πραγματοποιώντας αὐτὰ ποὺ δίδαξε ὁ Κύριος. Αὐτός, ἀπορροφημένος ἀπὸ τὴν ἴδια του τὴν ἐλπίδα, δὲν γεύεται τὰ καλὰ τοῦ κόσμου, περιφρονώντας ὀλόψυχα ὅλα τὰ ἐδῶ. Λυπᾶται ἐκείνους ποὺ παιδεύονται μετὰ θάνατον, ἔξομολογούμενοι ἀκούσια μὲ τὴν τιμωρία. Ἔχει καθαρὴ συνείδηση ἐν ὄψει τῆς ἐξόδου του καὶ εἶναι πάντοτε ἔτοιμος, σὰν «περαστικός καὶ ξένος» ἀπὸ τὰ ἐδῶ, φέροντας στὴ μνήμη του μόνο ὅσα πρόκειται νὰ κληρονομήσει, ἐνῶ ὅλα τὰ ἐδῶ τὰ θεωρεῖ ξένα. Δὲν θαυμάζει μόνο τὶς ἐντολές τοῦ Κυρίου, ἀλλὰ, γιὰ νὰ τὸ πῶ ἔτσι, μὲ αὐτὴν τὴ γνώση γίνεται μέτοχος τοῦ θείου θελήματος, διαλεγμένος πραγματικὰ οἰκεῖος τοῦ Κυρίου καὶ τῶν ἐντολῶν, ὅπως ὁ δίκαιος, καὶ ἡγεμονικός καὶ βασιλικός, ὅπως ὁ γνωστικός, περιφρονώντας ὅλο τὸ χρυσάφι πάνω καὶ μέσα στὴ γῆ, καθὼς καὶ τὴ βασιλεία ἀπὸ τὰ πέρατα τοῦ ὠκεανοῦ ὡς τὴν ἄλλη ἄκρη, ἐπειδὴ ποθεῖ μόνο στὴ λατρεία τοῦ Κυρίου. Γι' αὐτὸν καὶ ὅταν τρώει καὶ πίνει καὶ παίρνει σύζυγο, ἂν τὸν ὑποχρεώνει κάποιος λόγος, ἀλλὰ καὶ ὄνειρα ὅταν βλέπει πραγματοποιεῖ καὶ σκέφτεται τὰ ἅγια· καὶ ἔτσι εἶναι καθαρὸς πάντοτε γιὰ προσευχή. Αὐτὸς προσεύχεται καὶ μαζὶ μὲ τοὺς ἀγγέλους, σὰν «ἰσάγγελος»¹⁵ πλέον, καὶ οὐδέποτε μένει ἔξω ἀπὸ τὴν ἁγία φύλαξη· κι ἂν ἀκόμα προσεύχεται μόνος, ἔχει κοντὰ του νὰ στέκεται τὸν χορὸ τῶν ἁγίων.

Αὐτὸς γνωρίζει διπλὴ πίστη· μία τὴν ἐνέργεια τοῦ πιστοῦ ποὺ πιστεύει, καὶ ἄλλη ἐκείνου ποὺ πιστεύεται τὴν ὑπεροχὴ ὡς πρὸς τὴν ἀξία, γιατί καὶ ἡ δικαιοσύνη εἶναι διπλὴ· ἡ μία εἶναι δικαιοσύνη τῆς ἀγάπης, καὶ ἡ ἄλλη δικαιοσύνη τοῦ φόβου. Γιατὶ βέβαια ἔχει λεχθεῖ· «ὁ φόβος τοῦ Κυρίου εἶναι ἀγνός καὶ παραμένει στοὺς αἰῶνες τῶν αἰώνων»¹⁶. Ὅποιοι δηλαδὴ ἀπὸ φόβο στρέφονται στὴν πίστη καὶ τὴ δικαιοσύνη παραμένουν στὸν αἰῶνα. Ἐπίσης ὁ φόβος προκαλεῖ ἀποχὴ ἀπὸ τὰ κακὰ, ἐνῶ ἡ ἀγάπη προτρέπει στὴν ἐκτέλεση καλῶν πράξεων, χτίζοντας πάνω στὸ ἐκούσιο, ὥστε ν' ἀκούσει κανεὶς ἀπὸ τὸν Κύριο νὰ τοῦ λέει, «Δὲν σᾶς λέγω πιά δούλους, ἀλλὰ φίλους»¹⁷, καὶ νὰ προσέλθει μ' ἐμπιστοσύνη πιά στὶς προσευχές. Τὸ εἶδος βέβαια αὐτὸ τῆς προσευχῆς εἶναι εὐχαριστία γιὰ τὶς δωρεές ποὺ ἔγιναν, γιὰ τὶς τωρινές δωρεές, καὶ γιὰ τὶς μελλοντικές, ποὺ χάρις στὴν πίστη εἶναι ἤδη παρούσες· σ' αὐτὸ

τὴν πίστιν παροῦσιν· τούτου δὲ ἡγεῖται τὸ εἰληφέναι τὴν γνῶσιν. Καὶ δὴ καὶ αἰτεῖται οὕτω ζῆσαι τὸν ὠρισμένον ἐν τῇ σαρκὶ βίον, ὡς γνωστικός, ὡς ἄσαρκος, καὶ τυχεῖν μὲν τῶν ἀρίστων, φυγεῖν δὲ τὰ χεῖρονα. Αἰτεῖται δὲ καὶ ἐπικουφισμὸν περὶ ὧν ἡμαρτήσαμεν ἡμεῖς καὶ ἐπιστροφὴν εἰς ἐπίγνωσιν· οὕτως ὀξέως ἐπόμενος τῷ καλοῦντι κατὰ τὴν ἔξοδον ὡς ἐκεῖνος καλεῖ, προᾶγων ὡς εἶπεῖν διὰ τὴν ἀγαθὴν συνείδησιν, σπεύδων ἐπὶ τὸ εὐχαριστῆσαι κάκει, σὺν Χριστῷ γενόμενος, ἄξιον ἑαυτὸν παρασχῶν διὰ καθαρότητα, κατὰ ἀνάκρασιν ἔχειν τὴν δύναμιν τοῦ Θεοῦ τὴν διὰ τοῦ Χριστοῦ χορηγουμένην. Οὐ γὰρ μετουσίαι
 10 θερμότητος θερμὸς οὐδὲ πυρὸς φωτεινός, ἀλλ' εἶναι ὅλος φῶς θούλεται. Οὗτος οἶδεν ἀκριβῶς τὸ εἰρημένον· «ἐὰν μὴ μισήσητε τὸν πατέρα καὶ τὴν μητέρα, πρὸς ἔτι δὲ καὶ τὴν ἰδίαν ψυχὴν, καὶ ἐὰν μὴ τὸ σημεῖον βαστάσητε». Τὰς τε γὰρ προσπαθείας τὰς σαρκικὰς πολὺ τῆς ἡδονῆς τὸ φίλτρον ἐχούσας μεμίσηκε καὶ καταμεγαλοφρονεῖ πάντων τῶν
 15 εἰς δημιουργίαν καὶ τροφήν τῆς σαρκὸς οἰκείων, ἀλλὰ καὶ τῆς σωματικῆς ψυχῆς κατεξανίσταται, στόμιον ἐμβαλὼν ἀφηνιάζοντι τῷ ἀλόγῳ πνεύματι, ὅτι «ἡ σὰρξ ἐπιθυμεῖ κατὰ τοῦ πνεύματος». «Τὸ σημεῖον δὲ βαστάσαι» «τὸν θάνατόν ἐστιν περιφέρειν» ἔτι ζῶντα, «πᾶσιν ἀποταξάμενον», ἐπεὶ μὴ ἴση ἐστὶν ἀγάπη τοῦ σπείραντος τὴν σάρκα, καὶ τοῦ
 20 τὴν ψυχὴν εἰς ἐπιστήμην κτίσαντος

Οὗτος ἐν ἔξει γενόμενος εὐποιοιτικῇ θᾶπτον τοῦ λέγειν καλῶς εὐεργετεῖ, τὰ μὲν τῶν ἀδελφῶν ἁμαρτήματα μερίσασθαι εὐχόμενος εἰς ἔξομολόγησιν καὶ ἐπιστροφὴν τῶν συγγενῶν, κοινωνεῖν δὲ τῶν ἰδίων ἀγαθῶν προθυμούμενος τοῖς φιλτάτοις, αὐτοὶ δὲ οὕτως αὐτῷ οἱ φίλοι
 25 Αὐξῶν οὖν τὰ παρ' αὐτῷ κατατιθέμενα σπέρματα καθ' ἣν ἐνετείλατο Κύριος γεωργίαν, ἀναμάρτητος μὲν μένει, ἐγκρατῆς δὲ γίνεται, καὶ μετὰ τῶν ὁμοίων διάγει τῷ πνεύματι ἐν τοῖς χοροῖς τῶν ἀγίων, κἂν ἐπὶ γῆς ἔτι κατέχηται. Οὗτος δι' ὅλης ἡμέρας καὶ νυκτὸς λέγων καὶ ποιῶν τὰ προστάγματα τοῦ Κυρίου ὑπερευφραίνεται, οὐ πρωίας μόνον ἀναστάς καὶ μέσον ἡμέρας, ἀλλὰ καὶ περιπατῶν καὶ κοιμώμενος, ἀμφιεννύμενός τε καὶ ἀποδυνόμενος· καὶ διδάσκει τὸν υἱόν, ἐὰν υἱὸς ἦ τὸ γένος, ἀχώριστος ὢν τῆς ἐντολῆς καὶ τῆς ἐλπίδος, εὐχαριστῶν αἰεὶ τῷ

18. Λουκᾶ 14, 26-27.

19. Γαλ. 5, 17.

20. Λουκᾶ 14, 27.

21. Πρὸβλ. Α' Κορ. 4, 10.

22. Λουκᾶ 14, 33.

ὁμως προηγεῖται ἡ ἀπόκτηση τῆς γνώσης. Καὶ βέβαια ζητεῖ νὰ διώσει τὴν ὀρισμένη ζωὴ μέσα στὴ σὰρκα ὡς γνωστικός, ὡς δίχως σὰρκα, νὰ ἐπιτύχει τὰ ἄριστα καὶ ν' ἀποφύγει τὰ χειρότερα. Ζητεῖ κι ἐλάφρυνση γιὰ ὅσα ἁμαρτήσαμε ἑμεῖς καὶ ἐπιστροφή στὴν ἐπίγνωση· ἔτσι ἀκολουθώντας ὀρμητικὰ ἐκεῖνον ποὺ καλεῖ κατὰ τὴν ἔξοδο ἀπὸ τὴ ζωὴ ὅπως ἐκεῖνος καλεῖ, καὶ προχωρώντας πρὸς τὰ ἐμπρὸς χάρη στὴν ἀγαθὴ συνείδηση, σπεύδει καὶ γιὰ τὶς ἐκεῖ εὐχαριστίες, πηγαίνοντας κοντὰ στὸν Χριστό, καὶ προσφέροντας ἄξιο τὸν ἑαυτό του χάρη στὴν καθαρότητά του, ἔχοντας μὲ ἀνάκραση τὴ δύναμη τοῦ Θεοῦ ποὺ χορηγεῖται μέσω τοῦ Χριστοῦ. Δὲν θέλει νὰ εἶναι θερμὸς μὲ μετοχὴ τῆς θερμότητος, οὔτε φωτεινὸς μὲ τὴ μετοχὴ τοῦ φωτός, ἀλλὰ θέλει νὰ εἶναι ὅλος φῶς. Αὐτὸς ξέρεي καλὰ ἐκεῖνο ποὺ ἔχει λεχθεῖ· «Ἄν δὲν μισήσετε τὸν πατέρα καὶ τὴ μητέρα σας, κι ἀκόμα καὶ τὴν ἴδια σας τὴν ψυχὴ σας, κι ἂν δὲν σηκώσετε τὸ σταυρὸ σας»¹⁸. Γιατὶ μίσησε καὶ τὰ σαρκικὰ πάθη ποὺ ἔχουν πολὺ θέλγητρο ἡδονῆς, καὶ βλέπει μὲ τέλεια περιφρόνηση ὅλα ὅσα συντελοῦν στὴ δημιουργία καὶ στὴν τροφὴ τῆς σάρκα. Ἀλλὰ ἐξεγείρεται καὶ ἐναντίον τῆς σωματικῆς ψυχῆς, βάζοντας χαλινὸ στὸ ἄλογο πνεῦμα ποὺ ἀφηνιάζει, ἐπειδὴ «ἡ σὰρκα ἐπιθυμεῖ κατὰ τοῦ πνεύματος»¹⁹. «Τὸ νὰ σηκώσει τὸ σταυρὸ»²⁰ σημαίνει «τὸ νὰ περιφέρει τὸ θάνατο»²¹ ζωντανὸς ἀκόμα, «νὰ τὰ ἀπαρνηθεῖ ὅλα»²², γιατί δὲν δικαιούται ἴση ἀγάπη αὐτὸς ποὺ ἔσπειρε τὴ σὰρκα, μὲ Ἐκεῖνον ποὺ ἔπλασε τὴν ψυχὴ, ὥστε νὰ μπορεῖ νὰ τὸν γνωρίσει.

Ἀποκτώντας αὐτὸς τὴ συνήθεια τῆς ἀγαθοεργίας, εὐεργετεῖ γρηγορότερα ἀπὸ τὸ νὰ ὀμιλεῖ καλά, προσευχόμενος νὰ συμμαριστεῖ τὰ ἁμαρτήματα τῶν ἀδελφῶν του, ὥστε νὰ ἐξομολογηθοῦν καὶ νὰ ἐπιστρέψουν οἱ συγγενεῖς, κι ἔχοντας τὴν προθυμία νὰ μοιραστεῖ τὰ ἀγαθὰ του μὲ τοὺς φίλους του ποὺ τοὺς ἀγαπᾷ ὑπερβολικὰ, κι ὅμοια οἱ φίλοι του μ' αὐτόν. Αὐξάνοντας λοιπὸν τὰ σπέρματα ποὺ ἔχουν καταθεθεῖ σ' αὐτόν, σύμφωνα μὲ τὴ γεωργία ποὺ ὅρισε ὁ Κύριος, μένει ἀναμάρτητος, ἐγκρατεῦεται, καὶ μὲ τοὺς ὁμοίους του περνᾷ πνευματικὰ στοὺς χοροὺς τῶν ἀγίων, ἔστω κι ἂν ἀκόμα παραμένει στὴ γῆ. Αὐτὸς ὅλη τὴ μέρα κι ὅλη τὴ νύχτα δοκιμάζει ἀπέραντη χαρὰ, λέγοντας καὶ πράττοντας τὰ προστάγματα τοῦ Κυρίου. Αὐτὸ δὲν γίνεται μόνο ὅταν σηκωθεῖ τὸ πρωῖ καὶ στὸ μέσον τῆς ἡμέρας, ἀλλὰ καὶ ὅταν περπατᾷ κι ὅταν κοιμᾷται καὶ ντύνεται καὶ ξεντύνεται καὶ διδάσκει τὸ γιό του, ἂν ἔχει γιὸ σαρκικό, ὄντας ἀχώριστος ἀπὸ τὴν ἐντολὴ καὶ

Θεῶ καθάπερ τὰ ζῶα τὰ δοξολόγα τὰ διὰ Ἡσαΐου ἀλληγορούμενα, ὑπομονητικὸς πρὸς πᾶσαν πείραν· «ὁ Κύριος», φησὶν, «ἔδωκεν, ὁ Κύριος ἀφείλετο». Τοιοῦτος γὰρ καὶ ὁ Ἰώβ, ὃς καὶ τοῦ ἀφαιρεθῆναι τὰς ἐκτὸς σὺν καὶ τῇ τοῦ σώματος ὑγιείᾳ προαπέθετο πάντα διὰ τῆς
 5 πρὸς τὸν Κύριον ἀγάπης. «²³ Ἦν γάρ», φησὶ, «δίκαιος, ὄσιος, ἀπεχόμενος ἀπὸ πάσης πονηρίας». Τὸ δὲ «ὄσιον» τὰ πρὸς τὸν Θεὸν δίκαια κατὰ τὴν πᾶσαν οἰκονομίαν μηνύει, ἃ δὴ ἐπιστάμενος γνωστικὸς ἦν. Χρὴ γὰρ μήτε, ἐὰν ἀγαθὰ ἦ, προστετηκέναι τούτοις ἀνθρωπίνους οὔσι, μήτε αὖ, ἐὰν κακὰ, ἀπεχθάνεσθαι αὐτοῖς, ἀλλὰ ἐπάνω εἶναι ἀμ-
 10 φοῖν τὰ μὲν πατοῦντα, τὰ δὲ τοῖς δεομένοις παραπέμποντα. Ἀσφαλῆς δὲ ἐν συμπεριφορᾷ ὁ γνωστικὸς μὴ λάθῃ, ἢ ἡ συμπεριφορὰ διάθεσις γένηται.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ΄.

Ὁ ἀληθινὸς γνωστικὸς συγχωρεῖ τὰ εἰς αὐτὸν σφάλματα.

15 Οὐδέποτε τῶν εἰς αὐτὸν ἀμαρτησάντων μέμνηται, ἀλλὰ ἀφήσει. Διὸ καὶ δικαίως εὐχεται, «ἄφες ἡμῖν» λέγων· «καὶ γὰρ ἡμεῖς ἀφίεμεν»· ἐν γὰρ ἐστὶ καὶ τοῦτο ὧν ὁ Θεὸς βούλεται, μηδενὸς ἐπιθυμεῖν, μηδένα μισεῖν· ἐνὸς γὰρ θελήματος ἔργον οἱ πάντες ἄνθρωποι. Καὶ μή τι τὸν γνωστικὸν «τέλειον» εἶναι βουλόμενος ὁ Σωτὴρ ἡμῶν «ὡς τὸν οὐρά-
 20 νιον Πατέρα», τουτέστιν ἑαυτὸν, ὁ λέγων «δεῦτε, τέκνα, ἀκούσατέ μου φόβον Κυρίου», οὐ τῆς δι' ἀγγέλων βοηθείας ἐπιδεῖ ἔτι εἶναι βούλεται τοῦτον, παρ' ἑαυτοῦ δὲ ἄξιον γενόμενον λαμβάνειν, καὶ τὴν φρουρὰν ἔχειν παρ' ἑαυτοῦ διὰ τῆς εὐπειθείας; Ὁ τοιοῦτος ἀπαιτεῖ παρὰ Κυρίου, οὐχὶ δὲ καὶ αἰτεῖ. Καὶ ἐπὶ τῶν πενομένων ἀδελφῶν οὐκ αὐτὸς
 25 αἰτήσεται ὁ γνωστικὸς οὐ χρημάτων περιουσίαν εἰς μετάδοσιν, ἐκείνοις δὲ ὧν δέονται χορηγίαν εὐξεται γενέσθαι. Δίδωσι γὰρ οὕτω καὶ τὴν εὐχὴν τοῖς δεομένοις ὁ γνωστικὸς καὶ τὸ διὰ τῆς εὐχῆς ἀγνώστως

23. Πρὸβλ. Δευτ. 6, 7. 11, 19.

24. Ἡσ. 6, 1 ἔ.

25. Ἰώβ 1, 21.

26. Ἰώβ 1, 1.

1. Ματθ. 6, 12. Λουκᾶ 11, 4.

2. Ματθ. 5, 48.

3. Ψαλμ. 33, 12.

τὴν ἐλπίδα²³, καὶ εὐχαριστώντας πάντοτε τὸν Θεό, ὅπως τὰ ζῶα, τὰ σεραφεῖμ, τὰ δοξολογητικά πού περιγράφει ἄλληγορικά ὁ Ἡσαΐας²⁴, καὶ ὑπομένοντας κάθε δοκιμασία· γιατί λέει· «Ὁ Κύριος τὰ ἔδωσε, ὁ Κύριος τὰ ἀφαίρεσε»²⁵. Γιατὶ τέτοιος ἦταν καὶ ὁ Ἰώβ, πού στήν ἀφαίρεση τοῦ ἔξωτερικοῦ πλούτου προσθέτοντας καὶ τὴ σωματικὴ ὑγεία, τὰ ἀπέθεσε ὅλα μὲ τὴν ἀγάπη του πρὸς τὸν Κύριο· γιατί λέει· «Ἦταν δίκαιος, ἅγιος, ἀπέχοντας ἀπὸ κάθε κακία»²⁶. Ὁ χαρακτηρισμὸς «ἅγιος» δηλώνει τὰ δίκαια (τὴ δικαιοσύνη) τοῦ Θεοῦ σὲ ὅλη γενικὰ τὴν οἰκονομία, καὶ ἐπειδὴ ὁ Ἰώβ τὰ γνώριζε αὐτὰ, ἦταν γνωστικός. Γιατὶ πρέπει οὔτε ἂν εἶναι αὐτὰ ἀγαθὰ νὰ ἀναλώνεται κανεὶς σ' αὐτὰ, ἀφοῦ εἶναι ἀνθρώπινα, οὔτε πάλι ἂν εἶναι κακὰ νὰ τὰ μισεῖ, ἀλλὰ νὰ στέκεται πάνω κι ἀπὸ τὰ δύο· τὰ κακὰ νὰ τὰ καταπατεῖ, ἐνῶ τὰ ἀγαθὰ νὰ τὰ μοιράζει σὲ ὅσους ἔχουν ἀνάγκη. Στὴ συμπεριφορὰ του ὁ γνωστικὸς προφυλάγεται, ὥστε νὰ μὴν κάνει λάθος καὶ νὰ γίνεῖ ἢ συμπεριφορὰ του ἐσωτερικῆ διαθήσει.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΓ΄.

Ὁ ἀληθινὸς γνωστικὸς συγχωρεῖ τὰ σφάλματα σ' αὐτόν.

Ποτὲ δὲν θυμᾶται ἐκείνους πού ἀμάρτησαν σ' αὐτόν, ἀλλὰ τοὺς συγχωρεῖ. Γι' αὐτὸ καὶ δίκαια προσεύχεται, λέγοντας· «Συγχώρεσέ μας, γιατί κι ἐμεῖς συγχωροῦμε»¹. Γιατὶ κι αὐτὸ εἶναι ἓνα ἀπὸ αὐτὰ πού θέλει ὁ Θεός, τίποτε νὰ μὴν ἐπιθυμοῦμε, κανένα νὰ μὴ μισοῦμε· γιατί ὅλοι οἱ ἄνθρωποι εἶναι ἔργο ἑνὸς θελήματος. Καὶ μήπως ὁ Σωτήρας μας, θέλοντας νὰ εἶναι ὁ γνωστικὸς «τέλειος ὅπως ὁ οὐράνιος Πατέρας»², δηλαδή ὅπως αὐτὸς ὁ ἴδιος, πού λέει, «Ἐλᾶτε, παιδιά μου, ἀκοῦστε ἀπὸ ἐμένα γιὰ τὸ φόβο τοῦ Κυρίου»³, δὲν τὸν θέλει πιά αὐτόν νὰ ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ τὴ βοήθεια τῶν ἀγγέλων, ἀλλ' ἀφοῦ γίνεῖ ἄξιος νὰ τὴν παίρνει ἀπὸ τὸν ἴδιο, καὶ μὲ τὴν ὑπακοή του πρὸς αὐτόν νὰ ἔχει τὴν φύλαξή του ἀπὸ τὸν ἴδιο; Ἐνας τέτοιος γνωστικὸς ἔχει ἀπαιτήσεις ἀπὸ τὸν Κύριο, δὲν ὑποβάλλει αἴτημα. Καὶ γιὰ τοὺς ἀδελφούς πού ὑποφέρουν ἀπὸ φτώχεια δὲν θὰ ζητήσῃ ὁ γνωστικὸς αὐτὸς ποσότητα χρημάτων γιὰ νὰ τὰ προσφέρει σ' αὐτούς, ἀλλὰ θὰ προσευχηθεῖ νὰ χορηγήσῃ σὲ ἐκείνους ὅσα χρειάζονται. Ἔτσι καὶ τὴν προσευχὴ προσφέρει ὁ γνωστικὸς σ' αὐτούς πού ἔχουν ἀνάγκη καὶ συνάμα παρέχεται χωρὶς νὰ γίνεῖται γνωστὸ καὶ χωρὶς περηφάνεια αὐτὸ πού ζητεῖται μὲ τὴν

ἅμα καὶ ἀτύφως παρέχεται. Πενία μὲν οὖν πολλάκις καὶ νόσος καὶ τοιαῦται πείραι ἐπὶ νοθεσία προσφέρονται καὶ πρὸς διόρθωσιν τῶν παρεληλυθότων καὶ πρὸς ἐπιστροφήν τῶν μελλόντων. Ὁ τοιοῦτος τὸν ἐπικουφισμόν τούτοις αἰτούμενος, ἅτε τὸ ἐξαίρετον τῆς γνώσεως ἔ-
5 χων, οὐ διὰ κενοδοξίαν, ἀλλὰ δι' αὐτὸ τὸ εἶναι γνωστικός, αὐτὸς ἐργά-
ζεται τὴν εὐποίαν, ὄργανον γενόμενος τῆς τοῦ Θεοῦ ἀγαθότητος

Λέγουσι δὲ ἐν ταῖς Παραδόσεσι Μαθθίαν τὸν ἀπόστολον παρ' ἕκαστα εἰρηκέναι ὅτι «Ἐὰν ἐκλεκτοῦ γείτων ἁμαρτήσῃ, ἤμαρτεν ὁ ἐκλεκτός· εἰ γὰρ οὕτως ἑαυτὸν ἤγεν, ὡς ὁ λόγος ὑπαγορεύει, κατηδέ-
10 σθη ἂν αὐτοῦ τὸν βίον καὶ ὁ γείτων εἰς τὸ μὴ ἁμαρτεῖν». Τί τοίνυν πε-
ρι αὐτοῦ τοῦ γνωστικοῦ φήσαμεν ἂν; «ἢ οὐκ οἶδατε», φησὶν ὁ ἀπό-
στολος, «ὅτι ναὸς ἐστε τοῦ Θεοῦ;». Θεῖος ἄρα ὁ γνωστικός καὶ ἤδη ἅγιος, θεοφορῶν καὶ θεοφορούμενος. Αὐτίκα τὸ ἁμαρτῆσαι ἀλλό-
τριον παριστάσα ἢ Γραφή, τοὺς μὲν παραπεσόντας τοῖς ἀλλοφύλοις
15 πιπράσκει· «μὴ ἐμβλέψῃς» δὲ «πρὸς ἐπιθυμίαν ἀλλοτρία γυναικί»,
λέγουσα, ἄντικρυς ἀλλότριον καὶ παρὰ φύσιν τοῦ ναοῦ τοῦ Θεοῦ τὴν ἁμαρτίαν λέγει. Ναὸς δὲ ἐστὶν ὁ μὲν μέγας, ὡς ἡ ἐκκλησία, ὁ δὲ μι-
κρός, ὡς ὁ ἄνθρωπος, ὁ τὸ σπέρμα σώζων τὸ Ἀβραάμ. Οὐκ ἄρα ἐπι-
θυμήσει τινὸς ἐτέρου ὁ ἔχων ἀναπαυόμενον τὸν Θεόν. Αὐτίκα πάντα
20 τὰ ἐμποδῶν καταλιπὼν καὶ πᾶσαν τὴν περισπῶσαν αὐτὸν ὕλην ὑπε-
ρηφανήσας, τέμνει διὰ τῆς ἐπιστήμης τὸν οὐρανόν, καὶ διελθὼν τὰς
πνευματικὰς οὐσίας καὶ πᾶσαν ἀρχὴν καὶ ἐξουσίαν ἄπτεται τῶν θρό-
νων τῶν ἄκρων, ἐπ' ἐκεῖνο μόνον ἰέμενος, ἐφ' ὃ ἔγνω μόνον. Μείξας
οὖν τῇ περιστερεῶ τὸν ὄφιν, τελείως ἅμα καὶ εὐσυνειδήτως βιοῖ, πίστιν
25 ἐλπίδι κεράσας πρὸς τὴν τοῦ μέλλοντος ἀπεκδοχὴν. Αἰσθάνεται γὰρ
τῆς δωρεᾶς ἧς ἔλαβεν, ἄξιος γενόμενος τοῦ τυχεῖν, καὶ μετατεθεὶς ἐκ
δουλείας εἰς υἰοθεσίαν, ἀκόλουθα τῇ ἐπιστήμῃ, μήτε μὴ «γνοὺς τὸν
Θεόν, μᾶλλον δὲ γνωσθεὶς τε πρὸς αὐτοῦ» ἐπὶ τέλει, πρὸς ἀξίαν τῆς
χάριτος ἐνδεικνύμενος τὰ ἐνεργήματα. Ἐπεται γὰρ τὰ ἔργα τῇ γνώσει
30 ὡς τῷ σώματι ἢ σκιά

Ἐπ' οὐδενὶ τοίνυν εἰκότως ταράσσεται τῶν συμβαινόντων, οὐδὲ ὑποπτεύει τῶν κατὰ τὴν οἰκονομίαν ἐπὶ τῷ συμφέροντι γινομένων,

4. Α' Κορ. 3, 16. 5. Μαθθ. 5, 28.

6. «Γίνεσθε οὖν φρόνιμοι ὡς οἱ ὄφεις καὶ ἀκέραιοι ὡς αἱ περιστεραί» Μαθθ. 10, 16.

7. Πρβλ. Γαλ. 4, 9.

προσευχή. Ἡ φτώχεια λοιπὸν πολλὰς φορές καὶ ἡ νόσος καὶ παρόμοιες δοκιμασίαι δίνονται γιὰ νοθεσία καὶ γιὰ διόρθωση τῶν περασμένων καὶ γιὰ προσοχὴ στὰ μελλοντικά. Αὐτὸς ζητώντας τὴν ἀνακούφιση γι' αὐτούς, ἐπειδὴ διαθέτει τὴν ἐξαιρετικὴ γνώση, ἐπιδίδεται στὴν ἀγαθοεργία ὄχι ἀπὸ κενοδοξία, ἀλλὰ ἀκριβῶς ἐπειδὴ εἶναι γνωστικός, καὶ γίνεται ἔτσι ὄργανο τῆς ἀγαθότητος τοῦ Θεοῦ.

Στὶς Παραδόσεις λένε ὅτι ὁ ἀπόστολος Ματθίας ἔλεγε σὲ κάθε περίπτωση· «Ἄν ἁμαρτήσῃ ὁ γείτονας τοῦ ἐκλεκτοῦ, ἁμαρτήσῃ ὁ ἐκλεκτὸς· γιατί, ἂν ἡ συμπεριφορὰ του ἦταν τέτοια ὅπως τὴν ὑπαγορεύει ὁ Λόγος, θὰ ἐνιωθε ντροπὴ ἐξαιτίας τοῦ βίου καὶ ὁ γείτονας, ὥστε νὰ μὴν ἁμαρτήσῃ». Τί λοιπὸν θὰ μπορούσαμε νὰ ποῦμε γιὰ τὸν ἴδιο τὸν γνωστικὸ; «Ἡ δὲν γνωρίζετε», λέει ὁ Ἀπόστολος, «ὅτι εἶστε ναὸς τοῦ Θεοῦ»; Εἶναι λοιπὸν ὁ γνωστικὸς θεῖος καὶ ἤδη ἅγιος, πού φέρει τὸν Θεὸ μέσα του καὶ φέρεται αὐτὸς ἀπὸ τὸν Θεό. Ἐπίσης ἡ Γραφὴ παρουσιάζοντάς τον ξένο πρὸς τὴν ἁμαρτία, ἀπὸ τὴ μὰ ἐξαγοράζει ἐκείνους πού πέφτουν στὰ χέρια τῶν ἀλλοφύλων, λέγοντας, «Μὴ ρίξεις τὸ βλέμμα σου σὲ ἀλλότρια ξένη γυναῖκα μὲ διάθεση ἐπιθυμητικὴ»⁵, χαρακτηρίζοντας μὲ σαφήνεια τὴν ἁμαρτία ξένη ριζικὰ καὶ ἀντίθετη μὲ τὴ φύση τοῦ ναοῦ τοῦ Θεοῦ. Ναὸς εἶναι ἀπὸ τὴ μὰ ὁ μέγας, ὅπως ἡ Ἐκκλησία, καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη ὁ μικρὸς, ὅπως ὁ ἄνθρωπος, πού διασώζει τὴ γενιὰ τοῦ Ἀβραάμ. Δὲν θὰ ἐπιθυμήσῃ λοιπὸν κάτι ἄλλο ὅποιος ἔχει μέσα του ἀναπαυόμενο τὸν Θεό. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πάλι ὁ γνωστικὸς, ἐγκαταλείποντας ὅλα τὰ ἐμπόδια καὶ περιφρονώντας ὅλα τὰ ὑλικά πού τοῦ δημιουργοῦν περισπασμούς, διασχίζει μὲ τὴ γνώση τὸν οὐρανὸ, καὶ ἀφοῦ περάσῃ ὅλες τὶς πνευματικὲς ὑπάρξεις καὶ κάθε ἀρχὴ καὶ ἐξουσία, ἀγγίζει τοὺς ὑπέρτατους θρόνους, βαδίζοντας μόνος σ' ἐκεῖνο, σὲ ἐκεῖνο πού μόνο γνώρισε. Ἀναμιγνύοντας λοιπὸν τὸ φίδι μὲ τὴν περιστέρα⁶, ζεῖ τέλεια καὶ μὲ ἀγαθὴ συνείδηση, σμίγοντας τὴν πίστη μὲ τὴν ἐλπίδα γιὰ τὴν προσδοκία τοῦ μέλλοντος. Γιατὶ αἰσθάνεται τὴ δωρεὰ πού ἔλαβε, ἀφοῦ ἔγινε ἄξιος νὰ τὴ λάβει, καὶ ἀφοῦ πέρασε ἀπὸ τὴν κατάσταση τῆς δουλείας στὴν υἰοθεσία σύμφωνα μὲ τὴ γνώση, ὄχι χωρὶς «νὰ γνωρίζει τὸν Θεό, ἀλλὰ μάλλον ἀφοῦ τὸν γνώρισε ὁ Θεός»⁷, ἐκτελεῖ τὶς πράξεις του παρουσιάζοντάς τες ἀντάξιες τῆς χάριτος. Γιατὶ ἀκολουθοῦν τὰ ἔργα τὴ γνώση, ὅπως τὸ σῶμα ἢ σκιά.

Μὲ κανένα φυσικὰ ἀπὸ ὅσα συμβαίνουν δὲν ταράζεται οὔτε βλέπει μὲ ὑποψία τίποτε ἀπὸ ὅσα κατὰ τὴ θεία οἰκονομία γίνονται γιὰ τὸ συμ-

οὐδὲ αἰσχύνεται ἀποθανεῖν, εὐσυνείδητος ὢν ταῖς ἐξουσίαις ὀφθῆναι, πάντα, ὡς ἔπος εἶπεῖν, τοὺς τῆς ψυχῆς ἀποκεκαθαυμένους σπίλους, ὃ γε εὖ μάλα ἐπιστάμενος ἄμεινον αὐτῷ μετὰ τὴν ἐξοδὸν γενήσεσθαι. Ὅθεν οὐδέποτε τὸ ἡδὺν καὶ τὸ συμφέρον προκρίνει τῆς οἰκονομίας, 5 γυμνάζων ἑαυτὸν διὰ τῶν ἐντολῶν, ἵνα καὶ πρὸς τὸν Κύριον εὐάρεστος ἐν πᾶσι γένηται καὶ πρὸς τὸν κόσμον ἐπαινετός, ἐπεὶ τὰ πάντα «ἐφ'» ἐνὸς τοῦ παντοκράτορος Θεοῦ ἴσταται. «Εἰς τὰ ἴδια», φησὶν, «ἦλθεν ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ καὶ οἱ ἴδιοι αὐτὸν οὐκ ἐδέξαντο». Διὸ καὶ κατὰ τὴν τῶν κοσμικῶν χρῆσιν οὐ μόνον εὐχαριστεῖ καὶ θαυμάζει τὴν 10 κτίσιν, ἀλλὰ καὶ χρώμενος ὡς προσῆκεν ἐπαινεῖται, ἐπεὶ τὸ τέλος αὐτῷ δι' ἐνεργείας γνωστικῆς τῆς κατὰ τὰς ἐντολὰς εἰς θεωρίαν περαιοῦται. Ἐνθένδε ἤδη, δι' ἐπιστήμης τὰ ἐφόδια τῆς θεωρίας καρπούμενος μεγαλοφρόνως τε τὸ τῆς γνώσεως ἀναδεξάμενος μέγεθος, πρόεισιν ἐπὶ τὴν ἀγίαν τῆς μεταθέσεως ἀμοιβήν. Ἀκήκοε γὰρ τοῦ ψαλμοῦ λέγοντος 15 «Κυκλώσατε Σιών καὶ περιλάβετε αὐτήν, διηγῆσασθε ἐν τοῖς πύργοις αὐτῆς» αἰνίσσεται γάρ, οἶμαι, τοὺς ὑψηλῶς προσδεξαμένους τὸν λόγον, ὑψηλοὺς ὡς πύργους ἔσεσθαι καὶ βεβαίως ἐν τε τῇ πίστει καὶ τῇ γνώσει στήσεσθαι.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΔ'.

20 **Τέλος τῆς περιγραφῆς τοῦ ἀληθινοῦ γνωστικοῦ συμφώνως πρὸς τὴν ρῆσιν 6, 1 τῆς Α' Πρὸς Κορινθίους.**

Καὶ ταῦτα μὲν ὡς ἐνὶ μάλιστα διὰ βραχυτάτων περὶ τοῦ γνωστικοῦ τοῖς Ἑλλησι σπερματικῶς εἰρήσθω. Ἰστέον δὲ ὅτι, ἐὰν ἐν τούτων ὁ πιστός ἦ καὶ δεύτερον κατορθῶσθαι, ἀλλ' οὐ τί γε ἐν πᾶσιν ἅμα 25 οὐδὲ μὴν μετ' ἐπιστήμης τῆς ἄκρας, καθάπερ ὁ γνωστικός. Καὶ δὴ τῆς κατὰ τὸν γνωστικὸν ἡμῖν ὡς εἶπεῖν ἀπαθείας, καθ' ἣν ἡ τελείωσις τοῦ πιστοῦ δι' ἀγάπης «εἰς ἄνδρα τέλειον, εἰς μέτρον ἡλικίας» προβαίνουσα ἀφικνεῖται, ἐξομοιουμένη Θεῷ, «ἰσάγγελος» ἀληθῶς γενομένη, πολλὰ μὲν καὶ ἄλλα ἐκ Γραφῆς μαρτύρια ἔπεισι παρατίθεσθαι, ἄμει- 30 νον δὲ οἶμαι ὑπερθέσθαι τὴν τοιαύτην φιλοτιμίαν διὰ τὸ μῆκος τοῦ λόγου, τοῖς πονεῖν ἐθέλουσι καὶ προσεκπονεῖν τὰ δόγματα κατ' ἐκλογὴν

8. Ἰω. 1, 11.

9. Ψαλμ. 47, 13.

1. Ἐφ. 4, 13.

φέρων μας, οὔτε ντρέπεται νὰ πεθάνει, ἀφοῦ μπορεῖ μὲ καθαρὴ συνείδηση νὰ παρουσιαστῆί στίς ἔξουσίες καθαρμένος ἀπὸ ὅλους τοὺς ρύπους τῆς ψυχῆς, πὺν λέει ὁ λόγος, αὐτὸς πὺν γνωρίζει πολὺ καλά, ὅτι θὰ βρεῖ τὸ καλύτερο μετὰ τὴν ἐκδημία του. Γι' αὐτὸ ποτὲ δὲν προκρίνει τὸ εὐχάριστο καὶ τὸ συμφέρον ἀπὸ τὴν θεία οἰκονομία, ἀσκώντας τὸν ἑαυτὸ του μὲ τίς ἐντολές, γιὰ νὰ γίνεῖ σὲ ὅλα εὐάρεστος στὸν Κύριο καὶ νὰ ἐπαινεθεῖ ἀπὸ τὸν κόσμον, γιὰτὶ ὅλα ἐξαρτῶνται ἀπὸ ἓνα Θεὸ παντοκράτορα. Γιὰτὶ λέει· «Στὰ δικὰ του ἦρθε ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ καὶ οἱ δικοὶ του δὲν τὸν δέχτηκαν»⁸. Γι' αὐτὸ καὶ χρησιμοποιοῦντας τὰ κοσμικὰ πράγματα, ὅχι μόνον εὐχαριστεῖ καὶ θαυμάζει τὴν κτίση, ἀλλὰ καὶ χρησιμοποιοῦντας τὰ ὀρθὰ, ἐπαινεῖται, ἐπειδὴ καταλήγει μὲ γνωστικὴ ἐνέργεια σύμφωνα μὲ τίς ἐντολές στὴ θεωρία. Ἦδη ἀπὸ ἐδῶ, μέσω τῆς ἐπιστήμης ἀπολαμβάνοντας τὰ ἐφόδια τῆς θεωρίας καὶ ἀφοῦ ἔλαβε τὸ μέγεθος τῆς γνώσης, προχωρεῖ στὴν ἀγία ἀμοιβὴ τῆς μετὰθεσης. Γιὰτὶ ἔχει ἀκούσει τὸ ψαλμὸ πὺν λέει· «Βγεῖτε ἀπὸ τὰ τεῖχη τῆς Σιών καὶ περικυλῶστε τὴν, καὶ μιλήστε γιὰ ὅσα ἔγιναν στοὺς πύργους τῆς»⁹. Ὑπαινίσσεται, νομίζω, ὅτι αὐτοὶ πὺν μὲ ὑψηλὸ φρόνημα δέχτηκαν τὸν Λόγον, θὰ γίνουν ψηλοὶ σὰν πύργοι καὶ θὰ σταθοῦν ἐδραῖοι στὴν πίστη καὶ στὴ γνώση.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΔ'.

**Κλείνει τὴν περιγραφὴ τοῦ ἀληθινοῦ γνωστικοῦ
μὲ δάση τῆ ρήση 6, 1 τῆς Α' Πρὸς Κορινθίους.**

Καὶ αὐτὰ βέβαια ὅσο γίνεται μὲ λιγότερα λόγια ἄς εἰπωθοῦν στοὺς Ἕλληνες γιὰ τὸν γνωστικὸ ὑπὸ μορφὴ σποράς. Πρέπει ὅμως νὰ γνωρίζομε, ὅτι ἂν ὁ πιστὸς πραγματοποιήσῃ ἓνα ἢ δύο ἀπὸ αὐτὰ, δὲν θὰ τὰ κατορθώσῃ ὅλα μαζί, οὔτε βέβαια μὲ ἄκρα γνώση, ὅπως ὁ γνωστικὸς. Γιὰ τὴν ἀπάθεια τῶρα τοῦ γνωστικοῦ, ὅπως θὰ μπορούσα νὰ τὴν πῶ, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία προχωρώντας ἢ τελειώση τοῦ γνωστικοῦ μὲ τὴν ἀγάπη φτάνει «σὲ τέλειον ἄνδρα, στὸ μέτρο τῆς ἡλικίας τοῦ Χριστοῦ»¹, καὶ ἐξομοιούμενος μὲ τὸν Θεόν, γίνεται ἀληθινὰ «ἰσάγγελος», ἔρχονται πολλὲς βέβαια καὶ ἄλλες μαρτυρίες ἀπὸ τὴ Γραφὴ νὰ παρατεθοῦν, εἶναι ὅμως νομίζω καλύτερα νὰ ἀναβάλομε αὐτὴ τὴ φιλοδοξία λόγων τοῦ μακροῦς πὺν θὰ πάρει ὁ λόγος, ἀφήνοντας τὰ δόγματα νὰ τὰ ἐκλέγουν ἀπὸ τὴ Γραφὴ σ' αὐτοὺς πὺν θέλουν νὰ κοπιήσουν καὶ πὺν μὲ

τῶν γραφῶν ἐπιτρέψαντας Μιᾶς δ' οὖν διὰ βραχυτάτων ἐπιμνησθήσομαι, ὡς μὴ ἀνεπισημειώτον παραλιπεῖν τὸν τόπον. Λέγει γὰρ ἐν τῇ προτέρᾳ τῇ πρὸς Κορινθίους ἐπιστολῇ ὁ θεῖος ἀπόστολος: «Τολμᾶ τις ὑμῶν, πρᾶγμα ἔχων πρὸς τὸ ἕτερον, κρίνεσθαι ἐπὶ τῶν ἀδίκων καὶ οὐχὶ ἐπὶ τῶν ἀγίων; Ἡ οὐκ οἴδατε, ὅτι οἱ ἅγιοι τὸν κόσμον κρινούσι;» καὶ τὰ ἐξῆς. Μεγίστης δ' οὕσης τῆς περικοπῆς, ταῖς ἐπικαίροις τῶν ἀποστολικῶν συγχρώμενοι λέξεσι, διὰ βραχυτάτων ἐξ ἐπιδρομῆς οἷον μεταφράζοντες τὴν ρῆσιν, τὴν διάνοιαν τοῦ ρητοῦ τοῦ ἀποστόλου παραστήσομεν, καθ' ἣν τοῦ γνωστικοῦ τὴν τελειότητα ὑπογράφει. Οὐ γὰρ ἐπὶ τοῦ ἀδικεῖσθαι μᾶλλον ἢ ἀδικεῖν ἴσθησι τὸν γνωστικὸν μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀμνησίκακον εἶναι διδάσκει, μηδὲ εὐχεσθαι κατὰ τοῦ ἀδικήσαντος ἐπιτρέπων. Οἶδε γὰρ καὶ τὸν Κύριον ἄντικρυς «εὐχεσθαι ὑπὲρ τῶν ἐχθρῶν» παραγγείλαντα. Τὸ μὲν οὖν «ἐπὶ τῶν ἀδίκων κρίνεσθαι» τὸν ἠδικημένον φάσκειν οὐδὲν ἄλλ' ἢ ἀνταποδοῦναι βούλεσθαι δοκεῖν καὶ ἀνταδικῆσαι δεύτερον ἐθέλειν, ὅπερ ὁμοίως ἐστὶν ἀδικῆσαι καὶ αὐτόν. Τὸ δὲ «ἐπὶ τῶν ἀγίων κρίνεσθαι» ἐθέλειν τινὰς λέγειν ἐμφαίνει τοὺς δι' εὐχῆς τοῖς ἀδικήσασιν ἀνταποδοθῆναι τὴν πλεονεξίαν αἰτουμένους, καὶ εἶναι μὲν τῶν προτέρων τοὺς δευτέρους ἀμείνους, οὐδέπω δὲ ἀπαθεῖς, ἣν μὴ ἀμνησίκακοι τέλεον γενόμενοι, κατὰ τὴν τοῦ Κυρίου διδασκαλίαν προσεύξωνται καὶ ὑπὲρ τῶν ἐχθρῶν.

Καλὸν οὖν καὶ φρένας καλὰς ἐκ ματανοίας αὐτοὺς τῆς εἰς τὴν πίστιν μεταλαβεῖν. Εἰ γὰρ καὶ ἐχθροὺς ἢ ἀλήθεια τοὺς παραζηλοῦντας κεκτηῆσθαι δοκεῖ, ἀλλ' οὔτε γε αὐτὴ διεχθρεύεται τι. Ὁ τε γὰρ «Θεὸς ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους τὸν αὐτοῦ ἐπιλάμπει ἥλιον» καὶ τὸν Κύριόν γε αὐτὸν ἐπὶ δικαίους ἔπεμψε καὶ ἀδίκους, ὃ τε ἐξομοιοῦσθαι διαζόμενος Θεῷ, διὰ τῆς πολλῆς ἀμνησικακίας «ἄφεις ἑβδομηκοντάκις ἑπτὰ» (οἷον κατὰ πάντα τὸν βίον καὶ καθ' ὅλην τὴν κοσμικὴν περιήλυσιν ἑβδομάσιν ἀριθμουμέναις σηματομένην), παντὶ τῷ χρηστεύεται, εἰ καὶ τις τὸν πάντα τοῦτον ἐν σαρκὶ διούσ χρόνον ἀδικεῖ τὸν γνωστικόν. Οὐ γὰρ τὴν κρίσιν μόνην ἄλλοις ἐπιτρέπειν ἄξιοι τὸν σπουδαῖον τῶν ἠδικηκότων αὐτόν, ἀλλὰ καὶ παρ' ἐκείνων αἰτεῖσθαι τῶν κριτῶν βούλεται τὸν δίκαιον τὴν ἄφεισιν τῶν ἁμαρτιῶν τοῖς εἰς αὐτὸν πεπλημμεληκόσι,

2. Α' Κορ. 6, 1-2.

3. Πρβλ. Α' Κορ. 6, 7 ἔ.

4. Ματθ. 5, 44. Λουκᾶ 6, 28.

5. Α' Κορ. 6, 1. 6. Ματθ. 5, 45.

7. Ματθ. 18, 22.

κόπο τὰ συγκροτοῦν. Ἐγὼ μὰ μαρτυρία μὲ συντομία θ' ἀναφέρω, ὥστε νὰ μὴ παραλείψω τὸν τόπο χωρὶς ὑποσημείωση. Λέει λοιπὸν στὴν πρώτη ἐπιστολὴ πρὸς Κορινθίους ὁ θεῖος Ἀπόστολος: «Τολμᾶ κάποιος ἀπὸ σᾶς, πὺν ἔχει μὰ διαφορὰ μ' ἓναν ἄλλο, νὰ καταφεύγει στὴν κρίση τῶν ἄδικων εἰδωλολατρῶν, καὶ ὄχι σὲ δικαστὲς ἄγιους; Ἡ δὲν γνωρίζετε, ὅτι τὸν κόσμος θὰ τὸν κρίνουν ὅσοι ἀποτελοῦν τὸν λαὸ τοῦ Θεοῦ;»² καὶ τὰ ἐξῆς. Κι ἐπειδὴ εἶναι πολὺ μακροσκελὴς ἡ περικοπή, χρησιμοποιώντας τις ἐπίκαιρες ἀπὸ τις ἀποστολικὲς ἐκφράσεις, μὲ πολλὴ συντομία καὶ διαστικὰ παραφράζοντας κατὰ κάποιον τρόπο τὴν περικοπή, θὰ παρουσιάσομε τὸ νόημά της, πὺν ὑπογραμμίζει τὴν τελειότητα τοῦ γνωστικοῦ. Γιατὶ δὲν τοποθετεῖ τὸν γνωστικὸ στὸ νὰ θέλει μόνο ν' ἀδικεῖται μᾶλλον, παρὰ νὰ ἀδικεῖ, ἀλλὰ διδάσκει νὰ εἶναι ἀμνησίκακος, καὶ δὲν ἐπιτρέπει οὔτε νὰ προσεύχεται ἐναντίον ἐκείνου πὺν ἀδίκησε³. Γιατὶ ξέρει ὅτι καὶ ὁ Κύριος παραγγέλλει ρητὰ, «Νὰ προσευχόμεστε γιὰ τὸ καλὸ τῶν ἐχθρῶν μας»⁴. Τὸ «νὰ καταφεύγει λοιπὸν στὴν κρίση ἄδικων δικαστῶν» ὅποιος ἔχει ἀδικηθεῖ, δὲν λέει τίποτε, παρὰ μοιάζει ὅτι θέλει τὴν ἀνταπόδοση, καὶ δεύτερον, ὅτι θέλει καὶ νὰ ἀντεκδικηθεῖ, πὺν εἶναι ὅμοιο μὲ τὸ ν' ἀδικήσει κι αὐτός. Ἐπίσης τὸ «νὰ ζητοῦν καταφυγὴ στὴν κρίση τῶν ἀγίων»⁵, δηλώνει ἐκείνους πὺν ζητοῦν μὲ τὴν προσευχὴ τους ν' ἀνταποδοθεῖ σ' αὐτοὺς πὺν ἀδίκησαν τὸ ἀντίθετο τῆς ἀδικίας τους· καὶ ἔτσι εἶναι οἱ δεύτεροι καλύτεροι ἀπὸ τοὺς πρώτους, ἀλλὰ δὲν εἶναι ἀκόμα ἀπαθεῖς, ἂν δὲν ἔχουν γίνεи τέλεια ἀμνησίκακοι, σύμφωνα μὲ τὴ διδασκαλία τοῦ Κυρίου καὶ δὲν προσευ-χηθοῦν γιὰ τὸ καλὸ τῶν ἐχθρῶν.

Εἶναι καλὸ λοιπὸν πὺν ἀπόχτησαν ἀγαθὴ διάθεση γιὰ τὴν μετάνοια πὺν ὀδηγεῖ στὴν πίστη. Γιατὶ, ἂν καὶ φαίνεται, ὅτι ἡ ἀλήθεια ἔκανε ἐχθροὺς ὅσους τὴ φθονοῦν, αὐτὴ ὅμως δὲν ἐχθρεύεται κανένα. Καὶ «ὁ Θεὸς πὺν βγάζει τὸν ἥλιο του νὰ φωτίζει δίκαιους καὶ ἄδικους»⁶, σὲ δίκαιους καὶ ἄδικους ἔστειλε τὸν ἴδιο τὸν Κύριο, κι αὐτὸς πὺν θέλει νὰ μοιάσει μὲ τὸν Θεὸ, μὲ πολλὴ ἀμνησικακία ἀφοῦ «συγχωρήσει ἐβδομήντα ἑπτὰ φορές»⁷ (δηλαδή σὲ ὅλη τὴ ζωὴ καὶ ὅλη τὴν περιπλάνηση στὸν κόσμον, πὺν δηλώνεται μὲ τὴν ἀρίθμηση τῶν ἐβδομάδων), γίνεται καλὸς στὸν καθένα, ἀκόμα κι ἂν κάποιος ζώντας ὅλο αὐτὸ τὸ χρονικὸ διάστημα μέσα στὴ σάρκα ἀδικεῖ τὸν γνωστικὸ. Γιατὶ ὁ Θεὸς δὲν ἀξιώνει ὁ ἐνάρετος νὰ ἀναθέτει μόνο τὴν κρίση ὅσων τὸν ἀδίκησαν σὲ ἄλλους, ἀλλὰ θέλει καὶ ἀπὸ ἐκείνους τοὺς κριτὲς νὰ ζητᾶ

καὶ εἰκότως εἶ γε τὸ ἐκτὸς μόνον καὶ τὸ περὶ σῶμα, κἂν μέχρι θανάτου
 προβαίη, πλεονεκτοῦσιν οἱ ἀδικεῖν ἐπιχειροῦντες, ὧν οὐδὲν οἰκεῖον
 τοῦ γνωστικοῦ. Πῶς δ' ἂν καὶ ἀγγέλους τις κρίναι τοὺς ἀποστάτας,
 αὐτὸς ἀποστάτης ἐκείνης τῆς κατὰ τὸ εὐαγγέλιον ἀμνησικακίας γενό-
 5 μενος; «Διὰ τί οὐχὶ μᾶλλον ἀδικεῖσθε;» φησί· «διὰ τί οὐχὶ μᾶλλον ἀπο-
 στερεῖσθε; ἀλλὰ ὑμεῖς ἀδικεῖτε καὶ ἀποστερεῖτε», εὐχόμενοι κατὰ τού-
 των δηλονότι τῶν κατ' ἄγνοιαν πλημμελούντων, καὶ ἀποστερεῖτε τῆς
 τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίας τε καὶ ἀγαθότητος, τὸ ὅσον ἐφ' ὑμῖν, τοὺς
 καθ' ὧν εὐχεσθε, «καὶ τοῦτο ἀδελφούς», οὐ τοὺς κατὰ πίστιν μόνον,
 10 ἀλλὰ καὶ τοὺς προσηλύτους λέγων. Εἶ γὰρ καὶ ὁ νῦν διεχθρεύων ὕστε-
 ρον πιστεύσει, οὐκ ἴσμεν οὐδέπω ἡμεῖς Ἐξ ὧν συνάγεται σαφῶς, εἶ
 καὶ μὴ πάντας εἶναι, ἡμῖν γε αὐτοῖς δοκεῖν εἶναι ἀδελφούς. Ἦδη δὲ
 καὶ πάντας ἀνθρώπους, ἑνὸς ὄντας ἔργον Θεοῦ καὶ μίαν εἰκόνα, ἐπὶ
 μίαν οὐσίαν περιβεβλημένους, κἂν τεθολωμένοι τύχωσιν ἄλλοι ἄλλων
 15 μᾶλλον, μόνος ὁ ἐπιστήμων γνωρίζει, καὶ διὰ τῶν κτισμάτων τὴν ἐνέρ-
 γειαν, δι' ἧς αὐθις τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ προσκυνεῖ.

«Ἦ οὐκ οἴδατε, ὅτι ἄδικοι βασιλείαν Θεοῦ οὐ κληρονομήσου-
 σιν;». Ἀδικεῖ οὖν ὁ ἀνταδικῶν εἶτ' οὖν ἔργῳ εἶτε καὶ λόγῳ εἶτε καὶ τῇ
 τοῦ θούλεσθαι ἐννοίᾳ, ἣν μετὰ τὴν τοῦ νόμου παιδαγωγίαν τὸ Εὐαγ-
 20 γέλιον περιγράφει. «Καὶ ταῦτά τινες ἦτε». Τοιοῦτοι δηλονότι, οἵοι ἔτι
 τυγχάνουσιν οἷς αὐτοὶ οὐ συγγινώσκετε. «Ἄλλὰ ἀπελούσασθε»· οὐχ
 ἀπλῶς ὡς οἱ λοιποὶ, ἀλλὰ μετὰ γνώσεως τὰ πάθη τὰ ψυχικὰ ἀπερρί-
 ψασθε, εἰς τὸ ἐξομοιοῦσθαι ὅση δύναμις τῇ ἀγαθότητι τῆς τοῦ Θεοῦ
 προνοίας διὰ τε τῆς ἀνεξικακίας διὰ τε τῆς ἀμνησικακίας· «ἐπὶ δικαί-
 25 οὺς καὶ ἀδίκους» τὸ εὐμενὲς τοῦ λόγου καὶ τῶν ἔργων, καθάπερ ἡ ἡ-
 λιος ἐπιλάμποντες. Εἶτ' οὖν μεγαλονοίᾳ τοῦτο περιποιήσεται ὁ γνω-
 στικός εἶτε μμηήσει τοῦ κρείττονος Τρίτη δ' αἰτία τὸ «ἄφες καὶ ἀφεθή-
 σεταί σοι», διαζομένης ὥσπερ τῆς ἐντολῆς εἰς σωτηρίαν δι' ὑπερβολὴν
 ἀγαθότητος. «Ἄλλ' ἡγιάσθητε»· τῷ γὰρ εἰς τοῦτο ἦκοντι ἕξεως ἀγίῳ
 30 εἶναι συμβαίνει, μηδενὶ τῶν παθῶν κατὰ μηδένα τρόπον περιπίπτοντι,

8. Α' Κορ. 6, 7-8.

9. Α' Κορ. 6, 8.

10. Ἄλλιῶς τὴν ἐνέργειαν

προσκυνεῖ, διὰ τῆς ὁποίας ὑποδηλώνεται τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ.

11. Α' Κορ. 6, 9.

12. Α' Κορ. 6, 11.

13. Ματθ. 5, 45.

14. Ματθ. 6, 14.

15. Α' Κορ. 6, 11.

ὁ δίκαιος τὴν ἄφεση τῶν ἁμαρτιῶν ὅσων τὸν ἀδίκησαν· καὶ πολὺ σωστά, ἀφοῦ βέβαια τὸ ἐξωτερικὸ μόνον καὶ ὅ,τι ἀναφέρεται στὸ σῶμα, κι ἂν ὡς τὸ θάνατό του προχωρεῖ, βλάπτουν ὅσοι ἐπιχειροῦν νὰ ἀδικοῦν, ἀπὸ τὰ ὁποῖα τίποτε δὲν εἶναι οἰκεῖο τοῦ γνωστικοῦ. Πῶς κάποιος θὰ μπορούσε νὰ κρίνει καὶ τοὺς ἀγγέλους ποὺ ἀποστάτησαν, τὴ στιγμή ποὺ καὶ ὁ ἴδιος ἔγινε ἀποστάτης ἐκείνης τῆς εὐαγγελικῆς ἀμνησικακίας; «Γιατί δὲν προτιμᾶτε ν' ἀδικεῖσθε», λέει· «γιατί δὲν προτιμᾶτε νὰ στερηθεῖτε αὐτὰ ποὺ σᾶς ἀφαιροῦν, ἀλλὰ ἀδικεῖτε καὶ στερεῖτε ἀπὸ ἄλλους»⁸, εὐχόμενοι δηλαδὴ ἐναντίον ἐκείνων ποὺ πλημμελοῦν ἀπὸ ἄγνοια, κι ἀποστερεῖτε ἀπὸ τὴ φιλανθρωπία καὶ τὴν ἀγαθότητα τοῦ Θεοῦ, ὅσον ἐξαρτᾶται ἀπὸ σᾶς, αὐτοὺς ἐναντίον τῶν ὁποίων προσεύχεσθε «καὶ μάλιστα ἐνῶ εἶναι ἀδελφοί σας;»⁹, ἐννοώντας ἀδελφούς ὄχι μόνον ἐκείνους ποὺ ἔχουν τὴν ἴδια πίστη, ἀλλὰ καὶ τοὺς προσήλυτους. Ἄν δηλαδὴ κι αὐτὸς ποὺ τώρα ἔχει ἐχθρικές διαθέσεις, ἀργότερα θὰ πιστέψει, ἐμεῖς δὲν τὸ γνωρίζομε ἀκόμα. Ἀπὸ αὐτὰ συνάγομε μὲ σαφήνεια, ὅτι ἂν καὶ δὲν εἶναι ὅλοι πιστοί, ἐμεῖς πρέπει νὰ τοὺς θεωροῦμε ὅτι εἶναι ἀδελφοί. Καὶ βέβαια καὶ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, ἀφοῦ εἶναι ἔργο ἐνὸς Θεοῦ καὶ μὴ εἰκόνα, κι ἔχουν περιβληθεῖ τὴν ἴδια οὐσία, ἔστω κι ἂν ἔχουν μερικοὶ πιὸ θολές ἰδέες ἀπὸ ἄλλους, μόνος ὁ ἐπιστήμονας τὸ γνωρίζει καὶ μέσω τῶν δημιουργημάτων γνωρίζει τὴν ἐνέργεια, ἕξαιτίας τῆς ὁποίας πάλι προσκυνεῖ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ¹⁰.

«Ἡ δὲν γνωρίζετε, ὅτι οἱ ἄδικοι δὲν θὰ κληρονομήσουν τὴ βασιλεία τοῦ Θεοῦ;»¹¹. Αὐτὸς λοιπὸν ποὺ ἀνταποδίδει ἀδικία ἀδικεῖ, εἴτε μὲ ἔργο εἴτε καὶ μὲ λόγο, εἴτε μὲ ἀπλή πρόθεση, ποὺ καθορίζει τὸ Εὐαγγέλιο μετὰ τὴν παιδαγωγία τοῦ νόμου. «Μερικοὶ ἦσατε καὶ τέτοιοι», δηλαδὴ τέτοιοι ποὺ εἶναι ἀκόμα αὐτοὶ ποὺ δὲν θέλετε νὰ συγχωρεῖτε, «ἀλλὰ ἔχετε καθαριστεῖ»¹², ὄχι ἀπλὰ ὅπως οἱ πολλοί, ἀλλὰ πλύνετε μὲ γνώση τὰ ψυχικὰ πάθη, γιὰ νὰ ἐξομοιωθεῖτε μὲ ὅση δύναμη ἔχετε πρὸς τὴν ἀγαθότητα τῆς πρόνοιας τοῦ Θεοῦ, τόσο μὲ τὴν ἀνεξικακία, ὅσο καὶ μὲ τὴν ἀμνησικακία. «Σέ δίκαιους καὶ ἄδικους»¹³ σκορπίζοντας ὅπως ὁ ἥλιος τὸ φῶς τῆς καλοσύνης τοῦ λόγου καὶ τῶν ἔργων σας. Αὐτὸ θὰ προσπαθήσει νὰ τὸ ἀποκτήσει ὁ γνωστικὸς εἴτε μὲ τὴ δύναμη τοῦ νοῦ, εἴτε μὲ τὴ μίμηση τοῦ καλύτερου. Τρίτη αἰτία εἶναι ἡ ἐντολή, «συγχώρησε καὶ θὰ συγχωρηθεῖς»¹⁴, ποὺ εἶναι σὰ νὰ ἐκβιάζει στὴ σωτηρία ἀπὸ ὑπερβολικὴ ἀγαθότητα. «Ἀλλὰ ἔχετε ἀγιαστεῖ»¹⁵. Γιατὶ αὐτὸς ποὺ φτάνει σ' αὐτὸ τὸ βαθμὸ τῆς ἕξης, συμβαίνει νὰ εἶναι ἅγιος, νὰ μὴν

ἀλλ' οἶον ἀσάρκῳ ἤδη καὶ ἄνω τῆσδε τῆς γῆς ἀγίῳ γεγονότι. Διόπερ «ἐδικαιώθητε», φησί, «τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου»· ἐποιήθητε, ὡς εἶπεῖν, ὑπ' αὐτοῦ δίκαιοι εἶναι ὡς αὐτός, καὶ «τῷ Πνεύματι τῷ ἀγίῳ» ὡς ἐνι μάλιστα κατὰ δύναμιν ἀνεκράθητε. Μὴ γὰρ οὐ «πάντα μοι ἔξεστιν; 5 Ἄλλ' οὐκ ἐξουσιασθήσομαι», φησί, παρὰ τὸ Εὐαγγέλιόν τι ποιῆσαι ἢ νοῆσαι ἢ λαλῆσαι. «Τὰ δὲ βρώματα τῆ κοιλία καὶ ἡ κοιλία τῆς βρώμασιν, ἃ ὁ Θεὸς καταργήσει», τουτέστιν τοὺς οὕτω λογιζομένους καὶ διοῦντας ὡς διὰ τὸ ἐσθίειν γενομένους, μὴ οὐχὶ δὲ ἐσθιόντας ἵνα ζῶσι μὲν κατὰ τὸ ἀκόλουθον, κατὰ δὲ τὸ προηγούμενον τῆ γνώσει προσα- 10 νέχοντας.

Καὶ μὴ τι οἶον σάρκας εἶναι τοῦ ἀγίου σώματος τούτους φησί; Σῶμα δὲ ἀλληγορεῖται ἢ Ἐκκλησία Κυρίου, ὁ πνευματικὸς καὶ ἅγιος χορός, ἐξ ὧν οἱ τὸ ὄνομα ἐπικεκλημένοι μόνον, διοῦντες δὲ οὐ κατὰ λόγον, σάρκες εἰσὶ. «Τὸ δὲ σῶμα» τοῦτο τὸ πνευματικόν, τουτέστιν ἢ 15 ἀγία Ἐκκλησία, οὐ τῆ πορνεία οὐδὲ τῆ ἀπὸ τοῦ Εὐαγγελίου ἀποστασία πρὸς τὸν ἐθνικὸν δίον κατ' οὐδένα τρόπον οὐδ' ὀπωσιουῖν οἰκειωτέον. Πορνεύει γὰρ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν καὶ «τὸ αὐτοῦ σῶμα» ὁ ἐθνικῶς ἐν Ἐκκλησίᾳ πολιτευόμενος, εἴτ' οὖν ἐν ἔργῳ, εἴτε καὶ ἐν λόγῳ, εἴτε καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ἐννοίᾳ. «Ὁ» ταύτῃ «κολλώμενος τῇ πόρνη», τῆ πα- 20 ρὰ τὴν διαθήκην ἐνεργεία, ἄλλο σῶμα γίνεται οὐχ ἅγιον, «εἰς σάρκα μίαν» καὶ δίον ἐθνικόν, καὶ ἄλλην ἐλπίδα· «ὁ δὲ κολλώμενος τῷ Κυρίῳ ἐν Πνευμά ἐστι», πνευματικόν σῶμα, τὸ διάφορον τῆς συνόδου γένος. Υἱὸς οὗτος ἅπας, ἄνθρωπος ἅγιος, ἀπαθής, γνωστικός, τέλειος, μορφούμενος τῆ τοῦ Κυρίου διδασκαλία, ἵνα δῆ, καὶ ἔργῳ καὶ λόγῳ καὶ 25 αὐτῷ τῷ πνεύματι προσεχῆς γενόμενος τῷ Κυρίῳ, τὴν μονὴν ἐκείνην τὴν ὀφειλομένην τῷ οὕτως ἀπηνδρωμένῳ ἀπολάβῃ. Ἀπόχρη τὸ δεῖγμα τοῖς ὅτα ἔχουσιν. Οὐ γὰρ ἐκκυκλεῖν χρὴ τὸ μυστήριον, ἐμφαίνειν δὲ ὅσον εἰς ἀνάμνησιν τοῖς μετεσχηκόσι τῆς γνώσεως, οἱ καὶ συνήσουσιν ὅπως εἴρηται πρὸς τοῦ Κυρίου· «γίνεσθε ὡς ὁ Πατὴρ ὑμῶν 30 τέλειοι», τελείως ἀφιέντες τὰς ἁμαρτίας καὶ ἀμνησικακοῦντες καὶ ἐν τῇ ἔξει τῆς ἀπαθείας καταδιοῦντες. Ὡς γὰρ τέλειόν φαμεν ἰατρὸν καὶ τέλειον φιλόσοφον, οὕτως, οἶμαι, καὶ τέλειον γνωστικόν. Ἄλλ' οὐδὲν

16. Α' Κορ. 6, 11.

19. Α' Κορ. 6, 13.

22. Α' Κορ. 6, 17.

17. Α' Κορ. 6, 12.

20. Α' Κορ. 6, 18.

23. Κορ. 15, 44.

18. Α' Κορ. 6, 13.

21. Α' Κορ. 8, 16.

24. Ματθ. 5, 48.

πέφτει μὲ κανένα τρόπο σὲ κανένα ἀπὸ τὰ πάθη, ἀλλὰ νὰ ἔχει γίνει πιὰ ἄσαρκος ὑψωμένος πάνω ἀπὸ αὐτὴ τὴ γῆ. Γι' αὐτὸ λέει, «κριθήκατε δίκαιοι στὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου». Γίνατε δηλαδή, γιὰ νὰ τὸ πῶ ἔτσι, δίκαιοι ἀπὸ αὐτὸν ὅπως ὁ ἴδιος, καὶ «μὲ τὸ ἅγιο Πνεῦμα»¹⁶ ἀναμιχθήκατε ὅσο μπορούσατε. Μήπως δὲν λέει, «Μοῦ ἐπιτρέπονται ὅλα, ἀλλὰ δὲν θὰ ἐξουσιασθῶ ἀπὸ αὐτά»¹⁷, νὰ κάνω ἢ νὰ σκεφτῶ ἢ νὰ πῶ κάτι ἀντίθετο μὲ τὸ Εὐαγγέλιο; «Τὰ φαγητά εἶναι γιὰ τὴν κοιλιὰ καὶ αὐτὴ γιὰ τὰ φαγητά, τὰ ὅποια ὁ Θεὸς θὰ καταργήσει»¹⁸, δηλαδή αὐτοὺς πού ἔτσι σκέφτονται καὶ ζοῦν, σὰ νὰ ἔγιναν γιὰ νὰ τρῶνε, καὶ ὄχι νὰ τρῶνε γιὰ νὰ ζοῦν, πὺ εἶναι αὐτὸ πὺ ἀκολουθεῖ, ἐνῶ αὐτὸ πὺ προηγεῖται εἶναι ἡ προσήλωση στὴ γνώση.

Καὶ μήπως λέει κατὰ κάποιον τρόπο, ὅτι αὐτοὶ εἶναι σάρκες τοῦ ἁγίου σώματος; Σῶμα ἀλληγορικὰ εἶναι ἡ Ἐκκλησία τοῦ Κυρίου, ὁ πνευματικὸς καὶ ἅγιος χορὸς, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ὅσοι ἔχουν πάρει μόνο τὸ ὄνομα, ἀλλὰ δὲν ζοῦνε σύμφωνα μὲ τὸ λόγο, εἶναι σάρκες. Ἀλλὰ «τὸ σῶμα» τὸ πνευματικὸ, δηλαδή ἡ ἁγία Ἐκκλησία, δὲν πρέπει νὰ οἰκιωθεῖ μὲ κανένα τρόπο οὔτε κατὰ τὸ ἐλάχιστο «μὲ τὴν πορνεία»¹⁹, οὔτε μὲ τὴν ἀποστασία ἀπὸ τὸ Εὐαγγέλιο πρὸς τὸν ἐθνικὸ βίον. Γιατὶ πορνεύει στὴν Ἐκκλησία καὶ «στὸ σῶμα του»²⁰ ὅποιος ζεῖ μέσα στὴν Ἐκκλησία σὰν ἐθνικός, εἴτε μὲ ἔργα εἴτε μὲ λόγια εἴτε μὲ τὴν ἴδια τὴ σκέψη. «Ὅποιος προσκολλᾶται στὴν πόρνη», αὐτὴ, στὴ συμπεριφορὰ δηλαδή τὴν ἀντίθετη μὲ τὴ Γραφή, γίνεται ἓνα ἄλλο ὄχι ἅγιο σῶμα, «σὲ μιὰ σάρκα»²¹ καὶ ἐθνικὸ βίον καὶ ἄλλη ἐλπίδα. «Ἐνῶ ὅποιος προσκολλᾶται στὸν Κύριον, εἶναι ἓνα Πνεῦμα»²², «σῶμα πνευματικὸ»²³ μὲ τὸ διαφορετικὸ γένος τῆς ἔνωσης. Αὐτὸς εἶναι ὅλος Υἱὸς, ἄνθρωπος ἅγιος, ἀπαθής, γνωστικός, τέλειος, πὺ διαπλάθεται μὲ τὴ διδασκαλία τοῦ Κυρίου, στοχεύοντας καὶ μὲ ἔργο καὶ μὲ λόγο καὶ μὲ τὸ ἴδιο τὸ πνεῦμα του, ἀφοῦ προσκολληθεῖ στὸν Κύριον νὰ καταλάβει τὴ θέση ἐκείνη πὺ ὀφείλεται σ' αὐτὸν πὺ ἔγινε μ' αὐτὸν τὸν τρόπο ἄνδρας. Εἶναι ἀρκετὸ αὐτὸ τὸ παράδειγμα γιὰ ὅσους ἔχουν αὐτιά. Γιατὶ δὲν πρέπει νὰ ἐκτυλίσομε τὸ μυστήριον, ἀλλὰ νὰ τὸ ἀποκαλύπτομε ὅσο φτάνει νὰ τὸ ὑπενθυμίσομε σ' αὐτοὺς πὺ μετέχουν τὴ γνώση, πὺ βέβαια καὶ θὰ καταλάβουν μὲ ποιὸ νόημα εἶπε ὁ Κύριος, «νὰ γίνετε τέλειοι ὅπως ὁ Πατέρας σας»²⁴, συγχωρώντας τέλεια τὶς ἁμαρτίες καὶ ξεχνώντας τὴν ἀδικία καὶ ζώντας σταθερὰ στὴν κατάστασι τῆς ἀπάθειας. Γιατὶ, ὅπως λέμε 'τέλειος γιατρὸς' καὶ 'τέλειος φιλόσοφος', ἔτσι νομίζω λέμε καὶ 'τέλειος

τούτων, καίτοι μέγιστον ὄν, εἰς ὁμοιότητα Θεοῦ παραλαμβάνεται. Οὐ γάρ, καθάπερ οἱ Στωϊκοί, ἀθέως πάνυ τὴν αὐτὴν ἀρετὴν ἀνθρώπου λέγομεν καὶ Θεοῦ. Μὴ τι οὖν τέλειοι γίνεσθαι ὀφείλομεν, ὡς ὁ Πατὴρ βούλεται; Ἀδύνατον γάρ καὶ ἀμήχανον ὡς ὁ Θεός ἐστι γενέσθαι τινὰ
 5 τέλειον· βούλεται δὲ ὁ Πατὴρ ζῶντας ἡμᾶς κατὰ τὴν τοῦ Εὐαγγελίου ὑπακοὴν ἀνεπιλήπτως τελείους γίνεσθαι. Ἦν οὖν, κατ' ἔλλειψιν λεγομένου τοῦ ρητοῦ, προσυπακούσωμεν τὸ ἐνδέον εἰς ἀναπλήρωσιν τῆς περικοπῆς, τοῖς συνιέναι δυναμένοις ἀπολελειμμένον ἐκλαβεῖν, καὶ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ γνωριοῦμεν καὶ κατ' ἀξίαν τῆς ἐντολῆς εὐσε-
 10 βῶς ἅμα καὶ μεγαλοφρόνως πολιτευσόμεθα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΕ΄.

Ἀποκρίσις εἰς τὴν ἀντίρρησην τῶν ἀρνούμενων τὴν ἔνωσιν των μετὰ τῆς Ἐκκλησίας λόγῳ διαφοροτηκότητων τῶν αἱρέσεων.

Ἐπειδὴ δὲ ἀκόλουθόν ἐστι πρὸς τὰ ὑπὸ Ἑλλήνων καὶ Ἰουδαίων
 15 ἐπιφερόμενα ἡμῖν ἐγκλήματα ἀπολογησασθαι, συνεπιλαμβάνονται δὲ ἔν τισι τῶν ἀποριῶν ὁμοίως τοῖς προειρημένοις καὶ αἱ περὶ τὴν ἀληθῆ διδασκαλίαν αἱρέσεις, εὖ ἂν ἔχοι, πρότερον διακαθάραντας τὰ ἐμποδῶν, εὐτρεπεῖς ἐπὶ τὰς τῶν ἀποριῶν λύσεις, εἰς τὸν ἕξῃς προῖέναι
 Στρωματέα.

20 Πρῶτον μὲν οὖν αὐτὸ τοῦτο προσάγουσιν ἡμῖν λέγοντες, Μὴ δεῖν πιστεύειν διὰ τὴν διαφωνίαν τῶν αἱρέσεων· παρὰ τίνι γάρ καὶ ἡ ἀλήθεια, ἄλλων ἄλλα δογματιζόντων; Πρὸς οὓς φάμεν, ὅτι καὶ παρ' ὑμῖν τοῖς Ἰουδαίοις καὶ παρὰ τοῖς δοκιμωτάτοις τῶν παρ' Ἑλλησι φιλοσόφων πάμπολλαι γεγόνασιν αἱρέσεις, καὶ οὐ δήπου φατὲ δεῖν ὀκνεῖν
 25 ἢτοι φιλοσοφεῖν ἢ ἰουδαίξειν τῆς διαφωνίας ἔνεκα τῆς πρὸς ἀλλήλας τῶν παρ' ὑμῖν αἱρέσεων. Ἐπειτα δὲ ἐπισπαρήσεσθαι τὰς αἱρέσεις τῇ ἀληθείᾳ, καθάπερ τῷ πυρὶ «τὰ ζιζάνια», πρὸς τοῦ Κυρίου προφητικῶς εἴρηται, καὶ ἀδύνατον μὴ γενέσθαι τὸ προειρημένον ἔσεσθαι· καὶ τούτου ἡ αἰτία, ὅτι παντὶ τῷ καλῷ μᾶμος ἔπεται.

30 Μὴ τι οὖν, εἰ καὶ παραβαίῃ τις συνθήκας καὶ τὴν ὁμολογίαν παρέλθοι τὴν πρὸς ἡμᾶς, διὰ τὸν ψευσάμενον τὴν ὁμολογίαν ἀφεξόμεθα

γνωστικός. Κανένα ὅμως ἀπὸ αὐτά, ἂν καὶ εἶναι μέγιστο, δὲ συνιστᾶ ὁμοιότητα μὲ τὸν Θεό. Γιατὶ βέβαια δὲν λέμε, ὅπως οἱ Στωικοί, πολὺ ἄθεα ὅτι εἶναι ἴδια ἢ ἀρετὴ τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ Θεοῦ. Μήπως λοιπὸν ὀφείλομε νὰ γίνομε τέλειοι ὅπως θέλει ὁ Πατέρας; Διατὶ δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ γίνῃ κανεὶς τέλειος ὅπως εἶναι ὁ Θεός. Ὁ Πατέρας θέλει νὰ γίνομε τέλειοι ζώντας ἀναπίληπτα μὲ ὑπακοὴν στὸ Εὐαγγέλιο. Ἄν λοιπὸν ἀπὸ ἔλλειψη τοῦ ρητοῦ ποὺ λέγεται, προσυπακούσομε σ' αὐτὸ ποὺ λείπει, ὥστε ν' ἀναπληρωθεῖ ἢ περικοπῇ γι' αὐτοὺς ποὺ μποροῦν νὰ ἀντιληφθοῦν αὐτὸ ποὺ ἔλειψε, καὶ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ θὰ γνωρίσομε καὶ σύμφωνα μὲ τὴν ἀξία τῆς ἐντολῆς θὰ ζήσομε στὴ ζωὴ μας μὲ εὐσέβεια μαζὶ καὶ μεγαλοφροσύνη.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΕ.

Ἀπάντηση στὴν ἀντίρρηση ἐκείνων ποὺ ἀρνοῦνται νὰ ἐνωθοῦν μὲ τὴν Ἐκκλησία ἐξαιτίας τῶν διαφορετικότητων τῶν αἱρέσεων.

Ἐπειδὴ ἀπομένει νὰ ἀπολογηθοῦμε γιὰ τὶς κατηγορίες ποὺ μᾶς προσάπτουν οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ σὲ μερικές ἀπορίες συμπεριλαμβάνονται, ὅμοια μὲ ὅσα προείπαμε, καὶ οἱ αἱρέσεις σχετικὰ μὲ τὴν ἀληθινὴ διδασκαλία, θὰ εἶναι καλὰ, ἀφοῦ πρῶτα ξεκαθαρίσομε τὰ ἐμπόδια, νὰ προχωρήσομε στὸν ἐπόμενο Στρωματέα ἐλεύθεροι στὴ λύση τῶν ἀποριῶν.

Πρῶτα λοιπὸν προβάλλουν αὐτὴ τὴν ἔνσταση, ὅτι Δὲν πρέπει νὰ πιστεύομε ἐξαιτίας τῆς διαφωνίας τῶν αἱρέσεων· γιατί σὲ ποιὸν βρίσκεται ἡ ἀλήθεια, ἀφοῦ ἢ κάθε μιὰ διδάσκει διαφορετικὰ ἀπ' τὴν ἄλλη; Πρὸς αὐτοὺς ἀπαντᾶμε· Καὶ σ' ἐσᾶς τοὺς Ἰουδαίους καὶ στοὺς δοκιμότετους Ἕλληνες φιλοσόφους ὑπάρχουν πάμπολλες αἱρέσεις, καὶ βέβαια δὲν λέτε ὅτι πρέπει νὰ διστάζετε ἢ νὰ φιλοσοφεῖτε σὰν τοὺς Ἕλληνες ἢ νὰ σκέφτεστε σὰν τοὺς Ἰουδαίους, ἐξαιτίας τῆς διαφωνίας ποὺ ὑπάρχει μεταξὺ τῶν αἱρέσεων ποὺ ὑπάρχουν σ' ἐσᾶς. Ἐξάλλου ὁ Κύριος διατύπωσε τὴν προφητεία, ὅτι θὰ σπαροῦν οἱ αἱρέσεις στὸν ἀγρὸ τῆς ἀλήθειας, ὅπως «τὰ ζιζάνια»¹ στὸ σιτάρι. Καὶ εἶναι ἀδύνατο νὰ μὴν ἐκπληρωθεῖ αὐτὸ ποὺ προφητεύθηκε ὅτι θὰ γίνῃ· καὶ ἡ αἰτία αὐτοῦ εἶναι, ὅτι κάθε καλὸ τὸ ἀκολουθεῖ ἢ κατηγορεῖται.

Μήπως λοιπὸν, ἂν κάποιος παραβῇ τὶς συμφωνίες καὶ προσπεράσει τὴν ὁμολογία σ' ἐμᾶς, γι' αὐτὸν ποὺ διέψευσε τὴν ὁμολογία θὰ

τῆς ἀληθείας καὶ ἡμεῖς· Ἄλλ' ὡς ἀψευδεῖν χρὴ τὸν ἐπιεικῆ καὶ μηδὲν
 ὧν ὑπέσχηται ἀκυροῦν, καὶ ἄλλοι τινὲς παραβαίνωσι συνθήκας, οὕτω
 καὶ ἡμᾶς κατὰ μηδένα τρόπον τὸν ἐκκλησιαστικὸν παραβαίνειν προσ-
 ἤκει κανόνα· καὶ μάλιστα τὴν περὶ τῶν μεγίστων ὁμολογίαν ἡμεῖς μὲν
 5 φυλάττομεν, οἱ δὲ παραβαίνουσι. Πιστευτέον οὖν τοῖς βεβαίως ἐχομέ-
 νοις τῆς ἀληθείας ἤδη δὲ καὶ ὡς ἐν πλάτει χρωμένοις τῆδε τῇ ἀπολο-
 γίᾳ ἔνεστι φάναι πρὸς αὐτούς, ὅτι καὶ οἱ ἰατροὶ ἐναντίας δόξας κεκτη-
 μένοι κατὰ τὰς οἰκείας αἰρέσεις, ἐπ' ἴσης ἔργῳ θεραπεύουσιν. Μὴ τι
 οὖν κάμνων τις τὸ σῶμα καὶ θεραπείας δεόμενος οὐ προσίεται ἰατρὸν
 10 διὰ τὰς ἐν τῇ ἰατρικῇ αἰρέσεις; Οὐκ ἄρα οὐδὲ ὁ τὴν ψυχὴν νοσῶν καὶ
 εἰδώλων ἔμπλεως, ἔνεκά γε τοῦ ὑγιαίνειν καὶ εἰς Θεὸν ἐπιστρέψαι, προ-
 φασίσαιτό ποτε τὰς αἰρέσεις. Ναὶ μὴν «διὰ τοὺς δοκίμους» φησὶν «αἱ
 αἰρέσεις». Δοκίμους ἦτοι τοὺς εἰς πίστιν ἀφικνουμένους λέγει, ἐκλεκτι-
 κώτερον προσιόντας τῇ κυριακῇ διδασκαλίᾳ, καθάπερ τοὺς δοκίμους
 15 τραπεζίτας τὸ ἀκίβδηλον νόμισμα τοῦ κυρίου ἀπὸ τοῦ παραχαράγμα-
 τος διακρίνοντας, ἢ τοὺς ἐν αὐτῇ τῇ πίστει δοκίμους ἤδη γενομένους
 κατὰ τε τὸν βίον, κατὰ τε τὴν γνῶσιν.

Διὰ δὴ τοῦτο ἄρα πλέονος ἐπιμελείας καὶ προμηθείας δεόμεθα εἰς
 τὴν ἐξέτασιν τοῦ πῶς ἀκριδῶς διωτέον καὶ τίς ἢ ὄντως οὕσα θεοσέ-
 20 βεια. Δῆλον γὰρ ὅτι δυσκόλου καὶ δυσέργου τῆς ἀληθείας τυγχανού-
 σης, διὰ τοῦτο γεγόνασιν αἱ ζητήσεις, ἀφ' ὧν αἱ φίλαντοι καὶ φιλόδο-
 ξοι αἰρέσεις, μὴ μαθόντων μὲν μηδὲ παρειληφόντων ἀληθῶς, οἴησιν δὲ
 γνώσεως εἰληφόντων. Διὰ πλείονος τοίνυν φροντίδος ἐρευνητέον τὴν
 τῷ ὄντι ἀλήθειαν, ἢ μόνῃ περὶ τὸν ὄντως ὄντα Θεὸν καταγίνεται.
 25 Πόνῳ δὲ ἔπεται γλυκεῖα εὐρεσίς τε καὶ μνήμη. Ἐπαποδυτέον ἄρα τῷ
 πόνῳ τῆς εὐρέσεως διὰ τὰς αἰρέσεις, ἀλλ' οὐ τέλεον ἀποστατέον. Οὐδὲ
 γὰρ ὁπώρας παρακεμένης, τῆς μὲν ἀληθοῦς καὶ ὠρίμου, τῆς δὲ ἐκ
 κηροῦ ὡς ὅτι μάλιστα ἐμφεροῦς πεποιημένης, διὰ τὴν ὁμοιότητα
 ἀμφοῖν ἀφεκτέον, διακριτέον δὲ ὁμοῦ τε τῇ καταληπτικῇ θεωρίᾳ καὶ

κόψομε κι ἡμεῖς τὴ σχέση μας μὲ τὴν ἀλήθεια; Ἄλλ' ὅπως ὁ σωστὸς ἄνθρωπος δὲν πρέπει νὰ ψεύδεται καὶ νὰ ἀκυρώνει καμμιά ὑπόσχεσή του, ἔστω κι ἂν παραβαίνουν μερικοὶ ἄλλοι τὶς συμφωνίες τους, ἔτσι κι ἡμεῖς μὲ κανένα τρόπο δὲν πρέπει νὰ παραβαίνομε τὸν ἐκκλησιαστικὸ κανόνα. Κι ἡμεῖς βέβαια φυλάγομε ἐξαιρετικὰ τὴν ὁμολογία μας γιὰ τὰ μέγιστα, ἐνῶ αὐτοὶ εἶναι παραβάτες. Πρέπει λοιπὸν νὰ πιστεύομε ἐκείνους ποὺ κρατοῦν σταθερὰ τὴν ἀλήθεια. Καὶ τώρα, θέτοντας πλατιά αὐτὴ τὴν ἀπολογία μας, μπορούμε νὰ ποῦμε σ' αὐτούς, ὅτι καὶ οἱ γιατροί, ἂν καὶ ἔχουν διαφορετικὲς ἀπόψεις ἀνάλογα μὲ τὶς αἱρέσεις σὶς ὁποῖες ἀνήκουν, στὴν πράξη θεραπεύουν ἐξίσου. Μήπως λοιπὸν κάποιος ποὺ εἶναι ἀσθενὴς καὶ χρειάζεται θεραπεία δὲν δέχεται τὸ γιατρὸ ἐξαιτίας τῶν αἱρέσεων ποὺ ὑπάρχουν στὴν ἰατρικὴ; Ἐπομένως οὔτε ὁ ψυχικὰ ἀσθενὴς καὶ γεμάτος εἰδωλολατρία, γιὰ χάρη τῆς ὑγείας του καὶ τῆς ἐπιστροφῆς του στὸν Θεό, δὲν θὰ μπορούσε νὰ φέρει σὰν πρόφαση τὶς αἱρέσεις. Βέβαια λέει «οἱ αἱρέσεις εἶναι γιὰ τοὺς δοκιμασμένους»². Δοκιμασμένους ἀποκαλεῖ ἢ ὁποιοὺς ἔχουν καταλήξει στὴν πίστη, ποὺ μὲ πιὸ συνειδητὴ ἐκλογή πλησιάζουν τὴ διδασκαλία τοῦ Κυρίου, διακρίνοντας, σὰν τοὺς τραπεζίτες, τὸ γνήσιο νόμισμα τοῦ Κυρίου μας, ἀπὸ τὸ παραχαραγμένο, ἢ ὅσους ἤδη βρίσκονται μέσα στὴν ἴδια τὴν πίστη καὶ μὲ τὸ βίο τους καὶ μὲ τὴ γνώση τους ἔγιναν πιὰ δόκιμοι.

Γι' αὐτὸ λοιπὸν ἔχομε ἀνάγκη ἀπὸ μεγαλύτερη φροντίδα καὶ πρόνοια στὸ πρόβλημα, πῶς ἀκριβῶς πρέπει νὰ ζοῦμε καὶ ποιὰ εἶναι ἡ πραγματικὴ λατρεία τοῦ Θεοῦ. Εἶναι βέβαια φανερὸ ὅτι, ἐπειδὴ ἡ ἀλήθεια εἶναι δύσκολα νὰ βρεθεῖ καὶ νὰ πραγματοποιηθεῖ, γι' αὐτὸ ἔγιναν οἱ συζητήσεις, ἀπὸ τὶς ὁποῖες προέρχονται οἱ ἐγωιστικὲς καὶ φιλόδοξες αἱρέσεις, ποὺ δὲν διδάχτηκαν οὔτε παρέλαβαν ἀληθινὰ κάτι ἀπὸ τὴν παράδοση, ἀλλ' ἔλαβαν μόνο τὴν οἴηση τῆς γνώσης. Πρέπει λοιπὸν μὲ φροντίδα μεγαλύτερη νὰ ἐρευνήσομε τὴν πραγματικὴ ἀλήθεια, ποὺ εἶναι ἡ μόνη ποὺ καταγίνεται μὲ τὸν Θεὸ ποὺ ὑπάρχει πραγματικὰ. Τὸν κόπο βέβαια ἀκολουθεῖ ἡ εὐχάριστη εὕρεση καὶ ἡ μνήμη. Ἄς ἀναλάβομε λοιπὸν τὸν κόπο τῆς εὕρεσης σχετικὰ μὲ τὶς αἱρέσεις, κι ἅς μὴν τὸν ἀποφύγομε καθόλου. Γιατί οὔτε καὶ τὰ ὀπωρικὰ ποὺ ἔχομε μπροστά μας, ἀπὸ τὰ ὁποῖα τὸ ἓνα εἶναι ἀληθινὸ καὶ ὠριμο, ἐνῶ τὸ ἄλλο ἀπὸ κερὶ πλασμένο μ' ἐξαιρετικὴ ὁμοιότητα, ἐπειδὴ εἶναι ὅμοια, πρέπει νὰ τὰ περιφρονήσομε καὶ τὰ δύο, ἀλλὰ πρέπει μὲ τὴ θεωρητικὴ ἐξέτα-

τῷ κυριωτάτῳ λογισμῷ τὸ ἀληθές ἀπὸ τοῦ φαινομένου. Καὶ ὡσπερ
 ὁδοῦ μιᾶς μὲν τῆς βασιλικῆς τυγχανούσης, πολλῶν δὲ καὶ ἄλλων τῶν
 μὲν ἐπὶ τινα κρημνόν, τῶν δὲ ἐπὶ ποταμὸν ροώδη ἢ θάλασσαν ἀγχι-
 5 βαθῆ φερουσῶν, οὐκ ἂν τις ὀκνήσῃ διὰ τὴν διαφωνίαν ὁδεῦσαι, χρή-
 σαιτο δ' ἂν τῇ ἀκινδύνῳ καὶ βασιλικῇ καὶ λεωφόρῳ, οὕτως ἄλλα ἄλ-
 λων περὶ ἀληθείας λεγόντων οὐκ ἀποστατέον, ἐπιμελέστερον δὲ θηρα-
 τέον τὴν ἀκριβεστάτην περὶ αὐτῆς γνῶσιν· ἐπεὶ κὰν τοῖς κηπευομένοις
 λαχάνοις συναναφύονται καὶ πόαι. Μὴ τι οὖν ἀπέχονται οἱ γεωργοὶ
 τῆς κηπευτικῆς ἐπιμελείας; Ἐχοντες οὖν πολλὰς ἐκ φύσεως ἀφορμὰς
 10 πρὸς τὸ ἐξετάζειν τὰ λεγόμενα καὶ τῆς ἀληθείας τὴν ἀκολουθίαν ἐξευ-
 ρίσκειν ὀφείλομεν. Διὸ καὶ εἰκότως κρινόμεθα, οἷς δέον πείθεσθαι μὴ
 συγκατατιθέμενοι, μὴ διαστέλλοντες τὸ μαχόμενον καὶ ἀπρεπῆς καὶ
 παρὰ φύσιν καὶ ψεῦδος, ἀπὸ τε τάληθοῦς καὶ τοῦ ἀκολουθίου καὶ τοῦ
 πρέποντος καὶ τοῦ κατὰ φύσιν, αἷς ἀφορμαῖς καταχρηστέον εἰς ἐπί-
 15 γνωσιν τῆς ὄντως οὔσης ἀληθείας

Ματαία τοίνυν τοῖς Ἑλλησιν ἡ πρόφασις αὕτη· τοῖς μὲν γὰρ βου-
 λομένοις ἐξεσται καὶ τὸ εὐρεῖν τὴν ἀλήθειαν, τοῖς δὲ αἰτίας ἀλόγους
 προβαλλομένοις ἀναπολόγητος ἢ κρίσις. Πότερον γὰρ ἀναιρουσιν ἢ
 συγκατατίθενται εἶναι ἀπόδειξιν; Οἶμαι πάντας ἂν ὁμολογήσειν ἄνευ
 20 τῶν τὰς αἰσθήσεις ἀναιρούντων. Ἀποδείξεως δ' οὔσης, ἀνάγκη
 συγκαταβαίνειν εἰς τὰς ζητήσεις καὶ δι' αὐτῶν τῶν γραφῶν ἐκμανθά-
 νειν ἀποδεικτικῶς, ὅπως μὲν ἀπεσφάλησαν αἱ αἰρέσεις, ὅπως δὲ ἐν
 μόνη τῇ ἀληθείᾳ καὶ τῇ ἀρχαίᾳ ἐκκλησίᾳ ἢ τε ἀκριβεστάτῃ γνῶσιν καὶ
 ἢ τῷ ὄντι ἀρίστη αἵρεσις. Τῶν δὲ ἀπὸ τῆς ἀληθείας ἐκτρεπομένων αἰ
 25 μὲν σφᾶς αὐτοὺς μόνους, οἱ δὲ καὶ τοὺς πέλας ἐξαπατᾶν ἐπιχειροῦσιν.
 Οἱ μὲν οὖν, δοξόσοφοι καλούμενοι, οἱ τὴν ἀλήθειαν εὐρηκέναι νομί-
 ζοντες, οὐκ ἔχοντες ἀπόδειξιν οὐδεμίαν ἀληθῆ, ἑαυτοὺς οὕτοι ἀπα-
 τῶσιν ἀναπεπαῦσθαι νομίζοντες, ὧν πλῆθος οὐκ ὀλίγον τὰς τε ζητή-
 σεις ἐκτρεπομένων διὰ τοὺς ἐλέγχους, ἀποφευγόντων δὲ καὶ τὰς διδα-
 30 σκαλίας διὰ τὴν κατάγνωσιν. Οἱ δέ, τοὺς προσιόντας ἐξαπατῶντες,

ση καὶ τὸν ἐγκυρότατο λογισμὸ νὰ διακρίνομε τὸ ἀληθινὸ ἀπὸ αὐτὸ πού φαίνεται. Καὶ ὅπως ἂν ὑπάρχει ἓνας βασιλικὸς δρόμος καὶ πολλοὶ ἄλλοι πού ὀδηγοῦν σ' ἓνα γκρεμὸ ἢ σὲ ποταμὸ ὀρματικὸ ἢ στὴ βαθιὰ θάλασσα, δὲν θὰ διστάσει κάποιος νὰ βαδίσει ἕξαιτίας τῆς διαφορᾶς, θὰ χρησιμοποιοῦσιν ὅμως τὸν ἀκίνδυνο καὶ βασιλικὸ δρόμο, τὴ λεωφόρο, ἔτσι ἐπειδὴ καθένας λέει τὸ δικό του γιὰ τὴν ἀλήθεια, δὲν θ' ἀποφύγομε, ἀλλὰ θὰ ἐπιδιώξομε μὲ ἐπιμέλεια μεγαλύτερη τὴν ὅσο γίνεται πρὸ ἀκριβῆ γνώση γι' αὐτὴν. " Ἄλλωστε καὶ ἀνάμεσα στὰ λαχανικὰ πού καλλιεργοῦμε στοὺς κήπους φυτρώνουν καὶ ἀγριόχορτα. Μήπως λοιπὸν σταματοῦν ἕξαιτίας αὐτοῦ οἱ γεωργοὶ τὰ κηπουρικὰ ἔργα τους; Ἐπειδὴ λοιπὸν ἔχομε ἀπὸ τὴ φύση πολλὰ ἐφόδια γιὰ νὰ ἐξετάζομε ὅσα λέγονται, ὀφείλομε νὰ βρίσκομε καὶ ποιά ὀδηγοῦν στὴν ἀλήθεια. Γι' αὐτὸ καὶ εἶναι εὐλόγο πού καταδικαζόμεσθε, ἂν δὲν δίνομε συγκατάθεση σ' αὐτὰ πού πρέπει νὰ πειθόμεσθε, μὴ διαχωρίζοντας, αὐτὸ πού εἶναι ἀντίμαχο καὶ ἀπρεπὲς καὶ παραφύση καὶ ψεύτικο, ἀπὸ τὸ ἀληθινὸ καὶ λογικὰ ἀκόλουθο καὶ πρέπον καὶ κατὰ φύσιν· αὐτὰ πρέπει νὰ τὰ χρησιμοποιοῦμε ὡς ἀφορμὲς γιὰ νὰ γνωρίσομε ποιά εἶναι ἡ πραγματικὴ ἀλήθεια.

Εἶναι λοιπὸν μάταιο γιὰ τοὺς Ἕλληνας αὐτὸ τὸ πρόσχημα. Γιατὶ ὅσοι θέλουν, ἔχουν καὶ τὴ δυνατότητα νὰ βροῦν τὴν ἀλήθεια. Αὐτοὶ ὅμως πού προβάλλουν παράλογες δικαιολογίες δὲν θὰ ἔχουν ἀπολογία γιὰ τὴν ἀποφύγουν τὴν καταδίκη τους. Ποιὸ ἀπὸ τὰ δύο; Ἄρνοῦνται ἢ παραδέχονται ὅτι ὑπάρχει ἀπόδειξις; Νομίζω ὅτι θὰ ὁμολογήσουν ὅλοι, ἐκτὸς μόνο ὅσοι ἀρνοῦνται τὴν αἰσθήσεις. Ἐφόσον λοιπὸν ὑπάρχει ἀπόδειξις, εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐπιδιδόμεσθε στὴν ἔρευνα καὶ νὰ μαθαίνομε μὲ ἀποδείξεις ἀπὸ τὴν ἴδιαν τὴν Γραφὴν, πῶς παρεξέκλιναν οἱ αἱρέσεις καὶ πῶς ἡ ἀκριδέστατη γνώση καὶ ἡ πραγματικὰ ἄριστη αἴρεσις (ἐκλογὴ) βρίσκειται μόνο στὴν ἀλήθεια καὶ στὴν ἀρχαία Ἐκκλησία. Ἐνῶ ἀπὸ αὐτοὺς πού ἐκτρέπονται ἀπὸ τὴν ἀλήθεια ἄλλοι ἐπιχειροῦν νὰ ἐξαπατοῦν ἢ μόνο τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτὸ τους ἢ καὶ τοὺς πλησίον τους. Μία λοιπὸν κατηγορία ἀπὸ αὐτούς, πού λέγονται δοκησίσοφοι (σοφοὶ κατὰ φαντασίαν), νομίζοντας ὅτι ἔχουν βρεῖ τὴν ἀλήθεια, ἐνῶ δὲν ἔχουν καμμιά ἀπόδειξις, ἐξαπατοῦν τὸν ἑαυτὸ τους, νομίζοντας ὅτι πέτυχαν τὴν ἀνάπαυση, ἀπὸ τοὺς ὁποίους πλῆθος, καὶ ὄχι λίγοι, γιὰ νὰ μὴν ἐλεγχθοῦν, ἀποφεύγουν τὴ συζήτηση καὶ τὴ διδασκαλία, γιὰ νὰ μὴ καταδικαστοῦν. Αὐτοὶ, ἐξαπατώντας αὐτοὺς πού τοὺς πλησιάζουν,

πανούργοι σφόδρα, οἱ καὶ παρακολουθοῦντες αὐτοῖς ὅτι μηδὲν ἐπί-
 στανται, πιθανοῖς ὁμῶς ἐπιχειρήμασι σκοτίζουσι τὴν ἀλήθειαν. Ἐτέ-
 ρα δ', οἶμαι τῶν πιθανῶν ἐπιχειρημάτων, καὶ ἕτερα τῶν ἀληθῶν ἢ
 φύσις. Καὶ ὅτι τῶν αἰρέσεων ἀνάγκη τὴν ὀνομασίαν πρὸς ἀντιδια-
 5 στολήν τῆς ἀληθείας λέγεσθαι γινώσκωμεν, ἀφ' ἧς τινα ἀποσπάσαντες
 ἐπὶ λύμῃ τῶν ἀνθρώπων οἱ σοφισταί, ταῖς ἐξευρημέναις σφίσιν ἀν-
 θρωπικαῖς τέχναις ἐγκατορῦξαντες, ἀρχοῦσι προϊστασθαι διατριβῆς
 μᾶλλον ἢ ἐκκλησίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΣΤ.

10 Οἱ δύο λόγοι καθ' οὓς διαφέρει ἡ ἀληθῆς πίστις ἀπὸ τὴν αἵρεσιν.
 Ἀναδρομὴ εἰς τὰς Γραφὰς καὶ ἡ ἐκφορὰ κρίσεως αὐτῶν περὶ
 πάσης ἐπιστήμης.

Ἄλλ' οἱ πονεῖν ἔτοιμοι ἐπὶ τοῖς καλλίστοις οὐ πρότερον ἀποστή-
 σονται ζητοῦντες τὴν ἀλήθειαν, πρὶν ἂν τὴν ἀπόδειξιν ἀπ' αὐτῶν
 15 λάβωσι τῶν Γραφῶν. Ἔστι μὲν οὖν κοινὰ τινα τῶν ἀνθρώπων κριτή-
 ρια καθάπερ τὰ αἰσθητήρια, τὰ δ' ἄλλα τῶν βουλευθέντων καὶ ἀσκη-
 σάντων τὰ ἀληθῆ, τὰ διὰ νοῦ καὶ λογισμοῦ τεχνικὰ λόγων ἀληθῶν τε
 καὶ ψευδῶν. Μέγιστον δὲ τὸ καὶ τὴν οἴησιν ἀποθέσθαι, ἐν μέσῳ κατα-
 στάντας ἀκριβοῦς ἐπιστήμης καὶ προπετοῦς δοξοσοφίας, καὶ γνῶναι,
 20 ὅτι, ὁ τὴν αἰώνιον ἐλπίζων ἀνάπαυσιν, γινώσκει καὶ τὴν εἴσοδον
 αὐτῆς ἐπίτονον οὖσαν καὶ «τεθλιμμένην». Ὁ δὲ ἅπαξ εὐαγγελισθεὶς
 καὶ «τὸ σωτήριον», φησὶν, «ιδῶν», ἐν ἧ ὥρᾳ ἂν ἐπιγνῶ, μὴ «ἐπιστρέ-
 φέσθω εἰς τὰ ὀπίσω καθάπερ ἡ Λὼτ γυνή», μηδὲ εἰς τὸν πρότερον
 25 βίον τὸν τοῖς αἰσθητοῖς προσανέχοντα, μηδὲ μὴν εἰς τὰς αἰρέσεις
 πολινδρομεῖτω· ἐρίζουσι γὰρ ἀμῆ γέ πη, τὸν ὄντα μὴ γινώσκουσαι
 Θεόν. «Ὁ γὰρ φιλῶν πατέρα ἢ μητέρα ὑπὲρ ἐμέ», τὸν ὄντως πατέρα
 καὶ διδάσκαλον τῆς ἀληθείας, τὸν ἀναγεννῶντα καὶ ἀνακτίζοντα καὶ
 τιθηνούμενον τὴν ψυχὴν τὴν ἐξειλεγμένην, «οὐκ ἔστι μου ἄξιος»,
 λέγει, τοῦ εἶναι υἱὸς Θεοῦ καὶ μαθητῆς Θεοῦ, ὁμοῦ καὶ φίλος καὶ συγ-
 30 γενής. «Οὐδεὶς γὰρ εἰς τὰ ὀπίσω βλέπων καὶ ἐπιβάλλων τὴν χεῖρα
 αὐτοῦ ἐπ' ἄροτρον εὐθετος τῇ βασιλείᾳ τοῦ Θεοῦ».

1. Ματθ. 7, 14.

2. Λουκᾶ 2, 30. 3, 6.

3. Λουκᾶ 17, 31.

4. Ματθ. 10, 37.

5. Λουκᾶ 9, 62.

εἶναι ἔξαιρετικά πανοῦργοι, καὶ ἐνῶ συλλαμβάνουν τὸν ἑαυτὸ τους ὅτι δὲν γνωρίζει τίποτε, μὲ ἀληθοφανῆ ἐπιχειρήματα σκοτίζουν τὴν ἀλήθεια. Ἄλλος βέβαιαι εἶναι, νομίζω, ὁ χαρακτήρας τῶν πιθανῶν κι ἄλλος τῶν ἀληθινῶν ἐπιχειρημάτων. Κι ὅτι εἴμαστε ὑποχρεωμένοι νὰ χρησιμοποιοῦμε τὴν ὀνομασία αἰρέσεις πρὸς διαχωρισμὸ ἀπὸ τὴν ἀλήθεια τὸ γνωρίζομε. Ἀπὸ αὐτὴν, ἀφοῦ ἀπέσπασαν μερικὰ ψήγματα οἱ σοφιστὲς πρὸς βλάβη τῶν ἀνθρώπων, συγκρῦπτοντάς τα μέσα στὶς ἀνθρώπινες τέχνες ποὺ ἔχουν ἐφεύρει, καυχῶνται ὅτι εἶναι προσκόμματα φιλοσοφικῆς σχολῆς μᾶλλον, παρὰ Ἐκκλησίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΣΤ'.

Οἱ δύο λόγοι κατὰ τοὺς ὁποίους διαφέρει ἡ ἀληθινὴ πίστις ἀπὸ τὴν αἵρεση· ἡ ἀναδρομὴ στὶς Γραφές καὶ ἡ ἐκφορὰ κρίσης ἀπὸ αὐτὲς γιὰ ὁποιαδήποτε ἐπιστήμη.

Ἄλλὰ ὅποιοι εἶναι ἔτοιμοι νὰ κοπιᾶσουν γιὰ τὰ κάλλιστα, δὲν θὰ σταματήσουν πρωτύτερα ν' ἀναζητοῦν τὴν ἀλήθεια, προτοῦ λάβουν τὴν ἀπόδειξη ἀπὸ τὶς ἴδιες τὶς Γραφές. Ὅλοι οἱ ἄνθρωποι ἔχουν κάποια κοινὰ κριτήρια ὅπως εἶναι τὰ αἰσθητήρια. Τὰ ἄλλα κριτήρια εἶναι ὅσων θέλησαν καὶ ἄσκησαν τὰ ἀληθινὰ, τὰ τεχνικὰ μέσω τοῦ νοῦ καὶ τῶν συλλογισμῶν κριτήρια τῶν ἀληθινῶν καὶ ψευδῶν λόγων. Μέγιστο πρᾶγμα εἶναι καὶ ἡ ἀπομάκρυνση τῆς οἴησης, φτάνοντας στὸ μέσο τῆς ἀκριβοῦς ἐπιστήμης καὶ τῆς ἀλαζονικῆς δοκησιοφίας, καὶ ἡ γνώση, ὅτι ὅποιος ἐλπίζει τὴν αἰώνια ἀνάπαυση, γνωρίζει ὅτι ἡ εἴσοδος σ' αὐτὴν εἶναι ἐπίπονη καὶ «γεμάτη θλίψεις»¹. Ὅποιος ὅμως δέχτηκε μιὰ φορὰ τὸ Εὐαγγέλιο καὶ «εἶδε τὴ σωτηρία του»², λέει, ὅποια ὥρα τὸ ἀναγνωρίσει, «νὰ μὴ στραφεῖ πίσω, ὅπως ἡ γυναῖκα τοῦ Λῶτ»³, οὔτε στὸν προηγούμενο βίον του τὸν προσκολλημένο στὰ αἰσθητά, οὔτε νὰ παλινδρομεῖ στὶς αἰρέσεις· γιατί ὅπωςδήποτε φιλονεικοῦν, ἐπειδὴ δὲν γνωρίζουν τὸν ἀληθινὸ Θεό. Γιατὶ λέγει· «Ὅποιος ἀγαπᾷ τὸν πατέρα ἢ τὴ μητέρα του περισσότερο ἀπὸ ἐμένα» ποὺ εἶμαι ὁ πραγματικὸς πατέρας καὶ δάσκαλος τῆς ἀλήθειας, ποὺ ξαναγεννᾷ καὶ ξαναπλάθει καὶ ἀνατρέφει τὴν ψυχὴ τὴν ἐκλεγμένη, «δὲν εἶναι ἄξιος μου»⁴ νὰ εἶναι υἱὸς τοῦ Θεοῦ καὶ μαζί μαθητῆς τοῦ Θεοῦ καὶ φίλος καὶ συγγενής. Γιατὶ λέγει· «Κανένας ποὺ βλέπει πίσω του, ἐνῶ ἔχει τὸ χέρι του στὸ ἀλέτρι, δὲν εἶναι κατάλληλος γιὰ τὴ βασιλεία τοῦ Θεοῦ»⁵.

Ἄλλ', ὡς ἔοικεν, τοῖς πολλοῖς καὶ μέχρι νῦν δοκεῖ ἡ Μαριάμ λεχῶ εἶναι διὰ τὴν τοῦ παιδίου γέννησιν, οὐκ οὔσα λεχῶ (καὶ γὰρ μετὰ τὸ τεκεῖν αὐτὴν μαιωθεῖσαν, φασὶ τινες, παρθένον εὐρεθῆναι). Τοιαῦται δ' ἡμῖν αἱ κυριακαὶ Γραφαί, τὴν ἀλήθειαν ἀποτίκτουσαι καὶ μένουσαι 5 παρθένοι μετὰ τῆς ἐπικρύψεως τῶν τῆς ἀληθείας μυστηρίων. «Τέτοκεν καὶ οὐ τέτοκεν», φησὶν ἡ Γραφή, ὡς ἂν ἐξ αὐτῆς, οὐκ ἐν συνδυνασμοῦ συλλαβοῦσα. Διόπερ τοῖς Γνωστικοῖς κεκνήκασιν αἱ Γραφαί, αἱ δὲ αἰρέσεις οὐκ ἐκμαθοῦσαι, ὡς μὴ κεκνηκυίας παραπέμπονται. Πάντων δὲ ἀνθρώπων τὴν αὐτὴν κρίσιν ἔχόντων, οἱ μὲν ἀκολου- 10 θοῦντες τῷ αἰρουῦντι λόγῳ ποιοῦνται τὰς πίστεις, οἱ δὲ ἡδοναῖς σφᾶς αὐτοὺς ἐκδεδωκότες, διάζονται πρὸς τὰς ἐπιθυμίας τὴν Γραφήν. Δεῖ δ', οἴμαι, τῷ τῆς ἀληθείας ἐραστῇ ψυχικῆς εὐτονίας σφάλλεσθαι γὰρ ἀνάγκη μέγιστα τοὺς μεγίστοις ἐγχειροῦντας πράγμασιν, ἢν μὴ τὸν κανόνα τῆς ἀληθείας παρ' αὐτῆς λαβόντες ἔχωσι τῆς ἀληθείας. Οἱ 15 τοιοῦτοι δέ, ἅτε ἀποπεσόντες τῆς ὀρθῆς ὁδοῦ, κὰν τοῖς πλείστοις τῶν κατὰ μέρος σφάλλονται εἰκότως, διὰ τὸ μὴ ἔχειν ἀληθῶν καὶ ψευδῶν κριτήριον συγγεγυμνασμένον ἀκριδῶς τὰ δέοντα αἰρεῖσθαι. Εἰ γὰρ ἐκέκτηντο, ταῖς θείαις ἐπείθοντο ἂν Γραφαῖς.

Καθάπερ οὖν εἴ τις ἐξ ἀνθρώπου θηρίον γένοιτο παραπλησίως 20 τοῖς ὑπὸ τῆς Κίρκης φαρμαχθεῖσιν, οὕτω τὸ ἄνθρωπος εἶναι τοῦ Θεοῦ καὶ πιστὸς τῷ Κυρίῳ διαμένειν ἀπολώλεκεν ὁ ἀναλακτίσας τὴν ἐκκλησιαστικὴν παράδοσιν καὶ ἀποσκορτήσας εἰς δόξας αἰρέσεων ἀνθρωπίνων. Ὁ δὲ ἐκ τῆσδε τῆς ἀπάτης παλινδρομήσας, κατακούσας τῶν Γραφῶν καὶ τὸν ἑαυτοῦ βίον ἐπιτρέψας τῇ ἀληθείᾳ, οἷον ἐξ ἀνθρώπου 25 Θεὸς ἀποτελεῖται. Ἐχομεν γὰρ τὴν ἀρχὴν τῆς διδασκαλίας, τὸν Κύριον διὰ τε τῶν προφητῶν, διὰ τε τοῦ Εὐαγγελίου καὶ διὰ τῶν μακαρίων ἀποστόλων «πολυτρόπως καὶ πολυμερῶς» ἐξ ἀρχῆς εἰς τέλος ἡγούμενον τῆς γνώσεως. Τὴν ἀρχὴν δ' εἴ τις ἐτέρου δεῖσθαι ὑπολάβοι, οὐκέτ' ἂν ὄντως ἀρχὴ φυλαχθεῖη. Ὁ μὲν οὖν ἐξ ἑαυτοῦ πιστὸς τῇ κυ- 30 ριακῇ γραφῇ τε καὶ φωνῇ ἀξιόπιστος εἰκότως ὡς ἂν διὰ τοῦ Κυρίου πρὸς τὴν τῶν ἀνθρώπων εὐεργεσίαν ἐνεργομένη. Ἀμέλει πρὸς τὴν τῶν πραγμάτων εὐρεσιν αὐτῇ χρώμεθα κριτηρίῳ· τὸ κρινόμενον δὲ

Ἄλλά, ὅπως φαίνεται, οἱ πολλοὶ ὡς τώρα νομίζουν ὅτι ἡ Μαρία ἦταν λεχὼ ἐπειδὴ γέννησε τὸ παιδί, ἐνῶ δὲν ἦταν λεχὼ (γιατὶ μετὰ τὸν τοκετὸ ἐξετάστηκε ἀπὸ τὴ μαία, λένε μερικοί, καὶ βρέθηκε παρθένος). Τέτοιες εἶναι οἱ δικές μας Γραφές γιὰ τὸν Κύριο· γεννοῦν τὴν ἀλήθεια, καὶ μένουν παρθένες μὲ ἀπόκρυψη τῶν μυστηρίων τῆς ἀλήθειας. «Γέννησε καὶ δὲν γέννησε»⁶, λέει ἡ Γραφή, σὰ νὰ γέννησε ἀπὸ μόνη της καὶ δὲ συνέλαβε ἀπὸ ἔνωση (μὲ ἄνδρα)· γι' αὐτὸ ἀκριβῶς γιὰ τοὺς Γνωστικοὺς οἱ Γραφές κυοφόρησαν, ἐνῶ οἱ αἱρέσεις, ἐπειδὴ δὲν κατάλαβαν, τὶς παρακάμπτουν, γιὰ τὸ τάχα δὲν γέννησαν. Κι ἐπειδὴ ὅλοι οἱ ἄνθρωποι ἔχουν τὴν ἴδια κρίση, ἄλλοι πιστεύουν ἀκολουθώντας τοὺς αἱρετικούς λόγους, κι ἄλλοι παραδομένοι στὶς ἡδονές προσαρμόζουν ἐκβιαστικὰ τὴ Γραφή σύμφωνα μὲ τὶς ἐπιθυμίες τους. Νομίζω ὅμως, ὅτι ὁ ἔραστής τῆς ἀλήθειας χρειάζεται ψυχικὴ δύναμη. Γιατὶ εἶναι ἀνάγκη νὰ κάνουν μέγιστα σφάλματα ὅσοι προχωροῦν σὲ μέγιστα ἐγχειρήματα, ἂν δὲν ἔχουν τὸν κανόνα τῆς ἀλήθειας παρμένο ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν ἀλήθεια. Αὐτοὶ ὅμως, ἐπειδὴ ἔχουν ἐκπέσει ἀπὸ τὸν ὀρθὸ δρόμο, εἶναι φυσικὸ νὰ σφάλλουν στὰ περισσότερα ἐπιμέρους, ἐπειδὴ δὲν ἔχουν γυμνασμένο ἀκριβῶς τὸ κριτήριον τῶν ἀληθινῶν καὶ ψευδῶν γιὰ τὴν προτίμηση ἐκείνων πού πρέπει. Γιατὶ, ἂν τὸ εἶχαν, θὰ πίστευαν στὶς θεῖες Γραφές.

“Ὅπως λοιπὸν ἂν κάποιος ἀπὸ τοὺς ἄνθρώπους γίνῃ θηρίο παρόμοια μ' ἐκείνους πού μεταμορφώθηκαν ἀπὸ τὶς μαγεῖες τῆς Κίρκης, ἔτσι αὐτὸς πού ἀπολάκτισε τὴν Ἐκκλησιαστικὴ παράδοση, καὶ ἀποσκίρτησε στὶς δοξασίες τῶν ἀνθρώπινων αἱρέσεων, ἔχασε τὴ δωρεὰ νὰ εἶναι ἄνθρωπος τοῦ Θεοῦ καὶ νὰ παραμένει πιστὸς στὸν Κύριο. Κι αὐτὸς πού ἀπομακρύνθηκε παλινδρομώντας ἀπὸ αὐτὴν τὴν ἀπάτη, ἀφοῦ ἀκουσε μὲ προσοχὴ τὶς Γραφές καὶ παρέδωσε τὸν βίον του στὴν ἀλήθεια, εἶναι σὰν θεὸς πού ἔγινε ἀπὸ ἄνθρωπος. Γιατὶ ἔχομε τὸν Κύριο ἀρχὴ τῆς διδασκαλίας, πού μὲ τοὺς προφῆτες καὶ μὲ τὸ Εὐαγγέλιο καὶ μὲ τοὺς μακάριους ἀποστόλους «μὲ πολλοὺς τρόπους καὶ πολλὰς φορές»⁷, ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ὡς τὸ τέλος ὁδηγεῖ τὴ γνώση. Καὶ ἂν νομίσει κανεὶς, ὅτι ἡ ἀρχὴ χρειάζεται κάτι ἄλλο, δὲν θὰ παραμείνῃ μὰ ἀρχὴ ἀληθινά. “Ὅποιος λοιπὸν εἶναι πιστὸς ἀπὸ τὸν ἑαυτό του, εἶναι ἐπάξια πιστὸς στὴ Γραφή καὶ στὸ λόγο τοῦ Κυρίου, πού γίνεται ἐνέργεια γιὰ τὴν εὐεργεσία τῶν ἀνθρώπων. Ἀσφαλῶς γιὰ τὴν εὕρεση τῶν πραγμάτων αὐτὴ χρησιμοποιοῦμε ὡς κριτήριον. Καὶ κάθετι πού κρίνε-

πᾶν ἔτι ἄπιστον πρὶν κριθῆναι, ὥστ' οὐδ' ἀρχὴ τὸ κρίσεως δεόμενον.
 Εἰκότως τοίνυν πίστει περιλαβόντες ἀναπόδεικτον τὴν ἀρχήν, ἐκ
 περιουσίας καὶ τὰς ἀποδείξεις παρ' αὐτῆς τῆς ἀρχῆς περὶ τῆς ἀρχῆς
 λαβόντες, φωνῇ Κυρίου παιδευόμεθα πρὸς τὴν ἐπίγνωσιν τῆς ἀληθεί-
 5 ας. Οὐ γὰρ ἀπλῶς ἀποφαινομένοις ἀνθρώποις προσέχοιμεν ἄν, οἷς
 καὶ ἀνταποφαίνεσθαι ἐπ' ἴσης ἔξεστιν. Εἰ δ' οὐκ ἀρκεῖ μόνον ἀπλῶς
 εἰπεῖν τὸ δόξαν, ἀλλὰ πιστώσασθαι δεῖ τὸ λεχθέν, οὐ τὴν ἐξ ἀνθρώπων
 ἀναμένομεν μαρτυρίαν, ἀλλὰ τῇ τοῦ Κυρίου φωνῇ πιστούμεθα τὸ ζη-
 τούμενον, ἢ πασῶν ἀποδείξεων ἐγγεγνωτέρα, μᾶλλον δὲ ἢ μόνῃ ἀπό-
 10 δεῖξις οὓσα τυγχάνει καθ' ἣν ἐπιστήμην οἱ μὲν ἀπογευσάμενοι μόνον
 τῶν Γραφῶν πιστοί, οἱ δὲ καὶ προσωτέρω χωρήσαντες ἀκριβεῖς γνώ-
 μονες τῆς ἀληθείας ὑπάρχουσιν, οἱ γνωστικοί, ἐπεὶ κἂν τοῖς κατὰ τὸν
 βίον ἔχουσί τι πλεον οἱ τεχνῖται τῶν ἰδιωτῶν καὶ παρὰ τὰς κοινὰς ἐν-
 νοίας ἐκτυποῦσι τὸ βέλτιον.

15 Οὕτως οὖν καὶ ἡμεῖς, ἀπ' αὐτῶν περὶ αὐτῶν τῶν Γραφῶν τελείως
 ἀποδεικνύντες, ἐκ πίστεως πειθόμεθα ἀποδεικτικῶς. Κἂν τολμήσωσι
 προφητικαῖς χρήσασθαι γραφαῖς καὶ οἱ τὰς αἰρέσεις μετιόντες, πρῶ-
 τον μὲν οὐ πάσαις, ἔπειτα οὐ τελείαις, οὐδὲ ὡς τὸ σῶμα καὶ τὸ ὕφος
 τῆς προφητείας ὑπαγορεύει, ἀλλ' ἐκλεγόμενοι τὰ ἀμφιδόλως εἰρημέ-
 20 να, εἰς τὰς ἰδίας μετάγουσι δόξας, ὀλίγας σποράδην ἀπανθιζόμενοι
 φωνάς, οὐ τὸ σημαινόμενον ἀπ' αὐτῶν σκοποῦντες, ἀλλ' αὐτῇ ψιλῇ
 ἀποχρώμενοι τῇ λέξει. Σχεδὸν γὰρ ἐν πᾶσιν οἷς προσφέρονται ρητοῖς,
 εὖροις ἂν αὐτοὺς ὡς τοῖς ὀνόμασι μόνοις προσανέχουσι, τὰ σημαινό-
 μενα ὑπαλλάττοντες, οὐθ' ὡς λέγονται γινώσκότες, οὐθ' ὡς ἔχειν πε-
 25 φύκασιν χρώμενοι αἷς καὶ δὴ κομίζουσιν ἐκλογαῖς. Ἡ ἀλήθεια δὲ οὐκ
 ἐν τῷ μετατιθέναι τὰ σημαινόμενα εὐρίσκεται (οὕτω μὲν γὰρ ἀνατρέ-
 ψουσι πᾶσαν ἀληθῆ διδασκαλίαν), ἀλλ' ἐν τῷ διασκέψασθαι τί τῷ Κυ-
 ρίῳ καὶ τῷ παντοκράτορι Θεῷ τελέως οἰκεῖόν τε καὶ πρόπον, κἂν τῷ
 βεβαιῶν ἕκαστον τῶν ἀποδεικνυμένων κατὰ τὰς Γραφὰς ἐξ αὐτῶν
 30 πάλιν τῶν ὁμοίων Γραφῶν.

Οὐτ' οὖν ἐπιστρέφειν ἐπὶ τὴν ἀληθείαν ἐθέλουσιν, αἰδούμενοι κα-
 ταθέσθαι τὸ τῆς φιλαυτίας πλεονέκτημα, οὐτ' ἔχουσιν ὅπως διαθῶν-

ται ἀκόμα, δὲν γίνεται πιστευτὸ προτοῦ κριθεῖ· ὥστε δὲν εἶναι ἀρχὴ αὐτὸ πού ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ κρίση. Εἶναι φυσικὸ λοιπὸν, ἀφοῦ παραλάβουμε τὴν ἀρχὴ μόνον ἀπὸ πίστη ἀναπόδεκτη, ἔχοντας λάβει μὲ ἀφθονία καὶ τις ἀποδείξεις ἀπὸ αὐτὴν τὴν ἀρχὴ γιὰ τὴν ἀρχὴ, παιδαγωγούμεστε ἀπὸ τὸν Λόγο τοῦ Κυρίου στὴν ἐπίγνωση τῆς ἀλήθειας. Γιατὶ δὲν προσέχομε ἀπλῶς σὲ ἀνθρώπους πού διατυπώνουν τις γνῶμες τους, στοὺς ὁποίους ἐξίσου κι ἐμεῖς μπορούμε μὲ τὴ σειρά μας νὰ προβάλουμε τὴ δική μας γνώμη. Ἄν ὅμως δὲν ἀρκεῖ μόνον νὰ ποῦμε ἀπλῶς αὐτὸ πού νομίζουμε, ἀλλὰ πρέπει νὰ δεβαιώσουμε αὐτὸ πού εἶπαμε, δὲν περιμένομε τὴ μαρτυρία τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ δεβαιώνουμε τὸ ζητούμενο μὲ τὸ λόγο τοῦ Κυρίου, πού εἶναι ἢ πιὸ ἐγγυημένη ἀπὸ ὅλες τις ἀλήθειες καὶ μᾶλλον εἶναι ἢ μοναδικὴ ἀπόδειξη πού ὑπάρχει. Μὲ τὴ γνώση αὐτὴ ὅσοι γεύτηκαν τις Γραφές εἶναι πιστοί, ἐνῶ ὅσοι προχώρησαν πιὸ πέρα, εἶναι ἀκριβεῖς γνώμονες τῆς ἀλήθειας, οἱ γνωστικοί, γιατί καὶ στὰ βιοτικὰ πράγματα οἱ τεχνίτες κατέχουν κάτι περισσότερο ἀπὸ τοὺς ἰδιῶτες καὶ πέρα ἀπὸ τις κοινὲς ἐννοίες ἐκφράζουν τὸ καλύτερο.

Ἔτσι λοιπὸν κι ἐμεῖς ἀποδεικνύοντας τέλεια τὰ σχετικὰ μὲ τις Γραφές ἀπὸ τις ἴδιες τις Γραφές, πειθόμεστε ἀπὸ τὴν πίστη μὲ ἀποδεικτικὸ τρόπο. Κι ἂν τολμήσουν νὰ χρησιμοποιήσουν γραπτὰ τῶν προφητῶν ὅσοι ἀκολουθοῦν τις αἱρέσεις, κατὰ πρῶτον βέβαια ὄχι ὅλες τις Γραφές, κι ἔπειτα ὄχι τέλεια οὔτε ὅπως ὑπαγορεύει τὸ σῶμα καὶ τὸ ὕφος τῆς προφητείας, ἀλλὰ, ἐκλέγοντας ὅσα εἶναι διατυπωμένα μὲ κάποια ἀοριστία, τὰ μεταφέρουν στὶς δικές τους γνῶμες, κάνοντας σποραδικὰ ἓνα μικρὸ ἀπάνθισμα ἀπὸ λόγους τοῦ Κυρίου, χωρὶς νὰ προσέχουν τὸ δηλούμενο ἀπὸ αὐτές, ἀλλὰ μένουν στὴν ἀπλή λέξη. Γιατὶ σὲ ὅλα σχεδὸν τὰ χωρία πού προσκομίζουν θὰ διαπιστώσεις, ὅτι προσέχουν στὰ ὄνόματα μόνον, παραλλάζοντας τὴ σημασία τους, χωρὶς νὰ γνωρίζουν πῶς λέγονται, ἀλλὰ καὶ χωρὶς νὰ χρησιμοποιοῦν τὰ ἀπανθισμένα χωρία ὅπως αὐτὰ ἀπὸ τὴ φύση τους ἔχουν. Ἡ ἀλήθεια ὅμως δὲν βρίσκεται στὴ μετάθεση τῶν σημαινόμενων (γιατὶ μ' αὐτὸν τὸν τρόπο θ' ἀνατρέψουν κάθε ἀληθὴ διδασκαλία), ἀλλὰ βρίσκεται στὴν ἐξέταση τοῦ τί εἶναι τελείως οἰκεῖο καὶ ἀρμόζον στὸν Κύριο καὶ τὸν παντοκράτορα Θεὸ καὶ στὴ δεβαίωση καθενὸς ἀπὸ τὰ ἀποδεικνύμενα σύμφωνα μὲ τις Γραφές ἀπὸ τις ἴδιες πάλι ὅμοιες Γραφές.

Οὔτε λοιπὸν θέλουν νὰ στραφοῦν στὴν ἀλήθεια, διστάζοντας νὰ καταθέσουν τὸ προβάδισμα τῆς φιλαυτίας, οὔτε ξέρουν πῶς νὰ συνθέ-

ται τὰς αὐτῶν δόξας, διαζόμενοι τὰς Γραφάς. Φθάσαντες δὲ ἐξενεγκεῖν εἰς τοὺς ἀνθρώπους δόγματα ψευδῆ, σχεδὸν ἀπάσαις ταῖς Γραφαῖς ἐναργῶς μαχόμενοι καὶ αἰεὶ ὑφ' ἡμῶν τῶν ἀντιλεγόντων αὐτοῖς ἐλεγχόμενοι, τὸ λοιπὸν ἔτι καὶ νῦν ὑπομένουσι τὰ μὲν μὴ προσίεσθαι
 5 τῶν προφητικῶν, τὰ δὲ ἡμᾶς αὐτοὺς ὡς ἄλλης γεγονότας φύσεως, μὴ οἴους τε εἶναι συνεῖναι τὰ οἰκεία ἐκείνοις διαβάλλουσι, ἐνίστε δὲ καὶ τὰ ἑαυτῶν διελεγχόμενοι ἀρνούνται δόγματα, ἀντικρὺς ὁμολογεῖν αἰδούμενοι ἃ κατ' ἰδίαν ἀρχοῦσι διδάσκοντες οὕτως. Οὕτω γὰρ κατὰ πάσας ἔστιν ἰδεῖν τὰς αἰρέσεις, ἐπιόντας αὐτῶν τὰς μοχθηρίας τῶν
 10 δογμάτων. Ἐπειδὴν γὰρ ἀνατρέπωνται πρὸς ἡμῶν δεικνύντων αὐτοὺς σαφῶς ἐναντιουμένους ταῖς γραφαῖς, δυοῖν θάτερον ὑπὸ τῶν προεστώτων τοῦ δόγματος ἔστι θεάσασθαι γινόμενον ἢ γὰρ τῆς ἀκολουθίας τῶν σφετέρων δογμάτων ἢ τῆς προφητείας αὐτῆς, μᾶλλον δὲ τῆς ἑαυτῶν ἐλπίδος καταφρονοῦσιν, αἰροῦνται δὲ ἐκάστοτε τὸ δόξαν
 15 αὐτοῖς ὑπάρχειν ἐναργέστερον, ἢ τὸ πρὸς τοῦ Κυρίου διὰ τῶν προφητῶν εἰρημένον καὶ ὑπὸ τοῦ Εὐαγγελίου, προσέτι δὲ καὶ τῶν ἀποστόλων, συμμαρτυρούμενόν τε καὶ βεβαιούμενον.

Ὅρῶντες οὖν τὸν κίνδυνον αὐτοῖς οὐ περὶ ἐνὸς δόγματος, ἀλλὰ περὶ τοῦ τὰς αἰρέσεις διατηρεῖν, οὐ τὴν ἀλήθειαν ἐξευρίσκειν (τοῖς
 20 μὲν γὰρ ἐν μέσῳ καὶ προχείροις ἐντυχόντες παρ' ἡμῖν ὡς εὐτελῶν κατεφρόνησαν), ὑπερβῆναι δὲ σπουδάσαντες τὸ κοινὸν τῆς πίστεως, ἐξέβησαν τὴν ἀλήθειαν. Μὴ γὰρ μαθόντες τὰ τῆς γνώσεως τῆς ἐκκλησιαστικῆς μυστήρια, μηδὲ χωρήσαντες τὸ μεγαλεῖον τῆς ἀληθείας, μέχρι τοῦ βάθους τῶν πραγμάτων κατελθεῖν ἀπορραθυμήσαντες, ἔξ
 25 ἐπιπολῆς ἀναγνόντες παρεπέμψαντο τὰς Γραφάς. Ὑπὸ δοξοσοφίας τοίνυν ἐπηρμένοι, ἐρίζοντες διατελοῦσι, δῆλοι γεγονότες, ὡς τοῦ δοκεῖν μᾶλλον, ἢ περ τοῦ φιλοσοφεῖν προνοοῦνται. Αὐτίκα οὐκ ἀναγκαίως ἀρχὰς πραγμάτων καταβαλλόμενοι, δόξαις τε ἀνθρωπίναις κεκινημένοι, ἔπειτα ἀναγκαίως τέλος ἀκολουθεῖν αὐτοῖς ἐκποριζόμενοι, δια-
 30 πληκτίζονται διὰ τοὺς ἐλέγχους πρὸς τοὺς τὴν ἀληθῆ φιλοσοφίαν μεταχειριζομένους, καὶ πάντα μᾶλλον ὑπομένουσι καὶ πάντα, φασί, κάλων κινουσι, κἂν ἀσεβεῖν διὰ τὸ ἀπιστεῖν ταῖς Γραφαῖς μέλλωσιν, ἢ περ μετατίθενται, ὑπὸ φιλοτιμίας τῆς αἰρέσεως καὶ τῆς πολυθρυλῆτου

8. Ἐρχαία παροιμία, λεγόμενη γιὰ ὄσους καταβάλλουν κάθε προσπάθεια: «καὶ πάντα κάλων σείειν».

σουν τις γνώμες τους εκδιάζοντας τις Γραφές. Κι αφού ἔφτασαν στο σημεῖο νὰ διδάξουν στοὺς ἀνθρώπους ψεύτικα δόγματα ἀντιμαχόμενοι φανερὰ μὲ ὄλες σχεδὸν τις Γραφές καὶ ἀντιμετωπίζοντας πάντοτε τὸν ἔλεγχον ἔκ μέρους μας πού τοὺς ἀντικρούουμε, στὸ ἔξῃς ἀκόμα καὶ τώρα ἐπιμένουν ἀλλὰ ἀπὸ τὰ προφητικὰ νὰ μὴν τὰ δέχονται, κι ἀπὸ τὴν ἄλλη ἐμᾶς τοὺς ἴδιους μᾶς διαβάλλουν σὰ νὰ ἔχομε διαφορετικὴ φύση καὶ δὲν εἴμαστε σὲ θέση νὰ καταλάβομε τὴ δική τους διδασκαλία. Κάποτε ἀρνοῦνται καὶ τὴν ἴδια τὴ διδασκαλία τους, ὅταν ἐλεγχθοῦν μὲ ἐπιτυχία, διστάζοντας νὰ ὁμολογήσουν φανερὰ αὐτὰ πού ἰδιωτικὰ διδάσκουν μὲ καύχηση. Γιατὶ ἔτσι μπορεῖ νὰ δεῖ κανένας, ἐξετάζοντας ὄλες τις αἰρέσεις, τὴ δολιότητα τῶν δογμάτων τους. Γιατί, ὅταν ἀνατρέπονται ἀπὸ ἐμᾶς δείχνοντάς τους μὲ σαφήνεια, ὅτι εἶναι ἀντίθετοι μὲ τις Γραφές, μπορεῖ νὰ δεῖ κανεὶς ἓνα ἀπὸ τὰ δύο νὰ κάνουν οἱ προοιστάμενοι τῆς αἵρεσης ἢ δηλαδή περιφρονοῦν τὴ λογικὴ συνέπεια τῆς διδασκαλίας τους, ἢ τὴν ἴδια τὴν προφητεία, καὶ μᾶλλον τὴν ἴδια τὴν ἐλπίδα τους, καὶ κάθε φορὰ προτιμοῦν αὐτὸ πού νόμισαν ἐκεῖνοι ὅτι εἶναι φανερότερο ἀπὸ αὐτὸ πού εἶπε μέσω τῶν προφητῶν ὁ Κύριος καὶ μαρτυρεῖ καὶ βεβαιώνει τὸ Εὐαγγέλιο καὶ ἀκόμα οἱ ἀπόστολοι.

Βλέποντας λοιπὸν ὅτι κινδυνεύουν ὄχι σὲ ἓνα δόγμα τους, ἀλλὰ στὸ νὰ σταθεῖ ἡ βάση τῶν αἰρέσεων, δὲν φρόντισαν νὰ βροῦν τὴν ἀλήθεια (γιατὶ καταφρόνησαν σὰν μηδαμινὰ αὐτὰ πού πρόχειρα καὶ τυχαῖα βρῆκαν σ' ἐμᾶς), ἀλλὰ νὰ ὑπερβοῦν τὸ κοινὸ σημεῖο τῆς πίστεως, καὶ ἔτσι ἀπομακρύνθηκαν ἀπὸ τὴν ἀλήθεια. Ἀφουὶ δηλαδή δὲν ἔμαθαν τὰ μυστήρια τῆς ἐκκλησιαστικῆς γνώσης καὶ δὲν χώρεσε ὁ νοῦς τους τὸ μεγαλεῖο τῆς ἀλήθειας, τοὺς ἔλειψε ἡ προθυμία νὰ κατεβοῦν στὸ βάθος τῶν πραγμάτων καὶ διαβάζοντας ἐπιπόλαια τις Γραφές, τις ἔβαλαν στὴν ἄκρη. Ἔχοντας τὴν ἔπαρση τῆς δοκισισοφίας τους φιλονεικοῦν ἀσταμάτητα, κι εἶναι ὀλοφάνερο, ὅτι ἐνδιαφέρονται πρὸ πολὺ νὰ φαίνονται, παρὰ νὰ φιλοσοφοῦν. Ἔτσι, μὴ καταθέτοντας τις ἀναγκαῖες ἀρχές τῶν πραγμάτων καὶ παρακινημένοι ἀπὸ ἀνθρώπινες γνώμες, ἔπειτα ἐκμαιεύοντας ἀναγκαστικὰ τέλος ταριαστὸ σ' αὐτούς, διαπληκτίζονται ἕξαιτίας τῶν ἐλέγχων μὲ αὐτοὺς πού ἀσκοῦν τὴν ἀληθινὴ φιλοσοφία, καὶ προτιμοῦν νὰ ὑποφέρουν τὰ πάντα καὶ «κάθε παλαμᾶρι», λένε, «κινοῦν»⁸, ἀκόμα κι ἂν πρόκειται νὰ ἀσεδήσουν στίς Γραφές ἕξαιτίας τῆς ἀπιστίας τους, παρὰ νὰ μετακινηθοῦν ἀπὸ φιλοτιμία ἀπὸ τὴν αἵρεση καὶ τὴν πολυθρύλητη πρωτοκαθεδρία τους ἀνάμε-

κατὰ τὰς ἐκκλησίας αὐτῶν πρωτοκαθεδρίας, δι' ἣν κακείνην τὴν συμποτικὴν διὰ τῆς ψευδωνύμου ἀγάπης πρωτοκλισίαν ἀσπάζονται.

Ἡ παρ' ἡμῖν δὲ τῆς ἀληθείας ἐπίγνωσις ἐκ τῶν ἤδη πιστῶν τοῖς οὐπω πιστοῖς ἐκπορίζεται τὴν πίστιν, ἣτις οὐσία, ὡς εἶπεῖν, ἀποδείξεως καθίσταται. Ἀλλ', ὡς ἔοικεν, πᾶσα αἵρεσις ἀρχὴν ὧτα ἀκούοντα οὐκ ἔχει τὸ σύμφορον, μόνον δὲ τοῖς πρὸς ἡδονὴν ἀνεωγότα. Ἐπεὶ, κἂν ἰάθῃ τις αὐτῶν, εἰ πείθεσθαι τῇ ἀληθείᾳ μόνον ἠβουλήθη. Τριττὴ δὲ θεραπεία οἰήσεως, καθάπερ καὶ παντὸς πάθους, μάθησίς τε τοῦ αἰτίου καὶ τοῦ πῶς ἂν ἐξαιρεθεῖ τούτο· καὶ τρίτον ἡ ἄσκησις τῆς
10 ψυχῆς καὶ ὁ ἐθισμὸς πρὸς τὸ τοῖς κριθεῖσιν ὀρθῶς ἔχειν ἀκολουθεῖν δύνασθαι. Ὡς γὰρ ὀφθαλμὸς τεταραγμένος, οὕτω καὶ ἡ ψυχὴ, τοῖς παρὰ φύσιν θολωθεῖσα δόγμασιν, οὐχ οἶα τε τὸ φῶς τῆς ἀληθείας διδεῖν ἀκριδῶς, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐν ποσὶ παρορᾷ. Ἐν οὖν θολερῷ ὕδατι καὶ τὰς ἐγγέλεις ἀλίσκεσθαι φασὶν ἀποτυφλουμένας. Καὶ καθάπερ τὰ
15 πονηρὰ παιδιά τὸν παιδαγωγὸν ἀποκλείει, οὕτως οὗτοι τὰς προφητείας εἰργουσι ἐαυτῶν τῆς ἐκκλησίας, ὑφορῶμενοι δι' ἔλεγχον καὶ νουθεσίαν. Ἀμέλει πάμπολλα συγκαττύουσι ψεύσματα καὶ πλάσματα, ἵνα δὴ εὐλόγως δόξωσι μὴ προσίεσθαι τὰς Γραφάς. Ταύτη οὖν οὐκ εὐσεβεῖς, δυσαρεστούμενοι ταῖς θεαῖς ἐντολαῖς, τουτέστι τῷ ἁγίῳ
20 Πνεύματι. Ὡσπερ δὲ αἱ ἀμυγδάλαι κεναὶ λέγονται οὐκ ἐν αἷς μηδὲν ἔστιν, ἀλλ' ἐν αἷς ἄρχηστον τὸ ἐνόν, οὕτω τοὺς αἰρετικούς τοὺς κενοὺς τῶν τοῦ Θεοῦ βουλημάτων καὶ τῶν τοῦ Χριστοῦ παραδόσεων εἶναι φασιν, πικριζόντων ὡς ἀληθῶς κατὰ τὴν ἀγρίαν ἀμυγδάλην, ἐξάρχοντας δογμάτων, πλὴν ὅσα δι' ἐνάργειαν τῶν ἀληθῶν ἀποθέσθαι καὶ
25 ἀποκρύψαι οὐκ ἴσχυσαν.

Καθάπερ τοίνυν ἐν πολέμῳ οὐ λειπτέον τὴν τάξιν ἣν ὁ στρατηγὸς ἔταξεν τῷ στρατιώτῃ, οὕτως οὐδὲ ἦν ἔδωκεν ὁ Λόγος, ὃν ἄρχοντα εἰλήφασιν γνώσεώς τε καὶ βίου, λειπτέον τάξιν. Οἱ πολλοὶ δὲ οὐδὲ τούτο ἐξητάκασιν, εἰ ἔστι τινὶ ἀκολουθητέον καὶ τίνι τούτῳ καὶ ὅπως.
30 Οἷος γὰρ ὁ λόγος, τοιόσδε καὶ ὁ βίος εἶναι τῷ πιστῷ προσήκει, ὡς ἔπασθαι δύνασθαι τῷ Θεῷ, ἐξ ἀρχῆς τὰ πάντα εὐθεῖαν περαίνοντι. Ἐπὰν δὲ παραβῇ τις τὸν λόγον καὶ διὰ τούτου τὸν Θεόν, εἰ μὲν διὰ τὸ αἰφνίδιον προσπεσεῖν τινα φαντασίαν ἠσθένησεν, προχείρους τοὺς

σα στίς ἐκκλησίες, ἕξαιτίας τῆς ὁποίας ἀγαποῦν κι ἐπιδιώκουν κι ἐκείνη τὴν συμποτικὴ τῆς ψευδώνυμης ἀγάπης πρωτοκλισία.

Ἡ ἐπίγνωση ὅμως τῆς ἀλήθειας πού ἐπιδιώκομε ἐμεῖς, ἀπὸ τοὺς ἤδη πιστοὺς ἀντλεῖ τὴν πίστη γιὰ ὅσους δὲν εἶναι ἀκόμα πιστοί, πού εἶναι, γιὰ νὰ τὸ πῶ ἔτσι, ἡ οὐσία τῆς ἀπόδειξης. Ἀλλά, ὅπως φαίνεται, καμμιά αἴρεση δὲν ἔχει αὐτιὰ ν' ἀκοῦν τὸ συμφέρον· εἶναι ἀνοιχτὰ μόνο γιὰ ὅσα συντελοῦν στὴν ἡδονή. Γιατὶ θὰ μπορούσε κάποιος ἀπὸ αὐτοὺς νὰ θεραπευθεῖ, ἂν ἤθελε νὰ πεισθεῖ μόνο στὴν ἀλήθεια. Τρίτος τρόπος θεραπείας τῆς οἴησης, ὅπως και κἀθε πάθους, εἶναι νὰ μάθομε τὸ αἷτιό της και πῶς θὰ ἐξουδετερωθεῖ αὐτό, και ἡ ἀσκησις, τρίτο, τῆς ψυχῆς και ὁ ἐθισμός της νὰ μπορεῖ ν' ἀκολουθήσει αὐτὰ πού κρίθηκαν ὡς ὀρθὰ. Ὅπως δηλαδὴ τὸ ἐρεθισμένο μάτι, ἔτσι και ἡ ψυχὴ θολωμένη ἀπὸ τίς ἀφύσικες διδασκαλίαι δὲν εἶναι σὲ θέση νὰ δεῖ μὲ ἀκρίβεια τὸ φῶς τῆς ἀλήθειας, ἀλλὰ δὲν βλέπει κι ὅσα εἶναι μέσα στὰ πόδια της. Λένε, ὅτι στὸ θολὸ νερὸ πιάνουν τυφλωμένα και τὰ χέλια. Και ὅπως τὰ κακὰ παιδιὰ ἀρνοῦνται τὸν παιδαγωγό, ἔτσι κι αὐτοὶ ἀποκλείουν τίς προφητεῖαι ἀπὸ τὴν ἐκκλησίαι τους, ἐπειδὴ ὑποψιάζονται ὅτι θὰ τοὺς ἐλέγξουν και θὰ τοὺς νουθετήσουν. Πάμπολλα βέβαιαι ψέματα και φαντασίαι συγκολλοῦν, γιὰ νὰ φανεῖ ὅτι δικαιολογημένα δὲν προσέρχονται στίς Γραφές. Ἔτσι λοιπὸν δὲν εἶναι εὐσεβεῖς, ἀφοῦ τοὺς δυσαρροστοῦν οἱ θεῖαι ἐντολές, δηλαδὴ τὸ ἅγιο Πνεῦμα. Κι ὅπως τ' ἀμύγδαλα λέγονται κούφια, ὄχι ὅταν δὲν ἔχουν μέσα ψῦχα, ἀλλὰ ὅταν αὐτὸ πού ἔχουν εἶναι χαλασμένο, ἔτσι και οἱ αἱρετικοὶ λέμε πῶς εἶναι κούφιοι και ἄδαιοι ἀπὸ τὰ θελήματα τοῦ Θεοῦ και τῶν παραδόσεων τοῦ Χριστοῦ, ἀρχηγοὶ δογμάτων πού πικρίζουν ἀληθινὰ ὅπως τ' ἄγρια ἀμύγδαλα, ἐκτὸς μόνον ὅσα δὲν μπόρεσαν ν' ἀποτινάξουν και ν' ἀποκρύψουν ἕξαιτίας τῆς καθαρότηαι τῆς ἀλήθειας τους.

Ὅπως λοιπὸν στὸν πόλεμο δὲν πρέπει νὰ ἐγκαταλείπεται ἡ τάξι στὴν ὁποία ὁ στρατηγὸς ἔταξε τὸν στρατιώτη, ἔτσι δὲν πρέπει νὰ ἐγκαταλείπεται ἡ τάξι ὅπου μᾶς ὄρισε ὁ Λόγος, πού τὸν ἔχομε ἄρχοντα τῆς γνώσης και τοῦ βίου. Ὁ πολὺς ὅμως κόσμος οὔτε αὐτὸ δὲν ἔχει ἐξετάσει, ἂν πρέπει δηλαδὴ ν' ἀκολουθεῖ κάποιον και ποιὸς εἶναι αὐτὸς και πῶς. Γιατὶ στὸν πιστό, ὅπως εἶναι ὁ λόγος, ἔτσι πρέπει νὰ εἶναι και ὁ βίος, ὥστε νὰ μπορεῖ ν' ἀκολουθεῖ τὸν Θεό, πού ὅλα τὰ διευθύνει ὀρθὰ ἀπὸ τὴν ἀρχή. Κι ἂν παραβεῖ κανεὶς τὸν λόγο και μέσω τοῦ λόγου τὸν Θεό, ἂν ἔδειξε ἀδυναμία ἐπειδὴ τοῦ ἤρθε ξαφνικὰ κάποια φαντασία,

τὰς φαντασίας τὰς λογικὰς ποιητέον· εἰ δὲ τῷ ἔθει τῷ προκατεσχηκότι ἠττηθεῖς, γέγονεν, ἢ φησιν ἡ Γραφή, «χυδαῖος», ἀποπαυστέον τὸ ἔθος εἰς τὸ παντελὲς καὶ πρὸς τὸ ἀντιλέγειν αὐτῷ τὴν ψυχὴν γυμναστέον. Εἰ δὲ καὶ μαχόμενα δόγματα ἐφέλκεσθαί τινας δοκεῖ, ὑπεξαιρετέον
5 ταῦτα καὶ πρὸς τοὺς «εἰρηνοποιούς» τῶν δογμάτων πορευτέον, οἱ κατεπάδουσι ταῖς θεαῖς Γραφαῖς τοὺς ψοφοδεεῖς τῶν ἀπειρῶν, τὴν ἀλήθειαν διὰ τῆς ἀκολουθίας τῶν διαθηκῶν σαφηνίζοντες. Ἄλλ', ὡς ἔοικεν, ρέπομεν ἐπὶ τὰ ἔνδοξα μᾶλλον, κἂν ἐναντία τυγχάνη, ἢπερ ἐπὶ τὴν ἀλήθειαν· αὐστηρὰ γάρ ἐστι καὶ σεμνή.

10 Καὶ δὴ τριῶν οὐσῶν διαθέσεων τῆς ψυχῆς, ἀγνοίας, οἰήσεως, ἐπιστήμης, οἱ μὲν ἐν τῇ ἀγνοίᾳ τὰ ἔθνη, οἱ δὲ ἐν τῇ ἐπιστήμῃ ἡ ἐκκλησία ἡ ἀληθής, οἱ δὲ ἐν οἰήσει οἱ κατὰ τὰς αἰρέσεις. Οὐδὲν γοῦν σαφέστερον ἰδεῖν ἔστι τοὺς ἐπισταμένους περὶ ὧν ἴσασι διαβεβαιουμένους καὶ περὶ ὧν οἴονται, ὅσον γε ἐπὶ τῷ διαβεβαιουῖσθαι ἄνευ τῆς ἀποδείξεως.
15 Καταφρονοῦσι γοῦν ἀλλήλων καὶ καταγελοῦσιν, καὶ συμβαίνει τὸν αὐτὸν νοῦν παρ' οἷς μὲν ἐντιμώτατον εἶναι, παρ' οἷς δὲ παρανοίας ἠλωκέναι. Καίτοι μεμαθήκαμεν ἄλλο μὲν τι εἶναι ἡδονήν, ἣν ἐν τοῖς ἔθνεσιν ἀπονεμητέον, ἄλλο δέ τι ἔριον, ἣν ἐν ταῖς αἰρέσεσι προσκριτέον, ἄλλο χαρὰν, ἣν τῇ Ἐκκλησίᾳ προσοικειωτέον, ἄλλο δὲ εὐφροσύ-
20 νην, ἣν τῷ κατὰ ἀλήθειαν ἀποδοτέον γνωστικῷ. Ὡς δὲ εἰς πρόσχη τις Ἰσχομάχῳ, γεωργὸν αὐτὸν ποιήσει, καὶ Λάμπιδι ναύκληρον, καὶ Χαριδῆμῳ στρατηγόν, καὶ Σίμωνι ἵππικόν, καὶ Πέρδικι κάπηλον, καὶ Κρωδύλῳ ὄψοποιόν, καὶ Ἀρχελάῳ ὀρηγιστήν, καὶ Ὀμήρῳ ποιητήν, καὶ Πύρρωνι ἐριστικόν, καὶ Δημοσθένει ρήτορα, καὶ Χρυσίππῳ δια-
25 λεκτικόν, καὶ Ἀριστοτέλει φυσικόν, καὶ φιλόσοφον Πλάτωνι, οὕτως ὁ τῷ Κυρίῳ πειθόμενος καὶ τῇ δοθείσῃ δι' αὐτοῦ κατακολουθήσας προφητεία τελέως ἐκτελεῖται κατ' εἰκόνα τοῦ διδασκάλου ἐν σαρκὶ περιπολῶν Θεός. Ἀποπίπτουσιν ἄρα τοῦδε τοῦ ὕψους οἱ μὴ ἐπόμενοι Θεῷ ἢ ἂν ἠγγῆται· ἠγεῖται δὲ κατὰ τὰς «θεοπνεύστους Γραφάς».

30 Μυρίων γοῦν ὄντων κατ' ἀριθμὸν ἃ πράσσουσιν ἄνθρωποι, σχεδὸν δύο εἰσὶν ἀρχαὶ πάσης ἁμαρτίας, ἀγνοία καὶ ἀσθένεια (ἄμφω δὲ

πρέπει νὰ ἐτοιμάσει ἀμέσως τις λογικὲς φαντασίες· ἂν ὅμως νικήθηκε ἀπὸ τὴν προηγούμενη συνήθειά του καὶ ἔγινε χυδαῖος⁹, ὅπως λέει ἡ Γραφή, νὰ κόψει ὀλότελα τὴ συνήθειά του καὶ νὰ γυμνάσει τὴν ψυχὴ του νὰ τῆς ἀντιστέκεται. Κι ἂν φαίνεται ὅτι μερικοὶ παρασύρονται ἀπὸ ἀντίμαχα δόγματα, πρέπει νὰ τὰ ἀποβάλουν καὶ νὰ πορευτοῦν στοὺς «εἰρηνοποιούς»¹⁰ τῶν δογμάτων, οἱ ὅποιοι μὲ τις θεῖες Γραφές, σὰν γητευτὲς κατὰ κάποιον τρόπο μὲ τὰ τραγούδια τους μαγεύουν ὄσους εἶναι ἄπειροι καὶ φοβοῦνται, διασαφηνίζοντας τὴν ἀλήθεια μὲ τὴ συμφωνία τῶν Διαθηκῶν. Ἀλλά, ὅπως φαίνεται, ἔχομε μᾶλλον μιὰ ροπὴ πρὸς αὐτὰ πού μᾶς φαίνονται ὀρθὰ, ἀκόμα κι ἂν εἶναι ἀντίθετα, κι ὄχι πρὸς τὴν ἀλήθεια· γιατί ἡ ἀλήθεια εἶναι αὐστηρὴ κι ἐπιβλητικὴ.

Ἡ ψυχὴ μπορεῖ νὰ βρεθεῖ σὲ τρεῖς καταστάσεις· τὴν ἄγνοια, τὴν οἴηση καὶ τὴ γνῶση. Σὲ κατάστασι ἀγνοίας εἶναι τὰ ἔθνη, σὲ κατάστασι γνῶσης εἶναι ἡ ἀληθὴς Ἐκκλησία, καὶ σὲ κατάστασι οἴησης βρίσκονται οἱ αἰρετικοί. Τίποτε σαφέστερο λοιπὸν δὲν μποροῦμε νὰ δοῦμε νὰ διαβεβαιώνουν γι' αὐτὰ πού γνωρίζουν ὅσοι γνωρίζουν, ἀπὸ ὅ,τι αὐτοὶ πού νομίζουν γιὰ ὅσα νομίζουν, ὅσον ἀφορᾷ τὸ νὰ βεβαιώνουν χωρὶς ἀπόδειξι. Περιφρονοῦν ὁ ἓνας τὸν ἄλλο καὶ τὸν γελοῦν, καὶ συμβαίνει τὸ ἴδιο νόημα σὲ ἄλλους νὰ τιμᾶται πολὺ, καὶ σὲ ἄλλους νὰ θεωρεῖται παράλογο. Ἄν καὶ βέβαια ἔχομε μάθει, ὅτι ἄλλο εἶναι ἡ ἡδονή, πού πρέπει νὰ τὴν ἀπονεύομε στὰ ἔθνη, ἄλλο ἡ φιλονεικία, τὴν ὁποία πρέπει νὰ προσγράψομε στὶς αἰρέσεις, ἄλλο ἡ χαρὰ πού χαρκτηρίζει τὴν Ἐκκλησία, καὶ ἄλλο ἡ σωφροσύνη πού πρέπει ν' ἀποδώσομε στὸν ἀληθινὸ γνωστικὸ. Ὅπως δηλαδὴ ἂν μείνει κανεὶς κοντὰ στὸν Ἰσχύμαχο θὰ τὸν κάνει γεωργό, στὸν Λάμπιδα ναύκληρο, στὸν Χαρίδημο στρατηγό, στὸν Σίμωνα γνώστη τῶν ἱππικῶν, στὸν Πέρδικα κάπηλο, στὸν Κρώδυλο μάγειρο, στὸν Ἀρχέλαο χορευτὴ, στὸν Ὅμηρο ποιητὴ, στὸν Πύρρωνα ἐριστικὸ, στὸν Δημοσθένη ρήτορα, στὸν Χρῦσιππο διαλεκτικὸ, στὸν Ἀριστοτέλη φυσικὸ, καὶ στὸν Πλάτωνα φιλόσοφο, ἔτσι ὅποιος πιστεύει στὸν Κύριο καὶ ἀκολουθήσει τὴν προφητεία πού ἔδωσε, ὀλοκληρώνεται τέλεια σύμφωνα μὲ τὴν εἰκόνα τοῦ δασκάλου, ζώντας θεὸς μέσα στὴ σὰρκα. Πέφτουν ἄρα ἀπὸ αὐτὸ τὸ ὕψος ὅσοι δὲν ἀκολουθοῦν τὸν Θεὸ ἐκεῖ πού τοὺς ὀδηγεῖ, καὶ πού ὀδηγεῖ σύμφωνα μὲ τις θεόπνευστες Γραφές»¹¹.

Ἐνῶ λοιπὸν εἶναι μύρια τὰ ὅσα πράττουν οἱ ἄνθρωποι, δύο εἶναι οἱ ἀρχὲς κάθε ἁμαρτίας, ἡ ἀγνοια καὶ ἡ ἀδυναμία (καὶ οἱ δύο εἶναι

ἐφ' ἡμῖν, τῶν μῆτε ἐθελόντων μανθάνειν, μῆτε αὖ τῆς ἐπιθυμίας κρα-
 τεῖν). Τούτων δὲ δι' ἣν μὲν οὐ καλῶς κρίνουσι, δι' ἣν δὲ οὐκ ἰσχύουσι
 τοῖς ὀρθῶς κριθεῖσιν· οὔτε γὰρ ἀπατηθεῖς τις τὴν γνώμην δύναιτ' ἂν
 εὖ πράττειν, κἂν πάνυ δυνατὸς ἢ τὰ γνωσθέντα ποιεῖν, οὔτε καὶ κρί-
 5 νειν τὸ δέον ἰσχύων ἄμεμπτον ἑαυτὸν παράσχοιτ' ἂν ἐν τοῖς ἔργοις
 ἐξασθενῶν. Ἀκολούθως τοίνυν δύο τῶ γενεὶ καὶ παιδεῖαι παραδίδον-
 ται πρόσφοροι ἑκατέρω τῶν ἁμαρτιῶν· τῇ μὲν ἢ γνώσις τε καὶ ἢ τῆς ἐκ
 τῶν Γραφῶν μαρτυρίας ἐναργῆς ἀπόδειξις, τῇ δὲ ἢ κατὰ λόγον ἄσκη-
 σις ἐκ πίστεώς τε καὶ φόβου παιδαγωγουμένη· ἄμφω δ' εἰς τὴν τελείαν
 10 ἀγάπην συναύξουσιν. Τέλος γὰρ οἶμαι τοῦ γνωστικοῦ τό γε ἐνταῦθα
 διττόν, ἐφ' ὧν μὲν ἢ θεωρία ἢ ἐπιστημονικὴ, ἐφ' ὧν δὲ ἢ πράξις.

Εἴη μὲν οὖν καὶ τούσδε τοὺς αἰρετικούς καταμαθόντας ἐκ τῶνδε
 τῶν ὑπομνημάτων σωφρονησθῆναί τε καὶ ἐπιστρέψαι ἐπὶ τὸν παντο-
 κράτορα Θεόν. Εἰ δὲ καθάπερ «οἱ κωφοὶ τῶν ὄψεων» τοῦ καινῶς μὲν
 15 λεγομένου, ἀρχαιοτάτου δὲ «μὴ ἐπαῖοιεν ἄσματος», παιδευθεῖεν γοῦν
 πρὸς τοῦ Θεοῦ, τὰς πρὸ τῆς κρίσεως πατρῶας νοουθεσίας ὑπομένοντες,
 ἔστ' ἂν καταισχνυθέντες μετανοήσωσιν, ἀλλὰ μὴ εἰς τὴν παντελῆ
 φέροντες ἑαυτοὺς διὰ τῆς ἀπηνουῆς ἀπειθείας ἐμβάλοιν κρίσιν. Γί-
 νονται γὰρ καὶ μερικαὶ τινες παιδεῖαι, αἷς κολάσεις ὀνομάζουσιν, εἰς
 20 αἷς ἡμῶν οἱ πολλοὶ τῶν ἐν παραπτώματι γενομένων ἐκ τοῦ λαοῦ τοῦ
 κυριακοῦ κατολισθαίνοντες περιπίπτουσιν. Ἀλλ' ὡς πρὸς τοῦ διδα-
 σκάλου ἢ τοῦ πατρὸς οἱ παῖδες, οὕτως ἡμεῖς πρὸς τῆς προνοίας κολα-
 ζόμεθα. Θεὸς δὲ οὐ τιμωρεῖται (ἔστι γὰρ ἢ τιμωρία κακοῦ ἀνταπόδο-
 σις), κολάζει μὲντοι πρὸς τὸ χρήσιμον καὶ κοινῇ καὶ ἰδίᾳ τοῖς κολαζο-
 25 μένοις.

Ταυτὶ μὲν, ἀποτρέψαι βουλόμενος τῆς εἰς τὰς αἰρέσεις εὐεμπτω-
 σίας τοὺς φιλομαθοῦντας, παρεθέμην, τοὺς δὲ τῆς ἐπιπολαζούσης εἴτε
 ἀμαθίας εἴτε ἀβελτερίας εἴτε καχεξίας εἶθ', ὅτιδῆποτε χρὴ καλεῖν αὐ-
 τήν, ἀποπαῦσαι γλιχόμενος, μεταπεῖσαι δὲ καὶ προσαγαγεῖν τῇ ἀλη-
 30 θεῖα τούς γε μὴ παντάπασιν ἀνιάτους ἐπιχειρῶν, τοῖσδε συνεχρησά-
 μην τοῖς λόγοις. Εἰσὶ γὰρ οἱ οὐδὲ ἀνέχονται τὴν ἀρχὴν ἐπακοῦσαι τῶν

στην ἐξουσία μας, πού οὔτε θέλομε νὰ μάθομε οὔτε νὰ κρατήσομε τὴν ἐπιθυμία μας)· κι ἀπὸ αὐτές, ἔξαιτίας τῆς μιᾶς δὲν κρίνουν σωστὰ, καὶ ἔξαιτίας τῆς ἄλλης δὲν ἔχουν τὴ δύναμη νὰ βαδίσουν σύμφωνα μὲ ὅσα ὀρθὰ ἀποφάσισαν. Γιατί, οὔτε ἂν γελαστεῖ κανεὶς στὴ γνώμη, θὰ μπορέσει νὰ πράξει ὀρθά, ἀκόμα κι ἂν ἔχει μεγάλη δύναμη νὰ πράξει ὅσα ἀποφάσισε, οὔτε, ἐνῶ ἔχει τὴ δύναμη νὰ κρίνει τὸ πρέπον, θὰ μπορούσε νὰ παρουσιάσει τὸν ἑαυτό του ἄμεμπτο, ἂν στὰ ἔργα εἶναι ἀδύναμος. Κατὰ συνέπεια λοιπὸν παραδίδονται καὶ δύο εἰδῶν παιδεῖες, κατάλληλες γιὰ κάθε μία ἀπὸ τὶς ἁμαρτίες· γιὰ τὴ μία ἢ γνώση καὶ ἢ σαφῆς ἀπόδειξη πού δίνει ἡ μαρτυρία τῶν Γραφῶν· γιὰ τὴν ἄλλη ἢ ἀσκησιὴ σύμφωνα μὲ τὸ λόγο, πού καθοδηγεῖται ἀπὸ τὴν πίστη καὶ τὸ φόβο. Αὐξάνονται μαζὶ κι οἱ δύο γιὰ νὰ φτάσουν στὴν τέλεια ἀγάπη. Ἡ διπλότητα αὐτὴ εἶναι νομίζω ὁ σκοπὸς τοῦ γνωστικοῦ· σὲ ἄλλα ἢ ἐπιστημονικὴ θεωρία, καὶ σὲ ἄλλα ἢ πράξι.

Μακάρι λοιπὸν κι αὐτοὶ ἐδῶ οἱ αἰρετικοί, μαθαίνοντας τὴν ἀλήθεια ἀπὸ αὐτὰ τὰ ὑπομνήματά μου, νὰ σωφρονιστοῦν καὶ νὰ ἐπιστρέψουν στὸν παντοκράτορα Θεό. Ἐάν ὅμως ὅπως «ἀπὸ τὰ φίδια ὅσα εἶναι κουφὰ δὲν ἀκοῦν τὸ τραγούδι»¹², τὸ παλαιὸ δηλαδὴ ἐκεῖνο πού μόνο λέγεται μὲ νέο ἦχο, θὰ παιδευτοῦν ἀπὸ τὸν Θεό, ὑπομένοντας τὶς πατρικὲς πρὶν ἀπὸ τὴν κρίση του νουθεσίες, ὥσπου νὰ ντραποῦν καὶ νὰ μετανοήσουν καὶ νὰ μὴν παραδώσουν τὸν ἑαυτό τους στὴν πλήρη καταδίκη μὲ τὴ σκληρὴ ἀγύριστη ἀνυπακοή τους. Γιατί γίνονται κι ἄλλες ἐπιμέρους παιδεῖες, πού ὀνομάζονται τιμωρίες, στίς ὁποῖες πέφτουν ὀλισθαίνοντας ἀπὸ τὸ λαὸ τοῦ Κυρίου οἱ περισσότεροὶ ἀπὸ ἐμᾶς πού ἔχουν πέσει σὲ παράπτωμα. Ἄλλ' ὅπως ἀπὸ τὸ δάσκαλο τὰ παιδιὰ ἢ ἐπὶ τὸν πατέρα τὰ παιδιὰ, ἔτσι κι ἐμεῖς παιδευόμαστε ἀπὸ τὴν πρόνοια. Ὁ Θεὸς δὲν τιμωρεῖ (γιατὶ ἡ τιμωρία εἶναι ἀνταπόδοση τοῦ κακοῦ), παιδεύει ὅμως, γιὰ νὰ ὠφεληθοῦν καὶ κοινὰ καὶ ἀτομικὰ ὅσοι παιδεύονται.

Παράθεσα τὰ παραπάνω, θέλοντας ν' ἀποτρέψω τοὺς φιλομαθεῖς ἀπὸ τὴν εὐκόλη ἐμπλοκὴ στίς αἱρέσεις, καὶ χρησιμοποίησα αὐτοὺς τοὺς λόγους, ἐπιθυμώντας αὐτοὺς νὰ τοὺς ἀπομακρῶνω ἀπὸ τὴν ἐπιπλέουσα εἴτε ἀμάθεια εἴτε ἀνοησία εἴτε κακὴ συνήθεια εἴτε ὅτιδήποτε ἄλλο πρέπει νὰ τὴν ὀνομάσω, κι ἐπιχειρῶντας νὰ μεταπείσω καὶ νὰ φέρω κοντὰ στὴν ἀλήθεια ὁποιους δὲν εἶναι τελείως ἀθεράπευτοι. Γιατὶ ὑπάρχουν μερικοὶ πού δὲν ἀνέχονται στὴν ἀρχὴ οὔτε καὶ ν' ἀκού-

πρὸς τὴν ἀλήθειαν προτρεπόντων, καὶ δὴ φλυαρεῖν ἐπιχειροῦσι, βλασφήμους τῆς ἀληθείας καταχέοντες λόγους, σφίσιν αὐτοῖς τὰ μέγιστα τῶν ὄντων ἐγκωκέναι συγχωροῦντες, οὐ μαθόντες, οὐ ζητήσαντες, οὐ πονέσαντες, οὐχ εὐρόντες τὴν ἀκολουθίαν, οὕς ἐλεήσειεν ἂν τις ἢ μί-
 5 σήσειεν τῆς τοιαύτης διαστροφῆς. Εἰ δέ τις ἰάσιμος τυγχάνει, φέρειν δυνάμενος ὡς πῦρ ἢ σίδηρον τῆς ἀληθείας τὴν παρορησίαν ἀποτέμνουσαν καὶ καίουσαν τὰς ψευδεῖς δόξας αὐτῶν, ὑπεχέτω τὰ ὦτα τῆς ψυχῆς. Ἔσται δὲ τοῦτο, ἔαν μὴ ραθυμεῖν ἐπειγόμενοι ἀποδιωθῶνται τὴν ἀλήθειαν, ἢ, δόξης ὀριγνώμενοι, καινοτομεῖν διάζωνται. Ραθυ-
 10 μοῦσι μὲν γὰρ οἱ παρὸν τὰς οἰκειάς ταῖς θεαῖς Γραφαῖς ἐξ αὐτῶν τῶν Γραφῶν πορίζεσθαι ἀποδείξεις τὸ παραστὰν καὶ ταῖς ἡδοναῖς αὐτῶν συναιρόμενον ἐκλεγόμενοι. Δόξης δὲ ἐπιθυμοῦσιν ὅσοι τὰ προσφυῆ τοῖς θεοπνεύστοις λόγοις ὑπὸ τῶν μακαρίων ἀποστόλων τε καὶ διδασκάλων παραδιδόμενα ἐκόντες εἶναι σοφίζονται δι' ἑτέρων παρεγχει-
 15 ρήσεων, ἀνθρωπεῖαις διδασκαλίαις ἐνιστάμενοι θεία παραδόσει ὑπὲρ τοῦ τὴν αἴρεσιν συστήσασθαι. Τίς γὰρ ὡς ἀληθῶς ἐν τηλικούτοις ἀνδράσιν, κατὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν λέγω γνῶσιν, ὑπελείπετο λόγος Μαρκίωνος, φέρε εἰπεῖν, ἢ Προδίκου καὶ τῶν ὁμοίων τὴν ὀρθὴν οὐ βαδισάντων ὁδόν; Οὐ γὰρ ἂν ὑπερέβαλον σοφία τοὺς ἔμπροσθεν ἄν-
 20 δρας, ὡς προσεξευρεῖν τι τοῖς ὑπ' ἐκείνων ἀληθῶς ρηθεῖσιν, ἀλλ' ἀγαπητὸν ἦν αὐτοῖς, εἰ τὰ προπαραδεδομένα μαθεῖν ἠδυνήθησαν.

Ὁ γνωστικὸς ἄρα ἡμῖν μόνον ἐν αὐταῖς καταγεράσας ταῖς Γραφαῖς, τὴν ἀποστολικὴν καὶ ἐκκλησιαστικὴν σῶζων ὀρθοτομίαν τῶν δογμάτων, κατὰ τὸ εὐαγγέλιον ὀρθότητα θιοῖ, τὰς ἀποδείξεις ἃς ἂν
 25 ἐπιζητήσῃ, ἀνευρίσκει, ἀναπεμπόμενος ὑπὸ τοῦ Κυρίου ἀπὸ τε νόμου καὶ προφητῶν. Ὁ βίος γάρ, οἶμαι, τοῦ γνωστικοῦ οὐδὲν ἄλλο ἐστίν, ἢ ἔργα καὶ λόγοι τῆ τοῦ Κυρίου ἀκόλουθοι παραδόσει. Ἄλλ' «οὐ πάντων ἢ γνῶσις». «Οὐ θέλω γὰρ ὑμᾶς ἀγνοεῖν, ἀδελφοί», φησὶν ὁ ἀπόστολος, «ὅτι πάντες ὑπὸ τὴν νεφέλῃν ἦσαν καὶ πνευματικοῦ βρώματός
 30 τε καὶ πόματος μετέλαβον», κατασκευάζων σαφῶς μὴ πάντας τοὺς

σουν ὅσους τοὺς προτρέπουν πρὸς στήν ἀλήθεια, καί μάλιστα ἐπιχειροῦν νὰ φλυαροῦν περιλούοντας τὴν ἀλήθεια μὲ τοὺς βλάσφημους λόγους τους, παραχωρώντας στὸν ἑαυτό τους τὴ γνώση τῶν μέγιστων πραγμάτων, χωρὶς νὰ ἔχουν μάθει, νὰ ἔχουν ἐρευνήσει γι' αὐτὰ, νὰ ἔχουν κοπιήσει, νὰ ἔχουν βρεῖ τὴ λογικὴ συνέπειά τους, τοὺς ὁποίους θὰ πρέπει νὰ τοὺς ἐλεήσει κανεὶς, παρὰ νὰ τοὺς μισήσει γι' αὐτὴ τὴ διαστροφή τους. Ἐάν ὅμως κάποιος εἶναι θεραπεύσιμος καὶ μπορεῖ νὰ ὑποφέρει σὰν φωτιὰ καὶ μάχαιρα τὴν παρηγορία τῆς ἀλήθειας, ἣ ὁποία κόβει καὶ καίει τὶς ψεύτικες δοξασίες τους, ἃς ἀνοίξει τ' αὐτιὰ τῆς ψυχῆς του. Κι αὐτὸ θὰ γίνεῖ, ἂν ἀπομακρύνουν μὲ βιασύνη ἀπὸ κοντὰ τους τὴ ραθυμία γιὰ τὴν ἀλήθεια, ἢ ποθώντας τὴ δόξα, βιάζονται νὰ προβάλουν νέες δοξασίες. Γιατὶ δείχνουν ραθυμία ἐκεῖνοι πού, ἐνῶ μποροῦν νὰ λαμβάνουν τὶς ἀποδείξεις τὶς σύμφωνες μὲ τὶς θεῖες Γραφές ἀπὸ τὶς ἴδιες τὶς Γραφές, προτιμοῦν αὐτὸ πού τοὺς ἔρχεται στὸ νοῦ καὶ συμφωνεῖ μὲ τὴν εὐχαρίστησή τους. Ἐνῶ τὴ δόξα ἐπιθυμοῦν ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι, ὅσα παραδόθηκαν σύμφωνα μὲ τοὺς θεόπνευστους λόγους ἀπὸ τοὺς μακάριους ἀποστόλους καὶ δασκάλους, τὰ φαλκιδεύουν ἐκούσια μὲ ἄλλες παρεμβάσεις, μαχόμενοι τὴ θεία παράδοση μὲ ἀνθρώπινες διδασκαλίες γιὰ νὰ στηρίξουν τὴν αἵρεση. Ποιὸς πραγματικὰ λόγος τοῦ Μαρκίωνα γιὰ παράδειγμα ἢ τοῦ Προδίκου καὶ τῶν ὁμοίων τους, πού δὲν βάδισαν τὸν ὀρθὸ δρόμο, ἔλειπε ἀπὸ τέτοιους ἐπιφανεῖς ἄνδρες ὡς πρὸς τὴν ἐκκλησιαστικὴ τάξη; Γιατὶ δὲν θὰ μπορούσαν νὰ ὑπερβάλουν σὲ σοφία τοὺς προηγούμενους, ὥστε νὰ βροῦν καὶ νὰ προσθέσουν κάτι στὰ ὅσα ἀληθῆ εἶπαν ἐκεῖνοι, ἀλλὰ τοὺς ἀρκοῦσε ἂν μπορούσαν νὰ καταλάβουν ὅσα εἶχαν παραδοθεῖ ἀπὸ παλαιά.

Ἐπομένως ὁ γνωστικὸς πού γέρασε κυριολεκτικὰ μέσα σὶς Γραφές, διατηρώντας τὴν ἀποστολικὴ καὶ ἐκκλησιαστικὴ ὀρθὴ ἐρμηνεία τῶν δογμάτων, μόνο αὐτὸς ζεῖ ὀρθότατα σύμφωνα μὲ τὸ Εὐαγγέλιο, παραπεμπόμενος ἀπὸ τὸν Κύριο νὰ βρεῖ τὶς ἀποδείξεις, πού θὰ ζητήσει, μέσα στὸ νόμο καὶ τοὺς προφήτες. Γιατὶ ὁ βίος νομίζω τοῦ γνωστικοῦ δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο, παρὰ ἔργα καὶ λόγοι σύμφωνα μὲ τὴν παράδοση τοῦ Κυρίου. Ἀλλὰ βέβαια «ἡ γνώση δὲν ὑπάρχει σὲ ὅλους»¹³. Γιατὶ λέει ὁ ἀπόστολος· «Δὲν θέλω ν' ἀγνοεῖτε, ἀδελφοί μου, ὅτι ὅλοι προστατεύονταν κάτω ἀπὸ τὴ νεφέλη, καὶ ὅλοι ἔφαγαν καὶ ἤπιαν τροφὴ πνευματικὴ καὶ ποτὸ πνευματικὸ»¹⁴, βεβαιώνοντας μὲ σαφήνεια,

ἀκούοντας τὸν λόγον κεχωρηκέναι τὸ μέγεθος τῆς γνώσεως ἔργω τε καὶ λόγῳ. Διὸ καὶ ἐπήγαγεν· «ἀλλ' οὐκ ἐν πᾶσιν αὐτοῖς ἠὐδόκησεν». Τίς οὗτος; Ὁ εἰπὼν «Τί με λέγετε, Κύριε, καὶ οὐ ποιεῖτε τὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς μου;», τουτέστι τὴν διδασκαλίαν τοῦ Σωτῆρος, ἣτις ἐστὶ βρῶ-
 5 μα ἡμῶν πνευματικὸν καὶ πόμα δίψαν οὐκ ἐπιστάμενον, «ὑδωρ ζωῆς» γνωστικῆς. Ναί, φησὶν, «ἡ γνῶσις» εἴρηται «φυσιουῖν». Πρὸς οὓς φάμεν· Τάχα μὲν ἡ δοκοῦσα γνῶσις φυσιουῖν λέγεται, εἴ τις τετυφῶσθαι τὴν λέξιν ἐρμηνεύειν ὑπολάβοι. Εἰ δέ, ὅπερ καὶ μᾶλλον, τὸ μεγαλείως τε καὶ ἀληθῶς φρονεῖν μηνύει ἡ τοῦ ἀποστόλου φωνή, λέλυται μὲν τὸ
 10 ἠπορημένον· ἐπόμενοι δ' οὖν ταῖς Γραφαῖς, κυρώσωμεν τὸ εἰρημένον.

«Ἡ σοφία», φησὶν ὁ Σολομών, «ἐνεφυσίωσε τὰ ἑαυτῆς τέκνα». Οὐ δήπου γὰρ τυφὸν ἐνεποίησεν ὁ Κύριος τοῖς μειρακίοις κατὰ τὴν διδασκαλίαν, ἀλλὰ τὸ ἐπὶ τῇ ἀληθείᾳ πεποιθῆναι, καὶ εἶναι μεγαλόφρονα ἐν γνώσει τῇ διὰ τῶν Γραφῶν παραδιδομένη, ὑπεροπτικὸν τῶν εἰς
 15 ἁμαρτίαν ὑποσυρόντων παρασκευάζει, ὃ σημαίνει ἡ «ἐνεφυσίωσε» λέξις, μεγαλοπρέπειαν τῆς σοφίας τοῖς κατὰ τὴν μάθησιν τέκνοις ἐμφυτευσάσης δι' ὧν διδάσκει. Αὐτίκα φησὶν ὁ ἀπόστολος· «καὶ γνώσομαι οὐ τὸν λόγον τῶν πεφυσιωμένων, ἀλλὰ τὴν δύναμιν», εἰ μεγαλοφρόνως (ὅπερ ἐστὶν ἀληθῶς ἀληθείας δὲ μεῖζον οὐδὲν) τῆς Γραφῆς
 20 συνίετε. Ἐνταῦθα γὰρ «ἡ δύναμις τῶν πεφυσιωμένων τέκνων τῆς σοφίας. Οἷον, εἴσομαι, φησὶν, εἰ δικαίως ἐπὶ τῇ γνώσει μέγα φρονεῖτε. «Γνωστός» γὰρ κατὰ τὸν Δαβὶδ «ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ ὁ Θεός», τουτέστι τοῖς κατ' ἐπίγνωσιν Ἰσραηλίταις. Ἰουδαία γὰρ ἐξομολόγησις ἐρμηνεύεται. Εἰκότως ἄρα εἴρηται πρὸς τοῦ ἀποστόλου τὸ «οὐ μοιχεύσεις, οὐ κλέ-
 25 ψεις, οὐκ ἐπιθυμήσεις» καὶ εἴ τις ἑτέρα ἐντολή, ἐν τούτῳ τῷ λόγῳ ἀνακεφαλαιοῦνται, ἐν τῷ· «ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν». Οὐ γὰρ χρή ποτε, καθάπερ οἱ τὰς αἰρέσεις μετιόντες ποιοῦσι, μοιχεύειν τὴν ἀλήθειαν, οὐδὲ μὴν κλέπτειν τὸν κανόνα τῆς Ἐκκλησίας, ταῖς ἰδίαις ἐπιθυμίαις καὶ φιλοδοξίαις χαριζομένους ἐπὶ τῇ τῶν πλησίον
 30 ἀπάτῃ, οὓς παντὸς μᾶλλον ἀγαπῶντας τῆς ἀληθείας αὐτῆς ἀντέχε-

15. Α' Κορ. 10, 5.

16. Ματθ. 7, 21. Λουκᾶ 6, 46.

17. Ἄποκ. 21, 6, 22, 17.

18. Σοφ. Σολ. 4, 11.

19. Α' Κορ. 4, 19.

20. Ψαλμ. 75, 2.

21. Ρωμ. 13, 9.

ὅτι δὲν καταλάβαιναν ὅλοι ὅσοι ἄκουγαν τὸ μέγεθος τῆς γνώσης μὲ ἔργο καὶ λόγο. Γι' αὐτὸ καὶ πρόσθεσε· «ἀλλὰ δὲν εὐαρεστήθηκε μὲ ὅλους αὐτούς»¹⁵. Ποιὸς εἶναι αὐτός; Ἐκεῖνος ποὺ εἶπε· «Γιατί μὲ ὀνομάζετε, Κύριε, καὶ δὲν κάνετε τὸ θέλημα τοῦ Πατέρα μου;»¹⁶, δηλαδή τὴ διδασκαλία τοῦ Σωτήρα, ποὺ εἶναι ἡ πνευματικὴ τροφή καὶ τὸ ποτό μας, ποὺ δὲν γνωρίζει δίψα, «νερὸ ζωῆς»¹⁷ γνωστικῆς. Ναί, λένε, ἡ γνώση εἰπώθηκε δημιουργεῖ ἔπαρση. Σ' αὐτούς λέμε· Ἴσως γεννᾶ ὑπεροψία ἡ φαινομενικὴ γνώση, ἂν κανένας θελήσει νὰ ἐρμηνεύσει τὴ λέξη 'φυσιοῖ' ὡς 'γεννᾶ ὑπεροψία'. Ἄν ὅμως, ποὺ εἶναι τὸ σωστότερο, ὁ λόγος τοῦ ἀποστόλου δείχνει τὸ νὰ φρονοῦμε μεγαλοπρεπῶς καὶ ἀληθῶς, ἡ ἀπορία βρίσκει τὴ λύση τῆς. Θὰ ἐπιβεβαιώσομε λοιπὸν τὸ λόγο ἀκολουθώντας τὶς Γραφές.

«Ἡ σοφία», λέει ὁ Σολομών, «προξένησε ἔπαρση στὰ παιδιά τῆς»¹⁸. Δὲν προξένησε βέβαια ὁ Κύριος ὑπεροψία στὰ παιδιά κατὰ τὴ διδασκαλία του, ἀλλὰ πεποίθηση στὴν ἀλήθεια καὶ τὸ νὰ ἔχει κανεὶς ὑψηλὸ φρόνημα μὲ τὴ γνώση ποὺ παραδίδουν οἱ Γραφές, καὶ παράλληλα τὸν κάνει νὰ εἶναι ὑπεροπτικὸς σὲ ἐκεῖνα ποὺ παρασύρουν στὴν ἁμαρτία, πράγμα ποὺ σημαίνει ἡ ἔκφραση 'ἐμφυσίωσε'· ὅτι δηλαδή μὲ ὅσα διδάσκει ἐμφύτευσε στὰ παιδιά ποὺ μαθητεῦν τὴ μεγαλοπρέπεια τῆς σοφίας. Ἐπίσης λέει ὁ Ἀπόστολος· «Καὶ θὰ δῶ ὄχι ποιὸς εἶναι ὁ λόγος τῶν φουσκωμένων ἀπὸ ἔπαρση, ἀλλὰ ποιὰ εἶναι ἡ δύναμή τους»¹⁹, δηλαδή ἂν κατανοεῖτε τὶς Γραφές 'μὲ ὑψηλὸ φρόνημα' (ὅπως καὶ στ' ἀλήθεια εἶναι· καὶ μεγαλῦτερο ἀπὸ τὴν ἀλήθεια δὲν ὑπάρχει). Ἐδῶ δηλαδή εἶναι ἡ δύναμη τῶν φουσκωμένων ἀπὸ ἔπαρση παιδιῶν τῆς σοφίας. Δηλαδή, Θὰ μάθω, λέει, ἂν μεγαλοφρονεῖτε δίκαια γιὰ τὴ γνώση. Γιατὶ σύμφωνα μὲ τὸν Δαβίδ, «Εἶναι γνωστὸς στὴν Ἰουδαία ὁ Θεός»²⁰, δηλαδή στοὺς Ἰσραηλίτες μ' ἐπίγνωση. Γιατὶ ἡ λέξη "Ἰουδαία" ἐρμηνεύεται ὡς "ἐξομολόγηση". Εὐλόγα λοιπὸν εἰπώθηκε ἀπὸ τὸν Ἀπόστολο ὅτι τὰ «δὲν θὰ μοιχεύσεις, δὲν θὰ κλέψεις, δὲν θὰ ἐπιθυμήσεις» καὶ ὅποια ἄλλη ἐντολὴ, συγκεφαλαιώνονται σ' αὐτὸν τὸ λόγο, ποὺ λέει «Θὰ ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὅπως τὸν ἑαυτό σου»²¹. Δὲν πρέπει δηλαδή ποτέ, ὅπως κάνουν ὅσοι ἀκολουθοῦν τὶς αἰρέσεις, νὰ μοιχεύουν τὴν ἀλήθεια, οὔτε νὰ κλέπτουν τὸν κανόνα τῆς Ἐκκλησίας, παραδινόμενοι στὶς ἴδιες τους τὶς ἐπιθυμίες καὶ φιλοδοξίες πρὸς ἑξάπατηση τῶν πλησίον τους, τοὺς ὁποίους πρέπει νὰ διδάσκουν νὰ ἐπιμένουν στὴν ἴδια τὴν ἀλήθεια ἀγαπώντας τὴν περισσότερο ἀπὸ κάθετι

σθαι διδάσκειν προσήκει. Εἴρηται γοῦν ἄντικρυς· «Ἀναγγείλατε ἐν τοῖς ἔθνεσι τὰ ἐπιτηδεύματα αὐτοῦ», ἵνα μὴ κριθῶσιν, ἀλλὰ ἐπιστραφῶσιν οἱ προακηκοότες. Ὅσοι δὲ «ταῖς γλώσσαις αὐτῶν δολιοῦσιν», ἔγγραφα ἔχουσι τὰ ἐπιτίμια.

5

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΖ΄.

Ποῖα τὰ διακρίνοντα τὴν ἀληθινὴν πίστιν ἀπὸ τῆς αἰρέσεως, καὶ ποία ἡ πρὸ τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς αἰρέσεως παράδοσις.

Οἱ τοίνυν τῶν ἀσεβῶν ἀπτόμενοι λόγων, ἄλλοις τε ἐξᾶρχοντες, 10 μὴδὲ εὖ τοῖς λόγοις τοῖς θείοις, ἀλλὰ ἐξημαρτημένως συγχρώμενοι, οὔτε αὐτοὶ εἰσίσαιν εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, οὔτε οὓς ἐξηπάτησαν ἐῷσι τυγχάνειν τῆς ἀληθείας. Ἄλλ' οὐδὲ τὴν κλεῖν ἔχοντες αὐτοὶ τῆς εἰσόδου, ψευδῆ δὲ τινα καί, ὡς φησιν ἡ συνήθεια, ἀντικλεῖδα, δι' ἧς οὐ τὴν αὐλαίαν ἀναπετάσαντες, ὥσπερ ἡμεῖς διὰ τῆς τοῦ 15 Κυρίου παραδόσεως εἰσείμεν, παράθυρον δὲ ἀνατεμόντες καὶ διορύξαντες λάθρα τὸ τειχίον τῆς Ἐκκλησίας, ὑπερβαίνοντες τὴν ἀλήθειαν, μυσταγωγοὶ τῆς τῶν ἀσεβῶν ψυχῆς καθίστανται. Ὅτι γὰρ μεταγενεστέρας τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας τὰς ἀνθρωπίνας συνηλύσεις πεποιήκασι, οὐ πολλῶν δεῖ λόγων. Ἡ μὲν γὰρ τοῦ Κυρίου κατὰ τὴν πα- 20 ρουσίαν διδασκαλία ἀπὸ Αὐγούστου καὶ Τιβερίου καίσαρος ἀρξαμένη, μεσοῦντων τῶν Αὐγούστου χρόνων τελειοῦται, ἡ δὲ τῶν ἀποστόλων αὐτοῦ μέχρι γε τῆς Παύλου λειτουργίας ἐπὶ Νέρωνος τελειοῦται, κάτω δὲ περὶ τοὺς Ἀδριανοῦ τοῦ βασιλέως χρόνους οἱ τὰς αἰρέσεις ἐπινοήσαντες γεγόνασι, καὶ μέχρι γε τῆς Ἀντωνίου τοῦ πρεσβυτέρου 25 διέτειναν ἡλικίας, καθάπερ ὁ Βασιλείδης, καὶ Γλαυκίαν ἐπιγράφεται διδάσκαλον, ὡς αὐχοῦσιν αὐτοί, τὸν Πέτρου ἐρμηνέα. Ὡσαύτως δὲ καὶ Οὐαλεντῖνον Θεοδᾶ διακηκοέναι φέρουσιν· γνώριμος δ' οὗτος ἐγεγόνει Παύλου. Μαρκίων γάρ, κατὰ τὴν αὐτὴν αὐτοῖς ἡλικίαν γενόμενος, ὡς πρεσβύτης νεωτέροις συνεγέτετο. Μεθ' ὃν Σίμων ἐπ' ὀλίγων 30 κηρύσσοντος τοῦ Πέτρου ὑπήκουσεν. Ὡν οὕτως ἐχόντων συμφανές ἐκ τῆς προγενεστάτης καὶ ἀληθεστάτης Ἐκκλησίας τὰς μεταγενεστέρας ταύτας καὶ τὰς ἔτι τούτων ὑποβεδηκυίας τῷ χρόνῳ κεκαινοτομησθαι παραχαραχθείσας αἰρέσεις.

Ἐκ τῶν εἰρημένων ἄρα φανερόν οἶμαι γεγενῆσθαι μίαν εἶναι τὴν

ἄλλο. Γιατί ἔχει λεχθεῖ με σαφήνεια· «Ἀναγγείλατε σὰ ἔθνη τὰ μεγαλουργήματά του»²², γιά νά μὴν κατακριθοῦν, ἀλλὰ νά ἐπιστρέψουν ὅσοι ἔχουν ἀκούσει. Ὅσοι ὅμως «μιλοῦν με γλώσσα δόλια»²³ ἔχουν τὰ ἐπιτίμια γραπτὰ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΖ'.

Ποιὰ τὰ διακρίνοντα τὴν ἀληθινὴ πίστι ἀπὸ τὴν αἵρεση, καὶ ποιὰ παράδοση προηγεῖται τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς αἵρεσης.

Ὅσοι λοιπὸν διατυπώνουν λόγους ἀσεβεῖς καὶ δίνουν ἀφορμὴ καὶ σὲ ἄλλους, καὶ δὲν χρησιμοποιοῦν ὀρθὰ τοὺς θεῖους λόγους, ἀλλὰ ἐσφαλμένα, οὔτε οἱ ἴδιοι εἰσέρχονται στὴ βασιλεία τῶν οὐρανῶν, οὔτε ἀφήνουν νά ἐπιτύχουν τὴν ἀλήθεια αὐτοὺς ποὺ ἐξαπάτησαν. Ἀλλά, ἐνῶ δὲν εἶχαν οὔτε τὸ κλειδί τῆς κύριας εἰσόδου, ἀλλὰ κάποιο ψεύτικο, ὅπως λέμε συνήθως ἀντικλείδι, με τὸ ὁποῖο δὲν ἄνοιξαν τὴ θύρα τῆς αὐλῆς, ὅπως ἐμεῖς μπαίνομε με τὴ διδασκαλία τοῦ Κυρίου, ἀλλά, δημιουργώντας παραθύρο με τὸ λαθραῖο γκρέμισμα τοῦ τοίχου τῆς Ἐκκλησίας, παρακάμπτοντας τὴν ἀλήθεια, γίνονται οἱ μυσταγωγοὶ τῆς ψυχῆς τῶν ἀσεβῶν. Γιατὶ τὸ ὅτι ἔκαναν τὰ ἀνθρώπινα διαβούλια τους μεταγενέστερα ἀπὸ τὴν καθολικὴ Ἐκκλησία, δὲν χρειάζονται πολλὰ λόγια. Ἡ διδασκαλία δηλαδὴ τοῦ Κυρίου κατὰ τὴν ἐδῶ παρουσία του, ἀρχίζοντας ἀπὸ τοὺς χρόνους τοῦ Αὐγούστου, ὀλοκληρῶνεται σὰ μέσα τῶν χρόνων τοῦ καίσαρα Τιβερίου, ἐνῶ τῶν ἀποστόλων του μέχρι τὴ διακονία τοῦ Παύλου ὀλοκληρῶνεται ἐπὶ Νέρωνος· αὐτοὶ ποὺ ἐπινόησαν τὶς αἵρέσεις ἤκημασαν ἀργότερα σὰ χρόνια τοῦ βασιλιᾶ Ἀδριανοῦ καὶ ἔφτασαν ὡς τὴν ἐποχὴ τοῦ Ἀντωνίνου τοῦ πρεσβυτέρου, ὅπως ὁ Βασιλείδης, ἀκόμα κι ἂν ἀναφέρει ὡς δάσκαλό του τὸν Γλαυκία, ὅπως αὐτοὶ καυχῶνται, ποὺ ἦταν ἐρμηνευτὴς τοῦ Πέτρου. Ἐπίσης λένε, ὅτι καὶ ὁ Οὐαλεντίνος ἄκουσε τὸν Θεοδᾶ, ποὺ ἦταν γνῶριμος τοῦ Παύλου. Ἐνῶ ὁ Μαρκίων, ποὺ ἔζησε στὴν ἴδια ἐποχὴ, συναναστρεφόταν αὐτοὺς τοὺς νεώτερους ὄντας αὐτὸς ἡλικιωμένος. Ἐπειτα ἀπὸ αὐτὸν ὁ Σίμων ἄκουσε γιὰ λίγο τὸ κήρυγμα τοῦ Πέτρου¹. Ἔτσι εἶναι τὰ πράγματα καὶ γίνεται φανερό, ὅτι τῆς προγενέστατης καὶ ἀληθέστατης Ἐκκλησίας, νεόκοπες παραχαράξεις ἀποτελοῦν οἱ μεταγενέστερες αὐτὲς αἵρέσεις καὶ οἱ ἀκόμα νεότερες ἀπὸ αὐτὲς.

Ἀπὸ ὅσα λοιπὸν εἶπαμε ἔγινε φανερό, νομίζω, ὅτι μία εἶναι ἡ ἀλη-

ἀληθῆ Ἐκκλησίαν, τὴν τῷ ὄντι ἀρχαίαν, εἰς ἣν οἱ κατὰ πρόθεσιν δίκαιοι ἐγκαταλέγονται. Ἐνὸς γὰρ ὄντος τοῦ Θεοῦ καὶ ἐνὸς τοῦ Κυρίου, διὰ τοῦτο καὶ τὸ ἄκρως τίμιον κατὰ τὴν μόνωσιν ἐπαινεῖται, μίμημα ὃν ἀρχῆς τῆς μιᾶς. Τῇ γοῦν τοῦ ἐνὸς φύσει συγκληροῦται Ἐκ-
 5 κλησία ἢ μία, ἣν εἰς πολλὰς κατατέμνειν διάζονται αἱρέσεις. Κατὰ τε οὖν ὑπόστασιν, κατὰ τε ἐπίνοιαν, κατὰ τε ἀρχὴν, κατὰ τε ἐξοχὴν μόνην εἶναί φασιν τὴν ἀρχαίαν καὶ καθολικὴν Ἐκκλησίαν, «εἰς ἐνότητα πίστεως» μιᾶς, τῆς κατὰ τὰς οἰκείας διαθήκας, μᾶλλον δὲ κατὰ τὴν
 10 διαθήκην τὴν μίαν διαφόροις τοῖς χρόνοις, ἐνὸς τοῦ Θεοῦ τῷ βουλή-
 ματι δι' ἐνὸς τοῦ Κυρίου συνάγουσαν τοὺς ἤδη κατατεταγμένους, οὓς προώρισεν ὁ Θεός, δικαίους ἐσομένους πρὸ καταβολῆς κόσμου ἐγνωκῶς. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἐξοχὴ τῆς Ἐκκλησίας, καθάπερ ἡ ἀρχὴ τῆς συστάσεως, κατὰ τὴν μονάδα ἐστίν, πάντα τὰ ἄλλα ὑπερβάλλουσα καὶ μηδὲν ἔχουσα ὁμοιον ἢ ἴσον ἑαυτῇ. Ταυτὶ μὲν οὖν καὶ εἰς ὕστερον.

15 Τῶν δ' αἱρέσεων αἱ μὲν ἀπὸ ὀνόματος προσαγορεύονται, ὡς ἡ ἀπὸ Οὐαλεντίνου καὶ Μαρκιῶνος καὶ Βασιλείδου, καὶ τὴν Μαθθίου αὐχῶσι προσάγεσθαι δόξαν· μία γὰρ ἡ πάντων γέγονε τῶν ἀποστόλων ὥσπερ διδασκαλία, οὕτως δὲ καὶ ἡ παράδοσις· αἱ δὲ ἀπὸ τόπου, ὡς οἱ Περσικοί, αἱ δὲ ἀπὸ ἔθνους, ὡς ἡ τῶν Φρυγῶν, αἱ δὲ ἀπὸ ἐνεργείας, ὡς ἡ τῶν Ἐγκρατητῶν, αἱ δὲ ἀπὸ δογμάτων ἰδιαζόντων, ὡς ἡ τῶν Δοκητῶν καὶ ἡ τῶν Αἱματιτῶν, αἱ δὲ ἀπὸ ὑποθέσεων καὶ ὧν τετιμήκασιν, ὡς Καϊανισταί τε καὶ οἱ Ὀφίανοι προσαγορευόμενοι, αἱ δὲ ἀφ' ὧν παρανόμως ἐπετηδευσάν τε καὶ ἐτόλμησαν, ὡς τῶν Σιμωνιανῶν οἱ Ἐντυχῖται καλούμενοι.

25

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΗ΄.

Συμφώνως πρὸς τὸ μυστικὸν νόημα τοῦ νόμου περὶ καθαρῶν καὶ ἀκαθάρτων ζώων δυνατόν ἐστι διακρίνεσθαι τοὺς Ἰουδαίους καὶ τοὺς αἱρετικούς ἀπὸ τῆς Ἐκκλησίας.

Ἄπὸ τῆς οὖν τινὰ ὀλίγην ὑποδείξαντες «τοῖς φιλοθεάμοσι τῆς ἀλη-
 30 θείας» ἐκ τοῦ κατὰ τὰς θυσίας νόμου περὶ τε Ἰουδαίων τῶν χυδαίων, περὶ τε τῶν αἱρέσεων μυστικῶς διακρινομένων, ὡς ἀκαθάρτων ἀπὸ τῆς

2. Ἐφ. 4, 13. 3. Ἀποκλείει τις ἀπόκρυφες παραδόσεις. 4. Τὴν δημιουργήσασθαι ὁ Εὐφράτης ὁ Περσικός. 5. Γιὰ ὅλες τις αἱρέσεις διάβασε Ἰω. Δαμασκηνοῦ τόμ. 2.

θινή Ἐκκλησία, ἡ πραγματικῶς ἀρχαία, στήν ὁποία περιλαμβάνονται οἱ δίκαιοι ἀπό πρόθεση. Ἀφοῦ ὁ Θεός εἶναι ἕνας καί ὁ Κύριος ἕνας, γι' αὐτό καί τὸ ἀπόλυτα σεβαστό ἐπαινεῖται στή μοναξιά, ἐπειδὴ εἶναι ἡ μίμηση τῆς μιᾶς ἀρχῆς. Εἶναι λοιπὸν συνδεδεμένη μὲ τὴ φύση τοῦ ἑνός ἢ μία Ἐκκλησία, τὴν ὁποία διαῶζονται νὰ τὴν κομματιάσουν σὲ πολλές αἱρέσεις. Ὡς πρὸς τὴν ὑπόσταση λοιπὸν, τὴν ἔννοια, τὴν ἀρχὴ καί τὴν ὑπεροχὴ μόνη ὑποστηρίζομε εἶναι ἡ ἀρχαία καί καθολικὴ Ἐκκλησία, ἔνωμένη μὲ μιὰ πίστη² ποὺ ἀπορρέει ἀπὸ τὶς οἰκεῖες Διαθήκες, ἡ καλύ-
τερα ἀπὸ τὴ μία Διαθήκη σὲ διάφορους χρόνους, ποὺ μὲ τὸ θέλημα τοῦ ἑνός Θεοῦ μέσω τοῦ ἑνός Κυρίου συνάγει αὐτοὺς ποὺ ἔχουν ἤδη καταταχθεῖ σ' αὐτή, τοὺς ὁποίους προόρισε ὁ Θεός νὰ σωθοῦν, προγνωρίζοντάς τους πρὶν ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τοῦ κόσμου. Ἀλλὰ καί ἡ ὑπεροχὴ τῆς Ἐκκλησίας, ὅπως ἡ ἀρχὴ τῆς σύστασής της, ἔγκειται στή μονάδα ξεπερνώντας ὅλα τὰ ἄλλα καί μὴ ἔχοντας τίποτε ἄλλο ὅμοιο ἢ ἴσο μ' αὐτήν. Γι' αὐτὰ βέβαια θὰ μιλήσω κι ἀργότερα.

Ἀπὸ τὶς αἱρέσεις ἄλλες ὀνομάζονται ἀπὸ κάποιον ὄνομα, ὅπως ἡ αἵρεση τοῦ Οὐαλεντίνου καί τοῦ Μαρκίωνα καί τοῦ Βασιλείδου, κι ἄς ἰσχυρίζονται ὅτι ἐγκολπώνονται τὴ γνώμη τοῦ Μαθθία. Βέβαια ὅλων τῶν ἀποστόλων εἶναι κοινὴ, ὅπως ἡ διδασκαλία, ἔτσι καί ἡ παράδοση³. Ἄλλες ὀνομάζονται ἀπὸ κάποιον τόπο, ὅπως ἡ αἵρεση τῶν Περσικῶν⁴, ἄλλες ἀπὸ κάποιον ἔθνος, ὅπως τῶν Φρυγῶν, ἄλλες ἀπὸ κάποια ἀσκη-
ση, ὅπως τῶν Ἐγκρατητῶν, ἄλλες ἀπὸ ὅπως ἰδιαιτέρως δογματικὲς ἀπόψεις, ὅπως ὡς αἱρέσεις τῶν Δοκητῶν καί Αἱματιτῶν, ἄλλες ἀπὸ ὑποθέσεις καί ἀπὸ τ' ἀντικείμενα τῆς τομῆς τους, ὅπως οἱ ὀνομαζόμενοι Καϊανιστῆς καί οἱ Ὀφιοῖ, καί ἄλλες ἀπὸ ὅσα παράνομα ἐπραξάν καί τόλμησαν, ὅπως ἡ αἵρεση τῶν Σιμωνιανῶν καί οἱ καλούμενοι Ἐντυχίτες⁵.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΗ'.

Σύμφωνα μὲ τὸ μυστικὸ νόημα τοῦ νόμου γιὰ καθαρὰ κι ἀκάθαρτα ζῶα μποροῦν νὰ διακριθοῦν οἱ Ἰουδαῖοι καί οἱ αἱρετικοὶ ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία.

Ἀφοῦ ὑποδείξομε ἕνα μικρὸ ἄνοιγμα γιὰ τοὺς φιλοθεάμονες τῆς ἀλήθειας ἀπὸ τὸ νόμο κατὰ τὶς θυσίες περὶ καθαρῶν καί ἀκάθαρτων ζώων τόσο γιὰ τὸν ὄχλον τῶν Ἰουδαίων ὅσο καί γιὰ τὶς αἱρέσεις ποὺ

περὶ καθαρῶν καὶ ἀκαθάρτων ζώων θείας Ἐκκλησίας, καταπαύσω-
 μεν τὸν λόγον. Τὰ μὲν γὰρ διχηλοῦντα καὶ μηρυκισμὸν ἀνάγοντα τῶν
 ἱερείων καθαρὰ καὶ δεκτὰ τῷ Θεῷ παραδίδωσιν ἢ Γραφή, ὡς ἂν εἰς
 Πατέρα καὶ εἰς Υἱὸν διὰ τῆς πίστεως τῶν δικαίων τὴν πορείαν ποιου-
 5 μένων (αὕτη γὰρ ἢ τῶν διχηλούντων ἐδραιότης), τῶν «τὰ λόγια τοῦ
 Θεοῦ» «νύκτωρ καὶ μεθ' ἡμέραν μελετώντων» καὶ ἀναπεμπαζομένων
 ἐν τῷ τῆς ψυχῆς τῶν μαθημάτων δοχεῖω, ἦν καὶ συνάσκησιν γνω-
 στικὴν ὑπάρχουσαν καθαρῶ ζώου μηρυκισμὸν ὁ νόμος ἀλληγορεῖ.
 Ὅσα δὲ μήτε ἐκάτερον μήτε τὸ ἕτερον τούτων ἔχει, ὡς ἀκάθαρτα ἀφο-
 10 ρίζει. Αὐτίκα τὰ ἀνάγοντα μηρυκισμὸν, μὴ διχηλοῦντα δέ, τοὺς Ἰου-
 δαίους αἰνίσσεται τοὺς πολλούς, οἳ τὰ μὲν λόγια τοῦ Θεοῦ ἀνά στόμα
 ἔχουσιν, τὴν δὲ πίστιν καὶ τὴν βάσιν δι' Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα παρα-
 πέμπουσιν οὐκ ἔχουσιν ἐπερειδομένην τῇ ἀληθείᾳ. Ὅθεν καὶ ὀλι-
 σθηρὸν τὸ γένος τῶν τοιούτων θρεμμάτων, ὡς ἂν μὴ σχιδανοπόδων
 15 ὄντων μηδὲ τῇ διπλῇ τῆς πίστεως ἐπερειδομένων. «οὐδεὶς γάρ»,
 φησί, «γινώσκει τὸν Πατέρα, εἰ μὴ ὁ Υἱὸς καὶ ὃς ἂν ὁ Υἱὸς ἀποκαλύ-
 ψη». Ἐμπαλὴν τε αὖ ἀκάθαρτα ὁμοίως κάκεῖνα, ὅσα διχηλεῖ μὲν, μη-
 ρυκισμὸν δὲ οὐκ ἀνάγει. Ταυτὶ γὰρ τοὺς αἰρετικοὺς ἐνδείκνυται ὀνό-
 ματι μὲν Πατρός καὶ Υἱοῦ ἐπιβεβηκότας, τὴν δὲ τῶν λογίων ἀκριβῆ
 20 σαφήνειαν λεπτοργεῖν καὶ καταλαΐνειν ἐξασθενοῦντας, πρὸς δὲ καὶ
 τὰ ἔργα τῆς δικαιοσύνης ὀλοσχερέστερον, οὐχὶ δὲ ἀκριθέστερον
 μετερχομένους, εἴ γε καὶ μετέλθοιεν. Τοιούτοις τισὶν ὁ Κύριος λέγει· «τί
 με λέγετε» Κύριε Κύριε, καὶ οὐ ποιεῖτε ἃ λέγω;». Ἀκάθαρτοι δὲ πάμ-
 παν οἳ μὴ διχηλοῦντες, μηδὲ ἀνάγοντες μηρυκισμὸν.

25 “Ὑμεῖς δ’, ὧ Μεγαρεῖς”,

φησὶν ὁ Θεογονισ,

“Οὔτε τρίτοι οὔτε τέταρτοι,

Οὔτε δυωδέκατοι, οὔτ’ ἐν λόγῳ, οὔτ’ ἐν ἀριθμῷ”,

ἀλλ’ ἢ «ὡς ὁ χνουῖς, ὃν ἐκρίπτει ὁ ἄνεμος ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς» καὶ
 30 «ὡς σταγῶν ἀπὸ κάδου».

Τούτων ἡμῖν προδιηνησμένων καὶ τοῦ ἠθικοῦ τόπου ὡς ἐν κε-
 φαλαίῳ ὑπογραφέντος, σποράδην, ὡς ὑπεσχήμεθα, καὶ διερριμμένως
 τὰ ζώπυρα τῶν τῆς ἀληθοῦς γνώσεως ἐγκατασπεύραντες δογμάτων,
 ὡς μὴ ραδίαν εἶναι τῷ περιτυχόντι τῶν ἀμνήτων τὴν τῶν ἁγίων παρα-
 35 δόσεων εὐρεσιν, μετώμεν ἐπὶ τὴν ὑπόσχεσιν. Ἐοίκασι δὲ πῶς οἳ Στρω-

1. Λευϊτ. 11, 3 ἔ.

2. Δευτ. 14, 6.

3. Ρωμ. 3, 2.

4. Ψαλμ. 1, 2.

5. Ψαλμ. 1, 4.

6. Ἦσ. 40, 15.

διακρίνονται μυστικά ἀπὸ τῆ θεία Ἐκκλησία ὡς ἀκάθαρτοι, θὰ σταματήσομε τὸ λόγο μας. Ἡ Γραφή παραδίδει¹ ὡς καθαρὰ καὶ δεκτὰ ἀπὸ τὸν Θεὸ τὰ σφάγια τὰ δίχηλα καὶ μηρυκαστικά, ἐπειδὴ οἱ δίκαιοι πορεύονται στὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸ μὲ τὴν πίστη (γιατὶ αὐτὴ εἶναι ἡ σταθερότητα ὅσων εἶναι δίχηλα), ὅσοι δηλαδὴ «τὰ λόγια τοῦ Θεοῦ»² «τὰ μελετοῦν νύχτα καὶ ἡμέρα»³ καὶ τὰ ἀναπέμπουν στὴν ὑποδοχὴ τῶν μαθημάτων τῆς ψυχῆς. Αὐτὸν τὸ μηρυκασμὸ τοῦ καθαροῦ ζώου ὁ νόμος τὸν θεωρεῖ ἀλληγορικὰ ὡς συνάσκησις γνωστικῆ. Ὅσα ὅμως δὲν ἔχουν κανένα ἀπὸ αὐτὰ τὰ δύο οὔτε τὸ ἓνα ἀπὸ τὰ δύο, τὰ ξεχωρίζει ὡς ἀκάθαρτα. Ἐπίσης μὲ ὅσα εἶναι μηρυκαστικά, ὄχι ὅμως δίχηλα, ὑπαινίσσεται τοὺς Ἰουδαίους τοὺς πολλούς, πού ἔχουν στὸ στόμα τους τὰ λόγια τοῦ Θεοῦ, δὲν ἔχουν ὅμως τὴν πίστη καὶ τὴ βάση στηριγμένη στὴν ἀλήθεια πού νὰ παραπέμπει μέσω τοῦ Υἱοῦ στὸν Πατέρα. Γι' αὐτὸ καὶ τὸ γένος αὐτῶν τῶν ζωντανῶν ἔχουν τὴν τάση νὰ γλιστροῦν, ἐπειδὴ τὰ πόδια τους δὲν εἶναι σχισμένα οὔτε στηρίζονται στὴ διπλότητα τῆς πίστεως. Γιατὶ λέει· «Κανένας δὲν γνωρίζει τὸν Πατέρα, παρὰ μόνο ὁ Υἱὸς καὶ αὐτὸς στὸν ὁποῖο ὁ Υἱὸς θὰ τὸν ἀποκαλύψει»⁴. Ἐπίσης ὁμοίως εἶναι ἀκάθαρτα καὶ ἐκεῖνα πού εἶναι δίχηλα, ἀλλὰ δὲ μηρυκάζου. Αὐτὰ βέβαια δείχνουν τοὺς αἰρετικούς πού βαδίζουν μὲ τὸ ὄνομα τοῦ Πατέρα καὶ τοῦ Υἱοῦ, εἶναι ἀδύναμοι ὅμως νὰ λεπτολογήσουν καὶ νὰ ἐξομαλύνουν τὴν ἀκριβὴ σαφήνεια τῶν λόγων, καὶ ἀκόμα ἀσκοῦν τὰ ἔργα τῆς δικαιοσύνης πιὸ ὀλοκληρωμένα κάπως, ἀλλ' ὄχι μὲ ἀκριβεία, ἐφόσον βέβαια τὰ ἀσκοῦν. Σὲ αὐτοὺς ὁ Κύριος λέει· «Γιατί μὲ προσφωνεῖτε, Κύριε Κύριε, καὶ δὲν κάνετε αὐτὰ πού σᾶς λέγω;»⁵. Ἀκάθαρτοι τελείως εἶναι ὅσοι δὲν εἶναι δίχηλοι οὔτε μηρυκάζου. Λέει ὁ Θεόγονος

“Ἐσεῖς ὅμως, Μεγαρίτες, δὲν εἶστε μήτε τρίτοι μήτε τέταρτοι οὔτε δωδέκατοι οὔτε σᾶς ἀναφέρουν οὔτε σᾶς μετροῦν”, ἀλλὰ (εἶστε) «ὅπως ἡ σκὸνὴ πού τὴν ἀποσπᾶ καὶ τὴν πετᾶ ὁ ἄνεμος, μακριὰ ἀπὸ τὸ πρόσωπο τῆς γῆς»⁶ καὶ «σάν μὰ σταγόνα ἀπὸ γεμάτο κάδο»⁶.

Ἐπειτα ἀπὸ αὐτὰ πού πραγματευθήκαμε καὶ ἀφοῦ περιγράψαμε συνοπτικὰ τὴν ἠθικὴ πλευρὰ καὶ σποραδικὰ, ὅπως ὑποσχεθήκαμε, καὶ ἀφοῦ σπείραμε ἐδῶ καὶ ἐκεῖ τὰ ζώπυρα τῶν δογμάτων τῆς ἀληθινῆς γνώσεως, ὅτι δὲν εἶναι εὐκόλη γιὰ τὸν καθένα ἀπὸ τοὺς ἀμύητους ἢ εὗρεση τῶν ἀγίων παραδόσεων, ἃς ἐπανέλθομε στὴν ὑπόσχεσή μας. Οἱ

ματεῖς οὐ παραδείσοις ἐξησκημένοις ἐκείνοις τοῖς ἐν στοίχῳ καταπε-
 φυτευμένοις εἰς ἡδονὴν ὄψεως, ὄρει δὲ μᾶλλον συσκίῳ τινὶ καὶ δασεῖ
 κυπαρίσσοις καὶ πλατάνοις δάφνη τε καὶ κισσῶ, μηλέαις τε ὁμοῦ καὶ
 ἐλαίαις καὶ συκαῖς καταπεφυτευμένῳ, ἐξεπίτηδες ἀναμειγμένης τῆς
 5 φυτείας καρποφόρων τε ὁμοῦ καὶ ἀκάρπων δένδρων διὰ τοὺς ὑφαι-
 ρεῖσθαι καὶ κλέπτειν τολμῶντας τὰ ὄρια, ἐθελούσης λανθάνειν τῆς
 γραφῆς Ἐξ ὧν δὴ μεταμοσχεύσας καὶ μεταφυτεύσας ὁ γεωργὸς ὡ-
 ραῖον κατακοσμήσει παράδεισον καὶ ἄλλος ἐπιτερές. Οὐτ' οὖν τῆς
 τάξεως οὔτε τῆς φράσεως στοχάζονται οἱ Στρωματεῖς (ὅπου γε ἐπίτη-
 10 δες καὶ τὴν λέξιν οὐχ ἼΕλληνες εἶναι βούλονται) καὶ τὴν τῶν δογμά-
 των ἐγκατασπορὰν λεληθότως καὶ οὐ κατὰ τὴν ἀλήθειαν πεποιήνται,
 φιλοπόνους καὶ εὐρετικούς εἶναι τοὺς «ἀναγιγνώσκοντας» εἴ τινες τύ-
 χοιεν παρασκευάζοντες. Πολλὰ γὰρ τὰ δελέατα καὶ ποικίλα διὰ τὰς
 τῶν ἰχθύων διαφοράς.
 15 Καὶ δὴ μετὰ τὸν ἑβδομον τοῦτον ἡμῖν Στρωματέα τῶν ἐξῆς ἀπ' ἄλ-
 λης ἀρχῆς ποιησόμεθα τὸν λόγον.

Στρωματεῖς δίνουσι κάποια ὄψη ὄχι ἐκείνων τῶν καλλιεργημένων παραδείσων καὶ φυτεμένων μὲ δέντροστοιχίας ποῦ εὐχαριστοῦν τὴν ὄραση, ἀλλὰ μάλλον μοιάζουν μὲ ἓνα κατάσκιο βουνό, ποῦ εἶναι καταφυτεμένο ἀπὸ κυπαρίσσια καὶ πλατάνια καὶ δάφνες καὶ κισσοῦς, μηλιές μαζὶ καὶ ἐλιές, μὲ ἐξεπίτηδες ἀνάμικτη φυτεία καρποφόρων μαζὶ καὶ ἄκαρπων δένδρων, ἐξαιτίας ἐκείνων ποῦ τολμοῦν ν' ἀφαιροῦν καὶ νὰ κλέβουν τοὺς ὠριμοὺς καρπούς, ἀφήνοντάς τους μὲ τὴ θέλησή της ἡ Γραφή νὰ διαφεύγουν. Ἀπὸ αὐτὰ, ἀφοῦ πάρει μοσχεύματα καὶ τὰ μεταφυτεύσει ὁ γεωργός, θὰ συγκροτήσῃ ὠραῖο παράδεισο καὶ εὐχάριστο ἄλσος. Δὲν ἐπιδιώκουν λοιπὸν οἱ Στρωματεῖς οὔτε τὴ σύνταξιν οὔτε καὶ τὴ φρασιολογίαν (τὴ στιγμὴν ποῦ καὶ οἱ Ἕλληνες ἐξεπίτηδες δὲν θέλουν νὰ εἶναι ὠραῖο τὸ λεκτικόν), καὶ τὴν ἐγκατασπορὰ τῶν δογμάτων τὴν ἔκαναν κατὰ τρόπον λανθάνοντα καὶ ὄχι ὅπως ἀπαιτοῦσε ἡ ἀλήθεια, ἐξασκῶντας τοὺς ἀναγνώστες τους νὰ εἶναι φιλόπονοι καὶ ἐπινοητικοί. Γιατὶ εἶναι πολλὰ καὶ διάφορα τὰ δολώματα ἀνάλογα μὲ τὶς διαφορὰς τῶν ψαριῶν.

Μετὰ τὸν ἑβδομὸν αὐτὸ Στρωματέα γιὰ τὰ ἀκόλουθα θὰ συνεχίσωμε τὸ λόγον μας ἀπὸ ἄλλη ἀρχή.

ΚΛΗΜΕΝΤΟΣ ΤΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΩΣ
ΣΤΡΩΜΑΤΕΩΝ ΤΩΝ ΕΙΣ ΟΚΤΩ
ΛΟΓΟΣ ΟΓΔΟΟΣ
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

Οἱ ἀσκούμενοι εἰς φιλοσοφικά καὶ θεολογικά ζητήματα
δεῖ ἐνεργεῖν, ὥστε εὐρεῖν τι τὸ βέβαιον.

Ἄλλ' οὐδὲ οἱ παλαιάτατοι τῶν φιλοσόφων ἐπὶ τὸ ἀμβισθητεῖν καὶ
ἀπορεῖν ἐφέροντο, ἢ πού γ' ἂν ἡμεῖς οἱ τῆς ὄντως ἀληθοῦς ἀντεχόμε-
νοι φιλοσοφίας, οὕς ἄντικρυς ἡ Γραφή εὐρέσεως χάριν ἐπὶ τὸ διε-
ρευνᾶσθαι τὸ ζητεῖν παρεγγυᾷ· οἱ μὲν γὰρ νεώτεροι τῶν παρ' Ἑλλησι
5 φιλοσόφων ὑπὸ φιλοτιμίας κενῆς τε καὶ ἀτελοῦς ἐλεγκτικῶς ἅμα καὶ
ἐριστικῶς εἰς τὴν ἄχρηστον ἐξάγονται φλυαρίαν, ἔμπαλιν δὲ ἡ βάρβα-
ρος φιλοσοφία τὴν πᾶσαν ἔριν ἐκβάλλουσα «ζητεῖτε», εἶπεν, «καὶ εὐ-
ρήσετε, κρούετε καὶ ἀνοιγήσεται, αἰτεῖσθε καὶ δοθήσεται ὑμῖν».
Κρούει μὲν οὖν κατὰ τὴν ζήτησιν ὁ πρὸς ἐρώτησιν καὶ ἀπόκρισιν Λό-
10 γος τὴν θύραν τῆς ἀληθείας κατὰ τὸ φαινόμενον, διοιχθέντος δὲ τοῦ
ἐμποδῶν κατὰ τὴν ἔρευναν ἐπιστημονικῆ ἐγγίνεται θεωρία. Τοῖς
οὕτως, οἷμαι, κρούουσιν ἀνοίγνυται τὸ ζητούμενον καὶ τοῖς οὕτως αἰ-
τουῖσιν τὰς πεύσεις κατὰ τὰς Γραφὰς ἐφ' ὃ θαίνουσιν ἐκ τοῦ Θεοῦ γί-
νεται, ἢ δόσις τῆς θεοδωρήτου γνώσεως καταληπτικῶς διὰ τῆς λογι-
15 κῆς ὄντως ἐκλαμπύσεως ζητήσεως. Οὐ γὰρ εὐρεῖν μὲν οἷόν τε, μὴ ζη-
τῆσαι δέ· οὐδὲ ζητῆσαι μὲν, οὐχὶ δὲ διερευνήσασθαι· οὐδὲ διερευνή-
σασθαι μὲν, οὐχὶ δὲ διαπτύξαι καὶ ἀναπετάσαι δι' ἐρωτήσεως εἰς σα-
φήνειαν ἄγοντα τὸ ζητούμενον· οὐδ' αὖ διὰ πάσης ἐξετάσεως χωρή-
σαντα μὴ οὐχὶ λοιπὸν τὸ ἔπαθλον λαβεῖν, τὴν ἐπιστήμην τοῦ ζητουμέ-
20 νου. Ἄλλ' ἔστι μὲν εὐρεῖν τὸν ζητήσαντα, ζητῆσαι δέ, εἰ οἰηθεῖη πρότε-
ρον μὴ εἰδέναι. Πόθω δὴ ἐντεῦθεν ἀγόμενος πρὸς τὴν εὐρεσιν τοῦ κα-

ΚΛΗΜΕΝΤΟΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΩΣ

ΣΤΡΩΜΑΤΕΙΣ

ΒΙΒΛΙΟ ΟΓΔΟΟ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄.

**Ὅσοι ἀσκοῦνται σὲ φιλοσοφικὰ καὶ θεολογικὰ ζητήματα
πρέπει νὰ ἐνεργοῦν ὥστε νὰ βροῦν κάτι βέβαιον.**

Ἄλλ' οὔτε οἱ παλαιότατοι ἀπὸ τοὺς φιλοσόφους ὀδηγοῦνταν στὴν ἀμφισβήτηση καὶ τὴν ἀπορία, κι ἀκόμα περισσότερο βέβαια ἡμεῖς ποὺ ἀσπαζόμαστε τὴν πράγματι ἀληθινὴ φιλοσοφία, ποὺ μᾶς παραγγέλλει ἡ Γραφή ρητὰ τὴν ἔρευνα καὶ τὴν ἀναζήτηση γιὰ χάρη τῆς εὑρεσης. Γιατὶ οἱ νεότεροι ἀπὸ τοὺς φιλοσόφους τῶν Ἑλλήνων ὀδοῦμενοι ἀπὸ κενὴ καὶ ἀτελέσφορη ἀγάπη τῶν τιμῶν παρεκκλίνουν μὲ τρόπο ἐλεγκτικὸ μαζὶ καὶ ἐριστικὸ σὲ ἄχρηστη φλυαρία, ἐνῶ ἀντίθετα ἡ βαρβαρική φιλοσοφία, ἀποβάλλοντας τὴν ὅποια ἐριστικότητα, εἶπε «ζητεῖτε καὶ θὰ βρεῖτε, χτυπᾶτε καὶ θὰ σᾶς ἀνοίχῃ, παρακαλέστε καὶ θὰ σᾶς δοθεῖ»¹. Χτυπᾷ λοιπὸν κατὰ τὸ φαινόμενο τὴ θύρα τῆς ἀλήθειας κατὰ τὴ ζήτηση ὁ λόγος ποὺ ρωτᾷει καὶ θέλει ἀπόκριση, κι ἀφοῦ ἐξουδετερωθεῖ τὸ ἐμπόδιο κατὰ τὴν ἔρευνα, δημιουργεῖται ἐπιστημονικὴ θεωρία. Σ' αὐτοὺς ποὺ μ' αὐτὸν τὸν τρόπο χτυποῦν «ἀνοίγει» (διευκρινίζεται), νομίζω τὸ ζητούμενο καὶ σ' αὐτοὺς ποὺ ἔτσι παρακαλοῦν γιὰ νὰ λάβουν ἀπάντηση σύμφωνα μὲ τὶς Γραφές τοὺς γίνεται ἀπὸ τὸν Θεὸ αὐτὸ ποὺ ζητοῦν, ἢ παραχώρηση δηλαδὴ τῆς δωρημένης ἀπὸ τὸν Θεὸ γνώσης ποὺ ἀναλάμπει καταληπτικὰ μὲ τὴν πραγματικὰ λογικὴ ἀναζήτηση. Γιατὶ δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ βρεῖ κανεὶς χωρὶς νὰ ζητήσῃ· οὔτε νὰ ζητήσῃ, χωρὶς νὰ ἐρευνήσῃ· οὔτε νὰ ἐρευνήσῃ χωρὶς ν' ἀναπτύξῃ καὶ νὰ μὴ ξεδιπλώσῃ μ' ἐρώτηση διασαφηνίζοντας αὐτὸ ποὺ ζητεῖται. Οὔτε πάλι, πραγματοποιώντας κάθε ἐξέταση, νὰ μὴ λάβῃ σὶ τέλος τὸ ἔπαθλο, τὴν ἐπιστήμη τοῦ ζητουμένου. Ἄλλὰ εἶναι δυνατὸ νὰ βρεῖ αὐτὸς ποὺ ζήτησε, καὶ νὰ ζητήσῃ, ἂν νομίσει πρωτύτερα ὅτι δὲν ξέρει.

λοῦ εὐγνωμόνως ζητεῖ, ἀφιλονείκως, ἀφιλοδόξως ἐρωτῶν μὲν καὶ ἀποκρινόμενος, πρὸς δὲ καὶ αὐτὰ ἐπισκεπτόμενος τὰ λεγόμενα. Ἐχομένους γὰρ καθήκει οὐ μόνον τῶν Γραφῶν τῶν θείων, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐννοιῶν τῶν κοινῶν τὰς ζητήσεις ποιεῖσθαι εἰς τι πέρασ ὠφέλιμον τῆς
 5 εὐρέσεως καταληγούσης Ἐκδέχεται γὰρ ἄλλος τόπος τε καὶ ὄχλος τοὺς ταραχώδεις τῶν ἀνθρώπων καὶ τὰς ἀγοραίους εὐρησιλογίας, τὸν δὲ τῆς ἀληθείας ἐραστήν τε ἅμα καὶ γνώριμον εἰρηνικὸν εἶναι κἀν ταῖς ζητήσεσι προσῆκεν, δι' ἀποδείξεως ἐπιστημονικῆς ἀφιλαύτως καὶ φιλαλήθως εἰς γνῶσιν προσιόντα καταληπτικῆν.

10

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄.

Ὅτι καὶ ἐν τῷ προηγουμένῳ. Οἱ ἐπιδιδόμενοι ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ καὶ τῇ θεολογίᾳ ἐπιδιώκειν δεῖ τὴν ἀνεύρεσιν δεδαίου τινός. Τοῦτο, φησί, δύνανται ἐπιτυχεῖν διὰ σαφῶν τινων καὶ εὐκρινῶν ὀρισμῶν τῶν τε πραγμάτων καὶ ὀνομάτων.

15 Τίς ἂν οὖν ἄλλη βελτίων ἢ ἐνεργεστέρα μέθοδος εἰς ἀρχὴν τῆς τοιαύτου εἴη ἂν διδασκαλίας ἢ τὸ προταθὲν ὄνομα λόγῳ διελθεῖν οὕτω σαφῶς ὡς πάντας ἀκολουθῆσαι τοὺς ὁμοφώνους; Ἄρ' οὖν τοιοῦτόν ἐστι τὸ ὄνομα τῆς ἀποδείξεως, οἷόν περ τὸ βλίτυρι, φωνὴ μόνον, οὐδὲν σημαίνουσα; Καὶ πῶς οὐθ' ὁ φιλόσοφος οὐθ' ὁ ρήτωρ, ἀλλ' οὐδὲ ὁ
 20 δικαστῆς ὡς ἄσημον ὄνομα προφέρεται τὴν ἀπόδειξιν, οὔτε τις τῶν δικαζομένων ἀγνοεῖ τὸ σημαινόμενον, ὅτι οὐχ ὑπάρχει; Αὐτίκα ὡς ὑποστατὸν πορίζονται τὴν ἀπόδειξιν οἱ φιλόσοφοι, ἄλλος ἄλλως. Περὶ παντός τοίνυν τοῦ ζητουμένου εἴ τις ὀρθῶς διαλαμβάνοι, οὐκ ἂν ἐφ' ἑτέραν ἀρχὴν ὁμολογουμένην μᾶλλον ἀναγάγοι τὸν λόγον, ἢ τὸ
 25 πᾶσι τοῖς ὁμοεθnéσι τε καὶ ὁμοφώνοις ἐκ τῆς προσηγορίας ὁμολογούμενον σημαίνεσθαι. Εἶτα ἐντεῦθεν ὀρμηθέντα ζητεῖν ἀνάγκη, εἰ ὑπάρχει τὸ σημαινόμενον τοῦτο περὶ οὗ ὁ λόγος εἴτε καὶ μή· ἐφεξῆς δὲ, εἴπερ ὑπάρχειν δειχθεῖη, ζητητέον τούτου τὴν φύσιν ἀκριβῶς, ὅποια τίς ἐστίν καὶ μή ποτε ὑπερβαίνει τὴν δοθεῖσαν τάξιν.

30 Ἐπεὶ δ' οὐκ ἀρκεῖ τοῦτο μόνον ἀπλῶς εἰπεῖν περὶ τοῦ ζητουμένου τὸ δόξαν (ἔξεστι γὰρ καὶ τὸν ἀντικαθιστάμενον ἐπ' ἴσης ἀνταποφύγειν)

1. βλίτυρι· ὁ ἦχος τῆς χορδῆς τῆς κιθάρας.

᾽Ωθούμενος λοιπὸν τότε ἀπὸ τὸν πόθο του νὰ βρεῖ τὸ καλὸ, ζητεῖ μὲ καλὴ διάθεση, ρωτώντας καὶ ἀποκρινόμενος χωρὶς νὰ φιλονεικεῖ καὶ χωρὶς ἀγάπη πρὸς τὴ δόξα, καὶ ἐπὶ πλέον ἐξετάζοντας καὶ τὰ ἴδια τὰ λεγόμενα. Γιατὶ δὲν πρέπει νὰ στηριζόμεστε μόνο στὶς θεῖες Γραφές, ἀλλὰ νὰ ἐξετάζομε καὶ τὶς κοινὲς γνῶμες, ὥστε καὶ νὰ καταλήγει ἡ εὕρεση σὲ ἓνα ὠφέλιμο τέλος. Γιατὶ τοὺς ἀνθρώπους πού ἀγαποῦν τὶς ταραχές καὶ ἐπιχειρηματολογίες τῆς ἀγορᾶς τοὺς περιμένει ἄλλος τόπος καὶ ὄχλος, ἐνῶ ὁ ἐραστής καὶ φίλος τῆς ἀλήθειας πρέπει νὰ εἶναι εἰρηνικός, καὶ στὶς συζητήσεις νὰ βαδίζει μὲ ἀπόδειξη ἐπιστημονικὴ χωρὶς ἐγωισμό, μὲ ἀγάπη τῆς ἀλήθειας στὴν ἐπιστημονικὴ γνῶση.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β΄.

᾽Ο,τι καὶ στὸ προηγούμενο· ὅσοι ἐπιδίδονται στὴ φιλοσοφία καὶ τὴ θεολογία πρέπει νὰ ἐπιδιώκουν νὰ βροῦν κάτι τὸ βέβαιο. Κι αὐτό, λέει, μποροῦν νὰ τὸ ἐπιτύχουν μὲ ὀρισμοὺς σαφεῖς καὶ εὐκρινεῖς τόσο τῶν πραγμάτων ὅσο καὶ τῶν ὀνομάτων.

Ποιὰ ἄλλη μέθοδος θὰ ἦταν καλύτερη καὶ πιὸ ἀποτελεσματικὴ στὴν ἀρχὴ αὐτῆς τῆς διδασκαλίας, ἀπὸ τὸ νὰ ἐξετάσει λογικὰ τὸ ὄνομα πού προτάθηκε μὲ τέτοια σαφήνεια, ὥστε νὰ τὸ ἀποδεχτοῦν ὅλοι ὅσοι ἔχουν τὴν ἴδια γλῶσσα; Ἄραγε λοιπὸν τέτοιο εἶναι τὸ ὄνομα τῆς ἀπόδειξης, ὅπως τὸ βλίτυρι¹, ἓνα φῶνημα μόνο πού δὲν σημαίνει τίποτε; Καὶ πῶς καὶ ὁ φιλόσοφος καὶ ὁ ρήτορας, ἀλλὰ καὶ ὁ δικαστής, δὲν προφέρει τὴν ἀπόδειξη σὰν δίχως σημασία ὄνομα, οὔτε κανέναν ἀπὸ τοὺς δικαζόμενους ἀγνοεῖ τὴ σημασία, ἀφοῦ δὲν ὑπάρχει; Ἐπίσης οἱ φιλόσοφοι προσπαθοῦν νὰ βροῦν τὴν ἀπόδειξη σὰν κάτι πού ὑφίσταται καθέναν διαφορετικά. Γιὰ κάθε ζητούμενο λοιπὸν, ἂν κανεὶς ἀσχολεῖται ὀρθά, δὲν θὰ συνδέσει τὸ λόγο μὲ ἄλλη ὁμολογούμενη ἀρχή, παρὰ μὲ ἐκεῖνο τὸ σημαινόμενο πού ἀπὸ τὴν ὀνομασία ὁμολογοῦν ὅλοι οἱ ὁμοεθνεῖς καὶ οἱ ὁμόγλωσσοι. Ἐτσι, ξεκινώντας ἀπὸ ἐδῶ, εἶναι ἀνάγκη νὰ ζητοῦμε, ἂν ὑπάρχει ἢ ὄχι αὐτὸ τὸ σημαινόμενο γιὰ τὸ ὁποῖο γίνεται λόγος. Στὴ συνέχεια, ἂν ἀποδειχθεῖ ὅτι ὑπάρχει, πρέπει ν' ἀναζητήσομε τὴν ἀκριβὴ φύση του, ποιὰ εἶναι δηλαδὴ καὶ μήπως ὑπερβαίνει τὴν τάξην πού τοῦ δόθηκε.

Ἐπειδὴ ὅμως δὲ φτάνει νὰ λεχθεῖ ἀπλὰ αὐτὸ μονάχα γιὰ τὸ ζητούμενο, ἢ ἀπλὴ γνῶμη δηλαδὴ (γιατὶ μπορεῖ καὶ ὁ ἀντίθετος νὰ πεῖ ἐξί-

σθαι ὃ βούλεται), ἀλλὰ πιστώσασθαι χρὴ τὸ λεχθέν, εἰ μὲν εἰς ὁμοίως ἀμφισβητούμενον ἀναφέροιο αὐτοῦ ἢ κρίσις, κακείνου πάλιν ὁμοίως εἰς ἀμφισβητούμενον ἕτερον, εἰς ἄπειρον προδήσεται καὶ ἀναπόδεικτον ἔσται, εἰ δ' εἰς ὁμολογούμενον ἅπασιν ἢ τοῦ μὴ ὁμολογουμένου
 5 πίσις ἀναφέροιο, ἐκεῖνο τὴν ἀρχὴν τῆς διδασκαλίας ποιητέον. Πᾶν οὖν τὸ προβληθὲν ὄνομα μεταλαμβάνειν τῆς σκέψεως, ἀρχὴν μὲν τῆς διδασκαλίας ἐσόμενον, ἐξηγησόμενον δὲ τὴν τῶν ζητουμένων εὗρεσιν. Φέρε οὖν προβεβλήσθω ὁ ἥλιος τοῦνομα. Φασὶν οὖν οἱ Στωϊκοὶ τοῦτ' εἶναι, Ἐναμμα νοερὸν ἐκ θαλαττίων ὑδάτων. Ἐρ' οὐκ ἀσαφέστερος
 10 ὁ λόγος αὐτοῦ τοῦ ὀνόματος, ἄλλης ἀποδείξεως δεόμενος, εἰ ἀληθὴς ἔστιν; Ἄμεινον οὖν εἰπεῖν κοινῶ καὶ σαφεῖ τῷ λόγῳ ἥλιον ὀνομάζεσθαι "τὸ λαμπρότατον τῶν κατ' οὐρανὸν ἰόντων". πιστότερος γάρ, οἶμαι, καὶ σαφέστερος καὶ πᾶσιν ὁμοίως ὁμολογούμενος ὁ λόγος οὗτος.

15

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ.

Ἡ ἀπόδειξις ἐν τοῖς φιλοσοφικοῖς ἐλέγχοις, καὶ ποία ἢ δυνατότης διακρίσεως αὐτῆς ἀπὸ τὸν συλλογισμόν.

Ἐσαύτως δὲ καὶ τὴν ἀπόδειξιν πάντες ἄνθρωποι ὁμολογήσαιεν
 20 ἂν λόγον εἶναι τοῖς ἀμφισβητούμενοις ἐκ τῶν ὁμολογουμένων ἐκπορίζοντα τὴν πίστιν. Οὐ μόνον δὲ ἀπόδειξις καὶ πίστις καὶ γνῶσις, ἀλλὰ καὶ πρόγνωσις λέγεται διχῶς, ἢ μὲν ἐπιστημονικὴ τε καὶ βεβαία, ἄλλη δὲ μόνον ἐλπιστικὴ. Κυριώτατα μὲν οὖν ἀπόδειξις λέγεται ἢ τὴν ἐπιστημονικὴν πίστιν ἐντιθεῖσα ταῖς τῶν μανθανόντων ψυχαῖς, δοξα-
 25 στικὴ δὲ ἢ ἑτέρα, ὡς καὶ ἄνθρωπος ὁ μὲν ὄντως ἄνθρωπος ὁ τὰς κοινὰς φρένας κεκτημένος, ὁ δὲ ἄγριος καὶ θηριώδης. Οὕτω τοι καὶ ὁ κωμικὸς ἔλεγεν

“Ὡς χαρίεν ἐστὶν ἄνθρωπος, ἔστ' ἂν ἄνθρωπος ἦ”.

Καὶ ἐπὶ βοῶς καὶ ἵππου καὶ κυνὸς ὁ αὐτὸς λόγος παρὰ τὴν ἀρετὴν τοῦ
 30 ζῴου ἢ κακίαν. Εἰς γὰρ τὴν τοῦ γένους τελειότητα βλέποντες ἐπὶ τὰ κυριώτατα τῶν σημαινομένων ἐρχόμεθα. Αὐτίκα ἰατρὸν νοοῦμεν ᾧ

σου αὐτὸ πού θέλει), ἀλλὰ πρέπει καὶ νὰ ἐπιβεβαιωθεῖ ὁ λόγος, ἂν λοιπὸν ἡ κρίση του ἀναφέρεται σὲ ὅμοια ἀμφισβητούμενη ἄποψη, καὶ ἐκείνου πάλι ἡ κρίση ὅμοια σὲ ἄλλη ἀμφισβητούμενη, τὸ πρᾶγμα θὰ προχωρήσει στὸ ἄπειρο καὶ θὰ μείνει ὁ λόγος ἀναπόδεικτος, ἂν ὅμως ἡ πίστη τοῦ μὴ ὁμολογούμενου ἀναφέρεται σὲ κάτι ὁμολογούμενο ἀπὸ ὕλη, πρέπει σ' αὐτὸ τὸ τελευταῖο νὰ γίνῃ ἡ ἀρχὴ τῆς διδασκαλίας. Κάθε λοιπὸν ὄνομα πού προτείνεται πρέπει νὰ τὸ χρησιμοποιοῦμε σὲ λόγο πού ὁμολογεῖται καὶ εἶναι σαφῆς γιὰ ὅσους μετέχουν στὴν ἀναζήτηση, πού θὰ γίνῃ ἀρχὴ τῆς διδασκαλίας καὶ θὰ ὀδηγήσει στὴν εὕρεση αὐτῶν πού ζητοῦνται. Ἐμπρὸς λοιπὸν ἅς προτείνουμε τὸ ὄνομα ἥλιος. Αὐτός, λένε οἱ Στωϊκοί, εἶναι «μιὰ φωτιὰ ἀπὸ νερὰ τῆς θάλασσας, προικισμένη μὲ νόηση. Δὲν εἶναι λοιπὸν ἀρκετὰ ἀσαφῆς ἡ σημασία αὐτοῦ τοῦ ὀνόματος, ὥστε νὰ χρειάζεται ἄλλη ἀπόδειξη, γιὰ νὰ δειχθεῖ ἂν εἶναι ἀληθινὴ; Εἶναι λοιπὸν προτιμότερο νὰ ποῦμε μὲ κοινὸ καὶ σαφὴ λόγο, ὅτι ἥλιος ὀνομάζεται “τὸ λαμπρότατο σῶμα ἀπὸ ὅσα κινοῦνται στὸν οὐρανό”. Γιατὶ εἶναι, νομίζω, πιὸ ἀξιόπιστος καὶ πιὸ σαφῆς καὶ ὅμοια ὁμολογεῖται ἀπὸ ὅλους ὁ λόγος αὐτός.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ'.

Ἡ ἀπόδειξη στοὺς φιλοσοφικοὺς ἐλέγχους, καὶ πῶς μπορεῖ νὰ διακριθεῖ ἀπὸ τὸν συλλογισμό.

Καὶ ἡ ἀπόδειξη ἐπίσης ὅλοι οἱ ἄνθρωποι θὰ ὁμολογήσουν, ὅτι εἶναι ἓνας λόγος πού ἐκπορίζεται τὴν πίστη γιὰ τὰ ἀμφισβητούμενα ἀπὸ τὰ ὁμολογούμενα. Καὶ δὲν λέγεται μόνο ἀπόδειξη καὶ πίστη καὶ γνώση, ἀλλὰ καὶ πρόγνωση μὲ διπλὴ σημασία, ἐπιστημονικὴ καὶ ἀναμφισβήτητη ἢ μία, καὶ ἡ ἄλλη στηριγμένη στὴν ἐλπίδα. Κυριότατα ὅμως ἀπόδειξη λέγεται αὐτὴ πού ἐμβάλλει στὶς ψυχὰς ἐκείνων πού μαθαίνουν τὴν ἐπιστημονικὴ πίστη· ἡ ἄλλη λέγεται δοξαστικὴ· ὅπως καὶ ὁ ἄνθρωπος, ὁ ἓνας εἶναι πραγματικὸς ἄνθρωπος, ὅποιος δηλαδὴ ἔχει τὸν κοινὸ νοῦ, καὶ ὁ ἄλλος εἶναι ἄγριος καὶ θηριώδης. Ἔτσι λέει καὶ ὁ κωμικὸς ποιητής:

“Πολὺν χαριτωμένος ὁ ἄνθρωπος, ὅταν εἶναι ἄνθρωπος”.

Καὶ γιὰ τὸ βόδι καὶ τὸ ἄλογο καὶ τὸ σκυλί ἰσχύει ὁ ἴδιος λόγος, ἀνάλογα μὲ τὴν ἀρετὴ ἢ τὸ ἐλάττωμα τοῦ ζώου. Ἀποβλέποντας βέβαια στὴν τελειότητα τοῦ γένους, ἐπισημαίνομε τὰ κυριότατα ἀπὸ τὰ σημαινόμε-

μηδὲν τῆς ἰατρικῆς δυνάμεως ἐνδεῖ, γνωστικὸν δὲ ὧ̄ μηδὲν λείπει τῆς ἐπιστημονικῆς εἰδήσεως. Καὶ διαφέρει ἐνδειξις συλλογισμοῦ, ἧ̄ τὸ μὲν ἐνδεικνύμενον ἐνός ἐστι δηλωτικόν, ἐν ὑπάρχον καὶ αὐτό, ὡς τοῦ μηκέτι εἶναι παρθένον ἐνδειξιν εἶναι τὸ κύειν φασμέν, τὸ δὲ συλλογισμῶ
 5 λαμβανόμενον, ἐν ὑπάρχον, ἔπεται πλείοσιν, ὡς τοῦ Πύθωνα προδιδόναι Βυζαντίους, εἰ οὕτως ἔτυχεν, οὐχ ἔν, ἀλλὰ πλείω λαμβάνεται τὰ δηλωτικά. Καὶ τὸ μὲν περαίνειν ἐξ ὁμολογουμένων συλλογίζεσθαι ἐστίν, τὸ δέ γε ἐξ ἀληθῶν τι περαίνειν ἀποδεικνύειν ἐστίν, ὥστ' εἶναι σύνθετόν τινα τῆς ἀποδείξεως τὴν ὄνησιν, ἔκ τε τοῦ τὰ λαμβανόμενα
 10 πρὸς τὰ ζητούμενα ἀληθῆ λαμβάνειν, καὶ τοῦ τὸ συμπέρασμα αὐτοῖς ἀκόλουθον ἐπιφέρεσθαι. Εἰ δὴ τοι μὴ ὑπάρχοι τὸ πρότερον, ἧ̄ μὴ ἔποιτο αὐτῷ τὸ δεύτερον, οὐκ ἀπέδειξε μὲν, συνελογίσαστο δέ. Τὸ μὲν γὰρ οἰκεῖον ἐπενεγκεῖν συμπέρασμα τοῖς λήμμασιν συλλογίσασθαι μόνον ἐστίν, τὸ δὲ καὶ τῶν λημμάτων ἕκαστον ὑπάρχειν ἀληθές οὐ
 15 συλλογίσασθαι μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀποδεδειχέναι. Περαίνειν δ' ἐστίν, ὡς καὶ ἐκ τοῦ ὀνόματος δῆλον, τὸ ἄγειν ἐπὶ τὸ πέρασ. Ἔστι δὲ δήπου πέρασ ἐν ἐκάστῳ λόγῳ τὸ ζητούμενον, ὃ δὴ καὶ συμπέρασμα καλεῖται. Οὐδεὶς δὲ ἀπλοῦς καὶ πρῶτος λόγος ὀνομάζεται συλλογισμὸς, καὶ ἀληθῆς ἧ̄, ἀλλ' ἐστὶ τοῦλάχιστον ἐκ τριῶν τοιούτων σύνθετον, δυεῖν
 20 μὲν ὡς λημμάτων, ἐνός δὲ ὡς συμπεράσματος.

Ἦτοι δὲ πάντα ἀποδείξεως δεῖται ἧ̄ καὶ τινα ἐξ αὐτῶν ἐστὶ πιστά. Ἀλλ' εἰ μὲν τὸ πρότερον, ἐκάστης ἀποδείξεως ἀπόδειξιν αἰτοῦντες εἰς ἄπειρον ἐκθησόμεθα, καὶ οὕτως ἀνατραπήσεται ἡ ἀπόδειξις εἰ δὲ τὸ
 δεύτερον, ταῦτα αὐτὰ τὰ ἐξ αὐτῶν πιστὰ τῶν ἀποδείξεων ἀρχαὶ γενή-
 25 σονται. Αὐτίκα οἱ φιλόσοφοι ἀναποδείκτους ὁμολογοῦσι τὰς τῶν ὄλων ἀρχάς. Ὡστ', εἶπερ ἐστὶν ἀπόδειξις, ἀνάγκη πᾶσα πρότερον εἶναί τι πιστὸν ἐξ ἑαυτοῦ, ὃ δὴ πρῶτον καὶ ἀναπόδεικτον λέγεται. Ἐπὶ τὴν ἀναπόδεικτον ἄρα πίστιν ἧ̄ πᾶσα ἀπόδειξις ἀνάγεται. Εἶεν δ' ἂν καὶ ἄλλαι τῶν ἀποδείξεων ἀρχαὶ μετὰ τὴν ἐκ πίστεως πηγὴν, τὰ πρὸς
 30 αἰσθησίν τε καὶ νόησιν ἐναργῶς φαινόμενα. Τὰ μὲν γὰρ πρὸς αἰσθησίν συμβάντα ἐστὶν ἀπλᾶ τε καὶ ἅλντα, τὰ δὲ πρὸς νόησιν ἀπλᾶ τε καὶ

να. Ἐπίσης γιατρὸ θεωροῦμε ἐκεῖνον ποὺ δὲν ἔχει ἔλλειψη στὴν ἰατρικὴ κατάρτιση, καὶ γνωστικὸ ἐκεῖνον ποὺ δὲν τοῦ λείπει καθόλου ἢ ἐπιστημονικὴ γνώση. Ἡ ἔνδειξη διαφέρει ἀπὸ τὸ συλλογισμό, κατὰ τὸ ὅτι αὐτὸ ποὺ ἐνδείκνυται δηλώνει ἓνα καὶ εἶναι καὶ τὸ ἴδιο ἓνα, ὅπως τοῦ ὅτι δὲν εἶναι πιά παρθένα κάποια, ἔνδειξη εἶναι, λέμε, τὸ ὅτι κυοφορεῖ, αὐτὸ ὅμως ποὺ συλλαμβάνεται μὲ τὸ συλλογισμό, ἐνῶ εἶναι ἓνα, εἶναι ἐπακόλουθο περισσότερων, ὅπως γιὰ παράδειγμα, γιὰ τὸ ὅτι ὁ Πύθων πρόδωσε τοὺς Βυζαντίους, γιὰ τὸ ἂν ἔχει ἔτσι τὸ πράγμα δὲν εἶναι μία, ἀλλ' εἶναι πολλές οἱ ἐνδείξεις. Καὶ τὸ νὰ συμπεραίνει κανεὶς ἀπὸ ὁμολογούμενα, σημαίνει τὸ νὰ συλλογίζεται, ἐνῶ τὸ νὰ συμπεραίνει ἀπὸ ἀληθινὰ δεδομένα, σημαίνει τὸ νὰ τὰ ἀποδεικνύει. "Ὡστε ἡ ὠφέλεια τῆς ἀπόδειξης εἶναι κάποια σύνθετη ἐργασία, ἀποτελούμενη καὶ ἀπὸ τὸ ὅτι λαμβάνονται ἀληθῆ γιὰ τὰ ζητούμενα ὅσα λαμβάνονται, καὶ ἀπὸ τὸ ὅτι τὸ συμπέρασμα ἐπιφέρεται σὲ συνέπεια μ' αὐτά." Ἄν ὅμως ἡ δὲν ὑπάρχει τὸ προηγούμενο ἢ δὲν εἶναι συνέπεια τοῦ τοῦ δεύτερο, δὲν ἔγινε ἀπόδειξη, ἀλλ' ἓνας ἀπλὸς συλλογισμὸς. Τὸ νὰ βγάλει δηλαδὴ κανεὶς τὸ δικό του συμπέρασμα γιὰ τὰ ζητούμενα εἶναι μόνον συλλογισμὸς, ἂν ὅμως εἶναι καθένα ἀπὸ τὰ ζητούμενα ἀληθές, δὲν εἶναι ἀπλὸς συλλογισμὸς, ἀλλὰ καὶ ἀπόδειξη. Συμπεραίνω σημαίνει, ὅπως δηλώνει καὶ τὸ ὄνομα, φέρνω σὲ πέρας. Καὶ πέρας σὲ κάθε λόγο εἶναι τὸ ζητούμενο, ποὺ λέγεται καὶ συμπέρασμα. Κανένας λόγος ἀπλὸς καὶ πρῶτος δὲν λέγεται συλλογισμὸς, ἀκόμα καὶ ἂν εἶναι ἀληθής, ἀλλ' εἶναι σύνθετος, ἀποτελούμενος ἀπὸ τρεῖς τουλάχιστο λόγους· οἱ δύο ὡς ζητούμενα, καὶ ὁ ἓνας ὡς συμπέρασμα.

"Ὅλα λοιπὸν ἢ χρειάζονται ἀπόδειξη, ἢ καὶ μερικὰ εἶναι ἀξιόπιστα ἀπὸ τὸν ἑαυτό τους." Ἄν ἰσχύει τὸ πρῶτο, ζητώντας ἀπόδειξη κάθε μᾶς ἀπόδειξης, θὰ πᾶμε στὸ ἄπειρο, καὶ ἔτσι ἡ ἀπόδειξη θ' ἀνατραπεῖ· ἂν τὸ δεύτερο, αὐτὰ τὰ ἴδια τῶν ἀποδείξεων τὰ ἀξιόπιστα ἀπὸ τὸν ἑαυτό τους θὰ γίνουν ἀρχές. Ἐπίσης οἱ φιλόσοφοι ὁμολογοῦν, ὅτι δὲν ἀποδεικνύονται οἱ ἀρχές τῶν ὄλων. "Ὡστε, ἂν ὑπάρχει ἀπόδειξη, εἶναι ἀπόλυτη ἀνάγκη νὰ ὑπάρχει κάτι ἀξιόπιστο ἀπὸ τὸν ἑαυτό του, ποὺ λέγεται πρῶτο καὶ ἀναπόδεικτο. Ἡ κάθε ἀπόδειξη λοιπὸν ἀνάγεται στὴν ἀναπόδεικτη πίστη. Εἶναι δυνατὸ νὰ ὑπάρχουν καὶ ἄλλες ἀρχές τῶν ἀποδείξεων μετὰ τὴν πηγὴ ποὺ ξεκινᾷ ἀπὸ τὴν πίστη, ὅσα φαίνονται καθαρὰ μὲ τὴν αἴσθησι καὶ τὴ νόησι. "Ὅσα δηλαδὴ συμβαίνουν στὴν αἴσθησι εἶναι ἀπλᾶ καὶ ἄλυτα, ὅσα στὴ νόησι εἶναι ἀπλᾶ καὶ

λογικά καὶ πρώτα, τὰ δὲ ἐξ αὐτῶν γεννώμενα σύνθετα μὲν, οὐδὲν δ' ἤττον ἐναργῆ καὶ πιστὰ καὶ λογικώτερα τῶν πρώτων. Ἀκολούθου καὶ μαχομένου οὖν ἔστιν, ἣνπερ ἰδίαν λόγου δύναμιν πεφυκυῖαν ἅπαντες ἔχομεν φύσει. Ἐὰν οὖν τις εὐρεθῆ λόγος τοιοῦτος οἷος ἐκ τῶν ἤδη
 5 πιστῶν τοῖς οὐπω πιστοῖς ἐκπορίζεσθαι τὴν πίστιν δυνάμενος, αὐτὸν τοῦτον εἶναι φήσομεν οὐσίαν ἀποδείξεως. Εἴρηται δὲ ὡς καὶ τὸ τῆς πίστεως καὶ τὸ τῆς ἀποδείξεως γένος διττόν, τὸ μὲν πειθῶ μόνον ταῖς ψυχαῖς τῶν ἀκουόντων, τὸ δὲ ἐπιστήμην ἀπερογαζόμενον. Εἰ μὲν οὖν ἐκ τῶν πρὸς αἴσθησιν καὶ νόησιν ἐναργῶν ἄρξαιτό τις, κἄπειτα τὸ
 10 οἰκειῶν ἐπενέγκοι συμπέρασμα, ὄντως ἀποδείκνυσιν· εἰ δ' ἐξ ἐνδόξων μόνον, οὐ μὴν πρώτων γε, τουτέστιν οὔτε πρὸς αἴσθησιν οὔτε πρὸς νόησιν ἐναργῶν, εἰ μὲν οἰκειῶν ἐπιφέροι συμπέρασμα, συλλογιεῖται μὲν, οὐ μὴν ἐπιστημονικὴν γε ποιήσεται τὴν ἀπόδειξιν· εἰ δ' οὐκ οἰκειῶν, οὐδὲ συλλογιεῖται τὴν ἀρχήν.

15 Διαφέρει δ' ἀναλύσεως ἀπόδειξις· ἕκαστον μὲν γὰρ τῶν ἀποδεικνυμένων διὰ τινῶν ἀποδεικνυμένων ἀποδείκνυται, προαποδεδειγμένων κἀκείνων ὑφ' ἑτέρων, ἄχρις ἂν εἰς τὰ ἐξ ἑαυτῶν πιστὰ ἀναδράσωμεν ἢ εἰς τὰ πρὸς αἴσθησιν τε καὶ νόησιν ἐναργῆ, ὅπερ ἀνάλυσις ὀνομάζεται· ἀπόδειξις δὲ ἔστιν, ὅταν ἀπὸ τῶν πρώτων τις εἰς τὸ ζη-
 20 τούμενον ἀφικνηῆται διὰ πάντων τῶν ἐν μέσῳ. Χρὴ τοίνυν τὸν ἀποδεικτικὸν ἄνδρα τῆς μὲν ἀληθείας ὡς τῶν λημμάτων πολλὴν ποιήσασθαι πρόνοιαν, τῶν δὲ ὀνομάτων ἀφροντιστεῖν, εἴτε ἀξιώματά τις ἐθέλοι καλεῖν εἴτε προτάσεις εἴτε λήμματα, ὁμοίως δὲ καὶ τοῦ τίνων ὑποκειμένων τι περαίνεται, πολλὴν ὡσαύτως πεποιῆσθαι τὴν πρόνοιαν, εἴτε
 25 δὲ περαίνοντα λόγον εἴτε περαντικὸν εἴτε συλλογιστικὸν ἐθέλοι τις ὀνομάζειν αὐτόν, ἥκιστα φροντίζειν. Δύο γὰρ ταῦτα ἐν ἅπασιν χρῆναί φημι τὸν ἀποδεικτικὸν φυλάττειν, τὰ μὲν λήμματα ἀληθῆ λαμβάνειν, ἀκόλουθον δ' αὐτοῖς ἐπιφέρειν τὸ συμπέρασμα, ὅπερ τινὲς καὶ ἐπιφορὰν καλοῦσιν, τὸ ἐπιφερόμενον τοῖς λήμμασιν. Περὶ παντὸς τοῦ
 30 ζητουμένου καθ' ἕκαστον πρόβλημα διαφόρων μὲν δεῖ τῶν λημμάτων,

λογικὰ καὶ πρῶτα, ἐνῶ αὐτὰ ποῦ γίνονται ἀπὸ αὐτὰ εἶναι βέβαια σύνθετα, ὄχι ὅμως λιγότερο σαφὴ καὶ ἀξιόπιστα καὶ λογικότερα ἀπὸ τὰ πρῶτα. Ἡ λογικὴ λοιπὸν δύναμη, τὴν ὁποία ὅλοι ἔχομε φυτεμένη μέσα μας ἀπὸ τὴ φύση μας, εἶναι δύναμη λογικῆς ἀκολουθίας καὶ ἀντίστασης. Ἄν λοιπὸν βρεθεῖ κάποιος λόγος τέτοιος ποῦ μπορεῖ νὰ προσποριστεῖ τὴν πίστη γιὰ τὰ μὴ ἀξιόπιστα ἀκόμα, ἀπὸ τὰ ἤδη ἀξιόπιστα, αὐτὸς ὁ ἴδιος λόγος θὰ ποῦμε ὅτι εἶναι ἡ οὐσία τῆς ἀπόδειξης. Ἐχει λεχθεῖ, ὅτι τὸ εἶδος καὶ τῆς πίστεως καὶ τῆς ἀπόδειξης εἶναι διπλό· τὸ ἓνα ἀπλὴ πειθῶ στὶς ψυχὰς ἐκείνων ποῦ ἀκοῦν, ἐνῶ τὸ ἄλλο δημιουργεῖ τὴ γνώση. Ἄν ἀρχίσει λοιπὸν κανεὶς ἀπὸ τὰ φανερά καὶ σαφὴ τῆς αἴσθησης καὶ τῆς νόησης, καὶ ἔπειτα διατυπώσῃ τὸ συμπέρασμα του, κάνει ἀπόδειξη πραγματικὴ, ἂν ὅμως ἀρχίσει ἀπὸ γινώμενες, ὄχι ἀπὸ τὰ πρῶτα, δηλαδὴ οὔτε ἀπὸ τὰ φανερά καὶ σαφὴ τῆς αἴσθησης οὔτε καὶ τῆς νόησης, καὶ διατυπώσῃ τὸ δικό συμπέρασμα, θὰ κάνει βέβαια τὸ συλλογισμό του, δὲν θὰ κάνει ὅμως ἐπιστημονικὴ τὴν ἀπόδειξη· ἂν ὅμως δὲν εἶναι τὸ συμπέρασμα δικό του, οὔτε καὶ συλλογισμό θὰ κάνει ἀπὸ τὴν ἀρχή.

Ἡ ἀπόδειξη διαφέρει ἀπὸ τὴν ἀνάλυση. Καθένα δηλαδὴ ἀπὸ αὐτὰ ποῦ ἀποδεικνύονται ἀποδεικνύεται μὲ κάποια ποῦ ἀποδεικνύονται, καὶ ποῦ καὶ αὐτὰ ἔχουν προαποδειχθεῖ ἀπὸ ἄλλα, ἐωσότου φτάσομε σὲ ὅσα ἀπὸ αὐτὰ εἶναι ἀξιόπιστα ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ τους ἢ στὰ φανερά καὶ σαφὴ τῆς αἴσθησης καὶ τῆς νόησης, διαδικασία ποῦ ὀνομάζεται ἀνάλυση. Ἀπόδειξη δηλαδὴ ἔχομε, ὅταν ἀπὸ τὰ πρῶτα φτάσῃ κανεὶς στὸ ζητούμενο περνώντας ἀπὸ ὅλα τὰ ἐνδιάμεσα. Πρέπει λοιπὸν αὐτὸς ποῦ χρησιμοποιεῖ τὴν ἀπόδειξη νὰ προνοήσῃ προσεκτικὰ γιὰ τὴν ἀλήθεια τῶν πρώτων, καὶ νὰ μὴν ἐνδιαφέρεται γιὰ τὰ ὀνόματα, εἴτε ἀξιώματα θέλει κάποιος νὰ τὰ καλέσῃ εἴτε προτάσεις εἴτε λήμματα. Ἐπίσης νὰ καταβάλλῃ πολλὴ φροντίδα γιὰ νὰ διαπιστώσῃ ἀπὸ ποιά ὑποκείμενα συμπεραίνεται κάτι, ἐνδιαφερόμενος ἐλάχιστα εἴτε συμπεραίνοντα λόγο εἴτε συμπερασματικὸ εἴτε συλλογιστικὸ θέλει κανεὶς νὰ τὸν ὀνομάσῃ. Αὐτὰ τὰ δύο εἶναι, νομίζω, ἐκεῖνα ποῦ πρέπει νὰ τηρεῖ σὲ ὅλα ὅποιος χρησιμοποιεῖ τὴν ἀπόδειξη· τὰ λήμματα νὰ εἶναι ἀληθινὰ, καὶ τὸ συμπέρασμα νὰ εἶναι ἀκόλουθο λογικά, πράγμα ποῦ μερικοὶ τὸ λένε καὶ ἐπιφορά, ἐπειδὴ ἐπιφέρεται στὰ λήμματα (ζητούμενα). Γιὰ κάθε λοιπὸν ζητούμενο σὲ καθένα πρόβλημα πρέπει νὰ εἶναι διαφορετικὰ τὰ λήμματα, οἰκεῖα ὅμως στὸ πρόβλημα, καὶ τὸ πρόβλημα αὐτὸ εἶναι

οἰκείων δὲ τῷ προβληθέντι, καὶ τὸ προβληθὲν αὐτὸ εἰς λόγον μεταλαμβάνειν ἀναγκαῖον, τὸν τε λόγον τοῦτον ὁμολογούμενον ἅπασιν εἶναι προσήκει· τῶν δὲ λημμάτων μὴ οἰκείων τῷ προβλήματι λαμβανόμενων, οὐκ ἐνδέχεται καλῶς οὐδὲν αὐτῷ ἐξευρεῖν, ἀγνοουμένης ὄλου
5 τοῦ προβλήματος, ὃ καὶ ζήτημα καλεῖται, τῆς φύσεως Ἐν πᾶσιν οὖν τοῖς ζητούμενοις ἔστι τι προγινωσκόμενον (ὃ πάντως ἐξ ἑαυτοῦ πιστὸν ὄν, ἀναποδείκτως πιστεύεται), ὃ χρὴ ποιεῖσθαι τῆς ζητήσεως αὐτῶν ὀρηγήριον καὶ τῶν εὐρήσθαι δοκούντων κριτήριον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ΄.

10 Κατὰ πᾶσαν ζήτησιν πρέπει πρῶτον νὰ δίδεται ὁ ὀρισμὸς τοῦ τοῦ ζητουμένου πράγματος, πρὸς ἀποφυγὴν τῆς ἀμφιβολίας τῆς ὑπεισερχομένης πολλάκις ἐν τοῖς ὀροις.

Πᾶσα γὰρ ζήτησις ἐκ προϋπαρχούσης εὐρίσκειται γνώσεως· εἶναι δὲ δυνατὸν τὴν γνώσιν τὴν προϋπάρξασαν τοῦ ζητουμένου παντὸς
15 ποτὲ μὲν τῆς οὐσίας ψιλῶς, ἀγνοουμένων δὲ τῶν ἔργων αὐτῆς, οἷον λίθων, φυτῶν, ζώων, ὧν τὰς ἐνεργείας ἀγνοοῦμεν, ἢ παθῶν ἢ δυνάμεων ἢ ἀπλῶς εἰπεῖν ἐν τῶν ὑπαρχόντων τοῖς οὐσίαις ἐνίοτε δὲ γιννώσκεισθαι μὲν τι τούτων τῶν δυνάμεων ἢ παθῶν ἢ τινα τούτων, ὡς τῆς ψυχῆς τὰς ἐπιθυμίας καὶ τὰ πάθη, ἀγνοεῖσθαι δὲ καὶ ζητεῖσθαι τὴν
20 οὐσίαν ἐν πολλοῖς δὲ, τῆς νοήσεως αὐτῆς τῆς ἡμετέρας ὑποτιθεμένης ἑαυτῇ ταῦτα πάντα, τὴν ζήτησιν εἶναι τίνι τῶν οὐσιῶν, ἂν οὕτω μὲν ὑπάρχη ἀμφοτέρων γάρ, τῆς τε οὐσίας τῆς τε ἐνεργείας, τὰς ἐπινοίας ἐν τῇ διανοίᾳ λαβόντες, οὕτως ἐπὶ τὴν ζήτησιν ἐρχόμεθα Ἔστι δὲ ὧν καὶ τὰς ἐνεργείας εἰδότες ἅμα ταῖς οὐσίαις ἀγνοοῦμεν τὰ παθήματα.

25 Ἔστιν οὖν ἡ μέθοδος τῆς εὐρέσεως τοιαύτη· ἀρκτέον γὰρ ἐξ αὐτοῦ τοῦ γνωρίζειν τὰ προβλήματα. Πολλάκις γοῦν ἐξαπατᾷ τὸ τῆς λέξεως σχῆμα καὶ συγγεῖ καὶ ταράττει τὴν διάνοιαν, ὥστε μὴ ραδίως εὐρίσκειν ἐκ ποίας ἔστι διαφορᾶς Οἷον εἰ μὴ ζῶον τὸ κνυόμενον ἔχοντες γὰρ καὶ ζῶου τι νόημα καὶ κνυόμενον, ζητοῦμεν εἰ τῷ κνυμένῳ
30 ζῶῳ εἶναι ὑπάρχει τοῦτο δ' ἐστίν, εἰ τῇ κνυμένῃ οὐσίᾳ τό τε κινεῖσθαι δύνασθαι καὶ ἔτι τὸ αἰσθάνεσθαι ὑπάρχει Ὡστε ἐνεργειῶν ἔστι

ανάγκη νά ανάγεται σέ λόγο, καί ὁ λόγος αὐτός πρέπει νά εἶναι ὁμο-
 λογούμενος ἀπό ὅλους. "Αν ὅμως τὰ λήμματα δέν εἶναι οἰκεία στο πρό-
 βλημα (τό προβαλλόμενο), δέν εἶναι δυνατὸ νά ἐπιτευχεῖ κάτι γι' αὐτό,
 ἀφοῦ θά ἀγνοεῖται ἡ φύση ὅλου τοῦ προβλήματος, τὸ ὁποῖο καλεῖται
 καί ζήτημα. Σέ ὅλα λοιπὸν τὰ ζητήματα ὑπάρχει κάτι πού εἶναι γνω-
 στο ἀπὸ πρὶν (αὐτὸ πού εἶναι ὅπωςδήποτε ἀξιόπιστο ἀπὸ τὸν ἑαυτό
 του, πιστεύεται χωρὶς ἀπόδειξη), τὸ ὁποῖο πρέπει νά κάνουν ἀφετηρία
 τῆς ἔρευνάς τους καί κριτήριο αὐτῶν πού θεωροῦνται ὅτι βρέθηκαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ'.

**Σέ κάθε συζήτηση πρῶτα πρέπει νά δοθεῖ ὁ ὀρισμὸς τοῦ
 πράγματος πού συζητεῖται, γιὰ ν' ἀποφευχθεῖ ἡ ἀμφιβολία
 πού ὑπεισέρχεται πολλές φορές στοὺς ὄρους.**

Κάθε ζήτηση προχωρεῖ μὲ βάση προϋπάρχουσα γνώση. Καί ἡ
 γνώση πού προϋπῆρξε ἀπὸ κάθε ζητούμενο ἄλλοτε εἶναι γνώση ἀπλῶς
 τῆς οὐσίας, χωρὶς νά λαμβάνονται ὑπόψη τὰ ἔργα τῆς, ὅπως λόγου
 χάρη τῶν λιθαρῶν, τῶν φυτῶν, τῶν ζώων, πού ἀγνοοῦμε τίς ἐνέργειές
 τους, ἢ τῶν παθῶν ἢ τῶν δυνάμεων ἢ, γιὰ νά μιλήσω γενικᾶ, αὐτῶν
 πού ὑπάρχουν στή φύση τῶν ὄντων. Μερικὲς φορές εἶναι γνωστὸ κάτι
 ἀπὸ αὐτὲς τίς δυνάμεις ἢ τὰ πάθη ἢ κάτι σχετικὸ μ' αὐτά, ὅπως δηλαδή
 ἡ ψυχὴ, οἱ ἐπιθυμίες καὶ τὰ πάθη, ἀγνοεῖται ὅμως καί ζητεῖται ἡ οὐσία.
 Σέ πολλὰ ὅμως, πού ἡ νόησή μας ἔχει ὑποτάξει στὸν ἑαυτό τῆς ὅλα
 αὐτά, ἡ ζήτηση γίνεται σέ ποιά ἀπὸ τίς οὐσίες ὑπάρχει ἡ ἐνέργεια.
 Γιατί, ἀφοῦ διαμορφώσαμε μέσα στοῦ μας τίς ἔννοιες καί τῶν δύο,
 τόσο τῆς οὐσίας ὅσο καὶ τῆς ἐνέργειας, προχωροῦμε ἔτσι στή ζήτηση.
 Εἶναι καί μερικᾶ ὅμως πού, ἐνῶ γνωρίζομε τίς ἐνέργειες μαζί καί τίς
 οὐσίες, ἀγνοοῦμε τὰ παθήματα.

Ἡ μέθοδος βέβαια τῆς εὔρεσης εἶναι ἡ ἐξῆς: Πρέπει ν' ἀρχίσομε
 ἀπὸ τὴν ἴδια τὴ γνώση τοῦ προβλημάτων. Πολλὲς φορές δηλαδή μᾶς
 ἐξαπατᾷ τὸ σχῆμα τῆς λέξης, καί φέρνει σέ σύγχυση καί ταραχὴ τὴ
 διάνοια, ὥστε νά μὴ βρῖσκει εὐκόλα ἀπὸ ποιά διαφορὰ προέρχεται.
 "Ὅπως δηλαδή ἂν εἶναι ζῶο αὐτὸ πού κυοφορεῖται. Γιατί, ἔχοντας τὴν
 ἔννοια καί τοῦ ζώου καί τοῦ κυοφορουμένου, ζητοῦμε ἂν τὸ κυοφο-
 ρούμενο εἶναι ζωντανό· δηλαδή, ἂν στὴν οὐσία πού κυοφορεῖται ὑπάρ-
 χει ἡ δυνατότητα νά κινεῖται καί νά αἰσθάνεται." Ὡστε ἡ ζήτηση γίνε-

καὶ παθῶν ἢ ζήτησις ἐπὶ προγινωσκομένης οὐσίας. Εὐθέως οὖν τὸν
 προβάλλοντα ἀντερωτητέον τί ποτε καλεῖ ζῶον μάλιστα γὰρ τοῦτο
 ποιητέον, ἐπειδὴν εἰς διαφόρους χρήσεις ἠγμένον ἴδωμεν τοῦνομα
 καὶ διερευνητέον, εἴτε ἀμφισβητούμενόν ἐστι τὸ σημαινόμενον ἐκ τῆς
 5 προσηγορίας, εἴθ' ὁμολογούμενον ἅπασιν. Εἰ γὰρ ζῶον εἴποι καλεῖν,
 ὅτιπερ ἂν αὐξάνη καὶ τρέφεται, πάλιν αὐτὸν προσανερωτήσομεν, εἰ καὶ
 τὰ φυτὰ νομίζει ζῶα· κἄπειτα φάντος μὲν οὕτως, ἐπιδεικνύειν ἤδη χρῆ
 τί τὸ κνούμενον, αὐξανόμενόν τε καὶ τρεφόμενον. Πλάτων γὰρ καὶ τὰ
 φυτὰ ζῶα καλεῖ, τοῦ τρίτου τῆς ψυχῆς εἴδους, τοῦ ἐπιθυμητικοῦ μό-
 10 νου μετέχοντα, Ἀριστοτέλης δὲ τῆς φυτικῆς τε καὶ θρεπτικῆς ψυχῆς
 μετέχειν οἶεται τὰ φυτὰ, ζῶα δ' ἤδη προσαγορεύειν οὐκ ἀξιοῖ· τὸ γὰρ
 δὴ τῆς ἐτέρας ψυχῆς, τῆς αἰσθητικῆς, μετέχον, τοῦτο μόνον ἀξιοῖ κα-
 λεῖσθαι ζῶον. Οὐ μὴν οἷ γε Στωϊκοὶ τὴν φυτικὴν δύναμιν ἤδη ψυχὴν
 ὀνομάζουσιν. Ἀποφήσαντος δὲ τοῦ προβαλόντος εἶναι ζῶα καὶ τὰ
 15 φυτὰ, δείξομεν ἑαυτῶ μαχόμενα λέγειν. Τῶ γὰρ τρέφεσθαι τε καὶ αὐ-
 ξάνεσθαι τὸ ζῶον ὀρισάμενος, ἀλλὰ καὶ τὸ φυτὸν οὐκ εἶναι ζῶον ἀπο-
 φηνάμενος, οὐδὲν ἄλλο ἔοικεν λέγειν, ἢ ὅτι τὸ τρεφόμενόν τε καὶ αὐ-
 ξανόμενον καὶ ζῶόν ἐστι καὶ οὐ ζῶον. Τί οὖν βούλεται μαθεῖν, εἰπάτω·
 ἀρά γε εἰ αὐξεται καὶ τρέφεται τὸ κατὰ γαστρός ἢ εἰ αἰσθήσεώς τινος
 20 ἢ καὶ τῆς καθ' ὄρμην κινήσεως αὐτῶ μέτεστιν; Κατὰ μὲν γὰρ Πλά-
 τωνα τὸ φυτὸν ἔμψυχόν τε καὶ ζῶον, κατὰ δὲ Ἀριστοτέλη ζῶον μὲν
 οὐπω, λείπει γὰρ αὐτῶ τὸ αἰσθητικόν, ἔμψυχον δὲ ἤδη· ἐστι γοῦν αὐ-
 τῶ τὸ ζῶον οὐσία ἔμψυχος αἰσθητικῆ· κατὰ δὲ τοὺς Στωϊκοὺς οὔτε ἔμ-
 ψυχον οὔτε ζῶόν ἐστι τὸ φυτὸν· ἔμψυχος γὰρ οὐσία τὸ ζῶον. Εἰ τοίνυν
 25 ἔμψυχον τὸ ζῶον, ἢ ψυχὴ δὲ φύσις αἰσθητικῆ, δῆλον ὡς αἰσθητικὸν
 ἤδη τὸ ἔμψυχον.

Εἰ μὲν οὖν ἀντερωτηθεὶς ὁ ζητήσας, εἰ ζῶον τὸ κατὰ γαστρός,
 εἴποι καλεῖ ζῶον τὸ τρεφόμενον καὶ αὐξόν, ἔχει τὴν ἀπόκρισιν· εἰ δὲ
 φάσκει τοῦτ' εἶναι ὁ ζητεῖ, πότερον αἰσθητικὸν ἤδη τὸ κνούμενον, ἢ
 30 καὶ καθ' ὄρμην τινὰ ἐστι κινητικὸν ἑαυτοῦ, ἤδη σαφῆς γίνεται ἢ διε-
 ρεῦνησις τοῦ πράγματος, οὐ μενούσης ἔτι τῆς περὶ τοῦνομα ἀπάτης
 μὴ ἀποκρινόμενος δὲ πρὸς τὸ ἀντερωτηθὲν μηδὲ βουλόμενος τί ποτέ
 ἐστὶν εἰπεῖν ὁ νοῶν, ἢ κατὰ τίνος ἐπιφέρων πράγματος τὸ ζῶον ὄνομα,

ται για ἐνέργειες καὶ πάθη οὐσίας πού γνωρίζομε ἀπὸ πρίν. Θ' ἀπευθύνομε λοιπὸν ἀμέσως μὲ τὴ σειρά μας κι ἐμεῖς τὴν ἐρώτηση σ' αὐτὸν πού μᾶς ρωτᾷ, τί καλεῖ ζῶο. Καὶ πρέπει νὰ τὸ κάνομε αὐτὸ ὀπωσδήποτε, ἐπειδὴ θὰ δοῦμε τὸ ὄνομα νὰ ἔχει πολλὲς χρήσεις. Καὶ πρέπει νὰ ἐρευνήσομε ἂν ἀμφισβητεῖται τὸ δηλούμενο ἀπὸ τὴν ὀνομασία, ἢ ἂν εἶναι παραδεκτὸ ἀπὸ ὅλους. Ἄν πεῖ δηλαδή, ὅτι ζῶο εἶναι ὅ,τι μεγαλώνει καὶ τρέφεται, θὰ τὸν ρωτήσομε πάλι, ἂν θεωρεῖ ζῶο καὶ τὰ φυτὰ· κι ἔπειτα, ἂν συμφωνήσῃ, πρέπει τότε νὰ δείξῃ, τί εἶναι αὐτὸ πού κυοφορεῖται, μεγαλώνει καὶ τρέφεται. Γιατί ὁ Πλάτων καλεῖ καὶ τὰ φυτὰ ζῶα “τοῦ τρίτου εἴδους τῆς ψυχῆς”, πού μετέχουν μόνο τὸ ἐπιθυμητικό, ἐνῶ ὁ Ἀριστοτέλης πιστεύει, ὅτι τὰ φυτὰ μετέχουν τὴ φυσικὴ καὶ θρεπτικὴ ψυχὴ, ἀλλὰ δὲν ζητεῖ νὰ λέγονται ζῶα. Γιατί ζητεῖ νὰ λέγεται ζῶο μόνο αὐτὸ πού μετέχει τὴν ἄλλη ψυχὴ, τὴν αἰσθητικὴ. Οὔτε βέβαια οἱ Στωϊκοὶ ὀνομάζουν τὴ φυτικὴ δύναμη ψυχὴ. Κι ἂν ἀρνηθεῖ αὐτὸς πού ρώτησε, ὅτι καὶ τὰ φυτὰ εἶναι ζῶα, θὰ τοῦ δείξομε, ὅτι πέφτει σὲ ἀντίφαση. Ἄφοῦ δηλαδή ὄρισε τὸ ζῶο ὡς αὐτὸ πού μεγαλώνει καὶ τρέφεται, λέγοντας καὶ ὅτι τὸ φυτὸ δὲν εἶναι ζῶο, δὲν φαίνεται νὰ λέει τίποτε ἄλλο, παρὰ ὅτι αὐτὸ πού μεγαλώνει καὶ τρέφεται καὶ εἶναι καὶ δὲν εἶναι ζῶο. Τί θέλει λοιπὸν νὰ μάθῃ, ὡς μᾶς πεῖ ἄραγε ἂν μεγαλώνει καὶ τρέφεται τὸ κυοφοροῦμενο, ἢ ἂν μετέχει κάποιας αἰσθησης καὶ κάποιας ἐπιθυμίας. Γιατί, σύμφωνα μὲ τὸν Πλάτωνα, τὸ φυτὸ εἶναι ἔμψυχο καὶ ζωντανό, σύμφωνα μὲ τὸν Ἀριστοτέλη ὄχι ἀκόμα ζωντανό, γιατί τοῦ λείπει ἢ αἰσθηση, εἶναι ὅμως ἔμψυχο· εἶναι ἐπομένως κατὰ τὴ γνώμη του τὸ ζῶο οὐσία ἔμψυχη αἰσθητικὴ. Ἐνῶ σύμφωνα μὲ τοὺς Στωϊκοὺς οὔτε ἔμψυχο εἶναι τὸ φυτὸ οὔτε ζῶο, γιατί τὸ ζῶο εἶναι ἔμψυχη οὐσία. Ἄν λοιπὸν τὸ ζῶο εἶναι ἔμψυχο, καὶ ἡ ψυχὴ εἶναι φύση αἰσθητικὴ, εἶναι φανερό ὅτι τὸ ἔμψυχο εἶναι αἰσθητικό.

Ἄν λοιπὸν ἐρωτηθεῖ μὲ τὴ σειρά του αὐτὸς πού ἔθεσε τὸ ζήτημα, ἂν εἶναι ζῶο αὐτὸ πού κυοφορεῖται, καὶ ἀποκριθεῖ, ὅτι καλεῖ ζῶο αὐτὸ πού τρέφεται καὶ μεγαλώνει, ἔχει τὴν ἀπάντηση. Ἄν ὅμως πεῖ, ὅτι αὐτὸ εἶναι πού ζητεῖ, ποιὸ ἀπὸ τὰ δύο, ἔχει ἤδη αἰσθηση τὸ κυοφοροῦμενο, ἢ εἶναι ἀπὸ κάποια ὀρμὴ κινητικὸ τοῦ ἑαυτοῦ του, γίνεται τότε σαφὴς ἢ διερεύνηση τοῦ ζητήματος καὶ δὲν παραμένει πιά ἢ ἀπάτη σχετικὰ μὲ τὸ ὄνομα. Ἄν ὅμως δὲν ἀποκριθεῖ σ' αὐτὸ πού μὲ τὴ σειρά του ἐρωτήθηκε, οὔτε θέλει νὰ πεῖ τί εἶναι αὐτὸ πού ἐννοοῦσε, ἢ σὲ τί

τὴν πρότασιν ἐποιήσατο, κελεύων δ' ἡμᾶς αὐτοὺς διελέσθαι, ἐριστικὸς ὑπάρχων ἂν γνωρισθεῖη. Εἰ δὲ δυοῖν τρόποιν ὑπαρχόντων, ἑτέρου μὲν τοῦ κατ' ἐρώτησίν τε καὶ ἀπόκρισιν, ἑτέρου δὲ τοῦ κατὰ διέξοδον, ἤρνηται τὸ ἕτερον, ἐπακουσάτω πάντα τὰ εἰς τὸ πρόβλημα διεξιόντων ἡμῶν· εἴτ' ἐπειδὴν τελεώσωμεν, ἐξέσται αὐτῷ τότε περὶ ἑνὸς ἐκάστου ἐν μέρει διαλαμβάνειν. Εἰ δὲ διακόπτειν ἐπιχειροῖ τὴν ἐξέτασιν πυνθανόμενος, δῆλος ἐστὶν οὐδὲ ἀκούειν βουλόμενος. Ἄλλ', εἰ μὲν ἀποκρίνεσθαι ἔλοιτο, πάντων πρῶτον ἐρωτητέον αὐτόν, ἐφ' ὅτι φέρει πρᾶγμα τὸ ζῶον ὄνομα, κάπειδ' αὐτοῦ ἀποκρίνηται, πάλιν ἐρωτητέον, ὃ τί ποτε αὐτῷ σημαίνει τὸ κνύμενον ἢ τὰ κατὰ γαστρός, εἰ τὰ μὴ διαπεπλασμένα ἤδη καὶ τὰ ζῶα καὶ τὸ σπέρμα αὐτὸ τὸ καταβεβλημένον, τὸ κατὰ γαστρός αὐτῷ σημαίνειν βούλεται, ἢ μόνον τὰ διηρθρωμένα τε καὶ ἤδη διαπεπλασμένα, τὰ ἔμβρυα καλούμενα. Ἀποκρινάμενος δὲ καὶ πρὸς τοῦτο, περαίνειν ἤδη τὸ προκείμενον ἐφεξῆς καὶ διδάσκειν χρή.

Εἰ δὲ ἡμᾶς λέγειν βούλοιτο αὐτὸς μὴ ἀποκρινάμενος, ἀκουσάτω· Ἐπεὶ σὺ μὴ βούλει λέγειν καθ' ὅτου σημαινομένου λέγεις ὃ προὔβαλες (οὕτω γὰρ ἂν οὐ περὶ σημαινομένων ἐγὼ ἐποιούμην τὸν λόγον, ἀλλ' ὑπὲρ αὐτῶν ἤδη τῶν πραγμάτων ἐσκοπούμην), γίνωσκε τοιοῦτόν τι ποιήσας, οἷον εἰ καὶ προὔβαλες εἰ ζῶον ὁ κύων. Εἰκότως γὰρ ἂν εἴποιμι, Ποίου κυνός; Ἐγὼ γὰρ καὶ περὶ τοῦ χερσαίου καὶ τοῦ θαλαττίου καὶ τοῦ κατ' οὐρανὸν ἄστρου, ἀλλὰ καὶ Διογένους καὶ τῶν ἄλλων ἐφεξῆς διέμι κυνῶν. Οὐ γὰρ ἂν μαντευσάμην πότερον ὑπὲρ πάντων ἐρωτᾶς, ἢ τινος. Ὅπερ σὺν ἐξ ὑστέρου ποιήσεις, τοῦτ' ἤδη μαθεῖν περὶ ποίου ζητεῖς, σαφῶς εἶπέ. Εἰ δὲ περὶ ὀνόματα στρέφη, τὸ κνύμενον, αὐτὸ δὴ τοῦτο τοῦνομα, παντὶ δῆλον, ὅτι μήτε ζῶόν ἐστι, μήτε φυτόν, ἀλλ' ὄνομά τε καὶ φωνὴ καὶ σῶμα καὶ ὄν καὶ τί, καὶ πάντα μᾶλλον ἢ ζῶον. Καὶ εἴπερ τοῦτο προὔβαλες, ἔχεις τὴν ἀπόκρισιν.

Οὐ μὴν οὐδὲ τὸ σημαινομένον ἐκ τοῦ κνύμενον ὀνόματός ἐστι ζῶον, ἀλλ' ἐκεῖνο μὲν ἀσώματόν τέ ἐστι καὶ λεκτέον καὶ πρᾶγμα καὶ νόημα, καὶ πάντα μᾶλλον ἢ ζῶον. Ἄλλη δέ τις ἂν εἴη τοῦ ζώου φύσις· ἐναργῶς γὰρ ἐδείκνυτο τοῦ πράγματος αὐτοῦ τοῦ ζητουμένου, λέγω δὲ τοῦ ἐμβρύου τῆς φύσεως, ὅποια τίς ἐστίν, ἕτερον ὑπάρχον πρόβλη-

ἀπέδιδε τὸ ὄνομα ζῶο κι ἔθεσε τὸ ζήτημα, προτρέποντας ἐμᾶς νὰ κάνομε τὴ διευκρίνιση, θὰ ἀναγνωρισθεῖ ὡς ἐριστικός. Ἐνῶ ὑπάρχουν δύο τρόποι, ἓνας τῆς ἐρωταπόκρισης, καὶ ὁ ἄλλος τῆς συνεχοῦς ἀνάπτυξης, ἀρνηθεῖ τὸν ἓνα ἀπὸ τοὺς δύο, ἃς ἀκούσει ὅλα ὅσα ἀναφέρονται στὸ πρόβλημα ἀναπτυσσόμενα ἀπὸ ἐμᾶς. Κι ἔπειτα, ὅταν τελειώσομε, μπορεῖ κι αὐτὸς τότε ν' ἀναφερθεῖ στὸ καθένα χωριστά. Ἐνῶ ὅμως ἐπιχειρεῖ νὰ διακόπτει τὴν ἐξέταση μὲ ἐρωτήσεις, εἶναι φανερὸ ὅτι δὲν θέλει οὔτε ν' ἀκούει. Ἐνῶ ὅμως προτιμήσει ν' ἀποκρίνεται, πρέπει πρῶτα πρῶτα νὰ ἐρωτηθεῖ, ποῖο πράγμα καλεῖ ζῶο, κι ὅταν ἀπαντήσῃ σ' αὐτὸ, νὰ ἐρωτηθεῖ πάλι τί σημαίνει γι' αὐτὸν τὸ κυοφορούμενο ἢ τὸ εὐρισκόμενο στὴν κοιλιά, ἂν θέλει νὰ δηλώσει μ' αὐτὰ καὶ ὅτι δὲν εἶναι ἀκόμα διαπλασμένο καὶ τὸ ἴδιο τὸ σπέρμα ποῦ ἔχει καταβληθεῖ στὴν κοιλιά, ἢ μόνο αὐτὰ ποῦ εἶναι πιά διαρθρωμένα καὶ διαμορφωμένα, ποῦ καλοῦνται ἔμβρυα. Κι ὅταν ἀποκριθεῖ καὶ σ' αὐτὸ τὸ ἐρώτημα, πρέπει νὰ κλείσομε πιά αὐτὸ τὸ ζήτημα καὶ νὰ διδάξομε.

Ἐνῶ ὅμως θέλει νὰ μιλήσομε ἐμεῖς καὶ δὲν ἀποκριθεῖ αὐτό, ἃς ἀκούσει. Ἐπειδὴ δὲν θέλεις ἐσὺ νὰ πεῖς, μὲ ποιά σημασία θέτεις αὐτὸ ποῦ ἔθεσες (γιατὶ ἔτσι ἐγὼ δὲν θὰ ἔκανα λόγο γιὰ σημαινόμενα, ἀλλὰ θ' ἀναφερόμουν πιά στὰ ἴδια τὰ πράγματα), μάθε ὅτι κάνεις κάτι ὅμοιο μὲ τὸ ἂν ζητοῦσες, ἂν εἶναι ζῶο τὸ σκυλί. Γιατὶ εὐλόγα θὰ ρωτοῦσα: Ποῖο σκυλί; Γιατὶ ἐγὼ θὰ μιλοῦσα στὸ ἐξῆς καὶ γιὰ τὸ χερσαῖο σκυλί, καὶ γιὰ τὸ θαλασσινὸ, καὶ γιὰ τὸ ἄστρο τοῦ οὐρανο, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὸν Διογένη, καὶ γιὰ τὰ ἄλλα στὴ συνέχεια σκυλιά. Γιατὶ δὲν μπορῶ νὰ μαντέψω γιὰ ποῖο ἀπὸ τὰ δύο ἂν μιλᾷς γιὰ ὅλα τὰ σκυλιά ἢ γιὰ ἓνα μόνο. Αὐτὸ λοιπὸν ποῦ θὰ κάνεις ὕστερα, αὐτὸ πὲς μας τώρα μὲ σαφήνεια νὰ τὸ μάθομε, ποῖο ἀκριβῶς ζητᾷς. Κι ἂν στρέψῃς ἄνω ἀπὸ ὀνόματα, τὸ κυοφορούμενο, αὐτὸ τὸ ἴδιο τὸ ὄνομα, εἶναι φανερὸ ὅτι οὔτε ζῶο εἶναι, οὔτε φυτὸ, ἀλλ' ὄνομα καὶ λέξη καὶ σῶμα καὶ ὄν καὶ κάτι, κι ὅλα μπορεῖ μάλλον νὰ εἶναι, παρὰ ζῶο. Ἐνῶ αὐτὸ τὸ ζήτημα ἔθεσες, ἔχεις ἤδη τὴν ἀπόκριση.

Ἄλλ' ὅμως οὔτε τὸ σημαινόμενο τοῦ ὀνόματος “κυοφορούμενος” εἶναι ζῶο, ἀλλὰ τὸ σημαινόμενο εἶναι καὶ ἀσώματο καὶ λέξη καὶ πράγμα καὶ νόημα καὶ ὅλα πολὺ περισσότερο, παρὰ ζῶο. Κάποια ἄλλη εἶναι ἡ φύση τοῦ ζώου. Γιατὶ δειχνόταν φανερὰ ἡ φύση αὐτοῦ τοῦ πράγματος τοῦ ζητούμενου, ἐννοῶ τὸ ἔμβρυο τῆς φύσης, τί λογῆς εἶναι, ἐνῶ ὑπάρχει ἄλλο πρόβλημα, τὸ πρόβλημα γιὰ τὰ σημαινόμενα

μα τὸ περὶ τῶν σημαινόμενων ἐκ τοῦ ζῶον ὀνόματος. Λέγω τοίνυν, εἰ
 τοῦτο λέγεις ζῶον, τὸ δυνάμενον αἰσθέσθαι τε καὶ κινηθῆναι καθ' ὄρ-
 μὴν, ζῶόν ἐστιν οὐχ ἀπλῶς τὸ κινούμενον καθ' ὄρμην καὶ αἰσθανό-
 μενον· δύναται γὰρ καὶ κοιμᾶσθαι, ἢ μὴ παρόντων τῶν αἰσθητῶν, μὴ
 5 αἰσθάνεσθαι· τὸ δὲ δυνάμενον ἦτοι ὄρμᾶν ἢ καὶ αἰσθάνεσθαι πεφυ-
 κός, ζῶου γνώρισμα. Τοιοῦτον γὰρ τι σημαίνεται ἐκ τούτων· πρῶτον
 μὲν, εἰ τὸ κινούμενον ἤδη αἰσθάνεσθαι ἢ καθ' ὄρμην κινεῖσθαι δύνα-
 ται, ὅπερ πρόκειται σκοπεῖσθαι· ἕτερον δέ, εἰ τὸ κινούμενον αἰσθέσθαι
 ποτὲ ἢ κινηθῆναι δυνήσεται καθ' ὄρμην, καθ' ὃ σημαινόμενον οὐδεὶς
 10 ζητεῖ ἐναργές ὄν. Ἐξήτητο δέ, πότερον, ζῶόν ἐστιν ἤδη τὸ ἔμβρυον ἢ
 φυτὸν ἔτι, καῖπειτα μετελήφθη τοῦ ζῶου τοῦνομα εἰς λόγον, ἵν' ἦ σα-
 φές. Αἰσθήσει δὴ καὶ κινήσει τῇ καθ' ὄρμην εὐρόντες αὐτὸ διαφέρον
 τοῦ μὴ ζῶου, πάλιν τοῦτο διωρισάμεθα τῶν παρακειμένων αὐτῷ πρα-
 γμάτων, ἕτερον μὲν εἶναι φάμενοι τὸ δυνάμει τοιοῦτον, ὃ μήπω μὲν
 15 ἐστὶν αἰσθανόμενόν τε καὶ κινούμενον, ἔσται δέ ποτε τοιοῦτον, ἕτερον
 δὲ τὸ κατ' ἐνέργειαν ὑπάρχον ἤδη τοιοῦτον· τούτου δὲ τὸ μὲν ἤδη ἐν-
 εργοῦν, τὸ δὲ ἐνεργεῖν μὲν δυνάμενον, ἡσυχάζον δὲ ἢ κοιμώμενον.
 Τοῦτο δέ ἐστὶ τὸ ζητούμενον. Οὐ γὰρ ἐκ τοῦ τρέφεσθαι τὸ ἔμβρυον
 ζῶον εἶναι λεκτέον, ὃ τῆς οὐσίας ἐστὶν ἀποχωρούντων τοῦ ζητουμέ-
 20 νου, τοῖς δ' ἄλλως συμβεβηκόσιν προσεχόντων τὸν νοῦν.

Κοινή δ' ἐπὶ πᾶσι τοῖς εὐρίσκεισθαι λεγόμενοις τέτακται ἢ ἀπόδει-
 ξις, ἣτις ἐστὶ λόγος ἐξ ἐτέρων, ἕτερόν τι πιστούμενος. Ἐξ ὧν δὲ χρῆ
 πιστουῖσθαι τὸ ζητούμενον, ὁμολογεῖσθαι τε καὶ γινώσκεισθαι δεῖ τῶ
 μανθάνοντι. Ἀρχὴ δὲ τούτων ἀπάντων ἐστὶ τὸ πρὸς αἰσθησίν τε καὶ
 25 νόησιν ἐναργές. Ἡ μὲν οὖν πρώτη ἀπόδειξις ἐκ τούτων ἀπάντων
 σύγκειται, ἢ δ' ἐκ τῶν ἤδη φθασάντων ἀποδεδειχθαι διὰ τῆσδε πάλιν
 ἕτερόν τι περαίνουσα, πιστὴ μὲν οὐδὲν ἥττόν ἐστι τῆς προτέρας, οὐ
 μὴν καὶ πρώτη ὀνομάζεσθαι δύναται, διότι μὴδ' ἐκ πρώτων περαίνε-
 ται προτάσεων. Τὸ μὲν οὖν πρῶτον εἶδος τῆς τῶν ζητουμένων δια-
 30 φορᾶς τριῶν ὄντων ἐδείχθη, λέγω δὲ τὸ τῆς οὐσίας γινωσκομένης,
 ἀγνοεῖσθαι τι τῶν ἔργων ἢ παθῶν αὐτῆς· δευτέρα δ' ἦν διαφορὰ προ-

ἀπὸ τὸ ὄνομα ζῷο. Λέγω λοιπόν, ἂν ζῷο χαρακτηρίζεις αὐτὸ πὺν μπορεῖ νὰ αἰσθανθεῖ καὶ νὰ κινηθεῖ ἀπὸ κάποια ὄρμη, δὲν εἶναι ἀπλῶς ζῷο αὐτὸ πὺν κινεῖται ἀπὸ κάποια ὄρμη καὶ αἰσθάνεται. Γιατὶ μπορεῖ καὶ νὰ κοιμᾶται ἢ, ἂν δὲν εἶναι ἐκεῖ παρόντα αἰσθητὰ ἀντικείμενα, νὰ μὴν αἰσθάνεται. Τὸ νὰ μπορεῖ ὅμως ἢ νὰ κινεῖται ἢ καὶ νὰ ἔχει στὴ φύση του τὸ νὰ αἰσθάνεται, εἶναι γνώρισμα ζώου. Γιατὶ κάτι τέτοιο σημαίνεται ἀπὸ αὐτά· πρῶτον, ἂν αὐτὸ πὺν κυοφορεῖται μπορεῖ νὰ αἰσθάνεται ἤδη, ἢ νὰ κινηθεῖ σύμφωνα μὲ κάποια ὄρμη, πράγμα πὺν πρόκειται νὰ ἐξετάσομε· δεύτερο, ἂν τὸ κυοφορούμενο θὰ μπορέσει ποτὲ νὰ αἰσθανθεῖ ἢ νὰ κινηθεῖ σύμφωνα μὲ κάποια ὄρμη· μὲ αὐτὴ τὴ σημασία κανένας δὲν ζητεῖ, ἐπειδὴ αὐτὸ εἶναι ὀλοφάνερο. Ζητήθηκε ποιὸ ἀπὸ τὰ δύο εἶναι τὸ ἔμβρυο· εἶναι ἤδη ζῷο ἢ εἶναι φυτὸ ἀκόμα, καὶ ἔπειτα ἔλαβε τὸ ὄνομα ζῷο στὸν ὄρισμό του, γιὰ νὰ γίνεи σαφές. Μὲ τὴν αἴσθηση λοιπόν καὶ τὴν κίνηση σύμφωνα μὲ τὴν ὄρμη βρίσκοντάς το αὐτὸ νὰ εἶναι διάφορο ἀπὸ τὸ μὴ ζῷο, πάλι τὸ ὄρισάμε, λέγοντας ὅτι αὐτὸ τὸ νὰ μπορεῖ νὰ εἶναι τέτοιο, εἶναι διάφορο ἀπὸ τὰ πράγματα πὺν εἶναι κοντά του, αὐτὸ πὺν δὲν εἶναι ἀκόμα αἰσθανόμενο καὶ κινούμενο, κάποτε ὅμως θὰ γίνεи τέτοιο, καὶ διάφορο εἶναι αὐτὸ πὺν εἶναι ἤδη ἐνεργεῖα τέτοιο· κι εἶναι ἄλλο αὐτὸ πὺν ἐνεργεῖ τῶρα ἀπὸ αὐτὸ πὺν μπορεῖ νὰ ἐνεργεῖ, ἀλλὰ ἡσυχάζει ἢ κοιμᾶται. Τὸ ζητούμενο ὅμως εἶναι αὐτό. Δὲν πρέπει δηλαδὴ νὰ λεχθεῖ ζῷο τὸ ἔμβρυο, ἐπειδὴ τρέφεται, πράγμα πὺν λένε ἐκεῖνοι πὺν ἀπομακρύνονται ἀπὸ τὴν οὐσία τοῦ ζητουμένου καὶ στρέφουν τὴν προσοχὴ τους σ' αὐτὰ πὺν συμβαίνουν διαφορετικά.

Εἶναι λοιπόν γιὰ ὅλα, ὅσα λέγεται ὅτι βρίσκονται, κοινὴ ἢ ἀπόδειξη, ἢ ὁποῖα εἶναι λόγος πὺν βεβαιώνει ἕνα διάφορο ἀπὸ ἄλλα διάφορα. Πρέπει αὐτὸς πὺν μαθαίνει νὰ ὁμολογεῖ καὶ νὰ γνωρίζει ἀπὸ ποιὸν βεβαιώνεται τὸ ζητούμενο. Καὶ ἀρχὴ ὄλων αὐτῶν εἶναι τὸ φανερό καὶ σαφές ὡς πρὸς τὴν αἴσθηση καὶ τὴ νόηση. Ἡ πρώτη λοιπόν ἀπόδειξη ἀποτελεῖται ἀπὸ ὅλα αὐτά, καὶ ἡ δεύτερη αὐτὴ πὺν ἀποτελεῖται ἀπὸ ὅσα ἤδη προηγουμένως ἀποδείχθηκαν, μὲ τὴν ἴδια πάλι τελειώνοντας κάτι ἄλλο, πὺν δὲν εἶναι λιγότερο πιστευτὴ ἀπὸ τὴν πρώτη, δὲν μπορεῖ ὅμως κι αὐτὴ νὰ ὀνομάζεται πρώτη, ἐπειδὴ δὲν ὀλοκληρώνεται ἀπὸ πρῶτες προτάσεις. Ἀποδείχθηκε λοιπόν τὸ πρῶτο εἶδος τῆς διαφορᾶς τῶν ζητουμένων, πὺν εἶναι τρία, ἐννοῶ τὸ ν' ἀγνοεῖται κάτι ἀπὸ τίς ἐνέργειες καὶ τὰ πάθη μιᾶς οὐσίας πὺν εἶναι γνωστὴ, δεύτερη ἦταν ἢ

βλημάτων, ἐφ' οὗ τὰ μὲν ἔργα καὶ πάθη γινώσκομεν ἅπαντες, ἀγνοοῦμεν δὲ τὴν οὐσίαν, οἷον ἐν τίνι τοῦ σώματος μορίῳ τὸ ἡγεμονικόν ἐστι τῆς ψυχῆς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄.

5 Ὑπόδειγμα ἀποδείξεως διὰ τὴν ἀντίκρουσιν τῆς "ἐποχῆς"
τῶν Σκεπτικῶν.

Ἡ δὲ αὐτὴ ἐπιχείρησις τῆς ἀποδείξεως κατὰ τοῦ τρίτου προβλή-
ματος. Φασὶν οὖν τινες μὴ ἐγκωρεῖν πλείους ἀρχὰς ἑνὸς εἶναι ζώου.
Ὅμογενεῖς μὲν οὖν ἀρχὰς οὐκ ἐγκωρεῖ πλείους ὑπάρχειν ἑνὸς ζώου,
10 διαφερούσας δὲ τοῖς γένεσιν οὐδὲν ἄτοπον.

Πρὸς τοὺς Πυρρωνεῖους.

Εἴ φασιν ἡ ἐποχὴ βέβαιον εἶναι μηδέν, δῆλον ὅτι ἀφ' ἑαυτῆς ἀρ-
ξαμένη πρῶτον ἀκυρώσει ἑαυτήν. Ἡ τοίνυν δίδωσιν ἀληθές τι εἶναι
καὶ οὐ περὶ πάντων ἐφεκτέον, ἢ ἐνίσταται, μηδέν εἶναι ἀληθές λέγου-
15 σα, καὶ δῆλον ὅτι οὐδ' αὐτὴ πρότερον ἀληθεύσει. Ἦτοι γὰρ αὐτὴ ἀ-
ληθεύει ἢ οὐκ ἀληθεύει. Ἄλλ', εἰ μὲν ἀληθεύει, δίδωσιν ἄκουσά τε
εἶναι ἀληθές, εἰ δὲ μὴ ἀληθεύει, ἀληθῆ ἀπολείπει ἅπερ ἀνελεῖν ἐδού-
λετο. Ἐν ᾧ γὰρ ψευδῆς δείκνυται ἡ ἀναιροῦσα ἐποχὴ, ἐν τούτῳ τὰ
ἀναιρούμενα ἀληθῆ δείκνυται, ὡς ὁ ὄνειρος ὁ λέγων ψευδεῖς εἶναι
20 πάντας τοὺς ὄνειρους. Ἐαυτῆς γὰρ ἀναιρετικὴ οὖσα, τῶν ἄλλων γίνε-
ται κυρωτικὴ. Καὶ ὅλως, εἰ ἔστιν ἀληθές, ἀφ' ἑαυτῆς ποιήσεται τὴν
ἀρχὴν, οὐκ ἄλλου τινός. οὖσα ἐποχὴ, ἀλλ' ἑαυτῆς πρῶτον. Ἐπειτα, εἰ
καταλαμβάνει τις, ὅτι ἀνθρωπός ἐστι ἢ ὅτι ἐπέχει, δῆλός ἐστι μὴ ἐπέ-
χειν. Πῶς δ' ἂν καὶ τὴν ἀρχὴν εἰς τὴν ἀμφισβήτησιν ἀφίκετο περὶ
25 πάντων ἐπέχων; Πῶς δ' ἂν καὶ ἀπεκρίνετο πρὸς τὸ ἐρωτηθέν; Περὶ
γὰρ αὐτοῦ τούτου δῆλός ἐστιν οὐκ ἐπέχων· ναὶ μὴν καὶ ἀποφαίνεται,
ὅτι ἐπέχει· δι' ὃ καὶ εἰ δεῖ πειθόμενοι αὐτοῖς περὶ πάντων ἐπέχειν, περὶ
αὐτῆς πρότερον τῆς ἐποχῆς ἐφέξομεν, εἴτε πειστέον αὐτῇ εἴτε καὶ μὴ.
Ἔτι, εἰ τοῦτο αὐτό ἐστι τὸ ἀληθές, τὸ μὴ εἰδέναι τὸ ἀληθές, οὐδὲ τὴν
30 ἀρχὴν ἀληθές τι παρ' ἐκείνου δίδεται. Εἰ δὲ καὶ τοῦτο ἀμφισβητήσι-

1. Ὁ Πύρρων ὁ Ἡλίου, ἀρχηγός τῆς σχολῆς τῶν Σκεπτικῶν. Αὐτοὶ καλλιερ-
γοῦσαν τὴν "ἐποχή"· τὴν ἀποφυγὴν δηλ. νὰ χαρακτηρίσουν κάτι ὡς ἀληθές ἢ ψευδές.

διαφορὰ προβλημάτων ἐκείνου πού ὄλοι γνωρίζομε τὰ ἔργα καὶ τὰ πάθη του, ἀγνοοῦμε ὅμως τὴν οὐσία, ὅπως λόγου χάρη σὲ ποιό μέρος τοῦ σώματος βρίσκεται τὸ ἡγεμονικὸ τῆς ψυχῆς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ε'.

Παράδειγμα ἀπόδειξης γιὰ τὴν ἀντίκρουση τῆς 'ἐποχῆς' τῶν σκεπτικῶν.

Ἡ ἴδια προσπάθεια τῆς ἀπόδειξης καὶ γιὰ τὸ τρίτο πρόβλημα. Λένε λοιπὸν μερικοί, ὅτι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπάρχουν περισσότερες ἀρχές γιὰ ἓνα ζῶο. Δὲν εἶναι βέβαια δυνατὸν νὰ ὑπάρχουν περισσότερες ἀρχές τοῦ ἴδιου εἴδους γιὰ ἓνα ζῶο, ἂν ὅμως διαφέρουν στὸ εἶδος δὲν εἶναι καθόλου ἄτοπο.

Πρὸς τοὺς Πυρρωνεῖους

"Ἄν ἡ "ἐποχή" τῶν ὀπαδῶν τοῦ Πύρρωνα¹ λέει, ὅτι τίποτε δὲν εἶναι βέβαιο, εἶναι φανερό ὅτι, ἀρχίζοντας ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ της θ' ἀκυρώσει πρῶτα τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτὸ της. Γιατί, ἡ δέχεται ὅτι ὑπάρχει κάτι ἀληθές καὶ δὲν πρέπει νὰ 'ἐπέχομε' σὲ ὅλα, ἢ ἐπιμένει λέγοντας ὅτι δὲν ὑπάρχει τίποτε ἀληθές, καὶ εἶναι φανερό ὅτι οὔτε αὐτὴ πρώτη θὰ εἶναι ἀληθής. Αὐτὴ δηλαδή ἢ ἀληθεύει ἢ δὲν ἀληθεύει. "Ἄν ἀληθεύει, δέχεται χωρὶς νὰ θέλει ὅτι ὑπάρχει κάτι ἀληθινό· ἂν δὲν ἀληθεύει, ἀφήνει ἀληθὴ αὐτὰ πού ἠθελε νὰ ἀναιρέσει. "Ὅπου δηλαδή ἀποδεικνύεται ψευδῆς ἡ ἐποχή πού ἀναιρεῖ, ἐκεῖ τὰ ἀναιρούμενα ἀποδεικνύονται ἀληθῆ· ὅπως τὸ ὄνειρο πού λέει ὅτι ὅλα τὰ ὄνειρα ψεύδονται. "Ἄν δηλαδή ἀναιρεῖ τὸν ἑαυτὸ της, ἐπικυρώνει τὰ ἄλλα. Καὶ γενικῶς, ἂν εἶναι ἀληθής, θὰ κάνει ἀρχὴ ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ της καὶ δὲν θὰ εἶναι "ἐποχή" κάποιου ἄλλου, ἀλλὰ τοῦ ἑαυτοῦ της πρῶτα. "Ἐπειτα, ἂν ἐννοεῖ κάποιος, ὅτι εἶναι ἄνθρωπος ἢ ὅτι 'ἐπέχει', εἶναι φανερό ὅτι δὲν ἐπέχει. Πῶς δηλαδή ἀπὸ τὴν ἀρχὴ θὰ ἔφθανε στὴν ἀμφισβήτησιν ἂν 'ἐπεῖχε' γιὰ ὅλα; Καὶ πῶς θ' ἀποκρινόταν στὴν ἐρώτησιν; Γιατὶ γι' αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ ἴδιο εἶναι φανερό ὅτι δὲν ἐπέχει, ἀποφαίνεται ὅμως ὅτι ἐπέχει· γι' αὐτὸ καὶ ἂν πρέπει νὰ πειστοῦμε σ' αὐτοὺς καὶ νὰ ἐπέχομε γιὰ ὅλα, νὰ κάνομε ἐποχὴ γι' αὐτὴν τὴν ἐποχὴ πρῶτα, εἴτε πρέπει νὰ τὴ δεχτοῦμε ἢ ὄχι. Ἄκομα, ἂν αὐτὸ ἀκριβῶς εἶναι τὸ ἀληθές, τὸ νὰ μὴ γνωρίζομε τὸ ἀληθές, οὔτε ἀπὸ τὴν ἀρχὴ παραχωρεῖται ἀπὸ ἐκεῖνο κάτι ἀληθές. Κι ἂν θεωρῆσει ἀμφισβητήσιμον αὐτό, τὸ ὅτι ἀγνοεῖται τὸ ἀληθές, μ' αὐτὴ

μον ἔρεϊ, τὸ ἀγνοεῖν τὰληθές, ἐν αὐτῷ τούτῳ δίδωσιν εἶναι τὸ ἀληθές γνῶριμον, ἐν ᾧ τὴν περὶ αὐτοῦ ἐποχὴν φαίνεται μὴ βεβαιῶν.

Αἴρεσίς ἐστι πρόσκλισις δογμάτων, ἢ, ὡς τινες, πρόσκλισις δόγμασι πολλοῖς ἀκολουθίαν πρὸς ἄλληλα καὶ τὰ φαινόμενα περιέχουσι πρὸς τὸ εὖ ζῆν συντείνουσα. Καὶ τὸ μὲν δόγμα ἐστὶ κατάληψις τις 5 λογική, κατάληψις δὲ ἕξις καὶ συγκατάθεσις τῆς διανοίας. Οὐ μόνον οἱ ἐφεκτικοί, ἀλλὰ καὶ πᾶς δογματικὸς ἐν τισιν ἐπέχειν εἴωθεν, ἦτοι παρὰ γνώμης ἀσθένειαν ἢ παρὰ πραγμάτων ἀσάφειαν ἢ παρὰ τῶν λόγων ἰσοσθένειαν.

10

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ.

Αἱ τῶν ζητήσεων ἔφοδοι καὶ ἀρχαὶ περὶ ταῦτα
καὶ ἐν τούτοις εἰσίν.

Περὶ γένους, εἶδους καὶ διαφορῶν χρῆσις αὐτῶν εἰς τοὺς ὄρους

Προτακτέον δὴ καὶ τῶν ὄρων καὶ τῶν ἀποδείξεων καὶ διαιρέσε- 15
ων, ποσαχῶς λέγεται τὸ ζητούμενον, τὰ τε ὁμώνυμα χειριστέον καὶ τὰ
συνώνυμα εὐκρινῶς τακτέον κατὰ τὰς σημασίας. Ἐπειτα ζητητέον, εἰ
τῶν πρὸς ἕτερα θεωρουμένων ἐστὶν τὸ προκείμενον, ἢ καθ' αὐτὸ
λαμβάνεται· ἐπὶ τούτοις, εἰ ἔστι, τί ἐστι, τί αὐτῷ συμβέβηκεν· ἢ καὶ
οὕτως εἰ ἔστι, τί ἐστι, διότι ἐστίν. Πρὸς δὲ τὴν τούτων θεωρίαν ἢ τῶν
20 καθ' ἕκαστα γνῶσις καὶ ἢ τῶν καθόλου συνυποβάλλει, καὶ τὰ πρότερα
καὶ τὰ ἐπὶ τὰς διαφορὰς καὶ αἱ διαιρέσεις αὐτῶν. Ἡ μὲν οὖν ἐπαγωγὴ
φέρει τὸ καθόλου καὶ τὸν ὀρισμὸν, αἱ δὲ διαιρέσεις τὰ εἶδη καὶ τὸ τί
ἦν εἶναι καὶ τὸ ἄτομον· ἢ δὲ θεωρία τοῦ ποσαχῶς τὴν λῆψιν τοῦ οἰκεί-
ου, αἱ δὲ διαπορῆσεις τὰς κατ' αὐτὰς διαφορὰς καὶ τὰς ἀποδείξεις καὶ
25 ἄλλως τὴν θεωρίαν συνάξουσι τὰ τε παρεπόμενα αὐτῇ. Ἐκ πάντων δὲ
ἐπιστήμη τε παρίσταται καὶ ἀλήθεια. Πάλιν τὸ κεφαλαιωθὲν ἐκ τῆς
διαιρέσεως ὄρος γίνεται· λαμβάνεται γὰρ καὶ πρότερος τῆς διαιρέσε-
ως καὶ ὕστερος ὁ διορισμὸς· πρότερος μὲν ὅταν συγχωρηθῇ ἢ προτε-
θῇ, ὕστερος δὲ ὅταν ἀποδειχθῇ· καὶ κατὰ τὴν αἴσθησιν δὲ ἐκ τοῦ καθ'
30 ἕκαστα κεφαλαιοῦται τὸ καθόλου. Ἀρχὴ γὰρ τῆς ἐπαγωγῆς ἢ αἴσθη-
σις, πέρας δὲ τὸ καθόλου. Ἡ μὲν οὖν ἐπαγωγὴ οὐ τὸ τί ἐστὶ δείκνυσιν,
ἀλλ' ὅτι ἐστίν ἢ οὐκ ἔστιν, ἢ διαίρεσις δέ, ὅτι ἐστὶ παρίστησιν. Ὁ τε
διορισμὸς ὁμοίως τῇ διαιρέσει τὴν οὐσίαν καὶ τὸ τί ἐστὶν διδάσκει, οὐχί

2. Οἱ ὀπαδοὶ δηλαδή τῆς “ἐποχῆς”.

ἀκριβῶς τὴν ἀμβισθήτησιν δέχεται τὸ ἀληθές ὡς γνῶριμο, ἐνῶ φανερὰ δὲν βεβαιώνει τὴν ἐποχὴν γι' αὐτό. Αἴρεση βέβαια εἶναι σύγκλιση δογμάτων ἢ, ὅπως λένε μερικοί, σύγκλιση μὲ πολλὰ δόγματα ποὺ περιέχουν συμφωνία μεταξύ τους καὶ μὲ τὰ φαινόμενα, ποὺ κατατείνει στὸ εὖ ζῆν. Καὶ τὸ δόγμα βέβαια εἶναι λογικὴ κατάληψη, ἐνῶ κατάληψη εἶναι ἔξῃ καὶ συγκατάθεση τῆς διάνοιας. Ὅχι μόνο οἱ “ἐφεκτικοί”, ἀλλὰ καὶ κάθε δογματικὸς σὲ κάποια πράγματα συνηθίζει νὰ ἐπέχει (νὰ διστάζει νὰ χαρακτηρίσει κάτι ὡς ἀληθές ἢ ψευδές) ἢ ἀπὸ ἀσθένεια γνώμης ἢ ἀπὸ ἀσάφεια τῶν πραγμάτων ἢ ἀπὸ ἰσοδυναμία λόγων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΣΤ'.

Οἱ ἐνέργειες καὶ ἀρχές τῶν ἀναζητήσεων ὑπάρχουν γύρω ἀπὸ αὐτὰ καὶ μέσα σ' αὐτά.

Γένος, εἶδος, διαφορές. Ποιὰ εἶναι ἡ χρῆση τους στοὺς ὁρισμούς.

Πρὶν ἀπὸ τοὺς ὁρισμούς, τίς ἀποδείξεις καὶ τίς διαιρέσεις, πρῶτα πρέπει νὰ ποῦμε εὐκρινῶς μὲ πόσους τρόπους λέγεται τὸ ζητούμενο, τὰ ὁμώνυμα καὶ τὰ συνώνυμα σύμφωνα μὲ τίς σημασίες τους. Ἐπειτα πρέπει ν' ἀναζητήσομε ἂν αὐτὸ ποὺ μᾶς ἀπασχολεῖ εἶναι ἀπὸ τὰ ἀναφερόμενα σὲ ἄλλα ἢ λαμβάνεται καθ'αυτὸ, καὶ ἐκτὸς ἀπὸ αὐτά, ἂν ὑπάρχει, τί εἶναι, ποιὸ συμβεβηκὸς τοῦ ἔτυχε· ἢ καὶ ἔτσι· ἂν ὑπάρχει, τί εἶναι, γιατί ὑπάρχει. Γιὰ τὴ θεωρία αὐτῶν συμβάλλει ἡ γνῶσις τῶν μερικῶν καὶ τῶν καθόλου καὶ τὰ πρότερα, καθὼς καὶ οἱ διαφορὲς καὶ οἱ διαιρέσεις τους. Ἡ ἐπαγωγὴ δηλαδὴ φέρνει τὸ καθόλου καὶ τὸν ὁρισμό, οἱ διαιρέσεις τὰ εἶδη, καὶ τὸ τί εἶναι τὸ εἶναι, καὶ τὸ ἄτομο· ἢ θεωρία πάλι τοῦ μὲ πόσους τρόπους λέγεται φέρνει τὴ λήψη τοῦ οἰκείου, ἐνῶ οἱ ἀμφισβητήσεις τίς ἴδιες τους τίς διαφορὲς καὶ τίς ἀποδείξεις καὶ ἐπεκτείνουν ἄλλιῶς τὴ θεωρία καὶ τὰ παρεπόμενά της. Ἀπὸ ὅλα προκύπτει ἡ γνῶσις καὶ ἡ ἀλήθεια. Καὶ πάλι αὐτὸ ποὺ προέκυψε ἀπὸ τὴ διαίρεση γίνεται ὁρισμός. Ὁ προσδιορισμὸς λαμβάνεται πρὶν καὶ μετὰ τὴ διαίρεση· πρὶν, ὅταν παραχωρηθεῖ ἢ τεθεῖ πρῶτα· μετὰ, ὅταν ἀποδειχθεῖ. Καὶ στίς αἰσθήσεις, ἀπὸ τὸ μερικὸ λαμβάνεται τὸ καθόλου. Γιατὶ ἀρχὴ τῆς ἐπαγωγῆς εἶναι ἡ αἴσθησις, ἐνῶ τέλος τὸ καθόλου. Ἡ ἐπαγωγὴ λοιπὸν δὲν δείχνει τὸ τί εἶναι, ἀλλὰ ὅτι ὑπάρχει ἢ δὲν ὑπάρχει, ἐνῶ ἡ διαίρεσις παριστάνει τὸ τί εἶναι. Ὅμοια καὶ ὁ προσδιορισμὸς μὲ τὴ διαίρεση διδάσκουν τὴν οὐσίαν καὶ τὸ τί εἶναι, ὅχι τὸ ἂν ὑπάρχει.

δὲ τὸ εἶ ἔστιν ἢ τε ἀπόδειξις τὰ τρία, τό τε εἶ ἔστιν καὶ τὸ τί ἔστιν καὶ τὸ διὰ τί ἔστιν, σαφηνίζει. Εἰσὶ δὲ ἔνιοι καὶ τῆς αἰτίας ἐμπεριεκτικοὶ ὄροι.

Ἐπεὶ δὲ ἐπίστασθαι ἔστιν, ὅταν ἴδωμεν τὴν αἰτίαν, αἰτίαι δὲ τέσ-
 5 σαρες, ἢ ὕλη, τὸ κινουῦν, τὸ εἶδος, τὸ τέλος, τετραχῶς ἔσται ὁ διορι-
 σμός. Ληπτέον οὖν πρῶτον τὸ γένος, ἐν ᾧ ἔστι τῶν ἐπάνω τὰ ἐγγύτα-
 τα, μετὰ τοῦτο τὴν προσεχῆ διαφορὰν. Ἡ δὲ συνέχεια τῶν διαφορῶν
 τεμνομένη καὶ ἀποδιαιρουμένη τὸ τί ἦν εἶναι ἐκπληροῖ. Οὐκ ἀνάγκη
 δὲ πάσας λέγειν ἐκάστου τὰς διαφορὰς, ἀλλὰ τὰς εἰδοποιούσας. Ἡ
 10 γεωμετρικὴ ἀνάλυσις καὶ σύνθεσις τῇ διαλεκτικῇ διαιρέσει καὶ ὁ-
 ρισμῷ ἔοικεν, καὶ ἀπὸ μὲν τῆς διαιρέσεως ἐπὶ τὰ ἀπλούστερα καὶ ἀρ-
 χικώτερα ἀνατρέχουμεν. Τὸ γοῦν γένος τοῦ ζητουμένου πράγματος δι-
 αιροῦμεν εἰς τὰ ἐνυπάρχοντα αὐτῷ εἶδη, οἷον ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου τὸ
 ζῶον, γένος ὄν, εἰς τὰ ἐμφαινόμενα εἶδη διαιροῦμεν, τὸ θνητὸν καὶ ἀ-
 15 θάνατον καὶ οὕτως αἰεὶ τὰ σύνθετα δοκοῦντα εἶναι γένη εἰς τὰ ἀπλού-
 στερα εἶδη τέμνοντες, ἐπὶ τὸ μὴ ζητούμενον καὶ μηκέτι τομὴν ἐπιδε-
 χόμενον παραγινόμεθα. Τὸ γὰρ ζῶον εἰς τὸ θνητὸν καὶ ἀθάνατον διε-
 λόντες, εἶτα μέντοι τὸ θνητὸν εἰς τὸ χερσαῖον καὶ ἔνυδρον, καὶ πάλιν
 τὸ χερσαῖον εἰς τὸ πτηνὸν καὶ πεζόν, καὶ οὕτω τὸ προσεχὲς τῷ ζητου-
 20 μένῳ εἶδος, ὃ καὶ περιλαμβάνει τὸ ζητούμενον, διαιροῦντες, ἀφιστόμε-
 θα τέμνοντες ἐπὶ τὸ ἀπλούστατον εἶδος, ὅπερ ἄλλο μὲν οὐδέν, μόνον
 δὲ τὸ ζητούμενον περιλαμβάνει. Πάλιν γὰρ τὸ πεζόν εἰς λογικὸν καὶ
 ἄλογον διαιρούμεθα. Κάπειτα τὰ προσεχῆ τῶν ἐκ τῆς διαιρέσεως λαμβ-
 ῶνομένων εἰδῶν τῷ ἀνθρώπῳ ἐκλεγόμενοι καὶ ἐπισυνθέντες εἰς ἓνα
 25 λόγον, τὸν ὄρον τοῦ ἀνθρώπου ἀποδίδωμεν, ὅς ἐστι ζῶον θνητόν, χερ-
 σαῖον, πεζόν, λογικόν.

Ὅθεν ὕλης μὲν τάξιν ἐπέχει ἢ διαίρεσις τῷ ὄρῳ, τὴν ἀπλότητα
 τοῦ ὀνόματος ἀναζητοῦσα, τεχνίτου δὲ καὶ δημιουργοῦ ὁ ὄρος ἐπισυν-
 30 τιθεὶς καὶ κατασκευάζων καὶ τὴν γνῶσιν τοῦ ὄντος παριστάς. Οὗτ'
 αὐτῶν τῶν πραγμάτων, οὔτε τῶν ἰδεῶν οἱ ὄροι, ἀλλὰ γὰρ ὧν πραγμά-
 των ἔχομεν καθολικὰς διανοίας, τούτων τῶν διανοιῶν τοὺς ἐρμηνευτι-
 κούς λόγους εἶναι φαμεν· τούτων γὰρ τῶν διανοιῶν καὶ αἱ διαιρέσεις
 γίνονται. Τῶν δὲ διαιρέσεων ἢ μὲν τις εἰς εἶδη διαιρεῖ τὸ διαιρούμενον
 ὡς γένος, ἢ δὲ τις εἰς μέρη ὡς ὄλον, ἢ δὲ εἰς τὰ συμβεβηκότα. Ἡ μὲν
 35 οὖν τοῦ ὄλου εἰς τὰ μέρη διαίρεσις ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον κατὰ μέγεθος

Καὶ ἡ ἀπόδειξις διασαφηνίζει τὰ τρία· καὶ τὸ ἂν ὑπάρχει, καὶ τὸ τί εἶναι, καὶ τὸ γιατί ὑπάρχει. Ὑπάρχουν καὶ μερικοὶ ὀρισμοὶ ποὺ περιέχουν καὶ τὴν αἰτία.

Ἐπειδὴ λοιπὸν γνώση ἔχομε ὅταν γνωρίσομε τὴν αἰτία, καὶ οἱ αἰτίες εἶναι τέσσερις, ἡ ὕλη, αὐτὸ ποὺ κινεῖ, τὸ εἶδος, τὸ τέλος, καὶ ὁ προσδιορισμὸς γίνεται μὲ τέσσερες τρόπους, γι' αὐτὸ πρέπει πρῶτα νὰ λάβομε τὸ γένος στὸ ὁποῖο ἀνήκουν τὰ πλησιέστερα ἀπὸ τὰ ἐπάνω, κι ἔπειτ' ἀπὸ αὐτὸ τὴν προσεχῆ διαφορά. Ἡ συνέχεια τῶν διαφορῶν μὲ τομῆς καὶ διαιρέσεις συμπληρώνει τὸ τί εἶναι τὸ εἶναι. Δὲν εἶναι ἀνάγκη βέβαια νὰ ἐπισημαίνομε ὅλες τὶς διαφορές, ἀλλὰ τὶς εἰδοποιούς. Ἡ γεωμετρικὴ ἀνάλυσις καὶ σύνθεσις μοιάζουν μὲ τὴν διαλεκτικὴν διαίρεση καὶ τὸν ὀρισμὸν. Ἀπὸ τὴν διαίρεση πηγαίνομε στὰ ἀπλούστερα καὶ τὰ πιὸ κοντὰ στὴν ἀρχή. Διαιροῦμε λοιπὸν τὸ γένος τοῦ ζητουμένου πράγματος στὰ εἶδη του, ὅπως λόγου χάρις στὸν ἄνθρωπο τὸ ζῶο, ποὺ εἶναι γένος, τὸ διαιροῦμε στὰ εἶδη ποὺ βλέπομε στὸ γένος, δηλαδὴ τὸ θνητὸ καὶ τὸ ἀθάνατο· καὶ μ' αὐτὸν τὸν τρόπο διαιρώντας πάντοτε τὰ γένη ποὺ φαίνονται σύνθετα στὰ ἀπλούστερα εἶδη, φτάνομε σ' αὐτὸ ποὺ ζητοῦμε καὶ ποῦ δὲν ἐπιδέχεται τομὴ (διαίρεση). Διαιρώντας δηλαδὴ τὸ ζῶο σὲ θνητὸ καὶ ἀθάνατο, ἔπειτα τὸ θνητὸ σὲ χερσαῖο καὶ ἰδρόβιο, καὶ πάλι τὸ χερσαῖο σὲ φτερωτὸ καὶ βαδιστικὸ· καὶ ἔτσι διαιρώντας τὸ προσεχές εἶδος στὸ ζητούμενο, τὸ ὁποῖο καὶ περιλαμβάνει αὐτὸ ποὺ ζητοῦμε, θὰ φτάσομε χωρίζοντας στὸ ἀπλούστατο εἶδος, ποὺ δὲν περιλαμβάνει τίποτε ἄλλο, παρὰ μόνον τὸ ζητούμενο. Καὶ πάλι διαιροῦμε τὸ βαδιστικὸ σὲ λογικὸ καὶ ἄλογο. Καὶ ἔπειτα, ἐκλέγοντας τὰ προσεχῆ στὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τὰ εἶδη ποὺ παίρνομε ἀπὸ τὴν διαίρεση καὶ συνθέτοντάς τα σὲ μιὰ πρότασι, συμπληρώνομε τὸν ὀρισμὸν τοῦ ἀνθρώπου, ποὺ εἶναι· ζῶο, θνητὸ, χερσαῖο, βαδιστικὸ, λογικὸ.

Γι' αὐτὸ ἡ διαίρεση ἔχει θέσις ὕλης γιὰ τὸν ὀρισμὸν, ἐπιζητώντας τὴν ἀπλότητα τοῦ ὀνόματος, καὶ εἶναι ἔργο τεχνίτη καὶ δημιουργοῦ ὁ ὀρισμὸς ποὺ συνθέτει καὶ κατασκευάζει καὶ παρουσιάζει τὴν γνώση τοῦ ὄντος. Οὔτε τῶν ἴδιων τῶν πραγμάτων, οὔτε τῶν ἰδεῶν οἱ ὀρισμοί, ἀλλὰ τῶν πραγμάτων ποὺ ἔχομε καθολικὲς ἔννοιες, αὐτῶν τῶν ἐννοιῶν λέμε ὅτι εἶναι οἱ ἐρμηνευτικοὶ λόγοι· γιατί σ' αὐτὲς τὶς ἔννοιες γίνονται καὶ οἱ διαιρέσεις. Ἀπὸ τὶς διαιρέσεις ἡ μία διαιρεῖ σὲ εἶδη τὸ διαιρούμενο ὡς γένος, ἡ ἄλλη σὲ μέρη τὸ ὅλο, ἡ ἄλλη στὰ συμβεβηκότα. Ἡ διαίρεση λοιπὸν τοῦ ὅλου στὰ μέρη του ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐννοεῖται

ἐπινοεῖται, ἢ δὲ εἰς τὰ συμβεβηκότα οὐδέποτε ὅλη δύναται διαλη-
φθῆναι, εἴ γε καὶ οὐσίαν ἐκάστῳ δεῖ πάντως τῶν ὄντων ὑπάρχειν. Ὁ-
θεν ἀδόκιμοι ἄμφω αὐταὶ αἱ διαιρέσεις, μόνη δὲ εὐδοκιμεῖ ἢ τοῦ γέ-
νους εἰς εἶδη τομῆ, ὑφ' ἧς χαρακτηρίζεται ἢ τε ταυτότης ἢ κατὰ γένος,
5 ἢ τε ἑτερότης ἢ κατὰ τὰς ἰδικὰς διαφορὰς. Τὸ εἶδος αἰεὶ ἐν τινι μέρει
θεωρεῖται, οὐ μὴν ἀνάπαλιν, εἴ τι μέρος ἐστὶ τινος, τοῦτο καὶ εἶδος γε-
νήσεται. Ἡ γὰρ χεὶρ μέρος μὲν ἐστὶ τοῦ ἀνθρώπου, εἶδος δὲ οὐκ ἔστιν.
Καὶ τὸ μὲν γένος ἐν τοῖς εἶδεσιν ἐνυπάρχει· τὸ γὰρ ζῶον καὶ ἐν τῷ ἀν-
θρώπῳ καὶ ἐν τῷ βοῖ· τὸ δὲ ὄλον ἐν τοῖς μέρεσιν οὐκ ἐνυπάρχει· οὐ γὰρ
10 ὁ ἄνθρωπος ἐν τοῖς ποσὶν ὑπάρχει. Διὸ κυριώτερον τὸ εἶδος τοῦ μέ-
ρους, καὶ ὅσα τοῦ γένους κατηγορεῖται, ταῦτα πάντα καὶ τοῦ εἶδους
κατηγορηθήσεται.

Ἄριστον μὲν οὖν εἰς δύο διαιρεῖν εἶδη τὸ γένος, εἰ δὲ μή, εἰς τρία.
Τὰ τοίνυν εἶδη γενικώτερον μὲν διαιρούμενα χαρακτηρίζεται τῷ τε
15 ταύτῳ καὶ θατέρω, ἔπειτα δὲ διὰ τῶν γενικῶς σημαινομένων διαιρού-
μενα χαρακτηρίζεται. Ἐκαστον γὰρ τῶν εἰδῶν ἦτοι οὐσία ἐστὶν (ὡσ-
περ ὅταν λέγωμεν· τῶν ὄντων τὰ μὲν σώματά ἐστι, τὰ δὲ ἀσώματα), ἢ
ποσὸν ἢ ποιὸν ἢ πρὸς τι ἢ ποῦ ἢ πότε ἢ κείσθαι ἢ ἔχειν ἢ ποιεῖν ἢ πά-
σχειν. Παντὸς οὐ τινος οὖν ἐπιστήμων τίς ἐστὶ, τούτου καὶ τὸν ὄρον
20 ἀποδώσει· ὡς ὁ γε μὴ δυνάμενος λόγῳ περιλαβεῖν καὶ ὀρίσασθαι ὅτι-
οὔν, τούτου ἐπιστήμων οὐκ ἂν ποτε εἴη. Ἐκ δὲ τῆς τοῦ ὄρου ἀγνοίας
καὶ τὰς πολλὰς ἀμφισθητήσεις γίνεσθαι καὶ τὰς ἀπάτας συμβαίνει. Εἰ
γὰρ ὁ τὸ πρᾶγμα εἰδὼς ἔχει κατὰ διάνοιαν τὴν εἶδησιν αὐτοῦ, δύναται
δὲ καὶ λόγῳ σαφηνίσει· ὁ διανοεῖται, ἢ δὲ τῆς διανοίας ἐρμηνεῖα ὄρος
25 ἐστίν, ἀναγκαῖόν ἐστὶ τὸν εἰδότα τὸ πρᾶγμα, δύνασθαι αὐτοῦ καὶ τὸν
ὄρον ἀποδιδόναι.

Προσλαμβάνεται δὲ ὄροις καὶ ἡ διαφορὰ, σημείου τάξιν ἐπέχου-
σα τῷ ὄρω. Τῷ γοῦν τοῦ ἀνθρώπου ὄρω τὸ γελαστικὸν προστεθέν,
ποιεῖ τὸ ὄλον ζῶον λογικόν, θνητόν, χερσαῖον, πεζόν, γελαστικόν. Ση-
30 μεῖα γὰρ ἐστὶ τὰ κατὰ διαφορὰν προσαγόμενα τῷ ὄρω οἰκείων πρα-
γμάτων, τὴν δὲ φύσιν αὐτῶν τῶν πραγμάτων οὐκ ἐνδείκνυται. Αὐτίκα
ἰδίου ἀπόδοσίν φασι εἶναι τὴν διαφορὰν. Καὶ καθὸ τῶν ἄλλων ἀπάν-
των διαφέρει τὸ ἔχον τὴν διαφορὰν, ὁ μόνῳ ὑπάρχει καὶ ἀντικατηγο-

κατὰ τὸ μέγεθος, ἐνῶ ἡ διαίρεση τῶν συμβεβηκότων ποτὲ δὲν μπορεῖ νὰ περιληφθεῖ στὸ σύνολό της. Γι' αὐτὸ οἱ δύο αὐτὲς διαιρέσεις εἶναι ἀδόκιμες, καὶ μόνη εὐδοκιμεῖ ἡ διαίρεση τοῦ γένους σὲ εἶδη, ἀπὸ τὴν ὁποία χαρακτηρίζεται καὶ ἡ ταυτότητα κατὰ τὸ γένος, καὶ ἡ ἑτερότητα κατὰ τὶς εἰδικὲς διαφορὲς. Τὸ εἶδος πάντοτε θεωρεῖται σὲ ἓνα μέρος, ὄχι ὅμως τὸ ἀντίθετο, ἂν κάτι εἶναι μέρος κάποιου, αὐτὸ θὰ γίνῃ καὶ εἶδος. Τὸ χέρι δηλαδή εἶναι μέρος (μέλος) τοῦ ἀνθρώπου, δὲν εἶναι ὅμως εἶδος. Καὶ τὸ γένος ἐνυπάρχει στὰ εἶδη· τὸ ζῶο λόγου χάρη ἐνυπάρχει καὶ στὸν ἄνθρωπο καὶ στὸ βόδι, τὸ ὅλον ὅμως δὲν ὑπάρχει στὰ μέρη· ὁ ἄνθρωπος δηλαδή δὲν ὑπάρχει στὰ πόδια. Γι' αὐτὸ εἶναι τὸ εἶδος κυριότερο ἀπὸ τὸ μέρος καὶ ὅσα ἀποδίδονται ὡς κατηγορούμενα στὸ γένος, αὐτὰ θὰ ἀποδοθοῦν καὶ στὸ εἶδος.

Τὸ ἄριστο βέβαια εἶναι νὰ διαιρεῖται τὸ γένος σὲ δύο εἶδη, ἀλλιῶς, σὲ τρία. Τὰ εἶδη λοιπὸν γενικότερα ὅταν διαιροῦνται χαρακτηρίζονται ἀπὸ τὸ αὐτὸ καὶ τὸ διάφορο, καὶ ἔπειτα χαρακτηρίζονται διαιρούμενα ἀπὸ τὰ γενικὰ σημαίνόμενα. Καθένα δηλαδή ἀπὸ τὰ εἶδη εἶναι ἡ οὐσία (ὅπως ὅταν λέμε ὅτι ἀπὸ τὰ ὄντα ἄλλα εἶναι σώματα καὶ ἄλλα ἀσώματα) ἢ ποσὸν ἢ ποιὸν ἢ πρὸς τι ἢ ποῦ ἢ ποτὲ ἢ κείσθαι ἢ ἔχειν ἢ ποιεῖν ἢ πάσχειν. Ὅποιος εἶναι ἀκριβῆς γνώστης ὁποιοῦδήποτε πράγματος, αὐτὸς θὰ διατυπώσῃ καὶ τὸν ὄρισμό του· ὅπως βέβαια αὐτὸς πού δὲν μπορεῖ νὰ περιλάβῃ καὶ νὰ ὀρίσῃ ὁτιδήποτε μὲ τὸ λόγο, αὐτὸς δὲν θὰ γίνῃ ποτὲ ἀκριβῆς γνώστης αὐτοῦ τοῦ πράγματος. Καὶ ἐξαιτίας τῆς ἄγνοιας τοῦ ὀρισμοῦ συμβαίνει νὰ γίνονται καὶ οἱ πολλὲς ἀμφισβητήσεις καὶ ἀπάτες. Γιατί, ἂν αὐτὸς πού γνωρίζει κάποιο πράγμα ἔχει στὸ νοῦ του τὴ γνώση του καὶ μπορεῖ νὰ διασαφηνίσει καὶ μὲ τὸ λόγο αὐτὸ πού σκέφτεται, καὶ ἡ ἐρμηνεία τῆς ἔννοιας εἶναι ὄρισμός, εἶναι ἀναγκαῖο αὐτὸς πού γνωρίζει τὸ πράγμα, νὰ μπορεῖ νὰ διατυπώσῃ καὶ τὸν ὄρισμό του.

Στοὺς ὀρισμοὺς παραλαμβάνεται καὶ ἡ διαφορὰ πού ἔχει στὸν ὄρισμό θέση σημείου. Στὸν ὄρισμό λοιπὸν τοῦ ἀνθρώπου, ἂν προστεθεῖ τὸ “ζῶο γελαστικό”, κάνει τὸ ὅλο ζῶο λογικὸ, θνητό, χειρσαῖο, βαδιστικό, γελαστικό. Γιατί σημεῖα οἰκείων πραγμάτων εἶναι ὅσα χρησιμοποιοῦνται σύμφωνα μὲ τὴν διαφορὰ στὸν ὄρισμό, δὲν δείχνουν ὅμως τὴ φύση τῶν ἴδιων τῶν πραγμάτων. Ἐπίσης ἡ διαφορὰ ἀποδίδει, λένε, τὸ οἰκείο. Κι ἐπειδὴ διαφέρει ἀπὸ ὅλα τὰ ἄλλα αὐτὸ πού ἔχει τὴν διαφορὰ, πού μόνο σ' αὐτὸ ὑπάρχει καὶ ἀντικατηγορεῖται στὸ πράγμα κατὰ τοὺς

ρεῖται τοῦ πράγματος ἐν τοῖς ὅροις, ἀνάγκη τὸ πρῶτον γένος ὡς ἀρ-
 χηγόν καὶ ὑποστατὸν δεῖ παραλαμβάνειν. Ἐν μὲν οὖν τοῖς μακροτέ-
 ροις ὅροις τὸ πλῆθος τῶν εἰδῶν τῶν ἐξευρισκομένων διὰ τῶν δέκα κα-
 τηγοριῶν, ἐν δὲ τοῖς ἐλαχίστοις τὰ προηγούμενα τῶν προσεχῶν εἰδῶν
 5 ληφθέντα τὴν οὐσίαν καὶ φύσιν διασημαίνει τοῦ πράγματος, ὁ δὲ ἐλά-
 χιστος ἐκ τριῶν συνέστηκεν, τοῦ γένους καὶ δυεῖν τῶν ἀναγκαιοτάτων
 εἰδῶν. Γίνεται δὲ τοῦτο διὰ συντομίαν. Φαμὲν οὖν, ἄνθρωπος ἐστὶ τὸ
 ζῶον λογικόν, γελαστικόν. Τό τε ἐξαιρέτως συμβεβηκὸς τῷ ὀριζομένῳ
 προσπαραληπτέον, ἢ τὴν ἰδίαν ἀρετὴν αὐτοῦ ἢ τὸ ἴδιον ἔργον αὐτοῦ
 10 καὶ τοιούτων τινῶν ἄλλων. Ἐξηγητικὸς οὖν ὁ ὅρος ὢν τῆς τοῦ πρά-
 γματος οὐσίας, περιλαβεῖν μὲν ἀκριβῶς τὴν φύσιν τοῦ πράγματος ἀ-
 δυνατεῖ, διὰ δὲ τῶν κυριωτάτων εἰδῶν τὴν δῆλωσιν τῆς οὐσίας ποι-
 εῖται, καὶ σχεδὸν ἐν ποιότητι ὁ ὅρος τὴν οὐσίαν ἔχει.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ΄.

15 Αἱ αἰτίαι τῆς ἀμφιβολίας ἢ τῆς συναινέσεως τοῦ ὁμολογουμένου.

Τὰ ποιητικὰ τῆς ἐποχῆς αἰτία δύο ἐστὶν τὰ ἀνωτάτω· ἐν μὲν τὸ
 πολύτροπον καὶ ἄστατον τῆς ἀνθρωπίνης γνώμης, ὅπερ γεννητικὸν
 εἶναι πέφυκεν τῆς διαφωνίας, ἢτοι τῆς ἀλλήλων πρὸς ἀλλήλους, ἢ τῆς
 ἑαυτῶν πρὸς ἑαυτούς· δευτέρον δὲ ἢ ἐν τοῖς οὐσίαις διαφωνία, ἢ καὶ
 20 εἰκότως ἐμποητικὴ καθέστηκεν τῆς ἐποχῆς. Μῆτε γὰρ πάσαις ταῖς
 φαντασίαις πιστεύειν δυναθέντες διὰ τὴν μάχην, μῆτε πάσαις ἀπι-
 στεῖν διὰ τὸ καὶ τὴν λέγουσαν πάσας ἀπίστους ὑπάρχειν ἐξ ἀπασῶν
 οὐσαν συμπεριγράφεσθαι πάσαις, μῆτε τισὶ μὲν πιστεύειν, τισὶ δὲ
 ἀπιστεῖν διὰ τὴν ἰσότητά, κατήχθημεν εἰς ἐποχὴν. Τούτων δὲ αὐτῶν
 25 τῶν ἀρχικωτάτων τῆς ἐποχῆς τὸ μὲν ἀδέδαιον τῆς διανοίας γεννητι-
 κόν ἐστὶ διαφωνίας, ἢ δὲ διαφωνία προσεχὲς αἴτιον τῆς ἐποχῆς, ὅθεν
 πλήρης μὲν ὁ βίος δικαστηρίων τε καὶ βουλευτηρίων καὶ ἐκκλησιῶν
 καὶ καθόλου τῆς περὶ τὰ λεγόμενα ἀγαθὰ καὶ κακὰ αἰρέσεως καὶ φυ-
 γῆς, ὅπερ ἠπορημένης ἐστὶ διανοίας καὶ πρὸς τὴν τῶν ἀντικειμένων
 30 πραγμάτων ἰσοσθένειαν μετοκλαζούσης τεκμήρια. Πλήρεις δ' αἱ θῆ-
 και τῶν διβλίων καὶ αἱ συντάξεις καὶ αἱ πραγματεῖαι τῶν διαφωνούν-
 των ἐν τοῖς δόγμασι καὶ πεπειθότων ἑαυτούς τὴν ἐν τοῖς οὐσίαις ἀλήθει-
 αν γινώσκειν.

1. Τὸ νὰ ἀποφεύγει δηλαδή κανεὶς νὰ χαρακτηρίσει κάτι ὡς ἀληθὲς ἢ ψευδές.

ὀρισμούς, εἶναι ἀνάγκη νὰ παραλαμβάνεται τὸ πρῶτο γένος ἐπειδὴ εἶναι ἀρχικὸ καὶ ἔχει ὑπόστασις. Στους μακρότερους ὀρισμούς χρησιμοποιεῖται τὸ πλῆθος τῶν εἰδῶν ποὺ βρίσκονται μὲ τις δέκα κατηγορίες, ἐνῶ στοὺς συντομότερους, ἀφοῦ ληφθοῦν τὰ προηγούμενα ἀπὸ τὰ προσεχῆ εἶδη, σημαίνουν τὴν οὐσία καὶ τὴ φύση τοῦ πράγματος· ὁ ἐλάχιστος ὀρισμὸς συνίσταται ἀπὸ τρία, τὸ γένος καὶ δύο ἀπὸ τὰ ἀναγκαιότερα εἶδη· αὐτὸ γίνεται γιὰ συντομία. Λέμε λοιπὸν, ὁ ἄνθρωπος εἶναι ζῶο, γελαστικό. Πρέπει νὰ συμπεριληφθεῖ σ' αὐτὸ τὸν ὀρισμὸ ποὺ δίνομε καὶ τὸ ἐξαιρετικὸ συμβεβηκός, ἢ ἡ οἰκεία ἀρετὴ του, ἢ τὸ οἰκειὸ ἔργο του καὶ μερικὰ ἄλλα τέτοια. Ἐπειδὴ λοιπὸν ὁ ὀρισμὸς ἐξηγεῖ τὴν οὐσία τοῦ πράγματος, ἀδυνατεῖ νὰ περιλάβει ἀκριδῶς τὴ φύση τοῦ πράγματος, ἐνῶ κάνει τὴ δήλωσις τῆς οὐσίας μὲ τὰ κυριότατα εἶδη καὶ σχεδὸν ὁ ὀρισμὸς ἔχει τὴν οὐσία του στὸ ποιόν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ζ'.

Οἱ αἰτίες τῆς ἀμφιβολίας ἢ τῆς συναίνεσης τοῦ ὁμολογουμένου.

Οἱ ἀνώτατες αἰτίες ποὺ προκαλοῦν τὴν “ἐποχὴ” εἶναι δύο· ἢ μία εἶναι ἢ πολλαπλότητα καὶ ἢ ἀστάθεια τῆς ἀνθρώπινης γνώσης ποὺ ἀπὸ τὴ φύση της γεννᾷ τὴ διαφωνία ἢ τοῦ ἑνὸς μὲ τὸν ἄλλο, ἢ ἑνὸς μὲ τὸν ἑαυτὸ του, καὶ ἢ ἄλλη εἶναι ἢ διαφωνία μεταξὺ τῶν ὄντων, ποὺ φυσικὰ προκαλεῖ τὴν “ἐποχὴ”. Ἐπειδὴ δηλαδὴ οὔτε σὲ ὅλες τις γνῶμες μπορέσαμε νὰ πιστέψομε ἐξαιτίας τῆς ἀλληλομαχίας μας, οὔτε πάλι νὰ μὴν πιστέψομε, ἐπειδὴ καὶ αὐτὴ ἡ γνώμη ποὺ λέει, ὅτι ὅλες εἶναι μὴ ἀξιόπιστες, ἀφοῦ καὶ αὐτὴ συμπεριλαμβάνεται μαζί μὲ ὅλες, ὄντας μία ἀπὸ ὅλες, οὔτε ἐπίσης σὲ ἄλλες νὰ πιστεύομε καὶ σὲ ἄλλες νὰ μὴ πιστεύομε, φτάσαμε στὴν “ἐποχὴ”. Κι ἀπὸ τις ἴδιες αὐτὲς τις δύο ἀρχικὲς αἰτίες τῆς ἐποχῆς ἢ ἀβεβαιότητα τῆς διάνοιας εἶναι ἐκείνη ποὺ γεννᾷ τὴ διαφωνία, ἐνῶ ἢ διαφωνία εἶναι τὸ ἄμεσο (προσεχές) αἴτιο τῆς ἐποχῆς. Γι' αὐτὸ ἢ ζωὴ μας εἶναι γεμάτη ἀπὸ δικαστήρια καὶ βουλευτήρια καὶ συναθροίσεις καὶ γενικὰ ἀπὸ τὴν ἐκλογὴ καὶ ἀποφυγὴ σχετικὰ μὲ τὰ λεγόμενα ἀγαθὰ ἢ βλαβερά, ποὺ εἶναι τεκμήρια ἀδιέξοδης διάνοιας καὶ ταλαντευόμενης ἀνάμεσα στὴν ἰσοδυναμία τῶν ἀντίθετων πραγμάτων. Καὶ εἶναι γεμάτες οἱ βιβλιοθήκες, τὰ συγγράμματα καὶ οἱ πραγματεῖες αὐτῶν ποὺ διαφωνοῦν στὶς διάφορες ἀπόψεις, καὶ ἔχουν πείσει τοὺς ἑαυτοὺς τους, ὅτι γνωρίζουν τὴν ἀλήθεια τῶν ὄντων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'.

Διὰ ποίας μεθόδου εἶναι δυνατὴ ἡ σταθερὰ ταξινομήσις
τῶν τε πραγμάτων καὶ ὀνομάτων.

Τρία ἐστὶ περὶ τὴν φωνήν· τὰ τε ὀνόματα σύμβολα ὄντα τῶν νοη-
5 μάτων κατὰ τὸ προηγούμενον, κατ' ἐπακολούθημα δὲ καὶ τῶν ὑπο-
κειμένων· δεύτερον δὲ τὰ νοήματα ὁμοιώματα καὶ ἐκτυπώματα τῶν
ὑποκειμένων ὄντα (ὅθεν ἅπασιν καὶ τὰ νοήματα, τὰ αὐτὰ ἐστὶ διὰ τὸ
τὴν αὐτὴν ἀπὸ τῶν ὑποκειμένων ἅπασιν ἐγγίνεσθαι τύπωσιν· οὐκέτι
δὲ καὶ τὰ ὀνόματα διὰ τὰς διαλέκτους τὰς διαφόρους)· τρίτον δὲ τὰ
10 ὑποκείμενα πράγματα, ἀφ' ὧν ἡμῖν τὰ νοήματα ἐκτυποῦνται. Τὰ μὲν
οὖν ὀνόματα ἢ γραμματικὴ εἰς τὰ καθολικὰ στοιχεῖα κατ' ἀνάγει· ὠρι-
σμένα γὰρ χρὴ εἶναι τὰ στοιχεῖα· τῶν γὰρ καθ' ἕκαστα ἀπειρῶν ὄντων
μὴ εἶναι ἐπιστήμην· ἴδιον δὲ ἐπιστήμης καθολικοῖς ἐπερεΐδεσθαι θεω-
ρήμασι καὶ ὠρισμένοις "Ὅθεν τὰ καθ' ἕκαστα εἰς τὰ καθόλου ἀνάγε-
15 ται, ἢ δὲ τῶν φιλοσόφων πραγματεία περὶ τε τὰ νοήματα καὶ τὰ ὑπο-
κείμενα καταγίνεται. Ἐπεὶ δὲ τούτων τὰ καθ' ἕκαστα ἀπειρα, στοιχεῖα
τινα καὶ τούτων εὐρέθη, ὑφ' ἧ πάν τὸ ζητούμενον ὑπάγεται. Καὶ εἰ μὲν
φαίνοιτο ὑφ' ἓν τι ὑποδεδυκὸς τῶν στοιχείων ἢ καὶ πλείω, ἀποφανού-
μεθα αὐτὸ εἶναι· εἰ δὲ πάντα διαφύγοι, μηδαμῆ εἶναι. Τῶν λεγομένων
20 τὰ μὲν μετὰ συμπλοκῆς λέγεται, ὡς τὸ ἄνθρωπος τρέχει, τὰ δὲ ἄνευ
συμπλοκῆς λέγεται, ὡς τὸ ἄνθρωπος, καὶ ὡς τὸ τρέχει, καὶ ὅσα λόγον
οὐκ ἀποτελεῖ οὐδὲ τἀληθὲς ἢ τὸ ψεῦδος ἔχει. Τῶν δὲ μὴ μετὰ συμ-
πλοκῆς λεγομένων, τὰ μὲν οὐσίαν σημαίνει, τὰ δὲ ποιόν, τὰ δὲ ποσόν,
τὰ δὲ πρὸς τι, τὰ δὲ πού, τὰ δὲ ποτέ, τὰ δὲ κείσθαι, τὰ δὲ ἔχειν, τὰ δὲ
25 ποιεῖν, τὰ δὲ πάσχειν, ἃ δὴ καὶ στοιχεῖα τῶν ὄντων φημὲν τῶν ἐν ὕλῃ
καὶ μετὰ τὰς ἀρχάς. Ἔστι γὰρ λόγῳ θεωρητὰ ταῦτα, τὰ δὲ ἄυλα καὶ
μόνῳ ληπτὰ ἐστὶ κατὰ τὴν πρώτην ἐπιβολήν.

Τῶν δὲ ὑπὸ τὰς δέκα κατηγορίας ὑποτασσομένων τὰ μὲν καθ'
αὐτὰ λέγεται, ὡς αἱ ἐννέα κατηγορίαι, τὰ δὲ πρὸς τι. Καὶ πάλιν τῶν
30 ὑπὸ ταύτας τὰς δέκα κατηγορίας τὰ μὲν ἐστὶ συνώνυμα, ὡς βουῖς καὶ
ἄνθρωπος, καθὸ ζῶον ἐστὶ γὰρ συνώνυμα ὧν τό τε ὄνομα ἀμφοῖν κοι-

1. Ἄμεσως πρὸ πάντων τις εἶπε στοιχεῖα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Η'.

Μὲ ποιὰ μέθοδο μποροῦν νὰ ταξινομηθοῦν σταθερὰ
τόσο τὰ πράγματα ὡς καὶ τὰ ὀνόματα.

Τρία πράγματα ἀναφέρονται στὸ λόγο· τὰ ὀνόματα ποῦ εἶναι σύμβολα τῶν νοημάτων κατὰ προτίμηση καὶ κατ' ἀκολουθία καὶ τῶν ἀντικειμένων· δεύτερον, τὰ νοήματα ποῦ εἶναι ὁμοιώματα καὶ ἐντυπώματα τῶν ἀντικειμένων (γι' αὐτὸ ὅλοι ἔχομε τὰ ἴδια νοήματα, ἐπειδὴ σ' ὅλους δημιουργεῖται ἢ ἴδια ἐντύπωση ἀπὸ τὰ ἀντικείμενα, δὲν ἔχομε ὅμως καὶ τὰ ὀνόματα ἴδια, ἐξαιτίας τῶν διαφόρων διαλέκτων)· τρίτον, τὰ ἴδια τὰ πράγματα ποῦ βλέπομε, ἀπὸ τὰς ὁποῖα ἐντυπώνονται μέσα μας τὰ νοήματα. Τὰ ὀνόματα βέβαια ἢ γραμματικὴ τὰ διαμορφώνει ἀπὸ τὰ γενικά εἴκοσι τέσσερα στοιχεῖα. Γιατὶ τὰ στοιχεῖα πρέπει νὰ εἶναι ὀρισμένα. Γιατὶ γι' αὐτὰ ποῦ εἶναι ἄπειρα καθέκαστα (ἀτομικά) δὲν ὑπάρχει ἐπιστήμη· γνώρισμα τῆς ἐπιστήμης εἶναι νὰ βασίζεται σὲ καθολικά καὶ ὀρισμένα θεωρήματα. Γι' αὐτὸ τὰ καθέκαστα (ἀτομικά, ἐπὶ μέρους) ἀνάγονται στὰ καθόλου (γενικά), καὶ τὸ ἔργο τῶν φιλοσόφων ἀσχολεῖται μὲ τὰ νοήματα καὶ τὰ ἀντικείμενα. Ἐπειδὴ ὅμως αὐτὰ εἶναι ἄπειρα, βρέθηκαν καὶ σ' αὐτὰ μερικὰ στοιχεῖα, στὰ ὁποῖα ὑπάγεται κάθε ζητούμενο. Κι ἂν βέβαια φανεῖ ὅτι ὑπόκειται σὲ ἓνα ἢ καὶ σὲ περισσότερα ἀπὸ τὰ στοιχεῖα, θ' ἀποφανθοῦμε ὅτι αὐτὸ ὑπάρχει, ἂν ὅμως ξεφεύγει ἀπὸ ὅλα, θὰ ποῦμε ὅτι δὲν ὑπάρχει μὲ κανένα τρόπο. Ἐπὶ ὅσα λέμε ἄλλα λέγονται συνδεδεμένα, ὅπως “ὁ ἄνθρωπος τρέχει”, καὶ ἄλλα δίχως σύνδεση, ὅπως ὁ “ἄνθρωπος”, ἢ ὅπως τὸ “τρέχει”, καὶ ὅσα δὲν ἀποτελοῦν λόγο οὔτε περιέχουν τὴν ἀλήθεια ἢ τὸ ψεῦδος. Αὐτὰ ποῦ δὲν λέγονται συνδεδεμένα, ἄλλα σημαίνουν οὐσία, ἄλλα ποιόν, ἄλλα ποσόν, ἄλλα τὸ πρὸς τι (σχέση), ἄλλα τὸ ποῦ (τὸν τόπο) ἄλλα τὸ ποτὲ (τὸν χρόνον), ἄλλα τὸ κεῖσθαι (τὴν κατάσταση), ἄλλα τὸ ἔχειν (περιεχόμενον), ἄλλα τὸ ποιεῖν (ἐνέργεια), καὶ ἄλλα τὸ πάσχειν (μεταβολή), τὰ ὁποῖα τὰ λέμε καὶ στοιχεῖα τῶν ἐνυλῶν ὄντων καὶ μετὰ τὴν ἀρχῆς. Γιατὶ αὐτὰ μποροῦν νὰ θεωρηθοῦν μὲ τὸ λόγο, ἐνῶ τὰ ἄλλα μποροῦμε νὰ τὰ συλλάβομε μὲ τὸ νοῦ μόνον μὲ μιὰ στιγμαία ἀρπαγή.

Ἐπὶ ὅσα ὅμως ὑπόκεινται σὲ δέκα κατηγορίες, ἄλλα λέγονται καθ' ἑαυτὰ, ὅπως οἱ ἐννέα κατηγορίες, ἐνῶ τὰ ἄλλα λέγονται σὲ σχέση μὲ κάτι. Καὶ πάλι ὅσα ὑπόκειται σ' αὐτὲς τὴν δέκα κατηγορίες, ἄλλα εἶναι συνώνυμα, ὅπως βόδι καὶ ἄνθρωπος, ἄφου εἶναι ζῶο. Εἶναι

νόν, τὸ ζῶον, καὶ ὁ λόγος ὁ αὐτός, τουτέστιν ὁ ὄρος, τουτέστιν οὐσία
 ἔμψυχος ἑτερώνημα δὲ ὅσα περὶ τὸ αὐτὸ ὑποκείμενον ἐν διαφόροις
 ἐστὶν ὀνόμασιν, οἷον ἀνάβασις καὶ κατάβασις· ὁδὸς γὰρ ἡ αὐτή, ἤτοι
 εἰς τὸ ἄνω ἢ εἰς τὸ κάτω τὸ δ' ἄλλο εἶδος τῶν ἑτερονύμων, οἷον ἵππος
 5 καὶ μέλας, καὶ ὄνομα καὶ λόγον ἕτερον ἀλλήλων ἔχοντα μηδὲ τοῦ ὑπο-
 κειμένου κοινωνοῦντα· ἕτερα δὲ λεκτέον, οὐχ ἑτερώνημα. Πολυώνημα
 δὲ τὰ τὸν μὲν λόγον τὸν αὐτὸν ἔχοντα, ὄνομα δὲ διάφορον, ὡς ἄορ, ξί-
 φος, φάσγανον. Παρώνυμα δ' ἐστὶ τὰ παρὰ τι ἕτερον ὀνομασμένα, ὡς
 ἀπὸ τῆς ἀνδρείας ὁ ἀνδρεῖος. Τὰ δὲ ὁμώνυμα τῷ αὐτῷ ὀνόματι χρώμε-
 10 να, λόγον δὲ οὐ τὸν αὐτὸν ἔχοντα, οἷον ἄνθρωπος τό τε ζῶον καὶ ὁ γε-
 γραμμένος. Τῶν δὲ ὁμωνύμων τὰ μὲν ἀπὸ τύχης ὁμωνυμεῖ, ὡς Αἴας ὁ
 Λοκρὸς καὶ ὁ Σαλαμίνιος, τὰ δὲ ἀπὸ διανοίας, καὶ τούτων τὰ μὲν καθ'
 ὁμοιότητα, ὡς ἄνθρωπος τό τε ζῶον καὶ ὁ γεγραμμένος, τὰ δὲ κατὰ
 ἀναλογίαν, ὡς πόδες Ἰδῆς καὶ οἱ ἡμέτεροι πόδες, διὰ τὸ κατωτέρω
 15 εἶναι, τὰ δὲ κατ' ἐνέργειαν, ὡς πούς πλοίου, δι' οὗ τὸ πλοῖον πλεῖ, καὶ
 πούς ὁ ἡμέτερος, δι' οὗ κινούμεθα. Λέγεται ὁμώνυμα ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ
 καὶ πρὸς τὸ αὐτό, ὡς ἀπὸ τοῦ ἱατροῦ τὸ βιβλίον καὶ τὸ σμιλίον ἱατρι-
 κά, ἀπὸ τε τοῦ χρωμένου ἱατροῦ καὶ πρὸς τὸν αὐτὸν λόγον τὸν ἱατρι-
 κόν.

20

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'.

Περὶ τῶν διαφόρων γενῶν.

Τῶν αἰτίων τὰ μὲν προκαταρκτικά, τὰ δὲ συνεκτικά, τὰ δὲ συνερ-
 γά, τὰ δὲ ὧν οὐκ ἄνευ. Προκαταρκτικὰ μὲν τὰ πρῶτως ἀφορμὴν παρε-
 χόμενα εἰς τὸ γίγνεσθαι τι, καθάπερ τὸ κάλλος τοῖς ἀκολάστοις τοῦ
 25 ἔρωτος· ὄφθην γὰρ αὐτοῖς τὴν ἐρωτικὴν διάθεσιν ἐμποιεῖ μόνον, οὐ μὴ
 κατηναγκασμένως. Συνεκτικὰ δὲ ἅπερ συνωνύμως καὶ αὐτοτελῆ κα-
 λεῖται, ἐπειδήπερ αὐτάρκως δι' αὐτῶν ποιητικά ἐστὶ τοῦ ἀποτελέσμα-
 τος. Ἐξῆς δὲ πάντα τὰ αἷτια ἐπὶ τοῦ μανθόνοντος δεικτέον. Ὁ μὲν πα-
 τὴρ αἰτιόν ἐστὶ προκαταρκτικὸν τῆς μαθήσεως, ὁ διδάσκαλος δὲ συνε-

δηλαδή συνώνυμα ὅσα ἔχουν τὸ ὄνομα “ζῶο” κοινόν, καὶ τὴν ἔννοια ἴδια, δηλαδή τὸν ὀρισμό, ὅπως “οὐσία ἔμψυχη”. Ἐτερόνυμα εἶναι ὅσα ἀναφέρονται στὸ ἴδιο ἀντικείμενο μὲ διαφορετικὰ ὀνόματα, ὅπως ἀνάβαση καὶ κατὰβαση. Εἶναι δηλαδή ὁ ἴδιος δρόμος ἢ πρὸς τὰ ἄνω ἢ πρὸς τὰ κάτω. Τὸ ἄλλο εἶδος τῶν ἐτερόνυμων, ὅπως ἵππος καὶ μαῦρος, πού ἔχουν καὶ ὄνομα καὶ ὀρισμὸ διαφορετικὸ καὶ δὲν ἔχουν κοινὸ τὸ ἀντικείμενο, πρέπει νὰ ὀνομαστοῦν διαφορετικὰ, καὶ ὄχι ἐτερόνυμα. Πολυώνυμα λέγονται ὅσα ἔχουν τὸν ἴδιο ὀρισμό, ἀλλὰ διαφορετικὸ ὄνομα, ὅπως σπαθί, ξίφος, μαχαίρι. Παρόνυμα εἶναι ὅσα ἔχουν πάρει τὸ ὄνομά τους σύμφωνα ἀπὸ κάποιον ἄλλο, ὅπως ὁ ἀνδρεῖος ἀπὸ τὴν ἀνδρεία. Τὰ ὁμώνυμα εἶναι αὐτὰ πού χρησιμοποιοῦν τὸ ἴδιο ὄνομα, ἀλλὰ δὲν ἔχουν τὴν ἴδια σημασία, ὅπως ὁ ἄνθρωπος ὡς ζωντανὴ ὑπαρξή, καὶ ὁ ἄνθρωπος ὁ ζωγραφισμένος. Ἀπὸ τὰ ὁμώνυμα ἄλλα ἔχουν τὴν ὁμωνυμία τους ἀπὸ τύχη, ὅπως ὁ Αἴας ὁ Λοκρὸς καὶ ὁ Σαλαμίνιος, καὶ ἄλλα ἀπὸ τὸ νόημα, καὶ ἀπὸ αὐτὰ πάλι ἄλλα ἀπὸ ὁμοιότητα, ὅπως ὁ ἄνθρωπος, ἢ ζωντανὴ ὑπαρξή καὶ ὁ ζωγραφισμένος, καὶ ἄλλα κατὰ ἀναλογία, ὅπως “οἱ πόδες τοῦ βουνοῦ Ἰδη” καὶ τὰ δικὰ μας πόδια, ἐπειδὴ εἶναι στὸ κατώτερο τμήμα, καὶ ἄλλα ὡς πρὸς τὴν ἐνέργεια, ὅπως τὸ πόδι τοῦ πλοίου, μὲ τὸ ὅποιο τὸ πλοῖο πλέει, καὶ τὸ δικὸ μας πόδι, μὲ τὸ ὅποιο περπατᾶμε. Λέγοντας ὁμώνυμα αὐτὰ πού ξεκινοῦν ἀπὸ τὸ ἴδιο σημεῖο καὶ κατευθύνονται τὸ ἴδιο, ὅπως εἶναι τοῦ γιαιτροῦ ἐργαλεῖα ἱατρικὰ τὸ βιβλίον καὶ ἡ σμίλη, ἀπὸ τὸ γιαιτροῦ πού τὰ χρησιμοποιεῖ καὶ γιὰ τὸν ἴδιο σκοπὸ, τὸν ἱατρικόν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Θ'.

Περὶ τῶν διαφορῶν γενῶν.

Ἀπὸ τὰ αἷτια ἄλλα εἶναι προκαταρκτικὰ, ἄλλα συνεκτικὰ, ἄλλα συνεργὰ, καὶ ἄλλα πού δὲν γίνεται χωρὶς αὐτὰ. Προκαταρκτικὰ εἶναι αὐτὰ πού πρῶτα δίνουν ἀφορμὴν στὸ νὰ γίνῃ κάτι, ὅπως ἡ ὁμορφιά δίνει στοὺς ἀκόλαστους τὴν ἀφορμὴν τοῦ ἔρωτα· ὅταν δηλαδή τὴ δοῦν, προκαλεῖ μόνον τὴν ἐρωτικὴν διάθεση, ἀλλὰ δὲν ἐξαναγκάζει. Συνεκτικὰ εἶναι αὐτὰ πού μὲ τὸ ἴδιο νόημα λέγονται καὶ αὐτοτελή, ἐπειδὴ μὲ αὐτάρκεια πετυχαίνουν μόνον τοὺς τὸ ἀποτέλεσμα. Στὴ συνέχεια πρέπει νὰ δείξομε ὅλα τὰ αἷτια μὲ παράδειγμα αὐτὸν πού μαθαίνει. Ὁ πατέρας εἶναι προκαταρκτικὸ αἷτιον τῆς μάθησης, ὁ δάσκαλος συνεκτι-

κτικόν, ἢ δὲ τοῦ μανθάνοντος φύσις συνεργὸν αἴτιον, ὁ δὲ χρόνος τῶν
ῶν οὐκ ἄνευ λόγον ἐπέχει.

Αἴτιον δὲ κυρίως λέγεται τὸ παρεκτικόν τινος ἐνεργητικῶς, ἐπεὶ
καὶ τὸν σίδηρον τμητικόν φάμεν εἶναι οὐ μόνον ἐν τῷ τέμνειν, ἀλλὰ
5 καὶ ἐν τῷ μὴ τέμνειν οὕτως οὖν καὶ τὸ παρεκτικὸν ἄμφω σημαίνει, καὶ
τὸ ἤδη ἐνεργοῦν, καὶ τὸ μηδέπω μὲν, δυνάμει δὲ κεχρημένον τοῦ
ἐνεργῆσαι. Οἱ μὲν οὖν σωμάτων, οἱ δ' ἀσωμάτων φασὶν εἶναι τὰ αἴτια,
οἱ δὲ τὸ μὲν σῶμα κυρίως αἰτιὸν φασί, τὸ δὲ ἀσώματον καταχρηστικῶς
καὶ οἷον αἰτιωδῶς. Ἄλλοι δ' ἔμπαλιν ἀναστρέφουσι, τὰ μὲν ἀσώματα
10 κυρίως αἴτια λέγοντες, καταχρηστικῶς δὲ τὰ σώματα, οἷον τὴν τομὴν
ἐνέργειαν οὔσαν ἀσώματον εἶναι καὶ αἰτίαν εἶναι τοῦ τέμνειν, ἐνεργεί-
ας οὔσης καὶ ἀσωμάτου, καὶ τοῦ τέμνεσθαι ὁμοίως τῇ τε μαχαίρᾳ καὶ
τῷ τεμνομένῳ, σώμασιν οὔσιν.

Τὸ “τινῶν ἐστὶν αἴτιον” λέγεται τριχῶς, τὸ μὲν ὃ ἐστὶν αἴτιον, οἷον
15 ὁ ἀνδριαντοποιός, τὸ δὲ οὗ ἐστὶν αἴτιον, οἷον τοῦ γίνεσθαι τὸν ἀνδρι-
άντα, τὸ δὲ ᾧ ἐστὶν αἴτιον, ὥσπερ τῇ ὕλῃ· τῷ χαλκῷ γὰρ αἰτιός ἐστι τοῦ
γίνεσθαι τὸν ἀνδριάντα. Τὸ γίνεσθαι οὖν καὶ τὸ τέμνεσθαι, τὰ οὗ ἐστὶν
αἴτια, ἐνέργειαι οὔσαι, ἀσωματοί εἰσιν. Εἰς δὲ λόγον κατηγορημάτων,
ἢ, ὡς τινες, λεκτῶν (λεκτὰ γὰρ τὰ κατηγορήματα καλοῦσιν Κλεάνθης
20 καὶ Ἀρχέδημος) τὰ αἴτια ἢ, ὅπερ καὶ μᾶλλον, τὰ μὲν κατηγορημάτων
αἴτια λεχθήσεται, οἷον “τοῦ τέμνεται”, οὗ πῶσις “τὸ τέμνεσθαι”, τὰ
δ' ἀξιωματῶν, ὡς τοῦ ναῦς γίνεται, οὗ πάλιν ἢ πῶσις ἐστὶ τὸ «ναῦς
γίνεται”. Ἀριστοτέλης δὲ προσηγορίαν, οἷον τῶν τοιούτων, οἰκίας,
νεώς, καύσεως, τομῆς. Ἡ πῶσις δὲ ἀσώματος εἶναι ὁμολογεῖται· διὸ
25 καὶ τὸ σόφισμα ἐκεῖνο οὕτως λύεται. “Ὁ λέγεις, διέρχεταιί σου διὰ τοῦ
στόματος”, ὅπερ ἀληθές, “οἰκίαν” δὲ λέγεις, “οἰκία ἄρα διὰ τοῦ στό-
ματός σου διέρχεται”, ὅπερ ψεῦδος οὐδὲ γὰρ τὴν οἰκίαν λέγομεν
σῶμα οὔσαν, ἀλλὰ τὴν πῶσιν, ἀσώματον οὔσαν, ἣς οἰκία τυγχάνει.
Καὶ τὸν οἰκοδόμον οἰκοδομεῖν λέγομεν κατὰ τὴν ἐπὶ τὸ γενησόμενον
30 ἀναφορὰν. Οὕτω φάμεν χλαμύδα ὑφαίνεσθαι· τὸ γὰρ ποιοῦν ἐνεργεί-
ας δηλωτικὸν ὑπάρχει. Οὐκ ἔστι δὲ ἑτέρου μὲν τὸ ποιοῦν, ἑτέρου δὲ τὸ
αἴτιον, ἀλλὰ ταύτου, τῆς χλαμύδος καὶ τῆς οἰκίας καθ' ὃ γὰρ αἴτιος

κό, ἢ φύση ἐκείνου ὁ ὁποῖος μαθαίνει εἶναι συνεργὸ αἴτιο, καὶ ὁ χρόνος ἔχει θέση ἀνάμεσα σ' ἐκεῖνα πού δίχως αὐτὰ δὲν γίνεται.

Αἴτιο κυρίως λέγεται αὐτὸ πού παρέχει κάτι μ' ἐνέργειά του, ἐπειδὴ καὶ τὸ μαχαίρι λέμε ὅτι κόβει, ὄχι μόνο τὴν ὥρα πού κόβει, ἀλλὰ καὶ ὅταν δὲν κόβει. Ἔτσι καὶ τὸ “παρεκτικὸ” σημαίνει καὶ τὰ δύο, κι αὐτὸ πού ἤδη ἐνεργεῖ, κι αὐτὸ πού δὲν ἐνεργεῖ ἀκόμα, ἔχει ὅμως τὴ δύναμη νὰ ἐνεργήσῃ. Ἄλλοι λένε ὅτι τὰ αἴτια προέρχονται ἀπὸ σώματα καὶ ἄλλοι ἀπὸ ἀσώματα. Ἄλλοι κυρίως αἴτιο λένε τὸ σῶμα, ἐνῶ τὸ ἀσώματο καταχρηστικὰ καὶ κατὰ κάποιον τρόπο αἰτιωδῶς. Ἄλλοι ἀντίθετα ἀντιστρέφουν καὶ λένε κυρίως αἴτια τὰ ἀσώματα, ἐνῶ τὰ σώματα καταχρηστικά, ὅπως ἡ τομή, πού, ἐπειδὴ εἶναι ἐνέργεια, εἶναι ἀσώματη καὶ αἰτία τοῦ τέμνειν, πού εἶναι ἐνέργεια καὶ ἀσώματη, καὶ ὅμοια τοῦ τέμνεσθαι, καὶ γιὰ τὸ μαχαίρι καὶ τὸ τεμνόμενον, πού καὶ τὰ δύο εἶναι σώματα.

Τὸ “εἶναι αἴτιο κάποιων” λέγεται μὲ τρεῖς ἔννοιες: ἓνα αὐτὸ πού εἶναι αἴτιο, ὅπως ὁ ἀγαματοποιός· ἄλλο, αὐτὸ τοῦ ὁποίου εἶναι αἴτιο, τῆς ἐκέλευσης δηλαδή τοῦ ἀγάλματος· τρίτο, αὐτὸ γιὰ τὸ ὁποῖο εἶναι αἴτιο, ὅπως δηλαδή γιὰ τὴν ὕλη· ὁ χαλκὸς δηλαδή εἶναι αἴτιο τοῦ νὰ γίνῃ τὸ ἀγαλμα. Τὸ γίνεται λοιπὸν καὶ τέμνεται, πού εἶναι αἴτια ἐκείνου ἐπάνω στὸ ὁποῖο γίνονται αὐτὰ, ὄντας ἐνέργειες, εἶναι ἀσώματες. Μὲ αὐτὴ τὴν ἔννοια εἶναι αἴτια τῶν κατηγορημάτων, ἢ, ὅπως μερικοὶ λένε, τῶν λεκτῶν (γιατὶ ὁ Κλεάνθης καὶ ὁ Ἀρχίδημος λένε τὰ κατηγορήματα λεκτά). Ἡ, πού εἶναι καὶ τὸ καλύτερο, ἄλλα θὰ λεχθοῦν αἴτια τῶν κατηγορημάτων, ὅπως τὸ “τέμνεται” πού μεταβολὴ του εἶναι τὸ ‘τὸ ὅτι τέμνεται’, καὶ ἄλλα αἴτια ἀξιωματῶν, ὅπως “τὸ πλοῖο γίνεται”, πού μεταβολὴ του πάλι εἶναι τὸ “ὅτι γίνεται πλοῖο”. Ὁ Ἀριστοτέλης λέει, ὅτι τὸ αἴτιο εἶναι ὀνομασία, ὅπως εἶναι τὰ ἐξῆς, σπίτι, πλοῖο, καύση, τομή. Ἡ μεταβολὴ ὁμολογεῖται ὅτι εἶναι ἀσώματη. Γι' αὐτὸ ἔτσι βρῖσκει λύση κι ἐκεῖνο τὸ σόφισμα· “ὅ,τι λέγεις περνᾶ ἀπὸ τὸ στόμα σου”, πού εἶναι σωστό· “λὲς σπίτι”· ἄρα “σπίτι περνᾶ ἀπὸ τὸ στόμα σου”, πού εἶναι λάθος. Γιατὶ δὲν λέμε τὸ σπίτι εἶναι σῶμα, ἀλλὰ τὴν μεταβολὴ πού εἶναι ἀσώματη, τῆς ὁποίας μεταβολῆς τυχαίνει νὰ εἶναι σπίτι. Κι ὁ οἰκοδόμος ἐπίσης λέμε ὅτι οἰκοδομεῖ σύμφωνα μὲ τὴν ἀναφορὰ σ' αὐτὸ πού θὰ γίνῃ. Ἔτσι λέμε ὅτι ὑφαίνεται χλαμύδα. Γιατὶ αὐτὸ πού κάμνει κάτι δηλώνει ἐνέργεια. Καὶ δὲν εἶναι κάποιου ἄλλου αὐτὸ πού κάμνει, καὶ ἄλλου τὸ αἴτιο· ἀλλὰ τοῦ ἴδιου, τῆς χλαμύδας δη-

τοῦ γίνεσθαι, κατὰ τοῦτο καὶ ποιητικὸς ἐστὶ τοῦ γίνεσθαι. Τὸ δὲ αὐτὸ ἄρα αἴτιον καὶ ποιητικὸν καὶ δι' ὃ. Καὶ εἰ μὲν τί ἐστὶν αἴτιον καὶ ποιητικόν, τοῦτο πάντως ἐστὶ καὶ δι' ὃ, εἰ δὲ τί ἐστὶ δι' ὃ, οὐ πάντως τοῦτο καὶ αἴτιον. Πολλὰ γοῦν ἐφ' ἑν ἀποτέλεσμα συντρέχει, δι' ἃ γίνεται τὸ
 5 τέλος, ἀλλ' οὐκ ἔστι πάντα αἴτια. Οὐ γὰρ ἂν ἐτεκνοκτόνησεν Μήδεια, εἰ μὴ ὠργίσθη, οὐδ' ἂν ὠργίσθη, εἰ μὴ ἐξήλωσεν· οὐδὲ τοῦτο, εἰ μὴ ἠράσθη· οὐδὲ τοῦτο, εἰ μὴ Ἰάσων ἔπλευσεν εἰς Κολχούς· οὐδὲ τοῦτο, εἰ μὴ Ἀργὸν κατεσκευάσθη· οὐδὲ τοῦτο, εἰ μὴ τὰ ξύλα ἐκ τοῦ Πηλίου ἐτμήθη. Ἐν τούτοις γὰρ ἅπασιν τοῦ δι' ὃ τυγχάνοντος, οὐ πάντα τῆς
 10 τεκνοκτονίας αἴτια τυγχάνει, μόνη δὲ ἡ Μήδεια.

Τὸ μὴ κωλύον ἀνενέργητόν ἐστιν· διὸ οὐκ ἔστιν αἴτιον τὸ μὴ κωλύον, ἀλλὰ τὸ κωλύον. Ἐν γὰρ τῷ ἐνεργεῖν καὶ δραῖν τι τὸ αἴτιον νοεῖται. Ἐτι τὸ μὴ κωλύον κεχώρισται τοῦ γινομένου, τὸ δὲ αἴτιον πρὸς τὸ γινόμενον οὐκ ἂν οὖν εἶη αἴτιον τὸ μὴ κωλύον. Διὰ τοῦτο
 15 γοῦν ἐπιτελεῖται, ὅτι τὸ δυνάμενον κωλύειν οὐ πάρεστιν. Τετραχῶς τὸ αἴτιον λέγεται· τὸ ποιοῦν, ὡς ὁ ἀνδριαντοποιός· καὶ ἡ ὕλη, ὡς ὁ χαλκός· καὶ τὸ εἶδος, ὡς ὁ χαρακτήρ· καὶ τὸ τέλος, ὡς ἡ τιμὴ τοῦ γυμνασιάρχου. Τῶν ὧν οὐκ ἄνευ λόγον ὁ χαλκὸς ἐπέχει πρὸς τὸ γενέσθαι τὸν ἀνδριάντα καὶ ὁμοίως ἐστὶν αἴτιον. Πᾶν γὰρ οὐ χωρὶς οὐκ
 20 ἐνδεχόμενον γενέσθαι τὸ ἀποτέλεσμα, κατὰ ἀνάγκην ἐστὶν αἴτιον, αἴτιον δὲ οὐχ ἀπλῶς οὐ γὰρ ἐστὶ συνεκτικὸν τὸ οὐ μὴ ἄνευ, συνεργὸν δέ. Πᾶν τὸ ἐνεργοῦν παρέχει τὸ ἀποτέλεσμα μετ' ἐπιτηδειότητος τοῦ πάσχοντος· διατίθησι μὲν γὰρ τὸ αἴτιον, πάσχει δὲ ἕκαστον εἰς ὃ πέφυκέν τι, παρεκτικῆς τῆς ἐπιτηδειότητος οὔσης καὶ τῶν ὧν οὐκ ἄνευ
 25 λόγον ἐπεχούσης. Ἄπρακτον οὖν τὸ αἴτιον ἄνευ τῆς ἐπιτηδειότητος οὐκ ἔστιν δὲ αἰτία, ἀλλὰ συνεργός, ἐπεὶ πᾶν αἴτιον ἐν τῷ δραῖν νοεῖται. Αὐτὴν δὲ οὐκ ἂν ποιοίη ἡ γῆ, ὥστε οὐδὲ αἰτία ἂν εἶη ἑαυτῆς. Καταγέλαστον δὲ τὸ λέγειν, μὴ τὸ πῦρ αἴτιον τῆς καύσεως, ἀλλὰ τὰ ξύλα, μηδὲ τὴν μάχαιραν τῆς τομῆς, ἀλλὰ τὴν σάρκα, μηδὲ τοῦ κατα-

λαδὴ καὶ τοῦ σπιτιοῦ. "Ὅπως δηλαδὴ εἶναι αἷτιος τοῦ ὅτι γίνεται κάτι, κατὰ τοῦτο εἶναι κι αὐτὸς ποὺ κάνει κάτι." Ἄρα τὸ αἷτιο καὶ ὁ δράστης καὶ αὐτὸς ἀπὸ τὸν ὁποῖο γίνεται κάτι εἶναι τὸ ἴδιο. Κι ἂν κάτι εἶναι αἷτιο καὶ ποιητικό, αὐτὸ ὅπωςδήποτε εἶναι ἐκεῖνο ἐξαιτίας τοῦ ὁποίου γίνεται κάτι, ἂν ὅμως κάτι εἶναι αὐτὸ ποὺ ἐξαιτίας του γίνεται κάτι, δὲν εἶναι ὅπωςδήποτε αὐτὸ καὶ αἷτιο. Πολλὰ δηλαδὴ εἶναι αὐτὰ ποὺ συντελοῦν σ' ἓνα ἀποτέλεσμα, χάρη τὰ ὁποῖα πραγματοποιεῖται ὁ σκοπός, ἀλλὰ δὲν εἶναι ὅλα αἷτια. Δὲν θὰ σκότωνα δηλαδὴ τὰ παιδιὰ τῆς ἠ Μήδεια, ἂν δὲν ὀργιζόταν, οὔτε θὰ ὀργιζόταν, ἂν δὲν ζήλευε, οὔτε θὰ ζήλευε, ἂν δὲν ἐρωτευόταν, οὔτε αὐτὸ θὰ γινόταν, ἂν δὲν ταξίδευε ὁ Ἰάσων στοὺς Κόλχους, κι οὔτε αὐτὸ θὰ γινόταν, ἂν δὲν κατασκευαζόταν ἡ Ἀργώ, κι οὔτε ἡ κατασκευὴ θὰ γινόταν, ἂν δὲν κοβόταν ἡ ξυλεια ἀπὸ τὸ Πήλιο. Σὲ ὅλα αὐτὰ ὑπάρχει τὸ "ἐξαιτίας κάποιου", δὲν εἶναι ὅμως αὐτὸ ἢ αἷτια τοῦ φόνου τῶν παιδιῶν· αἷτια εἶναι μόνο ἡ Μήδεια.

Αὐτὸ ποὺ δὲν ἐμποδίζει εἶναι ἀνενεργό, γι' αὐτὸ δὲν εἶναι αἷτιο αὐτὸ ποὺ δὲν ἐμποδίζει, ἀλλὰ αὐτὸ ποὺ ἐμποδίζει. Γιατὶ τὸ αἷτιο τὸ νοοῦμε τὴν ὥρα τῆς ἐνέργειας καὶ τῆς δράσης. Ἀκόμα αὐτὸ ποὺ δὲν ἐμποδίζει εἶναι χωριστὸ ἀπὸ αὐτὸ ποὺ γίνεται· καὶ αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος ποὺ γίνεται, ἐπειδὴ ἀπουσιάζει αὐτὸ ποὺ μπορεῖ νὰ ἐμποδίσει· τὸ αἷτιο συνδέεται μ' αὐτὸ ποὺ γίνεται. Δὲν εἶναι λοιπὸν αἷτιο αὐτὸ ποὺ δὲν ἐμποδίζει. Τὸ αἷτιο λέγεται μὲ τέσσερις ἐννοιες, ποὺ εἶναι, ὁ δράστης, ὅπως ὁ ἀγαματοποιός· ἢ ὕλη, δηλαδὴ ὁ χαλκός· ἢ μορφή, δηλαδὴ ὁ χαρακτήρας, καὶ τὸ τέλος, ὅπως τὸ νὰ τιμηθεῖ ὁ γυμνασιάρχης. Θέση στὰ ὄχι δίχως αὐτὰ ἔχει ὁ χαλκός γιὰ νὰ γίνει ὁ ἀνδριάντας, καὶ ἐπίσης εἶναι αἷτιο. Γιατὶ κάθετι, ποὺ δίχως αὐτὸ δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ ἐπέλθει τὸ ἀποτέλεσμα, εἶναι κατ' ἀνάγκη αἷτιο καὶ αἷτιο ὄχι ἀπλῶς. Δὲν εἶναι δηλαδὴ συνεκτικὸ τὸ "ὄχι χωρὶς αὐτό", ἀλλὰ συνεργό. Τὸ κάθετι ποὺ ἐνεργεῖ φέρνει τὸ ἀποτέλεσμα μὲ τὴ βοήθεια καὶ τῆς καταλληλότητος ἐκεῖνου ποὺ πάσχει. Τὸ αἷτιο φέρνει βέβαια σὲ μιὰ κατάσταση, ἀλλὰ τὸ καθένα πάσχει σύμφωνα μὲ τὴ φύση του, γιατί ἡ καταλληλότητα προσφέρεται καὶ ἔχει θέση μέσα στὰ "ὄχι χωρὶς αὐτὰ". Τὸ αἷτιο λοιπὸν εἶναι ἀνενεργό χωρὶς τὴν καταλληλότητα, καὶ δὲν εἶναι αἷτια, ἀλλὰ συνεργεῖ, γιατί κάθε αἷτιο γίνεται νοητὸ στὴν ὥρα ποὺ δρα. Ἡ γῆ δὲν μπορεῖ νὰ κάνει τὸν ἑαυτὸ τῆς ὥστε οὔτε αἷτια τοῦ ἑαυτοῦ τῆς θὰ μπορούσε νὰ εἶναι. Καὶ θὰ ἦταν γελοῖο νὰ μὴ λέμε, ὅτι ἡ φωτιὰ εἶναι αἷτια τῆς καύσης, ἀλλὰ τὰ ξύλα, οὔτε τὸ μαχαίρι εἶναι αἷτια τῆς τομῆς, ἀλλὰ ἡ

παλαισθῆναι τὸν ἀθλητὴν τὴν ἰσχὺν τοῦ ἀντιπάλου, τὴν ἑαυτοῦ δὲ ἀσθένειαν.

Τὸ συνεκτικὸν αἴτιον οὐ δεῖται χρόνου· τὸ γὰρ καυτήριον ἅμα τῷ κατὰ τῆς σαρκὸς ἐπερεισθῆναι τὴν ἀλγηδόνα παρέχει. Τῶν προκα-
 5 ταρκτικῶν τὰ μὲν χρόνου δεῖται, ἄχρις ἂν γένηται τὸ ἀποτέλεσμα, τὰ δὲ οὐ δεῖται, ὡς ἡ πτώσις τοῦ κατάγματος. Μὴ τι οὐ κατὰ στέρησιν χρόνου ἄχρονα λέγεται ταῦτα, ἀλλὰ κατὰ μείωσιν, ὡς καὶ τὸ ἐξαίφνης, μηδὲ αὐτὸ χωρὶς χρόνου γενόμενον; Πᾶν αἴτιον ὡς αἴτιον διπλῆ δια-
 νοία ληπτὸν τυγχάνει ἐπὶ τινὸς καὶ πρὸς τινι νοεῖται· τινὸς μὲν, τοῦ
 10 ἀποτελέσματος, καθάπερ ἡ μάχαιρα τοῦ τέμνειν πρὸς τινι δέ, καθάπερ τῷ ἐπιτηδεύει ἔχοντι, καθάπερ τὸ πῦρ τῷ ξύλῳ· τὸν ἀδάμαντα γὰρ οὐ καύσει. Τὸ αἴτιον τῶν πρὸς τι· κατὰ γὰρ τὴν πρὸς ἕτερον νοεῖται σχέσιν· ὥστε δυεῖν ἐπιβάλλομεν, ἵνα τὸ αἴτιον ὡς αἴτιον νοήσωμεν.

15 Ὁ αὐτὸς καὶ περὶ τοῦ Δημιουργοῦ καὶ Ποιητοῦ λόγος καὶ Πατρός. Οὐκ ἔστιν αὐτό τι ἑαυτοῦ αἴτιον, οὐδὲ ἑαυτοῦ τις Πατὴρ· ἐπεὶ τὸ πρῶτον γενήσεται δευτέρον· τό γε μὴν αἴτιον ἐνεργεῖ καὶ διατίθῃσι, τὸ ὑπὸ τοῦ αἰτίου γενόμενον πάσχει καὶ διατίθεται. Οὐ δύναται δὲ τὸ αὐτὸ πρὸς ἑαυτῷ λαμβανόμενον ἐνεργεῖν ἅμα καὶ διατίθεσθαι, οὐδὲ
 20 Υἱὸς εἶναι καὶ Πατὴρ. Καὶ ἄλλως τὸ αἴτιον τοῦ ὑπ' αὐτοῦ γινομένου προχρονεῖ κατὰ τὴν οὐσίαν, ὡς ἡ μάχαιρα τῆς τομῆς. Οὐ δύναται δὲ τὸ αὐτὸ κατὰ τὸ αὐτὸ καὶ προχρονεῖν τῇ ὕλῃ, καθὸ αἰτιὸν ἔστιν, ἅμα καὶ ὑστερεῖν καὶ ὑστεροχρονεῖν, καθὸ τῆς αἰτίας ἔστιν ἔργον. Διαφέρει τε τὸ εἶναι τοῦ γίνεσθαι· οὕτω καὶ αἴτιον μὲν τοῦ γινομένου, Πα-
 25 τὴρ δὲ Υἱοῦ. Οὐκ ἐνδέχεται γὰρ τὸ αὐτὸ κατὰ τὸ αὐτὸ καὶ εἶναι ἅμα καὶ γίνεσθαι. Οὐθέν οὖν ἔστιν ἑαυτοῦ αἴτιον. Ἀλλήλων οὐκ ἔστι τὰ αἴτια, ἀλλήλοις δὲ αἴτια. Ἡ γὰρ σπληνικὴ διάθεσις προὑποκειμένη οὐ πυρετοῦ αἴτιος, ἀλλὰ τοῦ γίνεσθαι τὸν πυρετόν· καὶ ὁ πυρετὸς προὑποκειμένος οὐ σπληνός, ἀλλὰ τοῦ αὔξεσθαι τὴν διάθεσιν. Οὕτω καὶ αἰ
 30 ἄρεται ἀλλήλαις αἴτιαι τοῦ μὴ χωρίζεσθαι διὰ τὴν ἀντακολουθίαν· καὶ οἱ ἐπὶ τῆς ψαλίδος λίθοι ἀλλήλοις εἰσὶν αἴτιοι τοῦ "μένειν" κατη-

σάρκα, κι οὔτε αἰτία εἶναι τῆς κατανίκησης τοῦ ἀθλητῆ ἢ δύναμη τοῦ ἀνταγωνιστῆ του, ἀλλὰ ἡ δική του ἀδυναμία.

Τὸ συνεκτικὸ αἶτιο δὲν ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ χρόνο· γιατί τὸ καυτήριον μόλις τοποθετηθεῖ στὴ σάρκα, ἀμέσως προξενεῖ πόνο. Ἀπὸ τὰ προκαταρκτικὰ ἄλλα χρειάζονται χρόνο, ὥσπου νὰ πραγματοποιηθεῖ τὸ ἀποτελεσμα, ἄλλα δὲν χρειάζονται, ὅπως ἡ περίπτωση τοῦ κατάγματος. Μήπως λοιπὸν αὐτὰ δὲν λέγονται ἀχρονα κατὰ στέρηση τοῦ χρόνου, ἀλλὰ κατὰ μείωση, ὅπως καὶ τὸ ξαφνικά, πὺ οὔτε κι αὐτὸ γίνεται δίχως χρόνο; Κάθε αἶτιο, σὰν αἶτιο ἐννοεῖται μὲ διπλὴ ἐννοια, ἐπειδὴ γίνεται ἀντιληπτὸ ὡς αἶτιο κάποιου, καὶ γιὰ κάποιον κατάλληλον γι' αὐτό· ὡς κάποιου, ἐνὸς δηλαδὴ ἀποτελέσματος, ὅπως τὸ μαχαίρι γιὰ νὰ κόβει· γιὰ κάποιον, γι' αὐτὸ πὺ εἶναι κατάλληλον, ὅπως εἶναι τὸ ξύλον γιὰ τὴ φωτιά· τὸ διαμάντι βέβαια δὲν θὰ τὸ κάψει. Τὸ αἶτιο εἶναι ἀπὸ τὰ πρὸς τι (σὲ σχέση), γιατί νοεῖται κατὰ τὴ σχέση του πρὸς τὸ ἄλλο· ὥστε σκεφτόμαστε δύο, γιὰ νὰ κατανοήσομε τὸ αἶτιο ὡς αἶτιο.

Ἡ ἴδια συλλογιστικὴ ἰσχύει καὶ γιὰ τὸν Δημιουργὸ καὶ Ποιητὴ καὶ Πατέρα. Δὲν εἶναι κάτι αἶτιο τοῦ ἴδιου τοῦ ἑαυτοῦ του, οὔτε Πατέρας τοῦ ἑαυτοῦ του, ὁπότε τὸ πρῶτον θὰ γίνῃ δεύτερον. Τὸ αἶτιο ἐνεργεῖ καὶ φέρνει σὲ μιὰ κατάσταση, αὐτὸ πὺ γίνεται ἀπὸ τὸ αἶτιο πάσχει καὶ ἔρχεται σὲ κάποια κατάσταση. Καὶ δὲν μπορεῖ αὐτὸ πὺ λαμβάνεται αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ νὰ ἐνεργεῖ καὶ ταυτόχρονα νὰ ἔρχεται σὲ κάποια κατάσταση, οὔτε ὁ Υἱὸς νὰ εἶναι καὶ Πατέρας. Ἐξάλλου τὸ αἶτιο προτιμᾶται χρονικὰ κατὰ τὴν ὑπαρξὴ ἀπὸ αὐτὸ πὺ γίνεται ἀπὸ αἶτιο, ὅπως τὸ μαχαίρι ἀπὸ τὴν τομὴ. Δὲν μπορεῖ ὅμως τὸ αὐτὸ καθἑαυτὸ καὶ νὰ προηγεῖται χρονικὰ ἀπὸ τὴν ὑλὴ του, ἀφοῦ εἶναι αἶτιο, καὶ ταυτόχρονα νὰ καθυστερεῖ καὶ ν' ἀκολουθεῖ χρονικὰ, ἀφοῦ εἶναι ἔργο τῆς αἰτίας. Τὸ εἶναι διαφέρει ἀπὸ τὸ γίνῃ· ἔτσι καὶ τὸ αἶτιο ἀπὸ ὅ,τι γίνῃ καὶ ὁ Πατέρας ἀπὸ τὸν Υἱόν. Γιατὶ δὲν εἶναι δυνατὸν τὸ ἴδιον πράγμα καὶ νὰ ὑπάρχει, καὶ συγχρόνως νὰ γίνῃ. Τίποτε λοιπὸν ἀπολύτως δὲν εἶναι αἶτιο τοῦ ἑαυτοῦ του. Τὰ αἶτια δὲν ἐναλλάσσονται μετὰξὺ τους, ἀλλὰ εἶναι αὐτὰ σ' ἐκεῖνα. Ἡ κατάσταση τῆς σπλήνας πὺ προϋπάρχει δὲν εἶναι αἰτία τοῦ πυρετοῦ, ἀλλὰ τῆς δημιουργίας τοῦ πυρετοῦ. Καὶ ὁ πυρετὸς προϋπάρχει ὄχι τῆς σπλήνας, ἀλλὰ τῆς αὔξεσης τῆς κατάστασης. Ἐτσι καὶ οἱ ἀρετὲς εἶναι αἶτιες ἢ μιὰ τῆς ἄλλης τοῦ νὰ μὴ χωρίζονται χάρη στὴν ἀνταπόκριση τῆς μιᾶς στὴν ἄλλη· καὶ οἱ πέτρες πάνω στὴν ἀψίδα εἶναι αἶτιες αὐτὲς σὲ ἐκεῖνες τοῦ κατηγορή-

γορήματος, ἀλλήλων δὲ οὐκ εἰσιν αἴτιοι. Καὶ ὁ διδάσκαλος δὲ καὶ ὁ
 μανθάνων ἀλλήλοις εἰσιν αἴτιοι τοῦ “προκόπτειν” κατηγορήματος.
 Λέγεται δὲ ἀλλήλοις αἴτια ποτὲ μὲν τῶν αὐτῶν, ὡς ὁ ἔμπορος καὶ ὁ
 κάπηλος ἀλλήλοις εἰσιν αἴτιοι τοῦ κερδαίνειν, ποτὲ δὲ ἄλλου καὶ ἄλ-
 5 λου, καθάπερ ἡ μάχαιρα καὶ ἡ σάρξ· ἡ μὲν γὰρ τῇ σαρκὶ τοῦ τέμνε-
 σθαι, ἡ σάρξ δὲ τῇ μαχαίρᾳ τοῦ τέμνειν, τὸ ὀφθαλμὸν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ
 καὶ ψυχὴν ἀντὶ ψυχῆς.

Ὁ μὲν γὰρ πλήξας τινὰ θανασίμως αἰτιός ἐστιν αὐτῷ τοῦ θανά-
 του, ἢ τοῦ γίνεσθαι τὸν θάνατον· ἀντιπληγεῖς δὲ ὑπ’ αὐτοῦ θανασί-
 10 μως, ἔσχεν αὐτὸν ἀνταίτιον, οὐ καθὸ ἐγένετο αὐτῷ αἴτιος, καθ’ ἕτερον
 δέ. Αἴτιος μὲν γὰρ αὐτῷ θανάτου ἐγένετο, οὐχ ὁ θάνατος δὲ τούτῳ πάλ-
 λιν τὴν θανασίμην ἀντεπέθηκεν πληγὴν, ἀλλ’ αὐτὸς ὁ τρωθεῖς. Ὡστ’
 ἄλλου μὲν αὐτὸς γέγονεν αἴτιος, ἄλλον δὲ ἔσχεν αἴτιον. Καὶ ὁ ἀδική-
 σας ἄλλῳ μὲν αἴτιος καθίσταται τοῦ ἀδικηθέντος, ὁ δὲ ἀντιτιμω-
 15 ρεῖσθαι κελεύων νόμος οὐκ ἀδικήματος, ἀλλὰ τῷ μὲν ἐκδικίας, τῷ δὲ
 παιδείας Ὡστε οὐκ ἀλλήλων τὰ αἴτια ὡς αἴτια, ἃ δὴ (ἀλλήλοις) ἐστὶν
 αἴτια.

Ἔτι ζητεῖται, εἰ πολλὰ κατὰ σύνοδον ἑνὸς αἴτια γίνεται αἴτια πολ-
 λά. Οἱ γὰρ ἄνθρωποι οἱ συνελθόντες αἰτιοί εἰσι τοῦ καθέλκεσθαι τὴν
 20 ναῦν· ἀλλ’ οὐχ ἕκαστος κατ’ ἰδίαν αἴτιος, ἀλλὰ σὺν τοῖς ἄλλοις, εἰ μὴ τι
 καὶ τὸ συναίτιον αἴτιον. Ἄλλοι δὲ φασιν, εἰ πολλὰ αἴτια, κατ’ ἰδίαν
 ἕκαστον ἑνὸς αἴτιον γίνεται. Τοῦ γοῦν εὐδαιμονεῖν ἑνὸς ὄντος αἴτια
 τυγχάνουσι αἱ ἀρεταί, πολλαὶ οὗσαι· καὶ τοῦ θερμαίνεσθαι καὶ τοῦ
 ἀλγεῖν ὁμοίως πολλὰ τὰ αἴτια. Μὴ τι οὖν αἱ πολλαὶ ἀρεταὶ μία ἐστὶ
 25 κατὰ δύναμιν καὶ τὰ θερμαίνοντα καὶ τὰ ἀλγύνοντα. Καὶ τὸ πλῆθος δὲ
 τῶν ἀρετῶν κατὰ γένος ἓν τυγχάνον ἑνὸς αἴτιον γίνεται τοῦ εὐδαι-
 μονεῖν. Τῷ ὄντι δὲ προκαταρκτικὰ μὲν αἴτια ἑνὸς γίνεται πλείονα,
 κατὰ γένος καὶ κατ’ εἶδος καὶ κατὰ γένος μὲν, τοῦ νοσεῖν ὀπωσοῦν,
 οἶον ψῦξις, ἔγκανσις, κόπος, ἀπεψία, μέθη· κατ’ εἶδος δὲ, τοῦ πυρετοῦ
 30 Τὰ δὲ συνεκτικὰ αἴτια κατὰ γένος μόνον, οὐκέτι δὲ καὶ κατ’ εἶδος. Τοῦ
 γὰρ εὐωδιάζεσθαι κατὰ γένος ἑνὸς ὄντος, πολλὰ τὰ αἴτια κατ’ εἶδος,
 οἶον λιθανωτός, ρόδον, κρόκος, στύραξ, σμύρνα, μύρον· τὸ γὰρ ρόδον

ματος “μένουν”, δὲν εἶναι ὡστόσο αἷτιες ἢ μία τῆς ἄλλης. Κι ὁ δάσκαλος ἐπίσης κι ὁ μαθητῆς εἶναι αἷτιοι ὁ ἕνας τοῦ ἄλλου τοῦ κατηγορήματος “προκόβουν”. Καὶ λέγονται αἷτια τὸ ἕνα στὸ ἄλλο ἄλλοτε τῶν ἴδιων, ὅπως ὁ ἔμπορος κι ὁ λιανοπωλητῆς εἶναι αἷτιοι ὁ ἕνας τοῦ ἄλλου γιὰ νὰ κερδίζουν, ποτέ ὁμως ἑνὸς κι ἑνὸς ἄλλου, ὅπως τὸ μαχαίρι καὶ ἡ σάρκα. Τὸ μαχαίρι εἶναι αἷτια στὴ σάρκα γιὰ νὰ κόβεται, καὶ ἡ σάρκα στὸ μαχαίρι γιὰ νὰ κόψει. «Τὸ μάτι γιὰ τὸ μάτι καὶ ἡ ψυχὴ γιὰ τὴν ψυχὴ¹».

“Ὅποιος χτύπησε κάποιον θανάσιμα εἶναι αἷτιος τοῦ θανάτου του καὶ ὄχι ὁ θάνατος· κι ὅταν χτυπήθηκε ἀπὸ αὐτὸν κι ὁ ἴδιος θανάσιμα, τὸν ἔκανε ἀνταίτιο του, ὄχι ἐπειδὴ ἔγινε αἷτιος γιὰ ἐκεῖνον, ἀλλὰ μὲ ἄλλο τρόπο. Γιατὶ ἔγινε γι’ αὐτὸν αἷτιος τοῦ θανάτου του καὶ δὲν εἶναι ὁ θάνατος ποὺ τοῦ ἔδωσε τὸ θανάσιμο πλήγμα, ἀλλὰ ὁ ἴδιος ὁ χτυπημένος. “Ὡστε ὁ ἴδιος ἔγινε αἷτιος στὴ θέση κάποιου ἄλλου καὶ βρῆκε ὁ ἴδιος ἄλλο αἷτιο. Κι αὐτὸς ποὺ ἀδίκησε γίνεται αἷτιος γιὰ ἐκεῖνον ποὺ ἀδικήθηκε, ἐνῶ ἀπὸ τὴν ἄλλη ὁ νόμος ποὺ προστάζει τὴν ἀνταπόδοση τῆς τιμωρίας δὲν γίνεται αἷτιος ἀδικήματος, ἀλλὰ στὸν ἕνα αἷτιος ἐκδικίσεως καὶ στὸν ἄλλον αἷτιος παιδείας. “Ὡστε δὲν εἶναι τὰ αἷτια μεταξύ τους ὡς αἷτια τὸ ἕνα στὸ ἄλλο, ἀλλὰ αὐτὰ σ’ ἐκεῖνα.

Ἐπίσης ζητεῖται ἂν πολλὰ μαζὶ αἷτια γίνονται πολλὲς αἷτιες ἑνός. Γιατὶ οἱ ἄνθρωποι ποὺ μαζεύτηκαν εἶναι αἷτιοι νὰ καθελκυσθεῖ τὸ πλοῖο, δὲν εἶναι ὁμως αἷτιος ὁ καθένας χωριστὰ, ἀλλὰ μαζὶ μὲ τοὺς ἄλλους, ἂν δὲν εἶναι αἷτιο καὶ τὸ συναίτιο. “Ἄλλοι πάλι λένε, ἂν εἶναι τὰ αἷτια πολλὰ, καθένα χωριστὰ γίνεται αἷτιο ἑνός. Τῆς εὐδαιμονίας λοιπὸν ποὺ εἶναι μία, αἷτια εἶναι οἱ ἀρετές, ποὺ εἶναι πολλὲς· ὁμοίως πολλὰ εἶναι τὰ αἷτια καὶ τοῦ ὅτι θερμαινόμαστε καὶ τοῦ ὅτι πονοῦμε. Μήπως λοιπὸν εἶναι οἱ πολλὲς ἀρετές μία κατὰ τὴ δύναμη, καθὼς καὶ ὅσα θερμαίνουν καὶ ὅσα προκαλοῦν πόνο; Ἐπίσης καὶ τὸ πλῆθος τῶν ἀρετῶν ποὺ ἀποτελοῦν ἕνα γένος γίνεται αἷτιο ἑνός πράγματος, τῆς εὐδαιμονίας. Καὶ πραγματικὰ προκαταρκτικὰ αἷτια ἑνός εἶναι πολλὰ κατὰ τὸ γένος καὶ τὸ εἶδος· προκαταρκτικὰ αἷτια κατὰ τὸ γένος, τῆς νόσου κατὰ κάποιο τρόπο εἶναι ἡ ψύξη, τὸ κάψιμο, ὁ κόπος, ἡ δυσπεψία, ἡ μέθη· κατὰ τὸ εἶδος εἶναι αἷτια τοῦ πυρετοῦ. Τὰ συνεκτικὰ αἷτια εἶναι κατὰ τὸ γένος μόνο, ὄχι καὶ κατὰ τὸ εἶδος. Τῆς εὐωδίας δηλαδή ἐνῶ εἶναι μία κατὰ τὸ γένος, εἶναι πολλὰ τὰ αἷτια, ὅπως τὸ λιβάνι, τὸ ρόδο, ὁ κρόκος, ὁ στύρακας, ἡ σμύρνα, τὸ μύρο· τὸ ρόδο βέβαια δὲν

οὐκ ἂν οὕτως εὐῶδες εἶη, ὡς ἡ σμύρνα. Τὸ δὲ αὐτὸ τῶν ἐναντίων αἴτιον γίνεται, ποτὲ μὲν παρὰ τὸ μέγεθος τοῦ αἰτίου καὶ τὴν δύναμιν, ποτὲ δὲ παρὰ τὴν ἐπιτηδειότητα τοῦ πάσχοντος. Παρὰ μὲν τὴν ποιὰν δύναμιν, ἢ αὐτὴ χορδὴ παρὰ τὴν ἐπίτασιν ἢ τὴν ἄνεσιν ὀξὺν ἢ βαρὺν
 5 ἀποδίδωσι τὸν φθόγγον, παρὰ δὲ τὴν ἐπιτηδειότητα τῶν πασχόντων, τὸ μέλι γλυκάζει μὲν τοὺς ὑγιαίνοντας, πικράζει δὲ τοὺς πυρέσσοντας καὶ εἰς καὶ ὁ αὐτὸς οἶνος τοὺς μὲν εἰς ὄργην, τοὺς δὲ εἰς διάχυσιν ἄγει καὶ ὁ αὐτὸς ἥλιος τήκει μὲν τὸν κηρόν, ξηραίνει δὲ τὸν πηλόν.

Τῶν οὖν αἰτίων τὰ μὲν ἐστὶ πρόδηλα, τὰ δὲ ἐπιλογισμῶ λαμβανόμενα, τὰ δὲ ἄδηλα, τὰ δὲ ἀναλογισμῶ. Καὶ τῶν ἀδήλων τὰ μὲν πρὸς καιρὸν ἄδηλα, κατὰ μὲν τινα καιρὸν ἀποκεκρυμμένα, κατὰ δὲ τινα πάλιν ἔκδηλα βλεπόμενα, τὰ δὲ φύσει ἄδηλα, τὰ κατὰ μηδένα καιρὸν πρόδηλα γενέσθαι δυνάμενα. Καὶ τῶν μὲν φύσει τὰ μὲν καταληπτά, ἅπερ οὐκ ἄδηλά τινες ἐκάλουν, διὰ σημείων ἀναλογιστικῶς λαμβανόμενα, καθάπερ ἡ συμμετρία τῶν λόγῳ θεωρητῶν πόρων, τὰ δὲ ἀκατάληπτα, τὰ κατὰ μηδένα τρόπον ὑπὸ κατάληψιν πεσεῖν δυνάμενα, ἃ δὴ καὶ ἄδηλα ἐν τῷ καθάπαξ λέγεται. Καὶ τὰ μὲν προκαταρκτικά, τὰ δὲ συνεκτικά, τὰ δὲ συναίτια, τὰ δὲ συνεργά. Καὶ τὰ μὲν τοῦ κατὰ φύσιν, τὰ δὲ τοῦ παρὰ φύσιν, τὰ δὲ νόσου, καὶ κατὰ τὸ ὑποβεθηκός, τὰ μὲν
 15 παθῶν, τὰ δὲ τοῦ μεγέθους αὐτῶν, τὰ δὲ χρόνων καὶ καιρῶν.

Τῶν μὲν οὖν προκαταρκτικῶν αἰρομένων μένει τὸ ἀποτελεσμα συνεκτικὸν δὲ ἐστὶν αἴτιον, οὗ παρόντος μένει τὸ ἀποτελεσμα καὶ αἰρομένου αἴρεται. Τὸ δὲ συνεκτικὸν συνωνύμως καὶ αὐτοτελὲς καλοῦσιν, ἐπειδὴ αὐτάρκως δι' αὐτοῦ ποιητικόν ἐστὶ τοῦ ἀποτελέσματος. Εἰ
 25 δὲ τὸ αὐτοτελὲς αἴτιον αὐτοτελοῦς ἐνεργείας ἐστὶ δηλωτικόν, τὸ συνεργὸν ὑπηρεσίαν σημαίνει καὶ τὴν σὺν ἑτέρῳ λειτουργίαν. Εἰ μὲν οὖν μηδὲν παρέχεται, οὐδὲ συνεργὸν λεχθήσεται· εἰ δὲ παρέχεται, τούτου πάντως γίνεται αἴτιον, οὗ καὶ παρέχεται, τουτέστιν τοῦ δι' αὐτοῦ γινόμενου. Ἔστιν οὖν συνεργὸν οὗ παρόντος ἐγένετο τὸ ἀποτελεσμα· προ-
 30 δήλως μὲν οὖν παρόντος, ἀδήλως δὲ ἀδήλου. Καὶ τὸ συναίτιον δὲ ἐκ τοῦ γένους ἐστὶ τῶν αἰτίων, καθάπερ ὁ συστρατιώτης στρατιώτης καὶ

εἶναι τόσο εὐῶδες, ὅσο ἡ σμύρνα. Τὸ ἴδιο μπορεῖ νὰ γίνῃ αἷτιο τῶν ἐναντίων, ἄλλοτε ἕξαιτίας τοῦ μεγέθους τοῦ αἰτίου καὶ τῆς δύναμης του, καὶ ἄλλοτε ἕξαιτίας τῆς καταλληλότητος ἐκείνου ποῦ πάσχει. Ἐξαιτίας τῆς κάποιας δύναμης, ἡ ἴδια χορδὴ ἀνάλογα μὲ τὴν ἔνταση καὶ τὴ χαλάρωση ἀποδίδει φθόγγο ὄξυ ἢ βαρὺ, ἐνῶ ἕξαιτίας τῆς ἐπιτιδειότητος ἐκείνων ποῦ πάσχουν, τὸ μέλι γλυκαίνει τοὺς ὑγιεῖς, εἶναι ὅμως πικρὸ γιὰ ὅσους ἔχουν πυρετό. Καὶ τὸ ἴδιο τὸ κρασί ἄλλους τοὺς παρακινεῖ σὲ ὄργη, καὶ ἄλλους τοὺς φέρνει στὸ κέφι· καὶ ὁ ἴδιος ἥλιος λειώνει τὸ κερὶ, καὶ ξηραίνει τὸν πηλό.

Ἐκ τῶν αἰτίων ἄλλα εἶναι ὀλοφάνερα, ἄλλα βρίσκονται ἔπειτ' ἀπὸ σκέψη, ἄλλα εἶναι ἄδηλα, καὶ ἄλλα βρίσκονται μὲ συλλογισμόν. Κι ἀπὸ τὰ ἄδηλα ἄλλα εἶναι προσωρινὰ ἄδηλα, ὅσα μένουν κρυφὰ γιὰ ἓνα διάστημα καὶ κατὰ ἓνα ἄλλο διάστημα εἶναι φανερά, ἐνῶ τὰ ἄδηλα ἀπὸ τὴ φύση τοὺς εἶναι ἐκεῖνα ποῦ δὲν γίνονται φανερά σὲ καμμιά χρονικὴ περίοδο. Καὶ ἀπὸ ἐκεῖνα ποῦ ἀπὸ τὴ φύση εἶναι ἄδηλα ἄλλα εἶναι κατανοητὰ, αὐτὰ ποῦ μερικοὶ δὲν τὰ ἀποκαλοῦν ἄδηλα καὶ κατανοοῦνται μὲ συλλογισμόν ἀπὸ σημεία, ὅπως ἡ συμμετρικότης τῶν πόρων ποῦ μποροῦν νὰ ἐκτιμηθοῦν μὲ τὸ λόγο, καὶ ἄλλα εἶναι ἀκατάληπτα, αὐτὰ ποῦ μὲ κανένα τρόπο δὲν μποροῦν νὰ κατανοηθοῦν, τὰ ὁποῖα βέβαια καὶ λέγονται τελείως ἄδηλα. Καὶ ἄλλα αἷτια λέγονται προκαταρκτικά, ἄλλα συνεκτικά, ἄλλα συναίτια, ἄλλα συνεργά· καὶ ἄλλα εἶναι κατὰ φύση, ἄλλα παρὰ φύση, ἄλλα ἀναφέρονται στὴ νόσο καὶ κατὰ τὸ συμβεβηκός, ἄλλα ἀναφέρονται σὲ πάθη, ἄλλα στὸ μέγεθός τους, καὶ ἄλλα εἶναι αἷτια τῶν χρόνων καὶ τῶν καιρῶν.

Ὅταν λοιπὸν αἶρονται τὰ προκαταρκτικά, μένει τὸ ἀποτέλεσμα· συνεκτικὸ εἶναι τὸ αἷτιο ἐκεῖνο ποῦ ὅταν εἶναι παρὸν μένει τὸ ἀποτέλεσμα, ἐνῶ ὅταν αἶρεται τὸ αἷτιο, αἶρεται καὶ τὸ ἀποτέλεσμα. Τὸ συνεκτικὸ τὸ καλοῦν καὶ μὲ ἄλλο ὄνομα αὐτοτελές, ἐπειδὴ μὲ αὐτάρκεια προκαλεῖ τὸ ἀποτέλεσμα. Ἄλλὰ ἂν τὸ αὐτοτελές δηλώνει αὐτοτελεῆ ἐνέργεια, τὸ συνεργὸ σημαίνει τὴν ὑπηρεσία καὶ τὴ λειτουργία του μαζὶ μὲ ἓνα ἄλλο. Ἄν δὲν προσφέρει τίποτε, δὲν θὰ ὀνομαστεῖ οὔτε συνεργὸ· ἂν ὅμως προσφέρει, εἶναι ὅπωςδήποτε αἷτιο ἐκείνου τὸ ὁποῖο καὶ προσφέρει, δηλαδὴ ἐκείνου ποῦ ἔγινε ἀπὸ αὐτό. Εἶναι λοιπὸν συνεργὸ ἐκείνου, ποῦ ὅσο ἦταν παρὸν ἐπιτυγχάνοταν τὸ ἀποτέλεσμα· στὸ πρόδηλο λοιπὸν ὡς πρόδηλο παρὸν καὶ στὸ ἄδηλο ὡς ἄδηλο. Καὶ τὸ συναίτιο εἶναι ἀπὸ τὸ γένος αἷτιο, ὅπως ὁ συστρατιώτης εἶναι κι

ὁ συνέφηθος ἔφηθος. Τὸ μὲν οὖν συνεργὸν αἷτιον τῷ συνεκτικῷ πρὸς τὴν ἐπίτασιν βοηθεῖ τοῦ ὑπ' αὐτοῦ γινομένου, τὸ δὲ συναίτιον οὐκ ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἐστὶν ἐννοίας δύναται γὰρ συναίτιον ὑπάρχειν, καὶ μὴ συνεκτικὸν αἷτιον ἢ τι. Νοεῖται γὰρ σὺν ἑτέρῳ τὸ συναίτιον, οὐδ' αὐτῷ δυναμένῳ κατ' ἰδίαν ποιῆσαι τὸ ἀποτέλεσμα, αἷτιον ὄν σὺν αἰτίῳ. Διαφέρει δὲ τοῦ συναιτίου τὸ συνεργὸν ἐν τῷ τὸ μὲν συναίτιον κατ' ἰδίαν μὴ ποιῶντος τὸ ἀποτέλεσμα παρέχειν, τὸ δὲ συνεργὸν ἐν τῷ κατ' ἰδίαν μὴ ποιεῖν, ἑτέρῳ δὲ προσερχόμενον τῷ κατ' ἰδίαν ποιῶντι, συνεργεῖ αὐτῷ πρὸς τὸ σφοδρότερον γίνεσθαι τὸ ἀποτέλεσμα. Μάλιστα δὲ τὸ ἐκ προκαταρκτικοῦ συνεργὸν γεγονέναι τὴν τοῦ αἰτίου διατείνειν δύναμιν παρίστησιν.

αὐτὸς στρατιώτης καὶ ὁ συνέφηβος ἔφηβος. Τὸ συνεργὸ λοιπὸν αἷτιο βοηθεῖ τὸ συνεκτικὸ γιὰ ἐνίσχυση ἐκείνου ποῦ γίνεται ἀπὸ αὐτό, ἐνῶ τὸ συναίτιο δὲν ἔχει τὴν ἴδια ἔννοια. Γιατὶ μπορεῖ νὰ ὑπάρχει συναίτιο ἔστω κι ἂν δὲν εἶναι κανένα συνεκτικὸ αἷτιο. Τὸ συναίτιο δηλαδὴ νοεῖται μαζὶ μὲ ἓνα ἄλλο αἷτιο, ποῦ δὲν μπορεῖ οὔτε αὐτὸ νὰ ἐπιφέρει μόνου τοῦ τὸ ἀποτέλεσμα, ἐπειδὴ εἶναι αἷτιο μαζὶ μὲ ἄλλο αἷτιο. Ἀπὸ τὸ συναίτιο διαφέρει τὸ συνεργὸ κατὰ τὸ ὅτι τὸ συναίτιο ἀπὸ μόνου τοῦ δὲν μπορεῖ νὰ ἐπιφέρει τὸ ἀποτέλεσμα, ἐνῶ τὸ συνεργὸ κατὰ τὸ ὅτι μόνου τοῦ δὲν ἐνεργεῖ, ἀλλὰ προσέρχεται σὲ ἐκεῖνο ποῦ ἐνεργεῖ μόνου τοῦ γιὰ νὰ γίνου τὸ ἀποτέλεσμα ἐντονότερο. Καὶ κατ' ἐξοχήν τὸ συνεργὸ ποῦ ἔγινε ἀπὸ τὸ προκαταρκτικὸ συντείνει στὴν ἐπίταση τῆς δυνάμους τοῦ αἰτίου.

ΚΛΗΜΕΝΤΟΣ ΤΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΩΣ

ΛΟΓΟΣ

ΤΙΣ Ο ΣΩΖΟΜΕΝΟΣ ΠΛΟΥΣΙΟΣ

α. Οί μὲν τοὺς ἐγκωμιαστικούς λόγους τοῖς πλουσίοις δωροφο-
 ροῦντες, οὐ μόνον κόλακες καὶ ἀνελεύθεροι δικαίως ἂν ἔμοιγε κρίνε-
 σθαι δοκοῖεν, ὡς ἐπὶ πολλῶ προσποιοῦμενοι χαρίσασθαι τὰ ἀχάριστα,
 ἀλλὰ καὶ ἀσεβεῖς καὶ ἐπίβουλοι· ἀσεβεῖς μὲν, ὅτι παρέντες αἰνεῖν καὶ
 5 δοξάζειν τὸν μόνον τέλειον καὶ ἀγαθὸν Θεόν, «ἐξ οὗ τὰ πάντα καὶ δι'
 οὗ τὰ πάντα καὶ εἰς ὃν τὰ πάντα», περιάπτουσι τὸ θεοπρεπέστατον γέ-
 ρας ἀνθρώποις ἐναγεῖ καὶ βορβορώδει βίῳ κυλινδουμένοις, τούτου
 ἔνεκα, τὸ κεφάλαιον, ὑποκείμενοις τῇ κρίσει τοῦ Θεοῦ· ἐπίβουλοι δέ,
 ὅτι καὶ αὐτῆς τῆς περιουσίας καθ' αὐτὴν ἱκανῆς οὔσης χαννῶσαι τὰς
 10 ψυχὰς τῶν κεκτημένων καὶ διαφθεῖραι καὶ ἀποστῆσαι τῆς ὁδοῦ, δι' ἧς
 ἐπιτυχεῖν ἔστι σωτηρίας, οἱ δὲ προσεκπλήσσουσι τὰς γνώμας τῶν
 πλουσίων ταῖς ἡδοναῖς τῶν ἀμέτρων ἐπαίνων ἐπαίροντες, καὶ καθά-
 παξ τῶν ὄλων πραγμάτων πλὴν τοῦ πλούτου, δι' ὃν θαυμάζονται, πα-
 ρασκευάζοντες ὑπερφρονεῖν, τὸ δὴ τοῦ λόγου πῦρ ἐπὶ πῦρ μετοχετεύ-
 15 οντες, τύφῳ τύφον ἐπαντλοῦντες καὶ ὄγκον πλούτῳ προσανατιθέντες,
 βαρεῖ φύσει φορτίον βαρύτερον, οὐ μᾶλλον ἐχρῆν ἀφαιρεῖν καὶ περι-
 κόπτειν, ὡς σφαλεροῦ νοσήματος καὶ θανατηφόρου· τῷ γὰρ ὑψουμέ-
 νῳ καὶ μεγαλυνομένῳ ἀντίστροφος ἢ πρὸς τὸ ταπεινὸν μεταβολὴ καὶ
 πτώσις, ὡς ὁ θεῖος διδάσκει λόγος. Ἐμοὶ δὲ φαίνεται μακρῶ φιλαν-
 20 θρωπότερον εἶναι τοῦ θεραπεύειν ἀνελευθέρως τοὺς πλουτοῦντας καὶ
 προσεπαινεῖν ἐπὶ κακῶ τὸ συναίρεσθαι λόγοις, καὶ τὴν σωτηρίαν

1. Ρωμ. 11, 35.

2. Ματθ. 23, 12.

ΚΛΗΜΕΝΤΟΣ ΤΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΩΣ

ΛΟΓΟΣ

ΠΟΙΟΣ ΠΛΟΥΣΙΟΣ ΣΩΖΕΤΑΙ

1. Αὐτοὶ ποὺ κάνουν δῶρο στοὺς πλούσιους τὰ ἐγκωμαστικά λόγια τους δὲν θὰ κριθοῦν δίκαια, κατὰ τὴ γνώμη μου, ὡς κόλακες μόνο καὶ ἀνελεύθεροι, ἐπειδὴ γιὰ πολὺ προσποιοῦνται ὅτι θὰ τοὺς κάνουν χάρη ἀχάριστη, ἀλλὰ καὶ ἀσεβεῖς καὶ ἐπίβουλοι. Ἄσεβεῖς, γιατί, παραλείποντας νὰ ὑμνοῦν καὶ νὰ δοξολογοῦν τὸν μόνο τέλειο καὶ ἀγαθὸ Θεό, «ἀπὸ τὸν ὁποῖο προέρχονται τὰ πάντα καὶ μέσω τοῦ ὁποῖου ἔχομε τὰ πάντα καὶ στὸν ὁποῖο ἀναφέρονται τὰ πάντα»¹, προσάπτουν αὐτὸ τὸ θεοπρεπέστατο βραβεῖο στοὺς ἀνθρώπους, ποὺ κυλιοῦνται στὸν ἁμαρτωλὸ καὶ βορβορώδη βίο καὶ μ' αὐτὸ στὸ τέλος ὑπόκεινται στὴν κρίση τοῦ Θεοῦ. Καὶ εἶναι ἐπίβουλοι, ἐπειδὴ, ἐνῶ καὶ ἡ ἴδια παρουσία τους εἶναι καθεαυτὸν ἱκανὴ νὰ χαυνώσει τὶς ψυχὲς τῶν κατόχων τους, νὰ τὶς διαφθείρει καὶ νὰ τὶς ἀπομακρύνει ἀπὸ τὸν δρόμο ποὺ βαδίζουν πρὸς τὸν Σωτῆρα τους, αὐτοὶ ἀντίθετα τρομάζουν ἀκόμα περισσότερο τὶς γνώμες τῶν πλουσίων, ὑψώνοντας τους μὲ τὴ χαρὰ τῶν ἄμετρων ἐπαινῶν, καὶ τοὺς κάνουν νὰ περιφρονοῦν ὅλα γενικὰ τὰ πράγματα ἐκτὸς ἀπὸ τὸν πλοῦτο, γιὰ τὸν ὁποῖο θαυμάζονται. Καὶ γίνεται αὐτὸ ποὺ λέει ἡ παροιμία, ρίχνουν φωτιὰ στὴ φωτιὰ, σωρεύουν ἔπαρση στὴν ἔπαρση, καὶ προσθέτουν τὴν ἔπαρση, φορτίο πολὺ βαρὺ, στὸ φυσικὸ βάρος τοῦ πλούτου, ἀπὸ τὸν ὁποῖο ἔπρεπε νὰ ἀφαιροῦν μᾶλλον καὶ νὰ περικόπτουν, ἀφοῦ εἶναι νόσημα ἐπικίνδυνο καὶ θανατηφόρο. Γιατὶ αὐτὸν ποὺ ὑψώνει τὸν ἑαυτό του καὶ αὐτοδοξάζεται τὸν παρακολουθεῖ μόνιμα ἀντίστροφη ἢ μεταβολὴ καὶ ἡ πτώση στὰ χαμηλά, ὅπως διδάσκει ὁ θεῖος λόγος². Ἐμένα ὁμως μοῦ φαίνεται πολὺ πιὸ μεγαλύτερη φιλανθρωπία εἶναι, ἀπὸ τὸ νὰ κολακεύει κανεὶς ἀνελεύθερα τοὺς πλούσιους καὶ νὰ τοὺς ἐπαινεῖ μὲ λόγους γιὰ κακό τους, νὰ τοὺς βοηθεῖ

αὐτοῖς κατεργάζεσθαι ἅπαντα τὸν δυνατὸν τρόπον· τοῦτο μὲν ἔξαι-
τουμένους παρὰ Θεοῦ, τοῦ θεβαίως καὶ ἠδέως τοῖς ἑαυτοῦ τέκνοις τὰ
τοιαῦτα προἰεμένου, τοῦτο δὲ διὰ τῆς χάριτος τοῦ Σωτῆρος ἰωμένους
τὰς ψυχὰς αὐτῶν, φωτίζοντας καὶ προσάγοντας ἐπὶ τὴν τῆς ἀληθείας
5 κτῆσιν, ἧς ὁ τυχὼν καὶ ἔργοις ἀγαθοῖς ἐλλαμπρυνόμενος μόνος τὸ
βραβεῖον τῆς αἰωνίου ζωῆς ἀναιρηθήσεται. Δεῖται δὲ καὶ ἡ εὐχὴ ψυχῆς
εὐρώστου καὶ λιπαροῦς, ἄχρι τῆς ἐσχάτης ἡμέρας τοῦ θίου συμμεμε-
τρημένη, καὶ ἡ πολιτεία διαθέσεως χρηστῆς καὶ μονίμου καὶ πάσαις
ταῖς ἐντολαῖς τοῦ Σωτῆρος ἐπεκτεινομένης.

10 β'. Κινδυνεύει δὲ οὐχ ἄπλοῦν τι εἶναι τὸ αἴτιον τοῦ τὴν σωτηρίαν
χαλεπωτέραν τοῖς πλουτοῦσι δοκεῖν ἢ τοῖς ἀχρημάτοις τῶν ἀνθρώ-
πων, ἀλλὰ ποικίλον. Οἱ μὲν γὰρ αὐτόθεν καὶ προχείρως ἀκούσαντες
τῆς τοῦ Κυρίου φωνῆς, ὅτι «ῥᾶον κάμηλος διὰ τρήματος ραφίδος
διεκδύσεται, ἢ πλούσιος εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν», ἀπογνόντες
15 ἑαυτοὺς ὡς οὐ διωσόμενοι, τῷ κόσμῳ πάντα χαριζόμενοι καὶ τῆς ἐν-
ταῦθα ζωῆς ὡς μόνης ἑαυτοῖς ὑπολειπομένης ἐκκρεμασθέντες, ἀπέ-
στησαν πλεόν τῆς ἐκεῖ ὁδοῦ, μηκέτι πολυπραγμονήσαντες μήτε τίνας
τοὺς πλουσίους ὁ δεσπότης καὶ διδάσκαλος προσαγορεύει, μήτε ὅπως
τὸ ἀδύνατον ἐν ἀνθρώποις, Θεῷ δυνατὸν γίνεται. Ἄλλοι δὲ τοῦτο μὲν
20 συνῆκαν ὀρθῶς καὶ προσηκόντως, τῶν δὲ ἔργων τῶν εἰς τὴν σωτηρίαν
ἀναφερόντων ὀλιγορήσαντες, οὐ παρεσκευάσαντο τὴν δέουσαν πα-
ρασκευὴν εἰς τὸ τῶν ἐλπίζομένων τυχεῖν. Λέγω δὲ ταῦτα ἑκάτερα περὶ
τῶν πλουσίων, τῶν καὶ τῆς δυνάμεως τοῦ Σωτῆρος καὶ τῆς ἐπιφανοῦς
σωτηρίας ἠσθημένων, τῶν δὲ ἀμνήτων τῆς ἀληθείας ὀλίγον μοι μέλει.

25 γ'. Χρὴ τοίνυν τοὺς φιλαλήθως καὶ φιλαδέλφως διακειμένους καὶ
μήτε καταθρασυνομένους ἀνθάδως τῶν πλουσίων κλητῶν, μήτε αὖ
πάλιν ὑποπίπτοντες αὐτοῖς διὰ οἰκείαν φιλοκέρδειαν, πρῶτον μὲν
αὐτῶν ἔξαιρεῖν τῷ λόγῳ τὴν κενὴν ἀπόγνωσιν, καὶ δηλοῦν μετὰ τῆς
δεούσης ἐξηγήσεως τῶν λογίων τοῦ Κυρίου, διότι οὐκ ἀποκέκοπται
30 τέλεον αὐτοῖς ἡ κληρονομία τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, εἰ ὑπακού-
σωσι ταῖς ἐντολαῖς εἰθ', ὅπότεν μάθωσιν, ὡς ἀδεὲς δεδίασι δέος καὶ
ὅτι βουλομένους αὐτοὺς ὁ Σωτὴρ ἀσμένως δέχεται, τότε καὶ προδει-
κνύναι καὶ μυσταγαγεῖν, ὅπως ἂν καὶ δι' οἶων ἔργων τε καὶ διαθέσεων

στην ἐπίτευξη τῆς σωτηρίας τους μὲ κάθε δυνατὸ τρόπο. Αὐτὸ νὰ ζητοῦμε ἀπὸ τὴ μιὰ ἀπὸ τὸν Θεὸ ποὺ ἐπιδαψιλεύει ἀσφαλῶς κι εὐχαρίστως στὰ παιδιά του τίς δωρεές αὐτές, κι ἀπὸ τὴν ἄλλη μὲ τὸ λόγο και μὲ τὴ χάρη τοῦ Σωτήρα νὰ θεραπεύουμε τίς ψυχές τους, φωτίζοντας τους και ὀδηγώντας τους στὴν ἀπόκτηση τῆς ἀλήθειας, τὴν ὁποία ὁποῖος θὰ ἐπιτύχει και θὰ εἶναι στολισμένος μὲ ἔργα ἀγαθὰ, μόνος αὐτὸς θὰ πάρει τὸ βραβεῖο τῆς αἰώνιας ζωῆς. Καὶ βέβαια και ἡ προσευχὴ ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ ψυχὴ εὐρωστη κι ἀπαλή, ποὺ νὰ ἔχει μετρηθεῖ ὡς τὴν τελευταία ἡμέρα τῆς ζωῆς, και ὁ βίος βούληση χρηστὴ και μόνιμη, ποὺ ἀπλώνεται σὲ ὅλες τίς ἐντολές τοῦ Σωτήρα.

2. Πιθανῶς δὲν εἶναι ἀπλὸ τὸ αἴτιο ποὺ κάνει νὰ φαίνεται δυσκολότερη ἢ σωτηρία γιὰ τοὺς πλούσιους, παρὰ γιὰ τοὺς ἄπορους ἀνθρώπους, ἀλλὰ σύνθετο. Μιὰ μερίδα ἀπὸ αὐτούς, ποὺ ἄκουσαν ἀπρόσεκτα και ἀπρόθυμα τὴ φωνὴ τοῦ Κυρίου, ὅτι «εὐκολότερα θὰ περάσει ἓνα καραβόσχοινο ἀπὸ τὴν τρύπα τῆς βελόνας, παρὰ ὁ πλούσιος στὴν βασιλεία τῶν οὐρανῶν³, ἀπελπισμένοι ἀπὸ τὸ ὅτι δὲν θὰ κερδίσουν τὴ ζωὴ, κάνοντας χάρη σὲ ὅλα στὸν κόσμο και ἀγκιστρωμένοι ἀπὸ τὴν ἐδῶ ζωὴ σὰν τὸ μόνο ποὺ τοὺς ἀπόμεινε, ἀπομακρύνθηκαν πιά ἀπὸ τὴν ἐκεῖ ὁδὸ, χωρὶς νὰ ἐξετάσουν καθόλου οὔτε ποιούς ἀποκαλεῖ ὁ Κύριος και δάσκαλος πλούσιους, οὔτε πῶς, αὐτὸ ποὺ εἶναι ἀδύνατο στοὺς ἀνθρώπους, γίνεται δυνατὸ στὸν Θεό." Ἄλλοι πάλι εἶχαν γι' αὐτὸ ὀρθὴ και πρέπουσα ἀντίληψη, δείχνοντας ὅμως ὀλιγωρία γιὰ ὅσα ὀδηγοῦν στὴ σωτηρία, δὲν ἔκαναν τὴν ἀπαιτούμενη προετοιμασία γιὰ νὰ ἐπιτύχουν ὅσα προσδοκοῦσαν. Λέγω αὐτὰ τὰ δύο γιὰ τοὺς πλούσιους ποὺ ἔνωσαν και τὴ δύναμη τοῦ Σωτήρα και τὴ λαμπρὴ σωτηρία· γιὰ τοὺς ἀμύητους στὴν ἀλήθεια λίγο μὲ νοιάζει.

3. Πρέπει λοιπὸν ὅσοι ἔχουν ἀγάπη πρὸς τὴν ἀλήθεια και πρὸς τοὺς ἀδελφούς και δὲν φέρονται μὲ θράσος και αὐθάδεια στοὺς πλούσιους ποὺ κλήθηκαν, οὔτε πάλι δείχνουν δουλικότητα σ' αὐτούς ἀπὸ ἀγάπη γιὰ τὸ κέρδος, πρῶτον, νὰ ἀφαιρέσουν μὲ τὸ λόγο ἀπὸ τὴν ψυχὴ τους τὴν ἀδικαιολόγητη ἀπόγνωση, και νὰ δηλώσουν μὲ τὴν δέουσα ἐξήγηση τῶν λόγων τοῦ Κυρίου, γιὰ ποιὸ λόγο δὲν ἀποκόπηκαν τελείως ἀπὸ τὴν κληρονομία τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, ἂν ὑπακούσουν στίς ἐντολές. Ἐπειτα, ὅταν μάθουν, ὅτι φοβοῦνται ἓνα ἀνυπόστατο φόβο, και ὅτι, ἂν αὐτοὶ θέλουν, ὁ Κύριος τοὺς δέχεται μὲ χαρὰ, τότε και νὰ τοὺς δείξουν και τοὺς διδάξουν, πῶς και μὲ ποιὰ ἔργα και ποιές

ἐπαίρουιντο τὰ τῆς ἐλπίδος, ὡς οὐτ' ἀμηχάνου καθεστῶσης αὐτοῖς, οὔτε τοῦναντίον εἰκῆ περιγινομένης Ἄλλ' ὄνπερ τρόπον ἔχει τὸ τῶν ἀθλητῶν, ἵνα μικρὰ καὶ ἐπίκηρα μεγάλοις καὶ ἀφθάρτοις παραβάλωμεν, τουτί καὶ ἀφ' ἑαυτοῦ ὁ κατὰ κόσμον πλουτῶν λογιζέσθω. Καὶ γὰρ
 5 ἐκεῖνων ὁ μὲν ὅτι δυνήσεται νικᾶν καὶ στεφάνων τυγχάνειν ἀπελπίσας, οὐδ' ὄλως ἐπὶ τὴν ἄθλησιν ἀπεγράψατο, ὁ δὲ ταύτην μὲν ἐμβαλόμενος τῇ γνώμῃ τὴν ἐλπίδα, πόνους δὲ καὶ γυμνάσια καὶ τροφᾶς μὴ προσιέμενος προσφόρους, ἀστεφάνωτος διεγένετο καὶ διήμαρτε τῶν ἐλπίδων. Οὕτω τις καὶ τὴν ἐπίγειον ταύτην περιβεβλημένος περιβο-
 10 λήν, μήτε τὴν ἀρχὴν ἑαυτὸν τῶν ἄθλων τοῦ Σωτῆρος ἐκκηρυσσέτω, πιστός γε ὢν καὶ τὸ μεγαλεῖον συνορῶν τῆς τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίας, μήτε μὴν αὐθις ἀνάσκητος καὶ ἀναγώνιστος μείνας ἀκονιτὶ κἀνιδρωτὶ τῶν στεφάνων τῆς ἀφθαρσίας ἐλπίζέτω μεταλαβεῖν. Ἄλλ' αὐτὸν ὑποβαλέτω φέρων γυμναστῇ μὲν τῷ Λόγῳ, ἀγωνοθέτῃ δὲ τῷ Χριστῷ.
 15 τροφή δὲ αὐτῷ καὶ ποτὸν γενέσθω τεταγμένον ἢ Καινὴ Διαθήκη τοῦ Κυρίου, γυμνάσια δὲ αἱ ἐντολαί, εὐσχημοσύνη δὲ καὶ κόσμος αἱ καλαὶ διαθέσεις, ἀγάπη, πίστις, ἐλπίς, γνώσις ἀληθείας, ἐπιείκεια, πραότης, εὐσπλαγχνία, σεμνότης, ἴν', ὅταν ἡ ἐσχάτη σάλπιγξ ὑποσημήνη τοῦ δρόμου καὶ τῆς ἐντεῦθεν ἐξόδου, καθάπερ ἐκ σταδίου τοῦ βίου, μετ'
 20 ἀγαθοῦ τοῦ συνειδότος τῷ ἀθλοθέτῃ παραστῇ νικηφόρος, ὡμολογημένος τῆς ἄνω πατρίδος ἄξιος, εἰς ἣν μετὰ στεφάνων καὶ κυρνημάτων ἀγγελικῶν ἐπανερχεται.

δ'. Δοίη τοίνυν ἡμῖν ὁ Σωτὴρ ἐντεῦθεν ἀρξαμένοις τοῦ λόγου τάληθῆ καὶ τὰ πρόποντα καὶ τὰ σωτήρια συμβαλέσθαι τοῖς ἀδελφοῖς,
 25 πρὸς τε τὴν ἐλπίδα πρῶτον αὐτήν, καὶ δεύτερον πρὸς τὴν τῆς ἐλπίδος προσαγωγὴν. Ὁ δὲ χαρίζεται δεομένοις, καὶ αἰτοῦντας διδάσκει, καὶ λύει τὴν ἄγνοιαν, καὶ τὴν ἀπόγνωσιν ἀποσειέται, τοὺς αὐτοὺς πάλιν εἰσάγων λόγους περὶ τῶν πλουσιῶν, ἑαυτῶν ἐρμηνέας γινομένους καὶ ἐξηγητὰς ἀσφαλεῖς. Οὐδὲν γὰρ οἶον αὐτῶν αὐθις ἀκοῦσαι τῶν ρητῶν,
 30 ἅπερ ἡμᾶς ἐν τοῖς εὐαγγελίοις ἄχρι νῦν διετάρασσε ἀβασανίστως καὶ διημαρτημένως ὑπὸ νηπιότητος ἀκρωμένους. « Ἐκπορευομένου αὐτοῦ εἰς ὁδόν, προσελθὼν τις ἐγονυπέτει λέγων· Διδάσκαλε ἀγαθέ, τί ποιήσω, ἵνα ζωὴν αἰώνιον κληρονομήσω; Ὁ δὲ Ἰησοῦς λέγει· Τί με

προθέσεις θ' ἀπολαύσουν τὴν ἐλπίδα τους, ἐπειδὴ οὔτε ἀδύνατη εἶναι γι' αὐτοὺς, οὔτε ἀντίθετα μπορεῖ νὰ τοὺς ἔρθει στὴν τύχη. Ἀλλά, ὅπως γίνεται μὲ τοὺς ἀθλητές, γιὰ νὰ παραβάλομε μικρὰ καὶ φθαρτὰ μὲ μεγάλα κι αἰώνια, ἔτσι νὰ σκεφτεῖ καὶ γιὰ τὸν ἑαυτό του ὁ πλούσιος στ' ἀγαθὰ τοῦ κόσμου αὐτοῦ. Γιατί, ὅποιος ἀπελπίστηκε, ὅτι θὰ μπορέσει νὰ νικήσει καὶ νὰ στεφανωθεί, οὔτε κἂν γράφτηκε στὸν κατάλογο τῶν ἀθλιτῶν. Ὅποιος ὅμως ἔβαλε στὴν ψυχὴ του αὐτὴ τὴν ἐλπίδα, ἀλλὰ δὲν δέχτηκε τοὺς κατάλληλους κόπους, τὶς τροφὲς καὶ τὶς ἀσκήσεις, ἔμεινε ἀστεφάνωτος καὶ ἀπότυχε στὶς ἐλπίδες του. Ἔτσι κάποιος ποὺ εἶναι ντυμένος μὲ τὴν ἐπίγεια στολή, οὔτε κατ' ἀρχὴν νὰ ἀποκόπτει τὸν ἑαυτό του ἀπὸ τοὺς ἄθλους τοῦ Σωτήρα, ἐνῶ εἶναι πιστὸς καὶ βλέπει τὸ μεγαλεῖο τῆς φιλανθρωπίας τοῦ Θεοῦ, οὔτε πάλι, ἂν μένει ἀνάσκητος καὶ μακριὰ ἀπὸ τοὺς ἀγῶνες, χωρὶς τὴ σκόνη καὶ τὸν ἰδρώτα τοῦ στίβου, νὰ ἐλπίζει ὅτι θὰ λάβει τὸ στεφάνι τῆς ἀφθαρσίας, ἀλλὰ ἄς ὑποβάλλει τὸν ἑαυτό του μὲ ὑπομονὴ στὸν γυμναστὴ λόγο καὶ στὸν ἀγωνοθέτη Χριστὸ. Τροφὴ καὶ ποτὸ τοῦ ἄς γίνει καθορισμένο ἡ Καινὴ Διαθήκη τοῦ Κυρίου, γυμνάσιά του ἄς εἶναι οἱ ἐντολές, εὐπρέπεια καὶ κοσμιότητά του ἄς εἶναι οἱ καλὲς διαθέσεις, ἡ ἀγάπη, ἡ πίστη, ἡ ἐλπίδα, ἡ γνώση τῆς ἀλήθειας, ἡ καλοσύνη, ἡ πραότητα, ἡ εὐσπλαχνία, ἡ σεμνότητα, ὥστε, ὅταν μὲ τὴν ἔσχατη σάλπιγγα δοθεῖ τὸ σημεῖο τῆς πορείας καὶ τῆς ἐξόδου τοῦ βίου ἀπὸ ἐδῶ, σὰν ἀπὸ τὸ στάδιο τοῦ βίου⁴, μὲ ἀγαθὴ συνείδηση νὰ παραστεῖ στὸν ἀθλοθέτη νικητὴς κι ὁμολογημένα ἄξιος τῆς ἄνω πατρίδας, στὴν ὁποία ἐπιστρέφει μὲ στεφάνια καὶ κηρύγματα ἀγγελικά.

4. Εἴθε λοιπὸν νὰ μᾶς ἀξιώσει ὁ Σωτήρας, ὥστε, ἀρχίζοντας ἀπὸ ἐδῶ τὸ λόγο μας, νὰ προσφέρομε τὴν πρέπουσα καὶ σωτήρια βοήθεια στοὺς ἀδελφοὺς γιὰ τὴν ἴδια τὴν ἐλπίδα πρῶτα, καὶ δεύτερον γιὰ ὅσα φέρνουν κοντὰ τὴν ἐλπίδα. Καὶ Ἐκεῖνος παρέχει τὴ χάρη σὲ ὅσους παρακαλοῦν, διδάσκει αὐτοὺς ποὺ ζητοῦν, διαλύει τὴν ἄγνοια, ἀπομακρύνει τὴν ἀπελπισία, εἰσάγοντας τοὺς ἴδιους πάλι λόγους γιὰ τοὺς πλούσιους, ποὺ γίνονται οἱ ἴδιοι ἀσφαλεῖς ἐρμηνευτὲς καὶ ἐξηγητὲς τοῦ ἑαυτοῦ τους. Γιατί δὲν εἶναι δυνατὸ ν' ἀκούσομε τίποτε ἀπὸ αὐτὰ πάλι τὰ ρητά, ποὺ ὑπάρχουν μέσα στὰ εὐαγγέλια καὶ μᾶς προβληματίζουν ὡς τώρα, ἀκούγοντάς τα ἀβασάνιστα καὶ λανθασμένα. «Καθὼς ἔβγαινε στὸ δρόμο τὸν πλησίασε κάποιος καὶ γονατίζοντας τοῦ ἔλεγε: Διδάσκαλε ἀγαθέ, τί νὰ κάνω γιὰ νὰ κληρονομήσω τὴν αἰώνια ζωή;

λέγεις ἀγαθόν; Οὐδείς ἀγαθός, εἰ μὴ εἷς, ὁ Θεός. Τὰς ἐντολάς οἶδας. Μὴ μοιχεύσης, μὴ φονεύσης, μὴ κλέψης, μὴ ψευδομαρτυρήσης, μὴ ἀποστερήσης, τίμα τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα. Ὁ δὲ ἀποκριθεὶς λέγει αὐτῷ· Πάντα ταῦτα ἐφύλαξα ἐκ νεότητός μου. Ὁ δὲ Ἰησοῦς
 5 ἐμβλέψας ἠγάπησεν αὐτὸν καὶ εἶπεν· Ἐν σοὶ ὑστερεῖ· εἰ θέλεις τέλειος εἶναι, πώλησον ὅσα ἔχεις καὶ διάδος πτωχοῖς, καὶ ἔξεις θησαυρὸν ἐν οὐρανῷ, καὶ δεῦρο ἀκολούθει μοι. Ὁ δέ, στυγνάσας ἐπὶ τῷ λόγῳ, ἀπῆλθε λυπούμενος· ἦν γὰρ πλούσιος, ἔχων κτήματα πολλά. Περιβλεψάμενος δὲ ὁ Ἰησοῦς λέγει τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ· Πῶς δυσκόλως οἱ τὰ
 10 χρήματα ἔχοντες εἰσελεύσονται εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ. Οἱ δὲ μαθηταὶ ἐθαμβοῦντο ἐπὶ τοῖς λόγοις αὐτοῦ. Πάλιν δὲ ὁ Ἰησοῦς ἀποκριθεὶς λέγει αὐτοῖς· Τέκνα, πῶς δύσκολόν ἐστι τοὺς πεποιθότας ἐπὶ χρήμασιν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ εἰσελθεῖν· εὐκοπώτερον διὰ τῆς τρουμαλιᾶς τῆς βελόνης κάμηλος εἰσελεύσεται, ἢ πλούσιος εἰς τὴν βασιλείαν
 15 τοῦ Θεοῦ. Οἱ δὲ περισσῶς ἐξεπλήσσοντο καὶ ἔλεγον· Τίς οὖν δύναται σωθῆναι; Ὁ δὲ ἐμβλέψας αὐτοῖς, εἶπεν· Ὅτι παρὰ ἀνθρώποις ἀδύνατον, παρὰ Θεῷ δυνατόν. Πάντα γὰρ δυνατὰ ἐστι παρὰ τῷ Θεῷ. Ἦρξατο ὁ Πέτρος λέγειν αὐτῷ· Ἴδε ἡμεῖς ἀφήκαμεν πάντα καὶ ἠκολουθήσαμέν σοι. Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ Ἰησοῦς λέγει· Ἀμὴν ὑμῖν λέγω, ὅς
 20 ἂν ἀφῆ τὰ ἴδια, καὶ γονεῖς καὶ ἀδελφούς καὶ χρήματα, ἕνεκεν ἐμοῦ καὶ ἕνεκεν τοῦ εὐαγγελίου μου, ἀπολήψεται ἑκατονταπλασίονα νῦν ἐν τῷ καιρῷ τούτῳ, ἀγροὺς καὶ χρήματα καὶ οἰκίας καὶ ἀδελφούς ἔχειν μετὰ διωγμῶν, ἐν δὲ τῷ ἐρχομένῳ ζωὴ ἐστὶν αἰώνιος. Πολλοὶ δὲ ἔσονται πρῶτοι ἔσχατοι, καὶ οἱ ἔσχατοι πρῶτοι».

25 ε'. Ταῦτα μὲν ἐν τῷ κατὰ Μάρκον εὐαγγελίῳ γέγραπται· καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις δὲ πᾶσιν τοῖς ἀνωμολογημένοις, ὀλίγον μὲν ἴσως ἐκασταχοῦ τῶν ρημάτων ἐναλλάσσει, πάντα δὲ τὴν αὐτὴν τῆς γνώμης συμφωνίαν ἐπιδείκνυται. Δειῖ δὲ σαφῶς εἰδότας, ὡς οὐδὲν ἀνθρωπίνως ὁ Σωτὴρ, ἀλλὰ πάντα θεία σοφία καὶ μυστικῆ δύνάσκει τοὺς ἑαυτοῦ, μὴ σαρκί-
 30 νως ἀκροᾶσθαι τῶν λεγομένων, ἀλλὰ τὸν ἐν αὐτοῖς κεκρυμμένον νοῦν μετὰ τῆς ἀξίας ζητήσεως καὶ συνέσεως ἐρευνᾶν καὶ καταμανθάνειν. Καὶ γὰρ τὰ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Κυρίου δοκοῦντα ἠπλῶσθαι πρὸς τοὺς μαθητὰς τῶν ἠνιγμένως ὑπειρημένων οὐδὲν ἥττονος, ἀλλὰ πλείονος ἔτι καὶ νῦν τῆς ἐπιστάσεως εὐρίσκεται δεόμενα διὰ τὴν ὑπερβάλλου-

Καὶ ὁ Ἰησοῦς τοῦ λέει· Γιατί με ὀνομάζεις ἀγαθός; Κανένας δὲν εἶναι ἀγαθός, παρὰ ὁ Θεὸς μόνο. Γνωρίζεις τίς ἐντολές; Μὴ μοιχεύσεις, μὴ φονεύσεις, μὴν κλέψεις, μὴν ψευδομαρτυρήσεις, νὰ τιμᾷς τὸν πατέρα σου καὶ τὴ μητέρα σου. Κι αὐτὸς τοῦ ἀπάντησε· Ὅλα αὐτὰ τὰ φύλαξα ἀπὸ μικρός. Ὁ Ἰησοῦς τὸν κοίταξε με ἀγάπη καὶ τοῦ εἶπε· Σοῦ λείπει ἓνα· ἂν θέλεις νὰ εἶσαι τέλειος, πούλησε ὅσα ἔχεις καὶ μοίρασε τα στοὺς φτωχοὺς, καὶ θ' ἀποκτήσεις θησαυρὸ στὸν οὐρανό, καὶ ἔλα νὰ με ἀκολουθήσεις. Αὐτὸς, ἀφοῦ σκυθρόπασε ἀκούοντας τὸ λόγο αὐτό, ἔφυγε λυπημένος· γιατί εἶχε πολλὰ χρήματα καὶ χωράφια. Ἀφοῦ κοίταξε ὁ Ἰησοῦς τοὺς μαθητὲς του τοὺς εἶπε· Πόσο δύσκολα αὐτοὶ ποὺ ἔχουν τὰ χρήματα θὰ μποῦν στὴ βασιλεία τοῦ Θεοῦ. Οἱ μαθητὲς θαύμασαν με τὰ λόγια του. Καὶ ὁ Ἰησοῦς τοὺς εἶπε πάλι· Πόσο δύσκολο εἶναι, παιδιὰ μου, ὅσοι πιστεύουν στὸ χρῆμα νὰ μποῦν στὴ βασιλεία τοῦ Θεοῦ· εὐκολότερα θὰ περάσει τὸ καραβόσχοινο ἀπὸ τὴν τρύπα τῆς βελόνας, παρὰ ὁ πλούσιος στὴ βασιλεία τοῦ Θεοῦ. Καὶ αὐτοὶ θαύμαζαν ὅλο καὶ περισσότερο καὶ ἔλεγαν· Ποιὸς λοιπὸν μπορεῖ νὰ σωθεῖ; Αὐτὸς τοὺς κοίταξε καὶ εἶπε· Αὐτό ποὺ εἶναι ἀδύνατο γιὰ τοὺς ἀνθρώπους, εἶναι δυνατὸ γιὰ τὸν Θεό. Ὁ Πέτρος ἄρχισε τότε νὰ τοῦ λέει· Νὰ, ἔμεις ἀφήσαμε τὰ πάντα καὶ σ' ἀκολουθήσαμε. Καὶ ὁ Ἰησοῦς τοῦ ἀπάντησε· Σὰς βεβαιώνω, ὅποιος ἀφήσει ὅ,τι εἶναι δικό του, καὶ γονεῖς καὶ ἀδελφούς καὶ χρήματα γιὰ χάρη μου καὶ γιὰ χάρη τοῦ Εὐαγγελίου, θὰ ἀπολαύσει ἓκατὸ φορὲς περισσότερα, τώρα στὴ ζωὴ αὐτὴ χωράφια καὶ χρήματα καὶ σπίτια καὶ ἀδελφούς ἀνάμεσα σὲ διωγμούς, καὶ στοὺς ἐρχόμενους καιροὺς ἢ ἀπολαβὴ θὰ εἶναι ζωὴ αἰώνια. Καὶ τότε πολλοὶ πρῶτοι θὰ γίνουν τελευταῖοι, καὶ πολλοὶ τελευταῖοι πρῶτοι»⁵.

5. Αὐτὰ ἔχουν γράφει τὸ κατὰ Μάρκον Εὐαγγέλιο. Καὶ σ' ὅλα τὰ ἄλλα τὰ ἀποδεκτὰ κείμενα λίγο ἴσως σὲ κάποια σημεῖα διαφέρουν τὰ λόγια, ὅλα ὁμως μαρτυροῦν τὴν ἴδια συμφωνία τῶν νοημάτων⁶. Πρέπει νὰ γνωρίζουμε σαφῶς, ὅτι ὁ Σωτὴρας δὲν διδάσκει τίποτε σὰν ἄνθρωπος, ἀλλὰ ὅλα τὰ διδάσκει στοὺς δικούς του με μυστικὴ θεία σοφία, καὶ νὰ μὴν ἀκοῦμε τοὺς λόγους του ζητώντας ἀνθρώπινο νόημα, ἀλλὰ νὰ ἐρευνοῦμε καὶ νὰ κατανοοῦμε τὸ κρυμμένο νόημα με τὴν ἐρευνα καὶ τὴ σύνεση ποὺ ἀξίζει. Γιατί κι αὐτὰ ποὺ φαίνονται ὅτι ἐξηγήθηκαν ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Κύριο πρὸς τοὺς μαθητὲς του, ἀποδεικνύεται ὅτι δὲν χρειάζονται καθόλου λιγότερη προσοχὴ ἀπὸ αὐτὰ ποὺ εἶπε με ὑπαινιγμούς, ἀλλὰ πολὺ περισσότερη καὶ τώρα ἀκόμα, ἐξαιτίας τῆς ὑπερβο-

σαν τῆς φρονήσεως ἐν αὐτοῖς ὑπερβολήν. Ὅπου δὲ καὶ τὰ νομιζόμενα
 ὑπ' αὐτοῦ διηνοῖχθαι τοῖς ἔσω, καὶ αὐτοῖς τοῖς τῆς βασιλείας τέκνοις
 ὑπ' αὐτοῦ καλουμένοις, ἔτι χρήζει φροντίδος πλείονος, ἢ πού γε τὰ
 δόξαντα μὲν ἀπλῶς ἐξηγηνέχθαι καὶ διὰ τοῦτο μηδὲ διηρωτημένα
 5 πρὸς τῶν ἀκουσάντων, εἰς ὅλον δὲ τὸ τέλος αὐτὸ τῆς σωτηρίας διαφέ-
 ροντα, ἐσκεπασμένα δὲ θαυμαστώ καὶ ὑπερουρανίῳ διανοίας βάθει,
 οὐκ ἐπιπολαίως δέχεσθαι ταῖς ἀκοαῖς προσῆκεν, ἀλλὰ καθιέντας τὸν
 νοῦν ἐπ' αὐτὸ τὸ Πνεῦμα τοῦ Σωτῆρος καὶ τὸ τῆς γνώμης ἀπόρρητον.

ζ. Ἠρώτηται μὲν γὰρ ἡδέως ὁ Κύριος ἡμῶν καὶ Σωτῆρ ἐρώτημα,
 10 καταλληλότατον αὐτῷ, ἡ Ζωὴ περὶ ζωῆς, ὁ Σωτῆρ περὶ σωτηρίαν, ὁ
 Διδάσκαλος περὶ κεφαλαίου τῶν διδασκομένων δογμάτων, ἡ Ἀλή-
 θεια περὶ τῆς ἀληθινῆς ἀθανασίας, ὁ Λόγος περὶ τοῦ πατρῷου λόγου,
 ὁ Τέλειος περὶ τῆς τελείας ἀναπαύσεως, ὁ Ἄφθαρτος περὶ τῆς βεβαί-
 ας ἀφθαρσίας. Ἠρώτηται περὶ τούτων ὑπὲρ ὧν καὶ κατελήλυθεν, ἃ
 15 παιδεύει, ἃ διδάσκει, ἃ παρέχει, ἵνα δείξῃ τὴν τοῦ Εὐαγγελίου ὑπόθε-
 σιν, ὅτι δόσις ἐστὶν αἰωνίου ζωῆς Προεῖδε δὲ ὡς Θεὸς καὶ ἃ μέλλει
 διερωτηθήσεσθαι καὶ ἃ μέλλει τις αὐτῷ ἀποκρίνεσθαι. Τίς γὰρ καὶ
 μᾶλλον ἢ ὁ προφήτης προφητῶν καὶ Κύριος παντὸς προφητικοῦ
 Πνεύματος; Κληθεὶς δὲ ἀγαθός, ἀπ' αὐτοῦ πρώτου τοῦ ρήματος τού-
 20 του τὸ ἐνδόσιμον λαβὼν ἐντεῦθεν καὶ τῆς διδασκαλίας ἄρχεται, ἐπι-
 στρέφων τὸν μαθητὴν ἐπὶ τὸν Θεὸν τὸν ἀγαθὸν καὶ πρῶτον καὶ μόνον
 ζωῆς αἰωνίου ταμίαν, ἣν ὁ Υἱὸς δίδωσιν ἡμῖν παρ' ἐκείνου λαβῶν.

ζ. Οὐκοῦν τὸ μέγιστον καὶ κορυφαϊότατον τῶν πρὸς τὴν ζωὴν
 μαθημάτων, ἀπὸ τῆς ἀρχῆς εὐθύς ἐγκαταθέσθαι τῇ ψυχῇ δεῖ, γνῶναι
 25 τὸν Θεὸν τὸν αἰώνιον καὶ δοτῆρα αἰωνίων καὶ πρῶτον καὶ ὑπέριστατον
 καὶ ἓνα καὶ ἀγαθὸν Θεόν, ὃν ἔστι κτήσασθαι διὰ γνώσεως καὶ κατα-
 λήψεως. Αὕτη γὰρ ἄτρεπτος καὶ ἀσάλευτος ἀρχὴ καὶ κρηπίς ζωῆς,
 ἐπιστήμη Θεοῦ τοῦ ὄντος καὶ τὰ ὄντα, τουτέστι τὰ αἰώνια, δωρουμέ-
 νου, ἐξ οὗ καὶ τὸ εἶναι τοῖς ἄλλοις ὑπάρχει καὶ τὸ μεῖναι λαβεῖν. Ἡ μὲν
 30 γὰρ τούτου ἄγνοια θάνατός ἐστιν, ἡ δὲ ἐπίγνωσις αὐτοῦ καὶ οἰκειώσις
 καὶ ἡ πρὸς αὐτὸν ἀγάπη καὶ ἐξομοίωσις μόνη ζωή.

λικὰ μεγάλης σοφίας πού κλείνουν. Τή στιγμή πού κι αὐτὰ πού νομίζομε ὅτι ἔχουν ἐξηγηθεῖ ἀπό αὐτὸν στοὺς μαθητές του, ἀκόμα καὶ σ' αὐτοὺς πού ἀποκαλοῦνται ἀπὸ τὸν ἴδιο Παιδιά τῆς βασιλείας, χρειάζονται μεγαλύτερη φροντίδα ἀπὸ ὅ,τι αὐτὰ πού θεωρήθηκαν ὅτι διατυπώθηκαν κατὰ τρόπο ἀπλὸ καὶ πού γι' αὐτὸ δὲν διευκρινίστηκαν στοὺς ἀκροατές, ἐνῶ διαφέρουν σ' ὅλον αὐτὸν τὸ σκοπὸ τῆς σωτηρίας, σκεπασμένα μὲ τὸ θαυμαστὸ καὶ ὑπερουράνιο βάθος τῆς διάνοιας, δὲν πρέπει νὰ τὰ δεχόμαστε αὐτὰ στίς ἀκοές μας ἐπιτόλαια, ἀλλὰ νὰ παραδίνομε τὸ νοῦ μας στὸ ἴδιο τὸ Πνεῦμα τοῦ Σωτήρα καὶ στὸ ἀπόρρητο τῆς γνώμης.

6. Δέχτηκε βέβαια ὁ Κύριος ἓνα ἐρώτημα καταλληλότατο γι' αὐτόν, ἡ Ζωὴ γιὰ τὴ ζωὴ, ὁ Σωτήρας γιὰ τὴ σωτηρία, ὁ Διδάσκαλος γιὰ τὸ σπουδαιότερο ἀπὸ τὰ δόγματα πού δίδασκε, ἡ Ἀλήθεια γιὰ τὴν ἀληθινὴ ἀθανασία, ὁ Λόγος γιὰ τὸν Πατέρα Λόγο, ὁ Τέλειος γιὰ τὴν τέλεια ἀνάπαυση, ὁ ἄφθαρτος γιὰ τὴ βέβαιη ἀφθαρσία. Δέχτηκε ἐρώτηση γι' αὐτὰ γιὰ τὰ ὁποῖα κατέβηκε στὴ γῆ, στὰ ὁποῖα μᾶς παιδεύει, τὰ ὁποῖα μᾶς διδάσκει καὶ μᾶς παρέχει, γιὰ νὰ δείξει τὸ σκοπὸ τοῦ Εὐαγγελίου, πού εἶναι ἡ χορήγηση τῆς αἰώνιας ζωῆς. Καὶ ὡς Θεὸς προεῖδε κι αὐτὰ πού θὰ τὸν ρωτοῦσαν κι αὐτὰ πού θὰ τοῦ ἀποκρίνονταν. Γιατὶ ποιὸς ἄλλος καὶ ποιὸς καλύτερα, παρὰ ὁ προφήτης τῶν προφητῶν καὶ ὁ Κύριος κάθε προφητικοῦ πνεύματος; Κι ἐπειδὴ προσφωνήθηκε ἀγαθός, ἀπὸ αὐτὴ τὴν πρώτη λέξη παίρνοντας ἀφορμὴ, ἀρχίζει καὶ τὴ διδασκαλία του, στρέφοντας τὸ μαθητὴ στὸν ἀγαθὸ Θεό, τὸν πρῶτο καὶ μόνο θησαυριστὴ τῆς αἰώνιας ζωῆς, τὴν ὁποῖα ὁ Υἱὸς δίνει σ' ἐμᾶς, ἀφοῦ τὴν ἔλαβε ἀπὸ Ἐκεῖνον.

7. Εὐθύς ἀπὸ τὴν ἀρχὴ λοιπὸν πρέπει νὰ καταθέσομε στὴν ψυχὴ μας τὸ μέγιστο καὶ κορυφαῖο τῶν κορυφαίων ἀπὸ τὰ μαθήματα γιὰ τὴ ζωὴ, τὴ γνώση δηλαδὴ τοῦ αἰώνιου Θεοῦ καὶ δωρητῆ τῶν αἰώνιων καὶ πρῶτον καὶ ὑπέρτατον καὶ ἓνα καὶ ἀγαθὸ Θεό, πού μπορούμε νὰ τὸν ἀποχτήσομε μὲ τὴ γνώση καὶ τὴν κατάληψη. Γιατὶ αὐτὴ εἶναι ἡ ἀμετάβλητη καὶ ἀσάλευτη ἀρχὴ καὶ βάση τῆς ζωῆς, ἡ γνώση τοῦ Θεοῦ πού ὑπάρχει ἀληθινὰ καὶ πού μᾶς δωρίζει τὰ ἀληθινὰ, δηλαδὴ τὰ αἰώνια, ἀπὸ τὸν ὁποῖο μπορούν νὰ λάβουν καὶ τὰ ἄλλα τὸ εἶναι καὶ τὴν παραμονὴ σ' αὐτό. Γιατὶ ἡ μὴ γνώση αὐτοῦ εἶναι θάνατος, ἐνῶ ἡ ἐπίγνωσή του, ἡ φιλία του, ἡ ἀγάπη πρὸς αὐτὸν καὶ ἡ ἑξομοίωση μ' αὐτὸν εἶναι ἡ μόνη ζωὴ.

η'. Τοῦτον οὖν πρῶτον ἐπιγινῶναι τῷ ζησομένῳ τὴν ὄντως ζωὴν
 παρακελεύεται, ὃν «οὐδεὶς ἐπιγινώσκει, εἰ μὴ ὁ Υἱὸς καὶ ὃ ἂν ὁ Υἱὸς
 ἀποκαλύψῃ». Ἐπειτα τὸ μέγεθος τοῦ Σωτῆρος μετ' ἐκεῖνον καὶ τὴν
 καινότητα τῆς χάριτος μαθεῖν, ὅτι δὴ κατὰ τὸν ἀπόστολον «ὁ νόμος
 5 διὰ Μωυσέως ἐδόθη, ἡ χάρις καὶ ἡ ἀλήθεια διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐγένε-
 νετο» καὶ οὐκ ἴσα τὰ διὰ δούλου πιστοῦ διδόμενα τοῖς ὑπὸ τοῦ γνησί-
 ου υἱοῦ δωρουμένοις. Εἰ γοῦν ἱκανὸς ἦν ὁ Μωυσέως νόμος ζωὴν αἰώ-
 νιον παρασχεῖν, μάτην μὲν ὁ Σωτῆρ αὐτὸς παραγίνεται καὶ πάσχει δι'
 ἡμᾶς ἀπὸ γενέσεως μέχρι τοῦ σημείου τὴν ἀνθρωπότητα διατρέχων,
 10 μάτην δὲ ὁ πάσας πεποικῶς ἐκ νεότητος τὰς νομίμους ἐντολάς, παρὰ
 ἄλλου ἤτι γονυπετῶν ἀθανασίαν. Οὐδὲ γὰρ πεπλήρωκε μόνον τὸν
 νόμον, ἀλλὰ καὶ εὐθύς ἀπὸ πρώτης ἡλικίας ἀρξάμενος. Ἐπεὶ καὶ τί
 μέγα ἢ ὑπέρολαμπρον γῆρας ἄγονον ἀμαρτημάτων, ὧν ἐπιθυμίαι
 τίκτουσι νεανικαὶ ἢ ὀργὴ ζέουσα ἢ ἔρως χρημάτων; Ἀλλ' εἴ τις ἐν
 15 σκιρτήματι νεοτησίῳ καὶ τῷ καύσῳ τῆς ἡλικίας παρέχεται φρόνημα
 πεπανὸν καὶ πρεσβύτερον τοῦ χρόνου, θαυμαστὸς οὗτος ἀγωνιστῆς
 καὶ διαπρεπῆς καὶ τὴν γνώμην πολιώτερος. Ἀλλ' ὅμως οὗτος ὁ τοι-
 οῦτος ἀκριδῶς πέπεισται, διότι αὐτῷ πρὸς μὲν δικαιοσύνην οὐδὲν
 ἐνδεῖ, ζωῆς δὲ ὅλως προσδεῖ· διὸ αὐτὴν αἰτεῖ παρὰ τοῦ δοῦναι μόνου
 20 δυναμένου· καὶ πρὸς μὲν τὸν νόμον ἄγει παρησίαν, τοῦ Θεοῦ δὲ τὸν
 Υἱὸν ἰκετεύει. Ἐκ πίστεως εἰς πίστιν μετατάσσεται· ὡς σφαλερῶς ἐν
 νόμῳ σαλεύων καὶ ἐπικινδύνως ναυλοχῶν, εἰς τὸν Σωτῆρα μεθορμίζε-
 ται.

θ'. Ὁ γοῦν Ἰησοῦς οὐκ ἐλέγχει μὲν αὐτὸν ὡς πάντα τὰ ἐκ νόμου
 25 μὴ πεπληρωκότα, ἀλλὰ καὶ ἀγαπᾷ καὶ ὑπερασπάζεται τῆς ἐν οἷς ἔμα-
 θεν εὐπειθείας, ἀτελεῖ δὲ εἶναί φησιν ὡς πρὸς τὴν αἰώνιον ζωὴν, ὡς οὐ
 τέλεια πεπληρωκότα· καὶ νόμου μὲν ἐργάτην, ἀργὸν δὲ ζωῆς ἀληθι-
 νῆς. Καλὰ μὲν οὖν κἀκεῖνα (τίς δ' οὐ φησιν; ἡ γὰρ ἐντολὴ ἀγία), ἄκρι
 παιδαγωγίας τινός μετὰ φόβου καὶ προπαιδείας ἐπὶ τὴν τοῦ Ἰησοῦ
 30 νομοθεσίαν τὴν ἄκραν καὶ χάριν προχωροῦντα, πλήρωμα δὲ «νόμου
 Χριστὸς εἰς δικαιοσύνην παντὶ τῷ πιστεύοντι», οὐχὶ δὲ δούλους ποιῶν

7. Ματθ. 11, 27.
10. Ρωμ. 1, 17.

8. Ἰω, 1, 17.
11. Ρωμ. 7, 12.

9. Μάρκ. 10, 20.
12. Ρωμ. 10, 4.

8. Σ' αὐτὸν ποὺ πρόκειται νὰ ζήσει τὴν ἀληθινὴν ζωὴ παραγγέλλει αὐτὸν πρῶτα νὰ γνωρίσει, τὸν ὁποῖο «κανένας δὲν γνωρίζει, παρὰ ὁ Υἱὸς καὶ αὐτὸς στὸν ὁποῖο ὁ Υἱὸς θὰ τὸν ἀποκαλύψει»⁷. Ἔπειτα, μετὰ ἀπὸ ἐκεῖνον νὰ ἀντιληφθεῖ τὸ μεγαλεῖο τοῦ Σωτήρα καὶ τὴν καινότητα τῆς χάριτος, ἐπειδὴ, σύμφωνα μὲ τὸν ἀπόστολο, «ὁ νόμος δόθηκε μέσω τοῦ Μωυσῆ, ἐνῶ ἡ χάρις καὶ ἀλήθεια μέσω τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ»⁸. Βέβαια δὲν εἶναι ἴσα ὅσα δίνονται μέσω ἐνὸς πιστοῦ δούλου μὲ τὰ γνήσια δῶρα μέσω τοῦ Υἱοῦ. Ἄν δηλαδὴ ἦταν ἐπαρκὴς ὁ νόμος τοῦ Μωυσῆ νὰ προσφέρει τὴν αἰώνια ζωὴ, τότε μάταια ἔρχεται ὁ ἴδιος ὁ Σωτήρας καὶ πάσχει γιὰ μᾶς διατρέχοντας τὴν ἀνθρώπινη ζωὴ ἀπὸ τὴν ὥρα τῆς γέννησης ὡς τὸ τέλος· μάταια αὐτὸς ποὺ ἐφάρμοσε «ἀπὸ μικρὸς»⁹ ὅλες τὶς ἐντολὲς τοῦ νόμου, ζητεῖ γονατιστὸς τὴν ἀθανασία ἀπὸ ἄλλον. Γιατὶ δὲν εἶχε φυλάξει τὸ νόμο ἀπλῶς, ἀλλ' ἄρχισε τὴ φύλαξή του εὐθύς ἀπὸ τὴν νεαρὴ ἡλικία του. Γιατὶ τί μεγάλο καὶ ἐξαιρετο εἶναι τὸ γῆρας, ποὺ δὲν συνοδεύεται ἀπὸ ἀματήματα, τὰ ὁποῖα γεννοῦν οἱ οἱ νεανικὲς ἐπιθυμίαι, ἢ ἡ φουντωμένη σὰν φλόγα ὀργή, ἢ ὁ ἔρωτας τῶν χρημάτων; Ἄλλὰ ἂν κάποιος πάνω στὴν ὁρμὴ τῆς νεότητος καὶ στὸ ξάναμμα τῆς ἡλικίας παρουσιάζει φρόνημα ὠριμο, ἀνώτερο ἀπὸ τὴν ἡλικία του, αὐτὸς εἶναι θαυμαστὸς ἀγωνιστὴς καὶ ξεχωριστὸς καὶ στὴ γνώμη ἀσπρομάλλης γέροντας. Ἄλλ' ὅμως αὐτὸς ὁ τόσο ἐνάρετος νέος ἔχει πειστεῖ ἀκράδαντα, ὅτι δὲν τοῦ χρειαζόταν τίποτε ἄλλο γιὰ νὰ εἶναι δίκαιος, εἶχε ὅμως ἀνάγκη ἀπόλυτη ἀπὸ ζωὴ. Γι' αὐτὸ κι αὐτὴν ζητεῖ νὰ τοῦ δώσει ὁ μόνος ποὺ μπορεῖ. Καὶ γιὰ τὴν τήρηση βέβαια τοῦ νόμου ἔχει παρησία, ἱκετεύει ὅμως τὸν Υἱὸ τοῦ Θεοῦ. Μετατίθεται «ἀπὸ τὴ μία πίστη σὲ ἄλλη»¹⁰· ἐπειδὴ στὸ νόμο κλυδωνίζεται καὶ ἡ πορεία του μέσα σ' αὐτὸν εἶναι ἐπικίνδυνη, ἀγκυροβολεῖ στὸ λιμάνι τοῦ Κυρίου.

9. Ὁ Ἰησοῦς λοιπὸν δὲν τὸν ἐλέγχει, ὅτι δὲν ἔχει ἐκπληρώσει ὅλα ὅσα ζητεῖ ὁ νόμος, ἀλλὰ τοῦ δείχνει ἀγάπη καὶ ὑπερεγκρίνει τὴν ὑπακοή του σὲ ὅσα ἔμαθε, τοῦ λέει ὅμως ὅτι ὑστερεῖ ὡς πρὸς τὴν αἰώνια ζωὴ, ὅτι δὲν ἔχει ὀλοκληρώσει τέλεια τὸ νόμο, καὶ ἦταν βέβαια ἐργάτης πρόθυμος τοῦ νόμου, ἀλλ' ἄπρακτος τῆς ἀληθινῆς ζωῆς. Καλὰ εἶναι ἀσφαλῶς καὶ ἐκεῖνα (ποιὸς δὲν συμφωνεῖ; γιατί «ἡ ἐντολὴ εἶναι ἀγία»¹¹), προχωρώντας μέχρι σ' ἓνα σημεῖο παιδαγωγίας μὲ φόβο καὶ προπαίδεια στὴν ἀκρα νομοθεσία καὶ χάρις τοῦ Ἰησοῦ, ἀλλὰ «πλήρωμα τοῦ νόμου εἶναι ὁ Χριστὸς γιὰ τὴ σωτηρία ὁποιοῦ πιστεύει»¹², ποὺ δὲν κάνει δούλους ὡς δοῦλος, ἀλλὰ καὶ υἱοὺς τοῦ Θεοῦ καὶ ἀδελ-

ὡς δούλος, ἀλλὰ καὶ υἱοὺς καὶ ἀδελφοὺς καὶ συγκληρονόμους τοὺς ἐπιτελοῦντας τὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς.

ι'. «Εἰ θέλεις τέλειος γενέσθαι». Οὐκ ἄρα πως τέλειος ἦν· οὐδὲν γὰρ τελείου τελειότερον. Καὶ θεῖως τὸ «εἰ θέλεις», τὸ αὐτεξούσιον τῆς
 5 προσδιαλεγομένης αὐτῷ ψυχῆς ἐδήλωσεν. Ἐπὶ τῷ ἀνθρώπῳ γὰρ ἦν ἡ αἴρεσις ὡς ἐλευθέρῳ· ἐπὶ Θεῷ δὲ ἡ δόσις, ὡς Κυρίῳ. Δίδωσι δὲ βουλο-
 μένοις καὶ ὑπερεσπουδακόσι καὶ δεομένοις, ἵν' οὕτως ἴδιον αὐτῶν ἡ
 σωτηρία γένηται. Οὐ γὰρ ἀναγκάζει ὁ Θεὸς (βία γὰρ ἐχθρὸν Θεῷ),
 ἀλλὰ τοῖς ζητοῦσι πορίζει καὶ τοῖς αἰτοῦσι παρέχει καὶ τοῖς κρούου-
 10 σιν ἀνοίγει. Εἰ θέλεις οὖν, εἰ ὄντως θέλεις καὶ μὴ ἑαυτὸν ἐξαπατᾶς,
 κτῆσαι τὸ ἐνδέον. «Ἐν σοι λείπει», τὸ ἔν, τὸ ἐμόν, τὸ ἀγαθόν, τὸ ἤδη
 ὑπὲρ νόμον, ὅπερ νόμος οὐ δίδωσιν, ὅπερ νόμος οὐ χωρεῖ, ὃ τῶν
 ζώντων ἴδιόν ἐστι. Ἀμέλει ὁ πάντα τὰ τοῦ νόμου πληρώσας «ἐκ νεό-
 τητος» καὶ τὰ ὑπέρογκα φρουραζόμενος, τὸ ἐν τούτῳ προσθεῖναι τοῖς ὄ-
 15 λοις οὐ δεδύνηται, τὸ τοῦ Σωτῆρος ἐξαίρετον, ἵνα λάβῃ ζωὴν αἰώνιον,
 ἦν ποθεῖ· ἀλλὰ δυσχεράνας ἀπῆλθεν, ἀχθεσθεὶς τῷ παραγγέλματι τῆς
 ζωῆς, ὑπὲρ ἧς ἰκέτευεν. Οὐ γὰρ ἀληθῶς ζωὴν ἤθελεν, ὡς ἔφασκεν,
 ἀλλὰ δόξαν προαιρέσεως ἀγαθῆς μόνην περιεβάλλετο, καὶ περὶ πολλὰ
 μὲν οἷός τε ἦν ἀσχολεῖσθαι, τὸ δὲ ἔν, τὸ τῆς ζωῆς ἔργον, ἀδύνατος καὶ
 20 ἀπρόθυμος καὶ ἀσθενὴς ἐκτελεῖν ὁποῖόν τι καὶ πρὸς τὴν Μάρθαν
 εἶπεν ὁ Σωτὴρ ἀσχολουμένην περὶ πολλὰ καὶ περιελκομένην καὶ τα-
 ρασσομένην διακονικῶς, τὴν δὲ ἀδελφὴν αἰτιωμένην, ὅτι τὸ ὑπηρετεῖν
 ἀπολιποῦσα, τοῖς ποσὶν αὐτοῦ παρακάθηται μαθητικὴν ἄγουσα σχο-
 λήν «σὺ περὶ πολλὰ ταράσση· Μαρία δὲ τὴν ἀγαθὴν μερίδα ἐξελέξα-
 25 το, καὶ οὐκ ἀφαιρεθήσεται ἀπ' αὐτῆς». Οὕτω καὶ τοῦτον ἐκέλευε, τῆς
 πολυπραγμοσύνης ἀφειμένον, ἐνὶ προστετηκέναι καὶ προσκαθέζε-
 σθαι, τῇ χάριτι τοῦ ζωὴν αἰώνιον προστιθέντος

ια'. Τί τοίνυν ἦν τὸ προτρεψάμενον αὐτὸν εἰς φυγὴν καὶ ποιῆσαν
 ἀπαντομολῆσαι τοῦ διδασκάλου, τῆς ἰκετείας, τῆς ἐλπίδος, τῆς ζωῆς,
 30 τῶν προπεπονημένων; «Πώλησον τὰ ὑπάρχοντά σου». Τί δὲ τοῦτο
 ἐστίν; Οὐχ ὁ προχειρῶς δέχονται τινες, τὴν ὑπάρχουσαν οὐσίαν ἀπορ-

13. Ματθ. 19,21.

16. Λουκᾶ 10,41-42.

14. Μάρκ. 10,21.

17. Ματθ. 19,21.

15. Μάρκ. 10,20.

φούς του και συγκληρονόμους εκείνους που εκπληρώνουν τὸ θέλημα τοῦ Πατέρα.

10. «Ἄν θέλεις νὰ γίνεις τέλειος»¹³. ἄρα δὲν ἦταν τέλειος. Γιατί τίποτε δὲν ὑπάρχει τελειότερο ἀπὸ τὸ τέλειο. Καὶ μὲ θεϊκὸ τρόπο λέγει τὸ «ἂν θέλεις», δηλώνοντας τὸ αὐτεξούσιο τῆς ψυχῆς που διαλεγόταν μαζί του. Γιατί στὸν ἄνθρωπο ὡς ἐλεύθερο ἀνῆκε ἡ ἐκλογή, ἐνῶ στὸν Θεὸ ἡ παροχή ὡς Κύριο. Καὶ δίνει σὲ ὅσους θέλουν καὶ δείχνουν ζῆλο ἐξαιρετικὸ κι ἔχουν ἀνάγκη, γιὰ νὰ γίνει ἔτσι δική τους ἡ σωτηρία. Γιατί ὁ Θεὸς δὲν ἀναγκάζει, καθόσον ἡ βία εἶναι μισητὴ στὸν Θεό, ἀλλὰ σ' αὐτοὺς που ζητοῦν βρίσκει τὸν τρόπο νὰ πάρουν, σ' αὐτοὺς που παρακαλοῦν παρέχει, καὶ σ' αὐτοὺς που χτυποῦν ἀνοίγει. Ἄν λοιπὸν θέλεις, ἂν θέλεις πράγματι καὶ δὲν ἐξαπατᾷς τὸν ἑαυτὸ σου, προσπάθησε ν' ἀποκτήσεις αὐτὸ που σοῦ λείπει. «Ἐνα σοῦ λείπει»¹⁴, τὸ ἕνα που μένει, τὸ δικό μου, τὸ ἀγαθὸ, αὐτὸ που ἤδη εἶναι πάνω ἀπὸ τὸ νόμο, που ὁ νόμος δὲν τὸ δίνει, που ὁ νόμος δὲν τὸ χωράει, που εἶναι γνώρισμα τῶν ζωντανῶν. Βέβαια αὐτὸς που ἐκπλήρωσε ὅλα ὅσα ζητεῖ ὁ νόμος ἀπὸ μικρὸς¹⁵ καὶ τόλμησε νὰ πει γιὰ τὸν ἑαυτὸ του ἐκεῖνα τὰ ἀλαζονικά, μὲ ὅλα αὐτὰ δὲν μπόρεσε ν' ἀγοράσει αὐτὸ τὸ ἕνα, που κατ' ἐξαιρέση ἀνήκει στὸν Σωτῆρα, γιὰ νὰ λάβει τὴν αἰώνια ζωὴ που ποθοῦσε. Ἐφυγε δυσσαρεστημένος, στενοχωρημένος μὲ τὸ παράγγελμα τῆς ζωῆς, γιὰ τὴν ὁποία ἰκέτευε. Γιατί δὲν ἤθελε ζωὴ στὴν πραγματικότητα, ὅπως ἰσχυριζόταν, ἀλλὰ καλυπτόταν μόνο ἀπὸ τὴ φήμη τῆς καλῆς προαίρεσης. Καὶ ἦταν βέβαια ἰκανὸς νὰ ἀσχολεῖται μὲ πολλὰ, ἦταν ἀδύνατος ὅμως κι ἀπρόθυμος καὶ δὲν εἶχε τὸ σθένος νὰ ἐκτελέσει τὸ ἕνα, τὸ ἔργο τῆς ζωῆς. Ὅπως περίπου εἶπε ὁ Σωτῆρας καὶ στὴ Μάρθα που καταγινόταν μὲ πολλὰ καὶ διακονοῦσε γεμάτη ἀπὸ ταραχὴ καὶ πολὺ ἄγχος, κατηγορώντας τὴν ἀδελφῆ τῆς, ἐπειδὴ δὲν ἤθελε νὰ ὑπηρετεῖ, ἀλλὰ καθόταν κοντὰ του παρακολουθώντας ἡσυχά σαν μαθήτρια: «ἔσὺ ἀγωνιᾷς γιὰ πολλὰ πράγματα· ἡ Μαρία ὅμως διάλεξε τὴν ἀγαθὴ μερίδα, καὶ δὲν θὰ τῆς ἀφαιρεθεῖ»¹⁶. Ἐτσι συμβούλευε κι αὐτόν, ἀφήνοντας τὴν ἀσχολία του μὲ τὰ πολλὰ, σὲ ἕνα μόνο ν' ἀφιερωθεῖ καὶ νὰ προσκολληθεῖ, στὴ χάρις ἐκείνου που δίνει τὴν αἰώνια ζωὴ.

11. Καὶ τί ἦταν αὐτὸ που τὸν ἔτρεψε σὲ φυγῆ καὶ τὸν ἔκανε νὰ λιποτακτῆσει ἀπὸ τὸν διδάσκαλο, ἀπὸ τὴν ἰκεσία, ἀπὸ τὴν ἐλπίδα, ἀπὸ τὴ ζωὴ, ἀπὸ τοὺς προηγούμενους κόπους του; «Πούλησε τὰ ὑπάρχοντά σου»¹⁷. Τί σημαίνει ὅμως αὐτό; Δὲν εἶναι αὐτὸ που μὲ προχειρότη-

ρῖψαι προστάσσει καὶ ἀποστῆναι τῶν χρημάτων, ἀλλὰ τὰ δόγματα τὰ
 περὶ χρημάτων ἐξορίσαι τῆς ψυχῆς, τὴν πρὸς αὐτὰ συμπάθειαν, τὴν
 ὑπεράγαν ἐπιθυμίαν, τὴν περὶ αὐτὰ πτοίαν καὶ νόσον, τὰς μερίμνας,
 τὰς ἀκάνθας τοῦ βίου, αἱ τὸ σπέρμα τῆς ζωῆς συμπνίγουσιν. Οὔτε γὰρ
 5 μέγα καὶ ζηλωτὸν τὸ τῆνάλλως ἀπορεῖν χρημάτων μὴ ἐπὶ λόγῳ ζωῆς
 (οὔτω μὲν γ' ἂν ἦσαν οἱ μηδὲν ἔχοντες μηδαμῆ, ἀλλὰ ἔρημοι καὶ
 μεταῖται τῶν ἐφ' ἡμέραν, οἱ κατὰ τὰς ὁδοὺς ἐρριμμένοι πτωχοί, ἀγνο-
 οῦντες δὲ Θεὸν καὶ δικαιοσύνην Θεοῦ, κατ' αὐτὸ μόνον τὸ ἄκρως ἀ-
 πορεῖν καὶ ἀμηχανεῖν βίου καὶ τῶν ἐλαχίστων σπανίζειν μακαριώτα-
 10 τοι καὶ θεοφιλέστατοι καὶ μόνοι ζωὴν ἔχοντες αἰώνιον), οὔτε καινὸν
 τὸ ἀπείρασθαι πλοῦτον καὶ χαρίσασθαι πτωχοῖς ἢ πένησιν, ὃ πολλοὶ
 πρὸ τῆς τοῦ Σωτῆρος καθόδου πεποιήκασιν, οἱ μὲν τῆς εἰς λόγους
 σχολῆς καὶ νεκρᾶς σοφίας ἔνεκεν, οἱ δὲ φήμης κενῆς καὶ κενοδοξίας,
 Ἄναξαγόροι καὶ Δημόκριτοι καὶ Κράτητες

15 ιβ'. Τί οὖν ὡς καινὸν καὶ ἴδιον Θεοῦ παραγγέλλει καὶ μόνον ζω-
 οποιοῦν, ὃ τοὺς προτέρους οὐκ ἔσωσεν; Τί δὲ ἐξαίρετόν τι ἢ καινὴ κτί-
 σις, ὃ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, μηνύει καὶ διδάσκει; Οὐ τὸ φαινόμενον, ὅπερ
 ἄλλοι πεποιήκασιν, παρεγγυᾷ, ἀλλ' ἕτερόν τι διὰ τούτου σημαινόμενον
 μείζον καὶ θειότερον καὶ τελεώτερον, τὸ τὴν ψυχὴν αὐτὴν καὶ τὴν διά-
 20 θεσιν γυμνῶσαι ἀπὸ τῶν παθῶν καὶ πρόρριζα τὰ ἀλλότρια τῆς γνώ-
 μης ἐκτεμεῖν καὶ ἐκβαλεῖν. Τοῦτο γὰρ ἴδιον μὲν τοῦ πιστοῦ τὸ μάθημα,
 ἄξιον δὲ τοῦ Σωτῆρος τὸ δίδαγμα. Οἱ γὰρ τοι πρότεροι, καταφρονή-
 σαντες τῶν ἐκτός, τὰ μὲν κτήματα ἀφήκαν καὶ παραπώλεσαν, τὰ δὲ
 πάθη τῶν ψυχῶν, οἶμαι, ὅτι καὶ προσεπέτειναν. Ἐν ὑπεροψίᾳ γὰρ ἐγέ-
 25 νοντο καὶ ἀλαζονεῖα καὶ κενοδοξία καὶ περιφρόνησι τῶν ἄλλων ἄν-
 θρώπων ὡς αὐτοῖ τι ὑπὲρ ἄνθρωπον ἐργαζόμενοι. Πῶς ἂν οὖν ὁ Σω-
 τῆρ παρήνει τοῖς αἰεὶ διωσομένοις τὰ βλάψαντα καὶ λυμανούμενα
 πρὸς τὴν ζωὴν, ἣν ἐπαγγέλλεται; Καὶ γὰρ αὐτὸ κακεῖνό ἐστι· δύναται τις
 ἀποφορτισάμενος τὴν κτῆσιν, οὐδὲν ἦτιον ἔτι τὴν ἐπιθυμίαν καὶ τὴν
 30 ὄρεξιν τῶν χρημάτων ἔχειν ἐντετηκυῖαν καὶ συζῶσαν· καὶ τὴν μὲν

τα δέχονται μερικοί, ὅτι δηλαδή παραγγέλλει νά ἀπορρίψει τήν περιουσία πού ἔχει καί ν' ἀπαλλαγεῖ ἀπό τὰ χρήματά του, ἀλλά νά ἀξορίσει ἀπό τήν ψυχή του τίς ἀντιλήψεις γιά τὰ πράγματα, τή συμπάθεια πρὸς αὐτά, τήν ὑπερβολική ἐπιθυμία, τήν ἀγωνία καί τὰ πάθη γι' αὐτά, τίς φροντίδες, τ' ἀγκάθια τοῦ βίου, πού συμπνίγουν τοὺς σπόρους τῆς ζωῆς. Γιατί οὔτε σπουδαῖο πρᾶγμα καί ἀξιοζήλευτο εἶναι νά στερεῖσαι πράγματα ἔτσι χωρὶς λόγο καί ὄχι γιά νά κερδίσεις τή ζωή (τέτοιοι θὰ ἦταν ἐκεῖνοι πού δέν ἔχουν ἀπολύτως τίποτε, ἀλλ' εἶναι ἔρημοι καί ἐπαῖτες τῶν καθημερινῶν, οἱ φτωχοὶ πού κείτονται στοὺς δρόμους καί «ἀγνοοῦν τὸν Θεὸ καὶ τὴ δικαιοσύνη τοῦ Θεοῦ»¹⁸, καί πού μόνο γι' αὐτὴ τὴν ἴδια τὴν ἄκρα ἀπορία καί ἀμηχανία τῆς ζωῆς καί γιά τὴ στέρηση ἀκόμα καί τῶν ἐλάχιστων ἀπαραίτητων εἶναι μακαριότατοι καί θεοφιλέστατοι καί οἱ μόνοι πού ἔχουν ζωὴ αἰώνια), οὔτε εἶναι νέο φαινόμενο ἢ ἄρνηση τοῦ πλοῦτου καί ἡ διάθεσή του στοὺς φτωχοὺς καί στὴν πατρίδα, πρᾶγμα πού ἔκαναν πολλοὶ πρὶν ἀπὸ τὴν παρουσία τοῦ Σωτήρα, ἄλλοι γιά χάρη τῆς ἀπασχόλησης μὲ τοὺς λόγους τῆς νεκρῆς σοφίας, καὶ ἄλλοι γιά χάρη τῆς κούφιας φήμης καί τῆς κενῆς δόξας, ὅπως οἱ Ἀναξαγόρες καί οἱ Δημόκριτοι καί οἱ Κράτητες.

12. Γιατί λοιπὸν παραγγέλλει σὰν κάτι νέο καὶ ἴδιο τοῦ Θεοῦ καὶ τὸ μόνο πού ζωοποιεῖ, αὐτὸ πού δέν ἔσωσε τοὺς παλαιούς; Τί τὸ ἐξαιρετο λοιπὸν ἀναγγέλλει καὶ διδάσκει ἢ καινὴ κτίση¹⁹, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ; Δέν παραγγέλλει τὸ φαινόμενο, πρᾶγμα πού ἔκαναν ἄλλοι, ἀλλὰ κάτι ἄλλο πού σημαίνεται ἀπὸ τὸ φαινόμενο, μεγαλύτερο, θεϊκότερο καὶ τελειότερο. Τὸ ν' ἀπαλλάξει τὴν ἴδια τὴν ψυχή του καὶ τὴ διάθεση ἀπὸ τὰ πάθη πού κρύβουν καὶ νά κόψει ἀπὸ τὴ ρίζα καὶ νά ξερριζώσει τὰ ξένα στὴ θέληση. Καθόσον αὐτὸ τὸ μάθημα εἶναι ἀξιο τοῦ πιστοῦ καὶ ἀξιο τοῦ Σωτήρα τὸ δίδαγμα. Γιατί οἱ παλαιοὶ, περιφρονώντας τὰ ἐξωτερικὰ πράγματα, ἐγκατέλειψαν καὶ ἔχασαν τὰ κτήματά τους, ἀλλὰ νομίζω ὅτι αὐξήσαν ἀκόμα περισσότερο τὰ πάθη τῶν ψυχῶν. Γιατί ἔγιναν ὑπεροπτικοὶ καὶ ἀλαζόνες καὶ κενόδοξοι καὶ περιφρονητὲς τῶν ἄλλων ἀνθρώπων, σὰ νά εἶχαν κάνει οἱ ἴδιοι κάτι πέρα ἀπὸ τὴ δύναμη τῶν ἀνθρώπων. Πῶς λοιπὸν ὁ Σωτήρας θὰ ἦταν δυνατὸ νά δώσει σ' αὐτοὺς πού μέλλουν νά ζήσουν αἰώνια συμβουλές πού θὰ ἔβλαπταν καὶ θὰ κατέστρεφαν ὅσα συντελοῦν στὴ ζωὴ; Εἶναι βέβαια καὶ ἐκεῖνο. Μπορεῖ δηλαδή κάποιος πού ἀπαλλάχτηκε ἀπὸ τὸ φορτίο τῆς περιουσίας του νά ἔχει ἀκόμα στὸν ἴδιο βαθμὸν διάχυτη μέσα του καὶ ζωντανὴ τὴν ἐπι-

χρησιν ἀποβεβληκέναι, ἀπορῶν δὲ ἅμα καὶ ποθῶν ἅπερ ἐσπάθησε διπλῆ λυπεῖσθαι, καὶ τῇ τῆς ὑπηρεσίας ἀπουσίᾳ, καὶ τῇ τῆς μετανοίας συνουσίᾳ. Ἀνέφικτον γὰρ καὶ ἀμήχανον, δεόμενον τῶν πρὸς τὸ διοτεύειν ἀναγκαίων, μὴ κατακλᾶσθαι τὴν γνώμην καὶ ἀσχολίαν ἄγειν
5 ἀπὸ τῶν κρειπτόνων, ὅπως οὖν καὶ ὄθεν οὖν ταῦτα πειρώμενον ἐκπορίζειν.

ιγ'. Καὶ πόσῳ χρησιμώτερον τὸ ἐναντίον, ἱκανὰ κεκτημένον αὐτόν τε περὶ τὴν κτῆσιν μὴ κακοπαθεῖν, καὶ οἷς καθῆκεν ἐπικουρεῖν; Τίς γὰρ ἂν κοινωνία καταλίποιο παρὰ ἀνθρώποις, εἰ μηδεὶς ἔχει μηδέν;
10 Πῶς δ' ἂν τοῦτο τὸ δόγμα πολλοῖς ἄλλοις καὶ καλοῖς τοῦ Κυρίου δόγμασιν οὐχὶ φανερῶς ἐναντιούμενον εὐρίσκοιτο καὶ μαχόμενον, «ποιήσατε ἑαυτοῖς φίλους ἐκ τοῦ μαμωνᾶ τῆς ἀδικίας, ἵν' ὅταν ἐκλίπη, δέξωνται ὑμᾶς εἰς τὰς αἰωνίους σκηνάς», «Κτήσασθε θησαυροὺς ἐν οὐρανῷ, ὅπου μήτε σῆς, μήτε βρῶσις ἀφανίζει, μήτε κλέπται διορύσ-
15 σουσι»; Πῶς ἂν τις πεινῶντα τρέφοι καὶ διψῶντα ποτίζοι καὶ γυμνὸν σκεπάσοι καὶ ἄστεγον συνάγοι, ἃ τοῖς μὴ ποιήσασιν ἀπειλεῖ πῦρ καὶ σκότος τὸ ἐξώτερον, εἰ πάντων αὐτὸς ἕκαστος φθάνοι τούτων ὑστερῶν; Ἀλλὰ μὴν αὐτὸς τε ἐπιξενουῖται Ζακχαῖω καὶ Λευεὶ καὶ Ματθαίω τοῖς πλουσίοις καὶ τελώναις, καὶ τὰ μὲν χρήματα αὐτοὺς οὐ κε-
20 λεύει μεθεῖναι, τὴν δὲ δικαίαν χρῆσιν ἐπιθείς καὶ τὴν ἀδικον ἀφελών, καταγγέλλει «Σήμερον σωτηρία τῷ οἴκῳ τούτῳ». Οὕτω τὴν χρεῖαν αὐτῶν ἐπαινεῖ ὥστε καὶ μετὰ τῆς προσθήκης ταύτης τὴν κοινωνίαν ἐπιτάσσει, ποτίζειν τὸν διψῶντα, ἄρτον διδόναι τῷ πεινῶντι, ὑποδέχεσθαι τὸν ἄστεγον, ἀμφιεννύναι τὸν γυμνόν. Εἰ δὲ τὰς χρεῖας οὐχ οἷόν
25 τε ἐκπληροῦν ταύτας μὴ ἀπὸ χρημάτων, τῶν δὲ χρημάτων ἀφίστασθαι κελεύει, τί ἂν ἕτερον εἴη ποιῶν ὁ Κύριος, ἢ τὰ αὐτὰ διδόναι τε καὶ μὴ διδόναι παραινῶν, τρέφειν καὶ μὴ τρέφειν, ὑποδέχεσθαι καὶ ἀποκλείειν, κοινωνεῖν καὶ μὴ κοινωνεῖν, ὅπερ ἀπάντων ἀλογώτατον.

ιδ'. Οὐκ ἄρα ἀπορριπτέον τὰ καὶ τοὺς πέλας ὠφελούντα χρήματα:

θυμία και τὴν ὄρεξιν τῶν κτημάτων, καὶ νὰ ἔχει βέβαια ἀποβάλλει τὴν χρῆσιν τους, στερούμενος ὅμως καὶ ταυτόχρονα ποθώντας αὐτὰ ποὺ διασπάθησε, νὰ λυπᾶται διπλά· καὶ γιὰ τὴν ἔλλειψη ἐκείνων ποὺ τὸν ὑπηρετοῦσαν, καὶ γιὰ τὸ βασανισμὸς ἀπὸ τὴ μετάνοια ποὺ τὰ ἔδωσε. Γιατὶ εἶναι ἀκατόρθωτο καὶ ἀδύνατο αὐτὸς ποὺ χρειάζεται τὰ ἀπαραίτητα τῆς ζωῆς νὰ μὴ λυπᾶται καὶ νὰ μὴν ἀποτρέπεται ἀπὸ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ἀνωτέρων, προσπαθώντας νὰ ποριστεῖ αὐτὰ μὲ ὅποιοδήποτε τρόπο καὶ ἀπὸ ὅπουδήποτε.

13. Καὶ πόσο χρησιμότερο δὲν εἶναι τὸ ἀντίθετο, καὶ ὁ ἴδιος δηλαδὴ νὰ μὴν κακοπαθεῖ προσπαθώντας ν' ἀποχτήσῃ περιουσία, ἐνῶ ἤδη ἔχει ἀρκετά, καὶ νὰ βοηθεῖ αὐτοὺς ποὺ πρέπει; Γιατὶ ποιά ἐπικοινωνία ἀπομένει στοὺς ἀνθρώπους, ἂν κανένας δὲν ἔχει κάτι; Καὶ πῶς αὐτὴ ἢ διδασκαλία δὲν θὰ βρισκόταν ἀντίθετη φανερὰ καὶ ἀντιμέτωπη σὲ ἄλλα πολλὰ καὶ καλὰ διδάγματα τοῦ Κυρίου, ὅπως, «Ἀποχτήστε φίλους ἀπὸ τὸν πλοῦτο τῆς ἀδικίας, ὥστε, ὅταν ἀφήσετε τὸν κόσμον, νὰ σᾶς δεχτοῦν στὶς αἰώνιες σκηνές»²⁰, καὶ «Ἀποχτήστε θησαυροὺς στὸν οὐρανόν, ὅπου οὔτε ὁ σκόρος μήτε τὸ σαράκι τοὺς ἀφανίζει οὔτε οἱ διαρρηκτεὶς τοὺς κλέβουν»²¹; Πῶς μπορεῖ κάποιος νὰ θρέψῃ ἓνα πεινασμένο καὶ νὰ ξεδιψάσῃ τὸν διψασμένο, νὰ ντύσῃ τὸν γυμνὸ καὶ νὰ περιμαζέψῃ τὸν ἄστεγο, μὲ τὰ ὅποια ἀπειλεῖ ἐκείνους ποὺ δὲν τὰ κάνουν μὲ τὴ φωτιὰ καὶ τὸ σκότος τὸ ἐξώτερο, ἂν σὲ ὅλα αὐτὰ ὁ καθένας βρεθεῖ νὰ ὑστερεῖ; Ἀλλὰ βέβαια καὶ ὁ ἴδιος φιλοξενεῖται στὸν Ζακχαῖο καὶ στὸν Λευῖ καὶ στὸν Ματθαῖο, τοὺς πλούσιους καὶ τελῶνες. Καὶ τὰ χρήματα βέβαια δὲν τοὺς προστάζει νὰ τὰ μοιράσουν, ἀλλὰ, ἐπιβάλλοντας τὴ δίκαιη χρῆσιν καὶ ἀφαιρώντας τὴν ἄδικη, διακηρύττει· «Σήμερα ἔγινε σωτηρία σ' αὐτὸ τὸ σπίτι»²². Ἔτσι ἐπαινεῖ τὴν χρησιμότητα τῶν χρημάτων, ὥστε καὶ μ' αὐτὴ τὴν προσθήκην ἐπιβάλλει τὴν κοινωνία, νὰ ποτίζουν τὸν διψασμένο, νὰ δίνουν ψωμὶ στὸν πεινασμένο, νὰ δέχονται τὸν ἄστεγο στὸ σπίτι τους, νὰ ντύνουν τὸν γυμνόν²³. Ἄν τις ἀνάγκες αὐτὲς δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ τις ἐκπληρώνομε χωρὶς χρήματα, καὶ ἂν προστάζει νὰ κρατιόμαστε μακριὰ ἀπὸ τὰ χρήματα, τί ἄλλο μποροῦσε νὰ κάνει ὁ Κύριος, παρὰ νὰ προτρέπει νὰ δίνομε καὶ νὰ μὴ δίνομε τὰ ἴδια πράγματα, νὰ τρέφομε καὶ νὰ μὴν τρέφομε, νὰ δεχόμαστε στὸ σπίτι καὶ νὰ μὴ δεχόμαστε, νὰ κοινωνοῦμε καὶ νὰ μὴν κοινωνοῦμε, πράγμα ποὺ εἶναι τὸ πιὸ ἀντιφατικὸ ἀπὸ ὅλα;

14. Δὲν πρέπει λοιπὸν ν' ἀπορρίπτομε τὰ χρήματα ποὺ ὠφελοῦν

κτήματα γάρ ἐστι κτητὰ ὄντα καὶ χρήματα χρήσιμα ὄντα καὶ εἰς χρή-
 σιν ἀνθρώπων ὑπὸ τοῦ Θεοῦ παρεσκευασμένα, ἃ δὴ παράκειται καὶ
 ὑποδέβληται καθάπερ ὕλη τις καὶ ὄργανα πρὸς χρήσιν ἀγαθὴν τοῖς
 εἰδόσι τὸ ὄργανον. Ἐὰν χρῆ τεχνικῶς, τεχνικόν ἐστίν, ἐὰν ὑστερῆς τῆς
 5 τέχνης, ἀπολαύει τῆς σῆς ἀπαιδευσίας, ὃν ἀναίτιον. Τοιοῦτον καὶ ὁ
 πλοῦτος ὄργανόν ἐστι. Δύνασαι χρῆσθαι δικαίως αὐτῷ; Πρὸς δικαιο-
 σύνην καθυπηρετεῖ. Ἀδίκως τις αὐτῷ χρῆται; Πάλιν ὑπηρετῆς ἀδι-
 κίας εὐρίσκειται. Πέφυκε γὰρ ὑπηρετεῖν, ἀλλ' οὐκ ἄρχειν. Οὐ χρῆ τοί-
 νυν τὸ ἐξ ἑαυτοῦ μὴ ἔχον μήτε τὸ ἀγαθὸν μήτε τὸ κακόν, ἀναίτιον ὄν,
 10 αἰτιᾶσθαι, ἀλλὰ τὸ δυνάμενον καὶ καλῶς τούτοις χρῆσθαι καὶ κακῶς,
 ἀφ' ὧν ἂν ἔληται, καθ' αὐτό. Τοῦτο δ' ἐστὶ νοῦς ἀνθρώπου, καὶ κριτή-
 ριον ἐλεύθερον ἔχων ἐν ἑαυτῷ καὶ τὸ αὐτεξούσιον τοῖς μεταχειρίσεως
 τῶν δοθέντων. Ὡστε μὴ τὰ κτήματά τις ἀφανίζέτω μᾶλλον ἢ τὰ πάθη
 τῆς ψυχῆς, τὰ μὴ συγχωροῦντα τὴν ἀμείνω χρῆσιν τῶν ὑπαρχόντων,
 15 ἵνα, καλὸς καὶ ἀγαθὸς γενόμενος, καὶ τούτοις τοῖς κτήμασι χρῆσθαι
 δυναθῆ καλῶς. Τὸ οὖν ἀποτάξασθαι πᾶσι τοῖς ὑπάρχουσι καὶ πωλη-
 σαι πάντα τὰ ὑπάρχοντα, τοῦτον τὸν τρόπον ἐκδεκτέον, ὡς ἐπὶ τῶν
 ψυχικῶν παθῶν εἰρημένον.

ιε'. Ἐγὼ γοῦν κακεῖνο φήσαμι' ἄν. Ἐπειδὴ τὰ μὲν ἐντός ἐστὶ τῆς
 20 ψυχῆς, τὰ δὲ ἐκτός, καὶ μὲν ἢ ψυχὴ χρῆται καλῶς, καλὰ καὶ ταῦτα δο-
 κεῖ, ἐὰν δὲ πονηρῶς, πονηρά· ὁ κελεύων ἀπολλοτριουῖν τὰ ὑπάρχοντα,
 πρότερον ταῦτα παραιτεῖται, ὧν ἀναιρεθέντων, ἔτι τὰ πάθη μένει, ἢ
 ἐκεῖνα μᾶλλον, ὧν ἀναιρεθέντων καὶ τὰ κτήματα χρήσιμα γίνεται; Ὁ
 τοίνυν ἀποβαλὼν τὴν κοσμικὴν περιουσίαν ἔτι δύναται πλουτεῖν τῶν
 25 παθῶν, καὶ τῆς ὕλης μὴ παρούσης (ἢ γὰρ τοι διάθεσις τὸ αὐτῆς
 ἐνεργεῖ καὶ τὸν λογισμόν ἄγχει καὶ πιέζει καὶ φλεγμαίνει ταῖς συντρό-
 φοις ἐπιθυμίαις), οὐδὲν οὖν προὔργου γέγονεν αὐτῷ πτωχεύειν χρη-
 μάτων πλουτοῦντι τῶν παθῶν. Οὐ γὰρ τὰ ἀπόβλητα ἀπέβαλεν, ἀλλὰ
 τὰ ἀδιάφορα· καὶ τῶν μὲν ὑπηρετικῶν ἑαυτῶν περιέκοψεν, ἐξέκαυσε

καὶ τοὺς πλησίον μας. Γιατὶ εἶναι κτήματα, ἐπειδὴ μποροῦν ν' ἀποκτηθοῦν, καὶ χρήματα ἐπειδὴ εἶναι χρήσιμα καὶ καμωμένα ἀπὸ τὸ Θεὸ γιὰ τὴ χρήση τῶν ἀνθρώπων, καὶ τὰ ὅποια μᾶς ἔχουν δοθεῖ κι εἶναι στὴ διάθεσή μας σὰν ἓνα ὑλικὸ καὶ κάποια ὄργανα γιὰ ὠφέλιμη χρήση ἀπὸ ἐκείνους ποὺ γνωρίζουν τὴ δύναμη τοῦ ὄργάνου. "Ἄν τὸ χρησιμοποιοῦν μετέχνη, σ' ἐξυπηρετεῖ τεχνικὰ, ἂν ὑστερεῖς ὡς πρὸς τὴν τέχνη, ἀπολαμβάνεις τὴν ἀδεξιότητά σου, ἐνῶ εἶναι αὐτὸ ἀνεύθυνο. "Ἐνα τέτοιο ὄργανο εἶναι καὶ ὁ πλοῦτος. Μπορεῖς νὰ τὸ χρησιμοποιοῦν δίκαια; Γίνεται ὑπηρετῆς τῆς δικαιοσύνης. "Ἄν κάποιος τὸ χρησιμοποιοῦν ἄδικα, τότε βρίσκει νὰ εἶναι ὑπηρετῆς τῆς ἀδικίας. Ἡ φύση τοῦ εἶναι νὰ ὑπηρετεῖ, ὄχι νὰ ἐξουσιάζει. Δὲν πρέπει λοιπὸν αὐτὸ ποὺ ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ του δὲν ἔχει οὔτε τὸ καλὸ οὔτε τὸ κακὸ, νὰ τὸ κατηγοροῦμε, ἐνῶ εἶναι ἀνεύθυνο· ἡ σχετικὴ εὐθύνη εἶναι ἐκείνου ποὺ μπορεῖ νὰ τὸ χρησιμοποιοῦν καὶ καλὰ καὶ κακὰ, ἀνάλογα μετὰ τὴν ἐκλογή του. Κι αὐτὸ εἶναι ὁ νοῦς τοῦ ἀνθρώπου, ποὺ καὶ κριτήριον ἐλεύθερο διαθέτει, καὶ τὸ αὐτεξούσιον ἔχει γιὰ νὰ χρησιμοποιοῦν αὐτὰ ποὺ τοῦ δόθηκαν. "Ὡστε, ἂς μὴν ἐπιχειρεῖ νὰ ἐξαφανίσει κανεὶς τὰ κτήματα μάλλον, παρὰ τὰ πάθη τῆς ψυχῆς, ποὺ δὲν ἐπιτρέπουν τὴν καλύτερη χρήση τῶν ὑπαρχόντων μας, ὥστε, ἀφοῦ γίνεαι καλὸς καὶ ἀγαθὸς, νὰ μπορέσει νὰ χρησιμοποιοῦν ἐπωφελῶς κι αὐτὰ τὰ ὑλικά κτήματα. Τὸ νὰ ἀρνηθεῖ κανεὶς ὅλα τὰ ὑπάρχοντά του καὶ νὰ πωλήσει ὅλη τὴν περιουσία του, πρέπει νὰ τὸ δεχτοῦμε μ' αὐτὸν τὸν τρόπο, ὅτι ἔχει ὀριστεῖρητὰ γιὰ τὰ ψυχικὰ πάθη.

15. Ἐγὼ βέβαια θὰ ἔλεγα καὶ ἐκεῖνο. Ἐπειδὴ ἄλλα εἶναι μέσα στὴν ψυχὴ καὶ ἄλλα ἔξω ἀπὸ αὐτήν, καὶ ἂν ἡ ψυχὴ τὰ χρησιμοποιοῦν καλὰ, φαίνονται κι αὐτὰ καλὰ, ἐνῶ ἂν τὰ χρησιμοποιοῦν μετὰ κακία, εἶναι κι αὐτὰ κακὰ, αὐτὸς ποὺ παραγγέλλει τὴν ἀποξένωση ἀπὸ τὰ ὑπάρχοντά μας τί ἀπὸ τὰ δύο· ἀρνεῖται αὐτὰ ποῦ, ὅταν ἐξαφανιστοῦν, ἐξακολουθοῦν νὰ παραμένουν τὰ πάθη, ἢ ἀρνεῖται ἐκεῖνα (τὰ πάθη) ποῦ, ὅταν ἐξαφανιστοῦν, καὶ τὰ κτήματα γίνονται χρήσιμα; "Ἄν λοιπὸν ὅποιος ἔχασε τὴν κοσμικὴν περιουσία του μπορεῖ ἀκόμα νὰ εἶναι πλούσιος σὲ πάθη καὶ χωρὶς νὰ εἶναι παρόντα τὰ ὑλικά (γιατὶ βέβαια ἡ διάθεση κάνει τὸ ἔργο τῆς καὶ πνίγει τὸν λογισμὸ καὶ πιέζει καὶ ἀνάβει τίς ἐπιθυμίες ποῦ δὲν τὸν ἀφήνουν), δὲν τὸν ὠφέλησε καθόλου ἢ φτώχεια τοῦ ἀπὸ πράγματα, ὅταν πλουτεῖ στὰ πάθη. Γιατὶ δὲν ἔχασε αὐτὰ ποῦ ἔπρεπε νὰ χάσει, ἀλλὰ τὰ ἀδιάφορα· καὶ ἀπὸ ἐκεῖνα βέβαια ποῦ τὸν

δὲ τὴν ὕλην τῆς κακίας τὴν ἔμφυτον τῇ τῶν ἐκτὸς ἀπορία. Ἀποτα-
 κτέον οὖν τοῖς ὑπάρχουσι τοῖς βλαβεροῖς, οὐχὶ τοῖς, ἐὰν ἐπίστηται τις
 τὴν ὀρθὴν χρῆσιν, συνωφελεῖν δυναμένοις. Ὡφελεῖ δὲ τὰ μετὰ φρονή-
 σεως καὶ σωφροσύνης καὶ εὐσεβείας οἰκονομούμενα, ἀπωστέα δὲ τὰ
 5 ἐπιζήμια· τὰ δὲ ἐκτὸς οὐ βλάπτει. Οὕτως οὖν ὁ Κύριος καὶ τὴν τῶν
 ἐκτὸς χρεῖαν εἰσάγει, κελεύων ἀποθέσθαι οὐ τὰ βιωτικά, ἀλλὰ τὰ τού-
 τοις κακῶς χρώμενα· ταῦτα δὲ ἦν τὰ τῆς ψυχῆς ἀρρωστήματα καὶ
 πάθη.

ιζ'. Ὁ τούτων πλοῦτος παρὼν μὲν ἅπασι θανατηφόρος, ἀπολλύμε-
 10 νος δὲ σωτήριος· οὗ δεικνύουσαν, τουτέστι πτωχεύουσαν καὶ
 γυμνήν τὴν ψυχὴν παρασχόμενον, οὕτως ἤδη τοῦ Σωτῆρος ἀκοῦσαι
 λέγοντος «δεῦρο ἀκολούθει μοι». Ὁδὸς γὰρ αὐτὸς ἤδη τῷ καθαρῷ
 τὴν καρδίαν γίνεται, εἰς δὲ ἀκάθαρτον ψυχὴν Θεοῦ χάρις οὐ παρεισ-
 δύεται· ἀκάθαρτος δὲ ἢ πλουτοῦσα τῶν ἐπιθυμιῶν καὶ ὠδίνουσα
 15 πολλοῖς ἔρωσι καὶ κοσμικοῖς· Ὁ μὲν γὰρ ἔχων κτήματα καὶ χρυσὸν
 καὶ ἄργυρον καὶ οἰκίας ὡς Θεοῦ δωρεὰς καὶ τῷ τε διδόντι Θεῷ λει-
 τουργῶν ἀπ' αὐτῶν εἰς ἀνθρώπων σπηταίαν καὶ εἰδώς, ὅτι ταῦτα
 κέκτηται διὰ τοὺς ἀδελφούς μᾶλλον ἢ ἑαυτόν, καὶ κρείττων ὑπάρχων
 τῆς κτήσεως αὐτῶν, μὴ δοῦλος ὢν ὧν κέκτηται, μηδὲ ἐν τῇ ψυχῇ
 20 ταῦτα περιφέρων, μηδὲ ἐν τούτοις ὀρίζων καὶ περιγράφων τὴν ἑαυτοῦ
 ζωὴν, ἀλλὰ τι καὶ καλὸν ἔργον καὶ θεῖον ἀεὶ διαπονῶν, κἂν ἀποστερη-
 θῆναι δέη ποτὲ τούτων, δυνάμενος ἵλεω τῇ γνώμῃ καὶ τὴν ἀπαλλαγὴν
 αὐτῶν ἐνεγκεῖν ἐξ ἴσου καθάπερ καὶ τὴν περιουσίαν, οὗτός ἐστιν ὁ
 μακαριζόμενος ὑπὸ τοῦ Κυρίου καὶ πτωχὸς τῷ πνεύματι καλούμενος,
 25 κληρονόμος ἔτοιμος οὐρανοῦ βασιλείας, οὐ πλούσιος ζῆσαι μὴ δυνά-
 μενος.

ιζ'. Ὁ δὲ ἐν τῇ ψυχῇ τὸν πλοῦτον φέρων καὶ ἀντὶ Θεοῦ Πνεύματος
 ἐν τῇ καρδίᾳ χρυσὸν φέρων ἢ ἄργυρον καὶ τὴν κτῆσιν ἄμετρον ἀεὶ
 ποιῶν καὶ ἐκάστοτε τὸ πλεῖον βλέπων, κάτω νενευκῶς καὶ τοῖς τοῦ
 30 κόσμου θηράτροις πεπεδημένος, γῆ ὢν καὶ εἰς γῆν ἀπελευσόμενος,
 πόθεν δύναται βασιλείας οὐρανῶν ἐπιθυμῆσαι καὶ φροντίσαι, ἄνθρω-
 πος οὐ καρδίαν, ἀλλὰ ἄργυρον ἢ μέταλλον φορῶν, ἐν τούτοις εὐρεθησό-

ὑπηρετοῦσαν ἀπέκοψε τὸν ἑαυτό του, ἀναψε ὁμως τὴν ἔμφυτη ὕλη τῆς κακίας μὲ τὴν ἔλλειψη τῶν ἐξωτερικῶν. Πρέπει λοιπὸν ν' ἀρνηθοῦμε τὰ βλαβερὰ ὑπάρχοντά μας, ὄχι ἐκεῖνα ποὺ μποροῦν καὶ νὰ μᾶς ὠφελήσουν ἂν γνωρίζει κανεὶς τὴν ὀρθὴν χρῆση τους. Καὶ ὠφελοῦν βέβαια ὅσα πράττονται μὲ σύνεση καὶ σωφροσύνη καὶ εὐσέβεια, ἐνῶ τὰ βλαβερὰ πρέπει νὰ τ' ἀπομακρύνουμε· τὰ ἐξωτερικὰ φυσικὰ δὲν εἶναι βλαβερὰ. Ἔτσι λοιπὸν ὁ Κύριος ἐπιδοκιμάζει καὶ τῶν ἐξωτερικῶν τὴν χρῆση, παραγγέλλοντας ν' ἀποθέσομε, ὄχι τὰ πράγματα τῆς ζωῆς, ἀλλὰ ἐκεῖνα ποὺ χρησιμοποιοῦν τὰ βιοτικὰ κακῶς. Κι αὐτὰ εἶναι τὰ ἄρρωστήματα καὶ τὰ πάθη τῆς ψυχῆς.

16. Ὁ πλοῦτος αὐτῶν ὅταν εἶναι παρὼν εἶναι θανατηφόρος γιὰ ὅλους, ἐνῶ ὅταν λείπει εἶναι σωτήριος. Καθαρεύοντας ἀπὸ αὐτόν, δηλαδή προσφέροντας τὴν ψυχὴ φτωχὴ καὶ γυμνή, θ' ἀκούσει τότε ἔτσι τὸν Σωτήρα νὰ τοῦ λέει· «Ἐλα, ἀκολούθη με». Γιατὶ αὐτὸς τότε γίνεται δρόμος γιὰ ὅποιον εἶναι καθαρὸς στὴν καρδιά, ἐνῶ σὲ ψυχὴ ἀκάθαρτη δὲν εἰσέρχεται ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ. Καὶ ἀκάθαρτη ψυχὴ εἶναι ἡ πλούσια σ' ἐπιθυμίες καὶ ποὺ ὑποφέρει ἀπὸ τοὺς πολλοὺς κοσμικοὺς ἔρωτες. Αὐτὸς δηλαδή ποὺ ἔχει κτήματα καὶ χρυσὸ καὶ ἄργυρο καὶ σπίτια ὡς δωρεὰς τοῦ Θεοῦ καὶ ποὺ ἀπὸ αὐτὲς ὑπηρετεῖ τὸν Θεὸ ποὺ τοῦ τὰ δίνει γιὰ τὴν σωτηρία τῶν ἀνθρώπων καὶ ποὺ γνωρίζει ὅτι αὐτὰ τὰ ἔχει ἀποκτήσει γιὰ τοὺς ἀδελφούς του μᾶλλον, παρὰ γιὰ τὸν ἑαυτό του, καὶ εἶναι ἀνώτερος ἀπὸ τὴν ἀπόκτηση τῶν πραγμάτων αὐτῶν καὶ δὲν εἶναι δούλος τῆς περιουσίας του, οὔτε τὰ κουβαλάει αὐτὰ μέσα στὴν ψυχὴ του καὶ οὔτε περιορίζει καὶ περιγράφει σ' αὐτὰ μέσα τὴ ζωὴ του, ἀλλὰ ἐπιτελεῖ πάντοτε μὲ κόπους καὶ κάποιον καλὸ καὶ θεῖο ἔργο, κι ἂν παραστεῖ ἀνάγκη κάποτε νὰ τὰ στερηθεῖ, μπορεῖ μὲ ἡρεμὴ ψυχὴ νὰ ὑποφέρει ἐξίσου καὶ τὴν στέρησή τους, ὅπως καὶ τὴν περιουσία, αὐτὸς εἶναι ὁ μακαριζόμενος ἀπὸ τὸν Κύριο καὶ λεγόμενος «πτωχὸς τῷ πνεύματι»²⁴, ἔτοιμος κληρονόμος τῆς βασιλείας τοῦ οὐρανοῦ, ὄχι ὁ πλοῦσιος ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ ζήσει.

17. Ὁποῖος ὁμως ἔχει τὸν πλοῦτο στὴν ψυχὴ του καὶ ἀντὶ τοῦ Πνεύματος τοῦ Θεοῦ στὴν καρδιά του κλείνει χρυσὸ ἢ ἕναν ἄγρο καὶ αὐξάνει ἀμέτρητα τὴν περιουσία του καὶ ἀποβλέπει ἀδιάκοπα στὸ περισσότερο, ἔχοντας τὸ βλέμμα του στραμμένο πάνω στὴ γῆ καὶ πιασμένος στὶς παγίδες τοῦ κόσμου, ποὺ εἶναι γῆ καὶ στὴ γῆ θὰ καταλήξει²⁵, ἀπὸ ποῦ μπορεῖ νὰ ἐπιθυμήσει τὴ βασιλεία τῶν οὐρανῶν καὶ νὰ

μενος ἐπάναγκες, ἐν οἷς εἴλετο; «Ὁπου γὰρ ὁ νοῦς τοῦ ἀνθρώπου, ἐκεῖ καὶ ὁ θησαυρὸς αὐτοῦ». Θησαυροὺς δέ γε ὁ Κύριος οἶδε διττούς· τὸν μὲν ἀγαθόν· ὁ γὰρ «ἀγαθὸς ἄνθρωπος ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ θησαυροῦ τῆς καρδία προφέρει τὸ ἀγαθόν»· τὸν δὲ πονηρόν, ὁ γὰρ «κακὸς ἐκ
 5 τοῦ κακοῦ θησαυροῦ προφέρει τὸ κακόν, ὅτι ἐκ περισσεύματος τῆς καρδίας τὸ στόμα λαλεῖ». Ὡσπερ οὖν θησαυροὺς οὐχ εἷς παρ' αὐτῶ καθὸ καὶ παρ' ἡμῖν, ὁ τὸ αἰφνίδιον μέγα κέρδος ἐν εὐρήσει διδούς, ἀλλὰ καὶ δεύτερος, ὁ ἀκερδῆς καὶ ἄζηλος καὶ δύσκητος καὶ ἐπιζήμιος, οὕτω καὶ πλοῦτος ὁ μὲν τις ἀγαθῶν, ὁ δὲ κακῶν, εἴ γε τὸν πλοῦ-
 10 τον καὶ τὸν θησαυρόν οὐκ ἀπληρημένους ἴσμεν ἀλλήλων τῇ φύσει. Καὶ ὁ μὲν τις πλοῦτος κτητὸς ἂν εἴη καὶ περιόβλητος, ὁ δὲ ἄκτητος καὶ ἀπόβλητος. Τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ πτωχεῖα μακαριστὴ μὲν ἢ πνευματικῇ· διὸ καὶ προσέθηκεν ὁ Ματθαῖος «Μακάριοι οἱ πτωχοί». Πῶς «Τῷ πνεύματι». Καὶ πάλιν «Μακάριοι οἱ πεινῶντες καὶ διψῶντες τὴν
 15 δικαιοσύνην τοῦ Θεοῦ». Οὐκοῦν ἄθλιοι οἱ ἐναντίοι πτωχοί, Θεοῦ μὲν ἄμοιροι, ἀμοιρότεροι δὲ τῆς ἀνθρωπίνης κτήσεως, ἄγευστοι δὲ δικαιοσύνης Θεοῦ.

ιη'. Ὡστε τοὺς πλουσίους μαθηματικῶς ἀκουστέον, τοὺς δυσκόλως εἰσελευσομένους εἰς τὴν βασιλείαν, μὴ σκαιῶς, μηδὲ ἀγροίκως,
 20 μηδὲ σαρκικῶς. Οὐ γὰρ οὕτως λέλεκται, οὐδὲ ἐπὶ τοῖς ἐκτὸς ἢ σωτηρία, οὔτε εἰ πολλά, οὔτε εἰ ὀλίγα ταῦτα ἢ μικρὰ ἢ μεγάλα ἢ ἔνδοξα ἢ ἄδοξα ἢ εὐδόκιμα ἢ ἀδόκιμα, ἀλλ' ἐπὶ τῇ τῆς ψυχῆς ἀρετῇ, πίστει καὶ ἐλπίδι καὶ ἀγάπῃ καὶ φιλαδελφία καὶ γνώσει καὶ πραότητι καὶ ἀτυφία καὶ ἀληθείᾳ, ὧν ἄθλον ἢ σωτηρία. Οὐδὲ γὰρ διὰ κάλλος σώματος
 25 ζήσεται τις ἢ τούναντίον ἀπολεῖται· ἀλλ' ὁ μὲν τῷ δοθέντι σώματι ἀγνώως καὶ κατὰ Θεὸν χρώμενος ζήσεται, ὁ δὲ φθείρων τὸν ναὸν Θεοῦ φθαρήσεται. Δύναται δέ τις καὶ αἰσχρὸς ἀσελγαίνειν καὶ καλὸς σωφρονεῖν. Οὐδὲ ἰσχὺς καὶ μέγεθος σώματος ζωοποιεῖ, οὐδὲ τῶν μελῶν

26. Ματθ. 6, 21. Λουκᾶ 12, 34.

27. Λουκᾶ 6, 45.

28. Ὁπ. π.

29. Ματθ. 5, 3.

30. Ματθ. 5, 6.

ἐνδιαφερθεῖ ἓνας ἄνθρωπος ποῦ δὲν ἔχει μέσα του καρδιά, ἀλλὰ κάποιο χωράφι ἢ μέταλλο, ποῦ εἶναι ἀνάγκη νὰ βρεθεῖ μ' ἐκεῖνα ποῦ τὸν αἰχμαλώτισε ἢ ἀγάπη τους; Γιατὶ λέει· «Ὅπου εἶναι ὁ νοῦς τοῦ ἀνθρώπου, ἐκεῖ εἶναι καὶ ὁ θησαυρὸς του»²⁶. Ὁ Κύριος γνωρίζει δύο εἰδῶν θησαυροῦς· ὁ ἓνας εἶναι ἀγαθός. Γιατὶ λέει· «Ὁ ἀγαθὸς ἄνθρωπος προβάλλει τὸ ἀγαθὸ ἀπὸ τὸν ἀγαθὸ θησαυρὸ τῆς καρδιάς του»²⁷. ὁ ἄλλος θησαυρὸς εἶναι κακός. Γιατὶ λέει· «Ὁ κακὸς ἀπὸ τὸν κακὸ θησαυρὸ του προβάλλει τὸ κακὸ· ἐπειδὴ τὸ στόμα μιλά ἀπὸ τὸ περίσσειμα τῆς καρδιάς»²⁸. Ὅπως λοιπὸν δὲν εἶναι ἓνας ὁ θησαυρὸς γι' αὐτόν, ὅπως καὶ γιὰ μᾶς, ποῦ μὲ τὴν ξαφνικὴ εὕρεσή του δίνει μέγα κέρδος, ἀλλὰ ὑπάρχει καὶ δεύτερος, ποῦ δὲν φέρνει κέρδος καὶ δὲν πρέπει νὰ τὸν ποθοῦμε καὶ ποῦ ἀποκτᾶται γιὰ κακὸ καὶ ζημία μας, ἔτσι ὑπάρχει καὶ ἓνας πλοῦτος ἀγαθῶν καὶ ἄλλος κακῶν, ἂν βέβαια τὸν πλοῦτο καὶ τὸ θησαυρὸ δὲν τὰ θεωροῦμε ἐξαρτημένα μεταξύ τους κατὰ τὴ φύση. Καὶ ὁ ἓνας πλοῦτος μπορεῖ ν' ἀποκτᾶται καὶ νὰ ἐπιδιώκεται, ὁ ἄλλος δὲν ἀποκτᾶται καὶ εἶναι ἀξιοπεριφρόνητος. Μὲ τὸν ἴδιο τρόπο καὶ πτωχεῖα μακαριστὴ εἶναι ἢ πνευματικὴ· γι' αὐτὸ καὶ πρόσθεσε ὁ Ματθαῖος· «Μακάριοι οἱ πτωχοί». Πῶς πτωχοί; «Οἱ πτωχοὶ τῷ πνεύματι»²⁹. Καὶ ἐπίσης· «Μακάριοι ὅσοι πεινοῦν καὶ διψοῦν τὴ δικαιοσύνη τοῦ Θεοῦ»³⁰. Ἐπομένως εἶναι ἀξιολύπητοι οἱ ἀντίθετοι πτωχοί, ποῦ στεροῦνται τὸν Θεό, ἀλλὰ ἀκόμα περισσότερο στεροῦνται τὴν ἀνθρώπινη περιουσία, ὄντας ἄγευστοι τῆς δικαιοσύνης τοῦ Θεοῦ.

18. Ὡστε τοὺς πλοῦσιους πρέπει νὰ τοὺς θεωρήσομε μὲ μαθηματικὴ ἔννοια, ἐννοώντας ἐκείνους ποῦ δύσκολα θὰ μποῦν στὴ βασιλεία τῶν οὐρανῶν, ὄχι μὲ σκαιότητα, οὔτε βάνουσα, οὔτε σαρκικά. Γιατὶ δὲν λέγεται μὲ αὐτὸ τὸ νόημα. Οὔτε ἡ σωτηρία ἐξαρτᾶται ἀπὸ ἐξωτερικὰ πράγματα, οὔτε ἂν εἶναι πολλὰ οὔτε ἂν εἶναι λίγα, μικρὰ ἢ μεγάλα, ἔνδοξα ἢ ἄδοξα, ἂν ἐπιδοκιμάζονται ἢ ἀποδοκιμάζονται, ἀλλὰ στηρίζεται στὴν ἀρετὴ τῆς ψυχῆς, στὴν πίστη, στὴν ἀγάπη, στὴ φιλαδελφία, στὴ γνώση, στὴν πραότητα, στὴν ταπεινότητα καὶ τὴν ἀλήθεια· αὐτῶν ἔπαθλο εἶναι ἡ σωτηρία. Οὔτε βέβαια θὰ ζήσει κανεὶς ἐξαιτίας τῆς ὁμορφιάς τοῦ σώματός του, ἢ γιὰ τὸ ἀντίθετο θὰ ὀδηγηθεῖ στὴν ἀπώλεια. Ἄλλ' ἐκεῖνος ποῦ χρησιμοποιεῖ τὸ σῶμα ποῦ τοῦ δόθηκε ἀγνὰ καὶ κατὰ Θεὸν θὰ ζήσει, ἐνῶ ὅποιος φθείρει τὸν ναὸ τοῦ Θεοῦ θὰ φθαρεῖ ὁ ἴδιος. Μπορεῖ βέβαια κι ἓνας ἄσχημος νὰ ἐπιδίδεται σὲ ἀσέλγειες κι ἓνας ὠραῖος νὰ φέρεται μὲ σωφροσύνη. Οὔτε ἡ δύναμη καὶ τὸ μέγε-

οὐδενία ἀπολλύει, ἀλλ' ἢ τούτοις ψυχὴ χρωμένη τὴν αἰτίαν ἐφ' ἑκατέ-
 ραν παρέχεται. Ὑπόφερε γοῦν, φησί, παιόμενος τὸ πρόσωπον, ὅπερ
 δύναται καὶ ἰσχυρός τις ὢν καὶ εὐεκτῶν ὑπακοῦσαι, καὶ πάλιν ἀσθε-
 νικός τις ὢν ἀκρασία γνώμης παραβῆναι. Οὕτω καὶ ἄπορός τις ὢν καὶ
 5 ἄβιος εὐρεθείη ποτ' ἂν μεθύων ταῖς ἐπιθυμίαις, καὶ χρήμασι πλούσιος
 νήφων καὶ πτωχεύων ἡδονῶν, πεπεισμένος, συνετός, καθαρός, κεκο-
 λασμένος. Εἰ τοίνυν ἐστὶ τὸ ζησόμενον μάλιστα καὶ πρῶτον ἡ ψυχὴ
 καὶ περὶ ταύτην ἀρετὴ μὲν φνομένη σῶζει, κακία δὲ θανατοῖ, δῆλον
 ἤδη σαφῶς, ὅτι αὕτη καὶ πτωχεύουσα ὢν ἂν τις ὑπὸ πλούτου διαφθεί-
 10 ρηται σῶζεται, καὶ πλουτοῦσα τούτων ὢν ἐπιτρίβει πλοῦτος θανατοῦ-
 ται. Καὶ μηκέτι ζητῶμεν ἀλλαχού τὴν αἰτίαν τοῦ τέλους, πλὴν ἐν τῇ
 τῆς ψυχῆς καταστάσει καὶ διαθέσει πρὸς τε τὴν ὑπακοὴν Θεοῦ καὶ
 καθαρότητα, πρὸς τε παράβασιν ἐντολῶν καὶ κακίας συλλογῆν.

ιβ'. Ὁ μὲν ἄρα ἀληθῶς καὶ καλῶς πλούσιός ἐστιν ὁ τῶν ἀρετῶν
 15 πλούσιος καὶ πάσῃ τύχῃ χρῆσθαι ὀσίως καὶ πιστῶς δυνάμενος, ὁ δὲ
 νόθος πλούσιος ὁ κατὰ σάρκα πλουτῶν καὶ τὴν ζωὴν εἰς τὴν ἔξω
 κτησιν μετενηνοχῶς τὴν παρερχομένην καὶ φθειρομένην, καὶ ἄλλοτε
 ἄλλου γινομένην καὶ ἐν τῷ τέλει μηδενὸς μηδαμῆ. Πάλιν αὖ κατὰ τὸν
 αὐτὸν τρόπον καὶ γνήσιος πτωχὸς καὶ νόθος ἄλλος πτωχὸς καὶ ψευ-
 20 δώνυμος ὁ μὲν κατὰ πνεῦμα πτωχός, τὸ ἴδιον, ὁ δὲ κατὰ κόσμον, τὸ
 ἀλλότριον. Τῷ δὴ κατὰ κόσμον πτωχῷ καὶ πλουσίῳ κατὰ τὰ πάθη, ὁ
 κατὰ πνεῦμα οὐ πτωχός καὶ κατὰ Θεὸν πλούσιος, Ἀπόστηθι, φησί,
 τῶν ὑπαρχόντων ἐν τῇ ψυχῇ σου κτημάτων ἀλλοτριῶν, ἵνα, καθαρὸς
 τῇ καρδίᾳ γενόμενος, ἴδῃς τὸν Θεόν, ὅπερ καὶ δι' ἑτέρας φωνῆς ἐστὶν
 25 εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. Καὶ πῶς αὐτῶν ἀποστησ;
 Πωλήσας. Τί οὖν; Χρήματα ἀντὶ κτημάτων λάβῃς, ἀντίδοσιν πλούτου
 πρὸς πλοῦτον ποιησάμενος, ἔξαργυρίσας τὴν φανερὰν οὐσίαν; Οὐδα-
 μῶς ἀλλὰ ἀντὶ τῶν προτέρων ἐνυπαρχόντων τῇ ψυχῇ, ἣν σῶσαι
 ποθεῖς, ἀντεισαγόμενος ἕτερον πλοῦτον θεοποιὸν καὶ ζωῆς χορηγὸν
 30 αἰωνίου, τὰς κατὰ τὴν ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ διαθέσεις, ἀνθ' ὧν σοι περιέ-
 σται μισθός καὶ τιμὴ διηνεκῆς, καὶ σωτηρία καὶ αἰώνιος ἀφθαρσία.

θος τοῦ σώματος δίνει ζωή, οὔτε ἡ ἀχάμνια (ἰσχνότητα) τῶν μελῶν καταστρέφει, ἀλλὰ τὴν αἰτία τὴ δίνει γιὰ τὸ καθένα ἡ ψυχὴ ποὺ τὰ χρησιμοποιεῖ. Νὰ ὑπομένεις λοιπὸν, λέει, ὅταν σὲ χτυποῦν στὸ προῶπο, παρὰγγέλμα ποὺ μπορεῖ νὰ ὑπακούσει κι ἓνας ρωμαλέος καὶ ὑγιής, καὶ ἀντίθετα ἓνας ἀσθενικὸς καὶ μὲ ἀνίσχυρη θέληση νὰ τὸ παραβεῖ. Ἔτσι καὶ κάποιος ποὺ εἶναι φτωχὸς καὶ δίχως πλοῦτο θὰ μπορούσε νὰ βρεθεῖ μεθυσμένος ἀπὸ τὶς ἐπιθυμίες, καὶ πάλι ἓνας πλούσιος μὲ πολλὰ χρήματα θὰ βρεθεῖ νὰ εἶναι συγκρατημένος καὶ πτωχὸς σὲ ἡδονές, ὑπάκουος, συνετὸς, καθαρὸς, σωφροнисμένος. Ἄν λοιπὸν εἶναι κάποιος ποὺ θὰ ζήσει τὸ κυριότερο καὶ τὸ πρώτιστο εἶναι ἡ ψυχὴ, καὶ ὅταν βλαστάνει μέσα τῆς ἡ ἀρετὴ τὴ σώζει, ἐνῶ ἡ κακία τὴ θανατώνει, εἶναι πλέον ὀλοφάνερο, ὅτι αὐτὴ σώζεται καὶ ὄντας φτωχὴ ἀπὸ αὐτὰ ποὺ προσφέρει ὁ πλοῦτος σὲ κάποιον καὶ τὸν διαφθείρει, ἐνῶ ἀντίθετα, ἔχοντας ἄφθονα αὐτὰ ποὺ προκαλοῦνται ἀπὸ τὸν πλοῦτο, πεθαίνει. Κι ἄς μὴ ζητοῦμε ἄλλοῦ τὴν αἰτία τῆς κατάληξης, παρὰ μόνο στὴν κατάσταση τῆς ψυχῆς καὶ τὴ διάθεση, τόσο γιὰ ὑπακοὴ στὸν Θεὸ καὶ καθαρότητα, ὅσο καὶ γιὰ παράβαση τῶν ἐντολῶν καὶ ἐπισώρευση κακίας.

19. Ὁ ἀληθινὰ λοιπὸν καὶ ὀρθὰ πλούσιος εἶναι ὁποῖος πλουτεῖ σὲ ἀρετὲς καὶ μπορεῖ νὰ χρησιμοποιεῖ μ' εὐσέβεια καὶ πίστη κάθε καλὴ τύχη, ἐνῶ ὁ νόθος πλούσιος εἶναι αὐτὸς ποὺ πλουτεῖ στὰ σαρκικὰ κι ἔχει μεταφέρει τὴ ζωὴ του στὰ ἔξωτερικὰ ἀποκτήματα ποὺ παρέρχονται καὶ φθείρονται καὶ ποὺ ἀπὸ τὸν ἓνα πηγαίνουν στὸν ἄλλον καὶ τελικὰ δὲν εἶναι κανενὸς μὲ κανένα τρόπο. Κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο εἶναι καὶ γνήσιος κανεὶς πτωχὸς, καὶ ἄλλος πτωχὸς νόθος καὶ ψευδώνυμος, ὁ ἓνας πτωχὸς στὸ πνεῦμα, τὸ δικό του αὐτὸ διακριτικὸ στοιχεῖο, κι ὁ ἄλλος πλούσιος κοσμικὰ μὲ στοιχεῖα ξένα. Στὸν φτωχὸ κοσμικὰ καὶ πλούσιο στὰ πάθη ὁ φτωχὸς στὸ πνεῦμα λέει: «Διώξε τὰ ξένα κτήματα ποὺ ὑπάρχουν στὴν ψυχὴ σου, γιὰ νὰ γίνεις καθαρὸς στὴν καρδιὰ καὶ νὰ δεῖς τὸν Θεό»³¹, πράγμα ποὺ μὲ ἄλλα λόγια σημαίνει, γιὰ νὰ μπεῖς στὴ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. Καὶ πῶς θὰ τὰ διώξεις; Πουλώντας. Τί νὰ πουλήσεις; Νὰ πάρεις χρήματα δίνοντας κτήματα; κάμνοντας ἀνταλλαγὴ πλούτου μὲ πλοῦτο, ἀλλάζοντας μὲ χρήματα τὴ φανερὴ περιουσία ποὺ ἔχεις; Καθόλου. Ἀλλὰ στὴ θέση ἐκείνων, ποὺ ὑπάρχουν ἀπὸ πρῶτα στὴν ψυχὴ ποὺ ποθεῖς νὰ σώσεις, εἰσάγοντας ἄλλο πλοῦτο, ποὺ σὲ κάνει θεὸ καὶ σοῦ χορηγεῖ ζωὴ αἰώνια, τὶς διαθέσεις δηλαδὴ σύμφωνα μὲ τὴν ἐντολὴ τοῦ Θεοῦ, ποὺ θὰ σοῦ δώσουν μισθὸ καὶ τιμές,

Οὕτω καλῶς πωλεῖς τὰ ὑπάρχοντα, τὰ πολλὰ καὶ περισσὰ καὶ ἀποκλείοντά σοι τοὺς οὐρανοὺς, ἀντικαταλασσόμενος αὐτῶν τὰ σῶσαι δυνάμενα. Ἐκεῖνα ἐχέτωσαν οἱ σαρκικοί πτωχοὶ καὶ τούτων δεόμενοι· σὺ δὲ τὸν πνευματικὸν πλοῦτον ἀντιλαβὼν, ἔχῃς ἂν ἤδη θησαυρὸν ἐν
5 οὐρανοῖς

κ'. Ταῦτα μὴ συνιεῖς κατὰ τρόπον ὁ πολυχρήματος καὶ ἔννομος ἄνθρωπος, μηδὲ ὅπως ὁ αὐτὸς καὶ πτωχὸς δύναται εἶναι καὶ πλούσιος, καὶ ἔχειν τε χρήματα καὶ μὴ ἔχειν, καὶ χρῆσθαι τῷ κόσμῳ καὶ μὴ χρῆσθαι, ἀπῆλθε στυγνὸς καὶ κατηφής, λιπὼν τὴν τάξιν τῆς ζωῆς, ἧς ἐπι-
10 θυμεῖν μόνον, ἀλλ' οὐχὶ καὶ τυχεῖν ἢ δύνατο, τὸ δύσκολον ποιήσας ἀδύνατον αὐτὸς ἑαυτῷ. Δύσκολον γὰρ ἦν μὴ περιάγεσθαι μηδὲ καταστράπτεσθαι τὴν ψυχὴν ὑπὸ τῶν προσόντων ἀβρῶν τῷ προδήλῳ πλούτῳ καὶ ἀνθηρῶν γοητευμάτων· οὐκ ἀδύνατον δὲ τὸ καὶ ἐν τούτῳ λαβέσθαι σωτηρίας, εἴ τις ἑαυτὸν ἀπὸ τοῦ αἰσθητοῦ πλούτου ἐπὶ τὸν
15 νοητὸν καὶ θεοδίδακτον μεταγάγοι καὶ μάθοι τοῖς ἀδιαφόροις χρῆσθαι καλῶς καὶ ἰδίως καὶ ὡς ἂν εἰς ζωὴν αἰῶνιον ὁρμήσαι. Καὶ οἱ μαθηταὶ δὲ τὸ πρῶτον μὲν καὶ αὐτοὶ περιδεεῖς καὶ καταπληγες γεγόνασιν. Ἀκούσαντες τί δήποτε; Ἐν ἁρτί γε ὅτι χρήματα καὶ αὐτοὶ ἐκέκτηντο πολλά; Ἀλλὰ καὶ αὐτὰ ταῦτα τὰ δικτύδια καὶ ἄγκιστρα καὶ τὰ
20 ὑπηρετικὰ σκαφίδια ἀφῆκαν πάλοι, ἅπερ ἦν αὐτοῖς μόνα. Τί οὖν φοβηθέντες λέγουσι, «τίς δύναται σωθῆναι»; Καλῶς ἤκουσαν καὶ ὡς μαθηταὶ τοῦ παραβολικῶς καὶ ἀσαφῶς λεχθέντος ὑπὸ τοῦ Κυρίου καὶ ἤσθοντο τοῦ βάθους τῶν λόγων. Ἐνεκα μὲν οὖν χρημάτων ἀκτημοσύνης εὐέλπιδες ἦσαν πρὸς σωτηρίαν· ἐπειδὴ δὲ συνήδεσαν ἑαυτοῖς
25 μήπω τὰ πάθη τέλεον ἀποτεθειμένοις (ἀρτιμαθεῖς γὰρ ἦσαν καὶ νεωστί πρὸς τοῦ Σωτῆρος ἠνδρολογημένοι), περισσῶς ἐξεπλήττοντο, καὶ ἀπεγίνωσκον ἑαυτοὺς οὐδέν τι ἦττον ἐκείνου τοῦ πολυχρημάτου καὶ δεινῶς τῆς κτήσεως περιεχομένου, ἦν γε προέκρινε ζωῆς αἰωνίου. Ἄξιον οὖν ἦν τοῖς μαθηταῖς φόβου πάντως, εἴ καὶ ὁ χρήματα κεκτη-
30 μένος καὶ ὁ τῶν παθῶν ἔγκνος, ὧν ἐπλούτου καὶ αὐτοί, παραπλησίως ἀπελαθήσονται οὐρανῶν· ἀπαθῶν γὰρ καὶ καθαρῶν ψυχῶν ἐστιν ἡ σωτηρία.

σωτηρία συνεχῆ καὶ ἀφθαρσία αἰώνια. Ἔτσι πουλᾶς καλὰ τὰ ὑπάρχοντά σου, τὰ πολλὰ καὶ περιττὰ πού σου ἀποκλείουν τὸν οὐρανό, ἀνταλλάσσουντάς τα μ' αὐτὰ πού μποροῦν νὰ σώσουν. Ἐκεῖνα ἄς τὰ ἔχουν οἱ φτωχοὶ τῆς σάρκας πού ἔχουν τὴν ἀνάγκη τους, ἐνῶ ἐσύ, παίρνοντας σὰν ἀντιπαροχὴ τὸν πνευματικὸ πλοῦτο, θὰ ἔχεις πλέον θησαυροὺς οὐρανοῦς.

20. Ἐπειδὴ δὲν κατάλαβε τὸ μεταφορικὸ νόημα αὐτῶν τῶν λόγων ὁ μὲ πολλὰ χρήματα καὶ τοῦ νόμου ἄνθρωπος, οὔτε ὅτι μπορεῖ ὁ ἴδιος νὰ εἶναι καὶ φτωχὸς καὶ πλούσιος, καὶ νὰ ἔχει χρήματα καὶ νὰ μὴν ἔχει, καὶ νὰ χρησιμοποιεῖ τὰ πράγματα τοῦ κόσμου καὶ νὰ μὴ τὰ χρησιμοποιεῖ, ἔφυγε σκυθρωπὸς καὶ λυπημένος, ἀφήνοντας τὸ εἶδος τῆς ζωῆς πού μποροῦσε νὰ ἐπιθυμεῖ μόνον, ὄχι ὅμως καὶ νὰ τὴν ἐπιτύχει, κάνοντας ὁ ἴδιος στὸν ἑαυτό του τὸ δύσκολο ἀδύνατο. Γιατὶ εἶναι πράγματι δύσκολο νὰ μὴν παραπλανᾶται καὶ νὰ μὴν σφάλει ἡ ψυχὴ ἀπὸ τὰ ἀγαθὰ τοῦ πρόδηλου πλούτου καὶ ἀπὸ τὰ ἀνηθρᾶ γοητεύματα. Δὲν εἶναι ὅμως ἀδύνατο καὶ μέσα στὰ πλούτη του νὰ ἐπιτύχει τὴ σωτηρία, ἂν κάποιος μεταφερθεῖ ἀπὸ τὸν αἰσθητὸ στὸν νοητὸ καὶ θεοδίδακτο πλοῦτο, καὶ μάθει νὰ χρησιμοποιεῖ τὰ ἀδιάφορα πράγματα μὲ τρόπο καλὸ καὶ ὅπως ἀρμόζει, ὥστε νὰ μπορέσει ἔτσι νὰ ὀρμήσει γιὰ τὴν αἰώνια ζωὴ. Καὶ οἱ μαθητὲς στὴν ἀρχὴ γέμισαν καὶ οἱ ἴδιοι ἀπὸ φόβο καὶ κατάπληξη. Μὰ τί τέλος πάντων εἶχαν ἀκούσει; Ἄραγε ὅτι εἶχαν κι αὐτοὶ πολλὰ χρήματα; Ἀλλὰ κι αὐτὰ τὰ φτωχὰ τους δίχτυα καὶ τ' ἀγκίστρια καὶ τὰ σκαφίδια τοῦ ψαρέματος τὰ ἐγκατέλειψαν πρὸ πολλοῦ, καὶ εἶχαν αὐτὰ μονάχα. Τί φοβήθηκαν λοιπὸν καὶ ρώτησαν, «Ποιὸς μπορεῖ νὰ σωθεῖ;»³². Ἄκουσαν καλὰ καὶ σὰν μαθητὲς αὐτὸ πού παραβολικὰ καὶ μὲ ἀσάφεια εἶπε ὁ Κύριος καὶ κατάλαβαν τὸ βαθὺ νόημα τῶν λόγων. Ἄφοῦ λοιπὸν δὲν εἶχαν χρήματα καὶ ἦταν ἀκτῆμονες, εἶχαν καλὲς ἐλπίδες γιὰ τὴ σωτηρία τους· ἐπειδὴ ὅμως συνειδητοποίησαν, ὅτι δὲν εἶχαν ἀκόμα ἀποθέσει τέλεια τὰ πάθη (γιατὶ μόλις εἶχαν διδαχθεῖ καὶ εἶχαν πρόσφατα στρατολογηθεῖ ἀπὸ τὸν Σωτῆρα) θαύμαζαν ἀκόμα περισσότερο καὶ ἀπελπίζονταν ἴδια μ' ἐκεῖνον μὲ τὰ πολλὰ χρήματα, πού ἀγαποῦσε φοβερὰ τὴν περιουσία του καὶ τὴν προέκρινε ἀπὸ τὴν αἰώνια ζωὴ. Ἄξιζε λοιπὸν νὰ ἔχουν οἱ μαθητὲς κάθε φόβο, τὴ στιγμὴ πού κι αὐτὸς πού εἶχε χρήματα κι ἦταν γεμάτος πάθη, στὰ ὁποῖα ἦταν παρόμοια πλούσιοι καὶ οἱ ἴδιοι, θὰ διωχνόταν ἀπὸ τοὺς οὐρανοῦς. Γιατὶ ἡ σωτηρία ἀνήκει στίς δίχως πάθη καὶ καθαρὲς ψυχές.

κα'. Ὁ δὲ Κύριος ἀποκρίνεται· διότι «τὸ ἐν ἀνθρώποις ἀδύνατον, δυνατὸν Θεῷ». Πάλιν καὶ τοῦτο μεγάλης σοφίας μεστόν ἐστιν, ὅτι καθ' αὐτὸν μὲν ἀσκῶν καὶ διαπονούμενος ἀπάθειαν ὁ ἄνθρωπος, οὐδὲν ἀνύει· ἐὰν δὲ γένηται δῆλος ὑπερεπιθυμῶν τούτου καὶ διεσπου-
 5 δακῶς, τῇ προσθήκῃ τῆς παρὰ Θεοῦ δυνάμεως περιγίνεται. Βουλο-
 μέναις μὲν γὰρ ταῖς ψυχαῖς ὁ Θεὸς συνεπιπνεῖ· εἰ δὲ ἀποσταῖεν τῆς
 προθυμίας, καὶ τὸ δοθὲν ἐκ Θεοῦ Πνεῦμα συνεστάλῃ. Τὸ μὲν γὰρ ἄκον-
 τας σώζειν, ἐστὶ διαζομένου, τὸ δὲ αἴρουμένους, χαριζομένου. Οὐδὲ
 τῶν καθευδόντων καὶ βλακευόντων ἐστὶν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' οἱ
 10 «διασταὶ ἀρπάξουσιν αὐτήν»· αὕτη γὰρ μόνη βία καλή, Θεὸν διάσα-
 σθαι καὶ παρὰ Θεοῦ ζωὴν ἀρπάσαι, ὁ δὲ γνούς τοὺς διαίως, μᾶλλον δὲ
 δεδαίως ἀντεχομένους, συνεχώρησεν, εἴξε· χαίρει ὁ Θεὸς τὰ τοιαῦτα
 ἠττώμενος. Τοιγάρτοι τούτων ἀκούσας ὁ μακάριος Πέτρος, ὁ ἐκλε-
 κτός, ὁ ἐξαίρετος, ὁ πρῶτος τῶν μαθητῶν, ὑπὲρ οὗ μόνου καὶ ἑαυτοῦ
 15 τὸν φόρον ὁ Σωτὴρ ἐκτελεῖ, ταχέως ἤρπασε καὶ συνέβαλε τὸν λόγον.
 Καὶ τί φησιν; «Ἴδε ἡμεῖς ἀφήκαμεν πάντα καὶ ἠκολουθήσαμεν σοι». Τὰ δὲ «πάντα», εἰ μὲν τὰ κτήματα τὰ ἑαυτοῦ λέγει, τέσσαρας ὀβολοὺς
 ἴσως, τὸ τοῦ λόγου, καταλιπὼν μεγαλύνεται, καὶ τούτων ἀνταξίαν ἀ-
 ποφαίνων ἂν λάθοι τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. Εἰ δέ, ἅπερ ἄρτι νῦν
 20 λέγομεν, τὰ παλαιὰ νοητὰ κτήματα καὶ ψυχικὰ νοσήματα ἀπορρίψα-
 ντες, ἔπονται κατ' ἴχνος τοῦ διδασκάλου, τοῦτ' ἂν ἀνάπτοιτο ἤδη τοῖς
 ἐν οὐρανοῖς ἐγγραφησομένοις. Οὕτω γὰρ ἀκολουθεῖν ὄντως τῷ Σω-
 τῆρι, ἀνεμαρτησίαν καὶ τελειότητα τὴν ἐκείνου μετερχόμενον καὶ
 πρὸς ἐκεῖνον ὡςπερ κάτοπτρον κοσμοῦντα καὶ ρυθμίζοντα τὴν ψυχὴν
 25 καὶ πάντα διὰ πάντων ὁμοίως διατεθέντα.

κβ'. «Ἀποκριθεὶς δὲ Ἰησοῦς εἶπεν· Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅς ἂν ἀφῆ τὰ
 ἴδια, καὶ γονεῖς καὶ ἀδελφοὺς καὶ χρήματα, ἕνεκεν ἐμοῦ καὶ ἕνεκεν
 τοῦ Εὐαγγελίου, ἀπολήψεται ἑκατονταπλασίονα». Ἀλλὰ μηδὲ τοῦθ'
 ἡμᾶς ἐπιταρασσέτω, μηδὲ τὸ ἔτι τούτου σκληρότερον ἀλλαχοῦ ταῖς
 30 φωναῖς ἐξενηνεγμένον· «ὅς οὐ μισεῖ πατέρα καὶ μητέρα καὶ παῖδας,

33. Μάρκ. 10,27.

34. Ματθ. 11,12.

35. Πρβλ. Ματθ. 17,27.

36. Μάρκ. 10,28.

37. Μάρκ. 10,29-30.

21. Ὁ Κύριος τότε ἀποκρίθηκε· «Αὐτὸ πὺ εἶναι ἀδύνατο στοὺς ἀνθρώπους, εἶναι δυνατὸ στὸν Θεό»³³. Κι αὐτὸς ὁ λόγος εἶναι γεμάτος ἀπὸ μεγάλη σοφία. Ὁ ἄνθρωπος ἀσκώντας τὴν ἀπάθεια μὲ τις δυνάμεις του καὶ κοπιάζοντας γι' αὐτήν, δὲν πετυχαίνει τίποτε· ἂν ὅμως φανεῖ ὅτι ὑπερεπιθυμεῖ αὐτὴ τὴν ἀρετὴ κι ἔχει δεῖξει μεγάλο ζῆλο, μὲ τὴν προσθήκη τῆς δυνάμεως τοῦ Θεοῦ νικᾷ. Ὅταν δηλαδή θέλουν οἱ ψυχές, ὁ Θεὸς βοηθεῖ, ἂν ὅμως χάσουν τὴν προθυμία τους, ἀπομακρύνεται ἀπὸ αὐτὲς καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ. Γιατὶ τὸ νὰ σώξεις κάποιον πὺ δὲν θέλει εἶναι ἀσκηση βίας, ἂν ὅμως θέλει εἶναι χάρη. Οὔτε ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ ἀνήκει στοὺς ἀνθρώπους ἐκείνους πὺ κοιμοῦνται καὶ τοὺς δέρνει βλακεία, ἀλλὰ «τὴν ἀρπάζουν οἱ βιαστές (ὅσοι ἀγωνίζονται γι' αὐτήν)»³⁴. Αὐτὴ εἶναι ἡ μοναδικὴ καλὴ βία· ν' ἀσκήσεις βία στὸν Θεό, καὶ ν' ἀρπάξεις ἀπὸ τὸν Θεὸ τὴ ζωὴ. Κι αὐτὸς γνωρίζοντας αὐτοὺς πὺ βίαια, ἢ καλύτερα πὺ βέβαια (σταθερὰ) ἀντέχουν, ὑποχώρησε, ὑπέκυψε. Γιατὶ τέτοιες ἦττες τις χαιρέται ὁ Θεός. Ἔτσι λοιπὸν ἀκούοντας ὁ μακάριος Πέτρος, ὁ ἐκλεκτός, ὁ ἐξαιρετός, ὁ πρῶτος ἀπὸ τοὺς μαθητές, πὺ γι' αὐτὸν μόνο καὶ τὸν ἑαυτοῦ τοῦ Σωτήρα καταβάλλει τὸ φόρο³⁵, τὴν ἀρπάξε ἀμέσως καταλαβαίνοντας τὸ λόγο. Καὶ τί λέει; «Νὰ καὶ ἐμεῖς τ' ἀφήσαμε ὅλα καὶ σὲ ἀκολουθήσαμε»³⁶. Μὲ τὸ «ὅλα», ἂν βέβαια ἐννοεῖ ὅλα τὰ ὑπάρχοντά του, τοὺς «τέσσερις ὄβολους» ἴσως, πὺ λέει ὁ λόγος, ἀφήνοντας, καὶ δοξάζεται γι' αὐτό, θὰ μπορούσε νὰ κάνει λάθος ἀποφαινόμενος ἀντάξια σ' αὐτοὺς (τοὺς τέσσερις ὄβολους) τὴ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. Ἄν ὅμως ἐννοεῖ αὐτὰ πὺ τώρα λέμε, ἀφοῦ ἀπέρριψαν τὰ παλαιὰ νοητὰ κτήματα καὶ τὰ ψυχικὰ νοσήματα, ἀκολουθοῦν τὰ δῆματα τοῦ δασκάλου, αὐτὸ θὰ μπορούσε ἤδη νὰ τοὺς συνδέει μ' αὐτοὺς πὺ θὰ γραφοῦν στοὺς οὐρανοὺς. Γιατὶ αὐτὸ σημαίνει τὸ ν' ἀκολουθεῖ κανεὶς πράγματι τὸν Σωτήρα, νὰ προσπαθεῖ ν' ἀποκτήσει τὴν ἀναμαρτησία καὶ τὴν τελειότητα ἐκείνου καί, βλέποντας σ' αὐτὸν σὰν σὲ καθρέφτη, νὰ κοσμεῖ καὶ νὰ ρυθμίζει τὴν ψυχὴ, καὶ ὅλα μὲ ὅλα νὰ τὰ διευθετεῖ ὅμοια.

22. «Ἀποκρίθηκε ὁ Ἰησοῦς· Σᾶς βεβαιῶνω, ὅποιος ἀφήσει τὰ δικὰ του, καὶ γονεῖς καὶ ἀδελφούς καὶ χρήματα, γιὰ χάρη μου καὶ γιὰ τὸ Εὐαγγέλιο, θ' ἀπολαύσει ἑκατὸ φορές περισσότερα»³⁷. Ἄλλὰ μὴ σᾶς ταράζει οὔτε αὐτὸ οὔτε τὸ ἀκόμα πιὸ σκληρὸ ἀπὸ αὐτὸ πὺ διατυπώθηκε σὲ ἄλλο σημεῖο· «Ὅποιος δὲν μισεῖ τὸν πατέρα καὶ τὴ μητέρα καὶ τὰ παιδιὰ του κι ἀκόμα καὶ τὴν ἴδια του τὴν ψυχὴ, δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι

προσέτι δὲ καὶ τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν, ἐμὸς μαθητὴς εἶναι οὐ δύναται». Οὐ γὰρ εἰσηγεῖται μῖσος καὶ διάλυσιν ἀπὸ τῶν φιλάτων ὁ τῆς εἰρήνης Θεός, ὃ γε καὶ τοὺς ἐχθροὺς ἀγαπᾷν παραινῶν. Εἰ δὲ τοὺς ἐχθροὺς ἀγαπητέον, ἀνάλογον ἀπ' ἐκείνων ἀνιόντι καὶ τοὺς ἐγγυτάτω
 5 γένους ἢ εἰ μισητέον τοὺς πρὸς αἵματος, πολὺ μᾶλλον τοὺς ἐχθροὺς προβάλλεσθαι κατιῶν ὁ λόγος διδάσκει, ὥστε ἀλλήλους ἀναιροῦντες ἐλέγχοντ' ἂν οἱ λόγοι. Ἄλλ' οὐδ' ἀναιροῦσιν, οὐδ' ἐγγύς ἀπὸ γὰρ τῆς αὐτῆς γνώμης καὶ διαθέσεως καὶ ἐπὶ τῷ αὐτῷ ὄρω πατέρα μισοίη τις ἂν καὶ ἐχθρὸν ἀγαπῶη, ὃ μήτε ἐχθρὸν ἀμυνόμενος, μήτε πατέρα
 10 Χριστοῦ πλέον αἰδούμενος. Ἐν ἐκείνῳ μὲν γὰρ τῷ λόγῳ μῖσος ἐκκόπτει καὶ κακοποιίαν, ἐν τούτῳ δὲ τὴν πρὸς τὰ σύντροφα δυσωπίαν, εἰ βλάπτει πρὸς σωτηρίαν. Εἰ γοῦν ἄθεος εἶη τινὶ πατὴρ ἢ υἱὸς ἢ ἀδελφὸς καὶ κώλημα τῆς πίστεως γένοιτο, καὶ ἐμπόδιον τῆς ἄνω ζωῆς, τούτῳ μὴ συμφερέσθω μηδὲ ὁμονοεῖτω, ἀλλὰ τὴν σαρκικὴν οἰκειότητα
 15 διὰ τὴν πνευματικὴν ἐχθραν διαλυσάτω.

κγ'. Νόμισον εἶναι τὸ πρᾶγμα διαδικασίαν· ὁ μὲν πατὴρ σοι δοκείτω παρεστῶς λέγειν· Ἐγὼ σε ἔσπειρα καὶ ἔθρεψα, ἀκολούθει μοι καὶ συναδίκει καὶ μὴ πείθου τῷ Χριστοῦ νόμῳ, καὶ ὅποσα ἂν εἴποι βλάσφημος ἄνθρωπος καὶ νεκρὸς τῇ φύσει. Ἐτέρωθεν δὲ ἄκουε τοῦ Σω-
 20 τῆρος· Ἐγὼ σε ἀνεγέννησα, κακῶς ὑπὸ κόσμου πρὸς θάνατον γεγεννημένον, ἠλευθέρωσα, ἰασάμην, ἐλυτρωσάμην· ἐγὼ σοι παρέξω ζωὴν ἄπαυστον, αἰώνιον, ὑπερκόσμιον· ἐγὼ σοι δεῖξω Θεοῦ Πατρὸς ἀγαθοῦ πρόσωπον· «μὴ κάλει σεαυτῷ πατέρα ἐπὶ γῆς»· οἱ νεκροὶ τοὺς νεκροὺς θαπτέτωσαν, σὺ δέ μοι ἀκολούθει· ἀνάξω γὰρ σε εἰς ἀνάπαυσιν
 25 καὶ ἀπόλαυσιν ἀρρήτων καὶ ἀλέκτων ἀγαθῶν, «ἃ μήτε ὀφθαλμὸς εἶδε μήτε οὐς ἤκουσε μήτε ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπων ἀνέβη», εἰς ἃ «ἐπιθυμοῦσιν ἄγγελοι παρακύψαι καὶ ἰδεῖν» ἅπερ ἠτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἁγίοις ἀγαθὰ καὶ τοῖς φιλοῦσιν αὐτὸν τέκνοις. Ἐγὼ σου τροφεύς, ἄρτον ἐμαυτὸν διδούς, οὐ γενεσάμενος οὐδεὶς ἔτι πείραν θανάτου λαμβά-
 30 νει, καὶ πόμα καθ' ἡμέραν ἐνδιδούς ἀθανασίας. Ἐγὼ διδάσκαλος ὑπε-

38. Λουκᾶ 14, 26.

39. Πρβλ. Ματθ. 5, 44.

40. Ματθ. 23, 9. 41. Ματθ.

8, 22. Λουκᾶ 9, 60.

42. Α' Κορ. 2, 9.

43. Α' Πέτρ. 1, 12.

44. Πρβλ. Α' Κορ. 2, 9.

μαθητῆς δικός μου»³⁸. Δὲν διδάσκει βέβαιαι τὸ μίσος καὶ τὸ χωρισμὸ ἀπὸ τοὺς πολυαγάπητους μας ὁ Θεὸς τῆς εἰρήνης, πού μᾶς προτρέπει ν' ἀγαπᾶμε καὶ τοὺς ἐχθρούς μας³⁹. Ἀλλὰ ἂν πρέπει ν' ἀγαπᾶμε τοὺς ἐχθρούς μας, ξεκινώντας κατ' ἀναλογία ἀπὸ αὐτοὺς πρέπει ν' ἀγαπᾶμε καὶ τοὺς στενοὺς συγγενεῖς· ἢ, ἂν πρέπει νὰ μισοῦμε τὸ ἴδιο μας τὸ αἷμα, πολὺ περισσότερο διδάσκει ὁ λόγος κατεβαίνοντας ν' ἀπορρίπτομε τοὺς ἐχθρούς, πράγμα πού παρουσιάζει τοὺς λόγους νὰ ἀλληλοαναιροῦνται. Ἀλλὰ βέβαια δὲν ἀναιροῦνται, ἀπέχοντας πολὺ ἀπὸ αὐτὸ· γιατί ἀπὸ τὴν ἴδια γνώμη καὶ τὴν ἴδια διάθεση καὶ μὲ τὸν ἴδιο ὄρο θὰ μπορούσε κάποιος νὰ μισεῖ τὸν πατέρα του καὶ ν' ἀγαπᾶ τὸν ἐχθρὸ του, αὐτὸς πού οὔτε τὸν ἐχθρὸ του πολεμᾷ οὔτε τὸν πατέρα του σέβεται περισσότερο ἀπὸ τὸν Χριστό. Μ' ἐκεῖνο βέβαια τὸ λόγο του ξεριζώνει τὸ μίσος καὶ τὴν κακοποίηση, ἐνῶ μ' αὐτὸν τὸν ὑπερβολικὸ σεβασμὸ πρὸς ἐκείνους μὲ τοὺς ὁποίους ζεῖ μαζί, ἂν βλάπτει αὐτὸς στὴ σωτηρία. Ἄν λοιπὸν ὁ πατέρας κάποιου εἶναι ἄθεος ἢ ὁ γιὸς ἢ ὁ ἀδελφός, καὶ γίνει κώλυμα στὴν πίστη καὶ ἐμπόδιο στὴν ἄνω ζωὴ, αὐτὸν νὰ μὴν τὸν συναστρέφεται οὔτε νὰ συμφωνεῖ μαζί του, ἀλλὰ νὰ διαλύσει τὴ σαρκικὴ συγγένεια ἐξαιτίας τῆς πνευματικῆς ἐχθρας.

23. Θεώρησε τὸ πρᾶγμα ἀντιδικία. Φαντάσου ὅτι ὁ πατέρας σου εἶναι παρὼν καὶ σοῦ λέει· Ἐγὼ σὲ γέννησα καὶ σὲ ἀνέθρεψα, νὰ μὲ ἀκολουθεῖς λοιπὸν καὶ ν' ἀδικεῖς μαζί μου, καὶ μὴν πιστεύεις στὸ νόμο τοῦ Χριστοῦ, καὶ ὅσα θὰ μπορούσε νὰ πεῖ ἓνας ἄνθρωπος βλάσφημος καὶ νεκρὸς στὴ φύση. Ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος ἄκουγε τὸ Σωτήρα· Ἐγὼ σὲ ἀνάγεννησα, ἐνῶ ὁ κόσμος σὲ εἶχε γεννήσει γιὰ νὰ γίνεις βορὰ τοῦ θανάτου, σὲ ἐλευθέρωσα, σὲ θεράπευσα, σὲ λύτρωσα. Ἐγὼ θὰ σοῦ δώσω ζωὴ χωρὶς τέλος, αἰώνια, ὑπερκόσμη· ἐγὼ θὰ σοῦ δείξω τὸ πρόσωπο τοῦ ἀγαθοῦ Θεοῦ Πατέρα· «Μὴν ὀνομάσεις πατέρα σου πάνω στὴ γῆ»⁴⁰. «Οἱ νεκροὶ πνευματικὰ ἄς θάβουν τοὺς νεκρούς, ἐσὺ ὅμως νὰ μὲ ἀκολουθεῖς»⁴¹. Γιατί θὰ σὲ ὀδηγήσω στὴν ἀνάπαυση καὶ στὴν ἀπόλαυση τῶν ἄρρητων καὶ ἀνέκφραστων ἀγαθῶν, «τὰ ὁποῖα οὔτε μάτι ἀνθρώπου εἶδε, οὔτε αὐτιά τὰ συνέλαβαν, οὔτε σὲ καρδιά ἀνθρώπου ἀνέθηκαν»⁴², «τὰ ὁποῖα ἐπιθυμοῦν οἱ ἄγγελοι νὰ σκύψουν»⁴³ καὶ νὰ δοῦν τὰ ἀγαθὰ πού ἐτοίμασε ὁ Θεὸς γιὰ τοὺς ἁγίους του καὶ τὰ παιδιά του πού τὸν ἀγαποῦν⁴⁴. Ἐγὼ εἶμαι ἐκεῖνος πού σὲ τρέφω, δίνοντάς σου ἄρτο τὸν ἑαυτό μου, πού ὅταν τὰ δοκιμάσει κανεὶς δὲν πεθαίνει πιὰ, καὶ κάθε μέρα σοῦ δίνω ποτὸ ἀθανασίας. Ἐγὼ εἶμαι διδάσκαλός σου τῶν οὐρά-

ρουρανίων παιδευμάτων ὑπὲρ σοῦ πρὸς τὸν θάνατον διηγωνισάμην
καὶ τὸν σὸν ἐξέτισα θάνατον, ὃν ὄφειλες ἐπὶ τοῖς προσημαρτημένοις
καὶ τῇ πρὸς Θεὸν ἀπιστία. Τούτων τῶν λόγων ἐκατέρωθεν διακούσας,
ὑπὲρ σεαυτοῦ δίκασον καὶ τὴν ψῆφον ἀνένεγκε τῇ σαυτοῦ σωτηρία.
5 Κἂν ἀδελφὸς ὁμοία λέγη, κἂν τέκνον, κἂν γυνή, κἂν ὅστισοῦν, πρὸ
πάντων ἐν σοὶ Χριστὸς ὁ νικῶν ἔστω· ὑπὲρ σοῦ γὰρ ἀγωνίζεται.

κδ'. Δύνασαι καὶ τῶν χρημάτων ἐπίπροσθεν εἶναι; Φράσον· Ναὶ
οὐκ ἀπάγει με Χριστὸς τῆς κτήσεως, ὁ Κύριος οὐ φθονεῖ. Ἄλλ' ὄρας
σεαυτὸν ἠττώμενον ὑπ' αὐτῶν καὶ ἀνατρεπόμενον; Ἄφες, ρῖψον,
10 μίσησον, ἀπόταξαι, φύγε· «κἂν ὁ δεξιὸς σου ὀφθαλμὸς σκανδαλίξη σε,
ταχέως ἔκκοψον αὐτόν». Αἰρετώτερον ἑτεροφθάλμῳ βασιλεία Θεοῦ, ἢ
ὀλοκλήρῳ τὸ πῦρ. Κἂν χεῖρ, κἂν πούς, κἂν ἡ ψυχὴ, μίσησον αὐτήν.
Ἄν γὰρ ἐνταῦθα ἀπόληται ὑπὲρ Χριστοῦ, ἐκεῖ ζωογονήσεται.

κε'. Ταύτης δὲ ὁμοίως ἔχεται τῆς γνώμης καὶ τὸ ἐπόμενον. Νῦν δὲ
15 ἐν τῷ καιρῷ τούτῳ ἀγροὺς καὶ χρήματα καὶ οἰκίας καὶ ἀδελφοὺς ἔχειν
μετὰ διωγμῶν. Οὔτε γὰρ ἀχρημάτους, οὔτε ἀνεστίους, οὔτε ἀναδέλ-
φους ἐπὶ τὴν ζωὴν καλεῖ, ἐπεὶ καὶ πλουσίους κέκληκεν, ἀλλ' ὃν τρόπον
προειρήκαμεν, καὶ ἀδελφοὺς κατὰ ταῦτόν, ὥσπερ Πέτρον μετὰ
Ἀνδρέου καὶ Ἰάκωβον μετὰ Ἰωάννου, τοὺς Ζεβεδαίου παῖδας, ἀλλ'
20 ὁμοιοῦντας ἀλλήλοις τε καὶ Χριστῷ. Τὸ δὲ «μετὰ διωγμῶν» ταῦτα
ἕκαστα ἔχειν ἀποδοκιμάζει· διωγμὸς δὲ ὁ μὲν τις ἔξωθεν περιγίνεται
τῶν ἀνθρώπων ἢ δι' ἔχθραν ἢ διὰ φθόνον ἢ διὰ φιλοκέρδειαν ἢ κατ'
ἐνέργειαν διαβολικὴν τοὺς πιστοὺς ἐλαυνόντων, ὁ δὲ χαλεπώτατος
ἐνδοθέν ἐστὶ διωγμὸς, ἐξ αὐτῆς ἐκάστῳ τῆς ψυχῆς προπεμπόμενος,
25 λυμαινομένης ὑπὸ ἐπιθυμιῶν ἀθέων καὶ ἡδονῶν ποικίλων καὶ φαύ-
λων ἐλπίδων καὶ φθαρτικῶν ὄνειροπολημάτων· ὅταν, αἰεὶ τῶν πλειό-
νων ὀρεγομένη καὶ λυσοῦσα ὑπὸ ἀγρίων ἐρώτων καὶ φλεγομένη,
καθάπερ κέντροις ἢ μύψι τοῖς προσκειμένοις αὐτῇ πάθεισιν, ἐξαι-
μάσσηται πρὸς σπουδὰς μανιώδεις καὶ ζωῆς ἀπόγνωσιν καὶ Θεοῦ
30 καταφρόνησιν. Οὗτος ὁ διωγμὸς βαρύτερος καὶ χαλεπώτερος, ἐνδο-
θεν ὀρμώμενος, αἰεὶ συνών, ὃν οὐδὲ ἐκφυγεῖν ὁ διωκόμενος δύναται·

νιων μαθημάτων. Γιὰ χάρη σου πάλεψα μὲ τὸ θάνατο καὶ ξεπλήρωσα τὸ θάνατό σου, πὺν ἦταν χρέος σου γιὰ τὰ προηγούμενα ἁμαρτήματά σου καὶ τὴν ἀπιστία σου στὸν Θεό. "Ὅταν ἀκούσεις αὐτοὺς τοὺς λόγους ἀπὸ τὸ ἓνα καὶ τὸ ἄλλο μέρος, γίνε δικαστὴς γιὰ χάρη τοῦ ἑαυτοῦ σου καὶ βγάλε ἀπόφαση γιὰ τὴ σωτηρία σου. Κι εἴτε εἶναι ἀδελφός σου εἴτε παιδί σου εἴτε γυναῖκα σου εἴτε ὅποιοσδήποτε πὺν σου λέει παρόμοια πράγματα, ὁ νικητὴς πρὸς ὅλους ἄς εἶναι ὁ Χριστός· γιὰτὶ ἀγωνίζεται γιὰ χάρη σου.

24. Μπορεῖς νὰ νικήσεις τὰ χρήματα; Ἐποκρίσου· Ναι, καὶ ὁ Χριστός δὲν μοῦ ἀπαγορεύει τὴν περιουσία, ὁ Κύριος δὲν φθονεῖ. Βλέπεις ὅτι αὐτὰ σὲ νικοῦν καὶ σὲ ἀνατρέπουν; Ἐφησέ τα, πέταξέ τα, μίσησέ τα, ἀρνήσου τα, φύγε. «Κι ἂν τὸ δεξί σου μάτι σὲ σκανδαλίζει, νὰ τὸ βγάλεις γρήγορα»⁴⁵. Εἶναι προτιμότερη γιὰ τὸν μονόφθαλμο ἢ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, παρὰ ἢ φωτιά γιὰ ἐκεῖνον πὺν ἔχει καὶ τὰ δυὸ του μάτια. Κι ἂν σὲ σκανδαλίζει τὸ χέρι ἢ τὸ πόδι ἢ ἡ ψυχὴ, μίσησέ την. Γιὰτὶ, ἂν ἐδῶ χαθεῖ γιὰ τὸν Χριστό, ἐκεῖ θὰ σωθεῖ.

25. Μ' αὐτὸ τὸ νόημα συνδέεται καὶ τὸ ἐπόμενο· «Τώρα σ' αὐτὸν τὸν καιρὸ θὰ ἔχει χωράφια καὶ χρήματα καὶ σπίτια καὶ ἀδελφοὺς μέσα σὲ διωγμούς»⁴⁶. Οὔτε βέβαια μᾶς καλεῖ στὴ ζωὴ χωρὶς χρήματα, χωρὶς στέγη, χωρὶς ἀδελφοὺς, ἐπειδὴ καὶ πλούσιους μᾶς ὀνόμασε, ἀλλὰ μὲ τὸν τρόπο πὺν εἶπαμε, κατὰ τὸν ὅποιο καὶ ἀδελφοὺς μᾶς εἶπε, ὅπως τὸν Πέτρο μὲ τὸν Ἄνδρέα καὶ τὸν Ἰάκωβο μὲ τὸν Ἰωάννη, τοὺς γιούς τοῦ Ζεβεδαίου, μὲ κοινὸ ὅμως μεταξύ τους καὶ μὲ τὸν Χριστὸ φρόνημα. Ἐνῶ τὸ « μέσα σὲ διωγμούς» ἀποδοκιμάζει τὸ νὰ ἔχει κανεὶς καθένα ἀπὸ αὐτὰ. Ὁ ἓνας διωγμὸς γίνεται ἐξωτερικά, ὅταν οἱ ἄνθρωποι ἢ ἀπὸ ἔχθρα ἢ ἀπὸ φθόνο ἢ ἀπὸ ἐπιθυμία κέρδους ἢ μὲ κάποια διαβολικὴ ἐνέργεια καταδιώκουν τοὺς πιστοὺς. Ὁ βαρύτερος ὅμως διωγμὸς εἶναι στὸ ἐσωτερικό, πὺν ἐξαπολύεται ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν ψυχὴ τοῦ καθενός, πὺν τὴ βλέπουν ἄθεες ἐπιθυμίες, ἡδονὲς ποικίλες, φαῦλες ἐλπίδες καὶ φθαρτικὲς ὄνειροπολήσεις, ὅταν, ἐπιθυμώντας πάντοτε τὸ περισσότερο καὶ λυσσώντας κι ἀνάβοντας ἀπὸ ἄγριους ἔρωτες, ματώνεται, σὰ νὰ τὴν τρυποῦν καρφιά καὶ βούκεντρα, ἀπὸ τὰ πάθη πὺν τὴν ταλαιπωροῦν καὶ τὴ σπρώχνουν σὲ μανιώδεις ἐπιδιώξεις, ἀπόγνωση τῆς ζωῆς, καὶ καταφρόνηση τοῦ Θεοῦ. Αὐτὸς ὁ διωγμὸς εἶναι ὁ πιὸ βαρὺς καὶ ὁ πιὸ πικρὸς, πὺν ξεκινᾷ ἀπὸ μέσα μας, καὶ πὺν δὲν παύει ποτέ, καὶ πὺν ὅποιος καταδιώκεται δὲν μπορεῖ νὰ τὸν ἀποφύγει· γιὰτὶ τὸν ἐχθρὸ

τὸν γὰρ ἐχθρὸν ἐν ἑαυτῷ περιάγει πανταχοῦ. Οὕτω καὶ πύρωσις, ἣ
 μὲν ἔξωθεν προσπίπτουσα δοκιμασίαν κατεργάζεται, ἣ δὲ ἔνδοθεν
 θάνατον διαπράσσειται, καὶ πόλεμος ὁ μὲν ἐπακτὸς ραδίως καταλύε-
 ται, ὁ δὲ ἐν τῇ ψυχῇ μέχρι θανάτου παραμετρεῖται. Μετὰ διωγμοῦ τοι-
 5 ούτου πλοῦτον ἂν ἔχῃς τὸν αἰσθητὸν κἂν ἀδελφούς τοὺς πρὸς αἴ-
 ματος καὶ τὰ ἄλλα ἐνέχυρα, κατάλιπε τὴν τούτων παγκτησίαν τὴν ἐπὶ
 κακῷ, εἰρήνην σεαυτῷ παράσχε, ἐλευθερώθητι διωγμοῦ μακροῦ,
 ἀποστράφηθι πρὸς τὸ εὐαγγέλιον ἀπ' ἐκείνων, ἐλοῦ τὸν Σωτῆρα πρὸ
 πάντων, τὸν τῆς σῆς συνήγορον καὶ παράκλητον ψυχῆς, τὸν τῆς ἀπει-
 10 ρου πρῦτανιν ζωῆς. «Τὰ γὰρ βλεπόμενα πρόσκαιρα, τὰ δὲ μὴ βλεπό-
 μενα αἰώνια». Καὶ ἐν μὲν τῷ παρόντι χρόνῳ ὠκύμορα καὶ ἀδέδαια, ἐν
 δὲ τῷ ἐρχομένῳ ζωὴ ἐστὶν αἰώνιος.

κς. «Ἔσονται οἱ πρῶτοι ἔσχατοι καὶ οἱ ἔσχατοι πρῶτοι». Τοῦτο
 πολύχουν μὲν ἐστὶ κατὰ τὴν ὑπόνοιαν καὶ τὸν σαφηνισμόν, οὐ μὴν ἔν
 15 γε τῷ παρόντι τὴν ζήτησιν ἀπαιτεῖ. Οὐ γὰρ μόνον ρέπει πρὸς τοὺς
 πολυκτῆμονας, ἀλλ' ἀπλῶς πρὸς ἅπαντας ἀνθρώπους τοὺς πίστευ
 καθάπαξ ἑαυτοὺς ἐπιδιδόντας. Ὡστε τοῦτο μὲν ἀνακείσθω τὰ νῦν. Τὸ
 δὲ γε προκείμενον ἡμῖν, οἶμαι, μηδέν τι ἐνδεέστερον τῆς ἐπαγγελίας
 δεδειχθαι, ὅτι τοὺς πλουσίους οὐδένα τρόπον ὁ Σωτῆρ κατ' αὐτόν γε
 20 τὸν πλοῦτον καὶ τὴν περιβολὴν τῆς κτήσεως ἀποκέκλεικεν οὐδ' αὐτοῖς
 ἀποτετάφρευκε τὴν σωτηρίαν, εἴ γε δύναιντο καὶ βούλοιντο ὑποκύ-
 πτειν τοῦ Θεοῦ ταῖς ἐντολαῖς καὶ τῶν προσκαιρῶν προτιμῶεν τὴν
 ἑαυτῶν ζωὴν καὶ βλέποιν πρὸς τὸν Κύριον ἀτενεῖ τῷ βλέμματι, καθά-
 περ εἰς ἀγαθοῦ κυβερνήτου νεῦμα δεδορκότες, τί βούλεται, τί προ-
 25 στάσσει, τί σημαίνει, τί δίδωσι τοῖς αὐτοῦ ναύταις τὸ σύνθημα, ποῦ
 καὶ πόθεν τὸν ὄρμον ἐπαγγέλλεται. Τί γὰρ ἀδικεῖ τις, εἰ προσέχων τὴν
 γνώμην καὶ φειδόμενος πρὸ τῆς πίστεως, βίον ἱκανὸν συνελέξατο; ἢ
 καὶ τὸ τούτου μᾶλλον ἀνέγκλητον, εἰ εὐθύς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τοῦ τὴν τύ-
 χην νέμοντος εἰς οἶκον τοιούτων ἀνθρώπων εἰσφκίσθη καὶ γένος ἀμ-
 30 φιλαφές τοῖς χρήμασιν ἰσχυρὸν καὶ τῷ πλούτῳ κρατοῦν; Εἰ γὰρ διὰ τὴν
 ἀκούσιον ἐν πλούτῳ γένεσιν ἀπελήλαται ζωῆς, ἀδικεῖται μᾶλλον ὑπὸ
 τοῦ γειναμένου Θεοῦ, προσκαιροῦ μὲν ἡδυπαθείας κατηξιωμένος,
 αἰδίου δὲ ζωῆς ἀπεστερημένος. Τί δ' ὅλως πλοῦτον ἐχρῆν ἐκ γῆς ἀνα-

τόν περιφέρει μέσα του παντοῦ. Ἔτσι καὶ ἡ ἔξαψη καὶ ὁ ἔρεθισμὸς ποῦ ἔρχεται ἀπ' ἔξω φέρνει δοκιμασία, ἐνῶ ἡ ἀπὸ μέσα προξενεῖ θάνατο. Καὶ ὁ πόλεμος ποῦ σοῦ κηρύττουν ἔξωτερικὰ οἱ ἐχθροὶ ἀντιμετωπίζεται εὐκόλα, ἐνῶ αὐτὸς ποῦ διεξάγεται μέσα στὴν ψυχὴ ἐκτείνεται ὡς τὸ θάνατο. Μὲ τέτοιο διωγμὸ ἂν ἔχεις τὸν πλοῦτο τὸν ὑλικὸ καὶ τοὺς ἔξαιματος ἀδελφούς καὶ τὰ ἄλλα στοιχεῖα, ἄφησε ὅλο αὐτὸ τὸ πλῆθος τῶν κτημάτων ποῦ εἶναι γιὰ κακὸ, δῶσε στὸν ἑαυτὸ σου εἰρήνη, ἔλευθερώσου ἀπὸ τὸν μακρὸ διωγμὸ, στρέψε ἀπὸ αὐτοὺς στὸ Εὐαγγέλιο, ἀπὸ ὅλους διάλεξε τὸν Σωτήρα, τὸ συνήγορο καὶ παρηγορητὴ τῆς ψυχῆς, τὸν πρῶταν τῆς ἀπειρησ ζωῆς. Γιατὶ «ὅσα βλέπομε εἶναι πρόσκαιρα, ἐνῶ ὅσα δὲν βλέπομε αἰώνια»⁴⁷· καὶ τὰ πράγματα βέβαια τοῦ παρόντος χρόνου εἶναι σύντομα καὶ ἀβέβαια, ἐνῶ «στὸν μελλοντικὸ εἶναι ζωὴ αἰώνια»⁴⁸.

26. «Θὰ γίνουν οἱ πρῶτοι τελευταῖοι καὶ οἱ τελευταῖοι πρῶτοι»⁴⁹. Αὐτὴ ἡ ῥῆση κρύβει πλούσιο νόημα καὶ χρειάζεται πολλὴ ἐξήγηση, δὲν ἀπαιτεῖ ὅμως ἐξέταση γιὰ τὸ παρόν. Γιατὶ δὲν ἀφορᾷ μόνο σ' ὅσους ἔχουν πολλὰ κτήματα, ἀλλὰ ἀπευθύνεται σὲ ὅλους γενικὰ τοὺς ἀνθρώπους ποῦ παραδόθηκαν μιὰ γιὰ πάντα στὴν πίστη. Ὡστε αὐτὸ ἄς μείνει γιὰ τὴν ὥρα. Αὐτὸ ὅμως ποῦ ἔχομε μπροστὰ μας ἀποδείχθηκε, νομίζω, ὅτι εἶναι ὄχι κατώτερο ἀπὸ τὴν ὑπόσχεση, ὅτι δηλαδὴ ὁ Σωτήρας μὲ κανένα τρόπο δὲν ἀπέκλεισε τοὺς πλούσιους γιὰ τὸν ἴδιο τὸν πλοῦτο καὶ τὴν ἀπόκτηση τῆς περιουσίας, οὔτε τοὺς χώρισε μὲ τάφρο ἀπὸ τὴ σωτηρία, ἂν βέβαια θὰ μπορούσαν καὶ θὰ ἤθελαν νὰ ὑποκύπτουν σὲ ἐντολὲς τοῦ Θεοῦ καὶ νὰ προτιμοῦν τὴ δικὴ τους ζωὴ ἀπὸ τὰ πρόσκαιρα πράγματα καὶ νὰ στρέφουν τὸ βλέμμα τους ἀτενῶς πρὸς τὸν Κύριο, περιμένοντας κατὰ κάποιο τρόπο τὸ νεῦμα τοῦ ἀγαθοῦ κυβερνήτη, γιὰ νὰ δοῦν τί θέλει, τί προστάζει, τί φανερῶνει, τί σύνθημα δίνει στοὺς ναῦτες του, ποῦ καὶ ἀπὸ ποῦ θὰ μποῦν στὸ λιμάνι. Ποιὰ ἀδικία δηλαδὴ κάνει κάποιος ἂν πρὶν πιστέψει προσέχοντας τὴ γνώμη του καὶ κάνοντας οἰκονομία μάζεψε ἀρκετὸ βιός; Ἡ καὶ αὐτὸ, ποῦ εἶναι ἀκόμα πιὸ ἀθῶο, ἂν εὐθὺς ἀπὸ τὸν Θεὸ, ποῦ δίνει τὴν τύχη, μπῆκε σὲ σπῆτι τέτοιων ἀνθρώπων καὶ γενιὰ μὲ ἀφθονα χρήματα καὶ μὲ δύναμη χάρη στὸν πλοῦτο τους; Ἄν δηλαδὴ ἔξαιτίας τοῦ ὅτι γεννήθηκε, χωρὶς νὰ τὸ θέλει, μέσα στὰ πλούτη, ἐκδιώκετε ἀπὸ τὴ ζωὴ, ἀδικεῖται πιὸ πολὺ ἀπὸ τὸν δημιουργὸ του Θεοῦ, μὲ τὸ νὰ θεωρηθεῖ ἄξιος γιὰ μιὰ πρόσκαιρη ἡδυσπάθεια, καὶ νὰ στερηθεῖ ἔτσι τὴν αἰώνια ζωὴ. Καὶ τί χρειαζόταν νὰ

τεῖλαί ποτε, εἰ χορηγὸς καὶ πρόξενός ἐστι θανάτου; Ἄλλ', εἰ δύναται τις ἐνδοτέρω τῶν ὑπαρχόντων κάμπτειν τῆς ἐξουσίας καὶ μέτρια φρονεῖν καὶ σωφρονεῖν καὶ Θεὸν μόνον ζητεῖν καὶ Θεὸν ἀναπνεῖν καὶ Θεῷ συμπολιτεύεσθαι, πτωχὸς οὗτος παρέστηκε ταῖς ἐντολαῖς, ἐλεύθερος, ἀήττητος, ἄνοσος, ἄτρωτος ὑπὸ χρημάτων· εἰ δὲ μή, «θάπτον κάμηλος διὰ βελόνης εἰσελεύσεται, ἢ ὁ τοιοῦτος πλούσιος ἐπὶ τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ παρελεύσεται». Σημαινέτω μὲν οὖν τι καὶ ὑψηλότερον ἢ κάμηλος διὰ στενῆς ὁδοῦ καὶ τεθλυμένης φθάνουσα τὸν πλούσιον, ὅπερ ἐν τῇ περὶ ἀρχῶν καὶ θεολογίας ἐξηγήσει μυστήριον τοῦ

10 Σωτῆρος ὑπάρχει μαθεῖν.

κζ. Οὐ μὴν ἀλλὰ τό γε φαινόμενον πρῶτον καὶ δι' ὃ λέλεκται τῆς παραβολῆς παρεχέσθω. Διδασκέτω τοὺς εὐποροῦντας ὡς οὐκ ἀμελητέον τῆς ἑαυτῶν σωτηρίας ὡς ἤδη προκατεγνωσμένους, οὐδὲ καταποντιστέον αὐτὸν πάλιν τὸν πλοῦτον, οὐδὲ καταδικαστέον ὡς τῆς ζωῆς

15 ἐπίβουλον καὶ πολέμιον, ἀλλὰ μαθητέον τίνα τρόπον καὶ πῶς πλούτω χρηστέον καὶ τὴν ζωὴν κτητέον. Ἐπειδὴ γὰρ οὔτε ἐκ παντὸς ἀπόλλυται τις, ὅτι πλουτεῖ δεδιώς, οὔτε ἐκ παντὸς σώζεται θαρρῶν καὶ πιστεύων ὡς σωθήσεται, φέρε σκεπτέον ἦντινα τὴν ἐλπίδα αὐτοῖς ὁ Σωτῆρ ὑπογράφει, καὶ πῶς ἂν τὸ μὲν ἀνέλπιστον ἐχέγγυον γένοιτο, τὸ

20 δὲ ἐλπισθὲν εἰς κτῆσιν ἀφίκοιτο. Φησὶν οὖν ὁ διδάσκαλος, τίς ἢ μεγίστη τῶν ἐντολῶν ἠρωτημένος· «ἀγαπήσεις Κύριον τὸν Θεόν σου ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς σου καὶ ἐξ ὅλης τῆς δυνάμεώς σου», ταύτης μείζω μηδεμίαν ἐντολὴν εἶναι, καὶ μάλα εἰκότως. Καὶ γὰρ καὶ περὶ τοῦ πρώτου καὶ περὶ τοῦ μεγίστου παρήγγελλται, αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ Πατρὸς ἡ-

25 μῶν, δι' οὗ καὶ γέγονε καὶ ἔστι τὰ πάντα καὶ εἰς ὃν τὰ σωζόμενα πάλιν ἐπανέρχεται. Ὑπὸ τούτου τοίνυν προαγαπηθέντας καὶ τοῦ γενέσθαι τυχόντας οὐχ ὅσιον ἄλλο τι πρεσβύτερον ἄγειν καὶ τιμιώτερον, ἐκτίνοντας μόνην τὴν χάριν ταύτην μικρὰν ἐπὶ μεγίστοις, ἄλλο δὲ μηδοτιοῦν ἔχοντας ἀνευδεεῖ καὶ τελείῳ Θεῷ πρὸς ἀμοιβὴν ἐπινοῆσαι,

30 αὐτῷ δὲ τῷ ἀγαπᾶν τὸν πατέρα εἰς οἰκείαν ἰσχὺν καὶ δύναμιν, ἀφθαρ-

ἐμφανιστεῖ ὁ πλοῦτος στή γῆ, ἄν εἶναι χορηγός καί πρόξενος τοῦ θανάτου; Ἄλλά, ἄν μπορεῖ κανεῖς νά στρέψει τήν ψυχή του στήν ἐσωτερική δύναμη τῶν ὑπαρχόντων, καί νά δείξει μετριοφροσύνη καί σωφροσύνη καί νά ζητεῖ τόν Θεό μόνο κι ὁ Θεός νά εἶναι ἡ ἀναπνοή του καί νά ζεῖ μαζί μέ τόν Θεό, αὐτός ὑπηρετεῖ φτωχός τις ἐντολές, ἐλεύθερος, ἀήττητος, χωρίς νόσο, ἀπλήγωτος ἀπό τὰ χρήματα. Ἄν ὄχι, «εὐκολότερα θά περάσει τὸ καραδόσχοινο ἀπό τήν τρυπά τῆς βελόνας, παρὰ αὐτός ὁ πλούσιος στή βασιλεία τῶν οὐρανῶν»⁵⁰. Ἄς θεωρηθεῖ ἡ καμήλα ὅτι δηλώνει καί κάτι ὑψηλότερο, προφταίνοντας τόν πλούσιο ἀπό τὸ στενὸ καί θλιμμένο δρόμο, πράγμα πού δηλώνει τὸ μυστήριο τοῦ Σωτήρα, τὸ ὁποῖο μποροῦμε νά τὸ πληροφορηθοῦμε στήν ἐξήγηση περὶ τῶν ἀρχῶν καί τῆς θεολογίας.

27. Ἄς ἐξετάσουμε ὁμως πρῶτα τὸ φαινομενικὸ μέρος τῆς παραβολῆς καί τὸν λόγο γιὰ τὸν ὁποῖο ἔχει λεχθεῖ. Ἄς διδάσκει τοὺς πλούσιους, ὅτι δὲν πρέπει ν' ἀμελοῦν γιὰ τὴ σωτηρία τους, ἐπειδὴ τάχα ἔχουν ἤδη καταδικαστεῖ ἀπὸ τὴν ἀρχή, οὔτε πάλι ὁ πλοῦτος πρέπει νά καταποντιστεῖ οὔτε νά καταδικαστεῖ, ἐπειδὴ ἐπιβουλεύεται καί μάχεται τὴ ζωὴ, ἀλλὰ πρέπει νά μάθουμε πῶς καί μέ ποιὸ τρόπο πρέπει νά χρησιμοποιήσουμε τὸν πλοῦτο καί ν' ἀποκτήσουμε τὴ ζωὴ. Ἐπειδὴ δηλαδή οὔτε ὀλότελα χάνεται κανένας ἀπὸ τὸ φόβο ὅτι πλουτεῖ, οὔτε ὅπωςδήποτε σώζεται ἔχοντας τὸ θάρρος καί τὴν ἐλπίδα πῶς θά σωθεῖ, ἄς σκεφτοῦμε ποιὰ ἐλπίδα τους ἐνδυναμῶνει ὁ Σωτήρας καί πῶς τὸ ἀνέλπιστο θά γίνει φερέγγυο, κι αὐτὸ πού ἐλπίζεται θ' ἀποκτηθεῖ. Λέει λοιπὸν ὁ διδάσκαλος ὅταν ρωτήθηκε ποιὰ εἶναι ἡ μέγιστη ἐντολή· «ν' ἀγαπήσεις τὸν Κύριο καί Θεό σου μέ ὅλη σου τὴν ψυχὴ καί ὅλη σου τὴ δύναμη»⁵¹. Ἀπὸ αὐτὴν δὲν ὑπάρχει μεγαλύτερη ἐντολή καί πολὺ φυσικά. Γιατὶ καί γιὰ τὸ πρῶτο καί γιὰ τὸ μέγιστο δόθηκε ἐντολή τοῦ ἴδιου τοῦ Θεοῦ Πατέρα μας, ἀπὸ τὸν ὁποῖο ἔγιναν καί ὑπάρχουν τὰ πάντα καί στὸν ὁποῖο ἐπανέρχονται πάλι αὐτὰ πού σώζονται. Ἀφοῦ λοιπὸν ἀπὸ αὐτὸν ἔχομε ἀγαπηθεῖ ἀπὸ παλιὰ καί μᾶς ἔλαχε ἡ ὑπαρξη, δὲν εἶναι ἐπιτρεπτὸ νά θεωροῦμε ἄλλο σεβαστότερο καί πιὸ τιμημένο, πληρώνοντας αὐτὴ μόνο τὴ μικρὴ χάρη γιὰ τὰ μέγιστα δῶρα καί μὴ ἔχοντας τίποτε ἄλλο ἀπολύτως νά ἐπινοήσουμε γιὰ ἀμοιβὴ στὸν τέλειο καί δίχως καμμιά ἀνάγκη Θεό, ἀλλὰ μέ τὴν ἴδια τὴν ἀγάπη μας πρὸς τὸν Πατέρα γιὰ δική μας ἰσχὺ καί δύναμη, καί κερδίζοντας τὴν ἀφθαρσία.

σίαν κομιζομένους. Ὅσον γὰρ ἀγαπᾶ τις Θεόν, τοσούτω καὶ πλεόν ἐνδοτέρω τοῦ Θεοῦ παραδύεται.

κη'. Δευτέραν δὲ τάξει καὶ οὐδέν τι μικροτέραν ταύτης εἶναι λέγει τό· «ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν»· οὐκοῦν τὸν Θεὸν ὑπὲρ
5 σεαυτόν. Πυνθανομένου δὲ τοῦ προσδιαλεγομένου, «τίς ἐστὶ μου πλησίον;» οὐ τὸν αὐτὸν τρόπον Ἰουδαίοις προωρίσατο τὸν πρὸς αἵματος, οὐδὲ τὸν πολίτην, οὐδὲ τὸν προσήλυτον, οὐδὲ τὸν ὁμοίως περιτετημημένον, οὐδὲ τὸν ἐνὶ καὶ ταύτῳ νόμῳ χρώμενον, ἀλλὰ ἄνωθεν καταβαίνοντα ἀπὸ Ἱερουσαλήμ ἄγει τῷ λόγῳ τινὰ εἰς Ἱεριχώ, καὶ τοῦτον δείκνυ-
10 σιν ὑπὸ ληστῶν συγκεκεντημένον, ἐρριμμένον ἡμιθνήτα ἐπὶ τῆς ὁδοῦ, ὑπὸ ἱερέως παροδευόμενον, ὑπὸ Λευίτου παρορῶμενον, ὑπὸ δὲ τοῦ Σαμαρείτου τοῦ ἐξωνειδισμένου καὶ ἀφωρισμένου κατελεούμενον, ὃς οὐχὶ κατὰ τύχην ὡς ἐκεῖνοι παρῆλθεν, ἀλλ' ἦκε συνεσκευασμένος ὧν ὁ κινδυνεύων ἐδεῖτο, οἶον ἔλαιον, ἐπιδέσμους, κτῆνος, μισθὸν τῷ παν-
15 δοχεῖ, τὸν μὲν ἤδη διδόμενον, τὸν δὲ προσυπισχνούμενον. «Τίς», ἔφη, «τούτων γέγονε πλησίον τῷ τὰ δεινὰ παθόντι;». Τοῦ δὲ ἀποκριναμένου, ὅτι «ὁ τὸν ἔλεον πρὸς αὐτὸν ἐπιδειξάμενος, Καὶ σὺ τοίνυν πορευθεὶς οὕτω ποίει», ὡς τῆς ἀγάπης βλαστανούσης εὐποιίαν.

κθ'. Ἐν ἀμφοτέραις μὲν οὖν ταῖς ἐντολαῖς ἀγάπην εἰσηγεῖται,
20 τάξει δ' αὐτὴν διήρηκε. Καὶ ὅπου μὲν τὰ πρωτεῖα τῆς ἀγάπης ἀνάπτει τῷ Θεῷ, ὅπου δὲ τὰ δευτερεῖα νέμει τῷ πλησίον. Τίς δ' ἂν ἄλλος οὗτος εἶη πλην αὐτοῦ ὁ Σωτῆρ; ἢ τίς μᾶλλον ἡμᾶς ἐλέησας ἐκείνου, τοὺς ὑπὸ τῶν κοσμοκρατόρων τοῦ σκότους ὀλίγου τεθανατωμένους τοῖς πολλοῖς τραύμασι, φόβοις, ἐπιθυμίαις, ὀργαῖς, λύπαις, ἀπάταις, ἡδοναῖς;
25 Τούτων δὲ τῶν τραυμάτων μόνος ἰατρὸς Ἰησοῦς, ἐκκόπτων ἄρδην τὰ πάθη πρόρριζα, οὐχ ὥσπερ ὁ νόμος ψιλὰ τὰ ἀποτελέσματα, τοὺς καρπούς τῶν πονηρῶν φυτῶν, ἀλλὰ τὴν ἀξίνην τὴν ἑαυτοῦ πρὸς τὰς ρίζας τῆς κακίας προσαγαγών. Οὗτος ὁ τὸν οἶνον, τὸ αἷμα τῆς ἀμπέλου τῆς Δαβὶδ, ἐκχέας ἡμῶν ἐπὶ τὰς τετρωμένας ψυχάς, οὗτος ὁ τὸ ἔλαιον,
30 τὸν ἐκ σπλάγχχνων πατρὸς ἔλεον, προσενεγκὼν καὶ ἐπιδαψιλευόμενος, οὗτος ὁ τοὺς τῆς ὑγείας καὶ σωτηρίας δεσμούς ἀλύτους ἐπιδείξας, ἀ-

Γιατί, όσο πιο πολύ αγαπά κανείς τον Θεό, τόσο περισσότερο και πιο βαθιά εισχωρεί μέσα στον Θεό.

28. Δεύτερη στη σειρά, αλλά καθόλου μικρότερη από την προηγούμενη, λέει ότι είναι η εντολή, «Ν' αγαπήσεις τον πλησίον σου όπως τον εαυτό σου»⁵². Τον Θεό έπομένως πάνω από τον εαυτό σου. Κι όταν ρώτησε ο συνομιλητής του, «Ποιός είναι ο πλησίον;»⁵³, δέν όρισε με τον ίδιο τρόπο με τους Ίουδαίους ως πλησίον αυτόν που είχε το ίδιο αίμα, ούτε τον συμπολίτη, ούτε αυτόν που ήρθε από άλλο, ούτε αυτόν που είχε κάνει επίσης περιτομή, ούτε κι αυτόν που δεχόταν τον ίδιο νόμο, άλλ' αναφέρει κάποιον που κατεβαίνει πάνω από την Ίερουσαλήμ στην Ίεριχώ κι αυτόν τον παρουσιάζει κακοποιημένο από ληστές, ριγμένο μισοπεθαμένο στο δρόμο, που τον προσπερνά ο ιερέας και που κάνει πως δέν τον βλέπει ο Λευίτης, που τον εϋσπλαχνίζεται όμως ο κατηγορημένος και χωρισμένος από τους Ίουδαίους Σαμαρείτης, ο οποίος δέν πέρασε από εκεί στην τύχη, όπως οι προηγούμενοι, αλλά έφτασε έφοδιασμένος με όσα χρειάζονταν για τον άνθρωπο που κινδύνευε, όπως κρασί, λάδι, επιδέσμους, υποζύγιο, αμοιβή για τον ξενοδόχο, που ένα μέρος αυτής το δίνει άμέσως και υπόσχεται το επιπλέον. Και ρωτά τί: «Ποιός από αυτούς έγινε πλησίον στον κακοπαθημένο άνθρωπο;». Κι όταν ο συνομιλητής του είπε, «αυτός που έδειξε εϋσπλαχνία σ' αυτόν», του λέει: «Πήγαινε λοιπόν και έσύ και πρῶξε το ίδιο»⁵⁴. Γιατί από την αγάπη βλαστάνουν τα καλά έργα.

29. Και με τις δυο εντολές λοιπόν διδάσκει την αγάπη, αλλά τη χώρισε κατά τη σειρά. Κι άλλου αποδίδει τα πρωτεία της αγάπης στον Θεό, ενώ άλλο το δεύτερο βραβεΐο στον πλησίον. Και ποιός άλλος μπορεί να είναι αυτός, παρά ο ίδιος ο Σωτήρας; "Η ποιός είναι αυτός που μάς σπλαχνίστηκε περισσότερο από εκείνον, ενώ μάς είχαν σχεδόν πεθάνει οι κοσμοκράτορες του σκότους από τα πολλά τραύματα, τις απειλές, τις επιθυμίες, τις όργες, τις λύπες, τις απάτες, τις ήδονές; Τών τραυμάτων αυτών μοναδικός γιατρός είναι ο Ίησοϋς, που κόβει τα πάθη όλοσχερῶς από τη ρίζα, όχι όπως ο νόμος που κόβει τα ψιλὰ άποτελέσματα, τους καρπούς των πονηρῶν φυτῶν, αλλά καταφέρει το τσεκούρι του στις ρίζες της κακίας. Αυτός είναι που έχυσε τον οίνο, το αίμα από το άμπέλι του Δαβίδ, πάνω στις πληγωμένες ψυχές μας, αυτός που έφερε το έλεος από τα σπλάχνα του Πνεύματος και το χρησιμοποίησε με άφθονία. Αυτός είναι που έδειξε άδιάλυτους τους

γάπην, πίστιν, ἐλπίδα, οὗτος ὁ διακονεῖν ἀγγέλους καὶ ἀρχὰς καὶ ἐξουσίας ἡμῖν ἐπιτάξας ἐπὶ μεγάλῳ μισθῷ, διότι καὶ αὐτοὶ ἐλευθερωθήσονται ἀπὸ τῆς ματαιότητος τοῦ κόσμου παρὰ τὴν ἀποκάλυψιν τῆς δόξης τῶν υἱῶν τοῦ Θεοῦ. Τοῦτον οὖν ἀγαπᾶν ἴσα χρὴ τῷ Θεῷ. Ἄγαπᾶ δὲ Χριστὸν Ἰησοῦν ὁ τὸ θέλημα αὐτοῦ ποιῶν καὶ φυλάσσων αὐτοῦ τὰς ἐντολάς «Οὐ γὰρ πᾶς ὁ λέγων μοι, Κύριε Κύριε, εἰσελεύσεται εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, ἀλλ' ὁ ποιῶν τὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς μου». Καί· «Τί με λέγετε, Κύριε Κύριε, καὶ οὐ ποιεῖτε ἃ λέγω;» καὶ «Ἔμεῖς μακάριοι οἱ ὁρῶντες καὶ ἀκούοντες, ἃ μῆτε δίκαιοι, μῆτε
10 προφήται», ἐὰν ποιῆτε ἃ λέγω.

λ'. Πρῶτος μὲν οὖν οὗτός ἐστιν ὁ Χριστὸν ἀγαπῶν, δεύτερος δὲ ὁ τοὺς ἐκείνῳ πεπιστευκότας τιμῶν καὶ περιέπων. Ὁ γὰρ ἂν τις εἰς μαθητὴν ἐργάσῃται, τοῦτο εἰς ἑαυτὸν ὁ Κύριος ἐκδέχεται καὶ πᾶν ἑαυτοῦ ποιεῖται. «Δεῦτε, οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου. Ἐπεινάσα γάρ, καὶ ἐδώκατέ μοι φαγεῖν· ἐδίψησα, καὶ ἐδώκατέ μοι πιεῖν· καὶ ξένος ἦμην, καὶ συνηγάγετέ με· γυμνὸς ἦμην, καὶ ἐνεδύσατέ με· ἡσθένησα, καὶ ἐπεσκεψασθέ με· ἐν φυλακῇ ἦμην, καὶ ἤλθετε πρὸς με. Τότε ἀποκριθήσονται αὐτῷ οἱ δίκαιοι λέγοντες· Κύριε, πότε σε
20 εἶδομεν πεινῶντα καὶ ἐθρέψαμεν, ἢ διψῶντα καὶ ἐποτίσαμεν; Πότε δὲ εἶδομέν σε ξένον καὶ συνηγάγομεν, ἢ γυμνὸν καὶ περιεβάλομεν; Ἡ πότε σε εἶδομεν ἀσθενοῦντα καὶ ἐπεσκεψάμεθα, ἢ ἐν φυλακῇ καὶ ἤλθομεν πρὸς σέ; Ἀποκριθεὶς ὁ βασιλεὺς ἐρεῖ αὐτοῖς· Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ἐφ' ὅσον ἐποιήσατε ἐνὶ τούτων τῶν ἀδελφῶν μου τῶν ἐλαχίστων,
25 ἐμοὶ ἐποιήσατε». Πάλιν ἐκ τῶν ἐναντίων πρὸς τοὺς ταῦτα μὴ παρᾶσχόντας αὐτοῖς εἰς τὸ πῦρ ἐμβάλλει τὸ αἰώνιον ὡς αὐτῷ μὴ παρᾶσχηκότας· «Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ἐφ' ὅσον οὐκ ἐποιήσατε ἐνὶ τούτων τῶν ἐλαχίστων, οὐδὲ ἐμοὶ ἐποιήσατε». Καὶ ἀλλαχοῦ· «Ὁ ὑμᾶς δεχόμενος, ἐμὲ δέχεται· ὁ ὑμᾶς μὴ δεχόμενος, ἐμὲ ἀθετεῖ».

30 λαί. Τούτους καὶ τέκνα καὶ παιδιὰ καὶ νήπια καὶ φίλους ὀνομάζει, καὶ μικροὺς ἐνθάδε ὡς πρὸς τὸ μέλλον ἄνω μέγεθος αὐτῶν· «Μὴ καταφρονήσητε», λέγων, «ἐνὸς τῶν μικρῶν τούτων· τούτων γὰρ οἱ ἄγγε-

δεσμούς τῆς ὑγείας καὶ τῆς σωτηρίας, τὴν ἀγάπη, τὴν πίστη, τὴν ἐλπίδα. Αὐτὸς εἶναι πὺν ἔδωσε στὴν διάθεσή μας ἀγγέλους καὶ ἀρχές καὶ ἐξουσίες νὰ μᾶς διακονοῦν μὲ ἀμοιρῆ μεγάλη, γιὰτι κι αὐτοὶ θὰ ἐλευθερωθοῦν ἀπὸ τὴ ματαιότητα τοῦ κόσμου μὲ τὴν ἀποκάλυψη τῆς δόξας τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. Αὐτὸν λοιπὸν πρέπει νὰ τὸν ἀγαπᾶμε ἴσα μὲ τὸν Θεό. Καὶ ἀγαπᾶ τὸν Ἰησοῦ Χριστὸ ὅποιος κάνει τὸ θέλημά του καὶ φυλάει τὶς ἐντολές του· γιὰτι λέει· «Δὲν θὰ εἰσέλθει στὴ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ὅποιος μὲ λέει, Κύριε, Κύριε, ἀλλὰ ὅποιος ἐκτελεῖ τὸ θέλημα τοῦ Πατέρα μου»⁵⁵. Καὶ· «Γιὰτι μὲ λέτε, Κύριε, Κύριε καὶ δὲν κάνετε αὐτὰ πὺν σᾶς λέγω;»⁵⁶· καὶ ἀκόμα· «Μακάριοι θὰ εἴστε σεῖς πὺν βλέπετε καὶ ἀκοῦτε ἐκεῖνα πὺν οὔτε οἱ δίκαιοι οὔτε οἱ προφῆτες εἶδαν καὶ ἄκουσαν»⁵⁷, ἂν κάνετε ὅσα σᾶς λέγω.

30. Πρῶτος λοιπὸν εἶναι αὐτὸς πὺν ἀγαπᾶ τὸν Χριστό, καὶ δεύτερος αὐτὸς πὺν τιμᾶ καὶ φροντίζει ὅσους πίστεψαν σ' ἐκεῖνον. Γιὰτι, ὅ,τι κάνει κανεῖς σ' ἓνα μαθητὴ του, αὐτὸ τὸ ἀποδέχεται ὁ Χριστὸς γιὰ τὸν ἑαυτὸ του καὶ τὸ κάνει ὅλο δικό του· γιὰτι λέει· «Ἐλᾶτε οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατέρα μου, κληρονομηστε τὴ βασιλεία πὺν ἔχει ἐτοιμαστῆ γιὰ σᾶς ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τοῦ κόσμου. Πείνασα, καὶ μοῦ δώσατε νὰ φάω· δίψασα, καὶ μοῦ δώσατε νὰ πιῶ· ἤμουν ξένος, καὶ μὲ περιμαζέψατε· ἤμουν γυμνός, καὶ μὲ ντύσατε· ἀρρώστησα, καὶ μὲ ἐπισκεφθήκατε· ἤμουν στὴν φυλακῆ, κι ἤρθατε νὰ μὲ δεῖτε. Θὰ τοῦ ἀποκριθοῦν τότε οἱ δίκαιοι καὶ θὰ ποῦν· Κύριε, πότε σὲ εἶδαμε νὰ πεινᾶς καὶ σοῦ δώσαμε φαγητό, ἢ νὰ διψᾶς καὶ σοῦ δώσαμε νερό; Πότε σὲ εἶδαμε ξένο καὶ σὲ μαζέψαμε ἢ γυμνὸ καὶ σὲ ντύσαμε; ἢ πότε σὲ εἶδαμε ἀρρωστο καὶ σὲ ἐπισκεφθήκαμε ἢ στὴ φυλακῆ κι ἤρθαμε σ' ἐσένα; Ὁ Βασιλιάς θ' ἀποκριθεῖ τότε καὶ θὰ πεῖ· Ἀλήθεια σᾶς λέγω· ἐφόσον τὰ κάνατε αὐτὰ σὲ ἓναν ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς ἀδελφούς μου τοὺς ἀσήμαντους, τὸ κάνατε σ' ἐμένα»⁵⁸. Καὶ πάλι ἀπὸ τοὺς ἀντίθετους, πὺν δὲν ἔδωσαν σ' αὐτοὺς, θὰ τοὺς ρίξει στὴν αἰώνια φωτιᾶ, ἐπειδὴ δὲν πρόσφεραν σ' αὐτοὺς, λέγοντας· «Ἀλήθεια σᾶς λέγω· ἐφόσον δὲν τὰ κάνατε αὐτὰ σὲ κάποιον ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς ἀσήμαντους, οὔτε σὲ μένα τὰ κάνατε»⁵⁹. Καὶ σὲ ἄλλο σημεῖο· «Ὅποιος δέχεται ἐσᾶς, δέχεται ἐμένα, κι ὅποιος δὲν δέχεται ἐσᾶς, περιφρονεῖ ἐμένα»⁶⁰.

31. Αὐτοὺς τοὺς ἀποκαλεῖ καὶ τέκνα καὶ παιδιὰ καὶ νήπια καὶ φίλους καὶ μικροὺς ἐδῶ, σὲ σχέσει μὲ τὸ μελλοντικὸ μέγεθός τους στὸν οὐρανό, λέγοντας· «Μὴν περιφρονήσετε ἓνα ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς μικροὺς·

λοι διὰ παντός βλέπουσι τὸ πρόσωπον τοῦ Πατρός μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς». Καὶ ἐτέρωθι· «Μὴ φοβεῖσθε, τὸ μικρὸν ποῖμνιον ὑμῖν γὰρ εὐδόκησεν ὁ Πατὴρ παραδοῦναι τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν». Κατὰ τὰ αὐτὰ καὶ τοῦ μεγίστου ἐν γεννητοῖς γυναικῶν Ἰωάννου τὸν ἐλάχιστον
 5 ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν, τουτέστι τὸν ἑαυτοῦ μαθητὴν, εἶναι μείζω λέγει. Καὶ πάλιν· «Ὁ δεχόμενος δίκαιον ἢ προφήτην εἰς ὄνομα δικαίου ἢ προφήτου, τὸν ἐκείνων μισθὸν λήψεται· ὁ δὲ μαθητὴν ποτίσας εἰς ὄνομα μαθητοῦ ποτήριον ψυχροῦ ὕδατος, τὸν μισθὸν οὐκ ἀπολέσει». Οὐκοῦν οὗτος μόνος ὁ μισθὸς οὐκ ἀπολλύμενός ἐστι. Καὶ
 10 αὐθις· «Ποιήσατε ἑαυτοῖς φίλους ἐκ τοῦ μαμωνᾶ τῆς ἀδικίας, ἵνα, ὅταν ἐκλίπῃ, δέξωνται ὑμᾶς εἰς τὰς αἰωνίους σκηνάς». Φύσει μὲν ἄπασαν κτῆσιν, ἣν αὐτός τις ἐφ' ἑαυτοῦ κέκτηται ὡς ἰδίαν οὔσαν καὶ οὐκ εἰς κοινὸν τοῖς δεομένοις κατατίθῃσιν, ἀδικον οὔσαν ἀποφαίνων, ἐκ δὲ ταύτης τῆς ἀδικίας ἐνὸν καὶ πρᾶγμα δίκαιον ἐργάσασθαι καὶ
 15 σωτήριον, ἀναπαῦσαί τινα τῶν ἐχόντων αἰώνιον σκηνήν παρὰ τῷ Πατρὶ. Ὅρα πρῶτον μὲν ὡς οὐκ ἀπαιτεῖσθαί σε κεκέλευκεν, οὐδὲ ἐνοχλεῖσθαι περιμένειν, ἀλλὰ αὐτὸν ζητεῖν τοὺς εὖ πεισομένους ἀξιούς τε ὄντας τοῦ Σωτῆρος μαθητάς. Καλὸς μὲν οὖν καὶ ὁ τοῦ ἀποστόλου λόγος· «Ἰλαρὸν γὰρ δότην ἀγαπᾷ ὁ Θεός», χαίροντα τῷ διδόναι καὶ
 20 μὴ φειδομένως σπεύροντα, ἵνα μὴ οὕτω καὶ θερίσῃ, δίχα γογγυσμῶν καὶ διακρίσεως καὶ λύπης κοινωνοῦντα, ὅπερ ἐστὶν εὐεργεσία καθαρὰ. Κρείττων δ' ἐστὶ τούτου ὁ τοῦ Κυρίου λελεγμένος ἐν ἄλλῳ χωρίῳ· «Παντὶ τῷ αἰτοῦντι σε δίδου». Θεοῦ γὰρ ὄντως ἡ τοιαύτη φιλοδωρία. Οὕτοσί δὲ ὁ λόγος ὑπὲρ ἅπασάν ἐστι τελειότητα, μηδὲ αἰτεῖσθαι περι-
 25 μένειν, ἀλλ' αὐτὸν ἀναζητεῖν, ὅστις ἄξιος εὖ παθεῖν.

λβ'. Ἐπειτα τηλικούτον μισθὸν ὀρίσαι τῆς κοινωνίας, αἰώνιον σκηνήν. Ὡ καλῆς ἐμπορίας, ὡ θείας ἀγορᾶς! Ὡνεῖται χρημάτων τις ἀφθαρσίαν, καὶ δούς τὰ διολλύμενα τοῦ κόσμου, μονὴν τούτων αἰώνιον ἐν οὐρανοῖς ἀντιλαμβάνει. Πλεῦσον ἐπὶ ταύτην, ἂν σωφρονῆς,
 30 τὴν πανήγυριν, ὡ πλούσιε. Κἂν δέῃ, περιέλθε γῆν ὅλην, μὴ φείσῃ κινδύνων καὶ πόνων, ἵν' ἐνταῦθα βασιλείαν οὐράνιον ἀγοράσῃς. Τί σε

61. Ματθ. 18, 10.

62. Λουκᾶ 12, 32.

63. Ματθ. 10, 41-42.

64. Λουκᾶ 16, 9.

65. Β' Κορ. 9, 7.

65. Β' Κορ. 9, 7.

66. Λουκᾶ 6, 30.

γιατί οί ἄγγελοί τους βλέπουν πάντοτε τὸ πρόσωπο τοῦ Πατέρα μου στοὺς οὐρανοὺς»⁶¹. Καὶ ἄλλου· «Νὰ μὴ φοβᾶστε τὸ μικρὸ κοπάδι· γιατί σ' ἐσᾶς θέλησε ὁ Πατέρας νὰ παραδώσει τὴ βασιλεία τῶν οὐρανῶν»⁶². Σύμφωνα μ' αὐτὰ κι ἀπὸ τὸ μεγαλύτερο ἀπὸ ὅσα παιδιά γέννησαν οἱ γυναῖκες, τὸν Ἰωάννη, ὁ ἐλάχιστος στὴ βασιλεία τῶν οὐρανῶν, δηλαδή ὁ δικὸς του μαθητῆς, εἶναι, λέει, μεγαλύτερός του. Καὶ ἄλλου· «Ὅποιος δέχεται ἓνα δίκαιο ἢ ἓνα προφήτη στὸ ὄνομα δίκαιου ἢ προφήτη, θὰ λάβει τὴν ἀμοιβὴ ἐκείνων, κι ὅποιος ἔδωσε ἓνα ποτήρι δροσερὸ νερὸ σ' ἓνα μαθητῆ σ' ὄνομα μαθητῆ, δὲν θὰ χάσει τὸν μισθὸ του»⁶³. Ἐπομένως μόνο αὐτὸς ὁ μισθὸς δὲν χάνεται. Καὶ πάλι λέει· «Κάμετε τοὺς φίλους σας ἀπὸ τὸν μαμωνὰ τῆς ἀδικίας, ὥστε, ὅταν χαθεῖ αὐτός, νὰ σᾶς δεχτοῦν στίς αἰώνιες σκηνές»⁶⁴. Φανερώνει πῶς ἀπὸ τὴ φύση της εἶναι ἀδικη ὅλη ἡ περιουσία πού ἔχει κανεὶς ἀποχτήσῃ μόνος του καὶ τὴ θεωρεῖ σὰ νὰ εἶναι δική του καὶ δὲν τὴ χρησιμοποιεῖ γιὰ ὅσους ἀπὸ τοὺς πλησίον του ἔχουν ἀνάγκη, ἐνῶ θὰ ἦταν δυνατὸ ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἀδικία νὰ προκύψει καὶ κάποιο ἔργο δικαιοσύνης καὶ σωτηρίας, ν' ἀναπαύσει κάποιον ἀπὸ αὐτοὺς πού ἔχουν αἰώνια τὴ σκηνὴ κοντὰ στὸν Πατέρα. Πρόσεχε πρῶτον, ὅτι δὲν διέταξε νὰ ζητοῦν ἀπὸ ἐσένα οὔτε νὰ περιμένεις νὰ σ' ἐνοχλήσουν, ἀλλὰ ἐσὺ ὁ ἴδιος ν' ἀναζητεῖς ἐκείνους πού θὰ εὐεργετήσεις καὶ πού εἶναι ἄξιοι μαθητῆς τοῦ Σωτήρα. Καλὸς εἶναι βέβαια κι ὁ λόγος τοῦ Ἀποστόλου, «Ὁ Θεὸς ἀγαπᾷ αὐτὸν πού δίνει χαρούμενα»⁶⁵. νὰ χαίρεται δίνοντας καὶ νὰ μὴν εἶναι φειδωλὸς, ὅπως αὐτὸς πού σπέρνει, γιὰ νὰ θερίσει ἀνάλογα, χωρὶς γογγυσμὸ, καὶ διάκριση καὶ λύπη· αὐτὴ εἶναι ἡ καλὴ εὐεργεσία. Ἀνώτερος ἀπὸ αὐτὸν εἶναι ὁ λόγος πού λέει ὁ Κύριος σὲ ἄλλο χωρίο· «Δίνε στὸν καθένα πού σου ζητᾷ»⁶⁶. Γιατί εἶναι ἀληθινὰ τοῦ Θεοῦ αὐτὴ γενναιοδωρία. Αὐτὸς ἔδω ὁ λόγος εἶναι ἀνώτερος ἀπὸ κάθε τελειότητα· νὰ μὴν περιμένεις νὰ σου ζητήσουν, ἀλλὰ ν' ἀναζητᾷς ἐσὺ ποιὸς εἶναι ἄξιος νὰ εὐεργετηθεῖ.

32. Κι ἔπειτα ἔχει ὀρίσει τόσο μεγάλο μισθὸ γιὰ τὴ μεταδοτικότητα, τὴν αἰώνια κατοικία. Πῶ πῶ θαυμάσια συναλλαγὴ, πῶ πῶ θεϊκὴ ἀγοραπωλησία. Ἀγοράζει κάποιος μὲ χρήματα τὴν ἀθανασία, καὶ δίνοντας τὰ πράγματα τοῦ κόσμου πού φθείρονται, παίρνει γι' αὐτὰ τὴν αἰώνια παραμονὴ στὸν οὐρανό. Πήγαινε, ἂν ἔχεις στὸ μυαλό σου σωφροσύνη, πλούσιε, σ' αὐτὴ τὴν ἐμποροπανήγυρη. Κι ἂν χρειαστεῖ, γύρισε ὅλη τὴ γῆ, μὴν ὑπολογίσεις κινδύνους καὶ κόπους, γιὰ ν' ἀγο-

λίθοι διαφανεῖς καὶ σμάραγδοι τοσοῦτον εὐφραίνουσι καὶ οἰκία,
 τροφή πυρὸς ἢ χρόνου παίγνιον ἢ σεισμοῦ πάρεργον ἢ ὕβρισμα τυ-
 ράννου; Ἐπιθύμησον ἐν οὐρανοῖς οἰκῆσαι καὶ βασιλεῦσαι μετὰ Θεοῦ.
 Ταύτην σοι τὴν βασιλείαν ἄνθρωπος δώσει Θεὸν ἀπομιμούμενος·
 5 ἐνταῦθα μικρὰ λαβῶν, ἐκεῖ δι' ὅλων αἰῶνων σύνοικόν σε ποιήσεται.
 Ἰκέτευσον ἵνα λάβῃ· σπεῦσον, ἀγωνίασον, φοβήθητι μὴ σε ἀτιμάσῃ.
 Οὐ γὰρ κεκέλευσαι λαβεῖν, ἀλλὰ σὲ παρασχεῖν. Οὐ μὴν οὐδ' εἶπεν ὁ
 Κύριος· Δὸς ἢ παράσχες ἢ εὐεργέτησον ἢ βοήθησον. Φίλον δὲ ποί-
 ησαι· ὁ δὲ φίλος οὐκ ἐκ μιᾶς δόσεως γίνεται, ἀλλ' ἐξ ὅλης ἀναπαύσεως
 10 καὶ συνουσίας μακροῦς· οὔτε γὰρ ἡ πίστις οὔτε ἡ ἀγάπη οὔτε ἡ καρτε-
 ρία μιᾶς ἡμέρας, ἀλλ' «ὁ ὑπομείνας εἰς τέλος, οὗτος σωθήσεται».

λγ'. Πῶς οὖν ὁ ἄνθρωπος ταῦτα δίδωσιν; ὅτι διὰ τὴν ἐκείνου τιμὴν
 καὶ εὐνοίαν καὶ οἰκειώσιν ὁ Κύριος δίδωσι· «δώσω γὰρ οὐ μόνον τοῖς
 φίλοις, ἀλλὰ καὶ τοῖς φίλοις τῶν φίλων». Καὶ τίς οὗτός ἐστιν ὁ φίλος
 15 τοῦ Θεοῦ; Σὺ μὲν μὴ κρῖνε, τίς ἄξιός καὶ τίς ἀνάξιός· ἐνδέχεται γὰρ σε
 διαμαρτεῖν περὶ τὴν δόξαν ὡς ἐν ἀμφιβόλῳ δὲ τῆς ἀγνοίας ἄμεινον
 καὶ τοὺς ἀναξίους εὖ ποιεῖν διὰ τοὺς ἀξίους ἢ φυλασσόμενον τοὺς
 ἦσσαν ἀγαθοὺς μηδὲ τοῖς σπουδαίοις περιτεσεῖν. Ἐκ μὲν γὰρ τοῦ φεί-
 δεσθαι καὶ προσποιεῖσθαι δοκιμάζειν τοὺς εὐλόγους ἢ μὴ τευξομένους
 20 ἐνδέχεται σε καὶ θεοφιλῶν ἀμελησαί τινων, οὐ τὸ ἐπιτίμιον κόλασις
 ἔμπυρος αἰώνιος· ἐκ δὲ τοῦ προῖεσθαι πᾶσιν ἐξῆς τοῖς χρήζουσιν,
 ἀνάγκη πάντως εὐρεῖν τινα καὶ τῶν σῶσαι παρὰ Θεῷ δυναμένων.
 «Μὴ κρῖνε» τοίνυν, «ἵνα μὴ κριθῆς ὧ μέρω μετρεῖς, τούτῳ καὶ ἀντιμε-
 τρηθήσεταιί σοι»· «μέτρον καλόν, πεπιεσμένον καὶ σεσαλευμένον, ὑπερ-
 25 ἐκχυνόμενον, ἀποδοθήσεταιί σοι». Πᾶσιν ἄνοιξον τὰ σπλάγχνα τοῖς τοῦ
 Θεοῦ μαθηταῖς ἀπογεγραμμένοις, μὴ πρὸς σῶμα ἀπιδῶν ὑπερόπτως,
 μὴ πρὸς ἡλικίαν ἀμελῶς διατεθείς. Μηδ' εἴ τις ἀκτῆμων ἢ δυσειδῆς ἢ
 ἀσθενῆς φαίνεται, πρὸς τοῦτο τῇ ψυχῇ δυσχεράνης καὶ ἀποστραφῆς

67. Ματθ. 10, 22.
 στήν ἀγορά. Ματθ. 7, 1-2.

68. Παρατηρητικότητα φοβερῆ ἀπὸ τῆς συναλλαγῆς
 69. Λουκᾶ 6, 38.

ράσεις ἐδῶ τὴν οὐράνια βασιλεία. Γιατί σ' εὐχαριστοῦν τόσο πολὺ τὰ διάφορα λαμπρὰ πετράδια καὶ σμαράγδια καὶ τὰ σπίτια, τροφή τῆς φωτιᾶς ἢ παιγνίδι στὰ χέρια τοῦ χρόνου ἢ πράγμα γιὰ καταστροφή ἀπὸ τὸν σεισμό ἢ περιφρόνηση τοῦ τυράννου; Ἐπιθύμησε νὰ κατοικήσεις καὶ νὰ βασιλέψεις στοὺς οὐρανοὺς μὲ τὸν Θεό. Αὐτὴ τὴ βασιλεία θὰ σοῦ τῆ δώσει ἓνας ἄνθρωπος παίρνοντας τὴ θέση τοῦ Θεοῦ. Ἀφοῦ πάρει λίγα ἐδῶ, θὰ σὲ κάνει ἐκεῖ σύννοκός του σὲ ὅλους τοὺς αἰῶνες. Ἰκέτεψε νὰ σὲ πάρει, προσπάθησε, ἀγωνίσου. Φοθήσου μὴ σὲ περιφρονήσει. Δὲν ἔλαβε αὐτὸς ἐντολὴ νὰ λάβει, ἀλλὰ ἐσὺ νὰ δώσεις. Οὔτε βέβαια εἶπε ὁ Κύριος, Δῶσε ἢ παραχώρησε ἢ εὐεργέτησε ἢ βοήθησε, ἀλλὰ «κάνε φίλο». Κι ὁ φίλος δὲν γίνεται δίνοντας μόνο μιὰ φορά, ἀλλὰ παρέχοντας διαρκὴ ἀνακούφιση καὶ μὲ μακρὰ συναναστροφή. Οὔτε φτάνει ἡ πίστη οὔτε ἡ ἀγάπη οὔτε ἡ καρτερία μιᾶς ἡμέρας, ἀλλὰ «Ὅποιος ὑπομένει ὡς τὸ τέλος, αὐτὸς θὰ σωθεῖ»⁶⁷.

33. Μὲ ποιὸ τρόπο λοιπὸν τὰ δίνει αὐτὰ ὁ ἄνθρωπος; Γιατί ὁ Κύριος τὰ δίνει γιὰ τὴν τιμὴ ἐκείνου, τὴν εὐνοιά του καὶ γιὰ νὰ τὸν κάνεις δικό σου. «Δὲν θὰ δώσω δηλαδὴ μόνο στοὺς φίλους, ἀλλὰ καὶ στοὺς φίλους τῶν φίλων». Καὶ ποιὸς εἶναι αὐτὸς ὁ φίλος τοῦ Θεοῦ; Μὴν κρίνεις ἐσὺ ποιὸς εἶναι ἄξιος ἢ ποιὸς ἀνάξιος. Γιατί εἶναι ἐνδεχόμενο νὰ σχηματίσεις λανθασμένη γνώμη. Σέ περίπτωση ἀμφιβολίας ἀπὸ ἄγνοια εἶναι καλύτερα γιὰ χάρη τῶν ἄξιων νὰ εὐεργήσεις καὶ τοὺς ἀνάξιους, παρὰ ἀπὸ ἐπιφύλαξη γιὰ τοὺς λιγότερο ἀγαθοὺς, νὰ μὴν μπορέσεις νὰ βρεῖς οὔτε τοὺς ἐνάρετους. Γιατί ἀπὸ τὸ νὰ τοιγγουνεύει κανεὶς καὶ νὰ προσποιεῖται ὅτι δοκιμάζει ποιοὶ εἶναι δίκαιο ἢ ὄχι νὰ εὐεργετηθοῦν, εἶναι ἐνδεχόμενο νὰ παραμελήσει καὶ μερικοὺς ποὺ λατρεύουν τὸν Θεό, πράγμα γιὰ τὸ ὁποῖο ἡ ποινὴ του θὰ εἶναι αἰώνια κόλαση στὴ φωτιά. Ἐνῶ ἀπὸ τὸ νὰ δίνεις μὲ τὴ σειρά σὲ ὅλους ὅσοι ἔχουν ἀνάγκη, ὅπως οἴποτε κατ' ἀνάγκη θὰ βρεθεῖ κάποιος ἀπὸ ἐκείνους ποὺ μποροῦν νὰ σωθοῦν ἀπὸ τὸν Θεό. «Νὰ μὴν κρίνεις λοιπὸν, γιὰ νὰ μὴν κριθεῖς μὲ ὅποιο μέτρο μετροῦς, μ' αὐτὸ θὰ μετρηθοῦν ὅσα εἶναι νὰ λάβεις»⁶⁸. «Καλὸ μέτρο, πατημένο καὶ κουνημένο καὶ ποὺ ξεχειλίζει θὰ σοῦ ἀποδοθεῖ»⁶⁹. Ἄνοιξε τὰ σπλάχνα σου σ' ὅλους ποὺ ἔχουν ἀπογραφεῖ ὡς μαθητὲς τοῦ Θεοῦ. Μὴν κοιτάξεις περιφρονητικὰ τὸ σῶμα κάποιου, μὴ δείξεις ἀδιαφορία γιὰ τὴν ἡλικία. Οὔτε ἂν εἶναι κάποιος δίχως περιουσία καὶ στὴν ὄψη ἄσχημος ἢ ἀσθενικὸς νὰ δυσανασχετήσεις καὶ νὰ κοιτάξεις ἄλλοῦ. Αὐτὸ εἶναι ἓνα σχῆμα, περίβλημα

Σχῆμα τοῦτ' ἔστιν ἔξωθεν ἡμῖν περιβεβλημένον τῆς εἰς κόσμον παρόδου πρόφασις, ἔνδον τοῦτο παιδευτήριον εἰσελθεῖν δυναθῶμεν· ἀλλ' ἔνδον κρυπτός ἐνοικεῖ ὁ Πατήρ καὶ ὁ τούτους παῖς ὁ ὑπὲρ ἡμῶν ἀποθανῶν καὶ μεθ' ἡμῶν ἀναστάς.

5 λδ'. Τοῦτο τὸ σχῆμα τὸ βλεπόμενον ἕξαπατᾷ τὸν θάνατον καὶ τὸν διάβολον· ὁ γὰρ ἐντὸς πλοῦτος καὶ τὸ κάλλος αὐτοῖς ἀθέατός ἐστι· καὶ μαίνονται περὶ τὸ σαρκίον, οὗ καταφρονοῦσιν ὡς ἀσθενούς, τῶν ἔνδον ὄντες τυφλοὶ κτημάτων, οὐκ ἐπιστάμενοι πηλίκον τινὰ «θησαυρὸν ἐν ὄστρακίνῳ σκεύει» βαστάζομεν, δυνάμει Θεοῦ Πατρὸς καὶ αἵματι
10 Θεοῦ παιδὸς καὶ δρόσῳ Πνεύματος ἁγίου περιτετειχισμένον. Ἀλλὰ σὺ γε μὴ ἕξαπατηθῆς, ὁ γεγευμένος ἀληθείας καὶ κατηξιωμένος τῆς μεγάλης λυτρώσεως, ἀλλὰ τὸ ἐναντίον τοῖς ἄλλοις ἀνθρώποις σεαυτῷ κατάλεξον στρατὸν ἄοπλον, ἀπόλεμον, ἀναίμακτον, ἀόργητον, ἀμίαντον, γέροντας θεοσεβεῖς, ὀρφανούς θεοφιλεῖς, χήρας προότητι ὥπλισμένας,
15 ἄνδρας ἀγάπη κεκοσμημένους. Τοιούτους κτῆσαι τῷ σῶ πλούτῳ καὶ τῷ σώματι καὶ τῇ ψυχῇ δορυφόρους, ὧν στρατηγεῖ Θεός, δι' οὓς καὶ ναῦς βαπτιζομένη κουφίζεται, μόναις ἁγίων εὐχαῖς κυβερνωμένη, καὶ νόσος ἀκμάζουσα δαμάζεται, χειρῶν ἐπιβολαῖς διωκομένη, καὶ προσβολὴ ληστῶν ἀφοπλίζεται, εὐχαῖς εὐσεδέσι σκυλευομένη, καὶ δαιμό-
20 νων δία θραύεται, προστάγμασι συντόνοις ἐλεγχομένη ἐν ἔργοις.

λε'. Οὗτοι πάντες οἱ στρατιῶται καὶ φύλακες βέβαιοι. Οὐδεὶς ἀργός, οὐδεὶς ἀχρεῖος. Ὁ μὲν ἕξαιτήσασθαί σε δύναται παρὰ Θεοῦ, ὁ δὲ παραμυθήσασθαι κάμνοντα, ὁ δὲ δακρῦσαι καὶ στενάξαι συμπαθῶς ὑπὲρ σοῦ πρὸς τὸν Κύριον τῶν ὄλων, ὁ δὲ διδάξαι τι τῶν πρὸς τὴν σω-
25 τηρίαν χρησίμων, ὁ δὲ νουθετῆσαι μετὰ παρηρησίας, ὁ δὲ συμβουλευσαι μετ' εὐνοίας, πάντες δὲ φιλεῖν ἀληθῶς, ἀδόλως, ἀφόβως, ἀνυποκρίτως, ἀκολακεύτως, ἀπλάστως. Ὡ γλυκεῖαι θεραπείαι φιλοῦντων!
Ὡ μακάριοι διακονίαι θαρρούντων! Ὡ πίστις εἰλικρινῆς Θεὸν μόνον δεδιότων! Ὡ λόγων ἀλήθεια παρὰ τοῖς ψεύσασθαι μὴ δυναμένοις! Ὡ
30 κάλλος ἔργων παρὰ τοῖς Θεῷ διακονεῖν πεπεισμένοις, πείθειν Θεόν,

ἔξωτερικό, ἓνα εἰσιτήριο γιὰ τὴν εἴσοδο στὸν κόσμο, γιὰ νὰ μπορέσομε νὰ μποῦμε σ' αὐτὸ τὸ κοινὸ παιδευτήριο, ἀλλὰ μέσα μας κατοικεῖ κρυμμένος ὁ Πατέρας καὶ ὁ Υἱὸς του, ποὺ πέθανε γιὰ χάρη μας καὶ ἀναστήθηκε μαζί μας.

34. Αὐτὸ τὸ σχῆμα ποὺ βλέπομε ἔξαπατᾶ τὸ θάνατο καὶ τὸ διάβολο. Γιατὶ ὁ ἐσωτερικὸς πλοῦτος καὶ τὸ κάλλος εἶναι ἀθέατο γι' αὐτούς. Καὶ ἡ μανία τους ἐκδηλώνεται γύρω ἀπὸ τὸ σαρκίο, ποὺ τὸ καταφρονοῦν ὡς ἀσθενές καὶ εἶναι τυφλοὶ γιὰ τὰ ἐσωτερικὰ κτήματα. Δὲν ξέρουν πόσο μεγάλο κλείνομε «θησαυρὸ μέσα στὸ ὄστράκινο σκεῦος»⁶⁹, περιτειχισμένο μὲ τὴ δύναμη τοῦ Θεοῦ Πατέρα καὶ μὲ τὸ αἷμα τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ καὶ μὲ τὴ δρόσο τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ἐσὺ ὅμως νὰ μὴν ἔξαπατηθεῖς, ποὺ ἔχεις γευθεῖ τὴν ἀλήθεια καὶ ἔχεις ἀξιωθεῖ τὴν μεγάλη λύτρωση, ἀλλ' ἀντίθετα μὲ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους συγκέντρωσε γιὰ τὸν ἑαυτό σου στρατὸ χωρὶς ὄπλα, ἀπειροπόλεμο, ποὺ δὲν θέλει τὸ αἷμα, ποὺ δὲν ὀργίζεται, ποὺ εἶναι καθαρὸς, γέροντες θεοσεβεῖς, ὀρφανούς φίλους τοῦ Θεοῦ, χῆρες ὀπλισμένες μὲ πραότητα, ἄνδρες στολισμένους μὲ ἀγάπη. Τέτοιους ἀπόχτησε μὲ τὸν πλοῦτο σου δορυφόρους γιὰ τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχὴ σου, ποὺ στρατηγὸς τους εἶναι ὁ Θεός, γιὰ τοὺς ὁποίους καὶ πλοῖο ποὺ βυθίζεται ἀναδύεται, κυβερνώμενο μόνο ἀπὸ τὴς εὐχῆς τῶν ἁγίων, καὶ νόσος πάνω στὸ φούντωμά της δαμάζεται, καταπολεμεῖται μὲ τὴ χρήση τῶν χειρῶν, καὶ προσβολὴ ἐκ μέρους τῶν ληστῶν ἀκυρώνεται, λαφυραγωγούμενη ἀπὸ τὴς προσευχῆς τῶν εὐσεβῶν, καὶ βία τῶν δαιμόνων συντρίβεται, ἐλεγχόμενη μὲ ἰσχυρὰ ἔμπρακτα προστάγματα.

35. Αὐτοὶ ὅλοι εἶναι οἱ στρατιῶτες καὶ οἱ σίγουροι φύλακες. Κανένας δὲν εἶναι ἀργός, κανένας δὲν εἶναι ἄχρηστος. Ὁ ἓνας μπορεῖ νὰ σὲ ζητήσῃ ἀπὸ τὸν Θεό, ὁ ἄλλος νὰ σὲ παρηγορήσῃ στὴν κούρασή σου, ὁ ἄλλος νὰ κλάψῃ καὶ νὰ στενάξῃ μὲ συμπάθεια γιὰ σένα πρὸς τὸν Κύριο τῶν ὅλων, ὁ ἄλλος νὰ σὲ διδάξῃ κάτι ἀπὸ τὰ χρήσιμα γιὰ τὴ σωτηρία, ὁ ἄλλος νὰ σὲ φρονηματίσῃ μὲ θάρρος, καὶ ὁ ἄλλος νὰ σὲ συμβουλέψῃ μὲ ἀγάπη, καὶ ὅλοι ν' εἶναι ἀγαποῦν ἀληθινά, ἀδολα, ἀφοβα, ἀνυπόκριτα, χωρὶς κολακεῖες, χωρὶς πλαστότητα. Ὡ γλυκιὰ περιποίησις αὐτῶν ποὺ εἶναι ἀγαποῦν. Ὡ μακάριες διακονίες ἀνθρώπων μὲ θάρρος! Ὡ εἰλικρινῆς πίστη ἐκείνων ποὺ μόνο τὸν Θεὸ φοβοῦνται! Ὡ ἀλήθεια τῶν λόγων ἐκείνων ποὺ δὲν μποροῦν νὰ ποῦν ψέματα! Ὡ ὁμορφιά ἔργων ἐκείνων ποὺ ἔχουν πειστεῖ νὰ διακονοῦν τὸν Θεό, νὰ

ἀρέσκειν Θεῷ· οὐ σαρκὸς τῆς σῆς ἄπτεσθαι δοκοῦσιν, ἀλλὰ τῆς ἑαυτοῦ ψυχῆς ἕκαστος, οὐκ ἀδελφῷ λαλεῖν, ἀλλὰ τῷ βασιλεῖ τῶν αἰώνων ἐν σοὶ κατοικοῦντι.

λζ. Πάντες οὖν οἱ πιστοὶ καλοὶ καὶ θεοπρεπεῖς καὶ τῆς προσηγο-
 5 ρίας ἄξιοι, ἦν ὡσπερ διάδημα περίκεινται. Οὐ μὴν ἀλλ' εἰσὶν ἤδη
 τινές καὶ τῶν ἐκλεκτῶν ἐκλεκτότεροι, καὶ τοσοῦτω μᾶλλον, ἢ ἦττον
 ἐπίσημοι πρὸς τὸν λυμένα ἐκ τοῦ κλύδωνος τοῦ κόσμου νεωλκοῦντες
 ἑαυτοὺς καὶ ἐπανάγοντες ἐπ' ἀσφαλές, οὐ βουλόμενοι δοκεῖν ἄγιοι,
 κἂν εἴπη τις, αἰσχυρόμενοι, ἐν θάθει γνώμης ἀποκρύπτοντες τὰ ἀνε-
 10 κλάλητα μυστήρια, καὶ τὴν αὐτῶν εὐγένειαν ὑπερηφανοῦντες ἐν κό-
 σμῳ βλέπεσθαι, οὗς ὁ Λόγος «φῶς τοῦ κόσμου» καὶ «ἅλας τῆς γῆς»
 καλεῖ. Τοῦτ' ἔστι τὸ σπέρμα, εἰκῶν καὶ ὁμοίωσις Θεοῦ, καὶ τέκνον
 αὐτοῦ γνήσιον καὶ κληρονόμον, ὡσπερ ἐπὶ τινα ξενιτείαν ἐνταῦθα
 πεμπόμενον ὑπὸ μεγάλης οἰκονομίας καὶ ἀναλογίας τοῦ Πατρὸς, δι'
 15 οὗ καὶ τὰ φανερά καὶ τὰ ἀφανῆ τοῦ κόσμου δεδημιούργηται, τὰ μὲν
 εἰς δουλείαν, τὰ δὲ εἰς ἄσκησιν, τὰ δὲ εἰς μάθησιν αὐτῷ, καὶ πάντα,
 μέχρις ἂν ἐνταῦθα τὸ σπέρμα μένη, συνέχεται, καὶ συναχθέντος αὐτοῦ,
 πάντα τάχιστα λυθήσεται.

λζ. Τί γὰρ ἔτι δεῖ Θεῷ τὰ τῆς ἀγάπης μυστήρια; Καὶ τότε ἐπο-
 20 πτεύσεις τὸν κόλπον τοῦ Πατρὸς, ὃν ὁ μονογενὴς Θεὸς μόνος ἐξηγή-
 σατο. Ἔστι δὲ καὶ αὐτὸς ὁ Θεὸς ἀγάπη καὶ δι' ἀγάπην ἡμῖν ἐθεάθη.
 Καὶ τὸ μὲν ἄρρητον αὐτοῦ Πατῆρ, τὸ δὲ εἰς ἡμᾶς συμπαθὲς γέγονε
 μήτηρ. Ἀγαπήσας ὁ Πατὴρ ἐθελύνηθη, καὶ τούτου μέγα σημεῖον ὃν
 αὐτὸς ἐγέννησεν ἐξ αὐτοῦ, καὶ ὁ τεχθεὶς ἐξ ἀγάπης καρπός, ἀγάπη.
 25 Διὰ τοῦτο καὶ αὐτὸς κατῆλθε, διὰ τοῦτο ἄνθρωπον ἐνέδν, διὰ τοῦτο
 τὰ ἀνθρώπων ἐκὼν ἔπαθεν, ἵνα πρὸς τὴν ἡμετέραν ἀσθένειαν οὗς
 ἠγάπησε μετρηθεῖς, ἡμᾶς πρὸς τὴν ἑαυτοῦ δύναμιν ἀντιμετροῖ. Καὶ
 μέλλων σπένδεσθαι καὶ λύτρον ἑαυτὸν ἐπιδιδούς, καινὴν ἡμῖν Δια-
 θήκην καταλιμπάνει· «ἀγάπην ὑμῖν δίδωμι τὴν ἐμήν». Τίς δὲ ἐστίν
 30 αὕτη καὶ πόση; Ὑπὲρ ἡμῶν ἑκάστου κατέθηκε τὴν ψυχὴν τὴν ἀντα-
 ξίαν τῶν ὄλων· ταύτην ἡμᾶς ὑπὲρ ἀλλήλων ἀνταπαιτεῖ. Εἰ δὲ τὰς ψυ-
 χὰς ὀφείλομεν τοῖς ἀδελφοῖς, καὶ τοιαύτην τὴν συνθήκην πρὸς τὸν

πείσουν τὸν Θεό, ν' ἀρέσουν στὸν Θεό· πού δὲν νομίζουν ὅτι θ' ἀγγίξουν τὸ δικό σου σῶμα, ἀλλὰ τῆς ψυχῆς του ὃ καθέννας· πού δὲν μιλοῦν σὲ ἀδελφό, ἀλλὰ στὸ βασιλέα τῶν αἰώνων πού κατοικεῖ μέσα σου.

36. Ὅλοι λοιπὸν οἱ πιστοὶ εἶναι καλοὶ, θεοπρεπεῖς καὶ ἄξιοι τοῦ ὀνοματός τους, πού σὰν διάδημα τὸ φοροῦν. Ὡστόσο ὑπάρχουν ἤδη μερικοὶ ἐκλεκτότεροι κι ἀπὸ τοὺς ἐκλεκτούς, καὶ τόσο περισσότερο, ὅσο λιγότεροι εἶναι οἱ ἐπίσημοι, πού σύρουν τὸν ἑαυτό τους ἀπὸ τὸν κλύδωνα τοῦ κόσμου πρὸς τὸ λιμάνι καὶ τὸν ἐπαναφέρουν στὴν ἀσφάλεια, καὶ πού δὲν θέλουν νὰ φαίνονται ἅγιοι, καὶ ἂν τοὺς πεῖ κανεὶς, ντρέπονται, κρύβοντας στὸ βάθος τῆς γνώμης τους τὰ ἀνεκκλάλητα μυστήρια, καὶ προβάλλοντας ὑπερήφανοι τὴν εὐγένειά τους στὸν κόσμο γιὰ νὰ τὴ βλέπουν, τοὺς ὁποίους ὁ Λόγος τοὺς ὀνομάζει, «φῶς τοῦ κόσμου» καὶ «ἅλας τῆς γῆς»⁷¹. Αὐτὸ εἶναι τὸ γένος, εἰκόνα καὶ ὁμοίωση τοῦ Θεοῦ⁷², καὶ παιδί του γνήσιο καὶ κληρονόμος, πού στέλνεται ἐδῶ σὰν σὲ κάποια ξενιτειά ἀπὸ μιὰ μεγάλη οἰκονομία καὶ ἀνάλογη γνώμη τοῦ Πατέρα, πού δημιούργησε καὶ τὰ φανερά καὶ τὰ ἀφανῆ τοῦ κόσμου, ἄλλα γιὰ δουλεία, ἄλλα γιὰ ἄσκηση, ἄλλα γιὰ μάθησή του, καὶ ὅλα ἐωσότου τὸ γένος (σπέρμα) μένει ἐδῶ, παραμένουν σὲ συνοχή μεταξύ τους, κι ὅταν συναχθεῖ αὐτὸ, αὐτὰ θὰ διαλυθοῦν τάχιστα.

37. Τί χρειάζονται δηλαδή ἀκόμα στὸν Θεὸ τὰ μυστήρια τῆς ἀγάπης; Καὶ τότε θὰ δεῖς τὸν κόλπο τοῦ Πατέρα, πού μόνο ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ὁ Μονογενῆς μᾶς μίλησε γι' αὐτόν. Καὶ εἶναι ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς ἀγάπη καὶ ἀπὸ ἀγάπη φανερώθηκε σὲ μᾶς. Καὶ τὸ ἀνέκφραστο του εἶναι Πατέρας, ἐνῶ τὸ ὁμοιοπαθὲς μ' ἐμᾶς ἔγινε Μητέρα. Ἀπὸ ἀγάπη ὁ Πατέρας δέχτηκε τὴ θηλυκὴ φύση, καὶ μεγάλη ἀπόδειξη τοῦ γεγονότος αὐτοῦ εἶναι αὐτὸς πού ὁ Πατέρας γέννησε ἀπὸ τὸν ἑαυτό του, καὶ αὐτὸς ὁ καρπὸς πού γεννήθηκε ἀπὸ ἀγάπη εἶναι ἀγάπη. Γι' αὐτὸ κι αὐτὸς κατέβηκε, γι' αὐτὸ ντύθηκε τὴ μορφὴ ἀνθρώπου, γι' αὐτὸ ἔπαθε θέλοντας τὰ ἀνθρώπινα παθήματα, ὥστε, ἀφοῦ συμμετρηθεῖ μὲ τὴ δική μας ἀσθένεια, ἐμᾶς πού ἀγάπησε, ν' ἀντιμετρήσει ἐμᾶς μὲ τὴ δική του δύναμη. Καὶ ἐνῶ ἔμελλε νὰ θυσιαστῆ καὶ νὰ καταβάλλει τὸν ἑαυτό του ὡς λύτρο, μᾶς ἀφήνει καινούργια Διαθήκη· «Σᾶς δίνω τὴ δική μου ἀγάπη»⁷³. Ποιὰ εἶναι αὕτη ἡ ἀγάπη καὶ πόσο μεγάλη; Γιὰ καθένα ἀπὸ ἐμᾶς διέθεσε τὴν ψυχὴ του πού ἀξίζει γιὰ ὅλους. Αὐτὴν ἀπαιτεῖ ἀπὸ μᾶς γιὰ χάρη ὄλων μας. Κι ἂν ὀφείλομε τίς ψυχές μας στοὺς ἀδελφούς μας καὶ αὕτη τὴ συμφωνία ἔχομε συνάψει μὲ τὸ Σωτήρα, τὰ πράγματα

Σωτῆρα ἀνθρωπολογήμεθα, ἔτι τὰ τοῦ κόσμου, τὰ πτωχὰ καὶ ἀλλότρια καὶ παραρρέοντα, καθείρξομεν ταμιευόμενοι; Ἀλλήλων ἀποκλείσομεν, ἃ μετὰ μικρὸν ἔξει τὸ πῦρ; Θείως γε καὶ ἐπιπόνως ὁ Ἰωάννης, «ὁ φιλῶν», φησί, «τὸν ἀδελφόν, ἀνθρωποκτόνος ἐστί», σπέρμα τοῦ Κάιν, 5 θρέμμα τοῦ διαδόλου, Θεοῦ σπλάγχχνον οὐκ ἔχει, ἐλπίδα κρειπτόνων οὐκ ἔχει, ἄσπορός ἐστιν, ἄγονός ἐστιν, οὐκ ἔστι κληῖμα τῆς αἰεὶ ζωῆς ὑπερουρανίας ἀμπέλου, ἐκκόπτεται, τὸ πῦρ ἄθρον ἀναμένει.

λη'. Σὺ δὲ μάθε τὴν «καθ' ὑπερβολὴν ὁδόν», ἣν δείκνυσι Παῦλος ἐπὶ σωτηρίαν «ἡ ἀγάπη τὰ ἑαυτῆς οὐ ζητεῖ», ἀλλ' ἐπὶ τὸν ἀδελφόν 10 ἐκκέχυται περὶ τοῦτον ἐπτόηται, περὶ τοῦτον σωφρόνως μαίνεται. «Ἀγάπη καλύπτει πληθὸς ἁμαρτιῶν· ἡ τελεία ἀγάπη ἐκβάλλει τὸν φόβον· οὐ περπερεύεται, οὐ φυσιοῦται, οὐκ ἐπιχαίρει τῇ ἀδικίᾳ, συγχαίρει δὲ τῇ ἀληθείᾳ· πάντα στέγει, πάντα πιστεύει, πάντα ἐλπίζει, πάντα ὑπομένει. Ἡ ἀγάπη οὐδέποτε ἐκπίπτει, προφητεῖαι καταρ- 15 γοῦνται, γλῶσσαι παύονται, ἰάσεις ἐπὶ γῆς καταλείπονται. Μένει δὲ τὰ τρία ταῦτα, πίστις, ἐλπίς, ἀγάπη· μείζων δὲ ἐν τούτοις ἡ ἀγάπη». Καὶ δικαίως πίστις μὲν γὰρ ἀπέρχεται, ὅταν αὐτοψία πεισθῶμεν ἰδόντες Θεόν, καὶ ἐλπίς ἀφανίζεται τῶν ἐλπισθέντων ἀποδοθέντων, ἀγάπη δὲ εἰς πλήρωμα συνέρχεται καὶ μᾶλλον αὔξεται τῶν τελείων παραδο- 20 θέντων. Ἐὰν ταύτην ἐμβάλῃται τις τῇ ψυχῇ, δύναται, κἂν ἐν ἁμαρτήμασιν ἢ γεγεννημένος, κἂν πολλὰ τῶν κεκωλυμένων εἰργασμένος, αὐξήσας τὴν ἀγάπην καὶ μετάνοιαν καθαρὰν λαβὼν, ἀναμαχέσασθαι τὰ ἐπταισμένα.

λθ'. Μηδὲ γὰρ τοῦτο εἰς ἀπόγνωσίν σοι καὶ ἀπόνοιαν καταλελεί- 25 φθω, εἰ καὶ τὸν πλούσιον μάθοις ὅστις ἐστὶν ὁ χώραν ἐν οὐρανοῖς οὐκ ἔχων, καὶ τίνα τρόπον τοῖς οὐσι χρώμενος. Ἄν τις τό τε ἐπίρρυτον τοῦ πλούτου καὶ χαλεπὸν εἰς ζωὴν διαφύγοι καὶ δύναιτο τῶν αἰωνίων ἀγαθῶν ἀπαύρασθαι. Εἴη δὲ τετυχηκῶς ἢ δι' ἄγνοιαν ἢ δι' ἀσθένειαν ἢ περίστασιν ἀκούσιον μετὰ τὴν σφραγίδα καὶ τὴν λύτρωσιν περι- 30 πετῆς τοῖς ἁμαρτήμασιν ἢ παραπτώμασιν, ὡς ὑπενηνέχθαι τέλεον, ὅτι οὗτος κατεψήφισται παντάπασιν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ. Παντὶ γὰρ τῷ μετ'

74. Α' Ἰω. 3, 15.

76. Α' Κορ. 13, 5.

75. Α' Κορ. 12, 31.

77. Α' Κορ. 13, 13.

τοῦ κόσμου, τὰ φτωχὰ καὶ ξένα καὶ παρερχόμενα, θὰ τὰ φυλακίσομε στὸ ταμεῖο μας; Θὰ φυλακίσομε ὁ ἓνας γιὰ τὸν ἄλλο αὐτὰ πού σέ λίγο θὰ παραλάβει ἢ φωτιά; Μὲ τρόπο θεϊκὸ καὶ μαζὶ μὲ πόνο λέει ὁ Ἰωάννης· «Ὁποῖος δὲν ἀγαπᾷ τὸν ἀδελφὸ του, εἶναι ἀνθρωποκτόνος»⁷⁴, εἶναι γόνος τοῦ Καῖν, θρέμμα τοῦ διαβόλου, δὲν ἔχει εὐσπλαχνία Θεοῦ, δὲν ἔχει ἐλπίδα καλύτερης κατάστασης, δὲν ἔχει σπέρμα, εἶναι ἄγονος, δὲν εἶναι κλημα τοῦ αἰείζωου ὑπερουράνιου ἀμπελιοῦ, κόβεται καὶ τὸ περιμένει ἢ ἀδηφάγα φωτιά.

38. Ἐσὺ ὅμως μάθε «τὴν ἀνώτερη ὁδὸ»⁷⁵ πού δείχνει ὁ Παῦλος πρὸς τὴ σωτηρία· «Ἡ ἀγάπη δὲν ἐπιδιώκει αὐτὸ πού τῆς συμφέρει»⁷⁶, ἀλλὰ ἀπλώνεται στὸν ἀδελφὸ, ὁ πόθος τῆς εἶναι γι' αὐτόν, γι' αὐτόν νιώθει τὴ γεμάτη ἀπὸ σωφροσύνη τρέλλα. «Ἡ ἀγάπη καλύπτει πλῆθος ἁμαρτιῶν· ἡ τέλεια ἀγάπη διώχνει τὸ φόβο, δὲν κομπάζει, δὲν ὑπερηφανεύεται, δὲν χαίρεται γιὰ τὸ κακό, χαίρεται γιὰ τὴν ἀλήθεια, ἀνέχεται τὰ πάντα, ἐμπιστεύεται τὰ πάντα, ἐλπίζει μέσα σὲ ὅλα, ὑπομένει τὰ πάντα· ἡ ἀγάπη ποτέ δὲν ξεπέφτει. Οἱ προφητεῖες καταργοῦνται, οἱ γλῶσσες σιγοῦν, οἱ θεραπεῖες στὴ γῆ ἐγκαταλείπονται, καὶ μένουν αὐτὰ τὰ τρία· πίστη, ἐλπίδα, ἀγάπη· μεγαλύτερη ἀνάμεσα ἀπὸ αὐτὲς εἶναι ἡ ἀγάπη»⁷⁷. Καὶ δίκαια· γιατί ἡ πίστη ὑποχωρεῖ, ὅταν πειθοῦμε βλέποντας τὸν Θεὸ μὲ τὰ ἴδια μας τὰ μάτια. Καὶ ἡ ἐλπίδα χάνεται, ὅταν ἀποδοθοῦν αὐτὰ πού ἐλπίσαμε· ἡ ἀγάπη ὅμως προχωρεῖ στὴν πληρότητα καὶ αὐξάνει περισσότερο, ὅταν φτάσομε στὴν τελειότητα. Ἄν βάλει κανεὶς στὴν ψυχὴ του τὴν ἀγάπη, μπορεῖ, ἀκόμα κι ἂν εἶναι γεννημένος μέσα στὴν ἁμαρτία, κι ἂν ἔχει πράξει πολλὰ ἀπ' ὅσα τοῦ ἀπαγορεύονται, ἀφοῦ αὐξήσει τὴν ἀγάπη καὶ μετανοήσει γνήσια, νὰ καταπολεμήσει τὰ σφάλματά του.

39. Οὔτε κι αὐτὸ βέβαια θέλω νὰ μείνει χωρὶς ν' ἀναφερθεῖ καὶ νὰ σοῦ δημιουργήσει ἀπόγνωση κι ἀπελπισία, τὸ νὰ μάθεις δηλαδή καὶ ποιὸς εἶναι ὁ πλούσιος πού δὲν ἔχει θέση στὸν οὐρανὸ καὶ μὲ ποιὸν τρόπο χρησιμοποιώντας κάποιος τὸ βίος του μπορεῖ νὰ διαφύγει τόσο τὸ κακὸ ὄνομα τοῦ πλούτου, ὅσο καὶ τὴ δύσκολη χρῆση του γιὰ ζωὴ καὶ νὰ μπορέσει ν' ἀπολαύσει τὰ αἰώνια ἀγαθὰ. Ἐὰν συμβεῖ ὅμως νὰ πέσει ἀπὸ ἄγνοια ἢ κάποιον περιστατικὸ ἀνεξάρτητο ἀπὸ τὴ θέλησή του σὲ ἁμαρτήματα ἢ παραβάσεις μετὰ τὴ σφραγίδα καὶ τὴ λύτρωση, ὥστε νὰ κυριευτεῖ τέλεια ἀπὸ αὐτὰ, αὐτὸς καταδικάστηκε ὀριστικᾶ ἀπὸ τὸ Θεό. Γιατὶ στὸν καθένα πού ἐπιστρέφει ἀληθινὰ μὲ ὅλη τὴν

ἀληθείας ἐξ ὅλης τῆς καρδίας ἐπιστρέψαντι πρὸς τὸν Θεὸν ἀνεώγασιν αἱ θύραι καὶ δέχεται τρισάσμενος Πατὴρ υἱὸν ἀληθῶς μετανοοῦντα Ἡ δ' ἀληθινὴ μετάνοια τὸ μηκέτι τοῖς αὐτοῖς ἔνοχον εἶναι, ἀλλὰ ἄρδην ἐκριζῶσαι τῆς ψυχῆς ἐφ' οἷς ἑαυτοῦ κατέγνω θάνατον ἁμαρτημάτων. Τούτων γὰρ ἀναιρεθέντων, αὐθις εἰς σέ Θεὸς εἰσοικισθήσεται. Μεγάλην γάρ φησι καὶ ἀνυπέροβλητον εἶναι χαρὰν καὶ ἑορτὴν ἐν οὐρανοῖς τῷ Πατρὶ καὶ τοῖς ἀγγέλοις ἐνὸς ἁμαρτωλοῦ ἐπιστρέψαντος καὶ μετανοήσαντος Διὸ καὶ κέκραγεν· «ἔλεον θέλω καὶ οὐ θυσίαν οὐ δούλωμαι τὸν θάνατον τοῦ ἁμαρτωλοῦ, ἀλλὰ τὴν μετάνοιαν· κἂν ὧσιν αἱ ἁμαρτίαι ὑμῶν ὡς φοινικοῦν ἔριον, ὡς χιόνα λευκανῶ· κἂν μελάντερον τοῦ σκότους, ὡς ἔριον λευκὸν ἐκνίψας ποιήσω». Θεῷ γὰρ μόνῳ δυνατὸν ἄφεσιν ἁμαρτιῶν παρασχέσθαι καὶ μὴ λογίσασθαι παραπτώματα, ὅπου γε καὶ ἡμῖν παρακελεύεται τῆς ἡμέρας ἐκάστης ὁ Κύριος ἀφιέναι τοῖς ἀδελφοῖς μετανοοῦσιν. Εἰ δὲ ἡμεῖς, πονηροὶ ὄντες, ἴσμεν ἀγαθὰ δόματα διδόναι, πόσῳ μᾶλλον «ὁ Πατὴρ τῶν οἰκτιρισμῶν», ὁ ἀγαθὸς Πατὴρ «πάσης παρακλήσεως», ὁ πολυεύσπλαγχος καὶ πολυέλεος πέφυκε μακροθυμεῖν τοὺς ἐπιστρέψαντας περιμένειν; Ἐπιστρέψαι δὲ ἐστὶν ὄντως ἀπὸ τῶν ἁμαρτημάτων τὸ παύσασθαι καὶ μηκέτι βλέπειν εἰς τὰ ὀπίσω.

20 μ'. Τῶν μὲν οὖν προγεγενημένων Θεὸς δίδωσιν ἄφεσιν, τῶν δὲ ἐπιόντων αὐτὸς ἕκαστος ἑαυτῷ. Καὶ τοῦτ' ἔστι μεταγνῶναι τὸ καταγνῶναι τῶν παρωχημένων καὶ αἰτήσασθαι τούτων ἀμνησίαν παρὰ Πατρός, ὃς μόνος τῶν ἀπάντων οἷός τε ἐστὶν ἄπρακτα ποιῆσαι τὰ πεπραγμένα ἐλέῳ τῷ παρ' αὐτοῦ καὶ δρόσῳ Πνεύματος ἀπαλείψας τὰ προημαρτημένα. «Ἐφ' οἷς γὰρ ἂν εὕρω ὑμᾶς», φησὶν, «ἐπὶ τούτοις καὶ κρινῶ» καὶ παρ' ἕκαστα δοῶ τὸ τέλος πάντων. Ὡστε καὶ τῷ τὰ μέγιστα εὖ πεποιηκότι κατὰ τὸν βίον, ἐπὶ δὲ τοῦ τέλους ἐξοκείλαντι πρὸς κακίαν, ἀνόνητοι πάντες οἱ πρόσθεν πόνοι, ἐπὶ τῆς καταστροφῆς τοῦ δράματος ἐξάθλω γενομένῳ, τῷ τε χειρὸν καὶ ἐπισεσυρμένῳς διώσαντι 30 πρότερον ἔστιν ὑστερον μετανοήσαντι πολλοῦ χρόνου πολιτείαν πονηρὰν ἐκνικῆσαι τῷ μετὰ τὴν μετάνοιαν χρόνῳ. Ἀκριβείας δὲ δεῖ πολ-

78. Λουκᾶ 15, 7. 79. Ὡσηὲ 6, 6. Ματθ. 9, 13. 12, 7. 80. Ἰεζ. 18, 23. 81. Ἦσ. 1, 18. 82. Πρῶλ. Ματθ. 6, 14. 83. Ματθ. 7, 11. 84. Β' Κορ. 1, 3. 85. Γραφικὸ.

καρδιά του στον Θεό οί θύρες ανοίγουν και δέχεται τρισχαρούμενος ὁ Πατέρας τὸ γιό του πὺ μετανοεῖ ἀληθινά. Ἡ ἀληθινὴ μετάνοια εἶναι νὰ μὴν εἶναι μελλοντικὰ ἔνοχος γιὰ τὰ ἴδια παραπτώματα, ἀλλὰ νὰ ξερριζώσει ἀπὸ τὴν ψυχὴ του μιὰ γιὰ πάντα τὰ ἁμαρτήματα γιὰ τὰ ὁποῖα καταδίκασε τὸν ἑαυτό σου σὲ θάνατο. Ὅταν αὐτὰ ξερριζωθοῦν, θὰ ρθει πάλι καὶ θὰ κατοικήσει μέσα σου ὁ Θεός. Γιατὶ γίνεται, λέει, μεγάλη καὶ ἀνυπέρβλητη χαρὰ καὶ ἑορτὴ στοὺς οὐρανοὺς ἀπὸ τὸν Πατέρα καὶ τοὺς ἀγγέλους ὅταν ἐπιστρέψει μετανιωμένος ἓνας ἁμαρτωλός⁷⁸. Γι' αὐτὸ καὶ φωνάζει· «Εὐσπλαχνία θέλω, ὄχι θυσία»⁷⁹. «Δὲν ἐπιθυμῶ τὸ θάνατο τοῦ ἁμαρτωλοῦ, ἀλλὰ τὴ μετάνοιά του»⁸⁰. «Κι ἂν εἶναι οἱ ἁμαρτίες σας σὰν κατακόκκινο φοινικικὸ μάλλινο, θὰ τὶς κάνω ἄσπρες σὰν τὸ χιόνι. Κι ἂν εἶναι πιὸ μελανές ἀπὸ τὸ σκοτάδι, θὰ τὶς πλύνω καὶ θὰ τὶς κάνω σὰν μάλλινο λευκό»⁸¹. Γιατὶ ὁ Θεὸς μόνο ἔχει τὴ δύναμη νὰ δώσει τὴν ἄφεση τῶν ἁμαρτιῶν καὶ νὰ μὴ λάβει ὑπ' ὄψη τὰ παραπτώματα⁸². Γι' αὐτὸ παραγγέλλει καὶ σ' ἐμᾶς ὁ Κύριος, νὰ συγχωροῦμε κάθε μέρα τοὺς ἀδελφούς μας πὺ μετανοοῦν. «Κι ἂν ἐμεῖς πὺ εἴμαστε πονηροὶ ξέρομε νὰ δίνουμε ὠφέλιμα δῶρα»⁸³, πόσο περισσότερο ὁ Πατέρας τῆς εὐσπλαχνίας, ὁ ἀγαθὸς Πατέρας «κάθε παράκλησης»⁸⁴, ὁ πολυεὐσπλαχνος καὶ πολυέλεος ἔχει στὴ φύση του νὰ δείχνει μακροθυμία καὶ νὰ περιμένει αὐτοὺς πὺ ἐπιστρέφουν; Κι ἐπιστροφὴ ἀπὸ τὰ ἁμαρτήματα σημαίνει, τὸ νὰ τὰ κόψει κανεὶς πραγματικὰ καὶ νὰ μὴ βλέπει πιά πρὸς τὰ πίσω.

40. Γιὰ ὅσα λοιπὸν ἔχουν γίνει προηγουμένως ὁ Θεὸς δίνει ἄφεση, γιὰ ὅσα ὅμως ἀκολουθοῦν στὴ συνέχεια δίνει ἄφεση ὁ καθένας στὸν ἑαυτό του. Κι αὐτὸ σημαίνει νὰ μετανοήσει κανεὶς καὶ νὰ καταδικάσει τὰ περασμένα καὶ νὰ ζητήσῃ γι' αὐτὰ τὴν ἀμνηστία ἀπὸ τὸν Πατέρα, πὺ αὐτὸς μόνο ἔχει τὴ δύναμη νὰ κάνει ἄπρακτα ὅσα ἔχουνπραχθεῖ μὲ τὴν εὐσπλαχνία του καὶ νὰ ἐξαλείψῃ μὲ τὴ δρόσο τοῦ Πνεύματος τὶς προηγούμενες ἁμαρτίες. «Ὅποιες πράξεις βρῶ σ' ἐσᾶς, μὲ βάση αὐτὲς θὰ σᾶς κρίνω»⁸⁵. Καὶ μὲ τὸ καθένα φωνάζει γιὰ τὸ τέλος ὅλων. Ὡστε καὶ γιὰ ὅποιον ἔπραξε τὶς μέγιστες καλὲς πράξεις στὴ ζωὴ του, ἀλλὰ στὸ τέλος παρεκτράπηκε στὴν κακία, εἶναι ἀνώφελοι ὅλοι οἱ προηγούμενοι μόχθοι του, ἂν κατὰ τὸν ἐπίλογο τοῦ δράματος ἀποχωρήσῃ ἀπὸ τὸν ἀγῶνα. Καὶ αὐτὸς πὺ πρῶτα ἔζησε ἄσχημα καὶ σὲ παρανομίες, μπορεῖ ἔπειτα, ἂν μετανοήσει, τὴν κακὴ πολιτεία πολλῶν χρόνων νὰ τὴν κατανικήσῃ μὲ τὴ μετάνοια στὸν μετέπειτα χρόνο. Χρειάζεται

λῆς, ὥσπερ τοῖς μακροῦ νόσω πεπονηκόσι σώμασι διαίτης χρεία καὶ προσοχῆς πλείονος. Ὁ κλέπτης, ἄφεςιν βούλει λαβεῖν; Μηκέτι κλέπτε. Ὁ μοιχεύσας, μηκέτι πυρούσθω· ὁ πορνεύσας, λοιπὸν ἀγνευέτω· ὁ ἀρπάσας, ἀποδίδου καὶ προσαποδίδου· ὁ ψευδομάρτυς, ἀλήθειαν ἄσκησον· ὁ ἐπίορκος, μηκέτι ὄμνυε· καὶ τὰ ἄλλα πάθη σύντεμε, ὀργὴν, ἐπιθυμίαν, λύπην, φόβον, ἵνα εὐρεθῆς ἐπὶ τῆς ἐξόδου πρὸς τὸν ἀντίδικον ἐνταῦθα διαλελύσθαι φθάνων. Ἔστιν μὲν οὖν ἀδύνατον ἴσως ἀθρώως ἀποκόψαι πάθη σύντροφα, ἀλλὰ μετὰ Θεοῦ δυνάμεως καὶ ἀνθρωπείας ἰκεσίας καὶ ἀδελφῶν βοηθείας καὶ εἰλικρινοῦς μετανοίας καὶ συνε-
10 χουῦς μελέτης κατορθοῦνται.

μά. Διὸ δεῖ πάντως σε τὸν σοβαρὸν καὶ δυνατὸν καὶ πλούσιον ἐπιστήσασθαι ἑαυτῷ τινὰ ἄνθρωπον Θεοῦ καθάπερ ἀλείπττην καὶ κυβερνήτην. Αἰδοῦ κἄν ἕνα, φοβοῦ κἄν ἕνα. Μελέτησον ἀκούειν κἄν ἑνὸς παρησιαζομένου καὶ στύφοντος ἅμα καὶ θεραπεύοντος. Οὐδὲ γὰρ
15 τοῖς ὀφθαλμοῖς συμφέρει τὸν αἰεὶ χρόνον ἀκολάστοις μένειν, ἀλλὰ καὶ δακρῦσαι καὶ δηχθῆναί ποτε ὑπὲρ τῆς ὑγείας τῆς πλείονος. Οὕτω καὶ ψυχῇ διηνεκοῦς ἡδονῆς οὐδὲν ὀλεθριώτερον· ἀποτυφλοῦται γὰρ ἀπὸ τῆς τήξεως, ἐὰν ἀκίνητος τῷ παρησιαζομένῳ διαμείνη λόγῳ. Τοῦτον καὶ ὀργισθέντα φοβήθητι, καὶ στενάξαντα λυπήθητι, καὶ ὀργὴν παύ-
20 οντα αἰδέσθητι, καὶ κόλασιν παραιτούμενον φθάσον. Οὗτος ὑπὲρ σοῦ πολλὰς νύκτας ἀγρυπνησάτω, πρεσβεύων ὑπὲρ σοῦ πρὸς Θεὸν καὶ λιτανείας συνήθεσι μαγεύων τὸν Πατέρα· οὐ γὰρ ἀντέχει τοῖς τέκνοις αὐτοῦ τὰ σπλάγχνα δεομένοις. Δεήσεται δὲ καθαρῶς ὑπὸ σοῦ προτιμώμενος ὡς ἄγγελος τοῦ Θεοῦ καὶ μηδὲν ὑπὸ σοῦ λυπούμενος, ἀλλ'
25 ὑπὲρ σοῦ. Τοῦτό ἐστι μετάνοια ἀνυπόκριτος. «Θεὸς οὐ μυκτηρίζεται», οὐδὲ προσέχει κενοῖς ῥήμασι· μόνος γὰρ ἀνακρίνει μυελοῦς καὶ νεφροῦς καρδίας καὶ τῶν ἐν πυρὶ κατακούει, καὶ τῶν ἐν κοιλίᾳ κήτους ἰκετευόντων ἐξακούει, καὶ πᾶσιν ἐγγύς ἐστι τοῖς πιστεύουσιν, καὶ πόρρω τοῖς ἀθέοις, ἂν μὴ μετανοήσωσιν.

πολλή ἀκρίβεια, ὅπως γιὰ τὰ σώματα ποὺ ταλαιπωρήθηκαν ἀπὸ μακρὰ ἀσθένεια χρειάζεται δίαιτα καὶ προσοχὴ περισσότερη. Ἐσὺ ὁ κλέφτης θέλεις νὰ συγχωρηθεῖς; Σταμάτησε νὰ κλέβεις. Ἐσὺ ποὺ μοιχεύεις, μὴν ἀφήσεις νὰ πυρώνεσαι. Ὅποιος πόρνευσε, ἅς μείνει ἄγνός στὸ ἔξῃς. Ὅποιος ἄρπαξε, ἅς ἀποδώσει τὰ ἀρπαγέντα μὲ τὸ παραπάνω. Ἐσὺ ποὺ ἔγινες ψευδομάρτυρας, λέγε πιά τὴν ἀλήθεια. Ἄν εἶσαι ἐπίορκος, μὴν ξαναορκιστεῖς καὶ κόψε καὶ τὰ ἄλλα πάθη, τὴν ὀργή, τὴν ἐπιθυμία, τὴ λύπη, τὸ φόβο, γιὰ νὰ προλάβεις νὰ βρεθεῖς ἐδῶ κατὰ τὴν ἔξοδό σου συμφιλιωμένος μὲ τὸν ἀντίδικό σου⁸⁶. Εἶναι ἴσως ἀδύνατο νὰ κόψεις ξαφνικὰ καὶ μαζεμένα πάθη ποὺ μεγάλωσαν μαζί σου, ἀλλὰ μὲ τὴ δύναμη τοῦ Θεοῦ καὶ τὶς ἀνθρώπινες παρακλήσεις καὶ τὴ βοήθεια τῶν ἀδελφῶν, τὴν εἰλικρινὴ μετάνοια καὶ τὴ συνεχὴ μελέτη κατορθώνεται κι αὐτό.

41. Γι' αὐτὸ πρέπει ὅπωςδήποτε ἐσὺ ὁ ὑπερήφανος καὶ δυνατὸς καὶ πλούσιος νὰ ἐπιβάλλεις στὸν ἑαυτό σου ἓνα ἄνθρωπο τοῦ Θεοῦ σὰν προνοητὴ καὶ καθοδηγητὴ. Νὰ σέβεται τουλάχιστο ἓνα, νὰ φοβᾶσαι ἕστω καὶ ἓναν. Φρόντισε ν' ἀκοῦς τουλάχιστο ἓναν ποὺ ἔχει θάρρος μαζί σου, νὰ σοῦ φέρεται αὐστηρὰ καὶ μαζί νὰ σέ ὑπηρετεῖ. Γιατὶ οὔτε στὰ μάτια συμφέρει νὰ μένουν πάντοτε ἀτιμώρητα, ἀλλὰ καὶ θὰ δακρῶσουν καὶ θὰ τσούξουν γιὰ χάρη καλύτερης ὑγείας. Ἐτσι καὶ τίποτε δὲν εἶναι καταστρεπτικότερο γιὰ τὴν ψυχὴ ἀπὸ τὴ συνεχὴ ἡδονή· γιὰτὶ ἀποτυφλώνεται ἀπὸ τὴν τήξη, ἂν παραμείνει ἀσυγκίνητη στὸ λόγο ποὺ μιλάει θαρραλέα. Αὐτὸν καὶ ὅταν ὀργιστεῖ νὰ τὸν φοβηθεῖς, κι ὅταν ἀναστενάξει νὰ τὸν λυπηθεῖς, κι ὅταν ἡρεμήσει ἀπὸ τὸ θυμὸ του νὰ τὸν σεβαστεῖς, κι ὅταν παρακαλεῖ νὰ μὴν τιμωρηθεῖς, ἄκουσέ τον. Αὐτὸς ἅς ἀγρυπνήσει γιὰ σένα πολλές νύχτες, πρεσβεύοντας γιὰ χάρη σου στὸν Θεὸ καὶ μὲ συνήθεις παρακλήσεις κερδίζοντας τὸν Πατέρα. Γιατὶ δὲν μπορεῖ νὰ μείνει ἀλύγιστος μπροστὰ στὰ παιδιὰ του ποὺ τὸν παρακαλοῦν. Θὰ παρακαλέσει καθαρὰ τιμώμενος ἀπὸ ἑσένα σὰν ἄγγελος τοῦ Θεοῦ καὶ δὲν θὰ λυπηθεῖ καθόλου ἕξαιτίας σου, ἀλλὰ γιὰ χάρη σου. Αὐτὸ σημαίνει ἀνυπόκριτη μετάνοια. «ὁ Θεὸς δὲν ἐμπαίζεται»⁸⁷ οὔτε προσέχει κούφια λόγια. Γιατὶ μόνο αὐτὸς ἕξετάζει μυελούς καὶ νεφρούς καὶ καρδιές, καὶ ἐκείνους ποὺ εἶναι πάνω στὴν πυρὰ τοῦς ἀκούει, καὶ αὐτοῦς ποὺ εἶναι στὴν κοιλιὰ τοῦ κήτους ὅταν παρακαλοῦν τοῦς ἀκούει⁸⁸, καὶ εἶναι κοντὰ σέ ὅλους ὅσοι πιστεύουν, καὶ πολὺ μακριὰ ἀπὸ τοῦς ἄθεους, ἂν δὲν μετανοήσουν.

μβ. Ἴνα δὲ ἐπιθαρρήσης, οὕτω μετανοήσας ἀληθῶς, ὅτι σοὶ μένει
 σωτηρίας ἐλπίς ἀξιόχρεως, ἄκουσον μῦθον, οὐ μῦθον, ἀλλὰ ὄντα
 λόγον περὶ Ἰωάννου τοῦ ἀποστόλου παραδεδομένον καὶ μνήμη πεφυ-
 λαγμένον. Ἐπειδὴ γὰρ τοῦ τυράννου τελευτήσαντος ἀπὸ τῆς Πάτμου
 5 τῆς νήσου μετῆλθεν ἐπὶ τὴν Ἔφεσον, ἀπῆει παρακαλούμενος καὶ ἐπὶ
 τὰ πλησιόχωρα τῶν ἐθνῶν, ὅπου μὲν ἐπισκόπους καταστήσων, ὅπου
 δὲ ὅλας ἐκκλησίας ἀρμόσων, ὅπου δὲ κληρὸν ἓνα γέ τινα κληρώσων
 τῶν ὑπὸ τοῦ Πνεύματος σημαινομένων. Ἐλθὼν οὖν καὶ ἐπὶ τινα τῶν
 οὐ μακρὰν πόλεων, ἧς καὶ τοῦνομα λέγουσιν ἔνιοι, καὶ τὰ ἄλλα ἀνα-
 10 παύσας τοὺς ἀδελφούς, ἐπὶ πᾶσι τῷ καθεστῶτι προσβλέψας ἐπισκό-
 πῳ, νεανίσκον ἱκανὸν τῷ σώματι καὶ τὴν ὄψιν ἀστεῖον καὶ θερμὸν τὴν
 ψυχὴν ἰδὼν, «τοῦτον» ἔφη «σοὶ παρακατατίθεμαι μετὰ πάσης σπου-
 δῆς ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας καὶ τοῦ Χριστοῦ μάρτυρος». Τοῦ δὲ δεχομένου
 καὶ πάνθ' ὑπισχνουμένου καὶ πάλιν τὰ αὐτὰ διετείνατο καὶ διεμαρτύ-
 15 ρατο. Καὶ ὁ μὲν ἐπὶ τὴν Ἔφεσον ἀπῆρεν· ὁ δὲ πρεσβύτερος ἀναλαβὼν
 οἴκαδε τὸν παραδοθέντα νεανίσκον ἔτρεφε, συνεῖχεν, ἔθαλπε, τὸ τε-
 λευταῖον ἐφώτισε· καὶ μετὰ τοῦτο ὑφῆκε τῆς πλείονος ἐπιμελείας καὶ
 παράφυλακῆς, ὡς τὸ τέλειον αὐτῷ φυλακτήριον ἐπιστήσας, τὴν σφρα-
 γίδα τοῦ Κυρίου. Τῷ δὲ ἀνέσεως πρὸς ὥρα λαβομένῳ προσφθείρονται
 20 τινες ἡλικες ἀργοὶ καὶ ἀπερρωγότες, ἐθάδες κακῶν. Καὶ πρῶτον μὲν
 δι' ἐστιάσεων πολυτελῶν αὐτὸν ὑπάγονται, εἰτὰ πού καὶ νύκτωρ ἐπὶ
 λωποδυσίαν ἐξιόντες συνεπάγονται, εἰτὰ τι καὶ μείζον συμπράττειν
 ἠξίου. Ὁ δὲ κατ' ὀλίγον προσειθίζετο καὶ διὰ μέγεθος φύσεως ἐκ-
 στάς, ὥσπερ ἄστομος καὶ εὖρωστος ἵππος ὀρθῆς ὁδοῦ καὶ τὸν χαλινὸν
 25 ἐνδακῶν μειζόνως κατὰ τῶν βαράθρων ἐφέρετο. Ἀπογνοὺς δὲ τελέως
 τὴν ἐν Θεῷ σωτηρίαν, οὐδὲν ἔτι μικρὸν διανοεῖτο, ἀλλὰ μέγα τι πρά-
 ξας, ἐπειδὴπερ ἅπαξ ἀπολώλει, ἴσα τοῖς ἄλλοις παθεῖν ἠξίου. Αὐτοὺς
 δὲ τούτους ἀναλαβὼν καὶ ληστήριον συγκροτήσας, ἔτοιμος λήσταρχος
 ἦν, βιαιότατος, μαιφονώτατος, χαλεπώτατος. Χρόνος ἐν μέσῳ, καί
 30 τινος ἐπιπεσοῦσης χρείας, ἀνακαλοῦσι τὸν Ἰωάννην. Ὁ δὲ, ἐπεὶ τὰ
 ἄλλα ὧν χάριν ἦκεν κατεστήσατο, «ἄγε δὴ», ἔφη, «ὧ ἐπίσκοπε, τὴν

42. Γιὰ νὰ ἔχεις ὅμως περισσότερο θάρρος, μετανοώντας ἔτσι ἀληθινὰ, ὅτι σοῦ μένει ἐλπίδα ἀξιόπιστη σωτηρίας, ἄκουσε ἓνα μῦθο. Δὲν εἶναι βέβαια μῦθος, ἀλλὰ λόγος γιὰ τὸν ἀπόστολο Ἰωάννη, ποὺ ἔχει παραδοθεῖ καὶ μνημονεύεται. Ὅταν πέθανε ὁ τύραννος καὶ ἀπὸ τῆ νῆσο Πάτμο ἐπανῆλθε στὴν Ἔφεσο, πῆγαινε στὰ γειτονικὰ μέρη προσκαλούμενος, ἄλλοῦ γιὰ νὰ ἐγκαταστήσει ἐπισκόπους, ἄλλοῦ γιὰ νὰ τακτοποιήσει τὰ θέματα ὅλης τῆς Ἐκκλησίας, καὶ ἄλλοῦ γιὰ νὰ ὀρίσει μὲ κλῆρο κάποιον ἀπὸ ἐκείνους ποὺ ὑποδείκνυε τὸ Πνεῦμα. Ἄφοῦ λοιπὸν πῆγε σὲ μιὰ ὄχι μακρινὴ πόλη (μερικοὶ λένε καὶ τὸ ὄνομά της⁸⁹), καὶ καθησύχασε κατὰ τὰ ἄλλα τοὺς ἀδελφούς, ὅταν εἶδε ἓνα νέο μὲ γεροδεμένο σῶμα καὶ στὴν ὄψη εὐγενικό, ἀλλὰ καὶ μὲ ζῆλο, μπροστὰ σὲ ὅλους κοιτάζοντας τὸν ἐπίσκοπο τοῦ τόπου, τοῦ λέει· «Σοῦ τὸν ἐμπιστεύομαι μὲ ὅλη τὴ σοβαρότητα, ἔχοντας μάρτυρα ὅλη τὴν Ἐκκλησία καὶ τὸν Χριστό». Δέχθηκε αὐτὸς κι ἔδωσε ὅλες τὶς ὑποσχέσεις, καὶ ὁ Ἰωάννης τοῦ ἔδωσε τὶς ἴδιες παραγγελίες καὶ τοῦ ἔβαλε μάρτυρες. Καὶ αὐτὸς βέβαια ἔφυγε γιὰ τὴν Ἔφεσο. Ὁ ἐπίσκοπος τότε ἔλαβε στὸ σπίτι του τὸν νέο ποὺ τοῦ ἐμπιστεύθηκε, ὅπου τὸν ἔτρεφε, τὸν περιποιόταν, τὸν φρόντιζε καὶ τελικὰ τοῦ ἔδωσε τὸν φωτισμὸ τοῦ βαπτίσματος. Ἐπειτα ἀπὸ αὐτὸ χαλάρωσε τὴν πολλὴ φροντίδα καὶ φύλαξή του, ἄφοῦ τοῦ ἔβαλε τὴ σφραγίδα τοῦ Κυρίου σὰν τὸ τέλειο φυλαχτὸ τοῦ νέου. Σ' αὐτὸν τότε, ὅταν ἐπέτυχε μιὰ πρόωρη ἄνεση, προσκολλήθηκαν μερικοὶ συνήλικοί του ἄνεργοι καὶ παραλυμένοι, συνηθισμένοι στὸ κακό. Καὶ πρῶτα τὸν ἀπέσπασαν μὲ τραπεζώματα πολλὰ καὶ πολυτελή· στὴ συνέχεια καὶ μὲ νυκτερινὲς ἐξόδους τὸν παρέσυραν σὲ κάποια λωποδυσία, κι ἔπειτα τοῦ ζητοῦσαν νὰ κάνουν μαζὶ καὶ κάτι μεγαλῦτερο. Αὐτὸς λίγο λίγο συνήθιζε καὶ βλέποντας τὶς μεγάλες φυσικὲς διαστάσεις του, σὰν ἄλογο ἀκράτητο καὶ δυνατό, ὀρμώντας μπροστὰ καὶ δαγκάνοντας τὸ χαλινάρι, ἔτρεχε μὲ μεγαλύτερη ὀρμὴ στὰ βάραθρα. Ἀδιαφορώντας τελείως γιὰ τὴ σωτηρία του, δὲν σκεφτόταν πιά κάτι μικρό, ἀλλὰ, ἄφοῦ κάνει κάτι μεγάλο, μιὰ καὶ ἦταν χαμένος πιά, εἶχε τὴν ἀξίωση νὰ πράξη τὰ ὅμοια μὲ τοὺς ἄλλους. Τοὺς ἀναλαμβάνει λοιπὸν αὐτούς, κι ἄφοῦ συγκρότησε συμμορία, ἔγινε τέλειος ληστής, πολὺ σκληρός, αἰμοβόρος κι ἄγριος περισσότερο ἀπὸ ὅλους. Ἄφοῦ μεσολάβησε κάποιο διάστημα, ἐπειδὴ συνέπεσε κάποιο πρόβλημα, ξανακαλοῦν τὸν Ἰωάννη. Κι ἄφοῦ τακτοποίησε ὅλα γιὰ ὅσα εἶχε πάει ἐκεῖ, λέει στὸν ἐπίσκοπο· «Ἐμπρός, ἐπίσκοπε, δός μου τὴν παρακαταθήκη, ποὺ ἐγώ

παραθήκην ἀπόδος ἡμῖν, ἦν ἐγώ τε καὶ ὁ Χριστός σοι παρακατεθέμε-
 θα ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας, ἧς προκαθέξῃ, μάρτυρος». Ὁ δὲ τὸ μὲν πρῶτον
 ἐξεπλάγη, χρήματα οἰόμενος, ἅπερ οὐκ ἔλαβε, συκοφαντεῖσθαι, καὶ
 οὔτε πιστεύειν εἶχεν ὑπὲρ ὧν οὐκ εἶχεν, οὔτε ἀπιστεῖν Ἰωάννη. Ὡς δὲ
 5 «τὸν νεανίσκον» εἶπεν «ἀπαιτῶ καὶ τὴν ψυχὴν τοῦ ἀδελφοῦ», στενά-
 ξας κάτωθεν ὁ πρεσβύτης καὶ τι καὶ ἐπιδακρύσας, «Ἐκεῖνος», ἔφη,
 «τέθνηκε». «Πῶς καὶ τίνα θάνατον;». «Θεῷ τέθνηκεν», εἶπεν. «Ἀπέδη
 γὰρ πονηρός καὶ ἐξώλης καὶ τὸ κεφάλαιον, ληστής, καὶ νῦν, ἀντὶ τῆς
 ἐκκλησίας, τὸ ὄρος κατείληφε μεθ' ὁμοίου στρατιωτικοῦ». Καταρρη-
 10 ξάμενος τὴν ἐσθῆτα ὁ ἀπόστολος καὶ μετὰ μεγάλης οἰμωγῆς πληξάμε-
 νος τὴν κεφαλὴν, «Καλόν, γε», ἔφη, «φύλακα τῆς τ' ἀδελφοῦ ψυχῆς
 κατέλιπον. Ἄλλ' ἵππος ἤδη μοι παρέστω καὶ ἡγεμῶν γενέσθω μοί τις
 τῆς ὁδοῦ». Ἦλανεν, ὥσπερ εἶχεν, αὐτόθεν ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας.

Ἐλθὼν δὲ εἰς τὸ χωρίον ὑπὸ τῆς προφυλακῆς τῶν ληστῶν ἀλίσκε-
 15 ται, μῆτε φεύγων μῆτε παραιτούμενος, ἀλλὰ βοῶν «Ἐπὶ τοῦτ' ἐλήλυ-
 θα, ἐπὶ τὸν ἄρχοντα ὑμῶν ἀγάγετέ με». Ὅς τέως, ὥσπερ ὦπλιστο, ἀνέ-
 μενε. Ὡς δὲ προσιόντα ἐγνώρισε τὸν Ἰωάννην, εἰς φυγὴν αἰδεσθεὶς
 ἐτρέπετο. Ὁ δὲ ἐδίωκεν ἀνὰ κράτος, ἐπιλαθόμενος τῆς ἡλικίας τῆς
 ἑαυτοῦ, κεκραγώς «Τί με φεύγεις, τέκνον, τὸν σαντοῦ πατέρα, τὸν γυ-
 20 μόν, τὸν γέροντα; Ἐλέησόν με, τέκνον, μὴ φοβοῦ· ἔχεις ἔτι ζωῆς ἐλπί-
 दा. Ἐγὼ Χριστῶ λόγον δώσω ὑπὲρ σοῦ· ἂν δέῃ, τὸν σὸν θάνατον ἐκὼν
 ὑπομενῶ, ὡς ὁ Κύριος τὸν ὑπὲρ ἡμῶν. Ὑπὲρ σοῦ τὴν ψυχὴν ἀντιδώσω
 τὴν ἐμήν. Στῆθι, πίστευσον· Χριστός με ἀπέστειλεν». Ὁ δὲ ἀκούσας,
 πρῶτον ἔστη μὲν κάτω βλέπων· εἶτα ἔρριψε τὰ ὄπλα, εἶτα τρέμων
 25 ἔκλαιε πικρῶς. Προσελθόντα δὲ τὸν γέροντα περιέλαβεν, ἀπολογού-
 μενος ταῖς οἰμωγαῖς ὡς ἐδύνατο καὶ τοῖς δάκρυσι βαπτιζόμενος ἐκ
 δευτέρου, μόνην ἀποκρῦπτων τὴν δεξιάν. Ὁ δὲ ἐγγυώμενος, ἐπομνύ-
 μενος ὡς ἄφεισιν αὐτῷ παρὰ τοῦ Σωτῆρος εὔρηται, δεόμενος, γονυ-
 πετῶν, αὐτὴν τὴν δεξιάν ὡς ὑπὸ τῆς μετανοίας κεκαθαρμένην κατα-
 30 φιλῶν, ἐπὶ τὴν ἐκκλησίαν ἐπανήγαγε, καὶ δαψιλῆσι μὲν εὐχαῖς ἐξαι-
 τούμενος, συνεχέσι δὲ νηστεῖαις συναγωνιζόμενος, ποικίλαις δὲ σει-
 ρῆσι λόγων κατεπάδων αὐτοῦ τὴν γνώμην, οὐ πρότερον ἀπῆλθεν, ὡς
 φασι, πρὶν αὐτὸν ἐπιστῆσαι τῇ ἐκκλησίᾳ, διδοὺς μέγα παράδειγμα

καὶ ὁ Σωτήρας σου καταθέσαμε μὲ μάρτυρα τὴν Ἐκκλησία τῆς ὁποίας εἶσαι προϊστάμενος». Αὐτὸς πρῶτα αἰφνιδιάστηκε, νομίζοντας ὅτι δεχόταν συκοφαντία γιὰ χρήματα ποὺ δὲν εἶχε λάβει, κι οὔτε πίστευε γι' αὐτὰ ποὺ δὲν εἶχε, ἀλλ' οὔτε καὶ μπορούσε νὰ μὴν πιστέψει τὸν Ἰωάννη. Ὅταν ὁμως ἐκεῖνος τοῦ εἶπε, «Ἀπαιτῶ τὸν νεαρό καὶ τὴν ψυχὴ τοῦ ἀδελφοῦ», ὁ γέροντας ἀναστέναξε καὶ δακρύζοντας εἶπε: «Ἐκεῖνος πέθανε». «Πῶς καὶ μὲ τί θάνατο;». «Πέθανε γιὰ τὸ Θεό», εἶπε. Κατάντησε κακὸς καὶ ρεμάλι καὶ τὸ κυριότερο, ἔγινε ληστής· καὶ τώρα ἔχει καταλάβει τὸ βουνό, ἀντὶ τὴν ἐκκλησία, μαζὶ μὲ κάποιους συνεργούς». Καταξέσχισε τὰ ρούχα του ὁ Ἀπόστολος καὶ μὲ κραυγὴ μεγάλη καὶ θρῆνο χτυπώντας τὸ κεφάλι του εἶπε: «Καλὸ φύλακα σὲ ἄφησα γιὰ τὴν ψυχὴ τοῦ ἀδελφοῦ. Φέρτε μου ὁμως τώρα ἓνα ἄλογο κι ἂς γίνῃ κάποιος ὁδηγός μου γιὰ νὰ μοῦ δείξει τὸ δρόμο». Καὶ ὄρμησε ἔτσι ὅπως ἦταν ἀπὸ τὴν ἐκκλησία.

Ὅταν ἔφτασε στὴν περιοχὴ τῶν ληστῶν τὸν ἔπιασε ἡ προφυλακὴ τους, κι οὔτε ἔφευγε οὔτε ζητοῦσε χάρη, ἀλλὰ φώναζε: «Γι' αὐτὸ ἀκριβῶς ἦρθα, ὁδηγήστε με στὸν ἀρχηγό σας». Αὐτὸς εἶχε ὄπλιστεῖ καὶ περίμενε. Μόλις ὁμως πλησίασε ὁ Ἰωάννης κι αὐτὸς τὸν γνώρισε, ντράπηκε καὶ τὸ ἔβαλε στὰ πόδια. Ὁ Ἰωάννης τὸν καταδίωκε μὲ ὅλες τὶς δυνάμεις του, ξεχνώντας τὴν ἡλικία του καὶ φωνάζοντας: «Γιατί μ' ἀποφεύγεις, παιδί μου, ἐμένα τὸν πατέρα σου, ποὺ εἶμαι ἄοπλος καὶ γέρος; Λυπήσου με, παιδί μου· μὴ φοβᾶσαι. Ἐχεις ἀκόμα ἐλπίδα νὰ κερδίσεις τὴ ζωὴ. Ἐγὼ θὰ δώσω λόγο στὸν Χριστὸ γιὰ σένα: ἂν χρειαστεῖ θὰ παθάνω ἐγὼ στὴ θέση σου, ὅπως ὁ Κύριος πέθανε γιὰ μᾶς. Γιὰ σένα θὰ δώσω τὴ δική μου ζωὴ. Στάσου· πίστεψέ με, μ' ἔστειλε ὁ Χριστός». Τὸν ἄκουσε αὐτὸς ἐπὶ τέλους καὶ πρῶτα στάθηκε, βλέποντας κάτω, κι ἔπειτα πέταξε τὰ ὄπλα κι ἔκλαιγε σπαραχτικά. Ἀπολογοῦνταν θρηνώντας ὅσο μπορούσε, ἔχοντας ἀγκαλιάσει τὸν γέροντα ποὺ πλησίασε, καὶ μουσκεμένος ἀπὸ τὰ δάκρυα, δεχόταν δεύτερο βάπτισμα, κρύβοντας μόνο τὸ δεξιὸ του χέρι. Ὁ Ἰωάννης τοῦ ἐγγυόταν καὶ ὀρκιζόταν, ὅτι θὰ λάβει ἄφεση ἀπὸ τὸν Σωτήρα. Καὶ ἔτσι παρακαλῶντας τον, γονατίζοντας μπροστὰ του, καὶ φιλώντας τὸ χέρι του σὰ νὰ ἦταν καθαρὸ ἀπὸ τὴ μετάνοια, τὸν ἐπανάφερε στὴν ἐκκλησία. Μὲ ἄπειρες προσευχῆς ζητοῦσε τὴ συγχώρησή του, μὲ συνεχεῖς νηστεῖες ἀγωνιζόταν μαζὶ του, προσπαθώντας νὰ μαλάξει τὴ γνώμη του, λέγοντάς του μύρια ὅσα μὲ σειρῆς λόγων, καί, ὅπως λένε, δὲν ἔφυγε, παρὰ ἀφοῦ τὸν

μετανοίας ἀληθινῆς καὶ μέγα γνώρισμα παλιγγενεσίας, τρόπαιον ἀ-
 ναστάσεως ἐλπιζομένης, ὅταν ἐν τῇ συντελείᾳ τοῦ αἰῶνος οἱ ἄγγελοι
 τοὺς ἀληθῶς μετανοῦντας δέξωνται εἰς ἐπουρανίους σκηνάς, φαιδρῶς
 γεγηθότες, ὑμνοῦντες, ἀνοιγνῶντες τοὺς οὐρανοὺς. Πρὸ δὲ πάντων ὁ
 5 Σωτὴρ προαπαντᾶ δεξιούμενος, φῶς ὀρέγων ἄσκιον, ἄπαυστον,
 ὁδηγῶν εἰς τοὺς κόλπους τοῦ Πατρὸς, εἰς τὴν αἰώνιον ζωὴν, εἰς τὴν
 βασιλείαν τῶν οὐρανῶν.

Πιστευέτω ταῦτά τις καὶ Θεοῦ μαθηταῖς καὶ ἐγγυητῇ Θεῷ, προ-
 φητεῖαις, εὐαγγελίοις, λόγοις ἀποστολικοῖς τούτοις συζῶν καὶ τὰ ὅσα
 10 ὑπέχων καὶ τὰ ἔργα ἀσκῶν ἐπ' αὐτῆς τῆς ἐξόδου τὸ τέλος καὶ τὴν ἐπί-
 δεῖξιν τῶν δογμάτων ὄψεται. Ὁ γὰρ ἐνταῦθα τὸν ἄγγελον τῆς μετα-
 νοίας προσιέμενος οὐ μετανοήσει τότε, ἥνίκα ἂν καταλίπη τὸ σῶμα,
 οὐδὲ καταισχυνηθήσεται, τὸν σωτῆρα προσιόντα μετὰ τῆς αὐτοῦ δόξης
 καὶ στρατιᾶς ἰδῶν οὐ δέδιδε τὸ πῦρ. Εἰ δέ τις αἰρεῖται μένειν ἐπεξαρτά-
 15 νων ἐκάστοτε ἐπὶ ταῖς ἡδοναῖς καὶ τὴν ἐνταῦθα τρυφήν τῆς αἰωνίου
 ζωῆς προτιμᾷ καὶ διδόντος τοῦ Σωτῆρος ἄφεσιν ἀποστρέφεται, μήτε
 τὸν Θεὸν ἔτι, μήτε τὸν πλοῦτον, μήτε τὸ προσπεσεῖν αἰτιάσθω, τὴν δὲ
 ἑαυτοῦ ψυχὴν ἐκουσίως ἀπολουμένην. Τῷ δὲ ἐπιβλέποντι τὴν σωτη-
 ρίαν καὶ ποθοῦντι καὶ μετὰ ἀναιδείας καὶ βίας αἰτοῦντι, παράξει τὴν
 20 ἀληθινὴν κάθαρσιν καὶ τὴν ἄτρεπτον ζωὴν ὁ Πατὴρ ὁ ἀγαθὸς ὁ ἐν
 τοῖς οὐρανοῖς, ᾧ διὰ τοῦ παιδὸς Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦ Κυρίου ζώντων
 καὶ νεκρῶν, καὶ διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος εἶη δόξα, τιμὴ, κράτος, αἰώ-
 νιος μεγαλειότης, καὶ νῦν καὶ εἰς γενεὰς γενεῶν καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας
 τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ἐγκατέστησε στήν Ἐκκλησία, δίνοντας μεγάλο παράδειγμα μετάνοιας καὶ μέγα γνώρισμα παλιγγενεσίας, τρῶπαιο τῆς ἀνάστασης πού ἐλπίζομε, ὅταν στή συντέλεια τοῦ αἵωνα οἱ ἄγγελοι θά δεχτοῦν στίς ἐπουράνιες σκηνές ὅσους μετανοοῦν ἀληθινά μέ χαρὰ μεγάλη, ὑμνώντας κι ἀνοίγοντας τοὺς οὐρανοὺς. Μπροστά ἀπὸ ὅλους αὐτοὺς τοὺς ὑποδέχεται προαπαντώντας τους ὁ ἴδιος ὁ Σωτήρας, τυλίγοντάς τους μέσα σέ φῶς χωρὶς ἴσκιο καὶ ἀδιάκοπο, ὀδηγώντας τους στοὺς κόλπους τοῦ Πατέρα, στήν αἰώνια ζωή, στή βασιλεία τῶν οὐρανῶν.

Ἄς τὰ πιστέψει κανεῖς αὐτὰ μαζί μέ τοὺς μαθητές τοῦ Θεοῦ καὶ τὸν ἐγγυητὴ Θεὸ τῶν προφητειῶν, τῶν Εὐαγγελίων, καὶ τῶν ἀποστολικῶν λόγων. Ζώντας μ' αὐτὰ κι ἀκούοντάς τα προσεκτικά καὶ πράττοντας τὰ ἔργα, κατὰ τὴν ἴδια τὴν ἔξοδό του ἀπὸ τὴν ἐδῶ ζωὴ θά δεῖ τὸ τέλος καὶ τὴ φανέρωση τῶν δογμάτων. Γιατὶ ὅποιος πλησιάσει ἐδῶ τὸν ἄγγελο τῆς μετάνοιας, δὲν θά μετανοήσῃ τότε, ὅταν ἐγκαταλείψῃ τὸ σῶμα, οὔτε θά ντραπεῖ τὸν Σωτήρα, ὅταν τὸν δεῖ νὰ πλησιάζῃ μέσα στὴ δόξα του καὶ τοὺς ἀκόλουθούς του. Ἄν ὅμως κάποιος θελήσῃ νὰ μένει καὶ νὰ ἀμαρτάνῃ κάθε φορὰ μέ ἡδονές καὶ προτιμᾶ τὴν ἐδῶ τρυφή ἀπὸ τὴν αἰώνια ζωὴ, κι ἐνῶ ὁ Σωτήρας παραχωρεῖ ἄφεση, αὐτὸς τὴν ἀποποιεῖται, νὰ μὴν κατηγορεῖ πιά οὔτε τὸν Θεὸ οὔτε τὸν πλοῦτο οὔτε τὸ ὅτι παλαιὰ ἔπεσε σὲ ἀμαρτία, ἀλλὰ τὴν ψυχὴ του πού καταστρέφεται ἐκούσια. Σ' αὐτὸν ὅμως πού ἀποβλέπει στὴ σωτηρία καὶ τὴν ποθεῖ καὶ ζητεῖ μέ ἀναίδεια καὶ βία νὰ τοῦ παραχωρηθεῖ, θά τοῦ δώσει ὁ ἀγαθὸς Πατέρας ὁ οὐράνιος τὴν ἀληθινὴ κάθαρση καὶ τὴν ἀτρεπτὴ ζωὴ, Αὐτός, στὸν ὁποῖο μέσω τοῦ Υἱοῦ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦ Κυρίου τῶν ζωντανῶν καὶ τῶν νεκρῶν, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἃς ἀποδίδεται ἡ δόξα, ἡ τιμὴ, ἡ δύναμη καὶ ἡ αἰώνια μεγαλειότητα πού τοῦ ἀνήκει καὶ τώρα καὶ πάντοτε καὶ στίς γενεές τῶν γενεῶν καὶ στοὺς αἰῶνες τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΕΥΡΕΤΗΡΙΑ

Οἱ ἀριθμοὶ παραπέμπουν κατὰ σειρά γιὰ τὰ χωρία τῆς Γραφῆς στὸ κεφάλαιο, τὸν στίχο καὶ τὴ σελίδα πού βρίσκονται, ἐνῶ γιὰ τὰ ὀνόματα καὶ πράγματα ἀπλῶς στὴ σελίδα πού βρίσκονται.

1. Εὐρετήριο χωρίων τῆς Γραφῆς

Γένεσις			19	18-19	
1	1	222	20	2-3	300
	1-3	112		4	42
	2	108		10	300
	3	264		12	310
	3ξ.	118		13	412
	26	42. 114. 576.		15	412
	27	300		17	40. 300
2	4	308		18	196
	7	106. 114		21	96
	9	90	21	33-34	68
3	1	318		34	70
	19	548	25	18	50
6	3	248		22	250
	14-16	250		23	250
14	14ξ.	246	25-29	-	46
15	5	244	26	35	50
	6	266	28	3	318
17	8	14		29ξ.	62
18	12	264	30	34	378
19	12	96	32	16	296
20	12	264	33	1	80
22	3-4	90		3	80
34	30	294		13	90
37	23-24	68		20	18
			34	30	296
				Λευϊτικὸν	
1	7	468			
3	2	120	1	6	84
	21	196	11	7	66
15	1	68		13	66
	21	68	14	15	42

16	23-24	54	17	25-26	68
26	1	42	18	2	304
	Δευτερονόμιον			3-4	80
				10	436
4	12	198	22	26	24
6	7	440	23	1	252.324
	11	440		3-6	410
	13	136	28	3	228
	19	440	33	9	84
10	16	194		12	440
13	4	114	35	6	110
	8ξ.	352	40	13	148
14	-	66	44	5	278
	6	480		10	254
	15	42		14	254
30	15	116	47	13	444
	15-20	90	49	21	278
	19	212	50	8	80
	19-20	116		13	92
32	39	146	57	5-6	470
	Βασιλειῶν Α'		75	2	474
			77	1-2	36
1	13	264		2	98
12	18	192	81	6	408
	Ψαλμοὶ		83	1	195
			89	9-10	308
1	1	44	93	10-11	412
	2	480	101	10	220
	4	276.480	103	4	110
2	13	104	104	4	244
3	5	126	111	5	162
4	4	40		6	244
	6	140		7	150.244
5	10	476	113	9	162
9	10	216	117	24	308
	12	216.476	118	2	338
	16	216		19-20	226
	18	228		66	226.380
10	5	216		125	226
	7	216		164	380
11	7	222	132	2	318
14	1	270	147	9	226
15	9-11	214			
16	3-4	260			
17	12-13	280	11	2	228
				Ἰωβ	

Τωβίτ			Σοφία Σειράχ		
12	8	264	25	9	10
	15	306	27	12	30
Μακκαβαίων Β'			ᾠσηὲ		
1	10	116	6	6	580
			14	9	278
Παροιμίες Σολομώντος			Ἄμώς		
1	6	80			
	7	424	3	18	278
	8	310	4	13	146
	9-10	424			
3	18	90			
8	9	288	2	28	106
	22	302			
	30	344			
10	14	30	1	6	154
	20	224		9	154
26	5	30		14	154
30	2	90			
31	1	310			
Ἐκκλησιαστής			Ἰωνῆλ		
			1	10-11	154
				14	154
1	2	108			
Σοφία Σολομώντος			Ἰωνῶς		
			1	3	70
2	12	128		11	138
	22-23	260		16	138
3	9	276		18	580
	14	276		19-20	214
4	11	474	6	1é.	440
	17	272	10	14	146
5	3-5	272	11	1-2	50
6	8	214		7	214
	10	256	24	4	18
	12-16	282	32	20	160
	17-20	284	36	7-8	152
7	16	256		10	152. 154
	24	108	40	5	130
	28	256		12	144
8	7	258		13	80. 352
	8	232. 254		15	480
9	17-18	254		18	130

40	18-19	138	5	25	582
	25	130		27	412
	26	194		28	442
	46	130		29	560
41	25	120		35	420
43	20	214		37	118.400
45	3	36.80		38	522
49	8-9	208		44	446.558
50	4-5	280		45	32.192.446.448.
	5	344		48	268.440.450.
56	7	440	6	6	398
58	9	140		7	398
59	8	14		9ξ.	398
61	2	52		12	440
64	1-2	144		14	448.580
66	1	92.144		20	544
				21	434.550
	Ἰερεμίας			24	428
3	2	310	7	1-2	582
	9	310		5	484
	19	158		7	22.28.240.264.
	27	310		8	28
4	3	430		11	580
6	16	18		13-14	44
8	7	40		14	162.458
10	12	146		21	432.474
23	23-24	138	8	22	558
	24	80	9	7	580
38	31-32	206		12-13	580
				22	12.208
	Ἰεζεκιήλ		10	16	442
18	23	580		22	572
28	24	430		27	278
				28	288
	Δανιήλ			37	458
5	7	286		40	568
				41-42	570
	Ματθαῖος		11	5	10
5	3	548.550		12	28.314.556
	6	88.550		15	278.290
	8	18.264.350.408.552		27	104.410.538
	9	468		29-30	44
	13-14	576	13	8	276
	20	278.330		11	48
	21	412		25	230.452

13	34	288	10	31	562
	33	98		48	296
	35	98	12	30	564
	47ἔ.	258			
16	17	296			
	26	274	2	3	458
17	1ἔ.	304		6	458
	27	556		30	458
18	3	24. 44	3	16	70
	10	570		22	104
	22	446		23	250
19	17	70. 410	6	28	446
	21	540		30	570
	23	42		38	572
	24	530		45	550
20	14	30	9	60	558
	16	30		62	458
	22	30	10	16	568
	25	278		27	566
21	22	386		29	566
22	30	264. 304		37	566
	37ἔ.	116		41-42	540
23	8-10	222	11	4	440
	9	558		9	22. 484
	12	528		47	208
	41	208	12	3	278
24	42	126		7	316
25	23	414		32	570
	34-36	568		34	434
	35ἔ.	544	13	24	44
	40	360	14	26	448
27	45	304		26-27	438
	52	208		27	438
				33	438
				35	136
1	7	70	15	7	580
5	34	272	16	9	544. 570
9	43	560		13	428
10	17-31	534	17	8	12
	20	538. 540		31	458
	21	540	18	18-30	534
	25	564	19	9	544
	26	554	20	36	408. 436
	27	556			
	28	556			
	29-30	556	1	3	124. 222. 258. 288. 300. 308
	30	560. 562		3	318. 356

Λουκᾶς

Μάρκος

Ἰωάννης

3	10	38. 78	4	6	80
	12-13	38		7	574
	16	442	5	2ξ.	56
4	6	390		7	48
	10	438		17	542
	15	26. 404	6	7	266
	19	474		14-15	72
5	7	84		17-18	74
	35	416	9	7	570
6	1	446	10	15-16	330
	1-2	446		31	562
	6	441	11	6	330
	7ξ.	446		14	228
	7-8	36	12	2-4	96
	7-11	448			
	11-13	450			
	17-18	450	1	10	426
	19	416	3	5	44
7	29	416		6	44
	35	350		15	44
8	4	328		19-21	44
	7	30. 78. 282. 472		28	44
	16	450	4	9	442
9	19-20	404	5	17	298. 300. 438
	22	30. 286.		20	310
	24	532		25	48
10	1	472	6	7	582
	3	472		15	15
	5	474			
11	3	52			
	19	454	1	18	90
12	11	52	2	5	16
	31	578		14	270
13	2	434		20	258
	3	410	3	4-5	76
	5	578		14-15	222
	7	424	4	6	410
	12	54. 92. 264. 350. 422		13	64. 260. 270. 276
	13	578		13	348. 378. 422. 444
14	6	410		13	478
15	44	450		19	350. 384
16	15	330		22	352
				24	352
			5	26	40
			6	23	52
19	16-30	534		12	112
1	13	580		12	116. 358
	23	290		12	

Γαλάταις

Ἐφεσίους

Κορινθίους Β'

2. Εύρετήριο ὀνομάτων καὶ πραγμάτων

A

- Ἄαράων 318.
 Ἄβραάμ 14. 18. 20. 80. 90. 92. 224. 246. 442.
 Ἄβραμος 134. 142. 264. 266.
 ἀγαθοεργία 270.
 ἀγαθοποιία 224.
 Ἄγάθων 158.
 ἀγαθωσύνη 266. 268. 354.
 ἀγαθότης 272. 318. 350. 384. 430. 442. 448.
 ἀγάπη 24. 26. 32. 78. 232-240. 262. 268. 276. 282. 284. 288. 338. 348. 360. 392. 406-410. 414. 416. 420. 422. 426. 428. 434-440. 470. 532. 536. 550. 566. 572.-578.
 ἀγάπη ψευδώνυμος 466.
 ἀγγελοθεσία 346.
 ἄγγελος 306. 322. 326. 340-342. 350. 580.
 ἀγιότης 222. 370.
 ἀγιωσύνη 352.
 ἀγνεία 24. 378.
 ἀγνισμός 18.
 ἄγνοια 28. 204. 212. 276. 298. 344. 354. 414. 418. 426. 428. 448. 468. 508. 532. 536. 572. 578.
 ἀγνωσία 158.
 Ἄδάμ 80. 258.
 ἀδικία 68. 104. 114. 208. 216. 260. 322. 352. 544. 570.
 Ἄδριανός 476.
 Ἄθάμας 178.
 ἀθανασία 86. 90. 232. 354. 358. 536. 538. 558.
 Ἄθηνᾶ 42. 150. 362.
 Ἄθῆναι 330.
 Αἰακός 192.
 Αἴας ὁ Λοκρὸς 168. 514.
 Αἴας ὁ Σαλαμίνιος 514.
 Αἰγύπτιος,- οἱ 32. 34. 42. 46. 56. 58. 60. 198. 220. 378. 412.
 Αἴγυπτος 68. 200. 264. 300. 386.
 Αἵματιται 478.
 αἵρεσις 218. 230. 386. 452. 454. 456. 458. 462. 464. 468. 470. 472. 474. 476. 478. 504. 510. 540.
 αἰρετικὸς 466. 470. 480.
 Αἰσχίνης 182.
 Αἰσχύλος 14. 134. 148. 168.
 Αἴσωπος 376.
 ἀκολασία 354.
 Ἄκουσίλαος 190.
 ἀκρασία 84. 106. 132. 272.352.
 ἀκτημοσύνη 554.
 ἀλαζονεία 542.
 Ἄλέξανδρος ὁ Μακεδῶν 202.
 ἀλήθεια 10. 18. 24-32. 36. 40. 42. 70-74. 80. 88. 106. 110. 152. 164. 198. 208. 216-230. 240. 242-246. 254. 256. 262. 276-296. 302. 314. 318. 320. 324. 330. 332. 340. 354. 358. 384. 390. 392. 398. 400. 404. 410. 414. 418. 420. 426. 452-478. 484. 486. 492. 504. 530. 532. 536. 538. 550. 574. 578. 582.
 ἀληθεύειν 400. 402.
 Ἄλκιβιάδης 28. 116.
 Ἄλκμαίων 178.
 ἀλληγορία 74. 108.
 ἀμαθία 276. 336. 354. 384.
 ἀμάρτημα 28. 212. 266. 398. 406. 418. 428. 430. 438. 538. 578. 580.
 ἀμαρτία 104. 206. 216. 260. 264. 298. 376. 412. 442. 446. 450. 468. 470. 474. 578. 580.
 ἀμαρτωλὸς 38. 44. 208. 228. 352. 378. 430. 580.
 ἀμνησικακία 446. 448.
 ἀμνησίκακος 446.
 Ἄμφιλοχος 190.

ἀναίδεια 588.
 Ἐνακρέων 176.
 ἀναμαρτησία 556.
 Ἐναξαγόραι 542.
 Ἐναξιμένης 190.
 ἀνάπαυσις 304. 536. 536. 572.
 ἀνάστασις 126. 212. 234. 256. 434. 588.
 Ἐνάχαρις 58.
 Ἐνδοκίδης 180. 182.
 Ἐνδράστεια 360.
 Ἐνδρέας 560.
 ἀνδρεία 56. 238. 356. 396. 420. 514.
 Ἐνδροκύδης 60. 378.
 Ἐνδροτίων 190.
 ἀνεπιστορεψία 360.
 Ἐννα 264.
 ἀνομία 72. 278.
 ἀνταπόδοσις 304.
 Ἐντιγόνη 170. 178. 180.
 Ἐντίμαχος 174.
 Ἐντιόπη 132.
 Ἐντίπατρος 116.
 Ἐντισθένης 130.
 Ἐντιφῶν 182. 364.
 ἀπάτη 566.
 Ἐπολλόδωρος ὁ Κερκυραῖος 64.
 ἀπάθεια 236. 268. 344. 348. 350. 352.
 444. 450. 556.
 ἀπαιδευσία 546.
 ἀπαύγασμα 266.
 ἀπείθεια 470.
 ἀπιστία 46. 348. 560.
 ἀπληστία 346.
 ἀπόγνωσις 530. 532. 560.
 Ἐπόλλων 34. 150.
 ἀπολύτρωσις 406.
 ἀπόρροια 106.
 ἀποστασία 230.
 ἀπώλεια 44. 66. 208.
 Ἐρατος 62. 120.
 Ἐργῶν 518.
 ἀρετὴ 26. 44. 102. 116. 154. 218. 240.
 258-262. 274. 278. 290. 322. 346.
 348. 356. 358. 384. 392-396. 402.
 410. 416. 426. 452. 488. 520. 522.

550. 552.
 Ἐριδαῖος 110.
 Ἐρισταῖος 192.
 Ἐριστόδουλος 116. 196.
 Ἐριστοκλῆς 190.
 Ἐριστόκριτος 44.
 Ἐριστόξενος 250.
 Ἐριστοτέλης 16. 74. 104-110. 190.
 220. 302. 332. 468. 496. 516.
 Ἐριστοφάνης 176. 186. 188. 190.
 Ἐρκεσίλαος 364.
 ἄρμονία 250.
 ἄρπαγή 176.
 Ἐρτεμις 52. 362.
 Ἐρχέδημος 516.
 Ἐρχέλαος 468.
 Ἐρχίλοχος 146. 166. 168.
 Ἐρχῖνος 186.
 ἀταραξία 188.
 ἀτιμία 360.
 Ἐτοίας, βασιλεὺς Σκυθῶν, 44.
 ἀτυφία 550.
 Αὐγή 362.
 Αὐγίας 174.
 αὐτάρκεια 242.
 αὐτεξούσιον 102. 154. 540. 546.
 ἀφεις 586.
 ἀφθαρσία 284. 532. 552. 564. 570.
 Ἐφροδίτη 66. 432.
 ἀφροσύνη 418.
 ἀχαριστία 360.
 ἀχρηστία 246.

B

Βαβυλώνιοι 220.
 Βακχυλίδης 86. 130. 176.
 βάπτισμα 272.
 Βαρνάβας 66. 80. 226.
 βασιλεία Θεοῦ - οὐρανῶν 98. 258.
 432. 458. 530. 534. 548-552. 556.
 560. 564. 568. 570. 588.
 Βασιλείδης 12. 92. 216. 476. 478.
 Βελίαρ 72.
 Βίων 190.

βούλησις θεία 436.
Βράγχος 64.

Γ

γάμος 112.
γένενα 110.
Γλαῦκος 186.
γνόφος 96.
γνώσις 10. 24. 30. 32. 48. 64. 68. 70. 78.
80. 84. 86. 90. 98. 102. 108. 118. 152.
158. 162. 210. 218. 224. 228. 232.
236. 240. 242. 262. 274. 278. 282-
290. 296. 298. 302. 308. 310. 314-
318. 328. 330. 338. 348. 350. 354-
358. 370. 374. 380. 386. 390. 394.
396. 404-418. 422-428. 436. 442.
444. 448. 450. 456. 460. 462. 470-
474. 480-488. 506. 532. 536. 550.
γνωστικὸς 10. 54. 72. 160. 224. 228.
232-238. 242-246. 254-258. 264. 266.
272. 278. 280. 314. 326. 328. 334. -
342. 350. 354. 356. 370. 378. 380.
384-398. 402. 404. 410. 412-420.
424-436. 440-450. 460. 472.
Γοργίας 74. 190.

Δ

Δαβὶδ 24. 40. 80. 126. 162. 214. 226.
228. 244. 250. 254. 270. 278. 296.
308. 408. 410. 474. 566.
δαίμων,- νιον 110. 112. 146. 194. 260.
340. 374.
Δαρεῖος 58.
δεισιδαιμονία 360. 362.
Δεκάλογος 296. 298. 310.
Δευκαλίων 190. 294.
Δῆλος 374.
Δημόκριτος 106. 122. 190. 196. 334.
542.
Δημοσθένης 182. 186. 468.
διάβολος 418. 578.
διαίρεσις 504.
διάκρισις 488.

διαφθορά 214.
διαφορὰ 504. 506. 508.
διαφωνία 510.
Δίδυμος 60.
Διευχίδας 188.
δικαιοπραγία 104. 266.
δικαιοσύνη 14. 18. 42. 70. 72. 78. 140.
158. 188. 200. 210. 212. 214. 216.
224. 226. 228. 240. 258. 262. 266.
270. 272. 278. 288. 324. 328. 330.
348. 356. 374. 384. 400. 406. 420.
424. 436. 480. 542. 546. 550.
Διογένης 364. 498.
Διονύσιος 60. 62.
Διόνυσος 188. 372. 402.
διορισμὸς 504. 506.
Διόσπολις 56.
Διοσίμα 194.
διωγμὸς 560. 562.
Δίων 62.
Δίφιλος 140. 150. 174. 366.
Δοκηταὶ 478.
δόξα ἀγγελικὴ 270.
δόξα Θεοῦ 36. 76. 78. 240. 268. 270.
296. 304. 342. 354. 418. 588.
δοξοσοφία 458. 464
δουλεία 442. 576.
δύναμις Θεοῦ 290. 304. 306. 312. 318.
324. 326. 344. 346. 350. 382. 416.
438.
δύναμις φυτικὴ 496.
δυσφημία 384.
δωρεὰ Θεοῦ 334.

Ε

Ἑβραῖοι 32. 42. 46. 78. 86. 92. 128.
164. 190. 210. 226. 258. 292-296.
402.
ἐγκεντρισμὸς 280. 282.
ἐγκράτεια 238. 422. 424.
Ἐγκρατηταὶ 478.
εἰδωλολατρία 132. 146. 208. 300. 310.
376. 432.
εἰκῶν Θεοῦ 300.

- εἰλικρίνεια 224.
 εἰρήνη 18. 322. 558. 562.
 Ἐκαταῖος 134. 190.
 ἐκδικία 522.
 ἐλεημοσύνη 408.
 ἐλευθερία 274.
 ἐλευθεριότης 356.
 Ἐλλάνικος 190.
 Ἐλλην,- ες 24. 30. 34. 44. 48. 60. 82-88.
 104. 108. 118-122. 128. 136. 142.
 152. 154. 158. 160. 164. 176. 178.
 190. 192. 198. 202-210. 218. 222-
 230. 246. 252. 256. 258. 270. 290.
 294. 312. 316. 318. 322. 324-332.
 336. 342. 348. 362. 372. 396. 402.
 444. 452. 456. 482. 484.
 ἐλπίς 24. 26. 78. 330. 342. 416. 434. 438.
 442. 464. 532. 540. 550. 560. 564.
 568. 578. 584. 586.
 Ἐμπεδοκλῆς 26. 30. 62. 104. 124. 142.
 178. 186. 194. 312.
 ἐμπειρία 254.
 ἐνδελεία 28.
 ἐνέργεια διαβολική 560.
 ἐνόρασις 320.
 ἐνσωμάτωσις 216.
 Ἐντυχῖται 478.
 ἔξομοίωσις 114. 234. 268. 270. 314.
 326. 350. 416. 536.
 ἔξομολόγησις 220. 438.
 ἔξουσία 204. 564.
 ἐπιβουλή 574.
 ἐπαγωγή 504.
 Ἐπιγένης 64.
 ἐπίγνωσις ἀληθείας - Θεοῦ 76. 78.
 154. 202. 210. 222. 228. 240. 264.
 282. 286. 340. 342. 348. 370. 388.
 438. 456. 462. 466. 474. 536.
 Ἐπίδαυρος 24.
 ἐπιείκεια 532.
 ἐπιθυμία 66. 68. 84. 104. 106. 234. 236.
 238. 262. 284. 352. 356. 374. 384.
 418. 430. 432. 442. 468. 474. 494.
 538. 542. 546. 548. 552. 566.
 Ἐπίκουρος 136. 188. 190. 220.
 ἐπιμέλεια 584.
 Ἐπιμενίδης 194.
 Ἐπιμηθεὺς 74.
 ἐπισηκεῖν 400.
 ἐπίσηκος 582.
 ἐπίπνοια θεία 322.
 Ἐπίχαρμος 120. 138. 168. 174. 184.
 366.
 ἐποχή 502. 510.
 ἔρις 22. 38.
 Ἐριφύλη 170.
 Ἐρμάς 294.
 Ἐρμῆς 200. 294. 432.
 Ἐρμῆς ὁ Βηρύτιος 208.
 ἔρως 26. 176.
 εὐαρέστησις 396.
 Εὐδουλος 372.
 Εὐγάμων 188.
 εὐγένεια 422. 576.
 εὐγνωμοσύνη 400.
 εὐδαιμονεῖν 522.
 εὐδαιμονία 116. 142. 158. 372.
 Εὐδηλος 190.
 εὐδοξία 420.
 εὐεργεσία 106. 206. 268. 270. 316. 342.
 344. 350. 388. 402. 436. 460.
 εὐλάβεια 320. 394. 420.
 εὐλογία 82. 408.
 Εὐμηλος 172. 190.
 εὐορκεῖν 400.
 εὐπάθεια 16. 344.
 εὐπείθεια 440. 538.
 εὐποιΐα 14. 158. 226. 266. 268. 322.
 350. 360. 426. 428. 434.
 εὐπραγία 286. 396. 410.
 Εὐριπίδης 88. 92. 134. 156. 166. 168.
 170. 172. 174. 176. 178. 180. 184.
 188. 196.
 Εὐρυσος 42.
 εὐσέβεια 60. 200. 376. 398. 548.
 εὐσπλαχνία 532.
 εὐσυνειδησία 276.
 εὐσχημοσύνη 532.
 εὐφημία 384.
 Εὐφορίων 46. 62. 66. 134.

εὐφροσύνη 66. 214. 236. 262. 468.
 εὐχαριστία 370. 380. 386. 414. 436.
 Ἐφεσος 584.

Z

Ζακχαῖος 546.
 ζῆλος 38. 44. 236.
 Ζήνων 74. 94. 114. 220. 332.
 Ζοροάστρης 124.
 ζωὴ 202. 212. 214. 340. 354. 536. 538.
 558. 586.
 ζωὴ αἰώνιος 530. 536. 540. 554. 588.

H

ἡδονὴ 22. 40. 44. 60. 66. 112. 230. 234.
 236. 238. 242. 244. 344. 352. 356.
 376. 380. 392. 416. 422. 424. 428.
 432. 460. 466. 468. 472. 482. 528.
 552. 560. 566. 582. 588.
 ἡδονὴ ἀφροδίσιος 428.
 ἡδονὴ σαρκικὴ 434. 438.
 ἡδυπάθεια 562.
 Ἡρα 40.
 Ἡράκλεια 188. 346.
 Ἡράκλειτος 66. 108. 124. 132. 134.
 158. 178. 190.
 Ἡρακλεόδωρος 44.
 Ἡρακλῆς 124.
 Ἡρόδοτος 182.
 Ἡσαΐας 36. 120. 138. 144. 152. 194.
 294. 440.
 Ἡσίοδος 36. 120. 134. 148. 172. 174.
 178. 188. 190. 372.
 Ἡφαιστος 120.

Θ

Θαλῆς 114. 220.
 θάνατος 202. 212.
 Θεαίτητος 116. 118.
 θέλημα Θεοῦ 76. 322. 332. 342. 344.
 346. 412. 432. 440. 448. 452. 474.
 540. 568.

Θέμις 154.
 Θεόγνις 68. 168. 172. 176. 180.
 Θεογονία 188.
 Θεοδέκτης 176.
 Θεόπομπος 182. 184.
 θεοσέβεια 84. 340. 350. 382. 404. 408.
 410. 454.
 Θεόφραστος 220. 332.
 θεραπεία Θεοῦ 338.
 Θέσπις 64.
 Θεωρίδας 62. 150.
 θλίψις 216. 416. 430. 434.
 Θουκυδίδης 168. 182.
 Θρασύμαχος 178.
 θυμίαμα 378. 390.
 θυματήριον 46. 48.
 θυμὸς 40. 44. 66. 234. 236. 238.
 θυσιὰ 84. 92. 140. 154. 350. 352.
 354. 370. 372. 374. 376. 378. 390.
 398. 478. 580.
 θυσιαστήριον 374.

I

Ἰακώβ 80. 224. 410.
 Ἰάκωβος 232. 560.
 Ἰασοῦ 48.
 Ἰάσων 518.
 Ἰδανθούρας 58.
 Ἰερεμίας 18. 138. 146. 156.
 Ἰεριχὼ 566.
 Ἰερουσαλήμ 566.
 Ἰεσσαὶ 50.
 Ἰησοῦς τοῦ Ναυῆ 294.
 Ἰνδοὶ 202. 220.
 Ἰουδαία 474.
 Ἰουδαῖος, - οἱ 32. 36. 44. 118. 152. 198.
 204-210. 214. 224. 248. 256. 270.
 272. 282. 286. 290. 292. 324. 332.
 376. 386. 404. 414. 452. 478. 566.
 Ἰούδας (προδότης) 268.
 Ἰππαρχος 72.
 Ἰππίας 176.
 Ἰπποκράτης 184.
 Ἰπτόνοος 172.

Ἰσαὰκ 80.
 Ἰσίδωρος 216.
 Ἰσοκράτης 86. 180. 184.
 Ἰσραήλ 296.
 Ἰσραηλίτης 270. 474.
 Ἰστρος 58.
 Ἰσχομάχος 468.
 Ἰωάννης (ἀπόστολος) 100. 232. 268.
 560. 578. 584. 586.
 Ἰωάννης (Πρόδρομος) 70. 258. 570.
 Ἰωήλ 106.
 Ἰωνᾶς 154.
 Ἰωσήφ 68. 412.

Κ

Κάδμος 190.
 καθαρότης 552.
 κάθαρσις 406. 408.
 Καϊανισταί 478.
 Κάιν 578.
 κακία 224. 260. 324. 348. 356. 358. 376.
 418. 432. 488. 548. 552. 566. 580.
 κακοδαιμονία 158.
 κακοδοξία 356.
 κακοπάθεια 300.
 κακοπαθεῖν 544.
 κακοπραγία 410.
 κακουργία 356.
 Καλλίμαχος 64. 66. 86. 128.
 Καλλίας 174.
 Καλλίνικος Ἡρακλῆς 366.
 κανῶν ἐκκλησιαστικός 288. 330. 386.
 καρδιογνώστης 114. 264.
 καρτερία 356. 572.
 κατακλυσμὸς 20. 208. 216.
 καταλαλιά 40.
 κατήφεια 236.
 κατήχησις 160.
 κενοδοξία 442. 542.
 κηδεμονία 426.
 Κίρκη 460.
 Κλεάνθης 62. 130. 220. 332. 376. 516.
 Κλεόφιλος 188.
 κληρονομία 54. 156-158. 208. 238. 244.

266. 276. 304. 330. 348. 384. 406.
 530.
 κολακεία 356.
 κόλασις 210. 212. 216. 262. 272. 284.
 286. 406. 416. 420. 436. 572. 582.
 Κολχοῖ 518.
 κοσμογονία 112. 302.
 Κράτητες 542.
 Κρατῖνος 62. 166. 182. 190.
 κρεωφαγία 378.
 κρίσις Θεοῦ 528.
 Κριτίας 170.
 Κρώδυλος 468.
 Κωκυτὸς 110.

Λ

Λάμπις 468.
 Λάχεσις 110.
 Λέανδρος 190.
 Λευεῖ 544.
 Λευίτης 566.
 ληστής 566.
 Λῖνος 36.
 Λουκᾶς 102.
 λύπη 44. 176. 234. 238. 272. 352. 356.
 422. 566. 582.
 Λυσίας 114. 182. 184.
 λύτρωσις 578.
 Λῶτ 246. 458.

Μ

Μακεδόνες 62.
 Μαλαχίας 154.
 μαντεία 42.
 Μάρθα 540.
 Μαρία (ἀδελφή Μάρθας) 540.
 Μαριὰμ 460.
 Μαρκίων 14. 472. 476. 478.
 Μάρκος 534.
 ματαιότης 108. 568.
 Ματθαῖος 544. 550.
 Μαθθίας 268. 442. 478.
 μεγαλειότης 588.

μεγαλοπρέπεια 356. 402.
 μεγαλοφροσύνη 356.
 μεγαλοψυχία 356.
 μέθεξις 302.
 μέθη 522.
 Μελάμπους 188.
 Μελανιππίδης 132.
 Μελησαγόρας 190.
 Μένανδρος 22. 138. 148. 168. 174. 180.
 364. 366. 372.
 Μένων 102.
 μέριμνα 176. 542.
 μετάνοια 212. 260. 272. 544. 578. 580.
 582. 586. 588.
 μετενσωμάτωση 198.
 μετουσία 80.
 μετριοπάθειαν 236.
 Μήδεια 168. 518.
 Μητρόδωρος 156. 220.
 Μνημοσύνη 172.
 μνησικακία 40.
 μοιχεία 310.
 μοιχεύειν 582. 582.
 Μοσχίων 176.
 Μοῦσαι 30.
 Μουσαῖος 36. 164. 166. 188. 190.
 μοχθηρία 106. 464.
 μυστήριον 36. 56. 72-82. 88. 92. 96.
 110. 164. 288. 292. 340. 342. 368.
 450. 460. 464. 564. 576.
 μωρία 30. 38. 290.
 Μωυσῆς 18. 22. 42. 66. 80. 84. 90. 92.
 96. 110-118. 122. 146. 148. 192. 194.
 266. 294. 296. 354. 538.

N

Νεάνθης 62.
 Νεῖλος 200.
 νεομηνία 204.
 Νέρων 476.
 Νέστωρ 46.
 νηστεία 264. 432. 586.
 Νικίας 182.
 νόησις 500.

νομοθεσία 298. 538.
 νόμος 338. 346. 538.
 νουθεσία 16. 442. 470.
 Νουμάς 18.
 νουμηνία 66.

Ξ

Ξενοκράτης 106. 136. 332. 376.
 Ξενοφάνης 130. 360.
 Ξενοφῶν 130. 178. 180.
 Ξέρξης 192.
 Ξιφόρδης 58.

O

Ὀδυσσεὺς 252.
 οἶησις 454. 466. 468.
 οἰκείωσις 572.
 οἰκονομία (θεία) 54. 70. 128. 210. 212.
 264. 270. 286. 290. 304. 312. 338.
 342. 404. 426. 430. 440-444. 576.
 Οἶνεὺς 362.
 Οἶχαλία 188.
 ὀλοκάστωμα 88. 352.
 ὀλοκαύτωμα 84. 138. 372.
 Ὀλυμπος 40. 156.
 Ὀμηρος 12. 36. 44. 118-122. 128. 136.
 148. 164. 166. 170. 172. 178. 184.
 188. 468.
 ὀμοθήθεια 434.
 ὀμοίωσις Θεοῦ 224. 276. 278.
 ὀμόνοια 422.
 ὄνειδισμὸς 272.
 ὄργη 40. 194. 234. 356. 362. 524. 538.
 566. 582.
 Ὀρέστης 170.
 ὀρθοτομία δογμάτων 472.
 ὄρισμὸς 504. 506.
 ὄρκος 400. 402.
 Ὀροντοπάγας 58.
 ὄρος 508. 510. 514.
 Ὀρφεὺς 36. 60-66. 136. 142. 146. 150.
 164. 178. 188. 190.
 Οὐαλεντίνος 216.

Ὅφιοι 478.
ὀγκροασία 380.

Π

πάθος 500. 546. 552. 554.
πάθος ἔμπαθες 358.
πάθος ψυχικόν 72. 236. 546.
παιδαγωγία 448. 538.
παιδεία 254. 272. 284. 292. 322. 336.
342. 354. 358. 380. 406. 414. 470.
522.
παιδοποιία 262. 426.
παλιγγενεσία 588.
Πανδίων 40.
Πανδώρα 120.
πανουργία 294.
Πανύασις 172. 188.
παραβολή 288. 290. 294.
παράδοσις ἐκκλησιαστική 460.
παραμυθία 422.
παράνοια 468.
Παρμενίδης 26. 76. 132. 186.
παρουσία Κυρίου 290. 292.
παρησία 56. 392. 426. 472. 538. 574.
Πάτριμος 584.
Παῦλος 14. 82. 94. 102. 206. 224. 232.
286. 476. 578.
πειρασμός 432.
Πεισίνος 188.
Περατικοί 478.
περιόρασις 320.
περιτομή 286.
περιφρόνησις 542.
Πέτρος 204. 206. 212. 222. 226. 232.
292. 296. 416. 476. 534. 556. 560.
Πήλιον 518.
Πηλεὺς 182.
πιθανολογία 246.
Πίνδαρος 118. 122. 146. 154.
Πίσανδρος 188.
πίστις 10. 12. 18. 20. 24. 30. 38. 48. 68.
82. 90. 104. 152. 160. 206-214. 226.
232. 236. 240. 242. 262. 266. 270.
272. 282-286. 290. 294. 298. 318.

320. 330. 340. 344. 346. 348. 352.
378. 388. 394. 402. 404. 406. 408.
412. 416. 420. 424. 430. 434-438.
442. 444. 454. 460. 462. 464. 470.
478. 480. 488. 490. 492. 532. 538.
550. 558. 562. 568. 572. 578.
πλάνη 224. 246.
Πλάτων 18. 20. 32. 42. 48. 66. 74. 82.
84. 92-96. 102-118. 122-128. 132.
134. 150. 154. 156. 174. 178. 182.
186. 188. 190. 220. 286. 332. 334.
468. 496.
Πλάτων (κωμικός) 376.
πλεονεξία 212. 446.
πλούσιος 552. 554. 564. 578.
πλοῦτος 546. 548. 550. 552. 562. 574.
588.
πλοῦτος πνευματικός 554.
Πολέμων 376.
πολυπραγμοσύνη 540.
πονηρία 114.138.
Ποδίσιππος 174.
Πόλυβος 302.
πορνεία 310. 432. 450.
πορνεύειν 450. 582.
πραότης 278. 416. 532. 550. 574.
προαίρεσις 16. 322. 354. 382. 388. 430.
432. 434. 540.
προβολή 144.
πρόγνωσις 488.
Πρόδικος 386. 472.
προθυμία 182. 326. 556.
Προμηθεὺς 74. 372.
πρόνοια 16. 22. 52. 106. 152. 208. 256.
284. 286. 312. 316. 322. 324. 342.
346. 388. 414. 426. 470. 492.
προπαιδεία 538.
προσευχή 264. 370. 390.
προφητεία 22. 32. 54. 56. 70. 98. 104.
106. 238. 266. 284. 286. 288. 290.
292. 298. 308. 332. 338. 342. 410.
462. 464. 466. 468. 588.
Πρωταγόρας 74. 116. 228.
Πρωτεσίλαος 188.
πρωτοκαθεδρία 268. 466.

πρωτοκλισία 466.
 πρωτόπλαστος 114.
 Πτολεμαῖος ὁ Φιλάделφος 116.
 Πυθαγόρας 40. 42. 44. 72. 74. 84. 106.
 108. 118. 190. 220. 374. 376.

Πυθία 186. 192.
 Πύθων 490.
 Πυριφλεγέθων 110.
 Πύργων 468.
 Πυρρώνειοι 502.

Ρ

Ραδάμανθυς 74.
 ραθυμία 44. 328. 394.

Σ

Σαββάς 202.
 Σαμαρείτης 566.
 Σαμουήλ 192. 264.
 Σαμψών 316.
 σαρκοφαγία 374. 378.
 Σάρρα 264.
 Σέλευκος 306.
 Σεμέλη 372.
 σεμνότης 42. 242. 532.
 Σίβυλλα 130. 136. 206.
 Σιμίας 62.
 Σίμων 468.
 Σίμων (ὁ μάγος) 476.
 Σιμωνιανοί 478.
 Σιμωνίδης 174.
 Σινᾶ 196.
 σκληροκαρδία 194.
 Σολομών 30. 90. 222. 272. 276. 282.
 302. 310. 474.
 Σόλων 98. 128. 148. 168. 172. 256. 306.
 σοφία 16. 18. 26. 30. 36. 72. 76. 82. 98.
 102. 108. 196. 218. 222. 224. 232.
 254. 256. 276. 282. 290. 302. 310.
 318. 324. 332. 344. 406. 424. 474.
 534. 556.
 Σοφοκλῆς 22. 36. 132. 134. 146. 168.
 170. 172. 178. 180. 182.

Σοφονίας 94.
 Σταῖνος 180.
 σταυρός 292.
 συμβεβηκός 314. 500. 506. 508. 510.
 συμφορὰ 352.
 σύνεσις 226. 318. 322.
 συνόρασις 320.
 Συών 444.
 Σφίγξ 62.
 Σωκράτης 26. 28. 84. 110. 114. 116.
 118. 164. 216. 220. 332.
 σωτηρία 14. 30. 32. 64. 94. 162. 210.
 212. 262. 270. 274. 286. 342. 344.
 346. 348. 350. 352. 354. 360. 388.
 396. 402. 404. 414. 426. 448. 528.
 530. 536. 544. 550-554. 558. 560.
 562. 564. 566. 574. 578. 584.
 σωφρονεῖν 564.
 σωφροσύνη 238. 258. 288. 356. 420.
 422. 428. 518.

Τ

ταπεινοφρονεῖν 228.
 Τάρταρος 74. 110.
 τεκτονία 518.
 τελειότης 38. 78. 258. 266. 268. 282.
 380. 394. 396. 420. 442. 430. 432.
 446. 488. 556.
 τελείωσις 224. 266. 272. 316. 330. 348.
 386. 404. 408. 434.
 Τέρπανδρος 250.
 Τερψιχόρη 34.
 Τήλεφος 178.
 Τηρεὺς 40.
 Τιβερίας 256.
 Τιβέριος 476.
 Τίμαιος 96. 102. 108. 114. 124. 136.
 Τιμόθεος 286. 402.
 τιμωρία 110. 272. 318. 406. 430. 470.
 τρυφή 342. 588.
 τῦφος 474. 528.

Υ

υἰοθεσία 230. 238. 278. 442.

ὑπακοή 98. 262. 346. 354. 552.
 Ὑπερίδης 180.
 ὑπεροψία 542.
 ὑπόκρισις 404.
 ὑπομονή 206.
 Ὑστάσσης 206.

Φ

Φαέθων 68.
 Φαῖδρος 26. 28. 112-116.
 Φαίδων 74.
 Φανοκλῆς 186.
 φαντασία 40. 466. 468. 510.
 Φερεκράτης 372.
 Φερεκύδης 58. 66. 170. 218. 220.
 Φερσεφόνης 66.
 φθόνος 22. 36. 44. 344. 560.
 φθορά 56. 80.
 φιλανθρωπία 350. 448. 532.
 φιλαργυρία 432.
 φιλαντία 220. 222. 462.
 φιληδονία 432.
 Φιλήμων 146. 186. 364.
 φιλία 422.
 Φιλῖνος 184.
 Φίλιστος 170.
 φιλοδοξία 420. 474.
 φιλοδωρία 570.
 φιλοκέρδεια 530. 560.
 φιλομάθεια 68. 252.
 φιλονεικία 22.
 φιλοσοφία 58. 72. 74. 84. 104. 114. 152.
 158. 178. 198. 208. 210. 218. 220.
 224. 226. 228. 230. 252. 254. 256.
 286. 310. 312. 314. 316. 318. 320.
 324. 326. 328. 338. 342. 348. 358.
 464. 484. 486.
 φιλοσοφία βάρβαρος 26. 38. 72. 96.
 108-116. 158. 208. 286. 292. 348.
 484.
 φιλοσοφία ἑλληνική 42.
 φιλοσοφία περιπατητική 116.
 φιλοσωματία 420.
 φιλοτιμία 72. 420. 444. 464. 484.

Φιλόχαρος 190.
 φιλοχηματία 420.
 Φιλύδεος (Φυλλίδιος) 62.
 Φλιάσιος 22.
 φλυαρία 84. 484.
 φόβος Θεοῦ 424. 440. 566.
 φόνος 310.
 φρόνημα 538.
 φρόνησις 90. 220. 260. 282. 288. 292.
 318. 320. 324. 356. 418. 536. 548.
 φροντίς 536.
 Φωκυλίδης 146.
 φῶς ἀληθείας 302. 466.

Χ

Χαλδαῖοι 306.
 Χάλεβ 296.
 Χάμ 218.
 χαρά 580.
 Χαρίδημος 468.
 χάρις θεοδώρητος 218.
 χάρισμα πνευματικόν 12. 38.
 Χίλων 184.
 χρεῖμα,- τα 534. 538. 542. 544. 546. 552.
 554. 556. 560. 564. 570.
 χρησμός 32.
 χρηστότης 90. 380.
 Χριστιανισμός 336.
 Χριστιανὸς 118. 206. 278. 314. 336.
 404. 418.
 Χρῦσιππος 188. 468.

Ψ

ψεύδεσθαι 400. 402. ψευδοδοξία 244.
 ψεῦδος 230. 254. 310. 328. 402. 404.
 456.

Ω

Ὠγῆνος 170.
 ὠφέλεια 254. 262. 322. 324. 356. 360.
 396. 404. 424. 432.